Digitized by Google

Digitized by Google

MARCI ANTONII

MURETI,

Presbyteri, JCti, & C
Romani

ORATIONES, EPISTOLÆ, & POEMATA,

cum Præfatione & inſignibus augmentis

M. Jacobi Thomaſii.

Editio planè nova,
ceteris correctior longè, ordinatior, & locupletior.

Sub calcem adjectæ ſunt Nuptiæ Pariſinæ 1572.

CUM GRATIA ET PRIVILEGIO.

LIPSIÆ,
Sumptibus JOH. GROSSI & SOCI.
LITERIS CHRISTIANI MICHAELIS.
ANNO M. DC. LXXII.

BIBLIOTECA NAZ. VITTORIO EMANUELE ROMA

Digitized by Google

Digitized by Google

)o(

INDEX ORATIONUM

VOLUMINIS I.

BIBLIOTECA ... ROMA

I. **D***E dignitate ac præſtantiâ Studii Theologici.* *pag.*3.
II. *De laudibus literarum.* *p.*12.
III. *De utilitate ac præſtantiâ literarum humaniorum adverſus quosdam earum vituperatores.* *p.*22.
IV. *De Philoſophiæ & eloquentiæ conjunctione.* *p.*30.
V. *Pro Franciſco II. Galliarum Rege ad Pium IV. Pontif. Max.* *p.*44.
VI. *Pro Antonio Rege Navarræ ad eundem.* 51.
VII. *De moralis Philoſophiæ laudibus: cùm eam docere inciperet.* 60.
VIII. *De Moralis Philoſophiæ neceſſitate: cùm in eâ docendâ progrederetur.* 70.
IX. *De Juſtitiæ laudibus: cùm quintum librum Ethicorum Ariſtotelis inchoaret.* 79.
X. *De ſui cognitione, deq; omnibus humani animi facultatibus; cùm ſextum librum Ethicorum Ariſtotelis inchoaret.* 89.
XI. *Pro Alfonſo II. Duce Ferrariæ ad Pium IV. Pontif. Max.* 101.
XII. *Pro eodem Alfonſo ad Pium V. Pont. Max.* 107.
XIII. *Pro Carolo IX. Rege Chriſtianiſſimo ad eundem.* 115.
XIV. *Pro Sigiſmundo Auguſto Rege Poloniæ ad eundem Pium V.* 127.
XV. *De toto ſtudiorum ſuorum curſu, deq; Eloquentiâ ac cæteris diſciplinis cum Jurisprudentiâ conjungendis.* 140.
XVI. *Cur ad munus dicendi, quo ſe ſponte abdicaverat, revocatus ſit.* 146.
XVII. *De Doctoris officio, deq; modo Jurisprudentiam docendi.* 149.

XVIII. De

XVIII. De auctoritate & officio Judicum. pag. 156.
XIX. In reditu ad Urbem M. Antonii Columnæ poſt Turcas Navali prælio victos. 166.
XX. In funere Pii V. Pontif. Max. 175.
XXI. De via & ratione ad eloquentiæ laudem perveniendi: cùm ſecundum Tuſculanarum exponere inciperet. 183.
XXII. Pro Carolo Galliarum Rege Chriſtianiſſimo ad Gregorium XIII. Pontif. Max. 189.
XXIII. De utilitate, jucunditate, ac præſtantiâ literarum. 196.
XXIV. In funere Caroli IX. Gallorum Regis. 210.
XXV. Pro Henrico III. Galliæ & Poloniæ Rege ad Gregorium XIII. Pontif. Max. 217.
XXVI. In Funere Pauli Foxii, Archiepiſcopi Toloſani, Regis Galliarum Oratoris. 222.

VOLUMINIS II.

* *Quibus præfixus eſt aſteriſcus, ea nunc primùm accedunt.*

I. De myſterio & feſto Circumciſionis Dominicæ. 233.
II. De S. Johanne Evangeliſtâ. 238.
III. Cùm Senecæ librum de Providentiâ interpretaturus eſſet. 244.
IV. Cùm explicare inciperet libros Platonis de optimo Reip. ſtatu: ſive præfatio in primum Platonis de Rep. librum. 255.
* cum annexo Proœmio quodam è Commentariis Mureti tranſcripto. 262.
V. Cùm in Platone explicando progrederetur: ſive Præfatio in ſecundum Platonis de Repub. librum. 265.
VI. Ingreſſurus explanare M. T. Ciceronis libros de officiis. pag. 273.

*VII.

ORATIONUM.

* *VII. Cùm librum III. Officiorum Ciceronis explanare inciperet.* pag.280.
VIII. Cùm Ariſtotelis libros de arte Rhetoricâ explicare inciperet. 282.
* *cum annexo Proœmio quodam.* 287.
IX. Cùm pergeret in eorundem Ariſtotelis librorum de arte Rhetoricâ interpretatione. 296.
* *X. Cùm expoſiturus eſſet Orationem Ciceronis pro Rege Dejotaro ad C.Cæſarem.* 299.
* *XI. Auſpicaturus librum II. Rhetoricorum Ariſtotelis.* 303.
XII. Explicaturus libros Ariſtotelis de Republ. 308.
XIII. Interpretaturus C.Salluſtium de Catilinæ conjuratione. 315.
XIV. Cùm explanaturus eſſet Æneida Virgilii. 324.
XV. Aggreſſurus Satyram XIII. Juvenalis. 332.
XVI. Cùm annales Taciti explicandos ſuſcepiſſet. 336.
XVII. In eodem argumento. 344.
XVIII. Cùm perveniſſet ad Annalium librum III. 355.
XIX. Cùm interpretari inciperet Epiſtolas Ciceronis ad Atticum. 363.
XX. Repetiturus libros Ariſtotelis de moribus. 372.
* *XXI. Cùm in lib. I. de Moribus Ariſtotelis perveniſſet ad locum c. 3. quo juvenis negatur idoneus eſſe Auditor politicæ.* 382.
* *XXII. Cùm in eodem libro I. progreſſus eſſet usq; ad caput 6. ubi mentio eſt Idearum Platonis.* 387.
XXIII. In ſtudiorum inſtauratione. De viâ ac ratione tradendarum diſciplinarum. 396.
XXIV. Ad Cardinales, cùm ſubrogandi Pontificis causâ conclave ingreſſuri eſſent. 402.
XXV. In funere Hippolyti Cardinalis Eſtenſis. 408.
XXVI. In funere Joannis Epiſcopii, Militiæ Melitenſis Magni Magiſtri. 416.

INDEX EPISTOLARUM

Commodioris uſûs gratiâ juxtà ſeriem perſonarum alphabeticam concinnatus.

Eſt autem Romanus numeri character Libri, barbarus epiſtolæ.

(I.) Epiſtolæ Mureti ad alios.

POmpilio Amaſæo III.77.
Balthaſari Anſideo. III.84.
Sinibaldo Antonino. I.97. III.51.
Auditoribus ſuis. II.9.
Conſtantio Bargellino. I. 55. II.58.
Andreæ Bathoreo Cardinali. III.73.
Torquato Bembo. II.11.
Franciſco Bencio. I.41. 98. III.90.
Barnabæ Briſſonio. III. 65.
Jacobo Canano. I.26.27.28.29.
Horatio Cardaneto I.31. usque ad 37. III. 86.
Herculi Ciofano. I.89 95. III.61.
M.Antonio Ciofano. I.90.91.92.
Aſcanio Columnæ. III. 43.
Antonio Conſtantino. III.53.54.87.
Q.Mario Corrado. III. 45.
Jacobo Cujacio. I. 67.
Hippolyto Eſtenſi (qui & Ferrarienſis) Cardinali II.8.
* L.Memmio Fremioto. III. 91.
Gilberto Genebrardo. III. 41.
Gerardo. I. 83.
Nationi Germanorum in Scholâ Patavinâ. III.76.
Agapeto Gideto. I.51.52.
Huberto Giphanio. I.77. II.5.6.7.
Franciſco Gonzagæ. II.12.
Georgio Gozzio. II.92.

Julio

Julio Jacobonio. III. 82.
Alexandro Juſtiniano. III. 48. 49.
Bernardino Lauredano. II. 10.
Juſto Lipſio. II. 1. 2. III. 80.
Petro Lupico. III. 78.
Fabricio Mancino. III. 63.
Paulo Manutio. I. 3. usque ad 21. III. 1. usque ad 8. 10.
Thomæ Martino. III. 47.
Juliano Medici Archiepiſcopo. III. 88.
Hieronymo Mercuriali. II. 4.
Leonardo Mocenico. II. 13. 14. 15. 16. 17.
Joanni Nicotio. I. 1.
Jo. Anton. Odiſcalco. I. 85. III. 46.
Hermanno Ortembergo. III. 72.
Petro Joanni Perpiniano. I. 39.
R. Pincæo. III. 60. 66.
Chriſtophoro Plantino. III. 79.
Stephano Poloniæ Regi. I. 80. III. 70.
Jacobo Pontano I. 99. 100.
Alexandro Ripario. I. 58. usque ad 65.
Julio Roſcio. I. 93. 94.
Paulo Sacrato. I. 22. 23. 66. II. 19. III. 9. 12. usque ad 22. 23. usque ad 29. 31. 33. 35. 37. 39. 40. 89.
Jac. Auguſto Tuano. III. 59.
Adriano Turnebo. II. 18.
Franciſco Turnonio. I. 46. 47.
Auguſtino Valerio. I. 84.
Cornelio Valerio. I. 49.
Franciſco Venierio. III. 62.
Joanni Zamoſcio I. 81.
Hieronymo Zoppio. III. 50.

(II.) Epiſtolæ aliorum ad Muretum.

Balthaſar Anſideus. III. 83.
Conſtantius Bargellinus. I. 54. 56.

Andreas Bathoreus Cardinalis. III.74.
Martinus Bellivicejus. I.45.
Barnabas Briſſonius. III.64.
Gulielmus Canterus. I.42.
Horatius Cardanetus. I.30. III.85.
Joannes Caſelius. I.68.
Nathan Chytræus. I.50.
Aſcanius Columna. III.42.
Antonius Conſtantinus. III.52.55.
Q. Marius Corradus. III.44.
Franciſcus Duarenus. I.24.
Andreas Duditius. I.69.
Lucas Fruterius. I.25.
Natio Germanorum in Scholâ Patavinâ. III.75.
Jacobus Gillotus. III.68.
Hubertus Giphanius. I.73.74.75.76.78. II.13.
Julius Jacobonius. III.81.
Alexander Juſtinianus. I.43.44.
Juſtus Lipſius. I.57. II.3.
Gilbertus Mallocius. I.96.
Paulus Manutius. II.21.22. III.11.
Petrus Morinus. I.70.71.72.
Joannes Nicotius. I.2.
Hermannus Ortembergus. III.71.
Petrus Joan. Perpinianus. I.38.40.
R. Pincæus. III.67.
Stephanus Poloniæ Rex. III.69.
Paulus Sacratus. II.20. III.22.30.32.34.36.38.
* Huc pertinent Epiſtolæ omnes in Appendice.
Cornelius Valerius. I.48.
Joannes Zamoſcius. I.79.82.

(III.) Epiſtolæ aliorum ad alios.

Ludovicus Caſtanæus Petro Victorio. I.88.
Antonius Conſtantinus M.A. Mureto Juniori. III.57.

Hippo-

Hippolytus	Ferrarienſis (alias Eſtenſis,) Cardinalis A. Sorbino I.86.
M.'Anton.	Muretus Junior AntonioConſtantino.III.56.
Julius	Pogianus Nicolao Fitzherberto. II. 34.
Petrus	Victorius LudovicoCaſtanæo.I.87.

INDEX POEMATUM
LIBRI I.

1. PSalmus 14. (al.15.) p. 3.
2. —— 46. (al.47.) ib.
3. —— 51.(al.52.)p.4.
4. —— 114.(al.116.)p.5.
5. Ad Guilielmum Gonzagam, dedicatio hymnorum. p.6.
6. Hymnus in Adventu. p. 7.
7. —— in die S. Barbaræ. p.8.
8. —— ad Laudes. p. 9.
9. —— in Natali Domini. ib.
10. —— in die S. Stephani. p.10.
11. —— in die S. Johannis Evangeliſtæ.ib.
12. —— in die SS.Innocentum. p.11.
13. —— in feſto S. Sylveſtri. p.12.
14. —— in die Circumciſionis. ibid.
15. —— in die Epiphaniæ.p.13.
16. —— à Septuageſimâ ad cineres. ibid.
17. —— à die Cinerum. p. 14.
18. —— in Dominicâ Paſſionis ib.
19. —— in Dominicâ in Ra[illegible]is Palmarum. p.15.
20. —— in die Paſchæ. p.16.
21. —— in die Annunciationis [illegible]. Virginis.ib.
22. —— in feſtivitatibus S. Cr[illegible]s. p.17.
23. —— in die Aſcenſionis. ibi[illegible]

I N D E X

24. Hymnus in die Pentecoſtes, p. 18.
25. ——— in die SS. Trinitatis, p. 19.
26. ——— in feſto corporis Chriſti. ib.
27. ——— in nativitate S. Johannis Baptiſtæ, p. 20.
28. ——— in die transfigurationis. ibid.
29. ——— in die S. Laurentii, p. 21.
30. ——— in die Aſſumptionis B. Mariæ. ibid.
31. ——— in feſto S. Hadriani. p. 22.
32. ——— in die S. Michaelis. p. 23.
33. ——— Commune B. Virginis. ib.
34. ——— Commune Angelorum. p. 24.
35. ——— Commune unius Confeſſoris Pontificis. ibid.
36. ——— Commune unius virginis. p. 25.
37. ——— in feſto S. Ambroſii. p. 26.
38. Ad Virginem Dei Matrem, quæ colitur in Æde Lauretanâ. (p. 27.
39. In D. Barbaram. p. 29.
40. De S. Andreâ Apoſtolo. ib.
41. *ἀνεπίγραφον. Mente Deum pura.* p. 32.
42. Ad Gregorium XIII. Pontif. Max. p. 33.
43. Ad Dn. Zamoſcium Poloniæ Cancellar. p. 34.
44. Ad Anton. Montecatinum. p. 36.
45. Ad P. Fulvium Cardulum. p. 37.
46. Franciſco Bencio. p. 38.
Mureto Franciſcus Bencius. p. 39.
47. Ad Claudium quendam. p. 41.
48. Raphaelis Urbinatis, Pictoris eximii tumulus. p. 42.
49. Ad Petrum Gerardium. ib.
50. Tibur. p. 44.
51. Idem. p. 46.
52. Dedicatio hortorum Tiburtinorum. p. 47.
53. Idem. ibid.
54. Bacchus fonti impoſitus. ib.
55. Idem ex adverſo reſpiciens fontem nympharum. ib.
56. In tabulam Tantali. ibid.
57. In tabulam Jaſonis navigantis & Herculis raptum Hylam quærentis. ib.

***** 58. Pro-

58. Prologus in Phormionem Terentii. p. 48.
59. E Græco Callimachi. p. 49.
60. Afficta Trabeæ. ib.
* 61. In eandem ferè ſententiam. ib.
62. ἀνεπίγραφοι. *Ut imbre tellus.* ib.
63. ——— *Guſtanda Vita.* p. 50.
64. ——— *Si exſpectes Pamphile.* ib.
65. ——— *Memini Magiſtrum.* ib.
66. ——— *O Lingua Lingua.* p. 51.
67. ——— *Nivibus hyems.* ib.
68. ——— *Si mihi lacerti.* ib.

LIBRI II.

1. Pſalmus 26. (al. 27.) p. 53.
2. ——— 50. (al. 51.) ibid.
3. Ad ſacram Chriſti crucem. p. 55.
4. Ad eandem. p. 56.
5. Ad B. Virginem templi ad Nives ſeu Majoris Romæ. p. 57.
6. Eccleſia Gentium. p. 58.
7. Ad Nicolaum Viennenſem. p. 60.
8. Ad Janum Antonium Baifium. p. 61.
9. Ad Stephanum Jodellum. p. 62.
10. Ad F. Verum Lomenium. p. 63.
11. Ad Joannem Auratum. p. 65.
12. In diſceſſu Danielis Schleicheri. p. 66.
13. Ad Claudium Voeſium. p. 67.
14. Ad Petrum Ronſardum. p. 69.
15. Ad Nicolaum Deniſotum. p. 70.
16. Ad Janum Filium Paræneticon. p. 71.
17. EPIGRAMMATA. Antonio Goveano. p. 73.
18. Julio Cæſari Scaligero. ibid.
19. Guilielmo Mombaſio, Epiſcopo Lectorenſi. p. 74.
20. In Ponticum. ibid.
21. In Noallium. ib.
22. In Virgilium. ib.

23. Nequa

23. Neque avaros neque prodigos probandos eſſe.p.75.
24. In Romanum. ib.
25. In malos Principes. p.76.
26. In Corellium. ib.
27. Stephano Aliſio Burdegalenſi. ib.
28. Mario Crucio. ib.
29. De virtute & gloriâ, p. 77.
30. Sub exortum diei. ib.
31. De voluptate & ratione, ib.
32. In Paulum. p.78.
33. Petro Quintio ibid.
34. Claudio Buego. ib.
35. In D. Catharinam. p. 79.
36. Eadem de ſe ipſa loquitur. ibid.
37. In Commentarios Juris Civilis Franc. Communi.p.80.
38. De morte M. Bruti. ib.
39. De morte Ciceronis. ib.
40. Calendis Januariis. Jocoſum. p. 81.
41. In Inſignia Lucæ Sempronii. ib.
42. In Julium Cæſarem Scaligerum. ib.
43. In eundem. ib.
44. In Carolum Caliantheum, p. 82.
45. In quendam. ib.
46. Joanni Caſtecando. ib.
47. In Pontilianum. ib.
48. De Lucii cujusdam memoriâ. ib.
49. In Paulum. p.83.
50. De Pompilii naſo. ib.
51. In Pauli naſum. ib.
52. Sanſoni Crucio. p.84.
53. In Vitronam. ib.
54. In Pontilianum. ib.
55. De ſeipſo. ibid.
56. In Importunos recitatores. 85.
57. TRAGOEDIA. Julius Cæſar. p.86.

58. MO-

58. MONODIA in obitum Chriſtophori Tuani & in eam Antonii Conſtantini notæ. p.104.
59. INSTITUTIO PUERILIS ad M. Antonium, Fratris F, & in eam ejusdem Conſtantini notæ. p.114.
60. SENTENTIÆ græcæ ad eundem Fratris filium p.145.

***

PUBLII SYRI Mimi. p.163.
In eos notæ & variæ Lectiones. p.203.
Acceſſere ſeorſim
Nuptiæ Pariſinæ de anno 1572.

F I N I S.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

MARCUS ANTONIUS MURETUS

Vera quidem hæc: ſcriptis, ſed quam tamen exprimit ipſe
Multò ea Mureti verior effigies.

M. Jacobus Thomasius Lectori Benevolo S. precatur.

BIBLIOTECA NAZ. VITTORIO EMANUELE ROMA

QVæ hîc denuò, in uſum præcipuè Scholarum, prodeunt Mureti diſertisſimi Orationes, Epiſtolæ, Poëmata,

Lector Benevole,

toties ea jam typographorum operas fatigaverunt, ut neſciam, parémne ullum eâ in re Auctor hic è ſui ſimilibus habeat; ſuperiorem certè, quod reſciſcere licuerit mihi, nactus eſt neminem. Neque iis tantùm in locis cupidos expertus eſt librarios, quæ cum ipſo eandem profiterentur religionem, ut Coloniæ, ut Moguntiæ, ut Ingolſtadii: ſed in his etiam regionibus noſtris, qui [redacted] Nempe didicimus etiam eam, quæ in hoſte conſpicua eſt, virtutem venerari; neque unquam nobis barbarus ille & ab omni humanitate alienisſimus placuit mos Jeſuitarum, qui, ſi quid eſt à noſtris hominibus profectum, quod ipſi nec improbare queant, &, ſi animi ſententiam eloqui jubeantur, vel eximiâ laude dignum cenſeant: tamen aut planè aditum illi ad ſuas offi-

Digitized by Google

officinas intercludunt, aut non niſi diſſimulato autoris nomine vulgari apud ſe patiuntur. Nobis verò mitiora pectora DEUS inſpiravit. Non modò libenter utimur, ſi quid etiam ab inimico utilitatis capere liceat: ſed grati etiam nomen ejus, per quem profecerimus, enunciamus. Imò ſi contingat veris falſa, probis heterodoxa miſceri, ne conqueri quisquam de fide noſtrâ queat, tanquam truncata (qvod illi ſolent hoſtes noſtri) pro integris, lacera pro ſolidis daremus: qualia è cujusq; calamo effluxerunt, talia novis typis excudi curamus, ſatis habentes, ſi apertè teſtati fuerimus, eloquentiam nos aut alias dotes probare, ſectam deteſtari. Id quod in primâ ſtatim, quæ hâc in urbe, ſeculi currentis anno decimo nono, lucem aſpexit, hujus operis editione à *Joanne Friderichο*, Linguarum & Hiſtoriarum Profeſſore Publico etiam poſt mortem celeberrimo præſtitum, par eſt hîc à nobis repeti, & iterum inculcari. Sic autem ille a): *Cùm ſcriptis iis per Autorem Pontificium admixta reperiantur quædam manifeſtis Romanenſis Eccleſiæ erroribus imbuta: admonendum putavimus ſtatim in hoc veſtibulo Lectorem Chriſtianum, operis hujus editione non religionis quæri veritatem, quam aliunde hauriendam ſinceræ pietatis ſtudioſi norunt: ſed puritatem & elegantiam orationis latinæ, quam etiam in rebus factisq; minimè probandis, quoties de iis aut dicendi aut ſcribendi vel occaſio vel neceſſitas*

a) *præfat. ad Lector.*

ſitas ſe offert, negligi non oportet. Quicquid igitur in hoc volumine à ſinceriori Evangelicâ & hiſtoricâ veritate alienum reperitur, eo neq; pius Lector offendatur, neq; exultet temerè Pontificius, quaſi ejus videamur opinioni per hanc editionem ullo modo ſuffragari. Ergò quæ veritati Religionis noſtræ adverſa loqvuntur vel Muretus, vel alii, qvorum intercurrunt ſcripta, ea non magis comprobamus, quàm quoties Ciceronem aut Virgilium formulis novis deſcribimus, gentiles ipſorum idolomanias. Neque tamen penitus exterenda ſumus arbitrati. Tàm invictum fidei noſtræ robur eſt, tàm ſibi ſecura firmitas, ut nihil periculi juventuti noſtræ metuamus, ſive Ciceronem legenti, ab Ethnicâ, ſive Muretum, à Pontificiâ lue. Tantùm teneræ ætati, Oratorem hunc noſtrum tractanti, eruditus adſit Magiſter, qui quoties ille Divos invocat, quoties purgatorii flammas loquitur, quoties Vejovem ſuum Romanum divinis honoribus mactat, quoties in alienam à ſuâ fide profeſſionem detonat, toties hominis inimici voces illas, & à verò aberrantis eſſe admoneat: tantùm inquam cautio iſthæc ſcholis inferioribus neceſſaria interveniat: nulla nobis formido eſt, ne ut in aures verba, ſic in cor opinio ſcribentis deſcendat. Metuant Papicolæ ſcripta noſtrorum. Nobis illorum non perinde ſunt formidoloſa. Nempe tenebrarum eſt, lucem extimeſcere; luci quidem tenebras inſpi-

inſpicere grave non eſt. Itaqve cauſam iſti habent, cur Scholis ſuis & Ethnicorum permittant libros, & noſtrorum hominum interdicant. Nam ipſorum religio & Ethnicæ comparata, quoniam Chriſtiana eſt, radiis micat; & noſtræ, quoniam fœdiſſimos errores, & in his ipſorum Gentilium ſimillimos, miſcet, caliginis ingenium habet. Quanquam quod illi adeò averſantur noſtra, non à metu eſt ſolo, ſed ab odio etiam. Quo plus quàm Vatiniano perſequi nos illa maximè Societas ſolet, quæ ſanctiſſimo JESU nomine ad conciliandam ſuis flagitiis autoritatem nefariè abutitur. Cui ordini cùm & Muretus nomen dediſſet, mirandum non eſt, ſi his etiam in libris alicubi prodat in alienæ religionis homines acerbitatem animi: ut cùm Nathanem Chytræum, à quo blandiſſimis compellatus literis *b*) fuerat, indignum tamen habet ſolius religionis nomine, cui reſponderet *c*). Sed ea quidem atrocitas odii nos, qui etiam inimicos diligere juſſi ſumus, offendere nequaquam debet. Itaque ignoſcimus illi, neque patimur nos in eum ſimili furore accendi, aut iſtius vitii contemplatione obliterari veras hominis virtutes

b) *quæ leguntur lib. I. (quæ ipſe Muretus edidit,) Ep. 50. p. 499.*

c) *vid. lib. eod. epiſt. 91. p. 555. Sed cur non & indignum habuit, cujus epiſtolam ipſe primus vulgaret? Nempe quia laudabat Muretum. Verùm hoc tranſeat. Acerbitatis indicia ſimilia capere licebit è lib. I. Epiſt. 14. p. 442. ubi de Petro agitur, ut interpretamur, Carneſecâ; & lib. III. Epiſt. 77. p. 729.*

tes, quæ hactenus ipſum nobis commendavére. Neque tamen illa durities penitus hoc loco diſſimulanda fuit , ne inſultent nobis adverſarii, quaſi vel juſtitiam tantæ iracundiæ tacitè agnoſcentibus, vel ſentiendi facultate omni deſtitutis. Sed fuerit in nos Muretus,qualem formaverint illi (ſcilicet) manſuetudinis Chriſtianæ magiſtri: in arte profectò dicendi, cujus maximè gratiâ carus ipſe nobis eſt, eximium confitemur; non quòd hîc planè nihil habuerit nævi, (non enim ubique abſtinet ab ethnicis jurandi formulis,ac neſcio an non inOrationibus qvandoqve periodos plus æqvo prolixiores accuſare liceat,) ſed quòd non reperias temerè, quem illi, ſi virtutes eloqventiæ congregatas ſpectes, quæ ſanè ſunt multæ, anteponas. Perſpicuus ipſi ſermo fluit & purus, & concinnis verborum ſuavibusqve numeris aptatus. Porrò quàm elegans ubique dictio eſt! quæ venuſtas in tropis! quæ in figuris deliciæ! quod robur in ſententiis! Neqve rerum ubertatem deſideres, quoties eâ, quod in orationibus poſtulatur maximè, opus foret. Jam in carmine pangendo quanta felicitas! Sive enim Elegiam ſcriberet, ſive Epos, ſive Oden, ſive Epigramma, ſive ſcenæ aliquid accommodum: optimi cujusqve in quolibet genere magiſtri *d*) nativam indolem agnoſcas.

d) Multum operæ ſe jam inde ab adoleſcentiâ poſuiſſe in Tibulli ac Propertii virtutibus imitandis, fatetur ipſe lib. II. Epiſt. 12. p. 697.

Digitized by Google

Accuratior tamen exprimendo Comicorum ſocco fuit habitus, quàm Tragicorum cothurno. Itaqve cùm *verſiculos* aliquos, ab ſe conſcriptos, *Trabeæ affinxiſſet* Comico veteri: tàm gemellus ille ſuppoſititius partus apparuit vero, ut acerrimo etiam talium cenſori Joſepho Scaligero fraus illa fuerit perſuaſa *e)*. Sed viciſſim evitare non potuit, quin ipſum, cùm *Julium Cæſarem* efformaret *Tragœdiam*, docti Viri *f*) pedem in ſocco habuiſſe, & ad comicam dictionem ſubſediſſe cenſerent: quanquam hoc ætati, quâ Tragœdiam illam juvenis admodùm ſcripſit *g*), meritò ignoſcas. Sit hoc interim poſitum, non ab uno eum ſcriptore, cujus veſtigia, ſequeretur, pependiſſe. Nempe ut multorum in ſe virtutes ipſe unus colligeret, quicunque priſci latinæ facundiæ laude florerent, in his, quod haberet pretioſiſſimum quisque, id ſibi putavit pro viribus imitandum. Nec enim uni Ciceroni, (ut de Orationis ſoluto genere loqvi pergam,) mancipare ſe, (quanquam huic quidem præcipuè ſimilis eſſe laboravit,) ſed ex aliorum quoque lectione proficere voluit, qui poſt Ciceronem ora in ſe atque ſtudia hominum convertiſſent. Sanè ſervile illorum, ridiculeque ſuperſtitioſum ſcribendi genus, qui cane pejus & angue

e) *Vide lib.I. Poëm.n.60. p.49.50.*

f) *Heinſius de Conſt.Tragœd.p.235. quem & vide p.206.Voſs. lib.II.Inſt.Poët.c.14.p.72.*

g) *Vide locum Scaligeri, quem dabimus infrà lit. at.*

gue fugiunt non omne modò vocabulum, ſed omnem quoque loquendi formulam, cujus autorem laudare Tullium, aut illi forte quendam æqualem, non poſſint, Mureto, cùm ſapere cœpiſſet, neutiquàm ſe approbavit. Cujus rei non luculentior nobis teſtis eſſe, quàm ipſe, poteſt. Sic autem ſcribit in Variis h): *Diu & ipſe in eo errore verſatus ſum, ut, niſi qui aut Ciceronis ætate, aut paulò ante vixiſſent, aut certè illi ætati ſuppares fuiſſent, non ſatis dignos eſſe arbitrarer, quorum exemplo, qui latinè aut ſcribere aut loqui vellent, niterentur. Sed poſteà, re totâ mecum accuratiùs conſideratâ, viſus ipſe mihi ſum nimio plus mihi ſumere, qui de Senecâ, Livio, Valerio, Celſo, Quintiliano, Columellâ, utroq; Plinio, Tacito, Suetonio, Vellejo, Q. Curtio, Lactantio, aliisq; ejusmōdi ſcriptoribus, quos & ab iis ipſis temporibus, quibus latina lingua floruiſſe diceretur, propiùs afuiſſe, & ſuo quemq; ſeculo diſertiſſimos habitos eſſe conſtaret, temerè pronunciare auderem. Certè enim neq; quisquam unquam veterum eos male latinè locutos eſſe dixit, neq; nos, tàm longo intervallo, valdè boni ejus rei exiſtimatores ſumus. At multa ſimplicia vocabula, multa etiam loqvendi genera in eorum libris leguntur, quæ apud Ciceronem & ejus æquales nusquam reperias.* Quid autem vetat, qvò minùs lepidam quoqve rem, quam paulò poſt i) narrat Muretus, ex eodem hîc cognoſcamus?

 Ut

h) *lib. XV. c. 1. p. 390.*
i) *p. 391. 392.*

Ut magis, inquit, *intelligas, totum hoc è ſtultâ quâdam opinione pendére; ſcito multos ex iſtis ineptè faſtidioſis, quibus, qui quid dicunt, quod Ciceronis non ſit, meros lapides loqui videntur; quibus, ut olim athletis in arenam deſcendentibus, circumdandæ eſſent amphotides, quoties in publicum prodeunt, ne delicatæ ipſorum aures vocum non Ciceronianarum ictibus contunderentur, ſæpe eſſe à me magnâ cum voluptate deluſos. Nam cùm voces quasdam obſervâſſem, Ciceronis quidem illas, ſed minùs contritas, neq; à Nizolio in illum præclarum Indicem, qui ipſorum obruſſa eſt, relatas: admiſcebam eas de induſtriâ orationi meæ, cùm ad me audiendum amici quidam hoc, de quo loquor, morbo laborantes veniſſent. Illi ut earum quamq; audierant, cervicem contorquere, humeros attollere, frontem contrahere, alius alii in aurem inſuſurrare, excuti ſibi cerebrum, perire aures, cùm talibus vocibus verberarentur. Quin etiam cœtu dimiſſo, cùm me, ut fit, officii causâ domum reducerent, malè ſe à me habitos atq; acceptos eſſe conquerebantur. Ego aliquandiu eos ambiguo ſermone fruſtratus, tandem ſponſione laceſſebam, nî illæ ipſæ voces, quibus auditis caput ſibi condoluiſſe dicerent, ipſius Ciceronis eſſent. Quid quæris? cùm id ita eſſe perviciſſem, jam voces illæ omnem duritiam atq; aſperitatem depoſuerant; jam lenes, ſuaves, jucundæ factæ erant, & , ut lupini aquâ macerati, omnem amaritiem exuerant, ſimulatq; eas Ciceronis eſſe conſtiterat.*

Contrà

Contrà hoc hominum genus ubi plura noſter declamaviſſet, hæc porrò ſubnectit k): *Quid tu igitur? inquies. Ex omnibus antiquis ſcriptoribus nullo diſcrimine verba, quibus utare, depromes? Imò verò, adhibebo judicium, habebo delectum: &, cùm ex iis potisſimùm, qui antiquitatis quoque ipſi principes viſi ſunt, Cicerone, Cæſare, Terentio, aliis quamplurima ſumpſero; cùm orationis meæ genus ad eorum exemplar, quàm maximè potuero, conformaro: ex aliis quoq; bellisſimum quodq; carpam, &, quo quisq; maximè excelluiſſe videbitur, id imitari atq; exprimere conabor; neq; in iis modò, quos paulò antè nominavi, ſed in Tertulliano, Arnobio, Hieronymo, Auguſtino, Ambroſio, &, quod magis mireris, Appulejo, Casſiodoro, Martiano etiam & Sidonio Apollinari, multa reperiam, quibus ſuo loco poſitis, oratio uberior & ornatior fiat. Tibi quoque Dari,* (cum Dario enim Bernardo quod intercesſerat ſibi colloqvium narrat,) *auctor ſum, ut idem facias, inprimisq; ut ne eorum ſtultitiam imiteris, qui usq; eò antiquitatis ſtudioſi ſunt, ut voces quoq; Chriſtianæ religionis proprias refugiant, & in earum locum alias ſubſtituant, quarum nonnullæ etiam impietatem olent; qui non* fidem, *ſed* perſuaſionem; *non* ſacramentum corporis Dominici, *ſed* ſanctificum cruſtulum; *non* excommunicare, *ſed* diris devovere; *non* Angelos, *ſed* Genios; *non* baptizare, *ſed* abluere *dicunt, aliaq; eodem*

k) *p. 394.*

dem modo depravant; qui, ut opinor, niſi ſibi metuerent, etiam pro CHRISTO Jovem Optimum Maximum *dicerent: eſt enim magis Ciceronianum.* Satis hæc nobis de ſtilo ſententiam declarant Mureti. Et perſvadere tamen Gaſpar Scioppius *l)* audet nobis, *nihil minùs de imitatione ſtatuiſſe Muretum, qvàm qvod verbis præ ſe ferre fuit ſolitus,* puta cùm *m) ſtultitiæ, temeritatis & arrogantiæ minimè ferendæ eos condemnat, qvibus verba loqvendiq; genera ab iſtius,* (cujus Fabius fuit Qvintilianus,) *ætatis auctoribus uſurpata, qvoniam apud Ciceronem & æqvales ejus non exſtent, ei qui diligenter latinè loqui velit aut ſcribere, imitanda non videntur.* Sed unde fidem, obſecro, Scioppius nobis facit, aliud iſta ſcribenti Mureto in mente fuiſſe, quàm quod profiteretur calamo? *Manifeſtum enim eſt,* inquit, *omnibus, qui libros ejus legunt, nihil eum magis caviſſe, quàm ne à Ciceronis & æqualium ejus imitatione, non modò quoad contextum verborum ſive compoſitionem, ſed etiam, quod ad ipſa verba loquendiq; genera attinet, vel tantillum diſcederet. Fatentur etiam omnes, tàm feliciter & ex ſententiâ ſuum ei ſtudium illud proceſſiſſe, ut non modò poſteriorum, ſed ne illorum quidem ullus, qui Ciceronis ætati ſuppares ac finitimi*

l) *Judic. de ſtilo hiſtorico p. 64.*

m) *quod paulò ante præcedit apud Scioppium, & vix aliunde depromptum videtur, quàm ex illo Mureti, è quo hactenus deſcripſimus, capite Variarum, licet ipſe Scioppius nullum certum deſignet Mureti locum.*

mi fuerunt, puritate & elegantiá eum vicerit. Sed verebatur ſcilicet, ne quid aliquando ſibi excideret, quod Tullianâ puritate minùs dignum foret, ipſeq; nonnullam ex eo exiſtimationis apud Italos jacturam faceret. Cumque cauſam tale quid metuendi non unam fuiſſe Mureto, Tranſalpino videlicet homini, magnâ cum verborum profuſione docere conatus fuiſſet Scioppius, ſic denique ſententiam ſuam concludit *n): Cùm igitur haud fugeret Muretum, ſi quid excidiſſet ſibi, quod in Tullio cæteriſq; primæ claſſis Auctoribus non exſtaret, aut ſaltem limatiſſimo hominum Italorum judicio ab Auctorum illorum puritate deſciſcere videretur, magno ſe fore (*in*) periculo partam eloquentiæ laudem amittendi: hoc modo prudenter ſibi cavere viſus eſt, ſi quorum ſententiam operâ ipsâ probabat, ab iis ſaltem verbo diſſentiret: ſic enim paratam ſibi ſemper excuſationem fore, ſe verbis, quæ minùs locupletes Auctores habere videantur, non errore, ſed judicio ac ſcientem uti. Grammaticus enim, ut ait Seneca, non erubeſcit, ſolœciſmum ſi ſciens faciat; erubeſcit, ſi neſciens.* Hoc verò non eſt rem, quam vocare velis in dubium, firmo aliquo argumento probare, ſed ſomnium aliquod ſuum narrare. Cui facile ſit nobis, ſi ſomniando confici res debeat, ſimile, ſed quod à vero fortaſſe propiùs abſit, ſomnium opponere. Dicemus enim, doluiſſe Scioppio, cùm videret, illam

n) *p. 75. 76.*

illam Tullianam ſervitutem, quam ipſe tantoperè exoſcularetur, omnibusq́; pro facundiæ Latinę apice perſuaſam cuperet, adeò contemptim haberi à Mureto, maximę viro in eloquentiâ celebritatis; ergò ut in ſuas ipſum partes vel invitum raperet, conatum eſſe, & ſimulatorem feciſſe ſententiæ non ſuæ: ſive quòd ipſe Scioppius hoc ita eſſe, mutatâ priore ſententiâ crederet, (quæ enim grata ſunt nobis, haud difficulter ea nobis perſuademus,) ſive quòd hoc ſaltem ab aliis credi, (ut fuit homo callidus,) opinioni ſuæ conducere arbitraretur. Valeant ſomnia: rem ipſam videamus. Suſpicabimur ergò, veritum eſſe Muretum, ne qua ſibi vox imprudenti excideret non Ciceroniana? qui Ciceronem ſic triviſſet, ut in numerato haberet non obſervata modò ſed & præterita Nizolio vocabula; qui non modò quæ vox fruſtrà in libris Tullii quæreretur exploratum haberet, ſed &, cujus ergò eadem foret, autorem citare non unum poſſet. *Nam de illo CÆLITUS*, inquit o), *me quoq; olim reprehenſum memini à quodam, qui niſi quod Ciceronis eſſet, nihil latinè dici putabat. Itaq; irridebat me, non modò cùm citarem Servium, qui verſum illum è primo Georgicôn:*

Si te digna manet divini gloria ruris,

ita exponit: ſi tibi id conceſſum eſt *cælitus*, ut gloriam ruris habeas: *ſed etiam, cùm multò meliorem*

o) *loco ſuprà citato XV. Var. Lect. 1. p. 389.*

rem iſtis omnibus Ciceronis imitatorem Lactantium, cujus hæc ſunt è libro V. Inſtitutionum: Nemini dubium poteſt eſſe, quin is doctor, qui *cælitùs* mittitur, tàm ſcientiâ ſit rerum omnium, quàm virtute perfectus. Cui ergò tàm exquiſita conſtitit talium quoque minutiarum ratio: eum nos ita meticuloſum fuiſſe exiſtimabimus? Age verò, demus Mureto, (nihil enim humani ab ſe alienum putare debuit,) metum illum, ne quid loquendo peccaret, quod auctoritate Tullianâ defendere non poſſet: quænam ſic peccanti crux fuit propoſita? Si Scioppium audimus, illa, ne Ciceroniani hominis exiſtimationem perderet apud Italos. Quaſi verò aut unquam laboraverit Muretus numerari inter illa Ciceronis mancipia, aut horum, ſive Itali eſſent, ſive Hiſpani, de ſe judicium fecerit magni: quos palàm potiùs *ineptè faſtidioſos* appellantem, ſuaviter *deludentem*, *ſtultitiæ* arguentem paulò antè audivimus. Verùm & hoc largiamur Scioppio, voluiſſe omninò Muretum & illis accenſeri ſimiolis Tullianis, & apud hos hanc ipſam ſibi laudem conſervare: quid hanc ad rem excogitari poteſt ineptius, quàm contraria omnia non voce tantùm, ſed exemplo profiteri, & factum hoc adversùs obloquentes defendere, idque non luſûs gratiâ, (nullum enim in illâ totâ narratione joci veſtigium eſt,) ſed ut rem maximè ſeriam. Solent tamen, inquit Scioppius, Grammatici à ſolœciſmo, ſi ſcientes faciant, non metue-

re laudis, quam affectant, imminutionem: quare Muretum quoq; credibile eſt, ſi qua ſibi contaminata vox elapſa eſſet fortè, id egiſſe, ut ſaltem, quod imprudens fecit, putaretur ſciens feciſſe, ne cogeretur erubeſcere. Inſcita comparatio! Grammaticus, ſi hallucinatus eſt, ut exiſtimationem ſuam tueatur, fatetur ſolœciſmum, non defendit feriò; joco ſe ait feciſſe, aut ſtudio explorandi, num ſatis ſubactas aures attulerint Auditores. Nihil horum Muretus. Quoties ea locutus eſſet, quibus, quòd ex Tullio hauſta non forent, alii tanquam lapidibus auriculas ſibi contundi quererentur: non agnovit, ſe lapides pluiſſe, neque ludendi conſilio tentandíve animo factum excuſavit, ſed morbum reprehendentium ſe arguit, quibus lapides cenſerentur, qui floſculi eſſent, quibus præ Ciceronis inſano amore Tacitus, Curtius, Lactantius velut barbari ſorderent. Neceſſe eſt ergò fateamur, aut verè ſenſiſſe Muretum, quod præ ſe tulit, aut Simiæ Tullianæ gloriam abſurdisſimâ ratione cuſtoditum iviſſe. Quam ridendi ſtuporis notam ſi recuſet Muretus, concludemus, eam Scioppio, cui tanta iſta defenſionis abſurditas prudens cautio eſt, jure meritisſimo deberi. Nos verò ſomnium hominis omittamus tandem, & ad vigilias noſtras veniamus.

Cùm ad novam Orationum, Epiſtolarum, Poematum Mureti editionem conferre aliquid rogaremur, unde prioribus eam & emendatio-

datiorem eſſe & auctiorem verè liceret pronunciare: ante omnia proſpeximus nobis de *Ingolſtadienſi* editione. Hanc enim & Lipſienſis olim noſtra, ſemel jam iterumque repetita, expresſit, & cæteris, quas quidem videre nobis contigit, emaculatiorem eſſe, viſi ſumus ipſi, dum inter ſe multas conferimus, non rarisſimè deprehendere. Sanè *M. Joannes Cræſelius Vilſeccenſis*, cujus ad Lectorem anno 1592. ſcripta Ingolſtadii præfatio legitur *p)*, *ſtudio ac diligentiâ non parvâ emendatum ab ſe & locupletatum utrumq; Mureti Tomum* profitetur. Nec alibi prius, quod pervidere licuerit nobis, quàm Ingolſtadii, *Adamo Sartorio* excudente, Orationum, Epiſtolarum, Poematum Mureti ea prodiit copia, quæ hactenus cenſeri meruit locupletisſima: ut hâc in re matrem editionum ſeqventium plerarumq; appellare posſis Ingolſtadianam. Ejusdem officina *Sartorii* anno hujus ſeculi ſecundo, menſibus verò, ſi tempus dedicatoriis adſcriptum epiſtolis ſequimur, partim Aprili, partim Octobri varios dedit in Ariſtotelem, Platonem, Xenophontem, Ciceronem, cum quibusdam è græco interpretationibus, *Commentarios Mureti*. Apparet autem è dedicatoriis, tùm duabus, quas modò diximus, tùm illâ, quam utrâq; priorem

p) *præfixa Tomo I. Orationum &c. Mureti, quæ poſteà & in edit. Ingolſt. anni 1599. conſervata fuit.*

Sartorius idem q) Secundo Orationum, Epiſtolarum, Poematum Volumini præfixit, in his Mureti ſcriptis univerſis tùm conquirendis diligentiam, tùm communicandis benignitatem ſingularem *Marci Velſeri*, Reip. Auguſtanæ Duumviri, alicubi & *Andreæ Schotti*, enituiſſe. Atq; ut hi viri ne per nos priventur debitâ ſuis virtutibus laude, verba ipſa in hanc rem Sartorii adſcribemus. E Dedicatoriâ Voluminis II. ad ipſum Velſerum: *Abundant his* (orationis luminibus & ornamentis) *Mureti, quæ poſteritati reliquit, volumina. E quibus alterum Orationum jam* (A. 1600.) *in lucem ſe tertiùm effert cum præclaro variorum opuſculorum priùs aut nunquam, aut in Germaniâ certè quidem non viſorum comitatu. Quorum editio, & qui inde in amœniorum ſtudioſos literarum manabit fructus tibi*, Marce Velſere, *Duumvir Ampliſſime, debet magnam partem in acceptis referri: quippe qui tanti viri reliquias partim à te ſtudiosè collectas, partim ab amicis acceptas, magnâq; curâ conſervatas non tuas eſſe ſolius voluiſti, ſed quæ vis bonitatis eſt atque naturæ, communes omnium, qui earum deſiderio tenerentur & amore devincti. —— Debentur tibi & Publii Syri*

q) *Soli quidem Dedicationi Commentariorum Mureti in Ariſtotelis Nicomachæa &c. disertè ſubſcriptum eſt Sartorii nomen: ſed quin idem & cæteras duas, quarum altera Commentariis Mureti in Rhetoricos Ariſtotelis libros &c. altera Orationum &c. Volumini II. eſt præfixa, curaverit, nulla dubitandi eſt cauſa.*

Syri Mimi emendati, recogniti, aucti & locupletati poſt omnium editiones ut quàm maximè & diligentiſſimè ope Codicis Friſingenſis calamo exarati, qui beneficio tuo ad nos pervenit. Reddimus igitur, qvod debemus. E dedicatoriâ *r)* Commentariorum in Ariſtotelis Nicomachea, & qvæ anneꝐtuntur: *Hæc ipſa elegantiſſima opuſcula, quæ hîc typis excuſa damus, perierant, niſi illa* Andreas Schottus *Societatis Jeſu, Mureti admirator ex ſparſis ſchediaſmatis, quorum multa ipſius Mureti manu exarata erant, collegiſſet, theſauriq; loco conſervâſſet. --- Quæ bono publico literario hîc damus ſi non emendatisſimè, ut voluimus, cauſa eſt, quòd ſparſa folia Sibyllæ fuerint, male habita, lacera, exeſa, uno verbo, jamjam interitura, niſi, de quo dixi,* Schottus, *& nobilis amplisſimusq; Dominus* Marcus Velſerus, *Duumvir Auguſtanus, illa ab interitu vindicâſſent. Quibus tantò majores gratias habemus, quantò majore amore omnes docti omnia Mureti amplectuntur, maximè ea, quæ lucem nusquam unquam viderunt: inter quæ propediem etiam quæ ſuperſunt, --- dabo: ut ſunt Commentarii in primum & ſecundum Rhetoricorum Ariſtotelis, in Ciceronis libros quinq; de finibus, in primum Tuſculanarum, in Orationem pro Dejotaro, in Officia Ciceronis.* Atque hæc in ipſorum Dedicatione *s)* vocat *poſthuma Mureti, quæ ſuppeditaverit Bibliotheca* Velſeri. *Quorum pars,* inquit

r) *At Matthiam Fuggerum Baronem in Kirchberg.*

s) *ad Berchtoldum Liberum Baronem à VVolckenſtein.*

ibi porrò, *nunc primùm lucem aſpicit, à mortis limine revocata; pars in Germaniâ, niſi fallor, nunc primùm in luminis oras exit.* Atque ex his ipſis Mureti Commentariis licuit nobis Orationum quidem ſecundum Volumen *t*) Epiſtolarum verò librum tertium *u*) in hâc novâ editione noſtrâ locupletare. Acceſſerunt enim inde præter duarum Orationum appendiculas Orationes quinque, Epiſtolæ autem duæ. Hîc mirari veniebat in mentem, cur non idem ante nos jam olim tentaverit *Sartorius*, cui hoc certè ex propriâ, ut ita loquar, penu facere, ſaltem per eruditum aliquam curare, integrum fuit: cùm in manu ſit nobis etiam anno 1603. officinam ejus egreſſa ſecundi Voluminis editio, quam ita neceſſe eſt Commentariis, à quibus adjuti nos ſumus, eſſe poſteriorem anno ſcilicet antè *x*) vulgatis. Sed conſtitit illi fortaſſe ratio ſui facti. Nobis cauſa non fuit, cur non adderemus, qvicqvid Epiſtolarum Mureti, quicquid Orationum, cæteris, quæ jam erant vulgatæ, ſimilium, aut cum iis juſtâ ratione cohærentium, daret ſe nobis in manum, præſertim cùm iſti commentarii jam dudum librarias tabernas deſeruerint. Intereà ſatis, opinor, ſic declaratum eſt, cur editionem novam molientibus nobis carus eſſet debue-

t) *Quære infrà lit.* bu.

u) *Perge quærere lit.* da.

x) *regredere ad ea, quæ paulò poſt literam* p. *dicta ſunt:* Ejusdem officina.

debuerit Ingolſtadienſis codex. Cùm verò in eâdem illâ urbe jam ſeorſim Epiſtolæ Mureti, jam Orationes, jam credo & Poemata, jam horum omnium quaſi corpus integrum, idque repetitis aliquoties vicibus, prela ſit expertum: nos eam, quam chalcographis utendam exhibere commodè poſſemus, nacti editionem ſumus, quæ anno 1599. ejus, quod diximus, Corporis Volumen primum, ſequente alterum publicę luci expoſuit: ſic ſatîs probam & illam quidem, talem tamen, ut ſubinde & oculos ea poſceret noſtros, qui alios, quorum eſſet copia, codices conſulerent, & manûs, quæ alibi mendas extergerent, alibi bis excuſa *y)* ſemel delerent, alicubi & omiſſa *z)* accerſerent aliunde. Quòd ſi præſtitam à me in emendando haud perfunctoriè diligentiam non ubivis accuratè ſatis imitatæ ſint operæ, & mihi excuſationem ab æquo Lectore promitto, & his veniam exoratam, (ſpero enim intrà modum peccaviſſe,) cupio. Cæterùm dum varias, quas hinc inde conquirere datum fuit, editiones inter ſe comparo, quidqve deſiderari poſſit in ſingulis, obſervo, ſæpe, fateor, optavi univerſis aliqua prodiiſſet curatior. Nam ut de ſolis Ingolſtadienſibus *aa)* dicam, quæ cæteris

 viden-

y) *non ea tantùm in Poematis, de quibus paulò pòſt, ſed & in Epiſtolis lib. II. duas Epiſtolas 79. & 90. quæ ibi redeunt num. 92. & 91.*

z) *Ultima Poemata Voluminis primi.*

aa) *etiam eâ, quam prima Lipſienſis ſecuta eſt.*

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

videntur hoc in genere minùs negligenter habitæ, negari utiq;, (alia nunc mitto,) haud poteſt, *Pſalmi quinquageſimi primi* paraphraſin lyricam, Carmen item heroicum, quod ad filium fratris à Mureto ſcriptum *puerilem inſtitutionem* complectitur, bis in illis inveniri, ſemel Poematum Volumine primo, iterum ſecundo *ab*). Quod futurum non erat, ſi juſta fuiſſet adhibita circumſpectio. Proſerpſit hæc labes in Lipſienſes quoque noſtras, & à primâ eſt propagata in cæteras, haud dubium quin ex opinione, ſed eâ falſâ, quam de ſe excitaverant Ingolſtadienſes jam aliquoties recuſæ, tanquam talium nævorum ſuſpectas illas habere nefas foret. Factum enim inde reor, ut illa rem omnem examinandi cura nemini imponeretur: ne quis forte accuſandum hîc putet laudatisſimæ, dum viveret, induſtriæ Virum *Joannem Friderichum*, cujus ad Lectorem compellatio in Lipſienſibus primis exhibetur. Nec enim aliud illi, quod ſciam, datum negotium fuit, quàm teſtandi, dum Pontificius Scriptor in his etiam regionibus excuditur, non ſimul ejus in religione approbari errores. Ergò curationem eorum, quæ hactenus vitium feciſſent, paſſi ſumus imponi nobis. De univerſo autem opere affirmare hoc valemus, nihil eorum, quæ in primâ Lipſienſi comparent, (neq; ſequentes addiderunt quicqvam,) fuiſſe à nobis prætermiſſum, ſi compellationem, de

ab) *clariùs hæc intelligentur è dicendis lit.* dc.

de quâ modò dictum, Friderichi *ac)*, ſi item Ingolſtadienſis Typographi *ad*) præfationem excipias; addita verò, quæ id mereri ſunt viſa; ordinem denique nonnullibi juſtis ex cauſis fuiſſe immutatum. Sed hæc magis intelligentur ex iis, quæ jam ad ſingula dicentur.

Oculiferium toti operi non videbatur nobilius proponi poſſe, quam ipſius *Autoris effigies*. Eam ſumus & nunc, uti haud ita pridem *ae*) in Manutianis Epiſtolis factum, è Muſeo Hiſtorico Joannis Imperialis *af*) mutuati. Qui & diſtichon miniſtravit *ag*), imagini ſubſcribendum, incerti quidem illud Autoris, ſed breve & commodum.

Quod ab hâc præfatione noſtrâ proximum legeretur, eſſe non immeritò debuit *Vita Mureti*. Minùs bene rejecta hæc aliàs erat in Voluminis demum Secundi principium *ah*). Retinuimus autem, qualem ex Oratione funebri *Franciſci Bencii* collegit *Andreas Schottus*. Nam hoc ſatius videbatur, quam totam, quod Colonienſis Orationum editio *ai*) facit, & alia item Lugdu-

ac) *hanc etiam ante nos omiſit editio Lipſienſis anni 1660. Nobis id magis licuit, qui ſummam ejus jam ſuprà dederimus lit.* a.

ad) *Adami Sartorii, præfixam Volum. II. Reſpice ad lit.* q.

ae) *A. 1669.* af) *p. 110.*

ag) *p. 112.*

ah) *puta in Ingolſtadienſibus & Lipſienſibus. Nam Moguntina anni 1615. Orationum Volumini primo rectè præmittit.*

ai) *anni 1601. in 8. Volum. II, p. 165.*

Lugdunenſis *ak*), Orationem Bencianam *al)* tranſcribere. Jam & alii occurrebant quidem, à quibus Vita Mureti relata eſſet in literas, ut *Joannes Imperialis* am), qvem paulò antè nominavi, & *Janus Nicius Erythræus* an). Sed ab his Bencianam narrationem ſede moveri, cui ſua ipſi bonam partem deberent, æqvum non putavi. Laudibus tamen, quibus hi Muretum affeciſſent, inter elogia reliqui locum. Poterant, fateor, vel ex Epiſtolis Mureti congeri plura, quæ ad ejus vitam pertinerent: ſed nec ea magnoperè neceſſaria erant, &, ſi qui minutias hoc in genere amant, his non erit difficillimum deſiderio ſuo, ubi aliàs perluſtrabunt eas epiſtolas, vel aliud agendo mederi. Id verò nequaquam reticendum hîc nobis, non ſtudio labefactandi aliena, ſed amore verum eruēdi compulſis, Benciana quædam refelli in fabulæ Burdonianæ confutatione à Joſepho Scaligero *ao)*. Occaſio hæc fuit: Caſpar Scioppius, ut Joſephum Scaligerum, Patri ſuo, cùm Aginnum veniſſet, neminem fuiſſe, quo cum ſermonem de literis ſereret,

ak) *anni 1613. in 12. p. 564.*

al) *Initium ejus:* Triſte ſanè atque acerbum.

am) *d.l. p. 211.*

an) *Part. I. Pinacoth. p. 11.*

ao) *Hic enim Confutationis illius, cui aliàs nominis alieni* I.R. Batavi, Juris Studioſi, (*videlicet ut* Janus Rutgerſius *intelligeretur,*) *notas præfixerat, verus autor eſt: quem ſe ipſe Joſephus, confitetur tùm alibi, tùm clariſſimè Epiſt. 433. quæ Grutero inſcripta eſt, p. 793.*

reret, perhibentem, falſi convinceret, ad Bencium provocaverat, qui Muretum ibi habuiſſe, miſiſſet in literas *ap*). Hanc à ſe criminationem ſic amolitur Joſephus *aq*) ; (libet enim locum integrum deſcribere:) *Quàm vera autem de Mureto dixerit, idq; Bencii teſtimonio confirmare conetur, eum tunc Aginni degiſſe, argumento fuerit annus is, quo Oratio* (Julii Cæſaris Scaligeri Patris,) *in Eraſmum, unà cum eâ Epiſtolâ,* (quâ queritur, in illâ literarum vaſtitate, neminem habere ſe, quicum caput conferat,) *edita fuit. Qui qvùm eſſet Chriſti M D XXXI. Muretus tunc erat tantùm annorum quinque, & in Lemovicibus agebat. Bencius autem Vir doctus, & amœni ingenii, qui ſi viveret, neq; Amphitheatro* (Scioppii) *Tartareo, neq; ejus ſtructoribus ſociis ſuis faviſſet, multa per conjecturam de Mureto dixit, tàm incredibilia, quàm à vero remota. Cujusmodi illud,* Muretum adoleſcentulum Aginni docuiſſe *ar*]. *Res ita habet. M. Antonius Muretus, annos natus XVIII. Aginnum venit Julii ſalutandi cauſſâ: unde digreſſus, ad Auſcios Novempopulaniæ ſeſe contulit. Ubi in Collegio Archiepiſcopali Ciceronem & Terentium docere cœpit, quo tempore* Eclogas in laudem Cardinalis Armeniaci *as*), & Tragœdiam ſuam Julium Cæſa-

ap) *Quære in Vitâ Mureti Literam* d.

aq) *Confut. Fab. Burdon. p. 450. ſeqq. ed. Lugd. 4. 1617. cum aliis.*

ar) *iterum in Vit. Muret. lit.* c.

as) *de his infrà lit.* dr.

at) *de quâ ſuprà lit.* g.

Cæſarem *at) in illâ urbe edidit. Hinc profectus in oppidum Nitiobrigum, cui nomen Villanova, ditiſſimi Mercatoris de Brevant liberis præfectus, in ſchola publica illius oppidi auctores latinos interpretabatur. Anno autem ætatis ſuæ XX. cum illis pueris, diſcipulis ſuis, Aginnum ſecundò venit, Julium ſalutandi cauſa, ſemel anteà viſum, ſed ſatis notum literario commercio: eosq́ pueros cum Mureto Joſephus* au) *meminit domi vidiſſe ſe annos natum ſex. Bis aut ter poſteà exceptus hoſpitio à Julio, idq́ diem unum aut biduum tantùm, ingenii ſui præſtantiam, cujus ſpecimen per literas duntaxat dederat, colloquio familiari comprobavit. Ex illo, quia eum noſſe propiùs contigerat, Julius amare eum cœpit, & ejus dotes animi Senatoribus Burdegalenſis curiæ per literas commendare, ut non aliter eum, quàm filii nomine appellaret, quùm Burdegalam, relicta ſchola Villanovana profectus, ibi in una claſſium Gymnaſii Aquitanici doceret circiter annum Chriſti M D XLVII. Neque ex eo unquam aut Aginnum repetivit, aut Julium poſteà vidit. Quomodo igitur Aginni, aut quando docere potuit, qui in tribus profectionibus vix ſex ſeptem dies ibi ſubſtitit? Burdegala Lutetiam, Lutetia Toloſam petiit, ubi juris inſtitutiones quùm exponeret exercendi cauſa, ut tiro-*

at) *de quâ ſuprà lit. z.*

au) *Loquitur de ſe Joſephus Scaliger in tertiâ perſonâ, tanquam de alio, quia noluit haberi Autor illius ſcripti. Recurre d lit.* ao.

Digitized by Google

tironibus juris mos eſt, inde abire coactus ax) *Venetias ſe contulit. Quare quæ Bencius de eo retulit, quia ex conjectura collegit, ea non ſolùm falſa, ſed etiam interdum ridicula ſunt: ut, quod ait,* Regem Henricum & Catharinam Muretum publicè docentem audire voluiſſe *ay). Nunquam enim in Athenæo regio, ſed in gymnaſiis docuit. Neq; cauſſa erat, cur diceret,* eum Toloſæ juris Civilis docendi primùm facultatem, deinde etiam poteſtatem accepiſſe *az). Quod quid ſit, non capio. Hoc ſcio, ſi ille, ut putat Bencius, facultatem & poteſtatem juris publicè interpretandi Toloſæ accepiſſet, non opus illi fuiſſe eam Aſculo petere, ut jus Romæ publicè profiteretur. Quo tempore enim Ludovicus Rupipozeus Romæ ſub Gregorio* XIII. *Chriſtianiſſimi Regis Legatus agebat, Muretum Aſculum clam petiiſſe, & lauream juris conſecutum fuiſſe, tàm multis notum, quàm mirum eſt, Bencium ignoraſſe, qui eo tempore Romæ erat. Reliqua, quæ finxit non pauca, libens omitto.* Hæc Joſephus Scaliger.

A vitâ &, quod illi proximum eſt, *epitaphio* Mureti non putavimus avelli oportere *funebria duo Carmina, Franciſci Bencii* unum, *Philippi Pœlarii* alterum. Itaque hunc in locum ea retraximus

ax) *Hac de re aliquid Jan. Nic. Erythræus I. Pinacothec. p. 13. non ſatis apertè tamen. Verùm eadem & per nos lateat. Pertinent autem huc & ea, quæ ad lib. I. Poem. p. 50. notavimus.*

ay) *Quære in vitâ Mureti lit. e.*

az) *Ibid. lit. f.*

mus è Volumine Poematum primo, cujus ea finem alioquin obſidebant *ba)*.

His adjungi ultrò ſe depoſcebant alia, quæ *in Mureti laudem* ſcripta eſſent *Carmina*: Toſcani duo, (perperam aliàs divulſa, cùm altero *bb)* in fronte primi voluminis repoſito, alterum *bc)* inter Poemata Mureti Voluminis ejusdem *bd)* eſſet rejectum,) Thevenini tria, Blanci unum, Incerti unum. Atq; ut in hoc ultimo codex Moguntinus anni 1615. *be)* in Blanci Muſeum Joannis Imperialis *bf)*: ſic in Theveninianis unicè profuit nobis Ingolſtadienſis editio anni 1585. deſpicabilis ea quidem, ſi cum aliis contendatur, nihil enim Mureti præter quatuor Orationes *bg)* complectitur: ſed quæ tamen & neglectum aliis omnibus, quarum copia nobis fuit, Pantaleonis Thevenini nomen conſervaverit, & duo ejus diſticha, quæ ſola in cæteris comparebant, auxerit tertio.

Sequentibus *Elogiis*, ſolutâ ſcriptis Oratione, nomen dedimus *Teſtium Eloquentiæ Mureti*. Nam & hîc, perinde ut in Manutio nuper, non alias Autori

ba) *p. 527. & 535. edit. Lipſ. A. 1629.*

bb) *cujus initium*: Rhetora te tantum.

bc) *quod incipit*: Certamen, Murete, novum.

bd) p. m. 520.

be) *poſt Dedicatorias Voluminis II. Orationum. Neque alibi carmen illud oblatum eſt nobis.*

bf) *p. 112.*

bg) *eæ hîc apud nos ſunt Voluminis I. prima, penultima, ultima, & Voluminis II. antepenultima.*

Digitized by Google

Autori noſtro laudes quæſivimus, quàm oris diſerti. Quâ in re cùm alter alteri palmam reddat ambiguam, non mirabitur Lector, ubi totidem propè verbis ab hoc Muretum, ab illo Manutium videbit alicubi commendari. Neq; nos adeò peccabimus, ſi illuſtre quoddam *Manutii* encomium, quod poſt emiſſas demum *bh)* ejus Viri è Muſeo noſtro epiſtolas lucem vidit *bi)*, vel hîc tandem, ceu commune utrique conſpici jubeamus. Sic enim vulgata ante biennium prima Scaligerana *bk)*: *Paulus Manutius, Vir romanè ſcribens, ſi quis alius, hoc noſtro ſeculo, Longolio omninò contrarius. Cùm enim hic Ciceronis verbis & phraſi adeò alligatus fuerit, ut Ciceronis ſenſu, non ſuo, cogeretur ſcribere: ille contrà ſuo ſenſu ſcribit, Ciceronis, Terentii, & ejusmodi excellentium virorum verbis & ſtylo utens* bl)*, quem ſuo inſtituto optimè accommodare novit.* A teſtimoniis eorum, qvorum in hoc opere ipſæ integræ ad Muretum exhibentur epiſtolæ, ut Nicotii *bm)*, ut Cardaneti *bn)*, ſimilibusqve abſtinuimus de induſtriâ. Qvorſum enim attinebat, eadem bis legi eodem in libro? In iis autem, qvæ dedimus, non pauca referimus accepta amiciſſimo

bh) *A.1669.*

bi) *A.1670.*

bk) *p. 77.*

bl) *Hæc & in Muretum quadrare, intelliges ex ipſo. Quare ſuprà lit.* h.

bm) *lib.I.Epiſt.2.*

bn) *Ibid.Epiſt. 30.*

ſimo *Chriſtiano Daumio*, qvi congeriem ſuam pro amicitiâ, qvam annos bene multos conſtanter colimus, ultrò nobis obtulit, Viro de bonis literis jam diu meritisſimo.

Quæ ad Scipionem Gonzagam ipſius *Mureti Dedicatoria* paſſim epiſtola præmittitur, non totius eſt operis, neque totius primi Voluminis, ut ad Epiſtolas qvoqve & Poemata referri debeat, ſed ſolarum, quæ in primo Volumine legi hactenus ſolebant, Orationum. Nos quemadmodum utrumque Orationum Volumen nullo Epiſtolarum Poematumve interventu connectendum putavimus, ſic exemplo Colonienſis cujusdam editionis *bo*) Dedicatoriæ huic Mureti jungere voluimus *Dedicatoriam* ſimilem *Franciſci Bencii*, quâ Scipioni eidem, mortui jam Mureti tanquam adhuc vivi perſonam induens, alterum Orationum Volumen inſcripſit. Repetenda verò ea nobis fuit ex editionibus, quibus poteramus *bp*). Nam *Sartorius* Ingolſtadienſis ipſam neſcio cur omiſerat, illi *ſuam ad Velſerum*, cui ejusdem Voluminis Epiſtolas quoq; & Poemata, Mimos item Publii nuncupat, ſubſtituens. Hanc nos vicisſim, licet Lipſienſibus hactenus retentam, ſuſtulimus; non ut vicem Sartorio pro excluſâ Bencianâ rependeremus, (abeſt

bo) *A.1661. in 12. quæ tamen utriq; Dedicatoriæ Vitam interponit Mureti.*

bp) *Eæ ſunt, duæ Colonienſes A.1601.8. & A.1661. 12. Una Lugdunenſis A.1613. 12. Una Moguntina A. 1615.8.*

(abeſt enim à nobis inimicus ille affectus, præſertim qui Sartorianæ officinæ multa debeamus,) ſed quia non neceſſe videbatur addere, quicquid alienarum prefationum uspiam compareret. Alioqui repetere potuiſſemus & Jacobi Roſetti Venetam *bq*), Ingolſtadienſem Joannis Crœſelii *br)*, Jo. Friderichi Lipſienſem *bs)*.

A cortice venio ad nucleum. Quem cæteræ Lipſienſes Sartorianam editionem ſecutæ ſic repræſentabant, ut toto corpore in *duo Volumina*, diſtributo Orationes, Epiſtolæ, Poemata Voluminis primi ſejungerentur ab Orationibus, Epiſtolis, Poematibus ſecundi. Nobis, ne ſororia, ut ita loquar, vincula trium iſtorum ſcribendi generum convellerentur, placuit univerſa *tribus* potiùs *titulis* diſtinguere, *Orationum* uno, quas & in aliis editionibus quibusdam *bt*) copulatas videbamus, *Epiſtolarum* altero, tertio *Poematum*. Ut autem nihilo ſeciùs conferri hæc editio noſtra cum iis, quas aliàs imitata eſt, commodè

 poſſet,

bq) *Ad M. Antonium Romitum Vincentinum, quæ perinde ut Benciana, cui & ſtatim ſubnectit editio Moguntina, pertinet ad Orationum Volumen ſecundum: Dabit eandem, ſed in fine Orationum illarum, & Lugdunenſis, item Colonienſis Anni 1601. Roſetto interim locum aliquem inter teſtes Eloquentiæ Mureti aſſignavimus.*

br) *ad Lectorem Voluminis I. in edit. Ingolſtad. A. 1599. Vide ſuprà lit.* p.

bs) *ad Lectorem totius operis. Reſpice ad lit.* a. *&* ac.

bt) *ut in Colonienſibus duabus, Lugdunenſi item & Moguntinâ.*

poſſet, Orationum Volumina duo, libros Epiſtolarum tres, (duo enim olim erant in primo Volumine, unus in ſecundo,) Poematum duos numeravimus; adhæc Epiſtolarum ordinem religioſisſimè conſervavimus: quod in Orationum quoque Volumine primo præſtitum. In ſecundo & Poematibus non perinde. Sed hujus rei cauſa jam reddetur ſuis locis.

Enimverò ad *Orationes* quod attinet, nefas quidem non erat, quò jam antè vulgatis numeri priſtini præcisè conſervarentur, novas omnes *bu*) in extremum locum ſecundi Voluminis conjicere. Verùm cùm nulla ipſarum eſſet, cui non cum certâ iſtius Voluminis arctior quædam cognatio intercederet: dandum eſſe aliqvid huic necesſitudini ſumus arbitrati, & ex eâ ſingularum ordinem conſtituendum; ſimul tamen priſtinis, quæ novarum interjectu ſeriem mutaviſſent, duos appingendos numeros, veterem & novum, ut labor hanc noſtram editionem cum aliis volentium comparare minueretur. Ergò *ſextam* Orationem *bx*), quam habuit Muretus libros Officiorum Ciceronis explanare ingreſſurus, ex novis ea ſtatim excipit *by*), quæ ad tertium Officiorum, (ad ſecundum nec Oratio-

bu) *quas unà cum duabus appendiculis poſteà memorandis non aliunde, quàm è Commentariis Mureti à Sartorio excuſis, petere licebat. Reſpice ad lit.* t.

bx) *p. 273.*

by) *p. 280.*

Orationem Mureti, nec notas uſpiam vidim9,) fuit recitata. Quam ſequens, cùm olim eſſet *ſeptima*, facta ſic eſt *octava*, & à nobis utriusque numeri præſcriptione donata *bz*). Secundùm hæc nullum erit negotium, rem de cæteris intelligere: niſi quòd mirari quiſpiam poſſit, cur *nonæ* & *undecimæ* noſtræ *ca*), quarum utraque pro argumento habet Ariſtotelis Rhetorica, *decimam* interpoſuerimus *cb*) eam, quæ Ciceronis Orationi pro Rege Dejotaro exponendæ fuit præmiſſa. Sed ubi primam hujus paginam qvis legerit, exſpirabit confeſtim admiratio. Cùm enim primo ſecundoque Ariſtotelis Rhetoricorum libro Ciceronis illam Orationem ipſe Muretus interjecerit, exemplum ejus hîc imitari & nos æqvum judicavimus. Porrò quæ nunc primùm *appendiculæ* Orationibus *quartæ* & *octavæ* acceſſerunt *cc*), eas nec omittere voluimus, quòd omninò continuarent ea, quæ Muretus in præfationibus illis reliqua feciſſet, nec numerum tamen peculiarem illis dare, quòd qualiumcunque lineamentorum potiùs, quàm Orationis figuram haberent ac modum. Utique conveniebat eas diſtingvi à Continuationum illo gene-

bz) *p.282.*

ca) *p.290. & 303.*

cb) *p.299.*

cc) *p.262. & 287. ubi, quòd* Procemia *vocavi, factum inde, quòd hâc facie comparerent in Commentariis p. 615. & 179. unde deſcripſi.*

genere, quod juſti ſermonis pondus impleret, qualis eſt Oratio noſtræ editionis *XVII.cd*), priſtinarum *XIV*. Poſtulabat verò etiam fortaſſe appendicem ejusmodi Oratio noſtri numeri *decima quarta*, quam habuit Muretus, cùm Æneida Virgilii eſſet explanaturus. Ac certum eſt quidem, quæ in eâ dicturum ſe promiſit *ce)*, horum vix ultrà dimidiam partem quicquam apparere, ut meritò ſub finem ejus, *deſiderari cætera*, & olim annotatum fuerit, & à nobis repetitam *cf*): ſed dubium nobis, num ipſe Autor, quod non inſolens illi fuiſſe loci quidam *cg)* demonſtrant, diſtulerit ea in diem alium, an verò non diſtulerit. Utrumcunque ſit, perierunt nobis ſive paginæ præfationis illius reſiduæ, ſive Oratio altera, quæ priorem continuaret, ſive denique, ſi quid è Commentariis Mureti in Virgilium, (nam & hos injuria temporum à nobis prohibuit,) agglutinari pro appendice potuiſſet. Itaque non voluntas hîc nobis, ſed fortuna defuit. Ceterùm de hoc toto *Præfationum* genere, quod ad ſtudioſos adoleſcentes ſub initia certarum enarrationum habuit Muretus, monendum illud venit, diſtingui eas oportere ab Oratio-

cd) *p.344.*

ce) *p.325.in med.* Dicam enim.

cf) *p.332.*

cg) *Orat. XIII p.323.324.* Cetera, de quibus dicere inſtitueram, -- in craſtinum differentur. *Et Orat.XVI.p.343.* Quare quæ ſuperant, -- in craſtinum differam. *Atq; hoc præſtat Oratione ſequenti XVII. p.344.*

Orationibus, quas coram Pontifice, Cardinalibus, aut in Auditorio utcunque magis illuſtri recitavit. Quanquam enim præfanti Mureto nonnunquam unà cum diſcentibus honoris ergò aures præbuit Celebrium Virorum jam unus aliquis, jam copia quædam, quibus & ipſe peculiares agere gratias ſub finem Orationis eſt ſolitus *ch)*: tamen, quod ita velut extrà ordinem contigit, nequaquam ſuſtuliſſe diſcrimen, quod illa ſermonum duo genera ſeparat, cenſeri debet. Itaque in Præfationibus iſtis, ſi non ſemper, certè nec raro, magis Profeſſorem agnoſcas Muretum, qui doceat, quàm Oratorem, qui moveat. Meminerat quippe, ad quos, & cujus rei gratiâ diceret; addo etiam, quo tempore. Fiebat enim interdum, ut eâdem horâ ſimul Præfationem ſuam finiret, ſimul Autoris ipſius interpretationem auſpicaretur *ci)*. Nec pauca reperies in Præfationibus illis, quæ ſi à ſolennibus Rhetorum formulis ſepares, à Commenta-

 riis

ch) *Ut Orat. XIII. p. 324.* Non dubito, L.C.V.P. quin, quicunque te huc honoris mei causâ veniſſe vident, *&c. Orat. XIX. p. 372.* Cuperem, Paule Foxi, -- novo quodam & minimè vulgari modo tibi -- gratias agere. *Orat. IX. p. 298.* Ac Vobis quidem, Adoleſcentes, utcunque ſatisfeciſſe me - confido. His autem Magnis ac Præſtantibus Viris, -- quam tandem referendæ gratiæ rationem inibimus?

ci) *Clarum id ex ultimis verbis Orat. XV. p. 336.* Sed ſatis jam verborum factum eſt. Nunc primùm exponam argumentum hujus Satyræ, deinde ipſius Poetæ verba recitabo, *&c. Adde & extrema Orationis VII. p. 281.*

riis non diſtinguas. Qualia ſunt Quartæ orationis inchoata, eaque per integras tres paginas decurrentia *ck*), planè gemina commentariis. Neſcio quoque, annon Muretum in ſcribendarum præfationum negotio verſantem, inter extrema tempus aliquando deſtituerit, ut aut abſolvere, quæ decreviſſet initiò, non poſſet univerſa *cl*), aut ea non niſi minutis quibusdam, ut ita loquar, punctis, memoriæ ſaltem gratiâ deſignare in chartâ neceſſe haberet *cm*), dilatanda fortaſſe extemporaneo ſermone, ubi ventum eſſet in cathedram, & epilogo, qui planè abeſt, claudenda. Fuit &, cùm redimendum ſibi tempus inuſitatâ Præfationis, qualem hîc *ſeptimam cn*) damus, brevitate exiſtimaret Autor. E dictis reſponderi ſperamus poſſe iis, ſi qui forte negabunt, rectè nos Orationibus addidiſſe ſive duas Appendiculas illas, ſive Orationes quinque novas. Fuit enim omninò pretium operæ, quæ ab ſe relicta Muretus alibi exegiſſet, in eundem conſpectum reponere, maximè in gratiam

ck) *à p.259.* Quare de ipſo quidem.

cl) *Hoc ipſi dixerim accidiſſe in Oratione XIII. ubi rejicit quædam in alterum diem, ut ſuprà lit. cg. patuit.*

cm) *Vix dubium, quin hoc illi evenerit fingenti Orationem X. (ad quam vide, quæ noto p. 302.) Quæ cùm ab initio ſatis habeat manifeſtam Rhetoricæ dictionis ſpeciem, (quo meritò ipſam, utut aliis prætervisam, his Ordinibus inſeruimus,) paulatim in procurſu feſtinantis & nihil præterquam extremas lineas ducentis calami apertiſſima præbet indicia.*

cn) *p.280.*

gratiam illorum, qui hoc in opere non verba tantùm, ſed res venantur. Neque ulla eſt à nobis addita Oratio, in quâ, ſi quid tanquam ab Oratorio ſtilo alienum accuſetur, id tueri ſe non queat vel exemplo ſimili jam ante vulgatarum, vel ſermonis minimè convellendâ ſerie *co*). Ac præſtabat quidem forſitan Orationum duo Volumina ſic diſſepire, ut in altero ceteræ Orationes, in altero ſolæ Præfationes extarent, quod & in Majoragianis meminimus factum. Sed ea res disſimiliorem cæteris editionibus reddidiſſet hanc noſtram, quàm conducere aliâ de causâ judicabamus. Et alias facilè poterit Lector non penitus indoctus Claſſem ſuam cuilibet Orationi vel à ſolo titulo præſagire.

Venio ad *Epiſtolas*. His univerſis ordinem priſtinum exactisſimè conſervavi. Tametſi enim optimum eſt, ſeriem cuique ſuam ex tempore, quo nata eſt, invenire: tamen id à me ne hîc fieret, duæ prohibebant cauſæ. Primùm erant, quibus nullus, aliæ quibus non ſuus, quod non inepta prodebat conjectura, eſſet adſcriptus ſive dies, ſive annus: quæ tempora ideò mutanda alicubi ſumpſi *cp*). Neque hîc à librariis tantùm peccatum, ut cùm alius alium annum no-

 minat

co) *ut cùm p. 383. Orationi XXI. miſcetur ipſa verborum Ariſtotelis, ad Commentarios alioqui pertinens, interpretatio.*

cp) *Diem, ut in Epiſt. 7. lib. II. p. 579. Annum, ut Epiſt. 16. & 35. lib. III. p. 651. & 677. Conf. quæ noto p. 568.*

minat *cq*), ſed & ab ipſis ſcriptoribus. Itaque viſus eſt ſibi Muretus *cr*) accipere Manutianas ſex aut ſeptem diebus antè, quàm ſcriptæ forent. Deinde non planè diſplicere mihi debuit, quod ipſi placuit Mureto primum librum edenti, qui nullo ſe ordine aut perſonarum aut temporum eas in unum volumen ſcribit *cs*) congerendas curaviſſe. Interim quod potui, in iis Epiſtolis, quas plurimas ad eundem, ut Manutium, ut Sacratum, ſcripſit Muretus, effeci appoſitis notulis, ut quæ cui reſponderet, liquidò ſciretur. Perſonarum autem Ordinem alphabeticum dabit Index. Quòd ſi in Epiſtolarum illis demonſtrandis catenis aberrâſſe nonnunquam deprehendar, facilè feram admoneri. Fuit enim, ubi nec ipſe mihi ſatisfacerem, quòd & conjecturæ ſcinderentur in partes, nec ubique legeremus epiſtolas, quales fuiſſent primùm ſcriptæ, ſinceras ſatis & integras. Detexi hoc ulcus in præfatione ad Manutianas *ct*): & confirmavit me in ſententiâ recenſio hujus operis *cu*]. Quòd autem hîc benè multas *aliorum* qvoq; legimus *ad Muretum*, ab ipſo Mureto eſt, qui cùm primo ſuarum libro, (hunc enim ſolum ab ipſo pro-

cq) *exemplum pete è lib. III. Ep. 3. p. 571.*

cr) *lib. III. Epiſt. 2. p. 634.*

cs) *lib. I. Epiſt. 1. p. 427.*

ct) *b. 1: 2.*

cu) *Vide quæ nota ad lib. III. Epiſt. I. p. 631. Ep. 11 p. 643. Ep. 3. p. 648. & Ep. 52. p. 699.*

procuratum fuiſſe apparet,) tales miſcuiſſet, hoc exemplo ſecundi quoque tertiique editores provocavit. An Mureto volente acceſſerint etiam, quæ leguntur *aliorum ad alios*, qvæ qvidem non perinde multæ ſunt, incertum habeo. Qvanquam enim tales qvædam & in primo leguntur libro *cx*); de iis tamen ipſi Mureto, cùm ceteras curante ſe acceſſiſſe non inficietur, altum eſt ſilentium in ejus libri dedicatoriâ *cy*): ut ſuſpicer aliorum operâ demùm adjectas repetitis ejus libri editionibus, quas conſtat *cz*) primâ Mureti copioſiores prodiiſſe. Ego nullam rejeci, quæ jam ſemel in illos editionum Lipſienſium tres libros migraviſſet; Libro tertio duas etiam ipſius Mureti, repertas in commentariis officinam Sartorianam egreſſis, appoſui, ultimasque *da*)

 eſſe

cx) *quarum prima eſt Hippolyti Cardinalis ad A. Sorbinum n. 86. p. 550.*

cy) *lib. I. Ep. 1. p. 427.* Cum eis, (*Epiſtolis meis*) nonnullas ad me à Viris doctrinâ & auctoritate præſtantibus ſcriptas in unum volumen congerendas curavi.

cz) *tùm ex eo, quia Colonienſis editio anni 1580. ultra Epiſtolam Gilberti Mallocii ad Muretum, quæ nobis eſt 96. non procedit, nec Ingolſtadienſis anni 1584. ultrà 97. quæ eſt Mureti ad Sinibaldum Antoninum, cùm hodiè legantur centum: tùm quia ipſa hæc centeſima adſcriptum habet annum 1584. cùm tamen dedicatoria Mureti exarata ſit a. 1579. Hoc addo, in Colonienſi, quam dixi, proximè ante Epiſtolam Lipſii, quæ nobis eſt 57. legi Græcam ad Muretum Nicolai Nathanaelis, quam nec alibi vidimus, & hic paulò ſeriùs vidimus.*

da) *91. & 92. Quâ ratione ſimul factum, ne noſtra editio vincì videretur ab Ingolſtadienſi anni 1599. quæ & ipſa totidẽ Epiſtolas numerat, ſed malè duas bis repetit. Reſpice ad lit. x.*

eſſe, ne ceterarum turbarent ordines, juſſi. Poteram ex Ingolſtadienſi anni 1584. etiam addere *Roberti Turneri* epiſtolas octo & viginti. Sed illius Angli ſtilus nimium recedit à Gallicâ Mureti venuſtate, nec in illâ totâ ſartagine ulla eſt ad Muretum. *Appendicem* ergò dedi potiùs è Sacrato, ſcriptore ſatis eleganti, ut cùm ejus ad Muretum in his tribus libris jam diu lectæ eſſent non paucæ, nunc ad eundem cæteræ omnes, quas habere potuiſſem *db*), hìc comparerent; nec dubito, quin eâ re multis ipſius Mureti major lux acceſſerit. De Manutianis idem eram facturus, niſi harum jam in Bibliopoliis parata eſſet copia. Clarorum Virorum Epiſtolæ, quas alicubi *dc*) citavi, Coloniâ anno 1582. prodierunt. Annotatiunculas ipſas meas, quas parcas eſſe volui, ſpero Lectori non ingratas fore cumprimis eas, quibus obſcura ſum conatus illuſtrare. Cui nec illud, auguror, diſplicebit, quod in Epiſtolis philologicis *dd*) ſingulas notas numeris marginalibus diſtinxi; quòd univerſas, quæ non eſſent Mureti, alio typorum genere deſcribendas curavi; quòd item, quoties ad eundem plures eſſent ordine non interrupto ſcriptæ, toties cognomen ejus, ad quem ſpectarent repetendum cenſui. Mihi quidem certè ſolitarium

db) *ex editione Epiſtolarum Sacrati Colonienſi anni 1583.*

dc) *ut p. 444. 446. 631.*

dd) *qualis eſt, ut alias omittam, primi libri vigeſima quinta, ubi vide p. 457. ſeqq.*

rium illud, EIDEM, cui intelligendo ſæpe pluſculas replicare paginas oporteret, inſigni tædio fuit. Quæ moleſtia ne aliis oboriretur, cavere ſic volui.

Sequitur, ut de *Poematibus* dicam. Quæ haud paulò quidem pauciores, fateor, paginas hîc implent, quàm in editionibus noſtram antegreſſis: adeò tamen nullo cum diſpendio, ut neque deſit hîc quicquam, quod iſtæ habeant, adſit verò inſuper, qvo careant. Nempe quia & bis per incuriam repetita ſemel expunxi *de*), & quæcunque carmina non eſſent Mureti ſed aliorum, ſolo excepto Bencii lyrico, qvo ille ad ſimile carmen Mureti reſpondet *df*), locum commodiorem proſpexi inter ea, qvæ vitam noſtri proximè ſeqvuntur *dg*). Sic ergò neceſſe fuit ipſis Poematum libris non exiguum decreſcere numerum paginarum. Neqve verò eum reſtituerunt illi versûs, qui è Mureti Poematum editione Lutetianâ *dh*) tranſlati nunc primùm & hîc

de) *Inſtitutionem puerilem:* Dum tener es, *editiones priſtinæ, Ingolſtadienſes juxta cum Lipſienſibus, bis exhibent, ſemel Vol.I. p.517. (ed.Lipſ. A.1629.) iterum, & quidem diſtichis quibusdam auctiorem, & Ant. Conſtantini notis illuſtratam Vol.II. p.435. Nos priori expunctam libro ſoli poſteriori reliquimus p.124. ſeqq. Sic Pſalmi LI. paraphraſis non niſi ſemel apud nos legitur lib.I.p.4. illic bis, Vol.I.p.500. & II.359.*

df) *lib. I.Poëm.39. Atq; hoc aliàs fruſtra quæres in ipſius Bencii carminibus A. 1595. editis Ingolſtadii.*

dg) *Regredere ad lit.* ba.

dh) *Anni 1576. in 12. Titulus eſt:* M. Ant. Mureti hymnorum ſacrorum liber. Ejuſdem alia quædam Poemata.

hîc leguntur *di)*. Octo lineolæ ſunt. Nec plura eo ex libello tranſtuli, non quin poſſem, ſed qvia nolebam vitam prorogare ἀφροδισίοις illis *dk)*, quæ & ipſe poſteà damnaſſet Muretus *dl)*, & removenda ſuaſiſſet Manutius *dm)*. Unà cum illis deſerui & elegiam ad Duarenum *dn)* haud dubiè juvenilem & ipſam, quâ & impotentiam ſuæ libidinis propudiosè confitetur Muretus, & miſcet quædam, unde ſuperſtitionem diſcas citiùs, quàm pios & honeſtos mores. Quæ culpa & Galliambum illum, quem neſcio an alibi quærendum Commentarius ejus in Catullum *do)* ſuggerebat, inviſum reddidit mihi. Sapit ethniciſmum; tinnit res amatorias: ut videri qveat ſtudio compoſitus, qui, ſi res ferret, Gentilium alicui Poetæ, qvod non inſolens Mureto *dp)*, ſupponeretur. Fragmentum verò illud ex ode qvadam ad Anaſtaſium Jusbertum, qvod olim in Variis Mureti *dq)* notaveramus, tanti non

di) *Lib.1.p.59.n.61.*

dk) *quæ leguntur ibi p.20.23.24.*

dl) *Vitam ejus vide circà lit.* h.

dm) *Epiſt. ad Muret. quam hîc habes lib. III. p. 644.*

dn) *quam illic dare poterat p.21:* Quite Romani.

do) *p.153. edit. Lugdun. A.1559.* Hederâ comam revinctus: *Carpunt aliàs in eo Galliambo viri docti, quod utramq; priorem in* têmêtum *ſyllabas ab Horatio productas corripuerit (p.154.) Taubmannum vide differt. de lat. ling. p.93. edit. VVitteb. A 1602. & Lexicon Buchneri voce* Temetum.

dp) *Quære ſuprà circà lit. e.*

dq) *lib. V. c.16.*

non erat, ut, qui totâ caremus odâ, non etiam tribus cum dimidio verſibus carere videremur poſſe. Nam & Eclogis in laudem Cardinalis Armeniaci ſcriptis *dr*) æquo animo carendum eſt nobis. De cætero ſingulis utriusque libri Carminib9 numeros appoſui, qui anteà nulli comparebant. Simul autem permiſi mihi ordinem ipſorum paulisper mutare, in primo præcipuè libro. *Hymnis* enim Mureti, piis quidem illis, (& è qvibus decem dignos habuerit Clarisſimus in noſtris Theologis *Caſpar Finckius*, qvos Oratorio Chriſtianorum *ds*), disſimulato licet Autoris nomine, insereret,) non tamen nullibi Romanenſi fermẽto aſperſis, anteponi ſe jure qvodam flagitabant *paraphraſes* qvorundam Davidis *pſalmorum*. Ab his igitur librum primum ſumus auſpicati. Qui ſimul hac ratione concinniùs qvadrabit ſecundo, ut qvem ab aliis pſalmis jam ante nos veteres etiam editiones inchoaverint. Sunt & plura quædam à nobis, qvod nec difficile erit animadvertere, & æqvum defendere, trajecta in libro primo. Sed in ſecundo nihil, niſi ultima tria poemata, qvæ ſunt, *γνῶμαι græcæ, Inſtitutio puerilis latina, & Monodia in obitum Tuani*. Quibus hîc ſeriem dedi, ſi cum priſti-

dr) *Recurre ſuprà ad lit. as.*

ds) frommer Chriſten Reiß- und Bethbüchlein / Franckf. *1621. in 12. ubi invenies* L. 11: *ſeqq. Horum verò decem hymnorum numeri apud nos, libro Poematum primo, ſunt, 9. 14. 15. 18. 19. 20. 23. 24. 25. 28.*

priſtinis Codicibus compares, planè retrogradam *dt*): eo conſilio, ut & gnomica Mureti, tùm latina, tùm græca, proximè jungerentur ſimilis argumenti Mimis Publianis, & Antonii Conſtantini notæ in duo diſtincta Poemata, Monodiam & Inſtitutionem Puerilem, ne divellerentur.

Sic ergò denique & ad *Mimos Publianos* proceſſit oratio., ultimam totius operis noſtri partem. Qvos ab Ingolſtadienſi editione, non qvòd ad Muretum propriè ſpectarent, ſed qvòd eidem, cui bona pars ſecundi Voluminis, deberentur Marco Velſero *du*), ſemel admiſſos; ita retinuerunt Lipſienſes qvoqve noſtræ. Qvibus hanc renovatam pauperiorem eſſe noluimus, præſertim cùm prodeſſe ſcholis hi Mimi non minùs qveant, qvàm qvæ ſcripſit Muretus. Omnino tamen exiſtimo pretium operæ factutum, ſi qvis eos ſeparatis emittat chartis, qvæq; in iis ſic, ut hactenus factum eſt, recuſa morari docendi pariter ac diſcendi celeritatem posſunt, aut aliàs corrigi merebuntur, ea in feliciorem induat faciem. Nam nos qvidem hîc nihil præſtitimus, niſi qvod è diverſorum codicum collatione mendas pro virium facultate ſuſtuli-

dt) *præcedit enim apud nos* Monodia *n. 58. p. 104. ſequitur* Inſtitutio puerilis *n. 59. p. 124. Agmen claudunt* gnomæ græcæ. *n. 60. p. 145.*

du) *Reſpice ad ea, quæ ſuprà paulò ante lit. x. è Dedicatoriâ ad Velſerum deſcripſimus.*

ſtulimus, & in notis, qvod bis poſitum eſſet, ſemel tantùm legi juſſimus *dx*), quod luxatum, ſuæ ſedi reſtituimus *dy*), nonnullibi & uno alteróve verbulo ſenſui lucem intulimus. Quibus autem modis putemus meliorem iſtum libellum de poſtero fieri poſſe, hæc ſunt ferè. Primùm juvabit perficere, ut textui notæ, ſaltem in eâdem paginâ, per partes copulentur; deinde ut emendationes luculentæ recipiantur in textum; tùm, ut vitium numerorum, quod à verſu 406. (qui perperam inde usq; à primâ Ingolſtadienſi 405. numeratur,) ad finem usque proſerpit, tollatur, idque non in textu tantùm ſed etiam in notis: qvod jam nos feciſſemus, niſi feſtinandum fuiſſet. Imò vero per totum libellum alia numerandi ratio ineunda fuerit, ſi velis eliminare ſententias, quæ metro carent, jam diu notâ † ſignatas, vixq; dubium quin intruſas ab hominibus ineptis. Verùm hîc & illud cavendum, ne ſimul ejicias qui veri ſunt verſus, ut illum 224. cruce quidem hîc ſignatum, ſed nullo ſuo merito. Eſt enim trochaicus, & rectiſſimè, ut putamus, ita legetur:

Ex ſævâ animadverſione nulla *Regi gloria eſt.*

Ac fortaſſe crux illa ſeqventi ſententiæ pedibus ſolutæ deſtinata in hunc per errorem incurrit: qvæ

dx) *ut locum Senecæ, ſic ſatis prolixum, qui legebatur ad verſum non modò 165. ſed & 558.*

dy) *ut quæ ad v. 616. cum aliis conjungenda legebantur in* [illegible] *totius libri.*

quæ tamen ipſa in qualemcunque migrabit jambum, ſi ita conſtituas:

Ex ſpe præmI laboris ſit ſolatium.

Viciſſim providendum, ne verſus idem ſub diverſis literis, cùm in alteram ex vitiatâ lectione hactenus irrepſerit, bis legatur. Quales habeo duos illos ſub literis H. & I.

V.308. *Honeſta turpitudo eſt pro bonâ causâ mori*, & v. 318. *Ictum tacentem crimen facias acrius.*

Jam enim antè hi legebantur, & quidem emendati ſub E. & F.

v.200. *Eſt honeſta turpitudo pro bonâ causâ mori* & v.233. *Factum tacendo crimen facias acrius.*

Neque deerit eruditis, quod hinc inde porrò emendent, aut illuſtrent. Salmaſius *dz*) certè verſum 265. ita reſcribit:

Frugalitas incerta *eſt rumoris boni*:

ut ſenſus ſit, laudari eam ab his, ab illis culpari, cùm alias pro *incerta*, legeretur *inſerta*, aut *miſeria*. Nos qvoq; verſum 309. ſic tentabamus.

Honeſtè parcas improbo, ut parcas *probo.*

Illud utique, *non càreas*, pro, *parcas*, verſum vitiat. Congruit autem ſenſus cum v. 436.

Malo etiam parcas, ſi unà eſt periturus bonus.

Habebam de hoc genere plura. Sed hoc jam non ago. Et jam diu præfationis abunde eſt. Quare pauſa tandem hîc eſto. Nam qvod in *Indice* præſtitimus; qui extremas pagellas occupat, nec adeò multum eſt, & quicquid eſt, ultrò docebit collatio cum cæterarum editionum curtâ ſupellectile. Tu, Lector benevole, da veniam improviſæ prolixitati, & Vale. Scrib. d. 12. Sept. A. 1672.

VITA

dz) *f. 122. ad Solin.*

VITA
M. ANTONII MURETI, J.C.
PRESBYTERI, ET CIVIS ROM.

EX SCRIPTIS EJUS, ET FUNEBRI Oratione Franc. Bencii a) *Societ. Jeſu Sacerdotis, ab Andreâ Schotto ejusdem Societatis Jeſu ſacerdote collecta.*

NAtus eſt M. Antonius Muretus anno poſt Chriſtum natum cIↄ. Iↄ. XXVI. menſe Aprili *b*) in Galliâ Aquitanicâ in pago ſuburbano Lemovici, cui Mureto nomen, loco honeſtisſimo, patre Juriſconſulto, genere perantiquo, & nobili: quippe qvod & pagum illum antiquitus poſſederit, (unde etiam familiæ nomen,) & quadringentis ab hinc annis tulerit Stephanum Grandimontenſium ordinis antiſtitem, virum ſanctisſimum, atque hominem in corporis afflictatione ſingularem: cujus dies feſtus in Idus Februarias incurrit. Ab ipsâ verò pueritiâ Muretus admirabili fuit ingenii magnitudine, vix ut ullam deſideraverit diſciplinam, & pænè puer diſcipulos prius habere cœperit, quàm magiſtros. Nam ut primùm imbutus eſt literis, quibus informari ad humanitatem ætas puerilis ſolet, Lemovici in patriâ ſuâ, deinde verò Aginni, (quæ urbs in Aquitaniâ eſt pænè princeps) ea docere incepit *c*) cùm eſſet adoleſcentulus aut pænè puer, quæ nunc quidem, communi more atque uſitato, eâ ætate ſi quis diſceret, in ſummâ laude poneremus. Quippe ut ingenio doctrinam, ſic etiam

a) *numeratur ea in Orationibus Bencii XVII. p. 219. ed. Ingolſtad. A. 1595.*

b) *pridie Idus April. ut habes lib. I. Epiſt. 34.*

c) *de hoc videnda Cenſura Joſ. Scaligeri, quam in præfatione noſtrâ dedimus lit. a.*

uſu præcurrebat ætatem. Aginni verò eodem tempore uſus eſt ſummo duce & adjutore ſtudiorum Julio Cæſare Scaligero, *d*) viro in omni eruditionis atqve humanitatis genere perfecto ac perpolito. Hunc ille ut parentem colebat, à quo etiam ut filius diligebatur. Admirabatur enim vir omnino admirabilis excellentiſſimum ingenium adoleſcentis, eiqve volens, ac lubens, rectam ac brevem, qvæ ad rerum ſcientiam ferret, viam monſtrabat, quò ſua eum natura ducebat. In quâ tamen bonitate naturæ, atqve ingenii abundantiâ, tantâ utebatur contentione animi atque induſtriâ, quantâ utendum eſt homini, qvi quo minùs ingenio poteſt, ſubſidio ſibi comparat diligentiam: ut & ingenioſos diligentiâ vinceret, & ingenio diligentes, & totum illud ſibi tempus perire crederet, in quo non aut doceret aliquid, aut diſceret. Cùm igitur aliquandiu Aginni fuiſſet, ejusqve doctrina atque ingenium omnium famâ atqve oratione celebraretur, ad doctrinarum domicilium, & orbis terræ Muſéum Lutetiam profectus eſt: ubi cùm itidem explicaret divitias ingenii, nec latere poſſet in tanto orbis ſplendore tam illuſtre lumen, non magno negotio ad ſe omnium ſtudia, atque ora convertit. Novus videbatur exortus Demoſthenes Chriſtianis Athenis: ita docente Mureto, & qvidem adhuc peradoleſcente, concursûs audiendi causâ ex totâ urbe fiebant; magnâ hominum freqventiâ Gymnaſium celebrabatur; loci ipſi in Gymnaſiò occupabantur; aditûs complebantur; ne pes qvidem relinquebatur præ maximâ audientium multitudine, ubi pedem doctor ipſe ponere poſſet: ita per illorum humeros, quaſi per undas gradiebatur ad ſuggeſtum. Nihil fermè aliud erat Lutetiæ magis eo tempore in hominum ſermonibus quam Muretus: quem ipſe etiam rex aliqvando & Regina, (ut quod famâ, & auditione acceperant, re ipſa experirentur,) audire voluerunt. *e*) Pictavienſes

d) *Vid. Ibid. lit.* ap.

e) f) *Etiam in his duobus recurre ad cenſuram Scaligerianam ſuprà in præfatione lit.* ay. & az.

ſes, Burdigalenſes, Auſcitani, Toloſani, (hîc enim Juris
civilis docendi primùm qvidem facultatem, deinde etiam pote-
ſtatem *f*) accepit,) juvenem tam excellentem, omniqve laude
cumulatum videntes, ejus voce ac doctrinâ fruebantur, & tra-
jectis literis, Mercurii filium alii, alii Mercurium audire ſe puta-
bant. Conſeqvens illud erat ut poſteaqvam omnem propè Gal-
liam illuminarat, ſuam qvoqve lucem diffunderet in Itali-
am. Itaqve Venetias, cùm annum ageret duodetrigeſi- *A*
mum, venit. Statim præclara ejus eloquentia, ut Phidiæ *1554.*
ſtatua, ſimul & perſpecta & probata eſt. Hic apud Lauré-
danos, Bembos, Contarenos, Sorianos, Manutios, cæteroſqve
clariſſimos viros tanto in honore, & pretio fuit, ut dulcis quæ-
dam inter eos contentio naſceretur, qvi maximè amarent Mu-
retum, aut admirarentur. Paulò pòſt conceſſit Patavium, ut in
optimam & vetuſtiſſimam in Italia ingenuarum artium, & di-
ſciplinarum officinam. Neque hîc diu verſatus eſt: an-
no enim ætatis circiter quarto & triceſimo, honeſtiſſimis *1560.*
conditionibus invitatus, at ſummum illum doctorum
Mæcenatem Hippolytum Cardinalem Eſtenſem ſe contulit: in
cujus comitatu cùm in Galliam rediiſſet, mox etiam lega-
tione obitâ in Italiam revertit. Romæ tandem anno
M.D.LXIII. ipſius Cardinalis ſuaſu, atque eorum roga- *1563.*
tu, qvorum conſilio res ibi literaria regebatur, Ariſtotelis
Ethicen docere publicè cœpit, tanta hominum frequentiâ, ut A-
riſtoteles quidem ipſe Romæ docere, ſed Romano ore, & lux quæ-
dam urbi Romæ reddita veteris eloquẽtiæ videretur. Unum verò
& viginti annos Romæ docuit. Quid docuerit breviter perſtrin-
gam. Docuit annos quatuor libros Ariſtotelis de moribus; totidẽ
jus civile, nec vulgari ſanè viâ, ſpinoſas illas Juriſcõſultorũ cõcer-
tationes cum ſermonis nitore conjungens. Ad annum ve-
rò ætatis undeſexageſimum, Gregorii XIII. auctoritate *1584.*
ac liberalitate permotus, in eorũ librorum, qui non ſolùm
acuere ſed alere etiam ingenium ſolent, ut Platonis, Senecæ, Ho-
ratii, Taciti, Ciceronis explicatione annos reliquos conſumpſit.

Quo tempore à Stephano Bathorio Polonorum Rege in Poloniam amplisſimis præmiis arcesſitus eſt : moremque gesſiſſet optimi Principis voluntati, niſi egiſſet idem Gregorius ne diſcederet, cùm ſua ſponte, tum magiſtratuum admonitu, qui Mureto ipſi aliquot antè annis ultro Romanæ civitatis jus detuliſſent. Qvo fa ctum eſt, ut tantum ei ſtipendium decerneretur, quantum haud ſcio, an unqvam antea nemini. Rem ut geſta eſt, ex ipſius ad Joan. Zamoſcium regni Poloniæ Procancellarium epiſtolâ *g*) diſcite. *Præter ſpem & opinionem meam accidit, ut cùm me ad iter accingerem, atq; iſtic animo, cogitationeq; totus eſſem, ſubitò oſtenderet Greg. Pont. Max. profectionem meam ſibi non placere, meq; per viros ſummâ auctoritate præditos monendum, curaret, ne ex urbe diſcederem: ſibi curæ fore, ut ne in urbe deteriori conditione eſſem, qvàm quæ mihi in Poloniâ deferretur. Qvin etiam ad qvingentorũ aureorũ annuorũ ſtipendium, qvod mihi jampridem conſtitutum erat, ſtatim ducentos adjici juſſit, mandavitq; Datario ſuo, primo qvoq; tempore qvoqvo modo efficeret, ut aliunde mihi trecenti aurei nummi qvotannis penderētur. Eâ re factum eſt, ut coactus ſim deponere conſilium qvod ceperam: à qvo, nec vivam, ſi me alia ulla res, qvàm ſummi Pontificis voluntas, atq; auctoritas abducere potuiſſet.* Hactenus ille. Nunc de iis qvæ ſcripſit dicamus. In qvibus ejus ſpirat imago atqve ingenium, ſuntq; in manibus qvædam, ut variæ lectiones, (ut inde potisſimùm incipiam,) qvibus nil uberius, nil elegãtius fingi poteſt. Sunt & orationes plurimæ Venetiis, & Romæ in conſeſſu purpuratorum habitæ. Poëmata item, qvæ Romæ cùm eſſet compoſuit; nam qvæ adoleſcenti annorum circiter viginti exciderunt, & juvenili qvodam calore atq; impetu in Galliâ profudit, atq; convenienti nomine Juvenilia appellavit, ea ſæpe Franciſco Bencio, cæterisq; familiaribus dicebat, ſibi adeò non placere, ut ne pro ſuis qvidem agnoſceret, tantum abeſt ut probaret *h*). At ſeniles Mure-

g) *Lib. I. Epiſt. 81. p. 541.*
h) *Conf. qvæ diximus in præfatione circà lit. dk.*

Mureti verſus pii ſunt, eruditi, & jucundi, luſitq; Græcis & Latinis verſibus primæ ætatis Inſtitutionem in gratiam M. A. Mureti fratris filii. Hymnos qvoqve ſacros Ducis Mantuæ rogatu edidit: & Ferrariæ eruditas de jure civili diſputationes in quatuor libri primi Pandectarum titulos : *de origine juris* : *de legibus & Senatusconſultis* : *de Conſtitutionibus principum*: *de officio ejus, cui mandata eſt Juriſdictio*; Epiſtolarum item volumen ad familiares; neq; enim alias, qvas nimis officioſi amici cum nominis aliquâ contumeliâ ediderant, pro ſuis agnovit. Commentarii item varii ſunt & ſcholia in veteres Poëtas Terentium, Horatium, Catullum, Tibullum, & Propertium. In M. Tullii item Catilinarias commentarius extat peregregius; caſtigationes item in Philippicas. Nihil unqvam (mirum dictu) bis ſcribebat, vix adeo bis legebat id ipſum, quod ſcripſerat, rarò interpolabat, non ſæpe mutabat aliqvid aut emendabat, rariùs demebat, delebátve: ita cùm uno qvaſi tenore fluerent omnia, nihil niſi aptum & accommodatum ad manum, mentemq; veniebat, ut multò meliora fortuitò illi exciderent, quam alii, qui eandem aſſiduè incudem tundunt, excudant labore. Ad ſummum ſingulis noctibus ſomno qvinas horas, qvaternas plerunq; aut etiam ternas tribuebat. Reſtat, ut in aſpectum proferantur in Ariſtotelis Ethicen, Politicen, Rhetoricen, & Platonis de Repub. ac de Legibus libros notata, qvæq; in Juris civilis Inſtitutiones commentabatur.

Duæ de multis in illo virtutes enituere, Benignitas, atq; Religio. Illâ enim gratus atq; acceptus ſummis, mediis, atq; infimis vixit: cujus ædes portus quidam, oraculum ac perfugium omnium erant: exteri etiam ab extremis oris ejus viſendi, diſcendiqve gratiâ Romam confluebant, qui & ipſi profitebantur, majora ſe omnia re ipſâ, quàm fama comperiſſe. Docebat qvæ poterat, id eſt, qvæ diſcere velles omnia. Religione verò ac pietate in Deum ſingulari fuit: catholicam enim fidem non ſolum ſervavit, ſed & pro virili defendit, cum tamen non deeſſent in Galliâ homines ſeditioſi, qvi omnibus artibus ad ſuas eum partes traducere conarentur. Novem ipſos annos ſacerdos vixit, quo tempore tam ſanctè ſacris operatus eſt, ut inter ſacrificandum & lacrymas effunderet freqventer, & easdem aliis excuteret. Sacras qvoqve

qvotidianas precationes diligenter obibat. Sæpe de morte ſenex, tanqvam de migratione, cum familiaribus diſſerebat, ut ex pedibus æger jam jam ſibi eſſe migrandum domo, cujus fundamenta labarent, prædicaret. Mortuus eſt ornatus omni inſtrumento, & viatico qvod chriſtiana religio tribuere homini atqve impertiri ſolet, qvem parat ad mortem. A Xyſto etiam qvinto Pontifice max. privatim veniam peccato impetravit, & ad eorum expiationem ejusdem etiam illam publicam adhibuit indulgentiam, qvâ qvi ritè uteretur, ei non liberationem ſolum culpæ, ſed remisſionem etiam pœnæ Chriſti Vicarius benignisſimè concedebat. Triduo ante mortem ſacroſanctum Chriſti Corpus ſuſcepturus omnibus qvi eo convenerant præſentibus, atq; audientibus ſupplex veniam à familiaribus petiit, lacrymantibus omnibus, qvi aderant. Dum vox aderat, mixtis ſuſpiriis identidem iterabat, ô Jeſu, ô Deus, ut aliud nihil in mente habuiſſe conſtet. Elatus honorificè Nonis Juniis, anno hujus ſeculi qvinto & octogeſimo, laudatusq; eſt pro funere à Franciſco Bencio Societatis Jeſu presbytero in æde ſacrâ ſanctæ Trinitatis, qvæ eſt in colle hortulorum ſodalium Minimorum, (ubi ad aram maximam ſepulcrum ejus ſpectatur;) laudatus inqvam coram Cardinalibus ampliſſ. Nicolao de Pelue Senonenſi, & Carolo à Lotharingia de Vaudemont, à grato ſanè diſcipulo erga optimè de ſe meritum præceptorem. Qui & ipſe diſcipulo Bencio multum ſe debere teſtatum reliquit, quòd humana contemnere & ad divina pleno gradu properare ſe docuiſſet, facésq; ac ſtimulos animo ſuo ad pietatem ſubdere nunqvam deſtitiſſet. *Merito igitur te amo,* inquit, i) *& ut patrem filius, & ut filium pater; his enim nos, qvæ maxima ſunt, caritatis vinculis bonitas divina colligavit.* Poëtæ in ejus laudem epicedia varia conſcripſerunt: unum de multis Julii Roſcii *k)* hominis perfamiliaris, adſcribere placuit.

1585. *prid. Non. Jun.*

Hic

i) *lib. I. Epiſt. 98.*

k) *Eidem, cui Orationem funebrem, h. e. Bencio tribuunt Orationum Mureti editiones duæ, una Colonienſis Anni 1601. Vol. II. p. 181. altera Lugdunenſis A. 1613. p. 582.*

Digitized by Google

Hic Marci caros cineres Roma inclyta ſervat,
Quos Patria optaſſet Gallia habere ſinu.
Stat colle Hortorum tumulus: ſtat proximus aſtris,
Quæ propius puro contigit ille animo.
Tu ſacros latices lacrimans aſperge Viator,
Et dic: Heu linguæ hic fulmina fracta jacent.

EPITAPHIUM
Utriusqve Mureti.

ROMÆ AD S. TRINIT. IN COLLE HORTULORUM.

M. ANTONIUS MURETUS LEMOVIX AD DEI MISERICORDIAM OBTINENDAM. PIORUM PRECIBUS ADJUVARI CUPIENS, CORPUS SUUM POST MORTEM HOC LOCO SEPELIRI JUSSIT.
ADTRIBUTIS MILLE SCUTATIS HUJUS MONAST. SODALIBUS, IMPOSITOQVE ONERE PERPETUI ANNIVERSARII.
NICOLAUS DE PELLEVE CARD. SENONEN. TESTAM. EXECUT. PONI MAND.
VIXIT ANN. LIX. MEN. II. OBIIT PRID. NON. JUN. M.D. LXXXV.

M. ANT. MURETO MAGNI HUJUS MURETI FRATRIS FILIO ÆTATE QVIDEM, ET NOMINIS CELEBRIT. MINORI, SPE AUTEM ET EXPECTATIONE PROPE PARI IMMATURA MORTE PRÆREPTO.
LUDOVICUS RUALDUS LEMOVIX, ET M. ANT. LANFRANCUS VERON. EJUS TESTAMENTO AD PIAS CAUSAS FACTO SCRIPTI EXECUTORES POSS.
VIXIT ANN. XVI. MEN. V. OBIIT PRID. NON. OCT. M. D. LXXXVI.

EPICEDION IN MARCUM ANTONIUM MURETUM,

Virum ſuæ ætatis ſine controverſiâ eruditiſſimum, ſcriptum eo ipſo die, quo elatus eſt Nonis ſcil. Junii Anno M. D. LXXXV. in ſummo animi dolore, & dictum in Scholâ Rhetorices auditoribus ſuis à

P. FRANCISCO BENCIO, Soc. Jeſu,

inter quem & Muretum multa extiterunt mutuæ caritatis argumenta.

NAm quid diſſimulo? quid concita corda tumultu
Mendax fronte premo? lacrymas quid in ore natantes
Mergo? quid miſero non rumpo pectora queſtu?
Flebimus. Eſt quædam mœrenti flere voluptas.
Quis ſcit, an & noſtrum doleatis forte dolorem?
Heu dolor immenſus, minor ô quàm cauſa dolendi,
Tuque dolore minor luctus, quid tenditis ultra?
Heu quid certatim conſcinditis hoc miſerum cor!
Cor lacerum, cor luctificis inamabile curis,
Cor ſiccum, cor luminibus cupientibus ullas
Ferre negat lacrymas, & iniquâ mente reſiſtit.
Nam cur largifluo non manant omnia fletu?
Cur tonat interiùs pectus modò? turbinis inſtar,
Quem clauſére cavæ penitusqve hauſére cavernæ,
Nec, licet indignans, cæco de carceris antro
Evomit undiſonas lacrymas, fractoque remugit
Murmure, & horrifico ſe rumpit ventus hiatu.
Muretus perit: heu periit Muretus, & omnes
Divitias linguæ ſecum abſtulit! abſtulit omnes
Delicias Muſarum, & amicas mentibus artes
Ingenuis, quicquid Grajis, quicquidq; Latinis
Condiderant veterum chartis monumenta virorum.
Nam ſeu Socraticis ſermonibus appulit aures,
Sive in Academi lucis, ſeu forte Lycei
Dulcibus alloquiis latâ ſpatiatus in umbrâ eſt:
Proximus à primo ſemper fuit. Ilicet ille
Sicut apis flores & rura halantia circùm

Omni-

Omnibus è pratis decerpſit ſingula libans,
Dulciaqve è foliis expresſit victor amaris
Mella, quibus priſco collectum nectar Hymetto
Mirata eſt noſtra atqve omnis mirabitur ætas.
Sive etiam ſacri pandentem oracula juris,
Seu morum officia & vitæ laudanda docentem
Munera, & omnigenis dulces è fontibus hauſtûs
Inſtillantem animis & grandia verba tonantem,
Fluminis in morem, vel cœlo fulminis acti:
Audiit ipſa ſui pendens jam civis ab ore
Gallia, mox etiam Italia & Mavortia Roma
Æmula cognovit Marci, Marci aurea verba.
Is noſtram ſuper ætatem, propiorqve vetuſtæ
Ire videbatur, veterumque retundere faſtûs.
Heu qvoties illum plausûs populiq; patrumq;
Dicentem excepit, nimiumque libentibus hauſit
Auribus! Ille quidem magnorum nomine Regum,
Pontifici ſummo gratatus ſæpe liqventi
Purius electro eloqvium profudit ab ore,
Montanis nivibus niveoqve ſimillimus amni.
Ille Pii dudum mœſtisſima funera Quinti,
Mox Caroli funeſta tui fera Gallia Regis,
Atque Toloſani FoxI ſollemnia juſta
Debita deflevit duri ſolamina casûs.
Ille etiam immanes Turcas cùm contudit armis
Clasſis Chriſticolûm, & victrix dare terga coëgit,
Altaqve conſtravit trepidantibus æqvora Pœnis,
Lætitia ingenti & magnis clamoribus implens
Hanc urbem; Romæq; decus columenq; Quiritum,
Extulit ad cœlum divinâ laude Columnam.
Quid cum etiam nuper, (vox ô Cygnea tenet jam
Nunc etiam mentem, & dulcis ſonus occupat aures,)
Ad Vaticanum, patribus qvos purpura velat
Hortator fuit, ex alto velut æthere misſus,
Pontificis formam evolvens & munera ſummi,
Quem legére ipſi deſcripſit pœne legendum.
Nec modò, Roma, tibi Muretus cognitus ille,

 Quem

Quem veteris ſpecimen linguæ morumque tuorum
Admirata tuis adjungis civibus ultrò
Unde etiam attonſum fers triſti fronte capillum;
Senſit eum, caput Oceano quâ flammivomus ſol
Exerit aut condit tellus, quæcunque peruſta
Sole rubet, quæcunque gelu nivibusque rigeſcit.
Certè illum & bello & paci nova gloria, Rector
Sarmatidum Stephanus, regnum qvod protulit armis
Augeat ut rerum doctrinarumque repertis,
Muneribus magnis excitum acceſſiit olim:
Et traheret, ſi non Romani amittere cives
Hunc veriti, ſanctusque parens migrare parantem
Et monitu & precibus tenuiſſent. Heu mihi, dicam,
Dicam aliquid, dolor invito de pectore voces
Elicit, ipſe etiam hortando & fortaſſe monendo,
Pars non magna fui. Quid enim meus ille Magiſter,
Quid pater ille meus, nam ſerâ ætate creatum
Me ſibi jactabat quondam, quid filius eheu
Filius? ut Patrem tu me, Murete, colebas,
Idque etiam præ te ſemper deflende ferebas:
Ipſe ego te contra dulci certamine patrem
Dicebam, te quando hiemes certo ordine ſeptem
Audii inexpletum diſcens, & ſedulus aure
Dicta bibi, quæ pòſt tenui mihi fluminis alveo
Effluerent, parvæ ut poſſent adoleſcere ſilvæ,
Muretumque omni Muretum fonte ſonarem.
Ipſe mihi ſensûs animi curasqve latentes
Concilio & dicta & facta, heu dilecte, ſolebas
Credere, quæ ſtudio tegerem commiſſa fideli.
Sed quamvis perſæpe dares mihi commodus aures,
Et morem, ut fatear, gereres perſæpe monenti,
Non tamen omninò tu noſtra es dicta ſeqvutus.
Nam qvoties qvoties ignari neſcius oti
Pervigili ſtudio noctesq; diesq; trahebas,
Ipſe laboranti contra vigiliq; quietem
Præteritiqve memor ſuaſi, metuensq; futuri.
Nunc vero infelix vates veriſſimus augur.

Quid

Quid quòd & urgenti tandem vergente ſenecta
Edere curares, quæ cunctis edita proſint,
Ex utriusque opibus, poteras quæ plurima, linguæ.
Tu tua non faciens magni, quæ maximus orbis
Attonitus colit & poſcit, ſermone modeſto:
Spem tamen haud omnem eripiens plerumq; negabas.
Multa quidem ſunt à Mureto & magna, ſed ipſa
Credite plura adeo nec ſunt fortaſſe minora,
Quæ jamjam affecta aut potiùs confecta volebat
Promere, & ante diem, nî deeſſet vita, volebat.
Ante diem moritur, qui viveret utilis orbi,
Nec dum etiam bis tricenos expleverat annos.
Mitto ea, quæ calidæ abreptus fervore juventæ,
Quorum & pœnituit, fudit juvenilia: namque
Vera loqvor, velut immaturo tempore fœtûs
(Nec ſatis ille pios dicebat) providus à ſe
Expulit expungens, quod præfert pagina nomen,
Certus enim & fluvio & rapidis committere flammis.
His miſſis, quantum ô puro ſermone Terenti
Et quantum ô Tulli, quantum ô Venuſine Poeta,
Et Tacite, & Seneca, & ſinuoſa volumina juris,
Spiſſum opus & propriis innectens vincula vinclis;
Quantum illi doctæ debes doctiſſime gentis
Doctor Ariſtoteles? latio ſermone loquentem
Quem fecit, noſtroque etiam nonnulla rogatu,
Ferme opus extremum. Sed quis numerare potis ſit
Omnia, quæ pulchris apparens illita chartis?
Nam quid carminibus memorem laudesque virorum,
Et ſanctorum, altâ cœli quos Chriſtus in aulâ
Exhilarat vultu? Tiburtinumque receſſum
Quem Pater Hippolytus priſcorum æquavit honori,
Magnaque quæ pueris, tantus vir, condita verſu
Argolico præcepta dabat verſuqve latino.
Sunt pueris præcepta, viri quæ implere docendo
Lætentur, metuant non diſcere. Magne Tuane
Felix morte tuâ, cui tanti nominis auctor
Obtigit, ut grandi celebraret carmine vitam
Tantum ille & verſu poterat, tu Mantua teſtis. San-

Sanctorum ad laudes Mureti dulciter hymnos
Scilicet in templis ſacra inter munera cantas.
Lauretana domus teſtis, cui nobile carmen
Quod ſacrarum olim vates pius edidit, audit
Orbis, & hæretica haud potuit contemnere peſtis.
Anne etiam memorem variarum illuſtria rerum
Doctorum contrita manu monumenta, lepore
Aſperſa egregio, qualem non Itala tellus
Ni fallor, nec fallor enim, guſtaverat unquam?
Anne etiam ad caros olim quæ ſcripſit amicos?
Sed quid ego hæc memorem, noſtro quæ cognita ſeclo
Poſtera laudabunt, & noſcent ſecula, dum ſe
In mare præcipiti devolvent flumina lapſu?
Dicam ea, quæ multis incognita, nec mihi ſoli
Cognita, cum certos liceat producere teſtes.
Proh quantum amittis Stagiræ civis, & omnis
Hiſtoriæ princeps, Plato quantum tu qvoqve, quantum
Thucydide & Livi, & Xenophon, & grandis Homere?
Pro quantum legum rudis indigeſtaque moles?
O Tulli, ô Criſpe, ô Plini, ô lenisſime Cæſar,
O qui multarum pandis miracula rerum,
Atque virûm hiſtorias & vitas ſcribis, & omnes
Inſtruis officiis, Plutarche, & moribus ornas.
Denique qvoscunque eſt oculis dignatus & alto
Ingenio auctores, quantum amiſiſtis in uno?
Ille quidem maculas tergebat, & abdita ſenſa
Exponebat, uti foret ad conſulta vocatus
Quilibet ut calamo mentem commiſit & arti.
Sed quid ego hæc miſer? Infelix amittere majus
Quid potui? in me omnis cecidit collapſa ruina
Et prope ſum tantæ cumulatus pondere molis.
Illius haud fruar alloquio, lucemque morantem
Et matutinas conſumens dulciter horas
Atque inter riſûs delibans ſeria dicta.
Hæc Murete unum Franciſcum incommoda tangunt
Bencium, & agnoſcit lacrymans lacrymabilis idem,
Quid merito doleat quantumqve amiſerit eheu.

Nam

Nam tibi jam tandem requies conceſſa laborum.
Quippe ſacerdotem, ut ſpero, majora parantem
Ex animo Chriſtus, perpendens facta, ſacerdos
Maximus ætherio in ſolio conſidere juſſit,
Redditus & merito ſocium te adſcivit Olympo.
Roma ſacerdotem te nonum viderat annum
Atque ſacerdotum tibi rector & arbiter orbis
Poſcenti veniam Xiſtus conceſſit abunde,
Nec lacrymas tenuit, quin & miſeratus euntem eſt.
Nec minor ex iſto ſpes eſt, quòd tu omnibus armis
Inſtructus, cœli conſors Eccleſia quæ dat
Militibus, ceu victor abis: quòd publica Xiſtus
Commoda qvæ tribuit, proprios convertis in usûs:
Quòd jamjam Chriſti ſatiandus corpore, coram
Omnibus, ad ſacrum obſeqvium qui accedere, quiq;
Viſere te poterant, multùm lacrymantibus ultro,
(Inſignis pietas nullum reticenda per ævum
Tam raro exemplo,) famulos qvos munere largo
Ditâſti, & partem haud meritos, veniam petis. Auctor
Conſilii Deus ipſe fuit, noctemqve diemqve
Quod vidi, hôc tantum conſumptum munere vocis:
O Deus, ô Chriſte! Hunc animâ fugiente vocabas,
Hunc agitans animo ſingultibus interruptis.
Et tamen hæc inter, memini & memorare decorum eſt,
Omnia cum memorem fugiſſent avia mentem,
Ut tua luminibus fixiſti lumina noſtris,
Quem dudum oraras, ne ſummo in tempore deeſſem.
Me, me cognôſti & voluiſti dicere patrem,
Deſeruit prior heu conantem ſyllaba linguam
Atque pa, pa, tantùm profers & brachia pandis.
Heu dolor; hinc tandem luctatus tempore longo
Spiritus invito de corpore decedebat,
Et pulchrum vultu placido lætumq; reliquit.
Hinc verò ad templum, trino quod numini & unâ
Addictum celebrant Gallâ de gente ſodales,
Quos coluit ſemper, doniſque ingentibus auctos
Quos voluit moriens, dum plures ordine cœtus

Fune-

Funereas de more faces longo agmine portant,
Alternantq́ve preces, ſolemni funere fertur.
Filius hunc fratris, rerum & cognominis hæres,
Proſequitur longâ procerum comitante catervâ.
Jam Murete vale, vale ô Murete, ſequar te.
Duximus exequias, & vitam ducimus? eheu!
Te ſine vita gravis, ſine te ſine mente relinqvor.
Egregii juvenes vos, ô mea maxima cura,
O veſtri memores generis miſereſcite veſtri,
Cui ſuus abſceſſit, nec opinâ morte, magiſter.
O ego, ſi poſſem noſtros auferre dolores
Carminibus, nunquam facerent hæc carmina finem,
Sufficeretq́ve dolor lacrymas, lacrymæq́ve dolorem,
Et quantum eſt vitæ, quantum eſt in corpore robur
Efficerem, ut Mureti orbis me nôſſet amantem,
Atque animi audiret teſtantem vulnera fletu.
Sed dolor haut ponit vires, creſcitque medendo
Crudeſcitque magis; nec deſit cauſa doloris.
Muretus periit, revocari funera longo
Haud poſſunt fletu, ac lacrymæ & teſtantur amorem
Et deſiderium prærepti pignoris ingens.
Quòd mihi ſi liceat ſuperis extollere molem
Atque tuis Murete æquam virtutibus addam
Hæc etiam æternum ut ſcribantur verba ſepulchro:
Muretus jaceo hic: precibus me attolle, viator.
Gallia me genuit, Veneti florente juventâ
Excepére, virum venerata eſt Roma, ſenemq́ve
Corpus humi, ingenium in ſcriptis, mens ſedit in aſtris.
Hocq́ve ipſo claudam lugubres omine cantus.

PHILIPPI POELARII BRUGEN. FLANDRI JC.

In Obitum Eruditiſſimi Ornatiſſimiq́ Viri

M. ANTONII MURETI, *Poetæ atq; oratoris optimi, elegantiſſimi omnium Philoſophi, Juris interpretis prudentiſſimi, atq; omnis antiquitatis bene periti, Civis Romani, Præceptoris ac Patroni Optimi.*

ROma diu felix inſuetos edere qveſtûs
Incipe; Roma novis mœrens ululatibus adde

Lamenta, adſcriptum nam fata immitia civem
Eripuére tibi, qualem vix priſca tulerunt
Secula, ſeu Decios numeres, clarosqve Camillos,
Facundo doctos ſeu cum Cicerone Catones
Roma fleas, ſtudiisque tuis qui favit, & auxit
Teqve tuosqve diu: ne poſſis barbara dici,
Qui fecit vigili curâ & conamine miro,
Deſeruit terras, doctiſſimaqve ora qvierunt,
Quæ Phœbi merito poterant oracula dici.
Heu qvonam blando vultus condita decore
Majeſtas abiit? quonam facundia? qvonam
Quæ ornatæ magnis fuerant virtutibus illæ,
Illæ, inquam, ingenii dotes? Prudentia quonam?
Muretum cur non ſervâſtis, dicite Muſæ?
Arpinis cujus laviſſe liqvoribus ora
Phœbum non puduit, ſophiæ cui tradidit artes,
Quemque manu apprenſum bifidi per culmina montis
Muſæ duxiſtis, monſtrantes vertice ab uno
Immenſos latii campos, felicia rura,
In quibus indomiti luſit præceptor amoris,
In quibus ipſa ſuum ſpatiari Mantua gaudet
Doctiloqvum civem, gaudet Verona Catullum,
Verſibus ornârunt & qvotqvot Tyberis undas;
Monſtrantes alio puero de vertice largos
Grajorum campos, quos aurea copia veſtit,
Frugibus & lætis ubi vatum & fronde coronat
Tempora. Nam Andinum puer hic conſpexit Homerum,
Aſcræiqve ſenis decorataqve frondibus ora,
Eſtq; cothurnati hic miratus carmina vatis,
Thebaniqve lyram, lyricûm non ultima Vatum
Pars fuit. Heu mœſtæ lugubria dicite Muſæ
Carmina; vosq; novi lacrymis urgere ſepulchrum
Mureti Vates. Cur illi illuxit Apollo
Naſcenti? Argolici qvem non facunda Periclis
Fulmina terrebant? Immites dicite parcas
Turba Oratorum: cujus pendebat ab ore
Purpureus ſummo faſces moderante ſenatus

Grego-

Funereas de more faces longo agmine portant,
Alternantqve preces, ſolemni funere fertur.
Filius hunc fratris, rerum & cognominis hæres,
Proſequitur longâ procerum comitante catervâ.
Jam Murete vale, vale ô Murete, ſequar te.
Duximus exequias, & vitam ducimus? eheu!
Te ſine vita gravis, ſine te ſine mente relinqvor.
Egregii juvenes vos, ô mea maxima cura,
O veſtri memores generis miſereſcite veſtri,
Cui ſuus abſceſſit, nec opinâ morte, magiſter.
O ego, ſi poſſem noſtros auferre dolores
Carminibus, nunquam facerent hæc carmina finem,
Sufficeretqve dolor lacrymas, lacrymæqve dolorem,
Et quantum eſt vitæ, quantum eſt in corpore robur
Efficerem, ut Mureti orbis me nôſſet amantem,
Atque animi audiret teſtantem vulnera fletu.
Sed dolor haut ponit vires, creſcitque medendo
Crudeſcitque magis; nec deſit cauſa doloris.
Muretus periit, revocari funera longo
Haud poſſunt fletu, ac lacrymæ & teſtantur amorem
Et deſiderium prærepti pignoris ingens.
Quòd mihi ſi liceat ſuperis extollere molem
Atque tuis Murete æquam virtutibus addam
Hæc etiam æternum ut ſcribantur verba ſepulchro:
Muretus jaceo hîc: precibus me attolle, viator.
Gallia me genuit, Veneti florente juventâ
Excepére, virum venerata eſt Roma, ſenemqve
Corpus humi, ingenium in ſcriptis, mens ſedit in aſtris.
Hocqve ipſo claudam lugubres omine cantus.

PHILIPPI POELARII BRUGEN. FLANDRI JC.
In Obitum Eruditiſſimi Ornatiſſimiq; Viri
M. ANTONII MURETI, *Poetæ atq; oratoris optimi, elegantiſſimi omnium Philoſophi, Juris interpretis prudentiſſimi, atq; omnis antiquitatis bene periti, Civis Romani, Præceptoris ac Patroni Optimi.*

ROma diu felix inſuetos edere qveſtûs
Incipe; Roma novis mœrens ululatibus adde

Lamenta, adſcriptum nam fata immitia civem
Eripuére tibi, qualem vix priſca tulerunt
Secula, ſeu Decios numeres, clarosqve Camillos,
Facundo doctos ſeu cum Cicerone Catones
Roma fleas, ſtudiisque tuis qui favit, & auxit
Teqve tuosqve diu: ne poſſis barbara dici,
Qui fecit vigili curâ & conamine miro,
Deſeruit terras, doctiſſimaqve ora qvierunt,
Quæ Phœbi merito poterant oracula dici.
Heu qvonam blando vultus condita decore
Majeſtas abiit? quonam facundia? qvonam
Quæ ornatæ magnis fuerant virtutibus illæ,
Illæ, inquam, ingenii dotes? Prudentia quonam?
Muretum cur non ſervâſtis, dicite Muſæ?
Arpinis cujus laviſſe liqvoribus ora
Phœbum non puduit, ſophiæ cui tradidit artes,
Quemque manu apprenſum bifidi per culmina montis
Muſæ duxiſtis, monſtrantes vertice ab uno
Immenſos latii campos, felicia rura,
In quibus indomiti luſit præceptor amoris,
In quibus ipſa ſuum ſpatiari Mantua gaudet
Doctiloqvum civem, gaudet Verona Catullum,
Verſibus ornárunt & qvotqvot Tyberis undas;
Monſtrantes alio puero de vertice largos
Grajorum campos, quos aurea copia veſtit,
Frugibus & lætis ubi vatum & fronde coronat
Tempora. Nam Andinum puer hic conſpexit Homerum,
Aſcræiqve ſenis decorataqvé frondibus ora,
Eſtq; cothurnati hic miratus carmina vatis,
Thebaniqve lyram, lyricûm non ultima Vatum
Pars fuit. Heu mœſtæ lugubria dicite Muſæ
Carmina; vosq; novi lacrymis urgere ſepulchrum
Mureti Vates. Cur illi illuxit Apollo
Naſcenti? Argolici qvem non facunda Periclis
Fulmina terrebant? Immites dicite parcas
Turba Oratorum: cujus pendebat ab ore
Purpureus ſummo faſces moderante ſenatus

Grego-

Gregorio, Orator ſuperas conceſſit in auras.
Nondum prima genas flore exornabat opaco
Ætas, cùm teneram majoribus applicat orſis
Mentem; ſanctarum ſinuoſa volumina legum
Aggreditur, diſcitqve reos ſervantia Jura.
In qvibus ipſe brevi tantum profecit, ut illum
Admirarentur cani præcepta magiſtri
Tradentem curâ vigili. Sed lubrica cuncta.
Cernit ut immani tua, clara Lutetia, tecta
Ardere heu belli ſtudio nec Palladis artes
Florere ut ſolitæ fuerant, Phœbiqve remiſſum
Ardorem, & ſacras expulſas urbe ſorores,
Mavortisqve feri turbari Gallica ſævis
Rura armis, fictum ramum prætendere olivæ
Infeſtas furias, iterumqve iterumqve redire
Sacrilegi adverſus Muſas fera tempora belli
Ornatura ducum Muſis inviſa triumphos:
Heu ſedes animoſa tuas Pataræus Apollo
Gallia, cum caſtis tua tecta ſororibus, unà
Muretum abducens, liqvit. Non ipſa relinqvi
Digna erat, Aoniis nam fecerat otia Muſis
Altrix præſtantum ſemper facunda virorum
Gallia? Pegaſeis poſſit locus eſſe puellis
Hic, ubi qvæ ipſe chori princeps dictavit Apollo,
Tiſiphone ventis & nubibus irrita donat?
Ergo Muretus, fidi non infima nati
Abſens abſenti officia exhibiturus abivit.
Jam Rhodani celeros curſus ſuperaverat, & te,
Magne Garumna, tuos fluctus poſt terga relinqvens
Cum Phœbo, nec eum natalis linqvere terræ
Dulce ſolum piguit. Venetûm delatus in oras
Ad Phaëtontei pervenit pinguia laſſus
Rura Padi, laceris qværens grata otia Muſis.
Eloqvii hic igitur clari dare ſigna coactus,
(Scire etenim noſtrum nihil eſt, niſi nos ſciat alter
Scire,) haud exiguas vires in carmine monſtrat,
Seu canat auratâ heroos teſtudine verſus,

Seu

Seu moveat lyrici modulantia cruſmata plectri,
Talem olim referunt miro modulamine dura
Saxa chely moviſſe & nigras carmine ſilvas
Iſmarium Vatem & ſævos traxiſſe leones.
Obſtupuit præceps miratusque Adria pulchri
Oris & ipſe decus, miſtum & gravitate pudorem,
Hunc etiam virides circum delphines in undis
Adnarunt, parvâ rate dum ferretur in Urbem,
Quæ caput antiqvum mediis è fluctibus effert.
Hanc colere & vidit bene relligionis honores
Florere, & divæ hic laqueataqve ſurgere tecta
Aſtræ, clari cui immenſis ſumptibus alta
Cives marmoreis ſtatuerunt fulta columnis
Templa, deam ſacris mactantes rite verendis.
Cujus conſilia antiqui moderantur habenas
Imperii paribus, quibus eſt reſpublica curæ,
Auſpiciis, regere atque ſuos defendere cives.
Hic igitur placuit Mureto figere ſedes,
Eloqvium cujus Veneti mirantur & ora.
Non aliter Graji celebrant Demoſthenis ora,
Cujus Palladiæ tonitru decorantur Athenæ.
Extemplò Auſonias velox it fama per urbes,
Gallum hominem, Latias doctum Grajasqve Camœnas
Errantem Venetûm vulgans in littore, caſtis
Nutritum à Muſis, cui Pallas tradidit artes.
Nec mora, quà trifido Dives Ferraria floret
Cincta Pado, pernix cunctis velocior Euris
Læta volat, pictis turrita palatia pennis
Intrat, Mureti cupido devincit amore
Eſtiadûm mentes; inter qvos maximus ille
Hippolytus, qui purpurei & fuit ipſe ſenatûs
Gloria, qui Phœbo claros extruxit & hortos
Muſarumqve choris, gelidi quà Tiburis undâ
Labitur, exornant pomaria mille figuris.
Solus eo ſuetus miſeris facere otia Muſis
Tempore, Muretum accerſit, quem munere largus
Donatum largo, gratâ requieſcere in umbrâ,

Vatibus ut qvondam Mæcenas fecit. At ille,
Hinc majora agitans, cœpit ſub principe tanto
Divini ingenii maturos edere fetûs:
E quibus ut duro ſulvos ex ungue leones
Noſcimus, eſt notus. Claram hinc accitus in urbem
In ſeptemgeminis conſedit collibus. uno,
Seu quæ in Cimmeriis tenebris natura latere
Abdita vult, tanto ſolers interprete gaudet,
Muretus celſi recolens ſpatia alta Lycéi,
Seu docet inſtabilis vitæ præcepta regendæ,
Seu tradit claram clari Demoſthenis artem,
Seu docet auxilium oppreſſis præbentia Jura;
Sic omnes alios liquit poſt terga magiſtros,
Unius ut docto ſolùm penderet ab ore
Non modò quæ ingenio claret Romana Juventus,
Quæqve ſuam qveritur ſublatam Gallia prolem,
Purpureiqve Tagi & latices qui jactat Iberus,
Danubium & te Rhene bibens, Germania dives.
A locuplete Tago Romam ut delatus Iberus,
Hiſtorici quò clara Titi olim cerneret ora:
Sic deſiderio Mureti Gallus in urbem
Venit, & ipſa ſuos natos Hiſpania miſit,
Pannoniusq; ferox, & flava Britannia prolem.
Venêre audaces in mutua vulnera Belgæ,
Inter qvos dulcis patriæ ſolabar in urbe
Mureti auxilio caſtis gratiſſima Muſis
Rura relicta. Nihil ſupereſt, nunc omnibus orbo
Ah ſine te Murete mihi nil urbis in urbe eſt!
Ah ſilet ipſa chelys, qvam tu laudare ſolebas
Nunc mea! nam lacrymans querulis ſi forte quid audet
Verſibus, ah ſolum tua triſtia fata recenſet.
Non tantum patriæ me turgida prælia curis
Exagitant, quantum me me tua funera turbant.
Perdita nec tantum jam nunc mea commoda torqvent
Me, quantum ipſa ferunt hei publica damna doloris.
Pluſcula vixiſſes Antoni tempora, ſummus
Ipſe tuæ Sixtus claros tribuiſſet honores

Virtuti, ſanctus quem Petri in ſede locavit
Spiritus, extremâ ſacrum dum voce ſenatum
Exhortareris. Nimiùm ſed iniqva negârunt
Numina; qvin renovas violentos ira dolores?
At nihil hic triſtis luctus, nil proficit ira.
Nam nil perpetuum variâ ſub lampade lunæ:
Haud ulli tetricæ didicerunt parcere Parcæ.
Quare age Muſa modos, & triſtia carmina ſiſte.
Ultima dic bona verba, nefas contundere planctu
Pectora; Roma tibi non fas lugêre Beatos.
Ille tuus civis radiantibus additus Aſtris
Credita Muretus ſperataqve gaudia carpit.

* * *

IN MURETI LAUDEM
CARMINA.
Joannis Matthæi Toſcani.

Certamen, MURETE, novum: Te Gallia civem
Aſſerit hinc; illinc terra Latina ſuum.
Qvem nunc implentem Romana palatia voce,
Eloqvii priſcum reſtituente decus,
Attonitus ſtupuit poſt ter ſibi ſecula qvina,
Tybris inauditos dum bibit aure ſonos.
Te mea Roma ſuis dum nuper civibus ultrò
Annumerat, gaudens talia verba dedit:
Terra mihi tales Lemovix dum mittat alumnos,
Nil te, Arpine, moror, municipesq; tuos.

Ejusdem.

(id qvod docuit Orationum qvatuor Mureti editio Ingolſtadiana A. 1585.)

Rhetora te tantum ſi ſecula priſca tuliſſent,
Jamjam immortalis lingua diſerta foret.
Secula ſi tantum noviſſent priſca poëtam,
Jamjam immortalis Muſa canora foret.
Rhetora ſed poſtqvam ſimul hæc genuêre poetam,
Secula, noſter eris Virgilius, Cicero.
Te tua poſteritas Ciceronem ſæpe vocabit,
Teq; ut Virgilium mente manuq; teret.

E 2 Panta-

Digitized by Google

Pantaleonis Theven[illegible], Commercienſis Lotharingi.

(qvod eadem docuit editio.)

I.

DElicia, Veneres, gravitas ſimul ac majeſtas
Miſcentur ſcriptis, docte Murete, tuis.

II.

TAntus es Orator, tantusq́ Poeta, Murete,
Ut poſſis dici Tullius atq́ Maro.

III.

INvidit rebus Gallorum Roma ſecundis,
Fecit te civem, culte Murete, ſuum.

Guilielmi Blanci-Albienſis Galli Juriſconſulti.

(è Muſeo Hiſtor. Joannis Imperialis p.111.)

GAllia me genuit, genitum me Roma recepit;
Illa ſina juvenem fovit, & iſta ſenem.
Illa dedit vitam, vitam mihi ſuſtulit iſta:
Illa dedit cunas, iſta dedit tumulum.
Utraq́ me genitum gaudet, colit utraq́ vivum,
Utraq́ defunctum flensq́ gemensq́ [illegible].

Incerti.

(E Volum.II. Orat. Mureti, edit. Mogunt. A.1615.)

DUm ferit (heu) tragico Ciceronem Antonius enſe,
Elinguata ſilent Curia, Roſtra, Forum.
Te verò veniente redux Patriæq́, Foriq́,
Roſtrorumq́ decus deliciumq́ redit.
Acciſoq́ olim graditur jam Roma cothurno,
Seq́ illam veterem Roma novella canit.
Sic Marce es Marcus, Ciceroq́ es magne Murete,
Seu linguam accipiat Curia, ſive manum.
Qvid rear? anne tuo eſt Ciceronis lingua palato?
An tua jam dextra eſt, quæ Ciceronis erat?

TESTES

ELOQVENTIÆ MURETI.

Jac. Aug. Thuanus Hiſtor. lib. LXXXI. f. 42.

M. Antonius Muretus --- ingenio præſtanti & ad omnia nato præditus, qvod in politiori literaturâ præcipuè exercuit, utrius-

utriusq; linguæ peritiâ clarus, ad qvæ omnia acerrimum judicium attulit: --- in Ateſtini Cardinalis familiâ conſenuit, majore ſemper ad eruditionis ac facundiæ præſtantiam factâ cum ætate acceſſione.

Scævola Sammarthanus lib. III. Elog. p. 148.

Qvis non miretur hominem Gallum, & qvidem in Lemovicibus natum *a*), ſuo ipſius ingenio, & absq; ullâ præceptoris operâ eruditum, tantos in literis feciſſe progreſsûs, ut præter exactam Græcæ linguæ ſcientiam, ipſis etiàm Italis peculiarem illam Latini ſermonis laudem unus eriperet? Neqve verò id Muretus in Oratione ſolutâ ſolùm, ſed in verſibus etiam aſſecutus eſt, in qvibus tàm erat Catullo ſimilis, qvàm ipſe Catullus ſibi.

a) *Huc pertinet illud etiam ejusdem Sammarthani lib. I. Epigr. p. 248. ad Lemovices:*

Qvi rudis incultis Lemovix in montibus olim,
Rapa modò ediderat, caſtaneasq; nuces,
Hoc demum inſolitos producens tempore fætûs
Æmula Romanis edidit ingenia.
Te qvoq; qvid memorem, fruitur qvo Romula tellus,
O decus, o ſecli Varro, Murete, tui?

Joannes Imperialis Muſ. Hiſtor. p. 111.

M. A. Muretus latinæ orationis facundiâ tantam ſibi apud omnes gratiam conciliarat, ut ejus ævi qvaſi alter Tullius concordibus Italiæ vocibus acclamaretur. --- De ipſo tandem hoc jure optimo proditum, qvòd in pangendis carminibus Tibullo conferendus, in proſâ oratione recentiorum cuilibet præferendus, --- Gallica præconia inſigni, nec interiturâ laude cumulavit.

Jan. Nicius Erythræus Pinacoth. Part. I. p. 12.

Si Rhetoris ſunt partes, dicendi præcepta tenere, eisq; alios imbuere, qvis Mureto ſit dignior hoc nomine? ——— Neq; Poeticæ inanem operam dedit, ſed utilem atq; præſtantem. Nam & elegos, & odas, & epigrammata, & hymnos, ad veterum Poëtarum elegantiam ſcripſit. At mihi eloqventiæ in eo virtus, qvæ meritò omnium maxima habetur cæteris ejus laudibus videtur anteſtare. Qvid enim ejus Orationibus inveniri perfectius poteſt? qvi flos, quod lumen, qvis naturalis, non autem fucatus, in eis nitor deſideratur? qvis humilia ſubtiliùs, ampla ſublimiùs,

 medi

mediocria temperatiùs potuit dicere? quibus virtutibus perfecti Oratoris laus continetur. Quis noſtrâ ætate ſermonis genere uſus eſt adeò gravitatis, doctrinæ, prudentiæque referto, & in qvo præterea omnes verborum, omnes ſententiarum illigentur lepores, præter hunc? quis magis latinè, purè, dilucidè ſuaviterque locutus eſt unquam, & quod refert, qui oris preſſu, & ſuavitate appellandarum literarum ſe magis hujus civem urbis, non peregrinum ſignificaret? —— Quamobrem illud aſſecutus videtur, ut non hujus modò ſeculi, ſed multorum etiam ſuperiorum, Oratorum princeps habeatur.

Jacobus Roſettus Epiſtolâ ad Antonium Romitum Vincentinum: (quæ legitur in fine Colonienſis Mureti Orationum editionis A.1601. ante Sigonianas.)

Tractant illæ (*Mureti Orationes*) res ſerias, tractant res graves, nec delectant modò, ſed magis docent. Cum lepore elocutionis Romanæ, quo ipſe noſtro tempore præſtitit, conjunxit pulchrarum rerum & honeſtarum explicationem, quæ non tantùm cognitionem mentemque ornare, ſed ad agendum etiam, & ad vitæ munera tàm in privatis rebus, quàm in publicis conferre poſſunt.

M. Anton. Bonciarius præf. in Epiſtolas ſuas p.19.

De illis inſtitui dicere, qui non ita pridem exceſſerunt è vitâ. De quibus unus, (niſi me ſtudium atque amor fallit,) impleſſe omnia, vel propè omnia viſus eſt M. Ant. Muretus. Qui latinis græcisque literis excultiſſimus cùm ſolutâ & vinctâ numeris oratione præſtaret tàm inſigniter quàm æqualiter: in unâ Orationes & epiſtolas edidit, utrasque poſt Ciceronem elegantiſſimas, & doctorum judicio probatiſſimas; in alterâ omne genus poeſeos ita expreſſit, ut cùm excelluerit in ſingulis, dubium tamen incertumqve reliqverit graviorne in heroicis, an feſtivior in lyricis, an acutior in Satyricis videretur.

Fran-

Franciſcus Bencius Orat. XIII. p. 170.

Muretus, cujus de incredibili ſcientiâ, commemorabili ingenii magnitudine laudeque dicendi tùm communis omnium opinio, tùm conſtans illa mea ac debita ejus celebrandi conſuetudo, tùm deniqve ipſius celebritas nominis, atque ſcriptorum elegantia, quæ etſi carent ſpiritu illo & majeſtate dicentis, omnem tamen præ ſe florem ferant, & ſplendorem eloqventiæ, ne plura repetam, facit.

Andreas Schottus lib. IV. Tull. Qv. c. 1. p. 269.

Sic factum, ut M. Ant. Muretus, duos ipſos & viginti annos eloqventiam in Italiâ profeſſus ad ſummam bene dicendi laudem antiqvorumq; gloriam pervenerit.

Hierem. Drexelius Part. I. Aurif. c. 6. (Tom. II. Oper. p. 1059.)

M. Antonius Muretus in Rep. Chriſtianâ Tullius.

Juſtus Lipſius Cent. I. Epiſt. 22. p. 25.

Quis non à Turnebo aliqvo doctior redeat? prudentior à Sigonio? diſertior à Mureto? qvorum ego non auditum ſolùm magno emerim, ſed viſum.

Idem ad I. Annal. Tacit. n. 28. p. 5.

M. Antonio Mureto, cujus ſcripta Venus inhabitat pariter cum Muſis.

Idem ad II. Annal. Tacit. n. 170. p. 66.

M. Ant. Mureto, cujus doctrina, judicium, facundia ſemper mihi magna.

Ludov. Carrio I. Lect. antiq. 17. p. 43.

M. Ant. Muretus, homo quot ſunt hominum eloqventiſſimus & politiſſimus.

Dan. Heinſius de Tragœd. Conſtit. p. 156.

Muretus, qvo poſt literas renatas nemo ſine affectatione elegantiùs ſcripſit.

Caſp. Barthius animadv. ad Papin. III. Theb. p. 857.

Doctiſſimo, elegantiſſimiqve eloqvii ſuperioris ſeculi viro M. Anton. Mureto.

Joh. Caſelius c. 8. de Magiſtro dicendi p. 56.

Romæ eodem tempore docuit M. Antonius Muretus, de cujus puro ſermone, & priſcæ notæ eloqventiâ multis verbis agere nec audeo, quòd haud pro merito poſſum, nec opus eſt, quia per ſe nota res.

Chriſtoph. Colerus epiſt. de ſtud. Polit. p. 210. (edit. Buchn. cum Naudæ Bibliogr.)

Muretus vel perorans, vel familiariùs agens coram Cicerone placeat.

DEDICATIO VOLUMINIS I. ORATIONUM, SCIPIONI GONZAGÆ MARCHIONI ET S. R. I. PRINCIPI,

M. ANTONIUS MURETUS, S. D.

OFfero tibi munus, Scipio Gonzaga, ſi aut ex ſuâ, aut ex tuâ dignitate ſpectetur, perexiguum; ſi ex viribus meis, mediocre; ſi ex animo, magnum. Orationes quædam ſunt, variis à me temporibus habitæ: quas, cùm partim diſperſæ atq; errantes vagarentur, partim apud me in adverſariis neglectæ jacerent, nunc in unum corpus collectas ut edi ac divulgari paterer, amici quidam, multò mei, hàc quidem in parte, qvàm par eſt, & qvàm ego ipſe vellem, ſtudioſiores, impulerunt. Satis ſuperq; fuerat, earum partim in ſcholaſtico pulvere, atq; in illis eruditorum hominum umbraculis, non tantùm recto, ut dicitur, ſtetiſſe talo, ſed plauſum etiam & ἐπισημασίας tuliſſe: partim in illo conſeſſu, qvo nullum habet terrarum orbis auguſtiorem, & ſilentio auditas, & principum virorum teſtimonio commendatas fuiſſe. Superârat fortuna ſpes meas: qvam ſæpius ſine cauſſâ experiri, negant eſſe ſapientis. Neq; neſcius eram

ram, moroſiora ac difficiliora eſſe legentium, quàm audientium, judicia: ſæpeq; accidere, ut, quæ audientes mirabamur, eadem legentes rideamus. Sed quid facerem? Cupienti mihi jam latere, amici obſtiterunt: quibus parendum fuit: ne, ſi in negando pertinax eſſem, ſuperbiæ deniq; id potius, quàm modeſtiæ, adſcriberetur. Cùm igitur inibi eſſet, ut ederentur, libenter arripui occaſionem diu optatam inſcribendi tibi, ut nunc ſit, aliquid depromptum ex ſtudiis meis, eâdemq; opera teſtificandi & judicii de te, & mirifici cujusdam amoris erga te mei. Verè enim hoc dicam, Scipio: cùm omnes qui te nôrunt, ita te ament, ut eorum nemo ſit, qui ſe ſtudio atq; obſervantiâ tui cedere cuiquam putet; ego tamen mihi videor diuturnâ & accuratâ notatione & obſervatione earum rerum, quæ te usq; eò omnibus amabilem reddunt, ſingulare quiddam præter ceteros πεπονθέναι. Quid eſt enim, quod ad conciliandas ac devinciendas hominum voluntates valeat, quin id in te omni ex parte perfectum reperiatur? Nihil hîc de ſummâ atq; antiquisſimâ gentis veſtræ aut nobilitate, aut potentiâ dicam: nihil de toto illo genere bonorum, quod ita tuum eſt, ut & aliorum ſit. Alios & iſta amatores habent. Ego in te nihil amo, niſi teipſum. Itaq; ut ille Rex potentisſimus ex amicis ſuis alium dicebat eſſe φιλοβασιλέα, alium φιλαλέξανδρον: ita tu, alios eſſe, qui & alia in te ament, me planè & ex animo φιλοσκιπίωνα eſſe tibi perſuadeas licet. Ac teipſum cùm dico, ne illam quidem dico & oris & totius corporis dignitatem, quæ tibi omnium elegantiorum hominum animos primo ſtatim adſpectu conciliat, conſtituens, quoad ejus fieri poteſt, ante eorum oculos, & ingenium, & mores tuos. Quamvis enim verè dixit neſcio quis Poetarum, gratiorem in pulchro corpore eſſe virtutem: ea tamen eſt in te veriorum ac ſolidiorum bonorum copia, quæ te his ſecundæ, ut ita dixerim, notæ bonis cenſeri non ſinat. Ingenium excellens, & in quo, tanquam in pingui ac feraci ſolo, omnes te dignæ artes ita facilè comprehendant, ut eas non ab aliis accipere, ſed ex te ipſe parere ac proferre videaris. Quo tu uſus ita ut decuit, à Græcæ Latinæq; linguæ intelligentiâ, à Poëtarum, Hiſtoricorum, Rhetorum cognitione ad Philoſophiam, & ad eam, quam tibi ab ineunte ætate propoſueras, quæq; tibi nunc

in -

in amoribus ac deliciis eſt, Theologiam eâ celeritate properâſti, ut, quæ honoris ac dignitatis præmia confecto ſtudiorum curriculo tribui ac decerni ſolent, ea tu nunc meritisſimò conſecutus ſis, cùm adhuc maturum videri poterat, de animo ad illas graviores diſciplinas adjiciendo cogitare. Atq; ut iſtius generis ingenium nunquam ita eſſe otioſum poteſt, ut omnino nihil agat: quod tibi dabatur à ſeverioribus ſtudiis excepti ac ſubſecivi temporis, eo tu, quaſi ludibundus, eas artes, in quibus ingenui adoleſcentes exerceri olim Athenis ſolebant, ita omnes didiciſti, itaq; te in eis exercuiſti, ut in earum qualibet cum ſummis artificibus comparari facilè posſis. Quid nunc ego mores illos tuos planè, ut Poëtæ loquuntur, aureos laudem? Potuitne quisquam unquam bonus tecum biduum vivere, tuæq; ſuavitatis partem aliquam guſtare, quin, ut ſibi totam ætatem tecum exigere liceret, optaverit? Ita tu, quod rarisſimi exempli eſt, ſummam integritatem vitæ, cum ſummâ comitate ac facilitate copulâſti. Sed nolo nunc plura de te: ne ipſi tibi moleſtus ſim. Equidem cùm de ſcriptis meis non magnoperè laborare ſoleam, tamen hunc librum præcipuè cupio & celebrari nunc, & ad poſteros pervenire: ut exſtet aliquod teſtimonium judicii de ſingularibus tuis virtutibus mei. In quo ne fortè quis eorum, qui te non nôrunt, (nam de iis, quibus tu notus es, nihil tale metuo,) aſſentationi & conſuetudini datum eſſe aliquid ſuſpicetur: Deum immortalem teſtor, nihil unquam à me verius, magisq; ex animi mei ſententiâ ſcriptum eſſe, quàm ea, quæ de tuis laudibus ſcripſi. A te peto, ut me ames: quo me ipſi mihi efficias cariorem. Vale Romæ. Kal. Maji. 1571.

DEDI-

DEDICATIO VOLUMINIS II. ORATIONUM.

FRANCISCUS BENCIUS
Societatis JEſu
SCIPIONI GONZAGÆ
Cardinali S. P. D.

QVod facturus fuerat M. Antonius Muretus in edendo po-ſteriore Volumine Orationum ſuarum, ſi adhuc viveret; quod poſt ejus obitum Fratris filius ſummâ ſpe & animi & ingenii adoleſcens, niſi immaturâ morte præreptus fuiſſet: id mibi viri optimi tibiq; addictiſſimi M. Antonius Lanfrancus, & Ludovicus Rivaldus, ab hoc inſtituti hæredes ad pias cauſas, ut facerem, & valdè quidem ex meâ voluntate, perſuaſerunt. Tuæ enim Amplitudine deſtinatus liber exit in publicum, & velut poſthuma proles te tutorem requirit: hôc profectò juſtiùs, quo viginti abhinc annis germanum ejus fratrem in tuum patrocinium accepiſti; hôc confidentiùs, quò à tuâ dignitate nunc am-liore majus ſperare ornamentum & præſidium meritiſſimò oteſt. Neqve verò tam diu diſtuliſſemus expectatam à multis ſ expetitam editionem, niſi in conquirendis orationibus, quæ artim in Mureti adverſariis erant diſperſæ, partim ab amicis ierunt exprimendæ, (etſi non repertæ omnes, & harum aliquot nperfectæ,) multum fuiſſet elaborandum. Hoc dum efficius, quadriennium effluxit. Et ſequentur deinceps alia divini ius ingenii monumenta. Utinam autem, qualis tua erit tute-commendati operis, talis mea eſſet commedantis facultas! O-nderem profectò, Mureti Orationes propter ſummam verbo-n elegantiam, & copiam rerum pulcherrimarum tibi, viro e-litiſſimo politiſſimoq; propriè commendatas, & te propter edibilem magnitudinem animi, gravitatem, fidem ſapien-delectum, qui earum commendationem ſuſciperes, fuiſſe. Mureti eloquentia laudationem meam non deſiderat, & tua ita verè accurateq; eſt à præſtantiſſimo oratore viroq; ntiſſimo in epiſtolâ ad prius Volumen expreſſa, ut eâ adducti

ducti omnes, etiam qui non viderunt, ſingulares virtutes tuas admirari ac ſuſpicere cogantur: quanquam mihi ſunt & aliæ cauſæ, tùm communes multæ cum meis ſodalibus quorum omnium eximia eſt ergà te obſervantia, tùm propriæ aliquot meæ. Tot enim extiterunt tuæ ergà me humanitatis argumenta, tamq; illuſtria, ut magnopere lætatus ſim, extitiſſe tempus, quo intelligerent omnes, & tu inprimis, Bencium Mureti diſcipulum hoc etiam à Magiſtro didiciſſe, ut in Scipione Gonzagâ Cardinale amando & colendo nemini concedat. Utriusq; rei indicium erit novum hoc munus, quod tibi ut renovet memoriam mortui, & declaret voluntatem ſuperſtitis, ipſum verò ſub umbrâ tui præſidii nunquam intereat, offertur. Vale, è Collegio Romano.

M. ANTO-

M. ANTONII MURETI ORATIONES,

duobus Voluminibus diſtinctæ.

Digitized by Google

MARCI ANTONII MURETI ORATIONUM VOLUMEN PRIMUM.

De dignitate ac præſtantiâ ſtudii Theologici, ORATIO PRIMA.

Habita Lutetiæ Pariſiorum Non. Febr. M. D. LII.

CUm omnes mihi ſingulari qvadam, ac præcipuâ laude digni videntur, qvi in aſſeqvendâ honeſtarum artium ſcientiâ operam & induſtriam ſuam collocant, tum ii præcipuè, qvi veluti majore qvodam numinis afflatu perculſi, cæteris omnibus poſthabitis, ad divinarum rerum intelligentiam omnes cogitationes ſuas, atq; omnia ſtudia contulerunt. Nam ſi eorum omnium, qvæ in hac immenſa rerum univerſitate cernuntur, unumqvodqve naturali perficiendi ſui deſiderio tenetur: & animus noſter ad ſimilitudinem divinitatis effictus tantò perfectior eſt, qvantò propius ad illud,

ex qvo ductus & propagatus eſt, exemplar accedit: dubitari profectò non poteſt, qvin ea ſit omnium præſtantiſſima facultas, qvæ, qvoad ejus fieri poteſt, cum humanis divina copulando, mortalitatem noſtram, qvantum illius imbecillitas patitur, divinæ naturæ arctiſſima colligatione devincit. De illius mihi facultatis laudibus, hodierno die, demandatum eſt ab iis, qvorum & apud me plurimum valet, & apud omnes peræqvè valere debet auctoritas, non ut eas qvidem ſigillatim percenſere omnes, ac flore orationis conveſtire conarer, (qvod & imperare iniqvum eſſet, & ſuſcipere temerarium) ſed ut ex earum innumerabili copia pauca qvædam ſeligerem, de qvibus ex hoc ampliſſimo loco, vobis audientibus explicarem. Qva de re cùm mecum initiò ageretur, refugiebam eqvidem tanti oneris magnitudinem, veritus ne idem mihi contingeret, qvod nobili olim ſophiſtæ apud Annibalem de rebus bellicis longa accurataq; oratione diſputanti contigiſſe dicitur: ſi homo adoleſcens, & cùm à cæteris rebus ſatis tenuiter inſtructus, tum in hoc genere penitus rudis, inter tot eruditiſſimos viros, ad dicendum de rebns divinis aggrederer. Illud etiam me commovebat, qvod præclarè à Platone ſcriptum noveram, orationi, & iis rebus, qvæ oratione tractantur, qvandam inter ſe cognationem intercedere oportere, ex qvo facilè intelligebam conſeqvi, ut ad res divinas pro dignitate tractandas divinum qvoddam reqvireretur orationis genus. At iſta qvidem, re adhuc integra, fortaſſis majore qvadam cautione providenda fuerint: nunc qvidem jam ſemel altum ingreſſis, qvæ nos cumqve tempeſtas exceptura eſt, vela nimirum facienda ſunt. Illud modò anteqvàm ulteriùs provehar, à vobis ſummoperè contendo, ut qvando omne mihi perfugium in veſtra bonitate ac clementia ſitum eſt, tenuitatem meam veſtro favore, & ſilentio ſubleveris, qvò mea oratio his veluti ſecundis ſubvecta ventis, qvem ſibi propoſuit, portum faciliùs conſeqvatur. Atqve ut hinc exordiamur, ſi nihil diceremus aliud, niſi eam, qvæ an-

tiqvis-

Digitized by Google

tiqvisſimo vocabulo Theologia dicitur, ſcientiam eſſe qvandam, qvæ divinæ ſapientiæ theſauros hominibus recluderet, tamen illud, ut opinor, liqvidò conſtaret, qvanto æterna nativis, immortalia caducis, divina humanis antecellunt, tanto eſſe hanc facultatem cæteris omnibus anteponendam. Sed qvemadmodum qvi præclari alicujus ædificii pulchritudinem pervidere, ac penitus cognoſcere cupiunt, non ſatis ſibi eſſe ducunt illud uno totum aſpectu contemplari, ſed ſingulas etiam ſibi partes accuratè perluſtrandas, ac ſeorſum conſiderandas putant: ita nos, ſi hujus præſtantisſimæ facultatis partes pauliſper excutere voluerimus, tum demum, qvanta illius pulchritudo ſit, intelligemus. Theologia igitur, viri eruditisſimi, ut à majoribus noſtris accepimus, duabus præcipuis partibus continetur, qvarum una in lege poſita eſt, altera in Evangelio. Eſt verò ea lex, de qva loqvimur, non ab humano profecta conſilio, neq; ſimilis earum, qvæ hominum libidine ſtatuuntur, in qvibus multa ineptè ac ridiculè, nonnulla etiam impiè ac nefariè ſancita reperias, ſed primum qvidem ab illo hujus univerſitatis parente, ac opifice Deo in omnium hominum impreſſa, atq; inſignita animis, pòſt etiam ejusdem Dei digito in tabulis inſculpta lapideis, ne improbis ulla prætendendæ facinoribus ſuis ignorantiæ occaſio relinqveretur. Cumq; eam in duo ſumma capita tribuere liceat, eorum prius, qvæ ad cultum numinis, poſterius, qvæ ad tuendam hominum inter ſe ſocietatem pertinent, omnia ſummâ brevitate complectitur. Atqve hinc vel imprimis naturæ noſtræ imbecillitatem licet agnoſcere, qvòd cùm pauca admodum, eaqve ſuâpte naturâ facillima præcepta ſint, ſemper tamen deficiamus alicubi, neq; unqvam ſtabilem, inoffenſumq; curſum perpetuò retineamus. Tremefactus itaq; comparatione ſui cum divinis præceptis animus, Chriſto ſe indigere cognoſcit, in cujus ſinum confugiat, cujus ſe viribus provehat, ſub cujus bonitate, tanqvam ſub firmisſimo aliqvo clypeo, tutus ab

iis, qvæ lege propoſita ſunt, ſuppliciis deliteſcat, ut rectiſſimè Paulus legem pædagogum, qvi nos veluti manu apprehenſos ad Chriſtum deduceret, nominâſſe videatur. Eat nunc Lucianus aliqvis: perfricet frontem, & dicat ullam eſſe legem, qvæ cum hac lege ulla ex parte comparari qveat. Qvid enim? Qvæ, Deum immortalem, portenta in omnibus omninò legibus, ſi ab hac diſceſſeris, reperiuntur? Qvarum aliæ furta, aliæ adulteria, aliæ etiam qvædam multò turpiora permittunt, ut nihil penè tam turpe ſit, qvod non legiſlator aliqvis licere voluerit. Hanc verò ſapientiſſimus ille Moſes, non à Jove qvodam commentitio, ut Minos; non ab Apolline, ut Lycurgus; non ab Ægeria, ut Numa; ſed ab eo, qvi ſolus veri Dei nomine cenſendus eſt, ſibi per manus traditam accepit, ita numeris omnibus abſolutam, ut nihil neq; immutari, neqve adjici, neq; detrahi poſſit. Sed ea tamen, uti antea dixi, morbum qvidem noſtrum commonſtrare ac detegere nobis poteſt: depellere eundem, ac ſanare non poteſt. Morbi autem cognitio magnam ea qvidem vim maximumq; momentum ad vires recuperandas habet, neq; tamen tantum, ut in ea poſita ſint omnia. Qvare Evangelio nobis Chriſtus aperitur, qvi, modò firma in ipſum fide nitamur, non vana illa qvidem, & ocioſa, qvam multi ſtultè & inaniter jactant, ſed ſolida, & bonarum actionum perpetuò fœcunda, nos, velut humeris ſuis impoſitos, tollit in cœlum. O rem omni prædicatione majorem! O nuncium verè jucundum & lætabilem! Cum humana natura primi parentis depreſſa lapſu peſſum tota ferretur, tantam fuiſſe in filio Dei clementiam, ut delapſus è cœlo, humanam formam induere voluerit, ut corporatus, ac carne tectus infinitis ſeſe laboribus, cruciatibus, ærumnis, morti deniq; deterrimæ, atq; acerbiſſimæ expoſuerit, qvò ſudore ac ſangvine ſuo ab animis noſtris duriſſimum jugum æternæ depelleret ſervitutis. Téne, Chriſte optime, ut nos liberali cauſſa appereres manu, omnium Dominus cùm eſſes, ſervi formam

mam aſſumpſiſſe? Téne nobis qvietem tuis laboribus, libertatem tua ſervitute, vitam deniq; tua morte peperiſſe? Admirantur hiſtoriæ veteres Pythagoreum qvendam, qvi ſe pro amico in cauſſa capitis vadem dare veritus non eſt: at hoc qvantò admirabilius eſt, Dei Filium, Deumq; ipſum, ut nos merito noſtro inimicos ſibi, æternis eriperet ſuppliciis, tot, tam dira, ac vel dictu, vel cogitatu aſpera, & horribilia ſuſtinere voluiſſe? Et qvisqvam eſt, qvi alias omnes, ſi in unum conferantur, ſcientias cum hac, qva iſta tam pulchra, tam admirabilia, tam divina traduntur, ullo modo comparandas putet? Hæc verò una eſt omni cura, ſtudio, contentione dignisſima. Hæc una eſt non tam liberalis vocanda, qvàm liberatrix. Hæc aurea illa catena eſt, qvâ cum cœleſtibus terreſtria copulantur. Hæc ſcala illa eſt, qvam olim, per qvietem ſanctisſimus Patriarcha vidit, cujus gradibus in cœlum ſcandere liceat, atq; illic Deum intueri, admirari, adorare, demittentem ſemetipſum ex auguſtisſimo illo majeſtatis ſuæ faſtigio, ſeſeq; accommodantē ad humanæ conditionis humilitatem: rurſusq; eundem defunctum nobili illa ſervandorum mortaliū provincia, ſpoliatisq; inferis (ô rem omni humanâ cogitatione ſublimiorem!) in cœlum ſublimem raptū, vallatumq; ac ſtipatum infinita tum geniorum concinentium, tum hominum de caliginoſisſimis illis Satanæ ergaſtulis erutorum multitudine, juſto ac pleno triumpho cœlum ingredientem, neq; disjectâ muri parte, ſed valvis ſuo ſangvine recluſis, iter eodem nobis omnibus aperientem. Atq; hæc qvidem qvamvis ejusmodi ſunt, ut ad excitandum, inflammandumq; qvemlibet torpentem animum ſufficere poſſe videantur: tamen ex tam ubere campo alia qvædam, niſi moleſtum eſt, proferamus. Verè enim illud affirmare poſſe videor, eruditisſimi viri, qvemadmodum Platonici elementorum in corporibus cœleſtibus qvendam veluti florem, in hiſce inferioribus qvandam veluti fecem eſſe dicebant: ita rerum omnium cognitione dignarum in Theologia florem,

in aliis ſcientiis fecem contineri. Namq; ut hinc noſtra ſe primùm efferat oratio, qvis neſcit, qvantoperè ſe in perſcrutandis rerum principiis veteres Philoſophi torſerint, qvamq; nihil, ſi res ad verum exigatur, effecerint? Dum alius mundum hunc, & qvicqvid in eo vel aſpectabile, vel tractabile continetur, putat ex temerariâ qvadam minutisſimorum corporum concurſione coaluiſſe: qvi ſi vel unam earum, qvas ſomniabat, atomum cerebri habuiſſet, nunqvam iſta tam ſtultè, incogitanterq; ſcripſiſſet: alius æternum eſſe eum, neq; deſiturum unqvam neqve exordium ducentem ab ullo temporis principatu, non animadvertens hac ratione illam, à qva ipſe tantopere abhorrebat, infinitatem induci: qvi verò optimè ſenſiſſe creduntur, tamen Deo veluti comitem qvandam materiam adjungunt, qvaſi ut artifex, ita Deus ſine materia nihil poſſit efficere. Qvid Theologi? hujus univerſitatis auctorem eſſe ac effectorem Deum, qvi cùm innumerabilibus ſeculis antecesſiſſet, qvo temporis puncto ipſi placuit, mundum hunc, & qvæ illius ambitu continentur, ſine ullis vectibus, ſine ullis ferramentis, ſine ullâ materiâ, verbô tantùm, ac nutu ſuô ex nihilo architectatus eſt: eundemq; asſiduè ſuâ bonitate ac prudentiâ continet, moderatur, fovet, omnes in eo rerum ac temporum varietates, vicisſitudines efficit. Qvòd ſtatos orbium cœleſtium curſus, qvòd certas ſiderum trajectiones, qvòd conſtitutis vicibus inſignes ac notabiles rerum commutationes intuemur, hæc & cætera omnia ad eum modum non fortunæ temeritate, aut vi ullâ materiæ dirigi, ſed divinâ providentiâ temperari. Contemplemur & alia. Qvid de animo humano Philoſophi? Alius eum cor ipſum eſſe dicit, alius cerebrum, alius cordi ſuffuſum ſangvinem, alius ſpiritum innatantem ſangvini, alius harmoniam qvandam, alius eum ex numeris conficit, alius ex atomis, ut mihi qvidem iſta conſideranti certamen aliqvod inſaniæ ſuſcepiſſe videantur. Ita ex hoc tam confuſo, tam vario, tam multiplici teterrimarum opinionum veluti cinno,

Digitized by Google

cinno, nihil ferè colligere poſſumus, niſi ſemper copioſiſſimam meſſem hominum variè inſanientium fuiſſe. Nam nonnulli qvidem ea dicunt, ut eos in re tàm ſeriâ riſum captare atq; aucupari putes, ut apud Dicæarchum Pherecrates, qvi animum nihil omninò eſſe contendit, veritus credo, ne qvid poſſet tam abſurdè aut fatuè dici, ut id nemo dixiſſet Philoſophorum. Illa verò multo etiam apud eos perturbatior, atq; implicatior qvæſtio eſt, permaneátne animus corporeis ſolutus vinculis, an qvi corporum, idem ſit interitus animorum. Epicurus interire eos putat, nefas ratus, cùm tam multa ſibi cum ſuibus convenirent, ſe hoc uno ab eis intereſſe. Stoici longam eis vitam, ut cornicibus, ſed non perpetuam tribuunt. Pythagoras verò jucundus eſt, qvi remanere illos qvidem docet, ſed ex corporibus in alia corpora migrare, ut idem ſit fortè hodiè gallus gallinaceus, qvi tempore belli Trojani fuerat Agamemnon. Qvid Plato? Qvid Ariſtoteles? de hoc qvidem illud Homericum dici poteſt:

Τυδείδην δ' οὐκ ἂν γνοίης ποτέροισι μετείη,
Ἠὲ μετὰ τρώεσσιν ὁμιλέοι ἢ μετ' ἀχαιοῖς.

Obſcuritate enim ſe involvens ſua in neutram partem ſatis apertè propendet, ut penè in legem Solonis incurrere videatur: Ille autem proximè qvidem omnium accedit ad veritatem, ſed ei tam multa mendacia admiſcet, ut non abſurdè dicant, qvi eum dicunt poëticè philoſophari. Qvid porrò de iiſdem rebus Theologi? Animum hominis ſimplicem qvandam & individuam eſſe naturam, ad exemplar divinitatis expreſſam, licet ortus participem, tamen interitus expertem, qvæ, corpore ſoluta, ſi ſe purè ac piè geſſerit, in cœlum evolet, æternam illic Dei beneficio adeptura felicitatem, ſin ſe malis, iiſq; inexpiabilibus cupiditatibus corrumpendam dederit, ad inferos nunqvam deſituris damnanda ſuppliciis deprimatur. Qvod ſi qvæ de Deo à balbutientibus Philoſophis dicta ſunt, cum ſolida Theologorum doctrina comparare col-

libuerit, reperiemus hos qvidem certa omnia, & explorata, & ſalutaria tradere: illos verò neqve ſatis, qvid dicant intelligere, & credula ingenia pernicioſiſſimarum opinionum laqveis implicare. Itaq; qvod Homerus de Tireſia, Cato de Scipione dixit, idem de Theologia dici poteſt, eam videlicet ſapere ſolam, reliqvas diſciplinas, velut umbras per inane volitantes vagari. Qvod ſi qvis eam, qvæ ex levioribus ſtudiis percipitur, amœnitatem reqvirit, ne eam qvidem in feraciſſimis Theologiæ campis fruſtra deſideraverit. Nam ſive Poëticis modulationibus aures demulcere meditamur, qvis unqvā ita in hoc genere excelluit, ut cum Davide comparatus non ſordeat? Niſi fortè Orpheum, Homerū, Pindarum de leviſſimis plerumq; nugis verba fundentes audire præſtat, qvàm illum Deo acceptiſſimum regem, nunc Dei laudes plena hilaritatis oratione referentem, nunc ejusdem auxilium in ſummis ſuis difficultatibus implorantem, nunc inſectantem improbos, nunc commendantem probos, nunc ea, qvæ multis poſtea ſeculis contigerunt, ita ſubjicientem oculis, ut nullus ea melius Apelles in tabula expingere potuiſſet. Sive hiſtoriæ cognitione ducimur, unde veriores, unde ſcitu digniores hiſtorias, qvàm ex ſacris literis repetere poterimus? An verò ſvavius eſt cognoſcere qvid Crœſo in Medos, qvid Pyrrho in Romanos expeditionem paranti obliqvè Apollo, qvàm qvid Moſi ad Pharaonem, qvid Samueli in Palæſtinos proficiſcenti, apertè ac perſpicuè Deus ipſe reſponderit? Qvomodo Regulus à Carthaginenſibus, qvàm qvomodo Servator & Σωτὴρ humani generis CHRISTUS à Judæis omni crudeliſſimorum ſuppliciorum genere divexatus fuerit? Jucundiúsne, aut fructuoſius arbitramur intelligere qvibus artibus Asſyrii, Perſæ, Romani cæteras nationes devicerint, qvàm qvibus auguſtiſſimi illi religionis noſtræ principes, aliiq; deinceps innumerabiles eorum veſtigia ſecuti Chriſtianæ ditionis terminos ampliaverint? O hebetes & ſtupidos, aut, ut verius dicam, miſeros & perditos, ſi qvi harum

rum rerum ſvavitatem, fructumq; non ſentiunt: Contra verò ô ter & qvater beatos illos, qvorum ita eſt affectus animus, ut nusqvam ſvavius, qvàm in his ſtudiis conqvieſcat: non eos aut inanium dignitatum, aut fluxarum opum aduritſitis: non eos voluptatum illecebræ molliunt, liberi & pravis omnibus cupiditatibus ſoluti, ex illo perenni puteo aqvam æternæ vitæ effectricem hauriunt: ex illis perpetuò virentibus campis flores ſvaviſſimos colligunt, ex qvibus qvi odores afflantur, eorum nunqvam eſt intermoritura ſvavitas: Deo ſerviunt, Deo adhærent, ejus tantùm gloriæ velificantur, eo fruuntur, qvæq; olim plenè percepturi ſunt gaudia, ea jam nunc mente ac cogitatione percipiunt. Ergo ſive domi, ſive foris verſentur, cum Deo aſſiduè colloqvuntur, ſive proſperis rerum utantur ſucceſſibus, eidem ut proſperitatis ſuæ auctori gratias agunt: ſive qvid eis adverſi accidit (qvanqvam qvid ejusmodi viris accidere adverſi qveat?) ſed tamen ſi qvid eis accidit earum rerum, qvas vulgus adverſus vocat, neq; indignantur, neq; concidunt animis, ſed verbo divino ſeſe ſolantes, qvidqvid à Deo immittitur, ſummi beneficii loco habendum eſſe ducunt. Prô Deum immortalem: qvid eſt, ſi hoc non eſt feliciter vivere; & in terris vitam cœleſtium imitari? O vitæ Theologia dux, ô virtutum omnium parens, vitiorum expultrix, animorum liberatrix: Qvid ſine te non modò nos, ſed omninò vita hominum eſſe potuiſſet? tu depravatas impuriſſimis opinionibus hominum mentes, velut de integro interpolâſti: tu diſtractos, diſſipatosq; variis idolorum cultibus homines in unius veræ religionis ſocietatem convocâſti: tu magiſtra morum ac diſciplinæ fuiſti: ac veluti ſol exoriens, nubium caliginem diſſipat: veluti ſidus, qvod Caſtoris & Pollucis dicitur, exortu ſuo maris rabiem placat, tempeſtatesq; dispellit: ita tu divinitus exorta & tenebras ignorantiæ diſſipâſti, & illo tuo ſalutari fulgore procellas veterum ſuperſtitionum diſpuliſti. Tu nobis velut Helice, aut Cynoſura qvæpiam es, ad qvam univerſus navigatio-

tionis, id eſt, vitæ noſtræ curſus dirigatur. Tu ignis ille cœleſtis es, qvem verus ille Prometheus, id eſt, Chriſtus in terras attulit, ſine qvo vita conſtare non poteſt. Tu & vitæ tranqvillitatem largita nobis es, & mortis terrorem ſuſtuliſti, Beatos igitur, qvi ad te, tanqvam ad portum, confugiunt: beatos, qvi ſe tibi à teneris ungviculis penitus totosq; tradunt: miſeros contrà, qvi, ut proci Homerici, ancillarum amoribus irretiti, te, qvæ omnium artium domina es, negligunt. Tu enim earum rerum ſcientiam profiteris, qvarum plena cognitio æternam beatitatem, ignoratio æternum exitium hominibus pollicetur. At vos, viri optimi, qvos partim hujus præſtantisſimæ diſciplinæ verticem conſecutos, partim illius ſacris imbutos atq; initiatos videmus, macti, inquam, macti animis, neq; vos aut labor deterreat, aut voluptates avocent, qvò minus inſacratisſima illius adyta penetretis. Vobis enim vigiliarum ſudorumq; veſtrorum, & magna hîc inter homines præmia, & infinitis partibus majora ſunt in cœlo divinitus conſtituta.

DIXI.

De laudibus literarum,

ORATIO II.

HABITA VENETIIS MENSE Octobri Anno CIↃ. IↃ. LIV.

QVÆ ſingula hominibus ad dicendum accedentibus timorem facere conſveverunt, patres amplisſimi, vosq; cæteri cives ornatisſimi, ea mihi ſeſe hodierno die objiciunt univerſa. Sive enim loci amplitudo afferre perturbationis aliqvid poteſt, Venetiis dicimus: ſive audientium dignitas, magnâ lectisſimorum hominum adſtante freqventiâ dicimus: ſive ipſa orationis

nis materia, dicendiq; conditio, ita dicimus, ut ſit nobis eodem tempore de ingenio, de doctrina, de gloria, ornamentisq; omnibus in hoc litterarũ certamine periclitandum. Venetiis dicere, ſi qvisqvam eſt, qvi parum putet, eum neceſſe eſt in maximarum, earundemq; toto orbe notisſimarum rerum ignoratione verſari. Ecqvis enim eſt hodie tam inacceſſus, tam ab omni hominum conſortio remotus in terris locus, qvo non hujus præſtantisſimæ civitatis fama pervaſerit? qvis populus, qvæ gens, qvæ hominum natio vel tam immanis atq; barbara, vel tam exculta diſciplinis atq; artibus, qvam non jam pridem florentisſima Venetorum Reſpublica non gloria modò & ſplendore nominis ſui, verùm etiam admiratione compleverit? Hæc verò firmamenta Reipublicæ, hæc ornamenta Italiæ, hæc virtutum omnium, laudandarumq; artium præclarisſima lumina intuentem, non commoveri, tantum id qvidem eſt, ut, non dicam in meam hanc mediocritatem ingenii, ſed vix in qvenqvam hominem, qvi cæterorum de ſe judicia extimeſcat, cadere poſſe videatur. Etenim ſi eloqventisſimos olim viros accepimus, cùm ad dicendum veniſſent, unius Principis aſpectu ita conturbatos fuiſſe, ut obmuteſcerent: qvid mihi tandem animi eſſe oportet, qvi neqve comparandus cum illis omninò ſum, & apud vos dico, Senatores amplisſimi, ad qvos cùm oculorum converto aciem, totidem mihi conſeſſum Principum videor intueri? Ac cæteri qvidem ſæpe ad eam excuſationem confugiunt, ut ſe, cùm tenuitatis ſuæ conſcii eſſent, tamen vel necesſitate, vel officio impulſos, vel amicorum ſive precibus, ſive tempore aliqvo adductos, dicendi munus non tam appetiviſſe, qvàm detrectare non potuiſſe dicant; qvam totam rationem nobis hodierno die ipſa rei natura, conditioq; præcludit. Non enim detrectantes, ſed ultro nobis depoſcentes hanc dicendi provinciam, ad eam non alienis precibus impulſi, ſed veſtra incredibili benignitate admisſi ſumus: ut ſi minus ex aliqva parte noſtra vobis approbata fuerit indu-

ſtria,

Digitized by Google

ſtria, cauſſa nulla ſit, qvin omnes accuſandam potius noſtram temeritatem, qvàm imbecillitatem ſublevandam putent. Equidem cùm & ab ineunte ætate, tum domeſticis excitatus exemplis, tum ipſa hortante natura, honeſtarum artium ſtudia coluerim, & ubi primùm per ætatem licuit, quæ mihi meo ipſe labore pepereram, aliis tradere ingreſſus, novem prope jam annos in hac dicendi, ac docendi exercitatione conſumpſerim: tamen ſuperiora illa conſiderans, ita commovebar animo, facilè ut hoc potuerim abſtinere conſilio, niſi me huc ſumma de veſtra ſingulari humanitate concepta ſpes, & magna quædam approbandæ vobis, ſi minus eruditionis, at certè voluntatis meæ cupiditas impuliſſet. Ac mihi quidem, &, cujus rei cauſſa in hunc locum adſcenderim, & ad quos verba facturus ſim, cogitanti, prorſus ita videtur; nullo in argumento meam commodiùs orationem poſſe verſari, quam ſi, litterarum diſciplina quantum non ornamenti ſolùm, verùm etiam præſidii bene temperatis civitatibus afferat, tum adhibitis rationibus, tum etiam exemplis, atq; ex veteribus ſeculis repetita memoria exponam: minimè id quidem, quo vos, tales viros, commonefaciam, excellentibus à natura ingeniis præditos, à ſtudiis liberalium doctrinarum eruditos, à diuturno aſſiduoq; magnarum rerum uſu peritos: ſed quia libenter facio, ut, quarum artium percepta ſcientia unumquemque veſtrûm vehementer affici conſtat, earum animos veſtros jucunda commemoratione delectem. Quæ cùm ita ſe habeant; mihiq; ipſa per ſe delectæ ad dicendum materiæ dignitas ſatis magnam audientiam factura videatur: tamen magis conſvetudine, quàm quod ita neceſſarium judicem, petam à vobis, ut mihi, res pulcherrimas brevi oratione comprehendere meditanti, exigui temporis attentionem ne denegetis. Magna omninò vis, magnumq; momentum poſitum eſt in litteris, viri ampliſſimi, ad conſervandas, boniſq; cumulandas omnibus civitates. Nam cùm felicitas publica, ad quam humana omnia referen-

ferenda ſunt, è ſingulorum civium felicitate conſtet: ſingulorum autem felicitas in excolenda, exercendaq́; virtute præcipuè ſita ſit; & ad perfectam virtutem conſequendam, neceſſariam quandam præcurſionem adhibeant literæ: illud profectò conſequitur, ut, niſi in qua litterarum cultura vigeat, florere abſolutè civitas nulla poſſit. Ponite vobis ante oculos omnes ætatis humanæ partes; omnem publicorum temporum varietatem; omnes inſtituendæ vitæ rationes & vias animo & cogitatione percurrite: nullam omninò reperietis, quæ non ita litterarum auxilio indigeat, ut, eas ſi quis ſuſtulerit, ſolem ipſum de mundo ſuſtuliſſe videatur. Eæ nos, ubi primùm firmiùs incedere, atq; articulatiùs loqui cœpimus, de ipſo prope nutricum acceptos ſinu, titillatione quadam honeſtiſſimæ voluptatis alliciunt, allectos præceptis ſaluberrimis complent: non tantùm bene dicendi verùm etiam bene vivendi commonſtrant vias: excitant in animis noſtris igniculos gloriæ: quantus ſit in virtute ſplendor, quanta in vitiis deformitas, edocent: quæ qui ſemel bene penitus imbiberint, ii nunquam non poſtea & vitii turpitudinem omni ſtudio refugient, & officii honeſtatisq́; rationem rebus aliis omnibus anteponent. Ut autem in ſemente poſita ſpes meſſis eſt, ita totius reliquæ vitæ exſpectatio ab educatione pueritiæ pendet. Ut verò infirmam illam ineuntis ætatulæ teneritatem robur adoleſcentiæ excepit, quæ tandem alia res, aut animum præclararum rerum ſtudio accendere, aut efferentibus ſeſe cupiditatibus, quibus ea pars inſigniter agitari ſolet, frenos injicere, præter litterarum tractationem, poteſt? Themiſtoclem olim, cùm ſomnum capere adoleſcens non poſſet, dicere ſolitum tradunt, ſe Miltiadis trophæo, quieſcere volentem, excitari. Quantò eos acrius incendi, atq; inflammari neceſſe eſt, qui quotidie non unius, ſed innumerabilium hominum virtute præſtantium trophæa non è marmore conſtituta ad exigui prædicationem temporis; ſed ad omnem æternitatem commendata litteris intuentur?

tur? Neq; verò pertimeſcendum eſt, ne aut labore frangantur, aut voluptatis irretiantur illecebris ii, qvi ætatis ſuæ florem litterarum ſtudiis dedicandum eſſe ſtatuerunt. Tanta ſiquidem eſt oblectatio paulatim acquirenda cognitione rerum ſeſe paſcentis animi, ut, ea qui fruuntur, ab iis neq; laboris tædium, neq; avocantium voluptatum blanditiæ ſentiantur. Itaq; ſapienter poëtæ, cùm cæteros omnes Deos Veneris Imperio ſubdidiſſent, in Minervam modò & in ſtudiorum præſidesMuſas nihil ei,nihil Cupidini juris eſſe voluerunt. Quin etiam illud ab iiſdem memoriæ proditum eſt, Jaſonem olim, cæteroſq; Argonautas, cùm eam inſulam,quæ ab amœnitate,florumq; copia nomen invenerat, præternavigarent, periculumq; eſſet, ne molli, ac delicato Sirenum cantu, quæ eam inſulam incolebant, ad exitium perducerentur; unum in Orpheo perfugium habuiſſe: qui cùm aſſediſſet in puppi, ſimulq; fides blandis impellere digitis, ſimul vocem illam, qua rupes nemoraq; traxerat, explicare cœpiſſet, tanta ſimul aures animoſq; audientium voluptate complevit, ut jam Sirenum vocibus nemo navigantium moveretur. Hoc figmento, quid tandem aliud doctiſſimi homines, niſi id, quod nos volumus, indicârunt? Florida videlicet illa inſula juventus eſt. Eam qui quaſi prætervehuntur, magno in periculo ſunt, ne Sirenum, id eſt, voluptatum blanditiis decepti, & à rectô itinere abducti, in vada & ſcopulos deferantur.Qvodnam igitur huic tanto periculo comparatum remedium eſt? Quod niſi Orphei, optimi ac ſapientiſſimi vatis, lyra? cujus ſvavitatem qvi percipiunt, ii & Acheloidum cantus pro nihilo putant, & tandem inſtitutum illud iter emenſi,vellus aureum, id eſt, virtutem cum immortali conjunctam gloria conſequuntur. Nimirum ut major lux minorem, ita minoris voluptatis ſenſum perceptio majoris extinguit.Quantò autem voluptas ea, qvæ diſcendo ſentitur, cæteris omnibus major, ſinceriórq; ſit, vel illud indicio eſt, quod aliarum, etiam qui eis plurimum tribuunt, ſatietatem tamen quandam eſſe,

ac

Digitized by Google

ac tædium, confitentur; hujus ut quiſq; percepit plurimum, ita eam acriùs, atq; avidiùs concupiſcit. Qvod ſi cui fortè dubium eſt, prodeat in medium Chryſippus, qui ſæpe ſtudio intentus tantâ voluptate perfruebatur, ut eum tanquam extra ſe poſitum cibi potionisq; caperet oblivio. Prodeat ſolertisſimus ille cœleſtium orbium non perſcrutator tantùm, ſed etiam imitator, Syracuſanus Archimedes, qui non modò earum rerum, quas natura fert, præ eâ, quam capiebat è ſtudiis, oblectatione memor non erat; ſed in illâ ipsâ Syracuſanæ urbis direptione ita defixus erat in ſtudio, ut prius hoſtilis gladii cuſpidem corpore exceperit, quàm urbem in hoſtium poteſtatem veniſſe ſentiret. O rem omnium ſeculorum admiratione dignisſimam. Diripiebatur urbs eâ tempeſtate omnium opulentisſima; effuſi per vias milites, ut in quemq; inciderant, ſine ullo ſexûs, ætatis, ordinis diſcrimine obvios contrucidabant; undiq; gladiorum fulgor præſtringebat oculos; undiq; armorum ſonitus; undiq; cadentium tectorum fragor audiebatur; puerorum ejulatibus, mulierum lamentis, morientium gemitibus, militum clamoribus, privata publicaq; omnia circumſonabant; ipſa urbs penè dimotá & convulſa ſedibus ſuis, ſuorum civium in cæde ac ſangvine natabat: cùm unius hominis mens in mediâ civitate, civitatis ipſius caſum ac ruinam non ſentiebat. Solonem verò accepimus, cùm in lectulo, morti proximus, decumberet, inaudiſſetq; aſſidentes amicos de re quâpiam, ſubmiſsè, ne ipſi moleſtiam parerent, diſputantes, erecto, ut potuit, jam ſemimortuo capite, rogâſſe eos, ut aliquanto loquerentur clariùs; ſibi, ſi etiam moriens aliquid diſcere potuiſſet, diſceſſum è vitâ jucundiorem fore. O diſcendi cupiditas; quid non efficis, ubi ſemel generoſa ingenia occupâſti? Tenebatur homo ſapientisſimus gravisſimâ vi morbi defixus in lecto: vicinitate jam mortis ab omnibus penè corporis partibus ſenſus abſceſſerat: egregius ille animus, mox liber ac ſolutus futurus, è corporeis vinculis exſilire cupiebat: cùm quid-

Digitized by Google

quid ſupererat virium, eò contulit, ut deficiente linguâ, vocibusq; interruptis, ac morientibus ſuum doctrinæ, cognitionisq; deſiderium indicaret. Qvid hunc veriſimile eſt firmum ac valentem feciſſe; qui ne mori quidem, niſi diſcendo, voluerit? Meritò igitur tam diu floruit Athenienſium Reſpub. quam diu tam præclari viri tenuit diſciplinam. Sed, ut eò redeamus, unde nos facta præclariſſimorum hominum mentio pauliſper abduxit; dici profectò non poteſt, adoleſcentes nobiliſſimi: vos enim, vos mea jam compellabit oratio: dici, inquam, non poteſt, ea ſtudia, in quæ nunc toto pectore incumbitis, quanto olim vobis & ornamento, & auxilio futura ſint, cùm vos & generis veſtri nobilitas, & veſtra virtus ad Reipub. gubernacula admoverit. Etenim qvibus artibus civitates præcipuè conſervantur, pietate, juſtitiâ, fortitudine, inprimisq; prudentiâ, earum ſunt omnium artium qvaſi ſemina litterarum prodita monumentis. Neq; verò hæc à me ita diſputantur, ut contendam, niſi litteris eruditum, civem patriæ utilem eſſe neminem poſſe: ſed hoc dico; niſi litteris exculti ſint ii, qui velut in Reipub. puppi ſedentes, clavum tenent, multis eos muneris ſui; iisq; præcipuis partibus neceſſariò defuturos. Nam, cùm duo publicorum temporum genera ſint, unum pacis, alterum belli, quorum alterum ſemper optabile eſt, alterum nunqvã optabile, nonnunquam neceſſarium: quomodo, ut hanc partem priore loco attingamus, in pace, civibus jura deſcribere, quantum cuiq; tribuendum ſit, intelligere, civium inter ſe diſſidia componere, verba publicè facere, legationes cum laude gerere, præterita tenere, futura proſpicere, quid in omnibus rebus factu optimum ſit, videre, & ex aliis alia colligere poterit, niſi qui hæc ſibi de litterarum fontibus haurienda omnia exiſtimaverit? Niſi verò eorum recipienda ſententia eſt, qui fieri putant poſſe, ut qui Reipub. præeſt, quamvis litterarum ſit expers, tamen ad eas res, quas modò enumeravimus, alienâ operâ non incommodè utatur. An verò T. Manlium Torquatum;

tum, memoriæ proditum eſt, cùm conſul declaratus fuiſſet, excusâſſe valetudinem oculorum, & ſummum Imperium detrectâſſe; quòd indignum duceret, ei capita ac fortunas cæterorum committi, qui alienis oculis omnia gerere cogeretur: qui alieno ingenio, alienâq; linguâ ad omnia uti neceſſe habebunt, ii ſatis ad gubernandos cæteros idonei videbuntur? At oculorum quidem lumine carentes, nihil prohibet acie ingenii etiam futura cernere, optimèq; conſulere: quales in fabulis Tireſiam, in hiſtoriis Appium legimus: cujus verò doctrinarum luce careat animus, quid is tandem gerere, quid ſuſcipere, quid cogitare præclarum poteſt? Sed ſunt quidam homines, qui cùm litterarum tractationem tranquillis pacatiſque temporibus & honeſtam inprimis & utilem eſſe fateantur: iidem tamen cùm occupata bello aliquo civitas eſt, latere eas, quaſi perterritas metu, & inter turbarum lituorumque clangorem, nullum ſui amplius præbere uſum arbitrantur. Quorum nobis hâc in parte coarguendus error eſt, & quantum vel in medio bellorum tumultu litteræ valeant, aperiendum. Etenim ſi corporis tantùm, non etiam animi, viribus bella gererentur, tum iſti fortaſſe aliquid dicerent: nunc quis eſt, qui cùm mihi & maximum eſſe in bellis conſilio ac prudentiæ locum, & eas virtutes bonâ ex parte litterarum ſtudio comparari, certè quidem inſigniter augeri, confirmarique conceſſerit, idem tamen earum ſcientiam in bello inutilem eſſe contendat? An ignoramus celebre illud regum regis Agamemnonis votum, qui ut Trojâ faciliùs potiretur, non Achillis, aut Ajacis, ſed Neſtoris decem ſimiles optabat ſibi? Neque temporis nobis ad vivendum à naturâ præſcripti ea longitudo eſt, neque ita fert humanarum rerum ratio, ut multis admodum bellis interfuiſſe unus idemque poſſit? itaque qui unum alterúmve ſpectârunt, multum ſibi militaris prudentiæ collegiſſe exiſtimantur. Quid eos judicabimus, qui hoc ſibi diuturnâ librorum evolutione pepererunt, ut omnibus, quotquot poſt hominum memoriam geſta

ſunt, bellis interfuiſſe videantur? Quod ſi quis ita bella aliquot ſpectare poſſet, ut utriusque partis conſilia teneret, rerum adminiſtrandarum viam, rationemque cognoſceret, eventûs animo cerneret, quid non ei poſtea in rebus bellicis omnium conſenſu tribueretur? At hæc omnia, qui verſantur in litteris, aliaque plurima, ac pulcherrima otioſi ſedentes conſeqvuntur. Taceo, quàm multa expreſſa ſint eruditiſſimorum hominum ſcriptis de virtute, de gloriâ, de caritate patriæ, de animorum æternitate, de præmiis, quæ poſt mortem manent eos, qui ſe pro patriâ animosè ac fortiter geſſerint: quæ tantam vim habent, ut neque qui ea ignorent, veræ laudis habere guſtum, neque qui tractant, veræ ac ſolidæ gloriæ ullam omninò rem anteferre poſſint. Quid illud, an non quantivis eſt, quod ſæpe labantes jam ac deficientes exercitus eloquentium hominum voce legimus fuiſſe revocatos? Citetur teſtis Lacedæmoniorum civitas, cujus exercitus Tyrtæi poëtæ verſibus inflammatus, pulcherrimam illam de Meſſeniis victoriam reportavit. Dies me deficiet, ſi aut eruditos homines, qui bellicis laudibus præſtiterunt, aut fortiſſimos Imperatores, qui eruditionis & doctrinæ gloriâ excelluerunt, enumerare inſtituam. Nam & Architam Tarentinum ſexies exercitum duxiſſe comperimus, & Meliſſum navalibus aliquot victoriis inſignem fuiſſe, & ter ſtipendia feciſſe Socratem, & Platonem, & Xenophontem egregiam in bello civibus ſuis operam præſtitiſſe. Quid illa propugnacula Græciæ, Periclem, Themiſtoclem, Epaminondam loquar? Quid illa Romani Imperii columina, Scipiones, Lucullos, Fabios, Marcellos, aliosque innumerabiles proferam? quos omnes cùm bellicis laudibus claros, tùm præſtantes doctrinæ ſtudiis fuiſſe, hiſtoriæ loqvuntur. Nam Julium Cæſarem, quis neſcit, utrâ laude præſtaret, ambiguum poſteris reliquiſſe? Brutus autem, quanto litterarum ardore flagraverit, vel ex eo colligi poteſt, quòd eâ ipsâ nocte, quæ mortem ipſius anteceſſit, Platonis dialogum de animorum immortalitate legiſſe

Digitized by Google

legiſſe aliquoties, dicitur. Atque hoc præclarè olim intellexiſſe videntur Mitylenæi, præcipuam eſſe in Repub. vim litterarum, qui, quos populos bello devicerant, nullam eis aliam pœnam irrogabant, niſi, ut ne liberos ſuos litteras edocerent. Sciebant videlicet eas tantùm civitates florere poſſe, in quibus litterarum ſtudia colerentur: Cujus rei cur tandem aliunde exempla repetamus? An verò, Cives, qvòd viget hodie veſtra Reſpub. quòd floret, quòd beata eſt, quòd cùm cæteræ orbis univerſi partes graviſſimis bellorum tempeſtatibus agitentur, una hæc (quod ei Deus Opt.Max. proprium ac perpetuum faxit) in pace atque in otio conquieſcit, aliunde id fieri creditis, quàm quòd ei & præſunt homines cùm cæteris omnibus, tùm hâc eruditionis & ſcientiæ laude clarisſimi, & ſemper eorum ſimillimi præfuerunt? O divine Plato, tua ſunt omnia & dicta & cogitata præclara. Tu dicere ſolebas, tunc demum Reſpub. beatas forè, cùm eas aut Philoſophi cœpiſſent regere, aut qui regerent, philoſophari. Tuum hoc ſapientiſſimum oraculum perpetuâ jam mille amplius annorum felicitate Venetorum Reſpub. comprobavit. Equidem quo longiùs in altum evehor, Patres ampliſſimi, eò mihi amplior & patentior orationis quaſi curſus oſtenditur. Sed & temporis me ratio, & veſtra ſingularis ſapientia, ut vela contraham, portumque tandem aliquando reſpiciam, monet. Neque enim credibile eſt, poſſe aut me, aut quemquam de litterarum præſtantiâ, fructibusq;, qui ex earum tractatione capiuntur, vobiſcum meliùs, aut copioſiùs, quàm unumquemq; veſtrûm ſecum loqui: & mihi non tam orationis conquirenda copia eſt, quàm veſtra ſocietas refugienda. Itaq; finem dicendi faciam, ſi vos prius etiam atque etiam rogavero, ut ſi fortè minus à me ornatè ac copioſè dictum eſt, quàm & hujus loci amplitudo, & ſumma audientium dignitas poſtulabat, meum tamen idcircò placendi vobis ſtudium ne improbetis. Ego quidem ſi non indignus à vobis, qui ſæpius audiar, judicer, erit, quod mihi magnoperè gratuler; ſin fortè: ſed reprimam

me, neque committam, ut meis ipſe votis videar malè ominari: qui tamen à tot, tam præclaris viris, tantâ benignitate auditus fuerim, magnum mihi non hujus modò laboris, ſed totius anteactæ vitæ fructum hodierno die veſtro ſingulari beneficio videor conſecutus.

DIXI.

De utilitate ac præſtantiâ litterarum Humaniorum adverſus quoſdam earum vituperatores.

ORATIO III.

Habita Venetiis poſtridie Non. Octob. Anno cIↄ. Iↄ. Lv.

PErmultos eſſe intelligo, qui de his litteris, quæ humaniores vocantur, eam animo imbibêre ſententiam, ut earum tractationem leve quiddam eſſe, ac nugatorium exiſtiment: neque aut magnos admodùm labores ab iis ſuſcipi, qui eas juventuti tradant; aut eorum magnoperè fructuoſam eſſe Reipub. induſtriam: in eis denique non exquiſitam ullam, ac reconditam, ſed circumforaneam quandam, hauſtamque de triviis ac circulis requiri doctrinam putent. A quibus ego quoniam ita diſſentio, ut ex omnibus, qui ſe aliquid docere profitentur, horum vel graviſſimum munus eſſe contendam; neque ullos eſſe, qui aut laborum plus perferant, aut majores in Repub. pariant fructus; doctrinæ denique à nullo hominum genere majorem aut copiam requiri, aut varietatem arbitrer: conſtitui hodierno die, Patres ampliſsimi, Vosque cæteri Viri ornatiſſimi, eam mihi ad dicendum materiam ſumere, & nobiliſſimam ſtudiorum partem, quantum id quidem in me poſitum erit, à con-

Digitized by Google

à contemptu atque ab intolerabili ineruditorum hominum inſolentiâ vindicare. Et verò quid aut huic tempori,aut omninò meo muneri facere convenientius poſſum, quàm ut, quæ mihi ſtudia celebritatis aliquid cùm aliis in locis, tùm hâc ipsâ in civitate pepererunt; à quorum ego veluti fontibus ad hanc quantulamcunque profluxi hominum famam; iis quoque viciſſim oratione meâ ſplendoris ac claritatis afferre aliquid coner? Præſertim cùm qui hoc litterarum genus aſpernantur, facere nullo modo poſſint, quin de veſtrâ, Patres ampliſſimi, ſingulari, ſpectatâque in omnibus rebus, ac penè divinâ ſapientiâ nonnihil eâdem ſuperbiâ detrahant. Etenim ſi hæc tota res tàm levis eſt, quàm iſti eam videri volunt: quæ vos tandem cauſſa commovit, ut proximo ſuperiore anno, propoſitis publicè libellis, ſtudioſorum hominum animos ad nobilem illam ingenii doctrinæque contentionem excitaretis; utque iis, qui vobis in eo certamine probati eſſent, honeſtisſimum poſtea præmium ex ærario decerneretis? Quæ certè una res ad coërcendam iſtorum temeritatem ſatis ponderis habere debebat: ut ſi hebetiores eos natura, ſtolidioresque finxiſſet, quàm ut pervidere harum rerum præſtantiam poſſent; quod tamen veſtro, talium virorum judicio probatum foret, magnum eſſe aliquid, ac præclarum ſuſpicarentur. Sed quoniam cum iis, qui auctoritate non moventur, rationibus agendum eſt: adeſte animis; mihique breviter oſtendenti, quàm varia, quamque multiplex eruditio requiratur in iis, qui litteras humaniores docent, eâdemque operâ, quantos ex eorum navitate atque induſtriâ Reſpub. percipiat fructus, non aures modò,ſed mentes quoque attentas, quæſo, paulisper adhibete. Atque adeò, ut hæc tota controverſia meliùs dijudicetur, operæ pretium eſt, initiò, quænam ſit iſtorum contemptorum humanitatis oratio, cognoſcere. Qui quoniam eos, qui haſce litteras tractant, ad nullum ferè majoris momenti negotium adhiberi vident, non ad judicandas lites, non ad agendas cauſſas, non ad dicen-

Digitized by Google

dam de rebus gravioribus ſententiam: facilè in eam opinionem prolabuntur, ut ab eis, præter poëticas quaſdam fabulas ad pueriles animos hilarandos compoſitas, & aliquot levia comendæ ac poliendæ orationis præcepta, nihil omninò teneri putent. Quid autem magni negotii eſt, inquiunt, in puerorum conſeſſu de ejusmodi figmentis commemorare, ac modò de Thebano, modò de Trojano bello, modò de Ulixis, aut Æneæ erroribus molli, & ad inanem oblectationem compoſito ſermonis genere diſſerere; identidemque velut è quibusdam arculis accommodata colorandæ orationi pigmenta depromere? Ecquæ autem magna eruditio eſt, ſcire, quot navibus Græci ad oppugnandum Ilium acceſſerint; quot filios habuerit Priamus; Helenam rapuerit Alexander, ut Homerus, an Helenæ ſimulachrum, ut Euripides prodidit? quod emolumentum ex iſtorum omnium ſcientiâ; quod detrimentum ex ignoratione percipi poteſt? Nam cæterarum quidem artium profeſſores quantum utilitatis afferant, perfacile eſt ad intelligendum. Sive enim Dialecticos ſpectes; ab iis certa quædam veri falſique in rebus omnibus cognoſcendi ratio traditur: ii ſe, quid cuique conſentaneum ſit, quid repugnans, quid ex quoque efficiatur; quæ ſit dividendi, quæ finiendi, quæ argumentandi ratio, & tenere, & alios docere præ ſe ferunt. Quid Phyſici? qui rerum principia cauſſasque tractant; qui, quomodo quidque gignatur, quoque modo intereat, ediſſerunt; qui nimborum, fulminum, tempeſtatumque cauſſas; qui corporum cœleſtium magnitudines, intervalla, curſus, progreſſiones, inſtitiones: qui animi naturam, qui rationem ſenſuum, qui animantium omnium ortûs, victûs, figuras, qui ſtirpium, qui omnium fermè rerum, quæ gignuntur è terrâ, naturas ita perſequuntur, nulla ut pars ab eis cœlo, mari, terrâ, ut poëtæ loqvuntur, prætermiſſa ſit; hæc cùm tractant, modiocriter ne Reipub. proſunt? Nam ſi ad eos te convertas, qui eam ſuſceperunt Philoſophiæ partem, in qua de rebus expetendis fugiendisque diſſeritur;

ritur; ii verò ſunt, quorum induſtriæ nulla unquam poterunt præmia ſatis ampla reperiri. Quibus enim, quamque præclaris in rebus eorum diſputationes conſumi videmus? Qui hoc primùm docent, qui ſit finis, quid extremum, quid ultimum bonorum omnium, quod unum intueri, quò omnes actiones, omnes cogitationes, omnia conſilia referri oporteat; quot ſint virtutum, quotque vitiorum genera, quibusque modis illas aſſequi, ab his declinare poſſimus; quo modo exſultanti, jactantique ſe, & detrectanti rationis imperium, frenos injicere oporteat cupiditati; tum quo modo quisque ſe in re familiari gubernandâ gerere debeat; poſtremò quo nihil pulchrius, nihil præclarius, nihil denique divinius ne votis quidem conceptis optari poteſt, quibus moribus, inſtitutis, legibus temperandæ ſint civitates; quibus illæ modis fundari atque inſtitui, quibus augeri, atque amplificari, quibus denique copioſiſſimæ, locupletiſſimæ, uno verbo, beatiſſimæ effici poſſint. O res præclaras, & ardentiſſimo ſtudio, ſummâque corporis atque animi contentione digniſſimas. O vitæ Philoſophia gubernatrix. O virtutum omnium parens, vitiorum omnium expultrix. Tuum eſt falſarum opinionum temeritatem diripere: tuum eſt omnem inanitatem & errorem amputare, ac circumcidere: tuum eſt vitiorum fibras evellere, ſtirpes elidere, ſemina exſtinguere. Meritò divinus Plato nihil te præſtantius hominum generi à Diis immortalibus dari potuiſſe dicebat. Eant nunc iſti verborum magiſtri, fabularum interpretes, nugarum architecti: perfricent frontem, ſi quam habent, & ſe ullâ ex parte cum Philoſophiæ doctoribus conferendos eſſe prædicent. Qui ſi aliquod fortè paulò abſtruſius loquendi genus, aut aliquam voculam non ita pervulgatam, aut quampiam paulò reconditiorem fabulam reperire potuerunt, dignos ſe inauratâ ſtatuâ putant; nonnunquam etiam de ejuſmodi tricis ita inter ſe digladiantur, ut pro aris & focis certamen ſuſcepiſſe videantur. Hæc ferè eſt, Patres ampliſſimi, eorum, qui ſtudia labo-

laboreſque noſtros deprimere conantur, oratio: qui quod Philoſophiam laudant, libentibus id nobis, atque approbantibus faciunt: nunquam enim cuiquam concedemus, ut eam plus amet, pluriſve faciat: quod autem nullum cenſent ſtudiis atque artibus noſtris cum eâ eſſe commercium; in eo quantoperè fallantur, facilè ex iis, quæ dicturus ſum, intelligetur. Nam primùm omnium, ſi hoc ipſis concederemus, nihil aliud à nobis, quàm poëticas fabulas, & exornandæ orationis præcepta tradi: non ex eo tamen efficeretur, quod iſti volunt, inanem quandam, & ludicram noſtram omnem eſſe doctrinam, neque aliò, quàm ad puerorum animas vanâ quâdam oblectatione demulcendos, referri. Etenim poëtarum fabulæ, quas iſti tantoperè exagitant & inſectantur, non levia quædam, & frugis expertia otioſorum hominum commenta ſunt: immò verò ſub eis, velut involucris, atque integumentis, omnis doctrina elegans, omnis ingenuo homine digna cognitio, omnis denique ſapientia continetur. Eratoſthenem quendam fuiſſe ajunt, qui poëticen ita contemneret, ut Homerum ineptæ loquacitatis magiſtrum nominaret. At certè Plato ac Ariſtoteles, quorum non paulò major eſt, quàm neſcio cujus Eratoſthenis, auctoritas, ita ſæpe repetitis ex eo teſtimoniis utuntur ad confirmanda ea, quæ tradunt, ut eum non tantùm ſtudioſiſſimè legiſſe, ſed vix unquam de manibus depoſuiſſe videantur. Itaque mirari ſoleo, cùm quidam, qui ſe Philoſophos videri cupiunt, & quidem ejuſmodi Philoſophos, ut, tanquam Atlante cœlum, ita Philoſophiam ſupercilio ſuo niti putent, ita deſpicatui ducunt poëtas, ut eorum ſcripta aſpicere ſe dignari negent. qui quidem cujuſmodi Philoſophi ſint, ipſi viderint: cùm eos contemnant, quos Philoſophorum coryphæus Plato modò ſapientiæ patres ac duces, modò Deorũ interpretes, modò Deorum filios vocat. Ariſtoteles autem, cujus iſti ſe germanos eſſe interpretes glorientur, non tantùm, ut antè dixi, in omnibus ſcriptis ſuis identidem poëtarum teſtimoniis utitur, verùm etiam libro primo de ſapien-

Digitized by Google

pientiâ, Philoſophum omnem, fabularum amatorem eſſe confirmat. Quod igitur Ariſtoteleos eſſe ſe ajunt, fortaſſe veriùs, ſine dubio quidē veriſimiliùs dicerent, ſi ſe ab Epicuro eſſe affirmarent: hunc enim ex omni memoriâ unum fuiſſe Philoſophum accepimus, qui cùm omnem elegantiam doctrinæ, tùm poëtarum præcipuè ſcripta contemneret. Quod quidem ſe, negligendis poëtis, ex Ariſtotelis diſciplinâ ac familiâ cenſeri volunt: in eo, meo quidem judicio, faciunt & impudenter, & imperitè. At enim id mihi hoc tempore propoſitum non eſt, ut de poëtarum laude dicam. quod ſi eſſet, facilè oſtenderem, omnia præcepta vitæ, omnia virtutum officia nihilo ab eis deterius, quàm à Philoſophis ipſis, doceri. Non igitur, cùm poëtarum libros interpretamur, inanibus fabellis, nutricum more, animos ducimus; ſed ſementem quandam virtutis atque doctrinæ facimus: non in levibus, minimèque frugiferis rebus operam ſumimus; ſed præcepta ſapientiæ, quò facilius in animos influant, inſatiabili quâdam admirabilium rerum varietate condimus. Quid, cùm ornatè ac copioſè loquendi præcepta tradimus, ludere videmur, an ea docere, quæ ſemper principem locum in omni bene inſtitutâ civitate tenuerunt? An neſcimus, eloquentiam à graviſſimis auctoribus rerum omnium reginam vocari? Hæc enim eſt illa virtus, quæ quamlibet in partem arbitratu ſuo flectit audientium animos, eoſque pulchritudinis ſuæ ſplendore obſtupefactos, quibuſdam velut habenis numeroſæ orationis regit. Hæc illa eſt, quæ conſolatur mœrentes, afflictos excitat, jacentes erigit; quæ ſceleratis exitio eſt, innocentibus præſidio, improbis terrori, probis ornamento. Hâc Cicero fretus Catilinæ furores, & nefariè in patriam inita conſilia diſſipavit: Hâc togatus ſuperavit armatos: ut vel inimicorum confeſſione omnibus triumphis majorem adeptus lauream diceretur. Hâc inſtructi qui ſunt, majus omnibus Tyrannis imperium in homines obtinent. Siquidem Tyranni, poſſunt illi quidem corpora conſtringere; animis nullam

Digitized by Google

nullam adhibere vim poſſunt; hi verò dominantur in animis, quæque ipſis honeſta atque utilia videntur, ea non facere modò alios, ſed etiam velle cogunt: illi invitis imperant, hi volentibus; illi & oderunt omnes, & odioſi ſunt omnibus; hos in omne hominum genus beneficos, perpetua omnium benevolentia comitatur. Neque verò non qui eloquentiam contemnere ſe ſimulant, illius præſtantiam intelligunt: ſed qnod aſſequi non queunt, inudioſè vituperare malunt, quàm ingenuè de imbecillitate ſuarum virium confiteri. Orationis igitur meę ſumma eò redit denique: etiam ſi nihil aliud à nobis requireretur, quàm ut explicaremus poëtarum fabulas, & juventuti quaſi vias, quibus ad dicendi facultatem pervenire poſſet, indicaremus: tamen neque mediocriter Reipub. prodeſſe nos, neque parvis in rebus contemnendiſque verſari. Nunc tantum abeſt, ut ea ſolùm requirantur à nobis, ut nulla ſit ars digna hominis liberaliter educati ſtudio, cujus non aliquâ cognitione oporteat tinctum eſſe eum, qui munus hoc cum laude ſuſtinere meditetur. Itaque hoc inter nos & alios intereſt, quòd alii eos tractant ſcriptores, quorum uno aliquo de genere tota diſputatio eſt. Non enim ferè in libris Dialecticorum, Phyſicorúmve, aut in iis, quibus medicinæ juríſve civilis ſcientia continetur, quidquam reperias, cujus intelligentiam non ex illis ipſis, de quibus inſcripti ſunt, artibus repetere poſſis: at nobis ii quotidie ſunt explicandi libri, qui cùm ſcripti ſint à viris omni ſcientiâ excultis: ipſi quoque innumerabiles locos ex omni diſciplinarum genere depromptos habent. Itaque cæteri etiamſi eam unam artem teneant, quam docent, aliarum omnium ſint omninò rudes, tamen ſufficere poſſe ſuo muneri exiſtimantur; neque unquam aut medico turpe habitum eſt, neſcire leges; aut juriſperito vel medicinam, vel aſtrorum ſcientiam non tenere. Nos uni ſumus, quibus omnis illa liberalium artium varietas non pertractanda quidem, ac pernoſcenda penitùs, ſed deguſtanda tamen, & delibanda neceſſariò eſt. Non longè abierimus.

Supe-

Superiore anno Ciceronis orationes in Verrem interpretati ſumus. Quàm multa ibi nos explicare meminerunt, qui tum aderant, in quibus alios propemodum omnes juris civilis ignoratio fefellerat? Libros ejusdem de finibus nunc ipſum interpretandos ſuſcipimus. Quàm multa nobis ex omnibus Philoſophiæ partibus depromenda erunt, quibus ignoratis, hos quoque libros ignorari neceſſe eſt? Quid aſtrorum ratio? Quid terrarum ſitus? niſi qui hæc utraque utcumque teneat, ſatisné ſe quisquam idoneum poëtarum interpretem profiteri poteſt? Et tamen usque eò alienis laboribus iniqui homines reperientur, qui ludere nos, ac jocari, & nihil in docendo aliud, quàm puerilem voluptatem aucupari putent? Nam illud quoque minimè prætermittendum eſt, quòd à graviorum artium doctoribus neque ornata, neque elegans, neque multis quidem in locis, Latina oratio poſtulatur. Itaque ruant licet in dicendo, & impurè, impropriè, barbarè, loquantur: ſuo id eis quodam jure licere creditur: At nobis dicentibus, ſunt, qui quosdam quaſi laqueos tendant, ut ſi quid exciderit parùm expolitum, diem nobis continuò dicant violatæ latinitatis; quodque poſtremæ iniquitatis eſt, peccare nos putant, niſi in iis etiam, quæ ſubitò fundimus, plurimi illigati ſint & verborum & ſententiarum lepores. Quæ cùm ita ſint, quis eſt, qui non intelligat, ſi hominum exſpectationi hujus profeſſionis ſatisfacere cupiamus, infinitos eſſe nobis labores exhauriendos? Deſinant igitur, deſinant iſti alienæ induſtriæ contemptores, gloriæ obtrectatores: comprimant vocem ſtultitiæ atque invidentiæ indicem. Vos verò, Patres ampliſſimi, pergite, ut facitis, benignitate veſtrâ labores noſtros fovere: ut hæc florentiſſima, & bonarum artium ſtudiis deditiſſima juventus, exercitationibus hiſce noſtris ad virtutem præparata atque præculta, veſtram olim in hâc feliciſſimâ Repub. gubernandâ ſapientiam faciliùs imitari queat.

DIXI.

De

De Philoſophiæ & Eloquentiæ conjunctione.

ORATIO IV.

Habita Venetiis Menſe Octobri Anno cIↄ. Iↄ. LVII.

SI quis fortè veſtrûm eſt, Auditores, cui admirabile videatur, quòd cùm cæteri ordinis mei homines in orationis ferè alicujus, aut poëmatis explicatione verſari ſoleant, eos ſibi libros, quibus abditarum retruſarumqúe rerum ex uberrimis illis hauſta Philoſophiæ fontibus tractatio continetur, interpretandi quidem cauſsâ, vix eſſe attingendos putent: ego contrà & altero ab hinc anno quinque Ciceronis libros, quibus de ſummo bono in contrarias partes copioſiſſimè diſputatur, explicaverim, & hoc tempore Tuſculanas mihi potiſſimùm diſputationes, in quibus hujus anni curriculum conficerem, elegerim: is, ſi mei conſilii atque inſtituti cauſſam rationemque cognoverit, ſimul & id, quod facio, probabit, & me, ſi aliter feciſſem, juſtam doctorum & intelligentium reprehenſionem nullo pacto effugere potuiſſe exiſtimabit. Ego enim, Auditores, ſemper in eâ fui ſententiâ, præclaram illam minimè communium contritarumqúe rerum ſcientiam, quam Philoſophi & tenere ſe, & aliis tradere profiterentur, ita eſſe cum facultate ornatè copioſeque dicendi conjunctam atque copulatam; ut eas qui diſtrahere ac divellere conarentur, & vel rerum cognitionem ſine ullo factæ ac politæ orationis inſtrumento conſectari ſe dicerent, vel verborum floſculis contenti, ne aſpirarent quidem ad reconditos ſapientiæ fructus, peſſimè utroſque tum ſuis, tum alienis ſtudiis conſulere, & exitiale quaſi corporis & animi diſſidium inducere arbitrarer. Igitur & ab ipſo ætatis meæ principio ita ſtudiorum meorum rationem comparavi, ut exornandæ ora-

orationis curam cum rerum inveſtigatione conjungerem: & poſtea omnibus, qui ſe in diſciplinam mihi dederunt, auctor fui, ut eandem illam viam, quam præſertim præſtantiſſimorum omnis memoriæ hominum ſignatam atque impreſſam veſtigiis viderent, ipſi quoque toto pectore, omnique animi contentione ſequerentur. Animadverteram enim, & eos, quorum omnis in concinnitate vocum, & in verbis tanquam ad normam dirigendis, quadrandis, componendis conſumeretur induſtria, ab iis, quibus cor, ut ajunt, ſaperet, ut leves futileſque contemni: & eos, qui ſe ita penitus rerum indagationi tradidiſſent, ut de comparandâ lautæ orationis ſuppellectile non laborâſſent, quaſi agreſtes ac barbaros quoſdam ab omnibus elegantiorum hominum cœtibus repudiari. Ergo ſimul atq; mihi publicè munus illud adſignatum eſt, ut iter vobis ad ea ſtudia præirem, quibus exculti, Reipub. aliquando uſum aliquem afferre poſſetis: ſtatim id conſilium cepi, ut alternis annis modò Ciceronis orationes, modò ejuſdem ad Philoſophiam pertinentes libros interpretarer. Itaque primus, ut meminiſtis, annus in aliquot Verrinæ accuſationis librorum explicatione conſumptus eſt. Secundo diſſidentes veterum de ſummo bono ſententias qvinque libris expoſitas accuratè perſecuti ſumus. Tertium Catilinariæ ſibi orationes vindicârunt. Hoc autem quarto, quem nunc felicibus ingredimur auſpiciis, quas vobis, Auditores, quàm exquiſitas, quàmque præclaras avidarum doctrinæ mentium epulas apparavi? Decrevi enim animos veſtros ipſâ ſui cognitione paſcere, eorumqúe vim ab omnibus rebus externis avocatam, totam in ſeipſam colligere, & ad naturæ ſuæ contemplationem traducere, vos denique ipſos vobis oſtendere, & illam divinæ auræ particulam, quæ in nobis omnibus latet, conſiderandam, cognoſcendamqúe proponere. Excutiendæ nobis erunt omnes veterum Philoſophorum bibliothecæ, perluſtranda omnis antiquitas, replicanda omnium veterum hiſtoriarum, monumentorumque memoria, ut ſciamus, quid homi-

homines ſapientiſſimi de humanis animis ſenſerint, quibus rationibus & argumentis adducti divinos eſſe eos, & interitus expertes cùm ſibi, tùm aliis perſuaſerint; exagitanda & coarguenda eorum cœcitas, amentia, immanitas, qui aliâ in opinione fuerint; confirmandus ac muniendus animus adverſus mortis metum; proferenda exempla eorum, qui mortem partim adventantem deſpicatui habuerint, ac pro nihilo putaverint, partim etiam cunctantem cupidè accerſierint. Stultè illi quidem: ſed tamen ut apertè oſtenderent, ſe nullo modo de animorum immortalitate dubitare: ut corporeis vinculis exuti ac liberi, in illas ſedes, in quibus puros à ſcelerum contagione animos poſt obitum verſari acceperant, evolarent. O præclaram diſputationem, & veſtro omnium concurſu, ſtudio, attentione digniſſimam! Etenim ſi verè ſcripſit Ariſtoteles, magis expetendam eſſe quantulamcunque præſtantium rerum, & remotarum à captu vulgi cognitionem & intelligentiam, quàm communium & pervagatarum quamlibet exquiſitam tractationem: quis eſt, qui non videat, quantulamcunque cognitionem animi, quo nihil eſt divinæ naturæ propius aut ſimilius, quamlibet accuratæ aliarum rerum cognitioni multis eſſe partibus anteponendam? Et ſi nemo eſt, quem non vel nitido concepta ſpeculo, vel periti artificis expreſſa manu corporis ſui figura delectet: quantò jucundius quantoqúe ſuavius eſſe debet, expreſſam doctiſſimorum hominum ingeniis animi ſui quaſi quandam imaginem contueri? Quid illud? quanti tandem faciendum putatis, quòd cùm vitam nihil magis conturbet, quàm mortis metus, eas nos rationes, quibus ille pellatur, allaturos eſſe profitemur? Non ſine magnis hæc meis laboribus, ſudoribus, vigiliis fient; ſed mihi cùm rerum ipſarum pulchritudo, tùm flagrãtiſſima cupiditas ſtudia veſtra modis omnibus adjuvandi, omnem laborem non modò facilem ac tolerabilem, verùm etiam dulcem jucundumqúe reddit. Alios vulgaria atque obſoleta delectent: vos mecum, Auditores, ad hæc recondita & ab-

Digitized by Google

& abſtruſa contendite. Illos humilia, nos ſublimia; illos proclivia, nos ardua; illos in promptu poſita, nos à vulgarium oculis remota delectent; illos deterreat & exanimet difficultas, nos exacuat & exſtimulet; illos frangat ac debilitet, nos cõfirmet ac reficiat labor; illi nihil ſibi proponant, quod non quilibet unus è multis conſequi poſſit; nos quidquid ignavi vel ſperare audeant, noſtro indignum ſtudio eſſe ducamus. Sed quoniam nonnulli reperiuntur, qui, quod vel erroris caligine occæcati, hæc Philoſophiæ cum eloquentiâ conjunctio, quàm ſit fructuoſa, non vident; vel invidiæ veneno ſuffuſi, ad quæ aſpirare ipſi non queunt, ea præſtare alios indignantur; vel deniq;, quòd, ſi omnia aliorum conſilia atq; inſtituta reprehendant, ita ſe demum ſibi aliquam judicii famam confecturos eſſe confidunt: quâ in re nobis laus ac commendatio debetur, ea in ipſa reprehendere nos atque accuſare non verentur, clamantque regendos eſſe profeſſionum fines, ſuiſque quamque limitibus ac terminis coërcendam, neq; patiendum ut aut Philoſophi, quæ ſunt eloquentium uſurpent, aut diſerti philoſophica attingant, ejuſque rei rationes quaſdam afferunt, non admodum validas illas quidem, ſed quæ tamen aliquem minus peritum in fraudem inducere poſſe videantur: ſtatui hodierno die, Auditores, vobis diſceptatoribus atque arbitris adverſus eos diſſerere, & quidem eâ lege diſſerere, ut niſi eos non dicam ego, ſed ipſa Philoſophia eloquentiæ armis inſtructa fregerit atque abjecerit, cauſſam nullã dicam, quin illi præclarè ſentire, nos deſipere; illi conſideratè ac ſapienter loqui, nos vaticinari atque inſanire; illi ſtudiis adoleſcentum optimè conſulere, nos iiſdem vehementiſſimè officere judicemur. Intelligitis autem; eſſe mihi cum duplici hominum genere negotium: quorum alii levem & ineruditam loquacitatem, alii inornatam & indiſertam Philoſophiam colunt. Adverſus quos utroſque dum diſſero, peto à vobis per eas ipſas artes, de quibus dicere inſtitui, quarum utramque vobis maximoperè cordi eſſe novi, ut ſtudium

C meum

meum attentione veſtrâ excitetis, attentionem ſilentio indicetis. Primùm autem congrediamur cum delicatis iſtis & mollibus, quos perinde ac parvos puerulos, ſevera & torva quodammodo Philoſophiæ facies ita deterret, ut ad eam propiùs accedere non audeant. Efficiemus enim de duobus alterum: ut aut fuſi ac fugati, moleſti nobis eſſe deſinant, aut, quod malim, confirmati, ac bene ſperare juſſi, ſocios ſe nobis honeſtiſſimi laboris adjungant. Vos igitur alloquor, quicunque vocum illecebris tanquam aliquâ dulcedine cantuum capti, ad eas, tanquam ad Sirenios ſcopulos, adhæreſcendum putatis. Ecquid intelligitis, omnem orationem ex rebus conſtare & ex verbis; rerum autem copiam & ubertatem non aliunde, quàm à Philoſophis peti poſſe; idcircoque eſſe Philoſophiæ cognitionem eloquenti futuro neceſſariam; Non enim ut luſciniis canendi, ſic hominibus loquendi facultatem oblectationis causâ natura conceſſit: nec tantum munus ſuum, tamque præclarum ad aures modò demulcendas voluit adhiberi: ſed cùm eos ita fabricata eſſet, ut eis rationis ſocietatem cum Diis immortalibus intercedere voluiſſet, aptosque eos feciſſet ad rerum præſtantiſſimarum cognitionem adhibito ſtudio conſequendam: inſtrumentum etiam largita eſt, quo de illis rebus inter ſe diſſerere, easque alii cum aliis communicare poſſent. Placet autem hoc loco hujus diſputationis principia paulò altiùs repetere, & ex ipſis Philoſophorum libris cauſſæ noſtræ firmamenta deſumere, atque iſtis Philoſophiæ contemptoribus, earum rerum, quas contemnunt, ſpecimen aliquod exhibere. Interjectum quodammodo & intermedium eſt hominum genus inter animantes conſilii expertes, & inter puriſſimas illas mentes ab omni corporis ſocietate ſecretas: ita ut illis quidem ſuperius perfectiusque ſit, his autem inferius, minusque perfectum. Nam illæ quidem ſenſibus tantùm degentes, nullâ prorſus ratione ad intelligentiam & cognitionem progredi queunt; hæ verò ſine ullo ſenſuum adminiculo ac miniſterio, ſimpliciſſimis notionibus,

nibus, quæcunque ipſis ad intelligendum objecta ſunt, apprehendunt, Homines autem poſſunt illi quidem ad rerum intelligentiam provehi, eoque ſunt mutis animantibus ſuperiores: ſed, quoniam immortalis ipſorum, & ſimplex, & cœleſtis animus, mortalis & concreti, & terreſtris domicilio corporis hebetatur, eo fit, ut ad cognitionem & ſcientiam ſine ſenſuum miniſterio pervenire non poſſit. Itaque rectè Plato mentis internuncios, quaſique ſatellites ſensûs nominavit, eosdemque duces ad veritatem eſſe dixit. Ejus autem auditor Ariſtoteles pronunciavit, nihil intelligi, niſi prius aliquid ſenſu perceptum fuiſſet, quod quaſi viam ſtraviſſet ad illud intelligendum. Idemque alio loco ſtatuit, ſi cui ſenſum aliquem à primo ortu natura denegaverit, eidem neceſſariò aliquam eſſe ſcientiam defuturam. Cùm autem duobus tanquam itineribus ad ſcientiam pervenire liceat: quod alia reperimus ipſi per nos, quaſique parimus, alia verò ab aliis accipimus; quorum illam inventionem, hanc diſciplinam vocant: neceſſe erat, ad earum utramque ſenſum aliquem accommodari. Sed cùm cæteri ad eam rem minus apti forent, oculorum quidem ſenſus ad rerum præſtantiſſimarum indagationem, aurium verò ad earundem, cùm ab alio traderentur, perceptionem ab ipsâ naturâ conſtitutus eſt. Inſtrumentum autem communicandarum participandarumque animi notionum eadem natura orationem eſſe voluit: cumque cæteris animantibus ſonos modò quoſdam dediſſet, quibus voluptatem, dolorem, deſideria naturæ, affectus denique indicarent: diſtinctam hominibus, articulatamque tribuit vocem, (unde eos Homerus μέροπας nominavit,) quam cùm ipſi arbitratu ſuo flexiſſent atque variâſſent, quaſique compacto ſtatuiſſent, quam cuique voci vim eſſe vellent, tùm eo inſtrumento ad ea, quę animo concepiſſent, patefacienda uterentur. Sic fit, ut res quidem ipſæ ſingulares percipiantur ſenſibus: quâ ex perceptione exiſtunt in animis rerum univerſarum notiones: ad eas verò evolvendas & in medium proferen-

das adhiberi debeat oratio: cujus uſus cùm ad eos tantùm qui eodem tempore, iiſdemque in locis viverent pertineret, hoc amplius machinata eſt hominum ſolertia, litteras, quæ, ut voces notionum, ſic hæ vocum ipſarum eſſent notæ; efficerentque, ut & abſentes cum abſentibus, & ii, qui multis antè ſeculis floruiſſent, cum omni poſteritate quaſi colloqui poſſent. Ex hiſce liquidò conſtare arbitror id, quod in hujus ſermonis ingreſſione poſueram: orationem non oblectandarum aurium cauſſa nobis eſſe à naturâ tributam, ſed ut animus, cùm ſe rerum cognitione ſaturâſſet, haberet, quo modo alios ad earum communicationem vocare poſſet. Quomodo autem poterunt aut quidquam communicare cum aliis, qui nihil ipſi, niſi loqui didicerint: aut quidquam egregium diſcere, niſi qui Philoſophorum monumenta contriverint? Etenim qui ſunt tandem ſcriptores illi, qui diſtinctè ordinatèque dicendi præcepta tradunt? Philoſophi. Qui rerum admirabilium, quæ in terris, mundoque fiunt, cauſſas aperiunt? Philoſophi. qui herbarum, qui ſtirpium, qui animantium, ortûs, progreſſûs, naturas, vires, utilitates proſeqvuntur? Philoſophi. qui de officio, qui de virtute, qui de ratione inſtituendæ vitæ, qui de moderandis affectibus diſputant? Philoſophi. A Philoſophis omnis doctrina liberalis, à Philoſophis omnis hiſtoria, à Philoſophis omnis artium varietas ſumi poteſt: ab his oratores, ab his imperatores, ab his Rerumpublicarum rectores exſtiterunt: neque quisquam unquam aut in dicendo, aut in rebus gerendis, excelluit, qui non prius in Philoſophorum officinâ politus ac limatus fuiſſet. Ac mihi quidem ſæpenumerò permirum videri ſolet, reperiri nonnullos usque eò excordes, ut oratoris munus ab homine Philoſophiæ ignaro ſuſtineri poſſe credant. Nam cùm illi ipſi fateantur, tria eſſe, quæ orator dicendo efficere debeat: ut fidem faciat iis, qui audiunt; ut eos ſuavitate perfundat; & ut eorum animos aptis & accommodatis ad obtinendum id quod vult affectibus concitet: nullum eſt horum

rum

rum, quod mihi ſine Philoſophiæ auxilio perfici poſſe videatur. An verò faciendæ fidei erit idoneus, qui non illos à Philoſophis propoſitos fontes animo & memoriâ contineat, ex quibus ad omnem diſputationem incredibilis argumentorum copia emanat? Ratiocinationes autem contexere; & id, quod probandum ſuſceperis, acutè circumſcriptâ concluſione conficere, tum ea, quæ ab adverſariis allata ſint, ſubtiliter diſſolvere, quorum tandem eſt, niſi Philoſophorum? Neque verò video, quomodo delectare, niſi fortè pueros, aut homines puerorum ſimillimos, queat inanis & nullo librata ſententiarum pondere oratio. Quid ita? nempe quòd, ut præclarè docet Ariſtoteles, is demum motus efficit voluptatem, qui perducit id, quod movetur, ad ſtatum naturæ ipſius accommodatum & congruentem. Itaque corpora cùm aut exinanita ſunt, aut redundant, tum perceptione cibi ac potionis, tum depulſione & ejectione ſuperfluentium rerum, lætantur; & in animis idem uſu venire credendum eſt. quid eſt autem, quod naturâ duce concupiſcat animus, ad quod feratur, cujus perpetuâ quaſi fame ſitique teneatur? Doctrina nimirum atque cognitio: hic illi cibus, hic paſtus proprius ac naturalis eſt: eo alitur ac reficitur, eo ſaturatur ac gliſcit. Ergo illi tantum concionis animos inſatiabili oblectatione devinciunt, quorum omnis ſermo cùm urbanitatis ſale perſperſus eſt, tum diſtinctus & illuminatus doctrinæ notis, quorum ex ore, tanquam ex perenni quodam fonte, nunquam intermittente, nuſquam inſiſtente fluxu, novarum usque & admirabilium rerum copia incredibilis profluit: ii demum modò clamores faciunt, modò auditores admiratione percuſſos ſilere, & uno in obtutu defixos hærere cogunt. Illud verò, quod in oratoris officio tertium ponitur, concutere audientes omni genere affectuum, eorumque pertractare intimos ſenſus, & quocunq; collibuit flectere, quis unquam niſi Philoſophiâ munitus conſequetur? An verò vel accendere, vel reſtinguere iracundiam, vel incutere, vel

G 3 excu-

Digitized by Google

excutere timorem, vel conflare invidiam, vel levare, vel ad miſericordiam adducere, vel à miſericordiâ abducere audientes, & eos quaſi gubernaculo quodam linguæ impellere arbitratu ſuo poterit is, qui non horum omnium affectuum cauſſas rationesque pernoverit? Sed increbuit ſermo quidam hominum imperitorum, qui ita dictitant, ut ne inſpiciantur quidem Philoſophorum libri, ſatis magnam tamen earum omnium rerum uberemque notitiam ex ipſis Rhetorum ſcriptis poſſe deſumi. Quod ſi ita eſt, quid, quæſo, commovit veteres illos, qui dicendi laude cæteris antecelluiſſe perhibentur, ut tantam curam tantumque ſtudium in audiendis Philoſophis & in perſcrutandis penitusque cognoſcendis eorum præceptis conſumerent? Quid Periclem illum, cujus in labris perſuadendi Deam ſeſſitaviſſe dictum eſt, quem fulgurare, quem tonare, quem permiſcere Græciam Comici veteres tradiderunt? Quid igitur illum impulit, ut Anaxagoræ ſe Phyſico erudiendum daret, eumque aſſectaretur, ſi ad illam, ad quam adſpirabat, eloquentiæ laudem, nihil in illius doctrinâ intellexerat eſſe momenti? quid Demoſthenem, quid M.Tullium commemorem? tantam in utroq; dicendi copiam fuiſſe cenſeremus; niſi ille Platonem, hic Philonem, Diodorum, Poſſidonium, aliosque permultos nobiles Philoſophos ſtudiosè ac diligenter audiſſet? Qui ſi ea, quæ ab illis accipiebant, à dicendi magiſtris accipere potuiſſent, non ab alienis illa mutuari & corrogare potius, quàm domo & à ſuis petere maluiſſent. At queruntur aſperam quodammodo & ſalebroſam eſſe Philoſophiam, inamœnumque illius ſtudium, quodque nullâ dulcitudine aut allicere aut allectos detinere animos poſſit. O molles ac voluptarios homines! Vos igitur in tantâ rerum præſtantiâ ac dignitate etiam delicias quæritis? & quo vobis itinere ad ſapientiam aditus patet, ſuſcipere illud abnuitis, niſi viam videatis tum molliſſimam & planiſſimam, tum roſis & violis conſtratam, quamque viridantes omni exparte opacent patularum arborum comæ?

At

At etiamſi perpetuò per Athonis & Caucaſi nives, ſi per ferventes Lybiæ arenas gradiendum foret, tamen, ſi viri eſſetis, omnem laborem omnemque difficultatem contemneretis. Sed non patiar vos diutius in errore verſari. Scitote enim, hoc ſtudium, quod vos aſperum & inamœnum putatis, ita eſſe dulce, itaque jucundum, ut nihil ſuavius, aut jucundius ne votis quidem conceptis experi poſſit. Cui rei vel illud argumento ſit, quod, qui ſe illi ſemel penitus tradiderunt, ii poſtea neque rei familiaris curâ, neque honorum cupiditate, neque corporearum voluptatum blandimentis ab eo e ocari queunt. Poſſem hoc loco evagari latiùs, & id, quod dixi, tum repetitis è vetere memoriâ, tum vivis ac ſpirantibus exemplis confirmare, niſi me temporis ratio brevem eſſe admoneret. Nunc igitur, quàm poterimus breviſſimè, eorum refutemus errorem, qui ſe ita Philoſophiæ ſtudio contentos eſſe ajunt, ut omnem orationis cultum penitus negligant. Quorum non unum genus eſt. Quidam enim nihil aliud dicunt, niſi verborum elegantiam Philoſopho minimè neceſſariam eſſe. Quidam etiam indecoram eſſe contendunt. Sunt, qui, cùm eam non indecoram eſſe fateantur, fieri tamen negant poſſe, ut unus idemque in utroque excellat, & tum rerum ſcientiâ polleat, tum dicendi facultate præſtet: idcircoque nolle ſe in ſequendo eo, quod aſſequi nunquam poſſint, operam perdere. Cum primis illis non multum nobis negotii eſt. Nam ne nos quidem dicimus ita neceſſariam eſſe Philoſopho eloquentiam, ut, eâ ſi careat, nomen ſuum tueri ac retinere non poſſit. Sed profectò ſordida hominum, planeque miſeria vita ſit, ſi ſtudia noſtra neceſſitate tantùm, non etiam commoditate & ornatu dirigantur. Caſis contectis ſtramine & anguſtis tuguriis, ac gurguſtiis, opertis etiam plauſtris, ut Scythæ, aut, ut Cynici, doliis cœli defendere injurias poſſumus: idque ad neceſſitatem ſatis eſt. Num idcirco ædificandi artem repudiemus? In veſtitu cultuque corporis, ſi nihil ſpectemus aliud, niſi ut imbres, ut nives, ut ventos, ut ſolem, ut

 frigus

excutere timorem, vel conflare invidiam, vel levare, vel ad miſericordiam adducere, vel à miſericordiâ abducere audientes, & eos quaſi gubernaculo quodam linguæ impellere arbitratu ſuo poterit is, qui non horum omnium affectuum cauſſas rationesque pernoverit? Sed increbuit ſermo quidam hominum imperitorum, qui ita dictitant, ut ne inſpiciantur quidem Philoſophorum libri, ſatis magnam tamen earum omnium rerum uberemque notitiam ex ipſis Rhetorum ſcriptis poſſe deſumi. Quod ſi ita eſt, quid, quæſo, commovit veteres illos, qui dicendi laude cæteris antecelluiſſe perhibentur, ut tantam curam tantumque ſtudium in audiendis Philoſophis & in perſcrutandis penitusque cognoſcendis eorum præceptis conſumerent? Quid Periclem illum, cujus in labris perſuadendi Deam ſeſſitaviſſe dictum eſt, quem fulgurare, quem tonare, quem permiſcere Græciam Comici veteres tradiderunt? Quid igitur illum impulit, ut Anaxagoræ ſe Phyſico erudiendum daret, eumque aſſectaretur, ſi ad illam, ad quam adſpirabat, eloquentiæ laudem, nihil in illius doctrinâ intellexerat eſſe momenti? quid Demoſthenem, quid M. Tullium commemorem? tantam in utroq; dicendi copiam fuiſſe cenſeremus; niſi ille Platonem, hic Philonem, Diodorum, Poſſidonium, aliosque permultos nobiles Philoſophos ſtudioſè ac diligenter audiſſet? Qui ſi ea, quæ ab illis accipiebant, à dicendi magiſtris accipere potuiſſent, non ab alienis illa mutuari & corrogare potius, quàm domo & à ſuis petere maluiſſent. At queruntur aſperam quodammodo & ſalebroſam eſſe Philoſophiam, inamœnumque illius ſtudium, quodque nullâ dulcitudine aut allicere aut allectos detinere animos poſſit. O molles ac voluptarios homines! Vos igitur in tantâ rerum præſtantiâ ac dignitate etiam delicias quæritis? & quo vobis itinere ad ſapientiam aditus patet, ſuſcipere illud abnuitis, niſi viam videatis tum molliſſimam & planiſſimam, tum roſis & violis conſtratam, quamque viridantes omni ex parte opacent patularum arborum comæ?

At

At etiamſi perpetuò per Athonis & Caucaſi nives, ſi per ferventes Lybiæ arenas gradiendum foret, tamen, ſi viri eſſetis, omnem laborem omnemque difficultatem contemneretis. Sed non patiar vos diutius in errore verſari. Scitote enim, hoc ſtudium, quod vos aſperum & inamœnum putatis, ita eſſe dulce, itaque jucundum, ut nihil ſuavius, aut jucundius ne votis quidem conceptis experi poſſit. Cui rei vel illud argumento ſit, quod, qui ſe illi ſemel penitus tradiderunt, ii poſtea neque rei familiaris curâ, neque honorum cupiditate, neque corporearum voluptatum blandimentis ab eo e ocari queunt. Poſſem hoc loco evagari latiùs, & id, quod dixi, tum repetitis è vetere memoriâ, tum vivis ac ſpirantibus exemplis confirmare, niſi me temporis ratio brevem eſſe admoneret. Nunc igitur, quàm poterimus breviſſimè, eorum refutemus errorem, qui ſe ita Philoſophiæ ſtudio contentos eſſe ajunt, ut omnem orationis cultum penitus negligant. Quorum non unum genus eſt. Quidam enim nihil aliud dicunt, niſi verborum elegantiam Philoſopho minimè neceſſariam eſſe. Quidam etiam indecoram eſſe contendunt. Sunt, qui, cùm eam non indecoram eſſe fateantur, fieri tamen negant poſſe, ut unus idemque in utroque excellat, & tum rerum ſcientiâ polleat, tum dicendi facultate præſtet: idcircoque nolle ſe in ſequendo eo, quod aſſequi nunquam poſſint, operam perdere. Cum primis illis non multum nobis negotii eſt. Nam ne nos quidem dicimus ita neceſſariam eſſe Philoſopho eloquentiam, ut, eâ ſi careat, nomen ſuum tueri ac retinere non poſſit. Sed profectò ſordida hominum, planeque miſeria vita ſit, ſi ſtudia noſtra neceſſitate tantùm, non etiam commoditate & ornatu dirigantur. Caſis contectis ſtramine & anguſtis tuguriis, ac gurguſtiis, opertis etiam plauſtris, ut Scythæ, aut, ut Cynici, doliis cœli defendere injurias poſſumus: idque ad neceſſitatem ſatis eſt. Num idcirco ædificandi artem repudiemus? In veſtitu cultuque corporis, ſi nihil ſpectemus aliud, niſi ut imbres, ut nives, ut ventos, ut ſolem, ut

Digitized by Google

frigus arceamus, ſatis fuerit, vel pellibus animalium corpus amicire: an quiſquam propterea honeſtior civilem eâ in re conſuetudinem negligit? Sic & in hoc genere ſtudiorum non in iis modò, quibus nullo modo carere, verùm etiam in iis, quibus ſatis commodè carere non poſſumus, elaborandum: neq; tantùm neceſſitas, verùm etiam dignitas, & pulchritudo ſpectanda eſt: præcipuè cùm omnibus propemodum in rebus decorem & elegantiam cum ſummâ utilitate natura ipſa copulârit. Hos igitur ſine ullâ contumeliâ dimittamus: tantùm moneamus, ut, ſi in omnibus vitæ partibus ornatûs rationem habendam eſſe ducunt, in ſtudiis quoque eam omittendam non eſſe, facto refellendi fateantur. Iſti nobis acriùs inſectandi ſunt, vehementiusque repellendi, qui deditâ operâ barbariem in loquendo diligunt, & non aliter ſe Philoſophos viſum iri putant, quàm ſi dictione inquinatiſſimâ utantur, &, ut ſues in luto ac cœno, ſic ipſi in orationis ſordibus volutentur. Antiquis temporibus quoddam ſtultorum genus fuiſſe proditum eſt, qui pedore ac ſqvalore horridi, pannis obſidi, ſemper illoti, ſemper intonſi, ſemper impexi, illo ipſo incultu ac neglectu corporis, Philoſophorum nomen in vulgus aſſequebantur. Non valde diſſimilis eſt eorum amentia, qui orationem nullo ſtudio excultam, nullâ diligentiâ expolitam, nullo artificio elaboratam, Philoſophiæ profeſſoribus convenire ajunt. Atque illi tamen eo tolerabiliores, quòd corporis colendi curam multi, ornandæ orationis ſtudium nemo olim, qui aliquo inter Philoſophos loco haberetur, neglexit. Niſi fortè quis Epicurum & eos, qui ab eo ſunt, objiciat: quos ego vix in hominum, in Philoſophorum quidem numero nullo modo, habendos eſſe cenſeo. Eſt autem operæ pretium audire, quomodo hanc ſuam tam præpoſteram, tamque abſurdam opinionem confirment. Gravis alicujus & ſeveræ matronæ Philoſophiam ſimilem eſſe ajunt, quam omnis fucus dedeceat; quæ nativa pulchritudine contenta, augere eam pigmentis & lenociniis non laboret.

Ut

Ut incultos & horrentes ſolitariosque lucos plus habere majeſtatis ac venerationis, quàm nitidas & viridicatas, & digeſtis in quincuncem arboribus conſitas ſylvas; ſic ſqvalentem, &, ut ita dixerim, impexam, neſcio quo modo auguſtiorem & majeſtatis pleniorem videri, quàm comptam, & quaſi unguentis delibutam orationem. Quibus nos ita reſponſum volumus: non ſi calamiſtro intortus capillus, & baccæ minio ac ceruſſa fluentes, & vulſa ſupercilia, & quæſitus arte dentium candor matronam dedecent: continò illuviem & ſitum, ac ſordes decere. Eſt & ſuus non modò matrifamilias, verùm etiam viro cultus. Et, ut reprehendendus ſit, ſi quis quotidiè radatur ad ſpeculum, quod tamen Africanum feciſſe accepimus, & facie feminibusque lævatis in publicum prodeat: ſic ſi quis Patroclem illum imitari velit, quem cavillans Ariſtophanes, nunquam in vita laviſſe dicit, ita ut nunquam os, nunquam manus abluat, nunquam ſudorem detergeat, nemo ſit, qui non fœdum illius adſpectum, & tetrum ac virulentum, qui ex eo afflabitur, odorem abominetur. Neque verò nos à Philoſopho exigimus, ut verborum paritatem ac ſimilitudinem aucupetur, neque ut in rotundandis periodis occupetur, neque, ſi agreſtem eſſe illius & inconcinnam locutionem nolumus, effœminatam & canticorum ſimilem volumus: neque tam ut rerum præſentiam verborum ſplendore illuminet, quàm ut ne illam orationis impuritate contaminet, poſtulamus. Tu mihi, cùm de rebus cognitu digniſſimis dicere ingreſſus ſis, ea verborum portenta evomas, ut, qui aderunt, non hominem loqui, ſed aſinum rudere exiſtiment: & tamen eâ fatuitate atq; impudentiâ ſis, ut homines politè dicendi cupidos deſpicias, & iſtud, quod tu facis, voces philoſophicè loqui? Nam illud, quòd in eo majeſtatem quandã, & quaſi religionem ineſſe vis, vide ne potius impium ſit, ut vaſa Deo dicata impuris manibus, ita Philoſophiam impuro ſermone tractare. Enimverò, ſi ea demum ſacra ac religioſa ſunt, quæ ornatu carent: removeatur aurum

à templis : gemmæ, ſigna, tabulæ, donaria denique omnis generis removeantur. Sin hoc vel cogitare nefarium eſt: fateamur id, quod ratio quodammodo ipſa præſcribit, neque opes usquam melius, quàm in Dei cultu, neque dicendi copiam præclariùs quàm in excolendâ exornandaque Philoſophiâ collocari. Supereſt, ut iis ſatisfaciamus, qui negant Philoſophiam cum eloquentiâ poſſe conjungi; neceſſarioque qui alteram ex animo colat, ei eſſe alteram deſerendam: qui ad utramque animum adjecerit, ne utraq; excidat periculum eſſe. Qui cùm hæc dicunt, ſi de ſui tantùm ingenii imbecillitate loquerentur, ferendi eſſent, nunc, cùm ex ſe ipſis alios metiantur, &, quod ſe præſtare poſſe diffidunt, id universè ac generatim fieri non poſſe pronuncient, in eo quàm vehementer errent, admonendi videntur. Uſque eò ne rerum veterum, & ejus ipſius, quàm profitemini, Philoſophiæ imperiti eſtis, ut ſummam in Philoſophis veteribus extitiſſe dicendi vim ac copiam neſciatis? Ecquis unquam Platonem, aut Philoſophiæ ſcientiâ, aut dicendi facultate ſuperavit? de quo Cicero bonus inprimis æſtimator eloquentiæ ita magnificè ſentiebat, Jovem ut ipſum, ſi Græcè loqui vellet, non alio quàm Platonis ſermone uſurum eſſe diceret. Quid Ariſtoteles? non & ipſe dicendi præcepta unus omnium optimè tradidit, & eâ dicendi copiâ fuit, ut eum idem Cicero auro fluentem fluvium nominârit? non Xenophontis ſummi Philoſophi ore Muſas quaſi locutas ferunt? non Theophraſtus à loquendi divinitate nomen invenit? non poſterioribus ſeculis eam in Carneade vim fuiſſe proditum eſt, nullam ut unquam rem confirmandam ſuſceperit, quam non probaverit; nullam impugnandam, quam non everterit? Sed quid vetera & externa exempla conquirimus, cùm recentium & domeſticorum copia ſuppetat? Hæc civitas quàm multos & olim protulit, & quotidie profert, qui ut nemini, quin utrâque laude præſtiterint, ita omnibus, utrâ potius præſtiterint, ambiguum relinquunt? Quorum vos adoleſcentes, per DEUM immortalem, exem-

Digitized by Google

exemplum imitamini, neque committite, ut Veneta civitas, quæ ſemper toto orbe terrarum habita eſt fœcundiſſima virorum omni virtutis & doctrinæ laude præſtantium parens, per veſtram ignaviam, atque deſidiam iſtâ tam præclarâ laude ſpolietur. An verò vos, illis orti majoribus, qui nihil unquam ſibi dulce præter virtutem & eruditionem putârunt, quidquam virtuti, quidquam eruditioni anteponendum eſſe ducetis? At exteræ nationes, non alio potius, quàm Venetorum hominum exemplo, ad eas colendas excitari atque inflammari ſolent. Hîc ſedem virtutis, hîc domicilium litterarum, hîc ſeminarium quoddam præſtantium virorum eſſe omnes uno conſenſu gentes exteræ confitentur. Hanc vos tam præclaram, tamque magnificam laudem, quæ ad hunc usque diem, ſemper & crevit & floruit, veſtrâ culpâ decreſcere ac defloreſcere patiemini? Non per illos Contarenos, Barbaros, Bembos, Donatos, cæterosque heroas, conſecrata ad omnem poſteritatis memoriam nomina, qui nunquam in cœlum hominum prædicatione conſcendiſſent, niſi, quamdiu vixêre, illam, ad quam mea vos cohortatur oratio, Philoſophiæ cum eloquentiâ conjunctionem, poſthabitâ omni aliâ cogitatione coluiſſent. Hos ſpectate adoleſcentes, hos intuemini, horum de gloriâ dies noctesque cogitate, & ad eam veſtrâ induſtriâ exæquandam contendite. Habetis in hâc civitate publicè conſtitutos homines eruditiſſimos, qui vobis in illo itinere duces optimi eſſe posſint. quorum me in ſocietatem, licet valde ipſis omnibus imparem, quando ipſa Reſpublica vocavit, & eo me collocavit in gradu, unde poſſem in ipſius civitatis oculis voluntatis erga vos meæ quotidianas ſignificationes dare: equidem non parcam labori: abjectisque aliis omnibus curis, quantum conniti atque efficere potero, tantum conferam ad ingenia veſtra omni in genere diſciplinarum liberalium, quantum quidem in me fuerit, excolenda.

DIXI.

Pro

Digitized by Google

Pro Franciſco II. Galliarum Rege ad Pium IV. Pont. Max.

ORATIO V.

Habita Romæ Poſtridie Kal. Maj. Anno cIↄ. Iↄ. Lx.

OMnes quidem Chriſtianos Principes, Pie Pontifex maxime, credibile eſt, accepto delati tuis maximis virtutibus honoris ampliſſimi nuncio, admirabili quâdam lætitiâ perfuſos eſſe: nec eorum fuiſſe quenquam, quin, ſublatis in cœlum manibus, omnium rerum moderatori Deo ſingularibus verbis gratias egerit, quod ſacroſancto Cardinalium Collegio eam mentem dediſſet, ut te potiſſimùm deligerent, quem in iſtâ dignitatis ſede celſiſſimâ concordibus ſuffragiis collocarent. Sed quanto noſtri Reges obſervantiâ erga Romanam Eccleſiam, & inſigni atque aſſiduo defendendæ ornandæque illius ſtudio cæteros ex omni antiquitate ſuperârunt: tanto Franciſci II. Regis, te Pontifice declarato, majus quàm pro virili parte gaudium fuit. Quare, etſi non dubitabat, quin tu de clariſſimo viro, Epiſcopo Engoliſmenſi, Oratore apud te ſuo, cujus fidem & integritatem tibi planè perſpectam eſſe novit, animum ſuum erga te, & erga hanc orbis terrarum principem Eccleſiam, & optimè, & libentiſſimè cogniturus eſſes: tamen ut illuſtriorem etiam, & expreſſiorem ſignificationem voluntatis ſuæ omnibus hominibus daret, judicavit, ſibi faciendum eſſe, ut ad te ex ſuis eo propriè nomine ejusmodi quempiam mitteret, in quo & dignitas ineſſet ea, quæ ad tantum munus obeundum requiritur, & aliæ præterea cauſſæ, propter quas eum tibi unum ex omnibus gratiſſimum atque acceptiſſimum fore confideret. Miſit igitur clariſſimum, & nobiliſſimum equitem, Joannem Babonem à Burdæſiâ, ejus quem modò nominavi Epiſcopi fratrem, arcanorum regni, & regiorum omnium conſi-

conſiliorum participem, cujus in maximis rebus gerendis virtutem, & fidem exploratam habet, quiq; præterea pietate, & obſervantiâ erga hanc Sedem neq; fratri, neq; cuiquam mortalium cedit. Quorum ego amborum permiſſu, regiæ voluntatis hodierno die apud te conſtitutus interpres, gratulor non tam equidem tibi, Beatiſſime Pater, quàm univerſæ Chriſtianæ Reipub. quæ priſtinum illum ſplendorem ſuum, qui magno bonorum omnium mœrore, apud pleraſq; gentes, pravis opinionibus corruptas, magis ac magis in ſingulos dies obſoleſcebat, brevi ſe, tuo ductu atq; auſpiciis recuperaturam, non dubitanter ſibi de tuâ præſtanti bonitate ac ſapientiâ pollicetur. Summa planè omnia, ac prope divina in eo requiruntur, qui clavum in Eccleſiæ navi teneat; cujus à nutu pendeant leges; cujus ad pedes Reges ipſi ſe abjiciant; cujus arbitrio pandatur cœlum; qui deniq; ſupra omne humanæ dignitatis faſtigiũ evectus, Dei perſonam inter homines ſuſtineat. Nam ſi divinæ litteræ à quolibet Epiſcopo tantam integritatem ac virtutis perfectionem exigi volunt, nullus ut in omni ejus vita reprehenſioni pateat locus; neq; gravitatem ejus muneris dignè à quoquam ſuſtineri poſſe tradunt, niſi quem pietas, prudentia, juſtitia, uno verbo, virtus ſuis omnibus numeris abſoluta commendet: quid in eo, qui omni tempore cum ſummo imperio tractare gubernacula Eccleſiæ debeat, cujus vita cæteris omnibus pro exemplo, voluntas pro lege, vox pro oraculo futura ſit, quantò hæc omnia requiri majora, & divinitati propiora cenſemus? Itaque, ut alia, ſic hoc quoq; ſanctè ac ſapienter inſtitutum eſt à majoribus, ut quoties de ſummo Pontifice in demortui locum eligendo ageretur, interea dum eâ de re ampliſſimus Cardinalium ordo deliberaret, nullus intermitteretur dies, quo non omnes, & privatim & publicè precarentur à Deo, ut eum ipſe gregi ſuo præficeret, quem digniſſimum, quem ad publicam concordiam, & tranquillitatem aut conſtituendam, aut conſervandam aptiſſimum, quem denique, quantum humana conditio fert,

fert, ſui ſimillimum judicaret. quod ſi ejuſmodi Pontificem ulla unquam tempora deſiderârunt, noſtrorum certè is ſtatus eſt, ut nunquam magis ex iſtius Sedis auctoritate univerſi orbis ſalus pependiſſe videatur. Non enim Petri navis, ut ſolebat, placido mari, ſecundis conſpirantium ventorum flatibus impulſa fertur. Horribiles eam procellæ, & turbinum vis, vel exercitatisſimis metuenda rectoribus, agitat: ut quanquam à naufragio quidem nullum periculum eſt, non mediocris tamen animos teneat metus, ne tam ſæva tempeſtas multos mortales, novarum opinionum fluctibus involutos, in ea brevia præcipites abripiat, unde poſtea nec enatare ipſi, nec evadere atque emergere alieno auxilio posſint. quo nos omnes divinæ bonitati majores agere gratias convenit, quæ, deploratis prope jam rebus, certè quidem in ſummum diſcrimen adductis, & extremâ ſpe pendentibus, eum gubernatorem dedit, quò meliorem, & ad hæc omnia in melius convertenda accommodatiorem, non dicam reperire, ſed ne optare quidem, aut etiam cogitando informare poteramus. Jam nunc igitur præcipimus mentibus ejus diei lætitiam, quo gentes illæ, quæ tum fallacibus improborum hominum ſermonibus in laqueos erroris inductæ, tum fortasſis etiam, quorundam è noſtris licentiori, & diſſolutiori vivendi genere offenſæ, abſciderunt ſeipſas à corpore Eccleſiæ, & adverſus eam impium ac nefarium bellum ſuſceperunt, mutato conſilio, ad ſanitatem redeant, & erroris ſui veniam petentes, depoſitâ omni contumaciâ, ſanctisſimis pedibus tuis oſculum figant. O præclarum illum triumphum, & cùm omnibus, tùm iis præcipuè, de quibus agetur, optabilem! Non enim tu illos opprimere, ſed oppreſſos erigere; non in ſervitutem abducere, ſed à teterrimâ ſervitute in veram libertatem aſſerere; non perdere, ſed ſervare vis; non eorum ſanguinem fundere, ſed, ne ſanguis Jesu Christi fruſtra pro eis effuſus ſit, efficere; non retortis poſt tergum manibus, collo catenis gravato, ante currum ducere, ſed iis ipſis vinculis, quibus impediti tenen-

tenentur, exſolvere meditaris. quibus igitur ipſis, niſi in eo ut vincantur, nulla ſpes ſalutis eſt, credimus usque eò præfractos ac pervicaces fore, ut ad extremum perire, per obſtinationem animi malint, quàm cedendo, & obſequendo ſervari? Immò verò certa ſpes eſt, ceſſuram tandem aliquando rationi temeritatem, luci tenebras, mendacium veritati. quantam ille dies non terris modò, ſed cœlo ipſi hilaritatem allaturus eſt. Nam ſi, cùm unus aliquis, qui à recto vivendi tramite deflexerit, in viam redit, innumerabiles illas legiones Angelorum exſultare ac geſtire gaudio credimus: quid tandem facturas eſſe auguramur, cùm tot hominum miſerabiliter nunc in ſuam perniciem ruentium millia reſipuerint, & unde Satanæ inſtigatione diſceſſerant, eò ſe ſancti ſpiritus afflatu inſtincta receperint? Age igitur, optime maxime Pontifex, præripe poſteris tuis hanc gloriam, &, quod aliquando fieri neceſſe eſt, id ut te potisſimùm Pontifice fiat, enitere! Addatur decus hoc annalibus noſtris, ut in eis olim legatur, peſtilentisſimas opiniones, quæ, quaſi contagione quadam paulatim ſerpentes, per omnes propemodum Chriſtiani nominis provincias pervaſerant, auctoritate tuâ disjectas, disſipatas, exſtinctas, exterminatas fuiſſe. Damnentur votorum ſuorum per te omnes veræ pietatis ſtudioſi, qui multos jam annos nihil ardentiùs à Deo, quàm concordiam, & harum diſſenſionum finem efflagitant! Signetur hoc præcipuè titulo Pontificatus tuus, ut, ſi quis quondam non expreſſo nomine PIUM quartum intelligi velit, eum Pontificem dicat, qui affectis, & ægrotis Eccleſiæ membris tam ſalubrem medicinam adhibuerit, ut etiam ea, quæ deſperata videbantur, integra & incolumia conſervârit! O nos beatos, cùm illa, ut ſperamus, evenerint! O te Pontificem modis omnibus maximum ac beatisſimum! quæ futura eſt tam barbara, aut tam longinqua natio, quò non, tam divini beneficii, à te in totum hominum genus collati, fama perveniat? quæ tam ingratæ litteræ, quæ de tuis laudibus conticeſcant? quæ tam ſurda poſte-

poſteritas, quæ clamores noſtros admiratione virtutis ac felicitatis tuæ excitatos non exaudiat? Magnam verò tam præclaræ rei & ſuſcipiendæ occaſionem, & ex animi ſententiâ conficiendæ ſpem tibi offerre tempus ipſum videtur. Nam ſuperioribus annis, cùm duo Chriſtianorum maximi potentiſſimíque Reges, gravi & diuturno bello inter ſe contenderent; cæterorum autem Principum non ferè quiſquam eſſet, qui non ad alterutram partem aut ſuapte voluntate inclinaret, aut aliquâ officii ratione adduceretur, aut etiam neceſſitate traheretur; cùm undiq; armorum fulgor, ſtrepitus, terror, omnium oculos, aures, animos, præſtringeret, obtunderet, conſternaret; cùm quibuſdam locis, pauciores jam reperirentur, qui fructùs ex agris perciperent, quàm qui agros ipſos aut ſuâ, aut alienâ cæde quotidie cruentando pinguiores efficerent: eveniebat, ut in illâ rerum omnium perturbatione & improbi & conſcelerati homines opinionum ſuarum venena per omnes populos fidentiùs atque impuniùs ſpargerent, & Principes, aliis cogitationibus occupati, ad coërcendam illorum audaciam animum convertere non ſatis commodè poſſent. Habet in ſe bellum cùm alia mala plurima, tum illud inprimis, quod & malè animatis hominibus affert peccandi facultatem, & plerumq; principibus connivendi neceſſitatem. At nunc, cùm, divino Numine, atroces illi bellorum impetus reſederint; cùm illa tam diu exoptata pax, cœlo demiſſa, eorum animos, qui odiis, ut videbantur, implacabilius diſſidebant, æterno, ut ſperamus, fœdere conjunxerit: quis non intelligit fore, ut Principes, aliis curis ſoluti, ad purgandas provincias ſuas, & ad omnes impiorum dogmatum fibras elidendas, omnes radices evellendas, atque excidendas toto pectore incumbant? Quod quidem Franciſcus, Rex Chriſtianiſſimus, & jam nunc diligentiſſimè facit, & diligentiùs atque animoſiùs indies facturum ſe eſſe profitetur. Meminit enim, eis ſe majoribus editum, qui, ut ſectas religioni noſtræ inimicas exſtirparent, ut Chriſtiani nomi-

nominis fines quàm longiſſimè propagarent, ut Apoſtolicæ Sedis auctoritatem ſanctam atq; inviolatam præſtarent, nullam ſibi unquam difficultatem pertimeſcendam, nullum periculum detrectandum, nullam dimicationem refugiendam putârunt. An ille cùm vetera illa Chriſtianæ pietatis columina, Childebertos, Marcellos, Pipinos, Carlomannos, aliosque innumerabiles heroas, hæreſum exſtinctores, veræ fidei aſſertores, Pontificiæ dignitatis vindices ac propugnatores memoriâ repetat; eorumque ſe ſanguinem ac progeniem eſſe cogitet, quorum pro Chriſti doctrinâ expeditionibus, bellis, victoriis totus terrarum orbis nobilitatus eſt; &, ut vetera taceantur, cùm ſe Franciſco primo prognatum, Errico ſecundo natum recordetur, duobus poſt hominum memoriam præſtantiſſimis Regibus, quorum utriusque tanta tamque inſignia exſtiterunt in Eccleſiam promerita: maximo animo majorum ſuorum veſtigia non perſequatur? Ille verò faciet; nec adæquare modò eorum gloriam, verùm etiam, ſi fieri poſſit, ſuperare conabitur; quiq; ſe Principem inter Eccleſiæ filios locum obtinere intelligat, ut illo ſe honore digniſſimum præſtet, omni ſtudio elaborabit. Tu modò, Pater Beatiſſime, pro tuâ ſingulari, & eximiâ ſapientiâ, quid ad compeſcendos tumultus, & ad ſtatum Eccleſiæ componendum utiliſſimum ſit, ſtatuito. Notum eſt, maximas ſæpe, & perniciosiſſimas in Eccleſiâ diſſenſiones ritè convocato ex omnibus Chriſtianæ ditionis partibus Epiſcoporū Concilio ſedatas fuiſſe. Eodem remedio ſi tibi nunc quoq; ægrotis exulceratisque rebus ſubveniendum eſſe videatur: nihil eſt, quod Regi gratius, aut optatius poſſit accidere: neq; tibi dubium eſſe debet, quin ipſe omnes vires ſuas eò collaturus ſit, ut quæcunq; ab ejusmodi Concilio decreta fuerint, piè inviolatèq; ſerventur. Omninò autem, Beatisſime Pater, quæcunq; obedientia ab optimo, & obſequentiſſimo filio præſtari poteſt, eam tibi Rex ſummâ fide, ſummâque conſtantiâ præſtiturus eſt, idque ſe ſemper facturum eſſe, per hos clariſſimos, & ornatiſſimos viros,

D orato-

Digitized by Google

oratores ſuos, ſanctiſſimè pollicetur. Tu viciſſim perge, ut facis, & Regem ipſum, & univerſum Galliæ Regnum paternâ caritate complecti. Multæ ſunt cauſſæ, quæ te, ut id facias, excitare debent. Primùm ipſa muneris ampliſſimi, quod te Deus in terris ſuſtinere voluit; ratio. Deinde ardentiſſimum illud ſtudium, quod ſemper usq; à Clodovæo viguit in Regibus noſtris, adjuvandi Romanam Eccleſiam: ut, quoties ita tempora tulerunt, ſe, regnumque ſuum in apertum diſcrimen objicere maluerint, quàm Eccleſiæ laboranti deeſſe. Quâ ex re illud aſſecuti ſunt, ut, & ipſis, & eorum poſteris primus inter Eccleſiæ filios locus, nemine diſſentiente, tribuatur. Valere etiam apud te debet illa nominis ſanguiniſque conjunctio, quæ inter te, & lectiſſimam, omnique laude ac prædicatione digniſſimam fœminam Catharinam regis matrem, intercedit. Nam cùm ei, neque quidquam unquam optatius fuerit, ut tu ipſe omnium optimè noſti, quàm ut te tertium è gente ſuâ ſummum Pontificem videret: neq; majorem lætitiam attulerit, quàm cùm intellexit, ſe id, quod tantoperè optaverat, conſecutam: æquum eſt, tanto illius erga te ſtudio parem à te voluntatem referri. Poſſemus & alia eodem pertinentia proferre, niſi ea jam mutuæ inter te, & regem voluntatis teſtimonia utrinq; data eſſent, quæ neminem dubitare patiuntur, quin & ipſe tibi dicto audiens futurus ſit, & tu eum paternâ benevolentiâ proſecuturus.

Hæc habuimus, Beatiſſime Pater, quæ tibi Franciſci II. Chriſtianiſſimi Regis nomine exponeremus. Nunc, cùm idem Scotiæ regnum obtineat, unà ipſe cum Mariâ uxore, à quâ illud dotis nomine accepit, omnes tibi ejus, & opes, & copias deferunt, ſeque omnibus in rebus auctoritati tuæ libentiſſimè obtemperaturos, omnemque tibi, quæ à filiis debetur, obedientiam præſtituros pollicentur. Nos, ne rurſus orationem à capite arceſſere neceſſe ſit, quæcunque de Galliæ regno diximus, eadem, ut de Scotiæ quoq; regno dicta eſſe exiſtimes, obſecramus. DIXI.

Pro

Pro Antonio Rege Navarræ ad
PIUM IV. Pont. Max.

ORATIO VI.

Habita Romæ Poſtridie Id. Decemb. Anno cIↄ. Iↄ. Lx.

Quo tempore Joanna Regis Uxor miſſis ad ſummum Pontificem litteris ſuâ manu ſubſcriptis ſe & Catholicam eſſe profitebatur, & ſe nunquam à S.R.E. obedientiâ deſcituram pollicebatur.

SI quantum lætitiæ Pontificatus tuus Antonio Regi Navarræ, & Joannæ ipſius uxori attulit, Beatisſime Pater, tantùm eis commoditatis ad eam lætitiam, nullâ interjectâ morâ tibi ſignificandam, tempora tribuiſſent: nihil omninò habuiſſent antiquius, quàm ut ad te ſtatim mitterent, qui tibi ſummum honorem, huic amplisſimo Cardinalium Collegio ſummam prudentiæ ac judicii laudem, univerſæ Chriſtianæ Reipub. magnam & prope exploratam antiquæ dignitatis recuperandæ ſpem ſuo nomine gratularetur. Sed quoniam, quantum ex optimi, & ad ſedandas horum temporum diſcordias aptisſimi Pontificis creatione gaudium caperent, in ipſorum probitate, ac fide poſitum fuit; quam vacuum tempus, & ad legationem ejus rei cauſsâ ſubitò decernendam idoneum haberent, non fuit: judicârunt, ſi temporibus ſuis parerent, & quod recenti re facere, cùm magnoperè cuperent, non ſatis commodè poterant, id in diem differrent, nihilominus eâ cauſsâ teſtificationem voluntatis ſuæ aut ſibi honorificam, aut tibi jucundam, atque acceptam fore. Et verò, Beatisſime Pater, ſi apud te, & apud hoc ſanctisſimum, auguſtisſimumque concilium non ex vulgi opinionibus, ſed ex veritate unaquæq;

res penditur: gratulatio paulò ſeriùs facta, non tam propter tarditatem aliquid de illâ novitatis ſuavitate, ac dulcedine deperdere, quàm propter maturitatem aliquid auctoritatis, ac fidei acquirere videtur. Etenim qui tibi, cùm primùm ad iſtum cœlo proximum in terris locum divino conſilio ſublatus es, gratulabantur, eam tantùm gaudii ſui cauſſam afferre poterant, quod certò ſperarent fore, ut qui te per totam vitam omnibus maximis honoribus digniſſimum præbuiſſes, eum conſecutus, quo nullus amplior exoptari poteſt, tantam dignitatis amplificationem pari virtutis acceſſione cumulares. Magna prorſus illis, & illuſtria ſuppeditabant argumenta, cur ita crederent: neque non firmiſſimis fundamentis nitebatur incredibilis illa ſpes, quam de futurâ Pontificatus tui felicitate conceperant. Sed quantum intereſt inter ea quæ futura creduntur, & ea, quæ jam ſunt; quantò experta jam & explorata, quàm ſperata, & exſpectata, majorem lætitiam in animis hominum commovent; quantò certiùs & veriùs homines præterita, & præſentia commendare, quàm de futuris affirmatè pronunciare poſſunt: tantò plus ponderis ac fidei habere debet ea gratulatio, quæ tibi fit, annum prope jam integrum ex iſta ſanctisſimâ ſede univerſum orbem ſapientisſimè gubernanti, quàm illæ, quæ tum fiebant, cùm homines, qualem eſſe te plus plusque indies experiuntur, talem futurum eſſe proſpicerent, quaſique augurarentur. Neque verò hæc in eam ſententiam idcircò à me diſputantur, quod non libentisſimè facturi fuerint Antonius Rex & Joanna Regina Navarræ, ut quemadmodum nulli Chriſtianorum Principum concedebant, qui majus ex tuâ dignitate gaudium percepiſſet: ita nemini, quantum per locorum intervalla licuiſſet, concederent, qui tibi citiùs de illius adeptione gratularetur: ſi quàm ſolutæ ipſis & liberæ voluntates, tam ſoluta etiam, & nullis impedita difficultatibus tempora fuiſſent. Sed ita cogitârunt: ſi rerum ſuarum incommodo maturarent id facere: ipſi tibi, cui maximè probare ſtudium

ım ſuum cuperent, pro tuâ in ſe paternâ caritate, ubi
m cognoſſes, inſuavem fore celeritatem ſine ullâ neceſ-
ate cum ipſorum incommodatione ſuſceptam. Nunc au-
n miſerunt ad te, clarisſimum, & ſpectatisſimum vi-
m, Petrum Albertium, propinqvum ſuum, qui genibus
is ſuppliciter advolutus, tibi, vero JESU CHRISTI in ter-
s Vicario, certisſimo Petri Apoſtolorum principis ſuc-
ſſori, communi totius Eccleſiæ Chriſtianæ paſtori, ac
ıbernatori, debitam obedientiam ſuo amborum nomine
·æſtaret, atque exhiberet: tibique atq; huic Sacroſan-
o Collegio confirmaret, Antonium Regem, & Joannam
eginam Navarræ, uti veros, Eccleſiæ filios decet, tibi
mper dicto audientes futuros: neq; ullam evenire poſ-
rem tantam, quæ ipſos ab hujus ſanctæ & Apoſtolicæ
:dis obſervantiâ, & ab eâ, quam ſibi per manus à majori-
ıs traditam, ſummâ firmitate ac conſtantiâ perpetuò re-
nuerunt, perſuaſione divellat. Hîc ego, Beatiſſime Pa-
r, ſi orationis vela pandere, & quaſi aperto invectus ma-
, per eorum Principum laudes, quorum nomine apud te
:rba facio, decurrere inſtituam, vereor, ne, cùm dicendi
rincipium vel facillimè reperero, exitum reperire non
oſſim. Nam quæ tandem nominari poteſt ullo in gene-
: virtus, quæ non in eorum utroque ita emineat, ut ad
ıamcunque ſe quis animo & cogitatione converterit, eâ
emum excellere ac præſtare videantur? Sed quoniam &
ıſi nos hoc tempore ſuæ modò voluntatis interpretes,
on etiam ſuarum laudum explicatores eſſe voluerunt, &
orum virtus excelſo atque illuſtri ſita loco, ſatis ipſa
er ſe nullo adhibito alienæ prædicationis lumine in ocu-
os omnium incurrit; laudandis ipſis, quod verisſimè ac
opioſisſimè facere poſſem, ſuperſedebo: tantùm ex ve-
:ribus hiſtoriis nonnulla proferam, ex quibus intelliga-
ır, & ab iis illos ortos eſſe majoribus, & in eorum opes at-
ue imperia ſuccesſiſſe, qui ſibi poſterisq; ſuis amplisſimâ
loriam nullâ re magis quàm frangendis, ac domandis no-
ræ religionis hoſtibus, defendendâque Apoſtolicæ Sedis

dignitate pepererunt. Quis eſt enim ita veteris memoriæ ignarus, ita in ſuperiorum temporum hiſtoriis peregrinus atque hoſpes, qui non Divi Ludovici Gallorum Regis optimi ac ſanctiſſimi res pro Eccleſiâ fortiter geſtas, ſi minus è ſcriptorum monumentis cognoverit, at auditione certè aliquâ acceperit? Cujus viri per omnem vitam domi foriſque ſpectata virtus, & vivum maximâ laude cumulavit, & confecto hujus vitæ curriculo in cœleſtium concilio collocatum ad Divorum religionem & ſanctimoniam conſecravit. Ab eo igitur, & Antonius Rex, & Joanna Regina Navarræ, duobus quaſi rivis ex eodem capite manantibus originem ducunt: ut non ſine divino conſilio ſancti Regis ſoboles in plures familias ſparſa atque diducta, poſt trecentos propemodum annos matrimonii fœdere copulata, in unam eandemque domum denuò coaluiſſe videatur. Etenim & tanti herois progeniem quàm latiſſimè fundi ac propagari oportebat, ut à ſtirpe generis, ac ſeminis quamplurimis populorum rectoribus integra illa & incorrupta religio, quæ in eo fuerat, ingeneraretur; & æqvum erat, ex eâ profectos tandem aliquando rurſum inter ſe conjungi, ut exſtarent, qui utrâque ſtirpe poſſent Divo Ludovico generis ſui auctore, ac principe gloriari. Quod ſi mihi fas eſt, Beatiſſime Pater, audiente te, in hoc auguſtiſſimo religionis antiſtitum conſeſſu res divinas attingere, & de Divorum ſenſibus, ac cogitationibus aliquid dicere: credo equidem Divum Ludovicum, pro caritate illâ, quæ beatos ne tùm quidem deſerit, cùm ſpes, & fides finem ſuum conſecutæ deficiunt, credo, inquam, eum è cœlo in ſuos intuentem, horum de quibus loquimur Principum conjunctione lætari, & aſſiduis hoc à Deo precibus exorare, ut à ſe orti per ſua veſtigia gradiantur, utque in vero Dei cultu non tantùm ipſi ſe, populoſque ſuos contineant, verùm etiam illius propagationem primam ſibi omnium rerum putent. Inde fit igitur, ut & Galliarum Reges ejus gloriæ, quæ conſervandâ, & propagandâ religione paritur, principatum ſibi

præter

præter cæteros appetant: & qui eis genere proximi ſunt (arctiori autem eos, quàm Navarræ Rex, & Regina, neceſſitudine attingit nemo) nullâ in re magis elaborent, quàm ut ſe perpetuò ejusdem laudis ſocietate digniſſimos præſtent. Nam quid ego nunc Ludovicum, Philippi & re & cognomine Animoſi Galliarum Regis filium, D. Ludovici nepotem, Eburovicum Comitem, Regem Navarræ, à quo per multos gradus nunquam interrupto ſucceſſionis ordine, hæreditas regni ad Joannam Reginam pervenit; eum igitur cur mihi pluribus verbis commendandum putem? Quid ejus Philippum filium? Qui non tantùm regni, verùm etiam patriæ atqve avitæ virtutis hæres, pro Chriſtianæ pietatis defenſione cum Granatæ Rege, acerrimo per id tempus Chriſtianorum hoſte, magnum & diuturnum bellum, ſummâ & fortitudine & prudentiâ adminiſtravit. Theobaldi verò Campaniæ Comitis, qui & ipſe Navarris regio imperio præfuit, virtutem quis ſe unquam ſatis pro dignitate laudare poſſe confidat? qui cùm totam prope ætatem in oppugnandis CHRISTI adverſariis conſumpſiſſet, ejusque rei cauſâ, usque in Africam invictum exercitum duxiſſet, multa prælia commiſiſſet, multas victorias reportâſſet, tandem è ſacro bello, ad quod D. Ludovicum comitatus fuerat, rediens, paucis poſt eum diebus ad Superos evolavit. Fuit, fuit illa ſemper, & adhuc eſt, in Navarrorum Regibus virtus, ut religionis defenſioni alia omnia poſthaberent: pro eâ, quoties ita res ferret, non fortunas modò ſuas, verùm etiam ſua capita ſine ullâ cunctatione in quodlibet periculum offerrent. Neque verò ita eos animatos eſſe mirabitur quisquam, qui cognoverit, nunquam eos ipſa regni ſui inſignia adſpicere poſſe, quin recordentur antiquæ majorum ſuorum virtutis, & laborum, quos illi pro religione noſtrâ maximos maximeque memorabiles pertulerunt. Ita enim memoriæ proditum eſt, Caſtellæ regnum in Hiſpaniâ quondam à triginta barbarorum Regibus, Duce atq; Imperatore Smaragdo, occupatum fuiſſe. Unde cùm illi

magnum omnibus Chriſtianis terrorem injicerent, breviq́ue ſe totâ reliquâ Hiſpaniâ, quæ Chriſtianorum erat, potituros eſſe confiderent: Sanctium Navarrorum Regem, collecto forti magis quàm numeroſo exercitu, adverſus eos profectum eſſe, cùm prius pulcherrimum clariſſimumq́ue jusjurandum juràſſet, nunquam ſe ex bello, niſi partâ victoriâ, reverſurum. Excogitaverant barbari cùm alia multa ad prohibendas noſtrorum incurſiones aptiſſima, tum catenas quasdam ferreas, quibus ita vias omnes occluſerant, ut equitatui, quo plurimùm valebant noſtri, omnis adempta ſpes faciendæ in hoſtem irruptionis videretur. Sed nihil virium habent adverſus prudentiam ſubdola, & aſtuta conſilia; debiles ſunt omnes adverſus conſtantiam machinæ; imbecilla & inutilis adverſus fortitudinem multitudo. Deo duce per medios hoſtes ſibi & ſuis viam ferro faciens Sanctius non prius deſtitit, quàm barbaros fuſos, fugatos, caſtris exſutos docuit, victoriam non in munitionibus operibusq́ue bellicis, ſed in cauſſæ bonitate poſitam eſſe; qui pro CHRISTI nomine dimicarent, eorum impetum non poſſe ne collatis quidem in unum aliorum omnium viribus ſuſtineri. Superatis igitur, & in poteſtatem redactis hoſtibus, omnium noſtrorum & imperatorum & militum incredibilis concurſus ad Sanctium factus eſt: alius amplexari eum, alius ad genua accidere, alius fortem illam dexteram Barbarorum domitricem, Hiſpaniarum liberatricem, victoriæ confectricem, exoſculari; qui propter multitudinem propius accedere non poterant, vultu, oculis, manibus, corpore, quaſcunque poterant, animi ſui ſignificationes dabant; unâ omnes voce, & bellatorem fortiſſimum, & imperatorem invictiſſimum conſalutabant. Inde cùm de dividendâ prædâ agi cœptum eſſet: quæ tanta erat, quantam triginta potentiſſimorum Regum collatæ unum in locum opes coacervare potuerant: nemo erat in univerſo exercitu, qui non ita ſentiret, itaq́ue prædicaret, quantamcunque ſibi partem ex eâ vel depoſceret, vel etiam

ſuo

ſuo jure ſumeret Sanctius, nunquam tantum ad eum perventurum eſſe, ut non multo plus ipſius virtuti præclariſque factis deberetur. Erat in caſtris Barbarorum auri, argenti facti, infectique permagna vis; gemmarum maximi pretii admirabilis multitudo; multum tapetium, multum conchyliatæ veſtis, multum periſtromatum, ut eſt illa etiam in bellis luxurioſa gens; armorum omnis generis optimorum & exquiſitiſſimo artificio fabricatorum infinitus prope numerus; equi præſtantes permulti; phalerarum, ephippiorum, cæterorumque ornamentorum equeſtrium incredibilis copia; captivi longè plurimi; ex quibus ingens pecunia confici poſſet: quibus omnibus ex rebus, Sanctium, ut quantum vellet ſibi ipſe ſumeret, ſummo omnes conſenſu obſecrabant. Ille, alacri vultu, cùm gratam ſibi eſſe illam exercitûs voluntatem ſignificâſſet: Non me, inquit, barbaricarum opum cupiditas, ut in hoc bellum ingrederer, aut in primâ acie ſtans corpus meum telis hoſtium objicerem, induxit. Chriſtianæ mihi pietatis ardor, & hujus pulcherrimæ regionis ab injuſto immanium belluarum dominatu vindicandæ ſtudium, faces ad eam rem, & ſtimulos ſubdiderunt. Nunc, cùm id, quod volui, divino beneficio, & veſtrâ milites virtute conſecutus ſum: non committam, ut majori animo videar armatorum & ſtantium copias, quàm inermium & jacentium ſpolia contempſiſſe. Ornamento ſint iſta primùm immortalis Dei noſtri Divorumque templis ac delubris: ut partim in ſacrariis repoſita, partim è tholis pendentia, propagent in omne tempus memoriam noſtri: poſteroſque noſtros ad ſuſcipiendam ſemper magno animo religionis noſtræ defenſionem exſuſcitent. Ditent cætera egenos & exhauſtos, pro ſuis quemque meritis, milites: ut, cùm juventutis ſuæ firmitatem in periculis & laboribus conſumpſerint, habeant olim, quo ſenectutis infirmitatem in tranquillitate atq; in otio ſuſtentare poſſint. Ego quidem, quod ad me attinet, præter has catenas, quas ſpectantibus adjuvantibusq; vobis perfregi

atque perrupi ; & præter illam gemmam, illam, quam meis manibus dejectam, illic jacentem videtis (hæc autem dicens, oſtendebat illis proſtratum, & in ſanguine ſuo involutum exanimem Smaragdum,) nullam omninò mihi mercedem, nullum præmium, aut poſtulo, aut appeto. Ergo ad conſervandam tam nobilis victoriæ memoriam, ſimulque ad incitandos ſucceſſorum ſuorum animos, & ipſe poſtea catenas pro inſignibus geſtavit ; & inſtituit, ut iiſdem inſignibus cæteri poſt ſe Reges uterentur. Ac quoniam eo in prælio præcipuum quem dixi barbarorum ductorem Smaragdum ſuâ ipſe manu obtruncaverat : ejuſdem nominis gemmam medio illarum catenarum complexu voluit contineri. Quin etiam propter hanc aliasq; ſimiles victorias, Regibus Navarræ honoris ergô tributum eſt, ut inungantur, coronentur, conſecrentur. O beatum illud ſeculum, cùm Chriſtiani & Principes, & populi ſine ullis diſcordiis, ſine ullâ opinionum varietate ac diſcrepantiâ, ſummo conſenſu, omnes vires ſuas ad proferendos Chriſtianæ ditionis terminos conferebant. Noſtra ætas & Chriſtianos Principes alios aliorum viribus colliſos attritoſque vidit, & in populis, ne quid abeſſet miſeriis noſtris, graviſſimas peſtilentiſſimaſque ſeditiones ab improbis hominibus, qui cupiditatibus ſuis falsò religionis nomen prætexerent, concitatas. Quibus malis finem per te impoſitum iri, PIE Pontifex optime & ſanctiſſime, omnes ita confidunt, ut, ſi hæc ſpes fefellerit, omnia, quæ poſſunt evenire, miſerrima maximeque deteſtanda vereantur. Erexiſti animos omnium, indicto, quod tanto opere optabatur, univerſali Concilio. Injeciſti ſpem, fore, ut, hæreſium peſte ſublatâ, ſacroſanctum JESU CHRISTI nomen eodem animo, eâdem voce, iiſdem ritibus ab omnibus invocetur. Agedum, Beatiſſime Pater, ita te Deus ille, cujus tu perſonam in terris ſuſtines, quàm diutiſſimè, & quàm feliciſſimè Eccleſiæ ſuæ præeſſe velit, urge conſtanter, ut facis, iſtud propoſitum : omnemque diligentiam adhibe, ad prohibendum, ne tam tetri mali conta-

contagio latiùs ſerpat. Memento, te noſtrûm omnium communem patrem, & paſtorem eſſe: noſtram omnium ſalutem ab eo tibi commiſſam, ac creditam, qui cùm Deus eſſet, humanâ naturâ aſſumptâ, quin ſanguine ſuo viam nobis in cœlum panderet, non recuſavit. Omnia ſperamus à te excitatum iri, quæ jacere ſentis, tanti tamq; diuturnis diſſenſionibus perculſa atq; proſtrata. Videre jã videmur illud tempus, cùm per te conſtituatur Eccleſiaſtici ordinis auctoritas, confirmentur veteres ritûs, pravæ opiniones aboleantur, concordia, ne unquam poſtea diſſolvi poſſit, ſeveris legibus vinciatur. Multa perdidit Eccleſiaſticus ordo & ornamenta dignitatis, & præſidia ſtabilitatis ſuæ: quæ niſi per te recipiat, à nemine ſibi reſtitui poſſe cenſet. Ad ea autem recuperanda cùm cæteros Principes Chriſtianos tibi affuturos eſſe credimus; tùm Antonius Rex, & Joanna Regina Navarræ, ſe Regnumque ſuum, & Bearniam, & quaſcunque denique ſummo cum imperio obtinent provincias in tuâ poteſtate ſemper fore, ſeque, ut par eſt, obſequentiſſimos Eccleſiæ filios, auctoritati tuæ nunquam non libentiſſimè obtemperaturos eſſe, ſanctiſſimè pollicentur.

DIXI.

De Moralis Philoſophiæ laudibus:

Cùm eam docere inciperet,

ORATIO VII.

Habita Romæ XVI. Kalend. Decemb. Anno cIↃ. IↃ. LXIII.

VEteri conſuetudine receptum eſt, ut omnes, qui artem aliquam publicè docendam ſuſcipiunt, eam primam habeant concionem, quâ rationem inſtituti ſui cum ejus, quam ſe tradituros eſſe profitentur, artis laude conjungant, eoque quidquid habent in dicendo virium conferant, ut in eâ cùm utilitatis & emolumenti, tùm dignitatis & amplitudinis longè plurimum ineſſe confirment. Quæ conſuetudo etſi minimè reprehendenda mihi quidem videtur, quòd omnia laudanda ſunt, quæ ad amplificandam honeſtarum artium dignitatem, & ad excitandum in hominum animis earum ſtudium pertinent: tamen illud habet incommodi, quòd, dum omnes promiſcuè iiſdem ferè afficiuntur laudibus, ejuſdemque rei gloriam diverſarum artium homines ad ſuam quisque traducere ac transferre conantur: fit, ut in vulgus elevetur omnium auctoritas; & ut, quoties aliquis de quacunq; arte quippiam honorificè ac ſplendidè dicere ingreſſus eſt, circumfuſa multitudo ita eũ loqui opinetur, non quòd ita ſit, ſed quod eam tunc artem ornandam celebrandãq; ſuſceperit, idem de aliâ dicturus, ſi alia ſibi extollenda & exaggeranda eſſet. Ergo, ut qui comœdias aut tragœdias ſpectant, cùm hiſtrionẽ aliquem in proſcenio auro ac purpurâ fulgentem viderint, facilè intelligunt, illa ornamenta ipſius propria non eſſe, ſed futurum, ut æquè illis indueretur quilibet alius è grege, qui ad tempus eam perſonam ſuſtineret: ita, qui ejuſmodi orationes audiunt, cùm hanc aut illam artem magnificis & exquiſi-

quiſitis exornatam laudibus vident, ſtatim judicant, nihilo magis eas in hanc, quàm in illam, convenire; futurumq; ut eadem de quâlibet aliâ dicerentur, cui orator, tanquam choragus, eas quaſi partes mandare atq; imponere voluiſſet. Quæ cum mihi de principio in mentem venirent, propemodum in eam me ſententiam adduxerant, ut eam Philoſophiæ partem, quæ ad confirmandos mores, inſtituendæq; vitæ rationem pertinet, quotidianis diſputationibus, quantum meæ vires ferent, illuſtraturus, nihil initio, quo dignitatem ipſius vobis commendarem, dicendum arbitrarer; verentē, ne cum ſuis eam modò ac propriis laudibus extuliſſem, communes tamen illę nonnullis ac tralaticiæ viderentur. Simul autem illud cogitabam, ſi qui nondum pervidiſſent, aſſidua, & diligens harum pręceptionum tractatio quantum momenti habeat ad bene beateq; vivendum, fore, ut brevi eis pro me res ipſa loqueretur: ex quâ multò id eos meliùs, multoq; perfectiùs, quàm aut ex meâ, aut ex cujusquam oratione cognituros. Sed ab eâ me ſententiâ abduxit amicorum aliter ſentientium auctoritas, qui cùm alia multa, tùm hoc argumentum attulerunt: cùm hæc ipſa Philoſophia præcipiat: non eſſe cuiquam temerè à publicâ conſuetudine diſcedendum, minimè convenire, qui eam ſe traditurum profiteretur, eum in ipſo quaſi veſtibulo illius præcepta migrare. Quocirca dicam hodierno die breviter & modicè de moralis Philoſophiæ laudibus, deque fructibus, quos illa ſuis cultoribus pollicetur: ſed philoſophico magis, quàm oratorio more: non ut ei quidquam alieni affingam, aut quæ ipſius propria ſunt, amplificandi cauſſa in majus extollam; quorum alterutrum ſi coner, ipſa mihi Philoſophia, ut eſt veritatis amans, tanquam Achilli Homerica Pallas, manum injiciat: ſed ut nudo ac ſimplici orationis genere, quale veritatis proprium eſſe ait Euripides, ea, quæ ad rem facere videbuntur, exponam. Primùm igitur non artium modò, ſed omnium omninò humanarum rerum dignitatem atque præſtantiam ex fine, ad quem earum quæque diri-

dirigitur, quemque ſibi proponit, pendi ac ſpectari arbitror oportere: ut, quanto cujuſque finis præſtantior ac divinior eſt, tanto ipſa cæteris excellere judicetur. Quo poſito, (eſt enim ita perſpicuum, ut probationis non indigeat,) quis unquam reperietur tantâ vi præditus ingenii, tantâ eloquentiæ copia inſtructus, qui ſe de Philoſophiâ, pro ipſius dignitate, verba facere poſſe confidat? Non enim illa ſibi opes ac copias, quæ & ſæpe poſſeſſoribus ſuis exitio ſunt, & tam multis caſibus eripi poſſunt; non honores & imperia, quæ, quod concupiverint, multi, quod aſpernatus ſit, nemo unquam vituperatus eſt; non quidquam denique proponit ejuſmodi, quo & carere ſine probro, & abundare ſine gloriâ liceat: ſed eam, ad quam omnes adſpirant, quam ſibi votis omnibus expetunt, ad quam omnes ſuas actiones, omniaque conſilia referunt, felicitatem. Quanto igitur cæteris omnibus bonis anteſtat felicitas, tanto Philoſophia cæteris artibus antecellit. Quod ſi tanto ſtudio coluntur artes quædam, quæ nihil ſibi aliud, quàm lucrum, & rei familiaris amplificationem tum incertam, tum laboris ac periculi plenam proponunt: quanto hæc ſtudio digna eſt, quâ parantur veræ illæ opes animi, quæ non furto eripi, non incendio abſumi, non naufragio abſorberi poſſunt, quæque certam rectamque viam commonſtrant ad perſequendum id bonum, quo cætera omnia continentur? Si tanto in honore medicina eſt, quòd habere levationem morborum, quibus tentatur corpus, bonæque valetudinis ac firmitatis tum effectrix eſſe, tum conſervatrix creditur: qui tandem honores excogitari poterunt eâ arte digni, quæ ſe in animis idem effecturam eſſe profitetur? Nam & præſtantior corpore animus eſt; & hujus, quàm illius, multò plures morbi, multoque periculoſiores. Quod ſi cui fortè dubium eſt, excutiat ille pauliſper intelligentiam ſuam, ſecumque reputet, quàm ſæpe unius hominis ambitio, avaritia, libido integras funditus everterit civitates. His autem & ſimilibus morbis medetur Philoſophia, eamque in ſuis effi-

cit

Digitized by Google

t animi firmitudinem, quam non voluptatum illecebræ, ɔn dolorum faces, non divitiarum ſplendor, non obura & contempta paupertas, non honorum ſitis, non iɪominiæ metus, non vitæ cupiditas, non mortis terror ɪnvellere ac labefactare poſſit. Ut enim Olympi cacuen poëtæ ſemper quietum eſſe ajunt; propterea quòd tius ſit, quàm ut eò vis ventorum tempeſtatumq; perveat: ſic Philoſophorum animus ſublimior & excelſior ł, quàm ut iſtos flatûs ſentiat furentium, & de rebus abctisſimis inter ſe humi digladiantium cupiditatum. Stat .e, ut in medio mari edita & altisſimis defixa radicibus pes: cujus ſumma fluctus ne attingunt quidem; infima : verberant, non ut eam commoveant, ſed ut ipſi frangntur. Novit Philoſophus vulgarium voluptatum blantias partim puerilium oblectamentorum ſimiles eſſe, dignas non modò quas conſectentur, ſed quas reſpiant viri; partim cum dedecore ac turpitudine conjunas, ut ſatius ſit, quovis dolore lacerari, quàm venenatâ peſtiferâ earum ſuavitate mulceri. Habet alias ex ſeſe oprias ac perpetuas voluptates, easdemque ſincerisſis, nullâque ne minimâ quidem permiſtione moleſtiæ ntaminatas, quas ex ipsâ virtute, & ex honeſtis actiobus carpit: iis fruitur, iis mentem paſcit, iis ſe oblet, eas ſolas caras ac jucundas habet. Nam ut in beatom inſulis dicuntur eſſe arbores quædam adſpectu jundisſimæ, quarum in ramis toto anni tempore cernere alios fructus mites jam, & ad maturitatem perductos, .os matureſcentes, alios pubentes adhuc, & in primum florem induentes: ſic in eorum, qui verè ac ſeriò philoɔhātur, animis toto vitæ tempore aliæ actiones honeſtæ laudabiles confectæ jā ſunt, & abſolutæ, aliæ in eo ſunt abſolvantur, alię inchoantur adhuc & informantur, priſque, ut ita dixerim, lineis deſignantur. Itaq; aliarū rerdatione ac conſcientiâ, aliarū tractatione ac præſentiâ, arum editatione & proſpicientiâ ſic afficiuntur, nihil ut i præterea jucundum aut amabile exiſtiment. Immenſa

etiam

etiam illa & inexplebilis accumulandarum opum aviditas, quam, incertum eſt, copia an inopia magis incendat, radices agere in animo Philoſophiæ præceptis conſito & èxculto non poteſt. Quid ita? Nimirum quia hæc id vel præcipuè in ſuorum animis inſerit, naturales opes & terminatas eſſe, & facilè parabiles; eas qui adeptus ſit, nihil ei amplius appetendum; non qui plurimum habeat, ſed qui minimum deſideret, ditiſſimum eſſe; nihil magnifaciendum, quod æquè peſſimus atque optimus quisque conſequi poſſit. Neque tamen eorum conſilium probat, qui aut aurum in mare abjeciſſe, aut poſſeſſiones ſuas incultas ac deſertas reliquiſſe memorantur: hæc enim aut ignavorum hominum videntur, aut pecuniâ uti neſcientium: quorum utrumque in vitio, non in laude ponendum eſt. Ac fuêre quidem ii, de quibus illa narrantur, Philoſophi: ſed rudior illa quædam, & ſimplicior Philoſophia tum fuit; politior noſtra hæc, & ad uſum civilem accommodatior: quæ docet, opes, ſi quis aut à parentibus acceperit, aut induſtriâ ſuâ quæſierit, aut aliâ quâpiam honeſtâ ratione ad eas pervenerit, non aſpernandas aut rejiciendas eſſe, ſed ita habendas, ut virtutis, non ut luxuriæ, adminiſtras. Nam illud mihi quidem permirum videri ſolet, quid ita veteres illi judicârint, non poſſe ſe ſimul & rem habere, & in ſapientiæ ſtudia incumbere: qui mihi etiam videntur, quo facto ſummam divitiarum contemptionem ſignificare ac præ ſe ferre voluerunt, eo ipſo indicâſſe nimiam quandam erga eas naturæ ſuæ propenſionem, ſi nummos in arcam condere non poterant, ut non omnes cogitationes ſuas in eandem arcam includerent: neque, quamdiu patrimonium habebant, imperare ſibi, ut aliis rebus contemplandis ac cognoſcendis vacarent. Equidem nunquam eum militem laudaverim, neque fortem habendum duxerim, qui adverſarium à ſe quàm longiſſimè amoveat, ne cum eo manus conſerat: ſed eum potius, qui & congrediatur, & vincat. Neque verò video, qui minus impedimento ſit egeſtas ſtudiis, quàm divitiæ.

divitiæ. Neceſſe eſt enim, qui,unde vivat, non habet,eum ſibi vitæ ſubſidia aliunde quærere: in quo quantum temporis ponit, tantum de ſapientiæ ſtudiis detrahit. Melius igitur Philoſophia, cui qui ſe regendos permittunt, ii opes, ſi non habent, non requirunt; ſi habent, utuntur ut decet: neque unquam torquentur, aut augendi cupiditate, aut amittendi metu. Quid ego nunc de perturbatrice humanarum rerum,optimi cujusque ingenii corruptrice, concitatrice bellorum omnium,ambitione,quam ſemper virere in eorum quos ſemel occupavit animis, neque unquam conſeneſcere, graviſſimus auctor ait Thucydides verba faciam? Nunquid illius unquam facibus accendi poterit pectus, quod infuſa priùs Philoſophiæ præcepta irrigaverint? Imò verò etiamſi antea ſubjecti ab eâ ignis aliquid fortè conceperit, id totum inſtillata Philoſophia reſtinguet. Eâ enim magiſtrâ ac præceptrice cognoſcimus, verum decus, veramque gloriam in ſolâ virtute poſitam eſſe: eam qui conſecutus ſit, quid alii de ſe judicent, non admodùm laborare oportere: præcipuè verò deſpiciendam levis & imperitæ multitudinis temeritatem, quæ ad mandandos honores cæco ſæpius & inconſiderato impetu, quàm certò, & explorato judicio fertur. Præclarè & ſapienter Cato malle ſe dicebat, quærere homines, cur ſibi poſita non eſſet ſtatua, quàm ſi quærerent, cur poſita fuiſſet. Eodem animo ſunt veri omnes Philoſophi: eſſe ſe, ut de Amphiarao ait Æſchylus, quàm videri optimos malunt; honores autem & magiſtratus aut non petunt, aut alienæ, non ſuæ utilitatis cauſſæ petunt; neque ſi adepti ſint, exſultant: neque, ſi repulſam tulerint, anguntur animo,ſed placatè & moderatè ferunt; aut, ſi quando dolent, Reipub. dolent vicem, non ſuam. Cæſarem ferunt, cùm Pontificatum petiturus ad comitia deſcenderet, matri dixiſſe, illam eo die, aut Pontificem habituram filium, aut exulem. Jam tum præſagire ac præcognoſcere licebat,ambitionem illam ingens aliquod malum civitati daturam.Itaq; quid poſtea effecerit, videmus.

At Cato, in petitione præturæ etiam Vatinio poſthabitus, æquiſſimo ac moderatiſſimo animo tulit. Ita ſunt Philoſophi. Maximam voluptatem in prætermittendis voluptatibus, maximas opes in quieto, ac contento ſuis animo, maximam gloriam in non ambiendâ gloriâ ponunt. Satis honoratum putant eſſe, qui honore dignus ſit; ſatis magnum Regem, qui ſeipſum regere; ſatis potentem imperatorem, qui cupiditatibus ſuis imperare poſſit: qui vero eis planè domitis ac ſubactis jugum rationis, quod illæ ne conentur quidem unquam excutere, impoſuerit, ab eo omnes aliorum victorias triumphoſque ſuperatos. Quod ſi libidinem, avaritiam, ambitionem peſtes quaſdam ac furias eſſe novimus, quæ funditus humanam vitam conturbent: quantus honos habendus eſt Philoſophiæ, quæ ſe omnes earum conatus repulſuram, omnes igniculos repreſſuram, omnia ſemina eliſuram, non magnificentiùs, quàm veriùs, pollicetur? Videre vos opinor, quàm ſe latus orationi meæ campus oſtendat, ſi, quæcunque hoc loco ſe offerunt, perſequi, & in ſingulis inſiſtere atque immorari velim. Nam cùm virtus nulla ſit, de quâ non ſplendidè, & ornatè dicere; nullum vitium, in quod non graviter, & copioſè invehi liceat: quidquid de eorum utrolibet dici poteſt, idem ad Philoſophiam laudandam accommodari poteſt: quam virtutis indagatricem, vitiorum expultricem Latinorum omnium eloquentiſſimus verè ac meritò nominavit. Sed non committam, ut cuiquam videar tranſilire eos terminos, quos initiò pepigi: potiuſque reprehendi me patiar, quòd multa, quæ fuſiùs explicare licuiſſet, compreſſerim ac coarctaverim, quàm quòd in ullâ re dilatandâ evectus ſim longius juſto, neque ſatis mihi temperare potuerim. Nunc illud mihi etiam atque etiam conſiderate: cæterarum omnium artium fines, neque eos modò, ſed omnia prorſus, quæ bona putantur in vitâ, niſi quis Philoſophiam vitæ ducem habeat, peſtifera ac pernicioſa eſſe. Da homini non Philoſopho opes ac copias; da honores atque imperia; da firmam valetudinem; da

da gladiatorium totius corporis robur; da multarum magnarumque rerum cognitionem ac ſcientiam; da flexanimam illam, ut poëtæ vocant, & omnium rerum reginam eloquentiam; da quidquid in filiis parentum votis optari ſolet: quo ejusmodi plura in talem hominem congeſſeris, eò illum magis & in ſuam & in aliorum perniciem armaveris. Opibus abutetur ad ſuam libidinem explendam; imperiis ad alienam libertatem opprimendam; firmitate & robore ad obeunda facinora; ſcientiam copiamque dicendi ad circumveniendos cives ſuos, ad perturbandam Rempub. ad omnia denique tum ſacra, tum profana permiſcenda, & evertenda convertet. Da hæc eadem vero, minimeque fucato Philoſopho: Deum quendam ad bene faciendum humano generi è cœlo demiſſum eſſe dices. Atque hoc illud eſt, quod in Alcibiade minore ſive Plato, ſive Xenophon diſputat, ea quæ ſuâpte naturâ bona ſunt, ſine ſcientiâ ejus quod optimum eſt, quam eandem & Philoſophiam eſſe ſtatuo, ad perniciem, non ad ſalutem, valere. O præclaram laudem Philoſophiæ, cujus ope ne mala quidem nocere; quâ detractâ, ne bona quidem prodeſſe poſſunt. Meritò dixit Plato, nullum à Diis datum eſſe hominibus eâ majus aut præclariùs donum. Meritò Cicero, unum diem ex ejus præceptis actum immortalitati anteponendum. Neque verò non illud ad ejus, de quâ propriè ſermo nobis inſtitutus eſt, Philoſophiæ laudem ac commendationem facit, quòd omnia propemodum, quæ à veteribus de Philoſophiâ honorificè dicta ſunt, ad hanc pertinent, quæ in vitæ ac morum emendatione verſatur. Non enim Plato, cùm illam nobiliſſimam vocem, tanquam ex oraculo, edidit, tum demum beatas civitates fore, cùm aut regnarent Philoſophi, aut Reges philoſopharentur, intellexit, tum id eventurum, cùm Reges aut in diſſerendi ſubtilitate, aut in perveſtigandis rerum naturalium cauſſis occupati eſſent: quæ quanquam præclara ſunt, longiſſimè tamen abſunt ab eo, ut beatas Reſpublicas efficere poſſint: ſed, cùm virtutis pulchritu-

dine incenſi omnes vires ſuas ad eam non cognoſcendam modò, ſed exercendam, excolendam, propagandam, contuliſſent. At contrà quidquid inanibus imperatorum ac maledicorum ſermunculis adverſus Philoſophiam jactatum eſt, quoſcunque in eam aculeos ſcurrilis quorundam libido conjecit, quidquid ad minuendam ipſius dignitatem veteris comœdiæ licentia effutiit, id omne, ſi diligentiùs excutiatur, ad Dialecticos potiùs, & ad Phyſicos, quàm ad Politicos, pertinere videbitur. Quod ſi ullus in orbe terrarum locus eſt, ubi Politicen florere, ſuamque dignitatem obtinere deceat, Romæ id, Romæ potiſſimùm fieri debet: cui urbi à primo ipſius ortu divino permiſſu datum eſt, ut aliis imperaret; unde leges, unde jura, unde religionem cæteræ nationes & olim petierunt, & nunc petunt; unde quondam exſtiterunt tam multi clari viri, qui hæc præcepta, quæ nos tradituri ſumus, exemplo ſuo comprobârunt. Nolite enim putare illa lumina, Camillos, Curios, Fabricios, Fabios, Scipiones, Lælios, cæteroſque præſtantes viros, quos olim hæc urbs innumerabiles tulit, quorum quotidie nomina auditis, facta legitis, monumenta cernitis, ſtatuas tantâ cum admiratione intuemini, quòd de Philoſophia neque diſputârunt ferè, neque ſcripſerunt, eò minus Philoſophos fuiſſe. Vita illi, non oratione; factis, non dictis; moribus, non ſermonibus philoſophabantur: quod pulcherrimum ac veriſſimum eſt philoſophandi genus. Integritatem, juſtitiam, fidem, fortitudinem, omnem denique virtutem & colebant ipſi, & alios colere jubebant: Eò ad tantam majeſtatem atque amplitudinem pervenerunt, ut pleræque gentes, quòd ipſæ olim à talibus viris ſubactæ ac ſuperatæ ſint, quàm quòd ipſæ alias devicerint, præclarius ſibi ac glorioſius ducant. Quantam oportet gloriam fuiſſe vincentium, cùm victi tot poſt ſeculis glorientur? Eorum ego potiſſimùm exemplis, adoleſcentes, incitabo vos quotidie atque exacuam, neque ullum

Digitized by Google

ullum ex Ariſtotele præceptum proferam cujus non ex hâc urbe plurima maximèque illuſtria exempla repetantur. Conſtitui enim, quando Pius optimus ac ſanctisſimus Pontifex, qui ipſe omnis virtutis perfectisſimùm exemplar eſt, eum mihi honorem detulit, ut à me virtutis & officii præcepta vobis proponi atque explicari voluerit, modis omnibus eniti, ut ea non arido, & inculto, & moleſtis implicato quæſtionibus orationis genere proſequar: ſed, quantum id quidem in me erit, florido, & ubere, &, quaſi ſtellis quibusdam, ita petitis ex vetere hiſtoriâ exemplis illuminato atque diſtincto. Peto autem à vobis, ut, ſi & in iis rebus, quas tractare inſtitui, ſummam dignitatem ineſſe cernitis, & me nullis vigiliis, nullis laboribus, nulli denique rei parcentem, ut veſtris commodis conſulam, videbitis, induſtriam meam diligentiâ ac benevolentiâ veſtrâ adjuvetis.

DIXI.

De Moralis Philoſophiæ neceſſitate:

Cùm in eâ docendâ progrederetur,

ORATIO VIII.

Habita Romæ VII. Id. Novemb. Anno cIↃ. IↃ. LXIV.

SUperiori anno, cùm injunctum mihi Pontificis auctoritate munus obire inciperem, multa dixi de laudibus Philoſophiæ, cohortatusque vos ſum quàm potui diligentiſſimè, ſi tranquillitatem vitæ, ſi libertatem, ſi dignitatem atque honeſtatem, ſi ſalutem denique & veſtram & publicam caram haberetis: ut, quæ ars tranquillaret animos, quæ eos à teterrimâ vitiorum ſervitute in juſtam plenamque libertatem aſſertos, ad verum decus quod in virtute poſitum eſt, traduceret, quæ denique & ſingulos privatim & publicè totas civitates conſervaret, ejus in ſtudium toto pectore, aliâ omni cogitatione poſthabitâ, incumberetis. Quam cohortationem meam etſi non prætervectam eſſe aures veſtras, ſed in animis plurimorum penitus inſediſſe vel ex eo probabiliter intelligi potuit, quòd mihi poſtea ex hoc ipſo loco Philoſophiæ præcepta tradenti ſatis frequentes aſſiduam operam dediſtis: facere tamen pro meo erga vos amore non poſſum, quin vos hoc quoque tempore non adhorter tantùm, ſed obſecrem etiam & obteſter, qui jam iter illud ingreſſi eſtis, ut conſtanter perſequamini; qui nondum, ut id vobis, primo quoque tempore ingrediendum eſſe ſtatuatis. Nulla enim vitæ pars, nulla vivendi ratio, carere fructu, qui ex eorum, quæ nos quotidie tractamus, cognitione percipitur, ſine maximo incommodo poteſt. Magnum eſt, fateor, rerum naturalium principia cauſſaſque noſſe; ſiderum cæterorumque corporum cœleſtium ſitûs, magnitudines, intervalla ſcientiâ comprehenſa tene-

Digitized by Google

tenere, præclarum; illa verò etiam quam in hæc inferiora vim habeant, quidque ad quamlibet multos annos effectura ſint, ſine ullo errore poſſe prædicere, prope divinum. Sed certè, quòd ne illi quidem ipſi, qui ea ſe docere profitentur, negaverint, eorum, in quibus noſtra exercetur induſtria, & fructuoſior cognitio eſt, & perniciosior ignoratio. Itaque ut nos iis, qui abdita illa & retruſa tractant & ingenii acumine, & doctrinæ magnitudine, & rerum admirabilitate non inviti cedimus: ita ipſi nobis, niſi valde iniqui ſint, ea, quæ diſputabantur à nobis, & magis neceſſaria eſſe, & uberiores hominum generi fructus afferre fateantur neceſſe eſt. Nullus enim unquam, quòd illa aut non teneret, aut etiam negligeret, minùs propterea vir bonus, aut minùs utilis patriæ ci. is exiſtimatus eſt: hæc aut ignorata, aut neglecta non ſingulos modò perdiderunt homines, ſed integras funditus affixerunt & everterunt civitates. Nos, quæ adoleſcentum, quæ conſtantis ætatis, quæ ſenum officia ſint, quærimus; nos quid domi, quid militiæ, quid à privatis, quid ab iis, qui cum imperio ſunt, præſtari debeat, diſputamus; ex nobis intelligit pauper, quo modo tolerare inopiam, dives, quomodo uti divitiis debeat; à nobis quid inter patrem & liberos, quid inter virum & uxorem, quid inter fratres, cognatos, amicos, cives, quid denique inter omnes homines obſervari par ſit, explicatur; nos fortitudinis, nos temperantiæ, nos liberalitatis, nos juſtitiæ, cæterarumq; virtutum vim atque naturam diſputationibus noſtris patefacere atque illuſtrare conamur. Sine horum præceptorum cognitione muta conticeſcet eloquentia; manca & mutila erit juris legumque cognitio; illa ipſa domina & regina artium Theologia animos requirit diligenti harum rerum tractatione præparatos atque præcultos. Quæ cum ita ſint, quamcunque quis vitæ viam ingredi parat, ita ſtatuere debet, cæterarum Philoſophiæ partium cognitionem ſibi & utilem & honorificam, hujus planè neceſſariam eſſe. Sed ſunt quidam perverſo homines inge-

nio, qui cauſſas, propter quas & ipſi à pulcherrimo ſtudio abſtineant, & ab eodem cæteros avocent, comminiſcuntur. Partim enim communia & contrita eſſe dicunt, quæ hîc docentur, ut ad ea percipienda doctore nihil opus ſit; partim non habere eam vim, ut ad virtutis ſtudium excitent: cujus rei argumentum capiunt ex eo, quod innumerabiles & olim fuerunt, & hodie ſunt, qui cùm hæc omnia ſe ſcire profiteantur, nequiſſimè tamen & flagitioſiſſimè vivunt. Quibus utriſque breviter reſpondere inſtitui: & efficere, ſi poſſum, ut ii, qui iſta temerè jactant, cognoſcant errorem ſuum: cumque ſe nihil dicere videant, ſententiam mutent; ſin minus (nihil eſt enim difficilius, quàm vincere pertinaces) certè quidem, ut ne alii ſtultitiæ & malevolentiæ plenâ eorum oratione moveantur. Primùm igitur agamus cum iſtis, qui, ut ad cibos nimium dulces, ita ad diſputationes nimium apertas & faciles nauſeare ſe dicunt. Ex quibus libenter quæſierim: quî tandem fiat, ut, quibus rebus omnes ad alia ſtudia invitari atque allici ſolent, iisdem ſe ipſi ab hoc ſtudio averti abſterrerique dicant. Certè enim, cùm ea, quæ docentur utilia & præclara ſunt, ſi eodem accedit, ut clara, perſpicua, aperta, cognitu facilia ſint; eò majores concurſus ad eos, qui illa docent, fieri conſtat. Quid igitur cum illis agas, qui, quæ res ad concilianda cæterorum ſtudia plurimùm valere conſuevit, eâ ſe ipſi tardari ac retrahi ajunt? Ego verò, etiamſi præcepta virtutis quamlibet multis obſtructa difficultatibus forent, laborandum tamen, & ſudandum, & nunquam niſi eis cognitis ac comprehenſis conquieſcendum putarem: nedum ea, quia, ut iſti volunt, à quolibet non tardiſſimo neque inertiſſimo percipi poſſunt, omittenda aut minoris facienda cenſeam. An de rebus ad vitam nihil pertinentibus inter homines eruditiſſimos ſummâ contentione diſputabitur: in eisque, quia involutæ & prope inenodabiles ſunt opera præclarè collocari videbitur: hæc quæ vitam omnem continent, ut nimis obvia & in medio poſita, negligentur? Quanquam

Digitized by Google

quam quid diutius ita diſputamus, quaſi eis concedamus, quod volunt, nihil hîc doceri, quod non aut etiam vulgo notum ſit, aut quivis ſine doctoris operâ facilè conſequi poſſit? Ergo ille omnium, qui tunc erant, mortalium, ut creditum eſt, ſapientiſſimus Socrates, qui nullâ unquam aliâ de re, quàm de virtutibus & vitiis diſputavit, vulgaribus & ſatis per ſe notis in rebus ſpatium ætatis omne conſumpſit; Quid Plato? quid Xenophon? quid Ariſtoteles? quid cæteri ſuæ quiſque ætatis principes viri? Quid erat cauſſæ, cur tam multa in hoc genere ſcripta poſteritati relinquerent, ſi nihil egregium, nihil exquiſitum, nihil excellens, ſed ea tantùm, quæ quilibet è populo ſatis per ſe intelligeret, litteris mandaturi erant? Videlicet, quia juſtitiam, fidem, temperantiam, liberalitatem omnes aſſiduè in ore habent, neque quiſquam eſt, ne ex imâ quidem fece vulgi, quin ſe de ejuſmodi rebus optimè judicare poſſe confidat, idcircò nullam magnam eruditionem in eis cognoſcendis ſitam eſſe arbitrantur. Quod tamen longè ſecus eſt, intereſtque nimium quantum inter eos, qui tantùm tenent nomina, & eos, qui ex eruditorum hominum ſcriptis ac ſermonibus de rebus ipſis verè judicare didicerunt. Plena eſt exemplorum vita communis, ex quibus facilè intelligi licet, quàm ſæpe vulgus hominum in judicandis virtutibus vitiiſque fallatur. Quod ni ita eſt, cedo cauſſam, cur qui mimis, lenonibus, paraſitis, adulatoribus plurima largiuntur, & ſuo & multorum judicio ſint liberales; cur multi reſtricti, tenaces, ſordidi, qui faciliùs patiantur ſibi dentem unum ex ore excuti, quàm nummum unum ex arcâ moveri, parcimoniæ ac frugalitatis nomen ferant; cur tam multi ad audendum projecti & temerarii commendentur pro fortibus, tam multi timidi & ignavi pro cautis & conſideratis prædicentur. Quid? Juriſconſultorum vigiliæ in quo conſumuntur, quid ſpectant eorum labores, quâ in re eorum acutiſſima exercētur ingenia, niſi ut videre ac dijudicare poſſint, quid in quâq; re juſtum injuſtúmve ſit? Non igitur, ut nimium

facilis, deſpicienda eſt ars ea, quæ virtutum omnium vim naturamque pertractat, cùm in unâ virtute cognoſcendâ videamus tam diu, tantâ diligentiâ, ab hominibus ſummo ingenio præditis laborari. Informavit quidem natura & impreſſit in animis noſtris adumbratas quaſdam virtutum & vitiorum omnium notiones: ſed illæ tantam vim non habent, ut quisquam eis fretus confidere debeat, ſe ſine diſciplinâ verè de rebus expetendis fugiendisque judicaturum. Quod ſi nos nihil aliud, niſi hæc tam utilia, tamque ſalutaria quamlibet nudo & inornato dicendi genere traderemus: calumniari tamen nemo nos poſſet, niſi alienæ nimis iniqvus æſtimator induſtriæ, ut in rebus nimium pervulgatis & facilibus occupatos. Nunc cùm & ad ſalubres animorum epulas condimentum ſermonis, quantum in nobis eſt, adhibeamus: & res ſuapte ſponte pulcherrimas, tum præſtantiſſimorum omnis ævi ſcriptorum teſtimoniis fulcire ac corroborare, tum inſatiabili quâdam veterum exemplorum copiâ exornare atque illuſtrare ſoleamus: tamenne invenientur, qui elevare labores noſtros audeant; quæque præſtantur à nobis iis ſudoribus, ac vigiliis, quarum ipſi nobis conſcii ſumus, ea quemlibet unum è multis ludibundum perficere poſſe contendant? Qui ſi periculum facerent ipſi, quàm non quarumlibet virium ſit munus hoc ita, ut nos facimus, ſuſtinere & exequi, fortaſſis, experientiâ edocti, minùs de ſe elatè ac magnificè ſentirent, minùs de aliis maledicè contumelioſeq; loquerentur. Sed omittamus iſtos. Neſcio enim quo modo factum eſt, ut de re dicere ingreſſus, de me plura quàm volueram dixerim: quod ipſum ut facerem, quorundam me hominum, quos nominare nihil neceſſe habeo, iniquitas coëgit. Difficilior cum eis luctatio eſt, qui negant, ſermonibus noſtris quemquam ad virtutem incitari: idq; ex eo colligunt, quod ſæpiſſimè contingit, ut qui optimè loqvuntur peſſimè vivant. Nos verò ſi diceremus eam in diſputationibus philoſophicis ineſſe vim, ut ex audientium animis vitia radicitus evellere, virtutesque eisdem inge-

Digitized by Google

ingenerare poſſent, meritò ut vani atque ineptè glorioſi reprehenderemur. Multas magnasque mercedes, ut ait Theognis, ferrent Philoſophi, ſi, quemadmodum Circe, herbis & cantibus ſuis homines ſtatim convertebat in feras, ita ipſi ſuis ſermonibus ex feris homines facerent, id eſt, homines ferarum ſimillimos ad virtutem à vitio, ad rationem à furore, ad humanitatem ab immanitate revocarent. Et tamen aliquid ſe aliquando ejusmodi effeciſſe Philoſophiæ gloriari licet. Producet enim Polemonem, ab infami vitâ moribusque perditiſſimis ad bonam frugem & ad ſeveritatem, unicâ Xenocratis diſputatione revocatum. Sed ut non peræquè in omnibus campis agricultura: ita non in omnibus animis Philoſophia idem efficit. Illud quidem certè negari non poteſt, aut nullam omninò eſſe artem, quæ medeatur animis, quæ quanta ſit in vitiis deformitas, quanta in virtute dignitas, doceat, quæ ab illis avertat, ad hanc incitet; aut eum honorem Philoſophiæ potiſſimùm eſſe tribuendum. Quod autem objiciunt pleroſque Philoſophorum factis dogmata ſua evertere, neque ignem aquæ magis contrarium eſſe, quàm eorum mores orationi: ita enim loqui, ut vitio; ita vivere, ut virtuti bellum indixiſſe videantur: utinam tale eſſet, ut id nobis inficiari liceret. Eſt enim acerbiſſimum negare non poſſe, quod ſit turpiſſimum confiteri. Sed quoniam iis, quæ omnibus nota ſunt, fidem abrogare velle dementiæ eſt: non negabimus verum eſſe, quod objicitur; tantum deprecabimur, ne propter hominum vitia res ipſa in invidiam vocetur, néve, quorum facta meritò averſamur, eorundem ſermonem immeritò repudiemus. Ut enim quorundam ex Epicureis dogma reprehenditur, vita laudatur: ſic horum vitam reprehendere, doctrinam amplexari debemus. Polycletum inſignem ſtatuarum opificem tradunt librum de artificio ſuo edidiſſe, quem Canona, id eſt, Regulam inſcripſit: quo libro omnia, quæ in ſtatuâ hominis fingendâ obſervari conveniret, quæ ſingularum partium minimarum, maximarum figura eſſet, qui

ſitus

ſitus, quæ inter ſe proportio, ſubtiliſſimè & accuratiſſimè perſecutus eſt. Eodem autem tempore ſtatuam à ſe factam publicè propoſuit, in quâ ea omnia diligentiſſimè obſervata erant, ne quid præcipere aliis videretur, quod non ipſe præſtaret: quam ſtatuam ipſam quoque Canona nominavit. Vellem eandem rationem Philoſophi teneremus: neque tantùm traderemus aliis præcepta, ad quæ vitam ſuam dirigerent, verùm etiam vitam noſtram ad ea conformatam oſtenderemus. Magna ſine ullâ dubitatione præceptis noſtris ex eo accederet auctoritas. Sed, quando id optandum potius, quàm ſperandum videtur, quod in frugibus, in fœtibus arborum, in corporibus animantium, quibus veſcimur, facimus, ut reſectis & amputatis iis, quæ inutilia ſunt, iis, quæ prodeſſe poſſunt, utamur; idem in hoc genere Philoſophorum faciendum eſt, ut, rejectâ eorum turpi flagitioſaque vitâ, gravem ſeveramque doctrinam non auribus tantùm, ſed multò magis animis combibamus. Non enim, ſi qui ex medicis cibo ſe & potu aliquando ingurgitant, eò illis continentiam præcipientibus, qui ſapiunt, minus parent: ſed illi quidem quid agant, non laborant, artis autem ipſius placitis & decretis obtemperant. Nam cùm alicujus mores & præcepta congruunt ac concinunt: tunc aut utraq; laudanda ſunt, aut utraque vituperanda: cùm diſcrepant & diſſident: cauſſa nulla dici poteſt, quin alterum retinendum ſit, alterum rejiciendum. Horum à dictis facta ita diſtare conſtat, ut non cœlum à terrâ longiùs diſtet: ſunt autem facta turpiſſima: igitur ſermones quibus ea ipſa facta damnantur, ac reprehenduntur, digniſſimi qui audiantur. Atque ut medici, quo majorem auctoritatem arti ſuæ concilient, ſolent interdum enumerare quoſdam è præcipuis auctoribus diſciplinæ ſuæ, qui, quod ita ſe compararunt, ut præcepta ſua non oſtentationem ſcientiæ, ſed legem vitæ putarent, diutiſſimè ſaluberrimeque vixerunt: ita nos nihil, ſi volumus, impedit quamlibet multos Philoſophos nominare, qui, quòd decretis ſuis paruerint,

quaſ-

quasque leges aliis proponebant, ipſi ſervaverint, meritò ſunt apud omnes populos nunquam intermorituram gloriam conſecuti. Illi fortaſſis nominabunt Hippocratem, Aſclepiadem, Galenum: quorum primus usque ad annum centeſimum quartum ætate provectus eſt; alter eò proceſſit, artis ſuæ fiduciâ, ut auſus ſit cum fortunâ ſponſionem facere, ne medicus haberetur, ſi ullo unquam morbo tentatus eſſet, & victor cùm ad extremam ſenectutem ſine ullo morbo perveniſſet, ſcalarum lapſu exanimatus eſt; tertius cùm imbecilliori valetudine uſus eſſet adoleſcens, ita eam arte correxit, ut ad ſeptuageſimum annum pervenerit. Nos è Philoſophiæ caſtris ad repellendos ipſius vituperatores primùm quidem in aciem educemus illud honeſtatis, illud modeſtiæ, frugalitatis, innocentiæ, fortitudinis, omnis denique virtutis ſpecimen & exemplar Socratem: qui ita locutus eſt, ut ex ejus ſermonibus omnes quæ poſtea conſecutæ ſunt Philoſophorum diſciplinæ fluxerint; ita vixit, ut hodie quoque nomen illius non hominis, ſed integritatis & innocentiæ nomen putetur. Cui ſuccedet par illud nobile in eodem inſtitutum ludo Xenophon & Plato: quorum uterq; ſummam in diſſimili genere eloquentiæ laudem pari vitæ gravitate cumulavit. Proximè hos Xenocrates: de cujus eloquentiâ dicit Polemon; de continentiâ Phryne; de frugalitate & contemptione pecuniæ Alexander; de fide & juſtitiâ univerſus populus Athenienſis, qui eum, dicto publicè teſtimonio, ad aras jurandi cauſsâ accedentem, unâ voce revocavit, ac jurare vetuit: parum ſibi decorum ratus, tam ſpectatæ fidei viro, niſi jurato, non crediſſe. Inde æternum Alexandri crimen Calliſthenes, unoque verbo tota vetus Academia, & Lyceum, & illa non tam Myconis & Polygnoti picturis, quàm Zenonis & Chryſippi diſputationibus nobilitata porticus, quibus ex omnibus quaſi virtutis & doctrinæ officinis innumerabiles viri, incertum doctiores, an meliores, prodierunt. Agmen claudent Epictetus, Plutarchus, Muſonius, cæteriq; illi ætati ſuppares, quos ita philoſophatos accepimus,

ut iis, quibus cum vivebant, ad omnia recta & laudabilia non voce magis, quàm exemplo præirent. His copiis facilè ſperamus fore, ut eorum, qui Philoſophiam maledictis inceſſere audent, retundatur audacia. Qui ſi ita victi erunt, ut deinceps in noſtrum ſe numerum aggregari velint, & in ejus ipſius, quam oppugnabant, caſtris ſtipendia facere incipiant, victoriam adepti erimus longè ei diſſimilem, quàm veteres Cadmeam nominabant. Illa enim & victori luctuoſa erat, & victo: hæc & victoribus erit lætitiæ, & victis ſaluti. Sin, cùm ſe fractos ac perculſos videant, permanebunt tamen in eâdem pravitate atq; obſtinatione animi, &, ut ignavi canes, Philoſophiam, ad quam propius accedere non audent, eminus allatrabunt: vos tamen, optimi adoleſcentes, quorum cauſsâ hîc à me inſtitutus eſt ſermo, quibus mei labores ſerviunt, quorum ad utilitatem omnes mei conatus, omnes vigiliæ, omnia ſtudia referuntur, urgete conſtanter propoſitum: neque patimini vos cujusquam ſermonibus à ſuſcepto ſtudio abduci. In eâ ætatis parte conſtituti eſtis, in quâ & ingenium ad omnia percipienda docilius, & corpus ad tolerandos ſtudiorum labores firmius eſſe conſuevit. Videte ut eam iis in ſtudiis collocetis, quæ vobis olim maximo & uſui & ornamento futura eſſe cognoſcitis. Atque ut obtrectatoribus noſtris eripiatis omnem anſam maledicentiæ, connitimini, quantum poteſtis, ut virtutis & officii præcepta, quæ ex me quotidiè audietis, non tantùm excipiatis animo, verùm etiam vitâ & moribus exprimatis.

DIXI.

De

Digitized by Google

De Juſtitiæ laudibus.

ORATIO IX.

Habita Romæ Poſtridie Non. Mart. Anno cIↄ.Iↄ.LXV.

Cùm quintum librum Ethicorum Ariſtotelis inchoaret.

QUod principiò me, cùm hos libros explicare ingrederer, dicere meminiſtis, accuratam eorum tractationem & intelligentiam cùm ad omnes vitæ partes utiliſſimam, tum iis, qui in jure civili excellere, locumque aliquem, non inter circumforaneos iſtos clamatores, ſed inter veros & graves, & veterum illorum ſimillimos jurisconſultos obtinere meditarentur, neceſſarium eſſe: id & aliquâ jam ex parte, quàm verum ſit, judicare potuiſtis, & ex iis præcipuè, de quibus in hoc libro diſputabimus, intelligetis. Ingrediendum enim nobis eſt duce & quaſi myſtagogo Ariſtotele in auguſtiſſimum & religioſiſſimum juſtitiæ templum; luſtranda oculis omnia illius adyta; contemplanda inprimis ipſius Deæ forma; & tum quæ quantaque vis illius poteſtasque ſit, tum quibus ipſa ſe rebus, quibus ritibus coli gaudeat, cognoſcendum eſt. Hæc illa eſt, Auditores, omnium domina & regina virtutum: à quâ in omne hominum genus leges & jura manârunt; quæ benefactis honores & præmia, malefactis ignominias & ſupplicia proponens, ſtudia bonorum excitat, malorum improbitatem coërcet; quâ ſublatâ, non domus ulla, non civitas, non hominum inter ſe ſocietas, non ipſa denique univerſitas rerum ſtare ac tueri ſe punctum temporis poſſet. Etenim, quoniam hodiernus dies cæteræ diſputationis proluſionem modò quandam habiturus eſt: dabitis mihi hanc veniam, ut, paulò altius hujus ſermonis principia repetens, percurram ea, quæ, priſcis temporibus, ſummâ ſapientiâ præditi homi-

homines de juſtitiâ tradiderunt. Juſtitiæ originem à cœlo eſſe dicebant; illic eam & vigere, & ex omni æternitate viguiſſe; certo illic ordine atque immutabili quâdam lege gubernari omnia: ideoque æterna atque immortalia eſſe. In iis autem, quæ ſub orbem lunæ ſubjecta ſunt, abſolutam quidem illam & omni ex parte perfectam juſtitiam materiæ vitio cerni non poſſe: eſſe tamen aliquam cœleſtis illius imaginem, alibi expreſſiorem, alibi minus expreſſam: futurum enim alioqui, ut permiſcerentur ac corruerent omnia. Atque ut quæque res plura & certiora illius veſtigia retineret, ita eſſe eam perfectiorem, ſtabiliorem, immortalitati viciniorem: ut pauciora minusque certa, ita minus perfectam, minusque conſtantem, pluribusque caſibus atque interitui denique obnoxiam. In elementis hoc primùm notari volebant, eaque dupliciter conſiderabant: quatenus unumquodque eorum totum quiddam atque integrum eſt; & quatenus ad compoſitionem quaſique coagmentationem cæterorum corporum particulæ quædam illorum aſſiduè permiſcentur ac temperantur. Tota igitur elementa niſi ſedes ac regiones ſibi à naturâ datas atque attributas obtineant; ſi irruere in alienas & migrare conentur; ſi ignis proximè ſibi ſuppoſitam animalem ſpirabilemque naturam depaſcat, & abſumat; ſi aqua non contenta iis terminis, quos pepigit Deus, terram operiat & obruat: quis non intelligit, peritura funditus omnia, & talem quandam confuſionem, qualem poëtæ ante orbem conditum fuiſſe fingunt, conſecuturam? Quid cùm partes eorum copulari ac coaleſcere ad alia corpora progignenda & conſtituenda oportet, nonne juſtitiâ quadam temperationis illius moderatrice opus eſt: ut tantum cujusque pro ratâ portione, quantum ſatis eſt, admiſceatur? In illa etiam quadripertitâ tempeſtatum varietate, quâ diſtinctus eſt annus, idem obſervari poſſe dicebant. Quæ cùm ita eunt, ut quâdam ipſius naturæ quaſi lege ſancitum eſt: hoc eſt, cùm & tellus conceptis ſeminibus hiberno frigore adſtringitur, & vernis

vernis modicis imbribus ac tepore laxatur; cùm & fruges fructusque arborum æſtivo calore probè percoqvuntur, & eodem ſub autumnum remittente ſe paulatim ac frangente miteſcunt: tum & ſaluberrimus annus eſt, & maximâ rerum ad victum neceſſarium ubertate ac copiâ inſignis. Cùm contrà ſit, tum & caritas exſiſtit annonæ, & variis morborum generibus omne genus animalium tentari ſolet. Cumque unusquisque noſtrûm duabus ex partibus conjunctus concretusque ſit, corpore & animo: earum partium ex utrâque, quæ juſtitiæ injuſtitiæque vis eſſet, liquidò perſpici poſſe adſeverabant. Omnia enim mala, omnia damna, omnem perniciem & corporibus & animis ex injuſtitiâ evenire: juſtitiâ ſalutem, incolumitatem, bona denique omnia effici ac contineri. Nam cùm in corporibus quatuor ſint, quæ quatuor elementis proportione reſpondeant, igni flava bilis, animæ ſanguis, aquæ pituita, bilis atra terræ: quamdiu hæc cum æquabilitate quadam inter ſe permiſta ſunt, valemus ac vigemus; cùm eorum aliquod aut potentius, aut infirmius, aut plus aut minus juſto eſt, aut ſe à communione cæterorum ſegregavit: conflictamur variis morbis, tandemq; interimus. Qua de re principis medicorum Hippocratis in libello de naturâ hominis hæc verba ſunt: *Corpus hominis habet in ſe ſanguinem & pituitam & bilem duorum generum, flavam & nigram: ex iis omnibus ipſius corporis natura eſt: eis fit, ut & doleat, & bene valeat. Bene igitur valet, cùm ea moderatè inter ſe affecta ſunt & temperatione & poteſtate & copiâ: maximeq; ſi permiſta ſint; dolet autem, cùm eorum aliquod aut plus aut minus eſt, aut in corpore ſecretum, neq; cum cæteris omnibus temperatum.* Hæc Hippocratis verba ipſa expreſſi: ex quibus intelligimus, in æquabilitate, cujus effectrix juſtitia eſt, ſitam eſſe bonam corporis conſtitutionem. Sed ne ali quidem corpus utiliter ac ſalutariter ſine aliquâ imagine juſtitiæ poteſt. Niſi enim vis aliqua ſit, quæ & ſiccum & humidum alimentum, ubi jam coctum atque confectum & in ſuccum ac ſanguinem

converſum eſt, æquabiliter diſtribuat, ac diſpertiat, atque id quod cuique parti aptum & accommodatum eſt, & quantum opus eſt, tribuat, neque alias partes tumidas & redundantes, alias exhauſtas & enectas eſſe patiatur: facilè intelligimus, hæc tam admirabilis fabrica corporis noſtri quantam deformitatem habitura & quàm citò ruitura ſit. Atque hæc in corporibus. Quid in animis? quantum bonorum à juſtitiâ, quantum malorum ab injuſtitiâ effici creditis? In quibus cùm pars una ſit, quâ intelligimus, quâ ratiocinamur, quâ proximè ad divinam naturam accedimus; altera, quæ rationis ipſa quidem per ſe particeps non eſt, ſed obtemperare tamen rationi poteſt: cùm quod fieri jus eſt, id fit, hoc eſt, cùm pars illa ſuperior imperat, & tanquam habenas tenens, currum regit; paret altera, & quò illa cumque ducet ſequitur: tum omnis honeſtas, omnis dignitas, omnis officii ac virtutis ſplendor elucet. At cùm excuſſo ac depulſo rationis jugo, cupiditas, quaſi ſeditioſus aliquis ac turbulentus civis, faſces arripit, in arcem invadit, mentem de ſuâ ſede contra jus faſque deturbat: tum, ut navis diſcordibus acta ventis; ſic hominis vita contrariis & inter ſe pugnantibus fœdiſſimarum libidinum flatibus agitata, in omnem ſcelerum ac flagitiorum turpitudinem præceps ruit. Ipſis igitur & animorum & corporum noſtrorum inter ſe partibus, ut utriſque benè ac beatè ſit, juſtitiam quandam intercedere neceſſe eſt. Sed idem in ſocietatibus convictuque hominum multò evidentiùs multoque illuſtriùs cernitur. Quomodo enim patrifamilias cum uxore, cum liberis, cum ſervis, quæ primæ conjunctiones ſunt, convenire poterit: quæ eis omnibus vita erit, niſi & ille juſtè imperet, & hi juſtè pareant? Si vir in uxorem injurius ac contumelius eſſe velit, neque eam pro comite individuâ vitæ, pro divinorum humanorumque omnium ſociâ, ſed pro ſcorto aut pro ancillâ habere; ſi uxor ſuâ domeſticâ curatione non contenta, implicare ſe aliis rebus & viri partes præripere conetur; neque ſe ei morigeram præbeat

beat; ſi uterque liberos in ſervorum, ſervos in pecudum loco ac numero habeat, durioríque eos quàm jus eſt, imperio premat; ſi liberi parentum, ſervi dominorum imperium detrectent, eiſque obtemperare ac dicto audientes eſſe abnuant: quis non videt nullam in domo ita inſtitutâ concordiam, nullam benevolentiam, nullam animorum voluntatumque conſociationem, plena perpetuò omnia rixarum, diſcordiarum, querelarum, contentionum fore? Ut in qualibet ſolitudine, in quamlibet vaſtis ac deſertis, & ab omni hominum cultu ac conſortio remotis locis ſuavior vita, quàm in ea domo, unde juſtitia exſulet, eſſe videatur. Ita omnem fructum, omnem dulcitudinem, omnem amabilitatem vitæ; vitam denique ipſam tollit è vitâ, qui juſtitiam tollit. Egrediamur, ſi videtur, domo, & in forum ac publicum prodeamus. Quis eſt omnium, qui eum, quem injuſtum eſſe opinetur, aditu, congreſſione, ſermone dignum judicet? quin eum, quaſi maleficum aliquod & noxium animal, refugiat, averſetur, odio habeat? quin ejus concurſum dirum ſibi ac tetrum atque ominoſum putet? Quamvis enim omnia vitia bonis viris odioſa atque inviſa ſunt: tamen injuſtitia præcipuè alienat ab iis, in quibus eſt, aliorum animos, omniumque ſibi odia conflat, conciliat, colligit. Cæteris vitiis affectos aliquo modo ferimus; quibusdam ignoſcimus; quibusdam non nimis offendimur; quibusdam in hac vitæ ac morum corruptione etiam oblectamur: prodigos multi amant; avaros tolerant; multos aliena intemperantia non offendit; qui voluptates nimis refugiunt, etiam ſeveritatis ac caſtimoniæ laudem ferunt; audacium in bello interdum aliquis uſus eſt; timidis & nimis cupidis vitæ ignoſcitur: injuſtus communi omnium mortalium odio flagrat; ſuis, alienis, civibus, peregrinis, notis, ignotis juxta omnibus inviſus, exoſus, intolerandus eſt. Itaque etſi illud omnibus hominibus à naturâ tributum eſt, ut raró ſua vitia agnoſcant, eaque modis omnibus tegere & occultare conentur, aut etiam eis virtutum

Digitized by Google

nomina imponere: ut ſe prodigi pro liberalibus, ava
pro parcis ac frugi, timidi pro cautis ac conſideratis, au
daces pro fortibus haberi & prædicari velint: faciliù
tamen reperias, qui ſe avarum, timidum, audacem, libi
dinoſum, quàm qui injuſtum eſſe fateatur. Quin etiar
cæteris vitiis ſuis hanc aut defenſionem aut excuſatio
nem prætendere ac prætexere conſueverunt, ſe in ne
minem injurios eſſe. *Avarus ſum fateor: ſed ita, ut mea*
conſervem, ſuo neminem fraudem. Prodigus: ſed cui, ut lar
giar, eripio? in quem contumelioſus ſum? Indulgeo volupta
ti, hilarè vivo, quidquid animo meo collubitum eſt, facio: ſe
quid tum poſteà? meæ libidines nemini nocent.

Leno, inquit, *ſum, fateor: pernicies communis adoleſcen*
tium:
Perjurus, peſtis: tamen tibi à me nulla eſt orta injuria.

Videre, quàm odioſa, quamq; abhorrens à naturâ ſit inju
ſtitia: quàm turpe atque invidioſum injuriam facere: cùr
qui negare non poſſunt aliis ſe vitiis implicatos atq; illa
queatos teneri, dum hoc careant, ferri ſe non poſſe tan
tùm, ſed propemodum etiam debere arbitrentur. Civita
tes verò & regna & imperia, quæ res alia niſi juſtitia aut i
nitiò fundare ac conſtituere, aut poſtea tam multa ſecul
conſervare ac propagare potuiſſet? Nam & convenerun
homines, & vitam unà colere decreverunt, cùm ſe æquo ju
re uſuros, & quod ſuo ſibi labore peperiſſent, eo ſine met
fruituros eſſe, neque mœnibus magis, quàm legibus à v
atq; ab injuriâ tutos fore conſiderent: & quamdiu id ob
ſervatur, tamdiu amicè inter ſe ac concorditer vivunt; ſi
mul atq; ab æquitate diſceditur, partes, factiones, ſeceſ
ſiones, ſeditiones, & bella civilia exſiſtunt. Præclarè, u
omnia, Euripides:

Cuſtodia legum civitates continet.

Idemque alio loco ait, juſtitiæ neglectum pleriſq; civitati-
bus exitioſum eſſe. Juſtitiâ civitates à parvis & humili-
bus profectæ principiis brevi tempore ad magnam poten-
tiam pervenerunt: injuſtitiâ florentiſſimæ & opulentiſ-
ſimæ

ſimæ breviori tempore funditus conciderunt. Neque enim adamantinis illis vinculis, quæ Dionyſius ſenior crebrò in ore habebat, vi atque metu, ſed juſtitiâ & æquitate magna imperia retinentur. Quare ſapienter Perſæ ei ex regiis liberis, qui natu maximus erat, quique in ſpem regni educabatur, cùm alios ad virtutem magiſtros dabant, tùm unum inprimis, à quo juſtitiam doceretur. Pædalios etiam Indicam gentem litteris proditum eſt in ſacris publicis nihil aliud à Diis, quàm juſtitiam petere ſolitos eſſe: quòd eam ſi conſequerentur, affatim ſibi bonorum omnium putarent fore. Juſtitiam enim & perpetuas illius, ut poëtæ loqvuntur, ſive comites, ſive ſorores, veritatem & fidem, pax & amicitia, & bonarum artium cultus, & omnium rerum expetendarum abundantia conſequitur. Eam ſi colerent omnes, nunquam tubæ, nunquam litui audirentur; arma aut exederentur rubigine, aut in ligones ac vomeres conflarentur; belli, diſſenſionis, inimicitiarum ne nomina quidem hominibus cognita eſſent. Quod ſcitè ſanè, & ex patriæ ſuæ conſuetudine Ageſilaus expreſſit: ex quo cùm quæſitum eſſet, utra eſſet virtus præſtantior, juſtitiàne an fortitudo: hæc, inquit, ſine illa tantùm ad perniciem valet: at, illi ſi pareant omnes, hujus uſus nullus futurus eſt.

Tutus bos etenim rura perambulat;
Nutrit rura Ceres, almaq; Fauſtitas;
Pacatum volitant per mare navitæ;
Culpari metuit fides.
Nullis polluitur caſta domus ſtupris;
Mos, & lex maculoſum edomuit nefas;
Laudantur ſimili prole puerperæ;
Culpam pœna premit comes:

quemadmodum ſuaviſſimè cecinit Horatius. Ubicunque juſtitia dominatur, illinc fraudes, illinc doli, illinc perjuria exſulant: non adulteri, non raptores, non fures, non ſicarii, non venefici, non latrones, non teſtamentorum ſubjectores, non obſeſſores itinerum reperiuntur: ea

nomina imponere: ut ſe prodigi pro liberalibus, avari pro parcis ac frugi, timidi pro cautis ac conſideratis, audaces pro fortibus haberi & prædicari velint: faciliùs tamen reperias, qui ſe avarum, timidum, audacem, libidinoſum, quàm qui injuſtum eſſe fateatur. Quin etiam cæteris vitiis ſuis hanc aut defenſionem aut excuſationem prætendere ac prætexere conſueverunt, ſe in neminem injurios eſſe. *Avarus ſum fateor: ſed ita, ut mea conſervem, ſuo neminem fraudem. Prodigus: ſed cui, ut largiar, eripio? in quem contumelioſus ſum? Indulgeo voluptati, hilarè vivo, quidquid animo meo collubitum eſt, facio: ſed quid tum poſteà? meæ libidines nemini nocent.*

Leno, inquit, *ſum, fateor: pernicies communis adoleſcentium:*

Perjurus, peſtis: tamen tibi à me nulla eſt orta injuria.

Videre, quàm odioſa, quamq; abhorrens à naturâ ſit injuſtitia: quàm turpe atque invidioſum injuriam facere: cùm qui negare non poſſunt aliis ſe vitiis implicatos atq; illaqueatos teneri, dum hoc careant, ferri ſe non poſſe tantùm, ſed propemodum etiam debere arbitrentur. Civitates verò & regna & imperia, quæ res alia niſi juſtitia aut initiò fundare ac conſtituere, aut poſtea tam multa ſecula conſervare ac propagare potuiſſet? Nam & convenerunt homines, & vitam unà colere decreverunt, cùm ſe æquo jure uſuros, & quod ſuo ſibi labore peperiſſent, eo ſine metu fruituros eſſe, neque mœnibus magis, quàm legibus à vi atq; ab injuriâ tutos fore conſiderent: & quamdiu id obſervatur, tamdiu amicè inter ſe ac concorditer vivunt; ſimul atq; ab æquitate diſceditur, partes, factiones, ſeceſſiones, ſeditiones, & bella civilia exſiſtunt. Præclarè, ut omnia, Euripides:

Cuſtodia legum civitates continet.

Idemque alio loco ait, juſtitiæ neglectum pleriſq; civitatibus exitioſum eſſe. Juſtitiâ civitates à parvis & humilibus profectæ principiis brevi tempore ad magnam potentiam pervenerunt: injuſtitiâ florentiſſimæ & opulentiſſimæ

ſimæ breviori tempore funditus conciderunt. Neque enim adamantinis illis vinculis, quæ Dionyſius ſenior crebrò in ore habebat, vi atque metu, ſed juſtitiâ & æquitate magna imperia retinentur. Quare ſapienter Perſæ ei ex regiis liberis, qui natu maximus erat, quique in ſpem regni educabatur, cùm alios ad virtutem magiſtros dabant, tùm unum inprimis, à quo juſtitiam doceretur. Pædalios etiam Indicam gentem litteris proditum eſt in ſacris publicis nihil aliud à Diis, quàm juſtitiam petere ſolitos eſſe: quòd eam ſi conſequerentur, affatim ſibi bonorum omnium putarent fore. Juſtitiam enim & perpetuas illius, ut poëtæ loqvuntur, ſive comites, ſive ſorores, veritatem & fidem, pax & amicitia, & bonarum artium cultus, & omnium rerum expetendarum abundantia conſequitur. Eam ſi colerent omnes, nunquam tubæ, nunquam litui audirentur; arma aut exederentur rubigine, aut in ligones ac vomeres conflarentur; belli, diſſenſionis, inimicitiarum ne nomina quidem hominibus cognita eſſent. Quod ſcitè ſanè, & ex patriæ ſuæ conſuetudine Ageſilaus expreſſit: ex quo cùm quæſitum eſſet, utra eſſet virtus præſtantior, juſtitiàne an fortitudo: hæc, inquit, ſine illa tantùm ad perniciem valet: at, illi ſi pareant omnes, hujus uſus nullus futurus eſt.

Tutus bos etenim rura perambulat;
Nutrit rura Ceres, almaq; Fauſtitas;
Pacatum volitant per mare navitæ;
Culpari metuit fides.
Nullis polluitur caſta domus ſtupris;
Mos, & lex maculoſum edomuit nefas;
Laudantur ſimili prole puerperæ;
Culpam pœna premit comes:

quemadmodum ſuaviſſimè cecinit Horatius. Ubicunque juſtitia dominatur, illinc fraudes, illinc doli, illinc perjuria exſulant: non adulteri, non raptores, non fures, non ſicarii, non venefici, non latrones, non teſtamentorum ſubjectores, non obſeſſores itinerum reperiuntur: ea deni-

denique propemodum eveniunt, quæ aureæ ætatis hominibus eveniſſe memorantur. Nam ne tum quidem aliam ob cauſſam

Ver erat æternum, placidiq; tepentibus auris
Mulcebant Zephyri natos ſine ſemine flores,
Nec renovatus ager gravidis canebat ariſtis,

quàm quoniam homines

Sponte ſuâ ſine lege fidem rectumq; colebant.

Neque enim debemus illa poëtarum figmenta tanquam inania modò quædam aurium oblectamenta accipere: ſed ex eis diſcere, Deum ipſum favere hominibus juſtis; eorum labores fortunare; eorum conatûs ac conſilia ad bonos exitus ducere. Nam neque dictu, neque cogitatu fas eſt, eum, qui ſummè juſtus eſt, aut ipſa potiùs juſtitia, non eſſe amicum, benevolum, propitium iis, qui ad juſtitiam omne ſuum ſtudium conferunt, eamque toto pectore ſeqvuntur. Itaque Heſiodus quoque, non tantùm aureus & ad verbum ediſcendus poëta, verùm etiam Philoſophus inprimis bonus, multis verſibus perſequitur ac percenſet ea bona, quæ à Deo tribuuntur cultoribus juſtitiæ, contraque eas, quæ ab injuſtitiâ civitatibus inferuntur, calamitates. Illorum enim urbes lætas florere populis, nunquam bello, nunquam fame, nunquam aliis ejusmodi peſtibus conflictari: hos & fame, & peſte, & bello, & aliis innumerabilibus malis injuſtitiæ ſuæ pœnas dare. Recitarem verſus ipſos, niſi græca quidem huic ſermoni admiſcere nollem, latinè autem me inaffectatam quandam illorum jucunditatem pari gravitate conjunctam aſſequi poſſe diffiderem. Quod ſi hæc non eſſent, ſique injuſti quidem abundarent omnibus copiis, in ſummâ opum atque honorum affluentiâ viverent, fortunam ſibi arbitrio ſuo fingerent ac temperarent; juſtos autem odium, contemptus, egeſtas, exilia, orbitates, damna omnia ſequerentur: tenere tamen mordicus deberemus id, quod à Platone divinitus & religioni noſtræ convenienter traditum ac diſputatum eſt, juſtos, etiamſi omnes fortunæ acerbi-

cerbitates excipiant, ſemper beatos; injuſtos etiam in maximis proſperitatibus ſecundiſſimisque rebus infeliciſſimos eſſe. Dixi de juſtitia, non quæcunque poteram, (neque enim id tempus tuliſſet, neque omnia in unum locum congerenda ac ſemel effundenda erant) ſed ex infinitâ copiâ eorum, quæ dici poſſunt, quantum ſatis eſſe hodiernæ diſputationi judicavi: quotidie autem, ut ſpero, plura & meliora dicentur. Nunc, quod interdum diſertos homines facere animadverti, ut cùm ad clauſulam orationis ventum eſt, illa, de quibus egerunt, breviter ac ſummatim colligant, quò ea in uno conſpectu poſita altius in audientium animis ac memoriâ infigant: id ego quoque facere cupio, ſed quia ejus artis magiſtri ſingularis cujusdam artificii eam rem indigere ajunt, quod mihi deeſt, ab alio mutuabor, recitaboque vobis verba quædam Poli Lucani nobilis Philoſophi, unius ex illis veteribus Pythagoreis, qui tenuerunt eam partem Italiæ, quæ magna Græcia vocabatur: quibus verbis ſumma eorum omnium, quæ à me hodie dicta ſunt, continetur. *Juſtitia*, inquit, *cæterarum omnium virtutum parens & altrix vocanda mihi videtur: neque ſine eâ fieri poſſe, ut quisquam aut temperans ſit, aut fortis, aut prudens. Eſt enim harmonia quædam & pax totius animi cum apto & compoſito motu. Illius autem quanta ſit vis, magis è cæterorum habituum inſpectione cognoſci poteſt. Nam cæterorum utilitates ad unum modò pertinent: hujus ad omnia, quæ compoſita ſunt & ad multitudinem. Ea igitur in mundo quidem providentia vocatur, & harmonia, & judicium, & mens Deorum, qui ita ſtatuerunt. In civitate autem pax & bona legum conſtitutio meritò dicitur. In privatâ domo, viri quidem & uxoris mutua concordia, ſervorum autem in dominos bonus animus, & viciſſim in dominis amica & benevola ſervorum procuratio. In corpore autem & animo, primùm quidem ea, quæ omnibus cariſſima ſunt, vita, & bona valetudo, & integritas virium: tum autem ſapientia omnisq; ſcientia. Quæ igitur una & totum & partes ita regit & ſervat, efficiens omnia inter ſe*

concordiæ & amicæ, quidni communis omnium parens & altrix omnium ſuffragiis prædicetur? Hæc ille. Ego autem ad hujus virtutis tractationem & cognitionem, & ad has pulcherrimas animorum epulas nobis omnibus ab Ariſtotele paratas vos, auditores, voco. Cogitate, quid agatis. Virtus, quâ de agitur, præſtantiſſima eſt. Qui de ea ſcripſit, Philoſophus præſtantiſſimus. Utinam ex me quoque tertium argumentum ſumi poſſet ad animos veſtros excitandos. Sed, quo minùs doctrinâ & ingenio valeo, eo plus laboris ac diligentiæ afferam. Nullus autem eſt, quin adhibito labore efficere aliquid & navare poſſit. Multum à me operæ jampridem in hoc libro poſitum eſt; multæ noctes vigilatæ, ut ad illius intelligentiam pervenirem, præcipuè olim, cùm in juris civilis ſtudia incumberem, ad quæ hunc librum mirificè utilem eſſe intelligebam. Non puto me usque adhuc valde fefelliſſe veſtram de me opinionem: neque ſæpe id, quod pollicitus ſim, non præſtitiſſe. Mihi credite: ſi quantum ego ad docendum, tantum vos ad diſcendum diligentiæ afferetis, efficiam, ut multos magnosque fructus ex hujus libri cognitione capiatis.

DIXI.

De

De ſui cognitione, deque omnibus humani animi facultatibus.

ORATIO X.

Habita Romæ IV. Id. Novemb. Anno CIↃ. IↃ. LXV.

Cùm ſextum librum Ethicorum Ariſtotelis inchoaret.

CRœſum olim Lydorum Regem opulentiſſimum, petendi oraculi cauſsâ, Delphos miſiſſe accepimus, qui ſciſcitarentur ex Deo, non leve quiddam & nugatorium, ut antea, cùm clam in eodem aheno teſtudinem ſimul & agnum coquens, experiri voluerat, nunquid eorum quæ agerent homines Deum lateret; neque quid ſe facere oporteret, ut ex ſe procrearet liberos; neq; deniq; quidquam ſimile eorum, quæ priùs quæſierat: ſed rem omnium multò maximam, multoque digniſſimam, in quâ cognoſcendâ plurimum ab omnibus operæ ac ſtudii collocetur: quomodo felicitatem conſequi, & quid agens, id quod ſupererat ætatis beatiſſimè tranſigere poſſet. Sapienter hoc quidem, & non pro eâ, quâ plerisque in aliis rebus uſus eſt, inconſiderantiâ & temeritate: quòd de viâ, quæ ad ſummum bonum ferret, neque ſtatuendum ſibi ipſe, neque cujusquam hominis fidendum conſilio, ſed Deum conſulendum judicavit. Reſponſum autem ei redditum eſt planè præclarum, & illâ, quæ tum de Apollinis ſapientiâ erat, opinione digniſſimum: non ſi maximos auri argentique acervos exſtrueret, non ſi multos exercitûs aleret, non ſi terminos imperii ſui longè lateque proferret; ſed ſi ſeipſe cognoſceret, ita demum beatum fore. Jam etſi apud nos, qui verâ religione imbuti ſumus, nihil Apollinis valere debet auctoritas: tamen ejusmodi oracula, quæ præceptum aliquod utile ad inſtituendam vitam continent, amare &

magnificere debemus. Conſtat enim, ea nihil eſſe aliud, quàm inſignes quaſdam & eximias ſapientiſſimorum hominum ſententias, quæ quoniam divinitus immiſſæ in eorum animos videbantur, ad Deum referebantur auctorem. Quoties igitur audimus Apollinem reſpondiſſe Crœſo, beatum eum fore, ſi ſe cognoſceret; quoties præceptum eâdem de re in templo Delphico inſcriptum fuiſſe legimus: toties illud cogitare debemus, magnum quoddam bonum eſſe cognitionem ſui: cùm inter omnes omnium ætatum ſapientes viros convenerit, in eo poſitum eſſe fundamentum felicitatis: neque ullâ re unumquemque noſtrûm in plura aut graviora mala, quam ſui ipſius ignoratione, prolabi. Quod cùm ita ſe habeat, omnibus viribus elaborandum eſt nobis, ut cognitionem noſtri, quando tantum in eâ momenti ac ponderis ad beatam vitam ſitum eſt, conſequamur. Sed in hac re illud primùm videndum eſt, quid ſit noſſe ſe: ne, eo ſecus quàm oportet accepto, errore aliquo implicemur. Fieri enim prorſus non poteſt, ut rectè id faciamus, quod jubemur, niſi prius, quid jubeatur, intelligamus. Hoc autem non alius melius nos, quàm Plato, docuerit: apud quem Socrates in Alcibiade primò multa diſputat, quibus hominem animum eſſe, non corpus oſtendat; ſemper enim id, quod aliquâ re utitur, ab eo, quo utitur, aliud eſſe; uti autem homines & partibus corporis ſui, ut manibus pedibusque, & toto corpore; ex quo effici, ut, quantum inter artificem & inſtrumentum intereſt, tantum inter hominem & corpus interſit. Quam ſententiam & Ariſtoteles libro decimo Ethicorum comprobavit, & apud Ciceronem libro ſexto de Repub. his verbis Africanus expreſſit: *Mens cujusq; is eſt quisq;, non ea figura, quæ digito demonſtrari poteſt.* Quod ſi homo non corpus eſt, ſed animus: qui jubet, ut nos ipſos noſcamus, illud videlicet jubet, ut noſcamus animum noſtrum. Atque hoc à Platone acceptum ita extulit idem Cicero libro primo Tuſculanarum diſputationum: *Eſt illud quidem vel maximum, animo ipſo animum*

nimum videre : & nimirum hanc habet vim præceptum Apollinis : quo monet, ut ſe quiſq; noſcat. Non enim, credo, id præcipit, ut membra noſtra, aut ſtaturam, figuramve noſcamus: neq; nos corpora ſumus : neq; ego, tibi hæc dicens, corpori tuo dico. Cùm igitur, Noſce te, dicit, hoc dicit, Noſce animum tuum : nam corpus quidem quaſi vas eſt aliquod animi aut receptaculum. Duo ſunt, quæ hactenus probare ſtuduimus: eximium quoddam bonum eſſe cognitionem ſui, & noſſe, ſe nihil eſſe aliud, quàm noſſe animum ſuum. Nunc antequam progrediamur ulterius, illud admonendi eſtis, unam eandemque rem non uno eodemque modo à diverſis artificibus conſiderari. Angulum rectum, ajebat Ariſtoteles primo horum librorum, aliâ ratione conſiderat Geometres, aliâ faber. Sic & hominem aliter medicus, aliter pictor; & animũ hominis aliter Phyſicus conſiderat, aliter politicus. Phyſici, quæ ſit animorum natura, quærunt: ſimplex, an compoſita atq; cõcreta; corporea, an expers corporis; mortalis & caduca, an immortalis & æterna; ſitne totus animꝰ in quâlibet parte corporis, an unaquęq; illius facultas ſuam in corpore ſedẽ quaſiq; domicilium habeat à cæteris ſecretum ac ſeparatum. Nos quæcunque de iis & talibus ab eis, duntaxat religioni noſtræ conſentanea, traduntur, tanquam vera & indubitata ponentes, animum eâ tantùm ratione conſideramus, quâ vel depravari & corrumpi vitiis, vel virtutibus perfici & ad Dei ſimilitudinem, quantum natura patitur, perduci poteſt. Quare cùm hodie nobis illud propoſitum ſit, ut ex Ariſtotelis, in iis libris, qui ad moralem Philoſophiam pertinent, ſententiâ, de animi humani partibus, deque uniuscujusque illarum perfectione verba faciamus, (hoc enim potiſſimùm modo præparandos eſſe vos duxi ad cognitionem & intelligentiam eorum, quæ in hujus ſexti libri explicatione tradentur :) certos quaſi cancellos circumdabimus orationi noſtræ, eamque ſuis regionibus ac terminis circumſcribemus: ut ab iis, quæ Phyſicorum ſunt, abſtinentes, ea tantùm, quæ ad munus noſtrum propriè pertinent, explicemus.

mus. Hoc loco prope ſupervacaneum eſſe judico, petere à vobis, ut me attentè audiatis. Certè enim ea vobis cauſſa huc veniendi fuit. Et ut ridiculus fuerit balneator, ſi quos lavandi cauſsâ in balneas ingreſſos videt, ab eis multis precibus petat, ut lavent: ita ego mihi videor ridiculus fore, quod facturi huc conveniſtis, id ſi ut faciatis vos rogem. Oratorum iſte mos eſt, qui, etiam cùm exploratum habent, ſe attentiſſimè auditum iri, tamen attentionem petunt: non quòd opus eſſe eo putent, ſed quoniam, ſi aliter fecerint, adverſus artis ſuæ præcepta feciſſe ſe putant. Meum eſt conari, ut auditu digna adferam; veſtrum, ne ea prætervolare patiamini, ſed ſingula diligenter expendentes, penitus demittatis in animos veſtros. Mihi, ut ne ad id, quod mearum partium eſt, præſtandum imparatus venirem, proviſum eſt: vos quoque ad me quâ ſoletis benignitate & attentione audiendum ſatis veſtrapte ſponte paratos eſſe confido.

Animi noſtri ſive partium, ſive facultatum bipartita diviſio eſt. Partim enim ipſarum ratione præditæ ſunt, partim rationis expertes. Ac ratione quidem præditas eas vocamus, quæ ex omni animantium genere in ſolis hominibus; rationis autem expertes, quæ etiam in beſtiis atque ex aliquâ parte in ſtirpibus reperiuntur. Rationis expertes (ab eis enim exordiri & ab infimis quaſi per gradus ad ſumma contendere decrevimus) duplicem ipſæ quoque habent varietatem. Aliæ enim ſunt, quæ vitam continent; aliæ, quæ animal conſtituunt. Quæ vitam continent, tres ſunt: quas illa & in rebus inveniendis acutiſſima, & in eiſdem appellandis diſertiſſima Græcorum natio vocat τὸ θρεπτικὸν, τὸ αὐξητικὸν, τὸ γεννητικόν. Nos quia vetera quidem Romana vocabula, quibus hæc exprimamus non habemus, iis autem, quæ poſtea cuſa ſunt, uti propter quandam, ut verum fatear, ſtultam & ineptam religionem non audemus, unum in plura ſpargere ac diducere cogimur, dicimuſque vim nutriendi, vim augendi, & vim procreandi. Hæ omnes non in animalibus modò

modò ſunt, verùm etiam in ſtirpibus. Quæ autem conſtituunt animal, duorum ipſæ quoque generum ſunt. Partim enim cognitione quadam & apprehenſione, partim appetitione & declinatione cernuntur. Illas γνωστικὰς Græci, has ὀρεκτικὰς vocant. γνωστικαὶ in animalibus ſunt duæ, ſenſus & phantaſia: utendum enim eſt hoc, quando Latino caremus. Senſibus apprehenduntur ſingula tantùm, non etiam univerſa, niſi quatenus ſunt in ſingulis. Non enim lapidem aut lignum propriè ac per ſe videmus, ſed hunc lapidem & hoc lignum: aut potius neque hunc lapidem neque hoc lignum, ſed hujus lapidis aut ligni colorem. Senſus enim non percipit eſſentiam, ut Ciceronem locutum eſſe ajunt, ſive, ut poſteriores locuti ſunt, ſubſtantiam: ſed ea tantùm, quæ ei adjuncta ſunt: neque roſam aut videmus, aut olfacimus, ſed roſæ odorem olfacimus, colorem videmus. Senſûs autem ſunt, ut notum eſt, numero quinque: quorum tactus in omnibus eſt animalibus, cæterùm alii in aliis deſiderantur. Phantaſia rerum ſenſu perceptarum formas quasdam, &, ut Græci loqvuntur, typos recondit ac continet: ac præterea judicat de quibusdam, de quibus ſenſus exteriores judicare non poſſunt: ut hoc flavum eſſe dulce: & hunc, qui accedit, eſſe Socratem. Senſus in eo, ad quod propriè percipiendum aptus eſt, nunquam fallitur: dum & intervallum moderatum ſit, & inſtrumentum, & id, quod interjicitur, probè affectum. At phantaſia ſæpe fallitur: ut cùm in picturis eminere videntur quæ plana ſunt; ut cùm remus in aqua inflexus videtur; ut cùm cani Æſopeo imago carnis in aquâ caro videbatur. Hanc ineſſe in beſtiis vel ex eo cognoſcimus, quòd earum pleræq; & meminerunt & ſomniant, ut equi, ut canes: quorum neutrum ſine eâ, de quâ loquimur facultate facere poſſent. Ex eis naſcũtur illæ, quas in perſequendo fugiendoq; cerni, & Græcè ὀρεκτικὰς vocari diximus. Nam cùm omnem ſenſum voluptas aut moleſtia comitetur: quarum altera naturæ conſentanea & amica eſt, altera adverſa & inimica: fit, ut nullum animal ſit,

in

in quo non inſit naturalis & appetitio eorum, quæ jucunda, & fuga eorum, quæ moleſta eſſe videantur. ὀρεκτικὰς δυνάμεις Ariſtotelis interpretes Hammonius, Euſtratius, & alii vulgo, duas tantùm faciunt, ἐπιθυμίαν, καὶ θυμόν. Sed intelligendum eſt, in omnibus animalibus exſiſtere & ex bono præſenti lætitiam, & ex eo, quod nondum adepta ſunt, cupiditatem; & ægritudinem ex præſenti malo, & metum ac declinationem, ſi mali quid imminere videatur. Hæc Stoici, ut me tertio ab hinc anno ex hoc ipſo loco dicere memini, propria hominis, non ei cum cæteris animalibus communia eſſe voluerunt. Neque enim metuere beſtias, ſed quaſi metuere: nec cupere, ſed quaſi cupere: eodemque modo neque verâ ipſas lætitiâ, neque verâ moleſtiâ affici: ſed utriusque imaginem modò quandam ac ſimilitudinem habere. Quam opinionem ut ſtultam & deliram exagitant Plutarchus, Galenus, Porphyrius, & alii. Sed Stoici, ſi dogmatum ſuorum conſtantiam ac convenientiam retinere ac conſervare vellent, ita dicere neceſſe habebant. Hæc enim omnia ita definiebant, ut ex opinione naſci dicerent: ex opinione boni præſentis, lætitiam; ex opinione mali præſentis, moleſtiam: ex opinione boni imminentis, cupiditatem; ex opinione mali imminentis, metum. Cùm igitur opinio in ſolis ſit hominibus, ſequebatur, ut ea quoque hominum propria eſſent. Sed verius eſt hæc omnia convenire etiam in beſtias: neq; ex opinione tantùm conſiſtere, ſed etiam ex ſenſu aut phantaſiâ boni malive aut præſentis aut imminentis. Omnes igitur illæ facultates, de quibus hactenus diximus, in mutis quidem animalibus ita ſunt rationis expertes, nullam ut prorſus cum ratione habeant aut communionem aut ſocietatem. In homine eæ, quæ Græcorum linguâ ὀρεκτικαὶ nominantur, etſi ratione præditæ non ſunt, rationem tamen audire, & ejus obtemperare imperio poſſunt. Quorum utrumque nobis paulò enucleatius explicandum videtur. In eis igitur non ineſſe rationem, ex eo quivis facilè intelligat, quod ratio ipſa ſecum pugnare non

poteſt;

Digitized by Google

poteſt: at ſæpenumero lætitiam, moleſtiam, cupiditatem, metum rationi adverſari videmus. Rurſus, eſſe iis omnibus aliquam cum ratione communionem, id indicio eſt, quod ſuſcepti præter rationem animi motus, ratione adhibita, aut deponuntur aut mitigantur. Itaque rectè ex Ariſtotelis ſententiâ dicitur, τὸ τῆς ἡμετέρας ψυχῆς ἄλογον διτ]ὸν εἶναι. τὸ μὲν γὰρ αὐτῆς ἁπλῶς ἄλογον εἶναι καὶ κατ᾽ οὐδένα τρόπον λόγου κοινωνεῖν, τὸ δὲ ἄλογον μὲν εἶναι φύσῃ, μεθέξει δέ τινι λογικόν. Hæc latinè ita expeditè, &, ut ita dixerim, rotundè explicari non poſſunt. Sed nihil difficile amanti.

Libenter hoc & omne militabitur

bellum in veſtræ ſpem gratiæ. Conabor, ſi quâ ratione, poſſim hæc ita latinè eloqui, ut intelligantur. *Earum animi noſtri facultatum, qvæ ratione carere dicuntur, duplex ratio eſt. Qvædam ita ſunt rationis expertes, ut nulla prorſus eis intercedat cum ratione communio. Tales autem ſunt qvinq;, vis alendi, vis augendi, vis generandi, ſenſus & phantaſia. Nam hæ omnes & communes nobis ſunt cum mutis animantibus, & ratione nullo modo dirigi poſſunt. At eæ duæ, qvarum in alterâ vis eſt concupiſcendi bonum propoſitum, ejusq; adeptione gaudendi, in alterâ declinandi malum imminens, & eo, cùm jam urget, dolendi, ſuapte qvidem naturâ rationis participes dici qveunt.* Quibus eas argumentis rationis expertes eſſe cognoſcimus? Primùm, quòd his omnibus modis afficiuntur etiam beſtiæ. Nam & concupiſcunt, & lætantur, & metuunt, & dolent. Deinde, quòd ſæpenumerò cum ratione pugnant: ut cùm incontinentem aliò ratio, aliò cupiditas trahit. Qualis eſt Ovidii Medea, quæ ſe ait videre quidem & probare meliora; deteriora autem ſequi. Nullo autem modo fieri poteſt, ut eadem animi pars eodem tempore in contrarias partes trahat. Quare cùm aliò ratio, aliò cupiditas trahit, facilè intelligitur, aliam à ratione eſſe cupiditatem. Unde igitur colli-

colligimus eas eſſe tamen in homine rationis quodammodo participes? quoniam eas rationis audire imperium, eique parere interdum videmus. Agamemnoni apud Homerum iraſcitur Achilles: multa iratus dicit, quæ neque eum, cui dicuntur, neque eum, à quo dicuntur, decent. Hinc cognoſcas licet, iram à ratione aliam eſſe. Cùm jam eò proceſſiſſet, ut ſtricto gladio impetum in Agamemnonem facere pararet, prohibet ratio: quam enim aliam accipiamus Pallada? Atque ibi Achilles divinam illam & nunquam delendam ex animis hominum ſententiam profert:

> Χρὴ μὲν σφωΐτερόν γε θεὰ ἔπος εἰρύσσασθαι,
> Καὶ μάλα περ θυμῷ κεχολωμένον, ὣς γὰρ ἄμεινον.

Homini quantumlibet irato, rationem tamen audiendam, ejusque obſequendum imperio dicit: id enim ſatius eſſe. Poteſt igitur iræ furentis impetus ratione cohiberi: vereque dictum eſt ab antiquo poëtâ, morbis hominum rationem mederi. Sic qui gaudent dolentvé quibus non oportet, aut plus minúsve quàm oportet, eodemque modo qui aut cupidi ſunt, aut timidi, aut contrariis vitiis laborant, rationis imperium accipere & conformare ſe ad illius præcepta poſſunt. Atque hoc eſt, quod Ariſtoteles primo horum librorum dicebat, illam animi partem ratione quidem carere; ſed tamen quodammodò participem eſſe rationis. In eâ igitur ſunt omnes eæ virtutes, de quibus in ſuperioribus libris diſputatum eſt: quæ uſitato jam & recepto vocabulo morales nominantur. Sequitur nunc ut eam animi partem conſideremus, quæ ſuâpte naturâ ratione prædita & hominum propria eſt: cujus etiam ipſius vires ac poteſtates antiqui duorum generum eſſe dixerunt: Appetitionis duas, voluntatem & προαίρεσιν, quam vulgo electionem vocant: quarum voluntas ſemper tendit ad bonum; προαίρεσις variat, & modò bona malis, interdum etiam mala bonis anteponit. Sed

hac

Digitized by Google

hâc de re & diximus multa, cùm librum tertium explicaremus, & in librum ſeptimum, ubi de continentiâ incontinentiâq; diſputabitur, plura dicenda erunt. Tres cognitionis, δόξαν, id eſt, opinionem: διάνοιαν, quam mentis agitationem, Cicerone, niſi fallor, auctore vocare inſtitui: & νοῦν, quem aut mentem, aut intelligentiam vocemus licet. Mentis cum ſenſu ac præcipuè cum ſenſu oculorum magna quædam ſimilitudo eſt: unde & ſæpe Ariſtoteles oculum mentis vocat: & dictum eſt id eſſe mentem in animo, quod oculum in corpore: &, ut ſuo loco oſtendimus, ſenſum ac mentem interdum confundit. Ut enim ſenſus, ita mens quoque extremorum eſt: ſed ſenſus eorum, quæ ſunt inferiora demonſtratione, mens eorum, quæ ſupra omnem demonſtrationē. Mente apprehenditur Deus; apprehenduntur mentes illæ ab omni contagione materiæ ſeparatæ; apprehenduntur mundi & eorum, quæ illius ambitu continentur, primordia, cæteraque ejuſmodi, quæ multis magniſque obſcuritatibus involuta & in intimis rerum omnium parentis naturæ receſſibus abdita & retruſa, iis demùm perfectè patent, qui puro & ab omnibus libero cupiditatibus animo, cœleſtem quandam in terris vitam agunt. Ad illud mentis lumen cùm ſe applicuit & admovit διάνοια, in quâ ineſt vis ratiocinandi & ex aliis alia colligendi, ex eorum complexu ac conjunctione exſiſtit, & exoritur illa omnium virtutum ſuprema, quam magnificentiſſimo vocabulo σοφίαν Græci, Latini Sapientiam nominârunt. Ea perfecta cadere in hominem non poteſt: rectèque judicavit ſive Thales Mileſius, ſive quis alius (non enim inter omnes convenit) ſolum DEUM eſſe ſapientem. Sed tamen priſcis temporibus qui de Deo rebuſque divinis, qui de mundi origine, qui de abditis rerum cauſſis diſſerebant, earumq; rerum cognitione cæteris excellere videbantur, eos ſapientes vocabant. Sapientiam autem eſſe dicebant cognitionem divinarum humanarumq; rerum, & cauſſarum, quibus eæ continentur. Primus Pythagoras arrogantiam verbi fugiens,

non ſophon ſe, id eſt, ſapientem, ſed Philoſophum, id eſt ſapientiæ amantem eſſe profeſſus eſt; ab eoque deinceps qui ſe iiſdem quibus ille ſtudiis dediderunt, Philoſophorum appellationem retinuerunt. At mente in rebus tam ſublimibus, tamque arduis uti, pauciſſimis hominibus datum eſt. Pleraque pars in fœdiſſimo eodemque tenaciſſimo corporearum cupiditatum cœno hærentes, & quaſi clavis quibusdam, ut Plato loquitur, terræ affixi, ad divina & cœleſtia ne adſpirare quidem poſſumus. Quod cùm ita ſit, in omnibus tamen hominibus lucent quaſi ſcintillæ quædam illius luminis; quibus fit, ut principia diſciplinarum, & communes illas ſententias, quas ἀξιώματα aut κοινὰς ἐννοίας vocant, ita videamus, quaſi ea, quæ cernuntur oculis eisque ſine cauſsâ firmiùs etiam ac certiùs, quàm iis, quorum cauſſam tenemus, aſſentiamur. Ad quas cùm ſe admovit ἡ διάνοια, & ex illis alia quædam neceſſariò collegit, efficitur ἐπιστήμη, id eſt, ſcientia, quam eſſe ajunt cognitionem rei per primam, propriam & neceſſariam cauſſam. Quid mens propriè, quidque διάνοια ſit, diximus, ſimulque paucis tum ſapientiæ tum ſcientiæ originem oſtendimus. Quarum utraque ad eam vim mentis pertinet, quam Græci, ducto à contemplatione vocabulo, νοῦν θεωρητικὸν vocant. Eſt enim & altera, quæ ab eis dicitur ὁ πρακτικὸς νοῦς aut latiori nomine & aptiori ad omnia complectenda, ὁ νοῦς ὁ ἐν ἑκάστῳ, quaſi tu dicas mentem, quæ non ſimplicem, ut illa veritatem ſibi propoſitam habeat, in eâque acquieſcat, ſed referatur præterea aliò, ut ad actionem, aut ad operis alicujus molitionem & effectionem. Hac aut videmus duce naturâ, aut certè facile percipimus communes quaſdam ſententias de rebus bonis & malis, expetendis & fugiendis: cujusmodi ſunt, tuendam eſſe hominum inter ipſos ſocietatem; colendam eſſe juſtitiam; ab injuria abſtinendum; vim vi repellere jus fasque eſſe: itemque alias, quæ quaſi principia ſunt ac ſemina artium ad vitam neceſſariarum. Ad hæc principia cùm acceſſit primùm διάνοια, quæ, ut dixi, alia

cum

Digitized by Google

cum aliis comparans, alia ex aliis nectens progreditur ac provehitur paulatim longiùs: deinde diuturnus uſus & experientia cum accuratâ & diligenti animadverſione ac notatione eorum, quæ eveniunt in vitâ, exſiſtit illa magiſtra vitæ, omnium bonorum conſiliorum præceptrix, omnium honeſtarum actionum moderatrix, omnium moralium virtutum dux gubernatrixque prudentia; eâdemque illâ vi excogitatæ, auctæ, & ad ſummum perductæ ſunt artes illæ, quibus aut nullo modo, aut certè non ſatis commodè carere poteramus. Reliqua eſt opinio, varium & multiforme monſtrum: quoque non Proteus aut Vertumnus plures induerit ſpecies. Quamquam enim in rebus incertis & fortuitis proprium illius munus eſt: non tamen eis ſe finibus continet: ſed indomitâ quâdam & effrenetâ licentiâ per omne genus rerum temerè ruens, omnia permiſcet atque perturbat. Interdum etiam ſeſe pro ſapientiâ, pro ſcientiâ, pro prudentiâ venditans, homines nimium fidentes ſibi in graviſſimos ac perniciosiſſimos inducit errores. Huic igitur, quoniam fallax, incerta, & inſtabilis eſt, nullius virtutis origo tribuitur: niſi quod bona opinio de iis, quæ ſciri poſſunt, præparatio quædam eſt ad ſcientiam: bona opinio de rebus agendis, utiliter ad comparandam prudentiam antecedit. Immò verò, ut in diſciplinis quædam ponuntur, quibus ſine ullâ dubitatione credendum eſt: ita ait Ariſtoteles opinionibus ac ſententiis ſenum, & eorum, quos longa & multiplex rerum experientia cautos ac providos effecit, in conſilio capiendo & in inſtituendâ vitâ maximam fidem habendam eſſe: eas enim eandem vim ad prudentiam, quam illa principia ad ſcientiam, obtinere. Dixi breviter, ut propoſueram, de omnibus humani animi facultatibus; & quamquam hanc totam diſputationem quotidianis verbis & inornato dicendi genere contexui: tamen confido eam vobis non minus gratam fuiſſe, quàm ſi omnes undique floſculos colligens, omnes dicendi lepores ac feſtivitates aucupans, concinno quodam ac modulato verborum ſono

aures veſtras demulcere ſtuduiſſem. Poteſtis autem facil perſpicere ex iis, quæ dicta ſunt, quibus de rebus in ho ſexto libro explicando diſputaturi ſimus. Nam cùm in ſuperioribus libris earum virtutum, quæ ſunt in illâ parte animi, quam per ſe ratione carere, ſed rationi tamen parere poſſe diximus, natura pertractata ſit: in hoc de virtutibus illius ſuperioris ac divinioris partis, hoc eſt, de intelligentiâ, ſapientiâ, ſcientiâ, arte, prudentiâ, ſed potiſſimùm de prudentiâ diſſeremus. Quid igitur? finémne ſtatim faciam, (id enim à me jam expectari video) an priusquam deſino, ad hæc toto pectore amplectenda paucis vos cohortabor? Ego verò ita faciam, neque committam, ut aut ad ineundam, aut ad perſequendam pulcherrimam & fructuoſiſſimam ſtudiorum viam, ullo aut loco aut tempore, mea vobis cohortatio defuiſſe videatur. Dubitatis igitur, adoleſcentes, quin ad harum rerum cognitionem adipiſcendam omnis vobis diligentia ſuſcipienda, omnis labor perferendus, omnis corporis voluptas negligenda, omnis aliarum rerum cura ex animo ejicienda ſit? Ubi, quæſo, iſtam egregiam indolem, quam in plerisque veſtrûm videmus, ubi iſtud ingenium ad omnia ſumma natum, ubi iſtam partem ætatis ad concipienda doctrinæ virtutisque ſemina omnium aptiſſimam, aut honeſtiùs, aut ſuaviùs, aut fructuoſiùs collocare poteritis? Quid enim eſt, quo quisquam oblectari, quo ad diſcendum invitari atque allici poſſit, cujus non in hiſce quotidianis diſputationibus noſtris copiam reperire aliquam liceat? Eſt quem arduarum rerum & remotarum à cognitione vulgi accurata tractatio capiat? Talia nobis plurima in animi partibus excutiendis, in principiis humanarum actionum evolvendis, in patefaciendâ ſapientiæ ſcientiæque naturâ, neceſſariò tractanda erunt. Eſt quem non tam ardua & ſublimia, quàm in quotidiano uſu poſita, & ad inſtituendam vitam accommodata, delectent? Utiliſſimis ad vitam præceptis aures eorum qui me audient quotidie perſonabunt. Eſt cui antiquitatis cognitio & veteris hiſtoriæ commemo-

memoratio jucunda ſit? At nos quidem ſcitis vix ullum præceptum tradere ſolitos eſſe, quin ei illuſtrando repetitam ex Græcâ Romanâque hiſtoriâ, exemplorum lucem adhibeamus. Poëtarum alius amœnitate ducitur? Nos verò ex optimis utriusque linguæ poëtis pulcherrima quæque libantes, perpetuò diſputationes noſtras ejus quaſi ſalis adſperſione condimus. Græcam linguam amat aliquis? Ariſtotelem hic quotidiè Græcè loquentem audiet: qui eâ linguâ dictus eſt aureum orationis flumen fundere. Latinam anteponit alius? Dabimus nos quidem operam, ut ex optimis Græcis non peſſima Latina faciamus: neu quis à nobis audiendis, tanquam in latinè loquendo non ſatis diligentibus, abſterreatur. Omninoque quicunque tantam huc animorum alacritatem tantamque diſcendi cupiditatem adferent, quantam ego rerum optimarum varietatem, & quantum perſpicuè docendi ſtudium adferam, faxo, nunquam eis veniat in mentem, quod docenti mihi aſſiduam operam dederint, pœnitere.

DIXI.

Pro Alfonſo II. Duce Ferrariæ, &c. ad Pium IV. Pont. Max.

ORATIO XI.

Non eſt habita.

SI quis eſt, qui ſcire cupiat, Beatiſſime Pater, quanto gaudio perfuſus ſit Alfonſus II. Ferrariæ Dux, poſteaquam te in ſummum iſtum & cœlo proximum dignitatis, atque amplitudinis gradum communi patrum omnium voluntate ac judicio ſublatum eſſe cognovit: is, ſi orationem meam cogitatione ſuâ ſubſequi, quasque ille gaudendi cauſſas habuit, earum unaquæque quantum ponderis ac momenti habeat, diligenter expendere voluerit, ſimul & id, quod

quod cupit, intelliget, & mihi, ſi fortè illius gaudii magnitudinem verbis exæquare non potuero, ignoſcendum potiùs quàm ſuccenſendum putabit. Nam cùm ea dicendo tractanda ſunt, quæ nullo verborum genere ſatis exprimi poſſunt, acris & intelligentis æſtimatoris eſt, non dicentis imbecillitatem accuſare, ſed eo ipſo potiùs argumento uti, ut id, quod agitur, ſingulare quiddam & eximium eſſe judicat, quod ad id exprimendum nulla potuerit ſatis vehemens atque illuſtris oratio reperiri. Alfonſus autem ſecundus ut inſignem quandam lætitiam perciperet ex eo, quod ſapientiæ tuæ ſumma totius Eccleſiæ gubernatio delata eſſet, cùm iisdē illis cauſſis adductus eſt, quę cæteros quoq; principes Chriſtianos admirabili ob eam rem voluptate cumulârunt, tum aliis etiā quibusdam ad ſe propriè pertinentibus, quæ in communi omnium gaudio gaudiū ipſius majus, & inſignius reddunt. Ac primùm quidem gratiſſimum ei, atq; optatiſſimum accidit, illi potisſimùm ſummam rerum concreditam eſſe, qui per omne anteactæ vitę ſpatium talem ſe præſtitiſſet, ut tanquam perfectum & abſolutum antiquæ illius innocentiæ, & integritatis exemplum omnium prædicatione commendaretur. Quis enim per illum, cujus locum in terris obtines, rerum omnium præpotentem Deum, multos jam annos ad iſtam ſanctiſſimam ſedem provectus eſt, te uno iis omnibus virtutibus, quas bonum, & omni ex parte abſolutum principem habere decet, ornatior? Qui cùm intelligeres, animum humanum duabus præcipuè rebus perfici, & ad illud, ex quo ductus eſt, divinitatis exemplar proximè accedere, cognitione primùm & intelligentiâ earum rerum, quæ dignæ ſunt, in quibus ſtudium collocetur; deinde procurandis hominum commodis, iisque actionibus ſuſcipiendis, ex quibus quàm maximus fructus ad quàm plurimos perveniret: jam inde à principio ita vitam inſtituiſti tuam, ut perpetuò ad eos, quos dixi, fines omnia retuliſſe, neque unquam ullum temporis punctum, mentis aciem ab eis deflexiſſe videaris. Itaque totum illud adoleſcentiæ

ſcentiæ tempus, cui & communi hominum conſvetudine, & quadam prope ipſius naturæ tacitâ lege major quædam licentia tribui ac permitti ſolet, à te, non in remiſſionibus animi, neque in eis voluptatibus, quibus ætas illa plerunque etiam ſine reprehenſione capitur, poſitum, ſed in aſſiduâ præſtantium doctrinâ virorum conſuetudine, diligentiſſimaque cùm omnium honeſtarum artium, tùm earum præcipuè, quæ populorum rectoribus neceſſariæ ſunt, perveſtigatione conſumptum eſt. Neque verò te ab eo, quod tibi propoſueras, curriculo, aut deterrere poſtea laboris aſperitas, aut avocare voluptatum blandimenta potuerunt. Qui ſemel ad ſolidam & immortalem gloriam recto itinere contendere penitus imbibiſſes, omnia tibi, dum eò, quò inſtitueras, pervenires, contemnenda, & pro nihilo putanda eſſe duxiſti. Nimirum illam ut virtutis pulchritudinem, quam Plato, ſi cerneretur, mirabiles ſui amoris excitaturam eſſe dicebat, non corporeis, ſub quos illa non cadit, ſed iis, qui, ſi nulla cupiditatum nubes oppoſita eſt, multò perſpicatiùs & acutiùs cernunt, animi oculis videras: ejuſque deſiderio incenſus, niſi, adeptâ eâ, vitam ipſam tibi acerbam, atque inſuavem fore ſtatuebas. Igitur cùm Patavii primùm, deinde Bononiæ, defixus in præſtantiſſimarum artium ſtudio, primam ætatis partem exegiſſes, iiſque adoleſcens egregiè navatæ in ſtudiis operæ inſignibus atque ornamentis affectus eſſes, quæ ampliſſima in eis civitatibus tribui ſolent: judicaſti tibi jam eſſe ex domeſtico illo, & umbratili vitæ genere, quod ad illud usque tempus, flagrantiſſimam illam cognitionis & doctrinæ ſitim explere cupiens, neceſſariò colueras, in ſolem, quod dicitur, & in pulverem prodeundum; tempus eſſe, ut præclara illa ſemina, quæ diligenter ſubacto ac præparato animo colueras, omni ratione foveras, alueras, auxeras, efferrent tandem ipſa ſe, & fructus exſpectatione dignos hominum generi afferrent. Nec enim te fugiebat, omnem cognitionem, quam nulla conſequeretur actio, mancam quodammodo & inchoatam

Digitized by Google

eſſe; qui ſe ita ſtudiis abdidiſſent, ut nihil ex eis ad utilitatem publicam protuliſſent, eos nunquam magnopere commendatos, ſæpe etiam reprehenſos ac vituperatos fuiſſe. Quapropter in patriam reverſus, ut, quæ te prima urbs naſcentem gremio, & ſinu ſuo exceperat, eadem quoque primos perciperet induſtriæ tuæ fructus, non tantùm magnas controverſias, inter principes civitatis ortas, cùm illi te communi conſenſu judicem ſumpſiſſent, ſapientiſſimè diremiſti, verùm etiam ſedatis gravibus illis inter Franciſcum Sfortiam Mediolani Ducem, & Joannem Jacobum Medicem fratrem tuum diſcordiis, pacem, pacem inquam, quâ nihil optabilius eſt, nihil ſalutarius, civibus tuis inſperantibus reddidiſti. O felix, & auſpicatum principium! O præclarè poſitum rudimentum! Quid non bonorum ab eo ſperare poterant cives, qui primum virtutis ſuæ ſpecimen pace & privatim & publicè componendâ dediſſet? Sed videlicet illa tanta virtus majorem aliquem campum, in quo excurreret, majus theatrum, in quo ſpectaretur, requirebat. Roma te, Roma urbium princeps jam tunc ad ſe vocabat, & ſub cujus olim imperio beata futura erat, ejus præſentis virtutem tanto antè guſtare, ac cognoſcere cupiebat. Romam igitur veniſti, ubi virtutis tuæ tam multa, tamque luculenta teſtimonia, & pace, & bello dediſti, ut Paulus III. P.M. quem & omnes confitentur, & res ipſa loquitur, cùm in cæteris rebus rarâ quâdam & exquiſitâ prudentiâ, tùm miro in pernoſcendis hominum ingeniis acumine, & acerrimo in ponderandis cujusque meritis judicio præditum fuiſſe, cùm in plurimis maximi momenti negotiis prudentiam, fidem, magnitudinem animi tuam expertus eſſet, primùm quidem te Epidaurio Archiepiſcopatu cohoneſtaverit: deinde verò abſentem Reipublicæ cauſsâ in auguſtiſſimum & ſanctiſſimum Cardinalium Collegium adſciverit. Hic ego, ſi, quod poëtæ ſolent, idem nobis quoque facere liceret. Neſtoreum mihi aliquod, aut Ulixeum eloquentiæ flumen optarem: ut quemadmodum unà cum honoris amplificatione,

ne, tua ſemper virtus accrevit, ita mea quoque in explicatione laudum tuarum, quaſi per gradus attolleretur, & ſeipſâ grandior, ac ſublimior fieret oratio. Vix enim fas videtur de raris inuſitatisque rebus dicentem, uſitato, & quotidiano genere ſermonis uti. Sed in hâc conſcientiâ tenuitatis meæ una me cogitatio ſublevat, quod apud eos me dicere intelligo, qui rerum à te divinitus geſtarum non teſtes modo ac ſpectatores, ſed exiſtimatores etiam & exornatores fuerunt. Nam quo die tot ampliſſimi & illuſtriſſimi Cardinales, non inconſulto aliquo & ſubito animorum impetu, ſed poſt accuratam in Conclavi aliquot menſium deliberationem, ad deferendam tibi ſummam in Eccleſiâ poteſtatem conſenſerunt, eodem die apertiſſimum judicium de perſpectâ ſibi & exploratâ tuâ omnis generis præſtanti & eximiâ virtute fecerunt. Quare non eſt mirandum, ſi, te tali Pontifice creato, Alfonſus II. Ferrariæ Dux, qui ſtudium quoddam incredibile erga hanc ſacroſanctam Sedem à majoribus ſuis quaſi hæreditarium accepit, tanto ea ex re gaudio affectus eſt, quantum neque meâ, neque cujusquam oratione exprimi poteſt. Nam ad eas lætitiæ cauſſas, quæ communes ipſi ſunt cum cæteris omnibus Chriſtianis Principibus, non parvi quoque ponderis aliæ accedunt. Primùm, quod, Eccleſiæ cliens cùm ſit, omnes opes ac facultates ſuas hujus ſacroſanctæ Sedis auctoritate nixas & fundatas eſſe non ignorat: ut etiam hoc nomine impendio magis omnibus, quæ ad ejus dignitatem pertinent, affici debere videatur. Deinde, qui & patrem habuerit amplitudinis tuæ ſtudioſiſſimum, & ipſe non paterni magis imperii quàm illius in te obſervantiæ hæreditatem creverit, ſciatq; præterea è ſuis omnibus neminem eſſe cujusque ordinis, qui non eodem planè animo ſit ſemperque fuerit, quique honori tuo ex animo, atq; ex illâ ſummâ voluntate non faverit: cui dubium eſt, quin is, factâ ad gloriam tuam eâ, quæ maxima fieri potuit, acceſſione, incredibilem quandam ex eo hauſerit voluptatem? Poſtremò, qui ſeſe haud ita pridem cum illuſtriſſimo

Digitized by Google

Principe Coſmo Florentinorum & Senenſium Duce, gentili tuo, ductâ in matrimonium illius filiâ, affinitate devinxerit; cur non immortaliter gaudeat, quâ ex gente ipſe uxorem acceperit, ex eâdem, qui univerſam Eccleſiam cum ſummo imperio regeret, exſtitiſſe? Ille verò ſtatim accepto nuncio ſeſe in viam dediſſet, neque ullam moram interponendam putâſſet, quin præſens tibi gratularetur, pedibusque tuis ſuppliciter advolutus in tuâ poteſtate eſſe ſe ac ſemper fore oſtenderet, niſi prius perculſis & afflictis nec opinatâ patris ſui, optimi ac præſtantiſſimi Principis morte, ſuorum animis aliquid conſolationis adhibendum eſſe duxiſſet. Quam quidem excuſationem partim inevitabili neceſſitate, partim naturali pietate ſubnixam, à te, Beatiſſime Pater, æquo animo acceptum iri confidit: quodque multò antea, ſi licuiſſet, facturus erat, ad pedes tuos proſtratus, te patrem ac dominum agnoſcit, tibi ſe ſuaque omnia in fidem & clientelam tradit: & ut unà cum ſententiâ, verborum quoque formulam apud majores hâc in re uſitatam retineamus, *Debitam tibi obedientiam præſtat*; ſeque ſemper non ad fortunas modò ſuas, verùm ad ſanguinem quoque & vitam pro hujus ſanctiſſimæ Sedis dignitate profundendam paratiſſimum fore, omni aſſeveratione confirmat.

Pro

Pro Alfonſo II. Duce Ferrariæ, &c. ad Pium V. Pont. Max.

ORATIO XII.

Habita Romæ v. Kalend. Quinctil. Anno cIↃ. IↃ. LXVI.

IN communi omnium Chriſtianorum Principum gaudio, quo eos optatiſſima ſummi honoris ad te concordibus horum ampliſſimorum Patrum ſuffragiis delati fama cumulavit, PIE V. Pontifex Maxime, ſi præcipuam quandam ac prope ſingularem Alfonſi ſecundi Ferrariæ Ducis lætitiam exſtitiſſe dixero, vereor ne quis id magis ex veteri, & quotidianâ omnium conſuetudine, quàm quod ipſi præter cæteros gratum id ac jucundum acciderit, à me dictum arbitretur. Ita enim jam uſitatum eſt, ut omnibus Pontificibus, omnium Principum nomine eadem illa dicantur, ut & eos qui audiunt veriſimile ſit ea modò ſibi videri audire, quæ cuilibet alii eundem adepto honorem dicerentur: & ii qui dicunt non tàm ex ſuo ſenſu orationem depromere, quàm ex vetere aliquo libro ſolennem, & certis conceptam verbis gratulandi ſummis Pontificibus formulam recitare videantur. Neque verò dubitari poteſt, quin æquiſſimum atque honeſtiſſimum ſit, quemcunque hic pleniſſimus ordo ad Eccleſiæ gubernacula admoverit, quando totum illud negotium non humanis conſiliis, ſed divini ſpiritûs inſtinctu atque afflatu adminiſtrari certiſſimum eſt, ejus ut cæteri quoq; Principes libentiſſimis animis imperium accipiant, auctoritatem agnoſcant, leges obſervent, ſe ſuaq; omnia ejus poteſtati tradant ac permittant, eum denique qui Deo maximè placuit, ſibi quoque gratiſſimum acceptiſſimumq; eſſe profiteantur. Sed tamen & longè alia illa eſt animorum alacritas, cùm homines eum, quicunque ſibi rector divinitus datus eſt, libenter accipiunt; alia cum, quem ſemper ipſi eo munere digniſſimum judicârant, quemq; ſemper

per

per toto pectore optaverant, eum divino quoque judicio probatum vident: & quanquam omnium publicè intereſt, qualis ſit Pontifex; non eſt tamen obſcurum, eſſe quoſdam populos quosdamque Principes, quorum id privatim multis de cauſſis maximè interſit. Ex quibus ut unum eſſe Alfonſum ſecundum FerrariæDucem omnes homines intelligant, neque vulgarem illam, aut mediocrem lætitiam fuiſſe, quâ ipſe accepto Pontificatûs tui nuncio perfuſus eſt, idque eò dici, non quòd ita dici ſoleat, ſed quòd veriſſimum ſit: conſtitui, ſi per te liceat, Beatiſſime Pater, primùm quidem breviter exponere, cur tibi potisſimùm boni omnes communibus votis iſtum honorem mandari & optaverint, & optare debuerint, deinde verò quas privatim cauſſas Alfonſus habuerit, propter quas eximiam quandam ex eo perceperit voluptatem. Sed quoniam prior orationis meæ pars explicari aliter non poteſt, quin de tuis laudibus nonnulla dicantur, idque cùm aliquâ tuâ moleſtiâ fieri neceſſe eſt, propterea quòd, ut quisque laude dignisſimus eſt, ita minimè libenter laudes ſuas audire conſuevit: ſupplex à te etiam atque etiam peto hanc veniam, Pater optime ac ſanctisſime, ut quæ de virtutibus tuis toto orbe jam pridem ſparſa ac diſſeminata ſunt, ea me ſtrictim ac modicè attingere, ac delibare patiaris. Vos autem, Patres amplisſimi, oro atque obteſtor, ut ſi me ſublimia humiliter, ampla tenuiter, illuſtria inornatè tractantem, & ex innumerabilibus, quæ ad dicendum ſuppetunt, plurima prætermittentem, pauca proponentem, veriùs quàm exponentem audietis: cogitetis cum animis veſtris, neque poſſe quemquam in tam ubere materiâ omnia perſequi, neque ea, quæ ſatis per ſe ſplendida & magnifica ſunt, ornatu verborum indigere, & mihi eam inprimis cautionem adhibendam fuiſſe, ne ſanctisſimi ejusdemque modeſtisſimi Principis patrisque noſtri aures, quanquam verisſimis, & omnium ſermone celebratisſimis, inuſitatis tamen, & longè multumque ſupra exempla vulgaria poſitis laudibus ſuis offenderentur. Atq; equidem

idem, Beatiſſime Pater, ut mea tibi, quantum in me ſitum eſt, minimè moleſta ſit oratio, abducam, & avocabo eam à perſonâ tuâ, & de te reticens rem tantùm ipſam excutiendam conſiderandamq́ue proponam. Si quis igitur reperiretur, qui ab ipſo ineuntis ætatis principio illud arduum ac cum labore ad virtutem directum iter ingreſſus, hoc robore animi, atq; hâc indole continentiæ eſſet, ut omnia blandimenta voluptatum reſpuens & aſpernans, nihil in vitâ expetendum, aut magnifaciendum putaret, niſi quod eſſet cum laude & cum dignitate conjunctum, ſeque jam tum à corpore quàm maximè abſtrahens ad divinarum rerum cognitionem curâ omni ſtudioque raperetur: quis non facilè auguraretur ex illâ herbeſcentis adhuc, ſeq́ue paulatim exſerentis ingenii teneritate magnas aliquando virtutis ac ſapientiæ fruges exſtituras? Quod ſi idem, cùm ſe paulùm jam corroborâſſet, ut planè liber ab omnibus impedimentis iter ſibi deſtinatum expeditiùs cōficeret, ſecederet, ſegregaretq; ſe à commercio vulgi, & ſolitariam vitam amplexus, nomen daret in eam ſodalitatem, quæ ex quo primùm inſtituta eſt, perpetuum quoddam inexhauſtæ fœcunditatis ſeminarium hominum & doctrinâ & virtute præſtantium fuit: quis non in eâ ſpe, quam jam antea concepiſſet, magis, ac magis confirmaretur? Jam verò, ſi multos annos in eodem ordine ita vixiſſet, ut non æqualibus modò ſuis, aut minoribus natu, ſed ipſis ſenioribus exemplum innocentiæ, & integritatis eſſet, nullam unquam ullius turpitudinis aut flagitii ne tenuiſſimam quidem ſuſpicionem dediſſet, neq; in caſtigandis aliorum delictis remiſſus eſſet, & tamen aliis omnibus faciliùs ignoſceret, quàm ſibi; pium ac juſtum bellum indixiſſet cùm omnibus vitiis, tùm præcipuè pravis, & veræ ac Catholicæ religioni contrariis opinionibꝰ; multos mortales, aut errore lapſos, aut ab aliis in fraudem inductos revocâſſet in viam; obſtinatos, & pertinaces, ne eorũ contagio bonis obeſſet, repreſſiſſet legum habenis, & omnes vires ſuas ad eos exterminandos contuliſſet, ejusq́ue rei cauſsâ

nullam

nullam offenſionem, nullam ſimultatem, nullum odium nullam denique capitis dimicationem ſibi unquam defugiendam putâſſet: nemo, ut opinor, inveniretur, qui non tantum illud virtutis & conſtantiæ lumen in excelſo aliquo & illuſtri loco collocandum arbitraretur. Ad hæc omnia ſi judicium & auctoritas acris alicujus, ac ſeveri Pontificis accederet, qui nullâ prorſus aliâ re quàm illâ præſtanti virtute commotus, eum virum, de quo loquimur, nihil tale ambientem ac ne cogitantem quidem, in ſacroſanctum Cardinalium Collegium adſciſceret, iſque ſe in illo dignitatis gradu conſtitutus, eundem toto decennio præſtaret, quem in aliis vitæ partibus præſtitiſſet: quis non ei bonus Pontificatum maximum ſpe & votis omnibus deſtinaret? Quis non omnes Chriſtiani nominis & animi provincias gaudio triumphaturas, florenteſque ac beatas futuras, tali ſibi dato gubernatore confideret? Si hæc in extremis Galliæ aut Hiſpaniæ, aut etiam remotioris alicujus provinciæ finibus dicerem, pro certo tamen haberem, cognitum iri ab omnibus, te Pie Quinte eum eſſe, quem mea jam dudum notaret ac deſignaret oratio. Nam quæ tandem vitæ tuæ pars non ejuſmodi fuit, ut in eâ cùm ſemper reperirent boni, quod imitarentur, nihil reperire poſſent improbi, quod calumniarentur? Majori tu & tranquilliori animo paupertatem tuliſti, quàm ceteri divitias ferunt. Nunquam tu honores ſecutus es: ſed recto ſemper itinere gradientem, & de ſolâ virtute ſollicitum, de aliis rebus non laborantem, ipſi te ultro ſunt honores conſecuti. Nihil te Cardinalatûs dignitas immutavit, niſi quod ut tua virtus à pluribus cognoſceretur effecit: eandem quam privatus comitatem, atque affabilitatem, eundem cultum, eandem vitæ ac diſciplinæ ſeveritatem retinuiſti. Una erat omnium vox, neminem eſſe, qui majori libertate ſententiam diceret, qui minùs ad gratiam loqueretur, qui quæ vera rectaque erant conſtantiùs, aut animoſiùs tueretur. Itaque non in ſermone tantùm, ſed in vultu ipſo ac nutu tuo magna ineſſe putabatur aucto-

Digitized by Google

auctoritas. Tanto igitur, & tam repentino omnium conſenſu Pontifex renunciatus es, ut ſi cui fortè adhuc dubium fuerat, hominúmne judicio, an divino numine ſummi Pontifices crearentur, quod tamen nemini unquam bono dubium fuit, ea tota dubitatio proximis comitiis ſublata eſſe videatur. Non enim fumoſæ majorum imagines, non invidioſa divitiarum magnitudo, non eblanditæ principum commendationes viam tibi ad Pontificatum munierunt. Eadem illa virtus, quæ te ab ipſis incunabulis ſuſceptum perpetuò comitata erat, ſeriùs omninò & votis noſtris, & meritis tuis, ſed tamen in iſto te tandem celſiſſimo dignitatis inter homines Deo proximæ ſolio, ſuis ipſamet manibus còllocavit. At hæc quidem omnia omnibus Chriſtianis & principibus & populis ingentem lætitiam attulerunt. Quas autem cauſſas habuerit Alfonſus II. cur ex eo præcipuum quoddam gaudium caperet, ſequitur ut exponam. Non eſt dubium, quin totius Chriſtianæ Reipub. interſit, quàm optimos Pontifices creari. Sed tamen id magis quodammodo pertinet ad eos populos, qui reguntur ab ipſo Pontifice, quàm ad illos qui procul poſiti, etiamſi in iis, quæ ad religionem pertinent, Pontificis imperio parent, in cæteris tamen à regibus aliisvé principibus gubernantur: itidemque inter principes, magis ad eos, qui ſunt in fide ac clientelâ Eccleſiæ, quàm ad eos, quibus nulla talis intercedit cum hâc ſanctâ, & Apoſtolicâ Sede conjunctio. Cùm igitur antiquiſſima, & nobiliſſima principum Eſtenſium familia & antiquitus à Pontificibus Romanis Ferrariam acceperit, & ab eiſdem ducali nomine, atque auctoritate decorata fuerit, ſemperque ex eo in hujus ſanctæ Sedis patrocinio permanſerit: conſtat, cujusmodi Pontifices ſint, quàm amantes religionis ac juſtitiæ, eorum magis, quàm multorum aliorum principum, intereſſe. Deinde cùm ex aliis multis & præcipuè ex illuſtriſſimo Cardinali Ferrarienſi patruo ſuo Alfonſus II. de tuâ præſtanti virtute cognôſſet; neque neſcius eſſet quanto opere & is, & frater ſuus illuſtriſſimus Cardi-

Cardinalis Eſtenſis dignitate tuæ verè atque ex animo faverent: fieri nullo modo poterat, ut non & ipſe idem evenire cuperet, quod & patruum, quem ſemper meritisſimò plurimi fecit, & fratrem, quem æquè amat ac ſeipſum, tanto ſtudio procurare intelligebat. Poſtremò, cum ita naturâ comparatum ſit, ut eos quisque ornatiſſimos ac florentiſſimos eſſe cupiat, quorum cauſsâ plurimùm laboravit, in plurimaque ſe ac maxima pericula expoſuit: neceſſe eſt inſigniter caram eſſe Alfonſo Ferrariæ Duci hujus ſanctæ Sedis dignitatem, pro quâ majores ipſius tot labores ſuſceperunt, tot diſcrimina adierunt, toties de vitâ fortunisque omnibus dimicârunt. Nihil augendi aut amplificandi cauſsâ loquar, Pater Beatiſſime, ſed id tantùm optimâ fide teſtabor, quod, ſi opus ſit, certiſſimis ac locupletisſimis auctoribus probare nullo negotio poſſum: ſi ea minutatim perſequi velim, quæ à principibus Eſtenſibus pro Apoſtolicæ Sedis auctoritate, ac totius Italiæ ſalute, fortiter facta ſunt, non dies modò me, ſed vox ipſa viresque deficient. Sed, ut omittam ea, quæ nimis antiqua videri poſſunt, (ſi quidem mille jam anni, & eo amplius ſunt, cùm hæc nobilisſima familia floret, aliosque asſiduè ex aliis Principes perpetuâ quâdam ſerie propagat,) illud certè prætermitti non poteſt, quod cùm Fridericus Ahenobarbus à Gregorio nono damnatus atque hoſtis judicatus, ob idque implacabili adverſus Eccleſiam Romanam odio flagrans, per Italiam immanisſimi latronis more baccharetur, vaſtaret agros, oppida diriperet, depopularetur, incenderet, non ſexui, non ordini, non ætati ulli parceret, cæde ac ſanguine compleret omnia, adminiſtrumq; ac ſatellitem crudelitatis ſuæ haberet Eccelinum, quem non tam inter ſceleratos tyrannos, quàm inter tetras, & immanes belluas numerare meritò poſſumus; utriusque copias non tam numeroſo, quàm valido exercitu fudit, ac fugavit Azo nonus Marchio Eſtenſis. Quin etiam cùm Salinguerra Taurellus, qui Eccelini ſororem in matrimonio habebat, eique in omni ſcelere geminus erat, Ferrariam

riam vi & armis occupatam & oppreſſam teneret, miſerorumq; civium cervicibus prædo crudeliſſimus incubaret, ejuſdem Azonis virtute, & armis Ferraria ab illius tyrannide vindicata eſt. Cujus rei cauſſa primùm quidem univerſus populus Ferrarienſis Azonem ipſum dominum, ac principem ſuum conſalutavit; deinde verò Pontifices, habitâ ratione & ſumptuum, quos ipſe in liberandâ Ferrariâ fecerat, & beneficii, quod ab eo Apoſtolica Sedes acceperat, eandem illam urbem ei poſteriſque ejus habendam ac regendam conceſſerunt. Neque unquam, quoties aliqua ſeſe obtulit occaſio, recusârunt Principes Eſtenſes, dum pro Eccleſiâ propugnarent, ſe ſuaque omnia prompto animo in diſcrimen opponere. Quæ omnia aliaque ejusdem generis plurima non Ferrarienſium tantùm annalibus, quorum hâc in parte fides alicui fortaſſis ſuſpecta eſſe poſſit, ſed optimi cujusque illorum temporum, aut etiam inferiorum ſcriptoris monumentis prodita, & teſtata ſunt. His virtutibus domus Eſtenſis ad tantam gloriam jam pridem pervenit, ut ſummi Pontifices, ut Imperatores, ut Hungariæ, ut Galliæ Reges, aliique potentiſſimi Principes pulchram ſibi ac decoram illius affinitatem judicârint. Hæ cauſſæ ſunt, Beatiſſime Pater, cur Alfonſus II. qui neque pietate in Deum, neque obſervantiâ erga Sedem Apoſtolicam, neque ullâ denique virtute cuiquam ex majoribus ſuis cedere meditatur, te Pontifice declarato, incredibile quoddam ex eâ re gaudium ceperit. Neque quidquam libentiùs feciſſet, quàm ut ad te primo quoque tempore veniret, & ſanctiſſimis pedibus tuis advolutus quantoperè tibi, & huic ſanctæ Sedi devotus addictusque modis omnibus declararet, ac patefaceret, niſi id temporum ratio prohibuiſſet. Sed cùm ita eveniſſet, ut feliciſſimi Pontificatûs tui principium in id tempus incidiſſet, quo ipſe uxorem domum duxerat: judicavit te pro tuâ ſingulari clementiâ non iniquo animo laturum, ſi priùs connuptiarum ſolemnia celebraret, ac cum uxore unum, alterum menſem commoraretur, deinde ad debitum

officium tibi præſtandum veniret. Nunc autem aliud terea multò gravius objectum eſt impedimentum. Na cùm ſceleratiſſimus ille religionis noſtræ hoſtis Tur rum tyrannus numeroſiſſimo exercitu Hungariæ immi at, generoſiſſimus Princeps, qui admirabili ſtudio ardea incedendi aſſiduè per veſtigia majorum ſuorum, Maxim liano Imperatori, uxoris ſuæ fratri, ſponte ſe in belli, diſcriminis ſocietatem obtulit, eiqve pollicitus eſt, ſim atque accerſitus eſſet, ſe ad eum nullâ interjectâ morâ cu quantis poſſet copiis eſſe venturum. O vis virtutis, qu non in pectoribus verè generoſis efficis? Non dulcedine patriæ, quam abitu ſuo mœſtam & paventem relinquit, non nuper ductæ uxoris caritate, quæ ſibi eo diſcedente à viſceribus ſuis diſtrahi ac divelli videtur, non hoſtis fe ritate, non periculi magnitudine retineri fortiſſimu Princeps poteſt. Valeant, inquit, valeant alia omnia, ub Chriſtianæ Reipublicæ defenſio agitur; indignus ſim ma joribus meis, ſi quidquam ei anteponendum putem. Ve rebatur autem, ſi huc iter cœpiſſet, ne interea accideret a liquid, ut ſtatim regredi, atque in Hungariam proficiſc neceſſe haberet: neque dubitabat fore, ut hæc excuſatio ſua à te quoque, Beatiſſime Pater, non modò acciperetur, verùm etiam commendaretur. Sed quod ipſe ſi licuiſſet, præſens facturus erat, idem nunc per hunc illuſtriſſimum Principem ac Marchionem Franciſcum Eſtenſem patruum ſuum facit: quo deligere neminem poterat, in quo plus ineſſet vel fidei vel auctoritatis. Per eum igitur, Beatiſſime Pater, Alfonſus II. Ferrariæ Dux eam quam debet *tibi, & ſanctæ ſedi Apoſtolicæ obedientiam præſtat, ſe ſuaq; omnia tibi tradit ac conſecrat, ſemperq; ſe in tuâ atque hujus ſanctæ ſedis* poteſtate fore ſanctiſſimè pollicetur. Tu eum viciſſim, Beatiſſime Pater, ut ipſe te ſine ullâ dubitatione facturum eſſe confidit, paternâ benevolentiâ complectere: & quemadmodum ipſe ſemper omnes vires ſuas ad defendendam tuam, & Apoſtolicæ Sedis dignitatem ſtudioſiſſimè conferet: ita tu eum totamque unà familiam

Eſten-

Digitized by Google

Eſtenſem, eximium nobilitatis Italicæ florem, non tuendam modò tibi, ac conſervandam, ſed amplificandam etiam indies ac cohoneſtandam judicato.

DIXI.

Pro Carolo IX. Rege Chriſtianiſſimo ad Pium V. Pont. Max.

ORATIO XIII.

Habita Romæ Anno cIↃ. IↃ. LXVI.

De hâc Oratione Muretus lib. III. Epiſt. 15.

SI eorum, quæ oratione tractantur, magnitudo & præſtantia non aliunde, quàm ex ejus, qui de eis diſſerit, ingenio & dicendi copiâ penderetur: magnoperè mihi verendum eſſet, Beatisſime Pater, ne hodierno die, in hoc auguſtiſſimo & ad dicendum am-ʼisſimo orbis terrarum loco, ſplendor ac dignitas maxi-.rum pulcherrimarumque rerum, quarum explicanda-m munus mihi mandatum eſt, ingenii mei tenuitate & .tionis inopiâ imminueretur. Dicturus enim, hujus ·isſimi viri Oratoris ad te regii juſſu, quantum gaudi-Rex Carolus nonus, te Pontifice declarato, perceperit, lligo mihi faciendum eſſe, ut veteri atque uſitato eo-. qui ante me idem munus obierunt, inſtituto, de ſin-i atque eximiâ pietate, quâ Reges noſtri, multis ab .culis, præ cæteris omnibus perpetuò floruerunt, er diſſeram: & non omnia quidem, quod infinitum ed aliqua tamen eorum, quæ illi tum pro religione, o hujus ſanctæ Sedis defenſione piè fortiterque ges-. commemorem; oſtendam deinde, quanto ſtudio dore animi, Rex noſter jam nunc in hoc ineuntis

adoleſcentiæ flore, per illorum veſtigia gradiatur, qua que ſibi hujus præcipuè laudis principatum appetat concupiſcat. Quibus expoſitis, illud quoque facilè int ligetur, quantæ ipſi curæ eſſe debeat Eccleſiæ ſtatus, cùm, ſecundùm Deum, ex Pontifice potiſſimùm pendea quantopere te tali viro his turbulentiſſimis temporib divinitus Pontifice creato, ſibi præter cæteros gaudendu arbitretur. Quæ omnia ſi quis ita ſe tractare poſſe con dat, ut rerum magnitudini orationis pulchritudo reſpo deat: eum oportet aut ita exercitatum eſſe in dicendo, facultate ſuâ fretus, nihil ſibi difficile atque arduum p tet; aut ita inexercitatum, ut errore ductus, rerum po dera & momenta ſatis acutè atque intelligenter perſpic re ac dijudicare non poſſit. Neque mihi nunc alia ulla r perculſum ac debilitatum hâc cogitatione animum erig ac confirmat, quàm quòd apud te dicendum eſt, Beatiſ me Pater, qui & eâ ſapientiâ es, ut, quanti quæque res ſ ex naturâ ipſius, non ex iis, quæ de eâ dicuntur, pondere & eâ lenitate ac manſuetudine, ut eis, qui, potiùs quà officium deferant, ejus onere opprimi malunt, facilè a libenter ignoſcas. Mihi verò memoriâ vetera repetenti & mentis oculos per antiqua Regum noſtrorum decora circumferenti, non unde incipere, ſed ubi deſinere de beam, ſtatuere difficile videtur. Tanta eſt enim rerum al eis geſtarum magnitudo, tanta copia, ut neque poſſit quis quam, ne ſi mentiri quidem velit, majora confingere; ne que vera conſectans, omnia tam brevi temporis ſpatio per ſequi: ſed aut ab ipſo multa, aut ipſum à tempore deſer neceſſe ſit. Nam quæ tandem gens in toto orbe terraru nominari poteſt, quæ ſemel ſuſceptam JESU CHRISTI Salvatoris noſtri religionem majore conſtantiâ puram incorruptamque ſervaverit? quæ plures atrocioreſve illius hoſtes aut exſtinxerit, aut bellicâ virtute domitos errorem ſuum deponere, ſeque ad Eccleſiæ ſocietatem recipere coëgerit? quæ Apoſtolicæ Sedi laboranti tam ſæpe ſubvenerit, eamque Tyrannorum iniquitate & injuriâ op-

preſſam

Digitized by Google

:eſſam non in priſtinam modò dignitatem reſtituerit, ſed m multis ornamentis affecerit, tam firmis præſidiis muverit? Omnia, quæ ab aliis regibus, aut gentibus in hoc ſerę geſta ſunt, ſi unum in locum collata cum iis, quæ ſtri geſſerunt, comparentur, & numero eorum & maitudine obruentur. Mille jam anni ſunt, & aliquanto pliùs, cùm Hlodoveus, qui poſtea Hludovicus vocatus, primus Regum noſtrorum, ſalutari aquâ ablutus, non in Chriſti militiam dedit. Neque diu cunctatus, ſuoto bello in Viſigothos, pertinaciſſimos hæreſeos Anæ defenſores, eos commiſſo in Pictonibus prælio viregemque eorum Alaricum manu ſuâ interfecit. Neq; tò pòſt haud procul Burdigala reliquias eorum confen campo, qui ex eo etiam hodie Campus Arianus vor. Itaque ob id factum Anaſtaſius Imperator, honoauſsâ, tunicam ei purpuream, ſive, ut tum loqueur, blatteam miſit, ſimulque coronam auream magni leris, admirabili opere perfectam, multis ingentis i gemmis unionibusque collucentem: atque eum per os non conſulem modò ac patricium, ſed defenſorem tiani nominis, ſed liberatorem imperii, ſed generis ni patrem vocavit: felicem prædicans, cujus potisı manu divina providentia illos urbis Romæ everſoovinciarum vaſtatores, Dei hominumque hoſtes caoluiſſet. Ille, ut principem verè magnanimum deıunera quidem Imperatoris non repudiavit: ſed iluam dixi, coronam auguſtius quiddam & magnifis eſſe duxit, quàm ut cuiquam mortalium conveniignam rem ſacrario, dignam quæ non humano uſui, ino cultui addiceretur: itaque eam ſumma cumione, in templum Lateranenſe miſſam, divo Petro lorum principi conſecravit. Nimirum ut belli prinſolo divini cultûs ſtudio exſtiterant; ita victoriæ non alibi, quàm in celeberrimo aliquo templo, i par fuit; ut omnibus ſeculis in illo nobili mun tam illa clariſſimarum gemmarum multitudo,

quàm Hlodovei regis pietas religioque fulgeret. Neque ſe tanto patre parum dignum præſtitit Childebertus: qui Almaricum Alarici filium, cui etiam, ſanciendi fœderis cauſsâ ſororem Hlotildem in matrimonium dederat, cùm in paternâ impietate perſtare, ideoque in uxorem, quam abducere à Catholicâ religione non poterat, injurium ac contumelioſum eſſe cognoſſet: bello eum perſequi non prius deſtitit, quàm & Tyrannum ipſum obtruncavit, & populos, qui ei paruerant, ab Arianæ opinionis pravitate revocavit. O ſancta bella, quæ non ad unius hominis ambitionem, aut avaritiam explendam, ſed ad veram & Catholicam religionem latiùs ſpargendam ſuſcipiebantur! O felices victorias, quæ & victoribus immortalem gloriam, & victis æternam ſalutem afferebant! Sed ita magna & memorabilia ſunt, quæ mihi ſe ad dicendum offerunt, ut, cùm ſingula intueor, nihil eorum ſine flagitio prætermitti poſſe exiſtimem: ita multa rurſus, ut, cùm univerſa contemplor, plurima mihi neceſſariò omittenda eſſe cognoſcam. Dagoberti tamen primi ſingularem eximiamq; pietatem tacitus præterire non poſſum: qui, & edicto propoſito, omnes qui fidem Catholicam non amplecterentur, intra certam diem, aut Galliæ finibus excedere, aut capitis ſupplicio affici juſſit: & in reliquis vitæ partibus ita ſe geſſit, ut, qui honores more noſtro relatis in divos haberi ſolent, eos illi poſt mortem Eccleſia decreverit. De Carolo autem Martello quid primum, quid poſtremum eloquar? Ille Saracenos, ferociſſimam, & Chriſtiano nomini inimiciſſimam gentem profligavit: quorum infinitam quandam multitudinem uno ad Ligerim prælio ceciditſſe, cùm è noſtris pauciſſimi deſiderati ſint, hiſtoricorum monumenta teſtantur. Ille Friſios, impio falſorum Deorum cultui deditos, & à Chriſtianâ religione abhorrentes, repudiatâ ſuperſtitione, Chriſto initiari coëgit. Ille Viſigothos & Saracenos, conjunctis opiis bellum renovare & Narbonenſem provinciam occupare auſos, aggreſſus, agros eorum cadaveribus ſtravit, fluvios eorum ſanguine

te infecit. Ille, cùm Gregorius tertius Pontifex maxi-
ſ, rebus ſuis diffidens, opem ejus imploràſſet, Luit-
ndum, Longobardorum Regem, ab hâc urbe obſidendâ,
nominis ſui auctoritate deterruit. Sed non omnia
equenda ſunt. Vocat enim nos ad ſe Pipinus, neque
diutius de rebus ſuis tacere patitur. Hic ille eſt Pipi-
Beatisſime Pater, ille, inquam Pipinus, Patres amplis-
, à quo eſt Pontificum maximorum auctoritas à con-
tu vindicata, opes auctæ, potentia ſtabilita. Etenim,
optimis auctoribus memoriæ proditum eſt, cùm Ai-
hus Rex Longobardorum univerſam Italiam ſub Im-
m ſuum ſubjungere meditaretur, jamque Revennam,
gnam præterea Flaminiæ partem occupâſſet, Stepha-
ſecundus Pontifex, cùm prius opem ab impera-
Conſtantino petiſſet, atque ab eo neglectus eſſet, con-
cepit eundi in Galliam ad Pipinum: illum unum &
tate eſſe, ut auxilium ſibi libentisſimè laturus eſſet,
viribus, uti facilè poſſet. Neqne eum ſua fruſtrata
nio. Nam Pipinus & illum excepit iis omnibus ho-
s, qui maximi poterant excogitari, usque eò ut ei
n profectus, tria millia paſſuum pedibus confece-
nu ſuâ frenum equi quo ille vehebatur tenens; &
lpes incredibili celeritate ſuperâſſet, transportato
am exercitu, tantum terrorem intulit Aiſtulpho,
latis ſignis depugnare non auſus, Ticini ſe mœni-
retur. Ubi tamdiu obſeſſus eſt, dum ſe omnia, quæ
rat, reſtituturum, neque unquam Pontifici mole-
xhibiturum, interpoſito etiam jurejurando, fidem
Quâ poſtea neglectâ, cùm, longè lateque omnia po-
, poſtremò hanc ipſam urbem obſidione cinxiſſet:
, qui tanquam re confectâ, in Galliam redierat, in
denuò reverſus, virtute & armis perfecit, ut Ai-
ſupplex easdem conditiones denuò acciperet;
riùs pedem ex Italiâ movit, quàm præfectura Ra-
m, finibus longè maximis, utpotè quibus & Fla-
Æmilia tota contineretur, Pontifici reſtituta eſt.

Exſtat adhuc tabula marmorea in eâ turri, cui Borgiæ nomen eſt, in quâ hæc omnia olim honoris ergô inciſa & præſcripta fuiſſe conſtat. Ita enim in eâ adhuc legitur: *Pipinus pius primus Amplificandæ Eccleſiæ viam aperuit & exarchatum Ravennæ cum ampliſſimis*. Pars tabulæ, in quâ reliqua ſcripta erant, aut caſu aliquo, aut temporum, aut hominum injuria confracta eſt. At ænea quidem & marmorea monumenta conficere ac conſumere longinquitas temporis potuit: Pipini certè gloriam nulla unquam delebit vetuſtas, nulla inobſcurabit oblivio. Sentio tantas res multò breviùs multoque exſilius à me tractari, quàm dignitati atque amplitudini ipſarum conveniret. Sed quis modus futurus erat, ſi quæ ſic quoque vix à me percurſa ſunt, iis in ſingulis immorari, atque inſiſtere voluiſſem? Nunc quoque ſi de Caroli Magni laudibus diſſerere vellem, quantus ſe mihi campus aperiret? Dicerem Aquitaniam, in quâ hæreſes denuò efferre ſe & ſubcreſcere cœperant, ab adoleſcentulo perpurgatam. Dicerem immaniſſimam Saxonum gentem, ſemper victam, ſemper rebellantem, cùm inter ſe conſtantia Caroli, & illorum pervicacia certarent, vix tandem continuò triginta trium annorum bello perdomitam, & abjecto idolorum cultu CHRISTI leges accipere coactam. Dicerem Italiam vincendo peragratam, dignitatem Hadriani Pontificis vindicatam, Deſiderium Aiſtulphi ſucceſſorem, cùm eadem, quæ ille moliretur, oppreſſum; additam ditioni Pontificiæ Corſicam; additos ducatus Spoletanum & Beneventanum; additum quidquid Lucam & Parmam interjacet. Neque præterirem reditum in Italiam, & Leonem tertium Hadriani ſucceſſorem in ſedem ſuam, fractis & obtritis hoſtium Eccleſiæ viribus, reſtitutum. Illa verò quanto pleniore ore laudarem: relicto ampliſſimo & florentiſſimo regno, ſuſceptum iter impeditiſſimum, & difficultatis ac periculi plenum, & ducto per tam varias gentes validiſſimo exercitu, terram illam, quæ vagitûs JESU CHRISTI naſcentis excepit, quæ eum concionantem audiit,

Digitized by Google

:it, admirandis operibus certisſima divinitatis ſuæ fi-
dantem obſtupuit, ſpectavit ſublatum in crucem, &
ſanguine peccata noſtra expiantem, ex impiorum ma-
is ereptam & recuperatam. Talia quamlibet multa
rem, multa tamen neceſſariò præterirem, ſumma o-
a, & illo nobili Magni cognomine majora. Quod ſi
:m ulteriùs progredi, & tum quæ priſcis temporibus
dovicus Pius, Philippus primus, Hludovicus Craſſus,
ippus Auguſtus, Divus Hludovicus, alii reges, tum re-
ia memoriâ Franciſcus primus, Henricus ſecundus,
ciſcus ſecundus religionis & ſedis Apoſtolicæ cauſsâ
unt, exponere: commemorarem, quàm multi ex eis
m defendendam in Italiam cum exercitu venerint;
multi Pontifices laborantibus rebus ſuis in Galliam
igerint; quàm multa Concilia, cùm alibi nusquam
nt, in Galliâ tutò ac liberè celebraverint: multorum
m multorumque voluminum, non unius horæ & u-
orationis negotium eſſet. Ob quæ omnia ſemper ſum-
ntifices & quoscunque potuerunt honores habue-
egibus noſtris, & ex omni antiquitate in ſcriptis
os omnibus exquiſitisſimis laudibus extulerunt. Ex-
iſtola D. Gregorii ad *Childebertum* regem, cujus hoc
pium eſt: *Quanto cæteros homines regia dignitas an-*
, tanto cæterarum gentium regna regni veſtri culmen
t. Innocentius tertius *Reges Gallorum, præ cæteris to-*
bis Regibus, ait, *ſemper Apoſtolicæ ſedi,* ut ipſius ver-
iam, *obſequioſos, & devotos extitiſſe.* Honorius ter-
osdem *oppoſuiſſe ſe tanquam murum inexpugnabilem*
pulo Chriſtiano. Gregorius nonus *Regnum Galliæ,*
quaſi pharetram, quam Chriſtus ſibi circa femur ac-
ex quâ ſagittas electas extrahens, ipſas, ut ſibi gen-
egna ſubjiciat, in arcu, ita enim loquitur, *brachii*
emittit. Regem Galliæ Gregorius primus *Regem*
cum, & præcellentisſimum filium ſuum; Gregorius *IX.*
nisſimum inter omnes Chriſtianos; Innocentius IV.

Catholicum Principem & Chriſtianiſſimum Regem; Urbanus quartus *Principem inclytâ devotione præclarum, Principem Chriſtianiſſimum præcellentium meritorum, Athletam Chriſti ſtrenuum, & ſollicitum fidei Chriſtianæ defenſorem* vocat. Quæ omnia honoris & dignitatis pleniſſima nomina, & illum, quem tot ſeculis obtinuerunt, atque obtinent, inter omnes Reges principem locum, Reges noſtri, non aut ambitione ſuâ, aut alienâ aſſentatione conſecuti ſunt; ſed ipſi ſuis ſibi laboribus, ſuis periculis, ſuo ſudore ac ſanguine comparârunt. Ab iis igitur majoribus ortus Carolus nonus nihil aliud ſibi ſtudio habet, nihil aliud dies noctesque curat ac cogitat, quam quomodo poſſit eorum quàm ſimillimus evadere, & quam nobilitatem à majoribus accepit, eandem tradere poſteris ſuis inſigni aliquâ acceſſione cumulatam. Quam ad rem divinus adoleſcens & ipſe per ſe naturali quodam impetu animi fertur, & aſſiduis Catharinæ matris, omnium, quas hodie ſol adſpicit, ſapientiſſimæ, ac præſtantiſſimæ mulieris vocibus incitatur. Itaque in iis acerbitatibus, quas ſuperioribus annis pertulit Gallia, habuit tamen aliquod ſolatium ex pulcherrimo ſpectaculo, matris omnia recta & ſalutaria ſuadentis, & filii omnibus maternis conſiliis libentiſſimè obſequentis. Quàm multæ ex eo adhuc puerulo auditæ ſunt voces, erumpente foras ſeque jam tum patefaciente naturâ, quæ & excellens acumen ingenii, & indolem virtutis omnia mox egregia exempla edituræ indicarent? Quarum ego ſi nonnullas proferre inſtituam, facilè convincam, neque Cyri illius veteris, neq; Alexandri Magni dicta quædam in pueritiâ, quæ in admiratione ſunt, ullo modo eſſe cum Caroli dictis comparanda. Sed nihil dictis opus eſt, ubi facta ipſa loqui quodammodo videntur. Quis eſt enim hodie in terris locus, qui non audierit, quibus haud ita pridem Gallia procellis, ac tempeſtatibus agitata ſit? Nam cùm inauditâ quâdam ante hoc tempus calamitate, multorum ex noſtris hominibus animos nefariæ quædam & exſecrandæ opiniones occupâſſent, atque ita in eis inſedis-

iſſent, ut ipſi nihil ſibi non tentandum putarent, quo
ɔiliſſimum regnum ab Eccleſiæ communione, & ab hu-
ſanctæ Sedis obedientiâ abducerent: tanta ex eo con-
ıta eſt rerum omnium perturbatio, ut toti Galliæ ul-
uin, (quod impiorum potius capiti ſit!) veniſſe exi-
n videretur. Videre erat eâdem in domo filios à pa-
ıus, fratres à fratribus, viros ab uxoribus, propter
c de religione diſſenſionem, capitali odio diſſidentes.
ue ſe privatis parietibus continuit mali vis. Inita oc-
a primùm, mox etiam aperta adverſus Deum, adver-
Regem, & Reginam, adverſus omnes rectè ſentientes
erata conſilia. Perditi quidam ac nefarii homines,
s illa furens turba, quaſi nuper cœlo delapſos novi ev-
lii doctores, ſequebatur, convocatos ſuos, nocturnis
ionibus, ad contemnendos magiſtratus, ad regium
erium tollendum, ad occupanda oppida, ad cædem &
uinem, ad rapinas & ad prædas incitabant. Horum
ɔus, quaſi quibusdam furiarum facibus, cùm accenſa
orum pectora eſſent, itum eſt ad arma; occupatæ im-
isò opulentiſſimæ ac munitiſſimæ urbes; interceptæ
pecuniæ; direptæ bonorum fortunæ; ipſi aut ex-
, aut occiſi; antiquiſſima & religioſiſſima templa
n ſpoliata, partim inflammata, partim diruta & ſo-
uata; quæ dejecta non ſunt, in iis ea patrata, quæ
nemorari ſine horrore non poſſunt. O illorum tem-
n vel memoriam ipſam acerbam ac luctuoſam! cùm
um auctoritate ſceleratorum audacia triumphabat;
ɔroſtratæ religioni victrix inſultabat impietas; cùm
factis omnibus bonis, & optimo quoque peſſima o-
metuente, volitantium huc illuc, & in publicis rui-
cchantium improborum voces undique audieban-
n his tantis malis ac difficultatibus Carolus Rex
ſe & difficiliora, propugnandæ religionis cauſsâ, fe-
c præſtitiſſe, quàm quenquam alium ex omni memo-
incipem, verè ac meritò gloriari poteſt. Omnes e-
ii in externos bella geſſerunt; hic ſuis bellum in-
ferre

ferre coactus eſt. Alii & à ſuis, & ab alienis adjuvabantur; hunc & ſui, & alieni oppugnârunt. Aliis, ſi vincerent, propoſita erat, præter gloriam, imperii ac potentiæ ſuæ amplificatio; ſin vincerentur, erat, quo ſe reciperent. Huic, ſive vinceret, ſpectanda magna ſtrages ſuorum, cum inſigni virium ſuarum imminutione; ſive caſu aliquo vinceretur, regno fortasſis carendum fuit. Et hæc tamen omnia eum non deterruerunt, quo minus urbes ſuas obſideret, earum mœnia tormentis bellicis quateret, agros popularetur, obſeſſos commeatibus intercluderet, prælia, in quibus multi fortiſſimi imperatores militesque ceciderunt, committeret: omnia denique in ſolo ſuo faceret, quæ in hoſtili fieri ſolent. Neque, ut opinor, aliud bellum ætate noſtrâ geſtum eſt, in quo, quidquid ex utrâque parte periret, uni periret. Quanquam autem meſſes ſe ſuas, ut dicitur, urere intelligebat: tamen, quoniam integritas religionis aliter conſervari non poterat, omnia ſibi perferenda eſſe ſtatuebat. Reginæ autem in illis tumultibus quod ſtudium, quæ ſollicitudo, quæ concurſationes fuerunt? Quid non illa tentavit, quid non molita eſt, ut omnia quàm minimo damno componerentur: ut & conſervaretur Catholica religio, quod ſemper ei præcipuum fuit, & quàm minimum ſanguinis funderetur? In quo fecit rem gentis ſuæ nomini mirificè congruentem. Medicata enim eſt conſilio ac prudentiâ ſuâ communibus totius Galliæ malis; & eam ſe difficillimis temporibus præſtitit, ut non jam veriùs mater Regis, quàm mater regni nominari meritiſſimo poſſit. Ejus enim præcipuè, & aliorum regni ſui procerum, conſiliis, & virtute fortiſſimorum imperatorum ac militum ſuorum, quorum alii occubuerunt, alii adhuc ſuperſtites ſunt, Carolus Rex Galliam ex atrociſſimâ tempeſtate ſervavit, & in eum, in quo nunc eſt, ſtatum redegit. Quod ſi nondum omnia, quò vellemus planè perducta ſunt, cogitare debemus, bene agi cum iis, qui tam graviter ægrotârunt, cùm etiamſi nondum recuperârunt priſtinam firmitatem, ſalus tamen eorum in

tuto eſt. Etiam prudentes Medici ſolent ex malè affe-
is corporibus vitioſos humores paulatim educere: ne,
ſemel univerſos exhaurire voluerint, quos ſanare conan-
r, occidant. Non eſt verendum, ne faciliora non perfi-
at is, qui jam difficiliora perfecit. Idem tandem erit
itus horum tumultuum, qui fuit eorum, quos olim Al-
enſes D. Hludovici temporibus concitârunt. Duode-
m annos natus erat D. Hludovicus, cùm ad regnum vo-
tus eſt: Carolum, aliquanto etiam minorem natu, fra-
is mors in regio ſolio collocavit. Tum Blanca Regis
ater, & filium ſanctiſſimè educabat, & propter teneram
ius ætatem, ipſa Galliam adminiſtrabat: Horum mune-
m utroque ita Catharina perfuncta eſt, ut omnes nihil
rfectius fieri potuiſſe fateantur. Tum Albigenſes, pue-
iam Regis, occaſionem ſuam rati, omnia in Gallia per-
ſcere tentârunt: Albigenſibus multò tetriores noſtro-
n temporum hæretici, eâdem ſpe deluſi, Regem Regno,
num religione ſpoliare ſtuduerunt. Illi cùm ſæpe vi-
, neque quieſcere, neque ad ſanitatem redire vellent,
tincti tandem deletique ſunt: Non alia hos quoque
tuna, niſi reſipiſcant, conſequetur. Ad errores Albi-
ſium confutandos, & ad multorum animos eis libe-
dos, D. Dominici conciones & vitæ ſanctitas incredi-
iter profuerunt: Non minus te, Beatiſſime Pater, qui
n D. Dominici familiâ educatus es, & illum moribus
ers, & ſingulari in nos Dei beneficio ſummam in terris
toritatem obtines, Carolus Rex ad hos exitioſos er-
es tollendos profuturum eſſe confidit. Novit enim exi-
m integritatem vitæ tuæ; novit perpetuum purgan-
Eccleſiæ ſtudium; novit labores in exſtirpandis hære-
s ab ineunte ætate ſuſceptos; novit animum nihil ni-
e Deo & de utilitate publicâ cogitantem. Neque no-
s ignota ſunt, quæ tu ad mores hominum corrigendos,
d auferendam improbis omnem maledicendi occa-
nem, & jam feciſti, & quotidie facis. Refrenatas libi-
es, repreſſam & cohibitam luxuriam, expulſa nequitiæ
inſtru-

inſtrumenta, ſublatam penitus omnem Eccleſiaſticarum rerum nundinationem, compoſitos, & juſſu, & exemplo tuo aliorum mores, mutatam in melius urbis faciem, nos vidimus, illi audierunt. His omnibus ex rebus Carolus Rex incredibile gaudium cepit: & ut quod facis quàm diutiſſimè facere poſſis, à Deo optimo maximo votis omnibus petit. Quem animum ſuum ut tibi patefaceret, legavit huc clariſſimum & nobiliſſimum virum Juſtum Turnonium, Comitem Ruſſilionis, magni illius Franciſci Cardinalis Turnonii, cujus memoriam & tibi, Beatiſſime Pater, & vobis omnibus, Patres Ampliſſimi, gratam eſſe ac jucundam ſcio, fratris nepotem, hominem, ut omnia uno verba complectar, ſuo genere digniſſimum: cujus egregiam virtutem & ſæpe alias, & proximè in illo memorabili adverſus hæreticos prælio ſpectatam, Rex ipſe amplis & honorificis præmiis proſecutus eſt, cooptato eo in equites ordinis ſui & quinquaginta cataphractis equitibus præeſſe juſſo. Per eum Carolus Rex, Beatiſſime Pater, ſibi, & toti Eccleſiæ de tuo Pontificatu gratulatur; te verum JESU CHRISTI vicarium, verum Petri ſucceſſorem, non dubitanter agnoſcit; tibi, & huic ſanctæ Sedi verè, atque ex animo quam debet obedientiam præſtat ac defert; & ut certò ſperat, ſe, in omnibus, quæ à te præſtari poterunt, à te adjutum, atque ornatum iri: ita ſe omnes vires ſuas ad Eccleſiæ & Sedis Apoſtolicæ defenſionem ſemper promptiſſimo animo collaturum, neque hac in re cuiquam mortalium conceſſurum pollicetur.

DIXI.

Pro

Pro Sigiſmundo Auguſto Rege Poloniæ ad Pium V. Pont. Max.

ORATIO XIV.

Habita Romæ XIIX. Kalend. Febr. Anno cIↃ. IↃ. LXVII.

Orationis hujus mentio lib. II. Epiſt. Pauli Sacrati p. 84.

QVanto opere gaviſus ſit univerſus orbis Chriſtianus, poſteaquam auditum eſt, ſummum honorem, jam pridem ſummis virtutibus tuis debitum, tandem aliquando tibi divinitus delatum eſſe, PIE Quinte Pontifex axime, vel ex hoc intelligi poteſt, quòd concepti ex eâ gaudii vis non vicinarum ſe regionum, ac provinciam finibus continuit, ſed ſolis inſtar, omnia, ſimul ut ortus éſt, ſuâ luce complentis, ad remotisſimas gentes, poſita in ipſis Chriſtianæ ditionis finibus regna, admiɔili celeritate penetravit. Neque verò ei contigit, quod itis ſolet, qui cum unde oriuntur, ibi vehementisſimi t, ad longinqua fracti ferè, debilitatique perveniunt; l quod ingentibus, vaſtisque fluminibus: quæ cùm ab tu ipſo magna ſint, perpetuo tamen aucta, & tumefacta ogreſſu, eò majores undas volvunt, eò amplioribus, ac ɔacioribus feruntur alveis, quò à fontibus ac capitibus s longiùs receſſerunt. Ut cùm aliis permultis nominis beatisſimum te omnium mortalium prædicare liceat, n hoc non minimum ſit, quod ex honore tibi habito, & illos, qui eum tibi decreverunt, immortalis gloria, & omnes bonos, qui eum tibi delatum audierunt, increɔilis lætitia redundârit. Ac cæteri quidem viciniores ncipes ac populi quantâ omnes animorum alacritate entem Pontificatus tui nuncium acceperint, ex legatis, os ad te, gratulandi cauſsâ, ſuo quisque tempore, miſerunt,

ſerunt, cognoſcere potuiſti: hodierno autem die intelliges, etiam in illis regionibus, quibus Chriſtianorum imperium terminatur, quanto gaudio pii omnes exſultaverint, quas inter ſe gratulationes fecerint, quanto conſenſu meliora, & proſperiora omnia ſperare cœperint, cùm, quò jam pridem ſanctitatis tuæ fama pervenerat, eòdem te in iſtam celſisſimam dignitatis, atque honoris ſedem adſcendiſſe, perlatum eſt. Potentisſimus enim, idemque religioſisſimus Princeps, Sigiſmundus Auguſtus Rex Poloniæ, quàm jucundus, & exoptatus ſibi ſuisque populis ejus rei nuncius acciderit, teſtari cupiens, eâ de cauſsâ legavit huc illuſtrem virum Petrum Barzium, Senatorem Regni, ex quo hæc omnia non minùs certo cognoſcere, quàm ſi Regis ipſius non os modò intueri, & ſermonem audire, verùm etiam penitus perſpicere intimos ſenſus animi poſſes. Is cùm mihi mandaverit, ut hodie apud te, in hoc dignitatis majeſtatisque plenisſimo cœtu, & de regni antiquitate, atque amplitudine, & de rebus, quas, multis ab hinc ſeculis, Polonorum Reges ad Chriſtiani imperii fines tum tuendos, tum propagandos, ſine ullâ propemodum intermisſione geſſerunt, & de ipſius Sigiſmundi Auguſti Regis pietate, animi magnitudine, fortitudine ac conſtantiâ, deque quotidianis pro Chriſtianâ Republicâ laboribus ac periculis dicerem: quæſo obteſtorque te, Beatiſſime Pater, tribue mihi hoc beneficium, ut, dum hæc ſummatim perſequor, orationis meæ curſus aurâ lenitatis ac facilitatis tuæ adjuvetur. Maximas res, memoratuque ac cognitu digniſſimas afferam, & quanquam notas atque illuſtres, tum ſuopte ſplendore ac magnitudine, tum propter regiæ fortunæ ſublimitatem, quæ magnorum & potentum Regum actiones obſcuras eſſe non patitur: tamen eò minus pervulgatas, quod Polonorum gens ſemper in præclaris rebus gerendis, quàm in iis quæ geſſiſſet memoriæ prodendis, occupatior fuit: ſemperque majorum ſuorum virtutem imitari, quàm celebrare, glorioſiùs duxit. Atque ut, unde propoſui, exordiar, & Poloniæ Rex quàm longè

Digitized by Google

longè lateque dominetur, expediam : tota illa Germaniæ pars orienti ſoli propior, quæ eſt inter fluvios Guttalum, quem hodie Oderam vocant, & Viſtulam, qui antiquis temporibus Germaniam à Sarmatia dividebat, & Sarmatiæ quantum eſt à Viſtulâ ad Boryſthenem, & à ponto Euxino usque ad ſinum Venedicum, inter quos plus mille Italica paſſuum millia interjecta ſunt, illius imperio continetur. Regio propè tota æqua, & plana, multis magnisque fluminibus & ad fertilitatem & ad mercaturas commodiſſimis irrigua, rebus ad vitam neceſſariis usque ad abundantiam dives. Habitatorum autem ea multitudo, ut, cùm equitatus regius ex ſolis nobilibus conſtet, centum quadraginta equitum millia armare, & in aciem ſecum, ſi res ferat, educere Rex Poloniæ poſſit. Homines naturâ fortes & animoſi, quique non facilè aut voluptatibus molliātur, aut periculis terreantur. Mortem per decus obitam, immortalitatis inſtar; vitam per dedecus retentam, quāvis morte pejorem putant. Ignominiam, ut fugiant, nihil non fecerint; ut mortem, nihil. Hæc hominum, hæc locorum ingenia. Cinguntur autem omni propemodùm ex parte ferociſſimis gentibus, & partim ab Eccleſiæ communione diſſociatis ac diremptis, partim apertis & capitalibus Chriſtiani nominis hoſtibus, ut in illo confinio, tanquam in communi quādam arce ac propugnaculo, fortiſſimi viri ad ſuſtinendam & propulſandam barbarorum immanitatem, & ad agendas perpetuas pro Chriſtianis omnibus excubias divino conſilio conſtituti ac collocati eſſe videantur: quò eſſent cæteri Polonorum virtute tecti, Polonorum laboribus quieti, Polonorum periculis tuti. Neq; mihi videor quidquam à ſuſcepto munere facturus alienum, ſi breviter expoſuèro, quemadmodùm illos Deus, ante ſexcentos ab hinc annos, diſcuſſis errorum, quibus involuti erant, tenebris, ad Evangelii lucem perduxerit. Quod dum facere ingredior, adeſte quæſo animis, quicunque corporibus adeſtis, & in re maximi momenti divinæ bonitatis ac ſapientiæ magnitudinem conſiderate.

 Omnes

Omnes ferè magnæ & memorabiles in rebus humanis mutationes aliquanto antea aut uno, aut pluribus illuſtribus ac notabilibus ſignis divinitus portendi ac præſignificari ſolent. Cùm igitur tempus illud appropinquaret, quo ſe Deus Polonis patefaceret, eoſque impiâ ſuperſtitione purgatos cœleſti doctrinâ imbuere ſtatuerat: adventantis jam, & inſtantis ſalutaris illius mutationis hanc, quam mox audietis, ſignificationem dedit. Imperabat Polonis Ziemomislus Leſci filius, Princeps (quatenus hæc convenire in hominem non Chriſtianum queunt) & juſtitiæ, & clementiæ, & beneficentiæ, & aliarum virtutum laude cumulatus: & in quo nihil præter Chriſti cognitionem deſiderares. Huic, cùm multos annos ſine liberis eſſet, graviterque eâ re angeretur, tandem natus eſt filius, ſed oculis captus: ita ut non facilè dijudicari poſſet, majorémne dolorem percepiſſet ex orbitate, an perciperet ex unici filii cœcitate. Omnia remedia, omnes medicorum conatus mali pertinacia eluſit. Jam ad ſeptimum annum pervenerat puer, eique patrio quodam ritu primam comam tonderi, nomenque imponi oportebat: cum præter omnium ſpem ſubitò oculis uti cœpit. Incredibili lætitiâ perfuſus pater convocatos ad ſe hariolos conſulit, quid ex tam admirabili ſucceſſu filio ſuo, quid toti Poloniæ portenderetur? Reſpondent, eo imperante, Poloniam mirabiliter illuſtratum iri. Ex eâ ſpe atque omine puero nomen inditum Miecislao, quod gentis linguâ ſignificabat eum, qui ſibi gloriam gladio pariturus eſſet. Nullo enim alio modo illuſtrari poſſe Poloniam, quàm bello, & armis cogitabant. Jam adoleverat Miecislaus; jam ad virilem ætatem pervenerat; jam mortuo patre rerum potiebatur; & cæteris quidem virtutibus patri non abſimilis, nihil cæteroqui bello egregium aut memorabile gerebat, ita ut tota Polonia, & ſe credulitatis, & vanitatis vatum ſuorum reſponſa damneret. Sed majus quiddam, quàm quod illi ſuſpicati erant, parabat Deus. Miecislaus, ductis barbarico more ſeptem uxoribus, nullos tamen ex

ullâ

ullâ earum liberos procreare poterat. Interea fundente-ſe, ac ſpargente quotidie latiùs Chriſtianâ religione, pervenerant & in Poloniam ſancti quidam viri: qui aut ſolitariæ vitæ, ut quietioris, & ad res divinas ſine ullo impedimento contemplandas aptioris, ſtudio ducti, aut periculorum metu, in abditis, & remotis ſylvarum receſſibus delitescentes, Chriſto, ut poterant, ſerviebant. Horum quibusdam in animum immittit Deus, ut ad Principem adeant, eique polliceantur & liberos, & alia multò majora, ſi, repudiato falſorum numinum cultu, Chriſtum verum Deum agnoſcere, & traditam ab eo doctrinam ſuſcipere vellet. Ipſe quoque divini ſpiritûs repentino tactus afflatu, promptum ſe, ac facilem ſalutaribus illorum monitis præbuit. Neque longiùs res ducta eſt, quàm dum prima ac præcipua religionis noſtræ capita edoceretur. Quæ ut percepit, magnâ pompâ ac celebritate publicè baptizatus, brevi tempore totam Poloniam ad Chriſtianam pietatem & exemplo ſuo incitavit, & cohortationibus, ac præmiis allexit, & minis ac ſuppliciis adverſus pertinaces propoſitis perpulit. Tum demùm cognitum eſt, quòd Miecislaus totos ſeptem annos cœcus fuiſſet, ſignificatam eſſe hoc modo diuturnam Polonæ gentis cœcitatem: quòd, omnibus humanis auxiliis fruſtra tentatis, tandem divino beneficio lucem aſpexiſſet, fore ut populi quoque cœcitas nullâ humanâ ope ſanabilis divinitus depelleretur. Neque vana fuit hariolorum prædictio: Eo enim rerum potiente, Polonia ſplendore divini luminis illuſtrata eſt. Notum eſt autem, interdum fieri, ut etiam ſuperſtitioſi & impii homines, Deo permittente, vera vaticinentur. Neque temerè inditum nomen. Gladio enim ſibi & ſuis gloriam peperit, non quidem ferreo, aut ullâ ex aliâ materiâ confecto, ſed gladio illo utrinque acuto, gladio ſpiritûs, quod, ut ait Paulus, eſt verbum Dei. Ut autem ab eâ Eccleſiâ, quæ cæterarum omnium mater ac magiſtra eſt, Chriſtianè vivendi leges acciperent, & ex eo fonte haurirent, unde nihil non purum & incorruptum

hauriri poteſt, legatos miſerunt ad Joannem Pontificem ejus nominis tertium decimum, per quos & eum, ut communem totius Eccleſiæ paſtorem, venerarentur, & ab eo ſibi peterent Epiſcopos mitti, à quibus regi, & quæ ſibi credenda, quæque facienda eſſent, cognoſcere accuratiùs poſſent. Miſit Ille Italorum hominum ſpectatæ probitatis & eruditionis idoneum numerum: qui primi novellas illas ac teneras nuper in horto Chriſti depactas ac conſitas plantas, copioſis ſanctorum præceptorum imbribus irrigârunt. Hujus Miecislai ſoror Adleida, cum Geiſæ Ungarorum Principi nupta eſſet, cohortationibus ſuis perfecit, ut ipſe quoque cum totâ Ungariâ Chriſti Sacramento adigeretur. Neque verò ejus filius Boleslaus primus Poloniæ Rex, aut majoribus ſuis laude bellicâ, aut patri propagandæ religionis ſtudio ceſſit. Qui ſuſcepto adverſus Saxonas bello, & ea, quæ illi dudum Polonis ademerant, recuperavit, & cùm univerſam illam oram ad Albim & Salam fluvios, & Cherſoneſum Cimbricam, quæ hodie Dania vocatur, ſub imperium ſuum ſubjunxiſſet, ut oſtenderet, eam ſe victoriam Chriſto quæſiiſſe non ſibi, nihil in victos acerbè, aut crudeliter ſtatuit: ſed cùm eos ad accipiendam Chriſti doctrinam compuliſſet, fixis memoriæ cauſſa in Salæ ripâ tribus ferreis columnis, in Poloniam ſe recepit. Numquid igitur eâ laude contentus, otio ſe poſtea tradidit? Imò verò declaravit, nunquam deſidem atque ignavam eſſe virtutem; nullas ei eſſe à præclaris actionibus ferias; fortes & conſtantes viros honeſtorum laborum ac munerum perfunctione, non ad quietem invitari, ſed ad alia ex aliis aſſiduè ſuſcipienda incitari. Nam cùm Pruſſi aliquot antè annis divum Adalbertum interfeciſſent, ejuſque corpus quidem ipſe æquo auri pondere à barbaris redemiſſet, (mirum hoc quoque pietatis argumentum: ſed in tantâ temporis anguſtiâ multa neceſſariò prætermittenda ſunt) cædis autem ultionem in aliud tempus diſtuliſſet: tunc demum ratus adveniſſe tempus illud, cùm & punienda eorum audacia, & ar-

& armis frangenda pertinacia eſſet, bellum eis intulit, neque magno negotio victor non aliam eis pœnam impoſuit, quàm ut erroribus ſuis depoſitis Chriſto initiarentur. Hìc mihi, Beatiſſime Pater, venit in mentem, quod olim à quodam Græco Imperatore dictum eſt, qui à ſuis in exilium pulſus, cùm apud hoſtes, ad quos confugerat, multò lautiùs ac magnificentiùs haberetur quàm apud ſuos; Perieramus, inquit, niſi periiſſemus. Ita enim & qui ab illo principe vincebantur dicere poterant, ſe, niſi ab eo victi eſſent, perituros fuiſſe. Quid ego jam, ut Pomerani à Boleslao tertio, Pruſſi à Boleslao quarto ad Chriſtum, à quo defecerant, revocati ſint, perſequar? Rerum me copia, Beatiſſime Pater, inopem conſilii reddit. Quod ſi in me ulla dicendi vis ac facultas eſſet, optarem equidem aliquam mihi non tam uberem ac copioſam ad dicendum materiam dari, ut in ſingulis ejus partibus accuratè percenſendis, copioſè exornandis artificioſe exaggerandis, jactare atque oſtentare me poſſem. Nunc enim, ut pictor, cui in exiguâ tabellâ ingens aliqua multitudo hominum exprimenda eſt, nonnullorum vultus tantùm atque ora, multorum ſumma modò capita oſtendit, totum reliqvum corpus abſcondit: ita me, cui innumerabilia Polonorum regum ac populorum æternis digniſſima laudibus facta in anguſtum unius breviſſimæ orationis curriculum concludenda ſunt, multa, quæ, ſi pandi explicarique poſſent quaſiq; ſpectanda proponi, incredibilem admirationem excitarent ſui, delibare modò, & attingere, multa etiam ſignificare potiùs, quàm oſtendere, neceſſe eſt. Ideoque ne de bello quidem, quod Boleslaus Quintus cognomento Pudicus adverſus Jazygas, qui hodie partim Valachi, partim Ungari ſunt, geſſit, copioſiùs dicam: tantùm quaſi præteriens admonebo, eum, cùm gentem illam ferociſſimam deviciſſet, illos omnes, quorum virtuti, ut ait vetus poeta, fortuna belli pepercerat, quaſi optima quædã ſpolia Chriſto conſecrâſſe, neque aliud eis, quàm ut Chriſtiani fierent,

imperâſſe. Ad Jagellonem enim Sigismundi Auguſti proavum feſtinat animus, cujus admirabili inuſitatæque virtuti utinam par à me adferri poſſet orationis genus! Sed ita prorſus exiſtimo: omnes, qui ubique ſunt, eloquentiſſimos homines, ſi communi ſtudio ad eum celebrandum quidquid habent in dicendo virium conferant, omnia tamen illius dignitate inferiora dicturos. Id ita ſe habere, eos, qui me attentè audire non gravabuntur, facilè cognituros eſſe confido. Lituania, Beatiſſime Pater, ampliſſima, & fortium virorum feraciſſima regio, cæteris finitimis populis ad religionem Chriſtianam adductis, in veteri ſuperſtitione perſtabat. Colebant autem ejus provinciæ homines ignem pro Deo, ei aras, ei templa ponebant, eum ſummâ diligentiâ in celeberrimis quibusque oppidis perpetuum aſſervabant. Fulmini quoque divinitatem quandam ineſſe credebant, idque ſuâ linguâ Deum Percunum nominabant. Sed & lucos & ſelectas quasdam in ſylvis eximiæ proceritatis arbores venerabantur ut Deos. Viperis quoque & aliis ſerpentibus eundem tribuebant honorem. Qui quid horum violâſſet, inexpiabile ab eo ſcelus conceptum putabant. Cùm hoc per ſe mirabile erat, talem tantamque provinciam tanto tempore in tantâ errorum fœditate verſari, tum illud accedebat incommodi, quòd gens bellicoſa, & ferox finitimos ſibi Chriſtianos quotidianis incurſionibus laceſſens, nunquam quieſcere patiebatur. Ei genti annos ab hinc amplius ducentos viginti imperabat Jagello, idemque præterea & Samogitiam & magnam Ruſſiæ partem obtinebat, fortis & ſtrenuus Princeps, & quanquam religionis noſtræ myſteriis nondum initiatus, tamen, ut qui Chriſtianâ matre genitus eſſet, animo ab eâ non prorſus alieno. Cùm igitur per id tempus mortuo Ludovico Ungariæ & Poloniæ rege, regni proceres de Heduigi ejus filiâ, ad quam regnum delatum erat, in matrimonium collocandâ deliberarent, ecce ab Jagellone legati, qui renunciarent, eum cum omnibus ſuis velle Chriſtianum fieri, petere, ut ſibi Heduigis

uxor

Digitized by Google

uxor daretur: hoc ſi fieret, paratum eſſe omnes ditionis ſuæ provincias cum Poloniæ regno eâ lege conjungere, ut nunquam divellerentur. Quàm lubentibus animis Poloniæ proceres eam legationem audierint, nihil opus eſt dicere. Suſtulerunt manus ad cœlum, & gratias egerunt omnium bonorum auctori Deo, qui tandem illorum populorum miſertus, eam mentem immiſiſſet Jagelloni. Ipſa tamen Heduigis, in quâ eximiam formæ pulchritudinem ſingularis modeſtia æquabat, nihil de matrimonio ſuo ſine matris auctoritate ſtatuere voluit, totamque rem ad illius voluntatem rejecit. Miſſi ad eam oratores in Ungariam, quò ſe mortuo viro contulerat, quibus illa reſponſum dedit pietatis & prudentiæ plenum. Longè à ſe abeſſe eam mentem, ut quidquam impedire vellet, quod & ad amplificandum regnum Poloniæ, & ad religionem latiùs ſpargendam pertineret. Cogitarent Poloni, & in commune conſulerent, reque maturè deliberatâ id facerent, quod & Deo acceptiſſimum, & regno utiliſſimum putarent fore. De procerum igitur ſententiâ conſtituto ad nuptias celebrandas die, Cracoviam magno ſeptus comitatu venit Jagello: & quia fortaſſis à matre puer acceperat, ſanctos illos Reges, quorum memoriam nuper Eccleſia recolebat, ad adorandum Chriſtum recens natum non ſine muneribus veniſſe, ne ipſe quidem immunis ad Chriſtum venire voluit, eique pro munere non thus, non aurum, non myrrham, ſed fratres ſuos, quos ſecum baptizari voluit, ſed Lituaniam, ſed Samogitiam, ſed Ruſſiam, ſed omnes uno verbo, quos in poteſtate habebat, populos obtulit. Quàm jucundum illud non hominibus modò, ſed angelis ipſis fuiſſe ſpectaculum credimus, cùm vir fortiſſimus ad ſacros fontes incredibili alacritate properaret; cùm ſe in vas ad eam rem præparatum cupidiſſimè immergeret; cùm magnâ & clarâ voce Deum & homines teſtaretur, ut in ſe aqua illa ſpargeretur, ita ſe pro Chriſto ſanguinem ſuum, ubi res ferret, ſparſurum eſſe! Baptizatus igitur & novo nomine Vladiſlaus Jagello dictus, poſtridie Idus Fe-

Digitized by Google

bruarias, eodem die reginam in matrimonium duxit, neq; multò pòſt conſecratus & inunctus, ac coronatus Rex Poloniæ, totum eum annum in pacando regno conſumpſit. Eo autem anno, qui proximè ſecutus eſt, cùm ei nihil longius videretur, quàm dum populos ſuos in Chriſtianorum numerum aggregatos videret, comitatus uxore & multis principibus viris, multis item Epiſcopis ac ſacerdotibus in Lituaniam profectus, quàm multis, quàm certis, quàm inuſitatis documentis pietatis ſuæ magnitudinem teſtatus eſt! Nam cùm populum ægrè ab inveteratâ ſuperſtitione avelli videret, ipſe omnibus inſpectantibus, manu ſuâ illis quas aliquando coluerat arboribus magnâ vi ſecures impingens, easq; ab radicibus deturbans, tum ingentem vim aquæ profundens in illos tamdiu adoratos ignes; *Non eſt*, clamabat, *non eſt Deus, quod exſcindi ac dejici, non quod exſtingui poteſt. O mirificos Deos, quorum alter alteri pro pabulo eſt, alter alterum abſumit! In venenatis autem & mortiferis animalibus qua poteſt eſſe divinitatis ſimilitudo? Agnoſcite, agnoſcite miſeri errorem veſtrum, & reſipiſcite, & tandem aliquando mentis oculos ad Deum omnium rerum effectorem convertite: ne, dum æternum (ut falsò putatis) ignem colitis, in alium ignem verè æternum incidatis.* Simul hæc, ſimul eis religionis noſtræ principia, ut poterat, ediſſerebat: ut eodem tempore & vetus ille ignis pro Deo habitus, exſtingueretur, & novus ignis divini amoris in eorum pectoribus accenderetur. Cumque neque ſacerdotes, quos ſecum adduxerat, Lituanicam linguam, neque Lituani ullam aliam intelligerent, ipſemet eos ſummam fidei noſtræ ab Apoſtolis traditam, quam ſymbolum vocamus, ipſe formulam precandi à Chriſto JESU inſtitutam, ipſe cetera, quæ diſcere ſolent ii, quos Catechumenos vocamus, in Lituanicum ſermonem convertens, neq; ullum in eâ re laborem ſubterfugiens, edocebat. O regem rari, & ſingularis exempli! O ardorem animi commemorabilem! O pietatem omnibus ſeculis prædicandam! Ita igitur inflammavit Lituanorum animos, ut ad danda Chriſto nomina,

mina, & ad ſacroſanctam illam aquæ aſperſionem ſimul omnes facto agmine concurrerent, ſeq; longiorem moram pati non poſſe clamarent. Ideoq; ſolis nobilibus ſingulatim baptizatis, cetera multitudo idem ſacramentum catervatim diſtributa ſuſcepit. Quid ego nunc exſtructarum ab eo ſacrarum ædium multitudinem, quid divitiarum Eccleſiaſtici ordinis hominibus attributarum magnitudinem exponam? Quid ſuſceptos in Samogitiâ ad Chriſtum traducendâ labores, & obita eadem illa munera, quæ in Lituaniâ obierat? Illud verò minimè prætereundum eſt, quod ne regnandi quidem ſuavitas, maxima illecebra peccandi, quæ ſæpenumerò multos adverſus alia omnia ſatis firmos abſtulit, ullam vim habuit, ad Vuladiſlai fidem ac conſtantiam labefactandam. Nam cùm Bohemi, quorum animis paulò antè Joannes Huſſ & Hieronymus Pragenſis peſtiferum opinionum ſuarum virus afflaverant, mortuo Venciſlao rege ſuo, legatos ad eum miſiſſent, per quos ei regnum deferebant, multiſque precibus obſecrabant, ut id aut ipſe, aut Vitoudus frater ipſius patruelis ſuſciperet: maximo uterque animo eorum preces repudiavit, additâ illâ nobili, & nunquam ſatis celebratâ voce: Religionem ſibi eſſe, hæreticis imperare. Non patitur temporis brevitas, ut aut plura de hoc dicam, aut de ejus filio Vuladiſlao tertio Poloniæ & Ungariæ Rege, qui, ut Pontificis maximi auctoritati pareret, cum Turcis, quos diu vexaverat, multiſque præliis fuderat, fregerat, afflixerat, redintegrato adverſus pactas cum eis inducias bello, tum quoque magnâ eorum editâ ſtrage, in ipsâ tandem acie fortiſſimè dimicans interfectus eſt. Eademque me cauſſa cogit, tum alios aliquot reges ſilentio involvere, tum in Sigismundo primo Sigismundi Auguſti patre laudando eſſe breviorem. Cujus pietatem quidem ac religionem magnificentiſſima templa partim inſtaurata, & refecta, partim ditata, partim etiam à fundamentis excitata, & perpetuum prohibendarum à regno ſuo novarum opinionum ſtudium,

Digitized by Google

bellicam verò fortitudinem tam multæ, tamque memorabiles de Moſchis, de Valachis, de Tartaris, de Turcis victoriæ, &, ut cætera taceam, octoginta Tartarorum millia uno ad Boryſthenem prælio profligata teſtantur. Qui cùm octoginta duos vixiſſet annos, carus ſuis, metuendus hoſtibus, utriſque venerandus, ſatur vitæ, ſatur gloriæ, moriens, Sigismundum Auguſtum non regni magis quàm virtutum ſuarum hæredem reliquit. Hic ſi præſens adeſſet, Beatiſſime Pater, ſanctiſſimos pedes tuos deoſculatus, hâc ad te oratione uteretur: Magno gaudio affectus ſum, Pater ſanctiſſime, cùm te ad Eccleſiæ gubernacula admotum, & in iſto celſiſſimo inter mortales ſolio collocatum eſſe cognovi. Qualem enim jamdudum certâ & conſtanti fama eſſe te acceperam, tali gubernatore navim Eccleſiæ in his turbulentiſſimis tempeſtatibus egere intelligebam. Quem in locum Chriſtiana Reſpub. deducta ſit, etſi dubitandum non eſt, quin tu ex iſtâ editâ ac præcelsâ ſpeculâ optimè videas: nos tamen qui ab hoſtibus undique circumſeſſi ſumus, certè propius intuemur. Et ab hoſte immaniſſimo ac potentiſſimo invadimur, & domeſticis ſeditionibus laboramus. Neque ulla res majores ei animos facit, quàm quòd intelligit, graviori, & implacabiliori odio Chriſtianos à Chriſtianis, quàm Chriſtianos à Turcis diſſidere. Ita qui conjuncti ac conſpirantes terrori eſſemus, diviſi ac diſſentientes ludibrio & deſpectui ſumus. Jamque mali vis, invitiſſimis, & nequidquam renitentibus nobis, non obſcurè per partes uſque adhuc integras ſerpit. Et alia hoc regna nuper magno bonorum omnium mœrore ſenſerunt; & nos, quanquam omnia prohibendi cauſsâ facimus, pervincere tamen non poſſumus, ut nihil populis noſtris vicinitate ac contagione noceatur. Hem, nunquámne his tot, tam gravibus, tam diuturnis calamitatibus remedium aliquod reperietur? At tu, Beatiſſime Pater, cujus & apud Deum preces propter ſanctitatem, & apud homines juſſa, propter auctoritatem plurimum valent, per illam, quâ genus huma-

humanum complecteris, caritatem, per illam curam, quam Chriſtianis omnibus & debes & præſtas, per illum ipſum, cujus in terris vice fungeris, JEſum Chriſtum, ſuccurre ac ſubveni communibus malis, & omnes cogitationes, omnia conſilia, omnem auctoritatem ac potentiam tuam confer ad Chriſtianos populos & purgandos ab erroribus, & firmâ ac ſtabili concordiâ inter ſe devinciendos. Quod igitur rex ipſe per ſe facere propter locorum diſtantiam non poteſt, id per hunc clariſſimum virum oratorem ad te ſuum facit: per eum tibi gratulatur, per eum ad te omnes vires ac copias ſuas defert, per eum tibi & huic ſanctæ Sedi obedientiam præſtat, quamque laudem à majoribus ſuis hæreditariam accepit excubandi aſſiduè pro Chriſtianis, & quicunque hoſtes Chriſti atque Eccleſiæ fuerint, eosdem ſemper habendi pro ſuis, eam ſe diligentiſſimè, ut ſemper fecit, conſervaturum, neque unquam ab eorum virtute degeneraturum eſſe promittit. Tibi autem, Beatiſſime Pater, cùm omnia fauſta & proſpera precatur, tum quo faciliùs ea, quæ à te exſpectantur, perficere poſſis, illud à Deo votis omnibus petit, ut publico Eccleſiæ bono non minùs diu Pontifex vivas, quàm te Pontificatu dignum vixiſſe, omnes, qui verè & incorruptè judicant, confitentur.

DIXI.

De

De toto ſtudiorum ſuorum curſu, deque Eloquentiâ ac cæteris diſciplinis cum Juriſprudentiâ conjungendis.

ORATIO XV.

Habita Romæ Anno cIↃ. IↃ. LXVII.

NOn eram neſcius, cùm hanc Pandectarum interpretandarum provinciam ſuſciperem, fore, ut multis ſermonem darem: quibus mirum ac novum videretur, me, qui tot annos in hoc docendi munere ita conſumpſiſſem, ut eos modò libros attingerem, qui aut ad eloquentiam, aut ad Philoſophiam pertinerent, mutatâ ſubitò voluntate, ad tractationem juris civilis tam longo intervallo redire: à quo me plerique jam pridem animum omninò avocâſſe, & ad mitiora ſtudia, tanquam ad Sirenum ſcopulos, adhæſiſſe, aut quaſi loti cujusdam Homericæ, ita illorum dulcedine, ac ſuavitate captum, hujus jam ne per ſomnum quidem meminiſſe arbitrarentur. Quibus ut ſatisfaciam, ſimulque vobis omnibus hujus conſilii atque inſtituti mei rationem reddam: etſi non libenter facio, ut de me loquar, tamen antequam progrediar longiùs, pauca quædam de toto ſtudiorum meorum curſu breviter commemorare conſtitui. Quæ ſi audire ac cognoſcere grave non erit, ſpero fore, ut graviſſimi quidem & eruditiſſimi homines, quos hîc adeſſe video, factum meum non improbent: vos autem optimi & ſtudioſiſſimi adoleſcentes, etiam fructum aliquem ex hâc narratione capiatis. Cùm enim, quæ præcipuè res progreſſus meos retardaverit, meq; decurſo jam ſpatio à calce ad carceres, ut dicitur, revocaverit, cognoſcetis: forſitan, exemplo meo edocti, meliùs ipſi veſtris rationibus conſuletis. Ego igitur, ut primùm puer Grammaticorum & Rhetorum præceptis viſus ſum utcumque

Digitized by Google

cumque imbutus eſſe, leviter guſtatis Dialecticæ principiis, cæteris autem Philoſophiæ partibus ne à limine quidem ſalutatis: nullâ Græcæ linguæ intelligentiâ, nullo rerum uſu, nullâ antiquitatis cognitione inſtructus, animum ad jus civile appuli, & iis doctoribus, qui tum illis in locis optimi putabantur, annos aliquot operam dedi. Jamque eò proceſſeram, ut, quæ tum præcipuæ laudes habebantur, & in argumentando ſatis acutus, & in reſpondendo non incautus, & quâcunque de re ageretur, abundè loqvax eſſem: &, quod multis palmarium videbatur, multarum legum non intellectarum principia uno ſpiritu citare, multorum interpretum nomina recenſere, multos verſûs, multas paginas, multas columnas, porticûs etiam, ut opinor, periſtylia, & intercolumnia, nullo negotio, numerare quamlibet multa poſſem. Cùm ipſe me eo nomine circumſpiciebam, meque pulchrum, ac beatum putabam, tum uno ore omnes, ut ait Comicus, omnia bona dicere, & laudare fortunas meas, qui tantulâ ætate tantam mihi, ut ipſi putabant, ſapientiæ, ut res ipſa docuit, ſtultitiæ & inanium opinionum ſupellectilem comparâſſem. Jam omnes me mei foro & cancellis & ſubſelliis deſtinabant, magnamque in ſpem venerant, rabulam me aliquem non in poſtremis fore, confidentem, acrem, contentioſum; præſertim cùm & naturâ eſſem firmis lateribus, & voce magnâ, &, quod caput eſt, illi me quos dixi magiſtri, ſi non multùm ſapere, at certè, quod apud eos pro eodem erat, multum audere multumque clamare docuiſſent. Quid verbis opus eſt? Inibi jam erat, ut illud vitæ genus ingrederer, cùm DEUS (DEUS enim fuit, neque hoc mihi ex animo excuti poteſt,) DEUS igitur effecit, ut quædam Budæi & Alciati & aliorum ejusdem notæ hominum ſcripta, quæ nunquam ante illud tempus adſpexeram, in manus meas venirent. Quæ cùm evolvere cœpiſſem, paſſimque in eis multa reperirem, quæ de magiſtris meis nunquam audiſſem; multas ſententias, quas illi me ratas ac firmas eſſe docuiſſent, graviſſimis argu-

liquit, ſæpe de eâ cogitans, ſicubi aut gemmam aliquam, aut ſcitè tornatum annulum, aut monile baccatum, aut ſegmentatam veſtem, aut talia mundi muliebris ornamenta conſpexit: ſtudioſè omnia comparat ac ſeponit, quibus eam, domum reverſus, muneretur: ſic me per omne ſcriptorum genus vagantem nunquam ea cura ac cogitatio deſerebat, ecquid decerpere ac delibare ex eorum unoquoque poſſem, quod, cùm ad jurisprudentiam reverterer, ad eam expoliendam & exornandam accommodatum eſſet. Sciebam enim quàm turpe haberetur, & diu manere, & inanem redire. Quod autem Homerus ait; Ulixem in illo diuturno errore crebrò ſpectare ſolitum Ithacam verſus: itidem ego ad jurisprudentiam identidem reflectebam oculos, & ab eâ tam diu abeſſe me, vix ſatis æquo animo ferebam. Quin etiam, ne me amœniores illæ diſciplinæ uſu quodammodo ſuum facerent, multa ſæpenumerò faciebam uſucapionis interrumpendę gratiâ: quod & mea qualiacunque ſcripta declarant, crebris jurisconſultorum adſperſa ſententiis, & quotidianæ diſputationes, quibus, quoties erat occaſio, aliquid ex hâc diſciplinâ petitum intexebatur, non obſcurè indicabant. Nunc, cùm mihi videar non ea quidem omnia, quæ animo conceperam, perfeciſſe, ſed usque eò tamen progreſſus eſſe, ut iis, qui juris civilis cognitionem ex ipſis fontibus haurire cupiunt, opis aliquid adferre poſſim: putavi tempus jam ipſum poſtulare, ut prodirem, & navatæ in hoc genere ſtudiorum operæ, ſpecimen aliquod darem. Cur autem Pandectas potiſſimùm extra ordinem interpretari voluerim, cauſsâ hæc fuit. Videbam eruditiſſimos in hâc ſcholâ viros, quibus docendi juris munus mandatum eſt, ita ſe in eo gerere, ut, ipſa ſi loqui poſſet jurisprudentia, non certiùs, aut copioſiùs, aut majori cum dignitate videatur explicatura ſenſûs ſuos, quàm ab illis quotidie explicantur. Omnia ex eorum ore profluunt, quæ in hâc arte, aut cogitari prudenter, aut diſputari acutè, aut certò definiri ac ſtatui poſſunt. Itaque cum in omnibus habeam,

quod

quod admirer, in nullo habeo quod deſiderem. Sed illi tamen, quid dignitati ſuæ, eique, quam meritiſſimò obtinent, auctoritati conſentaneum ſit, intelligentes, perpetuò in gravium & arduarum quæſtionum tractatione verſantur; exqviſitam ſingularum vocum explicationem, ut humile quiddam, neque ſatis dignum, in quo tempus conterant, aut prætermittunt, aut modicè attingunt. Planeque ſi ad eos audiendos ii tantùm accederent, quos oporteret, id eſt, qui prius in Grammaticorum, Rhetorum, Philoſophorum ſcholis diu multumque exercitati eſſent: nihil amplius, quàm quod ipſi cumulatisſimè præſtant, reqvireretur. Nunc, qvod ego me principiò feciſſe dixi, ut ad jus audiendum aliarum omnium artium rudis accederem, in eo vereor ne etiam hodie à plerisqve peccetur. Cogitavi igitur, ſi pro meâ virili parte huic incommodo mederi ſtuderem, neque invidioſum id mihi, neqve inutile aliis fore. Nam neqve invidiam habet ullam, quod ab aliis neglectum jaceat, id ſumere: & in exercitu non tantùm imperatorum & tribunorum ac centurionum, ſed & gregariorum militum, & calonum qvoqve ac lixarum aliqvis uſus eſt. Neqve ſi gubernatorum in navi regendâ præcipuum eſt munus, non ii qvoqve utiles ſunt, qvorum in ſentinâ exhauriendâ omnis conſumitur labor. Qvanqvam, ſi id qvod res eſt fateri, ſi recta & vera ſpecioſis ac fucatis anteponere, ſi, qvanti res qvæqve ſit, non quanti vulgo fiat, ſpectare volumus: multò plus eſt in hâc purâ & ſimplici verborum explicatione momenti, qvàm pleriqve forſitaſſe ſuſpicarentur. Nam cùm verba, ut ait Ariſtoteles, ſint eorum, quæ animo concepimus, notæ: fieri nullo modo poteſt, ut, qui vim verborum non percipit, eam ſententiam, qvæ illis verbis expreſſa eſt, aſſeqvatur. Itaqve & idem Ariſtoteles alibi ait, eos, qui, quid quoquo verbo propriè indicetur, non ſatis intelligunt, in rebus judicandis ſæpenumerò falli: & apud Platonem Cratylus ex verborum intelligentiâ cognitionem rerum pendere dicit. Et quis tandem eſt, qui neſciat, patrum avorumq; noſtrorum memo-

memoriâ, cùm perverſa quædam ac peſtifera opinio invaluiſſet, nihil cultum orationis, nihil hiſtoriæ veteris notitiam, ad eos, qui graves ac ſerias diſciplinas tractarent, pertinere, Græcas verò litteras etiam impedimento eſſe, quanta & quàm denſa caligo univerſum prope terrarum orbem obtexerit? quantaque verborum neglectum, rerum ignoratio conſecuta ſit? Sed, quid neceſſe eſt huic rei aliunde argumenta petere? Illi ipſi, quorum libros quotidie terimus, veteres juriſconſulti in explicandis legibus, ſenatusconſultis, edictis prætorum aut ædilium, conſtitutionibus, decretis, epiſtolis principum, quam, quæſo, viam rationemque tenuerunt? Nempe in patefaciendâ ſingularum vocum vi ac proprietate tam multi tamque aſſidui ſunt, ut magnam induſtriæ ſuæ partem in eo conſumere videantur. Quod prolatis ac productis ipſorum locis probarem, ſi, quàm facile, tam neceſſarium eſſet. Antiſtium Labeonem juriſconſultum nobiliſſimum cùm alicubi valde commendaſſet Gellius, ad poſtremum addit: *Latinarum vocum origines rationesq; percalluerat, eâq; præcipuè ſcientiâ ad enodandos juris laqueos utebatur.* Hos me ſequentem duces, nemo, ut opinor, meritò culpaverit. Quam igitur interpretandi viam nobis Ulpianus, Paulus, Gajus, Marcellus, cæterique juris antiſtites præiverunt, eam ſeqvemur, & eorum veſtigiis, quantum vires noſtræ ferent, inſiſtentes, ſummâ ope conabimur efficere, ut neqve prætermittamus neceſſaria, neqve inutilia conſectemur: & quotidie tamen aliqvid minimè vulgare minimèqve contritum adferamus. Quod ut jam nunc perſpicere poſſitis, dum ad titulum de juſtitia & jure interpretandum accedo, qvæſo, diligenter attendite.

DIXI.

Digitized by Google

Cur ad munus docendi, quo ſe ſpontè abdicaverat, revocatus ſit.

ORATIO XVI.

Habita Romæ prid. Kalend. Mart. Anno cIↃ. IↃ. LXIX.

QVod antiquitus à ſapientisſimis viris dictum eſt, non licere cuiqvam mortalium quid facturus, aut non facturus ſit, certò pronunciare, quòd in vitâ multa eveniunt, tum ut ea ne facias, quæ facere decreveris, tum ea ut facias, quæ nunquam facere conſtitueris: id ego & ſæpe antehac in aliis, & in meipſo nuper verisſimum eſſe cognovi. Nam in hoc publicè docendi munere quinquennium jam cum aliquâ hominum approbatione verſatus, eo me, ut ſcitis, ſuperioribus menſibus ſpontè abdicaveram: idque eo animo, ut, quod ex me ſæpe auditum eſt, nunquam me poſtea eandem provinciam ſuſcepturum, nunquam eosdem labores denuò ſubiturum putarem. Cogitabam, ſatius eſſe deſinere quàm deficere: me, ſive placuiſſem, ſatis jam ſpectatum eſſe; ſive diſplicuiſſem, plus ſatis: ſatius eſſe cum deſiderio, quàm cum ſatietate diſcedere: utcunque eſſet, tradendam quaſi curſu aliis lampada, qui & laboris patientiores, & doctrinæ copiâ inſtructiores, inſtitutam hîc & inchoatam à nobis majore animo, quàm viribus juriſprudentiæ cum eloquentiâ & cum antiquitatis cognitione conjunctionem exædificarent, ad ſummumq; perducerent. Mihi ad nominis mei commendationem abundè videbatur, tanti ac tam præclari operis aliqua ſaltem fundamenta jeciſſe, & præſtando, quod poſſem, alios qui plus poſſent, ut experiri vellent, exemplo meo excitâſſe. Iamque totus in eo eram, non ut me languori quidem ac deſidiæ dederem, qui ſemper ignavorum vitam

mortem-

nortemque juxta æſtimaſſem : ſed ad eas artes mecum re-
olendas ac celebrandas referrem, quibus usque à puero
editus fui : & ad mandandas litteris cogitationes quas-
dam meas, quibus efficerem, conarer quidem certè, ut
uod mihi otium Hippolyti Cardinalis Ferrarienſis, ſtu-
orum ac fortunarum mearum patroni, ſummâ liberali-
te conceditur, ejus aliquis fructus non ad præſentes
odò & eos qui nunc ſunt, ſed & nunc ad exteros, & olim
poſteros perveniret. In hac me cogitatione defixum,
tanquam in portu, complicatis velis, cæteriſque arma-
ntis omnibus compoſitis quieſcentem, veſtra, Cardi-
es ampliſſimi, auctoritas expergiſci denuò, & ſubdu-
m jam navim mutato conſilio, deducere, & vela ventis
dere coëgit. Quæ mihi res eo mirabilior viſa eſt,
d non deerant homines & ingenioſi, & eruditi, & ex-
tati, qvi vobis ad hoc munus obeundum ultro ſtudium
te operam profiterentur ſuam : quorum etiam unum
ipſo verè atque ex animo commendatum eſſe memi-
taque, ut in hiſtoriis eſt, eos, qui M. Catonem in
uræ petitione ſuperârant, ipſoſmet mirari ſolitos,
ſe tali viro populus Romanus prætuliſſet : ſic fateor,
mirum viſum eſſe, quid ita vobis potiùs libue-
e alia jam omnia cogitantem, etiam cum aliquâ ad
honorarium acceſſione revocare, quàm in locum
aliquem ex iis ſufficere ac ſubſtituere, qui id in
icii loco petebant. Quod ego neque ita me ignoro,
hi tribuam, ac non veſtræ potius humanitati, quàm
erito meo acceptum feram : & tamen non debeo eſ-
adverſus dignitatem meam, aut adverſus veſtra
improbè curioſus. Nam, ſive aliquid eſſe in me,
honos mihi habendus eſſet, judicâſtis, potius eniti
tendere debeo, ut veſtram de me opinionem rebus
nem, quàm ut verbis refellam : ſive, quod magis
veſtra tantùm in eo humanitas, & quædam erga me
tis propenſio valuit, non minus optabile, aut ho-
um duco, à vobis amari, quàm magnâ aliquâ ſive

Digitized by Google

eruditione, ſive eloquentiâ præditum judicari. Illud quidem neqve reticere, neque diſſimulare poſſum, recentem iſtam veſtræ erga me voluntatis ſignificationem magnum mihi onus impoſuiſſe, magnam curam & ſollicitudinem, magnam vigilandi, laborandi, contendendi omnes induſtriæ meæ nervos neceſſitatem attuliſſe. Non enim mihi tantùm elaborandum eſt, ut, ſi qvam mihi exiſtimationem ſuperiorum annorum labores vigiliæq; pepererunt, eam conſervem ac tuear: ſed multò magis, ut veſtra de me judicia ſuſtineam, & aliquâ ſaltem ex parte reſpondeam illi exſpectationi, quam de me, ut veriſimile eſt, in multorum animis pondus auctoritatis veſtræ concitavit. Qvod qvidem me ſtudioſiſſimè conſtantiſſimeque facturum vobis omni adſeveratione confirmo, daturumque operam, ut hæc, quâ nunc cincti ac circumfuſi eſtis, ſtudioſorum adoleſcentium multitudo, ſi nullâ aliâ re, at certè induſtriâ & aſſiduitate vix alium qvemqvam à vobis ad rationes ſuas accommodatiorem huic muneri præfici potuiſſe fateatur. Sed jam tempus eſſe videtur, ut ſpecimen vobis aliqvod exhibeam ejus rationis ac viæ, qvam & usq; adhuc in docendo tenui, &, niſi vos aliud jubeatis, deinceps perpetuò tenere decrevi. Quod dum facio, date mihi, obſecro, hanc veniam, ut avertam à vobis orationem, atqve ita diſſeram, quaſi ii tantùm adeſſent, qvorum cauſâ me rude jam, ut arbitrabar, donatum, in hanc arenam denuò revocandum cenſuiſtis.

DIXI.

De

De Doctoris officio, deq; modo Jurisprudentiam docendi.

ORATIO XVII.

Habita Romæ Prid. Non. Novembr. Anno cIↃ. IↃ. LXIX.

MAjorem indies fructum capio ex hoc conſilio atque inſtituto meo, exornandi juris civilis, neque lautiùs modò ac nitidiùs, ſed diſtinctiùs etiam & ad rudiorum captum accommodatiùs, quàm pleriq; vulgò ſolent, explicandi. Nam ſi ſatis intelligo, non tantum mihi eſſe vel virium vel ctoritatis, qvantum ad hoc, quod animo concepi, qvod e omnibus votis expeto, planè perficiendum requirere : *juvat* tamen, tanti ac tam præclari operis qualiacun fundamenta jacere experiri, ſi fortè alios rebus omni inſtructiores commovere, & ad eandem cogitationem ipiendam excitare poſſim; efficere deniqve, ut qui qve olim de hoc meo conatu verè judicare & poterunt lent, quidvis mihi potius, quàm aut in deligendâ re locendi ratione ac viâ judicium, aut in eâdem aliis monſtrandâ voluntatem defuiſſe fateantur. Quibus rebus ejus, qui qvamcunq ve artem docere inſtituit, um contineri arbitror, eas ut præſtarem, & aliàs er, & præcipuè ex quo libros Pandectarum explicare ſſus ſum, magno mihi ſtudio elaboratum eſt. Ac ne ortè quærat, quæ tandem illa ſint, in qvibus & m operæ poſuiſſe me dico, & multum ponen ſſe omnibus, qui docendi munus ita ut oportet c ſuſtinere meditantur: exponam ea, ut potero, r, vobisqve poteſtatem faciam, ex iis, quæ hodi ie de doctoris officio dicam, exiſtimandi qvid à oſterum non exſpectare tantùm, ſed etiam exi beatis. Exiſtimo igitur duobus verbis compre oſſe munus ejus qvi docet: videndum enim ei eſſe,

quid doceat, & quomodo. Prius illud eam vim habet: curandum eſſe ei, primùm ut vera doceat; tum ut propria ejus artis, in quâ verſatur, aut certè cum eo quod agitur conjuncta & cohærentia. Modus autem docendi is eſt, ut perſpicuè doceat: quod duabus rebus conficitur, ordine, & genere ſermonis ad res enodandas & enucleandas accommodato. Hæc omnia qui præſtet, ut in docendo & vera tradat, & pertinentia ad eam artem, quam docet, & ea ita diſtinguat, ut ſuo quidque loco digerat ac collocet, & verbis propriis, ſignificantibus, ab eorum, qui purè ac nitidè loqvuntur conſuetudine non abhorrentibus efferat atque eloquatur, ei ego nihil omninò ad ſummi ac perfecti doctoris laudem deeſſe ſtatuo: qui autem, cùm ea plenè quidem & abſolutè præſtare non poſſe ſe agnoſcat, eo tamen quidquid habet virium confert, ut ad eas laudes quàm poteſt proximè accedat, digniſſimum eſſe, cujus honeſtiſſimos conatus, & induſtriam ad præclara tendentem bonorum omnium perpetuus applauſus approbatioque comitetur. In his omnibus variè peccatum eſſe video à multis eorum, qui quadringentos ferè abhinc annos jus civile tractârunt: quorum etiam nonnulli tanto apud multos in pretio ſunt, ut, quaſi Atlantis humeris cœlum, ita eorum auctoritate hujus artis dignitas ſuſtineri putetur. Nam & multa ſæpe pro veris falſa docuerunt; & referſerunt libros ſuos alieniſſimis quæſtionibus; & ſine ullo ordine omnia tradiderunt; & cùm Latinè loqui neſcirent, novum quoddam & monſtroſum ſibi confinxerunt loquendi genus, ut ſi veteres illi Pauli, & Ulpiani, & Papiniani & cæteri juris antiſtites reviviſcant, multis interpretibus eis opus futurum ſit, ad eos, qui ſcripta ſua interpretati ſunt, intelligendos. Ac cur falſa quidem pro veris tradiderint, non negaverim alias quoque fuiſſe cauſſas: duas tamen præcipuas fuiſſe arbitror: ignorationem antiquitatis, & perverſum quoddam ſtudium contradicendi. Etenim cùm tota Reipub. atque imperii Romani facies ita verſa atque immutata eſſet, ut nullum retineret vete-

veteris formæ veſtigium, aliæ conſuetudines eſſent, aliæ leges, alia religio, alii magiſtratus, alia judicia; exſtincto autem lumine Latinarum & Græcarum litterarum, omnia denſiſſimis ignorantiæ tenebris ſepulta atque obruta tenerentur: fieri nullo modo potuit, quin homines ejus Reipublicæ ignari, cujus leges & jura tractabant, tanquam in illuni nocte ſine lumine errantes, ſæpe offenderent, ſæpe laberentur, ſæpe quovis potius, quàm quo inſtituerant, pervenirent. Ad quod incommodum cùm aliud acceſſiſſet ex pravâ quâdam ambitione, quæ multorum ex illis animos occupârat, ut indecorum putarent, cuiquam aſſentiri, ac tum demum ſibi pulchri ac beati viderentur, ſi ſuperiorum placita labefactare ac ſubvertere, pſi autem aliquid, quod ante ſe nemo dixiſſet, adferre otuiſſent, quaſi clavum clavo, ſic opinionem opinione rudentes: eò tandem rem perduxerunt, ut, cùm receptum t, in rebus judicandis communem interpretum ſentenam ſequendam eſſe, ſæpenumerò, quæ in plures probata, in tantâ diſcrepantiâ ac varietate dubitetur. Scitum tem eſt, quod ait Plato, ſemper inter ſe conſentire eos, i aliquid ſciunt. Nam neque ſciri poteſt niſi quod vem eſt: neque in quâque re verum eſſe amplius uno pot-. Jam, quod ſecundo loco poſui, multas ſæpe ab eis incatas quæſtiones, neque juris civilis proprias, neque id, quod in manibus erat, ullo modo pertinentes, id n verum ſit, dubium nemini unquam futurum eſt, qui um ſcripta vel per tranſennam, ut dici ſolet, adſpexe- Niſi fortè quærere, quæ ſit poteſtas, ablativi, ut lontur, abſoluti, aut gerundii, aut relativi, *Qui*, *Quæ*, *d*, & ſimilia, quæ vel referre piget, Grammaticorum eſt potius quàm Juriſconſultorum; aut quæ ſit ratio iendi, quid interſit inter definitionem & notationem buli, quando liceat argumentari ab enumeratione um, non Dialectici potius, quàm Juris civilis proes, docere debent; aut denique innumerabilia, quæ n commentarios legentibus paſſim occurrunt, non

meliùs & veriùs ab iis artificibus qvorum propria ſunt explicantur. Nam de ordine qvid dicam? qvem ſemper ſapientiſſimus quisque plurimi fecit: cui tantum tribuerunt qvidam ex veteribus Philoſophis, ut ſummum ac ſupremum hujus univerſitatis parentem atqve opificem Deum dicerent in orbe condendo nihil aliud præſtitiſſe, quàm qvòd confuſas & permiſtas inter ſe rudis materiæ partes diſcreviſſet, certoqve ordine ſuis qvamqve in ſedibus collocâſſet. Impia opinio, fateor. Omnia enim non tantùm digeſſit ac diſpoſuit, ſed ex nihilo effecit ac procreavit Deus. Sed tamen ex eo intelligi poteſt, quæ illorum de ordine opinio fuerit, quantamq; vim in eo ineſſe crediderint: cùm à qvo nihil amplius qvàm confuſas mundi partes in ordinem adductas eſſe dicebant, cum tamen ipſi qvoqve cum ceteris veriſſimo nomine parentem ac conditorem omnium rerum vocarent. Exſtat præclara ſententia apud Xenophontem in Oeconomico, nihil eſſe aut pulchrius, aut ad uſum commodius quàm ordinem: nihil contrà aut adſpectu fœdius ac deformius, aut qvod plura omnibus rebus incommoda adferat, qvàm confuſionem ac perturbationem. At noſtri illi cùm dialecticen aut non didiciſſent, aut ita didiciſſent, ut non didiciſſe præſtaret: quibus, quæſo, modis omnia miſcuerunt? qvalem nobis cujusqve generis præceptorum farraginem reliqverunt? Ut ſi qvis ruſticus hordeum, triticum, viciam, legumina in unum acervum conferat, non illius acervum horum commentariis exiſtimem perturbationem fore. Mihi qvidem, cùm in eos inſpicio, ſæpiſſimè Ovidiana illa de Chao in mentem veniunt:

Quaque erat & tellus, illic & pondus & aër.

Non aliter enim apud hos, ubi, verbi cauſſa, de auctoritate magiſtratuum agitur, dicetur etiam aliqvid de teſtamentis; ubi de emptione & venditione diſſeritur, aliquid de pœnis, aut de auctoritate tutorum inſeretur: nihil eſt deniqve qvod certam ſedem ac domicilium habeat; nihil qvod non alieniſſimo æqvè facilè ac ſuo loco pertractatum repe-

reperiatur. Inde illæ crebræ ex uno in alium locum rejectiones: cùm te, qvod hîc agendum ac tractandum erat, id jubent ex alio petere, in quo tale qvidqvam agi, nunqvam, niſi admonitus, divinare potuiſſes. Prorſus ut ſi qvis paterfamilias veſtem non in veſtiario, ſed in arcâ panariâ conderet, panem ex puteo hauriret, piſces in nemore, lepores in piſcina incluſos haberet. Apud Ariſtotelem primo Phyſicorum recenſetur opinio veterum quorundam, n qvibus fuit & Anaxagoras, qvi qvidlibet in qvolibet inſſe dicebant: idqve exprimebant hemiſtichio quodam, t opinor, Empedoclis πᾶν ἐν παντὶ μέμικται. Hoc an in hyſicis verè dicatur, viderint qvi illa tractant: in talium ertè interpretum commentariis veriſſimè dici poteſt. Atve hoc ſunt etiam, qui eos de induſtriâ feciſſe dicant, ut tem juris obſcuriorem, ac difficiliorem cognitu redderent, & ad cæteros labores illum qvoqve adderent, qvo exrnificarent diſcentium ingenia, pervolutandi ſæpe ils ingentes librorum moles, & omnia alieno loco pois qværendi quàm ſuo. Qvod ſi verum eſt, (nam ego idem àliam potius fuiſſe cauſſam ſuſpicor, neqve ita eis malè ſentio, ut, cùm melius poſſent, noluiſſe crem) ſed tamen ſi ita eſt, non obſcurum eſt, qvam eis tam ſancto atqve honeſto propoſito gratiam debeais. Ultimus locus erat de genere dicendi, qvo dixi eos, dqvid docent, uti debere nitido, perſpicuo, uſitato, taeniqve ut ſine ullis ſalebris, ſine ullâ adſperitate influn aures animosqve diſcentium, eisqve ſe non adſciucisqve ac pigmentis qvæſitâ, ſed naturali pulchritue ac ſuavitate commendet. A qvo ii qvos dico qvàm gè omnes abfuerint, qvis non videt? Et ſunt tamen os defendant, (ut nulla eſt tam mala cauſſa, quæ paos non inveniat,) dicantq; eloqventiam in eo, qvi jus t, non reqviri; ſatis eſſe ſi artem ſuam teneat; ejus epta dum tradat, qvibus ea verbis pronunciet, nihil reſſe. Citant etiam in eam rem verba qvædam ronis, quibus ait, ſe in Philoſopho eloquentiam,

K 5 ſi ad-

Digitized by Google

ſi adferat, non aſpernari; ſi careat, non admodum requirere. Nimium delicatos eſſe, qui in tantâ præclariſſimarum rerum copiâ etiam verborum concinnitatem requirant: & perinde facere ac ſi optimos & ſaluberrimos cibos faſtidirent, niſi in auro aut in gemmis apponerentur. Tum præterea facilius intelligi ac percipi, quæ qualibuscunq; verbis ſine delectu efferuntur, quàm ſi quis in eiſdem purâ ac Latinâ oratione exprimendis elaboraret. Poſtremò, uſu hoc jam & experientiâ compertum eſſe, quibus verborum cura eſt, eos exſuccos ferè, & aridos, & exſangues, & grammaticos potiùs aut ludimagiſtros, quàm veros & ſolidos juriſconſultos evadere: cùm contrà, qui magno & forti animo contempſerunt ſermonis delicias, & illud horridum, incomptum, agreſte, ruſticanum dicendi genus adamârunt, ii demum juris ac legum cognitione impleant pectus, in conſultationibus, in foris, in ſubſelliis regnent, in omnium majoris momenti controverſiarum diſceptatione ac dijudicatione dominentur. Quibus ut reſpondeam, primùm dico, non exiſtimare me, eloquentiam neque ad jus, neque ad ullam omninò artem tractandam, neceſſariò requiri: ne ad illam quidem ipſam, quâ fieri eloquentes putantur. Multos enim accepimus, cùm ipſi eloquentes non eſſent, optimos tamen aliis ad eloquentiam duces ac magiſtros fuiſſe: qualem in Græciâ Hermogenem, in hâc urbe Quinctilianum fuiſſe ajunt. Et Ariſtoteles, ſi ſe ad dicendum contuliſſet, fortaſſe multos habuiſſet ſuperiores, quo tamen eloquentiæ præcepta nemo unquam meliùs, aut perfectiùs tradidit. Munditiam quidem ſermonis non in artibus modò docendis, ſed etiam in congreſſibus & in familiari colloquio ab omnibus ingenuis & paulò liberaliùs inſtitutis hominibus requirendam puto. Non gemmas, non aurum, non emblemata requiro. Fictilibus æquo animo cœnare poſſum: præſertim ſi epulæ ſint, ut ais, exquiſitæ. Sed illa ipſa fictilia terſa ſint, niteant, appetentiam potiùs quàm vomitum concitent. An tu convivatorem feras, qui quamlibet lautos

lautos cibos in vaſis cœno ac luto conſpurcatis apponat? Nam quod ajunt, faciliùs intelligi quæ ita dicuntur: credo equidem hoc inter ipſos verum eſſe. Balbi enim balbos, ut eſt in proverbio, meliùs intelligunt. Ingenui quidem adoleſcentes, in Ciceronis, Cæſaris, Plauti, Terentii & ſimilium libris exercitati, & Latinæ linguæ intelligentes, novos ſibi de verborum ſignificatione commentarios conquirant oportet, cùm acceſſuri ſunt ad illas mixobarbaras cantiones. Neque enim una ſaltem lingua eſt, quâ loqvuntur, ſed deterrimus quidam cinnus ex fœdiſſimâ barbararum, peregrinarum, inauditarum vocum colluvione, olens, ut ſervus ille Plautinus ait, allium, hirum, haram, ſuem, canem, capram commiſtam: ut quemdmodum odor, qui ex Averno afflabatur, ſupervolantes ves necare ſolitus dicitur, ita illud pus, illa ſanies, illud irus optima quæque ingenia exanimet. Ego quidem cermultos novi optimo adoleſcentes & acutiſſimo ingenio ræditos, qui cùm in aliis diſciplinis exercitati, ad artem juris accingerent, talium magiſtrorum inconditâ voce erterrefacti, refugerunt, retulerunt pedem,

Improviſum aſpris veluti qui ſentibus anguem
Preſſit humi nitens, trepidusq́ repentè refugit.

uod autem quaſi firmamentum defenſionis ſuæ ponunt, n poſſe quemquam magnum juriſconſultum evadere, ulla faciendæ ac poliendæ orationis cura ſit, prô Deum mortalem, etiámne hoc tam erudito ſeculo, in hâc tanluce ac ſplendore diſciplinarum omnium cuiquam ſeſuaſuros putant? Quemquámne ex illo ſuo grege innatè ac contaminatè balbutientium potiùs, quàm loentium proferent, quem cum Alciato, cum Duareno, n Connano comparare audeant? Sed hoc omitto: ad quod inſtitueram, redeo. Dixi quatuor eſſe, quæ, qui docent, præſtare debeant: ut vera doceant, ut ad rem tinentia, ut ordine, ut genere dicendi apto ad docendum.

dum. Id qui non præſtarent, culpavi. Dicet aliqvis: Qvid tu te igitur ea præſtaturum eſſe profiteris? Non auſim tantum de me, aut mihi, aut vobis polliceri. Illud qvidem non dubitanter adfirmo, neqve planè imparatum eſſe me ab iis, qvæ ad id efficiendum neceſſaria ſunt, & ut aliqvid olim præſtitiſſe dicar ſummam diligentiam adhibiturum. Sed, ut diei tempus eſt, diutius detinendi non eſtis. Die craſtino conabor viam vobis munire ad titulum de Pactis minore negotio intelligendum. Dicam cur de pactis agatur hoc loco; tum qvid ſit pactum, qvæ pactorum diviſiones; qui quibus paciſci poſſint; qviqve ſint pactorum effectus. Hæc craſtinæ diſputionis capita futura ſunt. Inde ad ea jurisconſultorum veterum fragmenta, qvæ in hunc titulum relata ſunt, ſigillatim interpretanda veniemus.

DIXI.

De auctoritate & officio Judicum.

ORATIO XVIII.

Habita Romæ Poſtridie Non. Novembr. Anno cIɔ.Iɔ. LXXI.

COnſtitueram hodiè, nullâ, ut Gajus noſter loqvitur, præfatione factâ, ad tractationem earum rerum, qvas hoc anno docere inſtitui, accedere: idqúe & vobis utilius, & mihi convenientius fore arbitrabar: niſi me amici quidam, qvorum & judicio, & auctoritati plurimum tribuo, de fixâ jam ſtatutâqve ſententiâ deductum, ſibi potiùs quàm mihi, hac in re morem gerere coëgiſſent. Neqve tamen eis planè adſenſus ſum: ſed, ut Homericus Juppiter, partem ejus qvod petebant conceſſi, partem negavi. Nam quod à me contendebant, ne ſtatim

Digitized by Google

ſtatim in ea, qvæ hujus artis propria ſunt ingrederer, ſed hoc anniverſarii laboris quaſi veſtibulum populari aliqvâ &magis ad omnium ſenſus accommodatâ diſputatione exornarem, in eò non gravatè ipſorum voluntati acqvievi: qvod auctores erant, ut aliqvod mihi undecumqve argumentum ſumerem, qvamlibet remotum & alienum ab eo qvod ageretur, populare modò, & plauſibile, & in qvo oſtentare vim ac copiam dicendi liceret, id ut ipſos à me obtinere ſinerem, ipſe à me non potui obtinere. Vix iſta faciebam adoleſcens, cùm & omnes vias perveniendi ad aliqvam eloqventię famam ſtudioſè conqvirerem, & iis in artibus exercerer, qvas qvi tractant, in eis hæc non ferri modò, ſed & reqviri ſolent. Hac verò ætate, & hac qvalicumq; hominum opinione de me, & hoc ſuſcepto munere, quod b omni vanitate longiſſimè abeſſe debet, ſi puerorum aut ophiſtarum in morem de comendâ ac pingendâ oratioe ſolicitus ſim, & ſine ullâ neceſſitate eas mihi ad dicenum materias deligam, in qvibꝰ bellè ac commodè aliqvid cere poſſe videar: ineptis fortaſſe gratum faciam, qvos mper fucata & inania omnia, magis qvàm vera & ſolida lectant; gravium certè ac cordatorum hominum non ugiam juſtam ac meritam reprehenſionem. Obſeqvamur tur amicorum petitioni: ſed ita, ut ne obliviſcamur, id deceat. Explicaturus ſum eam partem Digeſtorum, qvâ de judiciis diſſeritur. Sed prius dicam nonnulla de o munere judicandi, qvantum in eo ſit auctoritatis, ntum ponderis & momenti ad totius Reipub. felicita; tum, qvalem eſſe eum oporteat, qvi ei muneri rectè ro dignitate præfuturus ſit; qvę in judicando ſervanda, q; fugienda videantur: qvę omnia à noſtris qvidem parmodicè attinguntur, partim ut certa & indubitata ntur: à Philoſophis autem, unde noſtra fluxerunt, ratè ac copioſè pertractari ſolent. Dicam autem non rio more, ſed hoc noſtro ſcholaſtico, & umbratili, ato, non ad permovendos animos, ſed ad docendos, ad faciendos clamores, ſed ad ſilentium potiùs & at-

& attentionem obtinendam idoneo. Ita me, duas res conſecuturum eſſe confido, ut & amicorum petitioni, ſi minus plenè, at certè aliquâ ex parte ſatisfiat: & hoc quamvis ex aliâ arte accerſitum diſputationum mearum caput cum cætero corpore ſatis aptè ac concinnè cohærere videatur. Tanta igitur eſt, ut hinc potiſſimùm exordiar, in omni civitate, eorum qui judiciis prȩſunt auctoritas, ut ex eis potiſſimùm Reip. felicitas aut infelicitas pendeat. Etenim verè dixerunt veteres, legem eſſe animam civitatis, & perinde felicem aut infelicē evadere unamquamq; civitatem, ut bonis malisve legibus temperata eſt. Utor hîc legis nomine magis ad populi conſuetudinem, quàm ad veritatem: ſcio enim, ſi qua mala lex ſit, eam ne legis quidem nomine dignam eſſe. Sed ſi tantum poſitum eſt in legibus; legum autem ipſarum nullus eſt uſus, niſi ſint qui eas exſequantur ac cuſtodiant; & legum miniſtri ac cuſtodes magiſtratûs, unde eos nomophylacas Plato vocat; magiſtratuum porrò præcipua vis in exercendis judiciis cernitur: conſtare opinor, qualia in civitate judicia ſint, talem eſſe totius civitatis ſtatum. Imò verò ea prima fuit antiquiſſimis temporibus cauſſa congregandarum civitatum: ut eſſent, qui vim coërcerent, tenuiores à potentiorum injuriis defenderent, ſuum cuique tribuerent, juris æquabilitatem inter omnes proportione tuerentur. Hanc originem creandorum regum fuiſſe, quod vetuſtiſſimum in terris imperii nomen eſt, Herodotus, & ab eo mutuatus Cicero, tradunt. Itaque reges ipſi antiquitus judicabant, ut Minos, cujus ſingularis juſtitia judicem eum, veterum opinione, etiam apud inferos fecit; ut Tenes cultus apud Tenedios pro Deo, qvem cum ſecuri inſulam ex ſe dictam obambulare ſolitum tradunt, eâque percutere, quos, cauſsâ diſcuſsâ, injuriam feciſſe cognôſſet; ut Philippus Macedo, quem etiam patienter tuliſſe accepimus, objurgatum ab aniculâ, cui audiendæ ſibi eſſe otium negaverat: cùm illa retuliſſet, ne regnaret igitur, ſi audiendis ac dijudicandis cauſſis vacare nollet. Et perdiu, qui Hebræo-

Hebræorum populo ſummo cum imperio præerant, non reges, ſed judices vocabantur: ut intelligamus nihil eſſe tàm regium quàm judicare. Sive enim privata judicia inſpiciamus, verè ait Cicero, omnes omnium pecunias poſitas eſſe in poteſtate eorum qvi judicant: ſive publica, omnium civium non fortunæ modò, ſed dignitas, exiſtimatio, ſalus, eorum, qui judicia publica exercent, fidei, religioniqúe commiſſa eſt. Sapientiſſimus homo Democritus duabus rebus Rempub. contineri dicebat, pœnâ & præmio: earum autem rerum utraque in eorum manu eſt, qvi munus ſuſtinent judicandi. Magna igitur adhibenda cautio eſt in judicibus deligendis: eorumqve & ſingularis quædam prudentia, & ſpectata probitas eſſe debet, ne aut errore ducti, aut cupiditate abrepti, permiſsâ ſibi poteſtate ſecus qvàm decet utantur, ipſa civitatis fundamenta ſubvertant. Ac veteres quidem illi pauciſſimis verbis judicis officium concludebant, cùm ita dicerent: legem mutum judicem, judicem autem legem loqventem. A bono enim judice ita prorſus omnia judicari oportet, ut lex ipſa, ſi loqui poſſet, judicaret: atqve ita legem & judicem inter ſe conſpirare, ut ſit lex quaſi anima judicis; judex, qvaſi vox legis. Et, quemadmodum Ariſtoteles ait legem eſſe mentem cupiditatis expertem, ita optandum eſſet, ut ejusmodi judices reperirentur, qui, omni cupiditate ſpoliati, mente tantùm ac ratione in diſceptandis controverſiis uterentur. Sed talia optare licet, ſperare non licet. Nimis enim verum eſt, quod in quodam cantico poſuit Simonides, perdifficile reperiri hominem τετράγωνον ἄνευ ψόγου. Huic incommodo ſapientiſſimi qviqve veterum qvæcunq; potuerunt remedia comparunt. Inter qvos Ariſtoteles cenſuit, in bene inſtitutâ civitate omnia, quoad ejus fieri poſſet, legibus comprehendenda ac definienda: quàm pauciſſima autem in poteſtate atque arbitrio judicum relinquenda. Cujus rei tres ſanè graves cauſſæ adferuntur. Una, quòd multò numerus neceſſarius eſt judicum, quàm eorum qvi

quì leges ferant: facilius autem eſt paucos bonos & prudentes viros reperire, quàm multos. Altera, qvòd longius tempus datur legem aliqvam laturis, qvàm de certo aliquo negotio ac controverſia cognituris: In majori autem temporis diuturnitate major eſt penitus pervidendi veri facultas. Tertia, quæ omnium potentiſſima eſt, quòd leges & in futurum proſpiciunt, & universè ac generatim feruntur, ut neqve gratiæ, neqve odio locus eſſe poſſit: at judicia & de præſentibus negotiis, & de certis perſonis exercentur, ut & gratiâ, & odio, & invidiâ, & miſeratione, & ratione proprii alicujus commodi, aut incommodi, facillimè abduci à vero judicis animus qveat. In judicibus autem deligendis illud præcipuè obſervandum eſt, ut boni viri eligantur: in quo veteres ita diligentes fuerunt, ut ſæpè in libris noſtris viri boni nomine non alius quàm judex intelligatur. Et Horatius narrat patrem ſuum, cùm ſibi virtutis & officii præcepta traderet, laudandarum actionum exempla ex judicibus potiſſimùm ſumere ſolitum eſſe. *Sic me*, inqvit,

Formabat puerum dictis: & ſive jubebat,
Ut facerem quid: habes auctorem, quo facias hoc.
Unum ex judicibus ſelectis objiciebat.

Et alibi cùm viri boni quasdam quaſi notas enumerando percenſeret, hanc inter præcipuas ponit:

Quo multæ, magnæq; ſecantur judice lites.

Ac videte, qvantòperè veteres illi Romani, eos qvi res judicabant ab omni improbitatis ſuſpicione puros eſſe voluerint. Notationi atqve animadverſioni cenſoriæ non tribuebant auctoritatem rei judicatæ: neqve ſi qvis à cenſoribus ſenatu motus eſſet, propterea ei aditum ad honores denegabant. Qvinimò qvosdam à cenſoribus ſenatu ejectos, ipſos poſtea cenſores fuiſſe legimus. Sed tamen, ut omnis etiam leviſſima ſuſpicio abeſſet à judicum moribus, lege Juliâ repetundarum, qvi ſenatu moti eſſent, judices non poterant dari. Ætas etiam in judicibus conſideranda eſt: neqve enim idonei ſunt adoleſcentes ad tantum

munus

munus ſuſtinendum. Cujus rei tres ferè cauſſæ adferri ſolent. Una, qvòd de moribus adoleſcentum nihil adhuc certò ſciri poteſt. Mutantur enim, ut ait Horatius, in horas. Et improbum qvidem eſſe aliqvem ut cognoſcas, vel unus dies ſufficit, ut ait Theognis: at diu vixerit oportet, de cujus probitate certum judicium fiat. Altera, qvòd in juvenibus magnæ & vehementes ſunt animi commotiones, quas illi ſæpiùs, qvàm rationem ſeqvuntur. Poſtrema, qvòd longus rerum uſus in judice reqviritur, qvi cadere in adoleſcentem non poteſt. οὐ νέον, ait Plato libro tertio de Repub. ἀλλὰ γέροντα δεῖ τὸν ἀγαθὸν κριτὴν εἶναι. Neqve verò qvilibet ſenex ad judicandum aptus eſt. Non enim ut prudentia neceſſariò ætatem reqvirit: ita ætas neceſſariò prudentiam adfert. Sed is demum, cui anteactæ vitæ curſus & integritatis & prudentiæ opinionem comparavit. Obſervabatur & illud antiqvitus, ne egeni & exhauſti homines facilè ad judicandum admitterentur. Cùm enim pleriq; à Theognidis ſententiâ nō abhorreant, & paupertatem omni ratione fugiendam putent: verendum videbatur, ne ſæpe tales judices non tàm rationem muneris ſui, qvàm magnitudinem munerum alienorum conſiderarent; néve libentiùs in nummorum qvàm in argumentorum qvæ utrimq; adferrentur ponderibus expendendis occuparentur, &, utriùs gravior eſſet manus, ejus cauſſam qvoqve meliorem videri pronunciarent. Atq; ob eam cauſſam judices non tantùm ex moribus & ex ætate, ſed etiam ex cenſu legebantur: qvod Romanis alicubi objicit Tertullianus. Cumq; jurisjurandi religio maximum & ſanctiſſimum fidei vinculum meritò apud omnes exiſtimetur: judicaturi prius jurabant ſe ex legum præſcripto judicaturos, cujus rei freqvens apud Demoſthenem, & alios mentio eſt. Ne verò legum verbis callidè, & ſubdolè interpretandis ab earum ſententiâ & voluntate diſcederent, addebant, τῇ γνώμῃ τῇ δικαιοτάτῃ, ut apud Demoſthenem, aut, qvod idem valet, τῇ ἀρίστῃ, ut apud Ariſtotelem in Rhetoricis, & apud Julium Pollucem libro octavo relatum eſt: qvo ſignificabant, ſe ita leges in-

Digitized by Google

terpretaturos, ut rationi & æquitati maximè conſentaneum videretur. Quin etiam, ut majore divini numinis metu perfunderentur, judicabant in loco ſacro. Qvamvis enim Deus omnibus locis præſens eſt, ejusqve ut ait Aratus, omnia plena ſunt: in conſecratis tamen locis magis omnes neſcio quo modo illius præſentiâ commovemur. Atqve hanc conſuetudinem antiqviſſimam fuiſſe, Homerus oſtendit, qvi judices in Achillis clypeo ſculptos & ſenes fuiſſe ait, & in ſedilibus lapideis ſacro in loco conſediſſe, οἱ δὲ γέροντες, inqvit, Εἵατ' ἐπὶ ξεστοῖσι λίθοις, ἱερῷ ἐνὶ κύκλῳ. Summa autem in eo adhibenda diligentia eſt, ut tollantur omnes occaſiones, quæ poſſunt efficere aliqvem animi motum, qvo judex abducatur à vero. Nam qvod de amore ait Theocritus, pulchra ei videri, qvæ pulchra non ſunt, idem abſolute de toto talium commotionum genere dici poteſt: prout qvisqve affectus eſt, ita res eis alias atqvè alias videri. Arqvatis, ait Varro, & veternoſis omnia lutea videntur: febricitantibus amara, quæ dulcia: aliter omnibus de rebus ebrii, aliter ſobrii judicant. Idem putandum eſt evenire iis omnibus, qvorum animus aut amore, aut odio, aut irâ, aut invidentiâ, aut deniqve aliqvo πάθει occupatus eſt. Docent Philoſophi, ſi ſenſus de rebus ſibi objectis verè judicaturus ſit, oportere ipſum ſentiendi inſtrumentum, quod illi αἰσθητήριον vocant, ἄποιον, id eſt, omni qvalitate, earum ſaltem, de qvibus judicandum eſt, vacuum eſſe. Sic & judicis animum in ſolâ veritate defixum ab omni perturbatione purum ac liberum eſſe oportet. *Male verùm examinat omnis Corruptus judex:* ait Horatius. Qvoniam ergo nemo, ut omnia moliatur, exſuere ac deponere inſitum atqve ingeneratum omnibus ſui amorem poteſt: ideò veteres neminem rei ſuæ idoneum judicem eſſe voluerunt: qvod & apud juris noſtri auctores ſæpe legitur, & ante eos ab Ariſtotele & in ethicis, & in politicis dictum erat. Ne de filii qvidem negotio idoneus judex eſt pater. Amat enim eum ut partem ſui. Et qvamvis reperiuntur patres qvidam, qvi de filiis ſeveriſſime judicarunt

cârunt, ut in externâ hiſtoriâ Zaleucus, in Romanâ Brutus, Manlius, alii: uſitatius tamen eſt, patres in filiorum peccatis connivere. Sed hâc de re alio loco plura dicentur. Corrumpuntur judices etiam donis: & ea cauſſa fuit, cur iis legibus, qvæ de pecuniis repetundis latæ ſunt, punirentur, qvi ob rem judicandam pecuniam accepiſſent. Narrat Plutarchus, Thebis olim poſitas in publico fuiſſe judicum ſtatuas, easqve ſine manibus: qvod indicio eſſet, nihil eos à qvoqvam accipere debere; ejus autem, qvi judicio præſideret, etiam ſine oculis: qvod ipſo perſonarum adſpectu judices interdum à recto abduci arbitrarentur. Antonius certè apud Ciceronem gloriatur, M. Aqvillium, in manifeſto repetundarum crimine, hoc potiſſimùm à ſe artificio liberatum; cùm eum mœſtum ac ſordidatum produxiſſet, tunicamqve ejus à pectore diſcidiſſet, & cicatrices adverſorum vulnerum, qvæ ille pro Repub. acceperat, oſtendiſſet. Ita judices, qvem abſentem fortè damnâſſent, eum, adſpectu ipſius commoti, liberârunt. Eodem artificio multis antè annis uſus erat Hyperides, qvi, ut narrat Athenæus, cùm Phryne meretrix pulcherrima rei capitalis argueretur, atqve ita teneretur, ut argumentis purgari non poſſet: cùm multa pro ea dixiſſet, ad poſtremum ſtatuit eam in conſpectu judicum, & pectus ejus papillasqve nudavit: qvi adſpectus tantum potuit, ut, qvàm omnium ſententiis damnatum iri opinio erat, omnium ſuffragiis abſoluta diſceſſerit. Ex qvo inſtitutum eſt, ut Ariopagitæ noctu judicarent: cujus rei præter cæteros auctor eſt Lucianus. Sed & qvò judicia integriora & incorruptiora eſſent; nomina ipſa eorum, de qvibus ageretur, in Ariopago reticeri ſolita, qvidam tradiderunt, ut, nullâ prorſus perſonarum ratione habitâ, de rebus tantùm ipſis judicaretur. Multum etiam in judiciis pervertendis poteſt eloqventia: neqve prorſus mentiebantur veteres illi magiſtri, qvi ſe docere profitebantur, qvo modo cauſſa inferior, dicendo ſuperior fieri poſſet. Cui enim nota non ſunt verba Ciceronis in cauſsâ

Cluentianâ, objectas à ſe judicibus tenebras glorians? Ideoqve rectum erat illud eorundem Ariopagitarum inſtitutum, apud qvos oratores præconis voce nihil verborum extra rem facere, & neqve proœmiis uti, neqve epilogis jubebantur. Sapienter qvoqve Anaſtaſius & alii poſteriores Imperatores conſtituerunt, ne cuiqvam adminiſtratio patriæ ſuæ ſine ſpeciali juſſu Principis permitteretur. Arbitrati enim ſunt id, qvod eſt, unumqvemqve neceſſariò in patrii ſui multis cognationibus, adfinitatibus, neceſſitudinibus implicatum teneri, iisqve omnibus rebus judiciorum religionem ac ſeveritatem impediri. Eodem pertinebant permiſſæ antiqvo more alternæ judicum rejectiones: ut è judiciis omnis omninò ſuſpicio inclinati, ac propendentis in alterutram partem animi tolleretur. Neminem, ait Cicero pro Cluentio, voluerunt majores noſtri non modò de exiſtimatione cujusqvam, ſed ne pecuniariâ qvidem de re minimâ, eſſe judicem, niſi qvi inter adverſarios conveniſſet. Expediret etiam in eos judices, qvi ſe corrumpi ſiviſſent, graviſſimas pœnas conſtitui; ut feciſſe Cambyſen ait Herodotus, qvi (utinam non ſingulari, ſed in omnem poſteritatem duraturo exemplo,) ſupra injuſti judicis corium in lora diſſectum, ejus filium ac ſucceſſorem ſedere juſſit, ut eum à paternæ improbitatis imitatione paterni ſupplicii memoria revocaret. Omninò autem judicibus tria in animo perpetuò habenda eſſe arbitror. Unum, ut cogitent, qvemadmodum ipſi de aliis judicant, ita de ſe non alios tantùm homines, ſed ipſum Deum judicaturum. Alterum, ne prius ſententiam ferant, qvàm diligentiſſimè utriusqve partis jura cognoverint. Meritò laudatur à Platone illud Heſiodi, Μη δὲ δίκην δικάσῃς πρὶν ἀμφοῖν μῦθον ἀκούσῃς. Et elegans eſt illud Philippi, ut opinor, Macedonis, qvi cùm alterá aure occluſâ accuſatorem audiret: interrogatus, cur id faceret, dixit, ſe eam ſervare integram reo. Poſtremum illud eſt, debere qvidem judicem, planè medium eſſe, (ideò enim μεσῖται, ut ait Ariſtoteles, vocantur;) ſed tamen, ſi in alter-

alterutram partem inclinandum ſit, ut Circe dicebat minus periculi eſſe, ſi navis ad Scyllam potius paulùm inclinaret, quàm ſi ad Charybdim: ita in hominibus puniendis minus mali eſſe in clementiâ ac lenitate, quàm in ſævitiâ, & acerbitate. Nam etſi laudata eſt apud veteres prætoris cujusdam ſeveritas, cujus tribunal ſcopulum reorum vocabant: multò tamen majorem laudem haberet illa vox Neronis, ſi ex animo prolata eſſet, aut ſi ipſe in eâdem manſuetudine perſtitiſſet, qvi ſubſcripturus ſententiæ capitis in qvendam: *Utinam,* inqvit, *nunquam didiciſſem litteras.* Et M. Antonini illud præcipuè commendatur, qvod pœnas legibus definitas ſemper usqve ad aliqvem modum mitigabat. Pleni ſunt libri noſtri talium ſententiarum: *Benigniùs interpretandæ ſunt leges, quò voluntas earum conſervetur.* Et, *Interpretatione molliendæ ſunt pœnæ potiùs, quàm exaſperandæ.* Non poſſum hoc loco præterire dictum qvoddam vetuſtiſſimi oratoris Antiphontis: Εἰ δέοι τι ἁμαρτεῖν, τὸ ἀδίκως ἀπολῦσαι ὁσιώτερον, ἢ τὸ ἀδίκως ἀπολέσαι. τὸ μὲν γὰρ ἁμάρτημά ἐστι, τὸ δὲ ἀδίκως ἀποκτεῖναι, ἀσέβημα. Cujus ſententiæ ſimilem qvandam ex libris noſtris ſuo loco proferemus. Dixi de auctoritate & officio judicum, non qvæcunqve poteram, (neq; enim id aut res poſtulabat, aut tempus patiebatur,) ſed ea tamen, qvæ dixi, neqve aliena, neqve inutilia fuiſſe confido. Quid præſtiterim, vos ipſi judices eritis. Si qvis erit, qui me contendat debuiſſe ſtatim ad ea, qvæ juris civilis propria erant, accedere: ab eo peto, ne mihi veniam neget, qvòd ego amicis rem non magni momenti petentibus negare non potuerim; néve ſit ita difficilis creditor, ut in craſtinum exſpectare nolit: cùm præſertim ipſi juriſconſulti ſub eo, qvem explicaturi ſumus, titulo tradant, in morâ modici temporis non magnum damnum ineſſe cenſeri.

DIXI.

ORATIO XIX.

MANDATU. S.P.Q.R. HABITA. IN. ÆDE. SACRA. B. MARIÆ VIRGINIS. QVÆ. EST. IN. CAPITOLIO.

In reditu. ad urbem.

M. ANTONII. COLUMNAE, poſt Turcas Navali prælio victos.

Idib. Decembr. Anno cIↄ. Iↄ. LXXI.

De hâc Oratione Thuanus lib. L. Hiſtor. f. 1033. & Muretus ipſe lib. 1. Epiſt. 22.

SI ulla poſt hominum memoriam parta victoria eſt, in qvâ & admirabilis ſe divini numinis potentia oſtenderit; & qvid fortium virorum virtus, qvid ſingularis ductorum prudentia valeat, cognitum ac declaratum ſit: in hâc certè, qvam ſuperioribus diebus imperatores ac milites noſtri ex immaniſſimo ac deterrimo Chriſtiani nominis hoſte retulerunt, ita hæc omnia patefacta ſunt, ut nunqvam majoribus aut illuſtrioribus argumentis, aut illuſtrata eſſe, aut in poſterum illuſtrari poſſe videantur. Quare & immortali ac præpotenti Deo, hujus tanti boni, ut aliorum omnium, auctori, gratiæ, qvantas maximas animus noſter capit, agendæ ſunt; & fortiſſimis, ac clariſſimis viris, qvi periculum à nobis omnibus vitæ ſuæ periculo depulerunt, qvi barbaris in nos irruentibus iter corporibus ſuis occluſerunt, qvi peſtem ac perniciem, qvam illi nobis machinabantur, in ipſorum capita converterunt, qvi illorum temeritatem conſilio, furorem fortitudine, audaciam virtute ſuperârunt, novi atqve inuſitati honores pro novâ ipſorum atq; inuſitatâ virtute tribuendi. Quod enim tantum ac tam ſingu-

ingulare honoris genus reperiri, aut excogitari poteſt, ¦vod non & in aliis, qvi egregiam in hoc bello Reipub. Chriſtianæ operam navârunt, & tuæ inprimis, M. Antoni Columna, virtuti rebusque geſtis, & ab aliis Chriſtianis populis, & præcipuè à Populo Romano debeatur? Cujus univerſi qvod ſit erga te ſtudium, qvæ voluntas, neqve tibi unqvam aut dubium, aut obſcurum fuit; & tamen nuper apertiſſimè cognoſcere potuiſti, cùm, tuo in urbem ingreſſu, tantus ad te omnium ætatum atqve ordinum concurſus factus eſt, tanta effuſa omnis generis multitudo, ut ipſi ſeptem colles, ipſa urbis mœnia, ſi natura pateretur, ſedibus ſuis relictis, obviam tibi prodire cupere viderentur. Quacunqve inceſſeras, fauſtis acclamationibus omnia perſonabant; omnes redundantem & foras erumpere geſtientem lætitiam ore, oculis, manibus indicabant; omnium in te uno figebatur obtutus; omnes te, non ut unum ex principibus civitatis, ſed ut firmiſſimam ac ſolidiſſimam Romani nominis ac dignitatis columnam intuebantur. Cœlum ipſum manifeſto favit honori tuo: cùm, quod aliqvot dies antea triſte ac nubilum fuerat, ingreſſuro te, ita derepente nitere cœpit, ut illa ſubita ſerenitas facilè omnibus indicârit, honores, qvi tibi haberentur, etiam cœleſtium judicio comprobari. Nunc qvoqve, qvanta hoc auguſtiſſimum templum freqventia hominum compleverit, vides: qvi omnes eo animo huc convenerunt, ut *Chriſto Jeſu victori & victoriarum datori, ut beatiſſimæ virgini, ut cæteris cœlitibus, qvorum auxilio hanc victoriam ſine ulla dubitatione acceptam ferre debemus*, tum propter fuſos ac fugatos hoſtes, tum propter te ſalvum ac ſoſpitem in patriam reductum, ritè, ac piè, ut debent, gratias agant. Beatum te *M. Antoni*, propter cujus & abeuntis periculum & redeuntis ſalutem templa complentur. Meminimus omnes, ſuperioribus menſibus, te ad bellum profecto, qvæ totâ urbe fuerit trepidatio, qvæ ſollicitudo, qvi pavor. Quamvis enim & duces delecti erant fortiſſimi ac ſapientiſſimi, & ex toto propemodum orbe Chri-

ſtiano flos ipſe nobilitatis convenerat, & præcipua Italiæ atqve hujus urbis ornamenta ac columina in exercitu verſabantur: tamen eò magis metuebantur varii bellorum & ancipites caſus; quòd, ſi qvid aut propter vim tempeſtatum, aut propter hoſtilium copiarum magnitudinem, aut qvo alio eventu gravius accidiſſet: nulla reliqva ſpes erat, ullum amplius ætate noſtrâ talem exercitum poſſe denuò comparari. Vagabatur autem toto mari infinita quædam latronum multitudo, noſtro ſanguine cruenta, noſtris ſpoliis onuſta: qvi & ſemper aliâs ſuopte ingenio feroces, & tum maximè propter recentes victorias ſpe atque animis inflati, tantos ſibi ſpiritûs, tantam arrogantiam ſumpſerant, ut claſſem qvidem noſtram à ſe ſpiritu ipſo diſſlatum iri, eâ verò disjectâ, qvaſi januâ qvâdam effractâ ac revulsâ, omnes ſibi Chriſtianorum portus, omnes inſulas, omnem oram maritimam apertam fore arbitrarentur. Augebat timorem noſtrum, qvòd anno ſuperiori eos Deus alienatæ à nobis propter peccata noſtra voluntatis ſuæ ſignificationes dederat, ut non injuriâ trepidaremus, ne ille meritò nobis iratus, per hoſtes nominis ſui à populo ſuo pœnas repetere decreviſſet. Sed ô cæca hominum judicia! O abſtruſa & recondita Dei conſilia! O bonitatem ac clementiam ipſius perpetuò prædicandam! Verè Dominus eſt, qvi vulnerat & medetur; percutit & manus ejus ſanabunt; qui mortificat & vivificat; qvi deducit ad inferos & reducit. Pro paternâ ſuâ miſericordiâ caſtigans caſtigavit nos: ſed morti non tradidit nos. Reſpexit ad lachrymas, ad jejunia, ad eleemoſynas, ad preces Eccleſiæ ſuæ: ad quæ omnia *Pius V. & nomine & re ſanctiſſimus Pontifex*, toto illo tempore, alios omnes & præcepto & exemplo ſuo incitabat. En ſenex ſanctiſſime & veterum illorum Pontificum ſimillime, ſcelerum ultor, juſtitiæ cultor, veteris diſciplinæ reſtitutor, cui, bono publico, his miſeris ac turbulentis temporibus, Eccleſiam ſuam gubernandam commiſit Deus, hic eſt fructus lachrymarum atq; obſecrationum tuarum! Tui fletus pepererunt nobis hoc gau-

gaudium; tua quotidiana ſacrificia hanc nobis à Deo victoriam impetrârunt. Metis exſultans, qvod lachrymans ſeminâſti. Te novo Moyſe manus in cœlum tollente, novus hic Joſue ſuperabat Amalechitas. Tu mentem in Deo, noſtri milites in barbarorum corporibus tela figebant. Confirmabant illorum dexteras preces tuæ, & hoſtilium gladiorum cuſpidem retundebant. Itaque quanto plus nobis dedit Deus quàm petebamus! Nos timidi vota faciebamus, ut hoſtium claſſis, cùm adventare noſtram, auditum eſſet, qvàm celerrimè ſe ad ſuos reciperet, qvò poſt tot editas ſtrages, timuiſſe tamen, & exſpectare auſa non eſſe noſtrorum impetum videretur. Nam illud prope immodicum videbatur optare, ut & congrederentur, & ſe barbari, noſtrorum virtute cognitâ, in fugam darent. Qvod ſi ad efficiendam aliquam imaginem ſpeciemq; victoriæ, aliquot illorum naves depreſſæ, aliqvot captæ, numerus aliqvis captivorum liberatus eſſet: abundè omnes non exſpectationi modò, ſed optatis qvoq; noſtris ſatisfactum fore arbitrabamur. Ut autem ſine magnâ noſtrorum clade amplius qvadraginta hoſtium millia cæderentur; ut decem & eo amplius millia caperentur; ut centum nonaginta qvinqve illorum triremes, aliaq; complura navigiorum genera in noſtrorum poteſtatem venirent; ut plus quindecim captivorum noſtrorum millia liberarentur; ut ex tantâ illorum multitudine vix unus perfidus pirata, & unus item ſæviſſimi prædonis Ariadeni filius fugâ elaberentur, qvi ad ſuperbas immani illius Tyranni aures acerbiſſimum minimeq; ab ipſo exſpectatum tantæ cladis nuncium adferrent, qvis unquam noſtrûm, non dicam ſperare, ſed propemodum optare auſus eſt? Præcurrit fortitudo veſtra ſpes noſtras: qvæq; nos ne fruſtra optaremus verebamur, ut ea fruſtra hoſtis optaret, admirabili Dei beneficio & veſtrâ ſingulari virtute perfectum eſt. Illud verò memorabile & animadvertendum, neq; fortuitò accidiſſe, ſed juſtiſſimo Dei judicio effectum eſſe credendum eſt: quòd, qui duo ex illâ impura fœdiſſimorum mancipiorum colluvie

Digitized by Google

maximas minas jactare; qvi uni ex omnibus Chriſtianorum vires maximè deſpicere ſoliti erant, ut etiam apud illum ſtolidum ac furentem Dominum ſuum auſi eſſent gloriari, ſe centum triremibus, qvidqvid usqvam Chriſtianorum eſſet, undiqve exterminaturos: ii potiſſimùm, cùm ad manus ventum eſt, ita ſubitò præterrefacti ſunt, ut mare ipſum anguſtum eis eſſe ad fugam videretur. *O Nonæ Octobres*, qvàm fauſtam ac felicem nobis poſterisqve noſtris veſtri memoriam reliqviſtis! Qvis non eorum, qvi prælio non interfuerunt, ut ſibi liceret ſpectâſſe qvæ illo die geſta ſunt, annum unum de conſeqventis vitæ ſuæ ſpacio, ſi fieri poſſet, ademptum velit? Solem ego ipſum, ita vivam, in tam pulchro ſpectaculo, ut Joſue olim adverſus Amorræos pugnante, ſubſtiturum fuiſſe arbitror: niſi tanta fuiſſet vincendi celeritas, ut, qvi nihil metuebant, id unum metuere viderentur, ne prius adveſperaſceret, qvàm omnes hoſtes aut cæſi, aut capti, aut fugati eſſent. Quænam igitur ſtatuæ, qvi arcus, qvæ columnæ, quæ trophæa vobis excitari poterunt, Viri fortiſſimi, quæ non dico paria eſſe meritis veſtris, ſed eorum partem adumbrare aliqvam poſſint? qvi futuri ſunt usqve eò diſerti ac copioſi hiſtoriarũ ſcriptores, qvi, cùm ad *Naupacteam victoriam* ventum erit, non potiùs metuant, ne qvid de illius magnitudine deterant, qvàm eam ſe verbis exæqvare poſſe confidant? Semper enim juſtum minuendi metum faciunt ea, qvæ amplificandi ſpem ſuâ magnitudine ſuſtulerunt. Vos exſultantem barbarorum audaciam compreſſiſtis; vos maria illis clauſiſtis, noſtris aperuiſtis; vos flammam atqve ferrum, vos cædem, incendia, rapinas, libidinem, à Chriſtianorum vitâ, tectis, fortunis, corporibus arcuiſtis; vos à templis ſacrilegia, ab oppidis direptionem, ab agris vaſtitatem depuliſtis; per vos cruentata ac tepefacta maria illorum ſanguine redundârunt; per vos vicina littora illorum, aut ſauciorum, aut morientium inconditis ululatibus perſonârunt; vobis magiſtris didicit noſter miles vincere, barbarus vinci; vobis Chri-

Chriſtianorum alii vitam debent, alii libertatem, omnes ſecuritatem. Durum, fateor, fuerat, audire, tam multa oppida à nefariis latronibus capta, tam multa incenſa, tam multas regiones vaſtatas, abducta in ſervitutem tam multa hominum millia: ſed, ſi CHRISTI potentia, ſi Chriſtianorum fortitudo aliter apud barbaras gentes illuſtrari, qvàm poſt tot acceptas calamitates, non poterat: propè eſt, ut exclamem, tanti fuiſſe. Certè qvidem ut verni temporis clementia & amœnitas minus hilararet animos noſtros, niſi eam hyemis rigor & aſperitas anteceſſiſſet: ita minus omnes hujus victoriæ jucunditatem ac dulcedinem ſentiremus, niſi eam cum ſuperiorum temporum triſtitiâ, & acerbitate compararemus. Neqve verò eos tantùm, qvi ex illo nobis omnibus ſalutari prælio, re bene geſtâ, incolumes reverterunt, omnibus maximis honoribus debemus afficere: ſed eorum qvoqve memoriam grato animo ampliſſimisqve laudibus proſeqvi, qvos in illo conflictu fortiter dimicantes, non tam vis hoſtium perculit, quàm ille ipſe, pro qvo pugnabant, ſibi pignoratus eſt Chriſtus. Qui ſi, ut credibile eſt, priùs Chriſtiano ritu expiati, ac culpis omnibus ſoluti, tunc verò in Deum tantùm intuentes, & in eo mente ac cogitatione defixi, vitam pro illius gloriâ projecerunt, eodem illo temporis puncto, angelorum legionibus ſtipati, triumphantes in cœlum evolârunt. O vos beatisſimos, qvi ſanguinem veſtrum pro eo fudiſtis, qvi prior ipſe pro vobis ſuum ſanguinem fuderat! qvi mortem naturæ debitam, pro vitæ auctore potisſimùm reddidiſtis. Illi impii, qvos tum concidebatis, cùm concidiſtis, & mortem oppetierunt cum ignominiâ, & mortui pœnas nunc ad inferos luunt: vos verò & extremum ſpiritum victores cum gloriâ effudiſtis, & mortali conditione vitæ in immortalitatem commutatâ, piorum eſtis æternam ſedem & locum conſecuti. Beata vita, quæ tali morte concluſa eſt! beata mors, quæ tali vitæ principium dedit! Sed ut ad te, M. Antoni, mea jam revertatur oratio, neqve Populus Romanus ignorat, neque unqvam ulla ingnoratura

eſt

Digitized by Google

eſt aut gens, aut ætas, hujus immortalis gloriæ multò tibi plus qvam pro virili parte deberi. Tu jam inde à principio, cùm à ſanctiſſimo Pontifice Pio Quinto hujus ſaluberrimæ Principum Chriſtianorum conjunctionis fundamenta jacerentur, ad eam rem ex ipſius ſententiâ conficiendam, plurimum laboris, operæ, auctoritatis contuliſti. Tu cùm claſſi Pontificiæ ſummo cum imperio præfectus eſſes, in Siciliam profectus, interea dum Joannes Auſtrius, non meâ tantùm, ſed omni omnium prædicatione major adoleſcens, cujus in totam Chriſtianorum claſſem ſumma erat auctoritas ac poteſtas, eôdem perveniret, & milites & claſſiarios ſtudioſiſſimè exercuiſti, &, ut omnium rerum ad maritimum bellum neceſſariarum copia ſuppeteret, perfeciſti. Tu, qvoties de ſummâ re deliberatum eſt, eas ſententias dixiſti, qvæ ſummam prudentiam cum ſummâ animi excelſitate conjunctam indicarent. Tu cùm offenſiones qvædam intervenirent, qvæ rem in ſummum periculum adduxerant: iratorum animis, ſapientiſſimè cepto conſilio, & gravi atqve accommodatâ ad tempus oratione mitigatis ac compoſitis, naſcentis mali occaſionem ſuſtuliſti. Tuâ cohortatione inflammati milites ad pugnam exarſerunt: tuum in ipsâ pugnâ exemplum ſecuti, omnia pro Chriſto pericula contempſerunt. Pervenit, ac perlatus eſt usque huc tuarum immortalitate dignarum vocum ſonus: *Optimis auſpiciis geri quæcunq; pro Chriſtianâ religione gerentur; barbaricam audaciam cedentibus inſtare, inſtantibus cedere; noſtrorum & victoriæ & morti immortalem gloriam propoſitam eſſe; illo duce atq; auſpice, cujus brachia in cruce pendentis effigies, è ſummo regiæ triremis eminens, noſtros animaret, terreret hoſtes, de ſecundo prælii exitu nemini eſſe dubitandum.* Audivi, audivi ipſe de fortiſſimo viro, cujus eximia virtus & ſæpe alias, & in hoc bello vel maximè ſpectata eſt, qviq; tuorum in hâc expeditione conſiliorum, ac laborum particeps fuit, quàm præclarum tibi, quàmqve honorificum teſtimonium tribuerit *divinus adoleſcens Joannes Auſtrius* poſtridie ejus diei,

qvo

qvo debellatum eſt, cùm apertè prædicaret, tuum in hâc ſanctâ belli ſocietate conflandâ præter cæteros laborem, ac ſtudium; in deliberando prudentiam & altitudinem animi; in re gerendâ fortitudinem & alacritatem exſtitiſſe; te & committendi prælii conſuaſorem, & comparandæ victoriæ adjutorem ſibi præcipuum fuiſſe. Quæ cùm omnia magna & præclara ſint, multò tamen à te majora, & præclariora Populus Romanus exſpectat. Properant M. Antoni noſtra omnium vota: qviqve animis præſentis gaudii magnitudinem capere vix poſſumus, rerum à te geſtarum præſtantiâ, qvaſi quibusdam alis, ſublati, cogitatione & ſpe multò jam ulterius provolamus. Non ſatis eſt impuliſſe hoſtem: proſternendus & opprimendus eſt, anteqvam ſe novis opibus copiisqve renovârit. Extorqvenda ſunt vobis ex illius belluæ faucibus impioqve dominatu ampla illa & opima regna, in qvæ, à Romano imperio diſtracta atque divulſa, nullo jure, injuſtisſimus poſſeſſor invaſit. Tendit vobis Judæa ſupplices manus, & palmas, qvarum feraciſſima eſt, veſtris victoriis triumphisqve deſpondet, obteſtaturqve vos per eum, quem ex puriſſimæ matris utero mirabiliter exeuntem excepit, cujus veſtigiis impreſſa, cujus admirandis operibus nobilitata, cujus ſparſo pro nobis omnibus ſanguine irrigata eſt, ne ſe diutius patiamini indignâ Chriſti hoſtium ſervitute oppreſſam teneri. Duce olim Columna Judæi ex durâ ac diuturnâ ſervitute extracti ſunt. Utinam noſtris qvoqve temporibus Judæa ipſa duce Columna ex multò duriori multoqve diuturniori ſervitute extrahatur! Proditum eſt litterarum monumentis, imperante Conſtantino, Conſtantini magni filio, viſam eſſe in cœlo ſub ſpecie crucis ingentem Columnam coronatam, qvæ longè lateqve collucens, à monte olivarum usque ad eum montem, ubi Chriſtus pro nobis omnibus morte affectus eſt, pertingeret. Declarandum eſt tibi M. Antoni rebus ac factis, tam inſigne prodigium ad te & ad gentem tuam pertinere. An verò gentes quædam antiqvis temporibus

propter

ed by Google

propter violata majorum ſuorum ſepulchra graviſſima bella ſuſceperunt: nos JESU CHRISTI Domini ac Dei noſtri ſepulchrum, monumentum ſalutis noſtræ, pignus reſurrectionis noſtræ, ab immundis canibus tamdiu teneri, eisqve ludibrio eſſe patiemur? Ite potius optimis ominibus generoſæ ac fortes animæ! ite accenſa divinæ gloriæ ſtudio pectora! continuate victorias! connectite triumphos! invidete poſteris veſtris gloriam ejus terræ, ex quâ ſalus noſtra prodiit, ab immanibus belluis receptæ ac recuperatæ! Ubi melius ſanguis ſpargi poteſt? ubi melius vita deponi? ubi verior ac ſolidior gloria comparari? O Chriſte, te appello. In tuâ manu bellum & pax; in tuâ manu victoriæ; in tuâ manu regum ac populorum corda ſunt. Inſpira noſtris ardorem pugnandi! da eisdem vim facultatemqve vincendi! immitte eam mentem principibus ac populis, qvi nondum in hanc ſanctam ſocietatem nomina dederunt, ut id primo qvoqve tempore facere maturent! non qvod tu, qvi omnia potes, aut eorum operâ aut noſtrâ ad hoſtes tuos obterendos egeas: ſed ut omnes, qvi tuo nomine gloriantur, in partem aliqvam veniant ejus gloriæ, quæ ex nominis ac cultûs tui propagatione capietur. Et quando urbem Romam imperii ſedem ac domicilium, Eccleſiam Romanam religionis firmamentum eſſe voluiſti: da Pio Quinto Pontifici, da Populo Romano hoc munus, ut in hanc potiſſimùm urbem, & ad hunc potiſſimùm Pontificem partæ tam nobilis victoriæ aliqvando nuncius adferatur! DIXI.

ORA-

Digitized by Google

ORATIO XX.

Habita Romæ in æde D. PETRI in Vaticano V. Id. Maj. Anno CIↃ. IↃ. LXXII.

In funere Pii V. Pont. Max. qui obiit Kal. Maji ejusdem anni.

DIcturus ex veteri conſuetudine de Pii Qvinti ſanctiſſimi & in omni virtutum genere ſummi Pontificis laudibus, in hoc orbis terrarum auguſtiſſimo nobiliſſimoq; cõſeſſu, Patres ampliſſimi, maximoperè commoverer ac conturbarer animo, tum ob virium mearum imbecillitatem, tum ob brevitatem temporis mihi ad me comparandum dati: ſi exiſtimarem aut ullam in qvoqvam vim dicendi meritis ipſius parem poſſe reperiri, aut ullam longitudinem temporis ſuffecturam ei, qvi tam copioſi ac multiplicis argumenti partes omnes pertractare ac perſeqvi vellet. Sed cùm & omnibus, & vobis præcipuè, qvi propius illum cognoviſtis, notum exploratumqve ſit, iis illum ſupra cæteros mortales virtutibus floruiſſe, qvarum præſtantiam, non dicam exæqvare dicendo, ſed aſſeqvi cogitando difficile atqve arduum ſit: ipſa me animoſiorem, atque alacriorem facit ſuſcepti muneris difficultas, cogitantem, qvod mihi neceſſariò eveniet, ut & multa memoratu digniſſima prætermittam, & ea ipſa, quæ attingam, jejuniùs multò atqve exiliùs, qvàm pro ipſorum dignitate, percurram, idem cuilibet qvamlibet exercitato & omnibus rebus ad dicendum inſtructo homini eventurum fuiſſe. Ac qvoniam auguratur animus, eum jam in æternas illas beatorum ſedes evectum, & cum Deo conjunctum, qvæ hoc tempore à nobis dicuntur, qvæqve fiunt, audire atqve intueri: eundem in hoc munere obeundo modum tenebo, qvem tenerem, ſi ipſe, mortali adhuc corpore indutus, præſens adeſſet: ut & eo genere orationis utar, quo ipſum præcipuè oblectari ſolitum novi-

novimus, non pigmentis ac fucis oblito, ſed ſevero ac ſolido; & ea ſola in ipſo commendem, qvæ ipſe in rebus humanis ſola commendanda ducebat. Qui ethnicorum more vixerunt, ethnicorum more laudentur: ego tam ſancto, tamqve Chriſtiano Principi nullam laudem convenire arbitror, niſi verè ac propriè Chriſtianam. Itaqve in qvibus exaggerandis, & amplificandis veteres plurimi erant, & à quibus ferè hujus generis orationum principia ducebant, patriæ claritatem, qvam etiam qvidam ex illis primam partem felicitatis eſſe dixerunt, nobilitatem generis, opes, ac copias, ea nos, etiamſi verè ac copiosè id facere poſſemus, in talis tamen viri laudibus numeranda non ducemus. Qvanti hæc ſint, declaravit ipſe Chriſtus, qvi totius orbis Dominus, obſcurum & ante id tempus ignobilem pagum, in qvo naſceretur, elegit. Deus & Dei filius, faber & fabri filius haberi voluit; rex omnium, in paupere tugurio natus, non habuit ubi reclinaret caput. Immò verò ii demum glorioſi mihi præter cæteros, atqve illuſtres videntur, etiamſi hæc humanarum rationum momentis expendere libeat, qvi Deo tantum freti, ea, quæ inter homines ſumma habentur, ſine ullis ejusmodi præſidiis, ſuâ ſibi virtute pepererunt. Pulchrum eſt enim ita abundare, ut nemini qvidqvam debeas; ita illuſtrare alios, ut nihil ipſe ſplendoris ac claritatis ab aliis mutuatus eſſe dicaris. Sed, his omiſſis, qvæ ſemper ſapientiſſimus qvisqve contempſit, jam qvaſi theſaurum qvendam rerum pulcherrimarum, ac pretioſiſſimarum aperiens, ſpectandumqve proponens, evolvam & explicabo vera illa & divina bona, qvæ ſemper illum bonis amabilem, improbis formidabilem, utrisque admirabilem reddiderunt. Qui ſtatim ab ipſo ineuntis ætatis principio, cùm, & divino lumine colluſtratus, & domeſticâ, ut credibile eſt, inſtitutione commonefactus, iis, qvi in ſeculo viverent, difficilem eſſe in cœlum viam judicâſſet, impulſu Spiritûs ſancti, fugit è patriâ inferiori ac terreſtri, ut Abraham, iterqve illud arripuit, qvod ad illam ſuperiorem ac cœle-

cœleſtem tendenti tutius, atqve expeditius eſſe intelligebat. Fugit ut Loth, neqve poſt tergum reſpexit, cùm ſciret, eos, qvi manu ad aratrum appoſitâ reſpiciunt retrò, aptos non eſſe ad regnum Dei. Fugit ut Jacob, & in eâ demùm terrâ conqvievit, in quâ vidit ſcalas, per qvas itur in cœlum. Dedit enim nomen in laudatiſſimam illam D. Dominici ſodalitatem, in qvâ, ut primùm inſtituta eſt, tanqvam in opimo ac fertili agro, eodemqve bene ac diligenter ſubacto, & exculto, viri & doctrinæ magnitudine, & vitæ ſanctitate præſtantes, nunqvam alii aliis ſuccreſcere, alii ex aliis continenter propagari ac proſeminari deſierunt. In eâ ita vixit, ut juvenis ſenibus, tyro veteranis, novitius exercitatis, tanquam exemplum continentiæ, tolerantiæ, frugalitatis, obedientiæ, omnis deniqve virtutis proponeretur. Neque verò cœpit qvidem ita vivere, ſed in eo non perſtitit; neqve perſtitit qvidem, ſed non longiùs progreſſus eſt; neque progreſſus quidem, ſed in medio curſu defatigatus. Immò verò totum vitæ ſpatium ita tranſegit, ut, cùm jam pridem ad ſummam virtutis perfectionem perveniſſe judicaretur, ipſe tamen quotidie ſeipſo melior ac perfectior cerneretur. Cùm autem alia in hoc viro admirabilia fuerunt, tum ſingulare ſtudium conſervandæ veræ, ac Catholicæ religionis, & adverſùs eos, qvi illam ullâ ex parte labefactare conarentur, implacabile odium ſemper eluxit. Quibuscum ille perpetuum bellum gerens, ne punctum quidem temporis in vitâ ab eis vexandis, & exagitandis conqvievit. In aliis erratis condonandis, atqve ignoſcendis, quanquam & ſui & aliorum ſeveriſſimus cenſor, non ita ſe durum atqve inexorabilem præbebat: qvi ab Eccleſiâ deſciviſſent, niſi aut ipſos erroribus, aut ipſis orbem purgaret, vitam ſibi acerbam atque inſuavem eſſe ducebat. Excedebat animum ipſius zelus Eccleſiæ: neq; qvisqvam unqvam veriùs idem, quod olim David, dicere potuit. *Nónne qvi oderunt te, Domine, oderam, & ſuper inimicos tuos tabeſcebam? Perfecto odio oderam illos.* Ergo cùm ei munus in eos inqvirendi

M publi-

publicè mandatum eſſet, quas ille potentum inimicitias, qvas minas, qvæ pericula, qvas vitæ ac capitis dimicationes ſibi, dum illos modis omnibus perſeqvitur, defugiendas putavit? quas non potius ultrò ac cupidè appetiit? quàm ſæpe ab illis petitus, à Deo mirabiliter ſervatus eſt? ut de eo dici poſſit, qvod alicubi ait Cyprianus: Non animum martyrio, ſed martyrium animo defuiſſe. Ob hæc tanta, ac tam præclara in Chriſtianam Remp. merita, primùm creatus Epiſcopus Nepeſinus, deinde à Paulo IV. in veſtrum, Patres ampliſſimi, Collegium adſcitus, atqve aggregatus, qvantâ cum dignitate dignitatem illam ſuſtinuerit, qvid opus eſt, præſertim apud vos agentem, pluribus verbis exponere? Quantum ei prudentiæ & acuminis ad videnda ea, qvæ vera, & recta eſſent, quantum animi, & libertatis ad eadem proferenda, quantum auctoritatis ad obtinenda ſemper fuit? Nihil unquam ille in dicendâ ſententiâ aut metui, aut gratiæ dedit; nunquam ad cujusqvam voluntatem orationem ſuam accommodavit; nunquam quidquam veritate prius, aut antiqvius habuit. Itaque vulgo etiam dicebant, nihil ab eo precibus peti oportere: preces enim apud eum neqve ad juſta impetranda neceſſarias eſſe, neqve ad injuſta extorqvenda efficaces. Quod ſi qvidam ex veteribus Romanis eo nomine felix habitus eſt, qvòd ab eo nemo ullam rem improbam petere auderet: quid hunc dicemus, quem omnes, qvi qvid petituri erant, in qvo vel minimum turpitudinis ineſſet, tanquam ſcopulum qvendam refugiebant? Ut autem divino conſilio, veſtris ſuffragiis, in Pii Quarti locum ſuffectus eſt, tanta ſubitò exſtitit bonorum alacritas, & exſultatio, tanta improborum fuga, & trepidatio, ut neque illi qvidqvā ſibi optatius potuiſſe contingere, neq; hi uſpiam ſe jam tutò poſſe conſiſtere arbitrarentur. Cernere erat bonos hilares & erectos, triſtes improbos & abjectos; illos gaudio triumphantes, hos de conſciſcendo ſibi voluntario exſilio conſilia inter ſe communicantes; illi gratulatum ad templa convolabant, hi adſpectum hominum lucemqve

vita-

Digitized by Google

itabant; illos ſublatos in cœlum, hos amandatos infra erram putares. Neqve verò multis edictis aut programmatis opus fuit ad peſtes quaſdam hominum ex urbe pelendas. Ut ſol exoriens nebulas disjicit, ut ventus aream urgat: ita nomen ipſum novi Pontificis diſſipavit improbos, & urbem tetrâ illâ impurorum hominum colluione purgavit. Jam in ipſo Pontificatu qvalis fuerit ſi uis ſubtilius reqvirere inſtituat, ita reperiet, multis ſeulis nullum Pontificem fuiſſe, qvi ad veteres illos Sylvetrum, Gregorium, Leonem, ejusdemqve generis alios, vivendi ratione, & conſuetudine propius acceſſerit. Primùm enim ſi privata & domeſtica ſpectemus, eandem inictu cultuqve parcimoniam retinuit, qvibus à principio e, cùm adhuc in monaſterio eſſet, aſſuefecerat. Eadem jeunia erant, eædem preces, eadem ſtatis anni temporibus certis ciborum generibus abſtinentia, eadem interioris veſtitus aſperitas: neqve qvisqvam unqvam intemperans anto ſtudio voluptates corporis conſectatus eſt, quanto lle eas perpetuò repudiavit. Imò verò, qvarum Eccleiæ conſtitutionum propter ſenectutem, aut propter imbecillitatem corporis gratia plerumqve petentibus fieri olet, iis ut ipſe ſe ſolveret, qvanqvam, & affectâ ætate, & corpore admodum imbecillo, nunqvam tamen adduci potuit. Quotidiè ferè ſacrificabat; ſi id non poterat, omninò tamen ſacroſancto Miſſæ ſacrificio intererat. Nunqvam ex ejus ore verbum unum prodiit, qvod non aut ad Dei laudem, aut ad eorum, qvi aderant, emendationem pertineret. Sic, qvanqvam adhuc in terrâ poſitus, verſabatur in cœlo: & cùm hic nobiſcum viveret, jam tamen civis erat Sanctorum & domeſticus Dei. Tota qvoqve ejus familia ad exemplum Domini compoſita erat: cumq; multis in locis familiares principum ſumptuoſo veſtis genere, arrogantiâ & contemptu cæterorum, licentiâ & dicendi & faciendi qvidqvid collibuit, diſtingui ab aliis ſoleant, hic ſuos ita inſtituerat, ut nullâ re magis qvàm modeſtiâ ſingulari, & præcipuâ qvâdam ſanctimoniâ vitæ à vulgaribus

 diſcer-

diſcernerentur. Atqve hæc privatim. Publicè autem qvot qvantaqve beneficia & in hanc urbem, & in totam Chriſtianam Remp. contulit? Revocavit veterem Eccleſiaſticam diſciplinam: qvæ ita jam obſoleverat, vix ut ejus imaginem in veterum ſcriptis agnoſceremus. Judiciorum ſeveritatem, qvam jam improbiſſimus qvisqve, aut eludere, aut perrumpere ſolebat, renovavit: cumq; acrioribus remediis egere hoc ſeculum judicaret, propoſitis etiam acerbioribus ſuppliciis, hominum libidinem audaciamqve frenavit. In qvo, ſi qvi ſunt, qvi eum ut nimis ſeverum, ac rigidum culpare audeant, &, ut molles ægroti de medicamentorum amaritie conqverantur: facere id non poſſunt, qvin eâdem operâ de ſuâ neqvitiâ & levitate fateantur. Nam ſi adverſus extraneos tantùm ſeveritatem adhibuit, in ſe autem, & in ſuos remiſſus, atqve indulgens fuit, tum ſanè hos reprehenſores audiamus: ſin & domi, & foris, & in ſuos, & in alienos ſui ſe ſimilem præbuit, neqve qvenqvam usqve eò carum habuit, ut ad ejus peccata connivendum duxerit; fateamur, id qvod res eſt, ſeveritatem illam ab eximio qvodam juſtitiæ ſtudio profectam, his temporibus neceſſariam ac ſalutarem fuiſſe. Jam eum & ab omni avaritiâ ac ſordibus longiſſimè abfuiſſe, & liberalitate ac magnificentiâ excelluiſſe, & res ipſa loqvitur, & ii qvoq;, qvi propter eas qvas dixi cauſſas parum ejus gloriæ favent, confitentur. Cui rei argumento eſt & innumerabilium privatorum inopia ſublevata, & infinita illa vis pecuniarum, qvâ omnibus propè orbis Chriſtiani partibus aliqvâ difficultate preſſis ac laborantibus ſine ullâ cunctatione ſubvenit. Illud verò immortale, & omnium gentium omniumqve ſeculorum prædicatione celebrandum beneficium, qvo univerſam Chriſtianam Rempub. affecit, initâ & conſtitutâ cum Philippo Rege verè Catholico, & cum Venetis, belli adverſus Turcas gerendi ſocietate, qvis unqvam ſatis pro dignitate laudaverit? Qvam in ſocietatem, ut ceteros qvoqve principes Chriſtianos perduceret, cùm alia multa molitus eſt: tùm anno ſuperiori, periculo-

ſiſſi-

ſiſſimo tempore, maximis caloribus, eum qvem ſemper meritiſſimo unicè dilexit, ſororis ſuæ nepotem, Michaëlem Cardinalem Alexandrinum, ſibi ſanguinis qvidem conjunctione proximum, ſed virtutis imitatione propiorem, in cujus adſpectu, ac colloqvio acqvieſcebat, cum qvo cogitationes ac conſilia ſua communicabat, in qvo maximum poſteritati ſuæ præſidium collocârat; eum igitur legatum in Hiſpaniam, in Luſitaniam, in Galliam miſit; neque ejus, qvem tantoperè amabat, vitam in apertum diſcrimen exponere veritus eſt, dum ne qvid intentatum relinqveret, qvod ad Chriſti gloriam & ad Chriſtianorum utilitatem pertineret. Hæc ego cùm laudo, Patres ampliſſimi, vos laudo. Magna enim veſtra laus eſt, aliorum qvidem, qvod ex corpore veſtro talem principem elegiſtis; aliorum verò, qvod vos talis princeps in ampliſſimum ordinem adlegit. Singulares Principis noſtri virtutes Deus Opt. Max. ſingulari felicitate cumulavit, datis ei de duplici genere hoſtium duabus maximis pulcherrimisqve victoriis, alterâ terreſtri de iis, qvi in Gallia & à Chriſto, & à Rege defecerant; alterâ navali, cujus recens adhuc memoria eſt, de ſempiterno Chriſtiani nominis hoſte, Turcarum tyranno. Sed & hæc & alia plurima, qvæ ſciens prudensqve, ne longior ſim, prætereo, hiſtoriarum ſcriptores monumentis ſuis commendabunt æternitati: mihi autem breviter de ipſius exitu, ac migratione ex hâc vitâ dicendum eſt, ut intelligant omnes, vitam ita laudabiliter actam non minùs laudabili fine eſſe concluſam. Duo ſunt, qvæ, cùm ad extremum vitæ ventum eſt, etiam ſpectatæ virtutis viros de gradu dejicere interdum ſolent, doloris acerbitas, & mortis metus. Et ſunt tamen, qvi qvamdiu à ſe mortis periculum abeſſe confidunt, dolorem ſatis forti animo ferunt. Sunt etiam, qvi, dum ne gravi, & diuturno dolore crucientur, imminentem mortis neceſſitatem ſatis æqvo animo exſpectant. Qui autem utrumqve præſtet, ut neq; doloris acerbitate, ac diuturnitate frangatur, neqve adventantis, atqve imminentis mortis metu terreatur,

ei pectus incredibili qvâdam fortitudine armatum eſſe ac munitum neceſſe eſt. Quæ laus ſi cui unqvam meritò tributa eſt, huic certè omnium confeſſione tribuenda eſt. Qvi cùm quadraginta totos dies tantam vim dolores perpeſſus ſit, qvanta maxima cadere in hominem poteſt, nunqvam tamen ullam vocem parùm ſe dignam emiſit, ſed illud in ore freqventiſſimè habuit: *Domine adde ſanè ad dolorem, dum addas & ad patientiam.* Mortem autem, ſibi ab ipſo morbi principio certam atqve exploratam, ita non exhorruit, ut de eâ ſine ullâ prorſus aut vultûs, aut animi perturbatione loqveretur, planeqve oſtenderet eam à ſe, ut Divus Paulus ait, in lucro poni. Ac ne cui dubium ſit, præſciviſſe eum, ſibi ex illo morbo moriendum fore, duas apertas, atque illuſtres ejus rei ſignificationes dedit. Unam, quòd Cardinalem Alexandrinum pridie Paraſceves, hoc eſt, viceſimo nono ante ipſius obitum die, ſacroſanctam Euchariſtiam ſibi porrigentem, & uſitatâ verborum formulâ utentem, juſſit inſiſtere, & ita verba concipere, ut in iis tantùm ſit, qvi ſanctiſſimum illud Sacramentum pro viatico accipiunt, ut paulò pòſt ad aliam vitam commigraturi. Alteram, quòd cùm, ob qvandam morbi levationem, depulſum ab eo eſſe mortis periculum, conſtans opinio eſſet, ſeptem illa præcipua urbis templa inviſere voluit, ejusqve itineris, qvanqvam viribus morbi gravitate & longinqvitate dejectis, magnam partem pedibus confecit, apertè profitens, velle ſe eorum reliquias poſtremum videre, qvos ſe non multò pòſt viſurum eſſe ſperaret in cœlo. Mortem autem illius & præceſſerunt multa prodigia, terræ fremitus, terræ motus, fluminum inundationes, crebri fulminum jactus, & ſecuta eſt tanta populi conſternatio, ut ejus deſiderium vix longo tempore mitigari poſſe videatur. Sed nos qvidem alieniſſimo Reipub. tempore, optimo & præſtantiſſimo principe orbati ſumus: ille autem, ut confidimus, è tenebris ac vinculis corporis in lucem libertatemqve productus, promiſſam piis omnibus poſſidet hæreditatem: ita ut mors ipſius,

ipſius, ſi ſortem noſtram reſpicimus, luctu & lamentationibus; ſin ipſum, cultu & gratulationibus proſeqvenda ſit. Vos verò, Patres ampliſſimi, qvos jam unos mœſta tanti gubernatoris obitu intuetur Eccleſia, quorum ex auctoritate ac ſuffragiis, ſecundùm Deum, tranqvillitas temporum & ſalus Reipub. pendet, conſulite qvàm primùm rebus afflictis, & ex veſtro nobiliſſimo corpore ac Collegio, aliqvem ejusmodi Eccleſiæ rectorem deligite, qvi & ſedare poſſit mœrorem ex hujus morte conceptum, & voluntate, prudentiâ, uſu rerum, auctoritate, aptiſſimus ſit ad perficienda pulcherrima ac præſtantiſſima opera, quæ præpropera hujus morte imperfecta atque inchoata manſerunt. DIXI.

De via & ratione ad eloqventiæ laudem perveniendi.

ORATIO XXI.

Habita Romæ Non. Novembr. Anno cIↃ. IↃ. LXXII.

Cùm ſecundum Tuſculanarum exponere inciperet.

IUs civile me non vulgari viâ, ſed novâ qvâdam, & ante me in his qvidem ſcholis inuſitatâ ratione tradere ingreſſum, & in opere inſtitutoqve pulcherrimo quartum in annum, magnâ auditorum freqventiâ, magnâ animi contentione verſantem, veſtra, Cardinales ampliſſimi, in medio curſu inſiſtere, aliudqve munus ſuſcipere coëgit auctoritas. Nam, cùm homo eruditiſſimus, qui tradendis eloquentiæ præceptis in hâc urbe conſenuerat, & adflictâ valetudine, & ipſâ jam ætate otium ac qvietem poſtulante, miſſionem à vobis honeſtiſſimam impetrâſſet, nec ei facilè

ſucceſſor idoneus reperiri poſſe videretur; mihi potiſſimū mandandam eſſe ab eo derelictam provinciam cenſuiſtis. Parebo libens, ut debeo, auctoritati veſtræ: neqve mihi quidquam unqvam à vobis imponetur aut laboris, aut oneris, quod non ego prompto atqve alacri animo ſubeam: qvæqve mihi à vobis imperata erunt, nunquam aut aſpernabor ut nimis humilia, aut ut nimis ardua extimeſcam. Veſtrum eſt, decernere ac ſtatuere, qvam à quoq; noſtrûm hujus quaſi Reip. literariæ partem adminiſtrari ac procurari velitis: noſtrum, parere, & mandata veſtra ſubſeqvi, neque unquam ita nobis placere, aut tantum nobis tribuere, ut de veſtro judicio judicemus. Eqvidem qvod ad me attinet, neque ullam artem, qvæ quidem hominis ingenui ſtudio digna ſit, ſordidam & abjectam eſſe duco: & hanc, ad qvam tradendam nunc vocor, ſemper nobiliſſimam exiſtimavi: &, ſi aliter ſentirem, fortaſſis tamen non vererer imitari Laconem illum, qvi in convivio extremo loco juſſus accumbere, convivatoris ingenium, ac judicium commendavit, qvi rationem excogitâſſet, qvâ illi qvoque loco dignitatem compararet. Non enim tantùm, ut vulgò dicitur, magiſtratus virum oſtendit, & in luce hominum collocat, ſed etiam ſæpè magiſtratum is, qvi cum gerit, exornat. Epaminondam ferunt, cùm à civibus ſuis Telearchus creatus eſſet, (erat is apud Thebanos non magni momenti magiſtratus,) non detrectâſſe, ſed dixiſſe, ita geſturum, ut deinceps Telearchia honoratior haberetur. Atqve ita effectum eſt. Tantum enim Epaminondæ valuit auctoritas, ut poſt eum Telearchi perpetuò creati ſint ex principibus civitatis. Hæc & talia dicerem, ſi in eloquentiæ profeſſione parum ineſſe dignitatis exiſtimarem. Sed & de re ipſâ & de me longè mihi alia opinio eſt. Quamvis enim non inficior, magnum me ſemper amatorem atq; admiratorem diſertæ atq; ornatæ orationis fuiſſe, ſtudioſeq; in eam rem operam dediſſe, etiam, ſi vultis, aliquando impoſuiſſe populo, & apud eos, qui me cum deterioribus comparabant, in aliquam non infantis, neq; indiſer-

diſerti hominis opinionem veniſſe: vereor tamen, ne exemplo meo comprobem id, qvod tradunt rei militaris ſcriptores, etiam veteranos milites pro tironibus habendos, cùm diu à pugnando ceſſârunt. Sed qvoniam id tantùm à me exſpectari ac reqviri puto, primùm, ut vobis, adoleſcentes, indicem ac commonſtrem eas vias, quibus ad eloquentiam poſſe arbitror perveniri: deinde ut ad ſuperandam earum difficultatem, qvantum in me erit, ſi qvid modò erit, (neq; autem multum, neq; tamen nihil omninò fore confido,) auxilio ſim: ſuſcipiam, ac ſubibo paulò majore cum fiduciâ onus id, qvod mihi, ſi meum perpetuum publicæ utilitatis ſtudium divinæ benignitatis aura comitetur, utcunq; poſſe videor ſuſtinere. Ut enim, ſi qvis homo egens ac tenuis, alios ſe collocupletaturum eſſe profiteatur, ridiculus ſit: ſin id tantùm polliceatur, oſtenſurum ſe, qvam viam inſiſtere debeant, qvi rem facere cupiunt, nihil tamen alienum atque abhorrens à fortunâ ſuâ ſuſcipere videatur: ſic ego, ſi ea me traditurum dicere auſim, quibus eloqventes fieri poſſint, meritò irridear, cùm ipſi mihi eorum perexigua pars ſuppetat; ſin id tantùm dicam, poſſe me iis, qvi eloqventiæ ſtudio tenentur, vias, qvæ ad illam ferant, oſtendere, & ad id qvod adamârunt conſequendum aliqvid opis afferre: cauſſæ, ut opinor, nihil ſit, cur me qvisqvam aut nimium mihi adſumere, atqve arrogare dicat, aut ea polliceri, qvæ præſtare non poſſim. Nolite autem, auditores, exiſtimare, me vulgare aliqvid vobis & in medio poſitum polliceri, cùm polliceor me vobis itineris ducem ad eloqventiam fore: neq; ita eloqventiæ nomen accipite, ut vulgò accipi conſuevit. Hodie enim ut qvis vulgaria Rhetorum præcepta utcunqve didicit, & in Ciceronis ſcriptis tantum poſuit operæ, ut, adhibito Nizolii libro, posſit orationem aut epiſtolam ſcribere, cujus tum ſingulæ voces, tum ipſa etiam ſtructura & collocatio Ciceronem oleat, protinus magno eorum conſenſu, qvi nihil altius, aut ſublimius cogitant, eloqventis nomen asſumit. Itaqve, ſi de qvopiam iſtorum percunctére, num

Platonem, Ariſtotelem, Theophraſtum legerit; denique num Philoſophiam attigerit, negabit: ſe enim, relicto aliis Philoſophiæ ſtudio, eloquentiæ gloriâ contentum fuiſſe. Quid Herodotum, Thucydidem, Xenophontem qvàm diligenter, ſtudioſeqve verſaverit? Aliqvid ſe fortaſſe ex eis libâſſe dicet, ſed properantem & aliud agentem, & qvi unam modò ſpectaret eloqventiam. Certè igitur Homerum, qvem ut ceterarum ingenuarum artium, ita eloqventiæ qvaſi fontem qvendam eſſe dicunt, Sophoclem, Euripidem, à qvo optimè ali eloqventiam, ipſi eloqventiæ magiſtri prodiderunt, cæteros denique Græcos & Latinos Poëtas accuratè pervolutâſti. Quem tu mihi, inqvit, Homerum, quem Sophoclem, quas nugas nominas? quaſi ego poëta, non orator, eſſe voluerim. Nimirum igitur, cùm à te omne aliud ſcriptorum genus abdicâſſes, in illis eloqventiæ luminibus Lyſiâ, Hyperide, Andocide, Iſæo, Iſocrate, Demoſthene, qvamplurimum olei conſumpſiſti, in eis egregium aliqvod ſtudium collocâſti, eos ſæpe relegens in ſuccum ac ſanguinem convertiſti tuum. Imo, inqvit, qvorundam ex iſtis vix ipſa nomina agnoſco: alios à Cicerone meo commendari memini, qvi mihi ſolus in amoribus ac deliciis fuit, qvem ego, admirabili qvodã eloqventię ſtudio inflammatus, nunqvam ex oculis, ex manibꝰ ex ſinu depoſui; cujus in ſcriptis ita diligens ac ſollicitus fui, ut, qvemadmodum nummi aurei aut argentei à plumbeis tinnitu ipſo dignoſcuntur, ita ego voces Ciceronianas ab iis, quæ Ciceronis non ſunt, ſono ipſo diſcernere ac dijudicare poſſim. Bene ſit, inquam, iſtis auribus tuis tam delicatis, tamque eruditis: ſed cur, quæſo, cùm Ciceronem tanti facias, eos, qvos tantoperè ab eo laudari videbas, non attigiſti? Iſtos, inqvit, legiſſem, ſi Græcè eloqvens eſſe voluiſſem. Latinæ qvidem eloqventiæ laudem affectanti ſatis eſſe unus Cicero viſus eſt. Quæ iſta (malum) Latina eloquentia eſt? aut qvando qvisquam veterum iſtud iter ad eloquentiam tenuit? Mihi quisquam eloquentiam vocat, cùm genera cauſſarum, & no-

mina

mina figurarum, & vulgaria qvædam præcepta de conformandis orationis partibus, & hujusmodi nænias didiceris, voculas ex Cicerone collectas conjungere, & ex eis quaſi teſſellis jejunam ac famelicam orationem contexere, ſedulò caventem ne qvid dicatur, qvod non antè Cicero dixerit? Picarum & Pſittacorum iſta eloqventia eſt, auditas voces iterare ac reddere, neque quidquam unquam dicere quod ſit verè ac propriè tuum. Aliud antiqui vocabant eloqventiam: qvi niſi qvi de civilibus negotiis ornatè ac copiosè loqvi poſſet, qui dicendo animos audientium flecteret, qui admirationem concitaret, qui modò clamores faceret, modò circumfuſam multitudinem ſtupore defigeret, neminem eloquentem vocabant. Itaque qui ſe dicendi magiſtros profitebantur, multa de ratione argumentandi, multa de virtutibus ac vitiis, multa de permotionibus animi, multa de veterum inſtitutis, ac legibus, multa de ratione inſtituendarum ac gubernandarum civitatum diſputabant: ſeque propterea non Rhetoras, aut, quæ tum uſitata erat ipſorum appellatio, Sophiſtas, ſed glorioſiore ac magnificentiore nomine Politicos nominabant. In qvo etſi eos Ariſtoteles coarguit, ipſe tamen docet, Rhetoricen qviddam eſſe ex Dialecticâ, & ex Politicâ conflatum atque commiſtum: & opus Rhetorices eſſe ait, iis in rebus omnibus, qvæ in conſultationem cadunt, omnia videre, qvæ ad fidem faciendam accommodata ſunt. Tribus autem præcipuis capitibus hoc contineri ait: ſi ita dicamus, ut, qui audiunt, bonos viros eſſe nos opinentur; ſi eorum animi motûs qvosdam concipiant ad id qvod volumus efficiendum atque obtinendum accommodatos; ſi id, qvod probare volumus, aut demonſtremus, aut demonſtrare videamur. Ut autem Dialecticus, (non illo ex ſcholaſtico pulvere clamator odioſus ac moleſtus, ſed verus ac germanus Dialecticus,) duobus ad probandum inſtrumentis utitur, ſyllogiſmo & inductione: ſic ei compar ac geminus & in diſſimili genere ſimillimus orator duo alia habet, quæ duobus illis ex alterâ parte reſpon-

reſpondeant, enthymema, qvod ſyllogiſmo, exemplum, qvod inductioni. His duobus armatus eſt, his pugnat, his & ſuam & aliorum dignitatem tuetur: neque ſine magnâ copiâ enthymematum & exemplorum ad omnem dicendi materiam comparatâ, eloqventis nomen ſuſtinere quisquam poteſt. Enthymematum copia à Philoſophis, exemplorum à poëtis & hiſtoriarum ſcriptoribus petitur: neq; quisqvam oratoris, aut eloqventis nomine dignus evaſerit, qvi non prius omnia Philoſophorum ſcripta, qvæ qvidem ad formandos mores & ad tractandam Rempub. pertinent, omnem hiſtoriam veterem, omnes antiqvos & Græcos & Latinos poëtas diligenter & accuratè pervolutârit. Magnus labor, dixerit aliquis. Fateor: ſed magnum eſt & id, qvod hoc labore petitur. Et verum eſt, qvod ait Horatius: *nil ſine magno Vita labore dedit mortalibus.* Ad hanc facultatem conſeqvendam ego me vobis, auditores, qvantum vires meæ ferent, ducem ac comitem profiteor. Veſtra res agitur: vobis, ut ille ait Comicus ſenex, ſeritis, vobis occatis, vobis eisdem metitis, vobis deniqve iſte pariet lætitiam labos. Videbitis me quotidie cauſsâ veſtrâ efficientem qvæcunqve potero, conantem etiam ea qvę non potero. Alite vos qvoqve ſtudium meum attentione veſtrâ, &, dum ætas apta eſt ad labores perferendos, dum animus nullis aliis curis occupatur, dum cætera, quæ ad capiendum ingenii cultum reqviruntur, affatim ſuppetunt, nolite committere, ut utilitas veſtra, quæ & Gregorio Pontifici Maximo, & ampliſſimis Cardinalibus, qvibus ille munus hoc demandavit, & nobis omnibus tantæ curæ eſt, à vobis, à qvibus minimè decet, negligatur. Eqvidem pro meâ virili parte nullo loco vobis deero: docebo, admonebo, inſtabo, urgebo, excitabo, nonnunqvam etiam, ſi res ita poſcere videbitur, objurgabo atque increpabo. Nolite exſpectare, dum vobis aduler. Contemnam vos, ſi vos litteras contemnetis. Sin eas amabitis: & amabo ipſe commoda veſtra ex animo, &, ut vos me viciſſim meritò ametis, operam dabo. Sed, ut diei tempus eſt, diutius detinendi

nendi non eſtis. Secundum librum Tuſculanarum diſputationum explicare decrevi. Cras id facere incipiam. Polliceor autem vobis, qvi me attentè audient, curaturum me, ut eis operæ ſuæ ratio conſtet.

DIXI.

Pro Carolo IX. Galliarum Rege Chriſtianisſimo ad Gregorium XIII. Pont. Max.

ORATIO XXII.

Habita Romæ V. Kalend. Januar. Anno cIↄ. Iↄ. LXXII.

Poſt lanienam Pariſienſem.

SI Pro cujus quisque propugnatione ac defenſione plura pericula ſubiit, plus excepit acerbitatum, pluribus quaſi procellis ac tempeſtatibus agitatus eſt, eò plus gaudii ex iis, quæ ad retinendam atq; amplificandam illius dignitatem pertinent, ad eum pervenire credendum eſt: dubitare non potes, Beatiſſime Pater, quin Carolus Rex, te Pontifice creato, tanto cæteros Reges eximiâ quadam percepti ex eâ re gaudii magnitudine ſuperaverit, quanto non hujus modò memoriæ, ſed omnium ætatum ac ſeculorum Reges gravi ac diuturnâ ſuſceptorum pro Sedis Apoſtolicæ auctoritate laborum ac diſcriminum perpesſione ſuperavit. Qvo tibi gratior eſſe debet ac jucundior gratulatio, quæ tibi hodierno die fit ejus Regis nomine, qvi cum, pro incredibili ſtudio atq; obſervantiâ erga te ſuâ, primus omnium hoc officio fungi cuperet: iis tamen difficultatibus, quæ omnibus notæ ſunt, impeditus, non prius tibi gratulari potuit, quàm divino conſilio contigit, ut posſis tu qvoq; ei vicisſim verè ac meritò gratulari. Etſi autem, quæ proximè in Galliâ pro religione geſta

geſta ſunt, propter ſummam illius regni nobilitatem atq; amplitudinem toto jam orbe celebrantur, neqve locus, neque regio in terris ulla eſt, qvæ non plena ſit & laborum ac miſeriarum, quas Galli ſuperioribus annis pertulerunt, & virtutis ac felicitatis, qva nuper uſus Carolus Rex, maximâ ex parte eos in veterem ſtatum vindicavit: qvia tamen neque Regis noſtri & nomine & re Chriſtianiſſimi pietas in Deum, qvam ipſe omnibus notam ac teſtatam eſſe vult, ullâ ex re melius cognoſci, neqve ullum dicendi argumentum hoc quidem tempore reperiri poteſt, in qvo plus aut dignitatis, aut delectationis ineſſe videatur: peto à te, Beatiſſime Pater, ut hoc temporis, qvod mihi ad dicendum tuâ benignitate conceditur, in harum potiſſimum rerum tractatione conſumi collocariqve patiaris. Quis igitur in Galliâ rerum ſtatus fuerit, qvo tempore Carolus nonus ad regni gubernacula morte fratris admotus eſt, omnes facilè recordamur. Nam, quæ mali vis, jam tum Henrico regnante, in venis ac viſceribus Galliæ concepta ac concluſa latuerat, cuiqve optimus ille Rex, ob perpetuò deplorandum inopinatæ mortis eventum, remedium adhibere, cùm maximè cuperet, non potuerat: eadem cùm ſe ſub Franciſco ſecundo commovere cœpiſſet, & ab eo qvoqve, intempeſtivâ morte prærepto, compreſſa modò & cohibita, non etiam exſtincta & ſublata eſſet, ad extremum univerſa ſe, ingreſſo regnare Carolo, effudit. Ut autem aquæ impetus ſaxorum lignorúmve oppoſitu diu retentus ac retardatus, ſi fortè tandem ea, quæ obſtabant, aut ſublata, aut perrupta & disjecta ſunt, multò major ac vehementior eſſe conſuevit: ita illi hominum omnia turbare cupientium cœtus, qvos ad id tempus legum ac regum terror tanqvam vinctos infrenatosqve tenuerat, fractis poſtremò repagulis furere ac bacchari per nobiliſſimum regnum, & in ſummâ impietate ſummam licentiam nacti, divina humanaque omnia cædibus & incendiis miſcere cœperunt. Atque ut antiqui fictis fabulis memoriæ prodiderunt, Hercule recens nato, duos ad eum inu-

inuſitatæ magnitudinis angues ſupernè lapſos eſſe, qui jacentem adhuc in cunis opprimerent: ita hoc novo Hercule, (qui enim adhuc adoleſcens tot jam monſtra perdomuerit, meritisſimò hujus nominis honore affici poteſt,) regni habenas tractare aggreſſo, infinita quædam non è ſuperiore loco demiſſa, ſed ex inferis emerſa exſtitit anguium vis, qui & peſtilenti afflatu ſuo omnia contaminare, & teterrimum virus ſuum longè lateque ſpargentes, non ipſi modò regi adhuc puero, & regnum & vitam adimere, ſed & ex toto regno verum Dei cultum, qvo uno æternæ vitæ ſpes continetur, exterminare conarentur. Qui divini qvidem numinis metu jam pridem projecto, legum autem & judiciorum auctoritate tum maximè propter infirmam regis ætatem contemptâ ac conculcatâ, quam ſtragem, quas calamitates, qvam vaſtitatem, quot inaudita crudelisſimorum facinorum exempla in Galliam intulerunt? Horret ac refugit animus ea memorare, qvæ poſt illas peſtes ac furias ab humani generis hoſte immiſſas, contigerunt: profanata, everſa, incenſa templa; aras ſacerdotum cæde maculatas; abſtractas ex ſedibus ſuis virgines Deo ſacras; direptas urbes; campos manantes ſanguine; fluviorum curſus humanis corporibus impeditos; ludentem excarnificandis hominibus ſævitiam; feritatem, ne conditis qvidem mortuorum oſſibus ac cineribus abſtinentem. Qvis usqve eò Gallici, aut potiùs Chriſtiani nominis hoſtis eſt, qui illa ſine lachrymis aſpicere potuiſſet? O Gallia, Gallia, tot virorum fortium, tot egregiorum principum, tot ſummorum Pontificum, qui tantâ cum laude Eccleſiæ Dei præfuerunt, parens: Tune illa es, quæ ſuſceptam à Chriſti & Apoſtolorum diſcipulis fidem nunquam poſtea deſerueras? quæ non à tuis tantùm, ſed ab aliorum qvoqve finibus hæreticos alioſque hoſtes nominis Chriſtiani tam ſæpe depuleras? quæ Europam, Africam, Aſiam, geſtis pro Chriſti fide bellis nobilitaveras? qvæ violatam ab aliis Sedis Apoſtolicæ dignitatem tam ſæpe reſtitueras? tam firmis præſidiis ſepſeras? tam multis orna-

men-

Digitized by Google

mentis affeceras? qvæ urbem Romam ab imminenti direptionis & excidii periculo tam ſæpe liberaveras? Verè enim hoc, Beatiſſime Pater, verè & ſine cujusqvam injuriâ gloriari poſſumus, duabus præcipuè laudibus homines noſtros, poſt Chriſtum natum, ſupra cæteras gentes perpetuò floruiſſe: qvòd & Chriſtianæ religionis non conſervandæ tantùm, ſed etiam propagandæ ſtudioſiſſimi, & ad accipienda omnia regum ſuorum imperia paratiſſimi ſemper fuerunt. Omnes autem illarum peſtium conatûs eò dirigebantur, ut & à Deo, & à Rege abductam Galliam, earum, qvas dixi, laudum utrâque ſpoliarent. Qvod ſi utrumqve conſeqvi ac perficere non poſſent, certè qvidem ut eam à ſummorum Pontificum cultu, & à Romanæ ac Catholicæ Eccleſiæ communione divellerent. Hoc præcipuè imbiberant, hoc ſpectabant, hæc eis à principio mens, hoc conſilium ac propoſitum fuit. Neqve verò diſſimulanter ferebant, conqvieturos ſe, &, ut priùs, regis imperio parituros, dum Romani Pontificatus auctoritas è Galliâ tolleretur. Quin etiam, ſi ſe rex ab hac ſanctâ ſede diſſociare vellet, promptam ei & facilem viam ad fines regni proferendos, & ad finitimas provincias ſub imperium ſuum ſubjungendas oſtentabant. Sed magnus & à naturâ ipsâ ad honeſtatem conformatus animus nec aſperitatibus terreri, nec ullâ utilitatis ſpecie à recto avocari poteſt. Rex fortiſſimus & majoribus ſuis digniſſimus, qvi *pietatis ac juſtitiæ* gloriam ita etiam puer adamâſſet, ut ipſis earum virtutum nominibus qvaſi pro ſymbolo utatur, omnia ſibi prius perferenda ſtatuit, qvàm qvidqvam committendum, qvo earum alterutra vel minimâ ex parte violari videretur. Repudiatis igitur omnibus improborum conſiliis ac ſuaſionibus, magno ille qvidem cum dolore ac cruciatu animi, ſed tamen, ut qvi corruptas ac vitiatas corporis ſui partes, aliis omnibus fruſtrà tentatis, urunt poſtremò, aut ſecant, ne earum contagio cæteris obſit: cùm jam in lenioribus remediis nulla ſpes eſſet, ad acriora deſcendere, & vim qvodammodo viſceribus ſuis inferre coactus eſt.

Inte-

Inteſtinum ac domeſticum bellum, in qvo omnia, qvæ cogitari poſſunt miſerrima, inſunt, neceſſariò ei adverſus ſuos ſuſcipiendum ac regendum fuit: & ruinâ reſtinguendus ignis, ne tota Gallia eodem incendio conflagraret. Commiſſa multa prælia, multa cæſa hominum millia, ſæpe fuſi ac profligati hoſtes: rex tamen clementiſſimus, & ſuos, ſi qva ratione poſſet, prolatando potiùs ad ſanitatem perducere, qvàm delere ac perdere cupiens, eis conditionibus acqvieverat, qvas æqviſſimas etiam iniqviſſimi judicârant. Pacata ac compoſita omnia videbantur, jamqve ſpes erat, pleroſqve ex illis miſeris agnituros errorem ſuum, & ad Eccleſiæ gremium ſuapte ſponte redituros: cùm illi patriæ prædones, ac parricidæ, qvi totam propè Galliam in ſepultis ſuorum corporibus obruerant, qvaſiqve ſepelierant, qvorum ipſi gladii aſſuefacti trucidandis inſontibus, aſſiduè cædem ſanguinemqve ſitiebant, parum ſe anteactæ vitæ reſponſuros judicârunt, niſi palmas illas, qvarum adhuc cruda & recens memoria erat, novi ſceleris acceſſione cumularent. Agebant illos præcipites & ad ſupplicium rapiebant pœnæ eorum, qvæ tam multa adverſus Deum & homines impiè nefarieqve commiſerant: iis illi agitati, & à mente conſilioqve deducti, veriti non ſunt adverſus illius regis caput ac ſalutem conjurare, à qvo poſt tot atrocia facinora non modò veniam conſecuti erant, ſed etiam benignè & amanter excepti. Quâ conjuratione ſub idipſum tempus, qvod patrando ſceleri dictum ac conſtitutum erat, divinitùs detectâ atqve patefactâ, converſum eſt in illorum ſceleratorum ac fœdifragorum capita id, qvod ipſi in regem & in totam propè domum ac ſtirpem regiam machinabantur. O noctem illam memorabilem & in faſtis eximiæ alicujus notæ adjectione ſignandam, qvæ paucorum ſeditioſorum interitu regem à præſenti cædis periculo, regnum à perpetuâ civilium bellorum formidine liberavit! Qvâ qvidem nocte ſtellas eqvidem ipſas luxiſſe ſolito nitidiùs arbitror: & flumen Seqvanam majores undas voluiſſe, qvò citiùs illa

impurorum hominum cadavera evolveret & exonerare in mare. O feliciſſimam mulierem Catharinam regis matrem, qvæ cùm tot annos admirabili prudentiâ pariqve ſollicitudine regnum filio, filium regno conſervâſſet, tum demum ſecura regnantem filium adſpexit! O regis fratres ipſos qvoqve beatos! qvorum alter, cùm, qvâ ætate cæteri vix adhuc arma tractare incipiunt, eâ ipſe qvater commiſſo prælio fraternos hoſtes fregiſſet ac fugâſſet, hujus qvoqve pulcherrimi facti præcipuam gloriam ad ſe potiſſimum voluit pertinere; alter, qvanqvam ætate nondum ad rem militarem idoneâ erat, tantâ tamen eſt ad virtutem indole, ut neminem niſi fratrem in his rebus gerendis æqvo animo ſibi paſſurus fuerit anteponi. O diem deniqve illum plenum lætitiæ & hilaritatis, qvo tu, Beatiſſime Pater, hoc ad te nuncio allato, Deo immortali, & divo Hludovico regi, cujus hæc in ipſo pervigilio evenerant, gratias acturus, indictas à te ſupplicationes pedes obiiſti! Qvis autem optabilior ad te nuncius adferri poterat? aut nos ipſi qvod felicius optare poteramus principium Pontificatus tui, qvàm ut primis illis menſibus tetram illam caliginem, qvaſi extorto ſole, diſcuſſam cerneremus? Hoc ille nobis portendebat ac præſignificabat diſſectus draco, gentis tuæ, Beatiſſime Pater, nobiliſſimum ac pulcherrimum inſigne: fore, ut immanis ille draco, aut illa potiùs multorum capitum hydra, qvæ non paludem aliqvam Lernæam, ſed potentiſſimum & opulentiſſimum regnum tamdiu obſederat, te Pontifice diſſecaretur. Nunc igitur contemplare, qvæſo, animo novum illum Davidem, cæſi ac proſtrati gigantis ſpoliis ac ſanguine decorum, eumqve hilari vultu ad genua tua provolutum, ita tecum loqvi exiſtimato: Ego, Pater ſanctiſſime atque optimè, cum majores meos, maximos & potentiſſimos reges, accepiſſem omnes usque à Hlodoveo in ſinceritate atque integritate religionis Chriſtianæ, ne uno qvidem excepto, plus mille annos firmè ac conſtanter perſtitiſſe; eosdemqve præcipuâ qvâdam erga Sedem Apoſtolicam obſervantiâ, periculiſ-

culis-

culisqve ac laboribus pro illius defenſione aditis, & illud, qvo nullum pulchrius eſt, Chriſtianiſſimorum nomen, & primarium inter reges Eccleſiæ filios locum conſecutos: ſtatim à puero illud mihi propoſui, ut eos potiùs aut adæqvare, aut etiam, ſi fieri poſſet, ſuperare contenderem, quàm committerem, ut non ſatis reſpondere traditæ mihi ab illis gloriæ judicarer. Itaqve & Pium Qvintum dum inter homines fuit ſanctiſſimè ac religioſiſſimè colui; &, eo ad meliorem vitam vocato, cùm primùm audivi te in locum illius eſſe ſuffectum, tanto gaudio affectus ſum, qvantum percipi, aut cogitari maximum poteſt. Multa enim jam pridem de tuis in omni genere præclaris virtutibus audiveram, qvæ te iſto honoris ampliſſimi faſtigio digniſſimum reddidiſſent. Prudentiam, qvam nihil fallere; juſtitiam, qvam nihil inflectere; fidem & conſtantiam erga amicos, qvam nulla temporum aſperitas imminuere, aut labefactare potuiſſet. In colendo Deo pietatem ſine ſimulatione; in regendis hominibus ſeveritatem ſine ſuperbiâ; in adminiſtrandis negotiis & ſine feſtinatione diligentiam, & ſine tarditate gravitatem. Movit etiam me ſubita illa totius Cardinalium Collegii in decernendâ tibi ſummâ poteſtate conſenſio: quæ neqve ſine certâ & exploratâ opinione virtutis tuæ, neqve ſine ſingulari divinæ providentiæ afflatu potuit contigiſſe. Magna me ſpes tenet, fore, ut ſub tali Pontifice in ovile Chriſti gentes, & quæ veram religionem nondum acceperunt, aggregentur, & qvæ ab eâ deſciverunt denuò congregentur. Qvam ad rem perficiendam omnes meas & regni mei opes tibi libentiſſimè defero, eâ fide, quam rebus in regno meo geſtis ſatis jam & tibi univerſo orbi, ut arbitror, approbavi: ſimulque tibi & *Apoſtolicæ Sedi, quam debeo, obedientiam præſto atque exhibeo, & præſtiturum atque exhibiturum in perpetuum ſpondeo.* Neq; dubito fore, ut à te viciſſim qvæcunqve ad meam & regni mei dignitatem pertinebunt, non tantùm intacta & inviolata conſerventur, ſed etiam, ubi occaſio tulerit, augeantur. Hæc, qvæ tibi rex ipſe, Beatiſ-

ſime Pater, præſens dicere cuperet, qvia id non poterat, per hunc illuſtrem virum Nicolaum Rambolleti Dominum, eqvitem ordinis regii, unum ex intimis conſiliariis ſuis, cuſtodiarum ſuarum præfectum, Caroli Cardinalis Rambolletii fratrem & naturâ & virtute germanum, ſignificanda cenſuit. Quanqvam enim facilè intelligebat, hæc eadem te ex præſtanti viro, pariqve dignitate prædito Franciſco Barone Feralio oratore apud te ſuo cogniturum: non tamen ſibi viſus eſt ſuam in te colendo pietatem ſatis declaraturus, niſi hujus rei cauſsâ propriam ad te legationem deſtinâſſet.

DIXI.

De utilitate, jucunditate ac præſtantiâ literarum.

ORATIO XXIII.

Habita Romæ xv. Kalen. Novembr. Anno cIↄ. Iↄ. Lxxiii.

CUm mihi à ſummis viris, qvorum auctoritate, atqve imperio noſtra omnium ſtudia diriguntur, mandatum eſſet, ut hodierno die, qvo, ut ſcitis, more majorum, noſter hic qvaſi Muſarum exercitus qvotannis luſtrari ſolet, de præſtantiâ litterarum, & earum artium qvæ litteris continentur, aliqvid publicè dicerem, qvo juvenum animi ad earum incitarentur: qvod prius facere debueram, ſed inconſultò qvodam obſeqvendi ſtudio abreptus non feceram, cœpi oneris ſuſcepti magnitudinem, cum viribus meis ſollicitè comparare. Atqve interdum qvidem ita ratiocinabar, ut mihi nihil arduum, aut difficile impoſitum crederem. Nam, ut Cyrenæus poëta facilè ait eſſe omnibus Apollinem laudare, in qvo tot, tanta-

tantaqve laudum argumenta ſint: ita facile videbatur homini quamlibet infanti atqve indiſerto laudare eas artes, qvas verè ac meritò bonorum fontes nominare poſſumus. Neq; enim dubitabam, qvin omnium conceſſu multò juſtiùs artibus noſtris, qvàm illis, de qvibus id Xenophon dixit, honos hujus nominis tribueretur. Cogitabam etiam tum demum in ſumma me difficultate verſaturum fuiſſe, ſi eas aut, quod nefas eſt, vituperare juſſus eſſem, aut earum dignitatem abjicere & extenuare dicendo: nullum enim ſanè argumentum, qvod qvidem alicujus momenti eſſet, ad eam rem reperiri potuiſſem. Qvod ſi Socrates præſente Phædro amorem vituperaturus, facere id non audet, niſi ſibi prius pallio caput obnupſerit: multò me magis verecundari par fuiſſet, in tanto eruditiſſimorum hominum cœtu declamantem adverſus eas artes, quarum omnes dignitate, ac pulchritudine, ita incenſi eſtis, ut ſine earum tractatione ne vitam quidem ipſam jucundam puteis. Nunc, ut idem ille ſapientiſſimus ſenex factu facile eſſe ait Athenienſes Athenis laudare, qvod, qvæ qvisqve amat, ea libentiſſimè laudari audit: ſic & ipſe mihi videbar facilem & expeditam provinciam ſuſcepiſſe commendandi ac celebrandi apud vos ea, qvæ vobis omnibus in amoribus ac deliciis eſſe conſtaret. Sed interdum occurrebant alia, qvæ me commoverent, nec qvieto eſſe ac ſecuro animo ſinerent. Nam & in tam ubere ac copioſâ materiâ neceſſe eſt, unicuiqve audientium multa in mentem venire, qvæ commodè dici qveant; neqve fieri poteſt, ut, qvidqvid omnes cogitant, dicat unus; & ea eſt hominum natura, ut, cùm qvis, qvod ipſe dixiſſet, id ab eo, qvi dicit, omiſſum videt, non hoc qvoqve dici potuiſſe, ſed hoc potiſſimum dici debuiſſe contendat. Ita dum pro ſuo qvisqve captu qvid ipſe dicturus fuerit cogitat, & alia prope omnia faſtidiens, dum id unum dicatur, avidè exſpectat: qvidqvid dixeris, ſemper videberis omiſiſſe præcipua: & omnia communia ac contrita dixiſſe, qvòd

Digitized by Google

ea non dixeris, qvæ ſi dixiſſes, ipſa qvoqve aliis obſoleta & vulgaria viderentur. Ut melior hâc in parte ſit eorum conditio, qui aridis, ac ſterilibus in argumentis verſantur: qvorum, ſive abundârunt, laudatur ingenium; ſive defecerunt, materiæ jejunitas accuſatur; cùm contrà, ubi ampla dicendi ſeges eſt, qvidqvid allatum eſt, ubertati materiæ adſcribatur; qvidqvid omiſſum eſt, tibi. Ego verò qvomodo aut qvidqvam allaturum eſſe me ſperem, qvod novitate audientium animos teneat, cùm iis in rebus mea verſatura ſit oratio, in qvibus præſtantiſſima ſe omnium ætatum ingenia exercuerunt: aut ita dicturum, ut non innumerabiles alii iisdem de rebus ornatiùs ac copioſiùs dixerint? Sed mihi neqve valdè laborandum eſt, ut nova conqviram, (non enim cantilenæ ſunt hæ, qvibus novitas, ut ait Telemachus, conciliat gratiam, ſed præcepta, qvibus vetuſtas addit auctoritatem,) &, ſi vera, utilia, apta ad id, qvod mihi propoſitum eſt, digna hujus loci auctoritate, digna veſtris auribus attulero, quibus ea cumque verbis extulero, hoc ipſo me ſatis ornatè dixiſſe arbitrabor. Agite igitur, Viri præſtantes, & cùm aliis nominibus, tum præcipuè harum, de qvibus dicere ingredior artium cultu & tractatione clarisſimi: agite ſtudioſi adoleſcentes, qvorum mollis adhuc, & tenera ætas in ejusdem gloriæ ſpem, eodem qvaſi lacte Muſarum educatur, cognoſcite mecum felicitatem veſtram, qvi inſtinctu qvodam afflatuq; divino ad eas potiſſimùm artes animum appuliſtis, qvibus, ſive qvis utilitatem ſeqvatur, nihil fructuoſius; ſive oblectationem, nihil ſuavius ac jucundius; ſive ſplendorem ac pulchritudinem, nihil illuſtrius, aut ad ſtruendam nominis immortalitatem firmius ac ſtabilius reperiri poteſt. Nam ſi veteres illi, qvi errore ducti plures eſſe Deos opinabantur, qvem cuiqve eorum diem conſecrârant, eo laudes ipſius commemorare ac concinere ſolebant: multò nobis juſtior cauſſa eſt, qvicunqve iisdem honeſtisſimarum artium ſtudiis, quaſi qvibusdam ſacris initiati ſumus, cùm hic nobis anniverſarius dies, majorum ſapi-

ſapientiâ & auctoritate, ad intermiſſam per aliquot menſes earum exercitationem de integro repetendam conſtitutus ſit, cur ab earum commendatione principium ducere debeamus, easqve celebrare, qvas nobis viciſſim aliqvid celebritatis allaturas eſſe confidimus. Meminiſſe autem debemus idcircò hunc ſanctum, atque auguſtum locum ad hanc rem delectum eſſe, ut & in laudandis artibus Deum ipſum laudemus, qvi, ut alia omnia bona, ita eas qvoqve hominum generi dedit: & publicè conteſtemur, ac profiteamur, ſtudia omnia laboresqve noſtros & Deo auctore, atqve auſpice ſuſcipi, & ad ipſius gloriam, tanqvam ad finem nobis omnibus præcipuè propoſitum, referri. Unde igitur, in tanta eorum, qvæ ſe ad dicendum offerunt, copiâ, potiſſimùm exordiar? An ab eo, qvod ſemper apud graviſſimos qvosqve graviſſimum fuit, antiqvitatis teſtimonio? Quæ cùm artes omnes bonæ ſint, (nam ſi qvæ malæ artes dicuntur, immerito eis artium nomen tribuitur,) has tamen noſtras proprio ac peculiari nomine bonas artes vocavit: easdemqve artes ingenuas, artes liberales, qvòd alias aut à ſervis, aut ab hominibus ſervili præditis ingenio exerceri, has unas ab ingenuis ac liberis excoli conſentaneum judicaret. Qvin etiam cùm Græci earum cognitionem, ſuâ linguâ, tali qvodam vocabulo affeciſſent, ex qvo id modò intelligeretur, ſtatim à pueritiâ dandam eis operam eſſe: majores noſtri hoc, ut pleraque melius ac ſapientius: qui totum hoc artium genus humanitatem vocârunt: credo, indicantes, non multo minus inter homines talibus diſciplinis expolitos, & vulgus aliorum, quam inter ceteros & pecudes intereſſe. Homines enim duabus præcipuè rebus à cæteris animantibus diſcernimur, ratione, & rationis interprete oratione: qvarum utraqve in eis, qvi harum artium expertes ſunt, rudis qvodammodo & inchoata; qvi eas benè penitus combiberunt, perfecta in illis atqve abſoluta eſt. Ariſtippus qvidem, cùm qvæſiiſſet qvidam ex eo, qvid boni filio ſuo allatura eruditio eſſet? ſi nihil aliud, hoc certè, inqvit,

qvod in theatro lapis in lapide non ſedebit. Idemqve alteri, qvi, cùm ſibi nimium magnam mercedem poſci pro inſtitutione filii videretur, dixerat: Iſtâ pecuniâ ſervum mihi emere poſſum; Tu verò, inqvit jocans, etiam non amplius; ſi unum emeris, duos habebis. Significavit videlicet, qvorum colluſtratus doctrinarum luce non eſſet animus, eos lapidum, non hominum, aut, ſi fortè, inter homines, ſervorum, non ingenuorum, loco ac numero eſſe habendos. Ac mihi qvidem hac totâ de re cogitanti, qvatuor omnino eſſe viæ videntur, qvarum unam aliqvam à principio ætatis capeſſere, ac poſtea perſeqvi prope neceſſe ſit: ex qvibus ne dubium qvidem eſſe poteſt, qvin ea, qvam ipſi ingreſſi eſtis, longè multumqve aliis omnibus anteponenda videatur. Nam qvi iſtâ ætate ſunt, partim otio ſe atq; ignaviæ dedunt, mollemqve vitam ac voluptariam ſeqvuntur, ii præſertim qvibus amplum patrimonium eſt; partim ſi anguſtior ſit res, qvàm ut nihil agentes ferat, dant ſe ad artem aliqvam factitandam; alii, qvi excelſiore ſunt animo, armorum tractationem, & militaris rei gloriam ſibi proponunt; alii deniqve animum ad litteras & ad hæc mitiora ſtudia appellunt. Quid igitur iſtis turpius aut abjectius, qvi, torporem ac deſidiam amplexi, vitam luxu atqve inertiâ tranſigunt, nihil agentes, qvo ſe homines eſſe teſtentur? Qvi, ut Phæaces illi Homerici,

Non pugnis, duráue exercent membra palaſtra:
Sed menſam & citharæ ſtrepitum, dulceſq; choreas.
Stragulaq; & molles curant poſt balnea lectos:
Margite illius ſimillimi, de qvo idem Homerus;
Non fodere ille bonus, duriſve ligonibus arva
Vertere, non ulli vivebat idoneus arti.

Sic enim & hi neqve domi, neqve militiæ, neqve privatim, neqve publicè, neqve ſibi, neqve aliis utiles, ita vitæ curriculum conficiunt, ut, veluti naves, nullum ſui veſtigium relinqvant. Qui mihi, ſi Diis placet, qvod nihil agant, qvaſi non pudere parum ſit, etiam gloriantur. Alii, inqviunt, in opere occupati ſint: nobis majorum

jorum noſtrorum virtute eſt, unde otioſi lautè ſplendideqve vivamus. Qvid majores veſtros nominatis? qvi ſi veſtri ſimiles fuiſſent, vos hodie in poſtremis jaceretis. Si, qvales vos eſtis, tales ipſi fuerunt, indigni ſunt qvi nominentur; ſin alii, vos indigni, qvi eos nominetis. At, videte, qvantoperè à ſapientiſſimi poëtæ Heſiodi judicio veſtra ratio diſcrepet. Laborem ille, & induſtriam nemini, languorem & ignaviam omnibus turpem eſſe confirmat. Præclarè Cicero: *Mihi quidem*, inqvit, *qvi nihil agit, eſſe omninò non videtur.* Nam & Phyſici docent, qvæ cuique rei cauſſa eſt, ut ſit, eandem ei eſſe cauſſam, ut aliquid agat. Sed omittamus hos molles & delicatos, neque eos ex ſomno, cui tam libenter indulgent, excitemus: teneamusqve id, quod à ſapientiſſimis viris proditum eſt, nihil eſſe inertiâ fœdius; otio ali vitia; otium, ut non graviſſimus poëta graviſſimè tamen cecinit Catullus, non privatis modò hominibus, ſed & regibus, & priùs beatis urbibus exitii cauſſam fuiſſe. Cum igitur otioſa & ignava vita ne vita quidem habenda ſit: videamus, num ad aliqvam potiùs aliarum artium, qvàm ad litteras, animum adjicere præſtet. Equidem cùm mente ac cogitatione perluſtro eas artes, quibus cum hiſce ſtudiis noſtris, aut nulla, aut non magna communio eſt, ex iis quidem quæ ita neceſſariæ ſunt, ut eis civitas nullo modo carere poſſit, duas præcipuas judico, agriculturam, & mercaturam; ex iis autem, qvæ ad ornamentum civitatis, & ad animos hoſteſtâ voluptate perfundendos pertinent, duas minimè ſordidas, minimeqve illiberales, picturam, & ſtatuariam. Nam qvod boni unaqvæqve civitas percipere ex ſuo & patrio ſolo poteſt, id agricultura educit, atque elicit; qvo eget, id aliundè mercatura comportat. Ita civitas ſine alterius ope ne ſuis qvidem opibus fruitur; alterius beneficio, fruitur etiam alienis. Pictorum autem & ſtatuariorum opera & voluptatis atque

admirationis habent plurimum; & qvæ liberalium artium nota eſt, ingenii, non corporis, viribus conſtant; & ad conſervandum clarorum virorum memoriam, cæterosqve ad eorum imitationem incitandos non immeritò magnam vim habere creduntur. Sed tamen qvis auſit harum artium ullam cum literarum ſtudio comparare? Niſi fortè majus eſt agrum, qvàm ingenium, colere, aut jacta in terram ſemina, depactive ſurculi, qvàm ingenia præceptis Philoſophiæ conſita, ampliores, aut uberiores fructus ferunt. Mercatura autem vel ſi tenuis eſt, ſordida eſt; vel ſi ampla, tot expoſita periculis, ut meritò ille olim Laco negaverit, optabilem ſibi videri fortunam, quæ rudentibus apta eſſet; cui cuimodi autem ſit, tota ferè ad qvæſtum, & ad lucrum refertur. At literarum tractatio & dignitatis pleniſſima eſt, & qvietis; & eas opes conſectatur, quæ nec furem, nec prædonem timent, nec incendiis, ruinis, naufragiis obnoxiæ ſunt, nec ullis deniqve caſibus eripi poſſunt. Jam verò qvæ Apellis aut Protogenis tabulæ cum Homeri picturâ; qvæ Phidiæ, aut Praxitelis ſtatuæ cum literarum monumentis conferri qveant? Qvos ipſos hodie ignoraremus, niſi ſolidiorem ac diuturniorem gloriam eſſent commendatione ſcriptorum, qvàm artis ſuæ operibus, conſecuti. Nam qvæ illi artificio ſuo elaborârant, & ſolius corporis effigiem exprimebant, & uno tantùm ſpectabantur in loco, & eam naturam habebant, ut ea, ſi nihil aliud, ipſa certè longinqvitas temporis confectura, ac conſumptura eſſet. At eruditorum hominum lucubrationes & clarorum virorum non formam modò corporis, ſed ingenia, mores, conſilia, res geſtas, ſubjiciunt oculis; & iisdem, qvibus orbis ipſe terrarum, terminis ac regionibus continentur; & tantam vim habent, ut illa ipſa aliorum omnium humanorum operum confectrix vetuſtas his unis non modò nihil detrahat, ſed majorem indies comparet, ac conciliet dignitatem. Trecentas ſexaginta Demetrio Phalereo ſtatuas æreas populus Athenienſis, anno uno eoqve non toto, poſuerat: qvibus omnibus Deme-

Demetrius ipſe ſuperſtes fuit. At qvæ ipſe ſibi monumenta ingenii ac doctrinæ magnitudine exſtruxerat, ea & multis poſt ipſum ſeculis viguerunt; &, cùm poſtea denſa qvædam & opaca nox omnem propè diſciplinarum lucem exſtinxiſſet, ex oculis erepta incredibile deſiderium ſui in omnium eruditorum animis reliqverunt. Elatè & magnificè de ſe, ut ſolet, Pindarus, ſed tamen verè: Statuarium eſſe ſe negat, qvi mutas ſtatuas edolet unâ defixas in baſi: ſed qvos ipſe cantibus ſuis celebret, eorum famam, terrâ mariqve ſpargi ac diſſeminari. Sed erunt fortaſſe, qvi vitam militarem huic noſtræ pacatæ, atqve umbratili anteponendam putent. Mihi qvidem fortium virorum virtutem detrectare, aut conari, ut qvidqvam ex eorum gloriâ deteram, neqve propoſitum eſt, neqve fas videtur. Potius omnibus, qvi dicendo aliqvid poſſunt, omnem induſtriam ad eos celebrandos conferendam cenſeo: & hoc ipſum numero inter præcipua bona, qvæ ab artibus noſtris in vitam hominum manat, qvod earum ope præclara illorum facinora ad immortalem poſteritatis memoriam conſecrantur. Sed tamen ſi qvis ſecum in animo reputet, qvæ vita ſit ejus hominis, qvi, modicis opibus inſtructus, in litterarum ſtudio molliter ac placidè conſeneſcat; & qvæ ejus, qvi, ab adoleſcentiâ armis tractandis aſſuetus, ſub dio ſæpius, qvàm ſub tecto, ſub pellibus ſæpius, qvàm domi ſomnum capiat, vix dubium fore arbitror, utra melior & magis expetenda ſit. Alterius aures tubarum & lituorum, & cornuum clangore; alterius Muſarum concentu & Apollinis fidibus adſiduè perſonant. Illius oculi cæde & ſanguine, & incendiis; hujus admirabilium naturæ operum adſpectu & contemplatione paſcuntur. Ille aut in ipſo ætatis flore hoſtili gladio transverberatur, aut mancos ac debiles artus & inſignem cicatricibus vultum referens, domum redit; hic ut animo ita & corpore integer, vultum, niſi qvantum rugæ, caniqve venerationis adddiderunt, etiam nutrici agnoſcendum, perfert ad ultimam ſenectutem. Neqve verò minus glorioſa, aut minus hominum

minum generi fructuoſa hujus qvàm illius opera. Occupatur ille in finibus imperii proferendis; hic in finibus cupiditatum regendis & coërcendis. Novit ille, qvemadmodum urbes expugnentur; hic qvemadmodum gubernentur: ille qvemadmodum injuria aut repellatur, aut reponatur; hic qvemadmodum & accipiatur æqvo animo, & negligatur. Dicet ille, qvàm multos homines manibus ſuis trucidaverit: hic qvàm multos à cæde faciendâ, oratione ſuâ revocaverit: ille qvàm multos in ſervitutem abduxerit; hic qvàm multos à ſervitute vitiorum in veram libertatem perduxerit. Illius uſus niſi in bello nullus eſt; hujus opera, & in bello, & in pace ſalutaris. Itaq; ſi homines inter ſe amicè ac concorditer viverent, ſi Dei ac naturæ juſſa ſeqverentur, ſi deniq; ii eſſent, qvi eſſe deberent: jacerent omnes artes belli, ut qvarum inter juſtos juſtus uſus eſſe non poſſit; noſtræ verò tum demum florerent, ac vigerent, tum demum eas optimus qvisqve ſummâ corporis & animi contentione ſeqveretur. Neq; verò qvemqvam ita eſſe arbitror ſanguinarium, cui non præoptanda videatur nullius empta lacrumis gloria, neq; ullo, niſi puro illo ac limpido Aganippes rore irrigata, qvàm tabo & cruore oblita, & multâ ſtrage ac cladibus comparata. Multa conſultò prætereo: qvòd mihi, non tam, ut copiam & varietatem conſecter, laborandum eſt, qvàm ut effugiam ſatietatem. Qvis enim unqvam tantâ ubertate ingenii, tantâ dicendi copia præditus reperietur, qvi literas ita laudare poſſit, ut non ſemper, cùm plurima dixerit, plura tamen omiſiſſe videatur? Omnia, qvæ homines in vitâ expetunt, cujuſcunqve tandem generis illa ſint, nullâ re certiùs, aut faciliùs, qvàm eruditione ac litteris, acqviri, conſervari, amplificari qveunt. Eſt qui rei familiaris anguſtiâ preſſus, ex eâ expedire ſe, & ad moderatas opes ſine ullâ turpitudine pervenire cupiat? Qvæ ad id conficiendum via aut honeſtior, aut expeditior, aut facilior eſt? Qvàm multos ex tenui & exili patrimonio, aut juris ſcientiâ, aut medendi arte fretos, (ut eas potiſſimùm nominemus,) paucis

paucis annis ad maximas divitias pervenire vidiſtis? Nam qvod pleriqve vulgato jam proverbio dictitant, ex omni noſtratum artium numero duas modò illas frugiferas eſſe ac fructuoſas, cæteras cultoribus ſuis decoqvere, ac decollare: in eo vanitatis illos, ac mendacii facilè res ipſa coarguit. Nota eſt hiſtoria de Thalete Mileſio, qvi cùm à propinqvis objurgaretur, qvòd omne tempus in ſapientiæ ſtudio poneret, qvod ad faciendam pecuniam, in qva illi poſita putabant omnia, nulli uſui eſſet: vultis, inqvit, oſtendam vobis, poſſe hominem huic ſtudio deditum, ſi ei commodum ſit, divitem fieri, & hanc eſſe, ſi qvis velit, ad qvæſtum ac compendium vel maximè compendiariam viam? Cùm illi ſe velle dixiſſent, homo, qvi ex aſtrorum ſcientia, magnam eo anno olearum ubertatem prævideret fore, multò antè exiguo pretio cùm contrà licitaretur nemo, omnia Chiorum, ac Mileſiorum præla ac trapeta conduxit: qvæ cùm poſtea ſuo tempore, qvanti voluit, elocâſſet, magnamqve ex eo vim pecuniæ collegiſſet, oſtendit, Philoſophos non tàm rem facere non poſſe, qvàm majoribus, ac præſtantioribus cogitationibus occupatos, de eâ faciendâ non laborare. Qvid Leontinus Gorgias? nonne Rhetorices profeſſione & maximas ſibi divitias peperit, & tantam gloriam, ut ei vivo ac videnti honoris ergò aurea ſtatua in Apollinis Pythii templo conſtituta ſit? Qvid ille, qvi eloqventiæ qvaſi mercator, atqve opifex qvidam habitus eſt, Iſocrates? non & ſummâ gloriâ fuit, & iis opibus, ut ter ad trierarchiam vocatus, cùm eam bis effugiſſet, ad poſtremum ſplendidiſſimè ac magnificentiſſimè obierit? ad eam autem non ferè niſi opulentiſſimus qvisqve ac locupletiſſimus adigebatur. Neqve medicus erat optimus peſſimi principis magiſter Seneca, neqve de jure conſulebatur: et tamen qvantam ſibi opum vim homo externus, & alienigena eloqventiâ & eruditione confecit? Scio, hoc, qvod dicam qvibusdam incredibile viſum iri: ſed tamen, ſi vera ſunt, qvæ literis prodita ſunt, haud

haud ſcio an ullus hodie totâ Italiâ Princeps tantas opes habeat, qvantas in Senecam qvadriennio Nero congeſſit. Nam cùm ex veteribus illis Romanis M. Craſſus opulentiſſimus fuiſſe dicatur: Senecæ opes Craſſi opibus duplo majores fuerunt. Prope eſt ut pigeat, in hâc parte tamdiu immoratum eſſe: ſed tamen dicendum fuit aliqvid adverſus ſtultitiam eorum, qvi ajunt, ſi qvis juris ſcientiam, & artem medendi excipiat, cæterarum artium noſtrarum ſterilem eſſe culturam. Qui error ex eo potiſſimum natus eſt, qvod doctrinæ mediocritas magnos efferre fructus non poteſt. Itaqve excellendum eſt iis, qvi magna & præclara concupiverunt. At nos ſimul atqve paulùm ultra prima elementa progreſſi ſumus, falsâ de nobis opinione tumefacti, qvia non in nos continuò opes, & honores congeruntur, jacere literas clamitamus. Non jacent literæ, non jacent, neqve jacuerunt unqvam: &, ſi antea jacuisſent, Gregorio XIII. Pontifice non jacebunt. An ille, cùm & omni doctrinâ inſtructiſſimus ſit, & ad illos veteres atque uſitatos noſtros & literarum patronos, Joannem Moronum ſacroſancti Collegii Decanum, priſcæ majeſtatis abſolutiſſimum exemplar, cujus in ipſo nutu plurimum auctoritatis reſidet, cujus è vultu ipſo, atqve oculis elucet gravitas humanitate condita; Aloyſium Cornelium Camerarium, hominem plenum officii, & ad omnium animos ac voluntates devinciendas ipſis Gratiarum manibus factum; & illa duo ornamenta ſeculi, firmamenta literarum, domicilia virtutis, & eruditionis, Gulielmum Sirletum, & Franciſcum Alciatum: ad eos igitur, qvorum jampridem in fide, ac clientelâ eramus, cùm proximè eum, qvem pleno gradu per ſua veſtigia incedentem videt, qvemqve optimo jure cordi ſuo cariſſimum habet, fratris filium Philippum S.Sixti Cardinalem addiderit, eumqve florentis ætatis commendationem à literarum patrocinio ducere voluerit: qvi tali argumento declarârit voluntatem erga nos ſuam, is, metuimus, ne literas aut egere, aut jacere patiatur? Sed ut, unde digreſſus ſum, redeam, atqve

id

qvod inſtitui, abſolvam: & ad facultates ac copias ſine
ecore parandas accommodatæ ſunt literæ, & multò
gis colendæ iis, qvi opibus abundant: ne, ſi id facere
lexerint, inſtrumentis ſibi à Deo ad virtutem datis per
rtiam abuſi eſſe dicantur. Eademqve ratio eſt & eorum
bus clari, & eorum qvibus obſcuri parentes obtigerunt.
n neq; illi ullo majori, aut illuſtriori ornamento con-
orare, &, ut Homeri verbo utar, coronare poſſunt no-
tatem à majoribus acceptam: neqve hi ex tenebris ul-
atione facilius emergere, ſeqve in luce, atqve in oculis
nium collocatos, à contemptu, atqve ab oblivione in-
petuum vindicare. Rex erat ac regis filius Alexander
cedo, & viam ſibi ad ſummam claritatem ac potentiam
iis qvotidie muniebat. At is & plus ſe debere Ariſto-
, à qvo eruditus, qvàm Philippo, à qvo genitus fuerat,
ujus in regnum ſucceſſerat, prædicabat: &, cùm ab il-
ivulgatos eſſe libros qvosdam arduis de rebus ſcriptos
piſſet, ægrè tulit, ac generosâ qvâdam indignatione
us, epiſtolam ad eum ſcripſit, in qvâ hæc verba ſunt:
*n quâ re poſt hæc cæteris præſtabimus, ſi, quæ à te edocti
us, ea omnium communia erunt? Ego autem malim o-
arum rerum ſcientiâ, quàm opibus & potentiâ cæteris
ire.* Hæc igitur ille regum ſtirpe ac ſanguine editus.
curiſſimo autem genere ortos qvàm multos nominare
imus, qvos ſupra omnes omnium fumoſas imagines
æ collocârunt? Obſtetricis filius erat Socrates. Num
r eo Alcibiades nobilior? Euripidis matrem venden-
oleribus vitam toleràſſe accepimus. At ipſe & regum
iliaritate uſus eſt, & ita clarus fuit, ut hodie magis Ar-
aus ex Euripidis, qvàm Euripides ex Archelai fami-
tate noſcatur. Tympaniſtria fuit Æſchynis mater,
n, ſi Demoſtheni credimus, vulgati corporis. At eum
Macedonum Philippus qvantoperè coluit? Qvid ti-
is filius Pindarus? qvantâ in gratiâ apud Syracuſa-
Regem Hieronem fuit? Sed qvid hujus rei plura ex-
la conqviram? Signantur eruditorum hominum
nomi-

nominibus tempora: ut minus ſæpe, qvibus illi regnantibus vixerint, qvàm qvi eis florentibus regnaverint, qværere ſoleamus. Neqve tamen hæc præcipua ſunt eorum bonorum, qvæ percipiuntur ex literis: ſunt alia longè majora longeqve diviniora. Literæ inditos nobis à naturâ honeſtatis igniculos excitant; luxuriantes qvaſiq; fruticantes cupiditates ſtringunt ac coërcent, easqve rationis finibus regunt; abducunt à vitiis, duces & magiſtræ ſunt ad virtutem; proſperis in rebus ornamento ſunt, ſolatio adverſis; neqve illis exſultare atqve efferri ſuos, neqve his frangi ac deprimi ſinunt; eam deniq; tranqvillitatem animi efficiunt, qvam multi finem bonorum eſſe dixerunt. Crates qvidem Thebanus interrogatus, quid ſibi ſupereſſet ex Philoſophiæ ſtudio, notiſſimo verſu reſpondiſſe dicitur; *Chœnix lupinûm, & mentis à curis quies.* O magnum & excelſo animo præditum virum. Qvod aliis regna & imperia non adferunt, ut ſoluto ac libero animo ſint, id ipſi, propter literarum, & Philoſophiæ commercium, chœnix lupinorum adferebat. Qvod ſi tam multa tamqve præclara bona literis ac diſciplinis continentur; ſi ipſis nominibus ac vocabulis teſtata eſt vetuſtas, earum cognitionem & hominibus, & liberis atqve ingenuis hominibus digniſſimam eſſe; ſi & ignava vita homine indigna eſt, & nullo in ſtudio meliùs, qvàm in literis induſtria collocari poteſt; ſi ad opes ac potentiam, ſi ad honores ac dignitates via optimè literis ſternitur; ſi eisdem & animi tranqvillitas, & nominis æternitas comparatur: qvid ſtatis, adoleſcentes, aut cur oblatam vobis tanti boni conſeqvendi occaſionem effugere atqve evolare patimini? cur non aliis omnibus curis & cogitationibus ex animo abjectis atque abdicatis, in hanc unam toto pectore incumbitis? Non hoc ſedendi, ut ait Bacchylides, ac cunctandi tempus eſt. Non enim ex plano ac facili gloria hæc petitur: neqve lata, ut ait Propertius, via currere ad Muſas datur. Non fruſtra eas antiqvi in arduo atqve edito monte habitare dixerunt. Laborem & ſudorem & vigilias in earum atrio ac veſtibulo excu-

ſcubare voluit Deus: qui, ut dicebat Epicharmus, labo-
e omnia prope bona hominibus venialia propoſuit. Ego
item, ut liberè vobiſcum agam, valde vereor, ne, cùm
leriſqve veſtrûm alia omnia abundè ſint, mollitiâ multi
laboris odio à ſtudiis avocentur. Itaqve quibus verbis
omerica Pallas Nauſicaam è ſomno excitat, quam ſegnem,
ignavam vocat, qvòd veſtes magni pretii, ſibi emptas à
arentibus, neglectui habeat, easqve illotas ac ſordidas
cere patiatur; ſurgere igitur eam jubet, & ad eas ablu-
ndas cum primâ luce proficiſci, præſertim cùm inſtet
mpus nuptiarum: iisdem meritò multos è vobis aliqvia
otidie objurgaverit. Surge qvamprimùm miſer, & ex
imo torporem atqve ignaviam excute. Qvid tu iſtud in-
nium, qvod tibi à communi omnium parente Deo mul-
qvalibet veſte pretioſius datum eſt, ſitu ac ſordibus ob-
leſcere qvaſiqve rubigine obduci pateris? cur non po-
ìs diluculo ad illos proficiſceris omnibus obvios & ex-
ſitos doctrinarum fontes, qvibus te merſans, ex quibus
bitratu tuo hauriens, pectus & purgatum vitiorum ma-
lis, & multâ præclariſſimarum rerum cognitione ma-
dum referas? Præſertim cùm puerulus amplius non ſis,
l ea jam appropinqvet ætas, quâ tibi in lucem atqve in
nſpectum hominum prodeundum eſt. Hinc enim de-
am multò magis, qvàm unde illa dicit, & tibi paries glo-
am, & parentum pectus gaudio lætitiâqve complebis.
d jam longior, qvàm par erat, fui. Cogitate, obſecro
s, languidis, ac remiſſis omnia difficilia, navis & indu-
iis omnia pervia, ac facilia eſſe. Deus optimus maxi-
is, cui qvæcunqve hìc acta dictaqve ſunt, grata & acce-
t eſſe cupio, vobis omnibus eum animum inſpiret, ut
hæc, ad qvæ vos hortatus ſum, tàm ſeqvi velitis,
qvàm conſequi poteſtis.

DIXI.

Digitized by Google

ORATIO XXIV.

Habita Romæ Anno cIↄ.Iↄ. LXXIV.

In funere Caroli IX. Gallorum Regis.

HOc igitur unum reſtabat adflictis ac penè proſtratis infelicis Galliæ rebus, ut Carolus Rex, qvo ſe illa recreabat ac ſolabatur uno, de qvo cogitans, in qvem intuens, omnium qvas excepit acerbitatum memoriam deponebat, cùm bonorum animos ad aliqvam ſpem qvietis erigere cœpiſſet, in ipſo ineuntis adoleſcentiæ flore, acerbâ atqve immaturâ morte raperetur? O fallaces hominum ſpes! O incerta vota! O lubrica & ancipitia humanæ vitæ curricula! Meritò lachrymis oculi omnium madent; meritò omnia planctibus gemitibusqve circumſonant; meritò undique qverelæ & lamentationes exaudiuntur. Tu ipſe, Beatiſſime Pater, cujus & in proſperis rebus ſpectata moderatio eſt, & in adverſis animi magnitudo, in tanto caſu cohibere dolorem non potes: qvasqve lachrymas gravitas & conſtantia retinere ac frenare conſueverat, eas nobiliſſimi omnium Regni miſeratio, & paterna caritas elicit. Planeqve aliis in rebus qværenda eſt fortitudinis ac conſtantiæ laus: in tam gravi vulnere, tam dubiis ac formidoloſis Chriſtianæ Reipub. temporibus accepto, immanis qvædam duritia eſſet, non flere, non ingemiſcere, non commoveri. Qvalem enim, qvantumqve Regem, & qvantâ, non dicam indole, (qvod tamen in homine adoleſcente ſatis eſſe videretur,) ſed qvantâ omnium regiarum virtutum copiâ præditum amiſimus? Qvem cùm divina providentia, annos natum non amplius decem, in illo celſiſſimo majorum ſuorum ſolio collocâſſet: qvantas ille jam tum, qvàmqve crebras, in illâ ætate, qvæ nihil cogitare, nihil loqvi, niſi leve, ac ludicrum, ſolet, inuſitatæ cujusdam & inauditæ prudentiæ ſigni-

gnificationes dedit? Incredibile dictu eſt, qvàm ſæpe il-
: in deliberationibus publicis ſapientiſſimorum ſenum
ntentiæ puerulus anteverterit, qvæqve illi dicere in ani-
io habebant, ea prior ipſe protulerit: nemo ut eſſet, cui
on, in tantâ annorum immaturitate, tanta mentis, &
onſilii maturitas divinum potiùs qviddam, qvàm huma-
um, videretur. Eſt certè, eſt aliqva vis originis ac ſan-
uinis; qvosqve magnis ac nobilibus populis rectores de-
inavit præpotens ille rerum omnium moderator Deus,
ı eis plerumqve virtus non exſpectat annos; ſapientiæ-
ve ſemina in eorum animis & comprehendunt faciliùs, &
:mpeſtiviùs adoleſcunt. Jam qvæ laus in filiis præcipua
t, reverentia adverſus parentes, & eorum præceptis ac
ionitis obtemperatio, eâ ille ita præſtitit, ut nunqvam o-
ininò neqve privatis, neqve publicis in rebus voluntas
ſius à ſapientiſſimæ matris conſilio diſcrepârit? Qvid?
ı fratres qvanta, qvamqve ſe omni ex parte prodens cari-
s? Qvod & ſemper aliâs cognitum eſt, & proximè cùm
Henrici Regis in Poloniam proficiſcentis amplexu a-
lli non poterat, ſeqve à vitâ relinqvi, qvòd ab eo relin-
ıeretur, putabat. De pietate autem in Deum, & de ar-
ntiſſimo ſtudio, qvod ſemper habuit conſervandæ ac
opagandæ Catholicæ Religionis, qvid ego nunc plura
ædicem, aut qvid res in omne ævum omnium ſcripto-
m ingenia fatigaturas exornare in hac mediocritate in-
nii, & in his temporis anguſtiis coner? Cui enim igno-
m eſt, aut cui notius, qvàm tibi, Beatiſſime Pater, vobiſ-
e omnibus, Patres ampliſſimi, qvos ille labores pertule-
, qvibus difficultatibus conflictatus ſit, qvæ pericula
ıierit, qvibus damnis ſe, Regnumqve ſuum ſponte mul-
ıverit, dum qvidvis ſatius eſſe ducit, qvàm ut qvidqvam
Galliâ, ſe vivo, de Chriſtianæ Religionis integritate
nueretur? Qvi qvot annos regnavit, totidem conti-
nter pro fidei defenſione pugnavit. Etenim terra illa
:io perditorum ac profligatorum hominum, qvi fraudi-
s ac mendaciis ſuis nuper delapſæ de cœlo & ſibi ſolis

pate-

patefactæ veritatis nomen obtendunt; qui, quòd ad legem Dei, cupiditates ſuas dirigere gravantur, legem Dei ad cupiditates ſuas detorqvere conantur; quorum conſpirationes ſub Henrico II. initæ, ſub Franciſco II. leviter patefactæ, ſuſceptis à Carolo Regni habenis, apertè ſe ac propalam effundentes, florentiſſimum, dum per illos licuit, Galliæ Regnum omni ſcelere ac crudelitate lacerârunt, non tam id agebat, (quanquam id qvoque,) ut Regiam auctoritatem convelleret, qvàm ut Regnum ab Eccleſiæ communione divelleret. At ille generoſi ſeminis adoleſcens, qui amorem Dei & Eccleſiæ cum ipſo nutricis lacte ſuxiſſet, totâqve mente penitus combibiſſet, articulatim ſe priùs concidi ac comminui paſſus eſſet, qvàm à rectâ illâ regulâ patriæ & avitæ religionis abduci. Itaque dum purgare Regnum ſuum illis peſtibus nititur, dum illius hydræ & in ſuam & aliorum perniciem contumacis aſſiduè renaſcentia capita amputare conatur: qvatuordecim, (tot enim regnavit annos) in perpetuis bellorum fluctibus, & in perpetuâ Regni ac vitæ ſuæ dimicatione, tranſegit. Ut, niſi pulcherrimum illud Chriſtianiſſimi cognomen à majoribus ſuis hæreditarium accepiſſet, id ipſe ſibi poſteriſqve ſuis ſuâ virtute peperiſſet. Quin etiam, cùm capitales quidam ac nefarii homines dicerent, facilem ei eſſe & expeditam viam non modò ad pacandum Regnum ſuum, ſed etiam ad fines illius ſine ullo labore amplificandos ac proferendos, ſi remittere aliquid de tanto illo vetuſtæ religionis conſervandæ ſtudio vellet: magno animo averſatus ac deteſtatus illorum conſilia, omnes ſibi coronas, omnia regna, omnia imperia, ſordere dixit præ illâ immortalitatis coronâ, qvam ſibi in cœlo repoſitam eſſe confideret. Cumqve eum exaggerandâ hoſtium multitudine ac viribus perterrefacere vellent: Dominus, inqvit, Dominus ipſe eos interficiet ſpiritu oris ſui. Propè ſupervacaneum videri poteſt, cùm de tam Chriſtiano Principe verba faciam, quanta illius erga ſedem Apoſtolicam obſervantia fuerit dicere.

Digitized by Google

dicere. Quò enim quisque Chriſtum ipſum ſanctiùs & religioſiùs colit, eò ſtudioſiùs & magis ex animo Vicarios ipſius colat, neceſſe eſt. Quo modo ille de PIO V. cujus memoria in benedictione eſt, & ſentiebat, & loquebatur? Quem ſibi non hominem, ſed angelum quendam humanâ inter mortales ſpecie verſantem videri dicebat: cujus monitus tanquam cœleſtia quædam oracula reverebatur. Nam de te, Beatiſſime Pater, qvi ſucceſſor illius omnium votis expetitus, divino conſilio delectus, tam ſubitâ tamque admirabili totius ſacroſancti Collegii conſenſione declaratus es, quam magnificè in omni ſermone prædicare ſolitus eſſet, dicerem, ſi, quam facilè præſtas, ut ab omnibus uno ore lauderis, tam libenter eos, à quibus laudaris, audires. His ille artibus ita ſibi bonorum omnium animos voluntatesqve devinxerat, ut, quanquam ex ejus ætate & temperatione corporis, probabiliter ſperare poterant, diu ſe illius virtute fruituros: cuperent tamen omnes, ſi fieri potuiſſet, partem aliquam vitæ ſuæ conferre ac contribuere, & annis ſuis vitam illius prorogare. Sed nihil in humanis rebus firmum, nihil ſtabile, nihil diuturnum reperiri poteſt. Dum condocefacere nos vult Deus, terram nobis non pro domicilio, ſed pro diverſorio datam; hanc, quæ vita dicitur, non tàm vitam eſſe, qvàm iter ad vitam; in cœlo, non in terrâ, nobis eſſe ſpem defigendam ac collocandam: agitat omnia arbitratu ſuo, &, qvæ ſolida ac firmis nixa radicibus putantur, eo momento temporis vertit. Cùm vexata tot calamitatibus Gallia paulum tolleret oculos, & Dei ac Regis ſui perduellibus partim fractis ac domitis, partim captis ac comprehenſis, tandem aliquando ſe poſt tot mala reſpiraturam ſperare inciperet: ecce tibi lenta & omnem fallens medicorum induſtriam febris, vires adoleſcentis immortalitate digni, & nati ad relinquendum omnibus bonis perpetuum deſiderium ſui, ita paulatim attrivit ac labefactavit, ut ad poſtremum inevitabilem ei attulerit

ex hac vitâ migrandi neceſſitatem. Qvod ubi percrebuit, qvi tum plangor omnium, qvæ complorationes, qvæ lamentationes fuerunt? Alius ſibi ſcindebat capillum, alius lacerabat genas, alius pectus & humeros crebris ictibus verberabat; alii interire amores ac delicias Galliæ, alii cadere columen religionis, alii Catholicorum præſidium dejici, alii alia, qvæ diverſis diverſa non diverſus ſuggerebat dolor, miſerabiliter qverebantur. Ipſe unus interritus, & æqviſſimo animo exitum divinæ voluntatis exſpectans, cùm matrem, uxorem, fratrem, ceteroſqve propinqvos ad ſe convocari juſſiſſet: primùm qvidem Sacramenta, qvibus morituri præmuniri, & Deo conciliari ſolent, omnia & popoſcit, & magnâ cum animi ſummiſſione ac divinæ majeſtatis veneratione ſuſcepit; deinde verò conteſtatus, eò tantùm ſibi moleſtam eſſe mortem, qvòd fratrem ſuum, tum Poloniæ, mox etiam Galliæ Regem futurum, moriens complecti non poſſet; ceteroqvi gaudere ſe, qvòd tantum ſucceſſorem habiturus eſſet, cujus ſingulari & tot jam documentis comprobatâ virtute, non dubitaret fore, ut res Gallicæ feliciter componerentur; interea obteſtari, atqve obſecrare matrem, ut Regni gubernacula ſuſciperet, qvâqve prudentiâ Regnum ſibi tot annos conſervaſſet, eâdem fratri ſuo conſervaret; ſeſe jam tunc omnem poteſtatem regiam in eam, usqve ad fratris reditum, transferre; hortari cæteros, ut ipſius primùm, deinde fratris, cùm revertiſſet, imperio amanter ac fideliter obtemperarent; præcipuè autem, ne qvid unqvam prius, aut antiqvius haberent conſervatione Catholicæ religionis; ex ea bona omnia fluere; eâ neglectâ collabi ac concidere omnia. Sed jam valete, inqvit, & mei memores eſte. Ego enim ad Deum vocor: qvem ut æqviorem ac placabiliorem peccatis meis judicem experiar, veſtris me omnium adjuvari precibus poſtulo. Hæc fatus, deficiente jam, & moribundâ voce, tuum Chriſte JEſu nomen invocans, tuam ſanctiſſima Virgo apud filium opem implorans, ad vos, ut confidimus evolavit. Ac, ſi qvidem ipſum ſpecta-

Digitized by Google

ectemus, gratulari ei potiùs qvàm lugere debemus. Reſum enim terreſtre cœleſti, laborem qviete, mortalitaem immortalitate mutavit. Qvòd mortuus eſt, humanæ agilitatis eſt; qvòd ita mortuus, divinæ cujusdam feliitatis. Bonum certamen certavit, curſum conſummavit, idem ſervavit. Aut jam coronavit eum Deus, aut brevi, uis, Beatiſſime Pater, & totius Eccleſiæ precibus adductus, coronabit coronâ juſtitiæ, qvam promiſit diligentibus ſe. At illam tot Regum matrem, toties jam cuſtodem ac conſervatricem Regni, ipsâ ſuâ felicitate miſerandam, qvo nunc, qvo tandem eſſe animo creditis? Quæ ex ſummis honoribus ſummos dolores conſecuta, ter jam, & in viro & in duobus filiis mortua, vitæ ſuæ ſuperſtes, toties ore ſuo eorum clauſit oculos, à qvibus claudi cupiebat ſuos; tam ſæpe eis officia præſtitit, qvæ ſibi ab eis præſtari maluiſſet. Qvid illa fortiſſimarum domina gentium Gallia? qvæ ſibi eodem funere cum Rege ſuo efferri viſa eſt; qvæ jacet adhuc perculſa & attonita tanto vulnere, metuens, ne, illius atrocitate, etiam illa, qvæ conſanuiſſe videbantur, recrudeſcant. Prô Deus optime maxime, etiam cùm ulciſceris, benefice, etiam cùm pœnas exigis miſericors: qvibus tam gravibus culpis tam diuturnam in ſe iram tuam Gallia provocavit? Qvatuordecim jam anni ſunt: & eô amplius, cùm illud potentiſſimum & memoriâ noſtrâ florentiſſimum Regnum perpetuâ bellorum civilium ſerie ita & ab alienis & ſuis vexatur, ac diripitur, ut de eo jam dici poſſit, qvod ſcriptum eſt apud Prophetam: *Reſiduum erucæ comedit locuſta: & reſiduum locuſtæ comedit bruchus: & reſiduum bruchi comedit rubigo.* Atqve ut magis intelligatur, id divinâ ultione fieri, qvoties inibi eſſe videtur, ut jam jamqve componantur ac tranqvillentur omnia, in ipſo, ut ita dicam, portu frangitur navis. Properârat Henricus II. pacem cum Philippo Rege Catholico qvibuslibet conditionibus facere, ut, expeditus belli curis, hujus mali naſcentis ſemina elideret: In ipſo ejus rei conatu ac molitione, inopinatâ morte ſublatus eſt. Sub

Digitized by Google

Franciſco II. conſpiratione detectâ, ſpes objecta erat, fore, ut, paucorum ſupplicio cæterorum audacia in perpetuum reprimeretur: Antè ipſe mortuus eſt, qvàm de ſontibus comprehenſis ſupplicium ſumeretur. Nunc nuper eò rem præduxerat Carolus IX. ut omnes inſtare finem malorum exiſtimarent: Aliter Deo viſum eſt, qui Henrico III. Galliæ & Poloniæ Regi, quem tam multis tamque illuſtribus argumentis ſibi clariſſimum eſſe declaravit, hanc felicitatem, ut ſperamus, reſervare maluit. Neqve dubium eſt, hoc ita eventurum, ſi omnes nos à vitiis noſtris averſi, quæ Dei placandi certiſſima ratio eſt, totâ mente convertamur ad Deum, eumque aſſiduè obſecremus, ut compeſcat iram ſuam: &, quando Carolum in ſinum, ut ſperamus, ſuum excepit, Henrici III. ductu, ſub Gregorio XIII. raptores quidem lupos interfici; oves autem, quæ aberrârunt, in ovile ſuum reduci velit. Ita eveniat, Domine JESU, cui laus omnis & gloria debetur in omnem æternitatem!

DIXI.

ORA-

ORATIO XXV.

Ad S. D. Gregorium XIII. Pontific. Max. Nomine Henrici Tertii Galliæ & Poloniæ Regis, habita Romæ in Conſiſtorio publico, Ludovico Caſtanæo Ruſpipocæo, Eqvite Ordinis Regii, Viro illuſtri, ejusdem Regis nomine, obedientiam præſtante, XIII. Cal. Qvinct. Anno CIↃ. IↃ. LXXVI.

GRatus qvidem ac jucundus tibi eſſe debet, Beatiſſime Pater, eorum omnium legatorum adventus, qvi huc à Chriſtianisſimis Principibus mittuntur, tum ut tibi ſummum in terris honorem gratulentur, tùm multò magis, ut ſe Chriſto ac tibi ut par eſt, obedire, manere in officio, perſtare in fide, & vires, & copias ſuas ad Apoſtolicæ Sedis defenſionem ſemper promptas ac paratas & eſſe & fore profiteantur. Nam & ex illâ ipsâ divinitus tibi delatâ dignitate, majorem à te capi jucunditatis fructum neceſſe eſt, cùm eâ cæteros qvoqve lætari perſpicis: neqve tibi, qvi communis Chriſtianorum omnium Pater es, ullâ ex re verius ac ſolidius gaudium objici poteſt, qvàm cùm filios dignitatis tuæ ſtudioſos, auctoritati tuæ deditos, præceptis ac monitis tuis obtemperandi cupidos videas. Sed tamen omnibus ſeculis eum Gallorum Regum in Pontif. Max. aſperrimis ac difficillimis temporibus promerita fuerunt, ut multis nominibus eorum & ſtudium atqve obſeqvium præcipuâ quâdam caritate complectendum, & legati æquiſſimis animis audiendi, & dicta, factaque omnia ſingulari quâdam paternæ voluntatis propenſione in optimam partem accipienda videantur. Quoties enim in hoc ampliſſimo nobiliſſimoqve conſeſſu Reges Galliæ nominantur, toties in omnium animis memoria renovatur, & officiorum, quæ illi longè plurima,

longeqve maxima in hanc ſanctam Sedem contulerunt, & honorum, qvos ab eâ viciſſim eximios pro ſuâ in eam eximiâ pietate retulerunt. Si qvis autem Rèx unqvam fuit, qvi propter virtutis ac rerum geſtarum magnitudinem exqviſitiſſimis honoribus afficiendus eſſet: eum ſe jam nunc in ipſo adoleſcentiæ flore Henricus III. Galliæ & Poloniæ Rex præbuit, nihil ut de eo tam honorificè dici poſſit, qvin id jam pridem virtus ipſius in omni genere ſpectata ſuperàrit. Qvò te libentius accepturum eſſe confidimus eam fidem, venerationem, obedientiam, qvam talis tantusqve Rex hodierno die per clariſſimum & omni laude cumulatisſimum virum Ludovicum Caſtanæum Ruſpipozæum, Eqvitem ordinis Regii, Oratorem ad te ſuum, tibi, Beatisſime Pater, & Sedi Apoſtolicæ præſtat. Cujus enim Regis nomen à ſummo Eccleſiæ Paſtore & gubernatore, audire libentiùs debet, qvàm ejus, qvi cùm hæreditario jure principem inter Chriſtianos Reges locum majorum ſuorum virtute partum obtineat, ita per eorum veſtigia graditur, ut qvantum ab eis omnibus ſplendoris accepit, tantundem ipſe unus facilè afferat univerſis? qvi cùm adhuc adoleſcentulus ac propè puer eſſet, ita ſæpè, ita fortiter, ita feliciter adverſus hoſtes Eccleſiæ dimicavit, ut eorum aſtûs conſilio eluſerit, temeritatem virtute domuerit, pertinaciam conſtantiâ fregerit. Quàm ſæpè eo ſibi per hoſtiles cuneos omnia ferro pervia faciente, ex hoſtium ipſorum tantæ, tamqve præmaturæ virtutis admiratione defixorum manibus tela irrita ceciderunt? Qvàm ſæpè cominus ab eis petitus, ita mirabiliter ſervatus eſt, ut Deus ipſe ſuâ manu ictûs in eum directos depellere, & telis ac tormentis vim nocendi adimere videretur? At ille laudis & gloriæ cupidus, vitæ ac ſanguinis prodigus, Dei memor, immemor ſui, in victoriâ ſalutem, in virtute victoriam, in vitâ ob talem cauſſam in omne diſcrimen exponendâ virtutem poſitam judicabat. Itaqve cùm generoſisſimi adoleſcentis non jam prælia, ſed victoriæ ac triumphi numerarentur, jamqve totum terrarum orbem tam inuſi-

Digitized by Google

ıuſitatæ tamqve inauditæ virtutis fama peragrâſſet: for-
.ſſima ac bellicoſiſſima Polonorum gens eum ſibi Regem
ɔncordibus ſuffragris adoptavit. Qvo ille nuncio abſtra-
tus ab ingentibus, ac penè ad exitum perductis, liberan-
æ ac purgandæ Galliæ cœptis, in regnum virtuti ſuæ ul-
ro delatum proficiſcens, qvacunqve iter fecit, omnes &
rincipes & populos ſui amore & admiratione complevit.
ix dum novi & à ſe expetiti Regis ſuavitatem Polonia
uſtaverat, cùm ſecuta Caroli IX. Regis acerba, & perpe-
ıis lachrymis proſeqvenda mors, res in Galliâ componi
æptas, majoribus denuò procellis involvens, totius Re-
ıi ſtatum in ultimum diſcrimen adduxit. Celeriter igi-
ır è Poloniâ periclitantis & Regem ſuum implorantis Pa-
iæ voce revocatus, cùm easdem illas diſſenſiones, qvæ
alliæ Regnum propè ſubverterant, non modò non ſeda-
s, aut mitigatas, ſed auctas etiam ac corroboratas offen-
ſſet; corruptos ac depravatos ob bellorum longitudi-
em mores; multorum animos, etiam ex iis, qvi ſe Catho-
cos eſſe profitebantur, ſtudio partium infectos; plena
nnia licentiæ, plena rapinarum, plena ſcelerum, plena
ɔſtium, & externorum & domeſticorum: eâdem tamen
â ſemper fuerat animi præſentiâ ac magnitudine, tuo
iam Beatiſſime Pater, & conſilio & auxilio fretus, bel-
m repetiit, ac redintegravit, diuqve viris eqvisqve ut di-
tur, tentavit efficere, ut vi & armis perdomitâ contuma-
um & Regni perturbatorum ſuperbiâ, pax & qvies tan-
em aliqvando feſſæ tot calamitatibus Galliæ redderetur.
d ut animadvertit, nihil eâ ratione qvam tamdiu tenue-
t profici, ac potius & Regno & Religioni vehementer
fici, quæ jam multis in Galliæ locis labaſceret, à pleris-
ve etiam penitus exularet; interea uri ac vaſtari agros,
ppida diripi, omnia itinera latronum ac prædatorum co-
ortibus obſideri, Regni vires qvotidianis cædibus ac ſtra-
ibus enervari, opes immenſis ſumptibus exhauriri, innu-
ıerabilem vim teterrimorum facinorum in utroqve ex-
rcitu quotidie perpetrari, extremam cladem ac perniciem
immi-

Digitized by Google

imminere, niſi maturè ſubveniretur: aliud ſibi conſilium neceſſariò capiendum judicavit. Optimus ac mitiſſimus Princeps, qvi ſanare vellet ſuos, non perdere, idem fecit quod prudentes medici ſolent: qui cum uſtionibus, ſectionibus, inediâ, detractione ſanguinis, non morbum, ſed ægrotum ipſum confici ac profligari vident, ad aliam curandi rationem confugiunt; & fomentis ac remediis mollioribus & victu paulò copioſiore indulgentes, malunt ægrotum cum aliquâ parte morbi alere, quàm utrumque ſimul è medio tollere. Maluit igitur & ipſe in tanto tamque manifeſto interitûs periculo, ei parti ſuorum, quæ adhuc ſupereſſet, ignoſcere, quàm committere ut brevi ne ſupereſſent quidem, quibus ignoſceret. Cumque cogitaret, illum ipſum rerum omnium præpotentem Deum multa tolerare, quæ non probet; ipſe quoque in tantis anguſtiis multa, à quibus animo & voluntate longiſſimè abhorret, interea tamen ſibi toleranda eſſe ſtatuit, dum aliquid melius eveniret. Certè enim, Beatiſſime Pater, fretus eâ ſpe, quam in Deo primùm, deinde ex omnibus mortalibus in te potiſſimum collocavit, melius aliquando fore confidit. Multa oratione conficiuntur, qvæ ferro nunquam confici poſſent. Sæpe qvos ſeveritas frangere non potuerat, clementia inflexit. Eqvi adverſus frenum contumaces, interdum ſeſſore habenas remittente conſiſtunt. Multi qvi terrore & malo domari non poſſunt, indulgentiâ & facilitate miteſcunt. Pugnabitur adverſus eos, qvi à nobis diffident, precibus aſſiduis, & privatim & publicè ad Deum fuſis. Piorum & eruditorum concionatorum vox, præcipuum inſtrumentum Dei ad inſerendam in animis hominum fidem, quæ in plerisque Galliæ partibus armis oppreſſa conticuerat, liberè jam toto regno audietur. Licebit impia & peſtifera dogmata rationibus & argumentis confutare ac redarguere, vera ac ſalutaria confirmare & conſtituere. Catholicæ Religionis uſus & exercitatio, quæ multis ex locis indigniſſimè ſublata & expulſa erat, reſtituetur ac renovabitur. Dabitur à noſtris opera, ut

vitæ

:æ ac morum ſuorum exemplo ad bonas partes alliciant, ad ſanitatem perducant eos, qvos armorum vis magis magis usqve adhuc effrenavit. Rex ipſe unà cum Fra- :, forti ac ſtrenuo, ac Catholicæ Religionis ſtudioſiſſi- ↄ Principe, concordibus ac conſociatis animis enixè o- ıia facient, quæ ad errores ex animis ſuorum evellen- s accommodata eſſe arbitrabuntur. Catharina Regum ıter, ſummâ prudentiâ & conſilio prædita mulier, & li- rorum amans ultra conſuetum matribus modum, cujus ìnu pax hæc prodiit, cujus præcipuè operâ & laboribus nflata & conciliata eſt, omne ingenium, quo plurimùm let, omnemqve auctoritatem ſuam conferet ad filios in ıternâ concordiâ perpetuò continendos & ad populos e- sdem Religionis communione devinciendos. Rex qvi- m ipſe, qvod maximi momenti eſt, non tam nomine, ıàm re & animo, & totâ vivendi ratione Chriſtianiſſi- us, vitam ſibi potius eripi patietur, qvàm fidem: neqve ıquam degenerabit à majorum ſuorum notâ taſtatáque rtute: & quam tibi, Beatiſſime Pater, ac Sedi Apoſtoli- , verè atque ex animo obedientiam præſtat, eam ſe con- ſtantiſſimè præſtiturum usq; ad extremum ſpiritum pollicetur. DIXI.

ORA-

Sed quoniam & multa mihi ac præclara dicenda, & in
ıs ſemihoræ curriculum omnia concludenda ſunt, ad
pſas veniam, neqve committam, ut ex tam brevi tem-
e pars à me ulla in rebus non neceſſariis conſumpta
atur. Primùm igitur ſi generis nobilitas qvidqvam ad
mendationem pertinet, verè hoc affirmare poſſumus,
multas gentes in univerſo terrarum orbe reperiri,
e cum gente Foxiâ vel antiquitate, vel rerum geſtarum
riâ comparari qveant. Qvæ cùm ipſa per ſe nobiliſſima
tum hoc nobilior, qvod cum potentiſſimis Regibus &
peratoribus multiplici ſe jam pridem affinitate devin-
. Nam ut vetuſtiora taceam, neque illa repetam, quæ
ingentos ferè ab hinc annos à Comitibus Foxiis geſta,
nobilium ſcriptorum conſignata monumentis, nulla
ıqvam oblitterabit ætas; his certè centum proximis an-
is tres ex gente Foxiâ nobiles ac potentes reginæ exſtite-
ınt. Earum prima eſt Anna, Joannis Foxii Candalæ Co-
ıitis filia, quæ Ladislao Bohemiæ & Ungariæ Regi in ma-
imonium collocata, filiam ex eo ſibi cognominem ſuſtu-
t, uxorem poſtea Imperatoris Ferdinandi, matrem Im-
eratoris Maximiliani, aviam ejus qui nunc feliciter im-
erat Rodolphi. Secundo loco nominabo Catharinam,
Gaſtonis quinti filiam, Reginam Navarræ, qvæ id regnum,
n quod Franciſco Phœbo fratri ſuo ſucceſſerat, dotale ad
Joannem Albretium detulit: quo ex matrimonio natus
eſt Henricus rex, avus Henrici, à quo hodieque idem re-
gnum hæreditario jure obtinetur. Sed & illius invicti Ga-
ſtonis, ducis Nemorenſis, qvi dum vixit, terror hoſtium
Gallici nominis fuit, qui fulminis in morem hoſtiles tur-
mas disjicere, qvi quacunque incedebat, victoriam in ma-
nibus geſtare videbatur, qui ſemper vincere aſſuetus, po-
ſtremò ad Ravennam, dum pro Ludovico XII. avunculo
ſuo fortisſimè dimicat, etiam moriens vicit; ejus igitur
Gaſtonis ſororem, Germanam nomine, Ferdinandi Caſtel-
læ Regis matrimonium tenuiſſe, notisſimum eſt. Neqve
hoc loco reticenda eſt Margarita Foxia Gaſtonis quarti
filia

filia, quæ Franciſco Duci Britanniæ nupta, Annam ex e
ſuſcepit, Caroli octavi primùm, deinde etiam Ludovici duodecimi uxorem, ex qua nata eſt Claudia uxor Franciſci primi, mater Henrici ſecundi, avia ejus, qui hodie regnat, &, ut ſperamus ac cupimus, diutiſſimè ac feliciſſimè regnabit, Henrici. Sed aut hæc ſatis ſunt ad oſtendendam ſummam nobilitatem gentis Foxiæ, aut non video, qvid ſatis eſſe poſſit. Ex hac tam illuſtri gente natus eſt Paulus Foxius anno Chriſti cIↃ. IↃ. XXIIX. patre Joanne Carmanii Comite, matre Magdalenâ Caupeniâ, nobiliſſimus quidem utrâque ſtirpe, ſed ingentem virtute ſuâ cumulum ad veterem ſuorum gloriam additurus. Natus autem eſt ea non oris modò ac vultûs, ſed totius corporis pulchritudine, ut ex ipſo aſpectu imago quædam ingenitæ virtutis atque honeſtatis emicaret. Vidi eqvidem illum & adoleſcens adoleſcentulum, & vir virum, & ſenex ſenem, (mea enim, qvàm illius, biennio ferè grandior erat ætas,) neque quenquam unquam videre memini, in quem veriùs conveniret id, quod Græci de Alcibiade prædicant, in omnibus ætatis partibus æquè gratam ac jucundam ipſius formam fuiſſe. Ingenium ad omnes honeſtas diſciplinas docile, & ad eas percipiendas ita factum, ut qvæ diſcebat, non tàm accipere à magiſtris, qvàm ipſe ex ſe parere, & eorum reminiſci quodammodo ac recordari, ex illâ vetere Platonis ſententiâ, videretur. Mores & jam tum in illâ ætatis teneritate graves, ſeveri, compoſiti, & humanitatis tamen ac facilitatis condimento temperati: ut eos quibuscum unà erat, & incredibili quâdam jucunditate conciliaret ſibi, & exemplo ſuo, ab omni improbitate revocaret. Denique ut in herbeſcenti ſegetum viriditate certa propè ſpes futuræ meſſis apparet, ſic nemo tunc erat, qvi non eum à puero, qvalis poſtea fuit, talem facilè auguraretur fore: juſtum, integrum, continentem, abſtinentem, amantem pacis ac concordiæ, veracem, apertum, ſimplicem, ad omnium potiùs peccata, quàm ad ſua, conniventem. Literarum ſtudia ita puerulus adamavit,

itaqve

itaque in eo poſtea conſtanter perſtitit, ut id unum à publicis negotiis diverticulum perpetuò habuerit, ut quidquid ab eis dabatur otii, ſemper in litteris omne conſumpſerit. Græcis igitur & Latinis litteris Lutetiæ diligenter excultus, ibidemqve in Philoſophiæ ſtudio magnâ cum curâ exercitatus, Toloſam ſe ad percipiendam jurisprudentiam contulit, qvo in ſtudio tantos brevi tempore progreſſus fecit, ut adhuc adoleſcens publicè de utroque jure magnâ cum omnium admiratione reſponderit, eosque honores conſecutus, qui ampliſſimi, confecto ſtudiorum curriculo decerni ſolent, incredibili hominum concurſu jus civile docuerit: cùm ad eum inuſitatâ quâdam dicendi facultate, de obſcuris dilucidè, de confuſis ac perturbatis ordinatim ac diſpoſitè, de dubiis enucleatè diſſerentem, etiam ii, qui diu magnâ cum laude docuerant, diſcendi cauſsâ quotidie convenirent. Inde cùm in aulam Regiam veniſſet, ita ſtatim Henrico Secundo Regi, acri ac perſpicaci ingeniorum exiſtimatori, ita cæteris principibus viris carus atque acceptus fuit, vix ut quisquam unus uni carior foret, quàm unus hic univerſis. Ipſe verò & officia obibat diligentiſſimè, neque ullum diem abire patiebatur, quo non & regem & cæteros principes ſalutaret, & cum eis ſermonem conferret, & eos quo opus erat deduceret ac reduceret. Neque tamen, quod plerique omnes aulici faciunt, reliqvum tempus otiosè & inutiliter abſumebat: ſed repetitis de integro ſtudiis, Platonis præcipuè & Ariſtotelis & Xenophontis ac Plutarchi, & cæterorum ejusdem notæ libros ad formandam vitam, & ad rationem gubernandæ Reipublicæ pertinentes ita ſtudiosè pervolutabat, ut eos in ſuccum ac ſanguinem ſuum converteret, omniaqve eorum præcepta in numerato haberet, quibus non ad inanem loquacitatem, ſed ad danda capiendaque de rebus maximis conſilia tempeſtivè uteretur. Hiſtoriæ quoque multum operæ ac ſtudii dedit, gnarus illuſtria

præcepta nullâ re magis, qvàm exemplis illuſtribus confirmari. Itaque tum ſacram, tum profanam, tum veterem, tum novam, tum domeſticam, tum externam ita pertractaverat, ut quacunque de re dicere ingreſſus eſſet, optimis & accommodatiſſimis exemplis ad confirmandum id, qvod volebat, nunqvam non abundaret. Quid de temporum ratione, quid te terrarum ſitu, quid de populorum inſtitutis, ingeniis, moribus, fœderibus, quid de quarundam gentium inter ſe aut naturali conſenſione, aut odio vetere & ingenito loquar? quarum ille omnium rerum tantam notitiam habuit, ut id unum totâ vitâ egiſſe videretur. His omnibus artibus inſtructus, cùm jam ad obeundas legationes eſſet aptiſſimus, antequam tamen ullam earum ſuſciperet, ex uſu ſuo fore ratus eſt, ſi in ampliſſimo Senatu Pariſienſi per tempus aliquod verſaretur, ibique diſceptandis quotidie maximi momenti negotiis, firmiora & ſolidiora ſapientiæ fundamenta jaceret, ſeqve illi præſtantium virorum cœtui quaſi recoqvendum & expoliendum daret. Quâ ipſius voluntate cognitâ, confeſtim Rex HENRICUS eum in Conſiliariorum numerum adlegit: in quo hic ei etiam præcipuus honos habitus eſt, quòd cùm in eo ſenatu plura ſint inter ſe diſtincta auditoria, quorum ad ſupremum non niſi gradatim pervenitur, Paulo Foxio jus inter primos aſſidendi, dicendæqve ſententiæ ſtatim à principio tributum eſt. Ibi verò partam ſibi antea juris intelligentiam aſſiduo tractandorum negotiorum uſu ita perfecit ac perpoliit, ut brevi tempore principem inter Juriſconſultos locum obtinuerit, cùm eos quidem, qui in libris conſenuerant, ſeque uni cognitioni dediderant, uſu & exercitatione rerum forenſium; eos autem, qvi ſe magis ad uſum forenſem applicuerant, eruditionis copiâ & magnitudine; aut potius, ſi apertè id qvod res eſt, extinctâ jam invidiâ, profiteri volumus, utroſqve utrâqve laude ſuperaret. Prima inde legatio in Scotiam fuit, ſub

ſub id tempus, qvo Maria Regina Scotiæ, mortuo Franciſco II. viro ſuo, in regnum ſuum reverterat. Ubi Foxius ea fundamenta jecit & tuendi regni & conſervandæ religionis, in quibus ſi poſtea pari fide ac conſilio ædificatum eſſet, fortaſſis hodie neque Regina miſerabiliter captiva teneretur, neqûe ſtatus religionis laboraret. Illinc cùm rediiſſet, anno M. D. LXI. Legatus in Angliam miſſus eſt, ubi quadriennium integrum, tantâ fide ac diligentiâ, tantâ dexteritate ac prudentiâ, tantâ perſpicacitate ac ſolertiâ in munere ſuo verſatus eſt, ut magnis interea in Galliâ motibus excitatis, nihil Angliæ Regina ſtruere, nihil moliri, nihil machinari potuerit, ad conatus eorum, qui à DEO & à Rege rebellaverant, adjuvandos, quod non ipſe detexerit ac patefecerit, Regiqve indicaverit, eiqve viam ac rationem oſtenderit, qua pernicioſa Jezabelæ conſilia maturè præveniret & occuparet. Foxii præcipuè conſilio, occultisqve monitis, inita eſt à Rege ratio extorquendi ex Anglorum manibus celeberrimi ac munitiſſimi portus Gratiarum, quo illi, ſibi hæreticorum opera tradito, Galliam ab eâ parte obſeſſam tenebant. Foxii conſilio repertum eſt, quomodo Rex eâ pactione, quam Henricus ſecundus fecerat, de reſtituendo Anglis intra certum tempus Calitio ſolveretur: utqve obſides eo nomine dati, dimidio ejus pecuniæ, quâ Rex depaciſcendi facultatem dederat, redimerentur. Illud verò commemoratione digniſſimum, quòd quamdiu in Angliâ fuit, nullum unquam diem intermiſit, quin, quamlibet fremente Reginâ, ſacroſanctum Miſſæ ſacrificium domi ſuæ celebrari juſſerit: ad quod clam avidè conveniebat ac concurrebat magna & Anglorum & exterorum Catholicorum multitudo, qvos ille fovebat, conſolabatur, protegebat; quorum omnium arx, portus, præſidium, perfugium erat; à quibus non tantum mala multa imminentia depulit, ſed effecit etiam, ut multa damna, quæ eis data erant, reſtituerentur. Ob quæ

merita, ubi primùm ex Angliâ revertit, in ſanctius atque interius Regis conſilium adlectus eſt. Secuta legatio Veneta: in quâ non tantùm Regi cumulatiſſimè ſatisfecit, ſed etiam illis ſapientiſſimis Patribus, univerſæque Venetæ civitati jucundiſſimam virtutum ſuarum memoriam reliquit. Cujus legationis expleto tempore, cùm in aulam rediiſſet, inter togatos Regis conſiliarios, & tranquillis & turbidis rebus, unus ſemper è principibus fuit: cùm & doctrinâ & uſu rerum, & prudentiâ excelleret: neque ſibi quidquam, præter ſincerum DEI cultum, dignitatem & utilitatem regiam, allevationem vexati tot acerbitatibus populi, in dicendâ ſententiâ propoſitum haberet. Inde ſub finem anni M.D. LXXIII. legatus de rebus graviſſimis & ad Summum Pontificem, & ad pleroſque Italiæ Principes quæ ſibi mandata erant, illâ toties expertâ fide ac dexteritate tranſegit. Interea, cùm Gallici tumultus utcumque compoſiti viderentur, miſſus eſt à Rege ad Henricum Regem Navarræ, qui tunc in Aquitaniâ erat, ut eum auctoritate ac præſentiâ ſuâ in officio contineret. Quamquam autem vitari nullo modo potuit, quin anno poſt novæ turbæ concitarentur: tantùm tamen Pauli Foxii virtute perfectum eſt, ut, cùm quibuscunque aliis in locis hæreticorum factio potentior erat, divini cultus ne veſtigia quidem relinquerentur, everterentur templa, ſacerdotes crudeliſſimè contrucidarentur: Agini, quæ urbs ſecundùm Burdegalam Aquitaniæ principatum obtinet, & in toto eo tractu, rebus divinis liberè opera daretur, ſtarent ſarta tecta templa, ſacerdotes ab omni contumeliâ & injuriâ tuti forent, ſacræ & Catholicæ conciones nunquam intermitterentur: cùm & publicè & privatim Foxius Catholicis animos faceret, eosque ad benè ſperandum excitaret: ita ut eorum protector, conſervator, parens uno omnium conſenſu haberetur. Scripſit eâ de re Clerus Aginenſis

Digitized by Google

nenſis ad virum ſummâ dignitate prædìtum Carolum Rambolietum Cardinalem, petens ab eo, ut hæc omnia ſummo Pontifici diligenter exponeret, eique omni aſſeveratione confirmaret, quicquid templorum, quicquid ſacerdotum ceterorumque divino cultui mancipatorum hominum in eâ provinciâ maneret, id omne ſecundum DEUM, unius Pauli Foxii virtuti auctoritatique deberi. Sæpe igitur in magnum vitæ diſcrimen adductus eſt, cùm iniquo animo ferrent milites à templis deprædandis cupiditatem, à ſacerdotibus mactandis crudelitatem ſuam unius hominis auctoritate prohiberi. Multa prætereo memoratu dignisſima: ſed mihi non tam orationis conquirenda copia eſt, quàm veſtra ſatietas refugienda. Decernitur ei à Rege legatio ad ſummum Pontificem: ita tamen, ut priusquam in eam proficiſceretur, unà cum Catharina Regis matre Aquitaniam, Galliam Narbonenſem, Provinciam, Allobroges obire, in ſingulis oppidis conſiſtere, ac conventûs agere, reſque perturbatas, quantum temporum ratio ferret, optimè ac commodisſimè componere juberetur. Quid ego nunc dicam, quàm ſalutare iter illud fuerit, aut quantam afflictis rebus levationem attulerit? Catholica religio multis in locis, à quibus exulabat, reſtituta; Bona ſua, & exercendorum munerum ſuorum facultas, Eccleſiæ miniſtris reddita; multorum animi, qui nutabant, confirmati; multa munita loca in Regis poteſtatem redacta; auditæ populi quærimoniæ; adhibita remedia multis malis, quæ ſuperiorum temporum calamitate importata erant. Quarum omnium rerum laus DEO primùm, deinde Pauli Foxii prudentiæ magnâ ex parte tribuenda eſt. Reginâ Regis matre Lugdunum usque deductâ, Romam iter cœpit: ubi ita ſe moreſque ſuos, totamque anteactam vitam Pontifici probavit, ut ab eo decoratus ſit Archiepiſcopatu Toloſano, ad quem ipſe multis antè annis miro bonorum ſtudio efflagitabatur. Neq; dici poteſt in obeundi Legati munere quantopere

Digitized by Google

& Pontifici, & Regi, & omnibus ſummis pariter ac infimis gratus acceptusque fuerit, integritate vitæ, ſummâ vultûs ac ſermonis comitate, promptiſſimo ad opem ferendam animo, ſive quis auxilio, ſive conſilio indigeret. Quanquam autem nulla ei pars ætatis à magnis memorabilibusque rebus vacaverat: exigua tamen omnia videri poterant, præ ut ea erant, quæ agitabat animo, ſi quando in Galliam redire, & Eccleſiam ſibi creditam præſens gubernare potuiſſet. Imbiberat enim penitus in mandatâ ſibi provinciâ ad Tridentini Concilii præſcriptum omnia revocare & exigere, omnem munerum Eccleſiaſticorum nundinationem, fœdasque illas, ſed nimis uſitatas eorum fiduciarias mancipationes funditus tollere, diſſolutos ac diffluentes Eccleſiaſticorum mores ſeveris legibus coërcere ac conſtringere, clericorum ſeminaria inſtituere, templa everſa erigere, ruinoſa fulcire, redditus Eccleſiaſticos injuſtis poſſeſſoribus eripere, Xenodochiorum ac collegiorum præcipuam curam ſuſcipere, & perficere ut eorum, qui illa fundâſſent atque inſtituiſſent, mens ac voluntas diligenter ac religiosè obſervaretur, omnia denique ſummo ſtudio facere, quæ ad boni & inculpati præſulis officium pertinerent. Sed ô ſpes hominum fragiles! ô fallacia conſilia! Hæc eum cùm maximè meditantem, & eâ unâ in cogitatione noctes diesque defixum, morbus gravis & mortifer occupavit. Cujus primam impreſſionem expertus eſt adſtans ad aram, cùm ſolenni die, quamquam principium quoddam leviter commotæ valetudinis ſentiens, abſtinere tamen à re divinâ facienda noluiſſet. Quem cùm & medicorum curâ, & ſingulari victûs temperantiâ depuliſſe jam videretur, haud ita multò pòſt, cùm ad hominis Galli de magnâ re ſuâ periclitantis cauſſam adjuvandam, ut erat in omnes officioſiſſimus, iniquo & alieno tempore accurriſſet, domum ut rediit laſſus, denuò decubuit: nec alius ei poſtea morbi quàm vitæ finis fuit. Quo autem

Digitized by Google

autem ille animo morbum ſævientem, quo mortem certam jam & imminentem tulit? quot quantasque moribundus animi verè Chriſtiani ſignificationes dedit? Quâ ſubmiſſione animi peccata ſua confeſſus, eorum ſibi veniam à Deo & à Pontifice dari petiit? Quâ veneratione ſacroſanctum CHRISTI Corpus excepit? Quàm placidè ac patienter ſacro oleo perunctus ac delibutus eſt? Quibus omnibus Sacramentis armatus ac munitus, cùm toto morbi tempore, non tantùm quamdiu ſui compos erat, ſed etiam cùm propter vim morbi in capite graſſantem aliqvo mentis errore afficeretur, ſic quoque tamen nihil aliud quàm CHRISTUM, CHRISTUM DEUM ſuum, in ore perpetuò habuiſſet, ad eum, quem ſpirabat unum, quo fidebat uno, ut quidem ſperamus ac cupimus, evolavit. Hem Paule Foxi, quantam quàmque juſtam multis mœrendi occaſionem morte tuâ obtuliſti! etſi tuâ quidem cauſsâ nihil eſt quod lugeamus. Tu præclarè ac laudabiliter vitæ curſum confeciſti. Tu ita maximis honoribus perfunctus es, ut te ſemper homines majoribus dignum judicarent. Tu auſam laceſſere te invidiam virtute conſtantiâque ſuperâſti. Tu, quod ii, qui olim habiti ſunt ſapientiſſimi, in aliquâ felicitatis parte poſuerunt, in ipſo ſenectutis limine ereptus, impendentia deterioris ætatis incommoda morte vitâſti. Is cujus tu judicium maximè faciebas Gregorius Pont. Max. & vitam tuam ſummè probavit, & mortem non modò honorificentiſſimis verbis, ſed etiam lacrymis proſecutus eſt. Omnium erga te ordinum caritatem ſatis hæc ipſa principum virorum, quæ ad cohoneſtandum funus tuum convenit, multitudo declarat. At Toloſæ dolendum, quæ ſimilem tui paſtorem nunquam fortaſſis habitura, prius te ſpoliata eſt, quàm vigilantiæ tuæ fructum ullum percipere poſſet. Dolendum Regi, qui tam duris temporibus, tantâ fide, tantâ prudentiâ præditum Con-

ſiliarium amiſerit. Dolendum Eccleſiæ, quæ labantibus in Galliâ rebus ſuis magnam auxilii ſpem in auctoritate tuâ collocârat. Sed omnibus in rebus divinæ voluntati acquieſcendum eſt. Nos, qvod unum tibi præſtare poſſumus, & colemus memoriam tui, & te fuſis ex animo precibus adjuvare conabimur, ſperantes fore, ut ipſi viciſſim tuis precibus adjuvemur.

D I X I.

MARCI

Digitized by Google

MARCI ANTONII MURETI ORATIONUM VOLUMEN ALTERUM.

De myſterio & feſto Circumciſionis Dominicæ.

ORATIO PRIMA.

Habita in Sacello Pontificio Kal. Jan. M. D. LXXXIV.

QVòd felix fauſtumqve ſit tibi, Beatiſſime Pater, vobis Patres Ampliſſimi, nobisqve omnibus & univerſæ Reipublicæ Chriſtianæ, exorientis anni primus hic nobis illuxit dies. Qvo die optare ac precari mutuo ſolebant veteres, ut ſibi annare peren-ıre feliciter liceret; ſedulòqve operam dabant, ut dira, triſtia, & feralia ne nominarent qvidem: ſed bona tan-m verba dicerent; jurgiis utiqve omnibus abſtinerent; ta inter ſe omnia & amica loqverentur. Qvo nos æ-ius eſt, conjunctis & vocibus & animis tibi, Beatiſ-ne Pater, cujus vita tanto opere bonis omnibus opta-

Digitized by Google

optabilis eſt, cujus ſalute, magnâ ex parte, tranquillitas orbis terrarum continetur, cujus ex hilaritate publica, hilaritas pendet, non hunc modò, ſed ſecuturos etiam annos fauſtos ac felices precari, & omni ope conari, ut ea tantùm loquamur, quibus Chriſtianas mentes hilarari par eſt: dira autem & triſtia, id eſt, ea, quæ Deo diſplicere novimus, neque loquamur, neque cogitemus. Ac mihi quidem hujus anni principio, plura etiam ſolito concurrere videntur, propter quæ nobis hic dies auguſtior & religionis ac ſanctimoniæ plenior eſſe debeat. Idem primus anni dies eſt, & dies Dominicus, id eſt, primus omnium dierum; natalis cæli, terræ, angelorum; natalis ipſius temporis: quo die populus Iſraeliticus maris rubri tranſitu à Pharaonis ſervitute liberatus, noſtræ à ſervitute peccati per baptiſmum liberationis typus fuit; quo die primum manna è cælo defluxit; quo die verum manna natus eſt Chriſtus; quo die in vitam effractis mortis repagulis rediit; quo Spiritus ſanctus cælo demiſſus beatiſſimum illum cœtum divinâ luce colluſtravit, inflammavit, corroboravit. Agedum igitur, precati prius eundem illum Spiritum, ut & mihi dicenti, & vobis audientibus adeſſe dignetur, de myſterio Circumciſionis dominicæ, quæ nobis ex Evangelio paulò ante recitata eſt, pauca quidem, ſed Deo dante animis profutura, meditemur. Tribus autem capitibus mea concludetur oratio. Primùm enim dicam de inſtitutione Circumciſionis. Secundò cur Chriſtus voluerit circumcidi. Poſtremò qvid nobis attulerit Circumciſio Chriſti: & quem ex eâ fructum capere debeamus.

Omnes ritus externi, quos populo Hebræo, quem præ cæteris diligebat, obſervandos Deus ipſe præſcripſerat, eorum quæ adveniente Chriſto expleta ſunt, figuram quandam ac præſignificationem continebant. Quoniam enim populus ille duræ ac rigidæ cervicis erat; neque facile capiebat, niſi ea, quæ corporeis oculis videret, quæqve contrectaret: idcirco ei Deus proponebat craſſa quædam & cor-

& corporalia, ut eum faciliùs ad ſpiritualia intelligenda quaſi manu duceret. Hujus generis fuit & Circumciſio: quam Abrahamo, fœdus cum eo ſtatuens, & in ipſius ſemine omnes gentes benedictum iri pollicitus, in carne fieri imperavit Deus, ut illi jam tunc eminus oſtenderet futuram, cùm ille deſideratus gentibus adveniſſet, perfectam animorum ac mentium Circumciſionem. Cujus perfectionem ut ſymbolicè exprimeret, octavum illi diem præſtituit: quo numero in ſcripturis divinis abſolutio ac perfectio ſignificari ſolet. Lapideum etiam cultrum ad eam adhiberi voluit: ut oſtenderet, perfectam Circumciſionem fore in lapide, in illo, inquam, lapide angulari, qui ſummis ima connectit, qui facit utraque unum; in illâ petrâ, ad quam beati ſunt, qui allidunt parvulos ſuos; ex quâ fluit mel, quo ſaturatur populus Dei; ex quâ perpetuo erumpunt aquæ ſalientes in vitam æternam. Carnis igitur circumciſio, ut præclarè ſcribit Ambroſius, myſticum quoddam præceptum fuit caſtimoniæ & coërcendarum ac refrenandarum cupiditatum. Ideoque in eâ corporis parte juſſa eſt fieri, in quâ præcipuè libidinis impuritas efferveſcere videtur. Sed non eſt inuſitatum, ex parte totum intelligi: ut cùm caput pro homine dicimus; ut cùm ex oculorum aut genarum pulchritudine totius corporis pulchritudinem intelligi volumus. Sic igitur & Deus unam modo corporis partem circumcidi juſſit: cùm tamen vellet, inania omnia & ſupervacanea & immoderata reſecari. Et hoc eſt, quod Abrahamo imperavit, ut circumcideret non ſe modo & filium, ſed & vernas, & eos, quos pretio comparâſſet. Vernæ ſunt ſenſus noſtri; vernæ ſunt facultates animi; vernæ ſunt affectiones quædam omnibus nobis ingenitæ: domi enim naſci videntur. Hæc igitur omnia circumcidenda ſunt. Circumcidit oculos ſuos, qui avertit eos, ne videant vanitatem. Circumcidit os ſuum, qui diligenter cavet, ne in eo inveniatur dolus. Circumcidit aures ſuas, qui ſepit eas ſpinis, ne voces improborum audiant. Circumcidit ingenium ſuum, qui ſapit

ſapit ad ſobrietatem, refugitq; ita ſcrutari majeſtatem, ut opprimatur à gloria. Circumcidit memoriam ſuam, qui bonâ fide obliviſcitur injuriarum. Circumciderat pater Abraham naturalem erga liberos caritatem, cùm filium ſibi cariſſimum immolare, mandante Deo, parabat. Circumcidit amorem vitæ, qui odit animam ſuam in hoc mundo, ut eam in futuro lucretur. Sed & pretio empta, id eſt, labore & ſtudio parta, opes, honores, potentiam, eruditionis ac doctrinæ copiam, talia omnia, qui non circumciderit, ejus anima morietur.

Dixi breviter de inſtitutione circumciſionis. Sequitur, ut dicam, cur Chriſtus circumcidi voluerit: quem conſtat & ſupra legem fuiſſe, & circumciſione nihil eguiſſe. Aperi nobis Chriſte cauſſas eorum, quæ cauſsâ noſtrâ pertuliſti! Venerat Chriſtus non ut everteret legem, ſed ut impleret; factus erat ſub lege, ut eos, qui ſub lege erant, liberaret. Suâ igitur voluntate ſubditus legi, ea, quæ legis erant, implere omnia voluit. Voluit etiam, ut qui omnia provideret ac proſpiceret, jam tunc confutare errorem illorum, qui negaturi erant, corpus ipſius verè corpus fuiſſe. Certè enim circumcidi & ſanguinem fundere, niſi verum corpus, non poterat. Cupidus igitur ſalutis noſtræ, puriſſimi illius ſanguinis, quem pro nobis in cruce fuſurus venerat, jam tunc tener puerulus guttas aliquot ſparſit. Sic cum è mortuis ſurrexiſſet, palpandum ſe ac contrectandum Thomæ dedit: ne cui unquam locum ullum relinqueret de corporis ſui veritate dubitandi. Sed & nos exemplo ſuo obedientiam & ſubmiſſionem animi docere voluit, ut cùm eum, qui legibus omnibus ſuperior erat, legi tamen paruiſſe videremus: tanto promptiùs ac libentiùs colla ſuaviſſimo ipſius jugo ſubmitteremus. Sic ab Johanne citra ullam neceſſitatem in aquâ baptizari voluit, ut nos in aquâ & Spiritu ſancto baptizaremur; ſic beatiſſimam Virginem matrem ſuam, purificari, quâ tamen nihil unquam purius fuit; ſic agno paſchali & azymis cum Apoſtolis veſci, ut nos ipſo, qui verus agnus, verus panis azymus

Digitized by Google

azymus eſt, veſceremur. Explevit deniqve legitima omnia, ut nos explendorum illorum neceſſitate ſoluti ac liberati, quæ vetuſtis patribus in figurâ obtigerant, eorum veritate frueremur. Quamvis igitur Petrus, quo faciliùs Judæos ad Chriſti fidem alliceret, circumciſionem toleravit ad tempus; quamvis Paulus, qui omnia factus eſt omnibus, ut omnes Chriſto lucrifaceret, eâdem de cauſsâ Timotheum circumcidiſſe legitur, quòd lacte ali oportebat eos, qvi ſolidi cibi nondum capaces erant: nos tamen hodie veritate patefactâ ac definitâ, carnis quidem circumciſionem non tantùm ut mortuam omittam9, ſed ut mortiferam refugiamus, ne impletam à Chriſto legem negare, & alibi quam in ipſo ſpem ſalutis collocare videamur: ſed pro illâ vetere figura veram mentium & animorum circumciſionem amplectamur; omnem inanitatem, omnem faſtum, omnem libidinem, omnia denique vitia à nobis circumcidamus, reſecemus, amputemus. Verè de carnis circumciſione ab Apoſtolo dictum eſt: *ſi circumcidamini, Chriſtus vobis non prodeſt quidquam.* Verè hoc quoq; de circumciſione cordis dici poteſt: niſi circumcidamur, Chriſtum nobis nihil profuturum. Chriſte Jeſu, qui hodierno die causâ noſtrâ circumciſus es, fac ut nos quoq; tuâ causâ circumcidamur! evelle ex cordibus noſtris omnes radices vitiorum! elide fibras omnes cupiditatum! extingue omnia nequitiæ ſemina! perſeca gladio verbi tui, quicquid in nobis redundat! ure igne Spiritûs ſancti ſpinas illas, quæ in nobis perpetuo ſuccreſcentes tui ſeminis profectum impediant: ut expediti pondere inutilium ſarcinarum, tua veſtigia facilius & alacrius perſequamur! Tu verò, beatiſſime Pater, quem meritò alterum Abraham vocare poſſumus, pater multarum gentium, pater Neophytorum, qvos tam multos te Pontifice Chriſto renaſcentes videmus, pater Græcorum, qui rejectis erroribus gentis ſuæ in ſpem reliqvorum convertendorum tuâ liberalitate educantur, pater Germanorum, pater Britannorum, quibus miſeris, pro fide Chriſti vexatis, patria pro carcere

ac

Digitized by

ac carnificina, Roma pro patriâ ac domicilio eſt, pater pupillorum, pater viduarum, pater omnium Chriſto hærere cupientium, qui nuper in iſtâ viridi ac vegetâ ſenectute, tot repente fuſis purpureis floribus, ver mediâ hyeme renovaſti, & ad coronam, quâ ſacroſanctum caput tuum cingitur, tot longè lateqve lucentes gemmas addidiſti: ingredere ut facis bonæ ſpei plenus feliciter in hunc annum! multiplicentur dies tui! refloreſcat caro tua! renovetur, ut aquilæ, juventus tua, ut cùm unà nobiſcum tu novus Abraham tot annos, quot vetus ille vixit, exegeris, ab illo, qui hodie circumciſus eſt, Abrahami ſecundum carnem filio in regnum promiſſionis, filiis ab æterno præparatum eveharis! Amen, Amen, Domine Jeſu, qui cum Patre & Spiritu ſancto unus Deus vivis & regnas per innumerabiles myriadas ſeculorum.

De S. Johanne Evangeliſtâ.

ORATIO II.

Habita in Sacello Pontificio VI. Kal. Jan. M. D. LXXXII.

TRibus de cauſſis ab Eccleſiâ divinitus inſtitutum arbitror, Beatiſſime Pater, vosque Patres ampliſſimi, ut quo die cujusque Sanctorum memoria recolitur, eodem die de vitâ ac laudibus ipſius aliquid publicè diſſeratur. Primùm, ut eis honos debitus non pro ipſorum dignitate, ſed pro virium noſtrarum tenuitate, tribuatur; deinde ut omnes nos ad perſequenda, pro ſuo qvisque modulo, eorum veſtigia incitemur; poſtremò, ut, cùm eos & generis noſtri amantiſſimos, & apud Deum, eum qvo regnant, gratioſiſſimos eſſe, intelligamus, opem ipſorum ad conciliandam nobis DEI gra-

Digitized by Google

ratiam poſtulemus. Hodie igitur, cùm mihi, licet immenti, minimeqve ad tantum munus ſuſtinendum idoneo, ıandatum ſit, ut in hoc majeſtatis & venerationis pleniſſino loco, de illius, quem Chriſtus eximiè præter ceteros mavit, S. Johannis Apoſtoli & Evangeliſtæ laudibus breiter diſſeram: tria illa, quæ dixi, quantum in me erit, ræſtare conabor, ſperans fore, ut, non propter me, (neue enim dignus ſum, qui hîc audiar,) ſed propter eum, e quo dicturus ſum, mea benignè ac placidè excipiatur ratio.

Quid igitur primum in hoc ſanctiſſimo planeque divio viro laudabimus? quid primum proponemus, quod iitemur? Quid prius, quàm, quòd Chriſto ſe vocanti ne ıntulum quidem reluctatus facilem ſe illi ſtatim ac mogerum præbuit? Nulla ille adhuc eum admirabilia oera edentem viderat; non regio cultu atque apparatu nintem, non ingenti ſatellitum turba ſtipatum videbat: ;que tamen ita reſpondit: Quis tu es, qui tam pro imrio, ut te relictis omnibus ſequar, jubes? Quam mihi em, ſi id fecero, vitæ melioris ac nitidioris oſtentas? Nil tale: ſed illo divinæ vocis oraculo, tanquam penetrali quodam jaculo, usque ad ipſam animæ medullam ansfixus ac transverberatus, deſertis parentibus, abjecto nni inſtrumento artis, quâ usque ad eum diem victitât, nullâ interpoſitâ morâ, totus ad Chriſtum & corpore animo tranſiit. Nimirum ut exſiccata materia ignem cilè comprehendit: ſic animus ille ab omni improbâ cuiditate purus ac ſiccus ad conjectam unicam ignis divini intillam totus exarſit. Felix piſcatio, felix jactus, felia retia, quibus piſcator ipſemet captus, eum viciſſim, à 10 captus eſt, cepit! At nos miſeri, in medio Eccleſiæ emio nati atque educati, tot teſtimoniis, tot miraculis, ot Sacramentis confirmati, quàm ſæpe vocanti nos Chrio reſiſtimus? quàm ſæpe pulſanti cordis noſtri fores arire nolumus? quàm ſæpe nos ſub alas ſuas congregare ıpientem refugimus? Jam verò cùm ſe ad optimum magiſtrum

giſtrum optimus diſcipulus contuliſſet, ita ſe ad illius voluntatem conformare, ita ſermones illius avidè haurire, ita ex nutu illius pendere cœpit, ut nunquam ab ejus latere diſcederet; nihil ſibi præter eum dulce, nihil amabile, nihil expetendum duceret; omnem ſpem, omnem ſuavitatem, vitam denique ipſam in eo videndo atque audiendo poſitam crederet. Itaque tantâ ſibi eum caritate devinxit, ut ab eo, quem amor erga homines hominem fecerat, ipſe tamen eximiè ac ſingulariter præ ceteris omnibus ſectatoribus ac diſcipulis amaretur. Cujus præcipui amoris cauſſam qvamvis magni ac probati ſcriptores ad perpetuam & animi & corporis caſtimoniam referunt: ego tamen, ut hoc non nego, ita non dubito, etiam alia fuiſſe, quæ tantam illi apud Chriſtum gratiam conciliaverint. Omni ex parte amore digniſſimus fuerit oportet, quem optimus judex amore digniſſimum judicavit. Et quando in divinis litteris ne propria quidem plerumque ſingulorum nomina myſterio carent: verè hic ac merito Johannes vocatus eſt, qvo in nomine Hebraicæ linguæ periti divinæ gratiæ ſignificationem ineſſe ajunt. Neq; verò facile dixerim, utrum majus ac præſtabilius ſit, plus ceteris amare Chriſtum, an plus ceteris à Chriſto amari: qvorum illud Petro, hoc Johanni ſacrarum litterarum auctoritate tribuitur. Novit hoc, qui novit omnia. Nobis certum exploratumqve ſit, & ſummè amari, qui ſummè amet: & ſummè amare, qui ſummè ametur. Et tamen ille Coryphæus Apoſtolorum & à Domino aliquoties acriter & ſeverè objurgatus legitur, & illum duriſſimâ illâ ac pavoris pleniſſimâ nocte ter abnegavit: hic puriſſimus Domini amator neque unquam ab eo confitendo deterritus eſt, & eum usque ad ipſam crucem ſecutus eſſe perhibetur. Ter & amplius beata copula, quæ Deum & hominem cum homine Dei ſimillimo, indiſſolubili amoris nodo colligavit! Propter hanc igitur nullis humanis verbis enarrabilem caritatem, teſtis perpetuus adhibitus eſt à Domino illis omnibus operibus, quibus ipſe divinitatem ſuam qvàm maxi-

maximè patefacere qvaſiqve conteſtari volebat. Vidit eum non modò morbos fugantem, immundos ſpiritus ejicientem, cæcos videre, ſurdos audire, mutos loqvi jubentem, mortuos excitantem, ventis & fluctibus imperantem, qvod alii qvoqve viderunt : ſed cum Dominus admirabilem illam divinitatis ſuæ gloriam qvibusdam ex Apoſtolorum numero, mortali adhuc corpore concluſis, aliqvâ ex parte ſpectandam exhibere ſtatuiſſet, ejusqve rei cauſsâ in montem Thabor conſcendiſſet : ad hoc glorioſiſſimum ſpectaculum Johannem cum aliis duobus adſumpſit. Eâ qvoqve nocte, qvâ futurum erat, ut in manûs inimicorum traderetur, cùm, ut qvi verus homo eſſet, cogitatione imminentium contumeliarum & appropinqvantis ſæviſſimæ mortis angeretur, ob idqve Patrem oraturus à multitudine ſecederet : eosdem ſibi tres illos comites, qvibuscum animi ſui mœrorem familiariùs communicaret, abduxit.

At hæc, qvanqvam magna ſunt, ei tamen cum aliis communia ſunt : qvæ ſubjungam, hujus propria ac peculiaria. Cujus enim amoris videtur, qvòd in illa myſteriorum pleniſſimâ cœnâ, qvam Dominus cum ſuis, anteqvam morte ſuâ mortem noſtram deleret, exegit, qvi in illo ſacroſancto ſinu recumberet, hic potiſſimum electus eſt? Tunc videlicet, illius beatiſſimi pectoris preſſu, in qvo Pater omnes ſcientiæ ac ſapientiæ theſauros condiderat, in morem ejus aqvilæ, ſub cujus figurâ eum tanto ante Ezechiel viderat, non usqve ad tertium modò cœlum, ut Paulus, ſed longè ſupra omnes cœleſtes orbes evectus, & ipſe cælum qvodammodo effectus, ea non tantum didicit, ſed vidit ac ſpectavit, qvæ cùm poſtea exponeret, theologi nomen propriè effecit ſuum. Inde illa fluxerunt, qvæ cùm immortali voce intonaret, cur à Domino tonitrui filius vocatus eſſet, oſtendit. *Vidimus, vidimus gloriam ejus, gloriam quaſi unigeniti à patre.* Et rurſus. *Qvod erat ab initio, qvod audivimus, qvod vidimus oculis noſtris, qvod perſpeximus, & manûs noſtræ contrectaverunt*

de verbo vitæ, teſtamur & annuntiamus vobis. Neque non illud ſingulare, quod Dominus in cruce jam pendens, id quod cariſſimum habebat in terris, nitidiſſimum illud domicilium Spiritus ſancti, illam omnis maculæ expertem matrem ſuam Johanni commendavit, eumque illi filium eſſe juſſit. Beatiſſima Virgo, quid tibi tunc animi fuit, cum alterum tibi enatum filium audires? Certè unum pepereras, unigenam ut Dei, ſic tuum. Sed veri amoris ea vis eſt, ut ex pluribus unum efficiat. Ita verè dicere poteras, hoc quoque filio accepto, unicum tamen tibi filium eſſe. Tu verò, beatiſſime Apoſtole, quantum tunc amoris prærogativam conſecutus es? quantum tibi à Domino ſupra cæteros cohæredes prælegatum eſt? Qvantam conſolationem ſenſiſti acerbiſſimi doloris, qvem ex Domini morte capiebas, cùm talem theſaurum apud te ab eo deponi, cùm te ipſius voce in ſuum locum ſubſtitui videres? Jam minus miror, qvòd ſubvectus amoris alis ad ſepulchrum ipſius eâ celeritate properaſti, ut etiam Petro præcurreris; quòd cùm in vitam, ſuperatâ morte rediiſſet, ſtantem in littore primus agnoveris. Obverſabatur ille tibi perpetuo ante oculos: neque poterat ulla res intervenire tanta, quæ memoriam ipſius ex animo tuo obliteraret. Longus ſim, ſi cetera ſigillatim perſequi velim: ut ferta illa & opima Aſiæ arva divini verbi ſemine obſeverit; ut mortiferum poculum innocuus obduxerit; ut in ferventis olei dolium injectus, illæſo corpore exierit, tamqvam nefas ducente flammâ, eos artus violare, quos nulla unquam libidinis flamma violâſſet; ut relegatus in Pathmon, divinum illum libellũ Apocalypſeos conſcripſerit, qvo qvæ poſtea contigerunt, ita complexus eſt, ut non ea eventura vidiſſe, ſed eorum, cùm jam eveniſſent, hiſtoriam contexuiſſe videatur; ut rogatu fratrum ad retundendam Cherinthi, Ebionis, Marcionis rabiem, Evangelium, jam centum, ut S. Chryſoſtomus auctor eſt, natus annos litteris conſignaverit; ut cùm præ ſenectute, ad plura verba non ſufficeret, cygneam illam cantionem: *Filioli diligite*

te inter vos, ſæpe in Eccleſiâ iteraverit, cùm hoc præce-
to omnia diceret contineri; ut deniqve, cùm Epheſi, in
mmâ tranquillitate usque ad centeſimum & viceſimum
tatis annum adventum Domini exſpectaſſet, ita ut Do-
inus fore prædixerat, exceſſu placidi ſoporis ſimillimo
l eum evolârit. O te, ſanctisſime Johannes, ſupra qvàm
nobis aut dici aut cogitari poteſt, beatum! qvi virgineo
tore, Apoſtolicâ dignitate, evangeliſtæ gloriâ, martyrii,
tra violentam mortem, laureâ, prophetico ſpiritu, unus
omni cælicolarum numero inſignis, qvæ ſingula ceteros
nant, conſecutus es univerſa. Tu, tu igitur, Beatisſime,
ſcipe cauſam noſtram! pone nos apud eum in gratiâ, a-
d qvem tu ſemper in maximâ gratiâ fuiſti! commenda
s ei, qvæ tibi commendata eſt ut ei, qvi tibi illam com-
endavit, utriusque precibus commendemur! tu, cui ve-
num nocere non potuit, effice ne cuiqvam noſtrum hæ-
icorum venena noceant! tu, quem oleum fervens non
it, impetra nobis, ne unqvam pravarum cupiditatum
vore lædamur! procurato Chriſtianis principibus il-
, qvam tu tantopere commendabas pacem & anino-
n conjunctionem! inprimis autem Gregorio XIII. Cle-
ntiſſimo Patri ac Domino noſtro obtine à Chriſto pla-
iſſimam & tuæ ſimillimam ſenectutem: ut, cùm Ec-
ſiæ pacem fundaverit, cùm oves, quæ aberrarunt, in
RISTI ovile reduxerit, cùm qvod facere jam feliciter
rſus eſt, ut nomen JESU omnium gentium linguis
bretur, effecerit: vigil, prudens, fidelis diſpenſator
entus, ſuper omnia bona conſtituatur, illius, qui cum
atre & Spiritu ſancto unus DEUS vivit & regnat
ultra omnem æternitatem!
Amen.

Cùm Senecæ librum de Providentiâ interpretaturus eſſet.

ORATIO III.

Habita Romæ III. Non. Jun. M. D. Lxxv.

DE Seneca nihil hoc loco conſtitui dicere: nam ſi vituperatores illius confutare vellem, neceſſario mihi ducenda eſſent præcipua argumenta è ſcriptis ipſius, ut oſtenderem, eum & doctrinæ copiâ, & ſcribendi elegantiâ longè multumqve omnibus obtrectatoribus ſuis præſtitiſſe. Nunc cum apud eos diſſeram, qvibus Senecæ ſcripta nota non ſunt: (qvotus enim quisqve veſtrum ante hunc diem ea, non dicam, evolvit aut legit, ſed inſpexit aut attigit?) puto me commodius eſſe facturum, ſi prius hunc libellum, mole qvidem, ut videtis, exiguum, ſed & orationis ornamentis, & argumenti gravitate, ut ſentietis, eximium vobis propoſuero, ac deinde permiſero, ut ex eo Senecam, tanqvam ex ungui, ut dicitur, leonem æſtimantes, de ipſius ſapientiâ & eloqventiâ arbitratu veſtro judicetis. Urbanè Ulyſſes apud Euripidem in Cyclope, cùm Sileno vinum venditurus eſſet, ita eum alloqvitur:

Vin tu prius guſtare quid vini feram?

Cui Silenus:

Ita convenit, nam guſtus emptorem vocat.

Ego qvoqve cùm vobis hunc ſcriptorem non qvidem vendere, ſed certè commendare, atqve, ut apud vos in pretio ſit, efficere cupiam, debere videor eum vobis prius qvaſi guſtandum dare. Hoc tantùm à vobis peto, ne qvid huc præjudicatæ opinionis adferatis, neve permoveamini ſtultis ac temerè jactis vocibus qvorundam, qvi, qvæ non intelligunt, vituperant. Tribuite hoc mihi, ut me non qvidem valdè intelligentem & idoneum, ſed tamen non multò deteriorem, qvàm iſti ſunt, harum rerum judicem exiſtime-

ſtimetis. Qvi cùm &, ex qvo huic muneri præpoſitus ſum, nihil antiqvius habuerim, qvàm ut vos, qvantum in me eſt, omni liberali doctrinâ excolam atqve augeam, & multorum [illegible]orum laboribus ac vigiliis hoc conſecutus ſim, ut non [illegible]lgus modò, ſed apud ipſos principes civitatis non omnino malus eloqventiæ exiſtimator habear: non debeo videri aut tam iniqvus, ut obſtare profectui veſtro, aut tam ſtultus, ut exiſtimationi meæ nocere de induſtriâ velim. Sed hæc qvidem hactenus: jam enim qvod hujus libri argumentum ſit explicare decrevi. Vos, qvæſo, excitate atq; expergefacite animos veſtros, qvæq; de rebus omnium maximis ac graviſſimis dicere ingredior, ea ut penitus percipiatis, operam date.

Veteres illi, qvorum animi denſiſſimis errorum tenebris involuti eâ, qvæ nobis divinitus affulſit, æternæ veritatis luce caruerunt, cùm verum Deum ignorarent, in varias ſententias diſtrahebantur, &, ut nullo firmo ac ſtabili fundamento ſubnixi, & commenta opinionum ſeqventes, huc illuc, tanqvam incertis actis tempeſtatibus, fluctuabant. Interdum itaqve cùm in cælum oculos ſuſtulerant, & illam admirabilem innumerabilium ſtellarum ſine ullâ erratione decurrentium varietatem notaverant: facilè intelligebant præpotens aliqvod numen eſſe oportere, immenſum, infinitum, æternum! qvod illi tantæ molis præſideret, à qvo hæc rerum univerſitas & à principio conſtituta eſſet, & ejus conſilio ac voluntate regeretur. Rurſus autem cùm eorum, qvæ infra lunæ orbem ſunt, inconſtantiam ac mutabilitatē viderent, nihil in eis ineſſe certum, nihil perpetuum, nihil conſtans: eo prolabebantur impietatis, ut partim ex omnibus rebus divinam providentiam tollerent, partim ſupera qvidem ac cœleſtia mente ac conſilio regi, hęc autem inferiora ſine ullo rectore incertis fortunæ caſibus agitari exiſtimarent. Sed cùm & dierum ac noctium viciſſitudinem, & qvadripartitam anni temporum varietatem & certa tum dierum tum noctium & incrementa & deceſſiones, & omnia humanis uſibus ſervientia

 vide-

Digitized by Google

viderent, hærebant attoniti, ut qui perſpicerent, tantum & tam ſapienter inſtitutum ordinem niſi à Deo eſſe non poſſe. Conturbabantur tamen cum aliis argumentis, tum hoc præcipuè, quòd in rebus humanis multa vid[illegible]r ſecus evenire, qvàm ipſi divinæ ſapientiæ ac boni[illegible] convenire exiſtimarent. Etenim ita ſtatuebant: ſi humanarum rerum procurationem haberet Deus, fore ut bonis ac piis & juſtitiæ cultoribus bene eſſet, malis, impiis & injuſtis malè. Nunc autem contra videbant, optimos qvosqve plerumqve premi paupertate, cùm multi improbi divitiis abundarent; ignominiam, exilium, orbitatem, morbos, tormenta, cruciatus, proprium quodammodo bonorum virorum patrimonium eſſe: cùm interea multi omnibus flagitiis cooperti in ſummis deliciis viverent, & in omnibus negotiis ſuis ſecundiſſimâ fortunâ uterentur. Ergo alii fortunam accuſabant ut iniquam & injuſtam, quæ quaſi deditâ operâ improbis mater, bonis noverca eſſet; alii ut cæcam & temerariam, quæ nunc bonos, nunc malos nullo diſcrimine aut extolleret, aut deprimeret; idemq; dicebant de Pluto, quem divitiarum Deum eſſe fingebant: &, ut fit in erroribus, deſultoriâ quadam levitate in contrarias ſententias ferebantur. Nam ubi quid bonis bene evenerat, aut ubi improbus aliqvis & diu divinâ patientiâ abuſus pœnas dederat, tum Deum & eſſe, & humana curare clamabant. *Eſtis io ſuperi*, ait Statius, cùm convaluiſſet à periculoſo morbo vir eximiæ probitatis Rutilius Gallicus. At contra ubi quid contigerat contra quàm æqvum eſſe cenſerent, Deos aut nullos eſſe, aut crudeles & injuſtos eſſe dicebant:

Marmoreo Licinus tumulo jacet; ac Cato parvo;
Pompejus nullo: credimus eſſe Deos;

Mortuus erat alicujus amicus, qvem ipſe diutius vivere cupiiſſet? Negabat Deos eſſe: id enim ab eorum juſtitiâ alienum videri. Itaqve in morte Tibulli Ovidius:

Cum rapiant mala fata bonos, ignoſcite faſſo,
Sollicitor nullos eſſe putare Deos.

Apud

Apud Senecam Jaſon, cum Medeam occiſis filiis evolanem videret:

Teſtare, inqvit, *nullos eſſe, qua veheris Deos.*

Neqve ulla tam levis, aut ridicula cauſa erat, qvæ non ad uſcipiendam impietatem ſatis idonea videretur. Reliuerat amicam amator? Nulli dii erant. Propertius:

Et queritur nullos eſſe relicta Deos.

Cupidum & libidinoſum adoleſcentem impudica mulierula fefellerat? Nutabat malè de Diis fundata opinio, Ovidius:

Eſſe Deos credamne? fidem jurata fefellit:
Et manet inſolito qui fuit ore decor.

aldè ſcilicet id Diis curandum fuit. Apud Virgilium aiſſo immaturâ morte filio.

Atqve Deos atq; aſtra vocat crudelia mater.

cce tibi alter: quia ſerpentes unà cum pelle ſenium exue dicuntur, Deos crudeles vocat, qvod non idem benefium formoſis tribuerint.

Crudeles Divi, ſerpens novus exuit annos,
Formæ non ullam fata dedere moram.

illa quidem levia, & à poëtis fortaſſe per jocum dicta, i tales joci nullo modo ferendi videntur. Serio quidem qui videtur apud Ariſtophanem Chremylus, qvi ſe, cùm is ac juſtus eſſet, & malè tamen rem gereret, graviqve ipertate premeretur, ac videret interea alios ſacrilegos, umniatores, improbos divitiis abundare, profectum dicit ad Apollinem, ut ex eo ſciſcitaretur, qvæ ejus cauſa eſſet: multoqve magis ille in vetere tragœdiâ.

Τολμῶ κατειπεῖν, μή ποτ᾽ ἐκ εἰσὶν θεοί;
κακοὶ γδ εὐτυχἕντες ἐκπλητ]ἑσί με.

odem argumento deluſi, ut ait Juvenalis,

Sunt, qui in fortunæ jam caſibus omnia ponant,
Et mundum nullo credant rectore moveri,
Naturâ volvente vices & lucis & anni.

 Gra-

Digitized by Google

Graviſſimè autem dubitationem eâ de re ſuam expreſſit optimus ævi ſui poëta Claudianus:

Sæpè mihi dubiam traxit ſententia mentem,
Curarent Superi terras, an nullus ineſſet
Rector, & incerto fluerent mortalia caſu?
Nam cùm diſpoſiti qvæſiſſem fœdera mundi,
Præſcriptosq́; mari fines, anniq́; meatus,
Et lucis noctisq́; vices: tunc omnia rebar
Conſilio firmata DEI, qvi lege moveri
Sidera, qvi fruges diverſo tempore naſci,
Qvi variam Phœben alieno juſſerit igne
Compleri, ſolemq́; ſuo: porrexerit undis
Littora, tellurem medio libraverit axe.
Sed cùm res hominum tantâ caligine volvi
Aſpicerem, lætosq́; diu florere nocentes,
Vexariq́; pios: rurſus labefacta cadebat
Relligio, cauſæq́; viam non ſponte ſeqvebar
Alterius, vacuo qvæ currere ſemina motu
Affirmat, magnumq́; novas per inane figuras
Fortunâ non arte regi; qvæ numina ſenſu
Ambiguo vel nulla putat, vel neſcia veri.
Abſtulit hunc tandem Rufini pœna tumultum,
Abſolvitq́; Deos.

Multo autem nervoſiùs ac vehementiùs apud Ciceronem Cotta in tertio de naturâ deorum. *Telamon*, inqvit, *uno verſu totum locum conficit, utrum Dii homines negligant.*

Nam ſi curent, bene bonis ſit, male malis: qvod nunc abeſt.

Debebant illi quidem omnes bonos efficere, ſi qvidem hominum generi conſulebant; ſin id minus, bonis certe conſulere debebant. Cur igitur duos Scipiones fortiſſimos & optimos viros in Hiſpaniâ Pœnus oppreſſit? cur Maximus extulit filium conſularem? cur Marcellum Annibal interemit? cur Paulum Cannæ ſuſtulerunt? cur Pœnorum crudelitati Reguli corpus eſt præbitum? cur Africanum domeſtici parietes

Digitized by Google

non texerunt? Sed hæc vetera, & alia permulta: propiora videamus. Cur avunculus meus, vir innocentiſſimus in exi-lio eſt? cur ſodalis meus interfectus domi ſuæ Druſus? cur temperantiæ prudentiæq; ſpecimen ante ſimulacrum Veſtæ Pontifex Maximus eſt Q. Scævola trucidatus? Cur etiam ante tot Civitatis Principes à Cinna interempti? Cur omni-um perfidioſiſſimus C. Marius Q. Catulum præſtantiſſimâ lignitate virum mori potuit jubere? Dies deficiat, ſi velim numerare, qvibus bonis malè evenerit: nec minus ſi comme-morem qvibus improbis optimè. Cur enim Marius tam eliciter ſeptimùm Conſul domi ſuæ ſenex eſt mortuus? Cur mnium crudeliſſimus tam diu Cinna regnavit? At dedit œnas. Prohiberi melius fuit, impediriq; ne tot ſummos nterficeret, qvàm ipſum aliqvando pœnas dare. Et paulò nfra. *Anaxarchum Democriteum à Cyprio tyranno ex-rnificatum legimus: Zenonem Eleatem in tormentis ne-tum. Qvid dicam de Socrate? cujus morti illacrymari leo Platonem legens. Videsne igitur, deorum judicio, ſi lerent res humanas, diſcrimen eſſe ſublatum? Dioge-s qvidem Cynicus dicere ſolebat, Harpalum, qvi tempo-ius illis prædo felix habebatur, contra Deos teſtimonium ere, qvòd in illâ fortunâ tam diu viveret.* Piget plu-recitare: eſt enim ipſe Ciceronis liber in manibus. Se-ca igitur cùm & ab eâ diſciplinâ eſſet, qvæ omnia ma-na minima divino conſilio gubernari ſtatuit, & ei em unicè diligebat Lucilio idem perſuaſiſſet: quia nen ſcrupulus in Lucilii animo aliqvis reſidebat ex , qvòd perſpicere non poterat, cur DEUS optimos ſqve tot acerbitatibus vexari ſineret, ejus rei cau-ad eum miſſo hoc commentariolo tractandas expli-dasqve ſuſcepit. Unde conſtat veram illius inſcri-nem non eſſe eam, qvæ vulgo recepta eſt, qvam ego en, ne omnia novare dicerer, retinui, *De providen-*: ſed, *qvare bonis viris multa mala accidant, cum providentia.* ut conſtat ex Lactantio in lib. de DEI: cujus verba huc pertinentia in eis notis,

qvas veſtrâ causâ ad hujus libri finem addidi, reperietis. Qvod ſit hujus libri argumentum videtis: qvod mihi qvidem ita pulchrum & cognitu dignum videtur, ut injuriam qvodammodo vobis facturus videar, ſi tam malè de vobis exiſtimem, ut vos pluribus verbis ad ejus tractationem & cognitionem excitandos putem. Mihi credite: qvi me attentè audient, perficiam cum Deo volente, ut & graviſſimam ac pulcherrimam qvæſtionem tractatam divinitus à Senecâ, & à me ipſum Senecam non negligenter tractatum eſſe fateantur.

Operæ pretium facturus videor, ſi anteqvam ad expendenda Senecæ dicta veniam, exponam vobis, qvid ſuper eâ ipsâ qvæſtione, qvæ hoc libello continetur, homines eruditiſſimi, iidemqve ſanctiſſimi ſenſerint. Nam ſi ut vaſa eum odorem qvo primum imbuta ſunt, ita animi quas primas opiniones combiberunt, conſtantiſſimè ſervant: diligenter nobis videndum eſt, ut in gravibus & ſeriis rebus, ſtatim à principio videamus, qvid veriſſimum ſit, idqve animo conceptum ac comprehenſum perpetuo retineamus. Joannes igitur Chryſoſtomus, qvi ſingularem vitæ ſanctitatem admirabili qvadam & doctrinæ abundantiâ & dicendi facultate cumulârat, cùm dixiſſet, multis abſurdum qvodammodo videri, qvòd Deus pios viros, qvosqve ipſe apertiſſimis ſignis ſibi cariſſimos eſſe declarat, plerunqve tamen omni genere acerbitatum agitari vexariqve patiatur, undecim cauſſas adfert, cur ita fieri expediat, qvas ſingulas non modò exponere, ſed etiam breviter illuſtrare ac confirmare decrevi. Prima igitur eſt, ne qvi res magnas ac præclaras gerunt, propterea inflentur ac ſuperbiant, ſed ſummittant animos, memores imbecillitatis ſuæ. Confirmatur hoc teſtimonio Davidis & Pauli, qvorum ille bono ſibi fuiſſe ait, qvod à Deo depreſſus, caſtigatusqve ſit, ſeqve ex eo magis illius juſtitiam perſpicere: hic autem, cùm usqve ad tertium cælum raptus eſſet, eaqve vidiſſet, qvæ vix homini in hac vitâ videre fas eſt, ne propterea ſibi placeret, neve inſoleſceret, additum ſibi eſſe ait angelum

lii Satanæ,à qvo qvaſi colaphis cęderetur. Hęc igitur prima cauſa eſt. Altera, ne ceteri mortales in errorem trahantur, & de præſtantibus viris, non ut de hominibus, ſed ut de Diis qvibusdam, exiſtiment: à cujus erroris periculo liberantur, cum illos magnos & egregios viros multa perpeti vident, qvæ illos non Deos ſed homines eſſe declarant. Nam ſi qvi multa bella geſſerant, multas urbes expugnaverant, multa hominum millia occiderant, antiqvitus in Deorum numerum ſtultâ vulgi opinione referebantur: qvid putatis eventurum fuiſſe iis, qvi verbo, qvi nutu, qvi contactu, qvi umbrâ ſuâ fugabant morbos, claudis inceſſum, ſurdis auditum, cæcis uſum oculorum reſtituebant, mortuos in vitam revocabant, niſi vulgus hominum eos ipſos, per qvos tam multa admirabilia opera edebantur, eſurire, ſitire, algere, ægrotare, cædi, mutilari ejusdemqve generis alia innumerabilia quotidie ſubire ac perferre vidiſſet? Sic qvoqve qvamvis vociferarentur nihil eorum ſuâ virtute fieri, Chriſtum eſſe, qvi per doctrinæ ſuæ præcones ea perficeret, vix tamen impedire poterant, ne ibi divini honores haberentur. Ad Paulum qvidem & ad Barnabam Lyſtrenſes aliqvando etiam tauros coronatos adduxerant, qvos eis tamqvam diis immolare cupiebant, niſi id ipſi ſummâ vi prohibuiſſent. Tertia cauſa eſt, ut potestas Dei tanto magis eluceſcat, qvi per homines imbecilles, morbis obnoxios, egentes, carceribus & ergaſtulis clauſos, vinculis & compedibus impeditos, catenis onuſtos, ea faciat, qvorum magnitudinem ceteri omnes obstupeſcant. Itaqve Paulus ipſe cum feſſus malis, qvodam tempore petiiſſet à Deo, ut à ſe tantas illas & tam multas acerbitates amoveret, reſponſum hoc tulit: *Satis tibi ſit, qvòd mihi carus acceptusq́. es. Qvo enim tu infirmior es & pluribus difficultatibus conflictaris, eo magis perſpicitur potentia mea.* Qvarta eſt, qvod ſi bonis viris omnia proſperè ſuccederent, ſi divitiis abundarent, ſi colerentur ac ſuſpicerentur à ceteris, ſi nunqvam ægrotarent, nunqvam dolerent, nullum incommodum ſentirent: fortaſſis exiſtimaret

maret vulgus, eos pietatem colere non ſuapte ſponte, ſed illâ qvaſi mercede allectos & invitatos. Nunc cùm eos non egeſtas, non ignominia, non cruciatus corporis, non tyrannorum ſævitia, non mortis metus à Dei cultu, & à verâ pietate poſſit abducere, manifeſto conſtat, honeſtatem ac virtutem, & Deum in primis ipſum ab eis propter ſe, non propter ullam mercedem amari. *Non gratis te colit Job,* dicebat Deo perpetuus ille humani generis hoſtis; *Tu enim eum cumulaſti opibus, auxiſti liberis, perpetuâ denique vitæ proſperitate proſecutus es.* At Deus, *Tu verò*, inqvit, *domos ejus inflamma, meſſes combure, pecora interfice, liberos eneca, totum ipſius corpus arbitratu tuo lacera ac lania; nullus reſtet novis ulceribus locus; jaceat in ſterqvilinio, cui prius ſomnum capere licebat in purpurâ; ne ſit quidem quo ſe abſtergeat, ſed teſta manantem ex ulceribus ſaniem abradat: ut liquidò conſtet, eum mei gratuitum non mercenarium eſſe cultorem.* Eâdem æqvitate animi homo ſanctiſſimus tulit adverſa, qvâ & proſpera exceperat. Qvinta, ut homines tanto certius atqve exploratius habeant, non omnia morte terminari, ſed ſupereſſe aliam vitam, in qvâ & præmium tribuatur juſtis, & ab improbis ac conſceleratis pœna exigatur. Nam ſi ne homines qvidem usqve eo injuſti reperiuntur, ut eos, qvos causâ ſuâ multa perpeſſos vident, ſine præmio abire patiantur, qvanto minus id de Deo aut cogitare aut ſuſpicari poſſumus? Cùm igitur multos plerumqve videamus homines optimos & innocentiſſimos, qvantum qvidem hominis natura fert, in hâc vitâ nunqvam interqvieſcere ac reſpirare à moleſtiis, ſed perpetuâ qvâdam calamitatum ſerie usqve ad extremum ſpiritum premi: cogitemus neceſſe eſt, aut, qvod natura ipſa abhorret ac refugit, DEUM injuſtum eſſe, aut poſt hanc vitam ſua eſſe hominum generi præmia, pro ſuis cuiqve actionibus divinitus conſtituta. *Si ſpes noſtra*, ait Paulus, *iisdem quibus hæc vita terminis ac finibus circumſcripta teneretur, nihil nobis infelicius foret.* Sexta, ut nos

Digitized by Google

nos qvoqve ſi qvando tale aliqvid nobis eveniat, patienter feramus, neqve deſpondeamus animum, aut ſtatim propterea DEO inviſos eſſe nos arbitremur: cùm iis qvoqve, qui Deo chariſſimi & acceptiſſimi erant, aut eadem, aut graviora contigiſſe videamus. Septima, ne ullus tergiverſationi locus ſit, ſi qvis nos ad illorum præſtantium virorum imitationem cohortetur, qvaſi eos non ejusdem, cujus & nos ſumus, ſed divinioris cujusdam naturæ fuiſſe cauſemur. Octava, ut ſciamus qvibus rebus felicitatem metiri ac dirigere, qvosqve ex omni hominum numero felices ac beatos, quos contra infelices ac miſeros ducere debeamus. Non enim, qvi multa poſſidet, beatus eſt: ſed multo ille beatior, qvi non tantùm divitias non concupiſcit, ſed iis, qvas habet, ultro ſe ſpoliat, ut copiis ſuis aliorum inopiam ſublevet. Non qvi innocens exulat, miſer eſt: ſed tanto felicior, ſi id æqvo animo ferens, operam det, ne ab illâ æternâ ac cæleſti patriâ exulare cogatur. Non qvi firmo ac valenti corpore eſt, felix: ſed ille, qvi in corpore qvamlibet infirmo perpetuam animi retinet firmitatem. Non cui multa dura, & perpeſſu aſpera eveniunt, miſer: ſed is potiùs, qvi proſperis ſucceſſibus ebrius, neq; altiùs oculos mentis attollens, in caducis ac fallacibus hujus vitæ bonis acqvieſcit. Nona, ut magis illuſtretur eorum patientia ac fortitudo, qvi ſe à calamitatibus vinci non ſinunt. Neq; enim à nobis cognoſcerētur, niſi à Deo in hujusmodi certaminibus exercerentur. *Aurum*, ut dicturus eſt Seneca, *probat ignis, miſeria fortes viros.* Decima, qvoniam humanæ naturæ imbecillitas ne optimos qvidem viros omnis peccati expertes eſſe patitur, (neque qvisqvam aut eſt, aut fuit præter pauciſſimos, qvibus id ſingulari DEI beneficio tributum eſt, qvin aliqvando offenderet ac prolaberetur,) ut hîc potius qvàm alibi peccata expientur, ut ſiqva macula ex illis prolaſionibus ſuſcepta eſt, temporariis illis acerbitatibus, qvaſi nitro qvodam aut lomento eluatur ac deleatur. Nam cum juſtitiæ divinæ conſentaneum ſit, neminem in cœlum

cœlum pervenire, qvi ulla ex parte pollutus contaminatusqve ſit: expedit iis ipſis, qvi Deo cari ſunt, ita in hâc vitâ purgari, ut cum è corporis vinculis exceſſerint, nullâ aliâ purgatione egentes, ſine ullâ morâ in cælum evolare, expediti ac liberi poſſint. Undecima, ut qvò plura acerba patiuntur, qvò plures difficultates ſuperant, qvò dimicant acriùs, eò majoribus præmiis ornentur, eò plures coronas accipiant, eò majorem in omni æternitate gloriam conſeqvantur. Hæc igitur vir ille ſanctiſſimus, non, ut ego nunc, arido & inculto dicendi genere, ſed ornato, ſplendido, efficaci; aureo deniqve illo eloqventiæ flumine, qvod ei Chryſoſtomi nomen meritiſſimo comparavit. Ac vereor ne qvis interdum me, qvod è talium ſcriptorum fontibus hauriam, qvo diſputationes meas irrigem, reprehendendũ putet. Unde igitur per Deum immortalem, potius repetam, qvod honeſtius aut majori cum fructu vel à me dicatur, vel à vobis audiatur? An totos dies nunc in poëticis fabulis, nunc in Stoicorum aut Epicureorum ſtultiſſimis opinionibus perſcrutandis ac perveſtigandis conteremus, idqve cùm faciemus, tempus bene collocare putabimur: ad ea cognoſcenda, quæ ignorare ſine pernicie non poſſumus, nullam partem temporis conferemus? At hæc, inqviet aliqvis, in Theologorum ſcholis aut concionibus tradi ſolent: à te alia qvædam reqviruntur. Fateor eqvidem ab eis hæc omnia non tempeſtiviùs modò ac convenientiùs, ſed etiam meliùs copioſiùsqve tractari. Sed tamen utinam talibus præceptis & templa, & ſcholæ, & porticus, & ambulationes, & fora, & compita omnia perſonarent! Mandatum eſt mihi, ut vobis iter ad eloqventiam commonſtrare conarer. Nunqvid igitur vos eloqventiores effecturus ſum, ſi hoc qvantulumcunqve eſt, qvod in dicendi facultate conſecutum eſſe me non nulli putant, in nugis & fabulis exercuero, qvam ſi vos ad graves & ſerias res bonis & lectis verbis explicandas, qvantum vires meæ ferent, exemplo meo & incitare & aſſuefacere ſtuduero? Mihi verò certum ac conſtitutum eſt, ea vobis perpetuo trade-

radere, qvibus vos non diſertiores modò & in loqvendo rgutiores, ſed etiam meliores ac ſapientiores redditum i arbitrabor. Eloqventiam eſſe ait Cicero, non inanem iqvendi profluentiam, ſed ſapientiam copioſè loqvenm. Qvod ſi eſt, qvi nihil præter verborum floſculos & gmenta tradunt, minimam partem eloqventiæ tradunt; qvis eſt, qvi & res cognitu dignas adferat, & eas non vulri neqve ſordido orationis genere efferat, is demùm bos & utilis dicendi magiſter habendus eſt. Vera autem pientia aut illo, ex qvo hodierna mea diſputatio deompta eſt, aut nullo prorſus genere ſcriptorum contitur. Sed longior fui qvàm putabam. Qvâ igitur de re ryſoſtomi diſputationem audiiſtis, de eâdem perendie, ſi Deus volet, diſputantem Senecam audietis.

Cum explicare inciperet libros Platonis de optimo Reipub. ſtatu:

ve Præfatio in Primum Platonis de Republicâ librum.

ORATIO IV.

Habita Romæ pridie Non. Novembr. M. D. LXXIII.

Uſcepi hoc anno duos utriusqve linguæ clariſſimos & eloqventiſſimos ſcriptores interpretandos, Platonis qvidem libros de juſtitiâ, ſive de optimo Reipub. ſtatu; Ciceronis autem libros de finibus bonorum, & malorum: ſperans fore, ut Deus qvidem conatui meo arduo, & difficili, ſed honeſto atqve ueat; vos autem, qvi, qvanta hic veſtra utilitas agatur,

agatur, videtis, dignum iis auctoribus, qvi vobis proponuntur, & rebus, qvæ ab eis tractantur, ſtudium ad me audiendum adferatis. Ac mihi qvidem nihil in eo temerè feciſſe videor, qvòd horum librorum explicationem conjungendam judicârim. Agitur enim in utriſqve de ſummo bono: in illis quidem de ſummo bono Civitatis; in his autem de ſummo bono ſingulorum. Eſſe autem idem reipſâ, & totius Civitatis & uniuscujusque civis bonum & Plato & Ariſtoteles ſæpe docuerunt. Sed ſcio fore nonnullos, qvi meum conſilium vituperent, qvod me in latinis tantum ſcriptoribus verſari, à Græcis prorſus abſtinere, cuperent. Erunt etiam qvi ab homine tradendis eloqventiæ præceptis præfecto ac præpoſito orationem potiùs Ciceronis aliqvam, aut aliqvem eorum librorum, qvi ab eo de arte Rhetoricâ ſcripti ſunt, explicari debuiſſe contendant. Qvibus utrisq; breviter ſatisfaciam, ut & omnem eis, qvantum in me qvidem erit errorem eripiam: & tamen caveam ne hæc ipſa ut apud nõnullos ſupervacanea, ſic apud plerosq; neceſſaria purgatio nimiũ temporis nobis eripiat. Primum igitur iſtis Græcę linguę oſoribus ita reſponſũ volo, omnem elegantem doctrinam, omnem cognitionem dignam hominis ingenui ſtudio, uno verbo, qvicqvid usqvam eſt politiorum diſciplinarum, nullis aliis qvàm Græcorum libris ac literis contineri. Itaq; qvod olim M. Catonem illũ Cenſorium vaticinatum ferunt, cùm adhuc Græcis litteris infenſus eſſet, qvas tamen, poſtea cognito errore, ſenex avidiſſimè didicit, Græcos, ſimul atqve litteras ſuas in urbem miſiſſent, omnia perdituros: multò nos hodie & veriùs & certiùs atqve exploratiùs prædicere poſſumus, ſi homines noſtri, paulò magis Græcas litteras negligere cœperint, omnibus bonis artibus certiſſimam peſtem ac perniciem imminere. Hoc ſi iſti aut videre per inſcitiam & ignorationem harum rerum non qveunt, aut cognoſcere propter obſtinatum qvoddam & inveteratum in Græcos odium nolunt: perſiſtant ſanè & obdurent in ſententiâ ſuâ; nobis ignoſcant, ſi qvo in ſtudio plurimum operæ

poſui-

Digitized by Google

poſuimus, ab eo non facilè abducimur: ſed & ejus dignitatem conſervare nitimur, & qvas ex eo utilitates percepiſſe nobis videmur, eas cum aliis communicare conamur. Sed adverſus hos & diximus alias plura, &, qvoties dabitur occaſio, dicturi ſumus. Hoc autem tempore nobis æquiores eſſe debent, qvòd ita noſtram docendi rationem temperabimus, ut etiam iis, qui Græcè neſciunt, multum
tellip-
tamen nos ad illam ipſam, qvæ in manibus eſt, qualiscunque eſt, Marſilii interpretationem commodiùs intelligendam auxilii allaturos eſſe ſperemus. Qui autem aliena eſſe hęc ejus perſonæ, qvam hoc tempore ſuſtinemus, putant, primùm hoc, velim, in memoriam revocent, qvibus temporibus ars Rhetorica doceri cœpta eſt, eosdem habitos eſſe & politicos & dicendi magiſtros. In qvo ut, qui tum ſe eos pro talibus venditabant, nimium ſibi ſumpſiſſe, artiqve ſuæ pro ſoccis, ut ita dicam, cothurnos induiſſe fateamur: ex eo tamen ipſo intelligi licet, magnam aliqvam inter eas facultates affinitatem ac ſimilitudinem eſſe. Neque enim res planè disjunctæ ac diſſimiles jungi ac permutari inter ſe ſolent: neque qvisquam eſt, aut ita duro ore, aut ita hebetibus oculis, ut earum unam pro alterâ aut aliis tentet obtrudere, aut ſibi ipſe patiatur obtrudi. Deinde Ariſtoteles, qui, quæ quaſi ſylva ac materies oratori propoſita ſit, unus omnium & vidit optimè, & diligentiſſimè perſecutus eſt, rhetoricam ex quâdam dialectices, & politices permiſtione qvaſiqve confitione docet exiſtere, ut, non dicam tueri munus ſuum, ſed ne eſſe qvidem ac conſtare poſſit, niſi decerptas ac delibatas ex earum utraq; particulas corrogârit. Ut igitur veteres illi arroganter, qvi cùm pectendæ modò & intorqvendæ & tamqvam calamiſtris inurendæ orationis vias traderent, politicos ſe haberi volebant: ita nos modeſtè, qvi, qvod nobis deeſt, qvoq; carere non poſſumus, à Philoſophis mutuamur. Qvid? Non Hermagoras, cujus auctoritatem ſecuti plurimi ſunt, civiles quæſtiones oratoris eſſe materiam tradidit? A qvo qvi diſſenſerunt, non eo erraſſe illum dixerunt, qvòd oratori

nimium tribuiſſet, ſed qvod parum. Nonne Ariſtoteles ipſe diligenter cognoſcendas eſſe Oratori rerum publicarum formas præcipit? Qvid verò apud Ciceronem freqventius, qvàm ſine Philoſophiâ non poſſe effici eloqventem, omnemqve ubertatem dicendi ac copiam à Philoſophorum ſcriptis eſſe Oratori petendam? qui etiam ſe non ex rhetorum umbraculis, ſed ex Academiæ ſpatiis Oratorem extitiſſe profitetur. An unqvam Pericles fulgurare, tonare, permiſcere Græciam dictus eſſet, niſi Anaxagoram audiiſſet? Demoſthenem autem, qvo nemo unqvam in dicendo nervoſior aut efficacior fuit, unde hauſiſſe illam vim, qvæ ſuperat omnes, niſi ex Platonis ſcholâ & ſermonibus creditis? Sed eſt qvoddam genus hominum, qvi cùm ſe Ciceronis ſtudioſiſſimos haberi velint, uni ex omnibus Ciceronis auctoritatem ac judicium maximè contemnere videntur. Nam cùm Cicero toties inculcet, ei qvi ad eloqventiæ gloriam aſpiret, pervolutandum eſſe omne ſcriptorum genus, ut multiplici rerum cognitione qvaſi lætificata efflorescat, ac redundet oratio: hi perinde ac ſi hoc aut non legerint, aut ſatis putent eſſe qvod legerint, ad unius Ciceronis ſcripta tamquam ad Sirenios ſcopulos, adhæreſcunt, ea una manibus terunt, eorum non voculas modò, ſed ſyllabas propè omnes minutâ quadam & anxiâ curioſitate ad calculos vocant, ab eis commovere oculos nefas putant, præter unum deniqve Ciceronem, aut tres, ſi fortè, aut qvatuor illorum temporum æqvales, aut certè illi ætati ſuppares, aliorum omnium ſcriptorum contactum ipſum refugiunt, ne inqvinentur. Itaque ut Ixion in Poëtarum fabulis nubem amplexatus dicitur, cùm ſibi Junonem amplexari videretur: ita iſti pro verâ & ſolidâ & ſucci ac ſanguinis plenâ eloquentiâ, ariditatem quandam ac ſterilitatem orationis, & jejunam & fame ac macie enectam & nullius rei niſi odii plenam in verbis ad Lydium illum Nizolii lapidem examinandis moroſitatem amplexantur. Ridicula capita! Cujus ſe admiratores præcipuos videri volunt, ejus monita ac præcepta

ad

Digitized by Google

ad ſe pertinere non cenſent. Nos verò demus operam, ut ſimus, quod iſti non ſunt, verè ac ſeriò Ciceroniani, & illi ſaluberrimo Ciceronis præcepto obtemperantes excutiamus, ac perſcrutemur omnes forulos bibliothecarum veterum; imprimisqve amemus atq; admiremur Platonem à quo ille laudando ac commendando expleri non poteſt; quem nec nimis valdè, nec nimis ſæpe laudari poſſe ait; quem omnium, quicunque unqvam ſcripſerunt, locutivè ſunt, principem; qvem cum Panætio, Philoſophorum Homerum, quem auctorem divinum, quem quaſi Deum qvendam Philoſophorum vocat; cujus ſapientiam & eloqventiam ſic admirata eſt antiquitas, ut Jovem ipſum dicerent, ſi Græcè loqueretur, ſic loqui. Atque equidem conſtitueram hodie de Platone aliqvid dicere: ſed me copia ipſa deterruit. Vix enim poteſt quisquam ullum paulò digniorem lectu ſcriptorem, eorum quidem, qui poſt Platonem vixerunt, in manus ſumere, ut non in aliquid, quod de Platone amplè ac magnificè dicatur, incurrat. Quare de ipſo quidem in præſentiâ ſilentium erit: ſed qvando librum primum de Repub. explicare ingredior, attingam priùs & exponam breviter nonnulla, quæ Platonis interpretes qvaſiq; hypophetæ in uniuscujusque libri Platonici principio tractare conſueverunt. Primùm igitur dicam qvid in his libris propoſitum ſit Platoni: qvod Græci σκόπον, aut πρόθεσιν vocant. Deinde quo in genere eos ſcripſerit: quod illi εἶδος, aut χαρακτῆρα dicunt. Poſtremò eorum ὕλην ſive materiam explicabo. Materiam autem voco, ne quis ſit error, non id, qvo de agitur, ea enim eſt, quam dixi πρόθεσιν: ſed certam qvandam totius diſputationis, ut Rhetores loqvuntur περίστασιν, quæ loco, tempore, perſonis, continetur. Quid igitur Platoni præcipuè propoſitum ſit in his dialogis, non eadem omnium ſententia eſt. Sunt enim qui de juſtitiâ hìc, non de republicâ, præcipuè diſputari contendant, quæ vis ejus, quæqve natura ſit, & ut ex ejus cultu omnia bona & privatim & publicè ad homines perveniant, contraq; mala omnia ab injuſtitiæ fonte

manent. Hujus opinionis ſuæ tria potiſſimùm argumenta afferunt. Unum, qvòd principium totius diſputationis, quæ cum Cephalo, poſteaqve cum Polemarcho & Thraſymacho inſtituitur, manifeſtè à juſtitiâ ducitur, neq; qvidquam ab eis aliud qværi videtur. Alterum, qvòd qvicqvid in his libris de Republicâ dicitur, acceſſio qvædam eſt & appendix diſputationis de juſtitiâ. Cùm enim ex dubitationibus Glauconis & Adimanti expreſſior qvædam & evidentior juſtitiæ tractatio reqvireretur, eaqve videretur ſemper aliqvid obſcuritatis habitura, qvàmdiu in uno homine inſiſteretur, qvò majorem & latiorem campum haberet oratio, tranſiit Socrates ad explicandam formam totius Civitatis, ut cùm docuiſſet toti Civitati & neceſſariam & ſalutarem eſſe juſtitiam, etiam in ſingulis eandem illius eſſe vim, faciliùs & apertiùs cerneretur. Qvâ in tranſitione comparationem adhibuit elegantiſſimam, qvæ his verbis explicata eſt libro ſecundo: *Si quis*, inqvit, *nobis propoſuiſſet aliqvid longo intervallo legendum, qvod minutis litteris ſcriptum foret, neque nos valdè acutis & perſpicacibus eſſemus oculis, poſteaq; aliçui noſtrûm veniret in mentem, idem alibi extare in grandiori tabulâ grandioribus litteris ſcriptum, nemo eſſet, qvin lucro qvodammodò apponeret, illam prius grandiorem tabulam inſpicere, ut poſteà, qvæ in minore ſcripta eſſent, iisdem veſtigiis faciliùs perſeqvi poſſet.* Addit deinde eandem eſſe, & idem efficere juſtitiam in totâ Civitate & in uno homine, ſed vim illius, in Civitate, qvæ major ampliorqve ſit, & faciliùs & clariùs perſpici poſſe. Qvòd ſi diſputatio de Repub. ad illuſtrandam juſtitiæ naturam qvæſita eſt, conſtat hanc qvidem eſſe principem & προηγουμένην, illam de Repub. adſcitam, & ἐπείσακτον καὶ παρεμβεβλημένην. Poſtremò id à Socratis ipſius verbis apertiſſimè colligi, qvi qvoties, ut fit, in diſputando, à juſtitiâ evagatus eſt, ad eam rediens, ait ſe redire ad id, qvod qværitur, & de qvo inſtituta eſt diſputatio: & ad ipſum libri decimi finem ita totum ſermonem concludit, ut dicat, colendam eſſe juſtitiam,

ut

ut & nobiſmetipſis & Diis immortalibus amici ſimus. Hæc igitur argumenta ſunt eorum, qvi de juſtitiâ, non de repub. præcipuam qvæſtionem in his dialogis eſſe ajunt. Qvâ in ſententiâ Marſilius fuit, qvi qvidem in hujus libri argumento ita ſcripſit. Atqve (ut ſæpe in his libris, ſed præcipuè in ſecundo declarat,) totam diſputationem de juſtitiâ à nobis inſcribi mavult, qvàm de republicâ. Idem ſentit & Chalcidius principio commentarii, quem ſcripſit in Timæum. Sed & multorum ex veteribus eadem fuit opinio. Alii tamen, qvorum non minor eſt auctoritas, præcipuam eſſe cenſent qvæſtionem de republicâ: idq; his argumentis confirmant. Primùm qvòd inſcriptio eſt, de repub. Qvod argumentum ut plus habeat ponderis, oſtendunt inſcriptionem illam eſſe antiqviſſimam maximèqve γνησίαν. Intelligendum eſt enim, non omnes inſcriptiones librorum Platonis aut antiqvas aut indubitatas eſſe. Nam & Platoni qvædam tribuuntur, qvæ Platonis non ſunt, (ut Axiochus ſive de morte, qvi Xenophanis Platonici eſt, qvod & Marſilius ſcivit; ut Alcibiades ſecundus, qvem & Athenæus ait putari Xenophontis, & ſtylus ipſe id oſtendere videtur; & Halcyon ſive de mutatione formæ olim legebatur inter opera Platonis, hodie inter dialogos Luciani: cùm eorum neutrius ſit, ſed Leontis Academici:) & ii dialogi, qvi ſine ullâ dubitatione Platonis ſunt, aliter ab aliis nominantur: ut Parmenides ab aliis περὶ ἰδεῶν, ab aliis περὶ γυμνασίας, ab aliis περὶ τοῦ ὄντος, ut teſtatur Proculus; ut Philebus, ab aliis de voluptate, ab aliis de ſummo bono; & qvi hodie titulum habet ἐραστῶν, id eſt, amatorum, ab omnibus antiqvis ἀντεραστῶν, id eſt, rivalium nomine citari ſolet, eſtq; ea verior inſcriptio. Qvi ergo ab inſcriptione argumentantur, ajunt veriſſimam & antiqviſſimam horum librorum inſcriptionem eſſe πολιτείαν, id eſt, de Repub. non de juſtitiâ. Nam & Ariſtoteles cùm eorum epitomen qvandam confeciſſet, ait ὕσως ἐπιτελεῦσθαι τὴν Πλάτωνος πολιτείαν: & in convivio, & in Politicis, qvoties horum librorum mentio eſt, ita eos nominat.

Theophraſtus qvoque in libris de legibus eâdem appellatione utitur. Sed & Plutarchus in quæſtionibus Platonicis, & Athenæus, & Origenes, & ex latinis Cicero, Macrobius, Lactantius, Chalcidius, omnes denique antiqui hos libros de repub. non de juſtitiâ vocant. Jam verò Platonicarum inſcriptionum tria genera ſunt: ἐκ προσώπων, ut Parmenides, Protagoras, Gorgias, Hippias; περιστατικὴ, ut Convivium; πραγματικὴ, ut νόμων, Πολιτικὸς, σοφιστής. Hæ poſtremæ ſemper continent τὸ προηγουμένως ζητούμενον. Hæc autem & vera eſt, & πραγματικὴ.

** Deſiderantur hic argumenta reliqva pro ſententiâ eorum, qui Quæſtionem Platonis in his libris præcipuam eſſe de Republicâ cenſent. Neq; ultrà dicendo progreſſus ipſe videtur Muretus. Cætera enim, qvæ propoſuerat, rejecit in ſeqvens*

PROOEMIUM,

qvod è Commentario ejus in primum ac ſecundum Platonis de Repub. librum tranſcribere placuit.

EXpoſui paulò ante utrorumqve argumenta, & eorum, qvi exiſtimant, in his Dialogis præcipuam qvæſtionem eſſe de Juſtitiâ, & eorum, qui de Rep. totam hanc diſputationem inſtitutam eſſe contendunt. Nunc qvid verè de hâc qvæſtione dici poſſit, breviter explicabo. Mihi certè utriqve rectè dicere videntur. Nam σκοπὸς eſt & περὶ δικαιοσύνης, & περὶ πολιτείας. Non, ut ſint duo σκοποί: ſed ut hæc duo idem ſint. Nam quod eſt ἐν μιᾷ ψυχῇ δικαιοσύνη, id in civitate talis πολιτεία. Nam & in Politiâ tria genera reſpondent tribus animæ partibus: τὸ φυλακικὸν τῷ λόγῳ. τὸ ἐπικουρικὸν, ὡς πολεμικὸν, τῷ θυμῷ. τὸ θητικὸν τῷ ἐπιθυμητικῷ. Platoni videtur, μίαν ἕξιν εἶναι τήν τε πόλιν κοσμοῦσαν, καὶ οἶκον, καὶ ἕκαστον: etſi hoc reprehenditur ab Ariſtotele principio Politicorum. Ergò & qvilibet noſtrûm vivit πολιτικῶς ἀποκεκοσμημένος, & πόλις δικαίως ταχθεῖσα. Eſtq; juſti-

juſtitia πολιτεία ψυχῆς, & πολιτεία δικαιοσύνη πόλεως. Et qui de juſtitiâ diſſerit, ſi de omni, diſſerit & de Politiâ, & contrà. Atque ipſum Platonem ita ſentire conſtat ex illâ ipsâ comparatione lib. II. Non enim tranſit ut ab uno in aliud, ſed ut à parvis literis ad majores, quibus idem ſcriptum ſit. Ergò ὕλη alia, ſed εἶδος idem. Inde in Theæteto præcipit, oportere ἕκαστον βλέπειν εἰς τὴν ἐν ἑαυτῷ πολιτείαν, καὶ τῷ ἀρίστῳ tradere τὴν ἀρχὴν αὐτῆς, ἀλλ' οὐ τῷ φιλοχρηματῳ. Et apud ipſum ἡ σωφροσύνη χαρακτηρίζει virtutem moralem: nihil enim ita neceſſarium τοῖς παιδευομένοις, ὡς τὸ σωφρονεῖν. ἡ δὲ δικαιοσύνη τὴν πολιτικὴν, nihil enim tam neceſſarium Rectori civitatis. ἡ ἀνδρεία τὴν καθαρτικὴν, καὶ ἡ φρόνησις τὴν θεωρητικήν. Non ergò duo σκοποὶ, ſed unicus, περὶ πολιτικῆς δικαιοσύνης, καὶ περὶ δικαίας πολιτείας. Et incipiendum qvidem à juſtitiâ, qvæ eſt qvaſi πολιτεία in uno; deſinendum autem in πολιτείαν, qvæ eſt juſtitia in multis. Ipſe autem inſcripſit tantùm περὶ πολιτείας, ὡς γνωρισματικῆς οὔσης. Additum eſt à poſterioribus: ἢ περὶ δικαίου. Ma... vulgò πολιτειῶν. Hîc enim una tantùm, quæ tamen rectè ...citur πολιτεία πρώτη: ut illa, quæ in libris νόμων, δευτέρα: tertia in Critiâ. Atque inde error.

Περὶ τοῦ εἴδους.

Ipſe tertio horum librorum facit εἴδη τρία, διηγηματικὸν, ...μιμητικὸν, μικτόν. Hi libri ſunt ἐν μικτῷ. In parte ἐνκεί...ε, in parte τὸ πρέπον mirabile.

Περὶ ὕλης.

...τος, id eſt, locus, in quo hi ſermones habiti eſſe dicun..., Pyræeus, quia loca maritima tumultuum plena ſunt, & hîc dicitur diſputatum eſſe ἐριστικῶς, καὶ οὐκ ἀ...ίδως de juſto. At hæc commemoratio pridianæ diſputa...nis, & illa ejusdem epitome in Timæo, in ipſo Aſtu. Hæc ...licent. Tempus, quo diſputatum eſt, Bendidia. At disputatio pridiè Panathenæorum, & illa in Timæo in

 ipſis

ipſis Panathenæis. Hìc qvoqve ἀλληγορίζουσι ἀκαίρως. Πρόσωπα: Cephalus, Socrates, Polemarchus, Glauco, Adimantus, Thraſymachus, Lyſias, Euthydemus, Niceratus, Clitophon, Charmantides. Sed detrahunt Cephalum, ut ſint decem, qvot & libri, & hunc numerum eſſe eundem cum qvaternario, qvi ſacer eſt Minervæ, & alia, qvæ ſomnia videntur. Marſilius etiam ineptiùs: Cephalum, qvòd ſit caput diſputationis; Polemarchum, qvia primus pugnam aggreditur; Thraſymachum, pugnatorem ferocem; Socratem, ſervatorem potentem. Si hæc nomina ficta eſſent, ut Thraſo, Gnatho, Peniculus, Pyrgopolinices, fortaſſe aliqvid diceretur. Tale eſt de numero librorum Homeri μῆνιν. Ridetur à Plutarcho, & Longino περὶ ὕψους, Philiſtus, qvòd in nomine Niciæ argutus videri voluerat: & qvòd dixerat, mutilatis Hermis Athenienſes ab Hermocrate Hermonis filio multa mala accepiſſe. Longinus addit, potuiſſe eum de Dionyſio Tyranno ita ludere, qvem Dio & Heraclidæ de Tyrannide deturbarunt. Nam Plautus non illepidè in Bacchidibus:

Adeon me fuiſſe fungum, ut illi crederem,
Cùm mihi ipſum nomen ejus Archidemides
Clamaret, dempturum eſſe, ſi qvid crederem?

Sed in ſeriis talia omnia ridicula ſunt & frigida; in jocando non illepida. Ut Cicero: Pollex non Index; & Verres; & libertum furacem Tollium pro Tullio; & Biberius Caldius Mero & ſimilia.

Cum

Digitized by Google

Cum in Platone explicando progrederetur:

Sive Præfatio in ſecundum Platonis de Repub. librum.

ORATIO V.

Habita Romæ IV. Kal. Martii. M. D. LXXIV.

MUlta ſapienter ab Euripide dicta ſunt, qvæqve præclarè ſuſtineant famam illius Oraculi, qvo traditum eſt, eum in tribus, qvi illâ ætate ſapientiſſimi eſſent, ipſius Dei voce numeratum: rectèq; judicavit Q. Cicero cùm dixit, ſe ſingulos ejus verſus ſingula teſtimonia putare. Apud eum autem qvodam loco mirari ſe dicit Hecuba, qvòd non, aliis omnibus ſtudiis omiſſis, omnes homines ad ſtudium eloqventiæ incumbant: eam enim unam in rebus humanis qvaſi regnum qvoddam obtinere. Eſt & alibi apud eundem Poëtam, orationem ad res efficiendas non minùs valere qvàm ferrũ. Qvæ non ſplendidiùs aut magnificentiùs dici, qvàm veriùs, & docet vetus hiſtoria & communis vita declarat. Qvid enim notius eſt, qvàm in omni ætate extitiſſe ſemper aliqvos, qvi qvaſi qvodam gubernaculo, ita linguâ huc illuc mentes audientium flecterent, qvietas concitarẽt, commotas ac concitatas tranqvillarent ac mitigarent, perſpicuè veris fidem detraherent, incredibilibus probabilitatẽ conciliarent, veteres opiniones evellerent, novas infererent, quid denique & qvatenus ab aliis credi vellent, ipſi definirent quaſique terminos pangerent? Neque verò hujus tantæ ac tam admirabilis poteſtatis ſuæ ipſa ſibi parùm conſcia eloquentia eſt: neque unquam eam obſcurè ac diſſimulanter tulit, qvæ, ut è vetere comœdiâ cognoſcimus, ab ipſa prope ortus ſui principio auſa ſit profiteri, ſe vias tenere ac tradere, qvibus cauſſa inferior dicendo ſuperior fieri poſſet. Neqve vanam aut inanem illam gloriationem fuiſſe, graviſſimis

perſæpè maximeqve inſignibus exemplis in omni Civitate patefactum eſt. Cùm igitur homines naturâ potentiæ cupidi ſint, & tantum ad eam in eloqventiâ momenti ſit; omnia omnes ejus conſeqvendæ causâ facere, ut ait Euripides, conſentaneum eſſet. At mihi tamen contra nonnunqvam accuratiùs hæc in animo reputanti, mirum videri ſolet, non jampridem omnes dicendi magiſtros, unà cum illo ſuo præclaro artificio ex omnibus locis communi aliqvo gentium ac populorum ſcito ejectos, expulſos, exterminatos fuiſſe. Neqve enim adverſus illos aut accuſatore ullo, aut teſte opus eſt. Ipſi ſe indicant, ipſi ſe deferunt, ipſi qvod occultandum potius videretur, id ſine metu ac pudore præ ſe ferunt, id oſtentant, eo ſe venditant, eo gloriantur. Nihil tam certum tamqúe exploratum eſſe, qvod non in dubium vocari, nihil tam abſurdum, tamqve perverſum, qvod non eloqventiæ viribus obtineri ac perſuaderi qveat: voces ſunt hominum iſtam facultatem non calumniari & in odium vocare, ſed ornare & hominibus commendare cupientium. Hoc autem qvid aliud eſt, qvàm noctem ac caliginem rebus inducere, & quaſi Circeo qvodam poculo ad eam dementiam homines adigere, ut certi ac firmi in qvo inſiſtant nihil habeant, ſed modò huc, modò illuc incertis opinionum fluctibus agitati vagentur? Si pharmacopola aliqvis oppida circumiens ejusmodi venenum venale circumferret, qvod potu quidem jucundiſſimum eſſet, ſed potum adimeret hominibus omne judicium veri & falſi: omnes, ut opinor, ei advenienti portas clauderent, omnes eum à finibus ſuis abigerent; interdicerent etiam, ne qvis ab eo ejus veneni miſcendi ac temperandi rationem didiciſſe vellet. At non diſſimilem in eloqventiâ ineſſe vim ipſi illius profeſſores prædicant. An ſi qvis alienas fruges excantaverit, aut malis carminibus mentem alicui eripuerit, afficietur ſupplicio, idqve aut docuiſſe, aut didiciſſe capitale erit: qvi mellitis verbis & ad fallendum compoſitis multitudinem infatuaverit, eiq; graviſſimis in rebus illuſerit, aliosqve eandem fallendi ac circum-

circumſcribendi artem docuerit, is non modò ante oculos omnium impunè volitabit, ſed ultrò ob eam ipſam cauſſam ampliſſima ſibi decerni præmia poſtulabit? An qvi judicem pecunia corruperit, exulabit: qvi eloqventia, laudabitur? At hoc eo etiam tetrius ac ſceleratius eſt, qvòd pecunia corrumpi niſi improbus & impurus judex non poteſt: eloqventiâ etiam optimorum virorum judicia interdum depravantur. Itaqve ut Pittacus graviorem pœnam conſtituerat, ſi qvis alienam uxorem blanditiis ad faciendum adulterium pellexiſſet, qvàm ſi ei vim attuliſſet, qvod vi adhibitâ corpus tantùm, blanditiis etiam animus corrumperetur. Ita qvi fictis verbis ſeveritatē judicum inflectunt, graviùs puniendi eſſent, qvàm qvi eos largitione corrumpunt. Lacedæmonii qvidem, qvorum civitas optimis inſtitutis temperata putabatur, nullum apud ſe huic præſtigiatrici locum eſſe voluerunt, ſed ſimplex qvoddam & apertum,& pauciſſimis contentum verbis adamarunt dicendi genus. Athenienſes autem, apud qvos iſta & nata & alta atqve educata, & ſuo qvaſi mundo muliebri inſtructa & exornata Pandora eſt, quid non ab eâ malorum ac calamitatum pertulerunt? Grata enim & accepti beneficii memor alumna non aliunde ſibi potius qvàm à lare, aut, ut ipſi loqvuntur, à Veſtâ, incipiendum putavit: & altricibus ſuis Athenis egregia ſanè nutricia perſolvit. Nam qvibuscunqve tempeſtatibus ac procellis Athenienſium vexata Reſpub. eſt, earum longè maximam partem oratoribus ſuis acceptam ferre meritiſſimò poteſt. Qvorum etiam unus, ut Enceladus, cui mons Ætna impoſitus eſt, qvoties ſe commôrit, totam Siciliam concutere dicitur: ita ipſe cùm ſe dicendo incitaverat, univerſam permiſcere ac perturbare Græciam dicebatur. Et eâ ipſa tamen in Civitate ab Areopago eloqventia exulabat. Qvod enim templum juſtitiæ dicaverant, in id patere aditum judiciorum corruptrici eloqventiæ noluerunt. Nam qvod à multis perſæpe dictum eſt, non eloqventiæ iſtam culpam eſſe, ſed hominum, ea ſecùs, qvàm oportet, uten-

utentium: ipſius qvidem hunc eſſe finem, ut innocentiæ, non flagitio, ut æqvitati, non injuſtitiæ, ut veritati, non ut mendacio patrocinetur: videamus, ne rebus ipſis hæc oratio refellatur. Veritatis per ſe magna vis eſt, ita ut ſuis opibus pollens, ſuis copiis freta, ſuis præſidiis firma, aut nihil, aut non admodùm externa auxilia requirere videatur. Itaq; idem ille, qvem principio nominavi, Euripides veritatis ſimplicem eſſe ait orationem, neq; ullis medicamentis ac lenociniis indigere. Neqve qvisqvam unqvam ſe orator magnoperè jactaverit, qvòd veram & juſtam cauſſam obtinuerit; ne dignantur quidem ad eas, qvæ hujusmodi ſunt, accedere. Si quem depoſitum ac deſperatum & manifeſtis criminibus oppreſſum, & tacito omnium præjudicio morti deſtinatum reum recipere potuerint: in eo ſibi placent, ſe circumſpiciunt, ſe jactant, cœlum digito ſibi videntur attingere: ut cùm Cicero in Cluentianâ cauſsâ gloriatus eſt, ſe tenebras judicibus offudiſſe. Quantò verior eſſet gloriandi cauſſa, ſi tenebras ab eorum animis diſcuſſiſſet, ſi omnem errorem eripuiſſet, ſi id, de qvo judicaturi erant, in clarà, ut ita dicam, luce videndum collocâſſet! At hoc viri boni erat, non oratoris boni. Immò verò, ait alius, ne orator quidem eſſe poteſt, niſi qvi vir bonus ſit. Scio iſtud dici & ad auctorem M. Catonem referri: ſed me magis Ariſtoteles movet, qvi me Philoſophus cum aliis rebus rapit, tum quòd mirificè veritatis amans videtur. Is igitur, bonus vir ſit orator, an minus, negat quidquam ad artem pertinere: Illud qvidem eſſe in arte vel præcipuum, ita fingere ac conformare orationem, ut te, qvicunque ſis, ii qvi audient bonum virum eſſe & ſibi amicum putent. Egregiam verò & expetendam artem: qvæ eam injuſtitiæ partem doceat, qvâ nulla capitalior eſt, qvo modo conſeqvi poſſis, ut cùm maximè fallas, tum maximè vir bonus eſſe videaris. Qvòd ſi maximè ad verum & ad falſum perſuadendum utilis eſt eloqventia: tamen in tanto periculo, & in tantâ multitudine hominum eâ improbè utentium, non paſſim, neqve qvibuslibet uſus illius

permit-

permittendus eſſet; ſed ut Cretenſes armorum tractationem ingenuis permittebant, ſervis denegabant: ita deligendi eſſent publicè ex omni multitudine certi tantùm, qui eloqventiæ præceptis inſtituerentur. Qvid enim eſt, quo iſta præclara facultas, cùm ſemel frontem perfricuit, progredi non audeat? Ornat exqviſitiſſimis laudibus res contemptiſſimas, & abjectiſſimas, comam, calvitium, culicem, muſcam; nonnullas etiam apertè malas & hominum generi noxias, febrem, peſtem, bellum, ſtultitiam; homines teterrimos, Phalarin, Buſirin & ejusmodi alios. Quæ & ſi nonnullis fortaſſe toleranda videri poſſint, ut ludicra, neqve aliò pertinentia, qvàm ad exercitationem & ad oſtentationem ingenii: tamen haud ſcio an rectiùs ex civitate tollerentur. Certiſſima enim peſtis animorum eſt mendacium, cui aſſuefieri periculoſum eſt: cùm, ut veriſſimè cecinit Evenus, conſuetudo progreſſu temporis tandem in naturam convertatur. Semper mihi placuit dictum Solonis, qvi cùm Theſpin primùm tragœdiarum ſcriptorem ipſum fabulas ſuas, ut tum mos erat, docentem ſpectaſſet, poſtea qvæſiiſſe ex eo dicitur, ecqvid puderet, in tantâ auditorum multitudine tam multa mentiri? cumq; ille reſpondiſſet, turpe non eſſe, talia joco & agere & dicere: ibi tum prudentiſſimus ſenex baculo, qvem ex Athenienſium conſuetudine geſtabat, terram percutiens; *Næ nos*, inquit, *ſi iſtos jocos hîc laudare aſſueſcemus, citè eosdem in contractibus & in judiciis reperiemus.* Sed tamen ne ſummo jure agamus, néve omnia nimis ad vivum reſecare videamur, demus hanc veniam Sophiſtis, ut tanqvàm neuroſpaſtæ, aut ii, qvi agilitate qvâdam & celeritate manuum, levibus ac politis calculis huc illuc movendis ſpectantium oculos eludunt, qvos Græci Pſephopæctas vocant, ita ipſi qvoq; talibus argumentis inter pueros ludant: præſertim cùm periculum non ſit, ne qvis qvod muſcam à Magiſtro laudari audierit, in captandis poſtea ac colligendis muſcis nimis magnum ſtudium ponat; aut qvia febris peſtisve multis laudibus ornata ſit, talia bona non ipſi potiùs rhetori

rhetori evenire optet, qvàm ſibi. Qvid, cùm ea ſibi ad dicendum argumenta ſumunt, qvibus ſubruuntur fundamenta virtutum, amor honeſtatis excutitur, animi hominum peſtiferis ac nefariis opinionibus imbuuntur, tamenne eos ferendos eſſe dicemus? Olim qvidem, cùm Athenienſibus ob Oropum vaſtatam Sycionii, qvi eis judices à Senatu dati erant, mulctam qvingentorum talentorum irrogaſſent, eaqve juſto gravior videretur: misêre Athenienſes legatos in hanc urbem, per qvos à Senatu peterent, uti aut ejus pœnæ gratia ſibi fieret, aut certè aliqvid ex eâ diminueretur. Ejus legationis principes fuerunt Carneades Academicus, Critolaus Peripateticus, & Diogenes Stoicus. Qvibus, dum ôtioſi in urbe ſententiam Senatûs exſpectant, lubido inceſſit, Græco more *ἐπιδείξεις* facere, & qvotidie in cœtu ac conventu hominum de variis qvæſtionibus diſputare. Ibi tum Carneades, qvi vi & copiâ dicendi antiſtare collegis putabatur, qvodam die de juſtitiæ laudibus ornatè ac luculenter dixiſſe perhibetur: cùm quidem Ser. Galba, & M. Cato ille Cenſorius ei diſputationi intereſſent. Sed ille idem Carneades qvæcunqve tum de juſtitiâ dixerat, ea poſtridie contrariâ diſputatione ſubvertit, multoqve plura collegit, qvibus planum faceret, juſtitiam meram eſſe ſtultitiàm, oppidoqve antiqvos ac ſimplices eſſe illos, qvi ſi modò impunè injuſti eſſe poſſent, à faciendâ injuriâ, propter inanem qvandam umbram & opinionem juſtitiæ, temperarent. Senſit Senatus, ad eam diſciplinam nimio plus docilem eſſe multitudinem: neqve tanti eſſe audire doctores Græcos compoſitè ac modulatè verba fundentes, ut propterea ferendum eſſet, corrumpi civium ingenia, & ad improbitatem ac neqvitiam à fide & à virtute traduci. Conticeſcere igitur eos juſſit & qvàm primùm remiſit in Græciam: ne populus ille, cujus potentia & auctoritas apud exteras gentes non armis magis qvàm opinione juſtitiæ creverat, bene dicendi ſtudio captus bene vivendi ſtudium abjiceret. At ſi jure ob eam rem Carneades vituperatus eſt, qvomodo defendetur

detur Plato? Nam qvæ tum pro juſtitiâ adverſus juſtitiam Carneades dixit, eorum ſemina multò ante & in Gorgiâ, & in primis duobus, de republicâ libris à Platone ſparſa erant. Meminiſtis, quàm multa hujus generis in ſuperiore libro Thraſymachus dixerit, qvibus multò plura, multoqve ad perſuadendum efficaciora in eo, qvem nunc explicare ingredimur, à Glaucone & ab Adimanto adferuntur. Num igitur & Plato vituperandus, qui mandanda illa & conſignanda litteris duxerit; & malè Cicero, qui tot annis pòſt eadem in ſuos de Repub. libros tranſtulerit; & nos hodie parum prudentes, qvi veſtra adoleſcentes ingenia, qvorum nobis cultura commiſſa eſt, in his potiſſimùm diſputationibus cognoſcendis exerceamus? Immò verò & nulla in Platonem reprehenſio cadit, & culpa vacat Cicero, & à nobis ex omni ſcriptorum numero nullus eligi poterat, in qvo majore fructu, qvàm in Platone, veſtra elaboraret induſtria. Nam ut ceterorum, qvæ ſuprà diximus diſſolutionem in aliud tempus reſervemus, & eam tantùm partem pertexamus, cujus præcipuè cauſſa hunc ſermonem exorſi ſumus, diſpar qvidem fortaſſe Carneadis cauſſa atque ratio fuerit: Plato certè nihil ſe, nihil Philoſophiâ indignum ſuſcepit; nihil qvod non omni ex parte ei, qvem verè ac meritò animorum Æſculapium nominavit antiqvitas, conveniret. Non enim has ſubdolas juſtitiæ criminandæ rationes ipſe commentus eſt, neq; earum qvaſi ſator ac parens fuit: ſed eas cùm ab hominibus improbis proditæ vagarentur ac ſpargerentur licentiùs, jamqve per multorum animos qvaſi contagione qvadam ſerperent, ne diffluerent ac manarent latiùs, præcidendas ipſe atque amputandas, putavit. Non poterat autem juſtitia perfectè cumulatèqve defendi, neqve profiteri, quantò plus in eâ non dignitatis modò, quòd & adverſarii fatebantur, ſed utilitatis qvoqve, qvàm in injuſtitiâ ineſſet, niſi omnia, qvæ pro injuſtitiâ dici conſueverunt, accuratè, & exponerentur & refellerentur. Hoc igitur ita præſtitit Plato, ut nihil in ejus argumenti tractatione

vafrè,

vafrè, acutè, callidè, aptè ad fallendum dici poſſit, qvod ipſe prætermiſerit. Ac Thraſymachum qvidem, ut ſophiſtam, induxit, ſerio & ex animi ſui ſententiâ pro injuſtitiâ perorantem. Cujus inania argumenta & futiles ratiunculas, cùm libro primo, nullo prope negotio, ludibundus refutâſſet Socrates: illam qvaſi velitationem multò gravior pugna excipit cum Glaucone & Adimanto. Qvos tamen, qvia viri inprimis boni erant, & juſtitiæ amantes, ſtatim à principio profitentes ac conteſtantes facit, ea ſe dicturos, non qvæ ſentirent ipſi, ſed qvæ ab aliis dici ſolerent, qvæqve reprehendi ac convinci cuperent: Cùm igitur accuratiſſimè & exqviſitiſſimè ab eis eſſet accuſata qvidem & abjecta juſtitia, defenſa autem & collaudata injuſtitia, ut vix eorum orationi reſiſti poſſe videretur: Deum immortalem qvo robore, qvâ firmitate, qvâ copiâ argumentorum, qvanto orationis impetu fregit ac diſſipavit illas injuſtitiæ copias Socrates? Qvi qvidem eò rem perduxit, ut apertè demonſtraverit, id, qvod etiam hodie nonnullis Chriſtianâ religione imbutis, vix ſatis perſuaderi poteſt, non tantùm propter præmia, qvæ juſtos & in hac vitâ comitantur, & poſt mortem manent; neqve propter pœnas, quas injuſti nullo modo effugere ac vitare poſſunt: ſed etiam ſi qvis juſtis omnem præmiorum ſpem, injuſtis omnem & infamiæ & ſupplicii metum detrahat, infinitis tamen partibus præſtare, in mendicitate, in exilio, in morbis, in tormentis ac cruciatibus, in infamiâ atque odio, in eqvuleo atqve ignibus juſtum eſſe, qvàm cum injuſtitiâ vivere in ſummis opibus, & omni earum rerum, propter qvas vulgo homines à juſtitiâ deſciſcunt, copiâ circumfluentem. O non loqvendi tantùm, ſed & ſentiendi, ex illis veteribus, qvos Deus verâ ſui cognitione non afflaverat, unicè magiſter Plato, qvæ unqvam par dignitati, ac meritis erga omnem poſteritatem tuis reperiri poterit oratio? Tu, quomodo animi noſtri à vitiorum ſordibus purgari poſſint, oſtendiſti; tu, qvemadmodum hominibus adhuc in terra verſantibus cœleſtem qvodammodo vitam vivere

vivere liceat, aperuiſti; tu divina cum humanis, qvantum quidem humano ingenio id perfici potuit, copulaſti; tu ea tradidiſti, quæ nos, nos inquam ipſi, qui à Deo per Filium adoptati, & cœleſti doctrinâ imbuti ſumus, à te dici potuiſſe miramur. Sed Platonem laudare neceſſe non eſt: danda potiùs opera eſt, ut quæ ille divinitùs ſcripſit, cognoſcamus ac conſequamur. Quam ad rem ſi cui vobis uſui meam eſſe poſſe operam creditis, dabo operam, qvod in me erit, ne unquam veſtra vos de me opinio prorſus fefelliſſe videatur.

Ingreſſurus explanare M. T. Ciceronis libros de Officiis.

ORATIO VI.

Habita Romæ III. Non. Novembris. M. D. LXXIV.

DEcreveram hoc anno pulcherrimum conſilium, qvod anno ſuperiore ceperam, perſeqvi, & denuo Platonem cum Cicerone conjungere: tum ut adoleſcentes in ſtudio Græcarum literarum, quas maximo cum animi mei dolore evaneſcere, & ad nihilum recidere, ſecumqve omne elegantioris doctrinæ genus trahere video, pro meâ virili parte continerem: tum ut nobiliſſimus Philoſophus cujus ante me in his ſcholis nunquam, ut opinor, audita vox erat, paulatim familiarior factus uberrimis illis ſapientiæ & eloqventiæ ſuæ fontibus ingenia noſtra copioſiùs & abundantiùs irrigaret. Aliter viſum eſt iis, qvorum nutu atque auctoritate noſtra omnium ſtudia diriguntur, qui ſive mihi ad tractandam, ſive vobis ad percipiendam, Platonicarum diſputationum gravitatem non ſatis eſſe virium judicarint, ſive in eo aliud qvippiam ſecuti ſint, (non enim fas

nobis eſſe arbitror, in eorum judicia curioſiùs inqvirere,) omnem à me hujus anni operam in uno Cicerone conſumi maluerunt. Pareamus libenter, ut par eſt, iis, qvibus parere omnes debent: qvodqve ipſis placuit, id ſine ullâ retractatione, melius eſſe credamus. Non enim, ne graviſſimis qvidem in rebus tantum apud nos valere ulla probabilium rationum momenta debent, ut non multo plus illorum vel juſſis, vel conſiliis, vel auctoritate moveamur. Pervolutabimus igitur hoc anno aureos illos M. Tullii libros de officiis. Qvi cùm tres ſint, & totidem in partes annuum hujus noſtri muneris curriculum diſtingui ſoleat: dabimus operam, ut ſingulorum librorum explicatio cum illâ tripartitâ temporis noſtri diſtributione ac deſcriptione concurrat ac congruat. Nam qvi dies nobis, ſtatis anni temporibus ad relaxandos animos, & ad vires denuo colligendas concedi ſolent, iis ipſe otium mihi ſponte abjudicabo, &, rationes veſtras commodis meis anteponens, domi qvidem, ſed ita ut neminem, qvi audiendi ac diſcendi ſtudio teneatur, excludam, qvæ hîc temporis anguſtiis excluſus, non potuero, illic commodiùs explicabo. Scitis idem me ſuperioribus annis factitaſſe: & cùm ad me magnus ſtudioſorum numerus domum qvotidie ventitaret ac conflueret, perfeciſſe, (præfiſcini, ut loqvebantur veteres, dixerim,) ut nulla pars anni utiliùs ab eis aut fructuoſiùs poneretur, qvàm ea, qvæ libera qvotannis ac ſoluta otio tranſigi ſolet. Qvod ego non jactandi mei cauſsâ dico, (neq; enim unqvam tantum laboris ſubire ac ſuſcipere potero, ut aut ſanctiſſimi Pontificis Gregorii XIII. aut ampliſſimorum Cardinalium, qvi juſſu ipſius huic gymnaſio præſunt, ſingularem in me benignitatem ac beneficentiam exæqvem,) ſed ut vos, ſi qvâ ratione poſſum, exacuam & exſuſcitem ad ſuſcipiendam aliqvam curam ac cogitationem utilitatis veſtræ: ne cùm mihi navandæ vobis operæ voluntas nunqvàm defuerit, veſtra vobis tarditas ac negligentia aditum ad veram laudem ac dignitatem intercluſiſſe videatur. Ac qvoniam ſcio eſſe nonnul-

Digitized by Google

nullos, qvi mirentur, qvos ipſe mihi, cùm vacationes dantur, voluntatios labores injungere ſoleo, cur non hoc ipſo potiùs publicè nobis conſtituto ad docendum loco, quàm intra domeſticos parietes obeam, ejus qvoqve rei qvæ cauſſa ſit, aperiam, ne conſiliorum meorum pars ulla vobis ignota ſit. Officii enim mei rationem omnibus qvàm notiſſimam eſſe cupio, ne qvis cuipiam pateat ad calumniandum locus. Primùm igitur ſi dicam id facere me, ut aliqua pars laboris minuatur mihi, nemo me, ut opinor, meritò reprehendat, qvod vobis à me ſponte tribuitur, ſi in eo etiam commodi mei rationem habendam eſſe aliqvam putem: præſertim cùm vobis ex eo nihil oriatur incommodi. Sed ſunt alia graviora, qvæ me magis commoveant. Huc qvoties venimus, pendendum nobis eſt ex aliqvot abjectiſſimorum nebulonum libidine, qvi ſibi pro oblectamento habent, obſtrependo, obturbando, exſibilando, laudabiles aliorum conatûs, qvoties collibuit, impedire: domi ab illâ fece ac colluvie nihil periculi eſt: ubi ſi quid tale tentare auderent, extruderentur, & ſi redire poſtridie vellent, excluderentur. Hìc vix unquam mihi horam integram docere permittitur: domi me ſæpè horas duas, ſummo ſilentio, ſummâ omnium voluntate auditum eſſe meminiſtis. Illic ſi qvis qvid minus intellexit, licet rogare, licet colloqvi, licet placidè ac comiter, ſi qvid ſit, de qvo dubitetur, exqvirere. Hæ me cauſſæ adducunt, ut quoties à publico munere ceſſatio eſt, libentiùs doceam domi. Neqve dubito, qvin hoc conſilium meum omnes æqvi & harum rerum intelligentes exiſtimatores probent. De qvo cùm & aliqvid dicendum fuerit, & ſatis multa jam dixiſſe videar, tranſibo ad alia, qvæ propriè pertinent ad eos libros, qvos vobis hoc anno Deo fretus explanare decrevi. Qvi quidem multis nominibus magno apud nos in pretio eſſe debent. Primùm qvòd Ciceronis ſunt, hoc eſt, ejus viri, qvi perpetuò omnium ætatum conſenſu inter Romanos ſcriptores eloqventiæ laude ita numeratur primus, ut ab eo nemo numeretur ſecundus. Deinde qvòd

ſcripti à Cicerone jam ſene, cùm ſingularis ille vir, natusqve in poſteritatis exemplum, & multo ſtudio, multisqve vigiliis, & longo uſu, ac tractatione rerum maximarum, & multis quibus agitatus erat, caſibus, immenſam ſibi quandam vim ſapientiæ ac prudentiæ comparaſſet: fuit enim hic propè ultimus illius præſtantis ingenii fœtus: ut poſtea magis intelligetur. Adde qvod ſcribit ad filium, & ad filium Athenis agentem in convictu ac contubernio hominum doctiſſimorum: ut veriſimillimum ſit, & ſummam ab eo curam adhibitam in colligendis undiqve bonis & utilibus præceptis, quæ congereret in eos libros, ex quibus unicum & unicè carum filium legem ac normam inſtituendæ vitæ petere vellet; neqve quidqvam prætermiſſum in limandis ac perpoliendis, qvæ ita ſcriberentur, ut in eam urbem, quæ tum eruditionis ac ſapientiæ domicilium erat, acutiſſimorum hominum ſubitura judicium, mitterentur. Conſtat etiam ipſum ſibi valdè placuiſſe in confectione horum librorum, ut qui ſibi unus optimè conſcius eſſet operæ in eis ſcribendis collocatæ. Nam & principiò commendat eos, ut ad Latinæ orationis ubertatem ac copiam profuturos; & ad finem, magnum à ſe munus habere filium dicit; & ad Atticum ſcribens, homini eruditiſſimo, & cujus ipſe ſæpe miniatulas ceras extimeſcebat, magnam hujus operis expectationem concitare non veretur. *Nos hic*, inqvit, φιλοσοφούμεθα, *quid enim aliud? &* τὰ περὶ τοῦ καθήκοντος *magnificè explicamus*, προσφωνοῦμεν*que Ciceronem: qvâ de re enim potius pater filio? deinde alia: quid quæris? extabit opera peregrinationis hujus.* Ac ne quis ipſius, quaſi Aſtydamantis cujusdam, de ſe teſtimonium elevare conetur, ſciat hos libros ſemper fuiſſe in primâ commendatione apud ſapientiſſimos qvosque, ut & tererentur aſſiduè manibus, & à plerisqve etiam ad verbum ediſcerentur. Inter quos minimè contemnendum eſt judicium Alexandri Severi Imperatoris optimi & eruditiſſimi, de qvo ita ſcribit Lampridius. *Poſt actûs publicos, ſeu bellicos, ſeu civiles, lectioni Græcæ operam majorem dabat,*

de

de Repub. libros Platonis legens : latina cùm legeret , non alia magis legebat, quàm de officiis Ciceronis & de Repub. Ut mihi hoc qvoqve perbellè cecidiſſe videatur, quod cùm anno ſuperiori libros aliquot Platonis de Repub. interpretati ſimus, eis nunc ſubjiciamus interpretationem librorum Ciceronis de officiis, qvaſi præſtantiſſimi, & ſapientiſſimi Imperatoris veſtigia perſeqvamur. Sed nihil eſt qvod magis invitare atq; allicere nos debeat ad accuratam horum librorum lectionem, quàm res ipſæ, de quibus in eis diſputatur. Continent enim præcepta virtutis, docent qvomodo unusquisq; in omni parte vitæ gerere ſe debeat, quid à qvoq; poſtuletur, qvid qvemq; deceat, qvid patriæ præſtandum ſit, quid parentibus, qvid propinqvis , ceterisq; amicis, quid univerſo hominum generi, ea denique, qvorum ſtudium

Æquè pauperibus prodeſt , locupletibus æqvè:
Æquè neglectum pueris ſenibusq; nocebit.

Socrates qvidem, qui in his & talibus quęrendis ſtudium omne conſumerent, eos ſapere unos prædicabat: qvi, his neglectis, de naturâ mundi, de rebus ſuperis, de cauſis ventorum, imbrium, fulgurum, philoſopharētur, deſipere hallucinariq; dicebat. Eò autem hi libri à cordatis, ut Ennii verbo utar, & intelligentibꝰ pluris fieri debent, qvod cùm ducti ſint è Stoicorum diſciplinâ, qvorum fuit quidem ſeverũ in primis, &, ut ita dicam, maſculum philoſophandi genus, ſed pleræq; tamen præcepta rigidiora, & à communi hominum captu remotiora: ita ſe Cicero temperavit, ut ab illis, quæ abſurda, aut erant, aut videri poterant , abſtinuerit, omniaqve ad civilis vitæ inſtitutionem apta & accommodata protulerit. Sed de cauſis, cur hi libri nobis cari , ac commendati eſſe debeant, abundè dictum puto. Nunc anteqvam progrediar longius, non erit alienum breviter reſpondere quibusdam reprehenſoribus, qvi me non tantùm abſentem in circulis & conviviis vellicant, ſed eſſe interdũ etiam pręſenti moleſti ſolent. Ajunt enim perperam facere me, qvi cùm juſſus ſim, qvantum qvidem vires meæ ferunt,

 elo-

eloqventiæ præcepta tradere, ejusmodi tamen ferè libros interpreter, qui non tam bene dicendi, qvàm bene vivendi præcepta continere videantur. Qvam reprehenſionem, ſi ambitioni meæ ſervire vellem, nunqvam eqvidem refellerem. Quid enim eſſe mihi glorioſius poteſt, qvàm ſi vobis juvenes ea præcepta qvotidiè inſtillare dicar, qvibus non tam oratio comptior, qvàm vita melior fiat? O benevolos reprehenſores, & exiſtimationi meæ amicos! ô reprehenſionem cuilibet laudi anteponendam! Qvis non eos à me ipſo appoſitos atqve allegatos putet? Nam orichalcum pro auro, aut vitrum pro gemmâ ſi qvis vendiderit, meritò, ut improbus, accuſetur; aurum qvidem pro orichalco, aut gemmam pro vitro qvi dederit, nemo ſe, ni fallor, ab eo deluſum ac deceptum conqveratur. Sed ne qvis ſit error, hoc ſibi reſponſum habeant, jam inde ab heroicis temporibus conjunctam fuiſſe harum rerum profeſſionem: idqve vel illo cognoſci Homeri loco, ubi Phœnix datum ſe Achilli à Peleo dicit, ut eum & ornatè dicere, & fortiter facere doceret:

> Τοὔνεκα με προέηκε διδασκέμεναι τάδε πάντα,
> Μύθων τε ῥητῆρ᾽ ἔμεναι, πρηκτῆρά τε ἔργων.

Et certè ſive vera eſt M.Catonis illius ſapientis definitio, oratorem eſſe virum bonum dicendi peritum: qvi, quomodo vir bonus fias, docet, potiorem ac præſtantiorem partem artis oratoriæ docet; ſive Ariſtotelem ſequi malumus, ut quamlibet bonum oratorem eſſe poſſe dicamus etiam, qvi non ſit vir bonus: facere tamen nullo modo poſſumus, qvin eam partem philoſophiæ qua formantur mores, oratori futuro neceſſariam eſſe fateamur. Qvomodo enim aptè & copioſè aut laudabit aut vituperabit, niſi qui virtutum vitiorumqve naturam, ex qvibus omnis vera laus & omnis vituperatio naſcitur, diligenter cognitam ac pertractatam habuerit? Qvomodo potens & efficax in ſuadendo aut diſſuadendo futurus eſt, qvi, qvæ ſecundo horum librorum de utili atque inutili traduntur, nunqvam didicerit? Qvid aget in judiciis, qvi juſtitiæ injuſti-

juſtitiæqve cognitionem è philoſophorum fontibus haurire neglexerit? An ego, ſi troporum ac ſchematum exempla traderem, & qvotidiè illa ludimagiſtrorum dictata cantarem, de exordio, de diviſione, de narratione, de confirmatione, de epilogo, de generibus cauſarum, de ſtatibus, ad qvæ puto jam multorum è vobis aures occalluiſſe, plus vobis ad eloqventiam prodeſſem, qvàm cùm aut libros Platonis de Republicâ aut Ciceronis philoſophica interpretor? Vera & ſolida eloqventia non tantùm in verbis poſita eſt, ſed in rebus. Præclarè autem Horatius:

Scribendi rectè, ſapere eſt & principium & fons.
Rem tibi Socraticæ poterunt oſtendere chartæ:
Verbaq; prævisam rem non invita ſeqventur.

Sed ut Ixion in fabulis pro Junone nubem: ita hodie magna pars hominum pro eloqventiâ amplectitur inanem loqvacitatem. Atq; hôc deteriùs eunt res, qvòd qui omiſſis rebus verba curant, ne verba quidē ſatis curant, ſuntq; in illo ipſo ſuo puerili ac ludicro ſtudio negligentes. Vos ſi me auditis, utrumqve curate, & date operam, ut olim oratio veſtra & copiâ rerum madeat, & bonis ac lectis verbis conſtructa ſit. Ad utrumqve vobis operam meam profiteor, &, magis ut vos excitem, qvàm ut me extollam, jam nunc prædico ác præmoneo, niſi ad aliqvam in hoc genere laudem perveniatis, daturum me operam, ut omnes homines intelligant, qvidvis potiùs vobis, quàm me vivo hortatorem ac ducem ad eloqventiam defuiſſe.

Cùm librum tertium Officiorum Ciceronis explanare inciperet.

ORATIO VII.

(jam demùm addita è Comment. Mureti in Ariſtot. Rhetor. &c. p. 252.)

TAndem aliqvando, Auditores, intermiſſa ſtudiorum noſtrorum curricula repetenda ſunt, animiqve diuturnâ jam qviete recreati ac refecti, ad illas nobiles exercitationes, quibus ad ſapientiam, & ad dicendi copiam excoluntur, denuò conferendi. Juvat ad ſolitos labores redire; juvat hanc adoleſcentium, optimis artibus deditorum, coronam intueri; juvat qvotidiè aliqvid ex me promere, qvo veſtri iſti honeſtiſſimi vobisqve digniſſimi conatûs adjuvari poſſe videantur. Quid enim per Deum immortalem facere aut præſtare melius, aut in qvo induſtriam meam exercere fructuoſiùs poſſum? An agricolæ, cùm ſegetem à ſe conſitam, herbeſcentem, culmisqve ſe geniculatis paulatim humo tollentem; cùm ſuâ manu depactas arbores ſucceſcentes, ſeqve primo vere in florem induentes vident, afficiuntur intimis ſenſibus, & incredibilem quandam animo percipiunt voluptatem: ego, cùm ingenia veſtra ingenuarum artium præceptis à me conſita, majores qvotidiè ad virtutem, & ad veram ac ſolidam gloriam progreſsûs facere videam, idem mihi faciendum non putem? Sed vobis qvoqve, Auditores, etiam atque etiam videndum eſt, ne ullam occaſionem diſcendi amittatis; ne optimam & ad ſtudia aptiſſimam ætatis partem, in qvâ nunc eſtis, inutiliter conſumatis; neve exiſtimetis, poſſe magnam doctrinæ copiam ſine magnis laboribus comparari. Ego quidem à me nihil deſiderari patiar eorum, quæ mei muneris ſunt: neque committam, ut, ſi qui ex vobis, qvod nolim, ſuorum opinioni atqve expectationi minùs cumulatè reſpon-

Digitized by Google

ſponderint, ulla in me ejus rei culpa hærere videatur. Nullo vobis loco, nullo tempore deero, ſtudiaque veſtra non otio tantùm meo, ſed & negotiis & occupationibus anteponam. Vos qvoqve acuite atque excitate induſtriam meam diligentiâ veſtrâ! oſtendite, eos labores, qvi veſtrâ causâ capiuntur, vobis gratos & acceptos eſſe! Qui ingenio valent, videant, ne per ſocordiam illud ſibi perire patiantur; qui tardiores ſunt, tarditatem aſſiduitate ac diligentiâ corrigant; qui ſe usque huc & modeſtos & benè moratos, & diſcendi cupidos perpetuò præſtiterunt, dent operam, ut aliquid potiùs ad eas laudes quotidiè adjungant, quàm qvidquam ex eis deterant. Si qui antehac aut juvenili quâdam licentiâ proterviores, aut minùs ad rem ſuam attenti fuerunt, ii vel hoc ipſo anno, qvo major qvædam gravitas ac ſeveritas morum à nobis omnibus poſtulari videtur, vel hâc anni parte, quæ piorum omnium animis majorem quandam religionem incutere conſuevit, vel exemplo meliorum commoti, vel etiam tumultuandi ſine causâ & hîc perturbandi omnia ſatietate jam ac tædio capti, aut adjungant ſe nobis comites præclariſſimi ac fructuoſiſſimi conſilii atque inſtituti, aut æqvos ſe ſaltem ac placidos ſpectatores præbeant, neque ſibi pro ludo atque oblectamento habeant alienæ induſtriæ curſum ſine ullo ſuo emolumento impedire. Nunc ad Ciceronem audiendum veniamus: ne, cùm is liber, quem explicare ingredimur, de utilitate diſſerat, ejusqve perſeqvendæ vias commonſtret, nos in ipſo ejus veſtibulo horam nobis ad docendum conſtitutam inutilibus verbis conſumpſiſſe dicamur.

Cùm Ariſtotelis libros de arte Rhetoricâ interpretari inciperet.

ORATIO VIII. (aliàs VII.)

Habita Romæ Poſtridie Non. Martii M. D. LXXVI.

CRedo ego, Auditores, veſtrûm plerosqve mirari, eosqve maximè, qvi me diutiſſimè audierunt, qvod cùm hujus anni principio orationes Ciceronis in Verrem explicare ingreſſus eſſem, oſtendiſſemque non priùs me deſtiturum, qvàm eas omnes abſolviſſem: nunc mutato præter opinionem veſtram conſilio, Ariſtotelis libros de arte dicendi interpretandos ſuſceperim. Nam duodecim totos annos, qvibus in hâc urbe publicè docui, eam conſuetudinem quantum in me fuit, conſtantiſſimè tenui, ut, cùm alii ordinis mei homines ferè tertio qvoqve menſe novum aliqvid ſuſciperent: qvòd illâ crebrâ commutatione faciliùs & allici & retineri juvenum animos cernerent: ego contrà ab eo, quem ſemel in manus ſuſcepiſſem, libro, non facilè avelli me paterer, neqve integrum modò annum, ſed nonnunquam triennium, aut quadriennium uno atqve eodem in ſcriptore conſumerem. Quod inſtitutum meum etſi non deerant, qvi reprehenderent: illi tamen, quibus ego me probari cupio, ſemper probarunt. Nunc igitur quid cauſæ fuerit, ut ab eo deſciverim, aperire conſtitui: tum ut ne qvis id, tamquam temerè factum, levitati atque inconſtantiæ adſcribendum putet; tum ut omnes intelligant, quicqvid hujus factum eſt, veſtræ utilitatis causâ factum eſſe, neque aliò, qvàm ad ſtudia veſtra quibuscunque rationibus poſſum, promovenda, meos omnes conatus, omnes cogitationes, omnia conſilia pertinere. Primùm igitur viros graves, & in hoc ſtudiorum genere diligenter accuratèqve verſatos, qui & ad me ſæpe domum ventitare, &, cùm licet, auditorium

rium hoc freqventare conſueverunt, quoties recordarentur veterum illarum diſputationum, quæ à me de rebus graviſſimis quotidie habebantur, & olim cùm Ariſtotelis libros de moribus, & proximè cùm Platonis libros de republicâ interpretarer, indignantes atque ægrè ferentes audiebam, eò redactum eſſe me, ut de qvæſtiunculis ad grammaticos pertinentibus differere cogerer, & monere pueros, quid latinè, quid minus diceretur; quærere ex qvâ familiâ fuiſſet Verres, aut unde duxiſſet uxorem, aut ubi & quandiu exulaſſet; qvis ille eſſet, quem legum laqueis irretitum verſicoloribus tabellis Judicum ſeveritati eripuiſſet Hortenſius; quando ludi Romani, quando ludi Victoriæ, quando plebeji committerentur; ejusdemqve generis alia, quæ fallere modò atque oblectare puerorum otium, non etiam cordatorum hominum ſtudia tenere poſſent, qvorum in orationibus Ciceronis, aliisque ejus notæ ſcriptis exerceretur induſtria: à me graviora quædam & minus vulgaria reqviri: Ciceronis ſcripta magnam partem ejusmodi eſſe, ut eorum ſententiam quilibet, qui modò neqve pingui atque obtuſo ingenio ſit, neque in litteris hoſpes & peregrinus, ſi non facilè, at certè aliqvo modo per ſe conſequi qveat; eſſe alios ſcriptores, qvi ſine aliquo itineris duce vix perluſtrari à rudioribus poſſint: ad hos cupere ſe aditum ſibi operâ meâ patefieri, ad hos facem ſibi à me aliquam præferri, quod laboris in eis intelligendis capere neceſſe haberent, ejus ſibi partem per me aliquam detrahi. In eo autem ſermone ſæpè Ariſtotelis libros de Rhetoricâ nominabant, oſtendebantqve non obſcurè, nihil ſibi accidere poſſe jucundius, qvàm ſi adducere me poſſent, ut eos publicè interpretarer. Ego qui & juſtæ eorum petitioni obſequi cuperem, &, ut verum fatear, voluntate meâ eò inclinarem, qvò me ipſi vocabant: nihil tamen priùs decernendum ſtatui, qvàm, ut veteres illi, Apollinem, ita eum conſulerem, qui mihi in rebus obſcuris & incertis pro Apolline eſt, præſtantiſſimum virum, & ſummâ eruditione, ſummâ virtute, ſummâ dignitate

præ-

Digitized by Google

prǣditum Gulielmum Sirletum Cardinalem, commune decus ac præſidium omnium litterarum, omniumqve litteratorum. Ad quem cùm veniſſem, ſententiamqve ac voluntatem ipſius ſuper hâc re exquiſiiſſem: homo omnium, quos unquam audivi, diſertiſſimus, & in dicendo copioſiſſimus, ita vehementer hortari me cœpit, ne ulteriùs differrem facere qvod rogabar, verbis,

quæ timido quoque poſſent addere mentem,

ait Horatius, ut non modò me, qvi eòdem, ut dixi, propendebam, ſed quemlibet alium, vel eloqventiâ vel auctoritate ſuâ, qvò vellet, impulſurus fuiſſe videatur. Illius igitur auſpiciis, qvod felix fauſtumqve ſit, bonæ ſpei plenus, ad hoc mihi arduum ac laborioſum, vobis, ut ſpero utile ac fructuoſum munus accingor. Et qvoniam conſilii mei rationem, tanto præſertim auctore ſubnixam, ſatis jam omnibus probatam eſſe confido, accedo ad ea, quæ celeberrimi Ariſtotelis interpretes cujusque libri principio accuratè tractare ac perſequi ſolent. Sunt autem illa numero ſeptem. Primùm enim videndum eſt quid in his libris Ariſtotelis propoſitum ſit, qvod illi σκοπὸν vocant. Tum quæ utilitas ex accuratâ eorum pervolutatione ſperari queat. Tertio, quæ ſit vis ac ratio inſcriptionis. Qvartò, ſit ne verus hic ac germanus Ariſtotelis fœtus. Quintò, quo ordine inter ipſius opera legi debeat. Sextò, in qvot ac quæ præcipua capita dividatur. Poſtremò, ad quam Philoſophiæ partem pertineat. De quibus ſingulis dum breviter diſputo, peto ut me attentè audiatis. Propoſitum eſt igitur Ariſtotelis viam ac rationem tradere, qua, ubi perpetuâ ac continuatâ oratione utendum eſt, videamus omnia, quæ accommodata ſunt ad id, qvod volumus, perſuadendum atque obtinendum. Nam ut in topicis, qvibus totam dialecticam complexus eſt, omnes vias tradidit, qvibus in colloquiis & congreſſibus hominum poſſemus probabiliter aut opinionem noſtram tueri, aut alienam impugnare: ita in his libris nihil prætermittit eorum, quæ uſui eſſe poſſunt, cùm quis perpetuâ oratione aliquid multi-

Digitized by Google

multitudini perſuadere meditatur. Egregia res, (Deus immortalis,) egregia, & digna, quam vos, quibus integer ævi ſanguis, qvibus virent genua, omni ſtudio ac contentione ſectemini. Quid enim aut glorioſius, aut utilius, aut denique optabilius, quàm regnare qvodammodò ac dominari in aliorum animis, flectere eos linguæ gubernaculo qvò velis, & quid probent, quid rejiciant, quaſi pro imperio ac poteſtate præſcribere? Neqve verò eſt, qvod vereamini, ne vobis fucus fiat, neu præclara quædam & eximia profeſſi, nihil poſtea, qvod aut expectationi veſtræ, aut pollicitationibus noſtris reſpondeat, proferamus. Ariſtoteles eſt, qvem ſeqvimur, non oſtentator aliqvis, non unus ex iſtis diabolaribus magiſtris, qui cùm inepta quædam & puerilia & ad ſcholaſticas modò concertationes utilia tradiderunt, hanc Rhetoricam eſſe jactant: ſed Philoſophus graviſſimus, veritatis amantiſſimus, & cùm aliis nominibus ſuſpiciendus, tum hoc vel præcipuè, qvod ſemper plura præſtat quàm pollicetur. Utinam modò vobis ſeriò experiri libeat, an hæc vera ſint. Utinam qvàm facilè dictis noſtris conſtabit fides, tam facilè ac conſtanter à vobis induſtria ſedulitaſque præſtetur. Non metuo, ne qvis ſe deluſum conqueratur. Atque eqvidem propè jam ſupervacaneum puto, plura verba facere de eo, qvod ſecundo loco propoſueram, hoc eſt, de utilitate, quæ accuratam horum librorum tractationem conſecutura videbatur. Nam & res per ſe clara & perſpicua eſt; & cùm alii, tum nos ipſi ſæpe multa de utilitate eloqventiæ diximus; & Ariſtoteles ipſe ſub principium hujus libri in eam ſententiam dicturus eſt pauca qvidem, ut Menelaus Homericus, ſed quibus nemo acer & intelligens exiſtimator plura requirere debeat. Tranſeamus igitur ad inſcriptionem, quæ hæc eſt: *Ariſtotelis de arte Rhetoricâ libri tres.* In quâ nihil ferè aliud notandum videtur, quàm non fruſtra in eâ artis nomen expreſſum eſſe. Plato enim, ut ſuo loco videbimus, Rhetoricam artis nomine indignam eſſe dixerat, eamqve uſu tantùm qvodam & exercitatione rationis experti contineri, &, ut ipſius verba pona-

ponamus, Τριβὴν μόνον τινὰ καὶ ἐμπειρίαν ἄλογον εἶναι tradiderat. Qvam opinionem, ut ſtatim à principio amoliretur Ariſtoteles, ne qui fortè Platonis auctoritate commoti nullam eſſe artem dicendi putarent: in ipſo librorum ſuorum veſtibulo artis nomen adſcripſit. Vix puto eſſe quemquam hodie usque adeo imperitum, ut hos libros eſſe eos autumet, qvos de arte Rhetoricâ ad Theodecten Ariſtoteles ſcripſit: ſed tamen quia ſcio fuiſſe qui ita crederent, quaſi præteriens monebo, alios eſſe: etenim tertio horum librorum, libri ad Theodecten citantur. Nunc dicamus de eo, quod quarto loco poſuimus, & videamus ecquid certò conſtituere poſſimus, hos libros Ariſtotelis eſſe. Πάσχομεν γάρ τι ἀπὸ τῆς τῶν προσώπων δόξης, ait Simplicius. Ne quis autem hoc fruſtrà quæri exiſtimet, ſciat, veterem hunc errorem eſſe, ut claris ſcriptoribus multa tribuantur, quæ ab eis ſcripta non ſunt. Sic Homero ipſi ſcriptorum noſtrorum antiquiſſimo non deſunt, qui hymnos, ſive, ut Thucydides vocat, prooœmia falsò tribui adfirment, etſi mihi quidem Thucydides omnem dubitationem tollere videtur, qui ea ut Homerica agnoſcit. Sic quædam Moſchi & Bionis Theocrito vulgus adſcribit. Sic ara ejus putatur eſſe, cùm ex Luciano conſtet, eam eſſe Doſithei: & ſecuris quam Hephæſtio Simmiæ Thebano tribuit. Sic Phædonem Platonis ſunt, qui Panætii Stoici eſſe contendant. Sic ejusdem Alcibiades ſecundus ab aliis ad Xenophontem refertur. Sic denique multa ſcripta veterum, aliorum ſunt, aliorum putantur. Contigit hoc interdum propter ſimilitudinem nominum: ut cùm Demetrii Alexandrini libellus elegantiſſimus de elocutione Demetrio Phalereo tributus eſt. Sic olim multæ fabulæ tribuebantur Plauto, quæ Plautii cujusdam erant. Sic Anaximenis Lampſaceni liber de Rhetoricâ ad Alexandrum vulgò inter Ariſtotelea numeratur. Sic qvidam ex veteribus non ab eodem Homero ſcriptam eſſe dicebant Odyſſeam, à quo Ilias ſcripta eſſet. Interdum propter ſimilitudinem inſcriptionum: ut cùm ethica ſcripſiſſet Ariſtote-

les

Digitized by Google

es, ſcripſiſſet & Nicomachus, erant olim, qui Nicomachi thica ad Ariſtotelem referrent. Sed præter ceteros Ariſtotelis ſcripta ſenſerunt hoc malum: idque propter eam auſſam, quam mox audietis. Ariſtoteles moriens Theophraſtum ut ſcholæ, ita bibliothecæ ſuæ ſucceſſorem* reliquit: Theophraſtus & ſuam & eam, quæ Ariſtotelis fueat, Neleo Scepſio, qvi utramque in patriam aſportavit. Hujus hæredes, homines imperiti & idiotæ, libros illos egligenter habuerunt, ita ut multis admodum locis humore corrupti & à tineis exeſi ſint. Accidit ut Reges Aiæ, conficiendarum bibliothecarum ſtudio incenſi, libros eteres undique conquirerent, magnaque præmia propoerent, ſi quis ad ſe aliquid Platonis aut Ariſtotelis aut imilium attuliſſet. Ibi improbi homines, pecuniæ cupiditate adducti, multa adfinxerunt Ariſtoteli, de quibus Ariſtoteles nunquam ne per ſomnium quidem cogitârat. Hanc hiſtoriam narrat Strabo lib. 13. de ſitu orbis, narrat Athenæus, narrat Plutarchus in Syllâ. Ἐγεγράφη δὲ πολλὰ βιβλία κατ' ἐκεῖνον μάλιστα τὸν χρόνον, ait Simplicius, ὅτε πολλοὶ τῶν βασιλέων περὶ τὰς βιβλιοθήκας σπουδάζοντες πολλοῦ χρυσίου τὰ ἀπεξενωμένα τῶν βιβλίων ὠνοῦντο. Quatuor igitur argumentis præcipuè τὰ γνήσια deprehendi ſolent, ſimilitudine elocutionis: convenientiâ ſententiarum: ſi item liber ille, de qvo qværitur, citetur in aliis γνησίοις, aut in eo citentur alii, qvos conſtet eſſe γνησίους: & ſi eum ex antiquis, ii, qui de hujusmodi rebus judicare poterant, pro Ariſtoteleo habuerunt.

* *Qvæ hîc deſunt, ea vel ex initialium verborum inſpectione certum eſt expleri per ſeqvens Mureti*

PROOEMIUM

in Rhetoricorum Ariſtotelis librum primum.

Qua-

QVatuor argumentis præcipuè τὰ γνήσια deprehendi ſolent: ſimilitudine elocutionis; convenientiâ ſententiarum; ſi item liber ille, de qvo quæritur, citetur in aliis γνησίοις, aut in eo citentur alii, qvos conſtet eſſe γνησίας: & ſi eum ex antiquis ii, qui de hujusmodi rebus judicare poterant, pro Ariſtoteleo habuerunt. Qvod attinet ad ſimilitudinem elocutionis, quicunque in Ariſtotele verſati ſunt, facilè hoc fatebuntur. Sententiarum convenientia hîc ſpectari non poteſt, cùm alii nulli libri Ariſtotelis de Rhetoricâ reperiantur. Sed cùm in his citentur Topica, Analytica, Politica, quæ Ariſtotelis eſſe conſtat: non eſt dubium, quin Ariſtotelis legitimus hic partus ſit. Ex veteribus Gregorius Nazianzenus eos, ut Ariſtoteleos agnovit, qui etiam Scholia qvædam in eos ſcripſiſſe perhibetur. Cicero, Quintilianus, Alexander Aphrod. Dionyſius Halicarn. citant.

Explicanda ſuperſunt tria: τάξις, διαίρεσις, & ad quam Philoſophiæ partem pertineant. Videri poſſet poſt Dialecticen & Phyſicen, cùm ſit utriusque παραφυάς. Sed cùm & de enthymemate atque exemplo, & tùm de virtutibus ac vitiis, tùm de motibus animi ſatis multa tradantur ὡς ἐν τύπῳ: neque orator accuratam harum rerum ſcientiam profiteatur: verius eſt, qui excultus ſit iis artibus, quibus pueri ad humanitatem informari ſolent, Poetas triverit, hiſtoriam deguſtaverit, ei hos libros non incommodè poſſe proponi.

Summa hæc eſt: Rhetorica eſt facultas videndi &c. Qvæ autem ad faciendam fidem valent, partim ſunt ἔντεχνα, partim ἄτεχνα. Ἄτεχνα, ut teſtes, &c. quæ non inveniuntur arte, ſed tamen arte tractantur. Ἔντεχνα ſunt trium generum: in moribus dicentis; in affectione animi ejus, qvi audit; in ipsâ oratione, qvæ aut demonſtret, aut demonſtrare videatur. Hoc poſtremum præcipuum eſt, & de eo primo loco agit. Probat orator, qvod vult, duobus inſtrumentis, enthymemate & exemplo; qvæ ἀντίστροφα ſunt ſyllogismo & inductioni. Enthymemata ducuntur è locis; loci

loci autem ſingulorum generum proprii aut communes. Genera ῥητορικῶν λόγων tria. Eorum fines. Loci ad unumquodqve genus. Communes ſunt περὶ τοῦ δυνατοῦ καὶ ἀδυνάτου, περὶ τοῦ γεγονέναι ἢ μὴ, περὶ μεγέθους καὶ σμικρότητος, tùm ſimpliciter, tùm comparatè. Loci proprii exponuntur libro primo, eâdemqve operâ docetur, qvomodo ita comparari poſſit Oratio, ut in eâ ſignificatio probitatis eluceat. Ad finem autem illius tractantur probationes artis expertes. In ſecundo omnes animorum permotiones ſigillatim tractantur, & earum tùm origo, tùm vis ac natura copioſiſſimè oſtenditur. Seqvitur tractatus eorum locorum, qui communes ſunt omnium generum; tùm de exemplis, de ſententiis, de ratione communi enthymematum inveniendorum; unde etiam ducantur, qvæ falſam enthymematum ſpeciem habent, & qvot quibusqve modis enthymemata diſſolvantur. Liber tertius continet præcepta elocutionis, & quædam de iis partibus, qvibus ferè conſtant orationes. Hæc horum librorum ſumma eſt.

Sed ad qvam Philoſophiæ partem pertinent? Partim ſunt ὀργανικοὶ, partim πολιτικοί.

De Interpretibus dici his poſſit, Græco ἀνωνύμῳ, Petro Victorio, Daniele Barbaro, Antonio Mirandulano, Antonio Majoragio.

QVatuor argumentis præcipuè τὰ γνήσια deprehendi ſolent: ſimilitudine elocutionis; convenientiâ ſententiarum; ſi item liber ille, de qvo quæritur, citetur in aliis γνησίοις, aut in eo citentur alii, qvos conſtet eſſe γνησί-ους: & ſi eum ex antiquis ii, qui de hujusmodi rebus judicare poterant, pro Ariſtoteleo habuerunt. Qvod attinet ad ſimilitudinem elocutionis, quicunque in Ariſtotele verſati ſunt, facilè hoc fatebuntur. Sententiarum convenientia hîc ſpectari non poteſt, cùm alii nulli libri Ariſtotelis de Rhetoricâ reperiantur. Sed cùm in his citentur Topica, Analytica, Politica, quæ Ariſtotelis eſſe conſtat: non eſt dubium, quin Ariſtotelis legitimus hic partus ſit. Ex veteribus Gregorius Nazianzenus eos, ut Ariſtoteleos agnovit, qui etiam Scholia qvædam in eos ſcripſiſſe perhibetur. Cicero, Quintilianus, Alexander Aphrod. Dionyſius Halicarn. citant.

Explicanda ſuperſunt tria: τάξις, διαίρεσις, & ad quam Philoſophiæ partem pertineant. Videri poſſet poſt Dialecticen & Phyſicen, cùm ſit utriusque παραφυάς. Sed cùm & de enthymemate atque exemplo, & tùm de virtutibus ac vitiis, tùm de motibus animi ſatis multa tradantur ὡς ἐν τύπῳ: neque orator accuratam harum rerum ſcientiam profiteatur: verius eſt, qui excultus ſit iis artibus, quibus pueri ad humanitatem informari ſolent, Poetas triverit, hiſtoriam deguſtaverit, ei hos libros non incommodè poſſe proponi.

Summa hæc eſt: Rhetorica eſt facultas videndi &c. Qvæ autem ad faciendam fidem valent, partim ſunt ἔντεχνα, partim ἄτεχνα. Ἄτεχνα, ut teſtes, &c. quæ non inveniuntur arte, ſed tamen arte tractantur. Ἔντεχνα ſunt trium generum: in moribus dicentis; In affectione animi ejus, qvi audit; in ipsâ oratione, qvæ aut demonſtret, aut demonſtrare videatur. Hoc poſtremum præcipuum eſt, & de eo primo loco agit. Probat orator, qvod vult, duobus inſtrumentis, enthymemate & exemplo; qvæ ἀντίστροφα ſunt ſyllogismo & inductioni. Enthymemata ducuntur è locis;

loci

loci autem ſingulorum generum proprii aut communes. Genera ῥητορικῶν λόγων tria. Eorum fines. Loci ad unumquodqve genus. Communes ſunt περὶ τοῦ δυνατοῦ καὶ ἀδυνάτου, περὶ τοῦ γεγονέναι ἢ μὴ, περὶ μεγέθους καὶ σμικρότητος, tùm ſimpliciter, tùm comparatè. Loci proprii exponuntur libro primo, eâdemqve operâ docetur, qvomodo ita comparari poſſit Oratio, ut in eâ ſignificatio probitatis eluceat. Ad finem autem illius tractantur probationes artis expertes. In ſecundo omnes animorum permotiones ſigillatim tractantur, & earum tùm origo, tùm vis ac natura copioſiſſimè oſtenditur. Seqvitur tractatus eorum locorum, qui communes ſunt omnium generum; tùm de exemplis, de ſententiis, de ratione communi enthymematum inveniendorum; unde etiam ducantur, qvæ falſam enthymematum ſpeciem habent, & qvot quibusqve modis enthymemata diſſolvantur. Liber tertius continet præcepta elocutionis, & quædam de iis partibus, qvibus ferè conſtant orationes. Hæc horum librorum ſumma eſt.

Sed ad qvam Philoſophiæ partem pertinent? Partim ſunt ὀργανικοί, partim πολιτικοί.

De Interpretibus dici his poſſit, Græco ἀνωνύμῳ, Petro Victorio, Daniele Barbaro, Antonio Mirandulano, Antonio Majoragio.

Cùm pergeret in eorundem Ariſtotelis libr. de arte Rhetoricâ interpretatione.

ORATIO IX. (*aliàs VIII.*)

Habita Romæ Poſtridie Non. Nov. M. D. LXXVI.

NOn detinebo vos inanibus verbis. Neqve enim id aut mea multorum jam annorum conſuetudo fert, aut utilitatis veſtræ ratio poſtulat. Licuerit olim adoleſcentiori captare ac perſequi communes locos, & eorum unum aliquem qvotannis deligere, in qvo comendo ac poliendo primus hic conſumeretur dies. Tunc fortaſſis ætatem floridam floridum orationis genus non dedecebat: ſtudioſeqve omnia conquirentem, qvibus aures irritentur, nemo culpabat. Mea nunc oportet mecum unà caneſcat oratio: & ut corporis tardior motus effectus eſt, ſic & ipſa gravior facta ampliùs ſibi juveniliter exultandum non putet. Non omnibus ætatibus eadem conveniunt: neqve qvicqvid virginem decuerat, matronam decet. Etiam anni tempeſtatibus ſua cuique ceterarum diſſimilis pulchritudo eſt. Verno tempore gemmea pratorum nemorumqve viriditas & rivorum decurrentium alliſa & impacta molliter ad pellucentes lapillos argenti ſimilis aqvula paſcit oculos; mulcet undique aures avium cantus; ab arboribus in novum ſe florem induentibus odores ſuaviſſimi afflantur; ad voluptatem atqve oblectationem omnia dirigi, eamqve ſpectare unam videntur. Talis adoleſcentiæ facies eſt. At poſteaquam & fruges & arborum fœtus æſtivo calore percoctos ac torrefactos tepore ſuo mitigavit, & ad maturitatem perduxit autumnus, longè alius arvorum, alius arborum aſpectus eſt. Flavæ ſegetes, lividæ vites, onuſtæ opibus ſuis arbores; non coroliæ jam aut ſerta texuntur, ſed teritur area, fluunt

unt prǽla; horrea cellǽqve complentur; ad utilitatem, non ampliùs ad voluptatem, omnia referuntur. Hic, in qvo ego nunc ſum, quaſi autumnus quidam ætatis eſt, qvod ſenectutis limen ac veſtibulum Græci poëtæ vocant. Qvo tempore, ut in rei familiaris adminiſtratione attentiores eſſe ad lucrum homines, omiſſis inanibus, ſolent: ita me in hâc litterarum tractatione, qvod mihi unicum patrimonium eſt, iis omnibus, qvæ ad pompam tantùm atqve oſtentationem faciunt, amputatis ac circumciſis, fructuoſa modò conſectari decet. Itaqve hodie non faciam id, quod multi me fortaſſè facturum putabant, ut aliqvod mihi argumentum ſumam, in qvo diſertus ac copioſus videri ſtudeam: ſed ea oratione meâ complectar, qvæ, ſi dabitis operam, ut bene penitus animo combibatis ac comprehendatis, non minimam vobis utilitatem allatura eſſe confido. Qvando enim Ariſtotelis de arte Rhetoricâ libros unà evolvere exorſi, propter eam, qvæ qvotannis æſtate fieri ſolet, exercitationum noſtrarum intermiſſionem, diu jam ab eo evagati, quaſiqve peregrinati ſumus, ne quid ea res vobis incommodi afferat, néve obſtet, qvo minùs, qvæ reliqua ſunt, facilè à vobis percipi poſſint: revocabo ac repetam usqve à capite omnia, quæ usqve huc, duce ac magiſtro Ariſtotele, didicimus, eorumqve ſummam quandam conficiam, ut, cùm vobis in memoriam redegero ſi quid effluxit, omniaqve ſub uno aſpectu poſuero, commodiùs cetera pertexantur. Principio igitur meminiſtis dicere me, quatuor fuiſſe, quæ Ariſtoteli de Rhetoricâ ſcripturo objici poſſe viderentur: Primùm, non ſatis dignam eſſe, quam talis tantusqve Philoſophus ſibi docendam atqve illuſtrandam ſumeret: qvippè quam usque eò contempſiſſet, atque abjeciſſet Plato, ut in Gorgiâ eam cum arte coqvorum comparaſſet, easque inter ſe proportione reſpondere dixiſſet. Meritò autem magna jam tum erat Platonis auctoritas. Sed cùm idem ille Rhetorices exagitator Plato dialecticam ſummis laudibus affeciſſet, ſummo artificio fecit Ariſtoteles, ut in ipſo operis ſui

veſtibulo Rhetoricam non cum arte coqvorum, ut ille dixerat, ſed cum eâ, quam ipſe laudibus in cœlum tulerat, quam faſtigium omnium diſciplinarum vocaverat, dialecticâ ex æqvo conferendam ac comparandam eſſe contenderet, idqve veris ac ſolidis argumentis doceret. Deinde quia idem Plato Rhetoricam ab artium numero excluſerat, eamq; uſum modò quendam & exercitationem eſſe, artis ac rationis expertem, dixerat: objicere aliquis Ariſtoteli poterat, fruſtrà eum in eâ re certis præceptionibus alligandâ ac devinciendâ laborare, quæ uſu tantum quodam ſine ullâ certâ ratione contineretur. Quam reprehenſionem ita ſummus philoſophus à ſe amoliebatur, ut doceret, quæcunque ab hominibus ita fierent, ut alii temerè ac fortuitò, alii exercitatione & diligentiâ adhibitâ idem efficerent: iis in omnibus cauſſam notari obſervariq; poſſe cur ita eveniret; cauſſæ autem, cur quidqve fiat, cognitionem ac comprehenſionem, & omnium, & Platonis ipſius confeſſione, proprium quiddam artis eſſe; ex quibus effici, aut artem jam eſſe Rhetoricam, aut certè, ſi quis in eam curam incumberet, facilè ad artis formam poſſe revocari. Nam qvod tertium adferri poterat, ſive illa ars eſſet, ſive minus, ſatis multos illius doctores ac magiſtros extitiſſe, ut cauſſa non eſſet, cur hic noſter actum agere, & quæ ab aliis toties decantata ac repetita erant, denuò reponere atque iterare vellet: id ipſe ita refutabat, ut diceret alios ante ſe omnes aut particulam modò quandam artis attigiſſe, aut etiam iis ſe in rebus exercuiſſe, quæ nihil ad artem pertinerent; nervos ac robur ipſius artis aut modicè delibaſſe, aut penitus omiſiſſe; alios igitur eam doctores reqvirere, aliis magiſtris indigere; operam in eâ pertractandâ ac perpoliendâ ſuam minimè otioſam ac ſupervacaneam fore. Quarta accuſatio longè omnium graviſſima erat, niſi refutata eſſet. Erant enim qui dicerent, Rhetoricen non modò utilem non eſſe, ſed etiam pernicioſam ac peſtiferam: ut eam qui docerent, ne dum præmio afficiendi, ſed è civitatibus ejiciendi atque exterminandi

vide-

viderentur. Hanc infamiam arti ſuæ conflaverant Sophiſtæ cùm profiterentur, arrogantibus ſanè verbis, & invidiæ plenis, docere ſe, qvomodo cauſſa inferior dicendo ſuperior fieri poſſet. Sed Ariſtoteles & multis argumentis eam utiliſſimam eſſe hominum generi docuit, & quæ mala vulgo ex eâ manare putarentur, ea non arti ipſi adſcribenda eſſe, ſed eorum improbitati, qvi re per ſe bonâ & ſalutari ad homines in fraudem inducendos abuterentur. His perpurgatis acceſſit ad ipſius artis tractationem: ac primo loco docuit falſum eſſe, qvod Plato à Gorgiâ dici fecerat, quodq; multi poſtea, quanquam meritò ab Ariſtotele rejectum ac repudiatum, ſecuti ſunt, Rhetoricam eſſe aut artem aut facultatem perſuadendi. Ut enim medicina non eſt ars ſanandi, ſed ars videndi omnia, quæ apta & accommodata ſunt ad ſanitatem aut conſervandam aut recuperandam: ita Rhetorica non eſt ars perſuadendi, ſed ars videndi atque excogitandi omnia, quæ in quâqve re valent ad faciendam fidem. Certè enim cujusqve artis finis eſt, id, qvod ita unaqvæqve ars ſpectat, ut non progrediatur ulterius: ſed ubi id præſtitit, ſuo ſe munere perfunctam putet. Ut ergo medicus non ita ſe demùm muneri ſuo ſatisfeciſſe arbitratur, ſi ægrotum ſanaverit: ſed cumulatè qvidquid à ſe reqviri poteſt præſtitiſſe, ſi ex artis ſuæ præceptis ea omnia adhibuerit, qvæ ad ſanandum pertinebant: ita orator, etiamſi non ſemper perſuadeat, dum tamen nihil omittat eorum, quæ artificiosè cogitari poſſunt ad perſuadendum, finem arti ſuæ propoſitum conſecutus eſt. Nam qvod poſtea quidam clari inprimis, ac nobiles dicendi magiſtri, finem oratoris eſſe dixerunt, perſuadere: munus autem, dicere appoſitè ad perſuadendum: in qvæſtione ſatis per ſe ad explicandum facili diſtinctionem minimè neceſſariam qvæſierunt. In omnibus enim artibus idem prorſus eſt officium artificis, & finis artis. Sed nihil prohibet eum ipſum artis finem ad alium finem ulteriorem referri, ut conſtare poteſt ex iis, qvæ diſputari ſolent principio libri primi Ethicorum. Neqve unqvam finis ita ſtatu-

ſtatuendus eſt, ut illius conſecutio atque adeptio non ſit in poteſtate noſtrâ. Et hoc ſeqvebantur Stoici in multò graviori diſputatione, cùm dicerent finem hominis eſſe, non qvidem conſequi ea, qvæ ſecundùm naturam eſſent, id enim non ſemper ab homine poſſe præſtari: ſed omnia facere, quæ ad illorum conſecutionem pertinerent. Qvod quidem ita mordicus defendebant, ut dicerent, finem periti jaculatoris eſſe, non tam collineare, id eſt, eum locum, qvem peteret, haſtâ aut jaculo attingere, qvàm omnia facere ad collineandum. Quâ in re & ſi deridentur à Cicerone ac Plutarcho, non tamen fortaſſis tam ridicula eſt eorum opinio, qvàm primo aſpectu videri poteſt. Sed Ariſtoteles, ut ad inſtitutum nos referamus, Rhetoricam definiebat facultatem videndi, qvid in qvâqve re aptum eſſet ad perſuadendum. Quam definitionem à M. Fabio parum conſiderate reprehenſam, à nobis accuratè ac diligenter defenſam eſſe meminiſtis. Vis autem perſuadendi tribus omnino in rebus ſita eſt: ut bene de nobis opinetur auditor; ut ita commoveatur ipſius animus, qvomodo expedit ad id, qvod volumus obtinendum; & ut nos id, qvod perſuadere volumus, aut demonſtremus aut demonſtrare videamur. Hoc poſtremum, qvod alii omnes prope intactum reliquerant, Ariſtoteli primum ac præcipuum, & ſolùm ex tribus artis proprium videtur. Itaqve de eo primum dicere ingreſſus eſt. Eorum igitur, quibus demonſtramus id, qvod volumus, duo genera ſunt: unum eorum, quæ arte pariuntur; alterum eorum, qvæ extrinſecus adferuntur. Leges enim & teſtimonia & qvæſtiones, jusjurandum, & pacta, non orator ipſe fabricatur, neque ex cauſſæ viſceribus eruit: ſed extrinſecus allata, artificioſè tamen tractat, eisqve prout commodum eſt, robur aut addit, aut detrahit. Rurſus eorum, quæ ipſe artificio ſuo gignit, quaſiqve producit, bipartita diſtinctio eſt. Ut enim dialecticus duobus inſtrumentis utitur ad probandum, ſyllogiſmo & inductione: ita orator duobus, qvæ illis ex alterâ parte reſpondent, enthymemate & exemplo. Enthymema, oratorius

rius ſyllogiſmus eſt: exemplum, oratoria inductio. Cùm autem orator in neceſſariis rebus perrarò verſetur, ſed in iis plerunqve, de qvibus deliberamus, qvæq; etiam aliter ſe habere poſſunt: fit, ut exemplum quidem ſit inductio, enthymema autem ſyllogiſmus ejusmodi de rebus, qvæ nullâ neceſſitate devinctæ, ſola probabilitate nituntur. Cumq; neceſſaria ex neceſſariis, veriſimilia ex veriſimilibus concludantur ac colligantur, omninoqve ſimilia ſint ea, qvæ concluduntur, eorum ex qvibus concluſa ſunt, efficitur, ut enthymemata pauciſſima ex neceſſariis, pleraq; omnia ex veriſimilibus ducantur atqve eruantur. Ducuntur autem enthymemata ex iis, qvæ εἰκότα græci vocant, nos fortaſſe conſentanea vocare poſſumus, & ex ſignis. Εἰκότα ſunt generales qvædam ſententiæ de iis, qvæ ad vitam hominum pertinent, veræ quidem illæ plerumqve, neqve tamen ſemper ac neceſſariò veræ. Cujus generis ſunt, ſenes parcos eſſe ac ſeveros; adoleſcentes propenſos ad libidinem: ingenioſos eſſe Athenienſes; hebetes atqve obtuſos Scythas. Signorum autem alia nihil neceſſariò concludunt, ſed tamen habent aliquam ſpeciem probabilitatis, ut illud Æneæ apud Virgilium:

Accipe nunc Danaûm inſidias, & crimine ab uno
Diſce omnes:

non enim ſi fallax Sino fuit, & idem Græcus, ſatis argumenti eſt, cur putemus Græcos omnes eſſe fallaces; aut ſi quis eum, qvi crebrò anhelet, ex eo colligat febrim habere, non enim ſoli id faciunt, qvos febris tenet: alia rem neceſſariò demonſtrant, ut ſi qvis neget virginem eſſe eam, cui lac ex uberibus fluat. Priora illa communi nomine ſigna dicuntur: hæc Ariſtoteles τεκμήρια, Cicero proprias notas vocat. Exemplum autem eſt, cùm ex uno pluribúsve ſimilibus aliud item ſimile colligitur: ut, ſi intemperantia ac libido Tarqviniis, ſi Dionyſio juniori regnum ademit, credibile eſt hujus qvoqve, qui illos imitatur, eundem exitum fore. Secuta inde eſt enthymematum diviſio, qvòd alia oratoria eſſent, alia certæ alicujus artis

aut facultatis propria. Oratoria ſunt, quæ ducuntur aut ex locis communibus, aut ex iis formis, quæ à rhetoribus traduntur. Singularum artium propria, qvæ ducuntur ex propriis principiis hujus aut illius artis. Loci communes ſunt, ex quibus nihilo magis in hâc quàm in qualibet aliâ arte argumenta depromi poſſunt: qvalis eſt locus à majori & à minori. Formæ ſunt generales qvædam enunciationes ad certum tantum aliqvod genus accommodatæ: ut in phyſicis: principia rerum eſſe contraria; omnem motionem in tempore fieri; levia ſurſum tendere, gravia deorſum. Hæc oratoris non ſunt, ut neqve dialectici; ſed ut dialecticus locos qvosdam communes habet, ex qvibus ad omnem quæſtionem argumenta depromit, alios proprios ſingulorum problematum, in quibus verſatur, ut ad genus, ad accidens, (utamur enim ſanè hâc voce, qvando aliam æqvè commodam reperire non poſſumus,) ad proprium, ad finitionem aut confirmandam aut infirmandam: ſic & orator qvosdam locos habet communes omnium generum rhetoricos, alios uniuscujusqve generis proprios. Illos Ariſtoteles, generis nomine, locos, hos formas vocat: ac ſæpius tamen etiam de formis ipſis loqvens, locorum nomine utitur. Eas igitur formas, id eſt, locos uniuscujusque generis proprios, priore loco explicaturus, neceſſe habuit prius, quæ qvotqve rhetorices genera eſſent exponere. Sunt autem tria, oſtentativum, (ita enim melius, qvàm, ut alii, demonſtrativum,) deliberativum, & judiciale. Deliberativum ſuaſione & diſſuaſione; judiciale accuſatione & defenſione; oſtentativum laude ac vituperatione continetur. Deliberatio de futuris; judicium de præteritis inſtituitur; laus & vituperatio propria præſentium eſt. Fines proprii deliberationis, utile aut noxium; judicii æqvum aut iniqvum; laudis & vituperationis, honeſtas & turpitudo. Tenenda igitur eſt Oratori copia quædam communium ſententiarum ſemper prompta ac parata, ex quibus argumenta ducat ad oſtendendum aliquid eſſe utile aut inutile, æqvum aut iniqvum,

hone-

honeſtum aut turpe. Hæ ſunt qvas formas vocamus. Communes autem trium generum ſunt loci, quibus confirmamus, fieri aliqvid aut potuiſſe aut poſſe, aut contra; factum eſſe, aut factum non eſſe; fore aut non fore; magnum aut parvum eſſe; idqve tum ſimpliciter tum comparatè. Atqve hæc tum communiter tenenda ſunt, tum propriè ad unumqvodqve rhetorices genus accommodanda. His expoſitis genus deliberativum tractare ingreſſus eſt, ut omnium præſtantiſſimum, & in qvo ceteri ante ipſum minùs elaboraſſent: Primum igitur oſtendit, qvo in genere rerum verſetur omnis deliberatio: deinde autem omnes deliberationes publicas, eas enim præcipuè ſpectabat, ad qvinqve præcipua capita revocavit. Aut enim deliberari de ratione conficiendæ pecuniæ, qvod præcipuum eſt inſtrumentum rerum gerendarum, qvæqve niſi publicè ſuppetat, manca & mutila eſt omnis deliberatio; aut de bello & pace; aut de cuſtodiâ regionis; aut de iis, qvæ importanda quæqve exportanda ſunt; aut de legibus ferendis. His qvinqve capitibus omnis ferè publica deliberatio continetur. Docuit igitur, quæ ad unumqvodqve eorum oratori videnda eſſent. Qvoniam autem omnis deliberatio refertur ad felicitatem aut ad partem aliquam felicitatis: idcirco de eâ, deqve ejus partibus variè ac copioſè diſſeruit. Deinde, qvia deliberatio non de fine ipſo eſt, ſed de iis, per qvæ ad finem pervenitur, id eſt, de bonis & utilibus: longè plurimos locos tradidit, ex quibus ſumeremus argumenta, qvibus aliqvid aut bonum atque utile, aut etiam alio melius atque utilius eſſe oſtenderemus. Idem poſtea, ne longior ſim, in oſtentativo & in judiciali genere præſtitit: omniaqve ſubtiliſſimè perſecutus eſt, ex quibus aliqvid aut honeſtum, aut turpe, aut honeſtius, aut turpius; aut æqvum aut iniqvum, aut æquius aut iniqvius eſſe colligi poſſet. At quoniam in judiciis non argumentis tantùm utimur, ſed etiam legibus, teſtimoniis, conventionibus, qvæſtionibus, jurejurando nitimur; eaqve omnia

interdum à nobis faciunt, interdum etiam cauſſæ noſtræ inimica ſunt: idcirco in extremá parte hujus libri, qvæ nunc explicanda nobis eſt, docet, quomodo iis, quæ tormentis expreſſa ſunt, qvomodo jurejurando vim ac robur aut addere aut adimere debeamus. Utilia præcepta & cognitu digna & oratorum jurisconſultorumqve communia. Qvæ cùm abſoluta erunt, ſumam mihi oratiunculam aliquam Ciceronis, in quâ uſum aliqvem horum præceptorum videre poſſimus. Interea, (paucorum enim dierum futurum negotium eſt,) abſolvam inceptam à me, veſtrâ cauſsâ, Auditores, latinam interpretationem ſecundi horum librorum, eamque divulgabo: ne quis veſtrum Græci ſermonis ignoratione à cognoſcendis Ariſtotelis præceptis abſterreatur. Ac vobis qvidem, Adoleſcentes, utcumqve ſatisfeciſſe me: neque meam hanc diſputationem vobis aut injucundam aut inutilem fuiſſe confido. His autem magnis ac præſtantibus Viris, qui præſentiâ ſuâ locum hunc cohoneſtare dignati, nihil ex me, qvod gravitate atque amplitudine ſuâ dignum eſſet, audire potuerunt: quam tandem referendæ gratiæ rationem inibimus? Pareamus potiùs Ariſtotelis præcepto, qvi hoc ipſo in libro de iis, qvæ ſupra vires ſunt, ne cogitationem quidem ſuſcipiendam monet: & multò plus eis nos debere confeſſi, qvàm exſolvere ullâ ratione poſſimus, hoc ſaltem eis referamus, ne eos à gravioribus negotiis, qvæ honoris noſtri gratiâ, omiſerunt, avocatos, diutiùs retineamus.

Cùm

Cùm expoſiturus eſſet Orationem Ciceronis pro Rege Dejotaro ad C. Cæſarem,

ORATIO X,

(legitur in fine Comment. Mureti in libros Rhetor. Ariſtot. & quæ illis acceſſerunt, *p. 597.)*

SOcrates apud Platonem in Timæo ſic naturâ comparatum eſſe ait, ut, qvi pulchras animalium formas alicubi periti artificis manu aut ſculptas aut pictas viderunt, aut etiam animalia ipſa, viva quidem, ſed quieſcentia, mirabili qvodam ſtudio teneantur ſpectandi eadem moventia ſe, & aliqvid eorum, qvæ ipſorum naturæ conſentanea ſunt, obeuntia: ideoqve ſe poſt illam copioſiſſimam & eruditiſſimam de perfectâ Rep. diſputationem, quam decem libris Plato complexus eſt, ſibi plenè ſatisfactum non putare, niſi vivam qvodammodò eandem Remp. videat, & præcepta, quibus eam ipſemet informaverat, exeqventem. Idem Vobis qvoqve uſu venire facilè adducor, ut credam: ut cùm ſuperioribus menſibus multa eloqventiæ præcepta cognoveritis, eloqventiamqve ipſam aut quaſi depictam, aut qvaſi quieſcentem intuiti ſitis, eandem nunc vivam ac ſpirantem, & præclara illa, qvæ ex Ariſtotele audiſtis exercentem, ſpectare cupiatis. Faciam igitur, qvantum quidem vires meæ ferent, id quod & velle vos, & meritò velle arbitror, & antequam aggrediar ad explicandum ſecundum ejuſdem Philoſophi librum de arte dicendi, eorum, quæ pervolutando libro primo didicimus, ſpecimen vobis aliquod in hâc brevi Ciceronis Oratione exhibebo, ut tantò poſteà avidiores & alacriores ad ea, qvæ reliqva ſunt, cognoſcenda veniatis. Sed quia, ut eas regiones, in quibus verſamur, & eos homines, qvibus-

quibuſcum vivimus, ita ea loca eosqve homines,de quibus qvotidiè audimus, noſſe jucundum eſt: principiô qvædam de Gallogræciâ, in qvâ regnavit Dejotarus; tùm de ipſo Deiotaro nonnulla dicam, qvæ neq; ipſa per ſe cognitu indigna ſint, & quaſi facem præferant nobis ad hanc Orationem faciliùs intelligendam.

Galatia igitur, qvæ alio nomine Gallogræcia vocatur, Aſiæ regio eſt,Phrygiæ, Bithyniæ,& Armeniæ minori contermina,dicta ex eo, qvòd illam antiquiſſimis temporibus Tectoſages, & alii quidam Galliæ populi, pulſis indigenis occuparunt.Ita enim apud Suidam legimus: cùm tanta hominum multitudo excreviſſet in Galliâ, ut regio ipſa, quamvis ferax, vix eis alendis ſuffectura videretur, trecenta Gallorum millia in Aſiam veniſſe, & ſedes poſuiſſe, eâ in parte, quæ ex ipſis Galatia aut Gallogræcia vocata eſt. Qvâ de re verba hæc ſunt Lactantii libro tertio ad Probum: Galli antiquitus à candore corporis Galatæ nuncupabantur, & Sibylla ſiccos appellat. Quod ſignificare voluit Poëta, cùm ait:

Galli per dumos aderant, arcemq́; tenebant
Defenſi tenebris & dono noctis opacæ.
Aurea cæſaries ollis, atq; aurea veſtis:
Virgatis lucent ſagulis: tùm lactea *colla*
Auro innectuntur;

cùm poſſet dicere *candida.* Hinc utiqve Gallia provincia, in quam Galli aliqvando venientes cum Græcis ſe miſcuerunt. S.Hieronymus in lib. de locis Hebraicis: Galatia provincia Aſiæ, à Gallis vocabulum trahens, qui in auxilium à rege Bithyniæ evocati,regnum cum eo,partâ victoriâ, diviſerunt, ſicqve deinde Græcis admixti, primò Gallogræci, poſteà Galatæ ſunt appellati. Eorum metropolis eſt Ancyra. Temporibus S.Hieronymi non græcè, ſed Trevirorum lingvâ adhuc loqvebantur, poſt tantum temporis intervallum adhuc ipſo vocis ſono teſtantes originē ſuam. Eum,qvo duce profecti ſunt,alii Brennum,alii Leonem,

nem, Strabo Leonorium vocat. Qui & ipſe lib.12. iisdem narratis ait, eam olim diviſam fuiſſe in quatuor tetrarchias; inde in tres, in duas; totam tandem ceſſiſſe Deiotaro, ac poſtremò in provinciæ formam redactam eſſe. Sed Hirtius, eam occupatam fuiſſe à Deiotaro, aliis tetrarchis id injuriâ fieri qverentibus. De qvo ipſo Deiotaro tempus eſt pauca dicendi.

Adjuverat Imperatores Romanos toto vitæ ſuæ tempore in iis bellis, quæ Romani in Aſiâ geſſerant, & ipſe viciſſim à Romanis Rex ex tetrarchâ factus, & magnâ parte regni auctus fuerat. Donaverat etiam ei ſive Pompejus, ſive Senatus Armeniam minorem, & multa decreta honorificentiſſima in eum facta erant. Auctor tùm idem Strabo lib. 12. tùm Cicero, cujus hæc ſunt ad finem hujus Orationis: *Qvæ enim fortuna, aut qvis caſus, aut qvæ tanta poſſit injuria omnium Imperatorum de Deiotaro decreta delere? ab omnibus enim eſt ornatus, qui poſtquam in caſtris eſſe potuit per ætatem, in Aſiâ, Cappadociâ, Ponto, Ciliciâ, Syriâ bella geſſerint, &c.* Eundem in Oratione de haruſp. reſponſis ſæpè Senatu regali nomine dignum exiſtimatum, clariſſimorum Imperatorum teſtimoniis ornatum eſſe dicit. In hac cauſâ: *Habebatur autem non ſolùm tetrarches nobilis, ſed etiam optimus paterfamilias, & diligentiſſimus agricola & pecuarius a).* De eo, de haruſp. reſp. *quem unum habemus in orbe terrarum fideliſſimum huic imperio atq; amantiſſimum noſtri nominis regem.* Et Philipp.II. *Deiotari regis & patris & filii & magnus, & noſtro more inſtructus exercitus; ſumma in filio ſpes, ſumma ingenii indoles, ſumma virtus. Qvid de patre dicam, cujus benevolentia in populum Romanum eſt ejus æqvalis ætati? Qui non ſolùm ſocius Imperatorum noſtrorum fuit in bellis, verùm etiam dux copiarum ſuarum. Quæ de illo viro Sylla, quæ Murena, quæ Servilius, qvæ Lucullus, quàm ornatè, quàm honorificè, qvàm graviter ſæpè in Senatu prædicaverunt? Quid de Cn. Pompejo loquar? qui unum Deiotarum in toto orbe terrarum ex animo amicum, verè benevolum, unum fidelem populo Romano judicavit.*

Inter

Inter cætera autem Pompejum in Mithridatico bello egregiè adjuverat,& ob id Armeniæ minoris regno donatus erat *b*). Fuit peritiſſimus auſpiciorum. Nihil niſi auſpicato gerebat. Itaqve revocatus aqvilæ volatu. Cubiculum noctu corruit *c*). Adjuvit Pompejum in bello civili, & ipſe in pugnâ Pharſalicâ præſens fuit *d*). Cæſarem eodem tempore & hoſtem & hoſpitem vidit *e*): cumqve ob id à Cæſare & pecuniâ & parte regni multatus eſſet, negabat tamen, ſe auſpiciorum, quæ ſibi ad Pompejum proficiſcenti facta eſſent, pœnitere *f*). Ignovit tamen ei Cæſar, cùm Pharnaci ignoſcere noluerit *g*), & ei partem dedit eorum, quæ Pharnaci abſtulerat. Deiotarus mortuo Cæſare ſua recuperavit *h*). Adjuvit Brutum, cùm Caſſium noluiſſet, extremè ſenex *i*). Dictum ipſius in Craſſum adversùs Parthos proficiſcentem *k*). Crudelitas in filios *l*); item in Caſtorem Saocondarium generum & in filiam ſuam *m*). Accuſatus eſt à nepote, qvod Cæſarem domi ſuæ interficere voluiſſet. Defenderunt Cicero & Brutus.

* *Satis apparet Orationem hanc affectam potiùs à Mureto, quam perfectam, extremâ præcipuè ſui parte delineatam, quàm elaboratam nos habere. Itaque faciendum putavimus, ut autorũ citationes, atq; id genus alia, quæ adſcripſiſſe Autor videtur magis ut memoriæ conſuleret ſuæ, qvàm ut ad Auditores efferrentur, è textu, in quem recepta legebantur, rejiceremus in has lineas extremas. Locum cuiqve ſuum facilè aſſignabunt literæ adjectæ.*

a) Nota hoc ad locum Salluſtii, & bonum agricolam, bonumque colonum & laudes Agricolæ apud Plinium, & de Ageſilao, quæ apud Xenophontem. *b*) Eutrop. lib.6. *c*) 1.de Divinat. *d*) in hâc orat. & Hirtius, & alii. *e*) 1.de Divinat. *f*) ibidem. *g*) Hirtius. *h*) ſecundâ Philipp. *i*) Dio lib. XLVII. *k*) Plutarchus in Craſſo. *l*) Plutarch. συγκ. συγκρί-σει. Ego cap. pen.lib. VIII. Var.Lect. *m*) Strabo lib.XII.

Auſpi-

Auſpicaturus librum ſecundum Rhetoricorum Ariſtotelis.

ORATIO XI.

(quæ jam acceſſit è Commentar. in Rhet. Ariſt. p. 110.)

ETſi, ex qvo huic muneri præpoſitus ſum, ſedulò ſemper operam dedi, ut eos vobis ſcriptores proponerem, ex qvorum tractatione maximam ad vos utilitatem perventuram putarem: nunquam tamen mihi quidqvam ſuſcepiſſe videor, qvod vobis fructuoſius fore conſiderem, quàm hanc, in quam hodiè ingredior, explicationem ſecundi libri Ariſtotelis de arte dicendi. Ita enim judico, non tantùm ad benè dicendum, quod ipſa libri pollicetur inſcriptio, ſed ad vitam benè ac prudenter dirigendam, ſi qvis ex omnibus veterum ſcriptis optima quæqve ſeligens, ſingula cum ſingulis conferat, nihil hoc libro utilius poſſe reperiri. Ac ne quis à me fortaſſis hæc dici putet magis ad excitanda veſtra ſtudia, & ad faciendam mihi audientiam, quàm qvòd ita ſe res habeat: qvæſo obteſtorqve vos, ut attentè me audiatis, dum &, quæ ſuperiore libro tractata ſunt, breviſſimè repeto, & hujus ſumma capita propono: qvò faciliùs ac certiùs ipſimet judicetis, fucum vobis non fieri, neqve me quidquam, qvod præſtiturus non ſim, polliceri.

Cùm igitur Rhetoricam definiiſſet Ariſtoteles vim videndi, quicquid in qvâque re accommodatum eſſet ad fidem oratione faciendam: eorum, quibus id orator conſeqvi poſſet, duo genera eſſe dixit: unum eorum, quæ tota in dicentis artificio poſita eſſent; alterum eorum, quæ tractarentur quidem ab oratore, ſed tamen ipſius ingenio non excogitarentur. Arte ſuâ perficere debet Orator, ut ab Auditoribus vir bonus habeatur, eisque amicus; (non enim ferè qvisquam ei facilè credit, qvem aut malitioſum & fallacem, aut ſibi parùm amicum putat:) & ut in eorum animis

animis aut ſpem, aut metum, aut iram, aut miſericordiam concitet, aut ita, ut uno verbo dicam, eos afficiat, quemadmodùm expedire intelligit ad id, qvod vult, faciliùs obtinendum; & ut id ipſum, quod probare vult, rationibus & argumentis aut demonſtret, aut demonſtrare videatur. Ad rem demonſtrandam duobus tanquam inſtrumentis utitur, enthymemate & exemplo. Enthymemata ducuntur ex veriſimilibus, & ex ſignis. Veriſimilia vocat communes quaſdam ſententias de rebus, quæ geruntur in vitâ, aut omnium, aut plurimorum judicio comprobatas. Signa ſunt, qvæ aut neceſſariò, aut probabiliter arguunt, ita eſſe ut dicimus. Exemplum eſt unius aut plurium rerum ſimilium collatio, pertinens ad id, qvod volumus, comprobandum. Horum omnium vi atque naturâ diligenter explicatâ, tradidit, eorum veriſimilium, qvæ in promptu quaſiqve in numerato habere debeat Orator, ut ex eis argumenta depromat, duplex eſſe diſcrimen. Nam cùm dicendi genera plura ſint, quædam ex illis communibus ſententiis, qvæ veriſimilia vocamus, ejusmodi ſunt, ut ex eis in qvocunqve dicendi genere verſetur Orator, aliqvid ſumere liceat; qvædam propriè ad hoc aut illud genus accommodatæ. Utrasqve earum communi quidem nomine vocabat locos: ſed tamen illas communiores ac latiùs patentes, locos potiùs dici voluit; has reſtrictiores & ſingulorum generum proprias, potiùs formas, aut certè cum hâc additione, locos cujusqve generis proprios. Quos cùm priore loco tradere inſtituiſſet, priùs docendum fuit, qvot, qvæqve eſſent præcipua dicendi genera. Tria igitur eſſe dixit, Deliberativum, Judiciale, & id, qvod à latinis non ſatis apto vocabulo Demonſtrativum vocatur. Deliberationi propoſita eſt utilitas; Judicia tractanti juſtitia & æquitas; Laudatori honeſtas. Deliberationum publicarum, (eas enim præcipuè ſpectabat) quinqve ferè genera eſſe dixit: aut enim deliberari de vectigalibus, aut belló & pace, aut de cuſtodiâ regionis, aut de iis, qvæ importanda vel exportanda ſunt, aut de legibus ferendis. Tùm admirabili

rabili

Digitized by Google

tabili ſapientiâ indicavit, quæcunqve cognoſcenda ſunt
oratori, ut iis omnibus de rebus graviter & cum dignitate
verba facere poſſit. Ac qvoniam omnis deliberatio aut ad
felicitatem, aut ad aliquam partem felicitatis refertur:
tùm ipſius felicitatis multas definitiones vulgò receptas
expoſuit; tùm partes, quibus ea conſtare creditur, accu-
ratè ac diligenter perſecutus eſt; tùm denique tàm mul-
tos nobis locos tradidit, ex quibus argumenta repetentes
aut ſimpliciter bonum eſſe aliquid, aut in comparatione
altero melius eſſe doceamus, ut potiùs obruiſſe nos copiâ,
quàm quidquam, qvod ad nos explendos pertineret, omi-
ſiſſe videatur. Poſtremò qvoniam ea oratio optimè ac fa-
cillimè combibitur animis, qvæ qvàm maximè ad mores
:orum, qui audiunt, accommodata eſt: docuit nos, qvot
;enera ſint Rerumpublicarum, & qui cujusq; Reipublicæ
nores, ut eis cognitis effingamus nos, qvoad poſſumus, ad
arum ſimilitudinem; qvæque maximè conveniunt mori-
us ejus civitatis, in quâ dicemus, ea maximè in dicendo
:qvamur. Ita abſoluto deliberativo genere in id, qvod
:emonſtrativum vocatur, ingreſſus eſt; & de honeſtate ac
ırpitudine, de virtute ac vitio, deque iis etiam, qvæ cum
›rum utroqve conjuncta ſunt, copioſè diſputavit, ut ne-
ini, qvi, quæ ab eo dicta ſunt, & benè perceperit, & uſu
: meditatione confirmaverit, unqvam de talibus dicere
›lenti deeſſe poſſit oratio. Qvod autem principio dixe-
t, enitendum eſſe perſuadere volenti, ut probitatis opi-
onem ſibi ipſo orationis genere conciliet, id qvomodo
æſtari qveat, monuit ex iis ipſis intelligi poſſe. Nam qui-
s rationibus alteri, iisdem ſibi qvoqve comparare quis-
e probitatis opinionem poteſt. Inde ventum eſt ad
liciorum tractationem, quæ cùm ferè tota in juris &
uriæ diſtinctione verſetur: principio docuit, quid
injuriam facere, & ejus quam attulerat, definitio-
ſingulas partes ſubtiliſſimè perſecutus eſt. Deinde,
a *ferè accidit*, ut homines ad imponendam aliis in-
:am aut utilitatis alicujus aut voluptatis propoſitâ

ſpecie moveantur; & de utilitate in præceptis deliberativi generis abundè dictum erat: explicandum ſibi putavit, quidnam eſſet voluptas, & qvæ efficientia voluptatis, & qvomodo eorum unoqvoqve homines ad faciendam injuriam incitentur. Quibus abſolutis, qvomodo etiam affecti homines ipſi facilè adducantur ad faciendam injuriam, quæſiit, docuitqve, ſi & poſſint, & ſpem celandi, aut, ſi res detecta fuerit, facilè evadendi habeant, ita ut aut ne pœnas dent, aut judicii levior pœna ſit, quàm facti præmium, facilè eos ad faciendam injuriam impelli. Tùm qvomodo quisque ita ſibi de ſe perſuadere poſſit, indicavit. Deinde defendendi rationes tradidit: ut aut neget quis ſe feciſſe, aut non id feciſſe, aut jure feciſſe contendat. Secuta inde diſputatio de æqvo & bono, ut qvi jure ipſo cauſam ſuam tueri ſe poſſe diffidit, æqvitate defendat. Inde comparatè de majore & minore injuriâ: ubi cuncta tradita ſunt, quæ eò pertinent, ut injuria aliqva major minorve videatur. Subjecit poſtremò tractationem τῶν ἀτέχνων, quæ ſunt qvinqve: νόμοι, μάρτυρες, συνθῆκαι, βάσανοι, ὅρκος. Hæc ſumma eſt primi libri. Nuncqvid in ſecundo agatur, cognoſcite.

Tria ſunt, qvæ fidem conciliant: argumenta & probationes; opinio de eo qvi dicit; & affectio eorum qui audiunt. De argumentis & probationibus dictum eſt. De eo, qui dicit, tria eos opinari oportet: bonum virum eſſe, & prudentem, & amicum ſibi. Qvo modo vir bonus & prudens videri poſſit, ſuprà dictum eſt. Amor ac benevolentia affectio qvædam animi eſt. Eâdem igitur operâ exponemus & qvomodo cæteros animi motûs concitare poſſimus in audientibus, & qvomodo efficere, ut & ipſi nos ament, & nos ſibi velle opinentur. Ergò de motibus animorum diſſerendum eſt. Sunt autem animorum motûs, ut ira, miſericordia, lenitas, amor, odium, metus, confidentia, verecundia, inverecundia, gratia, indignatio, invidentia, ἐπιχαιρεκακία, æmulatio, & ſimilia. Horum cujusqve tripartita tractatio eſt.

Mores

Mores juvenum, ſenum, ἀκμαζόντων, nobilium, divitum, potentum, fortunatorum.

Loci communes περὶ δυνατοῦ καὶ ἀδυνάτου. περὶ μεγέθους. περὶ τοῦ γεγονέναι ἢ μή: καὶ ἔσεσθαι ἢ μή· περὶ ἐνθυμημάτων κοινῆς, περὶ παραδειγμάτων. De his prius.

Παραδειγμάτων εἴδη δύο, τὰ πεπραγμένα λέγειν, & τὰ εὑρεθέντα ὑπ' αὐτοῦ τοῦ λέγοντος. Hujus duo genera, παραβολαὶ καὶ λόγοι.

Quando præponenda exempla, qvando ſubjungenda. περὶ γνωμολογίας. Quid ſententia ſit, qvotqve ſententiarum genera, & quibus conveniat γνωμολογεῖν.

Περὶ ἐνθυμημάτων κοινῇ. Ad copiam. Planè cognoſcendæ omnes partes cauſæ. Qvare neceſſe eſt habere magnam copiam propoſitionum comparatam ad ea, qvæ freqventer incidunt. περὶ δὲ τῶν ἐξ ὑπογύου, eodem modo qværere.

Enthymema τὸ μὲν δεικτικὸν, τὸ δὲ ἐλεγκτικόν. Ergò de utroqve. Inde de iis, qvæ videntur Enthymemata, ſed non ſunt. Deinde de ſolutione, quæ duplex eſt, δι' ἀντισυλλογισμοῦ, καὶ δι' ἐνστάσεως. Hæc qvomodo proſint ad dicendum, & qvomodo poſſint ad prudentiam valere, docet.

Explicaturus libros Ariſtotelis de Republicâ.

ORATIO XII. (al. IX.)

Habita Romæ Prid. Non. Nov. M. D. LXXVII.

IN rebus humanis nihil eſſe mente ac ratione præſtantius, nihil divinius, ſummo ſemper conſenſu ſapientiſſimi homines judicarunt. Quin etiam veterum nonnulli cùm expreſſam in eâ divinitatis imaginem cernerent, neqve tantum ingenii acumine valerent, ut exemplar ipſum & id qvod ex eo ductum, quaſiqve effictum eſſet, diſcernere ac dijudicare poſſent: mentes noſtras ex divinâ mente delibatas ac decerptas, ipſiusqve rerum omnium opificis Dei particulas quasdam eſſe dixerunt. At illi quidem & de hominibus nimis elatè, ac ſuperbè, & de DEO parùm piè religioseque ſenſerunt: qui & homines DEO exæquare conarentur, & non intelligerent, iſta diſtractio & dilaceratio quantoperè aliena eſſet à naturâ omnium longè ſimpliciſſimâ, maximèque unâ; neqve viderent quantam in ſe impietatem ſuſciperent, qui ſi ſtultitiam ſuam pertinaciter tueri vellent, neceſſe haberent fateri partem aliquam Dei interdum & vitiorum maculis contaminari, & apud inferos pœnas luere ab ipſomet Deo improbitati & neqvitiæ conſtitutas. Quæ ut cogitare ſummæ amentiæ atqve impietatis foret, ita illud ſine ullâ dubitatione veriſſimum eſt, admirabilem quandam eſſe humanæ mentis præſtantiam: neqve in iis omnibus, qvæ infra lunam ſunt, mente ac ratione ſuperius quidquam poſſe reperiri. Eâ genus humanum cetera animalia ſuperat, eaqve illis omnibus præeſt, quamvis aliis rebus ab eorum plerisqve ſuperetur. Vincit hominem celeritate cervus, taurus robore, utroqve leo, neqve qvisquam noſtrûm aut viſu Lyncas æqvaverit, aut talpas auditu, aut odoratu canes

nes:neq; tamen hæc obſtant,qvo minus & has, & alias amantes in poteſtatem noſtram perducamus, earumq; vel rnibus veſcamur, vel corio tegamur, vel eis ad varia miſteria utamur.Leones ipſos multi ad currum junxerunt, ıidam etiam eis tanquam mulis clitellariis ad onera nvehenda uſi eſſe dicuntur. Neqve tantùm armatas corbus, dentibus, ungulis feras è ſpeluncis & latibulis ſuis trahimus, ſed maria ipſa ſcrutamur, ſed elatas pennis in blime volucres conſeqvimur tamen & configimus,aut a.s artibus captas famulari cogimus aut voluptati, aut uitatibus noſtris. Tanta vis ac poteſtas mentis eſt : tanm in cetera omnia imperium rationi ac conſilio à natura ibutum eſt. Quinetiam ex omni hominum numero, qvi ente ac conſilio ceteris antecelluerunt, iis in omni ætarerum ſumma permiſſa eſt, iis habenæ concreditæ, iis ıdita gubernacula, ii ſupra ceteros quaſi Deorum loco biti, ii ſemper imperium in alios multo robuſtiores ac tentiores, ne ipſis quidem, dummodo ita eſſe crederent, ›ugnantibus, ſed ſe etiam ultro ſubjicientibus exercueıt. Lycurgum quidem,cùm ingrederetur templum Allinis Delphici, ſacerdos, qvæ ei templo præerat, verſiꞅ quibusdam affata eſſe traditur, quibus ambigere ſeebat, Deum ne illum an hominem appellaret, & eò tan inclinare ac propendere, ut Deum potiùs quàm honem eſſe arbitraretur. Neqve tamen aut ipſe inter Lacæmonios, aut inter Athenienſes Solon, aut inter Lonſes Zaleucus,aut eorum quisquam, qvi civibus ſuis le. tuliſſe memorantur, viribus corporis inter ſuos excelrunt, ſed vi mentis ac conſilii illam ſibi tantam auctoatem potentiamqve pepererunt. Eſt hic admirabilis ren ordo à præpotente Deo conſtitutus, ut, quæ præſtanra ſunt, imperent, quæ deteriora,ſerviant.Præſtant auı animata in animis,ſentientia non ſentientibus, mente edita mente carentibus, & ex iis ipſis, quæ mente præa ſunt, ut cujusque mens perfectior eſt, ita in ſui genealia æternâ quâdam & immutabili naturæ ipſius lege

Digitized by Google

dominatur. Uniuscujusqve autem rei perfectio eſt ſua cujusqve virtus. Quare &, qvæ virtus propria eſt mentis humanæ, eadem illius perfectio atque abſolutio eſt. Quam igitur humanæ mentis virtutem eſſe dicemus, aut quam illius reperiendæ rationem inibimus? Nempe ſi oculi virtutem qværeremus, conſtitueremus ante omnia, quodnam eſſet proprium opus oculi, qvod munus, qvæ functio: qvo ſemel poſito ac conſtituto, tum deinde, qvæ oculi affectio cauſſa eſſet, ut oculus optimè ſuo munere fungeretur; eam affectionem virtutem eſſe oculi diceremus. Mentis opus eſt videre, cernere, intelligere, cauſſarum, & eorum qvæ fiunt ex cauſſis, ordinem ac connexionem intueri. Sed eorum, quæ mente cernuntur, tria genera ſunt: unum eorum, qvorum cognitione & intelligentiâ ita paſcimur, ut in eâ conqvieſcamus, neqve ſpectemus aliò: alterum eorum, qvæ ad actionem; tertium eorum, qvæ ad molitionem alicujus operis effectionemqve referuntur. Primi generis ſunt, qvæ de primo rerum ortu ac principiis, de corporibus cœleſtibus, de cauſſis imbrium, ventorum, grandinum ejusdemqve generis aliis à philoſophis diſputantur. Ad actionem pertinent, qvæ de inſtituendâ vitâ conformandisqve moribus, de omni genere officii, de virtutibus denique ac vitiis diſſeruntur. Ad operum autem effectionem, qvæ fabrorum, architectorum, fuſorum, pictorum, ſtatuariorum & talium opificum præceptis continentur. Sed qui ſe homines ſublimium & abditarum rerum tractationi dediderunt, omnemqve vim ingenii ad earum perveſtigationem contulerunt, eos admirantur quidem ceteri ut magnos & ſapientes viros, neqve tamen ſe propterea illis regendos, gubernandosq; permittunt. Neque quisquam ex omni memoria reperietur, ad qvem cives ſui, qvod eximius geometra eſſet, aut aſtrologus, aut phyſicus, imperium detuliſſe dicantur. Multoq; minus artificibus habetur is honos, qvi quamlibet in ſuo genere excellant, ſi tamen nihil aliud habeant, qvod in cenſum deferant, in ſordidiſſimâ civitatis parte numerantur. Ac

ſæpè

Digitized by Google

pè opera potius miramur qvàm artifices ipſos, ut Dory-
·orum, quàm Polycletum, Jovem Olympium quàm Phi-
am. Sciteqve & ſapienter Plutarchus: *Si quis*, inqvit,
*neſtè ac liberaliter educatus adoleſcens aut tabulam aut ſi-
um egregii operis inſpiciat, mirabitur ille quidem & com-
endabit operis elegantiam, ſed nunqvam tamen illius picto-
s aut ſtatuarii, cujus id opus eſſe dicitur, ſimilem eſſe ſe o-
abit. At ſi aliquam Demoſthenis orationem, aut aliquem
atonis dialogum legat, multoq; magis ſi Cimonis, Miltiadis,
hemiſtoclis res geſtas audiat, non tantùm admirabitur ta-
um operum pulchritudinem, ſed omnibus votis optabit ſe
rum, qui illa ſcripſerunt, geſſeruntve, qvam ſimillimum eſ-*
. Quod ſi & aliqva mentis virtus eſt, qvæ hominem effi-
t aptum ad imperandum, & ea laus neqve iis, quæ in
blimium rerum tractatione ita defixæ ſunt, ut ſe nun-
ıam ad hæc inferiora demittant, neqve iis, qvæ in opere
ciendo occupatæ, tribui poteſt: reſtat, ut prudentiæ
ıæ actiones hominum dirigit, rerum humanarum rectio
procuratio debeatur. Rectè igitur principes philoſo-
orumPlato & Ariſtoteles prudentiam imperantum pro-
iam eſſe dixerunt. Sed prudentiæ tripartita vis eſt. A-
ı enim ejus præcepta docet, qvomodo qvis vitam ſuam
ivatim inſtituere debeat; alia ad rationem admini-
randæ rei familiaris pertinet; alia ad regendas ac tem-
randas civitates. Hæc autem ad unum eundemqve fi-
m omnia diriguntur, id eſt, ad felicitatem. Sed inter-
ım agitur de felicitate unius hominis; interdum qvo-
odo id ipſum bonum toti familiæ comparetur; inter-
ım qvomodo civitati. Semper autem partes referuntur
totum: neqve aliam ob cauſam bene eſſe huic aut illi
rti cupimus, qvàm ut bene ſit etiam toti. Totum enim
rte aliquâ carere poteſt: at toto ſublato unà interire
ırtes omnes neceſſe eſt. Ex qvo fit, ut ſingulorum felici-
s referatur ad felicitatem totius familiæ: familiarum
felicitatem totius civitatis. Quam enim rationem ha-
t unus ex familiâ ad familiam, eandem habet familia ad

civitatem. Quantò igitur univerſæ civitatis bonum unius aut civis, aut familiæ bono ſuperius eſt, tantò politicè, (ita enim eam græco quidem, ſed qvod jampridem jus togæ impetravit, vocabulo nominant,) ceteris prudentiæ partibus antecellit. Ac libros quidem Ethicorum Ariſtotelis ad Nicomachum, quibus ea, quæ ad ſingulos pertinent, eruditiſſimè & copioſiſſimè explicata continentur, interpretari cœpi hac ipsâ in ſcholâ quatuordecim ab hinc annis. Juvatqve me memoriâ repetere tempus illud, cùm tanti ad me concurſus fierent, quanti multis annis antea ad neminem facti erant; cùm tanta qvotidiè multitudo conflueret, ut eam locus ipſe vix caperet: eaqve non adoleſcentium modò diſcendi cupidorum, (qvorum nonnulli multò facti meliores magiſtro, qvæ tunc ex me diſcebant, ipſi hodie alios docent; nonnulli etiam ad magnas reipublicæ partes admoti, quæ tunc audiebant, ea nunc re ac factis exſeqvuntur,) ſed & ſenum primæ auctoritatis, ſummæqve eruditionis, qvi & præſentiâ ſuâ cohoneſtabant diſputationes meas, & exemplo ſuo juvenum animos ad honeſtarum artium ſtudium excitabant. Neqve hæc gloriandi causâ dico: ſed qvod magno cum animi mei dolore videam, qvantoperè converſa ac commutata ſit rerum facies, cùm ita refrixerit ac relanguerit in hâc quidem Urbe impetus hominum ad hæc ſtudia, ut niſi Deus labentibus & ad interitum vergentibus literis opis aliquid attulerit, ſumma omnium bonarum artium ignoratio brevi tempore conſecutura videatur. Quid enim eſt, cur quiſquam meliora ſperare, aut cur non etiam graviora metuere debeat? Negligitur lingua Latina, quæ patrum ac noſtrâ etiam memoriâ ita florebat, ut nusquam propemodum homines niſi Romæ bene Latinè aut loqvi aut ſcribere putarentur. Græca, cujus diſcendæ cauſa vir ſempiternâ laude digniſſimus Petrus Bembus, cùm adhuc adoleſcens eſſet, in Siciliam profectus eſt, qvod ibi meliores illius magiſtros eſſe audierat: cum multi illis temporibus eâdem de cauſâ usque in Græciam proficiſcerentur; cujus

Digitized by Google

cujus in hâc urbe conſervandæ aut potius conſerendæ gratiâ Leo X. cujus nomen apud omnes literarum amantes in perpetuâ veneratione eſſe debet, ex ultimâ Græciâ accerſivit huc homines eruditiſſimos, & lectam ingenioſorum adoleſcentum manum: Græca inqvam lingua, omnis elegantię magiſtra, omnium ingenuarum ac liberalium artium parens, altrix, conſervatrix, ita jam jacet ac ſordet, ut, qui eam docent, ſoli propè in ſcholis relinqvantur. Stulti adoleſcentes Latinæ linguæ vix primis elementis utcumq; perceptis, Græcâ ne ſalutatâ qvidem, aut ſtatim valere juſsâ, ad juris prudentiam aut ad medendi artem properant, illic tantùm gloriæ, illic divitiarum certiſſimam ſpem propoſitam dictitantes. Stultiores liberis patres ultrò adjuvant præproperam & inconſultam filiorum cupiditatem, qvaſi verentes, ne quando penuria ſit in civitate hominum, qui aut lites aut morbos ſerant; & aut ægrotos remediis, aut formulis ac cautionibus patrimonia jugulent. Oppugnantur intereà literæ à non unius generis hoſtibus: qvorum alii aperto Marte eas inſectantur, alii cuniculis, cum aliud agere ſe ſimulent, earum extinctionem ac diſperditionem moliuntur. Sed omittam hæc, quæ nullius oratione ſatis dolenter deplorari qveunt, referamqve me ad propoſitum, à qvo me rei ad vos, Adoleſcentes, maximè pertinentis recordatio longiùs fortaſſe quàm par erat abduxit. Interpretatus ſum, ut dixi, jampridem libros Ethicorum: nunc autem libros Politicorum, qui cum illis continuati ac connexi ſunt, quantum vires meæ ferent, illuſtrare, vobiſque ad eos intelligendos quaſi facem præferre decrevi. In eis ſummus Philoſophus ea quidem, quæ ad rationem rei domeſticæ pertinent, modicè delibavit: quæ autem ad Rempub. uberrimè ac copioſiſſimè perſecutus eſt. Summam totius operis breviter, ut ſoleo, exponere in animo erat: ſed ut diei tempus eſt, ſi vos diutius detinere perrexero, obſtrepetis. In craſtinum igitur differam, jamqve finem dicendi faciam: ſi prius quædam, quæ prætermittere non poſſum, quantâ maximâ

potero brevitate perſtrinxero. Deum hominesqve teſtor, auditores, me omnia ſedulò facere, neqve labori ac vigiliis parcere, neqve interdum ipſius valetudinis rationem habere, ut veſtris utilitatibus ſerviam. Voculas hominum aut malevolorum, aut quid dicant non ſatis intelligentium, qui meam docendi rationem calumniantur, vellentqve me tempus conſumere in quibusdam puerilibus ineptiis, qvibus trivialium ludimagiſtrorum ſcholæ aſſiduè perſonant, facile contemno. Τὸ γὰρ ἔν μετ' ἐμοῦ, ait neſcio quis Apud Ariſtophanem. Et habeo non ſubſcriptores atque adſtipulatores, ſed auctores potiùs hujus ſententiæ meæ eos viros, qvorum auctoritate tutus totum iſtud ſermonum genus non extimeſco. Propono vobis graviſſimorum ſcriptorum libros utiliſſimos, & aptiſſimos ad veram & ſolidam laudem eloqventiæ comparandam. In eis tractandis & explicandis ita verſor: nolo qvidquam φορτικώτερον dicere: ſed ita certè, ut de toto iſto allatratorum genere dicere audeam: Μωμήσεταί τις θᾶσσον ἢ μιμήσεται. Qui libros Rhetoricorum ad Herennium, aut aliquam Ciceronis orationem exponere, & in generibus ac ſtatibus cauſarum, & in figuris ac tropis indicandis μειρακιεύεσθαι poſſint, nunquam vobis defuturi ſunt: qui ea præſtare, qvæ nos aut præſtamus, aut præſtare conamur, non ſemper adfuturi. Ego, ne qvid, quod mearum partium ſit, à me deſiderari poſſit, operam dabo. Vos cogitate id, qvod apud Hippocratem ſcriptum eſt: non ſatis eſſe ad morbos ſanandos, ſi medicus rectè ac diligenter munus ſuum obeat, niſi & ab ægroto ipſo, & ab eis, qui ei adſident, communi operâ ac diligentiâ medici conatus adjuventur.

Inter-

Interpretaturus C. Salluſtium de Catilinæ conjuratione.

ORATIO XIII. (aliàs X.)

Habita Romæ III. Non. Novembris. M.D.LXXIIX.

ADvenit tandem illud vobis qvoqve, ut opinor, Auditores, ſed mihi certè exoptatiſſimum tempus, qvo diu jam intermiſſas exercitationes noſtras, & ſtudia, haud facilè dixerim, honeſtatis an ſuavitatis pleniora, repetamus. Juvat hanc, ihi circumfuſam, incenſam ac flagrantem ſiti bonarum tium, cupidam veræ ac ſolidæ laudis & gloriæ, ore ipſo qve oculis omnia me ſumma ſperare de alacritate & inaſtriâ ſuâ jubentem lectiſſimorum adoleſcentum coroam intueri; juvat adſpici; juvat audiri; juvat in taliıs ingeniis excolendis, quicqvid ingraveſcens ætas virin reliqverit, collocare. An Agricolæ cùm teneras arores à ſe cultas ad juſtam ſeſe proceritatem paullatim atollentes vident, efferuntur gaudio; paſtoris pectus, gres ſibi commiſſi lætitiam ac fœcunditatem intuentis, tacii voluptate perfunditur; qui alumnos ſuos vigentes ac orentes adſpiciunt, afficiuntur intimis ſenſibus, & juvenıtem illorum, ſuam qvodammodo juventutem eſſe ducentes excuſsâ ſenectute recaleſcunt: ego, Adoleſcentes ptimi, è veſtro in litteris profectu ac progreſſu non idem iihi uſuvenire fatear? Neqve mihi ſanè dubium eſt, quin lerisqve veſtrûm qvadrimeſtre illud tempus, qvod nobis uotannis, ex vetere inſtituto, ſolutum ac liberum coneditur, juſtò longiùs viſum ſit: iis nimirum, qvibus amor irtutis ac litterarum in viſceribus ac medullis defixus nſedit, qvibus cor ſaucium eſt cœleſtis illius Cupidinis agittâ,

qvos tetigit jactu certus ad oſſa Deus,

ut

ut Umber Poëta loqvitur. Qvàm ſæpe eorum unumqvemq; credibile eſt ſecum in animo Horatiana illa reputaſſe:

Ut nox longa, quibus mentitur amica; dieſq;
Longa videtur opus debentibus; ut piger annus
Pupillis, qvos dura premit cuſtodia matrum:
Sic mihi tarda fluunt, ingrataq; tempora, qvæ ſpem
Conſiliumq; morantur agendi gnaviter.

Macti eſte animo ac virtute juvenes, quibuscumque ſæpe in mentem iſta venerunt; quibus jucunda induſtria eſt, odioſa ceſſatio; quibus labori quies eſt, labor quieti; qui tum denique vitâ ac ſpiritu frui vobis videmini cùm in literis tempus omne conſumitis; qui eo eſtis animorum ardore, ut in illâ directâ & arduâ, ut ait Heſiodus, ad virtutem viâ nusquam ſtrigare, nusqvã interjungere, ſed eam uno tempore ac ſpiritu totam, ſi fieri poſſet, exhaurire ac ſuperare cuperetis. Hâc viâ veteres illi, qvos admiramur ac ſuſpicimus, ſapientiæ proceres vulgo ſeſe exemerunt; hac ſe ſupra ceteros mortales extulerunt; hac gradientes non modò floruerunt inter ęquales ſuos, ſed in omnem poſteritatem nomen ſibi ac decus immortale pepererunt. Cujus autem ignaviæ fuerit, eos quidem, ut magnos quosdam, ac præſtantes viros, laudare ac deprædicare: & tamen torpere ac marceſcere otio malle, qvàm ut eorum ſimiles evadamus, operam dare? Non eſt ejusdem animi induſtriam laudare & otium amplecti; non ſeriò laudat, qvi non & concupiſcit; non ex animo admiratur, qui non & imitatur. At bene, qvòd ex iſto numero multi non otioſi veterum laudatores, ſed ſtrenui potiùs imitatores, non tam ad præclara ſtudia cohortandi eſtis, quàm exemplo veſtro excitare ipſi alios ac cohortari poteſtis. Itaqve pro certo habeo totum id tempus, qvo nobis huc per calores convenire non licuit, non tamen à vobis languori ac deſidiæ datum, ſed, qvatenus licuit, earum ipſarum artium, quarum amore flagratis, umbratili ac domeſticâ exercitatione traductum. Sic agricolæ, ubi tempeſtates malæ ſunt, cùm opus

us fieri non poteſt, ſub tecto tamen qvod agant reperint, ac ne ipſos quidem feſtos dies ſibi prorſus inutiles effluere patiuntur. Sic milites, ubi eos horrifer aquilonis rigor in hiberna compulſos à bellicis muneribus avocavit, qvotidiè tamen aut curſu, aut ſaltu, aut ad palum exercentur, aut fictis inter ſe præliorum imaginibus dimicant, aut gladios acuunt, aut arma poliunt, qvæ denique in bello uſui futura ſunt, ea omnia in pace meditantur. Quod ego ut mihi de vobis polliceri audeo, ita vobis de me planè confirmare poſſum: neque enim mihi minus otioſa ulla pars anni fuit, qvàm qvæ ad quietem conceſſa videbatur. Libuit mihi iſtorum potentum conſuetudinem imitari, & tentare, num, qvas illis æſtatis tempore voluptates divitiarum ſuarum magnitudo præſtat, easdem mihi in re curtâ ac tenui ſtudia mea ſuppeditare poſſent. Igitur ut illi eâ tempeſtate anni montoſa & altiora loca & ſaltuum ac nemorum opacitatem conſectantur: ſic & ego Heliconios colles & avia Pieridum loca peragrans, æſtum ambitionis avaritiæqve vitabam. Ut illi ad fontium aut fluminum capita ſtrati, cantibus avicularum animum oblectant: ſic & ego ad illos ſacros & vulgo ignotos fontes, ex quibus omnis elegantia omnisqve humanitas in vitam hominum fluxit, molliter compoſitus ex illo Ambroſio veterum Poëtarum cantu incredibilem animi voluptatem hauriebam. Ut illi venatu aucupióve intenti prædas agunt, quibus menſam inſtructiorem faciant: ſic & ego quibus mentem inſtruerem, è ſapientiſſimorum hominum monumentis qvotidiè aucupabar. O ſtudia noſtra, Auditores, non utilia tantùm ac fructuoſa, ſed dulcia etiam ac delicata! Perſarum reges, qui ut opibus ac divitiis affluebant, ita luxu ac deliciis diffluebant, voluptatis causâ ita dividebant annum, ut hyemem Babylone, vel Suſis, in Mediâ æſtatem agerent. Quid ni ſtudia noſtra eandem nobis honeſtè luxuriandi facultatem ac copiam præbeant? *Ex meo propinqvo rure*, ait Terentianus Laches, *hoc capio commodi*:

Ne

Neq; agri, neq; urbis odium me unqvam percipit.
Ubi ſatias cœpit fieri, commuto locum.

Idem in ſtudiis licet. Gravi & ſeverâ Philoſophorum lectione defeſſus animus eſt? Poëticorum luſuum, involutæ fabellis, & conditæ omnibus leporibus ſapientiæ præcepta continentium, amœnitate recreetur. Solidius aliqvod & ſucci plenius cibi genus reqvirit? Ex illo copioſiſſimo ac locupletiſſimo veterum Oratorum penore omnia non pascendis modò, ſed etiam saginandis animis apta depromat; Ingurgitet ſe in hiſtoriam veterem omnem ſuperioris ævi memoriam mente ac cogitatione perluſtret; indulgeat arbitratu ſuo illi voluptati, qvæ infinita & inſatiabilis ex antiqvitatis cognitione percipitur. Aliarum voluptatum habendus modus eſt, huic nimis indulgeri non poteſt. Atque equidem, Auditores, qvoniam humanus animus varietate capitur, omniumqve propè rerum, ut ait Euripides, jucunda mutatio eſt: decrevi hoc anno aliquid vobis hujus ſuavitatis impertiri, & intermiſsâ pauliſper Philoſophiæ ſeveritate, nobiliſſimi inter Latinos hiſtoriarum ſcriptoris lectione vos paſcere. Qvod conſilium tum deniqve ſine ullâ dubitatione probabitis, cùm, ex qvo fonte manaverit, intelligetis. Superioribus diebus, cùm ad illud non ampliſſimi tantùm ordinis, ſed hujus ætatis, ſingulare lumen ac decus, Gulielmum Sirletum Cardinalem veniſſem, cœpit ille me, ut ſolet, de ſtudiis meis humaniſſimè interrogare. Cui cùm pauca pro tempore reſpondiſſem, procedente ſermone, qvæſiit etiam ex me, qvid vobis hoc anno proponere atque explicare meditarer? Reſpondi, me, in ipſius poteſtate & ſemper fuiſſe & ſemper fore, & hac quoque in re totum ex ipſius nutu atque auctoritate pendere, atqve id demùm mihi factum optimum atque utiliſſimum viſum iri, qvod ipſo auctore, & tanquam auſpice, gereretur. Tum ille, Quando, inquit, ſuperioris anni curriculum in Ariſtotelis politicis conſumpſiſti, non alienum fuerit hoc anno aliqvid paulò levioris operæ aſſumere. Nam neqve omnes ii, qvorum te

e commodis ſervire oportet, capaces ſunt tam arduarum iſputationum; & à plerisque impetrari non poteſt, ut Græcas litteras ament; & ſunt, qui anni principio, ad dimidiatos libros, tamqvam ad delibatas ab aliis ac propè emeſas epulas, non libenter accedant. Quare auctor tii ſum, ut aliqvem hiſtoricum ſumas: ac, ſi me audis, non lium potiùs, qvàm Salluſtium. Nam & egregiè latinè loquitur, & gravis ac denſus eſt, & civilis ſapientiæ plenus, , qvod tu quanti facias ſcio, Thucydideus: & ut exiguus iber eſt, paucis illum menſibus totum explicare facile poeris. Ego verò, inqvam, libentiſſimè parebo auctoritati uæ: neqve unquam committam, ut quacumque de re ſenentiam tuam cognovero, de eâ mihi ampliùs qværendum c dubitandum putem. Qvod igitur fauſtum felixqve ſit, le ſummi in omni genere laudandarum artium viri, & noſtrûm omnium amantiſſimi ſententiâ evolvemus & excuiemus unà hoc anno, Auditores, Salluſtium, hoc eſt, eum ſcriptorem, cui antiquitas hiſtoriæ Romanæ detulit principatum. Ad qvem cognoſcendum, ſi vos parem meæ induſtriam ac diligentiam adferetis, magnam vim ex ejus criptis, Deo volente, & eloqventiæ & ſapientiæ præceptorum colligemus. Sed in primis pauca quædam de hiſtoriâ in genere, pauca de Salluſtio dicam, qvæ inſtituto noſtro non inutiliter præfulciantur ac præmuniantur. Ac de hiſtoriâ quidem hæc: primùm quid ſit hiſtoria: deinde quàm pulchra, quàm jucunda, quàmqve utilis ſit hiſtoriarum cognitio; tum quæ ſint hiſtoriæ leges; poſtremò in hiſtoriarum lectione verſantibus quæ potiſſimùm obſervanda ſint, & qvomodo in eâ re à plerisqve peccetur. Cornificius, ſeu quis alius eſt, qui ſcripſit libros Rhetoricorum ad Herennium, itemqve Cicero ipſe libro primo de inventione, ita hiſtoriam definiunt: *Hiſtoria eſt res geſta, ſed ab ætatis noſtræ memoriâ remota.* In hâc definitione, qvot verba, totidem propè peccata ſunt. Primùm hiſtoria non eſt res geſta: ſed rei geſtæ expoſitio ac narratio. Non enim ipſa conjuratio Catilinæ, aut bellum ipſum Jugurthinum

Digitized by Google

thinum hiſtoria eſt, neqve hoc ipſi dicere voluerunt: ſed id, qvod ſentiebant, non ſatis commodè elocuti ſunt. Itaque condonetur hoc negligentiæ ipſorum: & ſi nemo in rebus definiendis negligens eſſe debet. Sed qvod addiderunt, hiſtoriam non eſſe, niſi qvæ ab ætatis noſtræ memoriâ remota ſit, cujus qvæſo amentiæ eſt? Ergò ſi quis hodiè de Romulo & Remo ſcribat, fatebimur, eum hiſtoriam ſcribere; ſi de bellis inter Karolum V. & Franciſcum I. geſtis, negabimus, qvoniam hæc nondum ab ætatis noſtræ memoriâ remota ſunt: aut certè dicemus, nondum hiſtorias eſſe, tunc demùm fore, cùm qui earum rerum meminerit, nemo amplius reperietur. Quomodo fiet, ut ipſe quidem hodie hiſtoriam non ſcribat, qui autem ab hinc centum annis ſcripta ejus legent, hiſtoriam legant. Neqve Thucydides hâc ratione hiſtoriam ſcripſerit; neqve Xenophon in libris anabaſeos, aut in libris rerum Græcarum; neqve Salluſtius, cùm conjurationem Catilinæ, aut cùm bellum Jugurthinum ſcriberet. Livius qvoque qvamdiu vetuſta perſecutus eſt, hiſtoriam ſcripſiſſe dicetur: at poſtremis libris, quibus complexus erat, res ſuis temporibus geſtas, hiſtoriam videlicet deſierat ſcribere. Sed nolo pluribus verbis exagitare tam fatuam definitionem: ne mentionem quidem illius ullam feciſſem, niſi ſcirem eam etiam hodie defenſores habere. Longè aliter ſentiebant quidam olim eruditi homines, quos Verrius Flaccus refert putaſſe, hiſtoriam propriè dici narrationem earum rerum, quibus gerendis is, qui eas narraret, interfuiſſet. Quos quamvis non ſeqvor, (neqve enim pauciora aut leviora incommoda hanc qvàm illam definitionem ſeqvuntur,) tolerabiliorem tamen illorum errorem eſſe arbitror. Quomodo igitur hiſtoriam definiemus? Injuſtè enim reprehendit aliena, qui meliora non profert. Hiſtoriæ nomen, Auditores, non tantùm rerum geſtarum, ſed quarumlibet rerum narrationem expoſitionemqve ſignificat. Sic Ariſtoteles eos libros, qvibus ingenia & naturas animalium perſecutus eſt, vocavit hiſtoriam animalium; ſic

ſic Theophraſtus hiſtoriam ſtirpium; ſic deniqve C. Plinius libros ſuos naturalis hiſtoriæ inſcripſit. Qvibus libris cauſæ ac principia rerum exqviruntur, aut alicujus diſciplinæ præcepta traduntur, numqvam eos qvisqvam rectè hiſtoriam vocaverit. At ubi narratur tantùm aliqvid atq; exponitur: rectè id ſcriptorum genus hiſtoriam nominaris. Itaqve liber qvidam, qvi Galeno tribuitur, neqve tamen ipſius eſt, qvo veterum philoſophorum unaqvâqve de re ſententiæ exponuntur tantùm, non etiam expenduntur, rectè inſcribitur φιλοσόφου ἱστορίας. Eodemqve nomine affici poſſent libri ejusdem argumenti, qvi falſò tribuuntur Plutarcho περὶ τῶν ἀρεσκόντων τοῖς φιλοσόφοις. At libros phyſicorum, aut ethicorum, aut ejusmodi alios ſi quis hiſtoriam vocaret, malè & inſcienter hiſtoriæ nomine teretur. Nam illud qvoqve intelligendum eſt, qvod de toto aliqvo genere univerſè ſcribitur, hiſtoriam non vocari, niſi particulatim ad ſingula veniatur. Atq; hæc cùm ita ſint, hiſtoriæ tamen nomen in hâc diſputatione non tam latè accipimus: ſed vim illius anguſtioribus terminis concludentes, ita definiendam hiſtoriam putamus: *Hiſtoria eſt rerum publicè geſtarum diffuſa & continuata narratio.* Neqve quidquam intereſſe arbitramur, ad hoc quidem, ut hiſtoria ſit, ſint ne res illæ remotæ ab ætatis noſtræ memoriâ, an minùs; & num is, qui eas ſcribit, eis interfuerit, an non interfuerit. Scripſit Herodotus de rebus à memoriâ ætatis ſuæ remotis: & hiſtoriam ſcripſit; ſcripſit Thucydides de bello, cui ipſe interfuerat; ſcripſit Xenophon de reditu Græcorum ex Aſiâ, cui non interfuerat modo, ſed & præfuerat: & uterqve hiſtoriam ſcripſit. Si quis dicat, ad fidem & auctoritatem hiſtoriæ conciliandam intereſſe, ſcribat quis ea, qvæ ipſe viderit ac cognoverit, an qvæ ab aliis tradita acceperit, non negabo: ſi, ut verè ac propriè hiſtoria ſit, horum utrumlibet referri dixerit, pernegabo. Nunc ſingulas propoſitæ definitionis partes minutatim conſideremus. *Hiſtoria eſt narratio rerum geſtarum.* Omnes igitur fabulæ excluduntur:

 Neqve

Neqve enim continent res geſtas, ſed ad ejus, qui ſcripſit, libidinem fictas. Itaque neqve Luciani libros verarum, ut ipſe ludens vocat, narrationum, neque Æthiopica Heliodori, aut Pœmenica Longi, aut ejus generis ſcripta, hiſtorias eſſe dicemus. Non magis qvàm Heraclidæ Abarin, aut Ariſtonis Lyconem. Ne Xenophontis quidem libros Κύρου παιδείας pro hiſtoriâ acceperim: tum ob alias cauſas, tum quia in eis non tam curæ fuit ſapientiſſimo ac diſertiſſimo ſcriptori, ut res à Cyro geſtas exponeret, qvàm ut nobis exemplar regis omni ex parte perfecti proponeret. Eſt ne igitur omnis vera narratio hiſtoria? Minimè: ſed ea tantùm, quæ eſt *rerum publicè geſtarum.* Non enim oratorias narrationes, etiam ſi veræ ſint, hiſtorias vocabimus; neque illa Ciceronis: Milo domum venit, calceos ac veſtimenta mutavit: pauliſper, ut fit, dum ſe uxor comparat, commoratus eſt: aut ſimilia, ad hiſtoriam pertinere cenſebimus. Neqve Philoſtratus cùm vitam Apollonii aut Sophiſtarum, neque Laërtius aut Heſychius, cùm vitas philoſophorum: neqve Plutarchus, Suetonius, Æmilius Probus, Ælianus, Lampridius, Capitolinus, cùm vitas Imperatorum aut aliorum virorum illuſtrium ſcriberent, hiſtoriam ſcripſiſſe judicandi ſunt. Aliud eſt enim vitas ſcribere, aliud hiſtoriam. Qui vitam alicujus ſcribit, qualis quisque domi fuerit, qualis in uxorem, qualis in liberos, in familiares, in hoſpites; qvo victu ac cultu corporis uſus ſit, accuratè ac diligenter exponit: qui hiſtoriam, hæc omnia aut prætermittit, aut in acceſſionis loco, quaſi aliud agens, ſtrictim & modicè attingit; ea tantum ex inſtituto perſequitur, quæ ad publicum pertinent. Hoc Plutarchus ipſemet docet, qvi etiam cum virorum illuſtrium vitas ſcribit, negat ſe hiſtoriam ſcribere. Verba ipſius proferam, ne quis dubitationi relinqvatur locus. Οὔτε γὰρ ἱστορίας γράφομεν, ἀλλὰ βίους, οὔτε ταῖς ἐπιφανεστάταις πράξεσι πάντως ἔνεστι δήλωσις ἀρετῆς, ἢ κακίας, ἀλλὰ πολλάκις καὶ ῥῆμα καὶ παιδιά

ιά τις ἔμφασιν ἤθους ἐποίησεν μᾶλλον, ἢ μάχαι
υρεόνεκροι, καὶ παρατάξεις αἱ μέγισται, καὶ πο-
λιορκία πόλεων. *Neq; enim hiſtorias*, inquit, *ſcribimus,*
d vitas, neq; ut quæq; nobiliſſima actio eſt, ita maximè virtu-
m aut improbitatem cujusq; patefacit: immò verò ſæpè &
rbum unum, & jocus aliqvis magis declaravit, qui cujusqve
ores eſſent, quàm pugnæ, in quibus decem hominum millia
ciderunt, maximaq; prælia & urbium obſidiones. Videtis
;itur, qvæ ſit quaſi ſeges ac materia hiſtoriæ propria: bel-
, paces, induciæ, fœdera, ſeditiones, tumultus, leges, ju-
cia, commutationes Rerumpublicarum, & quæ ſunt e-
sdem generis: qualia apud Herodotum, Thucydidem,
enophontem, Polybium, Dionyſium Halicarnaſſeum,
lluſtium, Livium, Diodorum Siculum, Cornelium Ta-
um, Appianum, Ammianum Marcellinum, Dionem,
rocejum, & ejusmodi alios leguntur: quos verè ac me-
ò poſſumus hiſtoriarum ſcriptores nominare. At ton-
i diligenter ac radi, aut velli etiam ſolitum Cæſarem,
emper cingi ſupra latum clavum, & Octavianum men-
Decembri totos dies talis luſiſſe, & ſimilia, ejus ſunt, qvi
am alicujus, non qui hiſtoriam ſcribat. Addidi in defi-
ione hiſtoriæ, eam eſſe non narrationem modò ſed *dif-*
im & continuatam narrationem, id eſt, διεξοδικὴν καὶ συ-
. Diffuſam quidem: quoniam qui ſumma capita re-
 colligunt, eaqve nudè ac ſimpliciter proponunt, ut
rus, Eutropius, Oroſius, Sulpicius, non tam hiſtorias
bere dicendi ſunt, qvàm ſummaria quædam, aut, ut
ſtiores loqvebantur, breviaria hiſtoriarum. Conti-
tam autem, ut Valerium Maximum, & alios ejus ex-
lum ſecutos ab hiſtoricorum numero excluderem.
gè enim aliud eſt hiſtoriam ſcribere, aliud exempla
lia ex hiſtoriis collecta, ſub uno, quod illi fecerunt,
ctu ponere. Probaſſe me vobis arbitror qvod princi-
poſueram, hiſtoriam eſſe rerum publicè geſtarum
ſam & continuatam narrationem. Cetera, de quibus

 dicere

dicere inſtitueram, (ſunt autem hæc: de legibus in hiſtoriâ ſervandis, de pulchritudine, ſuavitate, utilitate hiſtoriæ, tum qvid præcipuè obſervare debeant, qui hiſtorias legunt,) ea igitur, & de ipſo Salluſtio quædam cognitu digna, ne & vobis moleſtiæ & aliis impedimento ſim, in craſtinum differentur.

Non dubito L. C. V. P. qvin, quicunqve te huc honoris mei causâ veniſſe vident, & humanitatem erga me tuam admirentur, & me tibi plurimùm eo nomine debere arbitrentur. Ego autem ingenuè fateor, nihilo me tibi proptereà eſſe qvàm anteà fueram, devinctiorem. Cui enim omnia debeo, quid ei jam debere amplius poſſim? Quare ne illud quidem mihi curandum puto, ut tibi exquiſito aliqvo orationis genere gratias agam. Iſta faciant, qui ſe accepta beneficia verbis exæqvare poſſe confidunt. Mihi jam pridem adempta ac præciſa ſpes omnis eſt quidquam excogitandi, qvod tuis erga me innumerabilibus meritis ullâ ex parte reſpondeat.

Cùm explanaturus eſſet Æneida Virgilii.

ORATIO XIV. (*aliàs XI.*)

Habita Romæ III. Non. Novembris. M. D. LXXIX.

UT in reliquis vitæ partibus, ſic in ſtudiis & in ratione dicendi plerumqve contingit, ut juvenes qvidem nitida & ad pompam atqve oſtentationem accommodata, ſenes autem utilia magis & fructuoſa delectent. Itaq; ego qui olim florenti ætate omnes lepores feſtivitatesq; dicendi, qvantum qvidem in me ſitum erat, ſummo ſtudio aucupabar, & pectere ac comere cum curâ orationē ſolebā, nunc ut ætate, ita conſilio commutato, profutura potiùs quàm oblectatura cōſector: neqve

neqve tam id operam do, ut ab iis, qui ad me audiendum conveniunt, diſertus habear, quàm ut ipſi aliquâ re bonâ & dignâ cognitu domum redeant auctiores. Et hoc qvoque tamen ipſum voluptati vobis eſſe confido. Neqve enim vere novo ſegetis herbeſcentis viriditas, quàm adultâ æſtate flaveſcentis & falcem vocantis maturitas; neqve arborum in primos ſeſe flores induentium, quàm opibus ſuis laborantium, & earum pondere incurveſcentium magis nos aſpectus oblectat. Nunc igitur Æneidos Virgilianæ interpretationem ingreſſurus, (poëmatis non tantùm inter omnia latina ſine ullâ dubitatione præſtantiſſimi, ſed etiam Græciæ gloriam in magnum diſcrimen vocantis,) omittam multa, quæ aptè ad plauſus & clamores excitandos in hoc argumento dici poſſe, facilè intelligo: convertamqve orationem meam ad qvarundam rerum tractationem, quas ſpes eſt neqve nimis communes ac contritas, neque alienas ab hoc inſtituto, neqve cognitu inutiles judicatum iri. Dicam enim de poëtices ipſius naturâ primùm & antiquitate: tum ſuavitate, & quid ſit, qvod eam tantoperè ſuavem efficiat, qvasqve illa hominum generi utilitates & attulerit & perpetuò adferat; deinde quasdam Ariſtotelis de poëſi ac poëtis ſententias, qvæ propter ipſius auctoritatem in omnium ferè jam animis inſederunt, tentabo & ad diſquiſitionem vocabo; poſtremò cùm & de Virgilio ipſo, & de hoc, qvod nobis in manibus eſt, ejus poëmate, pauca qvædam ad ipſius dignitatem ac commendationem pertinentia protulero, mittam concionem, neque committam, ut nimiâ longitudine aut vobis moleſtiæ ſim, aut aliis, qui poſt me in hunc locum conſcenſuri ſunt, impedimento. Poëticam veteres, ut hinc exordiar, non tam artem eſſe, quàm incitationem quandam animi, & furorem divinitùs immiſſum, qualis eſt in vaticinantibus, judicarunt. Qvod ita expreſſit Cicero pro Archia: *ſic à ſummis hominibus eruditiſſimisq; accepimus, ceterarum rerum ſtudia & doctrinâ & præceptis & arte conſtare: poëtam naturâ ipſâ valere & mentis viribus excitari, & quaſi divino*

 quo-

qvodam ſpiritu afflari. Et apud eundem Antonius lib. 2. de oratore hoc ipſum à Democrito & à Platone in ſcriptis relictum eſſe dicit. Ac de Democrito qvidem aliis credamus neceſſe eſt, cùm ipſius ſcripta perierint: apud Platonem autem ita multis locis hoc dicitur, ut putidum ſit eos accuratiùs percenſere. Sed & poëtæ ipſi hoc de ſe profitentur ac prædicant: qvorum ſunt illa:

Eſt Deus in nobis: agitante caleſcimus illo,
Sedibus ætheriis ſpiritus ille venit.

multaqve ad eundem modum; & Pindarus eo ſe Bacchylidi anteponit, qvod ipſe quidem natura valeat, Bacchylides arte ſubnixus temerè multa profundat: itaque tantum intereſſe inter ſe & illum, quantum inter aquilam & corvos, gloriatur. Neqve aut mons ille duplici vertice inſignis, aut fons, cujus hauſtu poëtas fieri ajunt, quidquam aliud indicant, qvàm eos non arte & induſtriâ, ſed divino qvodam ſpiritu & inſtinctu valere. Et certè præſtantiſſimi poëtarum, Orpheus, Linus, Muſæus, & ille omnium parens Homerus multis ante ſeculis extiterunt, qvàm ulla præcepta poëtices tradita eſſent. Sed tamen ſi naturæ tantùm & ingenii, non artis & induſtriæ poëtica eſt, qvid eſt, qvòd ſummus philoſophus Ariſtoteles libros tres de arte poëticâ ſcripſit? qvòd optimi poëtæ Horatii libellus eodem argumento ſcriptus manibus teritur? quòd, ut ceterarum, ita hujus qvoqve facultatis præcepta qvotidie ab hominibus eruditiſſimis ſummo ſtudio tractari videmus? An illud verius eſt, ut in oratore, ſic in poëtâ, qvi oratori affinis qvodammodò & in diſſimili genere ſimillimus eſt, & naturæ atque ingenii præſtantiam & artem præthereà quandam ac præceptorum obſervationem reqviri? Ita quidem certè ſentit Horatius, cujus illa ſunt:

Naturâ fieret laudabile carmen, an arte,
Quæſitum eſt. Ego nec ſtudium ſine divite vena,
Nec rude quid proſit video ingenium; alterius ſic
Altera poſcit opem res, & conjurat amicè.

Faten-

Digitized by Google

tendum tamen fortaſſis eſt: plus in poëtâ ingenium, ,
us in oratore induſtriam poſſe. Sed ut Phyſici ajunt, res
nultis ac diverſis elementis conflatas atqve concretas ex
nominari, qvod in qvâque dominetur: ſic veteres illi
m in poëtis illum animi ardorem plurimum poſſe, qua-
qve principatum obtinere; curam autem & induſtriam,
ubſequi, eique qvaſi famulari viderent: quod præcipuum
ſſet, id ſolum eſſe dixerunt. Nam qvod ſummi poëtæ fue-
unt, antequàm quisquam poëtices præcepta traderet: i-
em in oratoribus dici poteſt. Siquidem ut alios omit-
am, ille ipſe, qvo nemo poſt homines natos, eloquentior
uit, Demoſthenes, omnes eloqventiæ numeros anteà im-
leverat, quàm ab Ariſtotele, qui primus ut dialecticen i-
a & rhetoricen ad artis formam redegit, libri ad eam rem
pertinentes conſcriberentur. Sed & emendatè loqveban-
ur homines, anteqvam grammatici naſcerentur: neqve ex
illorum præceptis emendatè loqvendi facultas; ſed ipſa,
potiùs præcepta ex obſervatione eorum, qui bene loqve-
rentur, enata ſunt: quomodo jurisconſulti dicunt, non,
jus è regulis, ſed è jure regulas extitiſſe. Neqve omnino
quidquam eſt aliud ars, quàm imitatio quædam naturæ:
neqve ulla eſt ars, cujus non ſemina ac principia naturæ
debeantur. Sic igitur à me primum illud caput eorum, ,
quæ propoſueram, explicatum ſit, ut poëticam, neqve im-
petum quendam animi temerè ſine ullis legibus vagantis
eſſe ſtatuamus; neque rurſus totam præceptis adligatam,
& adſtrictam teneri: ſed & generoſo quodam ingenio, tum
ad concipiendas animo rerum imagines, tum ad ea, quæ
conceperit, grandibus verbis, & minimè vulgari dicendi
genere efferenda egregiè facto, & præterea diligenti curâ
atqve obſervatione præceptorum qvorundam contineri.
Antiquitas ipſius vel è Ciceronis teſtimonio omnibus no-
ta eſt, qui è doctis antiquiſſimum eſſe ait poëtarum genus.
Nos certè Homero, qvem tamen multi poëtæ anteceſſe-
rant, nullum profanum ſcriptorem vetuſtiorem habemus.
Et illi, qvi primi diſperſos homines congregaſſe, & ex

Digitized by Google

agreſti ac ferinâ, ad mitiorem & cultiorem vitam traduxiſſe perhibentur, non alii qvàm poëtæ fuerunt: quos propterea Plato deorum filios & ſapientiæ patres ac duces vocat. Qui cùm & præclaras ſententias funderent, & certis numeris ac pedibus verba vincirent, ita ut neque ulteriùs quàm par erat excurrerent, neque citeriùs ſubſiſterent, ſed paria paribus reddentes æquilibritatem in dicendo quandam efficerent, & oraculorum ſimilia atque ænigmatum ſpeciem præbentia multa loquerentur: admirata eos illa rudis antiquitas, & divinum aliquid in eis latere rata eſt, & ſuavitate cantuum irretita, ducendam ſe illis gubernandamqve permiſit. Mulcet autem animos, & incredibili ſuavitate perfundit poëſis, ut uno verbo dicam, propter admirabilitatem. *Delectat enim*, ait Cicero, *quicquid eſt admirabile*. Poëtæ autem & mira quædam narrant, & ea miro modo elòquuntur. Jam omnes homines naturâ cupidi ſunt ſcientiæ: & admiratio ſtimulus quidam eſt ad ſapientiam ac ſcientiam: impellit enim ad quærendam cauſam, in cujus cognitione ac perceptione poſita ſcientia eſt. Itaque Ariſtoteles, cujus hæc ex fontibus libamus, & admiratione ductos eſſe homines ait ad philoſophandum, & ut quisque ſapientiæ amantiſſimus ſit, ita eſſe amantiſſimum fabularum. Delectant poëtæ numero qvoque ipſo & ſono, qui naturæ noſtræ ita conſentaneus eſt, ut veterum quidam animum ipſum numerum eſſe atque harmoniam putaverint. Delectant etiam, quia in rebus nihil ad nos attinentibus pertentant animos noſtros omni genere affectuum: ita ut vel legentes poëmata, vel audientes, interdum angamur ac premamur metu, interdum ad ſpem erigamur, nonnunquam exhilaremur, nonnunquam etiam iis, qvæ ficta eſſe ſcimus, illacrymemur. Vir ſanctiſſimus & eruditiſſimus Aurelius Auguſtinus ſæpè ubertim fleviſſe ſe, cùm Didonis mortem apud Virgilium legeret, confitetur. Sed hoc in eo propter ſingularem ipſius bonitatem minus fortaſſe mirum videri poteſt. Verè enim hoc Græci proverbio dicunt; Bonos viros faciles eſſe

ſe ad lacrymandum. Quid quod feris qvoque ac barbaris hominibus, & cæde ac ſanguine gaudentibus poëmata tamen miſericordiam interdum & lacrymas commovent? Alexandrum Pheræorum tyrannum accepimus aſpero ſupra modum & immiti atqve efferato ingenio fuiſſe, ita ut homines alios vivos defoderet, alios aprorum urſorumq; pellibus tectos, canibus venatricibus laniandos objiceret, idqve ſibi pro ludo atque oblectamento haberet, quasdam etiam civitates amicas ac ſocias immiſſis ſine cauſsâ ſpiculatoribus, repentè univerſas contrucidaret. Coram hoc agebantur aliquando Euripidis Troades, quâ in fabulâ dolenter admodum deplorantur Trojanorum calamitates. Homo quamvis aſper & indomitus, quemque nulla unquam res ad miſericordiam flectere potuiſſet, ſenſit tamen ſe poëtices cantibus commoveri. Itaque ſtatim ſe proripuit è theatro: indignum eſſe dicens, ſe, cui tot ſtrages, tot urbium direptiones, tot civium exquiſita tormenta nunquam lacrymam unam exprimere potuiſſent, Hecubæ & Andromachæ malis illacrymari. Quam vim poëtarum Horatius meritò cum funambulorum & magorum operibus comparavit.

Ille, inquit, *per extentum funem mihi poſſe videtur*
Ire poëta, meum qui pectus inaniter angit,
Irritat, mulcet, falſis terroribus implet,
Ut magus: & modò me Thebis, modò ponit Athenis.

Paulò aliter explicat Ariſtoteles cauſam ejus voluptatis, quam ex poëſi capimus: ſed nihil prohibet aliter à pluribus eâdem de re, & tamen verè ab omnibus diſputari. Ait igitur Ariſtoteles, naturâ comparatum eſſe, ut omnes homines imitatione gaudeant, & ex rebus imitando expreſſis, cuicuimodi tandem illæ ſint, voluptatem percipiant; huic rei argumento eſſe puerulos, qui naturâ duce, imitari omnia geſtiant; & hoc vel maximè differre homines à ceteris animantibus, qvòd homines naturâ maximè facti ſint ad imitandum. Addit, qvæ prima homines diſcunt, imitando diſci; neq; qvenqvam eſſe qvin rebus imitando expreſſis

 gau-

gaudeat, etiam iis, quas veras nollet aſpicere: non igitur mirum eſſe, cùm poëſis imitatio ſit, tantam ex eâ ab omnibus percipi voluptatem. Hæc, ut à veritatis amantiſſimo philoſopho tradita ſunt, quin etiam veriſſima ſint, dubitari non poteſt. Sed mihi tamen interdum non parvam dubitationem attulerunt. Ita enim mecum cogitabam: qvod oculo lux eſt, idem eſſe animo veritatem: & quemadmodum luce oculum gaudere, abhorrere à tenebris: ſic animos noſtros iis, qvæ vera ſunt, gaudere, quæ falſa ſunt, ea aſpernari ac refugere. Et Euripides quidem jucundiſſimum eſſe ait, ſcire: Ariſtoteles autem, diſcere. Qvorum utrovis poſito, nihil veræ ac liquidæ voluptatis è rebus falſis percipi poteſt. Falſa enim neqve ſciri, neqve diſci qveunt. Et tamen falsò gaudere homines, multis argumentis mihi videbar poſſe pervincere. Nam & poëſi gaudent, & picturâ, & omni denique imitatione. Omnis autem imitatio videri vult id, qvod non eſt: itaque qvodam genere mendacium eſt. Neqve verò tantùm libenter ea videmus expreſſa coloribus, quæ vera delectant, ut nemorum pratorumqve viriditatem, tellurem multiplici variorum florum tegmine opacatam, eximiâ pueros mulieresq; formâ: ſed ea etiam, quæ vera videre nollemus, mirabiliter nos picta delectant: Hercules liberos interficiens, diſcerpens Pentheum mater, rotâ volutus Ixion, jecur vulturi præbens Prometheus, ceteraqve de poëtarum mendaciis pictorum quaſi propagata mendacia. Quid eluviones, incendia, ruinas, domorum urbiumqve direptiones loqvar? quæ vera ſani omnes refugiunt, picta ſumma cum voluptate intuentur. Ac admirari qvidem ſolemus, ſi qvos videamus nihilo majorem è fictis, qvàm è veris, voluptatem percipere: eosqve rudes eſſe atque impolitos judicamus: cujusmodi ille Laco fuit, qui ceteris tabulam qvandam magnifacientibus, in qvâ pictus erat præpingui ruſticus corpore, ad umbram arboris ſtratus, magnâ cum ſignificatione languoris ac deſidiæ, negavit eam ſibi placere: quod talem hominem ne vivum quidem in ædibus habere

Digitized by Google

vellet; Et Anacharſis, qui invitatus aut audiendum dam, qui mirificè Luſciniæ cantum imitabatur, a-atus eſt: veras ſibi Luſcinias ſæpe auditas eſſe di- At quis noſtrûm non talia omnia pluris faciat imi-quàm vera? Quæ autem vera vacca tantopere un-ı celebrata eſt, quantopere vacca Myronis? Nunqvid r hominem falsò gaudere dicemus? Immò verò na-hominum amica pene veritas eſt: neqve aliud quid-ı mendacio gratiam conciliat, qvàm imitatio verita-Itaque cùm ea dicuntur, quæ nullam prorſus habeant atis ſimilitudinem, aut ſuapte vi, aut habitâ ratione m, apud qvos dicuntur, nulla ex talibus mendaciis ere voluptas poteſt. At poëtarum figmenta & inge-è excogitata ſunt, & accedunt plerunque ad aliquam itudinem veri; & ita exponuntur, ut in ipsâ eorum ſitione mirificum qvoddam ingenii acumen perpetuò at. Itaqve, qvoniam verum ingenioſè imitantur, ſtant. Sequitur, ut oſtendam, quæ commoda humano ri adferant poëtæ, & quas ad res utilis ſit poëmatum). Dico autem, qvæ duo ut doceret Achillem Phœ-comitem ſe ei à patre datum eſſe profitetur, ad ea u-ıe poëtas utiliſſimos eſſe. Nam & bene loqvi docent, honeſtas actiones animos legentium aut audientium llunt. Qvod his verſibus exponit Horatius:

Os tenerum pueri, balbumq; poëta figurat:
Mox etiam pectus præceptis format honeſtis,
Aſperitatis, & invidiæ corrector, & iræ.

e eloqventiâ quidem, quin ad eam plurimum confe-ne dubitari quidem poteſt. Omnis granditas o-nis, omnis peregrina, & ab vulgari abhorrens con-atio verborum, omnes figuræ inſigniores non ab a-riptorum genere, quàm à poëtis petuntur. Numero-tem dicere, qvo nullum majus elocutionis ornamen-eſt, nemo non poterit, niſi qui aures habeat in nume-oëticis diu multumqve tritas & exercitatas. Illa ma-dubitationis plenior qvæſtio eſt, proſint ne moribus poëtæ,

poëtæ, an eos inficiant ac depravent? Plato enim cum innumerabilibus locis ſummam laudem tribuiſſet poëtis, ac præcipuè Homero, in libris de republicâ, multa ab eo peccata eſſe demonſtrat, & civibus ſuis ab eo metuens, excludit eum ab illâ, quam inſtituit, civitate. Quem imitatus Cicero in Tuſculanis, *Videsne*, inquit, *poëtæ quid mali adferant? Lamentantes inducunt fortiſſimos viros: molliunt animos noſtros; ita ſunt deinde dulces, ut non legantur modò, ſed etiam ediſcantur. Sic ad malam domeſticam diſciplinam, vitamq; umbratilem & delicatam cùm acceſſerunt etiam poëtæ, nervos omnes virtutis elidunt. Rectè igitur à Platone educuntur ex eâ civitate, quam finxit ille cùm mores optimos, & optimum reip. ſtatum exqvireret.* Nos verò, ſi ut Sirenum, ita poëtarum cantus exitioſi ſunt, obturemus adoleſcentium aures, neqve ad eos ullum poëticæ ſuavitatis guſtum permanare patiamur. Sed ſi, adhibito judicio, eorum lectio fructuoſa eſt, caveamus, ne faciamus idem, qvod Lycurgus Rex Thraciæ.

Cetera deſiderantur.

Aggreſſurus Satyram tertiam-decimam Juvenalis.

ORATIO XV. (al. XII.)

Habita Romæ anno M. D. Lxxv.

CUm conſtituerim vobiſcum unà evolvere atqve excutere librum Senecæ de providentiâ, judicavi omnibus nobis commodum fore, ſi is liber ſeorſum à ceteris Senecæ operibus meâ operâ emendatus excuderetur. Ac ſperabam id fore, antequàm ad has mihi jucundiſſimas, vobis, ut meritò ſperare videor, non moleſtas exercitationes rediremus. Sed aliter cecidit. Interea igitur, dum ille pulcherrimus libellus à librariis deſcribitur,

tur, delegi decimam tertiam Juvenalis ſatyram, in quâ hoc triduum conſumeremus. Et jucunda autem & utilis illius evolutio futura eſt. Continet enim multas graves & utiles ſententias, optimis verbis, & genere qvodam dicendi ſalſo, feſtivo, hilari, &, ut ita dicam, vivido, qvod huic poetæ proprium ac perpetuum eſt, explicatas. Neqve mihi quisquam illud objecerit, multos eſſe ex latinis Juvenale meliores poëtas. Non contendo. Scio multum intereſſe inter Juvenalem & Virgilium. Sed qui ſolum Virgilium legerit, tantò præſtare eum ceteris, credere poterit, ſcire non poterit. Ut ad certiorem ipſius Virgilii gloriam pertineat, etiam alios legi. Deinde non continuò ſola cognoſcenda, quæ optima. Alioqui non tantùm è poëtis ſolus Virgilius, ex oratoribus ſolus Cicero, ſed ipſius Virgilii unum aliquod poema: Ciceronis una aliqva oratio legenda erit. Certè enim & aliqvod Virgilii poëma, & aliqua Ciceronis oratio principem locum tenet. At nemo unqvàm repertus eſt, qui aut Homerum, præcipuum eſſe inter poëtas negaret, aut propterea Heſiodum, Theocritum, Apollonium Rhodium, alios etiam inferiores è manibus hominum excutere conaretur. Nec quia Sophocles in Tragœdiâ excellit, idcirco Æſchylum Euripidemq; contemnimus:

Non, ſi priores (ait Horatius) *Mæonius tenet*
Sedes Homerus, Pindaricæ latent,
Ceæq; & Alcæi minaces,
Steſichoriq; graves Camœnæ.

uus eſt ſtellis honos, ſua lux, etiam ſi à ſolis ſplendore & laritate vincuntur. At ſtultè facit, qui in poteſtate eligen-i prætermiſſis optimis deteriora ſectatur. Hoc ita demùm me valeret, ſi ſuaderem vobis, ut eos, qvos optimos eſſe nſtat, prętermitteretis. Sed id neq; feci adhuc, neq; factus unquam ſum, & multùm puto intereſſe, hos qvaſi ſecūrum partium ſcriptores melioribus anteponat aliquis, eis qvoq; ſtudii aliquid tribuendum putet. Præclarè Cio ferreum quidem ſcriptorem eſſe non diffitetur Atili, ſed ſcriptorem tamen, ut legendus ſit. *Rudem enim,* inquit,

inquit, *eſſe in noſtris poëtis, aut inertiſſimæ ſegnitiæ eſt, aut faſtidii delicatiſſimi; mihi quidem nulli ſatis eruditi videntur, quibus noſtra ignota ſunt.* Hæc ille: & illis quidem temporibus, cùm neqve Muſarum ſcopulos quisquam ſuperarat, & is, qvi hoc ſcripſit Ennius, meliorum inopiâ principem locum tenebat. Quid igitur cenſemus dicturum fuiſſe Ciceronem, ſi ad eorum poëtarum, qui poſtea floruerunt, tempora vitam producere potuiſſet? Qui certè ut veteris illius Romani ſermonis integritate inferiores fuerint: (ſuæ enim qvisque ætatis, quàm atavorum ſuorum ſermone uti malebat:) limatiores tamen, & cultiores, & multis poëticis virtutibus ſuperiores fuerunt. Num igitur hos nitidos & politos contempſiſſet, qui illos horridos & impexos, ſtudiosè tamen ac diligenter evolverat? Sed ut in ceteris vitæ partibus, ita in ratione ſtudiorum variè à vulgo hominum peccari ſolet. Patrum & avorum noſtrorum memoriâ, qui ſe eruditos perhiberi volebant, optimis quibusqve ſcriptoribus, tanquàm pervulgatis & nihil abditum ac retruſum continentibus valere juſſis, in aliis quibusdam obſcurioribus, minusqve tritis ſuam omnem induſtriam collocabant. Itaque eorum plerisque ſæpiùs in manibus erat Appulejus, aut Sidonius Apollinaris, quàm Cicero: Perſium quàm Horatium, Lucanum aut Claudianum quàm Virgilium libentius & majore cum ſtudio pervolutabant. Animadvertit hunc errorem inſeqvens ætas, & Bembi, Sadoleti, ac ſimilium & exemplo & auctoritate commota, ad vetuſtiorum lectionem imitationemqve revocata eſt. Sed ſecutum eſt aliud malum, exortâ factione ineptorum hominum, qui præter Ciceronem, Cæſarem, Salluſtium, &, ſi fortè, aliqvot alios eidem ætati ſuppares, tum ex poëtis, præter Catullum, Lucretium, Virgilium, tres aut quatuor alios, clamare cœperunt, ceteros omnes barbaros eſſe, neſciiſſe latinè loqvi, neqve ſatis dignos eſſe, in quibus cognoſcendis ullum ſtudium poneretur. Inde extitit enectum qvoddam & famelicum, &, ut ego interdum vocare ſoleo, dilutum eloqven-

Digitized by Google

tiæ genus, hominum exiſtimantium bene dicendi
em in eo poſitam eſſe, ut ne ullum vocabulum po-
qvod non ex Cicerone ſumpſeris, quamvis fatuè
e inſulsè loqvaris, ſine ullâ vi, ſine ullo acumine,
ullo pondere ſententiarum, dummodò unum il-
bſerves, ipſius te Ciceronis fraterculum fore. Simi-
atuitas eorum qvoqve, qui poëtarum laudem affe-
ant, animos occupavit. Nam cùm ſibi indices qvos-
confeciſſent earum vocum, quibus veteres aliqvot
æ uſi eſſent, putarunt ſe illis æquiparatum iri, dum
ò caverent, ne quam vocem verſibus ſuis immiſce-
qvæ non in illis, qvos dixi, indicibus reperiretur. Er-
oc exemplo ſuo utrique docuerunt, ex omnibus Cice-
onis vocibus ſtultiſſimas orationes, ex omnibus Vir-
iis peſſimos verſus poſſe componi. Neqve dici pot-
uàm hæc hominum ſomnia ſibi placeant, qvàm ſe
mſpiciant, qvàm ſe impudenter iis, qvos non intel-
t, anteponant. Statium, ait eorum qvidam, aut Sili-
alicum, tu mihi, aut Lucanum aut Senecam nominas?
ium etiam, cui præter unum Virgilium, Latinorum
par fuit, contemnere audent, ſeque ei anteponere
erentur. Unus etiam, ceteroqui homo eruditiſſimus,
lo errore imbutus, Ovidii metamorphoſin, divinum
a, & omnibus ingenii, omnibus eloqventiæ lumini-
nni ex parte collucens, in eum ſermonem, qvo vul-
nc utimur, ſibi convertendum curavit, ne, ſi eam la-
ſcriptam attingeret, ſinceritatem latini ſermonis,
ex aliis poëtis hauſerat, contaminaret. Sed hunc
m excuſare qvoqvo modo poſſumus: qui cùm & do-
copiâ abundaret, & latino ſermone peritè ac ſcien-
eretur, hâc unâ in re nimis credulus fuit, aliorumq;
o ſtare potiùs voluit quàm ſuo. Iſti non ferendi, qvi
ni eruditione imparati, quaſi ſatis ſit dixiſſe, *ego pul-
oëmata pango,* audent ſe cum eis componere, aut
eos præ ſe deſpicere, à qvorum coqvis, aut mulioni-
hodie viverent, ſcribendorum carminum laude

facilè

facilè vincerentur. Horum ego, ſimul atque Juvenalem mihi in manibus eſſe reſciverint, qui de me ſermones futuri ſint, non ignoro. Juvenalem interpretatur. Cur non potiùs Horatium? ſed & tertio ab hinc anno quaſi alii poëtæ deeſſent, Senecæ Troadas delegit, quas interpretaretur. Ego verò & in explicandis Senecæ Troadibus ita tum me verſatum eſſe confido, ut illius poëtæ amorem multis incuſſerim: & in hujus Satyræ explicatione, ſpero me perfecturum, ut ejusdem poëtæ alias qvoqve cognoſcere cupiatis. Sed ſatis jam verborum factum eſt. Nunc primùm exponam argumentum hujus Satyræ. Deinde ipſius poëtæ verba recitabo, qvæqve in eis explicatione egere videbuntur, ea diligenter & accuratè interpretabor.

Cùm annales Taciti explicandos ſuſcepiſſet.

ORATIO XVI. (al. XIII.)

Habita Romæ III. Non. Nov. M. D. Lxxx.

NEqve pars ulla ſtudiorum humanitatis aut amœnior eſt, aut fructuoſior quàm hiſtoria: neq; ullius gentis hiſtoria eſt, quæ cum hiſtoriâ populi Rom. aut magnitudine, aut pulchritudine, aut omnis generis exemplorum copiâ & varietate contendat: neqve ex ingenti ſcriptorum, qui res Romanas literarum monumentis prodiderunt, numero quisquam eſt, quem meritò qvis C. Cornelio Tacito anteponat. Nam ſi nihil eſt hominis animo jucundius, quàm diſcere; & eorum quæ ſuaptè vi ac naturâ jucunda ſunt, tantò quidqve jucundius, quantò laboris ac moleſtiæ minùs exhibet: dubitare de hiſtoriæ ſuavitate nemo poteſt, cùm ſcripti

Digitized by Google

ſcripti genus nullum ſit, ex qvo aut plura, aut citiùs & minore animi contentione diſcantur. Artium præcepta, dum traduntur, moleſta ſunt; mathematica non plures pulchritudine invitant, qvàm difficultate deterrent; illa ipſa princeps & regina artium philoſophia nunquam tam multos habuit ſtudioſos ſui, ut non plures obtrectatores habuerit: una hiſtoria eſt, quæ omnium ſtudia alliciat, aures teneat, animos mulceat; à quâ ſi quis abhorrere ſe dicat, parum abſit, quin ipſe ſe ne hominem quidem eſſe fateatur. Parvulos pueros, in quibus naturæ vis maximè elucet, veriſſimèqve perſpicitur, nullâ re magis quàm narratiunculis duci videmus: qui etiam ſæpe, ut aliquem fabellas narrantem audiant, eas ipſas, quibus cùm maximè operam dant, luſiunculas deſerunt. Iſti ſuperbi ac divites, librorum & literarum omnium oſores, qui ſibi è ſtolido ac ſupino pulcherrimarum rerum contemptu gloriam qværunt, ut tamen ſic qvoqve aliqvod hominis ſimulacrum ac veſtigium retineant, ab hiſtoriâ non penitùs abhorrent. Itaqve in illis ipſis qvoqve atriis, cœnationibus, cubiculis, unde aliæ omnes literæ omnisqve honeſtas exulat, in menſâ tamen aliqvâ, aut in abaco interdum videas expoſitos unà cum fritillo, & turriculâ ac teſſeris ceteroqve inſtrumento aleatorio, etiam libros, aut hiſtoriam aut aliquid hiſtoriæ utcumque ſimile continentes. Ut enim muſtum bibunt, qui vini veteris acrimoniam atqve auſteritatem non ferunt: ſic pueri, & viri puerorum ſimiles, qvia ſeriò ſcriptæ hiſtoriæ gravitatem ſeveritatemqve non capiunt, inanibus ſe fabulis propter quandam illarum cum hiſtoriâ ſimilitudinem oblectant. Sed ſupervacaneum eſt de voluptate, quæ ex hiſtoriâ percipitur, pluribus dicere: cùm id de ſuo quisque ſenſu judicare facilè poſſit. Utilitas autem quanta ex hiſtoriæ tractatione capiatur, quis non videt? Mitto jam, qvod ille apud Platonem Ægyptius ſacerdos Soloni dixiſſe fertur, ſemper pueros eſſe, qvi vetuſtatis cognitione careant: illius quidem omnium humanarum rerum moderatricis prudentiæ,

 unde

unde major vis qvàm ex hiſtoria colligi poteſt? Non enim avium cantu, aut volatu, non inſpiciendis pecudum fibris, non interpretandis hariolorum cantibus futura prænoſcuntur: qui cujusque conſilii aut incepti exitus eſſe ſoleat, qui diligenter notaverit, atque obſervaverit, is demùm, quid ex qvo eventurum ſit, optimè ac certiſſimè providebit. Quanqvam enim non certâ quâdam & immutabili ſerie res humanæ volvuntur, magnaqve earum varietas & inconſtantia eſt, ut hoc ipſum, quemadmodum dicebat Agatho, veriſimile ſit, multa præter id, qvod veriſimile eſt, evenire: plerunqve tamen è ſimilibus ſimilia exiſtunt; neq; ulla certior regula eſt judicandi, qvo qvæqve res evaſura ſit, quàm inſpicere, quem exitum ſimilia in longinquitate temporis ſæpiùs ac freqventiùs habuerint. Qvod ſi aut temporis hominibus ad vivendum conceſſi brevitas, aut ipſa vitæ ratio pateretur, ut idem homo multa ſecula, integrâ mente, integrisqve ſenſibus vixiſſet; multas provincias obiiſſet; ad intimas principum virorum de graviſſimis rebus conſultationes freqventer adhibitus eſſet; omnium ſententias audiiſſet; rationum, quibus quisqve niteretur, pondera ac momenta diligenter expendiſſet; obſervaſſet poſteà, & notaſſet diligenter, qvid ex qvo conſecutum eſſet: qvis non incredibilem quandam in eo vigere vim conſilii crederet? quis non ejus ſententiam de rebus gerendis in oraculi propemodum loco ac numero habendam fateretur? Atqui qvod natura nobis denegat, præſtat hiſtoria, ut qui eam diu ac diligenter pervolûtârunt, omnibus ætatibus vixiſſe, omnes regiones perluſtraſſe, omnibus publicis conſiliis interfuiſſe, omnia, quæ unquam contigerunt, præſentes ſpectâſſe, atque annotâſſe videantur. Nam qvod alicubi Ariſtoteles ait, majorē quandam eſſe poëtices quàm hiſtoriæ cum philoſophiâ conjunctionem, qvòd hiſtoria tantùm, qvid factum ſit, exponat, poëtica quid fieri debuerit: id quale aut qvomodo accipiendum ſit, alias fortaſsè videbimus. Illud certè & extra omnem controverſiam eſt, & ab eodem Philoſopho alibi tradi-

traditur, in gravibus & ſeriis deliberationibus cùm maximus exemplorum uſus ſit, è poëtis q idem petita exempla in vulgus interdum aliqvid valere : at apud graves & cordatos viros multò majorem vim ea, qvæ ex hiſtoriis ducta ſunt, obtinere. Nam qvòd Horatius Homerum commendans dicere auſus eſt, quid honeſtum, quid turpe, quid utile, quid inutile ſit, meliùs eum ac pleniùs, qvàm philoſophos docere: id ego de hiſtoriâ longè veriùs ac juſtiùs dicere auſim. Etenim philoſophi primas rerum cauſas inquirunt, in præceptis communibus latiſſimèqve patentibus occupantur: ſingula non ferè conſiderant. Omnis autem actio, omnisqve deliberatio ſingulis in rebus verſatur · neqve quisqvam unquam, num bellum gerendum foret, ſed num huic populo adverſus illum hoc tempore gerendum foret, deliberavit. Ut igitur medicus qui multis ægrotis adſederit, multos curaverit, multis arteriam exploraverit, venam ſecuerit, medicamenta miſcuerit, quid ex qvoqve accidere ſoleat, notaverit, ſæpè ad medendum utilior eſt eo, qui majorem quidem rerum medicarum ſcientiam ex Hippocratis libris hauſerit, ſed illâ cognitione contentus nunquam hominis ægroti lotium aſpexerit: ſic ad conſultandum melior, qui multa ejusdem generis ſingularia in hiſtoriis adhibito judicio notaverit, qvàm qui ex philoſophorum ſcriptis communia quædam vivendi præcepta cognoverit. Optandum quidem eſt, ut utrumque adſit: ſed ſi alterutro carendum ſit, malim experientem & exercitatum hominem ſine ulla universâ cognitione totius generis, qvàm erudite & ſublimiter de univerſo genere diſputandi peritum, uſus & exercitationis expertem. Hunc in ſchola libentiùs audias, illum utiliùs in conſilium adhibeas. Sed de utilitate hiſtoriæ & dicta ſunt à me aliàs multa, & dicentur: & cùm qvæcunque potuero dixero, ſemper tamen multa ſupererunt. Qvantò autem populus Rom. ceteris gentibus imperii magnitudine præſtitit, tantò hiſtoria populi Romani ceterarum gentium hiſtoriis antecellit. Nullius populi obſcuriora

& tenuiora principia; nullius admirabiliores progreſſus; nullius tanta majeſtas, tanta in proſperis rebus moderatio, in adverſis animi magnitudo; nusquam & virtutum & vitiorum omnis generis aut plura exempla, aut illuſtriora. Qvòd ſi nulla gens eſt usq; eò immanis ac barbara, qvæ non in rebus geſtis Romanorum cognoſcendis plurimùm operæ ac ſtudii collocet: qvid nos facere oportet, qui Romæ vivimus, qui è Romano cœlo ſpiritum ducimus, qui poſt tot acceptas clades, tot calamitates, tot ſtrages, à bacchantibus barbaris, ut à petulantibus ſervis viduæ & effœtæ jam dominæ inſultantibus, editas, tam multa tamen illius antiqvæ virtutis ac majeſtatis monumenta qvotidiè intuemur? An cùm tam multos ingenioſos & eruditos homines in remotiſſimis gentibus natos, tam longinqua itinera ſuſcipere, tantos ſumptus facere, tam multis ſe laboribus ac periculis exponere videamus, ut Romam videant qvod ita judicant ſe meliùs ac perfectiùs hiſtoriam Romanam intellecturos, ſi ipſum urbis ſitum, ipſa mœnia, ipſa veterum arcuum, trophæorum, templorum quamvis laceras & disjectas reliqvias, illos tot olim nobilitatos victoriis colles viderint: nos, quibus otioſis hæc omnia in oculos aſſiduè incurrunt, rerum Romanarum cognitionem negligemus? Quarum per ſe tanta pulchritudo eſt, ut etiam ſi ſcripta eſſent horrido aliqvo & inculto orationis genere, ſuapte tamen vi hominum ſtudia excitarent: nactæ autem ſunt ejusmodi ſcriptores, qui, quamcumq; ſibi ſcribendi materiam ſumpſiſſent, digniſſimi tamen ſtudio propter ipſum ſcribendi genus fuiſſent. Non enim poteſt quisquam dicere, in ſcriptores rerum Romanarum intuens, cù hæc tanta ingenia ſe dignius aliqvod ſcribendi argumentum non elegerunt? neq; rurſus illud, cur res tam claræ tamqve illuſtres non in aliqvos magnitudine ſuâ dignos ſcriptores inciderunt? Ita rerum magnitudo præſtantia ingenia evocavit: ſcriptorum præſtantia rerum magnitudinem adæqvavit. Quid enim, ut ceteros in præſens omittam, ipſos modo principes nominem, aut Salluſtio gravius

voſius, aut Livio grandius & uberius, aut Tacito pref-
prudentius, limatius, omni ex parte perfectius fieri
:? Cujus annales qvoniam hoc anno, qvod Deus fau-
c felix eſſe velit, vobiſcum unà communi ſtudio evol-
iamq; vobis ad eos faciliùs intelligendos, ut potero,
e decrevi, pauca mihi quædam de eo dicenda ſunt,
t eum laudem; nam cùm ipſe ſe ſatis tacitus laudet,
voqve præſtantiam ipſius tacius admirari malo, qvàm
antiam meam prodere, & laudes ipſius ingenii culpâ
ere: ſed ut iis reſpondeam, qui & Tacitum tanti à me
& me tam diu, tanto ſtudio, ut mihi ejus publicè in-
etandi poteſtas fieret, poſtulaſſe mirantur. Hodier-
utem orationem meam illi ipſi, qui Tacito obtre-
breviorem reddiderunt. Nam ſi Tacitus mihi lau-
s fuiſſet, neceſsè habuiſſem undique conquirere ac
ere quæcumqve veteres à perfecto hiſtoriæ ſcriptore
nda eſſe dixiſſent, ac prolatis exemplis oſtendere, ea
Tacitum cumulatiſſimè præſtitiſſe: qvod & ſi veriſ-
eri poterat, propter ipſam tamen multitudinem &
atem arduum ac difficile fuiſſet. Nunc Taciti quidem
es meliùs ac commodiùs in progreſſu operis ſingulas
mus: hodiè niſi temporis excludamur anguſtiis,
tantùm quædam refutabimus ac refellemus, qvæ in
emerè ab imperitis conjici ſolent. Inprimis autem
oſitum ſit, qvæ ſumma ſcribentium laus eſt, eam
ab omnibus uno ore tribui: nullum unquam ſcri-
n prudentiorem ac conſideratiorem fuiſſe; ſiccam ac
m eſſe illius orationem, adſtrictam verbis, denſam
tiis; nihil in eà notari poſſe diffluens, nihil inane,
edundans; ſingulis ſæpè verbis ſingulas ſententias
ieri. Magna laus, & quæ in qvo ſit, facilè ei alias
patiaris. Nam ut in iis, qvæ poſſidentur, ea pluri-
nt, qvorum exigua moles eſt, pretium ingens,
um, ut gemmæ, ut in cibis ii maximè laudantur,
nimùm detrimentorum habent, plurimùm ſucci:
aximi facienda oratio, qvæ pauciſſimis verbis

 pluri-

& tenuiora principia; nullius admirabiliores progreſſus; nullius tanta majeſtas, tanta in proſperis rebus moderatio, in adverſis animi magnitudo; nuſquam & virtutum & vitiorum omnis generis aut plura exempla, aut illuſtriora. Qvòd ſi nulla gens eſt usq; eò immanis ac barbara, qvæ non in rebus geſtis Romanorum cognoſcendis plurimùm operæ ac ſtudii collocet: qvid nos facere oportet, qui Romæ vivimus, qui è Romano cœlo ſpiritum ducimus, qui poſt tot acceptas clades, tot calamitates, tot ſtrages, à bacchantibus barbaris, ut à petulantibus ſervis viduæ & effœtæ jam dominæ inſultantibus, editas, tam multa tamen illius antiqvæ virtutis ac majeſtatis monumenta qvotidiè intuemur? An cùm tam multos ingenioſos & eruditos homines in remotiſſimis gentibus natos, tam longinqua itinera ſuſcipere, tantos ſumptus facere, tam multis ſe laboribus ac periculis exponere videamus, ut Romam videant; qvod ita judicant ſe meliùs ac perfectiùs hiſtoriam Romanam intellecturos, ſi ipſum urbis ſitum, ipſa mœnia, ipſas veterum arcuum, trophæorum, templorum quamvis laceras & disjectas reliqvias, illos tot olim nobilitatos victoriis colles viderint: nos, quibus otioſis hæc omnia in oculos aſſiduè incurrunt, rerum Romanarum cognitionem negligemus? Quarum per ſe tanta pulchritudo eſt, ut etiam ſi ſcripta eſſent horrido aliqvo & inculto orationis genere, ſuapte tamen vi hominum ſtudia excitarent: nactæ autem ſunt ejusmodi ſcriptores, qui, quamcumq; ſibi ſcribendi materiam ſumpſiſſent, digniſſimi tamen ſtudio propter ipſum ſcribendi genus fuiſſent. Non enim poteſt quisquam dicere, in ſcriptores rerum Romanarum intuens, cur hæc tanta ingenia ſe dignius aliqvod ſcribendi argumentum non elegerunt? neq; rurſus illud, cur res tam claræ tamqve illuſtres non in aliqvos magnitudine ſuâ dignos ſcriptores inciderunt? Ita rerum magnitudo præſtantia ingenia evocavit: ſcriptorum præſtantia rerum magnitudinem adæqvavit. Quid enim, ut ceteros in præſens omittam, ipſos modo principes nominem, aut Salluſtio gravius

ac

ervoſius,aut Livio grandius & uberius,aut Tacito preſ-
, prudentius, limatius, omni ex parte perfectius fieri
ſt? Cujus annales qvoniam hoc anno, qvod Deus fau-
ac felix eſſe velit,vobiſcum unà communi ſtudio evol-
,viamq; vobis ad eos faciliùs intelligendos,ut potero,
ire decrevi, pauca mihi quædam de eo dicenda ſunt,
ut eum laudem; nam cùm ipſe ſe ſatis tacitus laudet,
qvoqve præſtantiam ipſius tacius admirari malo,qvam
fantiam meam prodere, & laudes ipſius ingenii culpâ
rere: ſed ut iis reſpondeam, qui & Tacitum tanti à me
, & me tam diu, tanto ſtudio, ut mihi ejus publicè in-
retandi poteſtas fieret, poſtulaſſe mirantur. Hodier-
autem orationem meam illi ipſi, qui Tacito obtre-
t, breviorem reddiderunt. Nam ſi Tacitus mihi lau-
lus fuiſſet, neceſsè habuiſſem undique conquirere ac
igere quæcumqve veteres à perfecto hiſtoriæ ſcriptore
enda eſſe dixiſſent, ac prolatis exemplis oſtendere, ea
ia Tacitum cumulatiſſimè præſtitiſſe: qvod & ſi veris-
fieri poterat, propter ipſam tamen multitudinem &
tatem arduum ac difficile fuiſſet. Nunc Taciti quidem
tes meliùs ac commodiùs in progreſſu operis ſingulas
bimus: hodiè niſi temporis excludamur anguſtiis,
a tantùm quædam refutabimus ac refellemus, qvæ in
temerè ab imperitis conjici ſolent. Inprimis autem
poſitum ſit, qvæ ſumma ſcribentium laus eſt, eam
to ab omnibus uno ore tribui: nullum unquam ſcri-
em prudentiorem ac conſideratiorem fuiſſe; ſiccam ac
iam eſſe illius orationem, adſtrictam verbis, denſam
ntiis; nihil in eâ notari poſſe diffluens, nihil inane,
redundans; ſingulis ſæpè verbis ſingulas ſententias
ineri. Magna laus, & quæ in qvo ſit, facilè ei alias
e patiaris. Nam ut in iis, qvæ poſſidentur, ea pluri-
iunt, qvorum exigua moles eſt, pretium ingens,
rum, ut gemmæ, ut in cibis ii maximè laudantur,
minimùm detrimentorum habent, plurimùm ſucci:
maximi facienda oratio, qvæ pauciſſimis verbis
 pluri-

plurimum ſententiæ amplectitur. Indicat enim, ſe in pectore non in ore naſci. Hæc præcipua orationis virtus, qvæ ex omnibus ſcriptoribus Latinis in Tacito præcipuè cernitur, effecit, ut omnium ætatum ſapientiſſimi quiqve, qvi non inani verborum ſono, ſed bonitate & gravitate ſententiarum ducerentur, præcipuo in honore Tacitum ſemper habuerint, ejusqve aſſiduam & accuratam lectionem principibus viris omnium utiliſſimam judicârint. Neqve verò ut id ita eſſe doceam, illo præcipuo argumento nitar, qvòd M. Tacitus non Imperator tantùm, ſed propè ſingularis exempli Imperator, hujus noſtri imaginem in omnibus bibliothecis collocari, libros ne perirent, qvotannis decies deſcribi, & in archivis civicis aſſervari voluit: cùm ſe etiam ab eo genus ducere gloriaretur. Vetera illa jam & obſoleta: & exemplorum quæ tantoperè à temporibus noſtris remota ſunt, minùs magna vis eſt ad permovendum. Paulus III. P.M. qvo nullum ſapientiorem ſenem noſtra vidit ætas, Tacitum ſæpè relegendo contriverat neqve ullum profanum ſcriptorem æqvè libenter legebat. Coſmus Medices, qui primus Magnus Etruriæ Dux fuit, homo factus ad imperandum, qvi eam, qvæ vulgò fortuna dicitur, in conſilio & prudentiâ conſiſtere docuit, Taciti libros in deliciis habebat: eorumqve lectione avidiſſime fruebatur. Neqve non hodie multi aut Principum, aut eorum, qui de ſummis rebus à Principibus in conſilium adhibentur, eundem ſtudioſiſſimè legunt, & quaſi pro magiſtro qvodam prudentiæ habent. Nunquid igitur movebimur ſtultis quorundam vocibus, qui niſi qvod ipſi didicerunt, nihil diſcendum putant: &, qvoniam à magiſtris ſuis nihil olim præter bucolica Virgilii, & paucas Ciceronis epiſtolas, & orationem, ſi fortè, aliqvam audierunt, ab iis me diſcedere, & vobis graviora proponere, iniqvo animo ferunt? An qviisquam veſtrûm eſt, qui eo conſilio ſtudia ſeqvatur, ut in pulvere ſcholaſtico conſeneſcat? Cur igitur ea potiùs conſectemur, qvæ tantùm in ſcholaſticis concertatiunculis inter adoleſcentulos, aut ſenes adoleſcentulis ſtultiores obJecta-

amento, qvàm qvæ olim graviſſimis in negotiis emolu-
ito futura ſint? Nos vero iſtos nugatores contemnite,
ſertim cùm illa leviora aut jam didiceritis, aut, qui ea
re ad tædium inculcent, in omnibus vicis ac triviis ob-
quamlibet multos; qui Tacitum interpretari aut
int, aut velint, non multos ſitis habituri. Nunc, qvæ
culpari à nonnullis ſoleant, exponerem, eaq; omnia,
ollicitus eram, refutarem ac refellerem: ſed video
ongiùs progreſſum eſſe dicendo, qvàm à principio exi-
áram. Fefellit me Taciti amor: cujus laudes cùm ho-
no die tacitus prætermittere ſtatuiſſem, auferri me
eà paſſus ſum, neqve mihi potui, ne eas ſtrictim & mo-
attingerem, temperare. Vereor autem ſi longiùs ora-
em producere voluero, ne & vobis moleſtiæ ſim, & iis,
oſt me in hunc locum conſcenſuri ſunt, impedimen-
Quare quæ ſupererant, in craſtinum, ſi vobis qvoqve
detur, differam: neqve metuam, ne quis me hodie
breviorem fuiſſe dicat. Nam & in his primis velita-
bus noſtris, juſtiqve curſus ac certaminis quaſi pro-
nibus brevitas culpari non ſolet: & verum eſt, qvod
arro, portam itineri eſſe longiſſimam. Eqvos ipſos,
iu qvieverunt, qvi longum iter ingreſſuri ſunt, fati-
primo itineris die non ſolent. Si tot præſtantibus vi-
ui huc hodie convenerunt, ut dicendo placerem, con-
fortaſsè non potui: at certè, breviter dicendo, mi-
t moleſtus ſim, conſeqvar: Sed utinam, Auditores,
m & brevis hodie viſus ſim, & quicumque me un-
audient, brevem ſemper fuiſſe me doleant. Quantò
ìs eſt, abeuntes dicere, cur hic tam citò deſiit? qvàm
cupientes, quando tandem hic deſinet? Nimio ſatius
t, qvod cum fame relinqvit, qvàm qvod ſatietate
diſtendit.

Seqvitur in eodem argumento.

ORATIO XVII. (al. XIV.)

Habita Romæ Prid. Non. Nov. M. D. Lxxx.

QVi me à Taciti interpretatione deterrere cupiebant, qvinq; præcipuè, quæ illi objicerent, reperiebant. Primum qvòd illorum temporum hiſtoriam contexuiſſet, quibus vetus illa S. P. Q. R. majeſtas & amplitudo conciderat, quibus illi paulò antè terrarum domini, acerbiſſimo teterrimorum tyrannorum dominatu oppreſſi tenebantur. Non jam amplius Camillos, Curios, Fabricios, Maximos, Lælios, Scipiones, aliaqve virtutum non hominum nomina in hiſtoriâ repertum iri, ſed degenerem & oblitum virtutis avitæ populum, ſed ſenatum ad ſervilem adulationem projectum, ſed propoſitæ vitiis, qvæ qvondam virtutibus deferebantur, præmia, ſed unius impuri hominis libidinem extinctâ legum auctoritate dominantem. Qvod ſi verè dictum eſſet à ſummis philoſophis, principum mores eſſe ſpeculum civitatis, ceteramq; multitudinem ad imperantium exempla componi: quem virtuti locum eſſe potuiſſe in eâ urbe, in qvâ non homines, ſed monſtra ex omni vitiorum fece ac colluvione concreta regnarent? Meliùs itaqve conſulturum eſſe me ſtudiis veſtris, quando Romanam hiſtoriam tractare animus erat, ſi eorum vobis temporum hiſtoriam proponerem, quibus populus R. foris adverſus barbaras gentes, domi adverſus vitia perpetuum bellum gerebat, neqve ceteros populos bellicâ magis virtute, qvàm innocentiâ & integritate ſuperabat. Abire in mores, quæ diſcuntur in ſcholis: & ea ferè qvemq; imitando exprimere, quibus legendis audiendisqve puer aſſueverit. Neqve deerant, qvod eqvidem valdè miratus ſum, qvi non dubitarent mihi auctores eſſe, ſi res ſub imperatoribus geſtas perſequi vellem, ut Suetonium potiùs, qvàm Taci-

icitum ſumerem: quem ipſi & meliorem Tacito Latini-
:is auctorem, & nitidiori ac floridiori genere orationis
ım dicerent. Erant etiam, qui, qvod maximum in hiſto-
io vitium eſt, fidem qvoqve Taciti accuſarent, qvòd mul-
mendacia hiſtoriis ſuis admiſcuiſſet. Neq; tamen, qvam-
iam ſæpè à me orati ut id facerent, mendacium ipſius
oferre ullum poterant: duorum tantùm veterum ſcri-
orum teſtimonio id pervincere nitebantur: qvorum Vo-
ſcus aliquando mentitum in hiſtoriâ Tacitum diceret;
ɪrtullianus eum mendaciorum loquaciſſimum vocaret.
ldebant tertio loco, impium ac nefarium eſſe ſcripto-
m, qui Chriſtianæ religioni apertè infenſus & inimicus
iſſet. Aſperum præterea & inſuavem ac ſpinoſum, &
m cujus difficultate ad eruendas ſententias perpetuò lu-
ındum foret. Poſtremò malè latinè locutum: idq; non
lgus modò dicere, ſed ipſos etiam præcipuos Taciti a-
ıtores confiteri. Cujus igitur libri & corruptiſſimorum
nporum hiſtoriam, eamq; ipſam neq; ſatis fideliter ſcri-
ım, & meliùs ab alio traditam continerent, & auctoris
manifeſtam impietatem proderent, & moleſto atqve o-
ɔſo propter obſcuritatem, & parum latino ſermone
nſtarent, cauſam eſſe nullam, cur, tot potioribus omiſ-
, in eo potiſſimùm conficere hujus anni curriculum vel-
n. Ad qvæ omnia reſpondere conſtitui, ne præjudica-
multorum opinio cujusquam veſtrûm aut animum avo-
t, aut retardet induſtriam. Primùm igitur conſideran-
m eſt, reſpublicas hodie perquam paucas eſſe: nullam
è propemodum gentem, qvæ non ab unius nutu atq; ar-
trio pendeat, uni pareat, ab uno regatur. Ergò hâc ſaltem
parte propiùs accedit ad ſimilitudinem temporum no-
orum ſtatus ille rerum, qui ſub imperatoribus, quàm
ii imperante populo fuit. Qvo autem qvæq; hiſtoria re-
m noſtrarum ſimilior eſt, eò plura ſunt in eâ, qvæ diſca-
us, qvæ ad uſum conferamus, qvæ ad vitam moresq; refe-
mus. Qvamqvam autem Dei beneficio ætas noſtra Tibe-
ɔs, Caligulas, Nerones non habet: prodeſt tamen ſcire,

qvomodo etiam ſub illis viri boni ac prudentes vixerint,& qvomodo & quatenus illorum vitia tulerint ac diſſimulaverint; qvomodo neqve intempeſtivâ libertate utentes, vitam ſuam ſine ullâ publicâ utilitate in periculum objecerint, neqve tamen fœda ac probroſa laudantes placere ſibi ullam turpitudinem oſtenderint. Multa ſæpe ſunt in Principibus, qvæ vir bonus laudare non poteſt, tegere & transmittere ſilentio poteſt. Ad ea connivere qui neſciunt, & ſibi periculum creant, & ipſos principes plerumqve deteriores faciunt. Multi enim, qvi vitia ſua latere credunt, ſponte ea paulatim exuunt, ne detegantur: & dum ſe bonos haberi putant, boni fiunt. Iidem ſi turpitudinem ſuam palàm eſſe videant, jam famæ ſecuri, qvæ palàm dici vident, palàm qvoqve faciunt: & famam dum bonam deſperant, malam negligunt. Melius autem feret minora & pauciora Principum vitia, qui qvomodo olim viri boni ac fortes plura & graviora pertulerint, cognoverint. Qvòd ſi qvis ſub Principibus corruptiſſimis viros ſingulari virtute præditos extitiſſe non putat, magno in errore verſatur. Vixit ſub Tiberio, ut ceteros taceam, Germanicus, cui ego omni genere laudis ne ex illis quidem veteribus Romanis quemquam antepono. Vixit ſub Claudio Seneca, & Senecæ quamquam fortaſsè par nemo, ſimiles tamen multi. Neronis ætas multos habuit, qvorum virtutem vix ipſius vitia æquarent. Omninoqve ita eſt, ut dicam. Ut palmam ajunt adverſus onera, ſic virtus adverſus vitium contumax ſurgit: & ut in Ætnæ montis cacumine, ubi maximè urit flamma, herbam qvoqve finitimam maximè virere perhibent, quaſi ipsâ ſecum contendente naturâ, & nolente fœcunditatem ſoli vicinorum ignium ardore ſuperari: ſic plerumqve ubi maxima vitia dominantur, maximæ virtutes erumpunt, qvæ cum illis certamen ſuſcipiant, &, ſi ſuperiores eſſe non poſſint, non tamē hoſtibus ſuis triumphum ſine dimicatione concedant. Non igitur, ſi pleriqve Imperatores vitioſi fuerunt, idcircò bonis & utilibus exemplis temporum, qvibus illi rerum potiti ſunt, hiſto-

ria

a caritura eſt, ſed & ipſa improba exempla nos interdum virtutem acuent: cautiores certè & conſideratiores efficient. Ex illâ perpetuâ ſimulatione Tiberii, ex illo vultac ſermone alia omnia, qvam quæ cogitabat, præ ſe ferte, diſcemus cautè cum Principibus agere, neqve ſemr illorum vultui ac blanditiis fidere. Diſcemus, qvæ incipes occulta eſſe volunt, ea, etiamſi ſciamus, neſcire, qve altiùs, qvàm ipſi velint, in eorum arcana penetrare. vabit in Sejano videre, quàm in lubrico ſit eorum potia, qui ſe malis artibus apud Principes omnia poſſe tur: quamqve ſæpe ubi diu in alios contumelioſè dechati ſunt, & in præceps decidant ipſi, & alios in idem tium trahant. Sic ipſa qvoqve improba exempla prount. Sed de his ſatis. Iſtos autem ſatis mirari non poſn, qui ubi de Tacito agitur, Suetonium nominare aut. Nihil equidem detrahendi ſtudio dicam, longè e id & ab ingenio & ab conſuetudine abhorret meâ; ne is ſcriptor eſt Tacitus, cui gloria ex aliorum vituperae quærenda ſit: ſed inter eum & Suetonium nimium ntum intereſt. In Suetonio nihil eſt, ex qvo ejus audentiam, aut eloqventiam, aut eruditionem ullam exim agnoſcas. In Tacito quid horum emineat, ideo dife dictu eſt, quia eminent omnia. Suetonium certè neunquam veterum aut inter eruditos aut inter diſertos ninavit: at Tacitus habitus eſt ætatis ſuæ ſine controſiâ eloqventiſſimus, &, qvæ virtus Demoſtheni maxin inter Græcos gloriam peperit, qvam illi δεινότητα apant, eam ut propriam & peculiarem Tacito tribuunt es. Eloqventiſſimum quidem illum vocat Plinius: lud eximium in eo fuiſſe ait, ut σεμνῶς diceret. At Sueium S. Hieronymus laudat. Magnum teſtimonium, ſi lat. Non enim ſanctitate tantùm Hieronymus, ſed & ditione & judicio præſtitit. Qvomodo igitur laudat? em libertate ſcripſiſſe eum ait Cæſarum vitas, quâ ipſi runt. Non magna laus, ſi laus eſt: ſed ego laudem non puto. Quid enim laudis habet, cùm Cæſares in ſummâ

ſummâ licentiâ atq; impudentia vixerint, orationis turpitudine, ipſorum flagitia æqvâſſe, qvæq; illi perpetuis tenebris operienda patrârant, ea nudis & prætextatis verbis in lucem & in aſpectum hominum protuliſſe? Itaqve nihil apud Suetonium freqventius legas, quàm exoletos, & ſpintrias & cellarios, & nubentem Neroni Sporum, Doryphoro Neronem; voces etiam, quas in illis flagitiis miſerint, qvaſi hæc ſcire, poſterorum intereſſet: qvorum commemoratione non ſcriptorem modò, ſed ipſas chartas erubeſcere oportebat: cùm hæc interim ita ſubtiliter ac particulatim perſeqvitur, ut docere voluiſſe videatur. In Tacito nihil ſimile reperias. Talia aut præterit, aut ita ſignificat, ut odiſſe & abhorrere videas, non, ut illum alterum, cupidè in eis immorari. Inter Vopiſcos igitur & Spartianos, & Lampridios & ejusmodi vitarum ſcriptores Suetonius emineat, illâ ſe jactet in aulâ; hoc ceteris melior, qvòd ætatis beneficio, meliùs quàm illi latinè loquitur: ad Taciti quidem gloriam aſpirare, aut ſe cum eo conferre ſi voluerit, omnium eruditorum convicio vapulabit. Eqvidem, qvod ad me attinet, Suetonii lectionem non minus quàm Catulli aut Martialis adoleſcentibus perniciosam, etiam, confirmatæ ætatis viris periculoſam puto. At mendax eſt in hiſtoriâ Tacitus. Mitto qvòd ſi hoc maximè conſtaret, eum hiſtoricorum more aliqvid interdum eſſe mentitum, non tamen id valdè nobis curandum eſſe arbitrarer. Non enim, quæ ab eo narrantur, ejusmodi ſunt, ut piaculum ſit, quidquam in eis, qvod verum non ſit, pro vero crediſſe. Sed tamen qvis eum mendacii accuſat? Vopiſcus. Qvid iſte Vopiſcus, quid hominis eſt? Quidam Suetonii Simius, longè tamen ab eo diſtans: qui, cùm ſe aliquem videri vellet, affirmavit, neminem ſcriptorum, quantum ad hiſtoriam pertineret, non aliqvid eſſe mentitum: gloriatusq; eſt, multa ſe prodidiſſe, in quibus Livius, Salluſtius, Cornelius Tacitus, Trogus manifeſtis teſtibus convincerentur. Magna hujus, quisquis eſt Vopiſci felicitas: nemo unquam tam curioſè in ipſius mendacia inquiret. Sed tamen quis hoc

hoc præſtare auſit, iis quæ hoc hominis ſomnium in tam luculentis ſcriptoribus reprehenderet, veriora eſſe ea, qvæ ipſe cum ſuis teſtibus protuliſſet? Qvis autem unquam hiſtoriæ ſcriptor hanc notam effugere potuit? Non tantùm apud Theopompum, & apud Herodotum hiſtoriæ patrem dicuntur eſſe innumerabiles fabulæ: ſed & ipſe Thucydides, qui ea ſcripſit, quibus interfuerat, mendacii à nonnullis accuſatur. *Thucydides quoq;*, ait Joſephus libro primo adverſus Apionem, *ut multa mentitus, à nonnullis accuſari ſolet: qui tamen accuratiſſimam rerum temporibus ſuis geſtarum ſcripſiſſe hiſtoriam videtur.* Aut igitur ne hoc Tacito noceat, aut Thucydidi qvoq; & Livio & omnibus deniqve hiſtoriarum ſcriptoribus noceat. At Tertullianus, non, ut Vopiſcus, aliqva Tacitum mentitum eſſe dicit, ſed eum mendaciorum loqvaciſſimum vocat. Hoc loco peto à vobis, ut me quàm poteſtis, attentiſſimè audiatis. Eâdem enim operâ & ad id, qvod ex Tertulliano adfertur, reſpondebo, & id, qvod Tacito graviſſimum objicitur, diluam: eum religioni noſtræ inimicum atq; infenſum fuiſſe. Ea in vetuſtiſſimis illis veræ ac ſalutaris religionis noſtræ proſeminatoribus ac propagatoribus pietas fuit, (quæ utinam etiam hodie in omnibus nobis eſſet!) nihil ut ferrent, nihil auribus acciperent, qvod Chriſtianum non eſſet; qvæ cum Chriſtianâ pietate pugnarent, ea omnia reſpuerent, rejicerent, averſarentur, exſecrarentur. Tertullianus igitur, qvi qvædam apud Tacitum legiſſet adverſus Chriſtum ipſum, Deum ac Dominum noſtrum, & adverſus Chriſtianos impiè dicta, quaſdam etiam fabulas, qvæ tum de ſanctiſſimo viro Moyſe, deq; religione Judæorum, vulgò inter imperitos & veritatis ignaros circumferebantur, ad ea reſpiciens, Tacitum mendaciorum loqvaciſſimum vocavit: eademqve res magnam Tacito apud multos conflavit infamiam. Sed nos ſi hoc tempore nihil legendum putamus, niſi qvod cum Chriſtianâ religione conſentiat, omittamus ſanè omnes illos veteres Græcos Latinoſqve ſcriptores. Exulet à Chriſtianorum ſcholis Homerus,

exulet

exulet Heſiodus, & uno verbo, omnes antiqui poëtæ. Nemo eſt enim ex illis, qui non deorum infinitam quandam multitudinem inducat. Nemo Platonem attingat: ejus enim ſtudio depravatus eſt Origenes; & fortaſſis ex eodem fonte fluxere Manichæi. Nemo Ariſtotelem legat, qui qvæ de mundi æternitate, quæ de hominis animo diſputat, eis nihil poteſt Chriſtianæ religioni magis eſſe contrarium. Repudientur Ciceronis cùm pleraqve alia, tum libri præcipuè de fato, de divinatione, de natura deorum: manifeſta enim impietatis & ἀθεότητος ſemina continent. At illi vixerunt antequam Chriſtus naſceretur: ideoqve eis faciliùs ignoſci poteſt. Primùm, ſi opus ſit docere poſſim, hanc excuſationem non valde ad id qvod agitur pertinere. Non enim ſi antiqviores fuerunt, idcirco minùs pravas opiniones inſerere in animis legentium poſſunt. Sed demus hoc aliquid eſſe. Tollatur igitur Suetonius: in Nerone enim de Chriſtianis contumeliosè & impiè ſcripſit. Non legantur epiſtolæ Plinii: oſtendunt enim eum non tantùm abhorruiſſe à religione noſtra, ſed etiam judicia exercuiſſe adverſus Chriſtianos, & eorum nonnullos adhibitis tormentis ad ejurandam Chriſti militiam compuliſſe. Deleatur graviſſimus & utiliſſimus ſcriptor Plutarchus: easdem enim, quas Tacitus de Moyſe & Judæis fabulas habet. Quintilianum rhetoribus adimamus: contumeliosè ipſe quoqve de Moyſe loqvitur. Jurisconſultis Ulpianum: librum integrum ſcripſit de pœnis, quibus Chriſtiani afficiendi forent. Philoſophis Porphyrium, Simplicium, Averroëm: quis non eorum ſe Chriſtiani nominis hoſtem profeſſus eſt? Medicis Galenum, Hiſtoriarum ſtudioſis Aminianum Marcellinum, Eunapium, Zoſimum: omnes hi alieno à Chriſtianis animo fuerunt, idqve ſcriptis ſuis teſtatum ac conſignatum reliqverunt. Qvod ſi eos non tamen propterea rejicimus: quid in Tacitum iniquiores eſſe volumus? An qvisqvam noſtrûm ita infirmus eſt, ut periculum ſit, ne in fide Chriſtianâ titubare incipiat, ſi Tacitum Chriſtianum non fuiſſe cognoverit? Doleamus

potius

otiùs illius vicem, & grati adverſus Deum ſimus, qui a-
imos noſtros majori luce perfuderit. Reſtant duo ex iis,
uæ Tacito ab imperitis objici ſolere dixi: qvòd obſcurus
t aſper in ſcribendo ſit, & qvod malè latinè loqvatur. E-
uidem cùm iſtos de obſcuritate Taciti qverentes audio,
ogito qvàm libenter homines culpam ſuam in alios con-
erant, quantoqve faciliùs omnia alia accuſent, qvàm ſe-
ietipſos. Simul mihi venit in mentem ſenis cujusdam,
e qvo urbanè Senecà narrat, eum, cùm ætatis vitio minùs
ommodè oculis uteretur, in qvodcunqve cubiculum in-
reſſus eſſet, dicere ſolitum, illud parum luminoſum eſſe:
ajores feneſtras fieri oportuiſſe. Habeo & ipſe, utinam-
ve diu habeam, amicum, hominem in primis eruditum,
a ſenem, ut annos propè jam, quemadmodum ait Juve-
alis, dextrâ computet. Is cùm ſurdaſter ætate factus ſit,
pe mecum vero ac ſeriò queſtus eſt, pravam conſuetudi-
em inoleſcere: homines qvotidie ſummiſſiùs, qvàm ſole-
nt, loqvi. Idem hic qvoqve evenit. Qui ipſi tenebras in
ulis circumferunt, obſcuritatem Taciti accuſant. At
per eſt, inquit alius: & Alciatus, amicum ſibi hominem
vium laudans, non eſt veritus vocare hiſtorias Taciti
nticeta. Ejusdem planè judicii fuit laudare Jovium &
citum vituperare. Nihil tam diſſimile, quàm inter ſe hi
o. Non diſplicere non poterat Tacitus, cui tanto opere
vius probaretur. Qvomodo autem potuit homo tam
neris pedibus tam multa ſpatia per Taciti vepreta con-
ere? Nos verò huic molli ac delicato culcitram ſubſter-
mus & pulvinos roſæ ac violæ plenos: eiqve à Deo pre-
nur, ut quicqvid calcaverit hic, roſa fiat. Videre mihi
leor meretricem Terentianam in cœnâ pitiſſantem &
entem:

aſperum
Pater hoc eſt: aliud lenius ſodes vide.

at huc ocyus aliqvis calicem mulſi, ut flere pupus hic
nat, & contractam ex Taciti aſperitate moleſtiam levet.
Otte-

Digitized by Google

Offeramus ei aliqvid Jovii, qvî ſe oblectet. Is enim mollis totus eſt, neqve qvicquam habet aſperitatis illius, qvæ iſtum in Tacito offendit. Non fluit modò, ſed & diffluit. Sic erat olim qui Virgilii verſûs ut horridos ruſticanosq; culparent, magisq; probarent illa meliora & leniùs cadentia,

Berecynthius Attis,

Et raptum vitulo:

noſtis cetera, recitare enim piget, & ut iſti ad aſperitatem pavent, ſic ego ad ineptias nauſeo. Infanti melimela: mihi autem miſceatur crater ille πικρίζων. Sed iſtæ fatuæ de Tacito conqveſtiones aſſecutum eſſe eum, qvod volebat, oſtendunt. Imitandum enim ſibi Thucydidem propoſuerat, ejusqve ſe in ſcribendo ſimillimum eſſe cupiebat. In Thucydide autem & obſcuritas & aſperitas notatur à Græcis, & utraqve inter virtutes illius non inter vitia numeratur. Quanqvam enim nuda & perſpicua oratio delectat: interdum tamen in ſcribendo certi cujusdam generis laudatur obſcuritas, qvæ orationem à vulgari loqvendi conſuetudine abducens, ex ipsâ peregrinitate dignitatem ei majeſtatemqve conciliat, & attentionem legentium continet. Hoc qvaſi velum eſt, qvod profanis obtenditur. Sic templa ſubluſtria ingredientes ſacro qvodam horrore perfundunt. Aſperitas autem illa, idem planè eſt, qvod in vino amarities; quæ in qvo eſt, id optimè ferre vetuſtatem putatur. Eam Græci ita eſſe in Thucydide perpetuam notârunt, ut cùm ille in piaculi Cyclonii narratione aliqvid ex eâ de induſtriâ remiſiſſet, Leonem riſiſſe dicant. Seqvitur poſtrema reprehenſio eorum, qvi cùm Tacito cetera concedant, malè eum latinè locutum dolent: cujus calumniæ Andreas Alciatus & Æmilius Ferretus, qvorum tamen uterqve multum operę ad illuſtrandum Tacitum contulerat, primi auctores fuerunt. Qvod ſi ipſi tam bene Latinè ſcripſiſſent, qvàm ſibi videbantur, nonnihil fortaſsè nos illorum commoveret auctoritas. Nunc cùm uterq; eorum nonnulla qvidem ita ſcripſerit, ut eadem Venus, eadem Suadela, qvæ in Bartoli labris ſeſſitaverat, horum qvo-

voqve labris inſediſſe videatur: in quibus autem cultio-
:s ac comptiores eſſe voluerunt, oſtenderint tamen, ne
uid gravius dicam, ſe aliarum rerum, quàm deliciarum
atini ſermonis, intelligentiores fuiſſe: qvid eſt cur qvis-
uam, eorumde re, in qvâ non multum ſtudii poſuerant,
ıdicium magnifaciat? Boni Juriſconſulti fuerint, nihil
nim impedio: Latinitatis certè non admodum idonei
xiſtimatores fuerunt. οὐδ' ἄρα πως ἦν, ἐν πάντεσσ' ἔργοισι
αήμονα φῶτα γενέσθαι. Audacter, dicet aliqvis, de talibus
iris judicas. Audaciùs ipſi de Tacito judicârunt. Qui au-
:m nos ſumus, ſi omnes in unum conferamur, quicunqve
ıc tempeſtate latinè loqvi videmur, ut de ſcriptore ſapi-
ıtiſſimo, nato iis temporibus, quibus adhuc Romana lin-
ıa florebat, (planè enim floruit usqve ad Hadrianum,)
ıbito diſertiſſimo ætatis ſuæ, ſequius judicare audeamus?
t aliter loqvitur, qvàm aut Cicero, aut Cæſar. Credo: a-
ud enim dicendi genus adamârat. Ne Ciceronis quidem
mporibus, omnes, qui diſerti habebantur, Ciceroniani
ant. Multa in Cicerone Brutus, multa Calvus, multa
ıllio, quædam etiam Atticus, non probabant. At multis
ıcibus, multis loqvendi generibus utitur, quibus vetu-
ores uſi non erant. Primum qvæ hâc in re culpa eſt? Non
icero & multa novavit ipſe, & aliis, ut alia novarent, au-
or fuit? Cujus eſt illud præclarè dictum? *Quod Catoni*
:uit, id cur non liceat Varroni? Licet huc addas: Qvod &
is & aliis licuit: cur non licuerit Tacito?

Ego (ait Horatius) *cur acquirere pauca*
Si poſſum, invideor? cùm lingua Catonis & Enni
Sermonem patrium ditaverit: & nova rerum
Nomina protulerit.

obis hodie minor ejus rei licentia eſt, qvi latinam lingvã
ɔn aliunde qvàm è libris petere poſſumus. Illi ſolutiores
liberiores, qvorum etiam nutrices latinè loqvebantur.
einde quis hodie pro certo affirmare audeat, cum tanta
terum ſcriptorum facta jactura ſit, ea, qvę qvibusdã apud
ıcitum nova videntur, non apud veteres qvoqve in uſu
iſſe? Si qvis hodie in Germaniâ aut in Poloniâ natus,

Z qvi

qui Italiam nunqvàm vidiſſet, nunqvam hominem Italum loqventem audiiſſet, paucos tantum qvosdam libros Etruſco ſermone ſcriptos legiſſet, eosqve utcumq; intellexiſſet, & omnium vocularum, qvæ in eis legerentur, indicem confeciſſet, deinde incideret in aliquem Florentiæ natum, & educatum, qui inter cives ſuos diſertiſſimus haberetur, & eum notare vellet, tanqvam malè loqventem, qvòd qvædam diceret, qvæ ipſe in illis paucis libris & in illo ſuo præclaro indice non haberet, qvis noſtrûm in tali ſpectaculo riſum tenere poſſet? Atqui nihilo minor noſtra ſtultitia eſt, qui in tantâ veterum ſcriptorum diſperditione, tam longo temporum intervallo, tantâ latini ſermonis oblivione & ignoratione, optimæ notæ ſcriptores damnare non veremur: qvorum coqui & muliones multò melius, qvàm omnes nos, latinè & intelligebant & loqvebantur. Sed hunc ſermonem nimis in longum duci video. Ego vobis hoc omni adſeveratione confirmo, multa in Tacito nova iſtis videri, qvæ ex ultimâ antiqvitate repetita ſunt, qvæqve apud Catonem, Varronem, Salluſtium, qvædam etiam apud Ciceronem ipſum leguntur; quædam fortaſſis novata, ſed ita ut elegantiùs non potuerint; qvædam parcè ex Græco fonte detorta, quibus oratio ipſius, tanquam modicè aſperſo ſale ſuaviſſimè condiatur. Et hoc qvoqve habet ſimile Thucydidis, in qvo Græci Critici, quasdam voces antiquas, qvasdam ab ipſo cuſas & novatas notant. Executus ſum omnia, qvæ propoſueram. Qvod ſi docui, & Tacitum in pulcherrimo argumento eſſe verſatum, & fruſtrà fidem illius in dubium vocari; neqve debere nos abſterreri ab eo legendo, qvod iniqvus Chriſtianis fuerit; & puerile eſſe, qvod quidam de obſcuritate ipſius & aſperitate conqveruntur, & deſipere qui eum malè latinè locutum putant: quæſo obteſtorqve vos, ne oblatam vobis hoc tempore evolvendi præſtantiſſimi ſcriptoris occaſionem, fruſtrà eam fortaſſis olim deſideraturi, amittatis.

Cùm

Cùm perveniſſet ad Annalium librum tertium.

ORATIO XIIX.(al.XV.)

Habita Romæ III. Non. Novembris. M. D. Lxxxi.

QVotannis mihi evenire conſuevit, Auditores, ut cùm poſt illam ſolemnem quatuor menſium vocationem, qvæ nobis ob æſtivos calores tribui ſolet, redeundum eſt ad munia, torpeat animus, tibet lingua: ut neqve qvid dicam, facile reperire poſſim; , cùm qvid reperi, verba quibus id explicem, abdere qvoammodo ſe ac refugere, non, ut priùs, ultrò ſe offerre, & apte ſponte fluere ac decurrere videantur. Id ſi mihi eñit, qvi & quadraginta propemodum annos in hoc puplico dicendi ac docendi munere verſatus ſum, & id ipſum mpus, qvod ad otiandum conceditur, ita conſumo, verè dicere liceat, nunqvam me minùs otioſum eſſe, quàm m maximè eſſe licet otioſo: quid putatis evenire iis, qvi, alia omnia majora habeant, uſum quidem certè tantum dicendo non habent? Neqve me fugit hàc in re culpam deri aliquam poſſe etiam ingraveſcentis ætatis, quæ deeſcente indies naturali calore, ſpiritus qvoqve ipſos torore qvodam alligat, nec corpus modò, ſed & ingenium gnius reddit: ſed tamen, dum ſuperioris vitæ curſum lego, recordor, qvod nunc ſeni contingit, idem ferè, jundum cùm ætas florida ver ageret, contigiſſe. Satius itur & magis ingenui animi fuerit, culpam nusquam aliò rivare, ſed, ut græci dicunt, αἰτιᾶσθαι τὸ αἴτιον, & fateri ud quicquid eſt incommodi ac difficultatis, non aliun-, qvàm à nimis diuturnâ ceſſatione proficiſci. Qvid em? nonne idem etiam adoleſcentibus evenit? Qui ſi aut læ luſu, aut armorum tractatione, aut eqvitatione, aut is, qvibus ætas illa ducitur, unum aut alterum menſem

abſtinuerint; ea cùm repetunt, primis illis diebus, neqve corpus eâdem, qvâ prius, agilitate flectere ac movere poſſunt:&, quibus magiſtros anteà provocabant, ad ea rudes accedere, eaqve tum primùm diſcere ac meditari videntur. Qui ſermo ob eam cauſam à me hoc tempore ſuſceptus atque inſtitutus eſt, Adoleſcentes, vos ut commonefaciam, quantum adſiduitas proſit, qvantum intermiſſio noceat. Illâ vires aluntur ac gliſcunt: hac carpuntur, ac deteruntur. Illâ te qvotidiè paulatim proficere ac progredi ſentias: hac non paulatim, ſed magno impetu retrò referri, & in pejus ruere animadvertas. Non enim eâdem celeritate diſcimus, qvâ obliviſcimur. Ut qui ex alto aliqvo puteo aquam haurit, ubi magno molimine ſitulam propè ad os putei evexit, ſi paulum modò funem laxaverit, it ſitula, & deorſum concitatiſſimo lapſu provolvitur: ſic qui multis vigiliis, multisqve ſudoribus aliqvam ſibi facultatem in hoc ſtudiorum genere comparavit, ſi tantillum de ſolitâ contentione remiſerit, peſſum it quicquid partum erat, longiqve perit labor irritus anni. Neqve enim ſubſiſtere ſaltem licet, qvod, ut in malis tolerabilius foret: ſimul atqve progredi deſieris, regrediaris neceſſe eſt. Pecunia ſi otioſa jaceat, ut non creſcat, certè non imminuitur, neqve quidqvam aliud domino perit, qvàm qvod lucri fieret eâ occupatâ. At in artium noſtrarum ſtudiis ſi quam temporis partem languori ac deſidiæ dederis, non id modò perdis, qvod interea diſcere potuiſſes: ſed bona magnaqve pars eorum, quæ jam didiceras, evolat. Agricolæ, ne continuâ ſatione emacient ſolum, tonſas, ut Poëta loquitur, novales alternis ceſſare patiuntur: agriqve qui hoc modo interqvieverunt, uberiores ex ſe fruges efferre ſoliti ſunt. Alia ingeniorum ratio, nihil ea magis lætificat, qvàm avidus & inexpletus exactor. Ceſſatione ſterileſcunt. Ergo ut in levioris operæ ſtudio proditum eſt, egregium artificem nunqvàm ſolitum prætermittere ullum diem, qvin lineam duceret: ſic eloqventiæ laudem ambienti præcipit M.Fabius, qvotidie dicendum eſſe aliquid, & quidem audien-

lientibus doctis. Sed relanguit jam pridem hominum in-
luſtria; reſtinctus eſt vetus ille ad honeſtas artes ardor
nimorum; nobiles illæ exercitationes, quibus apud an-
iqvos, laudabili æmulatione, juvenes inter ſe de conſe-
juendo eruditionis ac ſapientiæ principatu contende-
ant, ita ex uſu & conſuetudine ſublatæ ſunt, ut earum vix
ımbram ac veſtigium retineamus. Ut igitur Virgilius ait,
ninora in dies produci hominum corpora, quàm antiqvis
emporibus fuerint, qvod & tanto ante Homerus dixerat:
ta videmus eruditionem hominum qvotidie decreſcere,
ıt illi hodie ordines ducant, qui olim vix in gregariis mi-
itibus locum obtinere potuiſſent. Nam ut illos heroas o-
nittam, Platonem, Xenophontem, Ariſtotelem, Theo-
hraſtum, qui mihi videntur immenſitate quâdam ingenii
mnem rerum naturam complexi, non tantùm ſupra æ-
vales ſuos extitiſſe, ſed etiam poſteris omnem conſeqven-
i ſui ſpem ſuſtuliſſe: quis poſt Plutarchum extitit, qvi
eræ ac ſolidæ eruditionis copiâ & varietate ita cum eo
omparari qveat, ut non longiſſimo intervallo abfuturus
b eo ſit, qvemcunqve illi proximum eſſe volueris? Quem
le Poëtam veterem, quem oratorem, qvem hiſtoriæ ſcri-
torem non ita triverat, ut edidiciſſe videretur? Qvam
hiloſophiæ partem non ita tractaverat, ut nemo poſtea
ıntum in unâ eminuerit, qvantum ille in omnibus?
Iam qvod qvidam nuper magni in vulgus nominis,
ed non magni pretii medicus in qvodam inſulſo ac ri-
iculo libro ſuo dicere auſus eſt, Plutarchum grammati-
ım modò, non etiam philoſophum fuiſſe, uſus eſt vide-
cet eâ libertate, qvæ inſanis tribui ſolet, ut cùm quidli-
et in qvemlibet dixerint, nemo laboret. Oſtendit cere-
rum ſuum, ſi qvod modò illi cerebrum erat, medico egu-
ſe, cùm illa ſcriberet. Sed ut abeam à Plutarcho, quem
a magnitudo extra telorum jactum poſuit, ut qui eum
latrant, canum lunam allatrantium ſimiles eſſe videan-
ır; eum igitur ut omittam, & paulatim ad tempora noſtra
opius accedam: quis poſt Claudium Galenum fuit,

qui ad illius aut admirabilem in omni genere doctrinam, aut ſingularem eloqventiam acceſſerit? Quis multis jam annis philoſophus veterum Ariſtotelis hypophetarum, Alexandri Ammonii, Themiſtii, Simplicii, & talium aut acumen ingenii aut doctrinæ abundantiam, aut orationis dignitatem adæqvavit? Qui cùm de rebus in naturæ obſcuritate retruſis ac reconditis ita diſſererent, ut ſe à vulgo qvàm longiſſimè abducerent, tam multis quaſi gemmis multiplicis ac variæ eruditionis diſtinguebant atque illuminabant diſputationes ſuas, ut etiam qui à ſeveritate philoſophiæ abhorrebant, ipſo tamen dicendi genere caperentur. Themiſtii qvidem orationes dum lego, nullum ei ſophiſtarum, qvi hoc unum agebant, ut comptè ac politè dicerent, antepono. At hodiè pleriqve eorum, qui ſe pro philoſophis venditant, cùm ea docent, qvæ cùm didiceris, duplò ſtultior ſis quàm priùs: tum in dicendo ita ſunt hiſpidi atqve agreſtes, ut eos illud qvicqvid eſt pinguium litterarum, in culinâ, non in ſcholâ, didiciſſe arbitreris. Adhuc de Græcis loqvor: & fuit ſanè laus hæc mundioris ac nitidioris doctrinæ perdiu Græcorum propria. Illic elegantiæ ſedes, litterarum domicilium, muſeum orbis, eruditionis emporium, Muſarum ac Gratiarum omnium auguſtiſſimum qvoddam ſacrarium fuit usqve eo, dum miſera gens ultione, ut opinor, divinâ, quia ſe ab Eccleſiæ Romanæ obedientiâ, id eſt, à Chriſti jugo ſubduxerat, ab impuriſſimo tyranno ſub jugum teterrimæ ſervitutis redacta eſt. Ex illo tempore ſiluerunt illæ luſciniæ, qvæ cœlum ac terras cantu ſuo mulcebant; conticuit vocalis ille Sirenum chorus; illi nitidiſſimi fontes, qui totum hominum genus elegantiore doctrinâ irrigabant, exaruerunt. Romani & ſeriùs attigerunt litteras, &, ſi verum amamus, aliis rebus, melioribus forſitan & præſtantioribus, (nihil enim impedio, ſed certè aliis,) occupati, minus operæ ac ſtudii ad Philoſophiam & ad totum hoc manſuetiorum artium genus contulerunt. Neqve non tamen hi qvoqve habuerunt ſuos, qvi planum facerent hominibus noſtris

ris ad Græciam hâc qvoqve in parte adæquandam, non
am ingenium qvàm voluntatem defuiſſe. Et hac quidem
uam dico eruditionis copiâ & varietate duo præcipuè
ommendantur à veteribus. P. Nigidius Figulus, & M. Te-
entius Varro. De quibus, quanti fuerint, eò minùs ju-
licare poſſumus, qvod alterius prope omnia, alterius pla-
è omnia ſcripta perierunt. Tanta fuit in hominibus in-
equentis ævi ſocordia, tanta cœcitas perverſitasque judi-
ii, ut cùm multa ſtudiosè ac diligenter conſervata ſint,
uæ perire præſtiterat, ea perierint, ex quibus plurimum
tilitatis percipi poterat. Sed ex iis qui ſuperſunt, duos
ræcipuè admirari ſoleo, philoſophum Senecam, & na-
uralis hiſtoriæ ſcriptorem Plinium. Qvorum ille cùm ſe
Stoicorum ſectæ addixiſſet, non tamen ceteras philoſo-
horum diſciplinas neglexit, neqve Zenone, Chryſippo,
Cleanthe, Panætio, ceterisqve ſuis contentus fuit: nec
llos modò majorum gentium, Democritum, Platonem,
Ariſtotelem, Theophraſtum, ſed hos qvoqve minutos, &
t cavillator aliqvis vocaverit, patellarios philoſophos,
Epicurum, Metrodorum, aliosqve ex eâdem popinâ, & i-
sdem hortis, ita verſavit, ut quicquid boni ex eorum u-
oqvoqve aut ad orationis ornatum, aut ad obſcurarum
& involutarum rerum intelligentiam, aut ad vitam mo-
esqve formandos exprimi poterat, id omne ſummâ dili-
gentiâ excerptum, libris ſuis aptiſſimè & elegantiſſimè in-
perſerit. Cumqve Stoicorum, qui ante eum fuerant,
rida, ſtrigoſa, & impolita, & quaſi dumis ac vepribus ob-
ſita haberetur oratio, ipſe contra in eâ comendâ, pe[illegible]
dâ, poliendâ ita exquiſitus & accuratus fuit, ut nimius
n eo cultus ac luxuries reprehenderetur. Neque ulla
magis alia res Quintilianum, gravem alioqvi & ſapien-
em ſcriptorem, adduxiſſe videtur, ut de Senecâ minus
honorificum judicium faceret, qvàm qvod iniqvo animo
ferebat, immodico illius amore, veteres Oratores juven-
tuti excuti de manibus, ipſumqve, qvod ne Seneca quidem
voluiſſet, plerisque jam præ eo ſordere Ciceronem. Nam

 illud

illud alterum hominis ſomnium, ſive Gellium eum ſive Agellium vocari placet, qui voluit ipſe qvoqve attollere ſe, & neſcio qvid de Senecâ loqvi, nullâ re magis quàm contemptu ac ſilentio refutandum arbitror. Injuriam facit Senecæ, ſi quis pro eo tam infirmis obtrectatoribus reſpondendum putat. Illum verò promum condum rerum omnium ſcitu dignarum, illud receptaculum ingenuarum artium, illum eruditionis Oceanum, C. Plinium, quis unquam ſatis pro dignitate vel admirari vel celebrare poterit? Qui nullum unquam librum vidit, qvem non legerit; nihil cognitu dignum legit, qvod non excerpſerit; nihil excerpſit, qvod non in literas retulerit. Itaque unum ipſius opus, qvod de plurimis extat, naturalis hiſtoriæ, inſtar ingentis bibliothecæ videri poteſt. Sed qvò admirabilior & prædicatione dignior illorum induſtria eſt, eò magis accuſanda noſtra omnium ignavia: qui tot adminiculis fulti, tantâ librorum copiâ inſtructi, tot tamq; illuſtribus exemplis ad imitandum propoſitis, torpemus tamen, & in inerti atqve inglorio conſeneſcere otio malumus, qvàm per illorum veſtigia gradientes, explere animos noſtros illo ſuaviſſimo paſtu cognitionis ac ſcientiæ, & qvanto homines ceteris animantibus antecellunt, tantò ſupra vulgus hominum eminere. Non amamus literas, Auditores; non amamus ſtudia doctrinæ; nihil altum, nihil arduum, nihil glorioſum cogitamus; qvod ſi faceremus, jungeremus noctes diebus, noctibus dies, & diſcendi cupiditate incenſi, omnes corporearum voluptatum illecebras, omnem laboris aſperitatem præ doctrinâ contemneremus. An mercatores opum parandarum gratiâ, tam multas, tam longinqvas, tam periculoſas peregrinationes ſuſcipiunt; domum, uxorem, parentes, liberos relinqvunt; ventis, fluctibus, piratis ac prædonibus vitam ſuam committunt; perpetuum prope ſibi exilium indicunt: nos, ſi ita ſapientiam amaremus, ut illi opes amant, ullum ejus comparandæ causâ laborem refugeremus? Venatores in nive pernoctant, famem, ſitim, frigus, vigiliam ferunt, cum

apris

Digitized by Google

ris, cum urſis, aliiſqve indomitæ feritatis animalibus de .à ſæpenumerò decernunt ac dimicant: nos, ſi quanto i ad prædam, tanto ad eruditionem ardore ferremur, ul- n nobis, ne ad eam perveniremus, difficultatem obſtare teremur? Inſanum ac libidinoſum adoleſcentem, cùm puellam, quam amabat, aliter pervenire non poſſet, gulis noctibus mare illud, qvod Europam ab Aſiâ divi- :, natando tranſire ſolitum accepimus. Qvod in eo ſtul- & inconſulta cupiditas potuit, ut, dum potiretur amo- ous ſuis, nihil tanti putaret: cur idem in nobis amor tutis ac ſcientiæ, ſi eam verè & ex animo amaremus, n efficeret? Ita eſt profectò, ut dicam, Auditores. Nihil nori difficile, nihil arduum, nihil impervium eſt. Neqve i poëtæ fruſtra alas addiderunt. Volat, ſi qvò aliter per- niri non poteſt. Sed amor ſapientiæ nullum veſtrûm oſſa tetigit, nulli veſtrûm medullam animæ facibus ſu- peruſſit. Quid, qvæſo, eſt? qvid iſte ſibi qvorundam fre- tus vult? Æqvo animo accipietis iſtam contumeliam, venes, an mendacii coarguere ac convincere me conni- nini? Utinam velitis, chariſſima mihi capita! poſſe e- n ſcio. Utinam vobis Deus iſtam mentem immittat, ut aſi coitione quâdam ac conſpiratione factâ, mecum hoc no contendere inſtituatis, plus ne ego laboris & operæ docendum, an vos ſtudii & alacritatis ad diſcendum aferatis! O inſuavem mihi & injucundam pugnam, ſi ero: acceptam & exoptatam, ſi victus, diſceſſero! Ha- uri autem ſumus hujus certaminis noſtri agonothetam egorium Pontificem modis omnibus maximum: qui, ut hilles Homericus præmia & victoribus ponit & victis, ipſe, pro ſuo ergo honeſtas artes incredibili amore, & ois ſi vincetis, & mihi, ſi vincar, ampla præmia conſtitu- us eſt. Qvamqvam ego qvidem, dum vos victores vide- , nullum mihi aliud præmium poſco: plus enim jam- dem ſum illius inexhauſtâ liberalitate, qvàm qvantum merebar, conſecutus. Tu verò, Paule Foxi, vir & ge- is nobilitate, & ſplendore vitæ, & dignitatis gradu,

& virtute atqve doctrinâ Illuſtriſſime, ſuſcipe patrocinium noſtrum! Confirmato ſanctiſſimo ſeni, & floridiſſimam hanc juvenum coronam, qvam ex ore meo pendentem vides, tum ipſius virtutis pulchritudine invitatã, tum tuo ac tui ſimilium exemplo incitatam, flagrare ſtudio earum artium, quarum ipſe præcipuus fautor eſt; & me, quamquam ætate jam ad ſenium inclinatâ, & quietis aliquid, poſt confecta tam multa ſtipendia, poſtulante, moriturum potius, qvàm commiſſurum ut tam prolixæ ipſius ac beneficæ erga me voluntati per ignaviam & fugam laboris parum reſpondiſſe videar. Ite adoleſcentes, (jam enim, ut diei tempus eſt, diutius detinendi non eſtis,) curate animos, & craſtino die hâc ipsâ horâ ad perſeqvendos mecum Taciti annales læti atqve alacres convenite!

Cùm

...um interpretari inciperet epiſto-las Ciceronis ad Atticum.

ORATIO XIX. (aliàs XVI.)

Habita Romæ pridie Non. Novemb. M.D.LXXXII.

Udere quibusdam fortaſſis, & devexâ jam in ſenium ætate, cauſam minuendi laboris qværere videbor, qui usqve ante hac in graviſſimis præſtantiſſimorum ſcriptorum libris, eorum qui ad me ventitabant, induſtriam exercere ſolitus, hoc anno Ci...ronis epiſtolas ad Atticum mihi ſumpſerim interpre...ndas. Ita enim vulgo perſuaſum eſt, omnem epiſtola...m lectionem leve qviddam ac lubricum eſſe, magisqve ...d pueriles animos aliqvo literarum guſtu imbuendos, ...uàm ad retinenda graviorum virorum ſtudia accommo...latum De qvâ opinione, vera nec ne ſit, quæremus poſt...a. Nunc hoc dico: ſi maximè fatear, qvæſiiſſe me ratio...nem aliquam, qvâ, ſine ullâ utilitatis publicæ deminutio...ne, pars mihi laboris aliqva demeretur, qui tamen eo no...mine me reprehendat, nimis eum agreſtem atque inhumanum fore. Nam cùm me populus Rom. hos propè jam viginti annos viderit ita perpetuò mandatum mihi munus obeuntem, nemo ut unqvam, qvi qvidem hanc provinciam ſuſtineret, aut plures, aut graviores ſcriptores, aut majori omnium ætatum, omniumqve ordinum concurſu interpretatus ſit: quæ invidia fuerit, natu jam grandiorem, minusqve in dies perferendis laboribus idoneum mollioris ac remiſſioris operæ aliquid ſumere? Ut corporum, ſic & animorum non eædem exercitationes omnem ætatem decent. Curſus, lucta, jaculatio, diſcus, harpaſtum juvenilibus viribus ac lacertis conveniunt: ſenibus apricatio, ambulatio, geſtatio, magis congruit. Veterani olim, quanqvam ſub ſignis haberentur, graviorum tamen laborum

rum immunes erant. Roſcius fabularum actor ita excellens, ut ex eo, quicumqve artificio aliqvo lcngè præſtabat ceteris in ſuo genere eſſe Roſcius diceretur: hic ergo Roſcius cùm ad ſenectutem perveniſſet, incidiſſe numeros ac cantus, ipſasqve remiſſiores feciſſe dicitur tibias. Qvod hiſtrioni licuit, cur honeſtiſſimarum artium doctori non liceat? His & ejusdem generis aliis argumentis uterer, ſi, qvod hujus factum eſt, meâ causâ factum eſſe profiterer. Sed longè alia mihi mens fuit, cùm hoc conſilium cepi. Judicavi pauciſſimos libros poſſe reperiri, ad præſtandum id, quòd à me exigitur, qvodq; ego omni ope efficere molior, accommodatiores. Certè enim mandatũ mihi publicè eſt, ut vos, qvantum in me ſitum eſt, ad eloqventiam informem. Rectè autem & verè dicebat Cæſar, delectum verborum eſſe originem eloqventiæ. Idemq; multò ante eum Ariſtoteles docuerat, qui cùm elocutionis præcepta Græcè traderet, primam illius virtutem eſſe dixerat, ἑλληνίζειν, id eſt, Græcè ita loqvi, ut oratio nihil barbarum, nihil inſolens, abſonum, peregrinum habeat, ſed & ſingularum vocum elegantiâ & earum ſtructurâ ac collocatione, natam eſſe ſe in mediâ Græciâ oſtendat. Qui ergo latinâ linguâ eloqventes eſſe meditantur, iis hoc primum elaborandum eſt, ut latinè, purè, & qvàm maximè ex veterum Romanorum uſu ac conſuetudine loqvantur. Nolite autem putare, laudem illam, qvæ quaſi ſanitate, & integritate, ac caſtimoniâ latini ſermonis continetur, aut parvam aut facilè parabilem eſſe. Cùm poſt reſtitutas à Mediceâ potiſſimùm familiâ litteras, infinita qvædam vis extiterit hominum in omni genere eruditorum, cumqve & noſtrâ & patrum memoriâ homines ſummis ingeniis præditi tam multam, in latinè loqvendi ſtudio operam poſuerint, ut id propè unum operis habere viderentur: pauciſſimi tamen, qvorum ſcripta, non dico ſermonis vitiis careant, nam hoc quidem illorum nemini contigit, ſed aliquam ſaltem priſcæ illius & nativæ latinitatis imaginem contineant, extiterunt. Ut Græci proverbio dicunt, multos eſſe, qui thyrſum ferant, ſed

aucos Bacchos : ita multorum falſâ qvâdam latini ſer-
is ſpecie inducta & oblita oratio eſt , paucorum lati-
Duo in Italiâ ſummi viri duces ceteris ad hanc laudem
ſſendam,& qvaſi anteſignani fuerunt, Jacobus Sadole-
& Petrus Bembus : qui etiam propter ejusdem ſtudii
itudinem Chriſtophorum Longolium Belgam in de-
s propè atqve in amoribus habuerunt. Non ita multò
magno in pretio fuerunt duo hujus facultatis præci-
doctores, Patavii quidem Lazarus Bonamicus , in hâc
m Urbe Romulus Amaſæus : qvorum in illo fœcundi-
n ingenii admirareris, diligentiam & accurationem
ir eres;in hoc nihil admodum qvod ad boni & ex omni
e perfecti doctoris commendationem pertineret , de-
ares. Brevi igitur innumerabilis qvædam hominum
titudo per Italiam effloruit , qvi illorum exemplo in-
i, horum diſciplinâ ac præceptis exculti , ad hanc be-
tinè loqvendi ac ſcribendi laudem incredibili ſtudio
mberent : cùm & Venetiis Jovita Rapitius & Patavii
edictus Lampridius, & alii præſtantes viri ſitienti ju-
uti fontes eloqventiæ recluderent , & à principibus
imi honores iis, qui latinam linguam egregiè præter
ros callerent , proponerentur. Et tamen in tanto ar-
animorum, tantâ ingeniorum contentione atqve æ-
ttione,tantis propoſitis præmiis , nemo adhuc extitit,
impliciter & ſine ullâ exceptione ea laus tribui poſſit,
ene latinè ſcripſiſſe dicatur. Proximè quidem veterum
iam acceſſerunt,& ii,quos modò nominavi,& alii ſatis
ti : neq; immeritò commendati ſunt aut is , qui pauca
dem ſcripſit , ſed in ſcribendo omnium politiſſimus
imeqve limatus, idemqve ab omnibus ineptiis remo-
nus fuit Joannes Caſa, aut vir in ſcribendis epiſtolis
nis ſingulari lepore ac venuſtate præditus , Paulus Ma-
us.Qvi tamen qvemadmodum illud conſecuti ſunt, ut
laus verè ac meritò propria Italię haberetur,eiq; cęterę
nes nationes ſcribendi elegātia facilè cederēt: ita illud
ari non poteſt , multos nævos,multasq; maculas , qvod
bonâ

bonâ omnium veniâ dictum ſit, illorum omnium ſcriptis aſperſas eſſe, qvæ planum faciant, illos vidiſſe quidem quid optimum eſſet, & viam qvæ ad illud ferret ingreſſos longè proceſſiſſe: ſed longè tamen ab eo qvò intendebant, ſubſtitiſſe. Neq; hoc eo dico, ut de ſummorũ virorum gloriâ quidquam propterea detraham: qvos & admiror ipſe, & ad eorum perſeqvenda veſtigia cohortari vos volo. Sed ut intelligatis, minimè vulgarem eſſe eam laudem, qvam tot ac tales viri, tantis laboribus tantoqve ſtudio, plenam tamen ac ſolidam conſeqvi non potuerint. Nunc qvod dicturus ſum, nolim à qvoqvam durius accipi, ſed ita potius ut profectum ab optimo erga vos animo & à ſingulari quâdam meâ erga nomen Italicum voluntate. Qui enim in Italiâ diutius aliquando qvàm in Galliâ, ubi natus ſum, vixerim, & jampridem in hâc orbis terrarum nobiliſſimâ urbe ſedes ac domicilium collocârim, facere neqve poſſum, neqve debeo, quin & Italiam totam, & præcipuè urbem Romam pari ac patriam pietate ac ſtudio colam. Doleo igitur & indignor, cùm, qvæ laus noſtra ac patrum memoria, propria, ut dixi, Italorum fuit, ut ſoli ex omnibus Latinâ linguâ peritè ac ſcienter uterentur, eam nunc ita obſoleviſſe ac propemodum evanuiſſe video, vix ut jam totâ Italiâ pauci quidam ſenes, qui eam utcumqve ſuſtineant, reperiantur. Intereà exteræ nationes, &, ut vulgò in Italiâ vocantur, barbaræ hanc poſſeſſionem gloriæ, tamquam à vobis pro derelictâ habitam, occuparunt: jamqve non obſcurè Latinæ linguæ uſum & intelligentiam migraſſe ad ſe, relictâ Italiâ, gloriantur. Hanc vos tantam indignitatem feretis æqvo animo, juvenes, ac non potiùs omnes nervos ingenii contendetis, ut ſtolidam illam agreſtium hominum vobis inſultantium ſuperbiam retundatis? Expergiſcimini, expergiſcimini adoleſcentes, &, ſi quid in vobis Romani ſanguinis, ſi quid avitæ virtutis eſt, incumbite ad eam gloriam, quæ veſtri generis ac nominis propria eſt, ex alienarum gentium manibus extorqvendam! Mihi credite, ſi ſemel penitus imbibatis id per-

perficere, ſi ſocordiâ & ignaviâ valere juſſis, naviter opus hoc urgere inſtituatis, ſi frenum, ut dicitur mordeatis; brevi futurum eſt, non modò ut nuper amiſſa ornamenta recuperetis, ſed etiam ea magnis ac luculentis acceſſionibus locupletetis. Ego quidem, qvoniam ad purè & emendatè loqvendum, qvod hujus conſilii atqve incepti fundamentum eſt, nullius omnino libri lectionem utiliorem, quàm epiſtolarum ad Atticum judico, qvoniam eas latinæ linguæ ſtudioſis pervolutandas, manibus atque oculis conterendas, ad verbum, ſi fieri poſſit, ediſcendas cenſeo, idcirco earum interpretationem ſuſcepi, nihil veritus eorum ſtultitiam, qui ſpecioſa utilibus anteponentes, ita me, quaſi quiddam hujus loci auctoritate inferius ſuſceperim, criminantur. At iidem me ſuperioribus annis, cùm Ariſtotelis libros de moribus, cùm Platonis libros de Republicâ, nuper etiam cùm Tacitum interpretarer, ita calumniabantur qvaſi omiſſis iis, quæ juventuti utilia forent, ea qværerem ac conſectarer, in quibus oſtentare me, & venditare populo poſſem. Quid iſtis canibus facias? aut quomodo te aliter, qvàm contemptu, ab eorum latratibus vindices? Præclarè Ariſtoteles, cùm idem ab aliis avarus, ab aliis prodigus haberetur, argumento id eſſe ait, eum liberalem eſſe. Ita iſti, cùm me nunc ut nimis ſublimia petentem, nunc ut me juſto inferius demittentem culpare inſtituunt, ut mihi quidem tum demùm medium ſecare videar, efficiunt. Magis me movent exempla eorum, qvi memoriâ noſtrâ primos ordines in litteris duxerunt: qvorum ut quisqve doctiſſimus habitus eſt, ita plurimum operæ in his epiſtolis collocavit. Nunqvam me pigebit eis in libris exerceri, in quibus duo ingentia decora Italiæ Petrus Victorius, & Paulus Manutius, acutiſſimus Juriſconſultus Antonius Goveanus, Sebaſtianus Corradus, Leonardus Malaſpina, lumen & ornamentum Galliæ Hadrianus Turnebus, aliiqve, qvos enumerare longum eſt, ita deſudarunt, ut præcipuam ſibi materiem gloriæ in eis emendandis & illuſtrandis quæſiiſſe videantur. Qvos ſi Duces

non

non ſeqverer, unum tamen opponerem, cujus auctoritas frangere, debilitare, obterere, omnes contra ſentientium tumuſculos poſſet. Hujus enim conſilii mei non approbatorem modò & adſtipulatorem, ſed auctorem, ac laudatorem habeo illum uberrimum diſciplinarum omnium fontem Gulielmum Sirletum Cardinalem, cujus auctoritati dum paream, nunquam magnoperè, qvid alii de me judicaturi ſint, laborabo. Seqvitur nunc, ut iis obtrectatoribus reſpondeam, qvi omnem epiſtolarum lectionem leve quiddam ac propè nugatorium eſſe ajunt: qvo tamqvam lacte pueruli, non, ut ſolido cibo, etiam grandiores ali debeant. In qvibus hoc primum eſt qvod admirer: cùm ſermonis uſum unum de præcipuis à Deo in hominem collatis muneribus eſſe fateantur, qvomodo de ſcriptione epiſtolarum aliter ſentire poſſint. Ut enim ſermone inter præſentes, ita epiſtolis inter abſentes animi ſenſa communicantur. Per epiſtolas mercatura exercetur, qvâ ſi careremus, innumerabilibus commodis careremus; per epiſtolas pater cum liberis, vir cum uxore, fratres ac propinqvi inter ſe, tum qvoqve cùm multi inter eos montes multaqùe maria interjecta ſunt, ita colloqvuntur, ut unà omnes domi eſſe videantur; per epiſtolas & indicuntur & geruntur bella, paces componuntur, inter remotiſſimas nationes conſtituuntur ſocietates, fœdera feriuntur; amicitia, qvæ condimentum vitæ eſt, qvo ſublato vita qvidvis potius qvàm vita fuerit, nullo magis adminiculo qvàm mutuis epiſtolis continetur. Itaque ſi epiſtolarum uſus tolleretur, commercium qvoqve & naturalis illa hominum inter ipſos ſocietas tolleretur. Sunt iſta, dicet aliquis: ſed tamen epiſtolis ſua qvisqve negotia committit; graves & arduæ diſputationes, & ad quas percipiendas doctore opus ſit, epiſtolis mandari non ſolent. Hoc ſi qvis de toto epiſtolarum genere dicere audeat, ablegabo eum ad Platonis, Iſocratis, Senecæ & talium epiſtolas, qværamqve nunqvid illas qvoqve de rebus vulgaribus & cuilibet ſine doctoris operâ perſpicuis ſcriptas putet? jubebo inſpi-

inſpiciat illam, qvæ à Cicerone ad Q. Fratrem in Aſiam miſſa eſt: qva vir non eloqventiſſimus tantùm, ſed etiam tractandæ reip. peritiſſimus omnia complexus eſt, qvæ præſtari debent ab iis, qui magnis provinciis ſummo cum imperio præſunt. Nam illo qvidem argumento vix in tam levi causâ utendum puto, qvòd præcipua religionis noſtræ myſteria à ſanctiſſimis illis æternæ veritatis doctoribus, qui nobis ad aſpiciendam viam, quâ iretur in cœlum, facem prætulerunt, epiſtolis incluſa ſunt. Quiſquamne ita impiè temerarius eſt, ut cùm illorum procerum, Baſilii, Nazianzeni, Cypriani, Ambroſii, Hieronymi, Auguſtini, Gregorii & ſimilium epiſtolas ſi minus legerit, extare tamen audierit, totum epiſtolarum genus contemnere audeat? At in his Ciceronianis nihil ſimile; ſcripta enim ſunt de rebus ferè domeſticis ac familiaribus ſimplici & ſponte fuſo dicendi genere, ad hominem uſu domeſtico & intimâ familiaritate conjunctum. Hoc ſi faterer, tamen eas dignas, qvæ diligenter & accuratè legerentur, eſſe contenderem. Verè enim hoc ſapientiſſimus ſcriptor Xenophon principio ejus libelli, qui Convivium inſcribitur, ſcriptum reliqvit, magnorum virorum non ſeria tantùm, ſed & joca cognoſcere operæ pretium eſſe: qvod ex his qvoqve utiliſſima ad vitam exempla capiantur. Narrat alicubi Horatius, Scipionem & Lælium interdum diſcinctos, dum olus decoqveretur, ludere & nugari: Cicero etiam legendis ad Lucrinum conchis & umbilicis animum relaxare ſolitus. Quis noſtrûm non qvolibet pretio emat, ut intereſſe talibus ludis queat, & eas fabellas audire, qvibus tales viri inter ſe jocabantur? Præclarè Plutarchus in Alexandro, *Non*, inqvit, *ut quæque maximè illuſtris actio eſt, ita maximè ingenium hominis patefacit: imò verò interdum exiguum aliqvod factum dictúmve, aut jocus aliquis magis detegit hominis mores, quàm urbium expugnationes, & pugnæ, in quibus multa hominum millia ceciderunt.* At cùm principes viri publicis ſe negotiis ſubduxerunt, & excluſis admiſſionibus,

paucos qvosdam deligunt, qvibuscum liberè ac familiariter jocentur, invidemus iis, qui admittuntur ad interiores illorum ſermones, eosqve beatos eſſe, ac cœlum digito contingere putamus: nos ſi ad Ciceronis & Attici arcana penetrare, eosqve nunc jocantes, nunc inter ſe qvà publicis, qvàm domeſticis de rebus colloqventes audire liceat, parvi id eſſe ducemus? Sed longè aberrant à vero, ſi qui res tantùm domeſticas, & familiares jocos his epiſtolis contineri putant. Hiſtoria illorum temporum, qvibus imperium orbis terrarum immutatum eſt, & vel everſa, vel certè converſa ea reſpublica, qvæ ita bonis legibus atque inſtitutis fundata erat, ut in perpetuum duratura videretur, non aliundè meliùs qvàm ex his libris percipi poteſt. Tum prætereà Ciceronis admirabilis prudentia, & ſcientia reip. tractandæ nusquam ſe magis quàm in his epiſtolis prodit. Qvod ne qvis me temporis cauſsâ confingere arbitretur, præſtantis viri & illorum temporum æqualis Cornelii Nepotis verba ipſa recitabo, quibus ſuum de illis judicium poſteritati conteſtatum ac conſignatum reliqvit. Qui in Attici vitâ cùm inter Ciceronem & Atticum ſummam conjunctionem animorum fuiſſe dixiſſet: *Ei*, inqvit, *rei ſunt indicio, præter eos libros, in quibus de eo facit mentionem, qui in vulgus ſunt editi, ſexdecim volumina epiſtolarum ab conſulatu ejus usque ad extremum tempus ad Atticum miſſarum: quæ qui legat, non multum deſideret hiſtoriam contextam eorum temporum. Sic enim omnia de ſtudiis principum, vitiis ducum, æmulationibus in Repub. perſcripta ſunt, ut nihil in iis non appareat: & facilè exiſtimari poſſit, prudentiam quodammodo eſſe divinationem. Non enim Cicero ea ſolùm, quæ vivo ſe acciderunt, futura prædixit, ſed etiam, quæ nunc veniunt, cecinit ut vates.* Hæc Nepos, cujus non vanam eſſe prædicationem, res ipſa qvotidiè oſtendit. Ad eas cauſas, qvas attuli, cur in his epiſtolis mecum pervolutandis, cupidè verſari debeatis, accedit hæc qvoqve, qvam, dubitavi eqvidem num adferre deberem, ne vineta mea, ut ajunt, cædere, & de eà ipsâ facultate,

cujus

cujus opinio, falſa fortaſſe, (neqve enim impedio,) ſed opinio tamen, ad aliquam me provexit hominum famam, quippiam detrahere viderer. Sed vincat veritas, qvæ aliis omnibus rebus præponderare debet, præſertim cùm de commodis veſtris agatur. Hodie, Adoleſcentes, ſi verum amamus, omnis propè uſus eloqventiæ, præterqvam in ſcribendis epiſtolis, ita de medio ſublatus eſt, ut nec vola nec veſtigium appareat. Dominabatur olim in judiciis: regnabat in conſultationibus: vincebat ferè ea cauſa, qvæ eloqventiorem patronum nacta erat.

Sed hæc prius fuère: nunc recondita,
(Ut de phaſelo ait Catullus,)
Senet quiete.

Judicia, Romæ ſaltem, ita exercentur, ut in eis nullus planè locus eloqventiæ ſit. In deliberationibus de magnis & ſeriis rebus, qvid qvisqve dicat, non quam ornatè dicat, attenditur. Rectè omnino, neqve enim negari poteſt: ſed tamen iſto modo magna diſertis hominibus ſubtracta materia eſt. Eloqventia, qvaſi ætatis beneficio immunitatem conſecuta, juſſa eſt oblectare ſe in his noſtris ſcholaſticis ac pulverulentis diſputationibus, in ſacris concionibus, quæ ad populum habentur, & interdum in gratulationibus, qvæ fiunt ad principes, aut in eorum funeribus exornandis. Ita ex illis tribus Ariſtotelis dicendi generibus ſolum epidicticon, qvod olim minimi pretii habebatur, in uſu relictum eſt. Manſit tamen illud, ut, qui bene, id eſt, tum diſertè, tum prudenter, & ad res, ad perſonas, ad tempora accommodatè epiſtolam ſcribunt, facillimè ad intimam principum familiaritatem perveniant, & ad maximarum rerum tractationem adhibeantur, maximis plerumqve honoribus augeantur. Hàc facultate cùm alii, tum Jacobus Sadoletus, & Petrus Bembus viam ſibi ad dignitatem ſummæ proximam munierunt. Nolo de viventibus dicere, ne aut adulari videar, aut aliter eos laudem, quàm ipſi fortaſſe, laudari ſe volunt. Vos adoleſcentes, (veſtra enim res agitur, & ſatis jam verborum factum eſt,)

Digitized by Google

adjuvate attentione veſtrâ induſtriam meam: & mihi hoc credite, integritatem latinæ linguæ, cognitionem antiquitatis, prudentiam in rebus gerendis, ex nullo Ciceronis libro poſſe à vobis meliùs aut faciliùs, qvàm ex his epiſtolis comparari. Cuperem, Paule Foxi, vir non tantùm in primis illuſtris, ſed ad illuſtrandum hoc ſæculum nate, novo qvodam & minimè vulgari modo, tibi, qvem nihil obſoletum, nihil vulgare delectat, gratias agere, qvòd talis tantusqve vir, omiſſis negotiis, quibus aſſiduè diſtineris, honoris mei causâ, hodie, multùm deprecante me ne id faceres, huc tamen venire volueris. Sed cùm animum in omnes partes verſavi, nihil, qvod te dignum ſit, excogitare poſſum. Tacebo igitur, & hoc toto genere gratiarum actionis ſuperſedebo. Niſi fortè hoc ipſum novum qvoddam gratias agendi genus eſt, cùm is, qvi beneficium accepit, magnitudinem illius verbis à ſe coæqvari non poſſe confitens, conticeſcit.

Repetiturus libros Ariſtotelis de moribus.

ORATIO XX. (aliàs XVII.)

Habita Romæ pridie Non. Novemb. M.D.LXXXIII.

PRimum qvidem Deum immortalem veneror, Auditores, ut ſi hos viginti annos, quibus huic muneri præfui, pro ſingulari erga me pop. Rom. caritate ac benevolentiâ, proqve maximis in me cùm aliorum Pontificum, tum præcipuè Gregorii XIII. Principis immortalitate digniſſimi beneficiis, eo ſemper animo fui, ut de utilitate veſtrâ non minus ſæpe quàm de meâ cogitaverim, ut nunqvam rationes meas veſtris antepoſuerim, ut ſemper eam docendi rationem tenere ſtuduerim,

duerim, non qvæ aut minus laboris aut plus oſtentationis habitura, ſed qvæ vobis plus veræ ac ſolidæ eruditionis paritura videretur: ita me, qvod reliqvum eſt ætatis, in ejusdē muneris procuratione placidè ac tranquillè exigere patiatur; deinde autem ut vobis omnibus inſpiret amorem erga honeſta ſtudia, & cupiditatem ea in iſto ætatis flore diſcendi, qvæ vobis aliqvando tum privatim, tum publice & utilitatis & dignitatis plurimum allatura ſint. Qvod cùm peto; non tantùm veſtrâ, ſed etiam meâ causâ peto. Nam cùm quietis ac tranquillitatis meæ, cujus & ſemper naturâ amans fui, & hàc ingraveſcenti ætate qvotidie magis indigeo, magna pars in eo poſita ſit, ut à vobis attentè ac libenter audiar: non dubito, quin id facilè impetraturus ſim ab iis omnibus, qui ipſi prius à ſe, ut ſe ament, neq; unqvam per ludibrium & pervicaciam animi & ſuis & alienis commodis obſtare cupiant, impetrarint. Qvam ſpem cùm de vobis hujus annui curriculi noſtri principio, ut ſi unqvam aliàs, aut potiùs majorem qvàm unqvam aliàs, animo perceperim: obſecro obteſtorqve vos, Auditores, ut vel meâ causâ vel veſtrâ, vel etiam tot virorum dignitate præſtantium, qvos hodierno die huc conveniſſe & induſtriæ meæ judices atqve arbitros & modeſtiæ veſtræ teſtes ac ſpectatores futuros videtis, eam unius horæ attentione ac ſilentio comprobetis. Etenim qui pulcherrimos & à me ſemper in primâ commendatione habitos libros Ariſtotelis de moribus ad Nicomachum, qvos viceſimo abhinc anno ex hoc ipſo loco interpretari cœpi, nunc denuò, (qvod Deo volente ac propitio fiat!) interpretari conſtituerim, cùm ſciam hoc conſilium meum non priùs quàm heſterno die plerisqve veſtrûm notum eſſe potuiſſe; ideoqve multos eſſe, qui non modò meditati ac parati, ut par eſt, huc venire, ſed vix libros ſibi proſpicere potuerint: decrevi hodie, quæ illorum librorum propria ſunt, non attingere, ſed universè ac communiter de totâ ſtudiorum noſtrorum ratione diſſerere, & quærere, veráne an falſa ſint ea, qvæ pleriqve putant de cauſis, cur hodie neq; tam docti, neq; tam diſerti

homines, qvàm olim fuerunt, reperiantur. Sæpè enim interfui qverelis eruditorum & ingenioſorum hominum, qui de temporum noſtrorũ infelicitate qvererentur: qvod cùm & ingenia nihilo qvàm antiquitùs deteriora ſint; & aliis majoribus & magis arduo ac difficiliore in loco poſitis virtutibus, ætas noſtra facilè vetuſtatis gloriam æqvaverit; ſiqvidem & rei militaris ductandorumqve exercituum & reipub. in pace atqve otio tractandæ ſcientia, ſatis multi memoriâ noſtrâ, qui nulli veterum cederent extiterunt: hâc molliore, ut videtur, & parabiliore eloqventiæ & eruditionis laude, nemo prorſus exoriatur, qui antiquitati controverſiam facere audeat; ſed præclarè ſecum actum eſſe ducant, ſi qui hoc tempore multo ſudore multiſqve vigiliis hoc conſecuti ſunt, ut à veterum præſtantiâ non longiſſimè abeſſe videantur. Atque illud quidem facilè conveniebat inter omnes, non eandem eſſe diligentiam in hominibus noſtris, qvæ in veteribus illis, qvos admiraremur, fuiſſet; meritò abeſſe nos ab illorum gloria, qvorum non imitaremur induſtriam, labore venalia eſſe præclara omnia; iniqvè facere qvi induſtriorum præmia peterent otioſi; neqve eſſe qvod quisquam noſtrûm ſibi blandiretur, aut cujusquam è noſtris ſtudium & diligentiam cum illâ veterum pertinaci & indomitâ diſcendi cupiditate contenderet. Illos incenſos & inflammatos amore doctrinæ, omnibus ſibi aliis voluptatibus interdixiſſe, rei familiaris curam abjeciſſe, cibo, potu, ſomno ſapientiſſimè abſtinuiſſe, omne ſibi tempus perire ratos, qvod non in ſtudio poneretur, non modò valetudinis diſpendio, ſed ipſius vitæ periculo bene emi putantes, qvod tam ferventer adamâſſent. Nos qvod ſomno, qvod voluptatibus, qvod avaritiæ, qvod ambitioni temporis ſupereſt, collocamus in literis: & cum qvidvis potiùs agamus, miramur, impares eſſe nos iis, qui hoc unum agebant. Memoriæ proditum eſt, cùm populus Athenienſis decreto caviſſet, ut capite lueret, ſi quis Megarenſis pedem in Aſtu intuliſſet, Euclidem qui indidem erat, Socratemq; ante id decretum audire

audire cœperat, cùm ſermonibus illius carere nollet, qvotidiè, cùm adveſperaſceret, tunicâ longâ muliebri indutum & verſicolore pallio amictum, capite atqve ore velato, Megaris Athenas ad Socratem commeare, & ſub lucem eodem ornatu ad ſuos redire ſolitum. Tanti putabat ſtudioſiſſimus adoleſcens aliqvâ ſaltem noctis parte Socratem audire, ut eâ de causâ & ſingulis noctibus amplius qvadraginta millia paſſuum conficere, & vitam ſuam in apertum diſcrimen exponere non vereretur. Mirum non eſt tantò nos eis inferiores eſſe doctrinâ, quanto doctrinæ amore inferiores ſumus. Sed de neglectu bonarum artium & de illo quaſi torpore ac veterno, qui jampridem juvenum noſtrorum animos occupavit, & dixi ſæpè alias, & dicturus ſum; ſi fortè dicendo eum excutere & aliqvos eorum, qui me audient, excitare ad vigilantiam poſſim. Alteram cauſam eſſe dicebant, qvæ profectûs noſtros impediret, qvod multò durior ac difficilior eſſet noſtra, qvàm veterum, conditio. Illi enim eum ſermonem, quo in diſcendis tractandisqve bonis artibus uſuri eſſent, à nutricibus cum lacte bibebant, à populo condiſcebant, neqve aut Athenienſibus ut Atticè, aut Romanis ut Romanè loqverentur ſudandum; neqve aut conſulendi magiſtri aut libri pervolutandi erant; à poëtis, qvorum lectione puerilis ætas oblectari & ad humanitatem informari ſolebat, & in quibus interpretandis nullum ferè aliud Grammaticorum munus erat qvàm ut fabulas explicarent, & aliquas, ſi fortè, peregrinas voces, qvas illi gloſſas vocabant, & interdum genera quædam dicendi abſtruſiora, & à vulgari loqvendi conſuetudine remotiora indicarent: ab eis igitur, prout cujuſqve ingenium aut voluntas ferebat, aut ad politicos ſive rhetores deducebantur; aut imbuti priùs mathematicis diſciplinis ad dialecticos & ad phyſicos ſeſe applicabant: & verborum curâ liberi ac ſoluti, ad res modò ipſas intelligendas ac pervidendas omnem induſtriam ac diligentiam conferebant. Qui eloqventiam adamârant, iis theatra, iis forum, iis cura pro ſcholâ; qvi cauſas di-

Digitized by Google

ſertè agebant, qui ad populum verba faciebant,qui ſententiam de publicis negotiis dicebant, pro magiſtris erant;unum aliqvem ex eis deligebant,qvem colerent,qvem ſectarentur, cujus ad exemplum ſe conformarent, cujus conſuetudine & diſertiores fierent & ſapientiores. Nos non unam ſed duas peregrinas linguas diſcere cogimur, neqve peregrinas modò ſed jampridem extinctas qvodammodò ac ſepultas. Nam ſi aliqva urbs, aut aliqva gens eſſet, in qvâ vulgò homines græcè latinéve loqverentur: mitteremus eò pueros noſtros, ut, cùm à teneris unguiculis ſermonis uſum combibiſſent, grandiuſculi de rebus modò ipſis cogitarent. Nunc nobis diutiùs luctandum ac ſudandum eſt circa principia, & in ipſis, ut ita dicam, carceribus, qvàm priſcis illis, ut à carceribus ad metam pervenirent. Nobis anteqvam latinè aut græcè balbutire poſſimus, multâ curâ, multis vigiliis, multis magiſtris opus eſt, & iis plerunqve magiſtris meliorum inopiâ utendum, qui ad id, qvod ſe docere profitentur, aliis ipſi magiſtris indigerent. Ita quam illi facultatem ac copiam ſine ullo labore à matribus & à nutricibus, & à populo hauriebant: ejus nos ut umbram aliquam conſequamur, meliorem ætatis partem in eo conſumere cogimur. Itaq; gravis illa conqveſtio, quâ nobilis olim poëta Lucanus uſus eſt in deploranda bellorum civilium calamitate:

Heu quantum terræ potuit pelagiq; parari,
Hoc quem civiles hauſerunt ſanguine dextræ;

ad noſtra qvoq; ſtudia non inconcinne accommodari poteſt. Sic enim & nos dicamus licet. Heu qvantum rerum ac ſapientiæ parari potuit eo labore, qui neceſſariò nobis ad intelligentiam uſumqve linguarum capiendus fuit. Hæc una ratio tantum apud nonnullos potuit, ut publicè perſuadere conati ſint, inutile eſſe totum illud ſtudium, qvod in Græcis ac Latinis litteris poneretur; ſuâ cuiqve linguâ philoſophandum, ut & illi feciſſent. Non enim Democritum, Platonem, Ariſtotelem aut Hebræorum aut Ægyptiorum ſermone in diſputando aut in ſcribendo uſos eſſe: ſed

ſed eo, qvi popularibus ſuis notus eſſet; neqve Demoſthenem Perſicâ aut Macedonicâ, ſed Atticâ linguâ habitum eloqventem; meram inſaniam eſſe tantum operæ ac temporis perdere, ut eum ſermonem intelligamus, eoqve utamur, qvo uti homines multis ab hinc ſeculis deſierunt. Ne Demoſthenem quidem aut Ciceronem curâſſe, illum, qvomodo Cecropis aut Theſei, hunc, qvomodo Evandri aut Romuli temporibus cives ſui locuti eſſent; ſuæ qvemqve non gentis modo, ſed & ætatis ſermone contentum eſſe oportere. Addebant id eò facilius factu eſſe hominibus Italis, qvòd præclara illa Græcorum Latinorumqve monumenta jam pleraqve omnia in eam linguam, quâ vulgò utimur, converſa eſſent: ut illo peregrinitatis quaſi cortice ac putamine detracto nucleis veſci, & ut oſſe confracto ſuccum ac medullam ipſam exſugere liceret. A quâ opinione qvoniam ita diſſentio, ut avocandis à græcæ ac latinæ linguæ ſtudio adoleſcentibus ipſa fundamenta diſciplinarum convelli ac labefactari putem; neq; ullam peſtem præſentiorem, aut ullum certius exitium omnibus ingenuis artibus adferri poſſe arbitrer, qvàm ſi linguæ illæ, quæ quaſi ſacraria quædam earum ſunt, negligantur: exponam hoc loco breviter cauſas judicii mei, efficiamqve, ſi potero, ut linguas quidem illas omni ſtudio digniſſimas eſſe, ſed multa hoc tempore in earum tractatione peccari, liqvidò intelligatis. Duæ præcipuè mihi qvidem cauſæ eſſe videntur, Adoleſcentes, cur & græcam & latinam linguam amare, & in earum utrâqve præcipuum ſtudium ponere debeamus. Una, qvòd græcè & latinè, græcè quidem & plures & præſtantiores, ſed tamen latinè qvoqve ſat multi, ejusmodi viri ſcripſerunt, ut propter admirabilem quandam ſapientiam, (qvâ illi tanto ſupra ceteros mortales floruerunt, ut aliarum gentium homines cum eis collati, idiotæ qvidam & agreſtes fuiſſe videantur,) digniſſimi ſint, ad qvos intelligendos omnis ab omnibus elegantioris ingenii hominibus opera conferatur. Nam ſi Platones, Xenophontes, Ariſtoteles, Theophraſtos, addo huc etiam

Plutarchos, Galenos, ſed qvo plures nomino, eò plures occurrunt digni quí nominentur, ſi tales etiam viros Italia extuliſſet, qui cogitationes ſuas perſcripſiſſent eo ſermone, qvo vulgò Italia utitur: non ego quidem propterea,ne ſic qvidem veteres illos ſapientes patres ac duces negligendos dicerem; ſed tamen æqviore animo ferrem, ſiquis Græco ſermone accuratiùs diſcendo ſuperſedere vellet. Nunc cùm domi nata & vernacula omnia tantò jaceant infra illorum dignitatem, qvantò imæ maximèqve depreſſæ convalles infra editiſſimorum, cæloqve, ut poëtæ loqvuntur, minantium montium cacumina: qvis iſte tam mollis ac delicatus, qvis tam ab omni verâ pulchritudine aversus eſt, qui laborem non maximum neqve fortaſſe tantum, qvantus vulgo putatur, ad illos maximos viros intelligendos capiendum neget? Qvod & ipſum de vetere latinâ linguâ dictum accipi volo. Nam ita me ille amet omnium præpotens Deus, Auditores, ut ego vobis de meo ſenſu liberè atque ingenuè loqvar. Si ex latinis ſcriptoribus neminem haberemus præter Ciceronem, Virgilium, Senecam, Livium, Plinium, Tacitum; & conſtat multos eſſe alios, qvi in idem album referri qveant: ſed ſi eos ſolos haberemus, juſta tamen mihi cauſa videretur, cur ad eos intelligendos linguam latinam avidè diſceremus. Nunc accedit alia longè graviſſima, qvæ nos incendere utriusqve ſtudio debeat. Nam cùm earum linguarum, quarum uſus eruditis cum vulgo communis eſt, unaqvæq; & certis & anguſtis limitibus circumſcripta teneatur, harnm de quibus agimus uſus toto propemodum terrarum orbe diffuſus eſt. Italicè loqventem ſoli Itali intelligent; qui tantum Hiſpanicè loqvatur, inter Germanos pro muto habebitur; Germanus inter Italos nutu ac manibus pro linguâ uti cogetur; qui Gallico ſermone peritiſſimè ac ſcientiſſimè utatur, ubi è Galliâ exierit, ſæpè ultrò irridebitur; qvi Græcè Latineque ſciat, is qvocumqve terrarum venerit, non intelligetur tantùm ſed apud pleroſq; admirationi erit. Atqve hæc cauſſa vel maxima eſt, cur græcè

græcè aut latinè potiùs, quàm italicè aut gallicè ſcribere, quicumqve id egregiè præſtare poſſunt, debeant. Nam qui ſcribunt, aut utilitatem publicam, aut gloriam ſuam ſeqvuntur. Si utilitatem publicam: certè multò pluribus proderunt, ſi eâ linguâ ſcribant, qvæ apud omnes gentes, quibuscum modò aliqvid nobis uſûs aut commercii eſt, intelligatur. Gloriam qvoqve ſuam longiùs, latiusq; diffundent, ſi ea ſcribant, qvorum pulchritudo ab omnibus populis ac gentibus percipi qveat. Ut igitur peregrinantibus optabile eſſet, reperire genus aliqvod nummorum, cujus eadem apud omnes æſtimatio eſſet; multoqve libentius uterentur iis, quàm illis qui tertio aut quarto qvoq; die, cum detrimento & cum moleſtiâ mutandi ſunt, cùm ibi tantum utiles ſint, ubi imperat is Princeps, cujus in ditione cuduntur: ita nemo non videt qvantò commodius ſit, uti eâ linguâ, qvæ in omni gente ac natione reperit aliqvos, & quidem non ex fece vulgi, ſed ex quâque honoratiſſimos qvosqve, à quibus ſine interprete intelligatur, quàm iis, quæ ſimul atque pedem ex hâc aut illâ provinciâ extuleris, alios atqve alios interpretes reqvirunt. Qvomodo ex hâc florentiſſimâ & nobiliſſimâ urbe in omnes terrarum partes, qvomodo ex omnibus terrarum partibus in hanc urbem legationes mitterentur, ſi aliam linguam, quàm eâ, cujus apud ſuos publicus uſus eſt, nemo didiciſſet? Quomodo in illo auguſto ac ſacroſancto Cardinalium collegio de graviſſimis rebus, & qvas ſæpè iis ſolis notas eſſe expedit, qui ſententiæ dicendæ jus habent, deliberaretur, ſi qvot ex nationibus conſeſſus ille conſtat, totidem interpretes adhibendi forent? Quâ in re majorem latinæ qvàm græcæ linguæ utilitatem eſſe fateor: intelligitur enim à pluribus. Itaque ad uſum latina potior eſt; ad doctrinæ copiam græca. Argumenta, quibus nituntur, qui contrariam ſententiam tuentur, infirma prorſus & imbecilla ſunt. Ajunt veteres illos, qui tantâ in admiratione ſunt, ſuâ quemque linguâ philoſophatos. Ego autem ita reſpondeo: ſi illis qvoqve temporibus lingua aliqua fuiſ-

fuiſſet communis omnium, qui ubicunqve eſſent, eruditorum, ignota ceteris, quales hoc tempore græcam & latinam eſſe conſtat: non eſt dubium, qvin eâ potius cogitationes ſuas explicaturi fuerint, qvàm eâ, qvæ vulgò qvoqve communis eſſet. Nam ut Poëtæ vulgus ſibi inviſum eſſe profitentur: ita ipſi qvoqve ad myſteria philoſophiæ turbam admittendam non putabant; ideoqve obſcurabant ea de induſtriâ, alii numeris, alii allegoriis, alii tenebroſo qvodam dicendi genere, ut oſtenderent ſe ſapientiæ tantùm ſtudioſis ſcribere: qvæ cauſa fuit Ariſtoteli, cur libros quoſdam ſuos & editos eſſe, & non editos diceret. Ajunt græcam latinamqve linguam jampridem mortuas eſſe. Ego verò eas nunc demùm non tantùm vivere & vigere contendo, ſed, ſi in tranſlatione perſtandum eſt, firmâ valetudine uti, poſtquam eſſe in poteſtate plebis deſierunt. Qvādiu enim populari imperio regebantur, id eſt, qvamdiu penes populum erat, ut ait Horatius, arbitrium & jus & norma loqvendi, aſſiduè agitabantur, fluctuabant, nihil habebant certum, nihil ſtabile, unum ſeculum eodem vultu durare non poterant: nunc ex qvo ad optimates, ut ita dicam, redactæ ſunt, & certis à ſcriptoribus petuntur, certis regulis ac præceptionibus continentur, multis jam ſeculis fixæ atque immutabiles permanent. Si in vulgi poteſtate manſiſſent, hodie Ciceronem non intelligeremus: quemadmodum ne Ciceronis quidem temporibus intelligebantur ea, quæ regnante Romulo aut Numa ſcripta erant; immo verò ipſas XII. tabularum leges pauci, qvi intelligerent, reperiebantur. Et videmus, qvæ vulgari linguâ abhinc quadringentos aut quingentos annos ſcripta ſunt, hodie non intelligi.

Ut ſylvæ foliis, (ait Horatius,) *pronos mutantur in annos,*
Prima cadunt: ita verborum vetus interit ætas,
Et juvenum ritu florent modò nata, vigentq́.

Illæ igitur linguæ qvotidiè moriuntur, qvotidiè naſcuntur

tur

ur, qvæ pendent ex libidine imperitæ multitudinis: qvas utem ex populi ſervitute eruditorum uſus vindicavit, læ non vivunt tantùm, ſed immortalitatem quodammo- o & immutabilitatem adeptæ ſunt. At qvod temporis linguis diſcendis conſumitur, meliùs rebus ipſis cogno- endis impenderetur. Hoc argumentum ita demum ali- id valeret, ſi ab aliis ſcriptoribus verborum elegantia, aliis rerum cognitio peteretur. Nunc ita nobis à DEO nſultum ac proſpectum eſt, ut qui græcè latineqve po- iſſimè ſcripſerunt, iidem etiam ſapientiſſimè ſcripſe- nt: ut non ab aliis verba, ab aliis rerum cognitionem, re oporteat; ſed utraqve ex iisdem fontibus eodem, mpore haurire liceat. At omnia aut è græco ſermone latinum, aut etiam ex utroqve in eum, qui laniis qvo- & ſalſamentariis notus eſt, converſa ſunt ita, ut aut ro illorum opus ſit, aut certè altero tantùm. Heu me ſerum! Cur non hujus loci conſuetudo fert, ut poſſim, ntum cuperem, arbitratu meo dicere? Qvomodo ego s acciperem, qui interpretibus fidunt? Sed qvando id re temporis anguſtiæ prohibent, polliceor vobis, me, dabitur dicendi occaſio, in hoc argumento verſaturum & oſtenſurum, qvàm neceſſe ſit in craſſiſſimâ rerum ratione perpetuò verſari eos, qui præſidio interpre- freti græcæ ac latinæ linguæ ſtudia negligunt; ſimul- ndicaturum, quibus in rebus à plerisq; in ſtudiorum peccetur, qvæq; veræ cauſæ ſint, cur ætas noſtra tan- è veteribus cedat. Vos, Auditores, efficite, ne vobis illa cauſa, quam dixi, torporis ac negligentiæ noce- ferte huc amorem doctrinæ! afferte diligentiam & ionem! ego, ut quotidie vobis res attentione dignæ n ſuppetant, providebo. Idq; eò magis, qvòd in his E- um libris tantùm usq; à puero ſtudii poſui, ut niſi a- expectatione veſtrâ dignum preſtitero, recuſare non n, quin hujus loci amplitudine parū dignus habear. rò, ornatiſſimi Viri, ignoſcite, ſi, qvod à vobis tā be- uditus ſim, ne gratias quidem vobis agendas putem.

Nam

Nam ſive oratio mea vobis moleſta fuit, eo moleſtior erit quò eam longiùs protraxero; ſive qvod magis cupio, qvàm ſpero, jucunda, videor jam vobis gratiam aliquâ ex parte retuliſſe.

Cùm in libro I. de Moribus Ariſtotelis perveniſſet ad locum cap. 3. qvo Juvenis negatur idoneus eſſe Auditor Politicæ.

ORATIO XXI.

(jam addita è Commentar. in Ethic. Ariſtot. p. 35.)

ANcipiti hodiè & periculoſo ac lubrico verſamur in loco. Nam cùm Ariſtoteles ab auditione hujus Philoſophiæ uno verbo adoleſcentes arcere ac ſummovere videatur: vix videmur vitare poſſe unum de duobus incommodis, quin aut ſummi Magiſtri auctoritatem non tantifacere judicemur, quanti eam fieri ab omnibus par eſt; aut quaſi ver tollamus ex anno, ita omnem florentem ætatem ab his diſputationibus removere atque ablegare cogamur. Sed & temerarii eſſemus, ſi Ariſtoteli auderemus re fragari; & barbari planè atqve inhumani, ſi lectiſſimorum adoleſcentum coronam, à quâ tanto ſtudio auditorium hoc celebrari ac freqventari videmus, abſcedere, & tantâ ſuſceptum alacritate hujus Philoſophiæ ſtudium in ipſo qvaſi veſtibulo deſerere juberemus. Quare mediā qvandā viam tenebimus, ut & Ariſtoteli tribuamus, hoc eſt, qvantū debemus, quantum plurimùm poſſumus; & incitemus potiùs veſtra ſtudia, quàm retardemus, neq; quicquam eorum, qvæ hic ab Ariſtotele dicuntur, ad vos hinc aut excludendos aut amo-

ovendos pertinere doceamus. Qvod dum facere cona-
r, non tantùm quia multa nos, quæ & proſint, & dele-
, dicturos eſſe confidimus, verùm etiã, quia veſtra res a-
r, petimus à vobis, ut nobis in causâ veſtrâ perpetuam,
ullis interruptam aut ſibilis aut clamoribus unius ho-
ttentionem ne denegetis. Primùm autem Ariſtotelis
a ſigillatim, ut ſolemus, interpretabimur; tùm ſen-
iam ipſius preſsè, breviter, enucleatè tractabimus;
remò, qvod nobis præcipuè propoſitum eſt, oſtende-
, non eſſe, qvòd quisquam veſtrûm pervulgatâ illâ o-
one, qvâ adoleſcentes ad percipiendam hanc philoſo-
m eſſe idoneos negant, ab illius ſtudio deterreatur.
it Ariſtoteles:

τῆς πολιτικῆς &c.) Quocircà, inqvit, adoleſcens non
litices proprius, &, ut ita dicam, germanus Auditor.
in iis rebus, quæ geruntur in vitâ, rudis planè, & in-
tatus eſt: at ex iis ſumuntur, deque iis agunt, quæ
e hîc diſputantur.

ος) Animadverte, hîc τὸν ἄπειρον opponi τῷ πεπαι-
, ut magis intelligas πεπαιδευμένον dici τὸν ἔμπειρον,
ὸν εἰδότα.

ύτων, καὶ περὶ τύτων) Illo dicendi genere princi-
conclusiones indicantur.

) Præterea cùm proclivis ſit naturâ ad animi per-
ones ſeqvendas, fruſtrà & inutiliter audiet: quan-
m finis eſt non cognitio, ſed actio.

ὴ τὸ τέλος) Ἅμα γὰρ εἰδῆσαι βυλόμεθα, καὶ αὐτοὶ
ναι, ait ipſe in magnis Ethicis. Et in Eudemeis:
δέναι βυλόμεθα, τί ἐστιν ἀνδρεία, ἀλλὰ εἶναι ἀνδρεῖοι·
δικαιοσύνη, ἀλλὰ εἶναι δίκαιοι. Multis qvoqve locis
is ipſis libris confirmat: qvos locos citat The-
τῷ τεσσαρεσκαιδεκάτῳ λόγῳ. Videtur autem A-
hoc obliquè jeciſſe in Socratem, qui virtutes pu-
ἐπιστήμας.

) Nihil autem intereſt, inquit, ætate juvenis ſit
an juvenili ingenio ac moribus. Nam ut juven s
minus

minùs apti ſint ad diſciplinam, non eò fit, qvòd ſatis diu non vixerint, ſed qvòd animi permotionem in vivendo ſequantur, & ad illius quaſi arbitrium ſingulas res perſequantur. Nihil enim hujusmodi homines harum rerum cognitio adjuvat, ut neqve incontinentes. At iis, qui appetitiones ſuas rationi obedientes efficiunt, illiusqve præſcriptum in agendo ſeqvuntur, harum rerum tractatio mirificos afferet fructûs.

διάκειν) Quidam veteres libri, *διοικεῖν*.

Καὶ περὶ μὲν) Inverſo ordine ea, de quibus hactenus diſputatum eſt, *ἀνακεφαλαιοῦται*.

ἀποδεκτέον) Vetus interpres, *ἀποδεικτέον*.

Nunc accedamus ad id, qvod inſtituimus, ac primùm diſputemus de vi vocabuli *νέος*, ut intelligamus, de quibus hîc Ariſtoteles loqvatur. *Νέοι* interdum vocantur pueri usque ad annum decimum quartum, ut apud Homerum Οδ. τ.

Παῖδα νέον γεγαῶτα.

Et apud Platonem ſecundo *νόμων*, cùm ait, *τὸ νέον ἅπαν ἡσυχίαν ἄγειν οὐ δύναται, ἀλλ' ἀεὶ κινεῖσθαι.* Hos ſi quis aptos neget eſſe ad hanc philoſophiam, non repugnabimus. Satis enim eſt illi ætati, ſi benè inſtituatur, & eam diſciplinam audiat, qvæ, ut alibi diximus, conſtat ſolis *ἀποτελέσμασι*. *Νέοι* dicuntur etiam grandiores, hoc eſt, usqve ad tertiam hebdomada: ut cùm Ariſtoteles in tertio horum librorum ait ex Homero, *εὐνῆς ἐπιθυμεῖν τὸν νέον καὶ ἀκμάζοντα*. Et veteres Grammatici dicunt, *νέον* dictum eſſe *ἀπὸ τοῦ νέειν, ὅτι νέουσι καὶ πορεύονται πρὸς αὔξησιν*. Ut hâc ratione, quamdiu adoleſcunt, tamdiu *νέοι* vocari poſſint. Videntur & ſuprà illam ætatem *νέοι* vocari, ut in vetere verſu:

Ἔργα νέων, βουλαὶ δ' ἀνδρῶν, εὐχαὶ δὲ γερόντων.

Et planè Pollux ait, *νεανίσκοι* vocari ab anno vigeſimo primo usque ad vigeſimum octavum. Et ita dicit Cicero ſe adoleſcentulum dixiſſe pro Roſcio Amerino: qvam cauſam egit

Digitized by Google

egit annos natus viginti ſeptem. His poſitis, ajo, fieri non poſſe,ut Ariſtotelis verba περὶ πάντων τῶν νέων intelligantur, contendoq; eos, qui exceſſerunt jam ex ephebis, neq; longe abſunt ab eâ ætate, cùm olim in hâc urbe toga pura dari ſolebat, ſi benè educati ſint, ita ut virtutem ament, & benè monentibus libenter pareant, aptos eſſe ad hanc philoſophiam audiendam: idq; probo his argumentis. Primùm, quoniam, ut Æſchines adverſùs Demoſthenem ait concinere oportere vocem oratoris & vocē legis: ita vitam philoſophorū cum ipſorū oratione congruere ac concordare oportet. At illo modo vel maximè diſcreparent. Etenim omnes antiqui Philoſophi ſemper verſati ſunt cum adoleſcentibus, ſemper in eis ad virtutem & ad honeſtatem inſtituendis elaborârunt. Socrates ipſe, hujus philoſophiæ pater, apud Platonem & apud Xenophontem cum grandioribus natu raro, cùm adoleſcentibus, aut certè adſtantibus eis & audientibus, propè ſemper de virtute diſputans inducitur. Et in ipſis libris πολιτείας diſcedere Cephalum ſenem, Polemarchum autem ejus filium adoleſcentem in ejus locum ſuccedere ac ſubſtitui videmus. Non ergò judicabant, adoleſcentes ad hæc audienda parùm idoneos eſſe. Deinde Ariſtoteles ipſe qvando tandem hæc præcepta didicit? nonne cùm adhuc eſſet τῶν νέων; Ammonius narrat, eum ſeptendecim annos natum Athenas veniſſe, ac itare ciſſe ad Socratem, eumqve per triennium audiiſſe; Socratem autem nullam niſi hanc philoſophiæ partem docuiſſe conſtat. Tertiò non eſt dubium, qvin cognitio philoſophiæ moralis ordine ac tempore antecedat ſtudium juris, cùm jurisperiti hinc ducant principia diſputationum ſuarum. At videmus multos adoleſcentulos aptos ad jus civile perdiſcendum judicari. Itaq; Juſtinianus, ut ſcitis, inſcribit Inſtitutiones ſuas ſtudioſæ legum juventuti. Quò igitur magis idonei erunt ad hanc philoſophiam. Quarto, ætatem illam non ad diſcendum modò ſed interdum etiam ad docendum, aptam reperiri. Etenim Nerva filium traditum eſt aut annorum ſeptendecim, aut non multò majorem, de jure publicè reſponſitâſſe.

Prætereà ſi adoleſcentes interdum apti ſunt ad res maximas gerendas, multò magis apti erunt ad hæc præcepta diſcenda. Eſſe autem, documento fuerit vel P. Scipio Æmilianus, qui anno ætatis vigeſimo qvarto Conſul creatus ea geſſit, quæ ne hodiè quidem ſine admiratione legere poſſumus. Poſtremò cùm hæc tota philoſophia referatur ad actionem, quando agent homines, niſi, qvid agendum ſit, in juventute didicerint?

Sed intelligendum eſt, duo eſſe genera Auditorum: unum eorum, qui poſſunt etiam judicare de iis, quæ audiunt; alterum eorum, qui judicare qvidem non poſſunt, ſed ſatis eſt, ſi aſſentiantur, & vera credant eſſe ea, qvæ docentur, magis ac magis id qvotidiè, cum ad res gerendas acceſſerint, cognituri. In illis præcepta hæc evidentiam quandam efficiunt; in his veram opinionem & aſſenſionem. Non igitur ſimpliciter negat Ariſtoteles adoleſcentes idoneos eſſe auditores hujus philoſophiæ: ſed tantùm negat eos tales auditores eſſe, ut ea, qvæ hîc traduntur, perfectè percipere, & de illis judicare poſſint. Quod autem addit, eos ſine fructu audituros, cùm animi perturbationes ſeqvantur, id qvomodo accipi debeat, oſtendit ipſe, qui paulò ſuprà admonuit, ea quæ dicturus eſſet, non ſemper, neqve in omnibus vera eſſe, ſed ὡς ἐπὶ τὸ πολύ. Nos autem fatemur quidem plerumque verum eſſe, qvod ait Horatius, juvenes cereos eſſe ad vitia, monitoribus aſperos: multos tamen novimus moderatos, & compoſitos, & tales, ut eorum adoleſcentia multorum ſenectuti exemplo eſſe poſſit. Ut ergò indomitis, & effrænatis, & rationis jugum detrectantibus hæc philoſophia nihil prodeſſet: ita non eſt dubium, quin benè natis, benè educatis, virtutis amantibus, qvales hîc pleroſqve omnes eſſe confido, mirabiliter profutura ſit. Ut igitur Plato τὰς ἀγεωμετρήτους excludebat à ſcholâ ſuâ: ita nos non quidem omnes adoleſcentes, ſed eos tantùm, qui aut naturâ pravi ſunt, aut malâ educatione ac conſuetudine depravati, à philoſophiæ tractatione excludendos eſſe cenſemus.

Cùm

Digitized by Google

Cùm in eodem libro I. Nicomacheorum progreſſus eſſet usqve ad caput 6. ubi mentio eſt idearum Platonis.

ORATIO XXII.

(tranſcripta huc è Comment. in Ethic. Ariſt. pag. 76. ſeqq.)

Cùm multa ſunt in philoſophiâ, quæ difficiles atqve
arduos habent explicatûs, tùm qvæſtio de ideis
tàm multis eſt, tamqve variis diſſentientium inter
ſe eruditiſſimorum hominum agitata contentio-
bus, ut ſi quis hodiè arbitrum ſe ac diſceptatorem ido-
um profiteri audeat, vix ullo pacto apud cordatos & ha-
n rerum intelligentes homines impudentiæ aut potiùs
ieritatis notam effugere poſſe videatur. A quâ qvoniam
per quàm longiſſimè abeſſe ſtudui, & mihi conſcius
liocritatis meæ ſedulò cavi, ne qvid unqvam pro certo
e explorato traderem, qvod ipſi mihi non ſatis per-
um ac cognitum eſſet: ſervabo eam, cujus me nun-
n adhuc pœnituit, conſuetudinem, & cùm apertè ac
idè, qvantum in me erit, expoſuero, quam Platonis,
1 Ariſtotelis fuiſſe ſententiam putem, quid mihi ve-
illimum videatur, ita proponam, ut & ſuum cuiqve,
hi meum, ſi quid poſteà probabilius occurrerit, judi-
liberum ac ſolutum relinqvam. Alia fortaſſe ratio
laceat: mihi qvidem certè nunquam non incredibi-
rriſit illa in diſputando veterum modeſtia, qui cùm
arent doctrinæ copiâ, vix tamen unqvam de rebus,
bus aliqua ineſſet obſcuritas, aſſeveranter & affir-
ronunciabant. Corrupit hoc, ut pleraqve alia, ſe-
etas, eruditionemqve cœpit ex confidentiâ pende-
e paulatim perducta res eſt, ut homines adoleſcen-
rias, qui qvadriennio aut quinqvennio in Philo-

ſophiæ ſtudiis utcunqve conſumpto, qvovis faciliùs adduci poſſunt, qvàm ut ſe ullâ de re dubitare fateantur. Me verò & timidum natura finxit, & experientia atqve uſus rerum timidiorem etiam reddidit, cùm ſæpenumero mihi uſuvenerit, ut qvarum me rerum ſcientiam habere animo conceptam ac comprehenſam exiſtimabam, earum me poſteà ipſarum animadverterim magnâ in ignoratione verſari. Itaqve fio indies tardior ad affirmandum, neqve ullum ferè majorem ex ſtudiorum laboribus fructum capio, quàm qvòd minùs quotidiè mihi blandior, & ſi nihil aliud, ſaltem è duobus ignorantiæ malis altero liberor, cùm, qvæ neſcio, conſeqvor, ut ea neſcire me ſciam. Non enim tàm turpe aut tàm incommodum eſt, neſcire aliquid, qvàm ſi, qvod neſcias, id te ſcire opineris. Sed hæc fortaſſis alieniora ſunt. Nunc illuc, qvò inſtitui, veniam, eaqve ut potero, explicare ingrediar, qvæ de ideâ boni adversùs Platonem Ariſtoteles diſputavit.

Exordiar autem à nobili & admodùm celebratâ doctiſſimorum hominum ſermonibus qvæſtione: ſitne inter Platonem & Ariſtotelem verborum tantùm, an rerum & ſententiarum diſcrepantia? & num ea, qvæ tàm multis in locis adversùs Platonem diſputantur, ad ipſam Platonis ſententiam reprehendendam pertineant: an potiùs adversùs eos, qui ex malè acceptis Platonis verbis falſam aliqvam ſententiam elicerent, dirigantur?

Simplicius qvidem, cui ex Ariſtotelicis interpretibus non facilè qvenqvam aut ingenii acumine, aut doctrinæ magnitudine antepoſueris, convenire de rebus ipſis inter Platonem & Ariſtotelem arbitratur, idqve cùm aliis locis, tùm in tertium de cœlo teſtatur his verbis: Ὃ δὲ πολλάκις εἴωθα, καὶ νῦν εἰπεῖν ἄξιον, ὅτι οὐ πραγματική τις διαφωνία τῶν φιλοσόφων ἐστὶ, ἀλλὰ πρὸς τὸ φαινόμενον τοῦ λόγου τὸ δυνάμενον φαύλως νοεῖσθαι πολλάκις ἀπαντῶν ὁ Ἀριστοτέλης φειδόμενος τῶν ἐπιπολαίως νοούντων τὸν Πλάτωνα, ἀντιλέγειν φαίνεται πρὸς αὐτόν. id eſt: *Quod autem crebris uſurpare ſermonibus ſoleo, id nunc quoq; dicere operæ precium eſt, inter Philoſophos,*

(Pla-

(Platonem autem & Ariſtotelem dicit,) *nullam quidem eſſe de rebus ipſis diſcrepantiam. Sed Ariſtoteles ſæpenumero, dum occurrit ei ſententiæ, quam quis ex malè acceptâ Platonis oratione elicere poſſet, eorum nominibus parcens, qui Platonis verba modò, non ſententias intelligunt, ipſi Platoni adverſari, ac contrà eum dicere videtur.* Sic & in ſecundum Phyſicorum ait, Ariſtotelem non diſputare adversùs ideas, ſed adversùs vulgares opiniones de ideis, πρὸς τὰς δημώδεις περὶ τῶν ἰδεῶν ὑπονοίας. In eâdem ſententiâ & Ammonius fuit, & Boëtius, qui etiam in librum περὶ ἑρμηνείας ſe de Platonis & Ariſtotelis concordiâ ſcripturum eſſe profitetur. Et patrum noſtrorum memoriâ duo admirabili eruditione præditi Viri, Beſſario Cardinalis Nicenus, & Joannes Picus Mirandulanus id ipſum multis & exquiſitis rationibus confirmare ſtuduerunt.

Ego tamen nullo modo adduci poſſum, ut credam, Ariſtotelem, cùm Platonis ſententias probaret, verba tantùm illius reprehendiſſe. Moveor autem his argumentis. Primùm, qvoniam hoc ab Ariſtotelis gravitate maximè alienum foret. Qvid enim eſt tàm leve, tàm nugatorium, tàm ſophiſticum, tam Philoſopho indignum, qvàm cùm de rebus gravibus diſputes, cujus ſententiam probes, ejus verba ...ptare ac cavillari? Sophiſtarū hoc eſſe ait Ariſtoteles ipſe Topicis, ejus, qui cum diſputant, verba non ita, ut ab eo ...ſum eſt, accipere, ſed in aliam aliqvam ſententiam de...qvere, in qua reprehendendâ diſerti ac copioſi eſſe ...iint. Prætereà, ſi Ariſtoteles non adversùs Platonem, ... adversùs eos, quos Platonis verba parùm intellecta in ...orem aut induxerant, aut inducere poterant, diſputâs..., videtur hoc, ſi non ubique, at certè alicubi aperte ac ...rtis verbis expreſſurus fuiſſe, idqve duabus de cauſis. ...nùm ut effugeret illam invidiam, in quam ſe incurſurū ...d multos Platonis amatores facilè proſpicere poterat. ...nim videtur gratus in magiſtrum fuiſſe, & perſolviſſe ...æclara διδάκτρα, ſi dicta ipſius interpretando verā ejus ...ntiā aperuiſſet. Nunc videtur multis, ut Herculē eſt in

 fabu-

fabulis necem attuliſſe Lino, qvo magiſtro in muſicis uſus fuerat, ſic Ariſtoteles, à qvo philoſophiam didicerat, hoc ei præmium reddidiſſe, ut omnes propè illius ſententias jugulare ac confodere voluerit. Deinde qvòd ipſemet incideret in eandem illam culpam, quam in alio reprehenderet. Poſſet enim non immeritò aliquis dicere: Quid in Platone reprehendit Ariſtoteles? Dicendi genus. Quid ita? quia tale eſt, ut multis objicere errorem qveat. At ipſemet eodem vitio implicatus tenetur, ſi cùm à Platone non diſſentiat, ita tamen loqvitur, ut vehementiſſimè ab eo diſſentire videatur. Quis autem eſt, cui iſta ad reprehendendum via non pateat? aut qvis unqvam ita propriè atque exqviſitè locutus eſt, ut illius oratio nemini prorſus errorem afferre poſſet? Quàm multa ſunt in ipſius Ariſtotelis ſcriptis, qvæ, ſi quis nuda tantùm verba conſideret, abſurdiſſimas ſententias contineant? ut cùm in ſecundo poſter. analyt. extremo ait ſenſū eſſe τοῦ καθόλου: aut cùm in ſexto Ethicorum, ſenſum eſſe mentem; aut cùm, qvi in categoriis ſpecies & genera ſubſtantias eſſe dixiſſet, idem ſexto τῶν μετὰ τὰ φυσικὰ docet, nihil commune poſſe eſſe ſubſtantiam; aut cùm in topicis Deum animal eſſe dicit; aut cùm in quinto de generatione animalium, animæ plena eſſe omnia. Quid plura perſeqvar? quamlibet enim multa nullo negotio colligi poſſunt. Ergo ſi hoc tantum in Platone reprehendit Ariſtoteles, qvòd ex verbis ipſius male intellectis falſa qvædam & abſurda colligi poſſint, ſuo ſe ipſemet gladio jugulaverit. Eadem enim reprehenſio in ipſum retorqveri poteſt. Illud qvoqve non injuriâ quæſierit aliquis, cur tanto ſtudio Platonicorum princeps Plotinus, Proculus, Simplicius ipſe Ariſtotelis argumentis reſpondere, & adverſus ea Platonis ſententiam defendere ſoleant, ſi ea nihil ad Platonem pertineant? Nam ſi contrà eos tantùm argumentatur Ariſtoteles, qui Platonem malè intelligunt: quid cauſæ eſt, cur tu, qui Platonicus es, argumenta illius diſſolvas? Quaſi imperitorum defenſionem ſuſcipias, & illorum cauſa labores. Poſtremò ſi Ariſto-

Ariſto-

riſtoteles ipſe clamat, ſe Platonem ipſum petere, & ab eo diſſentire, & interdum excuſat ſe, ut hoc loco, interdum indicat cauſas, qvæ Platonem in errorem impulerunt: qvid eſt, qvòd quisquam velit ingenioſus eſſe in conciliandis iis, qvorum unus ſe ab altero diſſentire profitetur?

Sed ſunt quidam, quibus nefas videtur, duos, qvorum de doctrinâ magna ſit opinio, diſſentire inter ſe. Itaque omnia conantur, ut eos etiam invitos, in concordiam redigant: qualem fuiſſe dicunt in medendi arte qvendam, cui ex re Conciliatori nomẽ inditum eſt, qvod efficere voluit, ut inter Galenum & Avicennam perpetuò conveniret. Memini cùm puer in ſtudia juris civilis incumberem, idem factitare ſolitos magiſtros meos, qvi veteres Jurisconſultos, etiam in iis, in quibus conſtabat, alium aliter ſenſiſſe, aut conſtitutiones Imperatorum cum reſponſis prudentum, etiam eas, quibus jus antiqvum correctum erat, qvoqvo modo tamen conciliare nitebantur. Qvod idem puto eveniſſe iis, qui contenderunt, Ariſtotelem de rebus ipſis idem ſenſiſſe, qvod Platonem: cùm tamen, ut ante dixi, ex ipſius verbis luce meridianâ clariùs perſpici poſſit, multis in rebus eum à Platonis judicio diſcrepare. Niſi fortè cùm in Politicis ita diſputat adverſus utramqve Platonis Remp. ut propè nihil probet eorum, qvæ Plato dixerat, verba tantùm aucupari, ac non ipſas ſententias convellere & labefactare videatur. Quid in libris de animi, cùm de oculorum ſenſu diſputat, & videre nos non emittendo, ſed accipiendo docet: nunqvid voculam aliquam Platonis cavillari, an ſententiam ipſam reprehendere videtur? Quid in libris de cœlo, cùm diſputaturus, fueritne mundus ex omni æternitate, an aliquando eſſe cœperit, ita ſe diligenter excuſat, aitqve, in diſputatione quâ veritas inqviritur, neque amori, neqve odio locum eſſe debere: numquis eſt, qvi putet, illum tàm accuratâ excuſatione uſurum fuiſſe, ſi adverſus eos, qui malè Platonem ipſum intelligerent, ac non adverſus Platonem diſſerere voluiſſet? Nam in tertio quidem eorundem libro-

rum apertè loqvitur, & Platonem ait nimio qvodam amore Geometriæ multa peccâſſe; neq; minùs confidenter loqvitur libro primo de ſapientiâ, ubi ait, Platonem ipſum malè intellexiſſe ea, qvæ dicebantur à Socrate, & putâſſe, ab eo conſtitui ideas qvasdam ſeparatas à rebus ſingulis, ac per ſe cohærentes, cùm tamen ille nihil tale diceret. Nolo hoc loco jactare me in iis omnibus, qvæ ſe offerunt, perſequendis. Satis eſt enim mihi, ſi doceam, in eâ re, qvæ nunc agitur, hoc eſt, in ideis, ita diſſenſiſſe eum à magiſtro, ut non ignis magis aqvæ contrarius ſit, quàm Platonis ſententiæ Ariſtotelis contraria ſententia eſt. Non enim hîc tantùm adverſus eas diſputat, ſed multò vehementiùs in libris de ſapientiâ, in phyſicis, in libris de ortu & interitu, ac deniqve ubicunqve datur occaſio, etiamq; qvodam loco ait, omnia, qvæ à Platonicis de ideis diſputantur, κενῶς καὶ λογικῶς λέγεσθαι: & alio loco, eſſe κενολογίαν καὶ ποιητικὰς μεταφοράς: & in ſecundo poſteriorum analyticorum, τὰ δὲ εἴδη, inqvit, χαιρέτω, τερετίσματα γάρ εἰσιν: & in dialogis σαφέστατα κέκραγεν, ait Proculus, μὴ δύνασθαι τῷ δόγματι τούτῳ συμπαθεῖν, κἄν τις αὐτὸν οἴηται διὰ φιλονεικίαν ἀντιλέγειν. Itaq; verè Cicero primo Academ. *Ariſtoteles*, inqvit, *primus ſpecies, qvas paulò ante dixi, labefactavit, quas mirificè Plato erat amplexatus, ut in iis quiddam divinum eſſe diceret.*

Satis probatum puto, in diſputatione de ideis Ariſtotelem neque verba Platonis reprehendere, cùm ſententiam probet; neque adversùs eos, qvi malè Platonem intelligerent, ſed adverſùs Platonem ipſum diſputare, atqve ab eo quàm maximè diſſentire. Neqve tamen hoc ita accipi velim, ut quisquam ex oratione meâ ſuſpicetur, nunquam Ariſtotelem adversùs Platonis verba diſputare. Facit enim hoc qvoqve nonnunquam, ut in libris de animâ, cùm oſtendit, animam non poſſe eſſe circulum. Etenim quod ſenſerat Plato, cùm animam circulum eſſe diceret, id Ariſtoteli qvoqve ipſi non improbatur; ſed exagitat loqvendi genus, qvod non ſatis proprium, neqve Philoſophicæ diſpu-

Digitized by Google

diſputationi conveniens videbatur. At hæc aliis relinqvenda ſunt. Nunc exponam, qvid Plato ideæ nomine intellexerit.

Duo ſunt ex ſententiâ Platonis in Timæo genera rerum: unum earum, qvæ ſenſu percipiuntur, alterum earum, qvæ mente & intelligentiâ. Prius illud ait eſſe nunqvam, ſemper fieri; poſterius nunqvam fieri, ſemper eſſe. Etenim eſſe ea demùm, qvæ ſemper ſunt, qvæ immutabilia ſunt, quæ nunqvam neqve oriuntur, neqve occidunt; fieri autem, non eſſe, ea, qvæ aſſiduè mutantur, qvæ & orta ſunt, & interitui obnoxia. Jam verò omnia, qvæ ſub ſenſum cadunt, & orta & interitura ſunt, eademqve perpetuò labuntur ac fluunt, neqve diutiùs permanent uno & eodem ſtatu. Itaqve veteres Philoſophi Protagoras, Heraclitus, Empedocles, cùm ad hæc tantùm reſpicerent, omnia fieri, nihil eſſe dicebant, ut eſt apud Platonem in Theæteto. Et refertur in Cratylo dictum Heracliti, ὅτι πάντα ῥεῖ, καὶ οὐδὲν μένει· καὶ ὅτι δὶς εἰς τὸν αὐτὸν ποταμὸν οὐκ ἂν ἐμβαίοις. At ſpecies & genera, quibus ſingulæ res continentur, & uno verbo τὰ καθόλου, & fuerunt ab omni æternitate, neqve unquam eſſe deſinent, neqve ulli mutationi obnoxia ſunt, ſed ſemper eodem modo ſe habent. Non enim homo aut animal aut naſcitur, aut interit, ſed hic homo atque hoc animal. Neqve ſemper verum fuit eritve, Socratem eſſe animal ratione præditum: at idem de homine ex omni æternitate verum fuit, ſemperqve erit. Neqve ſemper verum eſt, Ariſtidis juſtitiam eſſe virtutem, non enim ſemper eſt Ariſtides; at ſemper verum, juſtitiam eſſe virtutem. Hoc intuens Plato ſtatuit, τὰ καθόλου ſola propriè eſſe, atqve iccircò eſſe πρώτας οὐσίας καὶ μάλιστα οὐσίας: cetera autem eſſe tantùm κατὰ μέθεξίν τινα τῶν καθόλου. Hæc autem universa vocabat εἴδη aut ἰδέας, id eſt, ſpecies aut formas rerum & αὐτοέκαστα, ut αὐτοάνθρωπον, ideam hominis, αὐτοΐππον, ideam eqvi. Stoici eadem poſteà vocârunt οὔτινα, ut οὔτινα ἄνθρωποι non hunc aut illum hominem, ſed hominem in genere. Et ex eo vocârunt

ſophiſmatum genus qvoddam ἔτινας, quale hoc eſt: ἄν τίς ἐστιν ἐν ἀθήναις, οὐκ ἔστιν ἐν σπάρτῃ· ἄνθρωπος δὲ ἐστιν ἐν ἀθήναις· οὐκ ἔστιν ἄρα ἄνθρωπος ἐν σπάρτῃ. Qvorum vitium in eo poſitum eſſe dicebant, qvòd ἐκ τοῦ τινὸς πρὸς τὸν ἔτινα progrederetur argumentatio. Neqve tantùm ſubſtantiarum ideas faciebat Plato, verùm etiam, ut nunc loqvimur, accidentium, ut αὐτοδίκαιον, αὐτόκαλον, αὐθόμοιον, αὐτανόμοιον & alia, de quibus eſt in Parmenide. Neqve naturalium modò rerum, ſed & earum, qvæ artificio conſtant, ut τραπεζότητα, & κυαθότητα: de quibus à Diogene aliquando irriſus, eum viciſſim amariſſimo dicto pupugit, ut narrat Laërtius. Addebat, ſine ideis neqve ſcientiam, neqve memoriam conſtare poſſe: nam earum utramqve eſſe rerum ſtabilium ac permanentium: tale autem nihil eſſe præter ideas. Atque hîc ſi ſubſtitiſſet Plato, ferri aliqvo modo poterat, omniaqve illius dicta veram aliqvam & commodam interpretationem recipere videbantur. Nam verum eſt: res ſingulas, qvæ quidem ſub orbem lunæ ſubjectæ ſunt, infinitis mutationibus agitari, ideoqve per ſe ſub ſcientiam non cadere, univerſa autem & communia æterna eſſe, & ſemper eodem modo ſe habentia. Demonſtratio enim & definitio ſunt æternorum & immutabilium, ut docetur in poſterioribus analyticis. Ferri etiam, dummodò rectè intelligeretur, poterat, ſpecies & genera ſubſtantias eſſe. Qvicqvid enim λέγεται ἐν τῷ τί ἐστι, ſubſtantiā qvodammodo ſignificare dicitur. Sed & verè dicitur, ex iis, quę ſunt καθόλου, & memoriam effici, & ſcientiā. Abſtrahit enim animꝰ noſter ab iis, qvæ ſub ſenſum cadunt, communia qvædam, eaq; recondit, atque iis utitur. At qvod plerunqve uſuvenire hominibus ſolet, ut inventa ſua nimis ament, eaqve plus juſto exornare atqve amplificare ſtudeant, id Platoni qvoqve contigit, qvi dum ideas quaſi filiolas quasdam ſuas & proprium ingenii ſui fetum, quantum plurimùm poteſt, omnibus commendare conatur, multa protulit, qvæ Ariſtoteles, qui veritatis amantiſſimus, à figmentis autem, & ab allegoriis in tractandâ philoſophiâ alieniſſimus erat,

ferre

ferre non potuit. Docuit enim eas ſubſtantias eſſe ab iis omnibus, qvæ ſub ſenſum caderent, non intelligentiâ tantùm, ſed re ipsâ ſeparatas, ad qvas omnium generationum principia referenda eſſent, in quas tanqvam in exemplaria intuens Deus cetera omnia procuderet. Animos etiam noſtros, anteqvam demitterentur in corpora, familiariter, ut ita dicam, verſatos eſſe cum ideis, & ex earum intuitu omnium rerum cognitione viguiſſe; pòſt cùm in perturbatum corporis domicilium commigraſſent, oblitos eſſe eorum, qvæ antea ſciverant, reminiſci tamen eorum, alios faciliùs, alios majori negotio, prout cuiqve major aut minor cum corpore conjunctio eſſet; neqve diſcere hîc qvicquam nos, ſed reminiſci, & eos, qvi docere viderentur, tantùm revocare ac redigere in memoriam ea, qvæ nobis, antequam naſceremur, cognitiſſima erant. Illas ſpecioſas & plauſibiles fabulas Ariſtoteles repudiandas putavit, in eisqve apertè profeſſus eſt, ſibi cum Platone convenire non poſſe. Deniqve cùm tribus modis dicatur τὸ καθόλου, τὸ περὶ πολλῶν, τὸ ἐν πολλοῖς, καὶ τὸ μὴ πολλά, duos poſteriores modos admittit Ariſtoteles, primum fictum ac commentitium eſſe cenſet.

At hæc fortaſſe nimium multa ſunt. Non enim hoc loco diſputationem inſtituit adversùs omnes ideas, ſed tantùm adversùs ideam boni, de qvâ nobis deinceps diſputandum erit, ſi modò hoc docendi munus mihi licebit perſeqvi: qvod futurum necne ſit, addubito. Quia enim Philoſophi, ac præcipuè morales, pecuniam contemnere dicuntur, audio clariſſimos & præſtantiſſimos viros, quibus à Principe mandatum eſt, ut præmia profeſſoribus pro ſuâ cuiqve dignitate conſtituant, velle periculum facere, ecqvid ego Philoſophus ſim, an eſſe me ſimulem. Itaqve conſtituerunt mihi annuam laborum meorum mercedem perexiguam, ut ſi fortè ego id ægrè tulero, ex eo convincant, me pecuniam non contemnere, ideoqve Philoſophum non eſſe. Ego autem, qvanqvam non ſum ex illis Philoſophis, qui pecuniam valdè contemnunt: decrevi tamen hâc in re

re philoſophicè agere, & pecuniam contemnere. Contemnam ergo, niſi ipſi conſilium mutaverint & eam, qvæ denegatur, & eam, qvæ offertur, ac, ſi alterutrum neceſſe ſit, gratuitum otium gratuito labori anteponam.

In ſtudiorum inſtauratione.

De viâ ac ratione tradendarum diſciplinarum.

ORATIO XXIII. (al. XVIII.)

PLeriqve eorum, qvi quotannis ex hoc loco verba faciunt, laudare litteras, & ingenuas artes, vosq; Adoleſcentes optimi, ad eas toto pectore amandas, ac colendas exhortari atqve incitare conſueverunt. Qvorum ego neqve conſilium reprehendo, neqve tamen omnia in eo poſita eſſe cenſeo. Nam ut, ſi qvis bonæ valetudinis commoda exponat, eaque dicendo amplificet, atque exaggeret, & ad eam omni ſtudio conſervandam homines cohortetur, neqve tamen admoneat, qvo genere victus qvibusqve exercitationibus ea maximè comparari ac contineri debeat, non valde utilis videri poſſit illius oratio: ita parum prodeſt, aut laudare eas artes, quas certè nemo usqve eo perfrictæ frontis eſt, ut vituperare audeat, aut ad eas cohortari eos, qvos illarum ſtudiis deditos eſſe conſtat, niſi indicetur etiam via, qvâ qvis ad illas facillimè, ac certiſſimè pervenire poſſe videatur. Ego igitur, quando mihi à te, Laurenti Blanchette, Vir clariſſime, munus hoc impoſitum eſt, non laudabo litteras: ſatis eas homines eruditiſſimi, collegæ mei, ex hoc ipſo his proximis annis ornatè, copioſeqve laudârunt; ne multum tum quidem temporis ponam in his nobiliſſimis adoleſcentibus ad eas cohortandis: & ipſi per ſe ſatis eas amant, neqve

oratione meâ meliùs incitari poſſunt, quàm ſi te Blan-
te intueantur, de te cogitent, in te oculos, animumq;
;ant, cui litterarum tractatio ſenilem in iſto ætatis
: non modò gravitatem, ac prudentiam, ſed dignitatem
qve atque auctoritatem comparavit. Quænam igitur
ionis meæ futura materia eſt? quibus de rebus dicens
c ornatiſſimorum virorum, atque hanc honeſtiſſimo-
juvenum coronam, quam ex ore meo pendentem vi-
demulcere, & delinire conabor? Exponam breviter,
erſpicuè à carceribus, ut dicitur ad calcem, ei, qui ſe-
imbiberit in litteris & in bonarum artium ſcientiâ ex-
:re, quam ſtudiorum viam ac rationem tenendam pu-
. Quod dum facio, quidam ex vobis decurſum jam à
: confectum curriculum agnoſcent, alii, qvod iter ad
m gloram ferat, me monſtrante cognoſcent. Attentè,
ie audiatis, ne orandos quidem eſſe vos puto. Fruſtra
oſtulem, niſi attentionem mihi res ipſa, de quâ dicere
edior, conciliaverit. Principiò igitur poſitum ſit græ-
atinæqve linguæ cognitionem inſtrumentum eſſe ad
ndam doctrinæ copiam hoc quidem tempore planè
ſſarium. Id qui negant, aut quid verum ſit, non vi-
:, aut contendendi ſtudio in oppugnando eo, qvod ve-
: eſt, oſtentare ingenii acumen volunt. Quare puer is,
m informare, ac deſcribere ordimur, honeſto loco na-
modicis opibus inſtructus, eâ corporis firmitate, ut
iorum loborem perferre poſſit, ingenio neqve agreſti,
iſpido, nec molli, & effœminato, ſed eleganti, & ad
eſtatem propenſo præditus, ſextum ætatis ingreſſus
um græcarum latinarumque literarum formas, no-
a, poteſtatem, per ludum jocumqve condiſcat, & ut
ibentiùs faciat, non metu, ac verberibus, ſed præ-
lis, quibus ætas illa capi ſolet, identidem excitetur.
annum in eo poſuerit, ut & græcè, & latinè ſatis fa-
, atque expeditè legat, jam ſeptimo primis illis, ma-
ieqve grammaticorum utriusqve linguæ præceptis im-
tur, nomina, & verba flectere, ac variare, & inter
ſe

ſe ſine vitio conjungere, ac copulare diſcat. Huic uni rei annum ſeptimum tribui velim. Octavo incipiat jam aliquid audire, aliquid legere, idqve ejusmodi, ut & ad formandos mores non nihil conferat, & voluptatem potiùs adferat, quàm magnam ullam animi contentionem reqvirat. In hoc genere apud Græcos excellunt Æſopi fabulæ, & Phocylidis carmina: Latini talium ſcriptorum inopiâ laborant, niſi quis easdem illas fabulas ab optimo, & eruditiſſimo viro Gabriele Faerno latinis verſibus elegantiſſimè expreſſas, illi ætati proponendas putet, & addendum, ſi quod exiguum poëma puris verbis vitæ præcepta continens reperiatur. Biennium conſeqvens, id eſt, nonum, ac decimum annum, ita libentiſſimè poſuerim, ut puer matutinis quidem horis libros Xenophontis de inſtitutione Cyri, quibus nihil purius, aut ſuavius reperiri poteſt, pomeridianis autem Cæſaris potiſſimùm commentarios legat, qui mihi unus ex omnibus latinis ad illam nitidiſſimam Xenophontis ſimplicitatem proximè videtur accedere. Undecimus annus comœdiis detur, ita tamen, ut, ex Terentio Plautoqve, & multo magis ex Ariſtophane, quidqvid inquinare pueriles animos poteſt, aut reſecetur, aut omittatur. Qvod idem de omni ſcriptorum genere ſemel à me dictum accipi volo. Duodecimo Theocriti, Moſchi, Bionis Idyllia cum Virgilii Bucolicis, Heſiodus cum Georgicis, cum Æneide utrumqve Homeri poëma copuletur. Neqve hos libros totos à præceptoribus exponi arbitror debere. Cùm tantum cujusqve à præceptore audierit, ut ſine cortice, qvod ajunt, nare poſſit, qvod reliqvum eſt ſuo ipſe privato ſtudio perſeqvatur. Huic rei biennium ſuffecturum puto. Illud interea ad magiſtri curam, & ſollicitudinem pertinet, ut puer loquendo quidem qvotidie, ſcribendo autem alternis ſaltem diebus exerceatur. In ipſo pubertatis ingreſſu primũ exercebo eum in eis, quæ Græci vocant progymnaſmata, id eſt, præludia quaſi quædam, & præcurſiones ad eloqventiam, de quibus extat aureolus libellus Theonis Sophiſtæ, qui, ſi quid ego auctori-

auctoritate poſſem, qvotannis exponeretur in ſcholis, & ad præcepta, qvæ illic traduntur, juvenes perpetuò exercerentur. Sed & hoc genus exercitationis, & omnis propemodum recta, & antiqua inſtituendæ juventutis ratio non tantùm intermiſſa jam pridem, ſed oblivione obruta, ac ſepulta eſt: qvæ ſi revocaretur, paucis annis exiſterent homines, verè copioſi, & eloqventes; iſti autem clamatores, qui nomen eloqventum geſticulatione pantomimicâ, & volubilitate linguæ, & impudentiâ ſibi pepererunt, ita jacerent, ut eos audire nemo poſſet. Ita igitur exercitatus adoleſcens totum ſe Ciceroni dedat, ingurgitetqve ſe in illum uberrimum, & abundantiſſimum eloqventiæ fontem, retinens perpetuò illam, quam à principio inſtituimus, conſuetudinem, ut græca cum latinis, ſimilia cum ſimilibus conferat. Ciceronis epiſtolas cùm leget, evolvat eodem ſtudio Platonis, Iſocratis, Demoſthenis, aliorumqve Græcorum epiſtolas, qvæ in duo volumina congeſtæ reperiuntur. Ad libros de Rhetoricâ ſcriptos adjungat Ariſtotelis libros ejusdem argumenti, qvæqve eâdem de re Dionyſius Halicarnaſſeus, Demetrius Alexandrinus, Hermogenes, Longinus, aliiqve Græci litteris prodiderunt. Ciceronis orationes, cum Demoſthenis, Æſchinis, Lyſiæ, aliorumqúe veterum orationibus comparet; dialogos de Philoſophiâ, cum dialogis Xenophontis, & quibusdam Platonis. Interea oblectamentum ſibi ex alio genere poëtarum petat, Pindarum cum Horatio: Euripidem, Sophoclem, Æſchylum cum Senecâ; Apollonium, cum Valerio Flacco; epigrammata græca, cum Catullo, & Martiale committat. Idem faciat in hiſtoricis, Herodotum, Thucydidem, Xenophontem, Polybium, cum Livio, Salluſtio, Tacito conferens. Et qvoniam neqve hiſtoria, niſi cognito orbis terrarum ſitu, neqve hic ſine aliqvâ mathematicarum artium cognitione percipi poteſt: his qvoqve utrisqve temporis aliqvid impertiat. Cùm ad plenam, ut juris auctores loqvuntur, pubertatem, id eſt, ad annos octodecim pervenerit, graviora meditetur: ac primum

mum quidem analytices, & dialectices præcepta non ex barbarorum lacunis, ſed ex Ariſtotele ipſo, & Græcis Ariſtotelis interpretibus hauriat, in eisqve verè, ac ſeriò biennium exerceatur. Hoc modo præcultus, ac præparatus adoleſcens, ſi totam ætatem exigere in otio literario volet, abundè habet qvod agat: nunqvam deerit, qvo paſcat animum, etiamſi ei ad multa ſecula vivendi ſpatium prorogetur. Sin aut ad medicinam, aut ad juris ſcientiam, aut ad theologiam applicare ingenium cogitat: medicus quidem futurus, in phyſicis; jurisconſultus in ethicis, ac politicis; theologus, in utrisqve ſeſe prius diligenter exerceat; hic tertius hebraicas præterea literas diſcat; tum eorum quisque ad ea, qvæ dixi, ſtudia accedat. Qvocunqve enim ſe naturæ ſuæ ductum ſecutus contulerit, dubitandum non eſt, quin ut longiſſimè, anteqvam annorum illum numerum expleat, quem Lycurgus adamâſſe dicitur, quiqve ſolus poſt ſenarium intra centum perfectus eſt, talis in ſuo genere futurus ſit, qualem in ſuo fuiſſe Roſcium Cicero prædicat, qualem apud inferos eſſe Tireſian ait Homericus Ulyſſes: qvem ſolùm ſapere dicit, cæteros umbrarum in morem vagari. Expoſui vobis, adoleſcentes, iter non ad inanem ſcientiæ opinionem, ſed ad veram, & ſolidam eruditionem: arduum illud qvidem, & difficile, ſed cogitate, nullo modo fieri poſſe, ut ad excelſa, & ſublimia per plana veniatur; & alioqui credite hoc mihi, ſummum in ſtudiis laborem ſummâ voluptate condiri. Qvod ſi quis ea, quæ dixi, præſtare omnia non poteſt, præſtet certè quisqve qvod poteſt. Cùm alia multa, quæ ſæpè ex hoc loco audiſtis ad amandas literas incitare vos debent, tum mirifica planè, ac ſingularis erga eas Gregorii XIII. optimi, ac maximi Pontificis voluntas. Qui non tantùm pulcherrimos fontes aperuit, quibus urbem prius aqvæ penuria laborantem multò & ornatiorem, & ſalubriorem, & commodiorem reddidit, ſed alios longè pulchriores, & utiliores fontes diſciplinarum recluſit. Quid enim aliud ſunt tot illa Neophytorum, Græcorum, Germanorum, Britan-

Britannorum, aliarumqve gentium,ac nationum collegia, quàm totidem aperti,& expoſiti omnibus religionis & bonarum artium fontes, ab inexhauſto pontificiæ liberalitatis fonte manantes? Quid ſcholæ noſtræ, qvæ qvotidiè tot eruditiſſimorum hominum vocibus perſonant, quibus ipſe majora, qvàm quisqve ante eum Pontifex præmia ſtatuit, quid aliud, qvàm incredibilem ipſius, erga bonas artes amorem, voluntatemqve declarant? Quid tanta multitudo hominum, doctrinâ quam opibus inſtructiorum, quibus ipſe ſubſidia vitæ largè, prolixeqve ſuppeditat? Ut non veriùs Bononia ſtudiorum mater, quam is civis, qvo ipſa maximè gloriatur, ſtudiorum pater vocari qveat. At tu, Laurenti Blanchette, vir clariſſime, qvando nos ipſe in fide, ac patrocinio tuo eſſe voluit, qvantum apud eum potes, qvod te plurimùm poſſe ſcimus, tantum confer ad paternam ipſius erga nos voluntatem magis, magisqve in dies confirmandam. Multa jam ipſius benignitate conſecuti ſumus; ego qvidem plura & majora, qvàm, ut ea me unqvam promeriturum eſſe confidam: ſed aliæ qvædam ſunt, nec iniqua, nec inuſitata, qvæ, ut alibi conceduntur, ſi hìc qvoque concederentur, mirabiliter,& profeſſorum, & ſtudioſorum adoleſcentium animi ad omnia egregia accenderentur. Ea tibi cùm voles expoſituri ſumus, & per te aliqvid nos effecturos eſſe confidimus. Suſcipe cogitationem te dignam; para tibi immortalitatem apud omnes litterarum amantes & gratiam, & gloriam; perfice, ut eæ artes, qvæ in te tantum ornamentorum contulerunt, ipſæ viciſſim ornamentorum aliqvid tibi ſe debere fateantur.

Ad Illuſtriſſimos & Reverendiſſimos S.R.E Cardinales, ipſo die Paſchæ, cùm ſubrogandi Pontificis causâ conclave ingreſſuri eſſent.

ORATIO XXIV. (al. XIX.)

Habita Romæ anno M. D. xxcv.

MAgnum vobis hoc tempore negotium impoſitum eſt, Patres Ampliſſimi, & tantoperè ad ſalutem & tranqvillitatem univerſæ Chriſtianæ Reip. pertinens, ut haud ſciam, an ullum ſit eorum omnium, qvorum pro ſummâ dignitate, qvam in Eccleſiâ obtinetis, veſtra procuratio eſt, qvod ſingulari qvadam & extraordinariâ præpotentis Dei ope magis indigere videatur. Declarandum enim vobis ac decernendum qvodammodo eſt, qvis Eccleſiæ in terris ſummo cum imperio præeſſe ac præſidere; qvis in puppi ſedens, clavum tenere, & perículoſiſſimæ navigationis curſum regere ac moderari; quis paſtores ipſos paſcere debeat; cujus, ut ſupra vulgarem hominum conditionem elati, reſponſa pro oraculis, nutus pro ratione, juſſa pro legibus futura ſint. Quanqvam igitur eâ ſapientiâ eſtis, vix ut quicquam vobis ſubjici poſſit, qvod non ipſi animo priùs conceptum meditatumqve teneatis: non iniqvo tamen animo ferre debetis, vos, ex veteri conſuetudine, qvid in eligendo Pontifice vobis ſeqvendum ſit, etiam ab infimis hominibus admoneri. Nam & nemo ita ſapiens eſt, qvin audiendo ſapientior fiat: & ea eſt Dei benignitas, ut ſæpe rudibus & imperitis ea dicenda ſuggerat, qvæ audita etiam ſapientibus proſint. Dicturus igitur tantâ de re, obteſtor vos, per eum, in cujus nomine huc conveniſtis, ut mihi exigui temporis attentionem ne denegetis. Atqve ut hinc potiſſimùm ordiar, ut arduum ac difficile Epiſcopi munus eſt, ita ardua qvædam in Epiſcopo & inventu difficilia

cilia reqviruntur. *Oportet*, ait ſanctus Paulus, *Epiſcopum talem eſſe, ut in eo nullus pateat reprehenſioni locus.* Qvod ſi in aliis Epiſcopis reqviritur, qvantò magis in eo, qui, qvantò Epiſcopi ſacerdotibus, tanto ipſe cæteris Epiſcopis antecellit? Quando autem quisqvam reperietur dignus, qvi in illum honoris ac dignitatis gradum evehatur, ſi omnes, in quibus aliqvid culpari poterit, repudientur? Sed hoc non ita rigidè ac præfractè accipiendum, etiam vetuſti Patres monent. Noſtra enim omnium, qui vivimus, ex bono maloqve permiſta natura eſt: & aut Angeli eſſemus, ſi nulla nos improbitatis macula contaminaret; aut & Deo & hominibus intolerabiles, ſi nulla vitiorum noſtrorum ſordes admiſta bonitas temperaret. Non igitur qværendus, qui ſimpliciter omni virtutis genere excellat, nullo, ne leviſſimo quidem, vitio aſperſus: qvem ab omni notâ ac reprehenſione integritas vitæ nullis unqvam violata maculis vindicet; nunqvam enim res ad exitum perduceretur: ſed qui & præcipuis virtutibus inter æqvales emineat, & vitiis, ut non omnibus, at iis certè careat, qvæ in privatis hominibus ſingulas familias, in principibus maxima plerunqve imperia evertunt. Apud Xenophontem barbarus quidam adoleſcens, cùm eqvum eximię bonitatis, qvem habebat, libenter ſe alicui ſpectatæ virtutis viro donaturum eſſe dixiſſet, idque apud Cyrum profeſſus eſſet: *Ego verò*, ait Cyrus, *oſtendam tibi, quomodo etiam ſi clauſis oculis jeceris, aberrare à tali viro non poſſis;* ſimulqve eum glebam humo ſublatam in confertiſſimum agmen amicorum, quos aſſiduè circum ſe habebat, jacere juſſit; &, *Quemcunque*, inqvit, *ex eis contigeris, illi eqvum tuum dono dato, neque metus ullus ſit, ne aberraveris: omnium eadem eſt virtus, eadem temperantia, eadem multis ſpectata documentis fortitudo.* Si de vobis, Patres Ampliſſimi, idem dici poſſet, ut è veſtro nobiliſſimo honoratiſſimoqve conſeſſu, nec ætate, nec uſu atqve experientiâ rerum, nec auctoritate, alius alio magis idoneus eſſet, ad hujus muneris gravitatem ſuſtinendam: non magnâ deliberatione opus foret,

neq; ullam in partem, quis ei ex vobis præficeretur, admodum intereſſet. Sin verius eſt, ut in ſtellis alia aliam nitore & claritate vincit, ſic è vobis alium alio eſſe iis bonis & ornamentis, qvæ Pontifici conveniunt, inſtructiorem ac ſuperiorem: & orandus ſummis precibus Deus, ut judicia veſtra dirigat; & vobis intendenda omni ſtudio mentis acies, ut ex omni numero veſtro eum potiſſimè, qui aptiſſimus & publicè utiliſſimus futurus videtur, deligatis. Ignoſcite, quæſo, ſi quid paulò liberius dixero: Non enim ea nunc res agitur, ut auribus ſerviendum ſit; dicenda qvę urgent, qvę tempus, qvę rei magnitudo poſtulat. Omnis cogitatio cognationis, amicitiæ, utilitatis privatæ, ab hâc deliberatione procul abeſſe debet: ne ſi quis ita eligitur, & ipſe, dum erigitur, corruat, & alios ſecum in idem exitium præcipites trahat. Si navigaturi de gubernatore navis eligendo conſultarent, nemo reperiretur usqve eo improvidus, ut eum qui ſibi aut amiciſſimus, aut ſanguine conjunctiſſimus, ac non eum potius, qui intelligentiſſimus, exercitatiſſimus eſſet, ei muneri præfici vellet: & deſiperet, ſi quis in communi naufragio, qvæſticulum aliqvem ſuum ſibi ſalvum ac proprium fore putaret. Una navis, qvâ omnes vehimur, Eccleſia eſt: quæ quantis hoc tempore procellis ac tempeſtatibus agitetur, nemo non videt. Et erit quisquam ita non imprudens modò, ſed inhumanus & impius, qui in tãtis periculis, publicæ ſaluti ac tranquillitati qvidquam anteferendum putet? Exulent à veſtris omnium animis talia omnia, Patres Ampliſſimi: &, aliis omnibus circumciſis atq; amputatis, ea tantùm in futuro Pontifice, quæ bono Pontifici neceſſaria ſunt, reqvirantur.

Videntur autem quinq; præcipua eſſe, qvæ in eo ſpectari oporteat: Sanctitas morum, Prudentia, Doctrina, Caritas, qvæ, ut veriſſimè dixit Apoſtolus, perfectionis vinculum eſt, & Auctoritas. De qvibus ſingulis ubi quam brevisſimè fieri poterit, dixero, finem dicendi faciam.

Primùm igitur reqviritur Sanctitas morum. Nam qvo ore audebit aliena vitia reprehendere, qvi ipſe propriis madeat

madeat? Quare ſi qvem avarum, ſi ambitioſum, ſi crudelem ac ſanguinarium, ſi libidini ac voluptati mancipatū vixiſſe conſtaret: ejus ne habenda qvidem ratio in his ſacroſanctis comitiis eſſet. Avarus civitates exhauriret, nova qvotidie populis onera imponeret, ſacra ac profana omnia venalia haberet, omnem turpitudinem congerendæ ac coacervandæ pecuniæ causâ ſuſciperet, nihil amplum aut magnificum agitaret animo, non de gloriâ Dei, aut utilitate publicâ, ſed de arcis & ſaccis ſuis implendis perpetuò cogitaret. Non eſt, Patres Ampliſſimi, non eſt ejusdem ingenii, pecuniæ ſervire, & hominibus imperare. Duos impuros homines Stratoclem & Dromoclidem ajunt olim tractationem Reipub. meſſim auream vocare ſolitos. Non eſt credibile qvenqvam ex vobis ita animatum eſſe: ſed tamen procul abſit à gubernaculis Eccleſiæ, ſi quis Pontificatum meſſim ſibi ac ſuis fore auream putat. Ambitioſus omnia perturbaret, nihil usquam qvietum eſſe pateretur, bellis orbem terrarum concuteret; dum ſuorum titulos, ditionem, dignitatem augeret. Sedis Apoſtolicæ dignitatem in qvodlibet diſcrimen adduceret. Quid crudelem & recenti ſemper cruore gaudentem, ultionis cupidum, ignoſcendi neſcium, cui pro virtute ira ſit, pro conſilio furor, pro ratione impetus: qvomodo blandiſſimo illi ac leniſſimo Patris nomini reſponſurum eſſe cenſeris? Qvid, ſi quis ſe voluptatibus vinciendum ac conſtringendum dedit, earumqve turpiſſimo famulatu nexus & irretitus, in earum cœno, tanquam ſus, perpetuò volutatur, qvid ab eo boni ſperari, aut quid mali potius non metui poteſt? Liberè, vobis audientibus, de vitiis loqvor. Nusquam enim tutius eſt accuſare vitia, qvàm cùm ex eis qui audiunt nemo eſt, qui ea, qvæ dicuntur, ſuſpicari poſſit ad ſe pertinere. Si quis igitur eſt, (quales pleroſque omnes ex veſtro ampliſſimo ſplendidiſſimoq; Collegio eſſe compertum eſt: ſed tamen fieri nullo modo poteſt, ut non & è vobis aliqvi excellant,) qui totâ vitâ nullam ſignificationem avaritiæ dederit, qui ſive in magnis opibus natus,

Digitized by Google

ſive è tenuibus ac modicis ad ampliores copioſioresqve perductus, omnem pecuniæ fructum in ſublevandis egentibus poſitum duxerit; qui arcam ſuam nunqvam turpiter afferentibus, honeſtè petentibus ſemper apertam habuerit; qui ad gloriam ſuam nihil, ad Dei gloriam omnia perpetuò retulerit; qui ex fugâ atqve abſtinentiâ voluptatum maximam ſibi voluptatem captaverit; qui veram animi magnitudinem in ignoſcendis, non in ulciſcendis injuriis conſiſtere judicaverit; ejus demum mores aptiſſimi ſunt ad perſonam illius, qui & harum & omnium virtutum exemplar perfectiſſimum fuit, in terris ſuſtinendam.

Secundo loco dixi reqviri prudentiam, qvam verè Ariſtoteles ait eſſe propriam virtutem imperantium. Eam æterna illa veritas Chriſtus Dominus ac Deus noſter cum morum integritate ac ſinceritate conjunxit, his verbis: *Eſtote ſimplices ſicut columbæ, & prudentes ſicut ſerpentes.* Sed videndum eſt, ut, quid prudentia ſit, rectè intelligamus: neqve ita eam accipiamus, ut vulgus ſolet. Vulgus enim eum prudentem vocat, qui multa ſimulare ac diſſimulare novit, multa mentiri; eos, quibuscum agit, commodi ſui cauſſa, fallere ac circumvenire: & qvod ſibi propoſuit, multas vias reperire, quibus id qvoqvomodo adipiſcatur. Illa verò prudentia non eſt, ſed calliditas, verſutia, malitia; aut, ſi prudentia eſt, carnis prudentia eſt, quam ſe perditurum minatur Deus, qvam mortem eſſe Paulus affirmat. Vera prudentia eſt, & cognoſcere quid petendum fugiendumqve ſit: & quibus viis tum ipſe eò pervenire, tum alios eodem perducere commodiſſimè poſſit; nihil temerè atqve inconſideratè agere, ſed unaqvaq; in re, quid rerum, perſonarum, locorum, temporum varietas poſtulet, dijudicare. Miſerum qui alium fallit, ſi ſe idcirco eo, qvem fallit, prudentiorem putat. Fallit ipſe ſe, & induit multò perniitioſiorem in laqveum, qvàm qvo implicare alium parat. Quantò prudentior, qvi neminem fallit! Deo enim ſimilior eſt, qui neqve fallere, neqve falli poteſt.

Dixi

Digitized by Google

Dixi præterea in Pontifice reqviri caritatem: qvam Apoſtolus & martyrio & fidei montes transferenti anteponit; ſine qvâ nihil Deo acceptum eſt: Deus enim ipſe caritas eſt. Pontifex autem, cùm communis pater & ſit & vocetur, hoc ipſo nomine admoneri debet, paternâ ſe caritate erga omne hominum genus eſſe oportere.

Addidi doctrinam & eruditionem: qvam qui Pontifici neceſſariam non putant, magno in errore verſantur. Jubetur Aaron in veteri lege geſtare ſupra pectus ſuum doctrinam & veritatem; jubetur nunqvam in ſanctuarium ingredi ſine ſonitu: qvo ſignificatur, voluntatem Dei ab eo debere populis prædicari. *Labia Sacerdotis,* ait Malachias, *cuſtodiunt ſcientiam.* Paulus ad Timotheum, Epiſcopum eſſe oportere ait aptum ad alios docendos. Hæc, ajunt quidam, Pontifex etiam indoctus per alios obire poterit. Eo modo poterit etiam bonus lyricen eſſe, qui per alium canat: & bonus medicus, qui ægrotos per alium curet. Sed ſatis ſit.

Breviter enim de auctoritate dicendum, quam ultimo loco poſui: qvæqve ex iis, de quibus ante dictum eſt, efflorescit. Auctoritatem autem voco potentiam, apud principes & apud populos, firmâ & diuturnâ virtutis & doctrinæ opinione quæſitam. Ea Pontifici hoc præcipuè tempore neceſſaria eſt, propter eas gentes, qvæ à fide & obedientia ſanctæ Romanæ Eccleſiæ deſciverunt, qvæ revocari ad unitatem vix poterunt, niſi ejus, qui præerit, auctoritate moveantur.

Agite igitur, Patres Ampliſſimi, proponite vobis ante oculos communem noſtrûm omnium parentem Eccleſiam, ex veſtro nutu pendentem, & quid à vobis ſtatuatur, ſummâ cum curâ ac ſolicitudine exſpectantem. Illa vos Christo genuit, illa educavit, illa ad ſummo proximum honoris gradum provexit; nulla vobis major cognatio, quàm cum Eccleſia; omnes omnium caritates una illa complexa eſt: quæ nunc dilacerata, diſtracta, divulſa, obſecrat vos, ut aliarum omnium rerum obliti, de ſuâ tan-

rùm tranqvillitate, qvâ veſtra qvoqve continetur, cogitetis. DEUS omnium bonorum auctor eam vobis omnibus mentem atque animum inſpiret, ut non cœco & temerario & invitos etiam, ut interdum fit, ac qvid agatur neſcios, rapiente paucorum motu, ſed certò maturoqve judicio, ejusmodi Pontificem concordibus ſuffragiis quamprimùm deligatis, qui diſperſa colligat, lapſa erigat, depravata corrigat, infirma corroboret, turbulenta componat, efficiatqve, ut neqve Pii Quinti admirabilem illam ſanctimoniam vitæ & excelſitatem animi, aut Gregorii Decimitertii inexplebile propagandæ religionis ſtudium, & effuſam atqve incredibilem & omnibus ſeculis deprædicandam in omnes gentes caritatem ac beneficentiam deſideremus!

In funere Hippolyti Cardinalis Eſtenſis. III. Non. Decemb. Anno M. D. LXXII.

ORATIO XXV. (aliàs XX.)

QVod acerbisſimum maximeq; luctuoſum ſpectaculum nobis omnibus objici poterat, Patres Ampliſſimi, voſq; ceteri viri ornatisſimi, id ſummi, ac præpotentis Dei voluntate, & inevitabili humanæ conditionis neceſſitate nobis hodie in hoc templo conſtitutum videmus. Jacentem enim eum intuemur, qvi nos omnes jacentes erigere; exanimem, qvi exanimatis aliqvo caſu nobis animum addere ſolebat; vitâ carentem, qui nobis aliisq; quamplurimis vitæ ſubſidia benignisſimè, ac liberaliſſimè ſubminiſtrabat. Meritò igitur lacrymis omnium oculi madent; meritò undiqve omnia ſuſpiriis, gemitibus, lamentationibusqve circumſonant; meritò non homines modò, ſed ipſi hujus ædis ſacræ parietes omnia

Digitized by Google

omnia memoris, ac triſtitiæ inſignia oſtentant. Sed qvoniam neq; conqveſtionibus noſtris qvidqvam proficere jam poſſumus, & divinæ providentiæ decreta æqvo animo ferre debemus: repetamus aliunde aliquam hujus ægritudinis, ac miſeriæ levationem; & Hippolyti Eſtenſis communis noſtrum omnium parentis, ac patroni virtutibus, ac laudibus gratâ commemoratione renovandis, dolorem ex ipſius morte conceptum, ſi poſſumus, leniamus. Miſera qvidem hæc ipſa, & acerba conſolatio eſt; quantò enim magis ejus, qvod amiſſum eſt, excellentia perſpicitur, tantò plus doloris ex illius amiſsione percipitur: ſed neqve animus ullâ in cognitione conqvieſcere hoc tempore faciliùs poteſt; & rerum ab eo præclarè geſtarum recordatio hoc ſaltē nobis ſolatium adferet, qvòd magis nos confirmabit in eâ ſpe, qvam meritò omnes concepimus, ut eum non tam nobis ablatum, qvàm à te, Deus Optime, Maxime, ad meliorem vitam vocatum eſſe credamus. Atqve utinam doloris magnitudo diſertos, ac copioſos faceret! non dubitanter me, patrone optime, ac clementiſsime, dignam plurimis, ac maximis tuis erga me beneficiis orationem habiturum eſſe profiterer. Nunc mihi miſero omnia præter egregium celebrandi, ac prædicandi tui ſtudium deſunt; ægritudine obſtupefactus eſt animus; oculi lacrymando defeſſi; vox ipſa pectore, ac faucibus intercluſis exitum reperire vix poteſt; ſi quid in me ingenii fuerat, ſi quam modicam dicendi facultatem exercitatio attulerat, qvæ tibi majora veris pro amore erga me tuo videbantur, ea, moriente, omnia conciderunt. Connitar tamen qvantum potero, & omnem difficultatem pietate ſuperare conabor. Sive enim aliqvid effecero, gratus erga te qvoqvo modo potui, fuiſſe dicar; ſive etiam in medio curſu defecero, hoc ipſum mihi gloriæ ducam, qvòd de tuis laudibus dicere cupientem obruerit atqve oppreſſerit dolor. Nunc, quæſo, obteſtorqve vos, quicumqve adeſtis, ut ad breve tempus intermittatis gemitus veſtros, mihiqve ex innumerabili copiâ eorum, qvæ de illo dici poſſunt, pauca

Digitized by Google

libanti abductos tantiſper, & avocatos ab atrocitate tanti vulneris animos adhibeatis. Primùm igitur, ſi ſplendorem, & claritatem generis ad commendationem pertinere volumus, quod ita ferè naturâ comparatum eſt, ut quâ in familiâ multi præclari, virtuteque, & rerum geſtarum gloriâ inſignes viri floruerunt, ex eâdem qui ſunt, eorum veſtigia cupidè perſeqvantur: qvæ totâ Italiâ gens Eſtenſium principum familiæ vel illuſtrium virorum multitudine, vel traditi à majoribus imperii magnitudine, & antiquitate anteponi poteſt? Sed in hâc parte non immorabor: nam plura dicere & in re tam notâ ſupervacaneum eſt, & temporis anguſtiæ prohibent, & qui ſuis ac propriis laudibus abundat, ei ornando aliena conqvirere, alienum atqve abſurdum videtur. Quamlibet obſcurâ, & abjectâ familiâ natus fuiſſet Hippolytus, eam ipſe illuſtrare, & ad ſummum dignitatis culmen extollere potuiſſet. Illuſtriſſimâ autem, & ſplendidiſſimâ natus cùm eſſet, ita ſe geſſit, ut non minus ipſe lucis ac dignitatis majoribus ſuis attuliſſe, qvàm ab eis accepiſſe videatur. Cùm autem in eò jam tum puerulo mirifica qvædam, & ad omnem virtutem, & præcipuè ad prudentiam indoles emineret: ita eum Pater optimus, ac ſapientiſſimus Princeps, diligebat, ut nullâ de re majoris momenti, niſi adhibito filiolo, deliberaret. Eo præſente legatos ad ſe miſſos audiebat: eo præſente legationes decernebat: intereſſe eum volebat, qvoties de bello, de pace, aliiſque maximi momenti negotiis conſilia caperentur. In illâ igitur ſapientiæ ſcholâ atque officinâ educatus brevi tempore tantam ſibi cognitionem, atqve intelligentiam eorum, qvæ ad populos rectè gubernandos pertinent, comparavit, ut adhuc adoleſcens, exercitatiſſimos ſenes conſilii maturitate ſuperaret. Itaqve cùm in Galliam confirmatâ jam ætate profectus eſſet, apud Franciſcum Regem, non ſolùm nomine, ſed omnibus regiis virtutibus omnium noſtræ memoriæ regum facilè primum, non tam propter gentis nobilitatem, aut propter affinitatem, qvàm propter ſingularem qvandam tractandarum re-

rum

Digitized by Google

rum ſcientiam tantum auctoritatis conſecutus eſt, ut in illo ampliſſimo, & opulentiſſimo regno, ſecundùm Regem de Hippolyti potiſſimùm Eſtenſis conſilio, & ſententiâ omnia gererentur. Neqve verò minus apud Henricum Secundum valuit, qui miniſtros omnes per univerſam Italiam ſuos, ſive legatos, ſive exercituum præfectos, uno verbo, cujuscumque generis eſſent, ex ejusdem nutu, ac voluntate pendere, neq; quidqvam, niſi eo conſulto, qvod quidem alicujus momenti eſſet, adminiſtrare voluit. Illam verò nobiliſſimam, totique Chriſtianæ Reipublicæ ſalutarem legationem, quâ in Galliâ difficillimis, ac periculoſiſſimis temporibus functus eſt, qvomodo, aut ſilentio prætermittere, aut de eâ pro dignitate verba facere potero? Graſſabatur per totam Galliam infinita qvædam facinoroſorum hominum colluvies, qui, captâ occaſione propter teneram Karoli Regis ætatem impunè ſibi omnia licere arbitrati, capitales ac nefarias de religione opiniones publicè in vulgus diſſeminabant. Jamqve res eo progreſſa erat, ut non infimæ tantùm plebis animos ſuis illis venenis imbuiſſent: ſed & ex ipſis principibus non paucos eâdem errorum fœditate contaminâſſent. Exponebantur propalam, & omnium manibus terebantur Lutheri, Calvini, & aliorum impiorum hominum ſcripta. Hieronymi verò, & Auguſtini, & Gregorii, & Ambroſii ſaluberrimæ lucubrationes ab omnibus propemodum & officinis, & bibliothecis exulabant; in ipſâ aulâ, ac comitatu regio qvotidie habebantur hæreticorum freqventiſſimæ conciones: omnia execrandis illorum cantionibus perſtrepebant. Deteſtandis in Deum, & in Divos illarum peſtium vocibus Catholicorum aures aſſidue verberabantur. In tam perturbato, ac periculoſo rerum omnium ſtatu Pius Quartus Pontifex Maximus divino, ut credibile eſt, inſtinctu nihil ſatius eſſe judicavit, quàm ut Hippolytus Cardinalis Ferrarienſis, primo qvoqve tempore legatus in Galliam mitteretur. Suſcepit onus legationis Princeps maximo animo præditus; neqve deterritus eſt, aut imbecillitate valetudinis, aut longi-

longitudine itineris, aut anni tempore, (erat enim ardentiſſima æſtas, qvâ tempeſtate etiam qui firmiſſimi ſunt, neqve Romam venire, neqve Româ exire tutum putant,) aut periculis, qvæ ſibi noctesqve diesqve, & apertâ vi, & ex inſidiis ab hæreticis imminere intelligebat. In eâ legatione alios ex hæreticis authoritate deterruit, alios oſtensâ aliquâ ſpe commodorum eò unde abierant reduxit, multa diſſimulavit, multa pertulit, multa palàm & directo, multa latenter & artificiosè molitus eſt, qvæ ad illius regni ſalutem pertinebant; neque prius deſtitit, qvàm pulſis ex aulâ hæreticis, revocatis autem iis, qvorum, & erga Deum, & erga Regem fides conſtiterat, bellum deniqve apertum hæreticis indiceretur. Itaqve ut in ſeminibus arborum cauſſa eſt: ita omnium, qvæ poſtea in Galliâ pro religione fortiter, ac feliciter geſta ſunt, illa legatio caput ac principium fuit. Illud autem admirabile eſt, qvod cùm alii graviſſimi, & prudentisſimi homines, toto, qvod ajunt, cœlo in illius negotii tractandi ratione ab eo diſſentirent, ipſe adverſus aliorum omnium ſententiam ſuo unius conſilio uſus, ipſo rerum exitu docuit, multò ſe quam illos plura vidiſſe, multoqve prudentiùs cogitâſſe. Vellicabatur interea invidorum ſermonibus, ac rumuſculis, qui modò patientiam illius, ac lentitudinem reprehendebant, modò etiam qvædam ab eo, optimo animo, & ſapientisſimo conſilio facta in deteriorem partem interpretabantur. Qvos ille deſpiciens, & operi propoſito conſtanter inſtans, eorum maledicentiam ipſo rerum exitu ita refutavit, ut verisſimè de eo dici illa posſint:

Unus homo nobis cunctando reſtituit rem:
Non ponebat enim rumores ante ſalutem,
Ergo magisq; magisq; viri nunc gloria claret.

Sed in hâc temporis anguſtiâ multa breviter attingenda ſunt, qvæ ſingula integros libros deſiderarent. Atqve hæc quidem, quæ hactenus dixi ad declarandam ipſius prudentiam

tiam pertinent. Quid? ceteræ virtutes, qvales in eo, & quam ſingulares fuerunt? Qvis unqvam illo in totâ ratione vivēdi ſplendidior, ac magnificentior fuit? Qvæ in Galliâ, qvæ in Italiâ, & quàm ſumptuoſa ædificia extruxit? Quàm multa ingenioſè, & ſolerter excogitata ab antiquis, ſed poſtea per poſterorum ignaviam, oblivione obruta qvaſique ſepulta revocavit? qvàm multos egregios artifices ad nova excogitanda propoſitis præmiis excitavit? quis unquam Princeps, qvis Principis alicujus legatus, quis deniqve magnus, clarusqve vir apud eum diverſatus eſt, quin ſibi non à ſplendido Cardinali, ſed à præpotenti aliqvo rege exceptus videretur? Et interea in pauperes, & egentes homines, qvàm liberalis, ac munificus fuerit, ſcitis ipſi cives Tiburtes, qui, ut illa perpetua, & qvotidiana taceantur, meminiſtis, eum qvotannis, cum morbi, ut fit, æſtate in vulgus graſſarentur, quotidie mittere ſolitum, qui omnes ægrotantium domos circumirent, neq; eorum qvæ aut ad valetudinem recuperandam, aut ad alendam interea familiam neceſſaria eſſent, quidqvam eis deeſſe paterentur. Meminimus & ipſi, ut ſe hâc qvoqve in parte legatus in Galliâ geſſerit, cùm quicquid pecuniæ ex legatione provenerat, nummum ex eo nullum attigit, ſed totum in pauperes erogandum, diſtribuendumqve mandavit. Eruditos autem, & excultos litteris homines, nemo unquam amavit ardentiùs, nemo plures domi habuit, nemo largiùs, aut prolixiùs fovit. Horum diſputationibus epulas ſuas condiebat, in eis audiendis, quicqvid à gravioribus curis dabatur otii, ſtudioſiſſimè collocabat. Jam & in eos, & in omnes domeſticos, ac familiares ſuos tantâ erat facilitate ac comitate, ut communis videretur omnium parens. Cùm eis familiariſſimè colloqvebatur, urbaniſſimè jocabatur; peccantes paternâ potius caritate, qvam herili poteſtate atque imperio corrigebat. Nullius autem rei æqvè facilè obliviſcebatur, atqve injuriarum. Scimus quicumqve cum eo paulò familiariùs viximus, multos, à quibus ipſe pro ſummis beneficiis ſum-

ſummas injurias retulerat, cùm eos ſine ullâ moleſtiâ, arbitratu ſuo poſſet ulciſci, novis poſteà beneficiis auctos ab eo, & cumulatos fuiſſe. Pietatis autem, & religionis in Deum, & plurima toto reliquo vitæ tempore, & certiſſima, ac luculentiſſima teſtimonia morti proximus dedit. Qui cum ſibi ex hâc vitâ migrandum eſſe ſentiret, nihil territus, ſacerdotem accerſi juſſit, cui peccata ſua ita confeſſus, ut eorum verè ſe, atq; ex animo pœnitere, omnemque ſpem ſibi in divinâ bonitate, ac miſericordiâ conſtitutam eſſe oſtenderet, interjectis aliqvot horis ſacroſanctum Domini noſtri Jeſu Chriſti corpus religioſiſſimè accepit. Inde cùm teſtamentum, niſi quantum certorum hominum invidia impediit, benevolentiæ, ac charitatis erga omnes ſuos pleniſſimum condidiſſet; poſteaque viribus magis, ac magis deficientibus ſacro oleo, adhibitis, ex ritu Chriſtiano precibus, inunctus eſſet: languidâ, & moribundâ voce ex Davidicorum pſalmorum verſibus, qui interea recitabantur, cùm plura non poſſet extrema ſaltem quæq; verba pronuncians, cum incredibili eorum omnium, qui aderant, dolore extremum Deo ſpiritum reddidit. O me infœlicem, quanto mihi res ſecus cecidit, quàm à principio cogitâram! Brevis enim hæc virtutum ipſius commemoratio, quam mihi levationi fore ſperaveram, ea mihi pectus effodit, ea vulnus adegit altiùs, ea dolorem dolore cumulavit. Quid aliud agere poſſumus, quicumque tali patrono orbati ac deſtituti ſumus, quàm ut lugeamus, ut modis omnibus teſtemur dolorem noſtrum, ut quod vitæ reliqvum eſt in mœrore, ac lacrymis tranſigamus? Immò verò aliud & poſſumus, & debemus. Quamvis enim qvi tam piè, tamque Chriſtianè & vixerit, & diem ſuum obierit, eum Cœlo jam receptum eſſe ſperandum eſt: quia tamen rari admodum ita puri egrediuntur ex corporis vinculis, ut non eis pœnarum aliquid poſt mortem luendum ſuperſit; earumque tum aliis piis actionibus, tùm præcipuè fuſis ex animo precibus, & tempus contrahi, & ardor mitigari poteſt: facere omnes omnia debemus, ut ei modis

Digitized by Google

dis omnibus opitulemur. Agite igitur quicunque Hippolytum Cardinalem Ferrarienſem, & vivum amaſtis, & mortuum amatis, conjungite mecum preces veſtras, & ſublatis in cœlum manibus ac mentibus liberationem ipſius ex loco purgandis poſt mortem animis deſtinato, ſi forte ibi adhuc detinetur, à Deo optimo maximo efflagitate! Nullius enim mortuo auxilium deſit, cujus vivi nulli unquam auxilium defuit. Chriſte Jeſu humani generis conditor, & aſſertor, qui nos alios pro aliis orare voluiſti, qvi tuorum preces, nunquam irritas fore pollicitus es, reſpice hanc multitudinem afflictam, ac dolore confectam, & per illa vulnera, quæ pro nobis pertuliſti, per illum ſanguinem, quem pro nobis in arâ crucis effudiſti, per illam mortem ignominiæ plenam, qvam pro nobis ſpontè ſubiiſti, tribue hoc noſtris omnium concordibus votis, ut famulum tuum Hippolytum Cardinalem Ferrarienſem à pœnis, ſi quibus adhuc obnoxius eſt, liberatum, eum in locum quàm primum perducas, ubi æternis tecum gaudiis perfruatur! Ite domum, cives Tiburtes, nunciate liberis veſtris, nunquam, neqve ipſos, neqve ipſorum liberos cujusqvam majoris, aut omni ex parte præſtantioris Cardinalis exequias eſſe viſuros.

In

In funere Joannis Epiſcopii Militiæ Melitenſis Magni Magiſtri.

ORATIO XXVI. (al. XXI.)

PRæclarè à vobis & ex dignitate veſtri ordinis factum eſt, nobilisſimi & fortisſimi milites, qvòd optimo principi Joanni Epiſcopio, Magno ſodalitatis veſtræ Magiſtro, funus quibuscunque potuiſtis rebus ornatisſimum amplisſimumq; duxiſtis, qvodqve & pietatis in eum veſtræ, & doloris, qvem vobis mors ipſius objecit, plurimas maximeqve luculentas ſignificationes dediſtis. Quamquam enim ille & ea tum manu tum conſilio geſſerat, & ad eos honores virtute pervenerat, ut abundè ad gloriam vixiſſe videretur; & eo progreſſus erat ætatis ut à vitâ tamquam ex arbore, non per vim evulſus, ſed ſuo tempore ipsâ maturitate collapſus eſſe videatur: quorum tamen vita qvo diuturnior, eò publicè utilior viſa eſt, eorum mors nunquam non acerba & immatura videri poteſt. Sed quando parens ac procreator rerum omnium Deus univerſum hominum genus eâdem mortalitatis lege devinxit; oſtenſaq; ſi per ipſius præcepta gradiamur, certâ ſpe melioris vitæ, commorandi nobis hîc diverſorium, non habitandi dedit: grates ei potius agere debetis, qvòd talem vobis Ducem ac Rectorem dederit, qvodqve vos illius virtute, ac bonitate tam diu frui voluerit, qvàm iniquiore animo ferre, qvòd eum qvanqvam viridi & crudâ ſenectute, conſumptis tamen corporis viribus, tot laboribus, periculisque jactatum, ex hoc inquieto ac turbulento ſalo, in illum, ut quidem ſpes eſt, placidisſimum portum perpetuæ qvietis ac tranquillitatis eduxerit. Nemo eo animo navigat, ut ſemper naviget; nemo militare diſcit, ut numquam militare deſinat; nemo eâ mente laborem ſuſcipit, ut alios ex aliis labores perpetuò excipiat: ſed & qvi navigat, portum, & qui militat, victoriam, & qui laborat, quietem atq; otium ſpectat: qvo qui pervenêre, gratulari eis

eis amici,non dolere illorum vicem ſolent. Vita hæc jactationis ac periculi plena navigatio eſt; militia omni ærumnarum ac laborum genere exercita; inexhauſta moleſtiarum undiq; ſuccreſcentium ſeges: quam ut qvisq; optimè novit, ita minimi facit;quam is demum tutiſſimè poſſidet, qvi de eâ cum Deus voluerit ponendâ ſæpiſſimè cogitat; quæ neq; ſtultis unquam longa eſt,neq; ſapientibus brevis. Non ut in eâ diu maneamus,ſed,ut ex eâ feliciter exeamus, optandum eſt.Numqvam viveremus, ſi hic perpetuò viveremus. Et tamen non tantùm venia tribuenda eſt illis lacrymis, qvas obitus majorum virtute præſtantium ex illorum, qui cum eis conjunctè, amanterq; vixerunt, oculis elicit, ſed etiam laudanda ac deprædicanda eorum pietas, qvi qvâcunq; ratione poſſunt, funera ipſorum ornare & cohoneſtare conantur. Nam & ſe, quibus artibus illi floruerunt,earundem ſtudio flagrare declarant,& cæterorum animos ad cupiditatem ejusdem gloriæ inflammant. Qvæ cùm à vobis abundè & cumulatè Joanni Epiſcopio præſtita ſint, nondum tamen veſtræ in eum pietati, ſatisfactum eſſe duxiſtis, niſi exiſteret aliqvis, qvi hodierno die publicè verborum aliqvid faceret: ne quid omnino,qvod ad exornandam ac celebrandam ipſius memoriam à vobis prætermiſſum diceretur. Id munus qvùm à me potiſſimum obiri volueritis, parebo voluntati veſtræ, & ſumma tantùm capita ſtrictim ac modicè attingam, laudes ipſius brevi ac perſpicuâ oratione complectar. Primùm igitur ex ſodalitatis veſtræ legibus, atque inſtitutis, certiſſimum ac firmiſſimum argumentum capere poſſe videor, qvo eum,& antiqvo ac nobili ortum genere, & eximiâ qvâdam, minimèque vulgari virtute præditum fuiſſe confirmem. Nam cùm legibus veſtris cautum ſit, ne qvis in ordinem veſtrum admittatur, quin prius eum & æqvè ab atavis & paternâ & maternâ ſtirpe nobilem eſſe liquidò conſtiterit: quis eſt, qui cujus in pectore aut in humero candidam illam crucem, velamentum atque inſigne ordinis Hieroſolymitani, videat, qvemqve ſuffragii jus habere in

Dd comi-

comitiis veſtris ſciat, de illius nobilitate dubitare amplius poſſit? Eodemq; modo de virtute argumentari licet. Nam cùm in mandandis honoribus in eoqve præſertim deligendo, qvi vobis ſummo cum imperio præſit, nullius rei præterqvàm cognitæ ſpectatæqve virtutis rationem habere ſoleatis: dubitari de Magni Magiſtri virtute non poteſt, qvin eàdem operà de veſtrâ in ferendis ſuffragiis fide ac religione dubitetur. Sed hæc qvidem, qvanqvam magna ſunt, huic tamen cum multis aliis communia ſunt. Illa propria, qvòd ſeptemdecim annos natus, (qvæ ipſa ætas Romanis olim moribus ad auſpicandam militiam conſtituta erat,) cùm immaniſſimus hoſtis Rhodum ita obſeſſam teneret, vix ut illius ſervandæ ſpes jam ampliùs ullâ ſupereſſet: generoſus adoleſcens, cui virtus & pietas tenerum pectus acribus ſtimulis perpetuò foderent, relictâ patriâ, relictis ſuis, iter ingreſſus eſt, eo animo, ut cùm Rhodum veniſſet, aut opis aliqvid pro virili parte afferret obſeſſis, aut cum eis adverſus barbaros dimicans, juvenili ſanguine Chriſto humanæ ſalutis auctori litaret. Qvo in itinere Meſſanam advectus, cùm conſcenſâ triremi adverſis uſus tempeſtatibus, curſum tenere neqviiſſet, venit interea in Siciliam, amiſsâ Rhodo, vir æternâ memoriâ digniſſimus Liladamus veſtræ ſodalitatis illo tempore Magiſter: qui adoleſcentuli virtutem efferentem ſe, & foras emicantem admiratus, adactum ſacramento & cruce candidâ ornatum, ritu veſtro inauguravit, poſteaqve cùm Romam, cùm in Galliam, cùm in Hiſpaniam, cùm in Melitam proficiſceretur, numquam à latere ſuo diſcedere paſſus eſt. Quid virtutis, qvid conſtantiæ, qvid militaris diſciplinæ ex aſſiduo ac diuturno talis viri contubernio avidiſſimum per ſe omnis honeſtatis juvenem hauſiſſe credendum eſt? Mortuo Liladamo alumnus illius diſciplinæ Epiſcopius totos ſexaginta annos ita in cœtu veſtro verſatus eſt, nulla ut interea adverſus hoſtes Chriſtiani nominis expeditio ſuſcepta ſit, cui ipſe non interfuerit; in quâ egregiam operam Reipub. non navaverit; in qvà non ita ſe geſſerit, ut ſemper inter paucos ſin-

ſingularis ipſius virtus emineret. Teſtatur illius virtutem Peloponneſus; teſtatur Africa: qvæ illum, altera in Methones, Conones, Naupacti; altera in Tunetis & Turris Regiæ expugnatione, & in illo calamitoſo Cirtenſi prælio ſpargentem in hoſtes funera, nec illorum, nec ſuo ſanguini parcentem viderunt. Sed & poſtea, cùm in Galliâ eſſet & Melitam obſideri audiiſſet, tantâ celeritate, ut evolâſſe eum, non iter feciſſe diceres, per mediam hoſtium claſſem cum aliqvot militibus, quibus ipſe præerat, in inſulam magno cum periculo, ſed majori etiam hoſtium admiratione penetravit. Multa properanti prætermittenda ſunt, quæ vel ſingula niſi copia obſtaret ſatis amplam ad dicendum materiam ſuppeditare poſſent. Dandis igitur aſſiduis induſtriæ virtutisqve documentis, & multis maximi momenti publicis muneribus, fortiter, prudenter, feliciter obeundis, ita ſibi conciliavit omnium animos, ut qui maximus honos ſuffragiis veſtris deferri poteſt, anno poſt ſalutem hominibus reſtitutam 1572. pridie Kalend. Februarii ſine ullo ambitu abſens communi conſenſu delectus ſit, qui ſummam poteſtatem in univerſam ſodalitatem obtineret. Qvo ex tempore patentiorem campum exercendæ virtutis ſuæ nactus, ita implevit omnes boni principis numeros, ut veſtram in eligendo ſapientiam, ipſius in regendo ſapientia comprobârit. Nam ut à cultu divini Numinis principium ducam, qvod fundamentum omnis virtutis eſt, numquam ille ullum diem abire paſſus eſt, qvo non rei divinæ intereſſet, qvo non ipſe manibus ſuis cibum tredecim egenis hominibus porrigeret ac miniſtraret. Templum etiam pecuniâ ſuâ ampliſſimum & ornatiſſimum extruxit, ſacerdotibusqve, qui rem divinam qvotidie in eo templo facerent, mille ducentos aureos nummos annuos adtribuit, ibidemqve in monumento pulcherrimo eorum, qui ante ſe in eodem magiſtratu fuerant, corpora condidit ac collocavit. Et pietas igitur ipſius, & magnificentia cùm ex iis, quæ dixi, tum è multis ejuſdem generis aliis percipi poteſt. Quid ego nunc comitatem, affabilitatem, huma-

humanitatem prædicem? quæ tanta erat, ut neminem aut aſpectu aut colloqvio ſuo arceret, omnium poſtulata libenter cognoſceret, nihil juſta petentibus denegaret. Si quid negare cogebatur, eâ tamen utebatur lenitate ſermonis, ut eos qvoqve, quibus negabat, æqvos à ſe placatosqve dimitteret. Liberalitatem autem ipſius multis & privatim & publicè ſalutarem fuiſſe conſtat: nam, & ſuis opibus multorum inopiam ſublevavit, & viduarum, ac pupillorum quaſi communis parens fuit, & multas virgines, multasqve mulieres honeſto loco natas, quæ propter paupertatem, conditionem reperire non poterant, dote de ſuo datâ collocavit. Quin etiam cùm intelligeret à multis inhoneſtis mulieribus filias ali, quas, cùm adoleviſſent, in eandem turpitudinem ſibi conſtituerent: occurrendum manifeſto periculo ratus, puellas tota inſula conquiri ac comprehendi juſſit, & in extructum à ſe ejus rei causâ cœnobium includi, ut illic ſanctè ac pudicè educatæ, ſuo tempore, aut perpetuam virginitatem Deo voverent, aut nuptum, ſi ita mallent, traderentur. Quid jam Xenodochia, Noſocomia, Orphanotrophia ab illo vel inſtituta vel redditibus aucta commemorem? Vox me citius, aut dies, quàm materia deficiat, ſi ſingula perſeqvi vellem. In annonæ verò difficultate, ſæpe magnam vim pecuniæ egentibus tradidit, ſæpe cùm magnam frumenti copiam è remotis locis comportandam curâſſet, eodem illud pretio diſtribuit, quo ibi unde adductum erat, vendebatur. Injuriam verò neque facere ipſe, neque eos, qvi facerent, perpeti poterat. Judex inſontibus optabilis; iis, qui vel per errorem, vel metu aliqvo ac calore animi deliquiſſent, placabilis; in eos, qui certâ & obſtinatâ malitiâ ac pravitate peccâſſent, planè inexorabilis. Quâ ſeveritate ſimulqve aliis quibusdam, quæ ſilentio involvere ſatius duco, (neq; enim ita eum laudare inſtitui, ut cujusquam errata detegam,) cùm in ſe nonnullorum odia concitâſſet, effectum eſt, ut propter quasdam ſuſpiciones, exactâ jam ętate, Romam à ſum-

mo

moPontifice vocaretur.Sed ut exoriente ſole nebulas diſſipari, & evaneſcere videmus:ſic ipſo adventante,omnes illę nubeculę ſuſpicionum evanuerunt.In urbem igitur ingreſſus eſt eo concurſu omnium ordinum,eâ pompâ & celebritate,cùm ipſe etiam Pontifex eum quàm honorificentiſſimè excipi juſſit, ut non ad dicendam cauſam venire, ſed jã tum pulcherrimum de obtrectatoribus ſuis triumphum agere videretur. Divertit ad illud decus, & ornamentum ampliſſimi ordinis AloyſiumCardinalem Eſtenſem,qvi,ut ſanguine regio editus, ita animo planè regio prædítus, eo cultu atque apparatu, dignitatis ac venerationis pleniſſimum ſenem apud ſe habuit, ut admiratio etiam eos caperet,qui, quæ in aliis admirabilia videntur,ea Cardinali Eſtenſi uſitata & qvotidiana eſſe noverunt. Itaque interdum auditus eſt optimus ſenex, cùm jocans (ut ſecura innocentia eſt,) diceret, magnam ſe gratiam debere obtrectatoribus ſuis: illorum enim operâ ſibi eos honores Romæ habitos, qvos ipſe nunquam optare auſus eſſet; plus multò eos ſibi profuiſſe odio, quàm obſeqvio prodeſſe potuiſſent. Ergo cùm eum tota civitas in ſinu atque oculis ferret; cùm quacumque inceſſerat, qvaſi exemplum qvoddam antiqvæ virtutis ac probitatis ſpectaculo eſſet; cùm eum Pontifex libenter audiret, libenter videret, eximiâ qvadam caritate complecteretur: dolore lateris correptus & intra paucos dies abſumptus eſt, tam placidè ac leniter, tantâ cum teſtificatione pietatis Chriſtianæ, ut magnam ſpem omnibus fecerit, non tam illam mortem, qvàm migrationem ex mortalitate ad immortalitatem fuiſſe. Qvem enim paulò antè iis, à quibus graviter læſus erat, agnito errore veniam petentibus, tam facile ignoviſſe meminimus; ejus qvoqve peccatis facilè à divinâ bonitate ignotum eſſe confidimus.Qvòd ſi quid,ut humana fragilitas fert,in ipſo vitę exitu expiandum adhuc eluendumq; ſuperfuit: certò ſperamus fore,ut tam multis Eccleſiæ precibus, tam multis eleemoſynis,tam multis oblationibus& tempus pœnæ contrahatur, & ardor mitigetur. Nunç vos milites fortiſſimi,

 qui

qui & vivum tantoperè amâſtis,& ereptum tam multis honoribus proſecuti eſtis, unum etiam quiddam illius nomini ac memoriæ tribuite, idqve non me, ſed ipſum vivum adhuc & ſpirantem à nobis petere exiſtimate. Fuit antiquitus apud multos conſuetudo, qvæ quisque vivus maximè amaverat, ea cum illo mortuo, aut cremandi aut ſepeliendi. Vos contra facite. Quæ magnus hic non ſodalitatis modò veſtræ, ſed virtutis & officii magiſter cariſſima dum vixit habuit, ea, ut perpetuò conſervetis, operam date. A quibus autem illum toto animo abhorruiſſe ſcitis, eorum reliqvias omnes eodem qvo ille tegitur tumulo, condite, eorum fibras elidite, ſemina extinguite. Amavit ille cùm alia honeſta omnia, tum concordiam in primis, & animorum conſenſionem: inteſtina autem odia, & diſcordias ac diſſenſiones ſemper capitales Reipub. peſtes judicavit. Agite igitur viri fortiſſimi, flores ex omni Chriſtianâ nobilitate delecti, columina virtutis, terrores Turcarum firmamenta ac propugnacula Chriſtianorum, deponite omne ſtudium contentionis, delete omnem memoriam offenſionum, conſentientibus ac conſpirantibus animis ad defenſionem Chriſtianæ religionis incumbite; omnem iram, omne odium, omnem ulciſcendi cupiditatem in hoſtes illius effundite, qvæ tam multis hodie tamq; ſævis tempeſtatibus agitata, in veſtrâ virtute, ſi concordes ſitis, non minimum ſibi eſſe præſidium putat. Sepelite cum illo mortuo ea, quæ ut in perpetuum ſepelirentur, ſepeliri jam pridem ipſe voluiſſet. Diſſenſionibus enim maxima imperia labefactantur ac corruunt: mutuæ charitatis vinculo etiam, qvæ per ſe parum firma ſunt, continentur.

M. ANTO-

M. ANTONII MURETI EPISTOLÆ

tribus libris diſtinctæ:

quibus admiſcentur paſſim & aliorum quædam ad Muretum.

MARCI ANTONII MURETI EPISTOLARUM LIBER PRIMUS.

M. ANTONIUS MURETUS, JOANNI NICOTIO V. Clar. Conſiliario Regio *S. D.*

EPISTOLA PRIMA.

Ultæ cauſſæ ſunt, Joannes Nicoti, vir clariſſime, propter quas magnorum & illuſtrium virorum epiſtolæ expetantur. Sunt quas ſermonis nitor & elegantia, & nativa qvædam pulchritudo, nullo, ut videtur, artificio exculta, nullis pigmentis colorata commen-.Sunt contrà, quæ & verborum & ſententiarum minimè gato genere cultum & artificium oſtentent. Nonnullæ m ita ſcriptæ ſunt, ut hiſtoriam quaſi quandam contint eorum temporum, quibus ii, qui illas ſcripsêre, erunt. Atqve hæ, ſive à diſertis, & ingenuarum arn ſcientiâ expolitis hominibus prodierint, tantò diùs leguntur; ſive etiam ab iis, qui lepore ac fetate dicendi caruerint, non tamen propterea neuntur. Hiſtoria enim, ait Plinius, *quoquo modo ta delectat.* Graves qvædam & philoſophicæ, offiræcepta tradunt; falſas opiniones evellunt ex ani quanta in virtute dignitas; quanta in vitiis turpitu-, docent: quo in genere Seneca excellit. Quædam, nſi ad res modò privatas & familiaria negotia

pertinent, excitant tamen hominum ſtudia, propter eorum, à qvibus ſcriptæ ſunt, auctoritatem. Naturâ enim comparatum eſt, ut, qvos admiramur ac magnificamus, eorum omnia maxima minima cognoſcere cupiamus. Rectéqve ac verè Xenophon, virorum virtute præſtantium non ſeria modò, ſed & joca digna eſſe ait, qvæ memoriæ commendentur. Et certè ſi vaſcula qvædam, quibus illi uſi erant, & alia, qvæ in eorum ſuppellectile ac frivolis fuerant, mortuis ipſis cupidos emptores invenerunt: (qvomodo lucernam Epicteti mille drachmis, Protei Stoici baculum talento venditum accepimus:) multò magis eorum quamlibet tenues & exiles epiſtolæ in pretio eſſe debent. Sed ego hæc omnia mecum agitans, cauſſam tamen reperire nullam qveo, cur aliquem epiſtolarum mearum librum videre multi iſtic, ut ſcribis, elegantis ingenii homines concupiſcant. Sive enim latinas literas amant, & ad aliquam latinè ſcribendi facultatem pervenire cupiunt: qvisquámne eſt, qui, cùm extent Ciceronis, Senecæ, Plinii epiſtolæ, non dicam ex meis, ſed ex cujusquam, qvi his mille annis vixerit, latinæ linguæ, aut integritatem, aut copiam ſibi petendam putet? Idem etiam de illo qualicunq; ſcribendæ epiſtolæ artificio dixerim. Quid enim aut Plinio limatius, aut Senecâ gravius, aut Cicerone in omni genere perfectius optari poteſt? Gravidarum mulierum morbus ille fuerit, qvæ, neglectis bonis ac ſalubribus cibis, cinere ſe nonnunqvam & carbonibus paſcunt. Ne res quidem ipſæ adducere, aut invitare qvemquam poſſunt ad epiſtolas meas cupidè legendas. Homo enim privatus, qui ita in libris ac literis conſenuerim, nullam ut unqvam attigerim Reipub. partem, nullam unqvam epiſtolam ſcripſi, niſi qvæ ad mea non magni momenti negotia pertineret. Quis autem ego ſum, ut, qvod poſtremo loco poſui, auctoritate quisquam adductus meâ res meas cognoſcere cupiat? Mitto jam, qvod cùm in cæteris, tùm in hoc præcipuè genere ita negligens ſum, ut epiſtolas uno impetu fuſas, raro admodum bis legere; certe qvidem nunqvam bis

s ſcribere, ſed ut primùm fluxerunt , liturarum ſæpe ac
ıcularum plenas, ad amicos mittere ſoleam. Itaqve mul-
m negotii habui in iis, qvas ad te nunc mitto , colligen-
s. Nam præter paucas, qvas familiares quidam mei de-
ipſerant, ceteræ ab iis ipſis , ad qvos miſſæ erant , aut
iis, in qvorum manus mortuis ipſis pervenerant, corro-
ndæ, qvaſiqve oſtiatim conquirendæ fuerunt. Quas non
o ordine aut perſonarum aut temporum , (neqve enim
tanti videbatur,) ſed ut qvæque allata erat , & cum eis
nnullas ad me à viris doctrinâ & auctoritate præſtanti-
ſcriptas, in unum volumen congerendas curavi; ut
vel voluntati obſequerer , vel auctoritati obtempera-
n. Tantum enim & amicitiæ noſtræ , & prudentiæ tuæ
naximis muneribus publicis obeundis jam pridem ſpe-
æ tribuo, ut nullâ in re tibi aut volenti negare, aut ſua-
ti adverſari fas putem. Quare quid à me poſtules , aut
d me facere jubeas , ipſe videris : certè, quidquid po-
averis, qvod quidem in me ſitum ſit , conſequêris. Hôc
m æqviore animo paſſus ſum exſtare aliqvas epiſtolas
s, qvod quædam multis jam abhinc annis editæ ſunt
meis, de quibus ſcribendis ego ne per ſomnium qui-
unquam cogitavi. Confinxerat eas is ipſe , qui tan-
n à me ad ſe miſſas divulgaverat, homo eruditus ille
lem, ſed improbus, & naturâ nocendi ac malefaciendi
dus: cùm plurima & maxima officia , quibus à me af-
us erat, ſummis injuriis compenſare vellet. Qvâ de re
à me graviter objurgatus, multis cum lachrymis à me
am petiit, laqveo digna commiſiſſe ſe faſſus ; cùm ei
oni Hadrianus Turnebus , & Joannes Auratus præ-
s intereſſent. Sed mittamus hæc. A te pro amicitiâ
â peto, des operam, ne quid iſtic excudatur pro meo,
meum non ſit. Quid enim futurum eſt, niſi coërcea-
lorum audacia, qui ſuperioribus menſibus poëma
ldam de laudibus Joannis Auſtriaci, qvod ego nun-
n legeram, pro meo ediderunt? In qvo & mihi & ei
illud poëma eſt, impoſita inſignis injuria eſt. Nunc

tuâ

tuâ potiſſimùm fide, diligentiâ, auctoritate, voluntate erga me fretus, nihil tale poſthac eventurum eſſe confido. Vale. Romæ 9. Kalend. Septemb. M.D. LXXIX.

JOANNES NICOTIUS Libellor. Supplic. in Regia. Mag. Marco Antonio Mureto Viro eruditisſimo,

S. P. D.

II.

Reſpondet præcedenti.

REm periculi mei me feciſſe ex te audio, quòd efflagitatione meâ, quas ad pleroſque amicos tuos dediſti, litteras tandem in manus hominum venire ſinas. Ego verò, mi Murete, id quid periculi ſit, non ſanè video: excidiſſe tibi quidem certè ſingularis hujus erga literatos omnes beneficii gratiam facilè perſpicio, qui iſtam clavam de manibus me tibi extorſiſſe tam ingenuè fateare. Nulla enim mehercule, earum, quas memoras, cauſſa ſatis juſta, ad premendum tibi unquam fuit. Nam quum jam inde ab adoleſcentulo, unus è noſtris hominibus, Romanam illam amplitudinem ac dignitatem, & quovis ſcribendi, & toto ipſius vitæ genere ita- ſis conſectatus, ut fato tuo civitate etiam Romanâ donatus fuiſſe videare, quiſquam, quæſo, erit, qui quum tuas epiſtolas leget, non ex orationis venuſtate (Romanâ iſtâ quidem prorſus) & eximiarum atq; præſtantium rerum tractatione, ſingularem & voluptatem & fructum capiat? Quæ tu ſummè doctus, ad præſtantes omni probitate atq; eruditione viros ſcripſiſti, quotidieq; quin ſcribas, efficere planè nequis, non ex earum quidem commentationum genere ſunt, quibus non amplius quodvis, quàm ſamiliarium epiſtolarum nomen, meritò debeatur. Literatorum, Marce Antoni, ac ſtudiis doctrineq; deditorum virorum inter ipſos per literas conſuetudo, quidpi-

am

m egregium atq; excellens ſemper habuit, perpetuóq; habi-
ra eſt. Id adeò quidem, ut illorum, qui olim extitére, etiam
μπίσια ac δῖπνια in rebus operâ & oleo noſtro dignis eſſe
camus. Fuit, eritq;, quoad quidem mortales terram co-
t, cuiq; ſeculo rerum & publicarum & privatarum, tùm
rum quoque, quas neutrarum expertes facilè dixeris, ſua
ædam norma ac ratio, quam, qui id ætatis degunt, multò
rtè magis ère ſuâ condiſcant, perceptamq; uſurpent, quàm
e longè anteactis ſeculis extitit. Memini equidem me,
ùm in Luſitaniâ Chriſtianisſimi Regis Legatus eſſem, non
n in rebus Legationis illius commodè gerendis antiquis, vel
leribus, quæ cum Luſitanorum Regibus, noſtris olim inter-
ére, vel Annalibus utriusque gentis verſandis, quàm quo-
n ætati ferme ſuppares ſumus, adjutum ac ſublevatum
ſe. Enimverò, Murete, nonnihil haud ita diſpar in iſto
m ſcriptorum genere contingit. Nam quum ad conſue-
ines hominum inter ſeſe inſtruendas atque ornandas, quæ
omni doctrinâ eruditi cum ſui ſimilibus per literas col-
untur, magnopere conducant; ipſa autem conſuetu-
m colendarum ratio ac diſciplina, nequaquam in æta-
olùm, verùm etiam propè jam in annos ſingulos varia
iat: non tam aut Ciceronis quidem ipſius, aut aliorum,
refers, epiſtolis, qui nunc inter homines agunt, quàm
tuis, aut eorum, qui tui ſunt ſimiles, qui profectò
auci ſunt, adjuvabuntur. Non ſunt denique ejus-
i tuæ epiſtolæ, quæ ſeclis innumerabilibus manere,
ut Scævola ajebat, caneſcere nequeant. Itaque tu
bi deſis, valdè te hortor atque moneo. Meo res o-
planè, quandoquidem itâ tibi cavere velle videris,
ulo eſto. Etſi verò id me tutò jubere facilè ſentio:
ge tamen ac conditione quodvis periculum abfutu-
promitto, ſi, quod nunc agis, id tu multò dehinc et-
rolixiùs ages, quæq; in iſto genere poſthac ſcribes, di-
er ac ſummâ fide ad me perferenda curaveris. Quod
n ſcribis, partum à malevolo, neſcio quo, per ſummam
em, ſuppoſitum tibi fuiſſe, qui falsò ſe tuum eſſe dictárit,
id

id equidem adeò immeritò tibi accidiſſe, ut debeo, magnoperè doleo. At hercle, ille mihi haud ſatis inſidiosè eam fraudem adornâſſe videtur. Qui enim ſcripta tua legerit, vix alterius cujusquam, quantumvis affabre effictum commentum, pro tuo agnoſcet. Sunt, mi Murete, peſtes quædam hominum, per ſummam nequitiam ac inertiam alienâ laude dolentium. Quos tu, cui quidem bene beateq; vivendi ratio conſtat, propter magnitudinem & animi & ingenii, moderatè feras oportet. Hujuſmodi ego hominum monſtra à laceſſitis ulciſcenda minimè eſſe cenſeo, quibus ipſis invidia, quâ miſerrimè peruruntur, ſatis ſuperq; perenni ſupplicio eſt. Nam monſtro ſanè haud abſimile eſt, in obſcuro Patriam jacere malle, quàm ferre æquo animo, lumen ei à præſtantiore quopiam præferri. Haud ſanè luminoſior usquam Gallia noſtra futura erat, quo illum animo fuiſſe intelligo, quàm quantum ille ſuâ face ei prælucere potuiſſet. Non, ut in prædiis urbanis, æquè in literarum morumq; ſtudiis, ne altiùs quis tollat, actio ullo unquam jure prodita apud ullum unquam populum fuit. Quin τοῦ ἀγαθοῦ παντελῶς μὲν πᾶσιν ἐφίεσθαι ἐξεῖναι, *tuus ille, aut ſi certè das, etiam noſter in* Νικομαχείοις *docet. Nihil planè erat, quod malevolus ille jure queri poſſet, ſi tu, doctrinâ ſingulari ac ingenii vi admirabili, in ſublime te efferens, ipſius (qui ne in ſecundis quidem fortaſſe conſiſtit) feneſtellis officiebas: quum ipſi pariter altiùs tollendi, omnium gentium inſtitutis ac moribus, jus eſſet. Ut ille mihi prorſus ignaviter, ne dicam nefariè, ſibi proſpexiſſe videatur, qui Patriæ, in quâ ambo & nati & educati, quòd ſummo ornamento es, erisq; dum latinæ loquentur literæ, id* λίαν φθονερῶς *damno ſibi eſſe exiſtimârit. Sed illum jam miſſum facio. Tu verò, mi Murete, quâ animi magnitudine polles, hanc fraude tibi injuriam factam magnificè contemne: ac perge porrò, quò jamdiu contendis, ad palmam, quam ſanctiſſimi mores, & in omni doctrinâ exantlati labores tibi mox in manum dabunt. Me tibi vindicem, quoad vivam, ſi quidem me ad eam rem idoneum cenſes, non defuturum, hoc mihi credas, vehementer velim. Vale, & me,*

me, quod facis, etiam atque etiam ama. Dat. Braiæ Comitis Roberti, pridie Kalend. Octobr. M. D. Lxxix.

M. ANTONIUS MURETUS S. D. *PAULO MANUTIO.* III.

Reſpondet Manutio ad lib. III. Epiſt.7. Quid homini non timendum? *Cæterùm hæc Mureti Epiſtola legitur & in Epiſtolis Clarorum p.289.*

HEri redeuntem meà Balneis Aponi, qvò me partim animi, partim valetudinis cauſsà contuleram, exceperunt litteræ tuæ: quæ, quàm mihi gratæ fuerint, noli qværere. Mihi crede: quidquid reliqvum erat moleſtiæ ἐξ ἐκείνου τοῦ συμπτώματος, ὃ περὶ πρώην ἔμαθες, deterſerunt, omnemqve exeo natam ægritudinem depulerunt. Habebant egregiam ſanè atqve illuſtrem ſignificationem veteris illius ac perpetui amoris erga me tui: de qvo, & ſi mihi nunquam, ut dubitarem, contigit: tamen fit, neſcio qvomodo, ut omnis illius expreſſio, quaſique profeſſio pergrata mihi, perque jucunda ſit. Ego, mi Manuti, cùm de eo, quod mihi contigerat, retuliſſem ad medicos, meque illis mni ex parte indicâſſem, neque quidquam de totâ meâ ratione ac conſuetudine vivendi reticuiſſem: nihil aliud eperire potui, niſi id, qvod ipſe per me facilè ſuſpicabar: ocere mihi, qvòd tam raro exirem domo; quodque, ut e impetus ceperat, ita me, nullâ habitâ ratione tempos, aut ad legendum, aut ad ſcribendum darem. Itaque de rum conſilio meditor paulò laxiùs ac ſolutiùs vivere, & te cibum ambulatiunculâ modici ſudoris aliquid excire; prætereaque, cùm videbitur, alienis & oculis legere, manibus ſcribere: quem ad uſum parare cogito amaenſem quempiam, cui epiſtolas inambulans dictem: ni- quid erit τῶν ἀπορρήτων: quanquam hæc quoqve interdum,

dum, ſed ἐν αἰνίγμασι. Antea enim ſolebam ſtatim à prandio calamum in manum ſumere, & horam unam atque alteram epiſtolarum ſcriptioni dare: qvo, reipſâ comperi, nihil eſſe pernitioſius. Cavebo igitur, &, ut mones, parcam mihi, cùm meâ cauſsâ, tùm mehercules etiam tuâ. Non enim levem neqve contemnendam jacturam faceres, ſi quid mihi contingeret. φίλου γὰρ οὐδὲν κτῆμα τιμιώτερον. Ego verò amicus tibi ſum, & amicus ex animo: quales admodum paucos eſſe, non injuriâ qverebatur Theognis. De Catullo, exiguam tu quidem mihi diem præfinis: ſed tamen dabitur opera, ut ſatisfiat tibi. Torqvatus Bembus reſpondit, ſe cognoſcendi mei cupidiſſimum eſſe, mihiqve libenter gratificaturum, quâcunque in re poſſet. Quod ſcribam, aliud nihil occurrit. etiam atque etiam vale mi Manuti A. D. 4. Kalend. April. Patavio.

EIDEM MANUTIO.

IV.

DE Tibullo & Propertio, *Libenter hoc & omne militabitur bellum*, ut ille ait. Ita enim de me meritus es, itaqve aſſiduè mereris, nullâ ut in re unquam à tuo ſtudio diſcrepare debeat voluntas mea. Sed quæſo te, quid tu facere cogitas? an fortè eadem operâ Catullum cum commentario meo; Tibullum autem & Propertium ſine ullo commentario emittere, eosqve tres unum in librum conjungere? Tale enim aliquid mihi venit in mentem ſuſpicari: Hoc ſi eſt, non equidem reprehendo, neque improbo; etiam librum puto vendibiliorem fore: ſed tamen novum, ut puto, multis videbitur. Sin alia quædam tua ratio eſt, fac ut ſciam. Nam, ſi ego rectè conjeci, καὶ τῆς σῆς προαιρέσεως ἐπέτυχον, capiam fortaſſe aliquid novi conſilii, qvod tibi non diſpliciturum eſſe confidam. Hodie conſtitutum factum erat cum amicis quibusdam, ut ad Torquatum adiremus unà: ſed hoc tempus nubilum, caliginoſum, pluvioſum, vereor ne illis obſtet, quò minùs ad me veni-

veniant. De loco Plutarchi mihi quoque cogitanti ac ſcribenti, permirum, perqve incredibile videbatur. Accuratiùs igitur cogitabo, & cras, aut ſummum perendie, totam illam rationem minutisſimè, καὶ τῇ ἀκριβολογίᾳ τῇ μεγίστῃ confectam, ad te mittam. Quid amplius? Uxoris tuæ fratrem nondum vidi. Hercules quoque tuus ſexto aut ſeptimo abhinc die venit ad me, neque unquam poſtea rediit. Ego autem, quando præſenti tibi ſtudium in te meum declarare non poſſum, libentisſimè illud, excipiendis, & καθ' ὅσον οἷόντε, omni genere officii proſeqvendis tuis declararem. Quare, etſi quid eorum cauſſâ posſim, non video, aut potiùs, nihil poſſe me, propè video: tamen erit mihi pergratum, ſi ita ad eos ſcripſeris, hanc domum æquè ipſis patére, ac tuam, neque quidquam mihi poſſe accidere gratius, quàm ſi me ipſi aliquid ſuâ cauſſâ facere jubeant. Ama me, mi Manuti, & valetudinem tuam cura. Prid. Idib. April. M.D. LVIII. PATAVIO.

Reſpondet Manutius libro III. Epiſt. 9: Rem enes.

EIDEM MANUTIO.

V.

DE Torquato *a*) vehementer amo te: exemiſti enim mihi ſcrupulum ſanè moleſtum. Nam ſubverebar, ad illum ſcribens, patris mentionem facerem, qvo id ſe animo accepturus eſſet: ideoque avebam videre iſtolam tuam; quæ me docuit, metum illum inanem iſſe. Illi igitur Tibullum, cujus principium mittam te cras, aut ſummum perendie. Interea operis, qvod ant, non defore, tuarum litterarum ſermo declarat. De opertio videbimus. Summopere cuperem, ſi commodè

Ee fieri

a) *Bembo, cujus mentio clara & ſupra Epiſt. 3. cuiq; dedit poſteà Tibullum ſuum, infrà lib. II. Epiſt. 11.*

fieri poſſet, ut Tibulli principium cum Catulli fine eodem filo conjungeretur. Cujus meæ cupiditatis qvæ cauſſa ſit, facilè te ſuſpicaturum puto. Eſſet, ut opinor, munus hoc pacto οὐκ οἶδ' ὅπως οὐ πρεπωδέστερον καὶ μυστικώτερον. Nihil tamen niſi tuo commodo velim. Qvòd tot verſus deletos miraris, dicam tibi, quid factum ſit. E libris, qvos ad me miſiſti, neuter erat, qui non in primo illo folio tam multa ad marginem adſcripta haberet, ut verendum eſſet, ne librarii fallerentur. Concerpſi igitur unum è meis, ſed tam multa in eo menda reperi, ut coactus ſim mutare conſilium. Qvòd autem numerus verſuum non congruebat, eò factum eſt, ut aliqvot delendi fuerint. Nam qvod ita cecidit, ut à pentametro inciperet pagina, non conſilio factum eſt, ſed caſu. Poteſt autem facilè corrigi. Characteres tui Græci ſanè luculenti; ac dolerem Gallorum noſtrorum vicem, qvos à te cæteris omnibus rebus jam pridem victos, typorum qvoque Græcorum elegantiâ ſuperatum iri video, niſi plus te, quàm pleroſque illorum, amarem. Edendi autem Syriani conſilium, cui tandem diſpliciturum, diſpliciturum verò? immò cui, qui quidem homo ſit, non ſummopere placiturum putas? Germanum illum iterum tibi commendo, bonus vir eſt, & litteratus: & bene apud eum beneficium collocabis. Sed ego captus dulcedine quâdam ad te ſcribendi, non ſentio tempus effluere. Vale. Hercules Podocatharus miratur te ad binas litteras ſuas nihil reſpondere: neqve non tamen facilè ſuſpicatur, id quod eſt, te non libenter ſcribere, niſi urget neceſſitas, cùm manu tua nunc quidem ſcribere neceſſe habeas. *Salvebis ab eo*, & à Molinio noſtro. De epiſtolis tuis noli laborare, brevi eas habiturus es. Iterum vale. Prid. Non. Maji. Patavio. Anno M.D. LVIII.

Reſpondet Manutius lib. III. Epiſt. 21: Græcos typos.

EIDEM

EIDEM MANUTIO.
VI.

SI Pegaſi ſint iſti tui operarii, tamen fieri nullo modo poteſt, ut uno die chartas quinqve deſcripſerint, quas heri te accepiſſe oportet: at tuæ hodiernæ litteræ ſignificant opus eis deeſſe. Itaqve quid cogitem, neſcio. Chartas qvinque, cùm iſtic eſſem, apud te reliqvi; alteras qvinque nudius tertius miſi: tu, ut omnia jam confecta eſſe ſignifices, cras tria folia impreſſa miſſurum eſſe de te dicis. Iterum tibi dico: qvid cogitem, neſcio. Nam, ſive illa ad te perlata ſunt: deeſſe illis, qvod agant, non poteſt; ſive non ſunt, verendum eſt, ne eodem modo aut intercipiatur, aut pereat, ſi quid amplius miſero. Itaque nihil amplius mittam, dum quid illis factum ſit, cognovero. Vale. o. Kalend. Maji. Patavio.

Reſpondet Manutius lib. III. Epiſt. 17: Tu vide: *um quâ epiſtolâ & ſequens 18*: Sedata jam tempe-ſtas, *cunjungenda eſt.*

EIDEM MANUTIO.
VII.

MIror, qvid acciderit, qvòd à te nihil hoc triduo litterarum; præſertim cùm adhuc ad binas meas nihil reſponderis; quarum alteras accepiſti cũ indice eorum, quæ Catullo peccaverant librarii: alteras *b*) cum tertio folio Tibulli. Utinam ne vera ſint ea, quæ mihi veniunt in mentem. Nam, verè ut dicam, ſummus amor erga te meus interdum vereri me cogit de firmitate valetudinis tuæ. Qvæſo, eripe mihi hanc moleſtiam: & ſi apud te eſt, ut voluſ, ad intermiſſum ſcribendi inſtitutum redi. Ego cùm primùm à tẽ litteras accepero, mittam ad te & Tibulli reliquum, & ſcholia. Vale. 3. Id. Maji. Patavio.

b) arum initium: Epiſtolam meã. *Eæ verò ſunt lib. III. Ep. 7.*

EIDEM MANUTIO.
VIII.

EGo vero te nihil de me tam improbè ſuſpicatum, certo ſcio: teque omnia ſcripſiſſe ἀπλούστατα καὶ ἀφελέστατα, perſuaſiſſimum habeo. Sed qvòd eâ de re ſcripſi, jocatus ſum, non tam in te, qvàm in me ipſum. Sed quando tu ita vis, omittantur ſanè hæc nomina. Catulli qvod reliqvum eſt, ad te mitto. Cætera urgeo. In iis, quæ accepi, non admodum multa librariorum menda ſunt: nonnulla tamen, ſed levis momenti, in Ode Sapphonis tria aut quatuor, quæ ſanè excidiſſe nollem. At hæc relinquamus. Cogito, cui Tibullum, cui Propertium, ex more, dicare debeam: neqve ſatis explicare me poſſum. Nam ex iis, qui mihi veniunt in mentem, alii σεμνότεροι ſunt, alii κενότεροι. Adoleſcentes homines vellem, ingenio eleganti & non alieno ab his litteris, &, totum φιλοδόξους magis, quàm φιλοχρημάτους. Omnino Venetiis *c*) exeundum eſt. Nam iſta littora planè littora ſunt, fruſtra ares, fruſtra ſeras. Tu, ſi potes, conſilio me adjuva. Nam mehercule, ſi nihil aliud oſtendatur, potiùs amiculo cuipiam meæ ſortis hoc munuſculum deferam, qui me amet, qui mihi bene cupiat, qui mihi ſaltem gratias agat, quàm cuiquam ex iſtis ſplendidis, qui omnia ſibi ultro deberi putant. Quæſo te, qvando ego neqve defugio, neque defugiam unquam, quicqvid tu voles laboris, ſuſcipe hanc cogitationem cauſsâ meâ, & quid facere debeam, mone. Novi te, ut in cæteris, ita in his qvoqve rebus acutiſſimum & ſagaciſſimum. Ubi tu τῇ ἀρίστῃ γνώμῃ, ut ſoles, conſilium dederis, quicunque erit eventus, æquiſſimo animo feram. Vale. A.D.V. Kalend. Maji. Patavio.

Reſpondet Manutius l. III Ep. 19: Qvid? tu me putas.

EIDEM

c) *Dedicaverat Catullum ſuum Bernardino Lauredano Patricio Veneto, (quære lib. II. Ep. 10.) aucupans aliquod præmium: ſed ſpe fruſtratum fuiſſe, declarant nimirum, quæ hic ſeqvuntur.*

EIDEM MANUTIO.
IX.

Reſpondet Manutio ad lib.III.Ep.21: Græcos typos.

DE Propertio quietus eſto. *Libenter hoc & omne militabitur Bellum, in tuæ ſpem gratiæ.* Neq; quod dixeram *d*), eò dixeram: ſed tu aliorſum accepiſti *e*): tantum enim loquebar περὶ τῆς προσφωνήσεως. Accipio tamen, quod das, fore, ut tui iſti Pegaſi *f*) minus incitatè volent. Mitto ad te epiſtolam ad Bembum *g*), αὐτοσχεδιασμένην. Mihi crede, ſemel ſcripſi, ſemel relegi: ſed eò fidentius, quòd ad te mittitur, tanquam Ariſtarchum, quidquid minus placuerit, ὀβελίζοντα, Per me quidem non interpoles modò eam licet, verùm etiam de integro cudas. Tantò melior erit, ſi tua erit; ac ne ſic quidem mea eſſe deſinet. Nam in hoc quidem genere τὰ τῶν φίλων. Quid amplius? Reliqua Tibulli cras mittam, ac fortaſſis etiam ſcholiorum partem, ut guſtum aliquem futuri operis capias. Tabellarii urgent. Vale. Molinius te ſalutat. Poſtrid. Non. Maji, Patavio.

Reſpondet Manutius lib.III. Epiſt.20: Mihi verò, ita vivam: *quam & hîc invenies lib.II. Epiſt.21.*

EIDEM MANUTIO.
X.

CUm Venetiis diſcederem, reliqui apud Sixtum Medicem, optimum & humaniſſimum virum, cujus, ut ſcis, hoſpitio uſus eram, libros aliqvot tuos, itemqve volumen unum mearum variarum lectionum: quæ omnia puto jam pridem ad te perlata eſſe. De Dionyſio injeci jam mentionem Cardinali: cùm ipſe me de te, tuisque rebus

d) *ſuprà Epiſt.5. verbis:* De Propertio videbimus.

e) *verbis:* Video te Propertium negligere: *quæ habes in Epiſtolis Manutianis lib.III. Ep.21.*

f) *explicari hæc poſſunt ex initio epiſt.6. hujus libri.*

g) *eam quære infrà lib.II.Ep.11.*

Digitized by Google

rebus perhumaniter interrogâſſet. Tu, ſi me audis, videbis, ut ne res in longum differatur. Nolim enim contingere, ut alius quiſpiam occupet. De ſene illo impuro quid vis tibi reſpondeam? denuo confirmâſſe ſe dicitur. Omnino tamen ſi homo bulla, eò magis ſenex. Sed ô incertam conditionem noſtram! Ille exſuccus, exanguis, exhauſtus, ſenio confectus, & ipſe orbis ſenium, qui jam jamque animam efflaturus videbatur, vivit tamen: vivit? imò verò; ſed nolo cætera, quæ leviter immutata, pulchrè, ut opinor, quadrarent. At Gallorum Rex, integrâ ætate, firmâ valetudine, maximis viribus, florentiſſimis rebus ſuis, inopinâ morte perculſus eſt. Quo quidem caſu valdè acciſæ ſunt ſpes noſtræ, magnaque hic & animorum & vultuum facta mutatio. Sed omittamus hæc. Cùm hîc ſunt ſtudioſi nominis tui, & ſcriptorum tuorum admiratores maximi: tum M.P.Medicus οὐ τῶν τυχόντων, homo & Græcarum & Latinarum litterarum ſcientiâ excultus, & Philoſophus, &, ſi quæris, mehercules etiam poëta valdè bonus, ita te amat, ut nihil ardentius fieri poſſe videatur. Eſt autem naturâ comparatum, ut, qvos amamus, ab iis etiam nos amari velimus. Cupit igitur ad amicitiam tuam meâ operâ pervenire: & eâ re ſcripſit ad te epiſtolam, qvam ad te cum his litteris mitto. Videor facturus injuriam humanitati tuæ, ſi te orem, ut ad ipſius litteras reſpondeas. Puto enim ſpontè facturum. Sed tamen, quia & ego hominem valdè amo, & ipſe te magnoperè obſervat, mecumque diligentiſſimè egit, ut id à te peterem, peto & quæſo. Quid jam? quid aliud? Nihil, niſi ut valetudinem tuam cures, & me ames, & Aldum noſtrum ſalutes meo nomine; quem ego, mediusfidius, in oculis fero. Vale. A.D. 14. Kal. Sext. Ferrar.

Reſpondet Manutius lib. III. Epiſt. 27: Vix credas.

EIDEM

EIDEM MANUTIO.
XI.

HEri ad te ſcripſiſſem, ſed volui gratificari Lazaro Mocenio adoleſcenti optimo, ingenioſiſſimo, ſtudioſiſſimo, quòd & ipſe incenſus erat cupiditate cognoſcendi tui, & eum ego cupiebam à te cognoſci, de qvo me tam ſæpè prædicantem audiiſſes. Hic enim eſt unus propemodùm, de qvo ego mihi omnia ſumma polliceri audeo: neqve metuo, ne me ſpes fallat. Quæſo te, complectere eum meâ cauſsâ quàm poteris humaniſſimè: dignus eſt enim omni benevolentiâ atque amore. Ingenium ſummum, induſtria mirifica, mores optimi atqve incorruptiſſimi. Denique quicquid dici de illâ ætate honorificè poteſt, id me de eo dixiſſe, & merito dixiſſe tibi perſuadeto. Accipies ab eo, quod ſupereſt Tibulli, & ſcholia mea in primum librum: de quibus cupio audire judicium tuum. Qvid eſt, qvod hodie ad me Molinius ſcripſit, mira quædam eſſe, quæ tu mihi, cùm iſtuc veniſſem, dicturus eſſes? Si me amas, quicquid eſt, ſcribe. Ego enim, niſi quid aliud acciderit, nondum me iſtuc venturum puto. Vale, 15. Kal. Junii Patavio.

Reſpondet Manutius lib. III. Epiſt. 22: Vehementer mihi.

EIDEM MANUTIO.
XII.

Reſpondet Manutio ad lib. III. Epiſt. 16: Paululum nunc quidem.

EGo verò Herculi quidem optimo atqve honeſtiſſimo adoleſcenti ſuâ & tuâ cauſſa; tibi verò, tuâ & meâ ex animo gratulor. Nam & ipſius ſtudiis & valetudini tuæ præclarè conſuletur, & ego epiſtolas à te accipiam non crebriores tantùm & longiores, verùm etiam, ita me Hercules amet, nitidiores & alacriores. Vel illa, quam hodie accepi, quàm feſtiva eſt! qvàm hilaris! quàm tua! Itaque

Molinius exultat qvotidie addi aliquid ad laborẽ ſuum *h*): ſoletque mihi ſæpè in ſermonibus dicere, ingenium tuum ſibi agrorum Siculorum ſimile videri: è quibus

Æſtivâ quantum decerpunt luce capellæ,
Tantum fecundus gelidâ ros nocte reponit.

Heri miſi ad te reliquam partem ſcholiorum in Tibullum. Nam in quartum librum cur hoc tempore nihil ſcribam, magna cauſſa eſt. Propertium urgeo: cujus principium paucis diebus ad te mittam: id eſt, cum Tibulli, qvod ab operis deſcriptum eſt, accepero. Columbinum tuum miſi, qui ad me accerſeret: ſed is negavit ſe domi eſſe. Cras ſi non modò columbinis, ſed aquilinis etiam feratur alis, non effugiet colloqvium meum. Vale mi Manuti, καὶ μὲ, ὥσπερ εἴωθας, ἀντιφιλῶν διατέλει. 7. Kalend. Junii. Mira illa, de quibus mihi Molinius ſcripſerat, ſi potes, ſcribe, aut apertè aut συμβολικῶς.

Reſpondet Manutius lib. III. Epiſt. 24: Molinio dixeram.

EIDEM MANUTIO.
XIII.

Reſpondet Manutio ad modò memoratam: Molinio dixeram.

SI nihil eſt aliud, præter occultam quandam coitionem factam à duobus civibus, amicis noſtris, ad dejiciendum eum, qui ſucceſſit in Polyphemi *i*) locum: cauſſa nulla eſt, cur id tantoperè celatum velis. Nam hîc quidem res omnium ſermone celebrata eſt. De Ferrarienſi, neqve nihil

h) *Molinio enim, qui hanc in rem detulerat operam ſuam, deſcribendæ dabantur Manutianæ, ut edituro eas Manutio remitti poſſent. Intelliges è libri III. Epiſt. 6.*

i) *Polyphemi nomine Franciſcum Robortellum deſignari haud vana ſuſpicio eſt. Declaravi rem pluribus in præfatione ad Manutianas, b. 1.*

nihil eſt, quod audiſti, neque tamen mihi adhuc, quid facere debeam, conſtitutum eſt. Omninò *k*) cuperem aliquam μεταβολὴν. Non quin placeat magis in dies Patavium: ſed quid intelligam, ſcio te quoque intelligere. Neq; verò ita multum laborarē; Sigonióne an mihi etiam, ſi qværis; mihi quidem magis arrideret ea conditio, quà nunc eſt Sigonius: idqve cùm aliis de cauſſis, tum quia tecum eſſem. Spes eſt, aliquid ſuper hâc re ante Octobrem à III. viris conſtitutum iri. Neqve ſanè facere aliter poſſunt, niſi paulatim Patavinam ſcholam exinaniri velint. Expectabimus igitur, &, ſi res ſuccedet ut volumus, gaudebimus; ſin, humaniter feremus, & proſpiciemus rationibus noſtris. Propertium urgebo, ut jubes. Scholia in Tibullum, cùm inibi erit, ut excudantur, velim ad me paulò diligentiùs inſpicienda mittas. In carminibus, quibus celebratur hortorum Deus, jambica quædam ſunt, quæ ab omnibus tribuuntur Tibullo. Unum etiam ejuſdem argumenti epigramma reperio in antiquo Tibulli libro. Hanc igitur appendiculam adjiciemus, ſi voles. Quartus liber tam multa habet quæ non intelligam, ut in aliud tempus differre ſatius putem. Valdè me pupugit, qvod ſcripſiſti de Simiolo illo Pariſienſi: nunquam putâſſem ſub tantâ ſimplicitatis ſpecie latere tantam perfidiam. Mihi paucis diebus ad illum alterum neceſſariò ſcribendum eſt: egoqve ſi tibi ita videbitur, libenter faciam, ut inſeram litteris meis, teſtimonium meum judicii de eo tui. Tu maximo animo contemne iſta omnia, ut facis, & ad valetudinem tuam vel conſervandam, vel confirmandam omne ſtudium confer. Vale. 4. Non. Jun. Patavio.

Reſpondet Manutius lib III. Epiſt. 10: Remitto ſcholia.

k) *Ad hæc verba notavi aliquid dicto loco b. 2.*

EIDEM MANUTIO.

XIV.

CUm conſtituiſſem hodie ad te ſcribere, heſterno die non ſcripſi, qvòd (ἀτρέκειαν εἰπεῖν) ſtomachum mihi moverant verſus, qvos ad me miſeras; de quibus tamen valdè amo te. Defunctus enim, ut ſemper amici officium es, cùm ea, quæ ad me tantoperè pertinerent, mihi non ignota eſſe voluiſti. Sed impurum ego illum ſi vivo; etſi rectiùs tu: qui tetra hæc & impura animalia, ut deſpiciam, mones. Coràm igitur colloquemur. De Dulcio, eum enim ſignificari puto, conſilium tuum ſeqvar. Ad te ſcribere aliquid te dignum, mihi hoc crede, geſtit animus: & eſt ὑπόθεσις præclara, aut innumerabiles potius ὑποθέσεις. Sed ita pridem verſus facere deſtiti, ut valdè metuam, ne nihil ſuccedat. Tentabo tamen, etſi nunc, propter hoc conſilium de migratione, animo non ſum valdè apto ad poëticas hilaritates. Erat & ad Petrum τὸν ξηρόκρεων l)(finge aliquod ejuſmodi nomen aut latinum aut vernaculum, ita quem dicam intelliges,) ode una jam pridem ſcripta: de quâ, quid faciam, neſcio. Nam neque cum homine in eam ſuſpicionem adducto, niſi prius de illius innocentiâ conſtiterit, quidquam mihi eſſe negotii volo: & perire eam, etſi nihili eſt, nollem. Ad hæc exſpecto, qvid ſentias. Nunc eſt qvod te magnoperè oratum velim. In iis litteris, quas ante hos 15. dies ad Petrum Morinum dederam, narrabam deferri mihi conditionem opimam & honorificam inprimis: neqve, quænam eſſet, exprimebam; ajebam autem, me eam neqve accipere, neqve planè repudiare audere, niſi benè penitus perſpecto ejus, qui me ad ſe

l) ξηρὸς, ſiccus, *Ital.* ſecco: κρέας, caro. *Opinor indicari* Petrum Carneſecum, *quem Thuanus lib. XXXIX. f. 779. ſcribit à Pio V. Pontifice Anno 1566. damnatum ad ignem, quòd cum ſectariis (ſic vocat) coluiſſet amicitiam. Multa ejus mentio in Epiſtolis M.A. Flaminii à Camerario editis, ubi* Carneſeca *vocatur.*

ſe vocat, animo. Nunc cuperem, (ac vide quàm improbus ſim, qui te qvoque meâ cauſsâ improbum fieri velim,) cuperem *m*) igitur, epiſtolam ad me benè longam eo argumento ſcriberes, ut laudares conſilium meum, qui & lucro præſenti, quod, ut ſcis, offerebatur, & tranquillitati ſtudiorum meorum, & aliis ejusmodi rebus, hujus familiaritatem, ἢ θεραπείαν, ἢ ἄλλο ὅτι ποτὲ ὀνομαζόμενον καλῶς ἂν δέχοιτο, antepoſuerim. Erit tibi campus ampliſſimus amplificandi conditionem illam, quam repudio, & tamen ex contentione oſtendendi, quantò ſit hæc honeſtior ac ſplendidior; dicendi de hominis ipſius laudibus; etiam de iis, qui cum eo ſunt, ſi quis eorum tibi nominatim appellandus ac celebrandus videbitur: idque cùm ad meas rationes accommodatiſſimum fuerit, tum tibi fortaſſis nō inutile ad gratiam ipſius recolligendam, & ad medicinam faciendam animo nonnihil, ut ſcis, exulcerato. Vellem etiam certo prædiceres fore, ut magnos aliquando ex eo induſtriæ meæ perciperem fructus. Puderet eum fortaſſe olim, facere te ψευδόμαντιν. Eam autem epiſtolam ad ipſum finem tuarum imprimi vellem. Hoc à te vehementer peto. Eà lege tamen, ſi tibi quoque hoc è re utriusqve noſtrum fore videtur. Cras cetera. Vale mi optime & optatiſſime Manuti. Epiſtolæ tuæ nullæ præterea ſunt: quas quidem edi oporteat. Sunt enim in aliis pleraque omnia τῶν ἀπορρήτων. Iterum vale. Hodierna elegantiſſima eſt, ſed ut videtur, non divulganda. Nicolaum tuum, aut noſtrum potius, ἀντασπάζομαι.

EIDEM MANUTIO.

XV.

Reſpondere videtur Epiſtolæ Manutii, Conſtituit animum, *quæ infrà eſt libri III. 11. Ceterum*

m) *gratificatur huic cupiditati Manutius lib. III. Epiſt. 25:* Cùm antea.

rum in Epiſtolis Clarorum immixta hæc eſt Epiſtola decimæ ſeptimæ, & mutat quædam, p.290. ſeq.

VAlde recreatus ſum iis literis, quas à te hodie accepi. Etenim qui naturâ in omnibus rebus meis δύσελπις πέρα τοῦ μετρίου eſſe ſoleam, tantum ex indignatione quâdam ſuperioribus diebus conceptâ ad illam naturalem δυσελπιστίαν adjeceram, ut non tantùm aliis omnibus aſper, moroſus, ἀπροσήγορος, verùm etiam mihimetipſi odioſus atqve inviſus eſſe cœpiſſem. Sed redibo ad me, meque amabo, ne quid non amem, qvod ames tu, in quo eſt, quidquid usquam eſt, amabile. Raſarium, & illud alterum hominis ſomnium πολλὰ οἰμώζειν jubeo. Quanquam quæ indignitas eſt, me à tam indoctis tamqve abjectis nebulonibus oppugnari? hoccíne ſeculum? Mihi crede, niſi ſuſtentaret me voluptas ea, quam ex amicitiâ noſtrâ capio, evaderem aut Athenienſis ille μισάνθρωπος, aut Bellerophon Homericus, qui

> κὰπ πεδίον τὸ ἀλήϊον οἶος ἀλᾶτο,
> ὃν θυμὸν κατέδων, πάτον ἀνθρώπων ἀλεείνων n)

De Pola, quid ego tibi, mi Manuti, gratias agam? aut quibus verbis iſtam animi tui magnitudinem planè regiam prædicem? Ecqvod erit unquam tempus, cùm ego tibi, cùm liberis tuis, aliquam beneficiorum partem reponam? Sed quo tu liberalior es, & amantior mei, eo me majore ſtudio cavere decet, ne majorem commodi mei, quàm tuarum virium, rationem habuiſſe videar. Neqve enim æqvum eſt, ut propter me peregrinum hominem, cui nihil eſt præter animum bonum & fidem, quicquam de tuâ re familiari detrahatur. Omnia perpeti ſatius eſt: non deerit, unde vivam; & ſi hoc deerit, non deerit, unde moriar. Satis diu vixe-

n) *Homer. Iliad. ζ. Latinè ſic expreſſit Cicero III. Tuſc. p. 204.*

Qui miſer in campis mœrens errabat Aleis
Ipſe ſuum cor edens, hominum veſtigia vitans.

Digitized by Google

vixero, ſi antequam è vitâ migrem, inſigne aliquod voluntatis erga te meæ teſtimonium edere potuero. Quanquam quid eſt, cur hoc ſperare debeam? Animus tibi, Manuti, animus pro præmio accipiendus eſt: quo tu ſi contentus eſſe nolles, ad meas maximas acerbitates, accederet illa omnium graviſſima, qvòd homini uni omnium optimo, & de me optimè merito, gratiam referre non poſſem. Vale. A.D.7. Kal.Septemb. Patavio. Scripſeram jam neſcio qvid literarum Ferrariam, ad Petrum Morinum, id cùm, cui traderem, neſcirem: viſum eſt, ad te mittere. Tuum erit, aliquam viam videre, qvâ illæ & tutò & celeriter perferantur. Id, opinor, per Vincentium Valgriſium commodiſſimè facere poteris. Ille enim ſolet interdum ad Morinum ipſum ſcribere. In eis literis illud etiam adſcripſi, cùm quid ſcribere ad me vellet, ut ad te mitteret: te mihi diligenter curaturum. Id, ut facias, peterem à te, ſi opus eſſe exiſtimarem.

EIDEM MANUTIO.
XVI.

Reſpondet Manutio ad lib. III. Epiſt. 10: Remitto ſcholia.

MOriar ſi quicquam unquam feci invitus: ſed tamen effugere non poſſum, quin tibi de Tibullo parum obſequar. Etenim quæ in eo libro maximè videntur operam meam requirere, ea ego æqvè intelligo, atque ſi ſcripta non eſſent. In ipſo quaſi limine, ejus generis nonnulla ſunt. Neqve tamen deſpero fore, ut aliquando vel caſu incidam, vel labore & diligentiâ perveniam ad aliqvid, quod lucem eorum nonnullis adferat. Itaque quantum me amas, tantum à te peto atque contendo, ut me hâc in parte animo meo obſequi ſinas. Nam qvòd vereri videris, ne dem ſermonem hominibus malevolis, libero te hoc metu. Malo, ſi alterutrum neceſſe ſit, ſilentium meum culpari, quàm audaciam notari. Crede hoc mihi, non ſine ſummâ moleſtiâ facio, ut tibi petenti negem. Sed tamen jam-

Digitized by Google

jampridem convenerat inter nos, ne quid tu à me peteres, niſi qvod vires ferrent; quid autem illæ ferant, ego unus omnium optimè novi. Miſi qui Columbinum accerſeret. Is ſe cras ſub lucem ad me venturum eſſe dixit. Agam cum eo de re tuâ accuratiſſimè, & pecuniæ, quantum opus erit, numerabo. Si fieri poſſet, ut ſex aut ſeptem Tibulli regiâ chartâ deſcriberentur, eſſet mihi ſummoperè gratum. Hâc de re ipſe ſtatuas. Vale & me ama. Poſtr. Id. Jun. Patavio. M. D. LVIII.

EIDEM MANUTIO.

XVII.

Habetur & in Epiſtolis Clarorum p. 290. ſed vix quartâ ex parte. Miſcet autem epiſtolam, quæ ſuprà numeratur 15.

OBſecro te, quid tu tibi vis cum iſtis inſcriptionibus: *Mureto meo, & ſi nolit: ſed malo volentem?* Ego tuus eſſe nolo? aut omninò eſſe is, quem & eſſe me & haberi cupio, niſi tuus ſim, poſſum? *Ego verò* (tuum enim tibi regeram) *tuus ſum, & ſi nolis: ſed malo volentis.* Quanqvam illud verius, noſtrûm utrumque utriusque eſſe, neqve quicquam eſſe alteri altero carius; idqve qvoniam ita uterqve vult, alter etiam debet. An verò me aut oblitum eſſe, aut oblivisci poſſe putas, quid tibi debeam? Itaque valde me ſanè conturbâſti: & miror, quid tibi in mentem venerit, ut id faceres. Quæ errata ſunt in Tibullo, & Propertii principium, ſine ullâ dubitatione, cras mittam. Nunc eò non poſſum, qvod omnes mei abſunt domo, non redituri, ut opinor, ante cœnæ tempus: & quatuor illa Tibulli folia ſunt in cubiculo Molinii; qvod ipſe abiens obſervavit. De Propertio etiamnum incertus ſum; ſed facilis jactura. Nunc ad Columbinum: in quo cupio me falli, ſed multa concurrunt, quæ ſuſpicionem faciant, eum non optimâ fide tecum agere, & vulpinâ potius calliditate,

ditate, quàm columbinâ ſimplicitate prædítum eſſe. Primùm, quod totum illud genus hominum, qui ex alienis litibus victitant, quæſticulosqve ſibi ex alienâ ſtultitiâ colligunt, mihi ſanè ſuſpectum eſt; iſte autem tuus, (nam qvæſivi,) homo tenuis eſt; cujus generis, niſi adeſt probitas eximia, in tractandis nummis ſubleſta eſt, ut Plautus loquitur, fides. At hæc καθολικώτερα ſunt, & à me ne animadverterentur quidem in eo, quem tu perverterem amicum vocas, niſi alia accederent. Ad me nunquam, niſi tèr quatérve evocatus, venit; & ſæpe, cùm ſe venturum conſtituit, fallit. Libellis tribus ſibi opus eſſe dixerat ad iter; pòſt, quinqve petiit; cùm ad rem ventum eſt, aureum præterea nummum popoſcit, & abſtulit; biduo aut triduo ſeriùs profectus eſt quàm dixerat, cùm, tanquam mox in iter ſe conjecturus, à me diſceſſiſſet; qui ſe mox ut rediſſet, ad me venturum pollicitus eſſet; non niſi biduo pòſt venit, & quidem ter accerſitus. Deinde σκήψεις καὶ ἀναβολαί: ſe ita rem conſtituiſſe, ut certiſſimum ſit, his duodecim aut quindecim diebus pecuniam tibi numeratum iri; melius nihil potuiſſe fieri. Mandavi ei ut ad te de re totâ quamprimùm quàm accuratiſſimè ſcriberet: isqve ita ſe facturum recepit: neque tamen fecit, quantum literarum tuarum ſermonem audio. Omninò οὐκ ἀκίβδηλον οὐδὲ εἰλικρινὲς negotium. Ego eum denuo conveniam, & urgebo. Literas quas ad Duditium ſcribis, curabo. Vale. A. D. 6. Kalend. Quintil. Patavio. Duditius, cùm hæc ſcripſiſſem, venit ad me, & literas tuas accepit.

EIDEM MANUTIO.
XVIII.

ITeradum eadem iſthæc mihi. o) Tam εὔλυτοι ſunt iſtic leges, ut, qvo de loco neminem noſtrûm ἰθεμμεῖν cogitare opor-

o) *His verbis & Cicero auſpicatur libri XIV. ad Attic. epiſt. 16. Habes ea & IV. Acad. p. 22. itemq́; II. Tuſc. p. 184.* Iteradum, *ut* facitodum *& ſimilia, dictum cenſet G. Fabric. ad Terent. Adelph. A. III. ſc. 5. Nizol. in Indice legit:* iterandum.

oportere, eum ad locum ὁ Πολλὰς δ' ἰφθίμους p) tam facilè pervenerit? Qvos equidem puto, ſi fortè is, cui Græcè è venali ſilentio nomen eſt q), Bononiam iverit, eâdem prudentiâ τὸν τȣ̃ Ἀθηναίου ἑρμηνευτὴν in locum illius ſuffecturos. Ecquid tibi videor σοφῶς αἰνίττεσθαι? Sed tamen τὶς τῶν κερατίνων. Redeamus igitur domum. Mihi verò idem planè videtur, quod tibi: nihil eſſe ad rationes meas accommodatius, quàm ſi iſtic aliquid, quale volumus, confici poſſit. Quare à te jam non magnoperè poſtulo, ut de me agas; ſtudere te illi alteri cuperem. Video enim, eâdem viâ mihi quoqve aliquid confectum iri. De te quidem (ſi ego tuos ſenſûs bene cognitos habeo) non eſt, qvod Bononienſes cogitent. An tu conditionem quietam, opimam, cum prope certâ magnarum rerum exſpectatione conjunctam, interpoſitâ præſertim & tuâ & meâ fide, illorum cauſâ relinqveres? teqve abjectâ valetudinis curâ, ſuſcipiendo laborioſiſſimo munere, in præſentiſſimum vitæ diſcrimen abjiceres? De Bargæo injeciſti ſcrupulum. Nam ſi ille profeſſus fuerit, video petitionem amico illi noſtro difficiliorem fore. Absque eo quidem certus, ut opinor, eſſet. Te omnia meâ cauſsâ facturum non dubito, mi Manuti. Scio enim te, quàm conſtanter, quos ſemel complexus es, fovere pergas. Sed gratiſſima mihi tamen eſt, quam tuis literis expreſſiſti, ſignificatio voluntatis tuæ. Ego, ut me aliquando meritò amâſſe dicaris, omni ope conabor efficere. Vale. De Philopono oblitus fueram; puto illum apud me eſſe. Prid. Non. Septemb. Patavio.

EIDEM

p) *Achillem neſcio quem (an Statium Luſitanum?) innuere videtur. Certè Homerica illa (Initio Iliad.) de Achille dicta ſunt. Luſitanum autem iſtum perſtringit etiam Ludov. Currio II. Lect. antiq. 11. Omitto conjecturas alias.*

q) *Sigonium interpretor, de quo vide & infrà lib. III. Epiſt. 1. & in Manutianis lib. III. Epiſt. 6. quæ cum præſente omninò conferenda.* Σιγὴ ſilentium, ὠνέομαι, emo.

EIDEM MANUTIO.
XIX.

ADoleſcentes r), qui ad te has literas perferent, ſi genus requiris, nobiliſſimo ac ſplendidiſſimo inter ſuos orti ſunt loco; ſi bona animi, & ſtudia laudandarum artium ſpectas, conjecturam facere vel ex eo potes, quòd, cùm ipſis domi in ſummis deliciis, & in maximâ rerum omnium affluentiâ vivere liceret, longinquas peregrinationes ſuſcipere, ſeſeque excolendi ingenii cauſâ infinitis difficultatibus objicere maluerunt. Ii, cùm judicarent idem, quod omnes, qui rectè ſentiunt, judicant, ingenii & eloquentiæ gloriâ Italiam cæteris nationibus; in Italiâ autem longè unum cæteris omnibus Paulum Manutium antecellere: neqve ſe ſtudio ſuo ſatisfacere poſſe arbitrati ſunt, niſi in Italiam venirent; neque cùm in Italiam veniſſent, niſi Pauli Manutii aſpectu & collocutione fruerentur. Qvòd autem de ſcriptis utriusque noſtrûm intellexerant, quanta inter nos voluntatem ac ſtudiorum conjunctio eſſet: ſtatuerunt ſe id, quod cuperent, nullo modo meliùs quàm per me, conſequi poſſe, mecumq; egerunt, ut eos tibi quàm diligentiſſimè commendarem. Ita igitur facio, petoq; à te, ut, ſi ulla unquam apud te mea commendatio valuit, qvod ſcio valuiſſe quamplurimas, huic plus etiam quàm cæteris, tribuendum putes, adjiciasqve ad illam humanitatem, qva omnes excipere ſolitus es, quidquid rogante atque obſecrante me, adjici poteſt. Vale. Poſtrid. Non. Sept. Patavio.

EIDEM MANUTIO.
XX.

TIbulli primũ foliũ accepi. Scholia mitto locis aliquot leviter immutata. Lectionem non perfacilẽ fore operis puto, tũ propter alia, tum propter crebras interpoſitiones. Sed

r) *hi ſunt, opinor, de quibus lib. III. Epiſt. 9. quam cum hâc juvabit contendere.*

Sed in te ſpes eſt, etſi, ne vivam, ſi non interdum ac ſæpè vereor, ne mea ſcribendi negligentia noceat oculis tuis. Quæſo tamen à te, ut hanc moleſtiam meâ cauſsâ devores, curesqve qvod commodo tuo facere poſſis, ne tam multa hîc peccentur, quàm in Catullo. Ideò admonere te viſum eſt, qvoniam in primo illo folio, qvod accepi, novem librariorum errata ſunt; levia quidem nonnulla: ſed plura animadverſione digna, quale eſt chartâ tertiâ. *Sit dives, jure furorem*: cùm ſcribendum ſit: *Sit dives jure, furorem*, & cætera. Multum autem ad ſententiam intereſt, utrubi nota illa hypodiaſtoles collocetur. Illud etiam gravius, quòd chartâ quartâ, ubi vulgo legitur, *Capiti*, cùm ego è veteribus libris emendâſſem, *Capite*: neſcio quî factum eſt, ut tui vulgatam ſcripturam retinuerint. Si me amas, jube eos omni diligentiâ in exemplar à me emendatum intueri; pertinet ea res non mediocriter ad utrumq; noſtrûm. Columbinus tuus profectus eſt, qvò ſcis. Ego nudius tertius ei, mox, ut dicebat, iter ingreſſuro, aureum nummum (tantum enim opus eſſe dicebat) dedi. Puto hodie reverſurum. Quid actum ſit, faciam te confeſtim certiorem. Propertium, ſunt qui ſuadeant ut mittam ad Franciſcum Gonzagam. Quâ de re aveo ſcire, quid tibi videatur. Valetudinem tuam cura diligenter. Salve à Molinio. 11. Kalend. Quintil. Patavio.

EIDEM MANUTIO.

XXI.

VEnit ad te altera mea ad Pontificem oratio: quam cupio æquè placere tibi, atque iis placuit, qui me dicentem audierunt: qvod, cùm mihi venit in mentem tuarum planè Atticarum aurium, & polituli illius ac limatuli judicii, vel ſperare, improbum puto; cùm cogito, quantum me ames, quamque eſſe ſoleas mearum rerum, non æqvus modò exiſtimator, verùm etiam benignus prolixusq; laudator, ne poſſe quidem aliter evenire arbitror. Brevi, ni fallor,

fallor, accipies & tertiam. Quòd ſi progredior ad hoc exemplum, poterimus olim Pontificiarum orationum quaſi σωμάτιον qvoddam conficere. Me à te amari certò ſcio: neque dubitare te, quin ego tibi in amore reſpondeam. Salve à Ludovico Beccatello Archiepiſcopo. Molinio meo multam ſalutem. Vale. A.D.4.Kal.Jan. M. D.LX. Romæ.

Reſpondet Manutius infrà lib. II. Epiſt. 22: Gaudeo, mi Murete.

M. ANTONIUS MURETUS S. P. D. *PAULO SACRATO.*
XXII.

FEci nuper neſcio quid verborum de nobili illâ victoriâ, quâ Turcæ à noſtris adNaupactum ſuperati ſunt *5*), tanto hominum concurſu, quantum ipſe non facilè crediſſem. Quamvis autem res erat nihili, tamen ita multi quotidie petebant deſcribendi ſibi poteſtatem fieri, ut ſatius viſum ſit ſemel, quidquid eſſet, librariis permittere: præſertim cùm Magiſtratûs populi R.judicarent id ad ipſius populi dignitatem pertinere. Exemplum unum ad te mitto, qvod ſemel inſpectum cum Paludino, Canalio, Jacobo Canano, Antonio Montecatino, cæteriſqve communibus amicis communicare poteris: ut ſive placuerit, capiatis ex eo aliquid voluptatis; ſive minùs, intelligatis tamen, conſervari à me, ut decet, memoriam veſtri. Vale. Romæ.7.Kalend.Januar. M.D.LXXI.

EIDEM SACRATO.
XXIII.

IN multis, tenuibus illis quidem,ſed ipſâ aſſiduitate moleſtiſſimis occupationibus meis, uſus eram eâ libertate, quam tu mihi dederas, ne prius ad literas tuas reſpondere

5) Ea Oratio eſt Voluminis I.19.p.166.

Digitized by Google

neceſſe haberem, quàm Epiſcopus Hadriæ iſthuc rediret. Quod dum exſpecto, etſi quibusdam & meis & ipſius familiaribus negotium dederam, ut me tempeſtivè de diſceſſu ipſius admonerent: prius tamen eum abiiſſe reſcivi, qvàm de abitu cogitare cognôſſem. Factum id non modò eorum, quibus id mandaveram negligentia: ſed & conſuetudine quâdam multos jam menſes à me ſuſceptâ, nunquam, niſi cùm urget neceſſitas, exeundi domo, & perrarò veniendi in ædes Cardinalis: non quin & ipſe me libenter videat, & ego eum, quâ debeo, obſervantiâ colam: ſed tanta me ſatietas, tantum odium & aulæ & rerum aulicarum cepit, ut nunquam mihi magis ſolus videar, quàm in illâ turbâ: nunquam melius comitatus, quàm cùm me ſolus in bibliothecam abdidi. Itaque cum Cardinale ipſo ter, opinor, aut ad ſummum quater collocutus ſum, poſtquam huc venit. Multi forcaſſis hanc aut aſperitatem, aut ruſticitatem vocabunt. Vocent ſanè, ut libet, mihi ægrè eſt, quod non jampridem ita vivere cœperim, & tamen vivente Hippolyto Cardinali alia ratio erat. Referta erat domus hominibus eruditis, ex quorum convictu ac ſermone aliquid perpetuò diſceres; Ipſe, quanquam doctrinâ mediocri, magno tamen & excelſo ingenio, & mirificè dedito ſtudiis noſtris. Itaque domus ipſius Academia quædam videri poterat. Hic amat quidem & ipſe mirificè homines bonarum artium ſcientiâ excultos: ſed ſua ei comitas damno eſt. Dum enim omnes blandè excipit, cum omnibus humanè colloquitur, facilem ſe atque obvium omnibus præbet, excitat quidem admirabiles amores ſui: ſed à tàm multis gratiam ipſius ambientibus perpetuò obſidetur, ut ei vix ad curandum corpus ſatis temporis ſuperſit. Quid quæris? Ego qui quotidie cum illo altero ſuaviſſimis ſermonibus horas aliquot tranſigere conſueveram, nunc in alium quendam orbem mihi delatus videor. Sed hæc muſſanda ſunt; quæ tamen ſemel in tuum hominis amiciſſimi ſinum effundere volui, putans in eo aliquid levationis fore. Nunc ad alia venio. Quòd tam ſæpè me in epiſtolis

tuis

tuis tamque honorificè appellas, gratiam habeo: etſi video te multò plus amori, quàm judicio tribuere. Sed hoc ipſum non minus jucundum eſt, ſentire me à te unicè diligi. Quod nunc præterea ſcribam, nihil habeo, niſi fortè illud ſcire vis, me hoc anno, ſi Deus volet, explicaturum publicè libros Politicorum Ariſtotelis: in quibus videor mihi navaturus operam, & multa ab aliis interpretibus non animadverſa dicturus. Hoc te puto malle, quàm quid de bello aut pace dicatur, & quæ ejus generis vulgo à circumforaneis hominibus diſſeminantur. ἕκαστος γὰρ τῶν ἑαυτοῦ κήδεται. Vivamus mi Sacrate, vivamus, & conſeneſcamus in ſtudiis noſtris, contemnentes ea omnia, quæ vulgò maximi fiunt. Deum & æternitatem cogitemus, alia omnia fluxa & caduca ſunt. Vale. Romæ. 3. Id. Julii. M. D.LXXVII.

FRANC. DUARENUS M. ANTONIO MURETO Viro Doct. S. P. D.

XXIV.

Cum nihil à te poſt diſceſſum hinc tuum, vel etiam de te accepiſſem, mi Murete, ac ingenti deſiderio tenerer, de ſtatu rerum tuarum aliquid cognoſcendi, equidem literis tuis tam opportunè mihi redditis, magnoperè delectatus ſum. Illud verò meam auxit voluptatem non mediocriter, quòd ex eis intellexi te mei memoriam abſentis ſummâ cum fide & benevolentiâ retinere. Verùm hoc mihi aſperſit moleſtiæ epiſtola tua, quòd dolorem illum, aut graviſſimum mærorem potiùs non obſcurè teſtetur, quem tibi iſta peregrinatio attulit. At eò magis vicem tuam doleo, quòd ante annos, ut opinor, duos & viginti iſtorum Scytharum σκυθρωπίαν & barbariem expertus ſum: quos ne nunc quidem reſipiſcere, ſed ἀρχαϊσμὸν illum ſuum adhuc tueri ac mordicus retinere demiror. Sed hanc materiam atque ſegetem gloriæ integram tibi DEUS, opinor, reſervat, ut hoſtibus,

qui bello tentati à nobis & laceſſiti ſunt, profligatis, ac de poſſeſſione jurisprudentiæ expulſis, ſplendidum aliquando de iis triumphum agas. Id quod jam præſentire ac proſpicere mihi videor, ſi ad eas copias, quibus abundas, aliò paulæ firmiores atque inſtructiores acceſſerint: quas tibi parare, ſi nervos in eâ re contendas tuos, perfacilè eſt. Ac ſpero fore, ut hæc cogitatio & ἐνελπιστία conſolationem tibi non minimam adferat; cupio quidem certè. Nam & nos quoque ſuperioribus annis, cùm eâdem curâ ſollicitaremur, qua te nunc angi video, ea ſpes valde confirmavit, nec nos omninò fruſtrata eſt. Etſi enim ne hic quidem confecta adhuc res ſit, tamen eventus jam propemodum vicit exſpectationem noſtram: adeò plauſibile apud nos populareq; eſt, quod Scythæ veſtri inſolenter, contumaciter, ſuperbè contemnunt atque oderunt. Mitto Principis in nos ſcholamq; noſtram ſtudium incredibile: de quo pluribus tecum, ſi opus fuerit, aliâs. Itaq; quod in extremâ epiſtolâ ſcribis, unum iſtic eſſe doctorem Cotelium, qui colat nos ac ſcriptis noſtris faveat, ad id ego glorioſiùs fortè & audaciùs, ſed tamen verè, niſi fallor, reſpondere poſſum, quod Homericus Agamemnon Achilli, πάρ' ἔμοιγε καὶ ἄλλοι. In quibus & Cotelium tuum, immò noſtrum, numerari vehementer lætor. Qui ſi talis eſt, qualem eſſe eum mihi facilè ex tuis literis perſuadeo, næ εἷς ἐμοὶ μύριοι, ut paucis, quod de eo homine ſentio, dicam. Verùm quia plerique ſtudioſorum, quibus noti ſunt doctores, qui iſtic ſunt, mihi affirmârunt, neminem in eâ urbe jus profiteri iſto nomine: tu velim, Anarcharſis hic quisquis ſit, paulò plenius me litteris edoceas. Quanquam profectò malim, ſi rationes tuæ ita tulerint, huc ad nos maturè te recipias, ut de rebus omnibus coràm inter nos conferamus. Quâ de re & certiùs & ſubtiliùs ad te ſcribam, cùm te mihi totum patefeceris, & quid conſilii habeas (nam de animo dubitare me non ſinit epiſtola tua) aliquanto apertiùs mihi declaraveris. Sic enim habeto, nos quæ te velle, quæq; ad te pertinere ſignificaveris, ea ſummo ſtudio diligentiaq; curaturos eſſe. Vale mi Murete. Avarici Biturig. ipſo Hilarium die. M. D. LIII.

LUCAS

LUCAS FRUTERIUS M. ANTONIO MURETO S. P. D.

XXV.

Meretur hæc Epiſtola Philologicis Fruterii addi, quas repræſentat Gruterus Tomo V. Lamp. p. 384. ſeqq.

INgratus meritò, ne dicam improbus, videri poſſem, Murete doctiſſime, ſi cùm à te non ſemel, verùm ſæpius humaniſſimè acceptus fuerim, ne literario quidem officio tantum in me ſtudium tuum compenſare ſtudeam. Deterruit certè me hactenus & ruſticus quidam pudor, &, ut quod ſentio liberiùs exponam, ingenii mei non obſcura tenuitas. Nunc verò cùm didici ex ſcriptis tuis, ingrati vitio laborare non modò eum, qui beneficiis ampliſſimis & bonorum inſignibus acceptis ab aliquo τοῦτον οὐδ' ἴχει οὐδ' ἔργῳ, *ut ait ille,* ὀιέ· *ſed & illum, qui præſtanti ingenio & ſingulari doctrinâ virum, in ea loca, ubi & ipſe ſit, appulſum, non è veſtigio liberali quodam ſcripto honeſtat: meritò ſanè & ego in vitio ſim, niſi te poſt tot colloquia, tot ſermones ultro citroq́ habitos, non quidem opere aliquo laborioſo, (quî enim poſſim?) ſed epiſtolâ tamen officioſâ munerer. His ego rationibus cum animo meo diligenter expenſis, eò deveni audaciæ, ut te & Galliæ totius & Italiæ tuæ clariſſimum ſidus literarum mearum cruditate, ab opiparis illis & ſuavibus Græcorum & Latinorum epulis avocare non dubitem. In bonam tamen ſpem adducor fore, ut his meis legendis aliquid temporis lubens volensq́ ſis impenſurus. Quanquam autem non ea ſint, quæ in doctiſſimas tuas aures, oculosq́ veniant: da nihilominus hoc humanitati tuæ, quam non obſcurè hactenus & intelligere & agnoſcere potui, ut iſtæc officii mei in te certiſſima argumenta, non alieno vultu amplexus videare. Semper enim hoc in doctis viris deſideravi & etiamnùm deſidero, ut cùm ingenio plurimùm valeant, & poſſint, comi non minus alloquio ſint, & in omnes ſapientiæ ſtudio-*

ſtudioſos obviâ voluntate. Quod quidem in Mureto ſuo deſiderare Fruterius nec poteſt, nec debet. Non poteſt certè, quia humanitatem illius ſemper promptiſſimam expertus eſt, & indies experitur ampliorem; non debet autem, quia mentiri nec novit, nec veritatem odiſſe poteſt. Et hæc quidem in mei excuſationem adducenda putavi, Murete doctiſſime, ut intelligeres, quàm religioſè voluntatem in me tuam conſervare, &, ſi fieri poteſt, auctiorem reddere cupiam. Nunc autem, ut quanti apud me ſit virtus, & ingenium tuum, exploratiùs tibi innoteſcat, libuit quædam ex optimis quibusq; auctoribus per me nuper animadverſa judicio tuo, ut politiſſimo; ſic humanitatis pleniſſimo exactiùs ponderanda relinquere: & hoc quidem non eo conſilio, ut te omnium rerum peritiſſimum Anagnoſten docere videar, quod certè vel cogitare nefas eſſe duco: ſed tantùm ut ex te cognoſcere poſſim, ſint ne in his meis aliqua, quæ vero eſſe conſentanea putes; quinimò, ut quæ à me ſi non corrupta, certè non emendata ſunt, diligenti tuo ſtudio nobis aliquando ſaniora reddantur. Satis verò mihi eſt, loca quædam obſcurè depravata, quæ poſſum, luce donare, vel certè tibi indicare; Tuum erit viciſſim, ea in ſuam lectionem reſtituere: quod tibi quàm facilè ſuccedat, non obſcurè teſtantur variarum lectionum præclariſſima opera, quæ mihi quidem, multò antè quàm in familiaritatem tuam veni, ſemper cariſſima fuêre, & nunc, cùm divino illo amicitiæ tuæ bono affectus ſim, cariora indies futura. Sed tandem ad rem: ne multa verborum cruditate offenſo ſtomacho, Theriacam Victorii haurire, non Varronis mulſum bibere t) *videaris.*

Feſtus

t) *Ænigma hoc eſt, quod facilè ſolvet, qui lib. IV. Var. Lect. Mureti cap. 14. legerit. Apud Nonium legebatur hoc è Varrone:* Vel maximè illic didici, ſitienti theriacam mulſum. *His verbis perſuaſus Pet. Victor. credidit theriacam olim bibi ſolitam, lib. I. Var. Lect. c. 22. Sed Muretus corruptum eſſe Varronis locum oſtendit, legiq; jubet:* ſitienti videri acam (*i. e. aquam*) mulſum.

Digitized by Google

Feſtus itaque Pompejus, quem ego auctorem inſigniter
diligo, tum ob rerum omnium jucundiſſimam varietatem,
tum verborum antiquitatem doctiſſimam, multis quidem
partibus auctior & integrior ex Italiâ prodiit: non tamen
omnibus in locis ſui ſe ſimilem oſtendit, quod partim Pau-
lo illi Epitomario, partim temporis injuriæ debemus. Sed
ut tandem, quod agimus, probemus, locus eſt in P. litterâ,
qui ſatis quidem obvius eſt & expoſitus, ſed tamen haud
fideliter editus, ſi modò nec ætate impeditur judicium me-
um, nec ipſe mihi plus juſto indulgeo. † Dicit Feſtus: Pe- 1
tiſſere antiqui pro petere dicebant, eâ quidem formâ
verbi, quâ ſunt laceſſere & inceſſere: ſed ut mihi vide-
tur, tum ſignificabant ſæpius petere, ut petiſſant, ſæ-
pius petant. *Legendum mihi nuper viſum eſt:* ut petiſ-
ſunt ſæpius petant u), *alioqui inſulſum erit, quod Feſtus*
dicet, nam cùm ſubjiciat, petiſſere ſæpius petere eſſe, non
opus eſt, ut opinor, id tertium repetere, & inculcare, ſæpi-
us jam explicatum, quinimmò ſimile quoddam verbum
adjunxiſſe debuit, quod feciſſe ipſum vel dejerare auſim.
Nunc, ut ad reliqua veniamus, faciliora præmittemus, a-
lia quæ exactiori probatione indigent, in finem rejiciemus.
† *Feſtus* cariſſam *apud Lucillium vafram ſignificare vult,* 2
malim ego catiſſam *dixiſſet. Nam Catos pro callidis & in-*
genioſis apud veteres fuiſſe vel Cato teſtari poteſt. At dicat
aliquis, catiſſam ductui litterarum non reſpondere. Fa-
teor quidem dummodo nec capriſſam *ſatisfacere loco*
huic concedas, quod ab aliquo difficultatem ſentiente ad
marginem Veneti codicis adjectum eſt. Quod verò ad
religioſum illum ordinem litterarum, nihil eſt. Nam ve-
teres Feſti omninò ſunt confuſiſſimi, ut facilè credam
Feſtum Acroſtichidem illam Alphabeticam obſervâſſe; non
tamen in ſyllabis curioſulum fuiſſe. † Alio in loco Hirrire, 3

u) *Sic habent codices, quos inſpeximus. Sed ſequentia docebunt, fuiſſe à Fruterio ſubſtitutum aliud verbum. Quod quale fuerit, alius divinet. Hoc addo: ipſam Feſti lectionem neutiquam ſollicitandam videri.*

Garrire, *genus vocis eſt canis rabioſæ. In margine eſt* ringere *pro* garrire: *& certè* garrire *quid ad canes pertineat, non video: niſi fortè, quòd* r *litteram canibus eſſe peculiarem velint Grammatici.* Herire *quidem vetus eſt & prope ignotum*, rabire *quoq; ſi tibi arridebit, vetus eſſe incipiet, & obſcuritate cum* hirrio *contendere.*

Nunc in aciem producantur validiſſima illa bellorum robora, quæ in Triariorum vicem ſuccedant, ut illis prioribus ſuâpte naturâ parum ſolidis in auxilium veniant. A veteribus nobis exordium erit: quia ſcimus eam Romanorum prudentiam fuiſſe, ut longo uſu bellorum exercitatos, & annorum ſucceſſibus prudentiores in belli cataſtro-
4 *phen rejicerent. † Prodeant itaq; vetuſtiſſima illa ſuccreſcentis Urbis volumina. Numæ nimirum Pompilii ſanctiſſima inſtituta, quæ ut ſunt antiquisſima, ita quoque antiquis ſcripta verbis fuiſſe negari non poteſt. Feſtus, cùm, quæ* Pellices *dicantur, diſertè oſtendit, pœnam quæ huic mulierum generi per Numam eſt conſtituta, ſubjungit his verbis:* Pellex aram Junonis ne tangito. Si tanget, Junoni crinibus demiſſis agnum fœminam cædito. *Hanc ego legem ut non eſſe corruptam arbitrer, vetuſtati tamen ſuæ reddendam exiſtimo: quod quâ ratione faciendum putem, ſubſcribam.* Pellex aram Junonis ne tagito, ſi tagit, Junoni crinibus demeſſis arnum fœminam cædito. *Veram eſſe & genuinam legis hujusce correctionem affirmare tibi nec auſim nec poſſim: non auſim quidem, quia id glorioſulum videri poſſit; non poſſim verò, quod ſingulorum exactam rationem nondum invenerim: hoc tamen polliceri auſim, aut talem omninò aut ſimilem eſſe debere legis hujusce ſententiam. Quod autem pertinet ad ſingula, non tibi novum eſſe debebit, ut nec futurum ſcio, ſi* tagito *repoſuerim &* tagit *vel* taget, *cùm vel Feſto teſte notiſſimum ſit veteres ita loquutos, qui Pacuvii Teucrum citat, & hunc verſum adducit:* Ut ego ſi quiſquam me tagit, tagam. *Cæterum quòd crines* demeſſos *non* demiſſos *velim, ratio eſt, quòd hâc lege non levem quandam pœnam imponi pel-*

lic-

*...ibus ſciam; tum quòd exiſtimem Numam ut ſapientiſ-
...mum, ita & politicum maximè fuiſſe, neq; omninò ſan-
...iſſima conjugii fœdera temerè violari voluiſſe; quinim-
...o graviter admodum in hujusmodi nuptiarum corrupte-
...s animadvertiſſe, ut juſſerit eas Junoni, quæ & ipſa pel-
...x eſt, arnum fœminam crinibus demeſſis immolare: cri-
...ibus verò demeſſis, ut quod in fœminis honorificum eſt ma-
...mè, iis auferret. Alioqui obſervare videor in ſacris com-
...tiſſimas fuiſſe matronas, & lætiſſimo cultu, quod indicat
...bullus, cùm puellam ſuam Junoni ſacrificaturam indu-
..., & Deæ commendat. Sic autem ſcribit:*

Natalis Juno, ſanctos cape thuris acervos,
Quos tibi dat tenera docta puella manu.
Tota tibi eſt hodie, tibi ſe lætiſſima comſit:
Staret ut ante tuos conſpicienda focos.

...oc ego in loco non Tota, *ſed* Lota *legam cupidiùs.* Arnum *...minam ſcripſi, quod ſciam ex Feſto ſic veteres nominâſſe.*
...ex alia eſt ejusdem Numæ apud Pompejum, ubi quid 5
...fferentiæ ſit inter occiſum & necatum *meminit. Lex ...tem talis eſt.* Si hominem fulminibus occiſit, ne ſu-...a genua tollito. *In hâc Numæ conſtitutione aliquid de-...rari videtur; aut enim dicendum eſt:* Si hominem ...minibus occiſit, *nimirum* Jupiter; *aut hoc pacto le-...dum:* Si hemonem fulmen Jovis occiſit, ne ſupra ...nua tollito. *Fuit tempus cùm ſic legerem:* Qui hemo-...n fulminibus occiſu ſt, ne ſupra genua tollitor. *Tu, ...l ex his duobus ſit ſanius, judicabis. Mihi ſat eſt, tibi indicâſſe quid ſentiam.* Supra genua tollere, *eſſe pu-... ad ſepulturam tradere. Nam Feſtus & aliam legem ...næ adducit, quæ de eâdem re agens ſic habet:* Homo ſi ...nine occiſus eſt, ei juſta nulla fieri oportet. *Videtur ...m mos fuiſſe olim, qui & nunc Galliæ quibusdam in-...ibus eſt, ut reſtibus quibusdam, vel lineis mantilibus ...ero circumvolutis, earumq; extremitatibus manui ob-...tis, funus ultra genu ſuſtollerent, ſicq; in locum com-...em Mettiâ portâ transferrent.*
† Hic ego finem legibus 6
eſſe

eſſe dabo, ſi unam modò adjecero, non quidem ex Feſto, ſed Macrobio, qui libro primo Saturnaliorum, cùm de noctu concubiâ diſputat, Decemviros ait in 12. tab. inuſitatiſſimè nox *pro* noctu *uſurpâſſe, & hanc legem citat:* Si nox furtum factum ſit, ſi im aliquis occiſit, jure cæſus eſto. *Ego cùm hunc locum legerem, miratus ſum, cùm de perſonâ non admonuiſſet lex, tamen ſubjungere*, ſi im aliquis occiſit, *ſtatimq; ſuſpicatus ſum legi poſſe hoc modo:* Qui nox furtum factum ſit, ſi im aliquis occiſit, jure cæſus eſto. *Quam conjecturam meam ſi calculo tuo dignabere, Murete doctiſſime, erit quod gaudeam; ſin minus, patiar certè vel tantulum temporis ſubitæ huic emendationi datum eſſe. Legibus modum impoſuiſſe me fateor: ſed tamen omnibus Feſti difficultatibus, nego. Sunt enim, præter eas,*
7 *quas tibi adferam, vel plurimæ.* † Silicernium *genus eſſe farciminis docet Feſtus,* quo, *inquit,* fletu familia purgabatur. Dictum autem ſilicernium, quia cujus nomine ea res inſtituebatur, is jam ſilicem cerneret. *Cæcilius:* Credidi ſilicernium ejus me eſſe eſurum. *Quid ſibi Pompejus velit non video, cùm dicit,* qvo fletu familia purgabatur: *niſi fortè diſtinctio interponenda eſt poſt* quo, *& intelligamus* farcimine, fletu familia purgabatur. *Hæc levia ſunt, illud gravius. Multa & accurata cogitatio effecit, ut legendum putarem,* quo jus eſu, *quod ipſum & litterarum ductus, & Cæcilii verſus probant. Donatus in Adelphis ſic de ſilicernio meminit:* Silicernium cœna eſt, quæ infertur Diis manibus: quòd eam ſilentes cernant, id eſt, umbræ poſſideant; vel qvòd qvi hæc inferunt, cernant, neque deguſtent: *quod quidem meæ ſententiæ opponi videtur. Tuum quidem judicium eſto, ego vel ſomniis iſtis meis facilè ceſſero; tu verò variis tuis lectionibus, quas propediem auctiores expecto, admiſcere poteris hæc loca, genuinæ lectioni ſuæ per te data.*
8 *† Properabam ad alia Feſti loca, & ecce venit in manus meas & alia 12. Tab. conſtitutio, quam eò libentiùs tibi indicavi, quòd & in eam Atratus tuus cogitationem & conjecturam*

ram ſuam interpoſuerit. Talionis mentionem fieri in 12. inquit Verrius hoc modo: Si membrum capſerit, ni cum eo pacit, talio eſto. *Auratus cùm legit conjecturam meam, ſtatim legi poſſe putavit hoc modo:* Qui membrum capſerit & *cætera,* & capſerit *interpretabatur* privaverit, *ut in illo,* talpæ oculis capti. *Verbum non addam de homine & optimo & doctiſſimo, tantùm à te petam, ut quid tu de his legibus ſentias, reſcribas. Nulli certè feliciùs id negotii committi poteſt, ne Trebatio quidem alicui. Sa- is enim ſuperq; oſtendiſti in divinis illis operibus tuis, uantum tibi omnes Latini & Græci auctores & debeant debere velint amplius, ſi illos meliùs quidem jam haben- 's in ipſiſſimam ſanitatem reſtituere pergas.* † *Extre- um adjiciam, quod in Feſto corrigendum puto.* Taminia, *quit,* uva ſilveſtris generis videtur Verrio dicta, qvod m mira ſit, quàm minium. *Legendum exiſtimo,* quod m rubra ſit, quàm minium. *Mecum facit Plin. lib. 23. c. 1. i ſic de Taminia ſcribit:* Matureſcit Aſtaphis, cùm vinmia nigreſcit, cùm Taminiæ rubẽtes norimus acinos. *Nunc ſubjiciam loca quædam, quæ & obſcura ſunt, & rectione indigent; quali verò non dicam, quia neſcio, nec ltum ſcire laboravi: tibi verò facillimum erit ea ingeui diviniſſimâ acie penetrare, & ſuis è tenebris eruere.* 9

t Feſtus, Redarguiſſe, *Scipionem Aphricanum per e li- m protuliſſe, eundemq;* pertiſum *dixiſſe non* perte- *, de quo meminerit Lucillius cùm ait:* Quo facetior vi- e, & ſcire plus quàm cæteri pertiſum hominem non eſum dicere ferunt, nam genus. *Primùm quidem ma- ò ſcribendum* Rederguiſſe *videtur, cùm id ajat Fe- Tum Lucillii verſus quadrati videntur, quibus tamen eſt cauda. Tu his lacunis feliciſſimè impletis, nobis nebris oblatis, lucem reddes.* 10

† *Locus alius eſt eodem o æquè deploratus; cui quidem aliquid opis attuli, ibi eum indicavi: tuum verò erit, quà es humanita- bis eum ſaniorem dare.* Sponſis benè, beneqve is in precatione augurali, Meſſala augur ait ſigni- 11

ſignificare ſpoponderis volueris. *Cùm hunc locum attentiùs legiſſem, ſenſi tandem Meſſalam, qui formulam quandam precationis antiquæ referret, ea verba utpotè obſcura explicare voluiſſe, cùm dicat* ſponſis *ſignificare* ſpoponderis & volueris. Volueris *dico ego vel nil cernere me, vel ætate impediri judicium meum, aut locum hunc corruptum eſſe; quomodo tamen corrigendus ſit ignoro, niſi fortè* vulſis *legas aut* volſis, *itaq; precére,* Bene ſponſis, beneqne volſis. *Alia ſunt, quæ mihi ſunt obſcuriſſima, ſed ea coram agentur latiùs: Nondum tibi moleſta eſſe deſinit infantia mea, quam reverà ſimplicius erit & rectius garrulitatem appellare; quia non tam infans eſt, quam indecenter loquax nimis. Sed dabis hoc obſervantiæ in te meæ. Dii enim meliora, quàm ut tantum temporis, perire cupiam tibi, dum ſingula hæc inſpicias; quinimmò niſi ea eſſent, quæ ſtudioſis olim omnibus, mihiq; inprimis utiliſſima forent, omninò te ab optimarum rerum ſtudio avocare inanibus iſtis ſomniis nollem. Sed audi, quæſo,*
22 *quod reſtat.* † *Macrob. libr. 2. Saturn. cap. 7. cùm de Laberio equite Romano agit, quem Cæſar Julius quingentis millibus invitârat, ut prodiret in Scenam, & ipſe ageret mimos, quos ſcriptitârat, hos ejus verſûs ſubjungit, quos tamen librariorum culpa corruptos nobis edidit. Sunt autem hi:*

Neceſſitas, cujus curſus transverſi impetum
Voluerunt multi effugere, pauci potuerunt,
Quò me detruſit pene extremis ſenſibus?
Quem nulla ambitio nulla unquam largitio, & *cætera.*

Hi verſus ut ſint venuſti multùm, tamen venuſtiores futuri videntur, ſi unius litteræ mutatio acceſſerit. Legerem itaque libens tertio illo in verſu: Quo me detruſit penè extremis cenſibus? *Erat enim Laberio præmium à Cæſare oblatum Quingentorum millium. Quod tu quidem immane eſſe pretium nôſti. Quin addit, ſe, cùm juvenis eſſet, nullâ largitione, nullis honoribus de ſtatu moveri potuiſſe.*

Sic

t ſcriberem ego, de te nondum certior, ſed brevi, ni fallor turus. Intelligere poſſim, extremis ſenſibus, *in ſenectâ a-te: ſed nil ad rem, quia ſubjungit ſtatim,*

Ecce in ſenectâ ut facilè labefecit loco
Viri excellentis mente clemente edita
Submiſſa placidè blandiloqvens oratio!

Sequitur.

Ego bis tricenis annis actis ſine notâ
Eqves Romanus è lare egreſſus meo,
Domum revertar mimus?

legi debere & verſûs ratio & ipſe orationis contextus oſten-it.

Paulò poſt eſt:

'ortuna immoderata in bono æqvè atqve in malo,
i tibi erat libitum literarum laudibus
'loris cacumen noſtræ famæ frangere, & *cætera.*

omnia ſunt corruptiſſima. Qvid enim eſt literarum ibus floris acumen famæ frangere? *legendum putarem* onum laudibus *vel* luſibus *potius: ſic enim locum quen-Propertii emendavit Auratus noſter, ubi agitur de Spartæ bus, quæ nudas puellas in gymnaſium mittebat cum vi-certaturas. Sic habet verſus:*

ǫod non infames exercet corpore laudes.

us ludos *legit. Sic itaq. Laberii verſus repono.*

rtuna immoderata in bono æquè atq; in malo,
ibi erat libitum Ludionum luſibus
rens cacumen noſtræ famæ frangere,

tè florum cacumen, *quod erit*, floridum. *Nam flo-iſſe veteres pro eo quod* floridus *nunc eſt, exploratum*

Sequitur:

cùm vigebam membris præviridantibus,
ſfacere populo & tali cum poteram viro,
me flexibilem concurvâſti, ut caperes?

quidam benè habet carmen. Nam qui tandem ille eſt , Non me flexibilem concurvâſti, ut caperes? *lego,*

ut

ut cæteros, vel cœperas. *Certè quiddam hujusmodi ſubſtitui debet. Extremum addit Fruterius, nonminus, ut ſperat, Mureto ſuo gratum futurum, quàm vel alia omnia.*
13 † *Cùm hæc ſcriberem incidi in librum quendam ſodalis mei, ad cujus frontem amylo vel potius viſco librario impactum erat folium quoddam membranæ, in quo reperi hæc, quæ ſubſcribam: (videbatur autem Grammatici cujusdam fragmentum aliquod, de quo tamen affirmare non poſſum:) ſic habent ea:* Inveni marum pro marium, quod tamen in raro eſt uſu, genitivus apud Nævium in carmine belli punici: Senex fretus pietate dominum adlocutus ſummi Dominum regis fratrem Neptunum regnatorem marum. Ejus ablativum Cæſar quinto belli Gallici ponit: Paulò latiores, quàm quibus in reliquis utimur maribus. *In vulgatis codicibus, ſtatim à principio hunc in modum legas:* Ad onera & ad multitudinem jumentorum transportandam paulò latiores, quàm quibus in alio mari uti conſueverant. *Certè, ſi hic eſt locus, quem citat Grammaticus ille, mirum eſt tam ſui diſſimilem eſſe; ſed fieri poteſt, ut in alio Cæſaris libro ſit hic verſiculus. Tu vel optimè id ſcies, qui optimos quosque auctores tibi familiares habeas, inprimis verò Cæſarem. Hæc pauca ſunt de multis, Murete doctiſſime, quæ ad te ſcribenda putavi, partim ut ἀχαριστίαν, quâ tetrius eſſe vitium nullum puto, à me amolirer, partim etiam, ut, quo in te animo eſſem, non ignorares. Benè vale, Galliæ tuæ & Italiæ totius clariſſimum decus. Cuperem omninò, Murete optime, ut his meis non voce, ſed tabellis reſpondere digneris: quod in ſuffragiis tabellariis factum nôſti. Deus ero, ſi vel literulam à te extorqueo. Iterum vale, & nos ama.*

MURE-

MURETUS JACOBO CANANO MEDICO S.

XXVI.

COnvalui. Hoc me gratius, aut optatius tibi epiſtolæ
principium reperire nullum poſſe, certò ſcio. Febris
fuit tertiana duplex, qualem tu à me tertio ab hinc anno
Ferrariæ depuliſti: niſi quòd hæc mitior, & remiſſior fuit.
Itaque octavo me die, poſtquam corripuerat, reliquit. Cu-
ratus ſum non medicamentis modò, ſed & miſſione ſan-
guinis: de conſilio Angeli Juſtiniani noſtri, qui medica-
nenta non ſolùm ipſe præſcripſit, ſed & magnam partem
orum ſuâ manu confecit, ac concinnavit. Omninò & i-
ſius, & omnium qui hîc ſunt; ſed præcipuè ipſius, & Petri
ormeſini, mirificum qvendam expertus ſum in me amo-
m, miram in curandâ valetudine meâ ſollicitudinem,
dulitatem, aſſiduitatem. Neque ita hos prædico, ut
n cæteris qvoqve plurimum debere me fatear. Nam &
rtholomæus Ferrus, (puto te antea neſciviſſe id nomen
eologo noſtro eſſe,) & Hieronymus Lippomannus, &
bas Roſſettus contendere qvodam modo inter ſe vide-
ıtur, quis pluribus atque expreſſioribus indiciis ſtudi-
erga me patefaceret ſuum. Mihi crede, tanti erat æ-
tare. Nunc confirmatus avidè expecto, quid vos iſtinc
batis de noſtro in Italiam reditu. Quanquam enim
litteræ certa prope & explorata nunciant: non deſunt
en hîc, qui ſponſione certare parati ſint, nos in Galliâ
ernaturos. Alii aliter putant, ſed tamen dubitationis
uid affert, qvòd hîc nondum pro certo auditum eſt,
ettum abiiſſe. Qui ſi mediâ hyeme redierit, (& jam
idetur aliter fieri poſſe,) taménne ſe aleniſſimo anni
ore, aſperrimo cœlo, inviis viis, tam longinqvo iti-
commiſſurus eſt Cardinalis? Ita diſputant quidam, qvi
non ſatis cognitum habere ipſius ingenium videntur.
nim hoc ipſo argumento utor, cur magis augurer
fore

Digitized by Google

fore, ut abeamus. Herus enim noſter, quâ eſt magnitudine animi, hanc ipſam occaſionem arripiet declarandi omnibus hominibus, virtutem & conſtantiam ſuam neqve æſtatis ardoribus, neqve aſperitatis hyemis retardari. Quare ſi aliud nihil obſtiterit, ibimus vel ſi cœlum ruat. Meam voluntatem ſi exquiris: equidem negare non poſſum, qvin tanto mihi deſiderio ſit Italia, quanto fortaſſe nemini noſtrum: ſed ad res meas multò accommodatius eſſet, exſpectari à nobis tempus illud,

gelidus canis cùm montibus humor
Liquitur, & Zephyro putris ſe gleba reſolvit.

Mea enim maximi momenti negotia citius explicari non queunt. Sed *quod fors feret*, ut ille ait, *feremus æquo animo*. Iter hyeme capeſſendum ſi fuerit, incommoditatem, reditus celeritate compenſabimus; ſin expectandum ver, commoditate temporis ad conficienda quæ volumus, deſiderium Italiæ leniemus. Sed utut futurum eſt, obſecro obteſtorqve te per amicitiam noſtram, ut expiſcére, ſi potes, aliquid certi, idque ad me ſcribas quàm poteris certiſſimè. Permagni meâ intereſt, ſcire quid futurum ſit, propterea qvòd conſilium mihi ad rationem itineris dirigendum eſt, & aliud capiendum, ſi properatur profectio, aliud ſi differtur. Cura igitur pro eo, quanti apud te ſum, ut mittas ad me aliquid explorati. Id ſi tacitum haberi voles, nemini indicabitur. Mi optime & optatiſſime Canane, Vale & ama me, ut facis. Salutem quibus videbitur. Noſtri omnes te ſalutant. E Karoliloco, prid. Non. Oct. M.D. LXII.

EIDEM CANANO.
XXVII.

EGo verò jam ſubverebar, ne mea hæc nova ad te ſcribendi ratio parum tibi probata eſſet, adeoqve, (vide quanto in errore verſatus ſim,) meditabar excuſationem. Sed gaudeo contrà cecidiſſe quàm putaveram. Nunc tu à me,

me, & crebras & longas litteras expectato: Eâ tamen le-
ge, ut mihi liberum ſit, nullo ordine, nullo delectu, quic-
quid in buccam venerit, ſcribere. Literæ tuæ omnes mihi
redditæ ſunt: neqve facilè credas, quantam mihi volupta-
tem attulerint. Quanquam enim non ſum ſolitus valdè
magnam curam ſuſcipere de iis, quæ ad me nihil perti-
nent; neque quisquam usquam eſt minus, quam ego ſum,
rerum novarum curioſus: libenter tamen intelligo pro-
greſſûs iſtius calamitoſiſſimi belli, præcipuè cùm ea nun-
tiantur, quæ ſpem adferunt aut victoriæ, aut honeſtæ ali-
ajus compoſitionis. De recepto Avarico jam hîc audi-
tum erat multò antè, quàm tuas eâ de re litteras accipe-
rem. Sed videor per nebulam inaudiſſe quiddam, quod
nud ſcio, an litteris committere debeam; indicabo levi-
r. Etenim ſi falſum eſt, nihil periculi fuerit, etiamſi tu,
id ſit, non aſſequare; ſin verùm, quamvis leviter admo-
us, facilè totam rem intelliges. Fuere igitur hîc, qui
certo ac comperto affirmarent, potuiſſe oppidum per
n capi, invitiſſimis hoſtibus, nullâ deditione, nullis
ditionibus, niſi quorundam aut ſcelerata colluſio, aut
ta elementia, alienæ virtuti impedimento fuiſſet. Qvod
, facilè fuerit jam nunc proſpicere, qui futurus ſit
us. Neque enim dubium eſt, quin ſuum quisque inſti-
m conſervaturus ſit ad extremum. O mi Canane, qui
em finis hujus tam moleſtæ peregrinationis futurus
Quando erit ut ad Eridani, aut, quod malim, ad Ty-
ripam inambulantis, concinere poſſimus illud Eu-
is:

vis eſt laborum præteritorum memoria?

pedibus nobis ne conficiendum ſit iter, metuo, ſi ve-
ſt, quod modò huc allatum eſt, eqvos omnes furto
os eſſe. Malam peſtem illi abigeo, quisquis eſt. Sed
ſt, quod ait Balbus, ferventiùs quàm unquam ante-
i de pace? Utinam quidem eveniat! ut nobis tanto
us in Italiam redire liceat, antequam incidamus
nem. Sed hæc, ut opinor, ſomnia ſunt: quæ tamen

cuicuimodi erant, ſcribenda tibi fuerunt. Aliud enim nihil erat, qvod ſcriberem. Præclaras illas hiſtorias, quas tibi ſuperioribus litteris promiſeram, neqve vacat ſcribere, neqve nunc quidem ſatis tutum eſt. Sed, mihi crede, mirificus homo eſt ille noſter: neqve magis in qvoquam deprehendi verum eſſe id, qvod ex te ſæpiſſimè audivi, vitandam eſſe ei familiaritatem eorum omnium, apud quos conſervare auctoritatem ſuam vellet. Noſtri omnes te ſalutant. Saluta mihi tu iſtic, qvos videbitur: Contarellum præcipuè, & Gerardinum. Vale. Karoliloci XII. Kalend. Octobr. M. D. LXII.

EIDEM CANANO.

XXVIII.

VErum eſt qvod audiſti. Trepidatum hìc eſt ab omnibus: neqve ſanè injuriâ. Quis enim conſtare animo poſſet, cùm audiret, fuſum ac fugatum eſſe exercitum regium, pedites conciſos, equitatum disjectum ac diſſipatum, ex Ducibus ipſis alios interfectos, alios vulneratos, Comitem ſtabuli captum. Mihi crede, habent juſtam excuſationem timoris. Nam mea quidem, ut mox audies, non eadem cauſſa eſt, quæ cæterorum. Sed cùm hìc ita crederetur, nihil propius eſſe, quàm ut ad hanc domum diripiendam turma aliqua militum accurreret: Theologus noſter, homo, ut ſcis, minimè bellicoſus, qui videret ſibi adverſus illos homines nihil in Theologiâ ſuâ præſidii fore, quantâ maximâ celeritate potuit, collegit ſarcinas ſuas, & iter in Belgium cepit. Comitati eum ſunt Abbates duo, neque de iis quicquam poſtea audivimus. Cæteri, ut ſcire te puto, Lutetiam ibant, ſed cùm in itinere alium nuntium accepiſſent, huc omnes multâ jam nocte redierunt. Ego biduo ante Bellovacum profectus eram, quò me Cardinalis miſerat. Ita autem fors tulit, ut eodem planè temporis puncto, qvò illi redibant, ego qvoqve redirem. Qvo factum eſt, ut prius rediſſe ſciverim, quàm abiiſſe ſcirem.

Hila-

Hilaratis igitur omnium animis, multùm inter cœnam
riſimus; multa in eos, qui remanſerant, plura in eos, qui
fugerant, jocati ſumus; mecum omnes præclarè actum eſ-
ſe dicebant; qui quaſi proſpicerem ac divinarem quid fu-
turum eſſet, & fugiſſem ab acerbitate prioris nuntii, & ad
poſterioris lætitiam accurriſſem. Nunc hìc egò & Petrus
Normeſinus ſuaviſſimè vivimus, venatu, aucupio, piſca-
tu, &, qvod caput eſt, bonis ſermonibus: neqve vobis in-
videmus, qvos iſtic ambitio aureis compedibus alligatos
tenet. Unum me malè habet, Theologi abſentia: qvem de-
ſidero, & ut diſcipulum magiſter, & ut magiſtrum diſci-
pulus. Operas enim permutare inter nos cœperamus, ut
ego eum Græcas literas, ipſe me Theologiam doceret. Val-
de magnam voluptatem mihi attulerunt literæ tuæ, quod
læta nuntiabant, & omnia accuratiſſimè ac minutiſſimè
perſequebantur. Conſerva, qvæſo te, iſtam conſuetudinem:
noli expectare, ut tecum paria faciam. Tibi enim quæ
ſcribas, plurima quotidie ſuppetunt: mihi qvod ſcribam
nihil eſt, niſi hoc ipſum, nihil eſſe qvod ſcribam. Ego
& Petrus Normeſinus te communiter ſalutamus, atque
petimus, ut noſtro amborum nomine Contarellum
ſalutes. Vale. E Karoliloco. A. D. 7. Kal. Jan.
M. D. LXII.

EIDEM CANANO.

XXIX.

Triſtem nobis & acerbum nuntium de Rege Navar-
ræ! Quem nos hìc etſi acceperamus ex aliis: ſuſten-
tabamur tamen aliquâ ſpe, donec allata ſunt literæ tuæ.
Eas ego utrasque heri veſperi acceptas communicavi
omnibus noſtris: neqve eorum quisquam fuit, qui
non certò ſtatueret, cùm tu ita ſcriberes, fieri aliter non
posse, quin planè deplorata eſſet optimi & religioſiſſimi

Principis ſalus. Cujus interitu quantam plagam Gallia, quantam cauſſa religionis acceperit, vereor, ne paucis diebus magno noſtro malo ſentiamus. En quos fructus civilia bella pariant! Hoc unum miſeræ Galliæ reſtabat mali, ut veteres illas Thebanas calamitates in ſuo ſanguine renovatas videret. Quid enim intereſt? niſi quòd illic ejusmodi fratres contendebant, ut utrumque cadere expediret, quod & contigit: hîc cùm è duobus fratribus alter errore ductus, & quaſi præſtigiis quibusdam occœcatus, contra patriam, qvodque gravius eſt, contra Deum arma ferat; alter nihil unquam habuerit antiquius, quàm ut & fratrem reduceret, & famam caputque illius modis omnibus conſervaret: ei allata nex eſt, cujus in vitâ & fraterna ſalus, & magnâ ex parte totius regni tranquillitas nitebatur. Quòd ſi, qui pro patriâ dimicantes mortem oppetiverunt, eorum memoriam ſummo cum honore omnes anni conſequentes excipiunt; ſi conſecrari ac propè divinis honoribus affici poſt mortem ſolent, qui Chriſtianæ religionis defenſionem vitâ ſibi priorem ac potiorem eſſe duxerunt: quos tandem honores ſatis amplos congerere poſteritas in eum principem poterit, qui, pro quarum rerum utravis mortuum eſſe ſatis eſt ad immortalitatem comparandam, pro earum utraque pugnans, animâ ſpoliatus eſt? Nunc ille cœlo receptus, ex alto res mortalium deſpicit; & ut nuper auctoritate, conſilio, manu communem DEI & Karoli regis cauſſam tuebatur, ita nunc precibus ad Deum, cujus aſpectu fruitur, fuſis, eandem fovere ac ſuſtentare non deſinit; inprimisque ut credibile eſt, filiolo ſuo ejusmodi duces ac conſiliarios precatur, qui ipſum in paternæ potiùs conſtantiæ, quàm in maternæ pervicaciæ imitationem deducant. De fratribus autem, quos ſibi ſuperſtites reliquit, pro altero petit, ut quàm citiſſimè mutetur; pro altero, ne unquam mutetur. Addit alia iis congruentia, quæ nos ſperare fortaſſe poſſumus, optare quidem ſine ullâ dubitatione debemus. Vides, quàm & ipſe otioſus ſim, & eſſe te putem: qui & tecum, Poëtarum more,

more, de iis, quæ aguntur in cœlo, fabuler, & tibi ad hæc legenda otium ſuppetere exiſtimem. Sed tua quidem conditio melior, qui deſinere ubi vis, deinde ſi quando neqve dormire vis, & ſomnus urget, repetere intermiſſam lectionem potes: mea deterior, qui homo cùm piger ad omnia, tùm ad ſcribendum pigerrimus, cogor hæc, tanqvam ad clepſydram, ſcribere. Etenim tum denique admoneor, cùm aliquis ſtatim profecturus eſt. Duplex autem mihi imponitur difficultas: quòd & ſubitò ſcribendum eſt, ne officio deſim, cùm tu ad me creberrimas de omnibus, quæ iſtic geruntur, amantiſſimè & accuratiſſimè præſcriptas literas mittas; & multa ſcribenda, quo te expleam: cùm in hâc ſolitudine novi nihil, niſi ea, quæ iſtic adferuntur, audiamus. Dabis igitur veniam nuganti mihi, &, quia res non ſuppetunt, verba fundenti. Scio enim te inanes, dũ longas, epiſtolas anteponere aut nullis aut brevibus. Nunc ad alia venio: hybernaturos in Galliâ eſſe nos, jam, ut opinor, exploratum eſt; neqve id mihi valde moleſtum erit, dum aut Lutetiæ, aut in aliquo alio oppido eſſe liceat. Nam horum quidem nemorum jampridem tædet; neq; mihi quicqvam longius videtur, quàm dum tecum ſim: ut more noſtro legamus una aliquid quotidie, ſeu novi quid ſuſcipere libeat, ſeu potius Taciti annales perſequi; qvos ego totos in hoc ſeceſſu devoravi. Interea peto à te, ut quemadmodum inſtituiſti, ſcribas ad me, quod commodo tuo fiat, quàm poteris ſæpiſſimè. Non enim facilè credas, quàm dulces mihi ac jucundæ ſint literæ tuæ. Saluta mihi amicos omnes, inprimis Contarellum: cui dices me de libello ad me miſſo maximas gratias agere, & mandata ipſius diligenter curaturum eſſe. Hæc ego ad ipſum ſcriberem: ſed novi hominis occupationes. Itaque ſcribere mehercules ad eum non audeo, niſi cùm eſt neceſſe. Salve ab omnibus noſtris, & valetudinem tuam cura. E Karoliloco poſtrid. Id. ... M.D.LXII.

HORATIUS CARDANETUS MURETO S. P. D.

XXX.

Mitto ad te, Murete eruditiſſime, omniumq́ politiorum literarum decus, (liceat mihi, quod ſentio, ac potiùs, quod docti omnes ſentiunt, ſine ullâ aſſentationis ſuſpicione vere loqui,) paucas aliquot epiſtolas tuas x), *ad me humaniſſimè ac elegantiſſimè ſcriptas, quas lucas Sempronius noſter, optimus juvenis, & utriusque noſtrûm ſtudioſiſſimus, tuo nomine à me petiit. Deſcripſit eas libenter & eleganter Balthaſar Anſideus, tuúsne, an meus dicam? utriusque certè quantum alter alterius eſſe poteſt. Agnoſces facilè ipſius manum, qui ſuperiore anno in deſcribendis variis lectionibus operam tibi ſuam navavit: tui quidem admirator ac laudator eſt mirificus. Si de tuarum epiſtolarum editione cogitas, rectè cogitas. Nihil enim detrahent de eloquentiæ tuæ famâ, quam luculentiſſimæ tuæ orationes tibi pepererunt. Excellis tu quidem, Murete, ac mirus es in omni ſcriptionis genere, ſeu carmen pangas, idq́ variis numeris; ſeu ſolutam texas orationem; ſeu poëtam, ut Catullum, interpreteris; ſeu oratorem, ut Ciceronem, explices; ſeu Græcos vertas, ut Ariſtotelem: quicquid denique quoquo modo literis mandes, elegans eſt, politum, ingenioſum, eruditum, omnibus numeris abſolutum. Tua me ſcripta omnia capiunt, tenent, revocant, nulla unquam eorum ſatietas. Vel ipſæ epiſtolæ, quas properanter exarare te ſcio, quàm venuſtæ, quàm ſæpe eruditæ, quàm ſemper urbanæ! Quod ſi volumen ipſarum legatur, ſtudioſorum manibus teretur, ac, ſi ullius foret ponderis auctoritas judiciumq́ meum, ad eas edendas te cohortarer. In quo Politianos, Bembos, Sadoletos, Manutios, (mitto alios,) imitabere. Neque levius tibi ſcriptionis genus videatur, tuoq́ ingenio, ac eruditione indignum. Proponam enim graviſſimos doctri-*

x) *ſeptem illas videlicet, quæ proximè ſequuntur.*

doctrinaq́ principes viros, qui minus ſunt illud aſpernati, laudemq́ ſibi ex eo quæſiverunt: Plinium, Ciceronem, Platonem. Memini etiam epiſtolam me tuam legere, in quâ de bene ſcribendæ epiſtolæ difficultate diſputas; hânc autem ſemper ſeqvitur laus. Illud igitur tui judicii erit, quo excellis. Verùm hoc hactenus. Ego quòd jam diu literarum officium intermiſi, hanc arripui occaſionem. Velim exiſtimes, tantum me tibi tribuere in literis, quantum alii nemini. Niſi igitur impudentior ſim in petendo, mitte ad nos aliquod ex tuis ſcriptis, quod tanquam ſacrum, Balthaſar & ego cuſtodiemus, nec emanabit unquam te invito. Appellarem te crebrò per literas, ſed partim vereor, ne interpellem nugis, quanquam officioſis; partim per valetudinis infirmitatem, docendiq́ moleſtas occupationes, quibus invitisſimè diſtringor, haud commodè licet. Cupio tamen conſuetudinem repetere, mercaturamq́ iſtam exercere, quam tu mihi aliquot ab hinc annos (y) propoſuiſti: quam ſi exercuiſſem, multum feciſſem lucri. Quòd ſi minus mihi licuerit, dabo negotium Balthaſari meo, omnium, quos cognoverim, bonarum omnium literarum cupidiſſimo ac ſtudioſiſſimo, qui jam adſit cum tuis epiſtolis deſcriptis, ac faſciculum obſignabit. Vale, mi Murete, atq; ab eo ſalve. Lucam Sempronium ſemel à me tibi commendatum, quo primùm tempore ad Urbem venit, nunc iterum commendo, non quòd ipſe à me petat, ſed meâ tantùm benevolentiâ, in ipſum ſuſceptâ ob eximiam ejus probitatem. Quibuscunq; rebus illi commendaveris, mihi commodaveris. 5. Id. Ian. M. D. LXXIX.

(y) Reſpice ad principium epiſtolæ paulò pòſt ſeqventis XII. ſcriptæ à Mureto A. 1564.

Digitized by Google

M. ANTONIUS MURETUS S. D. HORATIO CARDANETO SUO.

XXXI.

QVid ni enim te meum vocem, Horati optime & humaniſſime, cùm & ipſe te ſingulariter diligam, & me ita tibi carum eſſe ſentiam, ut nulli te veterum amicorum meorum in me amando cedere profitearis? Quod quidem ego, ut, quia ſummè cupio, facilè mihi perſuadeo verè à te atque ex animo dictum eſſe: ita cauſſas, quibus te ad iſtam voluntatem erga me ſuſcipiendam adductum eſſe ſcribis, non agnoſco. Immò verò majorem in modum à te peto, ut ſi, cùm me ac mea diligentiùs inſpexeris & excuſſeris, animadvertes, non eſſe in me eam eruditionem eamque eloquentiam, quam tu fortaſſis aliquando credidiſti, nolis me luere ac ſufferre pœnas erroris tui: neve, quaſi vitioſum aliquid aut morbo ſumpto ſano emeris, ex ædilitio edicto agere ad redhibendum velis. Si me ita amabis, ut hominem & honeſtis ſtudiis deditum, & ingenuum, apertum, ſimplicem, rectum, minimè fucatum, minimè tectum in primis φιλόφιλον: præſtabo tibi ea omnia cumulatè, neque unquam in ejusmodi rebus fallam opinionem tuam. Eò tu ſi præterea aliquid addideris, ut multarum rerum ſcientiam, ut eloqventiam, ut cetera id genus: ipſe, qvomodo tibi caveas, videris; ego ea neqve polliceor, neque præſtabo. His legibus initam mihi eſſe tecum & conſtitutam amicitiam volo, quas à te quoqve non gravatè acceptum iri puto. Atque equidem cùm multis de cauſſis antea amaverim Gisbertum Oddum, adoleſcentem optimum, & pleno gradu ita tendentem in ea ſtudia, quibus nos delectamur, ut, quòd ſeriùs in eam viam ingreſſus eſt, aſſiduitate & diligentià compenſaturus eſſe videatur: habebo poſthac cariorem etiam hoc nomine, qvòd is conciliator, quaſique προξενητὴς hujus noſtræ conjunctionis fuit. Magna ſanè cum voluptate repeto memorià tempus illud, cùm ipſe mecum

mecum de doctrinâ tuâ, deqve ſuaviſſimis moribus,& creberrimè & amantiſſimè loquebatur. Addebat etiam nonnulla de ſtudio qvodam & amore mei tuo, quem ſibi ex tuis ſermonibus cognitiſſimum eſſe dicebat. Ego autem & audiebam ea libenter, & ei fidem habebam non invitus: ut ad credenda, quæ jucunda ſunt, faciles naturâ omnes ſumus. Itaque iisdem ex eo ſæpè & conſtanter audiendis, ſic jam incalueram, ut quemadmodum in aridiſſimam, ſicciſſimamqve materiam nulla poteſt incidere tam parva ſcintilla, quæ non maximum ſubitò incendium excitet, ita nulla poſſet à te dari tam puſilla tamqve tenuis ſignificatio eorum, quæ de Gisberto audieram, quæ non ad me totum mirifico qvodam tui amore inflammandum ſatis habitura virium videretur. Adhuc hæc erant, cùm afferuntur à te ad Gisbertum literæ, non ſolùm ſcriptæ eleganter ac politè, qvod tibi proprium ac perpetuum eſt, verùm etiam illum amorem in me, de quo tam multa tam ſæpe audieram, omni ex parte ſpirantes. Quid quæris? ita exarſi, ut nihil fieri poſſet ardentius. Succeſſerunt primis illis alteræ, tertiæ, aliæ deinceps, eâdem omnes ſuavitate perfuſæ, iisdem inſignes amoris notis. Nónne igitur inhumanus ſim, planeque ferreus, niſi tam amanter à te ultro appetitus ac provocatus, tibi in amore reſpondeam? ſed non committam, ut eo nomine accuſari poſſim: ſemperq; ſine ullâ retractatione, ſi quid accidet, in quo amicitia mea tibi aut uſui, aut ornamento eſſe poſſit, ne quâ in parte veri amici officio defuiſſe videar, ſtudioſiſſimè operam dabo. Quod literas tuas tardius fortaſſis tuâ exſpectatione reſponderim, ſcito eas mihi nudius tertius tandem redditas eſſe. Vale, poſtrid. Non. Decembr. ex Urbe. M.D.LXIV.

EIDEM CARDANETO.

XXXII.

VOlo tecum, Horati, ſi modò ab eo voluntas tua non abhorret, quaſi mercaturam quandam inſtituere lite-

rarum

Digitized by Google

rarum: ut quando iisdem ferè in ſtudiis noſtrûm uterqve verſatur, ſi quid & bellum atque elegans, & non vulgare, neqve protritum, dum, ut longinqua littora, ita veterum ſcripta luſtramus, reperiſſe videbimur, id in commune conferamus, & alter cum altero communicemus. Hoc feciſſe veteres illos, quos *endo cœlo*, ut Cicero in legibus loquitur, *merita locarunt*, Hippocratem Coum, & Democritum Abderiten, Platonem Athenienſem, & Tarentinum Architam: tum è noſtris (quanquam illos qvoqve qvid nî noſtros vocare liceat?) ſed tamen ex illis, qvos uſitatiùs noſtros dicimus, idem inter ſe Ciceronem ipſum, Nigidium, Atticum, Varronem factitâſſe, ſatis apertè ipſorum monumenta declarant. Quorum ego exemplum, quantum in me eſt, renovare cupiens ad hanc te ſocietatem, Horati, voco: quam niſi refugis, non dubito fore, ut ex eâ primùm uterqve noſtrûm; deinde etiam alii, non eorum modò, qui nunc ſunt, ſed etiam, ut Homerico verbo utar, *τῶν ὀψιγόνων*; ſi non magnos atque uberes, aliqvos tamen aliquando capiant fructûs. Ejus autem, niſi tibi ſecus videtur, eæ leges ac pactiones erunt. Primùm, ut quidquid alterutri noſtrûm qvocunqve in ſcriptore antiqvo occurrerit, qvod aut ſit, aut videatur obſcurum, ambiguum, depravatum, de eo, ut ipſi alterius ſententiam exquirere jus fasqve ſit. Deinde ut is, qui ſententiam rogabitur, re diligenter penſitatâ, cum amicis etiam, ſi videbitur, communicatâ, qvidqvid aut commodè cogitare ipſe, aut ex aliis expiſcari potuerit, aperiat. Tum, ut ſi alterutri aliqua alterius opinio non probabitur, liberum ei ſolutumqùe ſit, cauſſas, cur eam non probet, exponere, isqve qui reprehendetur, aut potius admonebitur, non modò non lædi ſe ac violari in eo, verùm etiam beneficium ſibi tribui putet. Poſtremò, ut quidquid alter ab altero acceperit, nunquam neqve privatim, neque publicè id ſe ab eo accepiſſe diſſimulet: qvin potiùs uterque omni ope omnes alterius ornandi atque amplificandi occaſiones, non tantùm oblatas arripiat, ſed etiam ſtudioſè diligenterqve perqvirat.

rat. Hæc ſi faciemus, alter alterius induſtriam acuemus, ingenium excitabimus, & diſcemus denique viciſſim, & viciſſim docebimus. Gisberto quidem noſtro, quem ego adoleſcentem qvotidie plus amo, quòd ipſe qvotidie honeſta ſtudia plus amat, præſens ex hac noſtrâ negotiatione lucrum paratum eſt. Ego enim, qui cùm ad cætera omnia, tum ad ſcribendum ita piger ſum, ut nemo magis, eo poſthac, cùm ad te ſcribam, amanuenſi uti cogito. Nam & ipſe cùm laborem cauſsâ meâ libenter capit, tum hoc ſtudiis ſuis inutile non fore arbitratur. Vale 3. Kalend. Jan. M.D.LXIV.

EIDEM CARDANETO.
XXXIII.

RESpondebo tibi breviter, ut & poſtulas, & occupationes meæ cogunt. Non te præterit, apud optimos utriusque linguæ auctores reperiri quædam ſeu de induſtriâ, ſeu ab aliud cogitantibus peccata, quæ Grammatici modò ἀνακόλουθα, modò σολοικοφανῆ vocant: cùm illi non ipſam conformationem orationis, aut vocum convenientiam, ſed id modò, quod ſenſum eſt, reſpiciunt. Exempla ſcio tibi non deeſſe: ſed tamen ut videas me tecum ἀτεχνῶς καὶ ἀδόλως agere, congeram quæ in mentem venient. Terent. Hecyra: *Nam nos omnes quibus eſt alicunde aliquis objectus labos, Omne quod eſt interea tempus, prius quàm id reſcitum eſt, lucro eſt.* Ut omnia conere, non reperies, cum qvo cohæreat illud, *nos omnes.* Salluſtius: *Sed antea item conjuravêre pauci contra Rempub. in quibus Catilina fuit: de quá quàm veriſſimè potero dicam.* Idem: *Interea ſervitia repudiabat, cujus initiò ad eum magnæ copiæ concurrebant.* Idem: *Familia noſtra cum populo R. bello Carthaginenſi amicitiam inſtituit: quo tempore magis fides ejus, quàm fortuna, pendenda erat, quorum progeniem.* Idem: *Abundantia earum rerum, quæ prima mortales ducunt.* Atque ut in aliis, ita in hoc qvoqve Salluſtius Thucydideus fuit. Apud

Apud illum enim talia ὅσα κόνις. Plautus: *Hos quos videtis ſtare hic capteivos duos, Illi qui aſtant, ii ſtant ambo, non ſedent.* Sed ne apud Plautum quidem talium modus eſt. Hujus generis ſunt & illa Homerica,

Τέκνον φίλε;

Et

Ἐννῆμαρ μὲν ἀνὰ στρατὸν ᾤχετο κῆλα θεοῖο,
Τῇ δεκάτῃ δ' ἀγορὴνδε καλέσσατο λαὸν Ἀχιλλεύς.

Et

Ἔθνεα πολλ' ὀρνίθων ἀγαλλόμεναι πτερύγεσσιν.

Et illud Virgilianum:

Craſtina lux, mea ſi non irrita dicta putaris,
Ingentes Rutulæ ſpectabis cædis acervos.

Et:

Pars pedes ire parat campo, pars arduus altis
Fertur equis.

Poſſum è Sophocle, Euripide, Pindaro, aliis quamlibet multa congerere: ſed ne longior ſim, &, ne tibi homini eruditiſſimo videar diffidere, pauca tantùm tibi in memoriam ex ipſo Cicerone revocabo. Ita igitur eſt in ſecundo Tuſculanarum: *Etenim ſi orationes, quas nos multitudinis judicio probari volebamus, (popularis eſt enim illa facultas, & effectus eloquentiæ eſt audientium approbatio,) ſed ſi reperiebantur nonnulli, qui nihil laudarent, niſi quod ſe imitari poſſe confiderent,* &c. Scio eſſe locum qvendam ubi ad Atticum ſcribens, cùm epiſtolam dixiſſet, ita reliqvum orationis contexuit, quaſi literas dixiſſet, non epiſtolam. Sed nunc non venit in mentem. Inſpice diligenter locum illum ex Catone majore, ubi citantur hi duo verſus Cæciliani:

Tum etiam in ſenectâ, hoc deputo miſerrimum,
Sentire eâ ætate eſſe odioſum ſe alteri,

& vide, cum qvo ea, quæ ſtatim ſubjungit, cohæreant: *Jucundum potiùs, quàm odioſum.* Neqve enim hoc dicit: *miſerum eſt, ſentire ſe jucundum potiùs, quàm odioſum:* ſed hoc: *ſi quis commodus ſenex ſit & humanus, cum jucundum*

potius eſſe, quàm odioſum. Quæ tamen ſententia, ſi verba tantùm ſpectes, effici nullo modo poteſt. Revocabo te ad illos ipſos libros de Oratore. Ita igitur loqvitur in jocorum tractatione: *Ex eodem hoc vetus illud eſt, quod ajunt, Maluginenſem illum M. Scipionem, cùm ex centuriâ ſuâ renunciaret Accidinum conſulem, præcoq; dixiſſet, Dic de L. Manlio: virum bonum, inquit, egregiumq; civem eſſe arbitror.* Vide quàm conveniat, *Maluginenſem illum*, cum verbo *inquit*, quod poſtea ſubjunxit. Eodem igitur modò cùm dixiſſet: *etenim cæteræ ferè artes*, & cætera: ita dixit poſtea, *cujus terminis ſepta teneatur*, quaſi non *bene dicere*, dixiſſet, ſed *ars bene dicendi*, quod orationis ἀκολουθία poſtulare videbatur. Habes verboſam & inſuavem epiſtolam, ut ſcriptam à properante, & occupato: etiamqve ut tibi moleſtia duplicetur, meâ manu ſcriptam, ut fortaſſis etiam in legendo aliquid tibi negotii futurum ſit. Giſbertus enim noſter, propterea quòd ei hodie ad fores herilis cubiculi aſſidendum eſt, ut ſtatis vicibus omnes cubicularii ſolent, operam mihi dare non potuit. A te peto, ut me ames: quod cùm facies, mutuo te facturum eſſe ſcito. Vale. Romæ 6. Kalend. Mart. M.D.LXV.

EIDEM CARDANETO.

XXXIV.

AD eas literas, quas à te amoris pleniſſimas nuper accepi, ſtatim reſpondiſſem, ſi otioſus fuiſſem. Sed eram occupatus in recognoſcendo volumine qvodam orationum mearum, quod à me his ſuperioribus diebus librarii extorſerunt veriùs quàm impetrârunt. Omnino enim conſtitueram nihil poſthac ſcribere: ſed me, ut conſilium mutarem, amicorum nimis bene de me ſentientium non cohortationes modò, ſed preces aſſiduæ coëgerunt. In eo igitur eram occupatus, cùm accepi literas tuas: & ſimul cogitavi, ſi paulò ſerius reſponderem, damni nihil in morâ fore. De loco illo Ciceronis non puto te dubitare, quin ſen-

ſententia tua vera ſit. Nam vel id ipſum, quod ais videri poſſe obſtare, magis etiam eam, ſi accuratè inſpicias, confirmat. Si quid aliud erit, de quo ſententiam meam cognoſcere cupias, ſcribito: non committam, ut quidquam à me, quod ego quidem præſtare poſſim, fruſtrà petas. Amo enim te vehementer, tum quòd multis nominibus digniſſimus es qui ameris, tum quòd ita me amas, ut inhumanitatis notam effugere non poſſim, niſi tibi in amore reſpondeam. Vale. Romæ prid. Idib. Aprilis die ipſo natali meo, quem tu mihi fauſtum ac felicem precare. M. D. L X X. Saluta mihi Gisbertum meum: etſi ei ſubiratus ſum: quòd quiddam à me ſibi in arcanis commiſſum continere non potuit. Veniam iſthuc, ut ſpero, menſe Majo proximo, & præſens ab eo pœnas repoſcam. Qui enim tantum triduum domi ipſius eſſe decreveram, ulciſcendi cauſsâ totos ſex dies manebo. Ad eum ſcribere nunc non licet per occupationes: propediem ſcribam.

EIDEM CARDANETO.

XXXV.

NEmini aut mirabilius eſt aut moleſtius, quàm mihi, tamdiu differri adventum ad vos meum. Sed neſcio quo modo ter jam contigit, ut cùm in viam dare me vellem, jamqve ſarcinulas componerem, ſubitò extiterit aliquid improviſi atque inopinati impedimenti. Itaque nihil amplius eâ de re vobis habeo polliceri, niſi illud certè mihi excuti nullo modo poteſt: veniendum tamen, & quæ obſtant, omnia quálibet ratione ſuperatum iri. Sed ἀργαλέον πρᾶγμα alieno arbitrio vivere; præcipuè ſi quis ei ſerviat, qui pro ſuo commodo omnia aliorum incommoda non nauci faciat. Equidem manibus pedibusqve ut dicitur, omnia faciam, ut vobiſcum unà eſſe poſſim ante Kalendas Julias: ſed ſi id non potero, certè quidem menſe Septembri, ſi vivam, iſtic ero. Vos interea me, ut facitis, amabitis, & ad me ſcribetis, ubi commodum erit. Ego vos vicis-

viciſſim amabo, de vobis ſæpiſſimè & cogitabo & loquar, ſi quid erit, qvod veſtra cauſſa efficere poſſim, ſtudioſè atque amicè omnia procurabo. Vale. Romæ 9. Kalend. Jun. M.D.LXX. Marcello Veſtrio S. Qui etiam meo nomine, niſi moleſtum eſt, Paulum Æmilium Comenſem ſalutabit. Vereor ne ad te perlatæ non ſint literæ z), quas ipſo meo natali die ſcripſeram. Nulla enim in tuis earum mentio.

EIDEM CARDANETO.
XXXVI.

VAlde tardi effecti ſunt tabellarii veſtri: qui quadrageſimo demum die litteras huc iſtinc adferant. Idem mihi accidit haud ita pridem in litteris quibusdam Gisberti Oddi, quæ cùm ſcriptæ ab eo eſſent menſe Novembri, perlatæ ad me ſunt ineunte Januario. Sed hoc tamen commode, quòd hodiè potiſſimùm: ut qui dies unus ex omnibus ſummâ hilaritate ab omnibus traduci ſolet, eo potiſſimùm hilararer jucundiſſimo ſermone litterarum tuarum, & recordatione amoris erga me tui; ſimulqve qvoniam ab interpellatoribus nihil eſt periculi, (ludis enim & ſpectaculiis omnes hodie detinentur,) vacui temporis ad reſpondendum aliquid haberem. Igitur de me meisqve ſtudiis jam cognôſſe te aliquid puto ex iis litteris, quas proximè ad Gisbertum dedi: ſatis enim ſcio earum te ſtatim participem factum. Terentianum illud, *ſi ſit opus*, joci cauſsâ dictum eſt: quaſi evenire ullo modo poſſit, ut hoc quoqve facto opus ſit. Ergo *ſi ſit opus; ſi quis à me id fieri poſtulet; ſi quis hoc ſibi à me officium tribui petat; ſi quis in eo me ſibi gratificari velit; ſi quid eveniat, ut publicè interſit eum laborem à me capi;* &, *ſi cogites,* multa nos quoq; vulgò ita jocãtes dicimus. *Quando ita jubes, ſedebo,* cum tamẽ nemo jubeat. *Honoris tui cauſsâ ad prandiũ ibo,* quaſi qui id facit, non ſuâ potiùs cauſsâ faciat. *Hodie in prandio pulchrè tibi operã dedi,* quaſi qui benè ac libenter veſcitur, non

Hh ſibi

z) *proximè hic præcedentes.*

ſibi potiùs operam det quàm amico. Ex eodem genere eſt illud, *ſi ſit opus*, de qvo ſatis jam multa. *Albedo*, latinum non eſt, non magis quàm *Nigredo*. Sed ita ſumus omnes, etiam qui paulò melius latinè loqui putamur, quàm vulgus ſolet. Dum confidimus, nos jam eam facultatem conſecutos, ut vel aliud agentes emendatè loquamur, multa, inepta, & ne in pueris quidem ferenda effundimus. Iſti præcipuè delicati, qui omnia ſibi præter Ciceronem putere ajunt; qui, ſi ſine Nizolio poſſint unam aut alteram epiſtolam ſcribere, Germanos ſe eſſe Cicerones putant; qui Senecam contemnunt, Plinium irrident, Tacitum damnant, ad inferiorum vero temporum ſcriptores etiam, nauſeant; qui me aut mirantur, aut miſerantur, aut irrident, qvòd ex Apulejo ipſo, aut Sidonio quædam petenda eſſe dicam ad uſum latini ſermonis: illi igitur ipſi ſæpe ita & loqvuntur, & ſcribunt, ut non eos modò, qvos ipſi tantoperè abjiciunt, qvos præ ſe contemnunt, ſed eorum, piſtores ac coqvos multò latiniùs locutos fuiſſe conſtet. Ad omnia epiſtolæ tuæ capita reſponſum eſſe arbitror. Vale. III. Kalend. Martii. M.D. LXXI. Romæ. quo ipſo die, litteras tuas accepi, quibus adſcripta erat dies VII. Kalend. Febr. ne me tam ſerò tibi reſpondiſſe mireris.

EIDEM CARDANETO.

XXXVII.

POſtquam ad te nuper ſcripſi de illo Terentiano, *ſi ſit opus*, venerunt mihi in mentem alia, quæ apertiùs confirmarent explicationem meam. Simile igitur eſt illud ex Adelphis.

Tu inter eas reſtim ductans ſaltabis. M. *probe.*
Et tu nobiſcum unà, ſi opus ſit.

Et illud Catulli ex epigrammate in Vettium:

Iſtâ cum lingua, ſi uſus veniat tibi, poſſis.

Sed nolo alterum verſum adſcribere, neqve puto eſſe opus. Quamvis igitur ſperabam ſententiam meam ita tibi probatam

batam eſſe, ut nihil præterea argumentis opus foret: tamen ne hanc quidem ad te ſcribendi occaſionem prætermittendam putavi. Vale, & Gisbertum mihi ſaluta, & ſi quos iſtic prætereà nôſti amantes mei. Romæ poſtrid. Non. Mart. M.D.LXXI.

PETRUS JOANNES PERPINIANUS M. ANTONIO MURETO S. P. D.

XXXVIII.

ONus Ætnâ gravius mihi videntur ſuſtinere, qui alteri fidem ſuam adſtrinxerunt, niſi ejus, aut cui, aut pro quo ſpoponderunt, humanitate ſublerventur. Scis, credo, quid velim. De verſibus illis in D. Mariam Lauretanam, qui eos à te optabat, propter ſingularem exſpectationem elegantiæ & doctrinæ tuæ, is me urgere non ceſſat. Ego, tametſi, inſcio & inconſulto te, me temerè recepiſſe intelligo: tamen hanc temeritatem in ſpondendo meam tuâ eximiâ, in re perficiendâ, humanitate compenſatum iri confido. Si quid poſſunt fontes & pomaria Tiburtia, ſi quid iſte receſſus otii à quotidianis occupationibus tuis attulit, oro te atque obſecro, ut oſtendas, me nonnullum apud te gratiæ locum obtinere. Quædam tecum communicare cupiebam: ſed ea melius, ut ſpero, coràm, ubi ad nos redieris. Nam ſummus noſtræ Societatis magiſter ſtatuit, ut Romæ anno proximo manerem. Noſtri omnes te ſalutant. Vale. Ex urbe XIIX. Kalend. Sept. M.D.LXIV.

Sequitur ad hanc reſponſio Mureti.

M. ANTONIUS MURETUS *S. D.* PETRO JOANNI PERPINIANO Societatis JEſu.

XXXIX.

CUpio equidem & meam & tuam fidem liberare: ſed mihi adhuc multa, ne id facere poſſem, obſtiterunt. Primùm quod quem locum, quodqve tempus otii, & quietis pleniſſimum putabam fore, in eo me & multa, & longiſſimè à ſtudiis meis abhorrentia negotia occupatum, atqve exercitatum habuerunt. Nam, ut cætera taceam, his paucis diebus bis mihi Romam eundum fuit; qvod etſi leve videri poteſt, tamen eæ mihi profectiones octo amplius dies abſtulerunt. Deinde quòd multos jam & menſes, & annos intermiſi poëtica ſtudia, ut etiamſi quid olim fuiſſet in me ejus facultatis, quod ſanè aut nihil, aut pertenue quiddam, & perexiguum fuit: effluxiſſe id tamen, & exaruiſſe neceſſe ſit. Poſtremò (δεῖ γὰρ τ' ἀληθὲς λέγειν,) tardiorem me, ac timidiorem facit exſpectatio illa, quam de meis verſibus concitatam eſſe ſcribis. Scis enim quàm inutilis ea atqve aliena ſit placere cupientibus. Nam ſi illud à me poſtulatur, ut tuorum elegantiam æquem, à te ipſo mihi verſura faciunda fuerit. Utut eſt, meditabor tamen propediem aliquid: ſed ſi me amas, (quod quidem ita mihi perſpexiſſe videor, ut quin ita ſit dubitare non debeam,) minue, obſecro, quantum potes iſtam exſpectationem: ac perſpice, ut ille amicus tuus à me, tanquam à malo nomine, ut nummos, ita verſus, etiamſi neqve optimæ notæ erunt, neque juſti ponderis, æquo tamen animo accipiendos putet. Benè factum, quod te Societatis veſtræ magiſter Romæ retinendum judicavit. Mihi crede, magnam moleſtiam cœpiſſem è diſceſſu tuo. Nunc ſpero fore, cùm iſtuc rediero, ut fruar tuâ ſuaviſſimâ, mihiqve optatiſſimâ conſuetudine, quam ego quanti faciam, ſpero te re ipſâ aliquando cogniturum.

Vale. Tibure XVI. Kalend. Sept. M. D. LXIV.

Huic ita reſcripſit Perpinianus:

PETRUS

PETRUS JOANNES PERPINIANUS M. ANTONIO MURETO

S. P. D.

XL.

TUum tandem reditum exſpectare non poſſum. Timeo namque, ne ſit ille tardior: mihi autem maturato eſt opus. Quònam, inquis, adeò feſtinas, ut pauculos hos dies exſpectare non poſſis? Nusquam equidem; noli metuere, ne mutatâ Magiſtri noſtri ſententiâ mihi ſit ex urbe proficiſcendum: rem totam à principio audies. Præpoſitus iterum Rhetoricæ ſcholæ, à quâ me ſolutum penitus ac liberum eſſe arbitrabar, de Præfecti noſtri ſententiâ ſtatui Ariſtotelis de arte dicendi libros explicare: ut ſi nihil tanti magiſtri ſubtilitate dignum in lucem potuero proferre, quod ita planè futurum eſſe video, certè conatus ipſe in re perdifficili nonnihil ab auditoribus gratiæ & benevolentiæ conſequatur, ſummiq; Philoſophi nomen, apud omnes illuſtre, languidiora juvenum ſtudia vehementiùs excitet ad diſcendum. Multa igitur ita, ut fit, legenti & meditanti mihi, quæ ad eorum librorum explicationem uſui fore viderentur, quædam occurrerunt, quæ meum animum ita dubium & incertum habent, ut non facilè ſit ſtatuere quid ſequar. De his tuam ſententiam exquirere decreveram, ubi rediſſes. Verùm, ut dixi, timeo, ne ſeriùs, quàm mihi eſt opus, revertare. Quare agam tecum per litteras abſens, quòd verbis præſens agere non poſſum, & quid ex te ſcire velim, paucis perſcribam. Non enim dubito, tametſi longè abes à libris, quin omni me dubitatione, nullo negotio ſis liberaturus: eò magis quòd de quibus ambigo, ea tibi jam dudum quæſita, cogitata, tractata eſſe ſcio. Primum itaq; velim cognoſcere, quid tibi videatur de partitione artis Ariſtoteleæ in III. libros: prætereatne putes hoc opus, quod nemo Ariſtotelis eſſe negat, à Laërtio qui duorũ tantùm librorũ fecerit mentionem; an in numero librarios fuiſſe mendoſos; an

Digitized by Google

an in duas duntaxat partes totum illud quaſi corpus ab auctore diſtributum, ab aliis poſtea in tres fuiſſe diviſum? num quidnam aliquando legeris apud antiquos Ariſtotelis interpretes, aut alios idoneos auctores, ex quo perſpici poſſit, quot in libros partitus ipſe fuerit hanc artem benè dicendi tam accuratè conſcriptam. Deinde περὶ τῶν ἐξωτερικῶν καὶ ἀκροαματικῶν συγγραμμάτων *ecquid comperti habeas? Nam ut à Cicerone, Gellio, Plutarcho, Galeno, Ammonio, Simplicio diviſionem hanc operum Ariſtoteleorum confirmantibus diſſentiam, nullo præſertim duce, nullo auctore, cujus nomen grave apud alios eſſe debeat, animum inducere non queo; argumenta contra ſentientium quâ ratione refellam, non video. Cur enim in 1. libr.* Νικομαχείων, *libros de animâ, quos ſubtilitatis plenos eſſe omnes confitentur,* ἐξωτερικοὺς *appellat? Cur hos ipſos de moribus libros ad Nicomachum modò vocat* ἐξωτερικοὺς, *ut in 3.* πολιτικῶν *libr. modò* ἀπὸ τῶν ἐξωτερικῶν *ſejungit; cùm in ipſis* τὰ ἐξωτερικὰ, *veluti genere prorſus diverſa, citet? cur* τῶν ἀκροαματικῶν *nulla usquam mentio? Quod enim octo libri* τῆς φυσιολογίας, περὶ φυσικῆς ἀκροάσεως *inſcripti ſunt, eam ego inſcriptionem idcirco Ariſtotelis ipſius non eſſe ſuſpicor: quod nusquam illi ab eo libri hoc nomine citantur. Poſtremò doceri cupio, an Dialecticæ nomen ſic ab Ariſtotele aliquando uſurpetur, ut non* τὴν τοπικὴν *ſolum, ſed totam omninò Logicam comprehendat. Alexander enim in proœmio* τοπικῶν, *tres tantùm tradit hujus verbi ſignificationes: de hâc verò vulgari notione, prorſus nihil. At mihi in hoc, quod ſubjiciam, loco primi de Rhetoricâ libri,* περὶ δὲ συλλογισμοῦ ὁμοίως ἅπαντος, τῆς Διαλεκτικῆς ἐστὶν ἰδεῖν, ἢ αὐτῆς ὅλης, ἢ μέρους τινὸς, *non alia notio ei videtur eſſe ſubjecta. Nolim tibi eſſe moleſtior: his nunc ero contentus. Si quid eſt aliud, de quo ſcire velim quid ſentias, id ad tuum in Urbem reditum reſervabo, ne jure queri poſſis, ne in otio quidem tibi licere eſſe otioſum. De verſibus, quos avidiſſimè exſpecto, næ tu prudentiſſimè feciſti, qui tandiu noſtros animos tenueris exſpectatione ſuſpenſos, ut tanquam poculum aquæ frigidæ longinquâ ſiti exareſcentes, ſic nos illi multum cupientes, & diuturno de-*

ſde-

ſiderio flagrantes inſolitâ quâdam ſuavitate perfundant. Accipio tamen excuſationem, modò quam citiſſimè, quod commodo tuo fiat, eos ad me mittas. Nam quòd vereris, ut exſpectationem de re concitatam poſſis explere, vide ne, dum modeſtus haberi ſtudes, parùm de nobis amicè exiſtimare videaris. Quid enim? hic tu nos intelligentiæ communis expertes eſſe putas, ut quantum à quoque ſperandum ſit, videre nequeamus? aut tam parum ſtudioſos tui, ut quemadmodum nobis ſatisfacias, vehementer ſit tibi laborandum? Facis tu quidem, quod te decet; ut nihil à te, niſi ſummâ induſtriâ elaboratum, atque perfectum exire patiaris: verùm, ſic habeto, tantam eſſe omnium noſtrûm erga te benevolentiam, eam de ingenio, & doctrinâ tuâ exiſtimationem, ut ſi quid minus dignum tuo nomine editum à te fuiſſe videremus, id quod accidere nullo modo poſſe intelligo, ſed ſi quid à te elucubratum ſcriptorum tuorum diſſimile fortè legeremus, noluiſſe te potius tantum contendere, quantum poſſes, quàm quantum contendiſſes, efficere non potuiſſe crederemus.

M. ANTONIUS MURETUS
S. P. D.
FRANCISCO BENTIO
Societatis JESU.
XLI.

VTRAEQVE literæ tuæ mihi gratiſſimæ fuerunt: hæ poſteriores eò etiam gratiores, qvod ſubdubitabam, ne ægre tuliſſes, nihil à me ad illas Senenſes reſponſum eſſe, etſi videbar ſatis reſpondiſſe, cùm qvæ petebas, ad me miſeram. Mihi enim videtur melius petenti reſpondere, qvi ſilentio, facit qvod rogatur, quàm qui verborum affatim rependit, rei nihil. Gaudeo te Perusiam veniſſe, unde (opinor) crebriùs à te litteras exſpectare potero. Cupio autem ſcire, qvem potiſſimùm ſcriptorem explicandum ſuſceperis. Nam, ſi nihil aliud, exacuam indu-

Digitized by Google

ſtriam tuam: teqve fortasſis ad locos quoſdam diligentiùs, quàm ab aliis ſolent, tractandos excitabo. Cave enim putes quidquam mihi accidere poſſe jucundius, quàm videre te τηλυγέτην, ut ita dicam, diſciplinæ meæ alumnum, florentem laudibus, & quotidie longiùs progredientem in eâ viâ, quam me tibi olim monſtrare memini: Etſi tu quidem, ut à me diſcesſiſti, multò, quàm ego ſum, meliores magiſtros nactus es. Sed quid dum? blandior mihi γεωργικῶς, & quia te olim neſcio quid docui, videor mihi te, quantus quantus es, aut potiùs quantus futurus es, produxiſſe. Sed ut hæc miſſa faciam, ſcin, tu me nuper à Pontifice iterum antiquo, ut ait Horatius, incluſum ludo? Cum enim Cæſarius multorum jam ſtipendiorum veteranus misſionem impetrâſſet, egerunt mecum primùm Cardinales, deinde etiam αὐτὸς ὁ ἀρχιερεὺς, ut eam provinciam ſuſciperem. Multa argumenta allata ſunt, qvæ me moverent, ſed unum ἄλυτον, καὶ ἄφυκτον, qvod pro ducentis aureis annuis qvadringentos propoſuerunt: homini autem egenti, & propter imminentem ſenectutem paulò ad rem attentiori, nullum medicamentum adhiberi potuit efficacius. Itaqve redibo jam ad veteres illos Congerrones meos, Ciceronem, Horatium, cæteros, & mihi qvodammodò repueraſcere videbor. Tumultuantur tamen, qui ex me Pandectas audiebant, & negant ſe quenquam alium ferre poſſe: pleriqve etiam, niſi me habeant, Jurisprudentiæ ſe multam ſalutem dicturos eſſe profitentur; Ipſi viderint: Ego ludibundus quadringentos illos quotannis in arcam, θεοῦ θέλοντος, concludam, ut ſit aliquando unde otio frui posſim. Beatum te, qui eam vivendi rationem ingreſſus es, ubi à talibus curis animus liber eſt. Noli tamen putare à meipſo hæc ita curari, ut angar: Ἀκμβάνω τὰ διδόμενα, & quia uſqve huc paulò negligentior fui, ex illâ negligentiâ ita aliquid detraho, ut nihil detraham ex hilaritate. Adoleſcentem, qui mihi literas tuas reddidit, vidi perlibenter: & mihi, quantum ex unâ collocutione exiſtimandi poteſtas fuit, viſus eſt tuâ commenda-

mendatione dignisſimus. Saluta mihi, ſi qvos iſtic noſti, ſtudioſos mei. Vale mi Benti optime & ſuaviſſime, & me ama. ROMAE. V. Kalend. Sept. M. D. LXXII.

GUILIELMUS CANTERUS M. ANTONIO MURETO
S. P. D.
XLII.

Etſi ſatis audacter facere videor, vir doctiſſime, cùm te litteris meis interpello: quoniam tamen hunc libellum a) *proximis his menſibus edidi, putavi me non ſatis ex officio facturum, niſi cùm eundem ad te mitterem, tùm veniam à te rerum tuarum peterem. Etenim, cùm id, quo libellus noſter eſt exornatus maximè, (Athenæi fragmentum dico,) à te primùm in manûs noſtras devenerit, poſtquam tu id cum Aurato noſtro communicâras: nemini potiùs hoc totum, quidquid eſt mitti debuerat quàm tibi. Jam quod eâ fuerim audaciâ, ut rem à te* κειμηλίου δίκην *habitam publicare ſim auſus, non miraberis, ſi quanta debeat eſſe ſtudioſorum hominum inter ipſos rerum omnium communitas, tecum cogitâris. Huc acceſſit, quod non leviter ſuſpicabar fore, ut alii, niſi ego prævertiſſem, eam gloriam, cujus ego te participem jure feci, ſibi ſolis eſſent prærepturi. Quanquam nihil magnoperè video, cur ea res gloriæ tuæ, quæ jam pridem eſt toto orbe clariſſima, multum addere ponderis potuerit. Quis eſt enim in omni, quæ incolitur, terrâ ita barbarus & omnis expers elegantiæ, ut Muretum non cognoſcat, amet, exoſculetur? Ego certè, ὦ τᾶν λόγων ὅσοι ὕπω χρυσάμοιβος, tanti te, liberè ut loquar, facio, quanti haud ſcio an alium neminem. Sed, ut ad ipſum redeam libellum; in eo ſi fortè alicui majorem videbimur habuiſſe veritatis quàm hominum rationem, ſuggeret tibi, ſpero, memoria tua, quâ vales plurimùm,*

a) *Novas ſuas Lectiones innuit: in quibus illud Athenæi, de quo paulò pòſt, fragmentum quære lib. III. c. 2.*

Digitized by Google

quid de veritate Socratem Plato ſenſiſſe tradiderit. Quid quod eam præbent optimæ litteræ ſuis cultoribus libertatem, ut in utramque partem ſine periculo diſputare poſſint? nec enim hîc opus eſt τὸν περὶ ψυχῆς δραμεῖν. Quocirca, ſi hoc à te conſecutus fuero, vir doctiſſime, ut nihil hujus libelli editione offenſum te ducas, non admodùm timebo, ne quis de me conqueratur alius: ſperabo potius me, quod ille dicebat, ſine invidiâ laudem deinceps invenire, & amicos parare poſſe. Et quoniam non facilè fortaſſis me, qui ſim, agnoſces: velim tibi Aurati tui atque mei in mentem veniat, cujus ego convictu, cùm tu ante annos duos in Galliam veniſſes, fruebar. Fruterii quoque, cum quo me aliquando, ſi non es oblitus, vidiſti. Si quid etiam dignaberis reſcribere, (quanquam nos tantum boni non meremur,) ad Oporinum, vel Petrum Pernam Typographos Baſileenſes, literas curabis. Benè vale, vir doctiſſime, & eum te à nobis haberi crede, ut quod aliquando de nobis Auratus, condiſcipulorum comparatione, ludens dicere ſolebat, id meritò tibi doctorum omnium reſpectu tribuamus. Quid hoc? inquies. τὰ δ' ἄκρα κορυφοῦται τῷ Μουρήτῳ. Francofurti nundinis autumnalibus anni M.D. LXIV.

ALEXANDER JUSTINIANUS M. ANTONIO MURETO

S. P. D.

XLIII.

TE poſt tuum diſceſſum Venetiis in febrim incidiſſe, ægrè ſanè tuli, ut debui: idq; ſtatim meis litteris ſignificâſſem: ſed præter morbum, tibi moleſtus eſſe nolui. Nam indies experior quàm moleſta ægrotantibus omnia penè eſſe ſoleant. Cæterùm, miteſcente jam morbo, nullum παραμυθικοῖς λόγοις, in tam magno præſertim elatoq; animo adverſum omnem fortunæ temeritatem, mihi locum relinqui video: & fortaſſis, ipſo jam fugato, convaleſcenti gratulandum potius. Aliquid ſerii ad te ſcriberem, niſi id mihi Medicorum legibus περὶ τῶν ἀνακε-

ἀνακομιζομένων interdictum ſcirem. Scribam aliàs, & quod toties recepi, tandem cumulatiſsimè præſtabo, præſertim cum χρύσεα ἀντὶ χαλκείων à te ſperare liceat. Interim cura ut valeas. Ego verò, & Joannes Datianus noſter, valemus, teq; plurimùm ſalutamus, & cùm primum per valetudinem tuam licuerit à te litteras exſpectamus. Vale. Venetiis. prid. Kal. Octob. M.D.LVIII.

EIDEM MURETO.

XLIV.

V*Eteris illius familiaritatis ac neceſſitudinis, quæ mihi maxima tecum olim Venetiis interceſſit, minimè te oblitum eſſe opinor, neque tot annorum ἀπροσηγορίαν, ex animo tuo noſtri memoriam effluxiſſe dubito. Plurimum ſanè momenti ad vulgaris cujuſpiam amicitiæ diuturnitatem in aſſiduitate litterarum poſitum eſſe non diffiteor: mutuam verò inter nos benevolentiam, certo judicio ſemel ſuſceptam, eam ipſam virtutem, quæ genuit, & continuiſſe & conſervâſſe certò ſcio. Nam illam ſanè παροιμίαν, quam Athenæus jure μισανθρωποτάτην appellat, ad cujus præſcriptum τηλοῦ φίλοι ναίοντες οὐκ εἰσὶ φίλοι, tibi probari nequaquam credo: cùm amicitiam non locorum ſpatiis, ſed amicorum moribus metiendam eſſe non ignores. Quod ſi ad meam erga te benevolentiam, acceſſionem quoque mearum litterarum à te deſiderari, mihi ſignificaveris, non ſolùm hoc officii genere tibi poſt hac ſatisfaciam, ſed etiam ejus longo tempore à me prætermiſſi uſuram cumulatiſſimè reddam. Quanti verò te faciam, quamq; tui ſim memor, teſtem habes Joannem Biſſonerium, quem tibi cùm morum probitate, tum doctrinâ ſingulari conciliatum eſſe audio. Eum, mi Murete, ſic velim tuâ humanitate complectare, ut ea omnia, quæ in me, ſi Romæ eſſem, conferres, in eum conferas. Eſt enim mihi amiciſſimus tuiq; amantiſſimus, neq; te unquam pœnitebit in eum beneficium contuliſſe. Experieris mehercle re ipsâ & grati animi juvenem, & commodorum memorem. Expectabo litteras tuas, quibus & me à te amari*

adhuc

adhuc intelligam, & ſi quid Genuæ à me agi voles, certior ſiam. Vale. Genvæ. VII. Kalend. April. M.D.LXXV.

MARTINUS BELLIVICEIUS *b)* PANNONIUS M. ANTONIO MURETO

S. P. D.

XLV.

Juvenis quidam natione Gallus, Vir clariſſime, qui Româ huc venerat, ſcribendarum ad te litterarum anſam mihi præbuit: quarum quidem auctor, vel ſi ſæpius eas percurreris, vix tuo innoteſcet animo. Cùm enim menſe Martio te & Paulum Manutium Romæ ſalutârim, quid miri, ſi usque ad hoc tempus in tantâ temporis intercapedine, memoriâ tuâ, quæ graviſſimis ſtudiis continuò fatigatur, exciderim? Hoc etſi perſuaſum habeo, non tamen dubito, quin facilè in tui memoriam redigar: præſertim ſi & album tuum, in quem nomen meum relatum eſſe voluiſti, intueberis, & memineris, quibus verbis Huberti Giphanii, Lucretii editionem collaudaveris: cùm adjiceres nihil eſſe quod non Giphanii cauſsâ libenter faceres. Quare cùm tibi in mentem rediiſſe nomen meum exiſtimem, ad juvenem illum revertor. A quo cùm quæſiſſem, quid rerum ageres, an quicquam de Plautinâ editione cogitares, quam nos jam dudum, & cæteri omnes, qui elegantiorum litterarum cupiditate tenentur, avidiſſimè expectant: à Philoſophiâ naturali ad civilem hanc noſtram Philoſophiam, quam tu ante aliquot annos, humanarum litterarum cauſsâ, intermiſeras, te contuliſſe reſpondit. Quâ in re cùm tuum factum vehementer probavi, tum ratus ſum, ad ſtudium juris illuſtrandum, maximum adjumentum allatum iri, ſi tuum exemplum hujus ætatis Jurisconſulti imitarentur, quos & barbarorum interpretum inaniſſimas controverſias toto animi impetu

b) *Berzevicæus vocatur Epiſt. 73. hujus libri, & lib. II. Epiſt. 5.*

impetu conſectari videmus, & omnes ſuum ſtudium ad calumnias litium, & ad turpem & invidioſum quæſtum conferre. Sed quod Cujacius & tu homines Galli in ſtudiis ſapientiæ conſecuti eſtis, id non ſine munere divino vobis eveniſſe credo. Idem ſentire videtur Giphanius, Cujacio amiciſſimus, & tibi chariſſimus. In hac enim noſtrâ Academiâ Patavinâ ſuperioribus diebus fuit, atque de te ſæpius honorificè loqvutus eſt, & nullo in ſermone libentiùs eum verſari vidi, quàm cum de Plauto loqueretur: exiſtimans ſcilicet, quod res eſt, bene actum cum ſtudioſis literarum fore, ſi tam bonus latinitatis auctor tuâ diligentiâ, doctrinâ, operâ nitidior & emendatior in lucem proferretur. Cupit ſanè eſſe in tuâ gratiâ, quam humanitate tuâ fretus, tuis verbis ei non ſolùm pollicitus ſum, ſed etiam ſpopondi. Itaque non erit tuæ bonitatis committere, ut ſponſorem appellet, cùm ipſe facilè poſſis dependere. Unum eſt, quod à te contendendum mihi putem, ut duas orationes tuas ad me mittas: quarum altera de laudibus juris ſtudii ſcripta abs te nuper eſt, altera in Collegio Pontificum habita. De Plauto fac promiſſa appareant. Diutiùs enim deberi politis & ingenioſis hominibus non poteſt. Et hercle tua maximè gloria agitur. Vale, & ſalvebis à Giphanio, qui Venetiis apud Oratorem Regis Galliæ degit. Patavio. Kal. Dec. M. D. LXIX.

M. ANTONIUS MURETUS FRANCISCO TURNONIO S. R. E. Epiſcopo Cardinali

S. P. D.

XLVI.

SI tempus ad te ſcribendi uſqve eò differre voluiſſem, Franciſce Turnoni, Cardinalis Ampliſſime, dum par à me aliqva tuis erga me plurimis maximisqve beneficiis reperiretur oratio: magnoperè mihi metuendum erat, ne & in eo quærendo, quod nunquam conſequi poſſem, inani

immani ipſe me labore torquerem, & immodicâ ſilentii diuturnitate ſuſpicionem tibi aliquam anguſti & humilis animi, neqve ſatis, quantum à quoque acciperet, ſentientis afferrem. Cùm igitur, diem aſſiduè ex die ducens, ſine dubio diutiùs, quàm par fuerat, reticuiſſem, planè obſtupefactus admiratione iſtius erga me tam prolixæ, tamqve beneficæ voluntatis tuæ: confirmavi me tandem, & ad hæc pauca, quoquo modo poſſem, ſcribenda me contuli: quibus, quòd tam multis, tamqve claris & illuſtribus ſignis, me, quamvis nihil prorſus tale promeritum, tibi tamen non vulgariter carum eſſe declaraveris, gratias, quando nihil præterea neqve tu expectare, neque ego præſtare poſſum, tibi agerem immortales. Eſt omninò hæc tota gratiarum actio perpuſillum quiddam, perqve tenue; præſertim ſi comparetur cum magnitudine eorum beneficiorum, qvibus tu me à te ornatum eſſe voluiſti; ſed eam tamen, cùm hæc ſcriberem, pro certo atqve explorato habebam tibi non ingratam, neqve injucundam fore: cùm, ut ſcis, ne Dei quidem bonorum omnium auctoris infinitam in nos beneficentiam ullo alio modo remuneremur. Officiorum viciſſitudo eas amicitias continet, quibus inter ſe ejusdem ſortis homines, aut certè non admodum diſpares devinciuntur: Vobis, qvos ſupra cæterorum conditionem evectos in ipſo rerum humanarum faſtigio divina providentia locavit, illud cum corporibus cœleſtibus commune eſt, quod ut illa efficientiam quidem ſuam declarant in inferiora hæc, viresqve in ea exercent ſuas, ſed ab eis nihil viciſſim accipere, &, ut Græci ſuâ linguâ dicunt, pati queunt: ſic vos poteſtatis quidem copiarumqve veſtrarum documenta, ſublevandis inferioribus, datis, ipſi viciſſim quicquam ab eis, præter laudem ac prædicationem, teſtem grati ac memoris animi, percipere non poteſtis. Ago igitur tibi quàm maximas gratias, Cardinalis clariſſime, humaniſſime, optime, agamqve dum vivam, tibiqve à ſummo hujus univerſitatis effectore ac gubernatore Deo aſſiduis votis fauſta ac felicia *omnia*

preca-

precabor; non quòd me dignum exiſtimem, cujus vota ab eo attendantur: ſed quòd tu dignisſimus, pro cujus ſalute atqve incolumitate, etiam eorum, qvi per ſe nullo numero habendi ſunt, preces non negligantur. Ita igitur faciam; conſervabo diligenter memoriam ejus humanitatis, quâ tu me immerentem, talis tantusqve vir, complexus es: utqve tuo de me amplisſimo atqve honorificentisſimo teſtimonio, quantum in me erit, reſpondeam, modis omnibus operam dabo. Illuſtrisſimo quidem Cardinali Ferrarienſi, ad quem, tuâ potisſimum auctoritate adductus, me, cùm primùm potero, conferam, commiſſurus non ſum, ut unquam venire posſit in mentem, quod fidem tuam in me recipiendo ſecutus ſit, pœnitere. Vale, 3. Non. Feb. M. D. LVII. Patavio.

EIDEM TURNONIO.
XLVII.

NOn puto ullâ mihi excuſatione apud te utendum eſſe, quod ad te rariùs ſcribam. Nam tum demùm peccare ipſe mihi viderer, ſi tanti me facerem, ut tibi, tanto viro, tantisqve asſiduè occupationibus impedito, freqventer literis meis obſtreperem. Ideoqve contineo me: & cùm quotidie de te cogitem, votaqve, uti debeo, pro tuâ ſalute atqve incolumitate faciam, in ſcribendo ſum rarior, neqve unquam id facio, niſi cùm aliquid accidit, ut, niſi ſcripſero, officio videar defuturus. Qvale eſt, qvod me hoc tempore, ut ſcriberem, adduxit. Cùm enim nuper octo variarum lectionum libros edidiſſem: etſi ſatis intelligebam, eos leviores eſſe, quam ut tu, quem nihil niſi præclarum atque eximium capit, ullam magnam voluptatem ex eorum lectione percipere poſſes: judicavi tamen, omninò mihi faciendum eſſe, ut eorum exemplar unum ad te mitterem: neque dubitavi, quin tu eos libenter accepturus eſſes: vel quia mei ſunt, vel quia ſcripti ad eum, qui ut à te ſingulariter amatur, ita te ipſe admirabili, non amore

amore ſolùm, ſed cultu mediusfidius, atqve obſervantia proſequitur. Unum eſt, quod quanquam mihi conſcius ſum, me optimo animo feciſſe, tamen, quia fieri poteſt, ut confidentiùs in eo me geſſerim, quàm decebat: per illam & aliis & mihi inprimis perſpectam humanitatem tuam, mihi ut ignoſcas, etiam atqve etiam à te peto. Auſus enim ſum quodam ex eis libris loco (c) nominare te: ac verſus etiam aliquot ponere, qui mihi in memoriâ hæſerant ex edyllio, quod olim ad te miſi unà cum tragœdiâ, quam de C. Cæſaris cæde factam in tuo nomine divulgaveram. Quâ in re ſi quid à me peccatum eſt, (nihil enim debueram te inconſulto facere, præſertim cùm te Venetiis conveniſſem,) peccatum eſt incredibili quâdam abundantiâ amoris erga te mei: quàm ut æqvo animo feras, omnibus à te precibus, atqve omni obſecratione contendo. Etenim verè hoc dicam, nihil videtur eſſe ita difficile atque arduum, in quo ego paratus non ſim voluntati & auctoritati tuæ morem gerere. Unum eſt, in quo tibi, ne quid diſſimulem, non poſſem, niſi invitisſimus, obtemperare: ſi me juberes tacere de tuis virtutibus, & continere in ſinu immortale illud gaudium, quo efferor, quia me tibi carum eſſe ſentio. Hac unâ in re dum me mihi obſequi, & animo indulgere patiaris, quò minus aliud mihi quidlibet imponas oneris, non recuſo. Quod ſcribam, aliud nihil eſt, niſi omnes hîc omnia tibi fauſta & proſpera precari, & gratulari aquis iſtis, quòd eas tibi ſalubres & fuiſſe & eſſe audivimus. Vale.

CORNELIUS VALERIUS M. ANTONIO MURETO S. P. D.

XLVIII.

V*Ide, quanta in te ſit humanitas, eruditiſſime Murete, & quæ opinio apud exteras gentes. Juſtus Lipſius, familiaris & idem*

c) *lib. VIII. c. 1. prope fin.*

*& idem diſcipulus meus, qui litterarum & antiquitatis cauſsâ
in Italiam proficiſci velle cœpit, petiit à me, amicis quibusdam
commendari; in primis autem contendit, ut ad te, cujus co-
gnoſcendi & videndi ſtudio mirificè flagrat, literas ſibi da-
rem. Ego autem, etſi videbam putidum eſſe, me, hominem
fortaſſis ne famâ quidem tibi cognitum, literas ad te dare, e-
jusmodi præſertim, quibus onus aliquod officii tibi imponerem:
morem tamen geſſi adoleſcenti tam vehementer petenti, &
voluntati ejus obſequi volui potius, quàm aut naturæ aut pu-
dori meo. Quod feci eò libentius, quòd non ad aliquem neſcio
quem duris & aſperis moribus ſcribendum mihi viderem: ſed
ad eum virum, qui, cùm humanitatis ſtudiis & iis artibus o-
mnibus, quæ ingenuo homine dignæ ſunt, ſit perpolitus, abeſſe
non poteſt, quin tùm in omnes, tum præcipuè in earundem
artium ſtudioſos propenſo animo ſit ac humano. Accedit ſi-
militudo profeſſionis & ſtudiorum noſtrorum: nam & nos
pro mediocritate ingenii noſtri, eloquentiæ & humaniorum
litterarum ſtudia, voce & ſcriptis, quod in nobis eſt, in hac
Belgicâ noſtrâ excitare conamur, & tu M. Antoni antea qui-
dem in Galliâ, nunc in illâ Italiæ luce hæc ipſa ſtudia cum im-
mortali tuâ laude & omnium gentium admiratione tractas.
Quare non tàm quærenda mihi eſt excuſatio & prætextus pu-
doris mei, quod ſcripſerim, quàm gaudendum, oblatam mihi
in amiciſſimi mei negotio facultatem ſcribendi ſimul & teſti-
ficandi amoris mei. Sed veniam ad id, quod caput eſt epiſtolæ
meæ. Mitto ad te, Murete, hunc Juſtum Lipſium, alumnum,
ut dixi, diſciplinæ meæ, adoleſcentem eâ probitate, modeſtiâ,
ingenio, eruditione, judicio, quanta teſtari poſſum equidem me
in alio nullo, in iſtâ imbecillitate ætatis, adhuc eſſe expertum;
tum verò, quod apud te plurimum valet, ſtudioſum antiquita-
tis & artium illarũ, quas tu amas, & in quibus maximè excellis,
id eſt, optimarũ. Cave autem exiſtimes, me hæc ambitioſè & ſu-
pra quàm res eſt, commendantium more, ſcribere: immò verò
minus fortaſſe, quàm virtus & eruditio adoleſcentis meren-
tur, ſcribo, ne, dum eum laudo, videar nos ipſos inſtitutionemq;
noſtram velle extollere. Quamobrem rogo te, Murete mi,*

vel potiùs precibus omnibus oro atque obteſtor, per communia ſtudia noſtra, per illum amorem, quo literas & literatos omnes proſequeris, adoleſcentem hunc omni ſtudio, amore, benevolentiâ tuâ complectare atque devincias. Et quoniam is honeſto quidem genere & optimis parentibus natus, eâ tamen mediocritate fortunæ eſt, ut ſe in longinquâ & exterâ regione difficulter ſuis facultatibus ſuſtentare poſſit: verecundè etiam hoc à te petam, (vides quantum mihi ſumam,) ut, ſi quâ in re commendatione & operâ tuâ juvare eum potes, quod certè potes, ei ut ne deſis. Hoc quidem tibi ſpondeo & in me recipio, te, ſi quid ei accommodaveris, non minorem ex eo voluptatem percepturum, quàm nos univerſos. Impedior verecundiâ, ne pluribus verbis te rogem. Illud tantùm dicam, quod in ſermone ſæpiſſimè mihi ſignificavit, eum penè non aliâ ullâ de cauſsâ in Italiam è tam longinquis regionibus veniſſe, quàm ut te inprimis tuiq; ſimiles eruditos viros videret & cognoſceret. Quo erit æquius, ejus laborem per te ex parte levari, cui tu laboris cauſſa fuiſti. Quod ſi tu aut amicorum aut familiarium tuorum aliquem hic habes, aut fortaſſe habiturus es, utere eâdem audaciâ & familiaritate apud me, quâ ego tibi prævivi: efficiam ut intelligas mihi ad benignè faciendum nec voluntatem deeſſe nec facultatem. Literæ hæ meæ ſi aliquod pondus apud te habebunt, dupliciter gaudeo: primùm enim Lipſio meo, cui vehementer cupio, commodavero; deinde mihi ad amicitiam tuam quaſi fores & aditum patefecero. Quo nihil mihi poteſt contingere optabilius. Vale. Lovanio, ante diem 14. Kalend. Septembrium.

Seqvitur Mureti Reſponſoria.

M. ANTONIUS MURETUS
S. D.
CORNELIO VALERIO.
XLIX.

REdit ad te Lipſius tuus, & redit magno meo dolore. Ita enim me devinxit ſibi præſtantiâ ingenii & do-

ctrinæ

ctrinæ, integritate morum, ſuavitate ſermonis ac conſuetudinis ſuæ, ut, eo diſcedente, à memetipſo mihi avelli viderer. Felicem te Corneli, cujus ex diſciplinâ adoleſcens tam rari exempli prodiit. Equidem antea & magni faciebam te ex ſcriptis tuis, & amabam pro judicio quod amantiſſimè de emendatis à me Terentii fabulis feceras. Nunc verò mihi crede, tanta acceſſio propter Lipſium facta eſt, & ad opinionem de te, & ad amorem erga te meum, nihil ut magis cupiam, quàm occaſionem mihi aliquam dari declarandi tibi re & factis, quanti apud me ſis. Cujus rei ſi libebit periculum facere, quæſo te, ſi qui huc venient, quos tu ames, præcipueq́ve qui habeant aliquid ſimile Lipſii, ut eos mihi potiſſimùm commendandos putes. Nam eâdem operâ & ego mihi videbor abs te beneficium accipere, & conabor efficere, ut ipſi quoque eo nomine aliquid ſe tibi aliquando debere fateantur. Vale. Romæ. 3. Non. April. M.D.LXX.

M. ANTONIO MURETO NATHAN CHYTRÆUS

S. P. D.

L.

Cum 5. Id. Octob. anno ab hinc quarto Romam ex Campaniâ rediiſſem, poſtridie ejus diei magnâ cum admiratione, te, Murete clariſſime, orantem audivi, coram Pio V. Pont. Max. ...um Chriſtianiſſimi Regis legatus, uſitatâ ſolemnitate, magni...cè exciperetur. Eâ ego oratione, etiamſi jam antea, ex monumentis ſcriptorum tuorum, qualis eſſes, cognoviſſem, ita ...um tamen admiratione tui inflammatus, ut ex omnibus, quos ...go antea præſtantiſſimos exiſtimâſſem, tibi uni in Oratoriâ palmam deberi, certiſſimò mihi perſuaderem. Quin ſi animo ...um obſequi licuiſſet, unà cum illo exclamare veritus non fuiſſem: ὦ σύνεσις. ὦ λόγοι. ὦ μνήμη. ὦ συνθήκη. μακάριος εἶ λέγειν οὕτω, μᾶλλον δὲ φρονεῖν οὕτω δυνάμενος. Cùm autem id,

vel potiùs precibus omnibus oro atque obteſtor, per communia ſtudia noſtra, per illum amorem, quo literas & literatos omnes proſequeris, adoleſcentem hunc omni ſtudio, amore, benevolentiâ tuâ complectare atque devincias. Et quoniam is honeſto quidem genere & optimis parentibus natus, eâ tamen mediocritate fortunæ eſt, ut ſe in longinquâ & exterâ regione difficulter ſuis facultatibus ſuſtentare poſſit: verecundè etiam hoc à te petam, (vides quantum mihi ſumam,) ut, ſi quâ in re commendatione & operâ tuâ juvare eum potes, quod certè potes, ei ut ne deſis. Hoc quidem tibi ſpondeo & in me recipio, te, ſi quid ei accommodaveris, non minorem ex eo voluptatem percepturum, quàm nos univerſos. Impedior verecundiâ, ne pluribus verbis te rogem. Illud tantùm dicam, quod in ſermone ſæpiſſimè mihi ſignificavit, eum penè non aliâ ullâ de cauſsâ in Italiam è tam longinquis regionibus veniſſe, quàm ut te inprimis tuiq; ſimiles eruditos viros videret & cognoſceret. Quo erit æquius, ejus laborem per te ex parte levari, cui tu laboris cauſſa fuiſti. Quod ſi tu aut amicorum aut familiarium tuorum aliquem hîc habes, aut fortaſſe habiturus es, utere eâdem audaciâ & familiaritate apud me, quâ ego tibi præivi: efficiam ut intelligas mihi ad benignè faciendum nec voluntatem deeſſe nec facultatem. Literæ hæ meæ ſi aliquod pondus apud te habebunt, dupliciter gaudeo: primùm enim Lipſio meo, cui vehementer cupio, commodavero; deinde mihi ad amicitiam tuam quaſi fores & aditum patefecero. Quo nihil mihi poteſt contingere optabilius. Vale. Lovanio, ante diem 14. Kalend. Septembrium.

Sequitur Mureti Reſponſoria.

M. ANTONIUS MURETUS
S. D.
CORNELIO VALERIO.
XLIX.

REdit ad te Lipſius tuus, & redit magno meo dolore. Ita enim me devinxit ſibi præſtantiâ ingenii & do-

ctrinæ

ctrinæ, integritate morum, ſuavitate ſermonis ac conſuetudinis ſuæ, ut, eò diſcedente, à memetipſo mihi avelli viderer. Felicem te Corneli, cujus ex diſciplinâ adoleſcens tam rari exempli prodiit. Equidem antea & magni faciebam te ex ſcriptis tuis, & amabam pro judicio quod amantiſſimè de emendatis à me Terentii fabulis feceras. Nunc verò mihi crede, tanta acceſſio propter Lipſium facta eſt, & ad opinionem de te, & ad amorem erga te meum, nihil ut magis cupiam, quàm occaſionem mihi aliquam dari declarandi tibi re & factis, quanti apud me ſis. Cujus rei ſi libebit periculum facere, quæſo te, ſi qui huc venient, quos tu ames, præcipueqve qui habeant aliquid ſimile Lipſii, ut eos mihi potiſſimùm commendandos putes. Nam eâdem operâ & ego mihi videbor abs te beneficium accipere, & conabor efficere, ut ipſi quoque eo nomine aliquid ſe tibi aliquando debere fateantur. Vale. Romæ. 3. Non. April. M. D. L X X.

M. ANTONIO MURETO NATHAN CHYTRÆUS

S. P. D.

L.

Cum 5. Id. Octob. anno ab hinc quarto Romam ex Campaniâ rediiſſem, poſtridie ejus diei magnâ cum admiratione, te, Murete clariſſime, orantem audivi, coram Pio V. Pont. Max. tum Chriſtianiſſimi Regis legatus, uſitatâ ſolemnitate, magnificè exciperetur. Eâ ego oratione, etiamſi jam antea, ex monumentis ſcriptorum tuorum, qualis eſſes, cognoviſſem, ita tum tamen admiratione tui inflammatus, ut ex omnibus, quos ego antea præſtantiſſimos exiſtimâſſem, tibi uni in Oratoriâ palmam deberi, certiſſimò mihi perſuaderem. Quin ſi animo tum obſequi licuiſſet, unà cum illo exclamare veritus non fuiſſem: ὦ σύνεσις. ὦ λόγοι. ὦ μνήμη. ὦ συνθήκη. μακάριος, εἰ λέγειν οὕτω, μᾶλλον ἢ φρονεῖν οὕτω δυνάμενος. *Cùm autem id,*

eo quidem in loco, & in clariſſimorum virorum coronâ, me non deceret, illo ipſo die te adii, ut amorem tui ſanè ardentiſſimum, qui oratione tam excellenti in animo jam inflammatus eſſet meo, apud te ipſum detegerem, & literis Caſelii noſtri, quas tunc mecum habebam, amicitiæ tuæ quaſi fores mihi aperirem. Accepiſti tum me, ut ſoles, humaniſſimo amplexu, & literis nondum lectis, notum me tibi eſſe, ex ſermone Caſelii, quem tecum ad oppidum Sancaſſianenſe paulò antè habuiſſet, oſtendebas. Id certè longè mihi fuit gratiſſimum, cœpiq; , ut antea doctrinam, & eloquentiam tuam admiratus fueram, ita hinc etiam virtutem & bonitatem tuam ſuſpicere, & exoſculari. Verùm illa congreſſio, fato quodam meo infelici, diuturna eſſe, firmasq; radices agere non potuit. Senis enim cujusdam interventu, vix dum inchoata collocutio noſtra, interrupta eſt: & ipſe etiam, propter comitum feſtinationem, & hyemem imminentem, celeriùs opinione, iſtinc ſum avulſus. Quod itaque tum neceſſitate quâdam impeditum eſt, quid vetat, quo minus idipſum literis reſtituamus? cujus quidem conſilii auctorem habui eundem illum, qui me primus in animum tuum inſinuavit. Cum eo enim ego hîc in iisdem literis & ſtudiis, in quibus tuæ quoque lucubrationes non parum nos adjuvant, vivo amantiſſimè. Quòd ſi ille, ut primò fuit, ita nunc quoque felix erit, tuamq; mihi hoc modo benevolentiam denuo conciliabit, quis me erit beatior? quis ipſo denique in animis hominum conglutinandis fortunatior? Ego certè Mureti notitiam & benevolentiam omnibus Crœſi theſauris longè antepoſuero. Vale. Roſtochio. Kalend. April. Anno M. D. LXX.

Non reſcripſit Muretus. Cauſam ipſe exponit infrà epiſt. 91.

M. ANTONIUS MURETUS
AGAPETO GIDETO SUO
S. P. D.

LI. Verè

LI.

VErè es, qvi diceris: neqve, quàm tu, *ἀγαπητότερος* quiſquam. Itaqve nihil mihi longius videtur, quàm dum Romam redeam, te ut videam, tecum quotidie ut ſim; tibiqve vel proſim re aliquâ, vel certè prodeſſe coner; ut voluntatem erga te meam vel declarem re ipſâ, vel tibi ſaltem conatu probem: quorum hoc, ſi me tantùm reſpiciam ſatis eſt; illud, quia te ex animo amo, multò optabilius mihi videtur. Et quanquam nihil mihi jucundius eſt, quàm abs te quàm maximè amari: tamen, ita mihi eveniant quæ volo, ut, ſi mihi detur optio, malim, juſtam tibi cauſſam eſſe, cur me ames, quàm abs te ſine ullâ juſtâ cauſſâ amari. Agam cauſſam meam. Debes & tu talem amicum magni facere, qvi nihil à te aliud expetens, eo te tantum amat, qvia dignum judicat, qvi ameris. Quòd M. Antonium Bizonum potisſimè delegiſti, ad quem itares, cui crederes, cui te in diſciplinam dares: vehementer te, mi Agapete, laudo, &, ut eum aſſecteris, ex ejus ore pendeas, ejus doctrinam avidisſimè combibas, ſvadeo. Spero me iſtic fore ante Kalendas Septembres: &, ut ſim, operam dabo; eò magis, quia te videre diſcupio. De Macarano meo, qui mihi perpetuò ante oculos obverſatur, quæſo, Agapete mi, ſi quid habes, quod me exhilaret, ſcribe. Vivere ipſe mihi non videor, donec vitam ipſius in tuto eſſe cognovero. Nolito ægrè ferre, quod dicam. Illum unum plus amo, quàm te: &, ne hoc tibi durum videatur, te à me proximum habeo: illum æquè amo ac memetipſum. Vale. Tibure. 3. Non. Auguſti. M.D.LXXVII.

EIDEM GIDETO.
LII.

VIx auſſus eſſem à te poſtulare, ut ad me latinè ſcriberes: veritus ne id tibi oppidò difficile videretur. Quò mihi gratiores fuerunt eæ literæ, quas à te latinè ſcriptas

nuper accepi: non illæ quidem omni ex parte emendatæ, multò tamen nitidiores & cultiores, quàm crediſſem. Itaqve bene te ſperare jubeo, neque dubitare, quin aliquando, duce me, aliqnam ſis hujus quoqve generis facultatem conſecuturus. Adventus huc tuus quàm mihi optatus ac jucũdus futurus fuerit, nihil neceſſe eſt affirmare. Satis enim, ut opinor, nôſti magnitudinem amoris erga te mei. Sed ita multos hîc adoleſcentes, qui Româ venerunt, ægrotare video, ut veritus ſim, ne quid tibi iſta hoc tempore cœli commutatio periculi adferret. Ego ante nonum Kal. Septemb. ſpero fore ut non nihil remittant calores. Tunc igitur, ſi Deus volet, excurram iſtuc, cupidus videndi tui: teqve ſtatim accerſi jubebo. Non habeo nunc ad manum ſuperiores illas tuas, in quibus neſcio quid quærebas de dominio directo & utili, cujus tamen totius quæſtionis moleſtia facilè liberare ipſe te potes. Dominium enim directum & utile, nuſquam à Iuriſconſultis, nuſquam ab Imperatoribus nominantur, ſed commenta ac ſomnia ſunt eorum, qui obſcurando & ineptiis ſuis contaminando jure civili, ſibi ſe acuminis, & eruditionis laudem quæſituros putârunt. Quod uſu capitur, fit pleno jure ejus, qui uſucepit. Qui tamen ſi poſteà id pro derelicto habeat, æquius eſt, rem redire ad veterem dominum, ſi eam fortè recuperare ſtudeat, quàm adjudicari ei, qui neqve uſucepit, & ſine titulo poſſidet. Datur igitur vindicatio veteri domino adverſus eos, qui pro poſſeſſoribus, ut dicitur, poſſident: æquitate quâdam: quâ fingit lex, eam rem nunquam uſucaptam fuiſſe. Nam cùm is, qui uſuceperat, jure illo ſibi quæſito uti velle deſierit, prope pro eo eſt, ac ſi uſucapta non eſſet. Erat & aliud quiddam in iisdem literis, de quo quærebas: ſed nunc non recordor. Hujus generis literas, in quibus aliquid eſt, quod ad ſtudia tua pertineat, & ego libentiùs ſcribam, & tu majore cum fructu leges. Heliconio, Antonio, fratribus tuis ſalutem. De Matthæo vehementer doleo, ſed gratum eſt, quod ſcribis, ſpem eſſe, eum, ſine ope prætoris,

ris, in integrum reſtitutum iri. Horatio audio meliuſculè factum eſſe: quod quàm mihi jucundum ſit, ipſe ſcis. Vale Agapete mi, meqve ama, ut facis. Tiburi, 7. Idib. Auguſt. M. D. LXXVII.

CONSTANTIUS BARGELLINUS Epiſcopus Reatinus M. ANTONIO MURETO

S. P. D.

LIII.

Afficior lætitiâ incredibili, quòd ut ex literis tuis accuratiſſimè ſcriptis intellexi, à nonnullis Lutetiæ impreſſoribus urgeris, ut epiſtolas tuas mittas, quas prælo ſubjiciant. Auguror enim ex eo, bonarum litterarum ſtudioſos multùm voluptatis, plurimùm etiam utilitatis, ad latinam eloquentiam vel comparandam vel augendam, percepturos. Equidem etſi fateor, in his politioribus literis, quæ ab humanitate nomen acceperunt, me nuperrimè non eſſe verſatum, graviſſimis occupationibus abductum: tamen, ut ſententiam meam dicam, neceſſe eſt. Nihil epiſtolis tuis elegantius, nihil eruditius, nihil uberius fieri poſſe exiſtimo, nihil, quod ad illam Ciceronis majeſtatem propius accedat. Atque id antea teſtatum apud animum tuum reliquiſſem, niſi me verecundia mea à rei perſpicuæ teſtimonio non neceſſariò revocâſſet: nunc, quando te amicis tua ſcripta flagitantibus invitum gratificari intellexi, audaciæ notam ſubire malui, quàm in bonum publicum inofficioſus judicari. Illa etiam non levis conjectura ad id me valdè impulit: his enim diebus, cùm ſchedas aliquot, quibus olim in arenâ meâ uti conſueveram, evolverem, nihil tale opinanti epiſtola tua in manus venit, quæ me, quòd amantiſſimè, & diſertiſſimè loqueretur, mirificè delectavit. Itaque cùm eam ipſam veſperi inter alia ſcripta, quæ forent magis in promptu, retuliſſem, poſtridie mane ecce tuæ literæ, quibus epiſtolam poſtulabas; ſic admirantem ea cogitatio me excepit,

ut illam exſtare Deus ſine dubio velit. Ejus igitur exemplum mitto, teq́ hortor, aut ſi pateris, rogo ac flagito, ut negotium conficias, neve in aliud tempus rejicias. Quod ſcire cupis, an æquo animo laturus ſim, ſi quæ à me ſcriptæ ſunt literæ, unà cum tuis emittantur, vereor, mi Murete, ne quod ajunt, κολοιὸς ἐν μούσαις. *Ego profectò non tàm tuas admirari, quàm meas improbare ſoleo: tamen ubi, quóve pacto amicos ſub tuo nomine cohoneſtare poſſis, tui conſilii eſt, nec eſt cur aliorum ſententiam exquiras. Quod ſi tibi ſtatutum eſt, ut illæ horridulæ meæ literæ exeant, impones extremam manum. Sunt enim indiligenter ſcriptæ, quod res ipſa declarat; nec earum editionem aut probarem, aut paterer, niſi ut noſtra amicitia, in quâ non minimum mihi ornamenti pono, omnibus eſſet nota, vehementer deſiderarem. Vale mi Murete, & de bonis literis optimè mereri, quando id vel uni tibi maximè licet, ne deſiſtas, ac Bargellino tuo ad omnia utero.*

EIDEM MURETO.
LIV.

ITa diu jucundiſſimè vivam, mi Murete, ut allato nuncio de tuâ valetudine, quæ te in vitæ periculum vocaret, acerbam mihi vitam putabam. Equidem ita fui commotus, ut magis fortaſſis nemo, cujus præcipuum aliquod bonum repentè in diſcrimen eſſet adductum. Incredibilis eſt enim amor in te meus. Nihil eum extrinſecus accedens, nihil adventitium peperit, ſed virtus, quæ eſt ipſa per ſe amabilis, cujusq́ omnia in te elucent ornamenta & animi inductio cum perpetuo quodam judicio meo conciliavit. Poſtea verò quàm te morbo levatum eſſe cognovi, difficile dictu eſt, quanto gaudio penè exiluerim. Ex diuturnâ enim animi perturbatione ad aſpiciendam lucem nunc primùm mihi videor eſſe revocatus. Quâ quidem de re tibi magnoperè gratulor, etſi noſtra certè gratulatio omnibus, qui modò ſint & virtutis amantes, & humanitatis pietatisq́ non expertes, jure debet eſſe communis. Etenim quis te non amet, tantâ probitate, virtute, humanitate, tam deni-

denique excellenti eruditione, atque induſtriâ virum? cui ſalus tua æquè exoptanda non ſit, ac ſua? Eum profectò ferreum, & ab omni humanitate alienum eſſe dicam, nihil perſpectæ, ſpectatæq; virtuti, nihil illuſtri graviſſimi viri gloriæ dare, haud temerè affirmârim, qui Muretum omni liberali doctrinâ politiſſimum diutiſſimè vivere non modò non expetat, ſed ab immortali DEO precibus ac votis non contendat. Maximam ex eo capio voluptatem, gaudeo, triumphò. Jam, ut ſpero, (id quod Deo optimo maximo acceptum referendum eſt,) poteris Muſis tuis operam reddere: cum quibus quoque præclarè actum putem, cùm omnes delicias, amores, omnia denique ornamenta, te incolumi recuperârint, iis omnibus carituræ, ſi te, quod Deus omen avertat, patronum, te ducem, infelici ipſarum fato morbi vis eripuiſſet. Quocirca mihi gratiſſimum feceris, ſi illis incolumitatem tuam meo nomine fueris gratulatus, atque in earum clientelam me quàm diligentiſſimè commiſeris. Hæc hactenus. Mitto tibi nonnullas radiculas ex melle confectas conditasq;, quales fert hæc regio. Exiguum, inquis, munus. At tibi maximè conſentaneum: è cujus lingua, quod Neſtori tribuit Homerus, melle dulcior fluit oratio. Habebit etiam meæ erga te benevolentiæ ſignificationem: de quâ etſi te pro tuâ humanitate non dubitare video, eam tamen & omnibus cognitam eſſe, & ſtudiis, officiisq; quàm plurimis colere, & confirmare deſidero. Quod ſi per tenuitatem meam aſſequi non potero, certè hanc voluntatis meæ propenſionem liberaliſſimè, uti ſoles, complectére. Inſervi valetudini: huic quantum ſtudii, diligentiæq; adhibueris, tantum te mihi, publicæq; utilitati, cui conſulere glorioſum eſt, elargitum eſſe cognovero. Reate, ex ædibus noſtris. Non. Feb. M.D.LXXVI.

Huic Muretus ita reſpondit:

M. ANTONIUS MURETUS CONSTANTIO BARGELLINO
Epiſcopo Reatino *S.P.D.*

LV.

NUnquam putâſſem fore, non modò ut ex tuo, ſed ut ex cujusquam dolore voluptatem capere poſſem. Et tamen, ſi vera dicenda ſunt, fatear neceſſe eſt, jucundiſſimum mihi fuiſſe, quod ex literis tuis intellexi, vehementer doluiſſe te, cùm primùm de invaletudine meâ nuncius iſtuc allatus eſt. Dolor enim ille aliunde quàm ab eximio qvodam amore erga me tuo, proficiſci non potuit; & mihi, ex quo te primùm vidi, atque ex aliis plurimis audivi, quâ tu eruditione ac virtute vir eſſes, nihil optatius fuit, quàm ut abs te amarer. Jam optabilium rerum ſigna atquè argumenta omnia jucunda eſſe, notum eſt. Incredibiliter igitur gaviſus ſum, Bargelline vir præſtantiſſime, tanti me à te fieri, ut & mirificum dolorem ſenſeris, cùm me graviter ægrotare audîſti; & exhilaratus ſis, ſimul atque Dei beneficio, morbum depulſum eſſe cognôſti. Qvanquam ego ipſe nondum ſatis conſtitui, utrum mihi ſatius fuerit, ex hujus vitæ miſeriis quàm primùm eripi, an diutiùs hic manere. Certè enim, cùm omnes ſummo conſenſu Medici dictitarent, nullam prope amplius reliquam eſſe ſpem evadendi: ita me comparâram, atq; ita animum compoſueram, ut neq; angerer neq; terrerer mortis, ut putabatur, imminentis metu; neq; quidquam aliud à Deo peterem, quàm ut mecum miſericorditer ageret, condonaret errata anteactæ vitæ, neque pateretur me in illâ ſeparatione animi à corpore, aut diutius, aut vehementiùs torqueri, quàm vires meæ ferre poſſent. Hoc ego tum unum agitabam animo; hoc ex animo precabar; hoc cæteros quoque, qvi mihi aſſidebant, ut à DEO mihi impetrare conarentur, obſecrabam. Spero tamen, relictum eſſe me à Deo in hâc vitâ, ut maculas ſuperiori ætate contractas, lachrymis deleam: tandemque omiſſis & abjectis vitiorum illecebris, ſaltem jam ſenex eam vivendi rationem capeſſam, quam tenere à principio debuiſſem. Atque à te, vir clariſſime, etiam atque etiam peto, ut me ad hoc animi mei propoſitum perſequendum, ut exemplo incitas, ita & monitis

ac

ac præceptis & fuſis pro me ad Deum precibus adjuvare digneris. Jucundiſſimum mihi fuit munus tuum. Nam radiculæ illæ non tantùm palato ſuaves ſunt, ſed etiam ad valetudinem meam valdè accommodatæ. Mitto ad te, ut te pro opibus remunerer, librum unum orationum mearum, & poëmata quædam, quæ ſpero te libenter lecturum eſſe, non quòd valdè bona ſint, ſed quòd mea. A te peto, uti me amare pergas, tibique pro certo perſuadeas, te à me ita obſervari, ac coli, ut paucos admodùm habeas tui, quàm ego ſum, ſtudioſiores. Vale. Romæ. XIV. Kalend. Mart. M.D.LXXVI.

Sequitur ad hanc reſponſoria Bargellini.

CONSTANTIUS BARGELLINUS
Epiſcopus Reatinus
M. ANTONIO MURETO
S. P. D.
LVI.

Amavi te ſemper, mi Murete, ex quo primùm die cognitus es mihi, cùm te nunquam antea vidiſſem, commotus famâ laudum tuarum, poſtea verò quam te de ſuperiori loco docentem audivi, ita tui ſtudio ſum incenſus, ut nullam amoris acceſſionem fieri poſſe putarem. Acceptis tuis litteris XIV. Kalend. Mart. datis, (fatear neceſſe eſt) ad ſummum amorem tantus cumulus acceſſit, quod fieri jam non poſſe arbitrabar, ut nunc deniqve videar amare, antea dilexiſſe. Nam ſi omni obſervantiâ inſignes doctrinâ, & gravitate viros colere debemus, quanti fieri à meipſo debes, qui omni liberali doctrinâ ita ſis excultus, ut habeas paucos admodum pares, ſuperiorem verò neminem, cùm hæc ipſa ſint tibi cum tantâ Chriſtianâ pietate conjuncta? In quâ quidem nemo ſapiens veras virtutes omnes ineſſe negabit, quibus nobis ipſi felicitatem comparamus. Hanc unam laudo, & admiror, & ante omnia expeter-

expetendam eſſe cenſeo; hanc non modò Craſſi divitiis, ſed omnibus etiam animi ornamentis, quæ humanis viribus pateant, antepono: hæc ipſa te olim mihi chariſſimum, longè jam chariorem reddidit. Hinc illa tua in periculoſiſſimo morbo fiducia modò concepta. Non angebaris, non terrebaris mortis imminentis metu, ſed ad Deum optimum maximum toto animi impetu ferebaris, ſperans fore, ut ejus beneficio, poſt has ærumnas & calamitates, tandem beatiorem vitam conſequi poſſes. Hi ſunt nimirum animi fructus, nullius culpâ, quæ Dei Gratiam diſcutiat, ſibi conſcii: qui cùm à corpore ſeparabitur, licet ſit periculis, ac terroribus undiqve circumfuſus, nihil tamen, benefactorum conſcientiâ fretus, timendum arbitretur. Hoc oro non modò ut utriqve noſtrùm, ſed cunctis ſalutari renatis aqvâ contingat. Quod autem dubitas, utrum ſatius tibi fuerit; ex hujus vitæ miſeriis quàm primùm eripi, an diutiùs hîc manere, id, etſi eſt ejusmodi, ut non facilè explicari poßit; tamen eſt quod Deo immortali gratias agamus incredibiles, qui tibi vitam, optabile ſuapte naturâ donum, prorogavit, bonarum artium cultoribus conſuluerit, teq; ſine dubio ad majorem laborum tuorum mercedem reſervârit. Præclara enim iſta tua à Deo accepta dona ſi intelliges te eâ conditione accepiſſe, ut cùm ea ad communem utilitatem contuleris, reddere cum fœnore debeas; quis dubitet uberiora, ac præſtantiora præmia tibi parata fore? Quare te hortor, ac ſi æquum eſt, rogo, ut habeas rationem valetudinis paulò diligentiùs, teq; in dies magis magisq; confirmes, ſentiasq; in eo verti communem cauſſam: quam quidem, ut arbitror, nemo unquam, qui ſaperet, non privatis commodis antepoſuit. Ego verò etſi me exiguis omninò meritis adjutum eſſe probè novi; tamen à Deo ſummoperè contendam, ut te incolumem diu ſervet in vitâ, atq; ad eorum numerum adſcribat, quos antequam orbis conderetur, elegit. In quo quidem ſi minus gratiâ potero, gaudebò me tamen pietati, amicitiæq; debitum officium præſtitiſſe. Venio ad Orationum ac Poëmatum tuorum librum, quem ſanè legi libentiſſimè. Orationes habitæ de Philoſophiâ me delectârunt, quantum vix credas:

das:

das: omnes verò eâ eloquentiâ, ac doctrinâ conſcriptas eſſe video, ut, quemadmodum mea fert opinio, quam tamen ab amore falli non credam, ſumma vigeat eloquentia præſtanti cum eruditione conjuncta. Non verborum elegantiam, aut ſplendorem, non ſententiarum gravitatem deſideres. Quid eſt vel antiquitatis, vel hiſtoriæ, vel exemplorum, quod non ita proferas, ut nihil ignorare videaris? Sed mirari ſatis non poſſum quàm venuſtè, quantaq; cum dignitate Theologiæ locis eas perſpergere conſvêris; ita fit, ut & ſummum oratorem exprimant, omniq; ſcientiarum genere perpolitum redoleant. Quas equidem dum lego, etſi ἄφωνοι ſunt, crebrò tamen aures meæ præclarâ illâ voce tuâ, quâ prælegens in publicis gymnaſiis uteris, perſonare videntur. Poëmata mirum in modum me cœperunt. Quid enim vel à diuturno ſtudio, vel à divite venâ proficiſci poteſt, quod non fueris conſecutus? & quidem tum illa proſunt, tum magnoperè delectant. Crebræ ſunt, & acutæ ſententiæ; miros pietatis igniculos excitant; ſtilus quoque ita rei conſentaneus, ut facilè quivis intelligat te parem, eandemq; in utroq; genere laudem aſſecutum. Quamobrem tibi cùm plurimum debeo, tum verò quibus verbis gratias agam, non reperio. Sed cave ſuſpiceris, me hoc auribus tuis dare. Nam etſi mirificè amicos colo: plus tamen veritati tribuo. Quod enim ita ſentio, idcirco meam de tuis ſententiam aperire non dubitavi. Utinam aliquid eſſet in me ingenii, ut laudes tuas non deterrerem, ſed augerem. Scio id à modeſtiâ tuâ minime poſtulari; malui tamen judicium periclitari meum dicendo, quàm ſilentio rem non ſine ſuſpicione improbitatis præterire. Da operam ut valeas, atque meipſum unà cum univerſâ familiâ meâ ad omnia tua paratiſſimum eſſe confidas. Reate. VI. Idib. April. M.D.LXXVI.

Ad M. ANTONIUM MURETUM LVII.

O Qui flos hominum politiorum es,
Quot ſunt, quotquot erunt, quot aut fuerunt,

Doctri-

Digitized by Google

Doctrinæ decus elegantioris,
Lumen Italiæ, Murete, ſalve.
Salve, & has aliquid puta eſſe nugas,
Quas mittit tibi maximo Poëtæ;
Longè peſſimus omnium Poëta.
Sic Calvus tenero auſus eſt Catullo,
Saturnalibus optimo dierum,
Dono mittere peſſimos Poëtas,
Quîs is continuo die periret.
At tu, ni caveas, Murete, nugis
Iſtis, tam illepidis & invenuſtis,
Plenis ruris & inficetiarum,
Non dies aliquot velut Catullus,
Sed totum male nauſeabis annum.

Juſtus Lipſius.

M. ANTONIUS MURETUS ALEXANDRO RIPARIO ſuo

S. P. D.

LVIII.

DUlces litteræ tuæ, ut omnia, quæ à te proficiſcuntur: etſi in eis multa peccaveras. Sed ut filioli balbutientes libenter audiuntur à patribus, ſuntque eorum etiam ipſi errores voluptati: ſic mihi iſta tua in litteris infantia jucundiſſima eſt. Eas ipſas ad te remitto meâ manu emendatas. Scis enim ita inter nos conveniſſe. Tu, mi Alexander dulciſſime ac ſuaviſſime, ſequere magno animo eam viam, ad quam & tua te natura fert, & ego tibi hortator atque impulſor fui. Magnam de te ſpem meo teſtimonio apud parentes tuos concitavi: quæ ne & eos & me fallat, omni tibi curâ ac ſtudio providendum eſt. Vale. Nonis Julii. Tibure. M.D.LXX.

EJDEM

EIDEM RIPARIO.
LIX.

NE priores literæ tuæ ad te pervenirent, Caroli incuriâ factum erat, cujus tu quoq; negligentiam nóſti. Nunc unà cùm his meis utrasque tuas accipies: ſimulque hoc intelliges, (quod tibi gratuleris,) poſteriores multò meliores eſſe prioribus: ut, ſi ad iſtum modum pergas, magna mihi ſpes ſit, te præclarè reſponſurum exſpectationi meæ. Vide igitur, ſi me amas, quod & facis, & facere certè debes; ut omnibus aliis rebus neglectis, quantum quidem valetudinis ratio patietur, urgeas ſtudia tua: multa legas, multa ediſcas, multa audias, frequenter cum iis verſere, quorum familiaritate, ac conſuetudine melior, ac doctior fieri potes. Fac cogites, graviſſimam eſſe jacturam temporis: præcipuè autem iſtâ ætate, quâ tu nunc es, hora nulla tibi perire ſine magno diſpendio poteſt. Saluta mihi præceptorem tuum, cui meas ad te literas oſtendas licet. Eas quidem, quas tu ad me miſſurus es, nemini prorſus oſtendi volo: eas enim mihi gratiores faciunt ipſi errores tui. Vale mi dulciſſime Alexander. IV. Id. Julii. M.D.LXX. Tibure. Oblitus eram ſcribere, heri in menſâ injectum eſſe ſermonem de comœdia: quâ occaſione multa de te quoque dicta ſunt. Valde tibi tunc aures tinniviſſe oportet. Omninò ſpero fore, ut huc tibi ad me veniendum ſit.

EIDEM RIPARIO.
LX.

PErge, ut facis, mi Alexander, amare literas, eis te oblectare, in eis omnia & ſeria & joca tua collocare. Non magnus labor magno tibi olim honori futurus eſt. Iſtâ viâ, quam tu nunc ingrederis, multi humili & obſcuro loco orti ad ampliſſimas dignitates pervenerunt. Atque etiamſi nulla ejusmodi præmia literis propoſita eſſent: ipſa tamen doctrina amanda eſt per ſe: neque quidquam in homine inge-

ingenuo turpius eſt ignoratione earum rerum, quarum ſcientia ſine literis comparari non poteſt. Voluptas quæ ex turpibus capitur, celeriter tranſit; dolorem autem in animo diuturnum relinquit: at labor in rebus honeſtis collocatus, ipſe quidem effugit; memoriam autem ſui in animo relinquit plenam honeſtisſimæ & ſolidisſimæ voluptatis. Hæc cogita & vale. Poſtrid. Id. Jul. Tibure.

EIDEM RIPARIO. LXI.

ETſi nihil erat quod ſcriberem, ac præterea mirum me quoddam ſcribendi odium tenebat: nolui tamen verberonem hunc meum ſine meis ad te literis iſtuc venire. Amo te quotidie magis, quòd à te literarum ſtudia eodem modo amari confido. Sed velim ad me diligenter ſcribas, quo te nunc ſcriptore oblectes, Cicerone, an Terentio, an, quod malim, ùtroqve? Dare etiam operam debes, ut in iis, quæ ad me ſcribes, iis loquendi generibus utare, quæ in illorum ſcriptis notaveris; ut ea ipſa res fidem mihi faciat diligentiæ in eis legendis tuæ. Vale. Tibure. V. Kalend. Auguſt. M. D. L X X.

EIDEM RIPARIO. LXII.

NEmo eſt omnium, ad quem libentiùs, quàm ad te ſcribam. Sum enim animo ac voluntate erga te planè paternâ. Sed vix credas, quàm ſim in hoc ſeceſſu occupatus; quem tamen plerique omnes eſſe plenum otii putant. Et quotidie quinas aut ſenas ab amicis literas accipio, ad quas ſi reſpondere omnes velim, nil aliud agendum ſit. Gratum eſt mihi, quod applicuiſti te ad conſuetudinem P. Æmilii, & Horatii Macarani. Eorum enim uterque te & doctrinâ & exemplo efficere meliorem poteſt. Tales ſectare, Qvi autem alio ingenio ſunt, eorum conſuetudinem

nem quaſi peſtem aliquam vita. Ætati tuæ nihil diligentiùs providendum eſt, quàm quibus ſodalitatibus utare. Neque ego ſeverum eſſe te ac tetricum, omniqve generè voluptatum inimicum volo. Hoc tantùm moneo, non eas amicitias quærendas, quæ dulcisſimæ videantur, ſed inducendum animum, ut quæ honeſtisſimæ ſunt, eaſdem etiam dulciſſimas eſſe ac ſuaviſſimas putes. Mi Alexander, etiam atque etiam vale. Tibure. V. Id. Auguſt. M. D. LXX.

EIDEM RIPARIO, LXIII.

Vide quàm te amem, cùm à multis hodie literas acceperim, nihil mihi prius faciendum eſſe duxi, quàm ut ad te potisſimùm reſcriberem. Cave putes, Alexander mi, ipſi te patri tuo chariorem eſſe quàm mihi. Ac ſi quæras, quæ cauſſa ſit hujus erga te tanti amoris mei, ne vivam, ſi aliam adferre poſſum, quàm quòd videor mihi animadvertiſſe in te ingenium excellens, &, ſi tu volueris, ad omnia ſumma natum. Sed tu hoc facito tecum cogites: multas res eſſe ſuâpte quidem naturâ bonas, ſed quæ culpâ eorum, qui illas poſſident, interdum peſſimæ ac perniciosiſſimæ fiant. Bonæ ſunt opes, ſed ſi quis non rectè utatur, malæ. Bonum forma, ſed id bonum multis exitio fuit. Ex eodem genere eſt ingenium. Si rectè utaris, nullum propè hominum generi dari poteſt majus, aut præſtabilius donum: ſed ſi ad bonum ingenium mala mens acceſſerit, itidem erit, ut gladius in manu furioſi. Quò erit melior & acutior, eò plus adferet mali. Ego autem te, Alexander, amo nunc, quia ingenio bono es; amare deſinam, ſi tu bono ingenio malè uti cœperis. Sed id ſpero non fore, teqve bono ingenio benè uſurum eſſe confido, vel tuâpte ſponte, vel quia videris mihi valdè amare amorem erga te meum: quem tueri ac conſervare aliâ ratione nulla potes. Vale, & ſi me amas, virtutem ac literas ama.

Nulla in humanis rebus majora bona ſunt. Iterum vale. Tibure. VIII. Kalen. Sept. M. D. LXX.

EIDEM RIPARIO.
LXIV.

ACcepi ternas tuas literas: in poſtremis autem quædam erant ita negligenter ſcripta, ut facilè conſtaret, aliud egiſſe te, cùm illa ſcriberes. Oſtendam ea tibi, cùm iſtuc venero, & auriculam pervellam tibi: ut poſtea in ſcribendo attentior ſis, & ſaltem eos ſolœciſmos effugias, quos effugerent etiam pueruli, qui primis literis imbuuntur. Noli tamen ex hac meâ admonitione moleſtiam ullam capere. Non enim propterea volo quidquam de tuâ hilaritate detrahi, ſed ad diligentiam addi. Vale. Tibure IX. Kal. Octobr. M. D. LXX.

EIDEM RIPARIO.
LXV.

VErſiculi, qvos ad me miſiſti, oſtendunt illi quidem, te, ſi ad Poëticam ingenium tuum contuliſſes, & bonos magiſtros nactus, in eo ſtudio perſtitiſſes, ad aliquam præſtantiam pervenire potuiſſe. Nam & numeroſi ſunt, & ſententias habent, neque inconcinnas, neque ineleganter collocatas: & ipſum dicendi genus non abhorret à recto. Planèque ſperare poſſes, te aliquando bonum Poëtam fore, ſi hoc agere velles. Sed majora tibi propoſita ſunt, quæ, quantum potes, urgeas, cenſeo: & ſubſicivis horis veterum Poëtarum ſcripta manibus teras, non tam ut imiteris, quàm ut eis te oblectes; ſimulqve aliquid ex eis aſſiduè, quod tibi uſui ſit, colligas. In ſcribendis verſibus tempus à te collocari, verum ut fatear, nolim. Malos verſus facere, turpe eſt; mediocres, inglorium; bonos difficilius, quàm ut præſtari poſſit ab iis, quibus aliud agendum

Digitized by Google

dum eſt. Quid in tuis limâ egeat, præſens præſentem monere poſſem: per literas non æqvè facilè poſſum. Rectèque ac verè mihi videtur Ovidius dixiſſe, emendandi laborem majorem eſſe, quàm ſcribendi. Mihi hoc credas velim: me hodie non difficiliùs ad ſaltandum, quàm ad faciendos verſus adduci poſſe. Si quid erit ſerium, in quo meam operam deſideres, non deero: in his levioribus, ſi quando de me cogitabis, peto à te, illud quoque cogites, non multò juniorem eſſe me, quàm erat Horatius, cùm illa de ſe ſcriberet:

Nunc itaq; & verſus, & cætera ludicra pono. Vale. Romæ. Id. Febr. M. D. LXVIII.

M. ANTONIUS MURETUS PAULO SACRATO SUO *S. P. D.* LXVI.

TAndem ad te remitto epiſtolas tuas: neqve enim per aſſiduas occupationes, & per moleſtiſſimum oculorum dolorem, quo dies aliquot laboravi, citiùs licuit. Eæ ſi conquerentur, ſe à me paulò ſeveriùs acceptas eſſe: recordari debebis, hoc ipſum à te mihi mandatum eſſe: ut ſi molliùs ac leniùs eas tractare voluiſſem, verendum mihi fuerit, ne tibi non ſatis obſequens viderer. Sed de his ſatis. Nunc exponam tibi totum illud negotium Polonicum, quando literæ, quas ad te, re adhuc recenti, ſcripſeram, perierunt. Stephanus Poloniæ Rex, qui & aliis regiis virtutibus ornatiſſimus eſt, & hoc ſupra cæteros omnes Reges, qui multis ab hinc ſeculis vixerunt, eximium habet, quod & amat unicè homines eruditos, & ipſe omni elegantis doctrinæ genere mirificè excultus eſt, miſerat in Italiam unum è domeſticis ſuis, qui quaſi delectum quendam haberet præſtantium doctrinâ virorum, eosque opimis admodum propoſitis conditionibus, in Poloniam invitaret ad Academiam novam, quam Rex Cracoviæ inſti-

tuere parabat. In mandatis autem regiis, quod ad alios quidem attinet, facta erat poteſtas ei, qui huc venerat, optimum quemqve& in docendo exercitatiſſimum deligendi: de tribus nominatim perſcriptum erat, de me, de Carolo Sigonio, & de Fulvio Urſino. Ac mihi merces propoſita mille quingenti qvotannis aurei nummi. Addebat Rex, ſi ſacris initiari vellem, (nondum enim ſciebat me Sacerdotem eſſe,) perfecturum ſe, quò mihi magis liberet manere in Poloniâ, ut intra breve tempus honeſto aliqvo Sacerdotio, ex qvo non minus quingentos annuos aureos nummos caperem, cohoneſtarer. Eâ de re unus è primoribus illius regni, Joannes Zamoſcius qui nunc magnus regni Cancellarius eſt, literas *d)* ad me peramanter perqve honorificè ſcriptas dedit. Commotus ſum non tam ipſius præmii magnitudine, (etſi his quidem temporibus inuſitatâ) quàm tanti regis tam propensâ ac beneficâ erga homines literarum ſtudiis deditos voluntate. Neqve me commovebat itineris difficultas: qui exploratum haberem, cùm lecticâ, unà cùm filiolo fratris mei, puero ſex annos nato, quem mecum illuc ducere cogitabam, ad fanum Lauretanum, (eò enim, religionis ac pietatis cauſſâ, iter facere decreveram,) geſtatus eſſem, poſſe me ciſio Cracoviam usqve commodiſſimè vehi. Et jam convenerat, ut mihi Regis nomine ad iter conficiendum darentur trecenti aurei nummi, ad quos ego ducentos de meo præterea addere cogitabam. Jam mihi illud ſanctitatis & doctrinæ ſpecimen Stanislaus Cardinalis Varmienſis gratuitam habitationem in palatio, quod Cracoviæ habet amplisſimum, offerebat. Multæ à ſummis viris literæ commendatitiæ in Germaniam & in Poloniam promiſſæ erant: ut cùm eò veniſſem, nunquam ferè in diverſoria publica ingredi neceſſe haberem. Neq; verebar illam, quæ in Poloniâ eſſe dicitur, inclementiam cœli aſperitatemq; frigoris. Sciebam illa omnia re multò minora eſſe quàm famâ: & alioqui ſum ipſe quoq; natus in parte Galliæ maximè

d) *eas habes infrà Epiſt. 79. bujus libri.*

Digitized by Google

ximè montoſâ ac frigidâ. Quod autem quidam, qui deterrere me cuperent, clamabant, gentes illas feras ac barbaras eſſe; interdum mihi riſum, interdum ſtomachum movebant. Magna mihi, Sacrate, cum multis Germanis, magna cum permultis Polonis familiaritas, magnus uſus, magna neceſſitudo fuit. Semper eos expertus ſum bonos viros, rectos, ſimplices, apertos, humaniſſimos præterea, & prope omnes eo vitæ cultu, ac munditiâ, quæ ad elegantiam potiùs quàm ad ullam barbariem accederet. Nugæ iſtæ ſunt hominum, eos, qui adulari, & fallere, & aliud loqui aliud cogitare neſciunt, barbaros vocantium. Utinam nos eo modo barbari eſſemus! Utri verò barbariores ſunt: nati in mediâ Italiâ, quorum vix centeſimum quemque reperias, qui latinè aut græcè loqui ſciat, aut literas amet? an Germani, ac Poloni, quorum permulti, & earum linguarum utramq; perfectiſſimè callent, & ita literas ac liberales diſciplinas amant, ut in eis tempus omne conſumant? Olim illi fortaſſis aſperi ac barbari fuerunt: hoc quidem ſeculo, vereor ne ad nos barbaries, ad illos cultus & ſplendor vitæ, & eruditio atq; humanitas, mutatis ſedibus commigrârint. Itaq;, ut verum tibi fatear, libentiſſimè eò commeâſſem, ſi nihil obſtitiſſet. Quicquid enim commodi mei cauſſâ ab eis petebam, id omnes prolixè ac copiosè offerebant: ut jam conſtaret, inter nos ſine ullo negotio conventurum eſſe. Quid quæris? Fidem eis dederam, venturum eſſe me, ſi per ſummum Pontificem, cui ſervio, & per Cardinalem Eſtenſem, cujus in clientelâ ac familiâ ſum, liceret: alioqui enim non poſſe me, niſi eorum permiſſu, de me ipſo quidquam tale polliceri. Putabam autem, neutrum eorum hoc iniquo animo laturum: cùm Cardinalis quidem gratis me alat, (nullam enim ad rem, meâ operâ utitur,) ſummus autem Pontifex ingentem copiam habiturus eſſet eruditisſimorum hominum, qui ſe in locum meum ſubſtitui poſtularent. Contrà tamen accidit, quàm putâram. Etenim cùm rumor de meo diſceſſu totâ jam Urbe pervulgatus

Digitized by Google

eſſet, Conſervatores populi Romani,(is ſummus Magiſtratus eſt eorum, qui hodie populi ſuffragiis deferuntur,) ad Pontificem accedunt, cùm præſentes etiam adeſſent ii ex Cardinalibus, quibus ſtudiorum cura commiſſa eſt, remq; ei exponunt: atque ab eo ſupplices petunt, ne me abire patiatur: addunt multa de me, quæ malo te ex aliis cognoſcere. Pontifex benignè eos audit, bono animo eſſe jubet, ſe, quod opus foret, imperaturum eſſe confirmat. Paucis pòſt diebus, per Ludovicum Caſtaneum Rupipozæum Chriſtianiſſimi Regis Oratorem, virum & claritate generis, & virtute, & eruditione præſtantem, jubet mihi denuntiari ne abeam: ſibi curæ fore, ne me, quòd auctoritati ſuæ paruiſſem, pœniteret. Reſpondi, nullam pecuniam mihi eſſe tanti, ut mihi quidquam placeret, quod Pontifici diſpliceret: & honorificum quidem mihi viſum eſſe, quod à tanto Rege vocarer: ſed multò honorificentius, quòd & à Pontifice, & à tali Pontifice retinerer. Pontifex poſteà epiſtolam ad me miſit amantiſſimè ſcriptam, quâ ad ſtipendium quingentorum nummorum aureorum, qvod jampridem capiebam, ſignificabat ſe ducentos præterea addidiſſe. Eodem tempore Matthæus Contarellus Pontificis Datarius, vir & eximiâ quâdam integritate vitæ, & ſingulari Romanarum rerum intelligentiâ inſignis, & mei, ut ſcis, amantiſſimus, certiorem me fecit, ſibi à Pontifice mandatum eſſe, ut mihi quamprimùm attribueret & aſſignaret annuam trecentorum aureorum nummorum penſionem. Itaque Rex tam longinqvus effecit teſtimonio & judicio de me ſuo, ut ſanctiſſimi Pontificis liberalitate ad veteres fortunulas meas acceſſerint annui quingenti aurei nummi. Sed & Cardinalis Eſtenſis, ſimul atque iſtinc rediit, amplo me atque honorifico munere donavit: qvod ego eò magis prædicare geſtio, quòd ipſe tacere me juſſit. Parendum tamen eſt, ne dum gratus haberi volo, me illi non ſatis morigerum præbeam. Sed & ego ſcribendo defeſſus ſum: & te ſuſpicor, cùm hæc tam verboſè ſcripta legeris, feſſum fore. Vale. Romæ Prid. Kal. Maji. M.D.LXXVIII.

M.AN-

M. ANTONIUS MURETUS JACOBO CUJACIO J.C.

S. P. D.

LXVII.

BIennium jam eſt, & eò amplius, Cujaci V.C. cùm Lælius Ubaldinus, & Octavius Bandinus ſummo genere nati adoleſcentes, in Galliam ſe ſtudiorum cauſsâ, auctore, potiſſimùm atque impulſore me, contulerunt. Nam cùm ex me ipſorum propinqui quæſiiſſent, quid eis potiſſimùm faciendum eſſe, quâque ratione ipſorum ſtudiis optimè conſuli poſſe cenſerem: auctor eis fui, ut Lutetiam primùm irent, ibique ſe Græcarum literarum & Philoſophiæ magiſtris recoquendos darent; deinde Jus civile, cujus ſtudio incenſi erant, neque usquam hodie niſi in Galliâ, neque in Gallia, niſi à Cujacio, rectè ac verè diſci poſſe ſperarent. Ita igitur fecêre: & quòd meo conſilio paruerint ſibi magis magisque in dies gratulantur. Ego autem, Cujaci, ambitioſum fateor eſſe me: &, quod Thucydides ait, unum hoc πάθος ſenii expers eſſe, verè ab eo dictum, demum experior. Quare cuperem, eos, qui mihi jam multum ſe debere agnoſcunt, quòd indicaverim ſibi iter ad fontem, debere etiam mihi, quod à te, meâ cauſsâ, libenter viderentur, exciperenturqve eâ humanitate ac comitate, quâ tu excipere omnes ingenuo ac liberali præditos ingenio ſoles. Sed vereor, ne mea jam ſera commendatio ſit: neve ipſi, quâ ſunt & morum & ingenii elegantiâ, ita te jam, hominem ὑπὸ τῶν τοιούτων εὐάλωτον, cœperint, ut novæ commendationi nullus ſuperſit locus. Peto tamen à te, quantum me amas, (& puto me à te non vulgariter amari,) ut, ſive aliquid eſt, quod addi ad tuam erga eos benevolentiam poſſit, id meâ cauſsâ adjicias; ſive ita jam eos amas, ut nulla fieri poſſit acceſſio, reperias ipſe tamen, atque excogites aliquid, quod, commendatione meâ adductus

ductus, eorum cauſsâ feciſſe videaris. Ego te, Cujaci, eximiè amo: & quantum in me eſt, excito horum hominum ingenia ad evolvendos libros tuos, & ad cognoſcendam doctrinæ tuæ præſtantiam. Te quoque æqvum eſt aliqvid mea cauſſa facere. Majus autem facere nihil potes, quàm ſi his duobus adoleſcentibus oſtendas meam commendationem aliquid apud te valere. Vale. Romæ. 7. Kalend. Feb. M.D.LXXIX.

JOANNES CASELIUS M. ANTONIO MURETO S. D.

LXVIII.

EGo verò quàm ſum importunus? Toties te interpello, ſive hoc facit tuus in me animus; ſive mea de te perſuaſio; ſive hominum tui ſitis. Mihi enim quævis harum cauſſa ſufficit ad excuſationem. Ut autem prætercam, quæ in nobis mutua eſſe lubens mihi perſuadeo; nemo eſt vel modicùm tinctus literis, quin & te magnifaciat, & ſi iſtuc proficiſcatur, audire vocem tuam, vultum contemplari, & humanitatem experiri velit. Vides quid dicturus ſim. Hi amici mei Joannes Lubecius & Gallus Beccius Germani, famâ tui nominis permoti, & ipſi te ſalutare jampridem in animum induxerant. Quod cùm mihi mirificè placere intelligerent, ut qui te jam penitus perſpexiſſem: viſi ſunt à me epiſtolam hanc cupere, quam ipſis dedi brevem & incultam, ut vides. Hæc tamen munus ſuum obierit, ſi ipſis fores in ſermones tuos patefecerit, quod haud dubiè ſive illa etiam, antequam huc legendo proceſſeris, ſive tua humanitas faciet. Si tamen hoc requiris præterea, cognoſces viros & virtute præditos, & literis probè excultos, & cùm omnium eruditorum, tùm tui obſervantiſſimos. Quæ cùm in iis deprehendes, erunt tibi me quoque tacente commendatiſſimi, cui commendationi ſi fiet quædam quoque ex hiſce literis acceſſio, multo magis & ipſos & me tibi obligabis. Vale

Mure-

Digitized by Google

Murete clariſſime. Florentiæ. Kal. Martiis, Anno M. D. LXVII.

ANDREAS DUDITIUS M. ANTONIO MURETO V. C.

S. P. D.

LXIX.

PUdet me ad te, virum eloquentiſſimum, ſcribere. Neq; tamen impetrare à me ipſo poſſum, ut nullas potius, quàm ejus generis, cujuſmodi ſoleo exarare, literas ad te ſcribam. In quo tu, humaniſſime Murete, non quàm in ſcribendo ſim infans, ſed quàm ſtudioſus, quàm tui cupidus, ſpectare debes. Magnum mehercule benevolentiæ cum verecundia fuit certamen; ſed vicit tandem benevolentia erga te mea, & ad ſcribendum me impulit. Neque verò nullos ſtimulos addidit ingens illa, perſpecta mihi & cognita ſuperiore anno humanitas tua, cùm ego te officii cauſsâ adirem: quâ tu me hominem tibi ignotum ita obſtrinxiſti, ut quibus plus, quàm tibi debere me ſentiam, quàm pauciſſimos habeam. Admirabar equidem antea doctrinam, atque incredibilem quandam in dicendo ſuavitatem tuam, ac ſummam in familiaritate, atque amicitiâ tuâ gloriam ſtatuebam. Nunc verò, non id modò, ſed ex quo die te cognovi, ita te amare cœpi, ut illis, quibus tuâ conſuetudine frui datum eſt, demùm invideam, illos ſolos felices eſſe ducam. Atque utinam hâc eâdem & mihi felicitate frui liceret! Sed non licet. At quod licet facio, meumq; incredibile hoc tui fruendi deſiderium levo frequentiſſimis & honorificentiſſimis de te, deq; excellenti tuâ doctrinâ, ſermonibus. Ex quo enim ego te die cœpi diligere, omne ſtudium, omnem orationem meam, qualiſcunque ea ſit, ad laudem, & tui nominis gloriam contuli. Quod ſanè non eò dico, quòd meis ſermonibus, & prædicatione quidquam ad tuam famam putem acceſſiſſe, (neque enim tam ſum à ratione alienus, ut facibus ſolem illuminari poſſe credam,) ſed ut, quanti

quid ageres. Is te ibi eſſe renunciavit, ſe veritum eſſe tecum loqui, & propter redeundi feſtinationem exſpectare non potuiſſe, dum eſſet commodum. A te ſummo ſtudio peto, mi Murete, ut de rebus, de literis, de conſiliis tuis ad me ſcribas; Amiotúmne conveneris, & quid ei gratum feceris de Plutarcho, de Victorino? hic ſi etiam in manibus, an jam divulgaris? conſiliúmne ſit ſacros & eccleſiaſticos reliquos Scriptores ſtudio & operâ ſimili adjuvare, atque Victorinum? Jam enim leviores litteræ, παιδιαὶ tibi ſunt: σπουδὴ καὶ διαγωγὴ, ſanctiores. Tu illa αὐτοσχεδιάζεις. Ad hæc verò, maturâ jam ætate, animum ſtudiumq; tuum contuliſti. In quibus te jam arbitror, ut ait Theognis, τὰ μὲν μαθεῖν, τὰ δὲ δεικνύναι, ἄλλα δὲ ποιεῖν. Velim item, teq; id etiam atq; etiam oro, ſi quando erit otium, ſi quid homini amiciſſimo & obſervantiſſimo tui cogitationum tuarum impartiendum putas, perſcribas ad me, quid de his miſerrimis temporibus ſentias, quibus ἐκ τῶν νεωτερισμῶν, ἐκ τοῦ κινεῖν τὰ ἀκίνητα, καὶ τὰ μὴ νῦν γε καὶ χθὲς ζῶντα, in hanc pernicioſiſſimam στασιωτείαν & ἀναρχίαν incidimus. Græcum Theologum meis verbis plurimùm jube ſalvere. Vale. Cantilii. A.D.4.Kalend. Septembr.

IDEM
M. ANTONIO MURETO
Viro Optimo ac Doctiſſimo, & homini amiciſſimo

S. P. D.

LXXI.

PRoximæ congreſſionis noſtræ grata jucundaq; recordatio facit, ut ſermonis vel non neceſſarii occaſionem & facultatem etiam abſens quæram. Atque hoc vel ſingularis humanitas tua, vel noſtra conjunctio, mutuaq; benevolentia patitur, vel requirit potiùs, ut nullo ſcribendi argumento, inter nos tamen per litteras nonnunquam colloquamur. Tu quidem, quæ mihi epiſtolæ materia prope una fuerat, ut res meas

meas curæ tuæ bonitatiq; committerem, & commendarem, eam mihi ſingularibus tuis in me ſtudiis, & eximiâ liberalitate præripuiſti. Nam cùm antea ſemper rationibus meis per te conſultum eſſe voluiſti, tum nuper in hâc provinciâ, quam te potiſſimùm auctore ſuſcepi, ſic dediſti operam, ut ea mihi quàm honeſtiſſima & quàm fructuoſiſſima eſſet: ut ſi de fratre laborares tuo, (etſi me quidem fratris loco ſemper habuiſti,) nec diligentiùs à te, nec amantiùs agi potuerit. Quo in munere cùm non ſolùm rem meam, officium, famam agi viderem, ſed etiam exiſtimationem & gratiam tuam: effeci quantum potui, ut id in me judicii, te haud temerè contuliſſe homines exiſtimare poſſent. Atq; in eo negotio, quod tuo hortatu ſuſceperam, eò majorem curam & diligentiam mihi adhibendam eſſe conſtitui, quòd in eo gerendo me intelligerem auctoritati & voluntati tuæ inſervire. In quo, ut coram tibi ſignificavi, gratiam ab hominibus ineundam mihi duxi eſſe, τῷ, κατὰ τὸν νέον Ὀδυσσέα, χεῖρα ἔχειν ἐργάτιν, γλῶσσα γὰρ ἀνεργὸς modò in opere, reliquis temporibus ceſſationi ſuæ veniam ſperavit datum iri, καὶ συγγνωμόνων ἀνθρώπων τεύξεσθαι: quod utjam ne me fefellerit; confido quidem certè. Hoc verò docendi officium cùm conſilii & moniti tui memor ſtuderem in honorem adducere, proceſſit quidem: ſed tamen hominibus valdè repugnantibus. Itaque ἀποταγὴν meditor. Tu, ut ſpero, conficies, πᾶν δὲ τέλος ἐκ τῶν ἔργων. Ego te illud tuum honeſtiſſimum otium ad Eccleſiæ hiſtoriam litteris tuis illuſtrandam conferre, jamq; tibi, quod de Baſilio Magno Gregorius ſcripſit Theologus, λόγους τὸ πάρεργον εἶναι, mirabiliter lætor. Vivent ſcripta tua in æternâ hominum memoriâ, & valebunt ad ſanciendam & ſtabiliendam veterem perpetuamq; Eccleſiæ diſciplinam, & eos homines errore pravisq; opinionibus liberandos, οἵτινες, ὡς ὁ ἡμέτερος ἔφη ἀπόστολος, τοῖς θείοις οὐχ ὁσίως ἐπὶ τὰ θεῖα χρῶνται, διὰ τῆς σοφίας τοῦ θεοῦ, τὸ θεῖον ἐκβάλλειν πειρώμενοι σέβας. Peto à te, ut Niceto, quas ad eum ſcribo litteras, reddendas cures, ejusq; voluntatem tibi quàm maximè ad me tuendum & augendum adjungas. Si quid tu ad me litterarum, ut & opto & ſpero, quod ad Julianum

num

Digitized by Google

num Granuccium Medicum miſeris, is ad me perferendum curaturum ſe eſt pollicitus. Vale. Poli. Poſtridie Non. Sept. M.D.LXVII.

IDEM MORINUS EIDEM MURETO.

LXXII.

Cum exſpectarem, dum aliquod ſerium argumentum haberem ad te ſcribendi, litteræ à Niceto venerunt comitatæ tuis. Ibi ego agnitâ manu mihi chariſſimâ, teneri non potui, quin vel nullâ materiâ, aliquid tamen exararem, & apud te, qui hujusmodi negotium perbellè devorare ſoles, ἐν αὐτο-λογίᾳ ineptirem. Ex hoc, mi Murete, tam diuturno litterarum mearum ſilentio intelligere potuiſti, quàm otio & præter conſuetudinem nihil agendo langueſcerem. In qua tamen deſidia narro tibi quid mihi optatiſſimum & jucundiſſimum nec opinanti contigerit. Ædes hîc ſacra eſt D. Virgini dicata, ejus ædis cuſtos & præſes, ſenex optimus ac religioſiſſimus, cœtum habet virorum ſummâ nobilitate, & humanitate præditorum domi ſuæ, quæ divinæ juncta eſt. Quo ex numero cùm apud Archiepiſcopum eſſet vir ſingulari virtute, doctrinâ, probitate, in eumq́; ego caſu incidiſſem: Quid tu, inquit, in hâc ſolitudine conſeneſcis? & ſimul me humaniſſimè invitavit, ut ſecum apud eum, quem dixi, æditimum, ſi quando liberet, eſſe vellem. Ego ejus ſtudium & liberalitatem ſecutus, pauculis pòſt diebus cùm me eò, quò vocârat, contuliſſem, hominem offendi cum illo ſanctiſſimo ſene Gregorii Theologi ſcripta ſtudioſè legentem. Adjunxi me vel auditorem, vel interpretandi arbitrum perlibenter, dedi me utrique; alterum etiam aſſiduè in Repub. verſantem, & ſtudioſum rhetoricorum Ariſtotelis, ac Demoſthenis orationum, ut potui, adjuvi. Hi etiam viri humaniſſimi & probiſſimi aliquid eſſe credunt, Gregorium nullâ meditatione interpretari, (cujus ego librum tum lectitando detriveram,) & Demoſthenem explicari ab homine Manutii, Mureti, talium virorum diſcipulo mirantur: ut mihi,

mihi, (fatendum eſt enim, præſertim apud te,) paulò jam beatior eſſe videar, & hæc noſtra ſtudia non adeò contemnenda ducam. Nunc nobis Magnus ille frater Gregorii eſt in manibus, ut ab ambobus, eruditione, ſanctimoniâ, gloriâ germanis, communia & intelligendi & bene vivendi præcepta ducantur. Tantum eſt, cujus te participem fieri, & meâ cauſsâ lætari cupiebam. Ab Archiepiſcopo quidem ita liberaliter & à principio ſum acceptus, & quotidie tractor, ut quid illuſtriſſimo Cardinali Sirleto debeam, quid etiam vobis, qui me ei commendâſtis, non ſolùm ſcribendo, ſed ne cogitando quidem aſſequi poſſim. Utor inprimis familiaritate Vicarii: qui Juriſdictionem exercens ſibi demandatam, & dijudicandis controverſiis operam navans, mihi ſæpiſſimè, negotiorum moleſtiâ preſſus, gratulatur, qui rationem cum muſis humanioribus & ſanctioribus literis habeam; dum ipſe, litibus & turbis implicatus, horridas interpretum Juris chartas non ſine ſtomacho pervolutat. A quibus etiam, ſi quando rogem utendas, me deterret, nec à veterum Juriſconſultorum, quos ſæpiusculè in manus ſumo, uſu diſcedere patitur: nec quicquam proficio, quòd dicam conſecuturum me, cùm illa deguſtâro, ut ipſi & Archiepiſcopo in conſilio eſſe poſſim: otium hoc tuear, & nôrim fortunas meas, qui politiorum & elegantiorum literarum ſtudio incultis ſordidiſq; caruerim. Hoc idem ambo hi mei συμφιλόλογοι dictitant. Qui quidem ſe ſuaq; omnia liberaliter mihi detulerunt, &, niſi meas copias viderent, uti cogerent ſuis; habent συμμελετητὴν rebus neceſſariis inſtructum, non ſumptuoſum, non gravem amicis; & tamen aliquid à ſe ſumere voluerunt, qui hanc mediocritatem interea tueor. De epiſtolis, mi Murete, maximam habeo gratiam: iis utar, ſi opus erit, id eſt, ſi Mediolanum proficiſcar. Nondum enim quicquam certi conſilii cepi, ac minimùm unum me hic menſem etiam commoraturum puto. Vale. Genvæ. poſt. Id. Jan. M.D. LXIX.

Digitized by Google

HUB. GIPHANIUS M. ANTONIO MURETO S. D.

LXXIII.

ETſi de tuâ liberalitate atque facilitate multa ſæpe in Galliâ auratum, Fruterium, & Canterum prædicantes audivi; atq; adeò ipſe viderem doctrinam tam egregiam ſingulari humanitate junctam eſſe debere: nunquam tamen, (qui meus eſt pudor,) imperare mihi potui, ut, nullâ acceptâ occaſione, meâ ſponte ad te mihi viam aditumq; munirem. Nunc eam nactus percommodam, nihil prius habui, quàm ut ſtudium in te meum, & quo ab ineunte ætate te ob ſcripta & magnas Dei in te collatas ingenii dotes, licet ignotus, colui, amorem litteris ad te datis teſtarer. Nam Berzevicaus e) *juvenis Hungarus, amicus meus, Româ nuper huc reverſus, cùm tuos de me, minimè licet idoneo, humaniſſimos ſermones commemorâſſet: facilè impulit, ut has ad te litteras darem. Ego, mi doctiſſime Murete, non is ſum, de quo tam præclarè ſentire & exiſtimare debeas. Dedi quidem ſemper operam, ut cum Jurisprudentiâ noſtrâ encyclia & humanitatis ſtudia conjungerem: ſed ſentio & agnoſco eam eſſe ingenii imbecillitatem, ut in utroq; (quando ad Juris ſcientiam Philoſophiam neceſſariam eſſe non ignoras,) ſatis mihi reſpondere votoq; meo non poſſim. Et ſunt tamen ſubciſiva quædam, quæ ſuaviſſimè illi humanitati non poſſum, quin adſignem. Hinc ea in Lucretium perpuſilla, hinc & in Gellium quædam jam diu paramus: quanquam poſt tam malè acceptum Pariſiis à Lambino Lucretium noſtrum, aut me potius, haud ſcio an quicquam in eo genere navare debeam. Mirificè tamen Gellium expolitum cuperem. Sperabã poſſe me hîc, quod in Galliâ non potui, integrũ aliquod idq; pervetuſtũ ejus exemplũ nanciſci. Sed nihil dum reperire potui. Utinam tu hâc in re nos juvare velis. Nam*

e) *hujus ad Muretum epiſtola ſuprà legitur n.45. ubi tamen Bellivicejus ſcribitur.*

Nam quin poſſis, non dubito, in tantâ librorum veterum, quos Romæ eſſe audio, copiâ. Ad ſolos 7. priores libros vetuſtum, hoc eſt, in quo & diphthongi ſint pleraq; integræ, & græca, exemplum requiro. Nam reliquos ad vetuſtiſſimum collatos & emendatos habeo. Ecce autem meam libertatem, ne dicam impudentiam, qui in primo familiaritatis, ut ita dicam, veſtibulo & aditu onus etiam imponere tibi non ſim veritus. Sed hoc tuæ humanitati partim ut tribuas, deinde & ſtudiis communibus ut des, rogo, Neq; verò ignoras teneras etiam familiaritates, officiis utrinq; maximè ali & augeri. Quod reliquum eſt, te oro, ut eorum loco numeroq; me eſſe velis ac patiaris, qui te & colere & obſervare ob ſingularem tuam eruditionem conſueverunt. Quibus ego etſi rebus aliis facilè concedo: fide tamen, diligentiâ, ſummoq; in te ſtudio ne minimùm quidem cedere ſum paratus. Vale & ſalve. Si quid reſcribes, facilè poteris, ad ædes Legati Regii f). *Salutat te Alfonſus Delbenius, Venetiis.*

Reſpondet Muretus lib. II. Epiſt. 5: Literæ tuæ ſuprà.

HUBERTUS GIPHANIUS EIDEM MURETO.

LXXIV.

Reſpondet Mureto ad memoratam modò Epiſtolam: Literæ tuæ ſuprà.

NE me putes, clariſſime Murete, vel oblivione tui, vel graviore culpâ tardiùs ad te reſcribere; quem cùm aliâs & antehac ſemper, tùm poſt literas illas ad me tuas omnis liberalitatis pleniſſimas, amare & in oculis ferre ſoleo. Longinqua

f) *Pauli Foxii, Legati Regis Galliæ; apud hunc enim degebat Giphanius. Vide ſuprà Epiſt. 45. extremam, & infra lib. II. Epiſt. 5. prope finem.*

Digitized by Google

qua, mihi crede, peregrinatio culpam omnem ſuſtinet. Domum igitur, hoc eſt, Venetias, tandem aliquando reverſo, nihil prius mihi faciendum putavi, quàm ut humaniſſimis tuis litteris reſponderem. Quibus ut οἰκείως *reſpondeam, ſcito, Illuſtriſſimo Legato noſtro g) gratiſſimam accidiſſe voluntatem illam tuam, qua munus aliquod illi oſtendis. Quod ſi ille gravioribus rebus diſtrictus, exigere non curaverit: ego tamen urgere & flagitare pergam. Ne tamen noſtri ſensûs ignores, ſi fortè hoc tibi utile ad eam rem futurum putas, multus eſt in Ariſtotele, eoq́; inprimis delectatur; maximè Phyſiologo: quod equidem ſæpe miror. Cæteroqui omnia tua illi pergrata eſſe & fore, tibi confirmo. De ſtudio in acquirendo Gellii exemplari gratias tibi agam, cùm erit commodum: nunc quàm poſſum habeo maximas. Intellexi poſtea ab iis, qui Romæ ſuperioribus menſibus Fulvium Urſinum, de quo litteris meminiſti, ſalutârunt, habere illum Gellium ſatis antiqvum, etſi non integrum: vidiſſe namq; ſe illum apud Fulvium mihi confirmârunt. Quare etiam atq; etiam à te peto & quæſo, mi Murete, ut mihi librum illum ab Fulvio, homine, ut audio, perfacili tibiq́; amiciſſimo, ad paucos dies nobis impetres: eumq́; commodè compoſitum & involutum vel tabellario Veneto, aut amico notoq́;, ſi qui certus occurret, des huc perferendum. Dabo operam, ut paucis pòſt diebus ad te iſtuc referatur. Nam de fide meà ne dubites, tuam tibi prudentiam & conſtantiam teſtor, qui & apud quem virum agam, memineris, & ipſe me in amicitiam jam ſuſceperis. De fructu & utilitatibus, quæ ex hoc ſcriptore meà operâ exſpectanda ſint, etſi pudor multa polliceri me vetat: quædam tamen hìc apponam, ex quibus tu conjector hâc in re ſolertiſſimus, conjecturam de reliquo capere poſſis.*

1 † *Libr. X. cap. XV. initiò:* item caſus multiplices, *legendum ex vetere libro puto,* itē caſtus multiplices. *Quid* caſtus, *apud Nonium & Feſtum. Minuebatur, in fine. Eod. cap. legendum* cum ſtrue atq; ferto, *& mox,* arborem felicem,

g) *Paulo Foxio, de quo modò dictum.*

& quod in rica *ex vetere libro: etſi in vetere erat,* in rita.
2 *De* rica *Feſtus, & de* ferto. † *Cap. XXI.* Ælius illo. *Legendum ex veteri codice,* L. Ælius Stilo; *& mox*: Quod extremum, inquit, dicebatur, dici noviſſimum cœptum
3 vulgo. † *Cap. XXV.* rumices, trifaces. *De utroque teli*
4 *genere Feſtus.* † *Cap. XXIV.* Sicut priſtini & priſtinè: *legendum,* præfiſcini & præfiſcinè *h). Et mox*: Sacerdotes
5 populi R. cùm condicunt. † *Libr. XII. Cap. I.* Non parti-
6 tionem ſolam, tanquam ille. † *Accipe quoque verſus pulcherrimos Ennii lib. XII. cap. IV. ita emendatos ex libro vetere.*

Hæce locutus vocat qui cum benè ſæpè libenter
Menſam ſermonesque ſuos, rerumque ſuarum
Comiter impertit, magnam cùm laſſus diei
Partem fuiſſet de ſummis rebus gerundis
Conſilio, endo foro lato, ſanctoque ſenatu,
Cui ses audacter magnas parvasque jocumqve
Eloqueret, & cuncta malus quæ & bona dicta
Evomeret, ſi qui vellet tutoque locaret.
Quo cum multa volupia gaudia clamqve palamqve
Ingenium, cui nulla malum ſententia ſuadet,
Ut faceret facinus levis, haud malus, doctus, fidelis,
Suavis homo, facundus, ſuo contentus, beatus, (bū
Scitus, ſecunda loqvens in tempore, commodus, ver-
Paucum, multa tenens antiqua ſepulta vetuſtas
Quæ facit & mores veteresque novosque tenentem
Multorum veterum leges, Divûmq; hominumq;
Prudentem, qui dicta loquive tacereve poſſet.

Et mox, L. Ælium Stilonem. † *Et lib. XVI. cap. 7. IX. verſus Lucilii ita legendi ex veteri codice:*

Illud opus durum, ut Setinum acceſſimus finem,
Αἰγίλιπες montes, Ætnæ omnes aſperi Athones.

Ejus-

h) *Haud obſcurè probat hanc emendationem Muretus lib. IX. Var Lect. c. 3. ſub. fin. Unde ſimul intelliges, Tibure ipſum fuiſſe, cùm has à Giphanio literas acciperet.*

Ejusdemmodi complura adferre poſſem, adeoq; vellem, niſi illa jam nimia eſſe vererer. Videbis igitur, humaniſſime Murete, an expoliendum mihi ſcriptorem illum putes; hoc eſt, adjuvandum me in Fulvii libro impetrando. In Cæſare ſimilem operam poſui, quod ipſum pronuper in epiſtolâ ad lectorem Lucretio præfixâ ſumus teſtati: verùm ab Lambino poſtea ita verberati; & , quia à jure paulum temporis lociq; nobis, ut ita dicam, ſubciditur, omniaq; quàm accuratiſſimè ſine librorum veterum copiâ expoliri nequeunt, tardiùs fortaſſe quàm debueram, certè, quàm putâram. Cæſarem tamen brevi, Deo volente, daturus ſum, adjectâ explanatione modicâ, (gratum, ut ſpero, opus Celtis noſtris, ſeu Transalpinis futurum,) tuâ illâ epiſtolâ, (eò namq; redeundum eſt,) mirificè recreatus, atq; adeò munitus adverſus furores illos Dionyſiacos i): quem jam audio libellum illum, qui vulgò Æmilius Probus, à me certiſſimis rationibus in Lucretium plurimis in locis Cornelius Nepos dicitur, de illuſtribus imperatoribus Græcis, explanationibus longiſſimis, ut ſolet, oneratum in lucem edidiſſe. In quo libello, ſi, quemadmodum in Cicerone, omnia illa, quæ in collectaneis Lucretianis emendata propoſui, ſumpſit, ſibiq; arrogavit: veniam mihi viros eruditos daturos ſpero, ſi, manu injectâ, illa, quæ mea legitimis documentis oſtendero, aſſeram & vindicem, incuſſo plagiario pudore, *quando aliud non licet. Vale, doctiſſime & humaniſſime Murete. Venetiis. Idib. Auguſt. M.D.LXIX.*

Huic & ſequenti ſimul reſpondet Muretus, ut poſteà dicetur.

HUBERTUS GIPHANIUS EIDEM MURETO.

LXXV.

Q*Via Tibure Romam te jam reverſum puto, auctore etiam Teſſerano noſtro, qui tuam in me ſingularem volunta-*

i) *alludit ad nomen Dionyſii Lambini.*

luntatem prædicavit, tertiùm ad te ſcribo de Gellio: teq́ etiam atq́ etiam oro, ut à doctiſſimo Fulvio librum illum auferas, quem vel ad paucos dies huc mittas, vel quod commodius fortaſſe erit, cum editione aliquâ comparandum des, non totum, ſed id duntaxat, quod in eo exemplo reperietur ad VII. primos libros ejus ſcriptoris. Cave enim putes, mi murete, ullum ſcriptorem mendoſiorem reperiri poſſe. Ex poſterioribus libris cùm poſſim adferre loca innumerabilia, tum proximè quædam indicavi. Quo argumento commotus, non dubito, quin priores ſimili malo laborent; præſertim qui jam periculum & in his fecerim, adjutus nonnihil
1 *à libris quibusdam, ſed minimè vetuſtis.* † *Verbi gratiâ libro*
primo cap. VIII. expavidusq́; Demoſthenes avertit iter:
in vetere codice reperi, avertitur; *hinc legendum fortaſſe*
avertit, *inducto* iter, *ut Plato in Phæd.* καὶ ἅμα διακρούσας,
2 μεταστρεφόμενος ἀπῄει. † *Et cap. XX.* quales ſunt fermè
3 metæ triangulæ quas, *ſic ſcilicet legendum.* † *Cap. XXVI.*
4 Convertit ad me, *ſic vetus liber.* † *Et libro ſecundo capite VI.* Sic in actionibus civilibus auctor laudari dici-
5 tur. † *Et capite ſeptimo*: aut pro reo Catilina aliquo, aut
Tibullo, aut P. Clodio. *De Tubulo, ſæpè hîc. Habeo emendationes aliquot in Epiſt. Cicer. famil. quas Manutius, (cum explanationes ſcribere, ex filio ejus, qui jam pridem hinc Aſulæ abeſt, cognovi,) ſi me mittere ad ſe volet, mittam quàm primùm, ſed tuâ fide & auctoritate. Nam Manutium etſi virum doctiſſimum eſſe ſcio, & filio Aldo ſum uſus perquàm familiariter: temerè tamen meis non nimis acutis emendatiunculis interpellare ipſe non auſim. Vale mi humaniſſime & doctiſſime Domine. Venetiis VI. Kalend. Dec. M.D.LXIX.*

Huic, ſimul & præcedenti Epiſtolæ reſpondet Muretus infrà lib. II. Epiſt. 6: Pudet me.

HUB. GIPHANIUS MURETO S. P.

LXXVI.

LXXVI.

Reſpondet Mureto ad modò dictam Epiſtolam: Pudet me.

M*Agnam tibi gratiam habeo, Murete humaniſſime, qui
laborem eum ipſe ceperis, quo nemo id melius præſta-
re poſſit, teq; rogo, ut, quod facis, reliqua item deſcripta
1 usq; ad libr. IX. quæ quidem reperies, mittere velis.* † *Valdè
gaudebam de Tubulo libro ſecundo capite ſeptimo* k), *ibi,*
Catilina aliquo aut Tubulo. *Nam ex clariſſimi Pinelli
libro, minimè tamen vetuſto, in quo ita erat,* aliquo au-
cubant, *jam pridem,* Tubulo, *conjeceram, quod an ad te
præſcripſerim, dubito. Sambucus certè, ad quem eâ de re
ſcripſeram, nuper ita reſcripſit:* De Tubulo conjectura
non diſplicet: cùm facilis ſit lapſus de Tu in Bi. *Nam de
Tubulo qui palam ob rem judicandam, pecuniam accepiſ-
ſet, condemnato, viro improbiſſimo, Cicer. 2. de finibus, 3. de
naturâ Deorum, & pro Scauro meminit. In fragmentis o-
rationis pro Scauro hæc Ciceronis verba:* Si me hercule,
judices, pro L. Tubulo dicerem, quem unum ex omni
memoriâ ſceleratiſſimum & audaciſſimum fuiſſe acce-
pimus, *& cætera. Ea inquam verba huic loco inprimis con-
2 veniunt.* † *Exiſtimo in veteri codice veſtro, caput 1. libri I. de-
ſiderari. Scio namq; varietatem aliquam reperiri in aliis,
3 atq; adeò in primis verſibus.* † *In cap. XIII. lib. I.* ſcripſit ad
magiſtrum ἀρχιτέκτονα molis Athenienſium. *In veteri
codice quodam vidi,* ad magiſtratum Græcum more Athe-
nienſium. *Ex quibus verbis mendum odoratus, legendum
putabam,* ad ἀρχιτέκτονα Athenienſium. *Hoc igitur con-
4 ſideres velim.* † *Deinde an eodem libro cap. XXIV. pro,*
5 Orchio traditus theſauro, *non ſit ſcriptum,* Orcivo; †
& libro II. capite X. Faviſſæ, *duobus SS, an uno S, ex-
6 aratum ſit.* † *De nomine ſcriptoris etſi ipſe dubito:
(nam eâ quoque re in Lucretio infinitè illum voco*

 ſcri-

k) *locus Gellii deſignatur. Ad quem autorem & ſequentia
hujus Epiſtolæ referenda.*

ſcriptorem noctium Atticarum: tamen argumenta in utramq; partem quæ habeo proximis tibi perſcribam. Nam Lambinus, qui paulo momento huc illuc impellitur, & in Ciceronem plerumque Agellium vocat, cur nunc l) *ita clamet contra ſe quoque, tu fortaſſe ignoras: ego nunc etiam tibi indicabo. Et quia vidiſſe te ſentio* m), *ponderoſas illas explanationes in Cornelium Nepotem, ſeu Æmilium Probum deprehendimus nos, eum noſtras emendationes in eum ſcriptorem, quas de veteri codice, quem habemus, deſumptas, in Lucretiana collectanea conjeceram, ſibi ſumpſiſſe omnes. Quâ de re memini ad te ſcribere timidè. Sed ipſe faciam ut comperias ita rem ſe habere, ſi libebit conferre hæc loca ex collectaneis noſtris, & commentario Lambini, quæ hîc notavi. Sunt hîc eruditi viri, qui, re cognitâ, fabulam egiſſe dicerent Lambinum: qui, ut aliis perſuadeat, ſe non legiſſe noſtra, Puteanum* n) ὥσπερ θεὸν τινα ἀπ' μηχανῆς *adhibet, cùm nodus vindice dignus occurrit. Excuſatum me habebis, qua tua eſt humanitas, mi Murete, qui in rerum noſtrarum vindicatione diligentior fortaſſe tibi videar: in quibus uſurpandis vir ille propriis lapſis, machinas etiam adhibuet-*

l) *innuit locum Lambini è præf. ad Lect. Comm. in Cornel. Nepotem, ubi hæc verba:* Aulus Gellius. (*Aulus Gellius* inquam, non *Agellius*, ut quidam nuper exorti homines novitatis, quàm veritatis cupidiores novo & Romanis inaudito nomine appellare cœperunt.)

m) *Unde hoc ſentit Giphanius? Ex his Mureti verbis II. Epiſt. 6. (cui hîc reſpondet.)* Jam clamat Lambinus indoctè atque inſcienter facere, qui hunc ſcriptorem Agellium vocent. *Hæc enim ſcribens Muretus haud dubiè mentem habuit in eo Lambini loco, quem modò è Comment. ejus in Nepotem deſcripſimus.*

n) *cum quo Schedas ac membranas Cornelii Nepotis ſuas communicaverat Giphanius, ut intelligo è notis in hunc ſcriptorem Andr. Schotti & Jo. Savaronis, ad quos hæ ipſæ quoque Schedæ de Bibliothecâ Puteani pervenerunt. Illum vide præf. ad Lect. hunc Elencho MSS. & exemplarium.*

bibuerit. Laudat te, quem ita tamen accepit. Scit ſcilicet, quem laudet, & cur; metuit, ne offendat ſolido. Valde laboro in prænomine Cornelii Nepotis .nbeniendò: Tu, ſi potes, me explica. Vale mi doctiſſime & humaniſſime Domine. Salutem dixi clariſſimo Oratori. Venetiis, Kal. Jan. M.LXIX.

Reſpondet Muretus non eâ tantùm, quæ jam ſequitur, Epiſtolâ: Tùm demum: *ſed & aliâ, quæ eſt libri II. 7.* Riſi, conferens: *quam & poſteriùs ſcriptam dixerim, licet repugnet adſcriptus illi dies: puto enim errorem eâ in die admiſſum.*

MURETUS GIPHANIO S.
LXXVII.

TUm demùm non recuſabo, quin te mihi aliquid debere fatearis, mi Giphani, cùm tuâ cauſsâ laborem aliquem cepero. Quæ enim usque huc à te oratus feci, non magis cauſsâ tuâ feci, quàm meâ. Nihil eſt enim, quod libentius faciam, cùm quid vacui temporis datur, quàm ut libros pervulgatos cum veteribus conferam. Nondum poſſum ad te mittere quod reliqvum eſt, iis occupationibus, quæ tibi quoque ipſi non ignotæ ſunt, impeditus. Contuli loca, quæ notaveras: & admiratus ſum hominis o) impudentiam: quam tamen in memetipſo jam pridem expertus eram. Non enim tantùm, cùm multa à me accepta pro ſuis publicâſſet, ultrò conqueſtus eſt, ſua ſibi à me ſubrepta eſſe: ſed etiam, (vide, quæſo te, inauditum improbitatis genus,) cùm admonitus eſſet à me de locis quibusdam Horatianis, quos ita ſtultè interpretatus fuerat, ut omnibus eruditis debere ludibrium videretur; non eſt veritus dicere ac ſcribere, eam ipſam ſententiam, à quâ ipſe monitu meo diſceſſerat, meam fuiſſe; meque ut illius auctorem, exagitare iisdem illis argumentis, quæ à me acceperat.

 Quid

o) *Lambini.*

Quid ejusmodi homini facias, aut quid ad tam inſignem impudentiam addi poſſe arbitrêre? Sed benè, quod non in me unum eo modo injurius fuit. Reperiet alios minùs injuriæ patientes, quàm ego ſum. Fortaſſis ne ipſe quidem tacitè hoc tuliſſem calidus juventâ. Nunc vix credas, qvàm mihi à toto illo controverſandi genere abhorreat animus. Tu qvoq;, ſi me audis, non nimis acriter eum inſectabere. Ulciſcentur hominem mores ſui. Vale. Romæ, Id. Ian.

Conjungenda hæc eſt Epiſtola cum aliâ ejusdem Mureti ad Giphanium: Riſi conferens, *quæ eſt libri II. 7.*

HUB. GIPHANIUS MURETO S.

LXXVIII.

PAulo tardiùs reſcribo, quod de auctoris p) *nomine quæ requiris denuò mihi conquirenda fuerint. Quæ etſi olim Brugas ad Guidonem Laurinum diligenter collecta perſcripſeram, cùm & ille de Cafraniâ aliisq; id genus conditionibus* q) *monuiſſet; nunc tamen in ſchedis, quas huc mecum attuli, reperire non potui. Petendi igitur hinc inde libri, quos ferè nullos hîc habeo. Sed de Lambino φεῦ τῆς ἀναιδείας, in quem ut omnia pulchrè conveniant, accipe & aliud ejus ſtratagema. Cùm Lutetiæ Thyrſum, non Lucretianum illum, ſed ſuum in me quatere inſtituiſſet, (ego interim domi virgam tam pueriliter peccanti minitabar,) primâ concione dixit cum Belgis omnibus familiaritatem ſibi eſſe, me unum ſibi malè cupere: protulitq; duodecim ferè Belgarum nomina, qui*

tum

p) *Noctium Atticarum: Gellium enim innuit.*

q) *Editio Epiſtolarum Ingolſtadienſis anni 1584. p. 170.* contentionibus. *Lego:* contractionibus, *ut infrà in hâc in hâc eâdem Epiſtolâ, ubi* Cafraniæ *mentio recurrit. Fuiſſe enim, qui ex* C. Afraniâ *contraherent* Cafraniam; *intelliges ex Epiſtolâ Mureti lib. II. 6.*

tum ibi agerent ſtudiorum cauſſâ. Multi ex his, admirati hanc publicam teſtationem & citationem, quòd illum ne ſalutâſſent quidem unquam, me autem uterentur familiariſſimè, imo eo ipſo tempore epigrammata in illum partim proſcripſiſſent: ad me accurrerunt, & acumen Lambini, artesq́ ejus oratorias mihi expoſuerunt. Mirantibus omnibus unde eorum nomina collegiſſet, intervenit mox ejus convictor, Bruxellenſis, qui ſcrupulum illum nobis exemit. Se namque rogatum & coactum fuiſſe Lambino petenti domi aliquot Belgarum nomina dictare, cauſſæ ignarum. Atq́ ita res in riſum abiit. De Agellio *quæ adferam, te rogo, ut accuratè perpendas: quæ ſi tibi probabuntur, fac ut ratione aliquâ adſirmes. Contuli igitur manu ſcriptos ſeptem: Lovanii Buſlidianum antiquum ſatis, ſed minimè integrum; alterum Cujacii, in quo decem libri poſteriores, item bonum; tertium Mæmianum, clariſſimi ſenatoris Henrici Mæmii, ejusdem bonitatis ac magnitudinis; duo præterea erant Pinellini, quos tamen, quia minimè eſſent vetuſti, non libuit totos conferre, ut neque Rhedingeri unum, juvenis nobiliſſimi Germani. Septimus quem Lutetiæ diligentiſſimè contuli, Danielis, amici cujusdam mei, advocati Pariſienſis erat, omnium longè pulcherrimus & antiquiſſimus. Accedat huic, bonitate, ni fallor, proximus Fulvianus. In iis omnibus, uno, eoq́ optimo excepto, in quo* A. Gellii *ter ſcriptum reperi, (neq́ ſæpius nomen in eo codice aderat,) conſtanter vidi exaratum* Agellii. *Itaque veterum codicum auctoritate ſolâ uſitatam deſcriptionem mutare olim. Nam tametſi omnes alii habent, Agellii: unus tamen omnium antiquiſſimus habet A.Gellii. Rurſus hic etſi jam vetuſtus eſt, unus tamen habet A.Gellii: cùm reliqui omnes, ex quibus duo aut tres etiam benè vetuſti, habeant Agellii. Hoc igitur ex vetuſtis codicibus argumentum in medio relinquendũ cenſeo. Reliqua ſunt duo, prius, meo quidem judicio egregium: quod hic auctor nunquam adducatur, (ſæpè autem adducitur,) Gellii nomine, ſed ſemper A. Gellii, ut quidem in vulgatis codicibus perſcribitur. Ab Servio in Virgilium, minimùm ter adducitur, à B. Auguſtino uſurpatur quinquies, à Priſciano ter. Loca ſunt hæc; Priſc. lib. VI.*

 A.Gel-

A Gellius noctium Atticarum IX. Hiſtoria ex libris Heraclidæ Pontici, *& cætera. Et eodem libro:* A. Gellius noctium Atticarum VI. Sole medio, inquit, & arido, *& cætera. Et lib.VII.* Unde A. Gellius noctium Atticarum inſcripſit. *Auguſt.de civit.Dei lib.IX.cap.IV.* In libris, quibus titulus eſt noctium Atticarum, ſcribit A.Gellius, vir elegantisſimi eloquii, & multæ ac facundæ ſcientiæ, *& cætera. Mox ibidem*: Narrat A. Gellius, *& cætera, poſtea*: quæſivit A.Gellius à Philoſopho, *&c.* in eo libro ſe legiſſe dicit A. Gellius, *& cætera; & :* hæc ut potui non quidem commodiùs A.Gellio, ſed certè breviùs, *& cætera. Sic Auguſtinus in uno eodemq; capitulo. Servius in commentario Vergilii, ad illum verſum lib.5 :* Et me ſævus equis oriens adflirit anhelis : Hæc autem (*inquit*) plenè exequitur & Cicero in Auguralibus, & A.Gellius in libris noctium Atticarum, *& lib.VII.ibi :* Et quos maliferæ deſpectent nomina, *& cætera; & in Georgicis, ni fallor, ſemel.*

Alterum eſt argumentum, quòd illis omnibus in locis, in codicibus eorum ſcriptorum manu deſcriptis conſtanter exaratum vidi, Agellius, *& interdum* Agerius. *Contuli autem codices Priſciani ſex manu ſcriptos, Servii duos, Auguſtini unum, omnes valdè antiquos, ſed Auguſtinum illum antiquiſſimum. Poſſem & auctoritates doctorum quorundam hominum adferre, quibus hæc probarem. Nam Lambinus, ut ſolet, paulo momento huc illuc impulſus, in edendo Cicerone Agellius probat, in Nepote deteſtatur. Accepi, Gabrielem Faërnum Agellii quoque nomen probâſſe, commotum maximè verſiculo quodam antiqui neſcio cujus Grammatici, in quo hæc vel ſimilis fuerit clauſula:* ut doctus Agellius inquit. *Tu ſi eum Grammaticum & verſiculum (Fulvius fortaſsè eum tibi ſubjiciet, quem valdè familiarem Faërno audio fuiſſe,) mihi indicaris, magnoperè hanc opinionem confirmaveris.*

Agellii autem nomen Romæ uſitatum fuiſſe, (ut & Agerii, de quo cùm alia in Pandectis loca, tum l. qui Romæ Agerius de verbo obligat.) cùm ex inſcriptione quâdam antiquâ, quam reperi in iis, quas multas, & fortaſſe nimis multas, in parvum libel-

libellum ſuum de orthographiâ retulit Aldus junior, & ex Statii Poëtæ matre, quam vocatam Agellinam ſcribunt, tum ex Priſciano, qui mihi noſtrum auctorem αὐτολεξεὶ videtur r). *Sic igitur ille lib. IV* s); In ius deſinentia ſive à nominibus, ſive à verbis derivata, ſervanti ante ius, *& cætera*, ut ſervus, ſervi Servius: ſervilis Servilius, agellus agelli Agellius: ſilva Silvius: virgula Virgilius: *& cætera. Nunc reſpondeamus objectionibus, quas puto eſſe poſſe duas. Una eſt, potuiſſe depravari manu ſcripta contractione quâdam faciliq; lapſu, ſcripto Agellio, pro A. Gellio, ut in Cafraniâ & aliis nonnullis accidit. Altera eſt, Romani hominis nullum fore prænomen, quod novum ſit & inuſitatum. Prior nullam vim mihi videtur habere. Proferat enim quis nomen aliquod ſcriptoris noti, quod conſtanter & perpetuò ita contractum & depravatum in plurimis locis reperiatur; quòd certè nemo unquam (aut valdè erro) facturus eſt. De prænomine, ea ætate mirum non ſit, quâ certum eſt multa Romanorum propria inſtituta jam exoleviſſe. Fortaſſe & prænomen & cognomen habuit hic noſter, quæ tamen interciderint, aut quæ ipſe auctor, Agellii nomine notior, prætermiſerit adſcribere. Paulli & Ulpiani & omnium ferè Juris auctorum prænomina, quis unquam audivit? Poſſem fortaſſe probabiliter, A. Agellium dicere appellatum, ſed conjecturis hujusmodi non puto eſſe opus. Hæc ferè ſunt, quæ de Agellio habeam, quæ, ſi probas, obſecro, ſi potes, adjuva, maximè illo Faërni verſiculo; ſi minus probas, tamen & verſiculum illum, & tua perſcribas. Sed enim volumen ut habeas, teq; civiliter laceſſam, cupio mihi explices, tuamq; indices ſententiam, cur Ulpianus Jus à juſtitia deducat. Ego quidem etymon hoc non grammaticum, ſed philoſophicum eſſe puto: Jus enim ut actionem ex habitu juſtitiæ manare. Quæro etiam, cur Juri gentium Florentinus adſcribat vindicationem in l. tertia: cùm & beluis ea ſit communis. Plura aliâs, jam ſatis. Vale mi doctiſſime Murete. V. Kalend. Febr. M.D.LXX.*

JOAN-

r) *ſupple:* confirmare me poſſe arbitror: *aut quid tale.*
s) *p. 634. ed. Grammaticor. Hel. Putſchii.*

JOANNES ZAMOSCIUS
Regni Poloniæ Vicecancellarius, Belzenſis, Kniſſynenſis, Zamchenſis Capitaneus, &c.
M. ANTONIO MURETO S.
LXXIX.

Hujus Epiſtolæ mentio ſuprà Epiſt. 66. Ad præſens autem negotium referendæ ſunt & ſequentes epiſtolæ tres.

TUm ex conſtanti famâ, tum ex ſcriptis tuis, quæ in lucem à te edita manibus omnium, ob eorum elegantiam, teruntur, cognovi quantus ſis in litteris. Facilè igitur tua virtus me, etſi tanto locorum intervallo à te remotum, & eum, qui te nunquam viderim, in tui amorem trahere potuit: cùm & ipſe eas, licet earum ignarus, ac in vitâ civili occupatus, amem. Id tibi litteris hiſce meis breviter ſignificare volui. Plenius verò per Generoſum Joannem Zamoſcium Sereniſſimi Regis noſtri Secretarium, qui iſtuc à Rege miſſus eſt. Cui tu fidem in iis, quæ tibi nomine meo nunciabit, adhibebis, & me tui amantem, redamabis. Vale, ex caſtris ad Gedanum, III. Kalend. Julii. M.D. LXXVII.

Sereniſſimo & Potentiſſimo
PRINCIPI STEPHANO, Dei Gratiâ
Poloniæ Regi, &c.
M. ANTONIUS MURETUS *S.P.D.*
LXXX.

NIhil in vitâ aut optabilius, aut honorificentius mihi contingere potuit, Sereniſſime Rex, quàm ut homo neque ingenio neque doctrinâ præter cœteros præſtans, ampliſſimâ & honeſtiſſimâ conditione propoſitâ, à Majeſtate tuâ in Poloniam vocarer. Quò equidem venire cupiebam, non tam privati commodi ſpe, quàm mirifico quodam ſtudio incenſus videndi ac venerandi cominus eum Principem, qui ſolus hodie confirmat vetus dictum, hominis

minis ſapientiſſimi: *tùm demùm beatas civitates fore, cùm aut Philoſophi regnarent, aut Reges philoſopharentur*. Sed id, cùm ita cuperem, ut nihil unquam cupierim ardentius, cur efficere non potuerim, Regia Majeſtas tua ex Joanne Zamoſcio Secretario ſuo intelliget *t*). A quâ ſupplex peto, ut ne propterea dedignetur me in ſuorum numerum adſcribere: neque iniquo animo ferat, me, dum vivam, quibuscunque modis potero, & loqvendo & ſcribendo, quantum Regiæ ipſius liberalitati debeam profiteri ac prædicare. Deus Opt.Max.Regiam Majeſtatem tuam rebus omnibus florentiſſimam quàm diutiſſimè ſervet. Romæ. Kal. Decem.M.D.LXXVII.

M. ANTONIUS MURETUS JOANNI ZAMOSCIO Regni Poloniæ Vicecancellario, Belzenſi, Kniſſynenſi, Zamchenſi Capitaneo, &c.

S. P. D.

LXXXI.

Præter ſpem & opinionem meam accidit, ut cùm inter me & Joannem Zamoſcium Sereniſſimi Regis Secretarium omnibus prope de rebus conveniſſet, jamque ego me ad iter accingerem, atque iſthic animo & cogitatione totus eſſem: ſubitò oſtenderit Gregorius Pontifex Maximus profectionem meam ſibi non placere; meqve per viros ſummâ auctoritate præditos monendum curaverit, ne ex urbe diſcederem; ſibi curæ fore, ut ne in urbe deteriorī conditione eſſē, qvàm quę mihi in Poloniâ deferretur. Qvin etiam ad quingentorum aureorum nummorum ſtipendiū, quod mihi jampridem conſtitutum erat, ſtatim ducentos adjici juſſit, mandavitque Datario ſuo, primo quoq; tempore quoquo modo efficeret, ut aliunde mihi trecenti aurei

t) *intervenit nempe Pontificis autoritas. Lege ſequentem epiſtolam.*

aurei nummi qvotannis penderentur. Eâ re factum eſt, ut coactus ſim deponere conſilium, quod ceperam veniendi ad vos: à qvo, ne vivam, ſi me alia ulla res, quàm ſummi Pontificis voluntas atque auctoritas abducere potuiſſet. Interea etiam tacente me, facilè omnes vident, quantum Sereniſſimo ac potentiſſimo Regi Stephano, quantum tibi, Zamoſci clariſſime, debeam. Vobis enim, niſi planè ingratus ſim, hanc tam luculentam fortunarum mearum acceſſionem acceptam feram neceſſe eſt. Quare dum vivam, me utrique tantum debere fatear oportet, quantum ab homine deberi homini plurimùm poteſt. A te etiam atque etiam peto, ut mihi veniam à Sereniſſimo Rege impetres: tibique perſuadeas, ſi ullum tempus unquam eveniat, ut me vitam ipſam vel pro Majeſtate ipſius, vel pro tuâ, clariſſime Zamoſci, dignitate in diſcrimen exponere oporteat, nemini me conceſſurum, qui id promptiùs aut majori animo faciat. Vale. Romæ. Kalend. Decemb. M. D. LXXVII.

Sequitur Zamoſcii reſponſio.

JOANNES ZAMOSCIUS
Regni Poloniæ Cancellarius, Belzenſis, Kniſſynenſis Capitaneus, &c.
M. ANTONIO MURETO
S. P. D.
LXXXII.

NOſtrum tui ſtudium tam bene ceſſiſſe tibi, ut ſcribis, tibi quidem gratulor: mihi gaudere non poſſum, qui te hic careo, ubi & fruiè propinquiore loco poteram tuis literis, & eas etiam ornare magis, uti quidem ſummoperè cupiebam. Sed hæc Deo committamus, cui neceſſariò obtemperatum eſt. Tu vide, ut ad nos quàm ſæpiſſimè ſcribas, & cùm quid habes, quod tuis ipſius oculis atq; auribus digniſſimum eſſe arbitrere,

nos

nos quoque eo beare ne prætermittas. Rem nobis feceris gratiſſimam, & noſtrâ amicitiâ digniſſimam. Vale. Datum Varſoviæ, die 25. Mart. Anno Domini M.D. LXXVIII. Scias te Regi noſtro inprimis commendatum eſſe.

MURETUS GERARDO ſuo

S. P. D.

LXXXIII.

MIhi crede. Iraſcerer Titio noſtro, niſi vererer, ne ipſe eandem rationem iniret placandi mei, quam iniit abhinc biennium. Etenim, ſi neſcis, cùm ego eum, neſcio quâ de cauſsâ, ſubaſperè appellâſſem, meque illi iratum eſſe dixiſſem: renidens ille, faxo, inquit, iſtud verbum magno redemptum velis. Eo ipſo die ſub veſperam, cùm mihi jam parata cœnula eſſet, ecce tibi homo ad fores. Quid tu, inquam, huc? *Tecum*, inquit, *ut cœnem, ſi fortè placare te poſſim, φιλίαν ἀμφὶ τραπέζαν*. Tu verò cœnare mecum potes; placare me neque tam citò, neque tam facilè potes. Inter cœnam, multa, ut ſolet, feſtivè narrare, multa urbanè dicere: quæ omnia ego, non facilè quidem, ſed tamen mihi imperans ſilentio audiebam; ita compoſito ad ſeveritatem vultu, ut ne illud quidem facerem, qvod canes iratæ ſolent. Diſceſſurus, *Etiámne*, inquit, *iratus es*? Multò, inquam, iratior, quàm prius. Poſtridie eâdem horâ, cùm, tanquam ad conſtitutum veniſſet, quærenti mihi: Quid tu huc denuo invocatus? Αὐτόματοι δ' ἀγαθοί, inquit ille. Itáne, inquam, ſalſis dictis & verſiculis cœnam te quotidie nacturum putas? At ego, ne erres, hodie non cœno. *Rectè ſanè*, inquit, *ego igitur, te ſpectante, bona tua comedam. Scio enim, quid tibi in cœnam paratum ſit.* Fortè autem eo die amicus quidam ad me turdos & ficedulas aliquot miſerat. Quarum cùm partem coqvi, partem in craſtinum ſervari vellem: præteriens ipſe coquo meo, homini ſimplici ac credulo, apud quem valdè gra-

gratioſus eſt, perſuaſerat, ut omnes coqueret; alioqui enim fore ut corrumperentur. Ita mihi denuo hoſpes habendus fuit non multi tantùm joci, ſed multi etiam cibi. Ubi adſedimus, tàm multa dixit, ut non cæteris tantùm domeſticis, riſu ilia diſtenderit, ſed poſtremò mihi etiam ipſi, qui triſtitiam ſimulare cupiebam, riſum invitiſſimo excuſſerit. Facilè jam perſpicere poterat, iram in ſe meam aut nullam fuiſſe, (& ita erat,) aut planè depoſitam eſſe: ſed expediebat homini, putare me adhùc iratum ſibi. Redit tertio: & quærenti, quid hoc negotii eſſet: *Volo*, inquit, *parere veteri ſententiæ:* Οὐ χρὴ συμποσίοισι φίλων ἀπέχεσθαι ἑταίρων Δηρόν. Tum, tu igitur, inquam, unum me ſodalem habes? *Ego verò*, inquit, *te unico magis unicum, neque mihi unquam bene eſt, niſi cùm & eſſe & commeſſe unà tecum licet.* An tibi igitur diu videris abfuiſſe, qui mecum & heri & nudiustertius cœnaveris? *Quinimò*, inquit, *ita erga te affectus ſum, ut Medus ille erga Cyrum,* κἂν ὅσον σκαρδαμύττω χρόνον πάνυ πολὺς μοὶ δοκεῖ εἶναι. Abi, inquam, quò dignus es, cum iſtis tuis ineptiis, an te mihi pro ignoto verba dare poſtulas? Licuit dicere, licuit objurgare: ipſe tamen abſterreri nunquam potuit, quin mecum cœnaret. Sublatis menſis: Quæſo, inquam, amoto ludo, an hoc quotidie facturus es? *Quotidie*, inquit, *donec te mihi planè placatum eſſe cognovero.* At ego, inquam, potius jusjurandum in eam rem arbitratu tuo dabo. Quid quæris? Niſi iraſci deſiiſſem, adhuc opinor eum σύνδειπνον qvotidianum haberem. Itaque quidvis jam perpeti poſſum potiùs, quàm ut iſtis iraſcar, qui ſe tam bene vindicare nôrunt. Extra jocum, mi Gerarde, neque Titio quisquam vir melior eſt, neque officii plenior, neque cujus aut ſermo aut convictus mihi dulcior ſit: ſed tamen interdum in me nimis ſibi multa permittit. Nihil eſt in bibliothecâ meâ ita abſtruſum ac reconditum, ut ei non pateat: omnia inſpicit, omnia perſcrutatur. Fuit etiam tempus, cùm, quicquid viſum erat, etiam me inconſulto, auferebat, ac deinde referebat: ſed id facere deſiit, poſtquam me ægrè

ferre

ferre animadvertit. Et tamen ſic qvoqve, abſente me, pervolutat omnia, omnes forulos excutit, neqve ſi quid modò abſolutum ac perpolitum eſt, ſed rudia etiam, ſi collibuit, & inchoata deſcribit. *Quis neget hoc nimium?* ait Hiſpanus Poëta: ſed ſit ſatis; ſaltem ne me traduceret, ſed, (quod ſemper pollicetur, nunquam præſtat,) nugas meas legeret ſolus. Nunc, qvia ita me amat, ut mea omnia miretur: vos qvoqve ſibi eſſe hujus erroris ſocios putat, & ea ſæpe vobis, ut admiranda, dilaudat, qvæ vos, ſat ſcio, conteneretis. Mitto cætera. Hoc de græcâ tragœdiâ quale eſt? Neqve enim uni tibi, ut putas, ſed aliis compluribus amicis dixit, vidiſſe ſe apud me tragœdiam quandam græcam admirabilem: cùm tamen ego latinè quidem duas tantùm adoleſcentulus tragœdias ſcripſerim, de græcâ tragœdiâ ſcribendâ nunquam, ne per ſomnium quidem cogitârim. Non ea vis animo. Et tamen vix credas, quot mihi tragœdias ficta illa tragœdia concitârit: multis qui ex eo illud audierant, ejus legendæ poteſtatem ſibi fieri poſtulantibus, mecumqve, qvod id non facerem, expoſtulantibus. Narrabo tibi rem totam, ut tu porrò narrare aliis poſſis. Sumpſeram haud ita pridem otioſus in manûs Senecæ tragœdias, easqve animi cauſsâ evolvebam, ac fortè incideram in principium Troadum: ita enim vocandam puto, quæ vulgò dicitur Troas. Libuit tentare, numquid græcè ſimile poſſem: & ſubitò quodam impetu ita exorſus ſum:

Εἴτις τυράννῳ θυμὸν ἐξαρθεὶς τύχῃ
Φρένας γέγηθε παῦρος, ἢ κομπάζεται,
Ἐς ἀεὶ τὸ θεῖον ταυτὸν ἐλπίσας μένειν,
Ἐμοί τε καὶ σοὶ δύσμορε Τροίᾳ ἐμβλέποι.
Οὐ γὰρ ποθ' οἱ θεοὶ τὰ παρὰ τοῖς θνητοῖς σεμνὰ
Σαφέστερον ἀπέδειξαν, ὡς πάντ' ἀσθενῆ,
Παίδων τ' ἄθυρμα, καὶ καπνοῦ σκιᾶς ὄναρ.
Φεῦ, φεῦ τὸ κλεινὸν ἔρεισμα τῆς πρὶν ὀλβίας

Ἀσιάτιδος γῆς, θεῶν πεπονημένον χερὶ
Ὡς ᾤχετο πολεμίῳ κατασκαφθὲν δορὶ,
Κεῖταί τε φροῦδον οἷον ἐξ οἴου φανέν;

Vereor ne projicias epiſtolam, ſi perrexero. Et tamen blandiente progreſſu, perſecutus ſum totam illam Hecubæ ῥῆσιν. In illud αὐτοσχεδίασμα abſente me, inciderat Titius, & putans ſe reperiſſe, qvod pueri in fabâ, avidiſſimè legere exorſus, ſuperveniente me, deſtitit. Vix à me digreſſus erat, cùm, ut in quemcunque amicorum inciderat, ſpargit, mirificum Poëtam eſſe me: viſam à ſe tragœdiam græcam meam, δαιμόνιόν τι χρῆμα: ſed me non temerè quemlibet ad mea legenda admittere. Jovis, ut ait Horatius, auribus illa ſervare. Paucis pòſt diebus, ut quisque amicorum mihi obvius factus erat, ita omnes orare, obſecrare, obteſtari, uti ſibi ſaltem inſpiciendæ præclaræ illius tragœdiæ facerem copiam. Cùm ego, qui vix jam illorum verſuum memineram, negarem ullam unquam à me ſcriptam eſſe tragœdiam græcam, idqve etiam jurejurando confirmarem; neque tamen aut hoc perſuadere poſſem, aut ab eis cognoſcere, quis ejus fabulæ auctor fuiſſet: exſtitit tandem unus, qui Titium nominaret. Audito hominis nomine, ſtatim ſuſpicatus ſum id, qvod res erat. Itaque cùm quibusdam eorum, iis præcipuè, quos videbam iniquiore animo ferre, quòd parum amicè agere me ſecum putarent, eos verſus oſtendiſſem: feci, ut tragœdia in mimum verteretur. Video tibi qvoqve illud mendaciolum aſperſum. Tu verò, mi Gerarde, cave quidquam meorum eſſe arbitreris, quod ego non tecum libentiſſimè communicem. Qvod ſi tanti eſſem, ut quidquam tale ſcripſiſſem, non te modò auditorem, monitorem, cenſorem admitterem: ſed alios operis inſpectores quàm poſſem plurimos corrogarem. Neque enim mihi cornea fibra eſt. Neque quisquam unquam, qui bonos verſus aut feciſſet, aut feciſſe ſe putaret, occultos illos habere voluit. Ego de tuâ valetudine, de ſtudiis tuis, quid in iſto amœniſſimo ſeceſſu legas, quid ſcri-

ſcribas, cognoſcere diſcupio. Vale, & alumnum tuum, præſtantiſſimum adoleſcentem, Aſcanium Columnam, quando me ab eo amari ſcribis, meo nomine ſaluta. Romæ, Prid. Id. ſextil. M.D.LXV.

M. ANTONIUS MURETUS AUGUSTINO VALERIO Epiſcopo Veronenſi

S. P. D.

LXXXIV.

SOleo libenter, quoties incidit occaſio, de ſummis virtutibus tuis loqvi, & commemorare in omni ſermone, eum uſum, qui mihi tecum olim Venetiis maximus ac ſuaviſſimus interceſſit: cùm & ego te propter tantam doctrinæ copiam tantamque morum ſanctitatem, quantam in homine adoleſcente nunquam videram, colerem, atq; adſectarer, & tu mecum, quæ tua eſt humanitas, tua omnia familiariſſimè communicares. Ex eo igitur plerique, qui mecum verſantur, in eam opinionem venerunt, ut putent me apud te aliquid poſſe; neq; ego, ut verum fatear, hanc ipſorum opinionem, aut refello, aut imminuo; confirmo potius, & quantum in me eſt, augeo: qui præclarè intelligam, quantoperè mihi pulchrum atque honorificum ſit, arbitrari quamplurimos me à te tali viro amari: Sæpe igitur multi, qui à te obtinere aliquid vellent, egêre mecum, ut ad te ſuâ cauſsâ ſcriberem: quod tamen facere usque adhuc nolui, quòd, quæ ipſi volebant, non erant ejusmodi, ut ea vel me à quoquam, vel à te quemquam petere debere arbitrarer. Nunc cùm ea ſe res obtulerit, in quâ non modò clariſſimi viri mihique amiciſſimi commodum, ſed quod multò pluris eſt, exiſtimatio tua quodammodò agitur: putavi me, niſi ad te, præſertim rogatus, ſcriberem, officio defuturum. Jam diu eſt, cùm qui hîc Pauli Sadoleti Carpentoractenſis Epiſcopi, viri præſtantis, pla-

neqve magno illo patruo digni, negotia gerunt, conqveruntur, non ſolvi penſiones annuas; quarum alteram ipſi, alteram ejus fratri patrueli Camillo ex Eccleſiæ tuæ proventibus deberi adſeverant. Jamque hic tertius menſis eſt, cùm ad te ſuper eâ re, ipſorum rogatu, Hippolytus Cardinalis Ferrarienſis, cujus ego, ut ſcis, in familiâ ſum, literas dedit. Cùm hoc omnibus, qui te nôrunt, novum atque incredibile videtur, dare te cuiquam cauſſam ullam de te querendi: tùm te nihil dum ad Cardinalis literas reſpondiſſe, non alii tantùm, ſed & ipſe miratur. Hic ego, te Valeri optime ac ſapientiſſime non orabo, des operam, ut Sadoleto quamprimùm ſatisfiat: novi non integritatem modò, ſed & altitudinem animi tui longiſſimè remoti à ſordibus, & præ honeſtate nihili cætera omnia facientis. Hoc tantùm petam, ut cùm ei ſatisfaciendum curaveris, qvod te celeriter facturum non dubito, & certò mihi perſuadeo per te non ſtetiſſe, quò minus ſuo tempore factum ſit; hoc igitur cùm feceris, ut ſignifices Cardinali, literas ipſius tantum apud te, quantum debent, ponderis habuiſſe. Vale. Romæ. Idib. Mart. M.D.LXVIII.

M. ANTONIUS MURETUS JOANNI ANTONIO ODISCALCO ſuo S.

LXXXV.

ETſi pro mutuâ inter nos voluntate tibi dubium eſſe non poteſt, qvin tua omnia mihi chara ac jucunda ſint: tamen mihi hoc affirmanti credas velim, literas tuas mihi etiam jucundiores fuiſſe, quàm tu exiſtimare facilè poſſis. Nam &, qvod ego ſummo opere cupiebam, continebant λεπτομερέστατα totam rationem itineris tui, & quæ iſtic vita, qui mores, quæ cùm cæterarum artium, tùm juris docendi ratio, ita disertè ac luculenter explicabant, ut Ulixis Homerici narrationem Alcinoo, ac Phæacibus minùs fuiſſe jucundam putem. Admiſcueras etiam eis plurimum nativi

gle

nativi illius lepóris & αὐτοφυοῦς urbanitatis, quâ præſens ſermones tuos condiebas, ut eas legens, tantùm non ſpectare te ac tecum confabulari viderer. Acceſſit ad voluptatem meam, qvòd patruus tuus V. C. qui eas mihi usqve in Quirinalem, (ibi enim nunc ſumus,) ipſemet attulit, oſtendit mihi etiam eas, quas ad alterum patruum ſcripſeras: quibus eadem prope quæ in meis, ſed latinè expreſſa continebantur. Tum demùm agnovi, quid te adduxiſſet, ut ad me populari ſermone ſcriberes. Neqve enim illud te movit, in quo jocaris, Phormionis exemplum: ſed id potiùs feciſti, φιλοτιμούμενος παρ' ἡμῖν ἐπὶ τῇ ἐν ἀμφοτέροις τοῖς ἰδιώμασιν ἐμπειρίᾳ. Quod artificium tuum cùm jam detectum eſſe videas: cenſeo poſthac ad me quoqve latinè, ſi videbitur, ſcribas. Quod tamen eâ lege à te peto, ut ne propterea minus crebras, aut minus longas literas des. Quidvis enim malo, quàm earum fructu carere. Gaudeo metum meum de iis, qui iſtic Jus civile profitentur, vanum fuiſſe, & eos ſcriptores, quos ego tibi dilaudare conſueveram, etiam iſtic vigere. Feliciùs hâc in parte tecum actum eſt, quàm cum quibusdam aliis συμφοιτηταῖς tuis, qui, ut à me digreſſi ſunt, inter illos συρφετώδεις ac βορβορώδεις ſplendidarum ineptiarum magiſtros conſeneſcunt. Ego & tibi hoc nomine, ut debeo, gratulor, & cupidè tempus illud exſpecto, cùm ad nos non illâ inani δικηγοροσοφίᾳ, ſed verâ ac ſolidâ Jurisprudentiâ inſtructisſimus revertaris. Nondum audiiſſe te puto, me hîc Pandectas publice interpretari, non ſine aliquâ moleſtiâ eorum, qui nollent configi oculos cornicibus, & *quæ juvenes didicére, ſenes ridenda fateri.* Equidem dabo ſtudioſè operam, ut eripiam ex animis hominum ſtultisſimam illã opinionem, nihil in Jure aut ſapienter cogitari poſſe, qvod non ex illis lacunis hauriatur, aut eruditè dici, qvod non inſulsè ineleganterque dicatur. Spero me his æſtivis menſibus, quibus res proferentur, in Tiburtino ſeceſſu aliqvid novi edolaturum. Quidquid erit, ſi quid modò erit,

ſum enim mirificè Callippides, ad te mittetur. Interea amabis me, ut facis. Scis enim, te id mutuò facere, & ad me, quàm ſæpiſſimè poteris, ſcribes. Vale. Romæ. 3. Non. Januar. M.D.LXVIII.

HIPPOLYTUS CARDINALIS FERRARIENſis, Archiepiſcopus Auſcitanus, A. Sorbino Theologo

S. P. D.

LXXXVI.

Cum allatum eſſet ad nos de doctrinâ, & eruditione tibi in rebus ſacris à Deo conceſſâ, deq; ſtudio, quod à te perpetuò adhibetur in verâ & Catholicâ religione defendenda, atq; in pravis opinionibus refellendis, ac labefactandis, libenter ſanè fecimus, ut te potiſſimùm diligeremus, qui in Eccleſiâ noſtrâ Auſcitanâ Theologi locum ac gradum obtineres. Quod munus, hortamur te, ut magno animo ſuſcipias, utq; te, cùm primùm poteris, ad ipſam Auſcorum civitatem conferas: ut animus noſter, de populo illo dies noctesq; ſollicitus, aliquâ ex parte in tuâ fide ac diligentiâ conquieſcat. Multa nobis de te pollicemur, neque diffidimus, ea à te, Deo adjutore, præſtitum iri. Laborum, ac vigiliarum, quas in populo illo docendo collocabis, vera quidem & ſolida præmia ab ipſo Deo, cui ſervies, exſpectare te convenit: ſed ne nobis quidem ullo aut loco aut tempore ornandi tui voluntas defutura eſt. Hoc re ipsâ verum eſſe comperies. Vale. Romæ. 6. Idib. Mart. M.D.LXVIII.

PETRUS VICTORIUS LUDOVICO Caſtanæo Rupipozæo Oratori Regis Chriſtianisſimi ad Gregorium P. M.

LXXXVII.

LXXXVII.

NOſti, maximè illuſtris, & omni liberali doctrinâ erudite Orator, qvod literis proditum fuit à M. Cicerone de Themiſtocle, ſapiente ac forti viro, reſpondiſſe eum, cùm quidam illi pollicitus eſſet, ſe artem ei memoriæ traditurum, obliviſci ſe malle diſcere. Quæ ſanè vox egregia eſt, & ſummo hoc homine digna: recteq; feciſſet, quicunq; literis mandâſſet, ne prudentiæ plena ſententia vetuſtate interiret. Laudo igitur Ciceronem, qui in illuſtri loco ipſam collocavit. Nam Plutarchus, qui vitam ejus diligenter ſcripſit, in aliis pluribus ejus ἀποφθέγμασι, hanc non commemoravit: non tamen, cùm de ipſâ ſæpe mecum accuratè cogitârim, probo declarationem ipſius, qui putavit hoc à Themiſtocle dictum eſſe, quòd hærebant in memoriâ, quæcunq; audierat aut viderat. Etſi namq; hoc præſtare potuit, ut novum illud artificium deſpiceret, cùm minimè ipſo egeret; nihil tamen valebat ad acrem cupiditatem, ſitimq; explendam, quæ in animo Themiſtoclis vigebat, ejiciendi inde, quòd tùm moleſtum erat, ac dolorem ingentem homini inurebat. Arbitror igitur (ut liberè, quod ſentio, loquar) hoc ſummum illum virum ſignificare voluiſſe, ſe valdè omni mortali obligatum futurum, qvi rationem ipſi viamq; monſtrâſſet, quâ penitus obliteraret cuncta, quæ non ſine dolore in memoriâ inſiderent; præſertim cùm feratur Themiſtocles in adoleſcentiâ culpas non parvas admiſiſſe, famaq; ipſius eo tempore, quaſi ad metas hæſerit; quod poſtea ipſe quoq; confeſſus eſt, & ſimili, ad rem declarandam ſatis accommodato, purgare conatus. Et ſanè exiſtimo ego paucos mortales inveniri, qvi vacui penitus fuerint ab omni labe ac vitio in lubricâ illâ ætate, & cui voluptas corporis libidoq; dominatur, quæ imperium ſuum durum atq; injuſtum, exercet aliquando etiam in graves & moderatos viros. Cùm igitur mecum multum jam de hoc qvæſiverim, exſpecto modò de ipſo judicium tuum; teq; judicem hujus quæſtionis ſtatuo; quem ob exquiſitam honeſtarum artium ſcientiam, magnumq; uſum rerum, ſpero facilè cogniturum, an verum ego in hâc re attigerim, ſive contrà lapſus opinio-

Digitized by Google

opinione fuerim, valdeq; peccârim, qui temerè à tanti viri auctoritate diſcedere auſus ſim. Vale. Florentiæ. 6. Kalend. Jan. M.D.LXXVIII.

LUDOVICUS CASTANÆUS RUPIPOZÆUS P. VICTORIO

S. P. D.

LXXXVIII.

FOntes quidem ipſi, quod dicitur, ſitiunt, Victori, cùm tu, talis tantusq; vir in hoc genere literarum, de eo quod ipſe ſtatuiſti, cujusquam tibi ſententiam præterea exquirendam putas. Sed ſi maximè aliquem quærebas, qui de tuo judicio judicaret: ego tamen minimè omnium ad eam rem idoneus videri poteram, qui dicis tantùm cauſâ, ut vos loquimini, hæc ſtudia attingo, multisq; ac gravibus curis impeditus exceptas tantum & ſubciſivas horas eorum tractationi tribuo. Facilè itaq; adducor, ut credam, te magis ornandi meï cauſâ feciſſe, ut quæreres, quid mihi de tuâ Themiſtoclei dicti interpretatione videretur, quàm quod me valde bonum talium rerum exiſtimatorem eſſe judicares. Sed tamen, ſi mihi quoque in veſtro eruditorum hominum ſenatu ſententiæ dictio eſt, adſentior tibi, Victori, atque ita adſentior, nihil ut putem ſuper hâc re verius aut ſapientius cogitari poſſe. Nam ut tu rectè ratiocinaris, ſi omnia in animo Themiſtocli, quæcunq; aut audierat, aut viderat, hærebant: poterat quidem deſpicere artem illam memoriæ, ut ſibi minus neceſſariam; ſed nihil tamen erat cauſſæ, cur artem præterea requireret obliviſcendi. At cùm gaudium, quod capiebat è rebus ſuis præclarè geſtis, contaminaretur recordatione eorum, quæ adoleſcens libidinosè ac nequiter fecerat, non immeritò cupiebat, eorum obliviſci poſſe, ut illo gaudio liquido ſinceroq; frueretur. Habes igitur me adſtipulatorem ſententiæ tuæ: quod tu quanti facturus ſis, neſcio: ego ita demùm à te non omninò parvi me fieri putabo, ſi, quod tuo commodo fiat, tali-

talibus epiſtolis ſæpe provocaris. Interea, mi Victori, ſi quid vides, quod ego hic aut tuâ, aut tuorum cauſſâ facere poſſim, fac ut ſciam; atq; hoc pro certo habeto, tua omnia majori etiam ſtudio, quàm mea, ſemper à me procuratum iri. Vale. Romæ.6.Non.Januarii. M. D.LXXIX.

M. ANTONIUS MURETUS
S. D.
HERCULI CIOFANO.
LXXXIX.

ITa crebra ſunt tua erga me officia, ut ego, quia nihil adhuc cauſsâ tuâ ex animi mei ſententiâ efficere potui, qvoties de te cogito, (id qvod facio ſæpiſſimè,) totus pudore ſuffundar. Sed tanta his temporibus in urbe eſt ἀπο-ρία conditionum, quæ quidem ex uſu tuo eſſe poſſint, ut nunquam fuiſſe majorem putem. Video hîc qvotidie homines adoleſcentes optimo ingenio, amabiliſſimis moribus, mediocri utriusque earum linguarum, quæ in pretio ſunt, intelligentiâ; qui, cujus domi vivant, reperire neminem poſſunt. Non defetiſcar tamen experiri, eniti, laborare, πάντα λίθον, ut Græci dicunt, κινεῖν, donec aliquam rationem repperero, quâ nobis unà vivere liceat. Remitto ad te orationes, quæ mihi non magno uſui fuerunt. Liber eſt neque antiqvus, neq; deſcriptus ex ullo valdè antiqvo, & negligentiſſimè ſcriptus. Ago tamen de eo tibi gratias ſanè maximas. Priſcianum, qui mihi incredibiliter gratus fuit, ſpero, aut potius video, multò meliorem fore. Si frater Vincentii Stampæ eos ad me libros, de quibus ſcribis, mittere voluerit, obſtringet me ſibi memoriâ beneficii ſempiternâ. De Gellio, amabo te, da operam, ut noſter ſit. Sumptuum quidquid factum erit, ſtatim tibi diligenter & cũ fide curabitur. Sardum tuũ, aut potius meũ qvoq;, ſalutabis meo nomine diligenter. Velim, dũ iſtic es, ſi qvâ ratione potes, græci ſermonis ſaltem prima elementa perdiſcas.

Ex labore non magno magnos fructus, ſi feceris, capies. Mi Ciofane optime & ſuaviſſime etiam atque etiam vale. XIV. Kal. April. M.D.LXIX. Ex Urbe. Sardus ecquid litterarum à me acceperit, ſcire cupio.

M. ANTONIUS MURETUS M. ANTONIO CIOFANO

S. P. D.

XC.

TU verò neque mihi illiberalis viſus es, neque videri unquam potes: neque tantum apud me pondus habere debuit abjectiſſimorum hominum cupiditas, ut quidquam de te ſuſpicatus ſim alienum à moribus & naturâ tuâ. Munus quidem tuum mihi ſuprà quàm dici poteſt, gratum atque acceptum fuit: partem autem illius interceptam fuiſſe antequam ad me perveniſſet, ex tuis primùm literis intellexi. Factum quidem ab eis eſt ſordidè & illiberaliter, qui ſi quid à me eo nomine amplius pecuniæ poſtulâſſent, dediſſem non invitus plus etiam, quàm quanti erat, qvo ipſi me fraudârunt. Sed in eâ re eſt, qvod tibi gratias agam, ut ſanè ex animo facio, valdeqve cupio occaſionem mihi aliquam objici declarandæ voluntatis erga te meæ. Ipſos propterea in judicium vocari nolim: objurgari modeſtè poſſunt: ut diſcant poſthac, ſi poſſunt, eſſe fideliores. Ad Herculem fratrem tuum quod attinet, ego in eo amando vix tibi ipſi cedo. Itaque curabo & adjuvabo quâcunque re potero, ipſius commoda; neq; committam, ut ullum à me munus hominis verè amici, aut ipſe aut tu ullo aut loco aut tempore deſiderare poſſitis. Interea peto à te, ut amare me pergas, & tibi planè perſuadeas te à me fraternè amari. Vale. X. Kalend. Maji. Romæ. M. D. LXX.

EIDEM

EIDEM ANT. CIOFANO.
XCI.

ET ad litteras tuas, & ad verſus ſuaviſſimi adoleſcentis Julii Roſcii *u*) citiùs reſpondiſſem, ſi habuiſſem, per quem arbitrarer literas meas ad vos perlatum iri. Cepi tandem hoc conſilium, ut eas mitterem ad amicum qvendam, qui meâ cauſſâ eas perferret in ſeminarium ad Roſcium; à qvo ſpero has qvoqve tibi redditum iri. Eadem cauſſa eſt, cur nihil reſcribam ad litteras Germani illius x), quas tu à Manutio tibi datas ad me miſiſti. Scribit enim ad me Roſtochio, cujus ego oppidi nomen nunquam antea audiveram, neque ubi terrarum ſit ſcio. Et alioqvi, ut verum tibi fatear, non admodum libenter ſcribo ad homines ignotos; præſertim ortos in iis regionibus, ubi vulgò à rectâ & verâ religione homines deſciverunt: vereor enim ne imprudens ad aliquem *τῶν μεμιασμένων* literas dem, cum qvibus ego nihil mihi eſſe aut familiaritatis aut commercii volo. Nec cauſſa quidem ulla eſt, cur hoc qvidem tempore, præſertim occupatus, reſpondeam ad litteras fratris tui, quibus mihi gratias agit, qvod ſe Epiſcopo Sulmonenſi commendandum curaverim. Ego ſemper, qvæ ad te, qvæque ad illum pertinebunt, ſtudioſiſſimè procurabo: neque in tantâ noſtrâ conjunctione ullus unquam gratiarum actioni futurus eſt locus. Manutium, ſi adhuc iſtic eſt, meis verbis ſalutes velim, eique adfirmes, invaletudinem ipſius mihi ſummo dolori eſſe: qui ſi fortè animum induceret huc ad nos ſecedere, & nobiſcum tranſigere hos æſtivos calores, fortaſſe perciperet eandem utilitatem è ſalubritate cœli Tiburtini, quam multi alii capiunt: à me certè exſpectare poſſet ea omnia officia, quæ vetuſtiſſimæ inter nos amicitiæ & ſummis ipſius erga me beneficiis debentur. Salutabis etiam meo nomine optimum

u) *ad quem epiſtola paulò poſt 93.*

x) *Nathani Chytræo, ad epiſtolam, quæ ſuprà numeratur 50.*

ſimum & eruditiſſimum hominem Fulvium Cardulum: eique, quòd adductus meâ commendatione rationibus tuis conſulere conetur, ex me qvoqve gratias ages. Plura ſcriberem, ſed avocor. Vale. XI. Kalend. Sextil. M.D.LXX.

EIDEM ANT. CIOFANO.
XCII.

GRatulare mihi, Cæſar valet: cujus invaletudo tantum mihi mœrorem attulerat, quantum ego ipſe nunqvam credidiſſem. Mihi crede, non putabam eum tantoperè à me amari. Fuit ille quidem ita propinqvus, ut Poëtæ loqvuntur, ἅδου πύλαις, ut jam jamqve efflaturus animam videretur. Aliter Deo viſum eſt, qui maluit eo conſervato, quàm ſublato, ſibi gratias agi. Potero nunc, (antea enim non poteram,) ad fratrem tuum ſcribere, eique ut decet, gratias agere, & de vaſis quattuor, quæ ad me miſit, ſanè elegantibus & operis eximii, & de literis amantiſſimè ſcriptis. Interea tu cùm ad eum ſcribes, ſignificabis ei, munus mihi fuiſſe gratiſſimum: purgabisque me, quòd ad ipſum non ſtatim ſcripſerim. Nihil tunc aliud quàm de Cæſare cogitabam. Nunc qvoqve exſpectandum eſt, dum hoc recens gaudium conqvieverit. Ita ſumus homines: & dolore & gaudio æquè impedimur. Vale. Tibure. V. Id. Septemb. M. D.LXX.

M. ANTONIUS MURETUS JULIO ROSCIO S.
XCIII.

EX Elegiis, quas à te nuper accepi, dici non poteſt, quantum ceperim voluptatis: non tantùm quia me laudabant, (etſi ἥδιστον ἄκουσμα ὁ ἔπαινος,) ſed quia id elegantiſſimè venuſtiſſimeq; faciebant. Omninò multa mihi Hercules noſter de ingenio tuo, deq; præſtantiâ in pangendis verſibus dixerat. Sed tu eam opinionem, quam ego ex ipſius

ipſius ſermonibus de te conceperam, longè multumq; ſuperâſti. Verè hoc tibi adfirmo, nullum à multis jam annis vidi æqualem tuum, qvem tecum in hoc genere conferendum putem: neqve dubito, ſi perrexeris, quin poſſis aliquando inter optimos hujus ſeculi Poëtas cenſeri, *inſignemq́; tuo capiti petere inde coronam, Unde prius paucis velârint tempora muſæ.* Sin te, qvod fore auguror, gravius aliqvod ſtudium, progrediente ætate, ab amœnitate poëmatum abduxerit: tamen te, mi Roſci optime & ſuaviſſime, hortor, ne Muſas unquam planè deſeras, néve unqvam ita te addicas cuiqvam illarum ſeverioris, ut ita dicam, ſupercilii artium, ut non tibi identitem ex Muſarum cantibus ſi nihil aliud, petendam certè graviorum cogitationum allevationum putes. Neqve te hoc facturum eſſe diffido. *Μοῦσαι γὰρ ὅσους ἴδον ὄμματι παῖδας, Ἄχρι βίου πολίους οὐκ ἀπέθεντο φίλους.* A me verò ut poſthac omnia officia expectes, quæ ab homine amiciſſimo exſpectari poſſunt, te etiam atqve etiam oro. Cùm iſtuc rediero, erit mihi gratiſſimum, ſi interdum ad me, qvod modò permiſſu eorum fiat, apud qvos educâris, ventites, meqve ac rebus omnibus meis æquè liberè utaris ac tuis. Spero autem conſuetudinem ſermonesqve noſtros ad iſtam ipſam laudem, ad quam adſpiras, conſeqvendam tibi non prorſus inutiles fore. Vale mi Roſci, tibiqve perſuade, te à me planè in filii, & quidem ὀψιγόνου, loco amari. XI. Kal. Sextil. M. D. LXX. Literas, quas cum his accipies *y)*, pero ut Cioſano, cùm primùm poteris, reddendas cures.

EIDEM ROSCIO.
XCIV.

IN hâc commutatione conſilii de inſtituendâ ratione ſtudiorum tui, nihil me magis ſollicitum habet, quam qvòd neſcio, qvos progreſſus in Græcis literis feceris. Quarum ſine mediocri ſaltem cognitione cave putes ad ullam doctrinæ præſtantiã perveniri. Eis ſi ita imbutus es, ut poſſis Ariſto-

y) eas habes ſupra num. 91.

Ariſtotelem ſuâpte linguâ loqventem intelligere, ejusq; etiã interpretes Græcos, ſine cujusquã interpretatione latinâ conſulere, non invitus patiar te ad ſtudia Philoſophiæ gradum facere; etſi, ut verum fatear, Demoſtheni, Thucydidi, Herodoto, Xenophonti, & hujus generis ſcriptoribus, prætereaque Poëtis Græcis annum adhuc unum dari maluiſſem. Volo equidem, quicquid ages, proſperè tibi ac feliciter evenire: ſed tamen non committam, ut ſi absque illo inſtrumento te ad Philoſophiam contuleris, dicere unquam poſſis, Muretum ibi ejus conſilii auctorem fuiſſe. Neque hæc à me ita diſputantur, quaſi tibi in iis literis, quæ humaniores dicuntur, conſeneſcendum arbitrer. Longè ſemper ab eâ ſententiâ meus abfuit animus: ſed tu & eâ ætate es, ut properare non debeas: & eo ingenio, ut, ſi firma ac ſolida doctrinæ fundamenta jeceris, ad ſumma omnia facilè perventurus eſſe videaris. Nam qvod ais, ſine eloqventiâ multos ad ſummam amplitudinem perveniſſe, ſine ſapientiâ neminem: veriùs dixiſſes, & ſine ſapientiâ, & ſine eloqventiâ, & ſine ullo vero bono multos ea, quæ vulgò habentur amplisſima, & olim conſecutos eſſe, & quotidie conſequi. De quibus conſtitueram hoc loco pluribus diſſerere: ſed avocor. Tres enim hîc habemus Cardinales, Auguſtanum, Varmienſem, Alciatum: qui mihi omne prope tempus eripiunt. Mi Roſci, ignoſce occupationibus meis, & vale. Tibure. III. Non. Octobr. M. D. LXX.

M. ANTONIUS MURETUS HERCULI CIOFANO SULMONENSI

S. P. D

XCV.

Accepi volumen orationum: de qvo amo te, ut debeo, plurimùm; eo ſimul atque uſus ero, remittam. *Demere par-*

re partem de ſolido die apud Horatium, ſine ullâ dubitatione eſt *meridiari*, id eſt, ipſo meridie horam unam aut alteram dormire: qvod qui faciunt, diem qvodammodò frangunt, ac dividunt, neque eum unum ac ſolidum & ὁλόκληρον eſſe patiuntur. Itaque is, qui demit partem de ſolido die, dicitur id facere *nunc viridi membra ſub arbuto ſtratus, nunc ad aquæ lene caput ſacræ*. Et hoc ipſum Varro alicubi vocat *diem dividere*. De verbo *deducendi*, cur eo vim ullam ſignificari putes, non ſanè video. Cleopatra quidem neque volens, neqve invita in triumpho ducta eſt. At non eſt tamen dubium, neminem volentem θριαμβεύεσθαι. Nemo enim volens vincitur, aut pœnas dat ei adverſus quem bellum geſſit. Verſus tui non inſuaves ſunt: & erit mihi gratum, ſi te, cùm licebit, in hoc qvoqve genere exerceas. Vale. Romæ.IV. Id.Mart. M.D.LXXI.

P. GILBERTUS MALLOCIUS M. ANTONIO MURETO V. C. S. D.

XCVI.

Dupliciter ſum delectatus tuis litteris: & quòd me ad amicitiam applicare, propiusq; adjungere cupientem, tam humaniter, tamq; benevolè exceperis; & quòd Franciſci Flebardi Epiſcopi noſtri cauſſam ita ſis amplexus, ut in eâ juvandâ, & conſilio tuo promovendâ, non mediocrem naturæ tuæ bonitatem & humanitatem expreſſeris. Quâ quidem de re, non ſolùm apud me, qui tibi multa debere cupio: ſed apud illum quoq; ſuosq; omneis ſummam mirificamq; gratiam iniiſti. Ille igitur, te admonente & hortante maximè ſacris initiatus, in numerosq; relatus eſt, ut, quæ antea rebus abſolutè perficiundis difficultas opponebatur, nunc penitus ſublata, ereptaq; videatur: adeò ut ex poſtremâ litterarum tuarum parte in ſpem certam venerimus, totam negotii iſtius explicandi rationem perfacilem jam fore atque expeditam. Quod totum

pru-

prudentiſſimis tuis conſiliis, amantiſſimisq́; admonitionibus acceptum ferre volumus. Epiſcopum itaq; noſtrum rurſus tibi commendare, neceſſe non habeo: commendo tamen: hoc enim ad officium meum adeò pertinere arbitror, ut nunquam, niſi re perfectâ & abſolutâ, de illâ & laborare & ſollicitus eſſe deſinere neq; poſſim, neq; debeam. Te verò vehementer oramus, obteſtamurq́;, ut quemadmodum præclarè initia poſuiſti: ita in eâdem voluntate perſeveres. Quod de te & ſperamus & ſanè confidimus. De turbulento rerum noſtrarum ſtatu nolo quicquam ad te ſcribere. Neq; enim id ego præſtare poſſum ſine mœrore, neq; tu ſine ſummo doloris ſenſu intelligere poſſes. Satius eſt igitur res noſtras ſilentio involvere & obtegere: quæ aliud nihil ſunt, quàm bella infanda, neces, incendia, furta, rapinæ, *ut uno verſu complectar omnia. Nolo enim tibi eſſe moleſtus in recenſendis particulatim noſtris miſeriis: tametſi non dubitem, te patriæ quoque calamitatibus, etiam longè diſſitum, non mediocriter affi[illegible] & commoveri. Neq; enim ſolus Ulyſſes amans eſt patriæ. Ad rem nunc redeo: ego certè, Murete, vir clariſſime, niſi pro illo tuo tam propenſo ad me amandum complectendumq́; ſtudio, proq́; illâ, quam de me habes, opinione tibi perpetuò devinctus, obſtrictusq́; permaneam, ingratus planè ſim, meiq́; diſſimillimus. Quod nulla neq; dies, nec anni efficere poterunt conſequentes. Extremum illud erit, ut Drachium ad nos, re peractâ, lætum contentumq́; quamprimùm dimittas. Vale. Gratianopoli. XII. Kal. Octob. M.D.LXX.*

M. ANTONIUS MURETUS
S. D.
SINIBALDO ANTONINO ſuo.
XCVII.

IN ſummis occupationibus meis, Sinibalde Antonine, quæ me reſpirare vix ſinunt, legi tamen Dialogum tuum, & voluptatem longè maximam ex ejus lectione percepi. Delectârunt me argumenta & ingenioſè excogitata, & denſa

& denſa, & vivo (ut ita dicam) ac ſpiranti orationis genere expreſſa. Itaque ut Pythagoram ajunt è modulo pedis, quantâ corporis mole fuiſſet Hercules, judicâſſe: ſic & ego ex hoc brevi commentariolo facilè de tui ingenii magnitudine ac præſtantiâ judicavi. Amor autem erga me tuus, quem planè ſingularem omni ex parte declaras, noli quærere, quantoperè mihi gratus ac jucundus fuerit. Neq; enim ullum unquam mihi majorem fructum vigiliarum, ac laborum meorum propoſui, quàm ut à tui ſimilibus amarer. Quare etſi non agnoſco eas laudes, quas tu αὐτῷ τῷ θυλάκῳ, ut ajunt, in me congeris: ſummè tamen amo iſtum amorem, qui tibi homini tam acuto, ac perſpicaci tenebras offuderit, eaque de me ſentire, ac prædicare coëgerit, quæ ne tu quidem, quanquam diſertus es, alii cuiquam facilè perſvadere poſſes. Dialogum edas, cenſeo: nolo enim ita modeſtus videri, ut gloriæ tuæ mea modeſtia obſtet. Auctor enim tibi ſum, ut alta meditere, ac procudas: neque reformides obtrectatorum voculas: quæ in proſcenium prodeunti nonnihil fortaſſis moleſtæ futuræ ſunt; ubi tibi ſemel ipſe audientiam feceris, conticeſcent. Vale. Romæ Idib. Decemb. M.D.LXXIIX.

M. ANTONIUS MURETUS FRANCISCO BENCIO, E SOCIETATE JESU, S. D.

XCIIX.

Dedicatio eſt interpretationis duorum Ariſtotelis Rhetoricorum.

QVod non difficile modò factu, ſed propè incredibile ſuapte ſponte videri poteſt, id mihi tecum uſu venit, Franciſce Benci: ut inter homines ſummâ inter ſe caritate devinctos, intercedat tamen propè quotidiana contentio, dum & tu, alienorum officiorum benigniſſimus æſtimator, ſumma quædam mihi debere te prædicas, & ego contra

 tantum

tantum mihi à te tributum eſſe profiteor, ut omnis mihi ſpes planè præciſa ſit tecum unquam paria faciendi. Nam ſi rationes putandæ, & ad calculum res vocanda ſit: qvid à te mihi aliud acceptum ferri poteſt, quàm qvod multos abhinc annos efflorescentem ingenii tui vim admiratus, ducem me tibi ad eas artes præbui, in quibus poſtea Dei ope, & induſtriâ tuâ fretus, eos progreſſus feciſti, ut in te jampridem & eximia dicendi vis, & minimè vulgaris eruditio, uno omnium ore celebretur? Cujus qualiscunque officii erga te mei abundè mihi magnam gratiam percipere videor, cùm, qui ad te audiendum confluunt, ad Mureti auditorem atque alumnum ire ſe prædicant, eaque in te viva ac ſpirantia agnoſcunt, qvorum in me olim umbra fortaſſis aliqua ac ſimulachrum fuit. At ego, niſi prorſus ingratum haberi me velim, quæ quantaque tibi à me deberi agnoſcam neceſſe eſt! Tu me primus, tantò adoleſcentior tantò ſeniorem, humana contemnere, & pleno gradu ad divina properare docuiſti: cùm in ipſo vernantis ætatis flore, poſthabitis voluptatibus, ambitione depoſitâ, rejectis aliis omnibus curis, in iſtam te ſanctiſſimam & orbi terrarum fructuoſiſſimam hominum cultui divino mancipatorum ſodalitatem contuliſti; cùm in ſuſcepto ſemel conſilio tam conſtanter perſtitiſti; neque ceſſiſti illorum vocibus, qui cùm in collegiis veſtris educati eſſent, & illic didiciſſent iſtud neſcio quid, quod jactant, literarum, à qvo ipſi ordine flagitioſè deſciverant, in eum ne nomen dares abſterrere te conabantur. In quem tu ſemel admiſſus ita vitam inſtituiſti, ut facilè declaraveris, non illum cœcum quendam, ut ipſi mentiebantur, ac temerarium impetum, ſed divini numinis inſtinctum atque afflatum fuiſſe; & (ut ad ea redeam, quæ ad me propriè pertinent,) nunquam ex illo conſiliis, præceptis, cohortationibus juvare me, & faces ac ſtimulos animo meo ad pietatem ſubdere deſtitiſti. Meritò itaque ita te amo & ut patrem filius, & ut filium pater: his enim nos, quæ maxima ſunt, caritatis vinculis bonitas divina copulavit. Quare, qvod

& in

Digitized by Google

& in cæteris rebus, qvoad potero, ſedulò faciam, libenter his paucis diebus obſecutus ſum ſtudio tuo *z*), &, qui pridem conatus eſſem ſecundum Rhetoricorum Ariſtotelis librum latinè reddere, quanquam hoc tempore & multis, ut nôſti, occupationibus obrutus, & moleſto ac difficili pedum morbo octavum jam menſem impeditus, in tuam tamen gratiam etiam primum addidi. Tertium, ut ſæpè ex me audiſti, latinè reddi poſſe vix puto. Sed ſi quid unquam mihi vacui temporis dabitur, qvod optare magis quàm ſperare poſſum, non ego quidem illum interpretabor: ſed Ariſtotelea præcepta, quæ eo continentur, meo more tractare, & latinis exemplis illuſtrare conabor. In his autem, qvos nunc ad te mitto, qvosque amoris erga te mei monumentum eſſe cupio, facilè proſpicio fore, ut multi multa mirentur, partim longè aliter à me accepta, quàm ab aliis, partim etiam à vulgatâ Græcorum librorum editione diſcrepantia. Qui hoc velim cogitent, neqve cauſſam mihi ullam fuiſſe ſuſcipiendi novi laboris, ſi nullâ in re diſſenſiſſem à cæteris: & ipſos inter ſe Græcos libros ita variare, ut à multis diſcedere neceſſe ſit, quicunque unum ſequi velit. Spero autem me brevi breves quasdam notas in hos libros editurum, ex quibus, quid in eis aut præſtiterim, aut præſtare voluerim, curqve locis aliqvot, non ab aliis modò, ſed ab ipſo quoqve eruditorum Coryphæo Petro Victorio, cui debetur, quicquid fructûs hac ætate ex horum librorum lectione percipitur, diſſentire auſus ſim, commodiùs intelligatur. Romæ. Id. Febr. M. D, LXXXV.

M. ANTONIUS MURETUS JACOBO PONTANO, è Societate Jeſu. *S. D.*

XCIX.

QVod ad te ſcribendi principium capiam, neſcio: ita me pudet tam diu in ære tuo fuiſſe, & humaniſſimè ſcri-

z) confer, quæ Muretus ad Batthoreum ſcribit lib. III. Ep. 23.

ſcriptis à te literis nihil adhuc reſpondiſſe. Sed magna mihi ſpes eſt in facilitate & comitate tuâ, daturum te non gravatè veniam occupationibus meis, quæ me ita undiqve diſtrictum tenent, ut erga pleroſqve amicos parum officioſum videri cogant. Magnam etiam metûs partem mihi demit Franciſcus Bencius, qui mihi omni adſeveratione confirmat, ita te cupidum eſſe literarum mearum, ut quicquid à me mittetur, in ſolutum accepturus ſis. Qvod ego te, ut facias, Pontane optime, vehementer oro: idqve ea lege, ut me poſthac, (jam enim, ut ſpero, liberior ac ſolutior futurus ſum,) copioſius tibi ſatisfacturum eſſe pollicear. Interea, qvoniam Δῶρα, ut ille ait, θεοὺς πείθει, mitto ad te, qvo te faciliùs placem. λογάριον qvoddam meum, & verſûs neſcio quos illuſtratos notis cujusdam familiaris mei. Hoc munuſculum qualecunque eſt, peto à te ut boni conſulas, meqve quanquam immerentem amare pergas. Vale. Romæ. Id. Julii. M.D.LXXXIV.

EIDEM PONTANO.

C.

Cur & tam rarus & tam brevis in ſcribendo ſim, puto te ex Bencii noſtri literis cognoviſſe: cui cùm promiſiſſem heri me hâc nocte aliquid ad te ſcripturum: ita poſtea ſum totam propè noctem acerbiſſimo ſiniſtri pedis dolore vexatus, ut neqve de legendo, neqve de ſcribendo cogitare potuerim. Nunc albeſcente cœlo, cùm paulùm ſe remiſerit dolor, cuperem quidem ſcribere: ſed quod ſcribam, hoc quidem tempore, nihil habeo, niſi te à me mirabiliter amari, qvod tibi, etiam tacente me, dubium non eſſe arbitror. Utinam quidem eſſet aliqvid, in quo id tibi re ac factis teſtari poſſem: ſed quando aliter non licet, curabo, ubi quid ſcriptorum meorum edetur, ut ad te qvamprimùm perferatur. Etſi hoc ipſum non video, cur aut tibi, aut cuiquam valdè gratum eſſe debeat: quid enim tale in ſcriptis meis ineſt, ut non ſatius ſit vel nihil agere,

qvam

quàm eis legendis operam perdere? Obſeqvamur igitur ſtudio veſtro: ne dum arrogantiæ crimen effugere conor, hoc ipſo in id incidam, ſi judicium meum judicio veſtro anteponere voluero. Quid jam? quid ſcribam aliud? etiam, ut & tu, & qvos iſtic habere diceris tui erga me amoris ſocios, hunc miſerum ſenem precibus veſtris Deo commendetis, atque ab eo petatis, ut qui tot annis in vitiorum ſordibus vixi, beneficio ipſius hac ſaltem extremâ ætate, aliquid efficere & edolare poſſim, qvod & ad gloriam ipſius, & poſterorum utilitatem pertineat. Vale. Pontane mi, vale, & me ama. Romæ XVI. Kalend. Jan. M.D. LXXXIV.

Digitized by Google

MARCI ANTONII MURETI EPISTOLARUM

LIBER SECUNDUS.

M. ANTONIUS MURETUS *S. D.* JUSTO LIPSIO SUO.

EPISTOLA PRIMA.

NIhil eſt aut te amabilius, aut literis tuis dulcius: ad quas ego nudius tertius acceptas ſtatim reſpondiſſem, ſi aut fuiſſet plus otii, aut ſtatim reſponderi tuâ interfuiſſet. Cùm & eſſem paulò, quàm ſoleo, occupatior, & in unius diei morâ nihil eſſe incommodi viderem, indulſi naturæ meæ, qui perſpectam haberem facilitatem tuæ. Deſiderio tibi eſſe mutuam conſuetudinem noſtram, ſi vis me apertè ac ſimpliciter loqvi, ut mea conſuetudo fert, & ut noſtra ſumma conjunctio poſtulat, gaudeo: qvodqve ipſi mihi admirabile videtur, ex moleſtiâ ipsâ tuâ voluptatem capio. Nam neqve tu, niſi me valdè amares, tam iniqvo animo ferres abſentiam meam, & mihi nihil jucundius eſt, qvàm à te valde amari. I nunc & diciro verum eſſe illud Euripideum, ἐς κοινὸν ἀλγεῖν: cùm duorum, qui certè inter ſe amiciſſimi ſunt, videas, uni alterius ægritudinem eſſe jucundam. Cave tamen putes, minus à me ſermones tuos requiri, quàm à te meos. Hic enim

enim etſi adfluimus omnibus deliciis, planeque Phæacum vitam vivimus, ubi

--- εὐφροσύνη μὲν ἔχῃ κατὰ δῆμον ἅπαντα,
Δαιτυμόνες δ' ἀνὰ δώματ' ἀκουάζονται ἀοιδοῦ,
Ημενοι ἑξείης παρὰ δὲ πλήθουσι τράπεζαι
Σίτου καὶ κρειῶν,

nemo tamen eſt, qui iisdem, quibus nos, ſtudiis delectetur: ut jam verear, cùm iſtuc rediero tamdiu à Muſis & à literis omnibus peregrinatus, ne quis veſtrûm, quibus adſiduè in libris verſari licet, mihi illud occinat, Ἐβαρβάρωσα χρόνιος ὢν ἐν βαρβάροις. At tu mi Lipſi, ſi me audis, hominem ſi non valde prudentem, certè quidem inſigniter amantem tui, obdura, & noli tam citò de Româ relinquendâ cogitare. Mihi crede, *Iſte tibi quondam lætitiam feret labos.* Conventum eſſe à te Manutium meum gaudeo, & talem repertum, qualem ego tibi eum ſæpe deſcripſeram. Hoc tibi liquidò confirmare poſſum, eum virum bonum eſſe, φιλόφιλον & ſtudioſiſſimum benefaciendi quamplurimis. Quare auctor tibi ſum, ut te, quantum potes, inſinues in illius conſuetudinem. Cogitabam de eodem oleo & operâ ad Plautum noſtrum ſcribere: ſed aliò vocor. Interea ſalutabis eum meo nomine, &, ut cœpiſti, reddes quotidie tuâ conſuetudine doctiorem. Cras ad eum ſcribam. Bene vale, mi ſuaviſſime Lipſi. Tibure 12. Kalend. Septemb. M.D. LXIX.

M. ANTONIUS MURETUS
S. D.
JUSTO LIPSIO SUO.

II.

Reſpondet, opinor, ſaltem aliquâ ſui parte, epiſtolæ ſequenti; quam adeò præſtabat huic anteponere. Certè juvabit, eam, & quæ annotavimus, priùs legere.

legere. Ceterùm ad idem, quod hîc agitur negotium referendæ libri III. epiſtolæ duæ, 79. & 80. quanquam repugnare videatur annus epiſtolæ 80. adſcriptus. Σφάλμα enim aliquod ibi agnoſcos. Ego, ut liberum eſſet cuique amplius deliberare, in eâ temporum notatione nihil mutavi.

NEque enim puto aut malevolorum rumuſculos, aut tenues quasdam & obſcuras ſuſpiciones tantum potuiſſe, ut meus eſſe deſieris: cùm ego planè ſim tuus. Qvod inter amantes ſolet, Zelotypia me quædam inceſſerat, quòd alios qvosdam, de quibus inter nos ridere interdum & jocari ſolebamus, & qui certè te, cum hîc eſſes, non ex æqvo mecum amabant, ſi verum audire vis, ne nunc quidem amant, qui ex eis ſuperſtites ſunt: eos igitur ſubiniquo animo ferebam à te & ſæpiùs & honorificentiùs quàm me, præ qvo illos contemnere ſolebas, nominari. Sed miſſa hæc faciamus. Electorum tuorum γεῦμα mirificè mihi placuit. Cetera expecto, & cùm Saturnalia, tum multò etiam magis de vitâ ac ſcriptis Senecæ: qvem ut accepero, in eodem de genere, ut potero, remunerabor. Illis quæ ais in undecimo meo *a*) aliorſum ab iniquis capi poſſe, medére,

a) *ſubaudi* Variarum Lectionum libro. *Cujus cap. 1. parum abeſt, qvin manifeſtè literarii plagii in ſe commiſſi accuſet Lipſium Muretus. Et verò hanc ab ſe maculam poſteà Lipſius abſterſit, licet Mureti nomen civiliter diſſimulans, capite ultimo ſecundi Electorum. Qvod qvidem opus, qvo tempore ultro citroq; mittebantur hæ epiſtolæ, nondum prodiiſſe integrum, ipſæ declarabunt.*

medère, ut vis *b*). Sin fortaſſe integrum non eſt, omitte ſanè iſtam curam. Ego ante tres aut ſummum quatuor menſes efficiam, ne quis aut de voluntate meâ erga te, aut de judicio dubitare poſſit *c*). Ni fecero, tum tu ſanè de me, ut de homine parùm bonæ fidei, conqveritor. Amemus inter nos, mi Lipſi, eò conſtantius, ut urantur ac ringantur iſti, qui amicos eſſe nos nollent. Quæſo de tuarum omnium rerum ſtatu fac me, cùm primùm poteris, certiorem. Vale mi Lipſi, cujus ego nunc ſuaviſſimum os intueri mihi videor. 6. Idus Febr. Romæ. Literas tuas Kalendis ipſis Februarii accepi, ne me tardiorem fuiſſe in reſcribendo putes: neqve antea fuit tabellariorum copia.

M. ANTONIO MURETO
S. D.
JUSTUS LIPSIUS.
III.

Legitur hæc epiſtola & in Lipſianis, eſtq́ Centuriæ primæ 53.

CAuſſa mihi ſcribendi nata ex tuis ad Plantinum literis: qvas cum gaudio vidi, cum motu animi legi. Vel in manu tuâ conſpectâ lætabar: qvanto magis in hoc animo, & tam

b) *ſudabat per ea tempora Variarum Mureti altera editio jam qvindecim conſtans libris, cùm initio non niſi octo (reſpice ad lib. III. epiſt. 79.) prodiiſſent, ſub prelo Plantini. Hic undecimi libri caput parum jucundum ſibi Lipſius viderat. Jubet ergò nunc Muretus, ipſe pro lubitu mutet in eo, qvæ diſplicerent.*

c) *ubi, aut qvomodo præſtiterit hoc Muretus, qværendum amplius. Suſpicabar aliqvando, ipſum correxiſſe qvædam in illo Variarum capite, anteqvam excuderetur. Sanè verò legimus in eo magnificas Lipſii laudes. Verùm nihil nunc definio, ac dubito potius, an unqvam hoc promiſſo ſteterit Muretus. Qvicqvid ſit, non fuiſſe Lipſio ſatisfactum, dubitare nos non ſinit extremum ejus caput Electorum.*

tam inſigni teſtimonio amoris? quem ſi à quoquam mortalium, à te certè volo. Ita adoleſcens judicavi, ita nunc, conſenſum quendam eſſe conſpirantis judicii noſtri & naturæ. Qui ad conjunctionem, quæſo te, valeat, non ad æmulationem, aut, quod pudet me dicere, ſimultatem. Et fuère tamen improbi homines, qui id ſperarent: à quibus alia quædam ad me delata olim, non nego d)*: ſed vana, falſa, ut nunc video; & quibus caput, homines non profeſti ſolùm, ſed utriq; noſtrûm infeſti. Ea, per communes Deos deasq; obliteremus mi Amice: & beneficiis inter nos certemus, non querelis. Electorum librum* e) *jam nunc vulgavi: paro Saturnalium ſermonum, & de vitâ ac ſcriptis Annæi Senecæ. Quem nec invitus ad te miſerim, quaſi vadem amicitiæ coëuntis & ſaneſcentis. Etſi quid in eâ ægrum? nec aliud peccatum utrinque, quàm ceſſatione, & amicitiæ, ut ſic dicam, inuſu. Quod ipſum emendemus. Viximus amiciſſimè unà, vivamus porrò, & moriamur. En ego ille, cujus ingenium & os coràm probaſti: nec amorem abſentis requires profectò aut fidem. Te ut eundem ſperem, faciunt paucula, ſed impreſſa & ſignata epiſtolæ tuæ verba: quæ ruminor identidem & examino, ut ſolent amantes. Vale.*

Lugdu-

d) *Cum his conferenda, quæ ſcribit Lipſius ad Bencium, Cent.I.Ep.52. (cui quidem adſcriptus annus, neſcio an rectè, 1584.)* M.Ant.Muretum--amo æſtimoqve. Minùs promptè id oſtendo, qvia multa in me ab illo non amica. Quo meo merito? - Tacitum edidi, quid ego? an illius? Quæ hic injuria eſt, ſi campum eundem Famæ decurri ſine fraude? &c. *Atque ad Tacitum Lipſii ea quoq; pertinent, quæ Muretus in Lipſium ſtomachatur Undecimo Variarum, de quo ad epiſt. præced. lit. a.*

e) *Duo leguntur Electorum libri Lipſiani. Sed quo tempore ſcripta hæc fuit Epiſtola, non niſi unus è prelo Plantiniano exierat, in altero adhuc occupatis operis. Itaq; primum hunc Muretus, aut fortaſſe particulam tantùm ejus aliquam ſibi miſſam à Plantino, (vide lib.III.Epiſt.79.) epiſtolâ præcedente non niſi γεῦμα vocat Electorum.*

Lugduni in Batavis, ad magnum & fine termino mare. 3. Kal. Decemb. M.D.LXXI. f)

M. ANTONIUS MURETUS HIERONYMO MERCURIALI

S. P. D.

IV.

CUm tuæ literæ g) ad urbem allatæ ſunt, Tibur jam omnes, ut nos qvotannis facere ſolere ſcis, ſeceſſeramus, eò illas accepi biduo, aut triduo ſeriùs. Tibure autem, neque Hippocratem habebam, neque Gellium, expectandum denuò fuit, dum Romà arceſſerentur. Allatis; ecce tibi aliud incommodum. Corripit me febricula, non illa quidem, ut eventus poſtea docuit, periculoſa: ſed qvæ tamen animum nonnullo metu ſuſpenſum ab omni ſcribendi cogitatione avocaret. Hæc ideo, ne mireris me ad tuas tardiùs reſpondere. Locus eſt ex libello περὶ τροφῆς: οὐκ ἔςι, γίνεται δ' ἐν τούτοισι καὶ πλείω, καὶ ἐλάσσω. Huc ego addebam illa ex Gellio: aut potiùs pro illis, οὐκ ἔςι καί ἐςι, ſupponebam illa, ἔςι δ' καὶ οὐκ ἔςιν ὀκτάμηνος γένεσις. Qvod ſi tibi quoqve ita videtur, non dubito quin verum ſit; ſin tu ſecus judicas, nunquam mihi dubium erit, quin tua ſententia verior ſit. Semper enim non in his modò rebus, quarum tua propria poſſeſſio eſt, ſed in omni literarum genere, judicium tuum libentiſſimè anteponam meo. Vale, me-

f) *in Lipſianis Epiſtolis adſcribitur annus M. D. LXXXI.*

g) *Conſuluerat Mercurialis Muretum per literas de quodam Hippocratis loco in libro* περὶ τροφῆς, *quem ipſe Mercurialis è Gellii lib. III. c. 16. cùm jam ſanáſſet, ex Puteano intellexit, medicinam illi jam factam à Mureto fuiſſe. Vide Mercurialem lib. IV. Var. Lect. c. 10. (cui & hanc Mureti reſponſoriam adjunxit,) & Muretum ipſum XV. Var. 12. Nam hinc Epiſtolæ præſenti lux erit.*

le, meque ama, & certò tibi perſuade, te à me mirificè & amari, & coli. Tibure. Kal. Sept. M.D.LXX.

M. ANTONIUS MURETUS HUB. GIPHANIO

S. D.

V.

Reſpondet Giphanio ad Epiſtolam, quæ ſuprà eſt libri I. 73: Etſi de tuâ.

LIteræ tuæ, ſupra qvàm dici poteſt, mihi gratæ fuerunt: cùm enim jampridem te valde amarem, mirificè cupiebam animum illum meum tibi notum eſſe, non dubitans, fore, ut viciſſim abs te amarer. Sed ad eas idcirco ſeriùs opinione tuâ reſpondeo, primum quia eas qvoqve ſero admodum accepi, hoc eſt, Kalendis Januariis ipſis: in qvo mihi viſum eſt etiam ineſſe aliquod lætum ac proſperum omen, ut ſpem vel ex eo aliqvam conceperim, totum hunc annum, (σὺν θεῷ δ' εἰρήσεται,) mihi fauſtum ac felicem fore. Deinde tentare volebam, num qvid, antequam reſcriberem, de Gellio, quale tu cupis, efficere ac præſtare poſſem. Sed nihil adhuc repertum eſt, qvod quidem ſit magni pretii. Spes adhuc una reliqva eſt, in bibliothecâ Cardinalium Farneſii & Sforzæ, qvas nondum excuſſi: id quod, noli dubitare, quin diligenter facturus ſim, cùm primum per occupationes meas licuerit: quæ ſanè & multæ ſunt, & eo moleſtiores, quòd alienæ ſunt ab omni genere literarum. Sed multa ferenda ſunt iis omnibus, qvi coguntur alienâ, ut ille ait, vivere qvadrâ. Tu verò mi Giphani, qui & ingenio excellis & doctrinâ abundas, & ea es ætate, quæ ſit labori ferendo, perge, ut facis, aliqvid aſſiduè elaborare, qvod & tibi gloriæ ſit, & nobis ac poſteris uſui. Nam de Lambino quidem nihil video cauſſæ, cur ejus obtrectatio deterrere te aut abducere à ſtudio debeat.

Ille

Ille in te fuit, qui in alios ſolet. Et, ita mihi omnia, quæ cupio, eveniant, ut ego valde mirabar, ſi tibi eum impunè laudare licuiſſet. Ita enim homo eſt: eis ſolis plurimum invidet, quibus plurimum debet. Quomodo me acceperit, nôſti: quantum autem mihi debeat, & ipſe & alii plurimi norunt. Tu verò pro uno frigido obtrectatore, habiturus es innumerabiles, qui te ac labores tuos laudibus in cœlum ferent. Sed hæc aliàs. Peto a te ut me ames: neque de meâ erga te propenſiſſimâ voluntate dubites. Plura ſcriberem: ſed urget hic amicus meus, vir bonus, & literatus, quo nomine eum à te quoque humaniter excipi volo. Is cùm ſtatim diſceſſurus eſſet, vix ad hæc ipſa ſcribenda ſatis mihi temporis dedit. Quare ignoſces etiam ſi quid fortè minus accuratè ſcriptum erit. Quæſo te, ſcribito aliquid ad Berzevicæum noſtrum, & ſignificato ei, multum acceſſiſſe ad veterem meam erga eum benevolentiam, quòd conciliator fuerit amicitiæ noſtræ: Item illud, me paucis diebus ad ejus literas *h*), quas unà cum tuis accepi, copioſiſſimè reſponſurum! Saluta etiam mihi diligenter clariſſimum virum Paulum Foxium Oratorem regium: qui quando tanti me eſſe duxit, ut me ad ſcribendum, literis ſuis excitandum putaverit, mirari non debebit, ſi quando ego honorificâ ipſius appellatione ſcriptum aliquod meum exornare non verebor. Mi optime & eruditiſſime Giphani, etiam atque etiam vale. Romæ. prid. Id. Jan. M.D.LXIX.

Reſpondet Giphanius Epiſtolâ, quæ ſuprà legitur libri I, 74: Ne me putes.

EIDEM

h) *hæ ſunt, opinor, quæ leguntur ſuprà lib.* I. *Epiſt.* 45. *quanquam ibi* Bellivicejus *exaratur, non* Berzevicæus.

EIDEM GIPHANIO.
VI.

Reſpondet duabus epiſtolis Giphanii, qvas invenies ſuprà lib. I. Epiſt. 74: Ne me putes. *&* 75: Qvia Tibure.

PUdet me tam ſerò ad literas tuas reſcribere: ſed velim, quâ humanitate es, ignoſcas occupationibus meis, non magnis illis quidem, ſed multis tamen & moleſtis, qvæqve me interdum cogant magno cum meo dolore minus erga amicos officioſum eſſe, quam vellem. Impetravi tandem librum à Fulvio, qui (ὡς ἁπλῶς εἰπεῖν) minimè reſpondit expectationi meæ. Nam neque totus eſt ille noctium Atticarum ſcriptor, neqve qvod eſt, valdè diligenter ſcriptum eſt. Contuli quicquid erat accuratiſſimè ipſemet cum meo Gryphiano anni M. D. XLVI. Quod aliter qvàm vulgo reperi, id omne tibi hîc cum fide repræ-
1. ſentabo. † Primum igitur moneo, librum Fulvii σύμμικτα quædam eſſe ex Gellio ſive Agellio & ex Valerio Maximo, ita ut alternis ſingulis Agellii capitibus ſingula Valerii ſubjuncta ſint. Idqve nullo certo ordine. Græca nusquam comparent, niſi paucis admodum locis, idqve ubi una tantùm aut altera vox Græcè ſcripta erat. Jam tu facile potes conjicere librum non valdè magni pretii eſſe. Antiqvus tamen videtur. Ac ne te diutius ſuſpenſum animi teneam: quid in eo à vulgatis editio-
2 nibus diſcrepet accipe. † Scriptoris nomen ita in eo libro ferè notatur AG. ſemel tantùm omnibus literis Agellius. Sed ſcis in Pandectis Pantonium eſſe pro *P. Antonio*, Cafraniam pro *C. Afrania*, ut quidem nonnulli putant. Sic Maurilium aut Maurelium dixerunt, qui erat *M. Aurelius*. Sed hoc tu videris. Jam enim clamat Lambinus *i*) indoctè atque inſcienter facere, qui hunc ſcriptorem Agellium vocent: itaque verendum eſt, ne det

i) *Ea reſpice, quæ notavimus ad lib. I. Epiſt. 76. lit. l. m.*

det aliquam pugnam denuo. Ego quidem Priſcianum
veterem habeo, in qvo apertè & conſtanter vocatur A-
gellius. Habeo & alia quædam argumenta non infirma,
quibus adducor, ut exiſtimem rectius Agellium vocari,
quàm A. Gellium, *ἀλλὰ ταῦτα ὑμῖν μελήσει.* † Cap. 17. 3
libri primi: *irarumq́; & moleſtiarum.* liber vetus: *rerumq́;
& moleſtiarum.* Eodem: *Satyra, Satura:* ita etiam
alibi ſæpe. *lepido quidem*, ſcr. *lepidè quidem.* † Cap. 19. 4
*deſiperet, riſit: deriſit. appoſuit apponit. deuſſit: deurit. reli-
quos ſex an eodem*, &c. illud *an* abeſt à libro vetere. † Cap. 5.
20. Græca omnia latinis literis notata ſunt, præter illa
in extremo *μῆκος ἀπλατές.* In eodem *meta triangulæ.* &
in fine *inlatabile.* qualia poſthac non notabo: ut neqve
illa, *adferre, adponere*, non ut vulgo, *afferre, apponere*,
& ſimilia, quæ vix unquam aliter ſcripta in libris vete-
ribus reperias. † Cap. 23. *ſcriptaq́; eſt à M. Catone. ve- 6.
nuſtate atque luce. cùm hæc dictavi. Tum cum in ſenatu.
percunctata eſt filium.* Ita; ſemper hoc verbum ſcribit,
non, ut vulgo quidam, *percontari. Tum puer matre ur-
gente. utrum videretur utilius. quid ſibi poſtulatio iſthæc
vellet. ne introeant præter ille unus Papirius.* (hoc verum
puto.) *in ætate prætextæ prudentiam.* † Cap. 24. *poſtq.* 7.
mortem adeptus Plautus. (hoc qvoq; fortaſſis rectum ſit.)
† Cap. 25. *Induciis múmnſum aliquo.* Ego, *menſum. Ceſ-* 8.
*ſationem iſtam pugnæ pacticam. ioc pacti cauſa. non pu-
gnetur, nihilq́; incommodetur.* † Cap. 26. *poſt cotidianas* 9.
lectiones. Ita ferè ſemper ſcribit, non, *quotidianas*, etſi
hoc qvoqve modo interdum. *in ipſius commentariis. neq́;
jam querimoniam aut gemitus bejulatusq́;. Non ita eſſe
Plutarchum, ut philoſophum deceret. tu hoc age. ἀοργησίαν
& ἀναλγησίαν.*

Libro ſecundo.

† Cap. 1. *ad fortuitas patientiæ vices firmandi, id quoq́;* 10
&c. *Valitudine.* Ita ſemper, ut &, *benivolus* & *malivolus.*

Quæ

Quæ in belli Peloponneſiaci principiis ipſam Ath. civ. inter-
11 *necivo gerere.* † Cap.6. *Nonnulli ex Grammaticis. A timi-*
dos nautas. Omnia jam vulgata, hæ tres voces abſunt
à libro vetere. *Inlaudati.* & ſic ſemper. *non laude ſolùm*
indignus, ſed detetione. Ego ſuſpicor legendum, *deteſta-*
tione. ſqualentem, ſemper, non, ut vulgo, *ſquallentem.*
quàm jacere, unde id verbum, &c. *aut vento aut pulvere*
laborare videmus. duæ poſtremæ voces abſunt à libro ve-
tere. *Hannibal* (ſic ſemper) *M. Tullius IV. in Verrem.*
non ut ab hoſte. Nemo quisquam tam effictis eſt moribus;
ἴσως, *efflictis. Inlaudatus quoq; igitur finis eſt, &c. Sic in*
actionibus civilibus aut laudari dicitur, qui eſt nominatus.
Rectè autem ſcripſiſti, legendum ibi eſſe, *auctor. Illau-*
dabilis & innominabilis, duæ poſtremæ voces abſunt.
Dianæ Efeſiæ. Sic & *Favorinum*, non, *Phavorinum*, & a-
lia quædam eodem modo. *auro & purpura prætexta.* †
12 Cap.7. *Omnia quæ pater imp. parendum. Super ea prius*
quæ dicta ſunt. ut acceſſitum venire. Catilina aliquo aut
Tubulo. Non ergo eſt integra propoſitio dicendum. Ego,
13 *dicentium.* † Cap. 21. *procedentis noctis ſpatio. Sed ego,*
inquit, cum Lælio. lego autem *L. Ælio. triones ruſtico cete-*
14 *ro vocabulo. elegantiusq; eſſe viſum.* † Cap.22. *Atque et-*
iam appetebamus. regionesq; eſſe cœli quatuor. Septem-
triones. Japyx & *Japygem* ſemper per litteram *y*. *Sed*
qui ab æſtivâ & ſolſtitiali metâ venit. Africus, qui Græce
λίψ, *unum meridionalem ventum. Sunt qui pro octo 12.*
faciunt, tertios quatuor in mediâ, &c. *Cur mediæ ſepten-*
triones eadem, &c. *in ſuis quisque regionibus. quem ſævis-*
ſimum putant. Apuli eodem quo ipſi ſunt nomine. λεκον φε
αυτὸν ως ο καικιας νεφος. Ego, ἕλκων ἐφ' αὐτὸν ὡς ὁ και-
κίας νέφος. Vocem κακὰ omnino delendam puto, neqve
15 ſanè eſt in illo vetere. † Cap. 26. *aliter oſtrum, aliter*
crocum. nihil à vocabulo ruſi differunt. in iis tamen co-
lorib. q.m.d. denominandis. Nam phœniceus q.t. G. φοίνικα
dixiſti, & rutilus, & ſpadix phœnicei συνώνυμος. *Laſſitudi-*
nemq; minuam. Rudibus autem eſt rufus atrior, & nigrore
multo

multo inuſtus. Luteus contra ruſius color eſt dilutior. Unde ei quoq; &c. *Noſtris autem veteribus Caſin. quod in verſu H. eſt id facis.* † Cap. 29. *neq; imperioſe. ucet cibum quæ-* 16. *ſitum. idcirco die craſtini. miſit qui amicos roget. Mater jubet eos animo otioſo eſſe. Sol feruit, & ſit nihil. & dies amici nulli erant.* Ego legendum puto: *Sol feruit, & ſit nihil. it dies. amici nulli erant. Vos modo, inquit, advertite. In ipſo enim jam vertitur, cuja eſt res, non aliunde petitur. migravit. ſeges à domino* &c. *levi plerumque & inani fiducia.* Sperabam me quæ reliqua ſunt perſcripturum. Sed interpellor. Ea tamen, ſine ullâ dubitatione, intra quatriduum mittam. Ac ſi quid aliud eſt, quod me tua cauſsâ poſſe arbitrere, peto à te mi Giphani, ut tibi planè perſuadeas, te mihi ex animo cariſſimum eſſe: meqve omnia, quæ ad te pertinebunt, ſemper ſtudiosè ac diligenter procuraturum. De locis, quos emendâſti in epiſtolis Ciceronis, auctor tibi ſum, ut eos ad Manutium mittas. Et tibi ad eam rem operam meam dico. Spero eum, ut eſt vir bonus, non diſſimulaturum eſſe, quid à quo acceperit. Vale. Romæ XVII. Calend. Jan. M.D.LXIX. Clariſſimo Oratori *k)*, quæſo ut plurimam ſalutem meo nomine impertias.

Reſpondet Giphanius Epiſtolâ, quæ habetur ſuprà lib. I. 76: Magnam tibi gratiam.

EIDEM.

VII.

Conjungenda hæc eſt Epiſtola cum 77. libri I: Tùm demùm. *Nam utraq; reſpondet Giphanio ad eam, quæ legitur ſuprà lib. I. 76:* Magnam tibi.

RIſi, conferens Lambiniana cum tuis: & præter ea, qvorum tu indicem ad me miſeras, alia etiam complura

k) *Paulo Foxio. Diſertè hunc nominat ſuprà l. p. 5. circà fin.*

reperi. Tu, qvæ ab illo in puteum *l*) illum merſa ſunt, cùm tibi commodum erit, in lucem extrahas, tibiqve vindices, cenſeo. Quod me laudat, vellem tam meritò id faceret, quàm olim immeritò notavit. Eqvidem poſſum, mi Giphani, oſtendere tibi, ſi hic ſis, literas ipſius manu ſcriptas, quibus mihi gratias agit de locis quibusdam ſibi explicatis, qvos ipſe poſtea queſtus eſt à me ſibi ſubreptos eſſe. Et eas literas diligenter adſervo, non ut edam, neq; enim tanti eſſe duco, ſed ut oſtendam interdum amicis, ſi quando de me & Lambino ſermo incidit. A me quidem ſibi metuere non debet. Nunquam naturâ contentioſus fui: & nunc qvotidie magis *Lenit albeſcens animos capillus.* Tuâ potius causâ verendum eſt, ne à qvopiam audiat *ὦ γέρον*
1 *ἦ μάλα δή σε νέοι τείρουσι μαχηταί.* Sed hæc omittamus. † De *Tubulo*, ita planè in Fulvii libro omnibus literis ſcri-
2 ptum eſt. † Cap. 13. l. 1. neqve qvod divulgatum eſt placet, neqve conjectura tua, (quod veniâ tuâ dictum ſit,) mihi explet animum: præcipuè cùm ſtatim ſeqvatur. *Tum magiſter ἀρχιτέκτων.* Cogitandum igitur, ſi quid melius.
3 † In libro Fulvii, ſcito, non tantùm primum caput libri primi, ſed omnia omnino, in quibus nihil notatum à me videbis, deſiderari. Libri moles eſt perexigua: & in eo ipſo admiſta, ut dixi *m*, Valerii Maximi capita
4 propè pari numero. † *Orchio* ibi ſcriptum eſt, non *Or-*
5. *cibo.* † Libri ſecundi caput decimum in eo libro non eſt.
6. 7. † De ſcriptoris nomine expecto quæ polliceris. † De prænomine Nepotis nihil habeo, niſi qvod ſemper ſuſpicatus ſum ex C. Cornelio Nepote, librarios, qvi eandem literam bis ponere laborioſum putarent, feciſſe
8 Cornelium. Sæpe hoc ita commiſſum ſcio. † Quæ reliqva ſunt in Gellium, ſupereſt, ut exſolvam. Illud mihi

l) *alluſio ad nomen* Puteani, *ad quem Lambinus alicubi, ne Giphanium neceſſe haberet nominare, provocaverat. Repete lib. I. Ep. 76. lit. n.*

m) *Epiſt. præced.*

hi moleſtum eſt, quod eorum librorum, qvos tu maxi-
me reqviris, vix πολλοστημόριον quoddam eſt in Fulvii li-
bro. Cap. 5. lib. 3. *Arceſilaum.* Sed hoc prætereundum e-
rat ad te ſcribenti, & talia poſtea omittentur. *Incorru-
ptus tamen & à ſtupro integer. Nam qvum vocem infra-
ctam prioribus an poſterioribus.* † Cap. 6. *in VII. proble-* 9
matorum. † Cap. 9. *memoria atque ammiratione.* Sic ſæpe 10
ſcriptum reperias. *Colore puniceo, florea & comanti ju-
ba. Argos evertiſſe, cupidineq́ habendi. Eum Caſſium poſt-
ea ſ. n. eſt, victis partibus f. q. e. ſ. miſera morte oppetiiſſe.*
† Cap. 15. *Polycritam. Is Diagoras tris filios. eos omnes vi-* 11
*dit. Cùm populus gratulabundus. ibidem in ſtadio. in o-
ſculis atque in manibus. non diu poſt eam pugnam exani-
mata eſt.* † Poſt hunc locum usque ad librum novum 12
nihil eſt in illo libro vetere. In libros ſeqventes quæ-
dam ſunt, pauca quidem, ſed in iis tamen quædam non
contemnenda. Ea, ſi voles, ad te mittentur, ſimulqve, ſi
quid erit aliud, quo hoc tuum inſtitutum à me adjuvari
poſſe arbitreris. Vale. Romæ prid. Kal. Jan. *n)* M.D.LXIX.

Reſpondet Giphanius ſuprà lib. I. epiſt. 78: Pauld
tardius.

M. ANTONII MURETI
In libros Variarum Lectionum *o)* præfatio, AD HIPPOLYTUM ESTENSEM, Cardinalem ac Principem illuſtriſſimum, Singularem omnium honeſtarum artium Patronum.

n) in hâc adſcribendâ die errorem admiſſum eſſe notavi ad lib. I. Epiſt. 76. in fine.

o) Hi novendecim hodie leguntur. Atq. tot exhibet Tomus II. Lampadis Gruterianæ. Sed initiò cum hâc præfatione non niſi octo prodiiſſe, vel è lib. III. Epiſt. 79. intelliges infrà. Prodierunt autem an. 1559. id quod ex hujus anni editione Venetâ colligo.

IIX.

MAgnopere peccare mihi viderer Hippolyte, Cardinalis illuſtriſſime, ſi ocium illud, qvod & plurimum & honeſtiſſimum tuâ mihi benignitate conceditur, aliâ ulla re, quàm literarum, & earum artium, quibus te inſigniter oblectari video, aſſiduâ tractatione conſumerem. Nam cùm ea te præcipuè cauſa commoverit, ut aditum mihi ad familiaritatem tuam ultro patefaciendum putaris, qvòd ad te de meâ erga illas incredibili voluntate, meis fortaſſe ſcriptis, & amicis de me ſummorum hominum concitata ſermonibus fama pervenerat: quis me ferendum putet, niſi quam de me opinionem incognito adhuc & abſente conceperas, eam præſens ipſe omni ſtudio, omniqùe corporis & animi contentione confirmem? Ita igitur facio, quarum artium ſingularis pulchritudo mentem meam, usqve à puero, admirabili qvodam ſui deſiderio incenderat, eas nunc demum beneficio tuo aliis omnibus curis ſolutus, magno & alacri animo perſeqvor; neqve ſanè committo, ut, qui me tibi tanquam hominem & non ineruditum, & eruditionis ac doctrinæ ſitientiſſimum commendârunt: cùm in illo priore indulſerint amori erga me ſuo, in hoc etiam altero eidem obſecuti, ac non potiùs id, qvod exploratum haberent, verè apud te teſtati eſſe videantur. Quod cùm facio, primùm, qvo nihil dulcius eſt, nihil optabilius, naturæ meæ propenſionem ſeqvor. Verè enim hoc tibi affirmare poſſum: ſi quis mihi Deus omnes opes, omnia commoda, omnem potentiam proponat, eâ lege ac conditione, ut ſemel deponam hæc ſtudia, & has qualescunqve literulas, altrices adoleſcentiæ meæ, fidiſſimas meorum omnium temporum comites, deſeram: nunquam id faciam; neq; quicquam tanti eſſe ducam, qvod mereri velim, ut à ſuaviſſimo earum amplexu & contubernio abducar. Quare, ut dixi, cum in eas toto pectore incumbo, naturæ meæ pareo, idqve facio, quod ſi facere vetarer, vitalem mihi eſſe vitam non putarem. Deinde, qvo mihi nihil prius

ac

ac potius neqve eſt, neqve eſſe debet, voluntati tuæ, morem gero. Sæpe enim mihi, quæ tua eſt humanitas, affirmâſti, nullum tibi à me genus obſequii præſtari poſſe jucundius, quàm, ſi omne tempus arbitratu meo ponerem in literis, & aliquid aſſiduè, quantum in me eſſet, excuderem, quod & mihi ornamento, & aliis uſui, & tibi oblectationi eſſe poſſet. Neqve verò me, ut id faciam, oratione tantùm cohortaris, verùm etiam exemplo. Quid enim facere nos oportet, qvicunque tuis opibus non aliam ob cauſam fovemur, ſuſtentamur, ornamur, quàm ut in his ſtudiis omni cogitatione defixâ, dies noctesqve exerceamur: cum te, te inquam ipſum, quem moderatrix humanarum rerum providentia in altiſſimo dignitatis gradu collocatum, perpetuâ graviſſimorum munerum procuratione diſtrictum teneri voluit, inter tot, tam graves, tam multiplices curas, tantoperè ad tranquillitatem & ſalutem publicam pertinentes, qvotidie tamen aliquid temporis harum artium tractationi tribuere videamus? Nimirum & unusquisqve noſtrûm naturæ ſuæ, ut ait poëta quidam, ſemina ſeqvitur: & quibuscum diu ac familiariter vixit, eorum mores & inſtituta vivendi facilè ac libenter imitatur. Te verò cum omnis honeſtatis ac dignitatis amantiſſimum, omnium, quæ ad comparandam veram ac ſolidam gloriam pertinent, appetentiſſimum natura genuiſſet: conſecuta deinde Franciſci Valeſii, Galliarum regis optimi ac maximi, intima illa, quâ tot annos uſus es, conſuetudo magis etiam incitavit ad eaſdem illas vias, in quas ipſa te natura deduxerat, animoſius & conſtantius perſequendas. Ille homines eruditos ad ſe ex omnibus orbis terrarum partibus, ampliſſima eorum induſtriæ præmia ſtatuens, convocabat: idem illud exemplum jam dudum Italia te, maximâ cum tuâ laude, renovantem intuetur. Ad regalem illius menſam non ullum acroama aut libentiùs, aut ſæpius, quàm vox alicujus eruditi hominis, audiebatur: epulæ quoqve tuæ quotidie nullâ re magis, quàm graviſſimis, & honeſtiſſimis virorum doctrinâ præſtantium ſermonibus, condi-

condiuntur. Ille igitur ad cæteras ſuas laudes eam addidit, qua nulla, meo quidem judicio, major eſt, nulla præclarior, ut communi omnium populorum conſenſu Literarum Pater nominaretur: idem illud cognomen tibi apud poſteros tributum iri, cuivis perfacile eſt, qvi tuam erga homines liberalium artium ſcientiâ excultos munificam planèqvè regiam voluntatem cognoverit, augurari, Nos interea, qvi per te hoc otio fruimur, omnem induſtriam eò conferre oportet, ut, quacunqve ratione poſſumus, heroicas ac propèdivinas virtutes tuas omni genere monimentorum ad immortalem poſteritatis memoriam conſecremus: non qvòd rerum à te geſtarum gloria noſtro teſtimonio indigiat; ſed qvòd alia nobis via nulla relinquitur, qvâ ingrati animi notam effugere valeamus. Igitur alii quidem, quibus major doctrinæ copia eſt, alia tibi graviora, & majoris operæ inſcribent: ego autem, qui nondum eam facultatem conſecutus ſum, ut à me quicqvam egregium expectari debeat, ſcribam tamen qualiacunqve potero, & hiſce parvis ac tenuibus munuſculis teſtabor hominibus magnitudinem obſervantiæ erga te meæ. Illud quidem certè omni ope conabor efficere, ut ſcripta mea, ſi nullam aliam ob cauſſam in pretio ſint, utilitate tamen tueantur ipſa ſe, & hoc ſaltem nomine à ſtudioſis hominibus non negligantur. Qvod & aliàs feci, & in iis maximè, qvos nuper apud te ſcripſi, Variarum lectionum libris. Primùm enim cùm in præſtantiſſimis utriusq; linguæ ſcriptoribus multa, vel temporum vel hominum culpâ, corruptè & depravatè legantur; eaqve res vel non animadverſa errorem, vel animadverſa moleſtiam, & difficultatem legentibus objicere ſoleat: ejus incommodi ut pars aliqua per me tolleretur, operam dedi. Deinde, cùm & illud conſtet, veteres latinos ſummo ſtudio eſſe in Græcorum imitatione verſatos, & eorum locorum, qvos illi ab his acceptos in uſum ſuum tranſtulerunt, diligens, & accurata notatio magnam his temporibus utilitatem habere credatur: hujus qvoqve generis inſpergenda nonnulla eſſe

eſſe duxi. Narratiunculas etiam aliqvot admiſcui quarundam hiſtoriarum, quæ neq; contritæ ac communes eſſent; neqve fore injucundæ cognitu viderentur. Ubi autem ita res tulit, ut ab iis, qui vel ætate noſtrâ, vel etiam ſuperioribus temporibus in hoc ipſo curriculo induſtriam ſuam exercuerant, diſſentirem: feci id, ut & natura & conſuetudo mea fert, liberè; ſed eâ tamen moderatione ſervatâ, ut, imminutam eſſe à me dignitatem ſuam, nemo conqveri poſſit, niſi qui tantum ſibi tribuat, ut errare ſe poſſe non putet: qvod neque cuiquam unquam contigit, & majus eſt, quàm ut convenire in humanam fragilitatem queat. Sed nos quid fecerimus, ipſa res indicabit: teſtatum quidem omnibus eſſe volumus, nihil aliud nobis propoſitum fuiſſe, quàm ut ſine cujusquam offenſione, auxilii aliquid attuliſſe huic ſtudiorum generi diceremur. A te autem, Hippolyte Principum decus, etiam atque etiam petimus, ut quâ nos humanitate in familiarium tuorum numerum recipere dignatus es, eâdem hos labores noſtros, qui nullâ re magis, quàm tui nominis auctoritate, nixi, in publicum prodeunt, tibi accipiendos putes; neqve tam, quid amplitudini tuæ conveniat, quàm, quid præſtari à nobis poſſit, expendas: nam & hæc ipſa, novis indies acceſſionibus creſcent, & alia ſuo tempore quæ tibi gratiora fore confidimus, proferentur.

PRÆFATIO p) IN VERSIONEM LATINAM Libri quinti Ethicorum Ariſtotelis.

M. ANTONIUS MURETUS AUDITORIBUS SUIS.

IX.

CUm hunc Ariſtótelis librum vobis explicaturus eſſem, multis de cauſſis mihi faciendum putavi, ut eum priùs latinè

p) *Vel Programma potiùs. Legitur autem & in Commentariis Mureti in Ariſtotelis Nicomachea p. 304.*

latinè à me converſum ederem. Primùm qvoniam, etſi in ceteris libris explicandis conatus eram efficere, ut ne ii qvidem, qvi græcarum literarum rudes ſunt, aditum ſibi ad me audiendum peregrinitate ſermonis occluſum eſſe qvererentur: non obſcuris tamen multorum ſermonibus aures meæ qvotidie verberabantur, conqverentium, crebro illo vocum græcarum interjectu retardari intelligentiam ſuam; planiora ſibi multò & expeditiora omnia fore, ſi latinè dicerentur. Horum igitur ſtudio aliqvid tribuendum eſſe duxi. Deinde ſubmoleſtum ipſi mihi nonnunqvam erat, (verum ut fatear,) tantum qvotidie operæ, ac temporis in reddendis ſingulis vocibus ponere: ut mihi qvoqve ſatius videretur, ſemel illo labore defungi. Nam cùm ſingulæ diſputationes noſtræ in unius horæ curriculum concludantur, ex eoqve ipſo aliqvid ſæpe multis occaſionibus delibetur, ac detrahatur, adhibenda parcimonia eſt, videndumqve omni ſtudio, ut id ſaltem, qvod datur, quàm poſſumus optimè & utiliſſimè collocetur. Jam è tam brevi tempore non multum poteſt tractandis rebus relinqui, ſi aliquid ex eo ſingula verba decerpant. Præcipuè autem hic liber propter mirificam quandam rerum ac ſententiarum ſubtilitatem poſtulare qvodammodo videbatur, ut, quò liberiores animi noſtri totos ſe ad eas penitus cognoſcendas darent, illa altera pars laboris & vobis & mihi demeretur. Fuére & aliæ hujus mei conſilii cauſſæ, quas nihil neceſſe habeo pluribus perſequi. Dedi autem operam, quantum quidem in me fuit, ut Ariſtotelis non ſententiam modò exprimerem, ſed genus ipſum dicendi, quoad liceret, imitarer. Nam cum ſuo quiſqve modo & loqvatur & ſcribat, alioſqve anguſta, preſſa, conciſa, alios ampla, copioſa, redundans delectet oratio: non ſatis probo conſilium eorum, qui, cùm Ariſtoteles ſiccitatem quantam tenuitatemq; dicendi, contrà Cicero copiam & ubertatem adamaverit, neque quidquam tam diſſimile ſit, quàm eorum inter ſe dicendi genus, Ariſtotelem tamen interpretantes, quia ſe, quàm poſſunt Ciceronis ſimillimos

limos eſſe cupiunt, quæ ab illo & breviter, & ſubobſcurè dicta ſunt, ea hujus more dilatant, atque diducunt. Sed ſuum cuique, ut dicitur. Ego an, quod volui, aſſecutus ſim, neſcio, aut potius id non aſſecutum eſſe me, ſcio: certè quidem, quod in hoc genere optimum eſt, id me ſecutum eſſe, ac propoſitum habuiſſe confido. Neqve damno induſtriam eorum, qui aut ante me, aut poſt me, (ſi quidem jam duodecim anni ſunt, cùm hujus libri interpretatio mea primum edita eſt,) in his rebus latinè tractandis elaborârunt. Quorum etiam quidam auxilio ad eam rem meo uſos eſſe ſe, non diffitentur. Neqve tantùm, ut ille dixit, poſterior dies prioris diſcipulus eſt, ſed etiam magiſter. Multa aliter olim accipiebam, aliter hodie accipio: Græcos etiam libros multo pluribus locis depravatos eſſe video, quàm tunc arbitrabar. Itaq; neceſſe eſt, multa longè ſecus in eorum interpretationibus, quàm in meâ, legi. De quibus non intelligentes modò, ſed etiam eos, qui ſibi tales videntur, qvorum omnis ætas magnam copiam extulit, judicaturos eſſe proſpicio. Horum ego neqve alteros rejicio, neqve alteros extimeſco: eſt ejusdem ingenii, & eruditorum admonitiones amare, & indoctorum maledicta contemnere. Ubi, & cur à ceteris diſſenſerim, vos quidem & qvotidie ex me ipſo, ceteri autem ex commentario, quem, cùm primum licebit, edituri ſumus, intelligent. Romæ. Kal. Martii, Anno M.D.LXV.

M. ANTONIUS MURETUS BERNARDINO LAUREDANO ANDREÆ F. PATRICIO VENETO.

S. P. D.

X.

Dedicatio eſt Scholiorum in Catullum. Cujus quidem pœnituiſſe poſteà Muretum intelliges è lib. I. Ep. 8. ubi ſcribit: Omninò Venetiis &c.

PRæſtantium Poëtarum Bernardine Lauredane adoleſcens clariſſime, neqve magna ūnqvam copia & ſemper magna laus fuit. Copia ne fuerit, id in cauſsâ eſt, qvòd in cæteris facultatibus nemo eſt, duntaxat eorum, qui hebeti penitus ingenio non ſunt, qvi non adhibito labore, ſi minùs excellere, at certè ad mediocritatem aliquam pervenire ſe poſſe confidat: in hac, niſi ab iis, qvos ipſa qvodammodo natura ad eam, finxerit, labore, diligentiâ, vigiliis effici nihil poteſt. Ea ipſa res in hominum animis admirationem peperit poëtarum: obſtupefactis videlicet hominibus, cum viderent alios ſponte quâdam, & propenſione naturæ, ſine ullo labore ea fundere, quæ cum omnibus eloqventiæ luminibus interlita, tum ſparſa multifariam eruditionis variæ notis, non tantùm dulci ſono tenerent aures, ſed etiam omni genere affectuum, intimos audientium ſensûs cogitationesqve tentarent; alios contra ingenuarum artium ſcientiâ perpolitos, nullâ tamen diligentiâ, aut diuturnitate ſtudii conſequi poſſe, ut aliqvo inter poëtas numero ac loco haberentur. Ut autem omni elegantis doctrinæ tractatione, ita hujus qvoqve virtutis præſtantiâ, longè ſupra ceteros, Græcorum hominum ingenia floruerunt. Romani & ſeriùs attigerunt poëticam, & coluerunt negligentiùs, & minimè longo tempore in rectè ſcribendorum poëmatum viâ perſtiterunt: ſiquidem cùm à rudibus apud eos poëtica profecta principiis tandem per multos gradûs ad Virgilium perveniſſet, (qvo ego homine nihil ſtatuo fieri potuiſſe divinius,) ita poſtea cæpêre ingenia in deterius labi, ut mirum ſit, quanta, quàm brevi tempore, ſit conſecuta mutatio. Hiſpani poëtæ præcipuè & Romani ſermonis elegantiam contaminârunt, & cùm inflatum qvoddam, & tumidum, & gentis ſuæ moribus congruens invexiſſent orationis genus, averterunt exemplo ſuo ceteros à rectâ illâ, & ſimplici, in quâ præcipua poëtarum ſita laus eſt, & in quam ſuperiores omni ſtudio incubuerant, imitatione naturæ. Itaqve ferè poſt Auguſti tempora, ut quiſq; verſum maximè inflaverat, ſententiam maxi-

maximè contorſerat, eo deniqve modo locutus fuerat, qvo nemo ſeriò ſoleret loqui: ita in pretio haberi cepit. Quin etiam fucatus ille ſplendor, & adulterina eloqventiæ ſpecies ita nonnullorum, qui veræ eloqventiæ guſtum non habent, occœcavit animos, ut his qvoqvè temporibus extiterint Hiſpani duo, homines ceteroqvi & in primis eruditi, & ſcriptis editis nobiles, qvorum alter Lucanum Virgilio, alter Martialem Catullo anteponere veritus non eſt. Qvorum ab utroque ita diſſentio, ut, ſi quis DEUS poteſtatem mihi optionemque faciat, non dicam Virgilii, cui videor injuriam facere, ſi eum ullo modo cum ceteris comparem, ſed Ennii alicujus, aut Furii, quàm Lucani, multò ſimilem in ſcribendo eſſe me malim; inter Martialis autem & Catulli ſcripta, tantum intereſſe arbitrer, quantum inter dicta ſcurræ alicujus de trivio, & inter liberales ingenui homines jocos, multo urbanitatis aſperſos ſale. Neqve verò negaverim, multa in Martiale qvoqve non inſcienter dicta reperiri: ſed profectò deteriorum longè numerus major eſt. Latinæ quidem orationis nativa illa, minimeqve quaſi pigmentis infuſcata germanitas in Martiale nulla eſt, in Catullo præcipua. Iis de cauſſis, cùm ab illo altero, neſcio qvo modo, ſemper abhorruiſſem: Catullum contra nunquam non mirabiliter amavi. Itaque legebam eum adoleſcentulus ſtudiosè, magnamqve operam ad lepores illius intelligendos conferebam; nihil tamen minus cogitans, quàm fore unquam, ut in eum commentarios ſcriberem. Sed, cùm haud ita pridem veniſſem in Italiam, & ut eam regionem aſpicerem, quà qui æqvo animo carent, mihi quidem antiquitatis memoriam ſatis colere non videntur, & mehercule, verum ut dicam, cùm alios eruditos homines, tum Paulum inprimis Manutium ut cognoſcerem, quod in ejus ſcriptis mihi videbar animadvertiſſe expreſſas quasdam excellentis doctrinæ eximiæqve probitatis notas; mihiqve divinâ quâdam virgulâ contigiſſet, ut non pedem penè prius in hâc civitate ponerem, quàm in amicitiam ipſius familiaritatemq;

temq; intimam admitterer; ipſeq; aliquot diebus pòſt de meis ſermonibus collegiſſet, quantoperè me ejus poetæ ſcripta caperent: Quin tu, inquit, M. Antoni, quæ in hoc genere notaſti, ea in publicum profers, fructumq; laboris tui cum ceteris antiquâ illâ naturæ atqve humanitatis lege communicas? ibi tum ego cùm & longè aliarum virium opus illud eſſe dixiſſem, & protuliſſem alia multa, quæ mihi ad eam cogitationem ſuſcipiendam ſanè quam incommoda eſſent; eaqve ipſe amicè admodum refutare pergeret, (noſti autem divinam hominis illius in dicendo ſuavitatem:) non priùs deſtitit, quam me impulit deniq; ſibi ut reciperem, me id primo qvoqve tempore eſſe facturum. Neq; verò diu fidem meam liberare diſtuli, ut qui inter varias occupationes, homo alioqvi laboris non nimium tolerans, hoc tamen, quicquid eſt, trium menſium, aliqvantò etiam minore, ſpatio abſolverim. Nunc haſce vigilias meas Bernardine Lauredane, multæ ſunt cauſæ quamobrem tibi dicatas velim. Natus es ex amplâ cumprimis & nobili familiâ, & ex quâ ea Venetæ civitatis lumina extiterunt, quorum claritatem nulla unquam inobſcurabit oblivio. Præterea eſt hoc generi veſtro prope fataliter datum, ut ametis literas, hominesqve earum ſcientiâ excultos benignitate veſtrâ comprehendatis. Non longè abierimus; pater ipſe tuus, vir ut omnes nôrunt, omni egregiæ virtutis laude cumulatiſſimus, ita literarum amore incenſus eſt, ut eâ, quâ ubique plurimum valet, auctoritate & gratiâ permagnam optimorum librorum, ſignorum, nomiſmatumq; veterum, ceterorumq; antiquitatis monimentorum copiam ex universâ Europâ diligentiſſimè collegerit. Itaque ut augusta quædam Muſarum ædes, ita domus veſtra Venetiis ab eruditis hominibus freqventatur. Hæc cum magna ſint, ut certè ſunt: tamen ex te ipſo poſſunt innumerabilia magis propria tuæ laudis argumenta deſumi: ingenium excellens, acre ac indefeſſum literarum ſtudium, optimarum artium cognitio tanta, quantam tu cum paucis aliis in iſtam ætatis viriditatem cadere poſſe docuiſti; tum,

qvod

quòd præcipuum eſt, ita compoſiti mores, ut juventus tua multorum ſenectuti exemplo eſſe poſſit. Vel his ſuperioribus menſibus, cum ad M. Antonii Triviſani Principis optimi, propinqui tui, luctuoſam bonis omnibus mortem funebri laudatione q) honeſtandam unus ex omni Venetæ nobilitatis flore delectus es: quantâ, Deum immortalem, orationis & gravitate & copiâ, qvantâ omnium, qui aderant, non approbatione tantùm, verumetiam admiratione dixiſti? ut jam tum ſperare non dubiè ſenatus populusq; Venetus cœperit, quæ tam diſertè in alio laudares, ea te aliquando re, atq; operibus præſtiturum. Igitur cùm eam orationem in publicum emiſiſſes, nemo repertus eſt, qui non in cœlum tolleret; aut, ſi qui poſtea fuerunt, qui eam clanculum extenuarent verbis, eos ſatis conſtat, vel craſſitudine ingenii, ne illius pulchritudinem perviderent, vel, ne pro dignitate commendent, veteri morbo perpetuæ in omnes bonos invidiæ impediri. Acceſſere his propè qvotidiani mecum Pauli Manutii de tuâ laude ſermones, in cujus tu viri ore planè habitas: ita enim frequenter, ita cupidè de te loqvitur, ut mihi nunquam omnino quam cùm de te dicere ingreſſus eſt, facundior eſſe videatur. Attigi breviter ea, quæ, me, ut hunc librum tuo nomini potiſſimùm inſcriberem, impulerunt. Nunc à te, adoleſcens ornatiſſime, etiam atque etiam peto: primum, ut munuſculum hoc non ex ſuâ magnitudine, ſed ex meo tibi gratificandi animo ponderes; deinde, ut ſi quando eorum rationem inibis, qvos eximiæ tuæ virtutis admiratio adjunxit tibi, me quoqve ſi videtur, eorum adſcribendum numero exiſtimes. Venetiis, Id. Oct. M.D.LIV.

M. ANTONIUS MURETUS TORQVATO BEMBO PETRI F. *S.D.*

XI. De-

q) *Extat ea inter Orationes funebres, in morte Pontificum, Imperatorum, Regum, Principum &c. habitas, & excuſas, Hanov. A. 1613. p. 107.*

XI.

Dedicatio eſt Scholiorum in Tibullum. Mentio autem ejus ſuprà lib. I. Epiſt. 9.

MAgnâ felicitate mihi carere videor, Torqvate Bembe, quòd non ita maturè in Italiam venerim, ut Patrem tuum, virum immortalitate digniſſimum, videre, atque alloqui poſſem. Nam & incredibilem quandam voluptatem hauſiſſem ex illius herois aſpectu, qui aut ſolus, aut præcipuè effecerat, ut ne hæc ætas ſuperioribus ſeculis inviderer: & effeciſſem, niſi valde fallor, ut ipſe me, pro humanitate illâ, quâ complectebatur omnes, in quibus eſſet aliqua non alieni à Muſis ingenii ſignificatio, non usqvequaque ſibi deſpiciendum putaret. Nunc, qvando id, qvod cuperem, conſequi nullo modo poſſum; certè quidem id, quod proximum eſt, ſedulo facio: colo, quâcunqve ratione licet, memoriam illius; & cùm in omni ſermone, tum in ſcriptis meis, libentiſſimè facio, ut eum laudem, qui mihi neque à me, neque à qvoqvam ſatis laudari poſſe unquam videtur. Neqve verò ita ſum amens, ut ad gloriam ipſius quicquam meo teſtimonio poſſe adjici cenſeam: ſed ita planè judico, ut Deus, qui nullius præconio indiget, laudari ſe tamen ab hominibus vult: ſic beatas illas mentes, in cœlum receptas, & cum Deo conjunctas, gaudere, cùm ſe à nobis coli ac celebrari vident. Ergo perindeac ſi hujus rei ſenſus ad Petrum ipſum Bembum perventurus ſit, ita de ipſius admirabili doctrinâ, ſingulari eloqventiâ, ceteriſque virtutibus, qvoties occaſio eſt, prædico. Qvod ſive ita eſt, gaudeo; ſive ipſe me fallo, tamen hunc errorem, qui me tantoperè delectat, mihi eripi nolim. Equidem non ſolùm quæ ille nobis monumenta ingenii ſui plurima ac pulcherrima reliquit, accuratè pervolutare, verùm etiam imagines corporis ipſius ſtudioſè contemplari ſoleo, magnamque ex eis oblectationem capio, quòd illæ mihi ipſum ante oculos conſtituere videantur. Jam ſi aut depictam in tabulâ, aut marmore expreſſam aut in ære argen-

argentóve inſculptam Petri Bembi imaginem prope divino cultu afficere ſolitus ſum: quid me tibi facere par eſt, Torqvate Bembe, qvem nobis divinus ille vir vivam & ſpirantem tum corporis tum multò magis ingenii ac virtutum ſuarum imaginem reliqvit? Itaqve ut intelligas, te à me tanti fieri, quanti æqvum eſt & talis viri filium, & talem filium, qvi paternæ gloriæ præclarè omni ex parte reſpondeat: mitto ad te muneri Tibullum, hoc eſt, cum poetam, qvem pater tuus feliciſſime expreſſit, emendatum à me, & brevibus ſcholiis illuſtratum, qui tibi teſtimonium aliqvod ſit incredibilis obſervantiæ erga te meæ. Parvum munus, fateor: ſed & à magno animo proficiſcitur, & majora alia ſubſeqventur, ſi hoc tibi non ingratum fuiſſe cognovero. Vale Non. Maji, M.D.LVIII. Patavio.

M. ANTONIUS MURETUS FRANCISCO GONZAGÆ Ferdinandi F.

S. D.

XII.

Dedicatio eſt Scholiorum in Propertium.

NOn injuriâ dubitatum eſt à veteribus, Franciſce Gonzaga adoleſcens præſtantiſſimè, Tibullóne an Propertio deferendus eſſet inter Latinos poëtas elegiæ ſcribendæ principatus. Nam ut inſunt in utroque permulta, qvæ eos, vulgarium numero exemptos, in edito atqve eminenti ſtatuant loco; ſic propriæ qvædam extant, & elucent in utroqve virtutes, qvibus ûterqve alterius palmam ambiguam facere videatur. Summa in Tibullo elocutionis elegantia, & proprietas; ſumma in Propertio eruditionis poëticæ copia, & varietas. In illo Romana prope omnia; in hoc pleraque transmarina. Illum nativa quædam, & incorrupta Romani ſermonis integritas, in mediâ urbe natum & altum eſſe, perſpicuè oſtendit; hunc præter cetera

forma

forma & character ipſe dicendi in Græcorum poetarum ſcriptis aſſiduiſſimè verſatum eſſe demonſtrat. Cumque à ſapientiſſimis viris traditum ſit, duo eſſe præcipua poeticæ dictionis ornamenta, τὸ σαφὲς, καὶ τὸ ξενικὸν: illo Tibullus, hoc Propertius excellere videtur. Mollior ille, & delicatior; nervoſior hic & accuratior. Illo magis oblectére; hunc magis, ut opinor, admirére. Illum judices ſimpliciùs ſcripſiſſe, quæ cogitaret; hunc diligentiùs cogitaſſe, quid ſcriberet. In illo plus naturæ; in hoc plus curæ, atque induſtriæ fuiſſe perſpicias. Quæ cùm ita ſe habeant; perdifficile eſt decernere ac conſtituere, uter alteri præſtet. Nam ſi præcipua laus poëtarum in imitatione conſiſtit: mihi qvidem videtur Tibullus varios illos fluctuantis animi motus, qvibus amantes agitari ſolent, meliùs imitatus eſſe; ſin, ut quidque ad optimum proximè accedit, ita ipſum qvoqve optimum judicandum eſt: crediderim ſanè veterum illorum Græcorum, ac præcipuè Callimachi, Propertium haud paulò ſimiliorem fuiſſe; qvâ etiam fiduciâ ipſe ſe Romanum Callimachum vocare auſus eſt. Sed hæc ut ſunt, neqve noſtrum eſt, neqve cujusquam hominis pudentis, & conſiderati, qvâ de re veteres illi, quorum fuit & doctrina major, & judicium acrius, non liquere pronnunciàrunt, de eâ certi quicquam conſtituere, & litem ſecundùm alterutrum dare. Satius fuerit, utrunque ſtudiosè ac diligenter evolvere, utriusque virtutes accuratè perpendere, utrumque ſibi ad imitandum proponere, ſi quando fortè nos ad tentandum idem poëmatis genus aut voluntas adducet, aut naturæ impetus feret. Quæ ego omnia, Franciſce Gonzaga, quantum quidem in me fuit, ſummo ſtudio adoleſcens factitavi: non enim facilè concesſerim multis, qui hos poetas aut ſæpius, aut accuratiùs legerint, aut verò plus operæ poſuerint in eorum virtutibus imitando exprimendis. Ex qvo autem in me juvenilis illa, quâ ſtudia poëtica foventur, alacritas deferbuit, animùmqve ſibi meum graviorum, & hac ætate digniorum artium tractatio vendicavit: temperare mihi tamen non

poſſum,

poſſum, qvin ſæpe eos in manibus habeam, horisqve ſubſecivis graviorum ſtudiorum aſperitatem hoc qvaſi condimento amœnitatis mitigem ac molliam. Quin etiam ut non occupationes tantùm meæ, verùm remiſſiones qvoqꝫ animi afferant aliquid utilitatis hominibus: confero ſtudium non mediocre ad libros eorum perpurgandos, & ad locos, ſi qvos mihi fortè intelligere videor, qui non ita ſint omnibus pervii, explicandos. Tale igitur quiddam his diebus in Propertio præſtiti: & cum admirabili deſiderio tenerer inſinuandi me aliquâ in amicitiam tuam, iter mihi ad eam præmunire hoc munuſculo volui. Ut autem à te cognoſci cuperem, ne vivam, ſi me aut divitiæ, quibus abundas, aut generis tui claritas, aut quicquam deniq; præter maximas tuas, & jam nunc omnium ſermone celebratiſſimas virtutes incitavit. Nam opulentorum, qvi honeſta ſtudia ſpernant, non modò non ambire, ac perſeqvi, ſed aſpernari etiam, ac refugere amicitias ſoleo, non ſemel expertus, nihil eſſe ejusmodi hominibus φορτικώτερον: generis autem nobilitas in iis demum habet aliqvid gloriandum, qui faciunt id, qvod tu, hoc eſt in iis, qui omni ope moliuntur efficere, ut ne minus ipſi ſplendoris poſteris ſuis tradidiſſe, quàm à majoribus accepiſſe videantur. Itaque colunt te quidem homines & obſervant, ut magni illius Ferdinandi Gonzagæ, ſapientiſſimi, fortiſſimi, fortunatiſſimi Imperatoris, filium: ſed multò te, mihi crede, impenſiùs colunt, quòd eam te viam ingreſſum, aut potiùs in eâ jam longè progreſſum vident, in quâ ſi, ut ſpes minimè dubia eſt, perſtiteris, non ille apud poſteros tot victoriis, tot opimis ſpoliis, tot trophæis, quàm te filio, clarior ſit futurus. Sed illius quidem res geſtæ cùm aliorum monumentis celebrabuntur, tum præcipuè ſcriptis Antonii Poſſevini, familiaris tui, eruditiſſimi hominis, & ad conſcribendam hiſtoriam facti, tradentur memoriæ hominum ſempiternæ: tuas autem hoc loco pluribus perſequi nolo, tum, ne modum epiſtolæ excedam, tum, quod mihi veniunt in mentem Euripidis verſus:

latinè à me converſum ederem. Primùm qvoniam, etſi in ceteris libris explicandis conatus eram efficere, ut ne ii qvidem, qvi græcarum literarum rudes ſunt, aditum ſibi ad me audiendum peregrinitate ſermonis occluſum eſſe qvererentur: non obſcuris tamen multorum ſermonibus aures meæ qvotidie verberabantur, conqverentium, crebro illo vocum græcarum interjectu retardari intelligentiam ſuam; planiora ſibi multò & expeditiora omnia fore, ſi latinè dicerentur. Horum igitur ſtudio aliqvid tribuendum eſſe duxi. Deinde ſubmoleſtum ipſi mihi nonnunqvam erat, (verum ut fatear,) tantum qvotidie operæ, ac temporis in reddendis ſingulis vocibus ponere: ut mihi qvoqve ſatius videretur, ſemel illo labore defungi. Nam cùm ſingulæ diſputationes noſtræ in unius horæ curriculum concludantur, ex eoqve ipſo aliqvid ſæpe multis occaſionibus delibetur, ac detrahatur, adhibenda parcimonia eſt, videndùmqve omni ſtudio, ut id ſaltem, qvod datur, quàm poſſumus optimè & utiliſſimè collocetur. Jam è tam brevi tempore non multum poteſt tractandis rebus relinqui, ſi aliquid ex eo ſingula verba decerpant. Præcipuè autem hic liber propter mirificam quandam rerum ac ſententiarum ſubtilitatem poſtulare qvodammodo videbatur, ut, quò liberiores animi noſtri totos ſe ad eas penitus cognoſcendas darent, illa altera pars laboris & vobis & mihi demeretur. Fuére & aliæ hujus mei conſilii cauſſæ, quas nihil neceſſe habeo pluribus perſequi. Dedi autem operam, quantum quidem in me fuit, ut Ariſtotelis non ſententiam modò exprimerem, ſed genus ipſum dicendi, quoad liceret, imitarer. Nam cum ſuo quiſqve modo & loqvatur & ſcribat, alioſqve anguſta, preſſa, conciſa, alios ampla, copioſa, redundans delectet oratio: non ſatis probo conſilium eorum, qui, cùm Ariſtoteles ſiccitatem quantam tenuitatemq; dicendi, contrà Cicero copiam & ubertatem adamaverit, neque quidquam tam diſſimile ſit, quàm eorum inter ſe dicendi genus, Ariſtotelem tamen interpretantes, quia ſe, quàm poſſunt Ciceronis ſimillimos

limos eſſe cupiunt, quæ ab illo & breviter, & ſubobſcurè dicta ſunt, eâ hujus more dilatant, atque diducunt. Sed ſuum cuique, ut dicitur. Ego an, quod volui, aſſecutus ſim, neſcio, aut potius id non aſſecutum eſſe me, ſcio: certè quidem, quod in hoc genere optimum eſt, id me ſecutum eſſe, ac propoſitum habuiſſe confido. Neqve damno induſtriam eorum, qui aut ante me, aut poſt me, (ſi quidem jam duodecim anni ſunt, cùm hujus libri interpretatio mea primum edita eſt,) in his rebus latinè tractandis elaborârunt. Quorum etiam quidam auxilio ad eam rem meo uſos eſſe ſe, non diffitentur. Neqve tantùm, ut ille dixit, poſterior dies prioris diſcipulus eſt, ſed etiam magiſter. Multa aliter olim accipiebam, aliter hodie accipio: Græcos etiam libros multo pluribus locis depravatos eſſe video, quàm tunc arbitrabar. Itaq; neceſſe eſt, multa longè ſecus in eorum interpretationibus, quàm in meâ, legi. De quibus non intelligentes modò, ſed etiam eos, qui ſibi tales videntur, qvorum omnis ætas magnam copiam extulit, judicaturos eſſe proſpicio. Horum ego neqve alteros rejicio, neqve alteros extimeſco: eſt ejusdem ingenii, & eruditorum admonitiones amare, & indoctorum maledicta contemnere, Ubi, & cur à ceteris diſſenſerim, vos quidem & qvotidie ex me ipſo, ceteri autem ex commentario, quem, cùm primum licebit, edituri ſumus, intelligent. Romæ. Kal. Martii, Anno M.D.LXV.

M. ANTONIUS MURETUS BERNARDINO LAUREDANO ANDREÆ F. PATRICIO VENETO. *S. P. D.*

X.

Dedicatio eſt Scholiorum in Catullum. Cujus quidem pœnituiſſe poſteà Muretum intelliges è lib. I. Ep. 8. ubi ſcribit: Omninò Venetiis &c.

PRæſtantium Poëtarum Bernardine Lauredane adoleſcens clariſſime, neqve magna ûnqvam copia & ſemper magna laus fuit. Copia ne fuerit, id in cauſsâ eſt, qvod in cæteris facultatibus nemo eſt, duntaxat eorum, qui hebeti penitus ingenio non ſunt, qvi non adhibito labore, ſi minùs excellere, at certè ad mediocritatem aliquam pervenire ſe poſſe confidat: in hac, niſi ab iis, qvos ipſa qvodammodo natura ad eam, finxerit, labore, diligentiâ, vigiliis effici nihil poteſt. Ea ipſa res in hominum animis admirationem peperit poëtarum: obſtupefactis videlicet hominibus, cum viderent alios ſponte quâdam, & propenſione naturæ, ſine ullo labore ea fundere, quæ cum omnibus eloqventiæ luminibus interlita, tum ſparſa multifariam eruditionis variæ notis, non tantùm dulci ſono tenerent aures, ſed etiam omni genere affectuum, intimos audientium ſensûs cogitationesqve tentarent; alios contra ingenuarum artium ſcientiâ perpolitos, nullâ tamen diligentiâ, aut diuturnitate ſtudii conſequi poſſe, ut aliqvo inter poëtas numero ac loco haberentur. Ut autem omni elegantis doctrinæ tractatione, ita hujus qvoqve virtutis præſtantiâ, longè ſupra ceteros, Græcorum hominum ingenia floruerunt. Romani & ſeriùs attigerunt poëticam, & coluerunt negligentiùs, & minimè longo tempore in rectè ſcribendorum poematum viâ perſtiterunt: ſiquidem cùm à rudibus apud eos poëtica profecta principiis tandem per multos gradûs ad Virgilium perveniſſet, (qvo ego homine nihil ſtatuo fieri potuiſſe divinius,) ita poſtea cæpêre ingenia in deterius labi, ut mirum ſit, quanta, quam brevi tempore, ſit conſecuta mutatio. Hiſpani poëtæ præcipuè & Romani ſermonis elegantiam contaminârunt, & cùm inflatum qvoddam, & tumidum, & gentis ſuæ moribus congruens invexiſſent orationis genus, averterunt exemplo ſuo ceteros à rectâ illâ, & ſimplici, in quâ præcipua poëtarum ſita laus eſt, & in quam ſuperiores omni ſtudio incubuerant, imitatione naturæ. Itaqve ferè poſt Auguſti tempora, ut quisq; verſum maximè inflaverat, ſententiam

maxi-

maximè contorſerat, eo deniqve modo locutus fuerat, qvo nemo ſeriò ſoleret loqui: ita in pretio haberi cepit. Quin etiam fucatus ille ſplendor, & adulterina eloqventiæ ſpecies ita nonnullorum, qui veræ eloqventiæ guſtum non habent, occœcavit animos, ut his qvoqve temporibus extiterint Hiſpani duo, homines ceteroqvi & in primis eruditi, & ſcriptis editis nobiles, qvorum alter Lucanum Virgilio, alter Martialem Catullo anteponere veritus non eſt. Qvorum ab utroque ita diſſentio, ut, ſi quis DEUS poteſtatem mihi optionemque faciat, non dicam Virgilii, cui videor injuriam facere, ſi eum ullo modo cum ceteris comparem, ſed Ennii alicujus, aut Furii, quàm Lucani, multò ſimilem in ſcribendo eſſe me malim; inter Martialis autem & Catulli ſcripta, tantum intereſſe arbitrer, quantum inter dicta ſcurræ alicujus de trivio, & inter liberales ingenui homines jocos, multo urbanitatis aſperſos ſale. Neqve vero negaverim, multa in Martiale qvoqve non inſcienter dicta reperiri: ſed profectò deteriorum longè numerus major eſt. Latinæ quidem orationis nativa illa, minimeqve quaſi pigmentis infuſcata germanitas in Martiale nulla eſt, in Catullo præcipua. Iis de cauſis, cùm ab illo altero, neſcio qvo modo, ſemper abhorruiſſem: Catullum contra nunquam non mirabiliter amavi. Itaque legebam eum adoleſcentulus ſtudiosè, magnamqve operam ad lepores illius intelligendos conferebam; nihil tamen minus cogitans, quàm fore unquam, ut in eum commentarios ſcriberem. Sed, cùm haud ita pridem veniſſem in Italiam, & ut eam regionem aſpicerem, quà qui æqvo animo carent, mihi quidem antiquitatis memoriam ſatis colere non videntur, & mehercule, verum ut dicam, cùm alios eruditos homines, tum Paulum inprimis Manutium ut cognoſcerem, quod in ejus ſcriptis mihi videbar animadvertiſſe expreſſas quaſdam excellentis doctrinæ eximiæqve probitatis notas; mihiqve divinâ quâdam virgulâ contigiſſet, ut non pedem penè prius in hac civitate ponerem, quàm in amicitiam ipſius familiaritatemq;

temq; intimam admitterer; ipſeq; aliquot diebus pòſt de meis ſermonibus collegiſſet, quantoperè me ejus poëtæ ſcripta caperent: Quin tu, inquit, M. Antoni, quæ in hoc genere notaſti, ea in publicum profers, fructumq; laboris tui cum ceteris antiquâ illâ naturæ atqve humanitatis lege communicas? ibi tum ego cùm & longè aliarum virium opus illud eſſe dixiſſem, & protuliſſem alia multa, quæ mihi ad eam cogitationem ſuſcipiendam ſanè quam incommoda eſſent; eaqve ipſe amicè admodum refutare pergeret, (noſti autem divinam hominis illius in dicendo ſuavitatem:) non priùs deſtitit, quam me impulit deniq; ſibi ut reciperem, me id primo qvoqve tempore eſſe facturum. Neq; verò diu fidem meam liberare diſtuli, ut qui inter varias occupationes, homo alioqvi laboris non nimium tolerans, hoc tamen, quicquid eſt, trium menſium, aliqvantò etiam minore, ſpatio abſolverim. Nunc haſce vigilias meas Bernardine Lauredane, multæ ſunt cauſæ quamobrem tibi dicatas velim. Natus es ex amplâ cumprimis & nobili familiâ, & ex quâ ea Venetæ civitatis lumina extiterunt, quorum claritatem nulla unquam inobſcurabit oblivio. Præterea eſt hoc generi veſtro prope fataliter datum, ut ametis literas, hominesqve earum ſcientiâ excultos benignitate veſtrâ comprehendatis. Non longè abierimus; pater ipſe tuus, vir ut omnes nôrunt, omni egregiæ virtutis laude cumulatiſſimus, ita literarum amore incenſus eſt, ut eâ, quâ ubique plurimum valet, auctoritate & gratiâ permagnam optimorum librorum, ſignorum, nomiſmatumq; veterum, ceterorumq; antiquitatis monimentorum copiam ex universâ Europâ diligentiſſimè collegerit. Itaque ut auguſta quædam Muſarum ædes, ita domus veſtra Venetiis ab eruditis hominibus freqventatur. Hæc cum magna ſint, ut certè ſunt: tamen ex te ipſo poſſunt innumerabilia magis propria tuæ laudis argumenta deſumi: ingenium excellens, acre ac indefeſſum literarum ſtudium, optimarum artium cognitio tanta, quantam tu cum paucis aliis in iſtam ætatis viriditatem cadere poſſe docuiſti; tum,

qvod

quòd præcipuum eſt, ita compoſiti mores, ut juventus tua multorum ſenectuti exemplo eſſe poſſit. Vel his ſuperioribus menſibus, cum ad M. Antonii Triviſani Principis optimi, propinqui tui, luctuoſam bonis omnibus mortem funebri laudatione q) honeſtandam unus ex omni Venetæ nobilitatis flore delectus es: quantâ, Deum immortalem, orationis & gravitate & copiâ, qvantâ omnium, qui aderant, non approbatione tantùm, verumetiam admiratione dixiſti? ut jam tum ſperare non dubiè ſenatus populusq; Venetus cœperit, quæ tam diſertè in alio laudares, ea te aliquando re, atq; operibus præſtiturum. Igitur cùm eam orationem in publicum emiſiſſes, nemo repertus eſt, qui non in cœlum tolleret; aut, ſi qui poſtea fuerunt, qui eam clanculum extenuarent verbis, eos ſatis conſtat, vel craſſitudine ingenii, ne illius pulchritudinem pervideant, vel, ne pro dignitate commendent, veteri morbo perpetuæ in omnes bonos invidiæ impediri. Acceſſere his propè qvotidiani mecum Pauli Manutii de tuâ laude ſermones, in cujus tu viri ore planè habitas: ita enim frequenter, ita cupidè de te loqvitur, ut mihi nunquam omnino quam, cùm de te dicere ingreſſus eſt, facundior eſſe videatur. Attigi breviter ea, quæ, me, ut hunc librum tuo nomini potiſſimùm inſcriberem, impulerunt. Nunc à te, adoleſcens ornatiſſime, etiam atque etiam peto: primùm, ut munuſculum hoc non ex ſuâ magnitudine, ſed ex meo tibi gratificandi animo ponderes; deinde, ut ſi quando eorum rationem inibis, qvos eximiæ tuæ virtutis admiratio adjunxit tibi, me quoqve ſi videtur, eorum adſcribendum numero exiſtimes. Venetiis, Id. Oct. M.D.LIV.

M. ANTONIUS MURETUS TORQUATO BEMBO PETRI F. *S.D.*

XI. De-

q) *Extat ea inter Orationes funebres, in morte Pontificum, Imperatorum, Regum, Principum &c. habitas, & excuſas, Hanov. A. 1613. p. 107.*

XI.

Dedicatio eſt Scholiorum in Tibullum. Mentio autem ejus ſuprà lib. I. Epiſt. 9.

MAgnâ felicitate mihi carere videor, Torqvate Bembe, quòd non ita maturè in Italiam venerim, ut Patrem tuum, virum immortalitate digniſſimum, videre, atque alloqui poſſem. Nam & incredibilem quandam voluptatem hauſiſſem ex illius herois aſpectu, qui aut ſolus, aut præcipuè effecerat, ut ne hæc ætas ſuperioribus ſeculis inviderit: & effeciſſem, niſi valde fallor, ut ipſe me, pro humanitate illâ, quâ complectebatur omnes, in quibus eſſet aliqua non alieni à Muſis ingenii ſignificatio, non usqvequaque ſibi deſpiciendum putaret. Nunc, qvando id, qvod cuperem, conſequi nullo modo poſſum; certè quidem id, quod proximum eſt, ſedulo facio: colo, quâcunqve ratione licet, memoriam illius; & cùm in omni ſermone, tum in ſcriptis meis, libentiſſimè facio, ut eum laudem, qui mihi neque à me, neque à qvoqvam ſatis laudari poſſe unquam videtur. Neqve verò ita ſum amens, ut ad gloriam ipſius quicquam meo teſtimonio poſſe adjici cenſeam: ſed ita planè judico, ut Deus, qui nullius præconio indiget, laudari ſe tamen ab hominibus vult: ſic beatas illas mentes, in cœlum receptas, & cum Deo conjunctas, gaudere, cùm ſe à nobis coli ac celebrari vident. Ergo perinde ac ſi hujus rei ſenſus ad Petrum ipſum Bembum perventurus ſit, ita de ipſius admirabili doctrinâ, ſingulari eloqventiâ, cæteriſque virtutibus, qvoties occaſio eſt, prædico. Qvod ſive ita eſt, gaudeo; ſive ipſe me fallo, tamen hunc errorem, qui me tantoperè delectat, mihi eripi nolim. Equidem non ſolùm quæ ille nobis monumenta ingenii ſui plurima ac pulcherrima reliquit, accuratè pervolutare, verùm etiam imagines corporis ipſius ſtudioſè contemplari ſoleo, magnamque ex eis oblectationem capio, quòd illæ mihi ipſum ante oculos conſtituere videantur. Jam ſi aut depictam in tabulâ, aut marmore expreſſam aut in ære argen-

argentóve inſculptam Petri Bembi imaginem prope divino cultu afficere ſolitus ſum: quid me tibi facere par eſt, Torqvate Bembe, qvem nobis divinus ille vir vivam & ſpirantem tum corporis tum multò magis ingenii ac virtutum ſuarum imaginem reliqvit? Itaqve ut intelligas, te à me tanti fieri, quanti æqvum eſt & talis viri filium, & talem filium, qvi paternæ gloriæ præclarè omni ex parte reſpondeat: mitto ad te muneri Tibullum, hoc eſt, eum poetam, qvem pater tuus feliciſſimè expreſſit, emendatum à me, & brevibus ſcholiis illuſtratum, qui tibi teſtimonium aliqvod ſit incredibilis obſervantiæ erga te meæ. Parvum munus, fateor: ſed & à magno animo proficiſcitur, & majora alia ſubſeqventur, ſi hoc tibi non ingratum fuiſſe cognovero. Vale Non. Maji, M.D.LVIII. Patavio.

M. ANTONIUS MURETUS
FRANCISCO GONZAGÆ
Ferdinandi F.

S. D.

XII.

Dedicatio eſt Scholiorum in Propertium.

NOn injuriâ dubitatum eſt à veteribus, Franciſce Gonzaga adoleſcens præſtantiſſimè, Tibullóne an Propertio deferendus eſſet inter Latinos poëtas elegiæ ſcribendæ principatus. Nam ut inſunt in utroque permulta, qvæ eos, vulgarium numero exemptos, in edito atqve eminenti ſtatuant loco; ſic propriæ qvædam extant, & elucent in utroqve virtutes, qvibus ůterqve alterius palmam ambiguam facere videatur. Summa in Tibullo elocutionis elegantia, & proprietas; ſumma in Propertio eruditionis poëticæ copia, & varietas. In illo Romana prope omnia; in hoc pleraque tranſmarina. Illum nativa quædam, & incorrupta Romani ſermonis integritas, in mediâ urbe natum & altum eſſe, perſpicuè oſtendit; hunc præter cetera

forma

peſſum, qvin ſæpe eos in manibus habeam, horisqve ſubſecivis graviorum ſtudiorum aſperitatem hoc qvaſi condimento amœnitatis mitigem ac molliam. Quin etiam ut non occupationes tantùm meæ, verùm remiſſiones qvoq; animi afferant aliquid utilitatis hominibus: confero ſtudium non mediocre ad libros eorum perpurgandos, & ad locos, ſi qvos mihi fortè intelligere videor, qui non ita ſint omnibus pervii, explicandos. Tale igitur quiddam his diebus in Propertio præſtiti: & cum admirabili deſiderio tenerer inſinuandi me aliquâ in amicitiam tuam, iter mihi ad eam præmunire hoc munuſculo volui. Ut autem à te cognoſci cuperem, ne vivam, ſi me aut divitiæ, quibus abundas, aut generis tui claritas, aut quicquam deniq; præter maximas tuas, & jam nunc omnium ſermone celebratiſſimas virtutes incitavit. Nam opulentorum, qvi honeſta ſtudia ſpernant, non modò non ambire, ac perſeqvi, ſed aſpernari etiam, ac refugere amicitias ſoleo, non ſemel expertus, nihil eſſe ejusmodi hominibus φορτικώτερον: generis autem nobilitas in iis demum habet aliqvid gloriandum, qui faciunt id, qvod tu, hoc eſt in iis, qui omni ope moliuntur efficere, ut ne minus ipſi ſplendoris poſteris ſuis tradidiſſe, quàm à majoribus accepiſſe videantur. Itaque colunt te quidem homines & obſervant, ut magni illius Ferdinandi Gonzagæ, ſapientiſſimi, fortiſſimi, fortunatiſſimi Imperatoris, filium: ſed multò te, mihi crede, impenſiùs colunt, quòd eam te viam ingreſſum, aut potius in eâ jam longè progreſſum vident, in quâ ſi, ut ſpes minimè dubia eſt, perſtiteris, non ille apud poſteros tot victoriis, tot opimis ſpoliis, tot trophæis, quàm te filio, clarior ſit futurus. Sed illius quidem res geſtæ cùm aliorum monumentis celebrabuntur, tum præcipuè ſcriptis Antonii Poſſevini, familiaris tui, eruditiſſimi hominis, & ad conſcribendam hiſtoriam facti, tradentur memoriæ hominum ſempiternæ: tuas autem hoc loco pluribus perſequi nolo, tum, ne modum epiſtolæ excedam, tum, quod mihi veniunt in mentem Euripidis verſus:

Αἰνέμθροι γὰρ οἱ 'γαθοὶ, τρόπον τινὰ
Μισοῦσι τοὺς αἰνοῦντας, ἐὰν αἰνῶσ' ἄγαν.

Id tantum te orabo, ut, cùm à Philoſophiæ ſtudiis, in qvibus te qvotidie Bernardinus Tomitanus, ſingulare Patavini gymnaſii decus, exercet, relaxare animum voles, Propertianæ lectioni temporis aliquid tribuere ne graveris: in quâ ſi comitem tibi, ut facturum auguror, Hippolytum Capilupum, Epiſcopum Fanenſem, incredibili & virtute & doctrinâ hominem, aſſumpſeris, habebis, qui tibi poſſit ea, quæ à me vel omiſſa vel non ſatis intellecta ſunt, unus optimè omnium interpretari. Vale. Patavii, Kal. ſext. cIↃ. IↃ. LVIII.

M. ANTONIUS MURETUS LEONARDO MOCENICO, ANTONII Procuratoris F. Patricio Veneto

S. P. D.

XIII.

Dedicatio eſt Commentarii in quatuor Catilinarias Ciceronis, qui adjunctus legitur Commentario in Rhetoricos Ariſtotelis: ubi quære p. 341. 333. ed. Ingolſt. A. 1602.

QVod me ſæpe in qvotidiano ſermone, Leonarde Mocenice, deplorantem audire potuiſti, magna ineſt in veterum ſcriptis & depravatio, & difficultas. Quarum utranqve qvi pro ſuâ virili parte tollere moliuntur, operamq; ad eam rem ſtudioſis hominibus profitentur ſuam: ii mihi & labores ſuos collocare fructuoſiùs, & ad extruendam ſibi nominis immortalitatem firmiora, & ſolidiora fundamenta jacere videntur, quàm qui hunc emendandi ac declarandi laborem tanqvam & pleniorem moleſtiarum, & abjectiorem qvodammodò, atq; humiliorem refugientes, ſcribendis latinâ, græcâve linguâ orationibus, aut poema-

tis,

tis, ejusdemqve generis aliis, ſua nomina poſteritati commendare malunt. Primùm enim cùm è veterum monimentis, tanqvam ex opimis, & pinguibus paſcuis, quæ ad ſaturandos humanitate animos pertinent, omnia colligantur: profectò qui & evellere noxias herbas, quæ in eis cultorum negligentiâ pullularunt, & exciſis, ſi quæ iter impediunt, ſentibus, aditum ad ea faciliorem efficere nituntur, negari non poteſt, quin præclarè omninò de humano genere mereantur. Siquidem ut, qui aut parum putris, aut ad conficiendum difficilibus utuntur cibis, integritatem valetudinis firmitatemqve virium adipiſci vix queunt: ita qui aut parum emendatos libros, aut parum ad intelligendum faciles verſare coguntur, næ illi valdè bono ingenio ſint oportet, ſi aut ullum ſermonis leporem, aut ullam exquiſitioris doctrinæ elegantiam conſeqvuntur. Quàm multa barbara vocabula, quàm multa vitioſa genera loqvendi, propter librorum corruptionem, uſurparunt ii, qui ſe noſtrâ patrumqve memoriâ Ciceronianos dici volebant? Quantularum rerum ignoratio qvantas tenebras ſæpe in omne diſciplinarum genus invexit? Magna enim, Mocenice, fœcunditas erroris eſt; & ut morbi quidam à puſillis principiis profecti, paulatim per corpus omne ſerpunt: ita parva interdum macula erroris, paulatim progreſſa longius, integra optimorum ſcriptorum monumenta contaminat. Deinde non eſt ſanè expectandum, ut omiſſo Cicerone, Virgilio, ceteriſqve veteribus, legantur ii, qui temporibus noſtris aliquid eâdem linguâ in eodem genere ſcripſerint. Qui ſi aliquid afferunt non hauſtum à veterum fontibus, propè reprehenduntur; ſin improbo labore hoc conſecuti ſunt, ut in ſcriptis ſuis nihil non è priſcis illis imitatum, & effictum appareat: nemo tamen eſt, qui non illos potiùs ipſos priſcos evolvere, ſibiqve proponere ad imitandum velit. Itaqve ejusmodi ſcripta, tamquam vina levia, quamdiu muſtea ſunt, ipſo novitatis ſapore paulisper placent; iterum aut ſæpius guſtata, faſtidiuntur. In promptu exempla ſunt: Bembi,

Navagerii, Molſæ, Lampridii aut verſûs, aut orationes, quotusquisqve hodie legit: Et tamen aut illi noſtrâ ætate proximè antiqvorum gloriam acceſſerunt, aut nemo unquam acceſſurus eſt. At contra ſi qua iidem ad illuſtrandos veterum libros pertinentia literis prodiderunt, qualia nonnulla Bembus elegantiſſimè ſcripſit: ea plus, plusque in dies ſtudioſorum hominum manibus conteruntur. Sed quid de his loqvor? poſſum nominare nonnullos, qvi abhinc ſexaginta ferè vixere annos, qvorum poëmata, orationes, epiſtolas, cùm propter perverſum, & ineptâ affectatione corruptum loqvendi genus, qvod ætas illa extulerat, ſine riſu hodie nemo legat: eorundem tamen ſcripta quædam, quibus lux aliqua vetuſtis ſcriptoribus affertur, omnibus vigent. Deniqve, quem ſola ſermonis elegantia ſuavitasqve commendat, is ætatem ferre liber non poteſt: at ex qvo fructus aliqvid utilitatisqve percipitur,

Hic meret æra liber Soſiis, hic & mare tranſit,
Et longum noto ſcriptori prorogat ævum.

Ego autem, Mocenice, quæ cupiditas in optimo qvoqve maximè viget, navandi ſtudium ſuum utilitati publicæ, & nominis ſui ad poſteros propagandi, ab eâ nunquam me abhorruiſſe confiteor. Quam ad rem cùm illud mihi, de quo antè dixi, qvaſi compendiarium eſſe iter viderem: progreſſus ſum in eo qvoad potui, & progredi porrò, ſi vita ſuppeditaverit, cogito. Ergo alia aliâs: nuper autem quatuor Ciceronis in Catilinam orationes tum vindicavi à multis mendis, quæ in eis librariorum vitio inſederant, tum, additâ brevi declaratione, faciliores ad intelligendum effeci. Hunc parvum laboris mei fructum venire in hominum manûs ornatum commendatione tui nominis volui. Primùm, qvòd ipſi libro, parum ex me auctoritatis habituro, multum ex te acceſſurum dignitatis ac gratiæ intelligebam: in qvo, qvæcunque aut ad amplitudinem nominis, aut ad devinciendas amicitiâ hominum voluntates valent, ſumma eſſe omnia animadverto. Nam ſive generis claritatem requirimus, cui tandem, qui Veneti impe-

imperii nomen audiverit, Mocenicæ gentis ſplendor ignotus eſt? Quæ quidem gens, (ut ne annalium memoriam replicem, neqve eos commemorem, qvos domi foriſqve ſpectata virtus, concordibus ſuffragiis, ad hujus reip. faſtigium evexit,) illud; integritatis, illud juſtitiæ, illud incorruptæ ſeveritatis exemplar, Aloiſium Mocenicum, equitem, tuum Leonarde avum protulit. Qvo viro nemo unquam in hâc civitate, qui, cum pauciora peteret, plura conſeqveretur honoris inſignia, inventus eſt: ipſa pro eo prenſabat virtus, ipſa ei viam ad omnes honoris gradus, non appellandis, non rogandis, non officiosè ſalutandis civibus, ſed glorioſis, admirandis, immortalitate dignis edendis operibus muniebat. Neqve verò paſſa reſp. eſt, tantum lumen exteris Principibus incognitum latere; ſed quanqvam fideliſſimis illius, ſapientiſſimiſqve conſiliis nixa, non libenter ab amplexu eum ſuo dimitteret: mandantis tamen ei plurimis, honorificentiſſimiſqve legationibus, facultatem dedit famæ ſuæ per omnes terrarum oras diſſeminandæ. Qui cum omnes in eam opinionem adduxiſſet, ut quicquid ipſi, non dicam denegatum, ſed non ultro delatum fuiſſet, idem virtuti denegatum videretur: filio ſuó, patri tuo Leonarde, iiſdem virtutibus prædito, facilè atq; expeditum iter ad procuratoriam, id eſt, ad eam, quâ nulla ſummæ propior eſt, dignitatem reliquit. Sive igitur generis claritatem reqvirimus, ea tibi longè maxima divinitus contigit; ſive teipſum nullâ ratione generis habitâ intuemur, ea videmus in te, quæ vel abjectam, obſcuramque familiam erigere, atq; illuſtrare poſſent. Non enim te aut gentis tuæ nobilitas tumidum, aut opum affluentia inſolentem facit: ſed illam quidem incitamentum, hanc verò inſtrumentum exercendæ virtutis eſſe ducens, ita te geris, ut dignitate par ſummis, humanitate, & affabilitate nihilo ſuperior infimis eſſe videaris. Quô fit, ut totâ urbe nemo ſit, qui non omnia tibi ſucceſſa cupiat; qui te non amet, non in ſinu, non in oculis ferat; qui non & optet, & auguretur fore, ut te eodem planè, qvo avus, olim,

olim, itinere gradientem, iiſdem reſp. quibus illum proſecuta eſt, honoribus proſeqvatur. Primùm igitur è tuo, ut dixi, nomine auctoritatem libro meo quærere aliqvam volui: deinde, cùm plurimis manifeſtiſſimiſque indiciis, me tibi non vulgariter carum eſſe cognoſcerem: volui ego qvoqve viciſſim, qualemcumque poteram, animi erga te mei ſignificationem dare. Vale. Venetiis, a. d. VI. Idib. Octob. M.D.LVI.

M. ANTONIUS MURETUS AD EUNDEM LEONARDUM MOCENICUM.

XIV.

Præfatio est Commentarii in Catilinariam Ciceronis primam, ubi legitur p.341.

SÆpe jam M. Tullius, antequam hancce orationem haberet, verba in ſenatu de Catilinæ conjuratione fecerat, ut vel ex eo perſpicuum eſt, quòd duodeviginti diebus antè, Conſulibus Reſp. ſenatusconſulto permiſſa erat. Qvod ego ipſum admonere ſupervacaneum putâſſem, (eſt enim ſaneqvam apertum,) niſi animadvertiſſem, multos magnosqve viros, non è recentioribus modò, ſed etiam ex antiquis, quod, quid qvoqve tempore actum fuiſſet, non ſatis attentè conſideraſſent, in errores quosdam minimè, ut arbitror, negligendos, in harum rerum explicatione incidiſſe. Mihi quidem ita videtur: Ciceroni inprimis ipſi maximam eſſe hiſce in rebus habendam fidem, ut, ſicubi ab eo ceteri diſſenſerint, homines eos fuiſſe, idcircoque labi potuiſſe, arbitremur; ſecundùm Ciceronem autem Salluſtio, qui iiſdem temporibus fuit; tum Aſconio, qui ab eorum ætate non ita multum abfuit: Græcos autem, Plutarchum, Appianum, Dionem magno eſſe adhibito judicio legendos. Nam ut hinc ordiamur, cùm conjurati, Catilinæ denuntiatione, in M. Porcii Leccæ domum conve-

convenifſent, repertiqve eſſent duo, qui ſe Ciceronem in lectulo ſuo interfecturos pollicerentur: tum demum ait Salluſtius, rem ad ſenatum à Cicerone relatam, ſenatumq; decreviſſe, ut darent operam Conſules, ne qvid reſp. detrimenti caperet. At id manifeſto falſum eſt: ſiqvidem, qvæ nox conſecuta eſt poſterum diem nonarum Novemb. ea nocte coitionem illam in M. Porcii domum factam eſſe, conſtat ex oratione pro Syllâ. Jam autem ſedecim, minimùm, dies erant, cùm illa ſenatus auctoritas interceſſerat, ut ex hâc ipsâ oratione liquidò cognoſci poteſt. Illud quoqve non minùs falſum eſt, qvod idem Salluſtius prodidit, cùm aut hanc orationem Cicero, aut aliam quampiam habuiſſet, certè quidem aliqvot diebus poſt commiſſam Conſulibus remp. Catilinam in eam vocem deniqve erupiſſe, ut diceret, ſi quod incendium in fortunas ſuas excitatum eſſet, id ſe non aquâ, ſed ruînâ reſtincturum. Id enim jam pridem, id eſt, aliqvot diebus ante comitia conſularia, Catoni judicium minitanti ac denuncianti Catilina reſponderat: qvod ipſe Cicero in oratione pro Murenâ teſtatum reliqvit. Quòd ſi Salluſtium ipſum, & accuratum cum primis hominem, & illorum temporum æqvalem, tamen alicubi lapſum videmus: exacuenda profectò nobis ingenii acies eſt, neqve ut quidqve à qvoqve veterum proditum fuerit, ità protinus recipiendum eſt: ſed conferenda alia cum aliis, & ad Ciceronis præcipuè auctoritatem, tanquam ad Lydium lapidem, ſingula diligenter examinanda. Nunc ad rem. Dicta eſt hæc oratio à Cicerone conſule, ſenatum habente in templo Jovis Statoris, VI. Id. Novemb. ut infrà probabitur. Quâ quidem oratione oſtendit patefacta jam eſſe omnibus ſcelerata Catilinæ adverſus remp. conſilia, ipſique ſuadet, vel potius imperat, ut ex urbe exeat, quò & civitatem liberet metu, & ipſe ſe liberiùs hoſtem P.R. profiteri qveat. Genus igitur cauſæ judiciale non eſt, ut falsò Cælius Curio putat: non enim in ſenatu judicia exercebantur. Sed ne deliberativum qvidem eſt. Quid ita? qvia non deliberat Cicero, neqve

 ſenten-

ſententiam dicit, neqve aut ſuadet quicquam ſenatui, aut diſſuadet: ſed Catilinam increpat, objurgat, exagitat, jubet denique, ut cum reip. ſalute, ſuâ verò peſte ac pernicie ex urbe proficiſcatur. Quid igitur? fatendum profectò eſt, non omnes Ciceronis orationes, nedum omnia, quæ ab oratore tractantur, ad tria illa pervulgata cauſarum genera poſſe revocari. Ipſe autem orationis χαρακτὴρ plenus eſt δεινότητος, γοργότητος, σφοδρότητος, μεγαλοπρεπείας. Itaque quæcunque de illo genere à veteribus prodita ſunt, ea hîc mirabiliter obſervata reperiemus.

M. ANTONIUS MURETUS AD EUNDEM LEONARDUM MOCENICUM.

XV.

Præfatio ſpecialis eſt commentarii in Catilinariam Ciceronis ſecundam: ubi legitur p. 429.

CUm multa ſunt alia, quæ in veteribus dicendi magiſtris admirari, &, liberè ut loqvar, non ſatis probare ſoleo r), Leonarde Mocenice: tum illud inprimis, quod iidem homines & multò longiùs, quàm par erat, fines oratoriæ facultatis protulerunt, & eandem poſtea multò breviore, multoque anguſtiore, qvàm ipſius natura fert, ambitu, quaſiq; gyro concludere, ac conſtringere voluerunt. Nam cùm ita latè patere oratoris officium tradidiſſent, ut ex omni artium numero nullam relinqverent, quâ non inſtructum eſſe eum, atque ornatum oportere dicerent; neque præclarum illud nomen eloqventis cuiquam tribuendum putarent, niſi qui idem & grammaticus eſſet, & dialecticus, & earum rerum, quæ in naturæ obſcuritate poſitæ ſunt, intelligens, & gubernandæ reip. & gerendi belli peritus; eundemq; eſſe vellent & muſicum, & geometren, & ari-

r) *Perſtringit hæc Mureti Riccobonus paraphr. in I. Rhet. Ariſt. 3. p. 84.*

arithmeticum, & aſtrologum, & medicum, & architectum: nulla ut res eſſet cœlo, terrâ, mari, de quâ non ille copioſiſſimè diſputare, atque ornatiſſimè poſſet: iidem poſtea, tanqvam illius tantæ liberalitatis ſuæ pœnitentes, quaſi anguſtiſſimo qvodam ergaſtulo, ita tribus cauſarum generibus totam illius tam latè patentem, diffuſamqve vim coërcuerunt. In quibus illud primum eſt, quod admirer: ſi quis Euclidis, Ptolemæive ſcripta nunquam legiſſet, cui tandem impedimento id ei ad dicendum putârint fore; aut qui minus eloqventem futurum, ſi qui nunquam neq; cantare, neqve ſaltare didiciſſet. Nam ſi, qvod aliquando accidit, ut C. Sulpitius, de lunæ defectione diſſerens, exercitum L. Paulli confirmaret, iccircò aſtrorum rationem oratori eſſe neceſſariam dicimus; & quia de faciendis portubus, architectum; quia de livoribus, & tumoribus in corpore interdum aliquid dicit, medicum eſſe eum volumus: eâdem ratione dicamus ſanè, debere eum bonum coqvum eſſe, bonumq; ſutorem, quòd in tantâ rerum varietate accidere aliquando poſſit, ut de cibis ei ſit aliqvid calceamentisqve dicendum. Magnum verò oratori negotium imponimus, ſi ut ei aliquid in ſermone de hujus aut illius artis inſtrumentis, operibúsve, aut de ipsâ etiam efficiendi ratione occurret, ita eum mittemus ad magiſtros, &, niſi quam artem didicerit, nunquam de eâ verbum unum facere patiemur. Ac profectò, ſi iſta omnia in oratore ſunt, mirum eſt, cur non ad canendum tibiis, ad obliganda vulnera, ad ædificanda navalia, diſerti homines adhibeantur, & cur non oratoribus reſp. tanqvam Delphicis gladiis, ad omnia, quæ ſunt in civitate neceſſaria, utatur. Eſt autem operæprecium cognoſcere, qvo potiſſimum argumento iſtud glorioſum dogma confirment. De omnibus, inqviunt, rebus dicere, oratoris officium eſt: non poteſt autem quisquam ea dicendo tractare, quæ cognita perſpectaq; non habeat: omnium igitur artium ſcientiam animo comprehenderit oportet is, qui oratoris munus ſuſtinere meditetur. O plumbeum, ut dicitur, pugionem!

Google

Quis enim hoc tibi conceſſerit, niſi qvem iſta magnorum nominum infatuaverit auctoritas, omnibus de rebus *oratoris* eſſe officium dicere? Sophiſtarum hoc fuit, ponere jubere, qvod quisqve vellet: qvod nemo unquam, qui orator haberetur, factitavit. Quando autem poteſt accidere, ut orator dicere debeat, qvadrari poſſit circulus, necne poſſit; aut, ecquid ullam habeat quadrati latus cum diametro proportionem? At hæc ipſa ſi tractanda ſusceperit, multò tractabit ornatiùs, quàm ipſi artifices ſolent. Sanè verò, mortuos, credo, excitabit, & mutis rebus ſermonem dabit, & ſimiliter cadentibus ac ſimiliter deſinentibus canoram numeroſamqve efficiet orationem: facileque, ſi id facere voluerit, effugiet & riſûs hominum, & inſaniæ famam. Conſputaretur me hercule, ut opinor, & ſaxis lutoqve peteretur, ſi quis in coronâ tractandis ejusmodi rebus ornatum ullum adhibere oratorium vellet. De juſtis, injuſtis, utilibus, inutilibus, honeſtis, turpibus, dicere oratoris officium eſt: non de qvadratis & circulis, de conis & pyramidibus diſputare. Itaqve præclarè Ariſtoteles, ut ſolet, Rhetoricen in iis modò verſari ait, περὶ ὧν τέχνας μὴ ἔχομεν, καὶ περὶ ὧν βουλευόμεθα: iis videlicet in rebus, qvæ ſunt in communi quâdam intelligentiâ poſitæ, & de quibus, nemo eſt, qui non naturâ duce utcunque judicare ſe poſſe confidat. Hoc enim plane mihi quidem innuere videtur, cum ait, illam eſſe περὶ τοιούτων τινῶν, ἃ κοινὰ τρόπον τινὰ ἁπάντων ἐςὶ γνωρίζειν. Deinde, ſi maximè oratori accidere interdum poſſe fateamur, uti iis de rebus verborum aliqvid faciat, quæ ad alias facultates, aut ſcientias pertinent: non tamen ex eo efficietur, ut ad oratoris nomen tuendum neceſſaria ſit omnium artium cognitio. Ac mihi cogitanti, quæ tandem iſtius erroris origo eſſe potuerit, ut aliarum multarum ſtultiſſimarum opinionum, ita hujus qvoqve videntur Stoici principes, quaſique procreatores fuiſſe. Qualem enim illi ſuum ſapientem eſſe dixerant, qvi ſolus formoſus eſſet, ſolus liber, ſolus rex, ſolus dialecticus, ſolus eloqvens, ſolus deniqve

omnia,

omnia, ut etiam, quamvis nunqvam ſoleas feciſſet, ſutor tamen eſſet inprimis bonus: talem prope iſti præclarum illum ſuum è Platonis rep. oratorem effinxêre. Quam vanitatem ſecutus Vitruvius *s*), multò ille quidem modeſtiùs, ſed tamen aut talem, aut certè non multò alium architectum informavit, atque illi oratorem fecerant. Qvod idem non tantùm in poëta, aut in imperatore facilè probari queat: verùm etiam ſi ad iſtud exemplum progredi, & omnes artes paulatim commiſcere libeat, eò tandem, diis juvantibus, veniemus, ut bonum muſicum eſſe oporteat, qui bonus cerdo evadere cogitet. Sed ut mittamus cetera, illud certè convenire nullo modo poteſt, ut & omnibus de rebus dicere ſit oratoris; & totum illius officium contineatur tribus cauſarum generibus *t*), demonſtrativo, deliberativo, & judiciali. Neqve verò mihi quisquam Ariſtotelis hoc loco auctoritatem objiciat. Nam ille primùm non, ut iſti, omnia quæ in rerum naturâ ſint, oratori ad dicendum ſubjecta eſſe voluit. Deinde multò veriùs, multòqve ſapientiùs locutus eſt: non enim tria genera cauſarum aut controverſiarum, ſed *τρία εἴδη τῆς ῥητορικῆς*, aut *τρία εἴδη τῶν λόγων τῶν ῥητορικῶν* dixit; qvod ſi quis putat idem cum illo altero eſſe, longè errat. Ego autem, ſi quis quærat ex me, qvo in genere cauſæ, aut controverſiæ ſit ea oratio, quâ qvotannis olim eos, qvi pro patriâ occubuerant, Athenis laudari mos erat, planè reſpondebo, in nullo. Nulla enim ibi neque cauſa, neqve controverſia eſt, neque quicquam, de quo quisquam controverſetur. Et tamen è Platonis Ariſtotelisqve doctrinâ verè dici poteſt, eſſe *εἶδος ἐπιδεικτικὸν ῥητορικοῦ λόγου*. Tu verò qui oratorem Hippiam quendam *παντοδαπὸν* facis, quæro ex te: cùm ille de corporum cœleſtium motibus, de fulguribus, de terræ

s) *cauſam Vitruvii contra Muretum hic agit Voſſ. c.4. de Rhet. nat. p.1.*

t) *Mureto aſſentitur Timplerus lib. IV. Syſt. Rhet. c.1. q.5. p. 503. Abſentit Riccob. paraphraſi in Rhet. Ariſt. p.82.*

terræ motibus diſputabit, (quando hæc qvoqve ad munus illius pertinere vis,) in quo iſtorum trium generum converſari dices? neque enim tum laudabit, neque vituperabit; neque ſuadebit, neque diſſuadebit; neque accuſabit, neque defendet u). Ac ne longius exempla repetamus; (tempus eſt enim, ut his omiſſis ad ea veniamus, quæ inſtituto noſtro adjunctiora ſunt,) hæ in Catilinam orationes, præter poſtremam, quæ ſanè deliberativa dicatur, ſub nullum ex illis tribus generibus includi queunt x). Non ſub judiciale: neqve enim habentur in judicio. Non ſub demonſtrativum: nam in demonſtrativo ſola audientium voluptas qværitur, totumqve illud genus ad pompam, & ad oſtentationem comparatur. Non ſub deliberativum: in priore enim ut vidimus, nulla deliberatio eſt, quin id tantùm agebat Cicero, ut exiret Catilina, qvo ipſe poſtea cum ſenatu deliberare de rep. poſſet; neque enim præſente eo deliberare, aut decernere utile fuiſſet. Hàc autem, qvam nunc explicare aggredimur, itemqve tertiâ, nihil aliud agit, quàm ut exponat populo ea, qvæ geſta ſunt, eumqve confirmet, ac benè ſperare jubeat. Ne qværamus igitur, hæ orationes qvo in cauſæ genere ſint, aut in qvo ſtatu; ſed iſta relinquamus iis, qui eò progreſſi ſunt ſtultitiæ, ut, editis libris, non tantùm in epiſtolis Ciceronis, verùm etiam in Comœdiis Terentii & genus cauſæ, & ſtatum reqvirant. Nunc Ciceronem ipſum audiamus.

M. ANTONIUS MURETUS AD EUNDEM LEONARDUM MOCENICUM. XVI.

Præfatio ſpecialis eſt Commentarii in Catilinariam Ciceronis tertiam: Ubi legitur p. 493.

Admi-

---

u) *Mureto hic reſpondent Riccobonus dd. & Voſſius lib. I. Inſt. Orat. c. 3. p. 22.*

x) *Negat hoc Voſſ. d. l. p. 21.*

ADmirabilis quædam, ac prope divina vis eſt, Leonarde Mocenice, hominis eloqventis: meritòqve ſapientiſſimus poëta ſcripſit Euripides, nihil eſſe, qvod ferro, qvin idem oratione confici poſſit. Qvòd ſi unqvam ullum tempus fuit, cùm id manifeſtò perſpici poſſet: tum profectò apertiſſimè declaratum eſt, cùm ſceleratas Catilinæ in patriam machinationes, nefariaque conſilia fretus eloqventiæ viribus Cicero diſſipavit. Ac mihi qvidem ſæpenumero in ſummos homines, qvos Romana olim reſp. plurimos protulit, intuenti, aliorumqve facta cum aliis, qvàm poſſum, accuratiſſimè conferenti prorſus ita videtur, plus uni Ciceroni urbem Romam, qvàm omnibus, qvotqvot bellicâ virtute fines protulerunt imperii, debuiſſe. Nam ut in corporibus noſtris externum calorem, externúmve frigus propulſare ac defendere facile eſt: ubi autem intus contractum frigus, aut in venis ac viſceribus concluſus calor labefactat eas partes, quibus vita præcipuè continetur, remedium ei malo adhiberi, niſi ab homine perito, atque exercitato, non poteſt: ſic in ratione gerenda reip. debellare hoſtes externos, & qvod illi mali civibus ſuis moliebantur, id in ipſorum capita convertere, ſi minus facile eſt, ejusmodi tamen eſt, ut humanis viribus effici poſſe videatur. At ubi ipſæ inter ſe diſſident reip. partes, & quidem ita diſſident, ut quibus in totâ civitate plurimum animi, atqve audaciæ eſt, ii conjuncti ac conſociati inter ſe, obſtinatiſſimo animo, peſtem ceteris, atqve exitium machinentur: Deum profectò, Mocenice, Deum qvendam, non hominem, eſſe oportet, qvi in tanto, tamqve ancipiti diſcrimine ſtatum civitatis integrum, atque incolumem præſtet. Ea verò laus cui potiùs, qvàm Ciceroni, tribuenda ſit, neminem video. Unus enim latentem adhuc atque occultam conjurationem ſingulari providentiâ, vigilantiâq; deprehendit, ac protulit; manantem, ſerpentemqve paulatim longius, compreſſit; fractos ac debilitatos metu propter inuſitatam periculi magnitudinem civium animos confirmavit; indormientem tantis rebus excitavit

ſena-

ſenatum; eâdem voce & ſecuritatem bonis, & terrorem improbis attulit; collegam ſuum labe conjurationis infectum, ſponte depoſitâ, oblatâqve illi provinciâ, ad bonas partes adduxit; & ut qvæ ſanari poterant, ſummo adhibito ſtudio, ſanare conatus eſt: ita qvæ inſanabilia videbantur, ea, omni periculo, atque omni invidiâ pro nihilo habita, animosè ac fortiter amputavit. Itaqne earum rerum ergo, primus meritiſſimo eum honorem conſecutus eſt, ut pater patriæ diceretur. Ac ſi quis eſt, qui horum præſtantiſſimorum operum laudem ab eloqventiâ removens, ad alias quasdam virtutes referre malit: ut ei nos illud dabimus, nunqvam hominem, quamlibet in dicendo copioſum, atque ornatum, hæc tam præclara effecturum fuiſſe ſine aliis plurimis, maximisque virtutibus: ita ipſe, niſi valdè iniqvus ſit, nobis hoc concedat neceſſe eſt, nunqvam hæc tam feliciter à qvoqvam dirigi, gubernarique potuiſſe, cui, cæteris inſtructo animi bonis, graviter ornateqve dicendi facultas defuiſſet. Hanc ego ad facultatem, Mocenice, vias commonſtrare conor iis, quibus in hac urbe cordi ſunt honeſtarum artium ſtudia. Nam etſi non ſum ita neſcius mei, ut eloqventem eſſe me putem: tamen, quòd à primâ ætate dedi me ſtudioſè ad exercitationem dicendi, & magnâ cum curâ pervolutavi eorum ſcripta, qui aut diſerti fuiſſe ferebantur, aut ea præcepta libris ſuis complexi eſſe, quibus orationis copia pararetur: videor poſſe, quò ipſe non pervenerim, nihilominus, eò quà perveniendum ſit, aliqvo modo indicare. Certè quidem ſedulò præſto, qvod poſſum; & quod mihi Senatûs auctoritate munus injunctum eſt, ei ut ne deſim, viribus opibusque omnibus elaboro. Qvoniam autem multi ſæpe ita mecum egerunt primarii homines, ut dicerent, ſe cupidos quidem eſſe cognoſcendi ea, quæ à me dicerentur: ſed, ne ad me tam ſæpe, quàm vellent, ventitarent, negociis impediri; ſi ſubſecivi temporis aliquid ſumerem ad ea ipſa, quæ quotidie traderem, mandanda literis, gratum id multis, atque optatum foret; morem illis hac quoqve in parte gerere

volu-

volui: & ad meos priſtinos labores hoc qvoqve ſcribendi onus adjeci. Qvod utinam tam utile ſit aliis, quàm à me, ſolo obſeqvendi amicis deſiderio, ſine ullâ ambitione ſuſceptum eſt. quamquam enim non eam me ſapientiam conſecutum præ me fero, ut gloriam ſpernam: tamen ea noſtris temporibus copia eſt vel eruditorum hominum, qui meis luminibus obſtruant, vel malevolorum, qui omnem judicii laudem in vituperandis aliis poſitam putent: ut judicaturus ſim, mecum præclarè actum, ſi ita caream gloriæ fructu, ut ne obtrectatorum quidem aculeos ſentiam. Nunc, quando de quatuor Ciceronis in Catilinam orationibus duas interpretati ſumus, pari duas reliquas ſtudio perſeqvemur.

M. ANTONIUS MURETUS AD EUNDEM LEONARDUM MOCENICUM.

XVII.

Præfatio ſpecialis eſt Commentarii in Catilinariam Ciceronis quartam: ubi legitur p. 557.

SI præmiis tantùm, Mocenice, & iis præmiis, in quibus præcipuam felicitatis partem vulgaris opinio conſtituit, ad benemerendum de humano genere præſtanti homines ingenio adducerentur: multos, ut opinor, & certè, ab inſtituto virtutis itinere animadverſa ſuperiorum ætatum exempla revocarent. Nam ſi replicare memoriam temporum, & antiquitatis monumenta excutere velimus: deprehendemus, unaquâqve in rep. eos ferè, qvorum plurima in eam extabant, maximaque beneficia, omni ſcelere laceratos, omni crudelitate raptatos, omni acerbitatis genere divexatos fuiſſe. Qvod quamvis ita exploratum eſt & tibi, & iis omnibus, qui operæ aliquid in antiquitatis cognitione poſuerunt, vix ut confirmationis indigeat: tamen

tamen, ut, ſi qua eſſe poteſt, dubitatio eximatur, *aliqvot*, qvæ mihi nunc in mentem veniunt, illuſtria ejus rei exempla ſubjiciam. Primæ autem in hâc cogitatione occurrunt illæ omnium laudandarum artium, ipſiusqve adeò humanitatis parentes Athenæ: quam optimis ſtudiis deditam, refertam aſſiduè, atque, ut ita dixerim, fœtam eruditiſſimis hominibus civitatem cui unquam inſigniter adjuvare, impunè licuit? Non illa Miltiadem, Cimonem, Themiſtoclem, Ariſtidem, Æſchinem, Demoſthenem, qvorum omnium ſummis erat uſa beneficiis, in exilium pepulit? Non illud probitatis, modeſtiæ, integritatis, ſapientiæ ſpecimen Socratem veneno necavit? & conſtituto adverſus impios, ac pravè de rebus divinis ſentientes ſupplicio eum potiſſimè affecit, qui unus ex omnibus ad veram Dei cognitionem proximè acceſſerat? Sed Romana reſp. quantò cæteras omnes magnitudine virium, atque imperii amplitudine ſuperavit: tantò majorem nobis, atque ampliorem hujus generis exemplorum copiam ſubminiſtrat. Cujus in hiſtoriam quisquis ingreditur, is in ipſo qvaſi veſtibulo ipſum illum urbis parentem Romulum ſenatorum manibus crudeliſſimè diſcerptum, ac dilaniatum videt. Qvòd ſi tam horrendi facinoris immani atrocitate ſpectatâ, intrò tamen ire perrexerit: non longè progreſſus, obvium habebit Collatinum, ob inanem popularis ſuſpicionis auram, in exilium proficiſcentem eâ ex urbe, quam ipſe magnâ ex parte dominatu regio liberârat. Atq; ut Coriolanum tacitus prætereat, Marcum certè Camillum, haud facilè dixerim, militarine virtute, an fide, juſtitiâqve majorem, & mirabitur, & miſerabitur eâdem calamitate perculſum. Scipionem verò illum, de quo verè ſcripſerat Ennius, nullam ei ſtatuam, nullam columnam à populo R. erigi poſſe, quæ magnitudini rerum ab ipſo geſtarum reſponderet, quis eſt, qui cum intellexerit eò poſt tot tamq; inſignes victorias redactum, ut exilium ſibi ſuapte ſponte conſciverit, non debilitetur, ac concidat animo, planeq; judicet, nullam iis attingendam eſſe reſp. partem, qui commodo

modo ac tranquillitati ſuæ conſultum velint? Quid jam illos turbines, illas procellas, illas tempeſtates civilium diſſenſionum commemorem? quibus non unus aut alter præclarus & ſalutaris reip. civis perculſus eſt: ſed ipſi acervi, ipſa millia immortalitate dignorum hominum nefariis conſceleratiſſimorum latronum manibus trucidata jacuerunt. O acerbum illud, ô vel Romani nominis hoſtibus miſerabile ſpectaculum! cùm paſſim per vias immanium gladiatorum in principes civitatis debacchabatur furor; cùm qui aliqvando reip. præſidio fuerant, eis nullum in civitate præſidium reperiebatur; cùm qvorum eloqventia ipſis gloriæ, aliis admirationi, reip. ſaluti fuerat, eorum ex illis ipſis Roſtris, è quibus tam ſæpe concionati erant, inciſis cervicibus, capita ſanguinolenta pendebant. Sed ut hæc mittamus, quibus ſatis dolenter deplorandis, alicujus eorum, qvi tunc occubuerunt, opus eſſet ingenio: Ciceronis caſus, totiusq; vitæ jactatio qvem non, qui in juvandâ patriâ commodum ſuum, aut aliqvod ejusmodi præmium ſequatur, à reip. tractatione deterreat? Cujus enim unqvam hominis vel plura, vel majora merita populus Romanus habuit? At ille tamen, cui ſenatus togato ſupplicationem decreverat; quem Q. Catulus, princeps ſenatûs, quem M. Cato, qvem multi alii parentem patriæ meritiſſimo vocaverant; cui L. Gellius coronam civicam à rep. deberi dixerat, qvid non poſtea calamitatum, indignitatum, acerbitatum in eâ, quæ ipſius conſiliis ſtabat, civitate perpeſſus eſt? Ipſe in exilium ab homine deterrimo pulſus, direpta bona, vexata uxor, vexati liberi, domus incenſa; quicquid denique meruerat Clodius, Cicero pertulit, & eas ob ipſas res pertulit, quibus nulla ſatis ampla præmia poterant inveniri. Quocirca ſi ſolâ, ut initio dixi, præmiorum exſpectatione præclari viri ad virtutem, & ad juvandum genus hominum adducerentur: multi ſine dubio, cognitis aliorum caſibus, à propoſito abducerentur. Sed eſt profectò, Mocenice, eſt major quædam vis, quæ tibi, ac tui ſimilibus perſuadeat, virtutem non modò

Qq detra-

detractis omnibus præmiis, verùm etiam propoſitis omnibus ſuppliciis, eſſe expetendam; pulchrum eſſe adjuvare cives ſuos, & omnes curas, omnes cogitationes, omnes vigilias in reip. ſalute defigere; nullum ejus causâ periculum, nullam invidiam, nullam dimicationem defugere; civos beneficiis affecti ſi qvid præmiorum retulerint, non repudiandum; ſin parum grati, parùmque memores fuerint, quid denique nos reip. non quid alii nobis debeant, cogitandum. Sæpe enim ex te audivi, cum diceres, gratulari te tibi, & magnam gratiam debere omnium rerum moderatori Deo, quòd eâ in rep. natus eſſes, in qvâ verendum non eſſet, non modò ne quisquam ob virtutem in invidiam vocaretur, ſed ne vel minimis in remp. beneficiis ſua præmia denegarentur: ſed tamen ſi vixiſſes illis temporibus, & optionem tibi Deus tuliſſet, Ciceronis fortunam ab urbe conſervatâ exulantis, fortunæ Cæſaris, in eâdem oppreſsâ dominantis, antepoſiturum fuiſſe. Ac planè ita eſt, ut dicam: gratuita prorſus, non mercenaria eſt virtus; neqve præmiorum mercedibus ad rectè agendum excelſo homines ingenio, ſed ipsâ dignitate atque honeſtate ducuntur; aut ſi qvando de aliqvo præmio cogitant, de gloriâ, deqve immortalitate nominis cogitant: cujus ſplendore capti & incenſi, omnia quæ aſpera, moleſta, difficilia perpeſſu, impatibilia creduntur, vel non ſentiunt, vel deſpicatui ducunt. Neqve verò M. Tullius, cùm de conjuratis ſupplicium ſumeret, non jam tum cogitatione præcipiebat eas tempeſtates, qvibus poſtea vexatus eſt: ſed animus & à naturâ præclare conformatus, & ſapientiæ præceptis adverſus omnes vel fortunæ, vel hominum injurias confirmatus, multò pluris ducebat eam pulchritudinem, eamqve gloriam, qvæ in conſervandâ patriâ eſſet, quàm omnes acerbitates, quas ipſi poſtea perditorum hominum inflammatâ odio rabies objicere poſſe videretur. Hanc ipſius rationem ac ſententiam fuiſſe, cùm alia multa, tum hæc, quam explicare ingredimur, oratio manifeſtò declarat.

M. AN-

Digitized by Google

M. ANTONIUS MURETUS
S. P. D.
ADRIANO TURNEBO.
XVIII.

Dedicatio eſt Philippicarum Ciceronis.

CUm ex Italiâ, octavo poſt anno, in Galliam mihi eſſe redeundum viderem, judicavi fore, ut mihi vitio verteretur, ſi ex regione copioſiſſimâ, & bonis omnibus abundantiſſimâ, in quâ tot annos verſatus eſſem, redirem ad meos, inanis aliquâ re exquiſitâ & viſendâ, qua poſſem ἀντιφιλοφρονεῖν eos, qui, tam longo intervallo, ſalvum veniſſe, ut ſit, gratularentur. Quanqvam igitur toto peregrinationis meæ tempore ſtudioſiſſimè feceram, ut veteres bibliothecas, qvæ illic plurimæ, ac pulcherrimæ ſunt, excuterem, belliſſimum qvodqve, qvod ſuo tempore ad uſum hominum depromerem, conditurus: tamen ultimis illis diebus, quibus Romæ fui, majori etiam ſtudio ad eam rem incubui: inſitâ & uſitatâ hominibus conſuetudine, ardentiori affectu tractandi atque amplectendi ea, qvibus ſe paulò poſt cariturós vident. Sæpe autem audiveram commendari ab hominibus eruditis volumen qvoddam perantiqvum Philippicarum M. Tullii, quod aſſervaretur in bibliothecâ Vaticanâ; non in majore quidem illâ & auguſtiore, quæ, Pontificum beneficio, qvotidie ferè, ſtatis horis patere ad communem ſtudioſorum omnium utilitatem conſuevit: ſed in abditâ quâdam, & non ita omnibus perviâ, quæ à ſacerdotibus divi Petri ſuperioribus annis concinnata, poſtea, ſive negligentiâ hominum, ſive fraude, exhauſta prope jam & exinanita eſſet. Sed anxium me ac ſolicitum habebat, quod cùm antea multa per me, multa per amicos expertus eſſem, ut eum librum inſpicere, eoqve triduum aut quatriduum arbitratu meo uti poſſem: nunquam ſucceſſerat, ſemperque caſus aliqvis, cùm jam

jamque id qvod optabam conſecuturus viderer, conatus omnes meos eluſerat. Statui tamen, antequam ab incœpto deſiſterem, ſemel etiam experienda omnia eſſe, &, qvaſi munitam aliquam arcem diu fruſtrà obſediſſem, priùs quàm re infectâ diſcederem, omnibus ſimul machinis, omnibus operibus ad murum admotis tentandam irruptionem. Quid quæris? puncto temporis obtigit, qvod totum prope biennium nequicqvam optaveram. Non modò enim mihi eximium illum librum inſpicere licuit, qvod ego ipſum poſuiſſem in magni beneficii loco: ſed etiam permiſſum eſt, ut eum mecum auferrem, domique haberem, datâ prius fide, eum, qvod longiſſimum eſſet, ante ſeptimum diem redditum ac reſtitutum iri. Tum verò, tanquam longo tempore collectam ſitim explere cupiens, ita eum avidè pervolutare, & cum iis, qui ab eruditiſſimo ac diligentiſſimo viro Hieronymo Ferrario emendati erant, conferri cœpi, ut me, quamquàm graviter ægrotare cœperam, non valetudinis ratio, non cibi potionisve neceſſitas, non ille ipſe omnium domitor,) ut eum poëtæ Græci vocant,) à tam dulci occupatione poſſet ſomnus abducere. Præclarè autem mihi conſtitit operæ meæ fructus: non enim facile crediderit quisquam, qvàm multa in his orationibus mutila, quàm multa temere addita, quàm multa corrupta ac depravata legerentur in omnibus aliis libris, quæ hujus ope expleta, reſecta, ſanata, & integritati ſuæ reſtituta ſunt. Librum autem ipſum credo equidem ante hos ſeptingentos annos exaratum eſſe: quod & ipſa literarum conformatio oſtendit, plerisque locis gemina ei, quæ in Pandectis Florentinis, & in Terentio Petri Bembi viſitur: & ſcribendi ratio, quam ὀρθογραφίαν vocant, eadem planè quæ in iis, qvos modò nominavi, libris, & præterea in antiquiſſimo illo epiſtolarum Ciceronis, cujus exemplum ab hinc triennium divulgavit P. Victorius. Quam quidem cùm ex aliquâ parte exprimendam curaverim: non tamen ſum auſus perpetuò id facere, ne nimia illa novitas, (ſiquidem nova dicimus etiam ea, quæ cùm

vetera

vetera ſint, diu ab oculis & ab uſu hominum abſuerunt,) lectoribus & moram objiceret, & moleſtiam pareret, Ut taceam, qvod quædam in eis libris ineſſe judico, errore potiùs, & vitio illorum temporum, quàm ratione & auctoritate ſuperiorum recepta. Cujus generis ſunt *emptus, ſumptus*, & ſimilia per literam *p*. In qvo immoderata fuit ætas illa, cùm *ſolempnia*, & *ſompnum*, & *temptare*, pleriqve omnes tum ſcriberent. Sed & illud ex eodem fonte fluxiſſe puto, quòd literas multas inter ſe commutabant: cum *apſum*, & *optineo*, contraqve *ſcribtura*, & *obtare*, ſæpe in eorum libris legatur. In eundem numerum incluſerim, *avieris*, pro *abieris*, & *Bolumina* pro *Volumina*, ejusdemqve generis innumera. Nam illud quale eſſe dicam, neſcio, quòd *lathrones*, & *lathrocinia* propè ſemper ſcribebat is, cujus manu ille Philippicarum liber ſcriptus eſt. Ne illa quidem exprimenda duxi, *adſicere, adponere, conligere, conlega, inluſtris*, & talia, *aut æcum, relicuum, locuntur, cottidie*: quæ tamen non ejusdem generis, cujus illa, eſſe duco: aut illa, *inmemoriam*, pro, *in memoriam*, *ſummaſt*, pro *ſumma eſt*, & ſimilia: etſi hæc quidem non planè aſpernanda cenſeo. At hæc leviora ſunt. Illud majoris momenti, quòd locos ampliùs trecentos in omnibus aliis libris depravatos, à nobis emendatos videbit, quisquis hanc editionem cum aliis conferre voluerit. Tibi autem Adriane Turnebe, vir optime & doctiſſime, hunc laborem meum inſcribere quaſiqve conſecrare placuit, tum, ut extaret monimentum aliqvod veteris amicitiæ noſtræ, tum, ut liber ipſe hoc nomine ſtudioſis omnibus gratior ac commendatior foret. Et ſanè ſive quærendus erat amicus de me bene meritus, cui hoc munuſculum daretur: neminem ordinis noſtri videbam, cui plus deberem; ſive deligendus judex, qui de his rebus exiſtimare unus omnium optimè poſſet: nullum reperire poteram, cui juſtiùs id deferretur, quàm tibi. Non enim aut obſcurum, aut ambiguum eſt, inter omnes, qui hodie literas tractant, ad qvem ex hominibus noſtris primæ ſine controverſiâ deferantur.

 Vale,

Vale, meque, ut facis, amare perge. Lutetiæ. Id. Mart. anno M. D. LXII.

M. ANTONIUS MURETUS *S. D.* PAULO SACRATO SUO.

XIX.

Dedicatio eſt Commentarii de Origine Juris, & omnium Magiſtratuum, & ſucceſſione prudentum.

EX omnibus veterum ſcriptorum monumentis, Paule Sacrate, nulla pejùs ab hominibus imperitis, ac temerariis flagitioſiùsq; tractata ſunt, quàm ea, quibus jus civile populi Romani continebatur. Nam cùm extitiſſet antiquitus magna quædam vis hominum eruditorum, qui leges, Senatusconſulta, plebiſcita, edicta magiſtratuum & urbana & provincialia tum copioſis & uberibus, tum mundiſſimo ac nitidiſſimo orationis genere ſcriptis commentariis illuſtrâſſent; jamqve immenſi operis videretur, eorum omnium ſcripta pervolvere; arduum etiam & difficile in crebris, ut fit, eorum diſſenſionibus, quid optimum ac veriſſimum eſſet, judicare: ei malo mederi cupiens Imperator Juſtinianus, negotium Triboniano & aliqvot aliis dedit, ut ex eorum ſcriptis ea tantùm excerperent, quæ utilia eſſent, qvæqve in judiciis obtinerent; quæ cùm in unum corpus, reſectis cæteris, ordine digeſſiſſent, ſola tererentur ſtudioſorum manibus, eisqve laborem minuerent ac levarent. At illi, hâc poteſtate acceptâ, non ut ille Horatianus agricola, qui inutiles ramos falce amputans feliciores inſerit, ſed ut milites accepto ſigno ad oppidum aliqvod diripiendum ac deprædandum, per medium jus civile graſſantes, & ut quidque obvium erat, lacerantes, mutilantes, trucidantes; brevi tempore exhibuerunt nobis

veteres

veteres Juriſconſultos, inſtar Deiphobi *laceros crudeliter ora, Ora manusq; ambas* y :) quamque diſciplinam per purgandam ac perpoliendam ſuſceperant, eam ita deformarunt, ut vix ulla amplius ejus imago ſupereſſet. Quam enim hanc infelicitatem eſſe dicemus, quòd, cùm hoc jus ex legibus, ſenatusconſultis, plebiſcitis, edictis magiſtratuum, conſtitutionibus principum, reſponſis prudentum conſtare dicatur, hodie in libris juris nulla lex exſtat, nullum ſenatusconſultum, integrum ſaltem & ὁλόκληρον, nullum plebiſcitum; edicti perpetui paucæ qvædam, ut ex naufragio, tabulæ; ipſæ principum conſtitutiones multis locis decurtatæ, & ἠκρωτηριασμέναι: prudentum autem ſcripta ita diſtracta, dilacerata, divulſa, ut in eis vetus illa Hippolyti fabula renovata videatur. Itaque hodie non aliter jus civile diſcere cogimur, qvàm ſi, ſublatis & extinctis omnibus Ariſtotelis, & Ariſtoteleorum interpretum ſcriptis, fragmenta tantum quædam reperirentur, è variis Alexandri, Themiſtii, Simplicii, Philoponi, & aliorum decerpta commentariis, ex quibus utcumque in communes locos digeſtis Ariſtoteleam philoſophiam diſcere jubèremur. Acceſſit aliud multo etiam pernicioſius & exitioſius malum. Nam, cùm ſuperioribus ſeculis, Dei permiſſu, denſiſſimâ quâdam caligine animis hominum offuſâ, omnes propemodum bonæ artes oppreſſæ ac ſepultæ jacerent: extiterunt in illis tenebris homines audaces ac præfidentes, qui nullâ Latini ſermonis intelligentiâ, nullâ veteris reip. R. cognitione, cùm dialecticam, ſine qvâ nihil rectè atqve ordine tractari poteſt, aut non attigiſſent, aut ita attigiſſent, ut non attigiſſe præſtaret; politicen autem, unde omnia juris principia ducuntur, ne per ſomnium quidem aſpexiſſent: arreptâ, ut inter cæcos, juris interpretandi provinciâ, verboſiſſimis & inſulſiſſimis commentariis illas qualescunque veterum prudentum reliquias onerârunt, & ita impoſuerunt humano generi, ut hoc

y.) *Virgil. VI. Æn. v. 495. 496.*

hoc qvoqve politiſſimo & eruditiſſimo ſeculo judicia tamen plerisqve omnibus in locis ad eorum ſomnia dirigantur, & ex eorum indoctâ doctrinâ exerceantur. En qvò magnifica illa Juſtiniani promiſſa ceciderunt! ut qvos ille, ad exemplum Diomedis Homerici, aurum pro ære accepturos eſſe dicebat, ii pro illo obryzo veterum auro ſcoriam, & ſi quid ipsâ fæce magis fæculentum eſt, acceperint; qvosque in illis floridiſſimis pratis Africani, Papiniani, Ulpiani & talium paſci oportebat, ii nunc in Bartoli, Baldi, & aliorum etiam ſequioris notæ ſordibus ac ſterquiliniis volutentur. Qvos qvòd quidam ineleganteѕ quidem & incultos, ſed magno tamen ingenio & acri judicio prædıtos vixiſſe ajunt: de iſtoc videbimus. Nam ne ego quidem eis ingenium adimo, nimis potius ingenioſos fuiſſe fateor: illud quidem certè negari non poteſt, cujus quis civitatis neqve linguam teneat, neq; formam, leges, mores, inſtituta cognoverit, ejus jus civile non poſſe ab eo, quamlibet ingenioſus ſit, commodè intelligenterque tractari. Satis igitur magna gratia iis haberi non poteſt, qui hanc caliginem diſcutere, & iſtis impoſtoribus perſonam, ſub quâ tamdiu hominibus illuſerunt, detrahere conantur, ac perficere, ut quemadmodum cæteræ omnes diſciplinæ à teterrimo Barbarorum dominatu liberatæ, nitorem ac ſplendorem ſuum his temporibus receperunt, ita diſciplina juris tandem aliquando in priſtinam reſtituatur dignitatem. Tales & nonnullos Italia protulit, & longè plurimos Gallia. Qvorum ego veſtigia pro virium mearum modulo perſeqvens, totum illud quadriennium, qvo libros digeſtorum in hâc urbe interpretatus ſum, dedi eqvidem operam, ut qvotidie plurima iſtorum, qui tanti in vulgus fierent, ac fœdiſſima errata detegerem, & ingenioſorum adoleſcentum animos ad meliora converterem: effeciſſemqve omnino aliqvid, niſi hominum, nudari ſubſellia ſua & cornicum oculos configi dolentium, conqveſtiones obſtitiſſent. Cogito autem, ſi & vita ſuperfuerit, & otii aliquid contigerit, ea quæ tunc è ſuperiore loco dixi, colligere, & qvoniam multos

multos id cupere video in publicum emittere. Ideoqve nunc exiguam qvandam ad te eorum particulam mitto: qvam tu, ſi tanti videbitur, iſtic edendam curabis, & tuo multis mihi nominibus cariſſimo nomini dicatam in vulgus exire patieris. Cupio enim, Sacrate vir optime & humaniſſime, & magno illo Iacobo Sadoleto avunculo tuo digniſſime, pro plurimis, ac ſuaviſſimis officiis erga me tuis aliquid tibi viciſſim rependere, ac perficere, ut amicitiæ, quæ mihi tecum viginti jam annos & eo amplius, ſine ullâ offenſione interceſſit, & ut ſpero, ad extremum uſqve ſpiritum duratura eſt, monumentum aliquod apud poſteros exſtet. Tu, ut ſoles, munuſculum hoc non ex ſuâ, ſed ex animi mei magnitudine metieris. Vale, Romæ. Id. Septemb. M.D.LXXX.

PAULUS SACRATUS CANONICUS Ferrarienſis M. Antonio Mureto I. C. ac Civi Rom. præſtantiſſimo viro

S. P. D.

XX.

Reſpondet dedicatoriæ præcedenti.

PRimum qvidem maximas, ut debeo, atq; immortales æterno ac præpotenti Deo gratias ago, habeoq; Murete præſtantiſſime, cujus divino beneficio ad hoc usq; tempus perveni, qvo mihi ampliſſimo illo atq; pulcherrimo munere, jam pridem pro tuâ ſingulari in me humanitate mihi debito, frui tandē liceat, tibiq; facultas fuit exolvendi promiſſum tuum, & fidem deniqve tuam præſtandi ac liberandi: Nam duodeviginti annos me ſummâ in expectatione fuiſſe hujusce tuæ eximiæ in me liberalitatis, ex tuis ac meis literis, qvas nuper edidi, liqvidò perſpici poteſt. Gaudeo deinde majorem in modum, neqve ullis verbis explicare queo, quàm grata mihi atque exoptata fuerit hujus tuæ conſtantiſſimæ in me voluntatis declaratio. Nam præcipui tui erga me amoris quod illuſtrius indicium mihi oſtende-

oſtendere potuiſti, quàm cùm voluiſti nomen meum illuſtrari abs te divinis ſcriptis ac celebrari tuis? Equidem egregium ac præclarum hoc factum tuum omnem mihi dicendi facultatem adeò eripuit, ut ſi parem etiam tuæ eloquentiam natura mihi dediſſet, ne ad minimam quidem hujus tanti erga me beneficii tui partem oratione aſſequendam aſpirare unquam poßim. Accedit etiam, quòd nihil mihi ad felicitatem deeſſe puto, poſtquam me tali ac tanto monumento decorâſti. Tuus enim ſuaviſſimus liber, quæſtionum plenus, refertusq́; graviſſimis ſententiis, in quo mirum in modum excellentißimi ingenii tui atq; admirabilis eloquentiæ vis elucet, in manibus doctiſſimorum virorum cùm verſabitur, ſicut ego jam totum bis percurri, quòd mea legendi eum inexhauſta erat aviditas, nec ſatiari poterat: ubi te illi miris in cælum laudibus extulerint, nonne beatum me prædicabunt, qui tanto amoris vinculo tecum aſtrictus fuerim, ut me immortalitati & hominum memoriæ ſempiternæ tradere volueris? Sed quòd in epiſtolâ ad me tuâ de Triboniano illo ejusq́; ſociis quereris & juſtè, quibus Juſtinianus cùm mandâſſet, ut ex veteribus illis Juriſconſultis excerperent ea, quæ ad judicia accommodata eſſent, quæq́; maximè utilia ac neceſſaria viderentur; illi tamen immiſſi cum falcibus amputârunt, dilacerârunt, mutilâruntq́;: in eâdem profectò ſententiâ, Murete excellentiſſime, jamdiu ſum, ac, dum eram Patavii, me cum ſociis illic meis de hoc tum ſermonem habuiſſe ſæpe memini, quibus etiam dicere ſolebam, ſi Cicero unus nobis ſuperſtes non fuiſſet, linguam latinam ab illis viris graviſſimis nos eſſe petituros. Ac nimirum invidit ille tantis viris, quos imitari non valebat, ac Bartolo cæterisq́; ſucceſſoribus legulejis ſermonem rudem, vulgarem, plebejumq́; nobis obtrudendi anſam dedit. Itaque qui tantos librorum acervos capiat, vix jam videtur eſſe locus. In iis autem λῆρος πολὺς, ut Juſtinianum alterum deſideremus. Verùm cùm ſatis jam veterum monumentorum interitum deploraverimus, ſi te poſteri imitari voluerint, (ut magnam in ſpem venio fore multos, qui exemplum tuum ſequantur,) non vereor, ne non in priſtinum ſtatum leges brevi reſtituantur, ac ſuæ dignita-

tis

tis ſplendorem obtineant. Primi quidem tui hujuſce diſciplinæ fructûs uberrimi lectiſſimiq;, quos pro tuo ſummo in me ſtudio dicare mihi voluiſti, omnibus viam monſtrabunt. Quam qui perſequentur, non ſolùm indicabunt ſe adamare hanc excellentem juris civilis ſcientiam, ſed & illius facilè compotes fient. Ego quoque amicos meos omnes, qui legibus ipſis ſtudium ſuum dabunt, hortari non deſinam, ut eandem ſemitam teneant, quibus etiam ſpondebo fore, ut eos inſtituti hujus nunquam pœniteat. Quod reliquum eſt, cùm à te tam divino munere affectus fuerim, Murete humaniſſime, ut nihil unquam tale cogitâſſem, atque, ut te ſimillimo remunerari poſſim, præciſa mihi ſpes omnis ſit, (nihil enim ſuppetit præter voluntatem:) quo me vertam, quid moliar, ut cæteri ſaltem me tibi animo gratiſſimum, ac tanti tamq; eximii & regalis doni memorem eſſe intelligant? Nempe tibi me pro tot ac tantis tuis in me meritis jamdiu obſtrictum prorſus addicam, quem tibi fideliſſimum in tuâ poteſtate habebis; ac quoad vixero, colere diligentiſſimè nomen tuum non deſiſtam; & quotannis tamen nonnulla tibi ſigna dabo κατὰ δύναμιν, ex quibus intelligas tua nimia in me benignitatis nullam capere me poſſe oblivionem. Vale Murete, ætatis noſtræ decus, ac te Deus Opt. Max. diutiſſimè ſervet incolumem, omnesq; cogitationes & actiones tuas perpetuò fortunet. Ferrariæ. 7. Kal. Novemb. M.D.LXXX.

M. ANTONIO MURETO PAULUS MANUTIUS

S. D.

XXI.

Reſpondet Mureto ad lib. I. Epiſt. 9: De Propertio. *In Manutianis eſt libri III. 20.*

Mihi verò, ita vivam, etiam atq; etiam probatur z), &, cùm in quovis genere magnus omnino ſis, in hoc maximè videris

z) deeſſe videtur: *tua ad Bembum epiſtola*, aut quid tale.

oſtendere potuiſti, quàm cùm voluiſti nomen meum illuſtrari abs te divinis ſcriptis ac celebrari tuis? Equidem egregium ac præclarum hoc factum tuum omnem mihi dicendi facultatem adeò eripuit, ut ſi parem etiam tuæ eloquentiam natura mihi dediſſet, ne ad minimam quidem hujus tanti erga me beneficii tui partem oratione aſſequendam aſpirare unquam poſſim. Accedit etiam, quòd nihil mihi ad felicitatem deeſſe puto, poſtquam me tali ac tanto monumento decorâſti. Tuus enim ſuaviſſimus liber, quæſtionum plenus, refertusq; graviſſimis ſententiis, in quo mirum in modum excellentiſſimi ingenii tui atq; admirabilis eloquentiæ vis elucet, in manibus doctiſſimorum virorum cùm verſabitur, ſicut ego jam totum bis percurri, quòd mea legendi eum inexhauſta erat aviditas, nec ſatiari poterat: ubi te illi miris in cælum laudibus extulerint, nonne beatum me prædicabunt, qui tanto amoris vinculo tecum aſtrictus fuerim, ut me immortalitati & hominum memoriæ ſempiternæ tradere volueris? Sed quòd in epiſtolâ ad me tuâ de Triboniano illo ejusq; ſociis quereris & juſtè, quibus Juſtinianus cùm mandâſſet, ut ex veteribus illis Juriſconſultis excerperent ea, quæ ad judicia accommodata eſſent, quæq; maximè utilia ac neceſſaria viderentur; illi tamen immiſſi cum falcibus amputârunt, dilacerârunt, mutilâruntq;: in eâdem profectò ſententiâ, Murete excellentiſſime, jamdiu ſum, ac, dum eram Patavii, me cum ſociis illic meis de hoc tum ſermonem habuiſſe ſæpe memini, quibus etiam dicere ſolebam, ſi Cicero unus nobis ſuperſtes non fuiſſet, linguam latinam ab illis viris graviſſimis nos eſſe petituros. Ac nimirum invidit ille tantis viris, quos imitari non valebat, ac Bartolo cæterisq; ſucceſſoribus legulejis ſermonem rudem, vulgarem, plebejumq; nobis obtrudendi anſam dedit. Itaque qui tantos librorum acervos capiat, vix jam videtur eſſe locus. In iis autem λῆρος πολὺς, ut Juſtinianum alterum deſideremus. Verùm cùm ſatis jam veterum monumentorum interitum deploraverimus, ſi te poſteri imitari voluerint, (ut magnam in ſpem venio fore multos, qui exemplum tuum ſequantur,) non vereor, ne non in priſtinum ſtatum leges brevi reſtituantur, ac ſuæ dignitatis

tis

tis ſplendorem obtineant. Primi quidem tui hujuſce diſciplinæ fructus uberrimi lectiſſimiq́; , quos pro tuo ſummo in me ſtudio dicare mihi voluiſti, omnibus viam monſtrabunt. Quam qui perſequentur, non ſolùm indicabunt ſe adamare hanc excellentem juris civilis ſcientiam, ſed & illius facilè compotes fient. Ego quoque amicos meos omnes, qui legibus ipſis ſtudium ſuum dabunt, hortari non deſinam, ut eandem ſemitam teneant, quibus etiam ſpondebo fore, ut eos inſtituti hujus nunquam pœniteat. Quod reliquum eſt, cùm à te tam divino munere affectus fuerim, Murete humaniſſime, ut nihil unquam tale cogitâſſem, atque, ut te ſimillimo remunerari poſſim, præciſa mihi ſpes omnis ſit, (nihil enim ſuppetit præter voluntatem:) quo me vertam, quid moliar, ut cæteri ſaltem me tibi animo gratiſſimum, ac tanti tamq́; eximii & regalis doni memorem eſſe intelligant? Nempe tibi me pro tot ac tantis tuis in me meritis jamdiu obſtrictum prorſus addicam, quem tibi fideliſſimum in tuâ poteſtate habebis; ac quoad vixero, colere diligentiſſimè nomen tuum non deſiſtam; & quotannis tamen nonnulla tibi ſigna dabo κατὰ δύναμιν, ex quibus intelligas tuæ nimiæ in me benignitatis nullam capere me poſſe oblivionem. Vale Murete, ætatis noſtræ decus, ac te Deus Opt. Max. diutiſſimè ſervet incolumem, omnesq́; cogitationes & actiones tuas perpetuò fortunet. Ferrariæ. 7. Kal. Novemb. M.D.LXXX.

M. ANTONIO MURETO PAULUS MANUTIUS

S. D.

XXI.

Reſpondet Mureto ad lib. I. Epiſt. 9: De Propertio. *In Manutianis eſt libri III. 20.*

Mihi verò, ita vivam, etiam atq́; etiam probatur z), *&, cùm in quovis genere magnus omnino ſis, in hoc maximè videris*

z) deeſſe videtur: *tua ad Bembum epiſtola*, aut quid tale.

videris excellere. Planè (ut omittam reliqua) ingenii tui quaſi quandam δεξιότητα ſum admiratus; ita concinnè, ita aptè, facili quodam ſententiarum nexu, rem ducis, donec ad ipſum pervenias; in quo te, ubi ſcis habere multos, citra omnem adulandi ſuſpicionem, ſummâ explicas cum dignitate. Gratulor tibi de iſtâ facultate, & eò magis, quòd, ſi locis impertitur gloria, novum decus accedet ad Italiam noſtram, in quâ ſedem, auctore atq; auſpice me uno ita locâſti, ut cogitare nihil prorſus de migratione videaris. Nec verò ſecus debes: valdè enim ad literarum elegantiam, planeq; ad omnem humanitatem tibi profuit hoc cœlum, è quo jam per quadriennium ſpiritum hauris. Itaq; noſter eris perpetuò, mi Murete, ſi gratus eſſe vis: quod profectò vis: ſoles enim hanc virtutem præter cæteros efferre. Tibulli principium mitte; ut cum epiſtolâ conjungatur. Scholia, non dubito, te operam daturum, ut tua videantur, id eſt, illa luminibus ingenii, &, quantum res patitur, erudita. Vale. Venetiis.

Reſpondet Muretus infrà lib. III. Epiſt. 7. Epiſtolam meam tibi.

EIDEM MURETO ROMAM.

XXII.

Reſpondet Mureto ad lib. I. Epiſt. 21: Venit ad te.
In Manutianis hæc eſt libri V. Epiſt. 19.

G*Audeo, mi, Murete, quod profectò etiam me tacente exiſtimas, te navare operam Regibus, ingeniumq; tuum, quod ego ſemper unicè dilexi, extuliq; laudibus, à tanto Pontifice, & ab univerſo Cardinalium collegio vehementer probari. Nam, ſi qui aliter ſentiunt: quanquam quis eſt, qui aliter ſentire poſſit? veruntamen ſi qui fortaſſe reperientur, quos livor impediat, quo minus rectè ac ſincerè judicare poſſint; de iis laborandum non erit: cum te præſertim ille noſter, quem ſequuntur multi, ſed ille præter cæteros, qui nobis quaſi* [illegible] Ζεὺς *debet eſſe, non mediocriter ornet, atq; diligat. Hæc altera tua*

oratio

*oratis priorem illam vel æquat, vel vincit ſententiarum, verborum, ordinis præſtantiâ. Quo in officio, ac munere cupio te pergere. Simul enim perges in expeditâ, maximéq; directâ gloriæ viâ, per quam proceſſiſti jam longiſſimè, nemine præcurrente, me favente plurimum. De tuâ in me benevolentiâ, cùm recordor meam, dubitare non poſſum. Meum in te animum expertus jam es; eundem ſi & eſſe nunc, & perpetuò futurum arbitraris, non fallam opinionem tuam. Nam & mea non ſolùm conſvetudo, ſed etiam natura ita poſtulat: & tu perficis eas laudes, quarum principia me olim, exſpectantem id, quod præſtare te nunc video, in tui amorem impulerunt. Habeo ſummas gratias, quas agi à te cupio, Archiepiſcopo Beccatellio: eumq; meo nomine, ut quàm licebit officioſè, quamq; plurimum ſalutes, valdè rogo. * ut ſcribit ad amicos, floret honoribus in patriâ, carus Imperatori, jucundus omnibus; nôſti humanitatem & ingenium; doctrinam auxit à diſceſſu tuo, quantum vix credas: itaq; ſumma omnia de illo adoleſcente ſperare nobis licet. Duareni obitu, de quo heri primum à Germano homine, qui ex Galliâ recens venerat, accepi, damni plurimum in jure Civili factum eſt. Equidem dolui vel tuâ cauſſâ, quòd eum à te amari ſenſeram: quanquam hæc, ſi ferret humanitas, prorſus dolenda non eſſent. Quid enim proficimus? angi quidem graviùs, neq; communis conditionis neceſſitas concedit, & vitæ commutatio, breviſſimæ cum æternâ, miſerrimæ cum beatiſſimâ, valdè vetant. Ego nunc, quod acceptum divinæ benignitati refero, quodq; tibi puto fore jucundiſſimum, valetudine utor ſatis commodâ; oculis quidem optimis, quod aliquot annis non contigit. Itaq;, cùm otium non ferrem, (ſcis enim me quieſcere non poſſe,) commentarios in reliquas Ciceronis epiſtolas cœpi texere: &, ut initia ſunt, prorſus induſtria non οἴχεται. Abſolvi, ut mihi quidem videtur, majorem partem, id eſt, tres primos libros, &, extra ordinem, octavum: in quibus, ut dixi jam, niſi me communis φιλαυτία decipit, non videtur opera malè collocata. Habebis in clauſulâ de Petro Fabro, tuo dicam, an meo? ita me triduo cepit, ſibiq; devinxit ingenio, humanitate, prudentiâ. Planè vixi, quam-*

diu

diu mecum fuit: nec mediocri ſum amore diſcedentem proſecutus. Næ tu, ſi nihil præterea meâ cauſſâ velles, qui & vis, & egiſti jam plurimum; tamen hoc uno munere, quòd auctus per te ſum tam ornati adoleſcentis amicitiâ, meis omnibus in te ſtudiis, quæ tu merita vocas, optimam gratiam retuliſti. Vale. Venetiis.

HUB. GIPHANIUS
M. ANTONIO MURETO
viro eruditiſs.
S. D.
XXIII.

VEllem, Murete, V. C. ea eſſe tempora, ut literis noſtris liber eſſet commeatus: haberem fortaſſe, de quibus te vel conſulerem interdum, ut quendam velut μεσονγέτην, vel ut amicus commonefacerem. Nunc quæ ſint vides. Itaq. conſilium cepi, quantum poteſt, temperare ſcriptionibus & literis, maxime ad longinquos. Quod tamen inſtitutum ut jam migrarem, fecit Jacobus Zelenius familiaris meus, cui hæc ad te dedi. Is enim in Italiam hinc profecturus, cùm magnopere me rogaret, ut ſibi ad te, quem jam diu colit, quaſi viam & aditum munirem: amico optimo exiguum hoc literarum officium negare nec potui, nec debui. Eum igitur toto pectore tibi commendatum eſſe cupio, adoleſcentem, mihi crede, ſuaviſſimis moribus, & elegante doctrinâ expolitum, omniumq. doctorum hominum obſervantiſſimum: genus enim domi nobile, multiſq. ad laudem inſignibus viris clariſſimum omitto. Exſpectas autem fortaſſe & de Agellio noſtro aliquid: ſed & eum, & alia noſtra remorantur, cùm occupationes noſtræ cotidianæ, tum librariorum hoc in loco inopia. Juris quoq. Civilis, in quo & explanando & reſpondendo toti verſamur, quaſi rigor, & Muſæ, ut Poëta vetus eas vocat, ſeveriores, ſive ut Fortunatianus loquitur, duriora juris ſcripta, vix patiuntur, ut in humanitatis illa velut vireta ſæpè expatier. Ne tamen me putes aut vale humanitati & politis illis Criticorum ſtudiis planè jam dixiſſe,

aut

aut eorum ſectam, Conſultorum ſeqvi, quorum utinam barbara modò eſſet oratio, (ferri enim ea quoquo modo poſſet: quanquam & veſtis honeſta matronam nobilem ornet ac deceat,) & non Juris ipſius, ac rerum, totiusq; ferè ſcientiæ Civilis noſtra magna ignorantia, atq; perturbatio: de quâ & tute jam pridem eleganter in Oratione quâdam diſſeruiſti: quare ne his me vitiis affinem exiſtimes, parerga nunc accipe, ex iis quædam, quæ in ipſas Lectiones tuas quaſi prateriens aliquando notavi:

Non ita certandi cupidus, qvàm propter amorem,
Qvo te imitari aveo,

Ut carus ait. † *Vidiſti acutè lib. 6. lect. cap. 16. locum illum* 1.
Ciceronis 2. de Divinat. Totas noctes ſomniamus, neq; ulla
ferè eſt, quâ non dormiamus: & miramur, aliquando id,
quod ſomniamus, evadere? eſſe mendoſum. Qui tamen
ita fortaſſe reſcribendus eſt: Neq; tamen ulla ferè eſt, qua
non; Et miramur, &c. ut, τὸ, qva non, *præcisè ſit poſitum:*
pro eo, quod, qva non ſomniemus. *Non verò ita, ut tu putas; totas noctes dormimus, neq; ulla ferè eſt, qua non ſomniemus, &c. id enim à vetere ſcriptura longiùs aberrat: & nôſti, ob orationes conciſas quàm ſæpe in veterum ſcriptis peccatum ſit. Agitur de ſomniis, & non de ſomno: quamvis & illa in ſomnis.* † *Illum autem locum pro Archia: Quod* 2.
ſi non hic tantus fructus oſtenderetur: & ſi ex his ſtudiis delectatio ſola peteretur: tamen, ut opinor, hanc animadverſionem humaniſſimam ac liberaliſſimam judicaretis. Alii aliter, tu lib. 12. lect. cap. 15. ita emendas: hanc animi adverſionem. *Vide, quæſo, ne ita rectius, hanc humaniſſimam: hanc, nempe delectationem & voluptatem. Sæpè enim his articulis,* hanc, illam, *& ſimilibus non adjungitur nomen aliquod, ſed prius adlatum tacitè repetendum intelligitur, ut apud Senecam epiſt. 95. At illam habentem præcepta plurimum ait proficere: ubi delendum illud, habentem præcepta: nam ibi non de parænetica, ſive, ut Seneca, præceptivâ, ut Cicero in lib. de Offic. loco vulgo non intellecto, quæ in præceptis poſita eſt, parte Philoſophiæ, ſed de theoreticâ agitur.*

agitur. Sic & pro Ligario: Valeat vox illa tua, quæ dicit, &c. id, qvæ dicit, perſpicuè ſpurium. † Ejuſdem libri tui 9. cap. 1. in his verbis Senecæ lib. 1. de benefic. Nemo beneficia in Kalendario ſcribit: nec avarus exactor ad horam & diem Creditorem appellat: mendum eſſe rectè admonuiſti, atq; pro Creditorem, fortaſſe legend. Debitorem. quomodo & jam pridem Briſſonius lib. 1. de verb. ſignif. illum ipſum locum adducit. Hæc enim cognata, ſive potiùs inter ſe relata vocabula, magis & minus, emptor & venditor, conductor & locator, debitor & creditor, migráſſe interdum alterum in alterius locum videntur, quod & Jacob. Cujacius obſervavit lib. 1. cap. 10. & lib. 9. cap. 7. Cui tamen d. l. ſi in emptione. D. de contrah. empt. & l. 18. ſolutione. D. ad exhibend. cur non adſentiar, tiq; in legibus nihil mutandum putem, alio in loco explicabo. Hoc autem in loco Senecæ, etſi τὸ Debitorem non improbo, omitti tamen utrumq; poteſt, & Creditorem & Debitorem, ſed intelligi debitorem; ut verbum, appellat, præciſè & abſolutè ibi ſit poſitum. † Quod autem ad eum locum Cic. attinet lib. 2. de finib. bon. de quo & tu lib. 6. cap. 20. & Turneb. aliiq; laborant, Reſplendeat his veſtis argentum, odrilitium, locus 4.
ipſe, ædificium, &c. eum ita emendandum puto: veſtis, argentum, locus ipſe: reliquis inductis; aut certe ita: Veſtis, argentum, aurum, locus ipſe, ut odrilitium ſit depravatum ex oro ſive auro. † Paulò ante apud Cicer. hæc, qvibus vinum defuſum è pleno ſit Hirſiphon, ut ait Lucilius, 5.
cui nihil jus & ſacculos abſtulerit, portenta potius quàm verba, (quæ tamen ita exarata ſunt in libris manuſcriptis,) aliter Paulo Manut. aliter Joſ. Scaligero in append. ad conject. in Varr. mihi ita, è pleno ſit inophoro, ut ait Lucilius, cui nihil ſacculus abſtulerit, fortaſſe inquam ita, (nam & ipſe dubito,) reſcribenda videntur. Inophorum certe, vel ne mentiar inoforum in vet. lib. reperio nunqvam œnophorum. Et rectè. Romani enim veteres græcum οι, non modò œ latinum, quod vulgare ut Demœ, Edeatrœ (ſic enim legendum puto apud Feſtum) Adelphœ Terentii,

de

X

de quo & tu in Terent. Claru[illegible] apud Plaut. & Canephorus apud Cicer. Verrin. de quibus tu ad Lucret. ſed etiam interdum aut in o mutant, ut in Poëta, poëma, diœceſis, & diœceſes apud Cic. pro Rabirio Poſth. ubi antea mendoſe Diogenes, & Parochus. παροικία, vocab. Eccleſiaſt. (falluntur enim, & omnium ſcriptorum, etiam Juſtiniani & Theodoſ. Codicum exemplaribus antiquiſſimis repugnant, qui nuper ſcribere cœperunt diœceſis & diœceſes, parœcia & parœcus, quos miror eadem ratione non ſcribere poëta, & poëma, poëſis) interdum in I mutatum vertebant, ut videre eſt in Iconomus, quod contra uſum veterum quidam hodie mutarunt in Oeconomus, ut & Alciat. admonuit lib. 9. Parerg. c. 3. in hodidocus apud Feſtum, id eſt, graſſator qui grecè [illegible], Inomaus apud Oroſium in lib. vet. qui à Græcis Οἰνόμαος: & in Cimiterium: ſic enim Latinè à veteribus Chriſtianis ſcriptum id fuiſſe, quod grecè κοιμητήριον, vetera monumenta confirmant: unde & Acœmetenſe monaſterium in l. inter claras C. de SS. Eccleſ. dicitur, quod à Græcis τῶν ἀκοιμήτων. Solent ſcilicet Romani Græca vocabula paululum variando ſua ſæpè facere, nec iiſdem ea aut literis aut ſyllabis ſemper admetiri, ut Ulixes ex Ὀδυσσεύς: Exanclare, & anclare apud Feſt. ex Græco ἐξαντλεῖν, & ἀντλεῖν non ut vulgò jam ſcribunt exantlare: quod Exanclandi verbum & in veteri [illegible] vindicaſti, lib. [illegible] cap. [illegible] [illegible]. Quod qui non obſervant, latinam linguam mirè perturbant: iidemque & Elogium, de quo & tu in Lect. optimum licet vocabulum, & bona quaſi moneta, aut civitate Romana, tanquam lege Papia, planè exterminant; aut variè nunc in eclogium, nunc in elogium, nunc in eulogium mutant; & epiſtolam ſcribunt, Græcorum more, invitis omnium ſcriptorum libris antiquiſſ. etiam marmoreis monumentis, in quibus conſtanter Epiſtula, & Elogium extat. Atque hæc quidem de meis in tuas Lectiones cerulis quibusdam ac notis. In quibus ſi quid erit tale, quod in acceptum referendum putes: videbis, in quem quid expendas: ne & tibi accidat quod nuper Themiſtæ noſtræ apud Cicer. & Ennio item noſtro apud Agell. lib. 12. c. 4. de quibus dili-

diligenter olim ad te ſcripſeram, contigit. ϐidéri loquor. Sed de his alio fortaſſe loco planiùs, & plura. Nunc, ut modò dixi, de me ſatis multa. A te autem Lectionum quidem libros plures non ita pridem accepimus, omnis elegantiæ refertos: ſed quod inter nos, liceat, (ſoli enim ſumus,) poſtulantur jam à te & φιλοσο-φούμενα quædam, & à Nobilia politiß. philoſopho, qui aliqua jam dedit, plura. Atq; adeò accepi non ita pridem ab idoneis hominibus, te jam paratas habere explicationes librorum aliquot Platonis & Ariſtotelis Politicorum: quæ graϐiores ſcriptiones huic quoq; & ætati tuæ jam maturiori, & perſonæ, magis conϐenire ϐidentur. Ajunt & Eunapii hiſtoriam, quæ in Vaticanâ bibliothecâ adſerϐatur, curare te deſcribendam: quod idem & Redingerus noſter D. Thomas V. C. magno ſumptu jam pridem cœperat: ſed conatum ejus mors interrupit. Tu ſi & Politica illa ſcholia tua, & Eunapium, etiam Theodoriti epiſtolas, quarum inſigne ϐolumen in eâdem Bibliothecâ, Herueto teſte, ſupereſt, aliaq; ϐeterum ſcripta diϐulges, bene, mihi crede, de Repub. mereberis. Eorum namq; opera cum Reipub. utilior, tum etiam ad laudem ipſorum diuturnior mihi ſemper ϐiſa eſt, qui ϐeterum ſcriptorum præclaras συντάξεις & commentarios aut in lucem ipſi proferunt, aut ab aliis diϐulgatos ϐel eruditis ſcholiis explanant, ϐel, ut emendatiores ſint, elaborant. Emendatus enim liber eſt ϐice commentarij. Vale ϐir doctiſſime & ſalϐe. A. M. D. LXXXIII.

JULII POGIANI VIRI DISERTISS. Epiſtola, de Ciceronis imitandi modo, ad nobiliſſimum adoleſcentem Nicolaum Fitzherbertum, Anglum.

XXIV.

Etſi ſunt ejus generis tuæ litteræ, ut in politiori humanitate, in quâ ex graϐioribus Legum ſtudiis conquieſcis, conſilio

conſilio aut præceptione meâ tibi minimè opus eſſe intelligam: tamen quia mei in te amoris eſſe video, non tam ſpectare, quid ego poſſim, quàm quid tu velis, attendere; rationem tibi & conſuetudinem hujus rei meam exponam. Ego, quamdiu mihi arbitratu meo ſtudere licuit, unum aliquot menſes ex Latinis ſcriptoribus Ciceronem legi. Nam in omni ratione optimum quemq;, & illum unum imitandum eſſe cognôram. Quare cùm illum ipſum Ciceronem Latinæ linguæ & eloquentiæ principem eſſe conſtaret, rejeci cæteros latinitatis authores. Quo in ſtudio primùm dabam operam, ut ſtatuta eſſent tempora & ſtudendi, & ſcribendi mea. Didiceram enim à ſummis viris, qui ſe id re expertos eſſe dicerent, plus adjumenti eſſe in certo, nec multo, quàm in vario & diuturno tempore; quod haberet eadem illa hora ſtudiorum, non ſolùm admonitionis & recordationis vim, ſed etiam quoddam momentum ordinis: qui cùm in omni re multùm, tùm in dicendo plurimùm poteſt. Sed hoc fortaſſe patet latius: illud ad id unum pertinet, quod inſtitueram. Duo igitur in Cicerone legendo mihi proponebam, quid & quomodo diceret. In quo videbam interdum pauca multis explicari; interdum plura comprehendi breviter, & abſolutè; ſæpius eandem variari rem, ut cùm idem diceretur, tamen commutatis verbis atque ſententiis, aliud dici videretur. Mirabar verò partium & quaſi membrorum pulcherrimam compoſitionem, quâ ſic alia ex aliis nexa & apta ſunt, nihil ut Lectori poſſit eſſe jucundius. Quid dicam de artificio vinciendæ orationis, deq; copia & quaſi ſylva elegantium vinculorum? Quibus cùm multi, vel quaſi compedibus quibusdam ſcriptiones ſuas colligent, vel ita diſſolvant ac diſſipent, ut capiti membris corporis, ac ne corporis quidem, ſpeciem habeant: ſic Cicero res nectit, & verba, ut ſola ejus oratio libere moveri, magnificeq; ingredi videatur. Cogitabam verò etiam de ſingulis verbis, de conjunctione verborum, de eorum numero atq; forma. Qua in cogitatione mihi veniebat in mentem mirari, quænam eſſet cauſſa paucitatis eorum, qui divinas Ciceronianæ orationis virtutes imitarentur. Hujus autem erroris & inſcitiæ multorum, duplicem ali-

diligenter olim ad te ſcripſeram, contigit. εἰδότι loquor. Sed de his alio fortaſſe loco planiùs, & plura. Nunc, ut modò dixi, de me ſatis multa. A te autem Lectionum quidem libros plures non ita pridem accepimus, omnis elegantiæ refertos: ſed quod inter nos, liceat, (ſoli enim ſumus,) poſtulantur jam à te & φιλοσοφήματα quædam, & à Nobiliſ. politiſſ. philoſopho, qui aliqua jam dedit, plura. Atq; adeò accepi non ita pridem ab idoneis hominibus, te jam paratas habere explicationes librorum aliquot Platonis & Ariſtotelis Politicorum: quæ graviores ſcriptiones huic quoq; & ætati tuæ jam maturiori, & perſonæ, magis convenire videntur. Ajunt & Eunapii hiſtoriam, quæ in Vaticanâ bibliothecâ adſervatur, curare te deſcribendam: quod idem & Redingerus noſter D. Thomas V. C. magno ſumptu jam pridem cœperat: ſed conatum ejus mors interrupit. Tu ſi & Politica illa ſcholia tua, & Eunapium, etiam Theodoriti epiſtolas, quarum inſigne volumen in eâdem Bibliothecâ, Herueto teſte, ſupereſt, aliaq; veterum ſcripta divulges, benè, mihi crede, de Repub. mereberis. Eorum namq; opera cum Reipub. utilior, tum etiam ad laudem ipſorum diuturnior mihi ſemper viſa eſt, qui veterum ſcriptorum præclaras συντάξεις & commentarios aut in lucem ipſi proferunt, aut ab aliis divulgatos vel eruditis ſcholiis explanant, vel, ut emendatiores ſint, elaborant. Emendatus enim liber eſt vice commentarii. Vale vir doctiſſime & ſalve. A. M. D. LXXXIII.

JULII POGIANI VIRI DISERTISS. Epiſtola de Ciceronis imitandi modo, ad nobiliſſimum adoleſcentem Nicolaum Fitzherbertum, Anglum.

XXIV.

Etſi ſunt ejus generis tuæ litteræ, ut in politiori humanitate, in qua ex gravioribus Legum ſtudiis conquieſcis, conſiſte-

conſilio aut præceptione meâ tibi minimè opus eſſe intelligam: tamen quia mei in te amoris eſſe video, non tam ſpectare, quid ego poſſim, quàm quid tu velis, attendere; rationem tibi & conſuetudinem hujus rei meam exponam. Ego, quamdiu mihi arbitratu meo ſtudere licuit, unum aliquot menſes ex Latinis ſcriptoribus Ciceronem legi. Nam in omni ratione optimum quemq; & illum unum imitandum eſſe cognôram. Quare cùm illum ipſum Ciceronem Latinæ linguæ & eloquentiæ principem eſſe conſtaret, rejeci cæteros latinitatis authores. Quo in ſtudio primùm dabam operam, ut ſtatuta eſſent tempora & ſtudendi, & ſcribendi mihi. Didiceram enim à ſummis viris, qui ſe id re expertos eſſe dicerent, plùs adjumenti eſſe in certo, nec multo, quàm in vario & diuturno tempore; quod haberet eadem illa hora ſtudiorum, non ſolùm admonitionis & recordationis vim, ſed etiam quoddam momentum ordinis: qui cùm in omni re multùm, tùm in dicendo plurimùm poteſt. Sed hoc fortaſſe patet latius: illud ad id unum pertinet, quod inſtitueram. Duo igitur in Cicerone legendo mihi proponebam, quid & quomodo diceret. In quo videbam interdum pauca multis explicari; interdum plura comprehendi breviter, & abſolutè; ſæpius eandem variari rem, ut cùm idem diceretur, tamen commutatis verbis atque ſententiis, aliud dici videretur. Mirabar verò partium & quaſi membrorum pulcherrimam compoſitionem, quâ ſic alia ex aliis nexa & apta ſunt, nihil ut Lectori poſſit eſſe jucundius. Quid dicam de artificio vinciendæ orationis, deq; copia & quaſi ſylva elegantium vinculorum? Quibus cùm multi, vel quaſi compedibus quibuſdam ſcriptiones ſuas colligent, vel ita diſſolvant ac diſſipent, ut capiti membris corporis, ac ne corporis quidem, ſpeciem habeant: ſic Cicero res nectit, & verba, ut ſola ejus oratio libere moveri, magnificeq; ingredi videatur. Cogitabam verò etiam de ſingulis verbis, de conjunctione verborum, de eorum numero atq; forma. Quæ in cogitatione mihi veniebat in mentem mirari, quænam eſſet cauſſa paucitatis eorum, qui divinas Ciceronianæ orationis virtutes imitarentur. Hujus autem erroris & inſcitiæ multorum, duplicem ali-

quando culpam animadverti. Sunt enim, qui à Cicerone abhorrentes, ſe ad alios, neſcio quos, ſcribendi magiſtros contulerunt. Qui quod judicium habeant, cùm appareat, facilè negliguntur. Alii ſunt, quorum eſt levius peccatum: imò verò non illi quidem cupiditate peccant, qui Ciceronis ſimillimi velint eſſe, ſi poſſint; ſed conſilio & imitandi modo falluntur. Nam hi Tullii verba mordicùs tenent, nec ullam ferè ſyllabam audent ab eo diſcedere; & dum verentur, ne parum Ciceroniani videantur, illius etiam ſenſa totidem verbis transferunt in ſuas litteras. ſcilicet illi (quod miſerrimum eſt) nunquam ſunt in ſcribendo ſui, ſed ineptè ac putidè ſemper alieni. Quid igitur eos in errorem induxit? Puerilis illa ſuſpicio, quòd ſermonem Ciceronis in id modò convenire ſunt arbitrati, ad quod ille ſemel accommodavit. In quâ ſi ipſe Tullius ſententiâ fuiſſet, non jam eum copiæ atq; ubertatis magiſtrum, ſed inopiæ & jejunitatis auctorem haberemus. Quæ cùm viderem, putavi mihi elaborandum, ſi modò id aſſequi poſſem, me ut ab illâ balbutientium turbâ ſejungerem, conjungeremq; cum iis, qui planè & latinè loquuntur. Quid quæris? Audere cœpi. Nam ut quisq; mihi occurrebat Ciceronis locus, illam loquendi formulam ad alia transferebam, & ejuſdem & alterius generis ſenſa, quaſiq; unis ab illo ſumptis veſtimentis ſtudebam veſtire & ornare res innumerabiles. Exempli cauſâ, quod hæc dictans legebam forte, Publii Rutilii adoleſcentiam ad opinionem & innocentiæ, & juris ſcientiæ, P. Scævolæ commendavit domus; *quis prohibet eò traducere?* Hannibalis Minalis adoleſcentiam ad opinionem & eloqventiæ & philoſophiæ, Flaminii Nobilii conſvetudo commendavit. *Vides genus. Sed quoniam intelligebam quædam eſſe ſententiarum lumina, quibus ſcripta illuſtrarentur, ſumebam illa vel ab ipſo Cicerone, vel à quovis; ſed ita, ut in eâdem exercitatione aliâ quâdam ratione uterer ab illo ſuperiore. Ut enim illic tanquam ex eâdem cerâ multas fingebam imagines: ſic hîc quaſi eundem hominem alio habitu veſtiebam. Quare fiebat, ut quæ ab aliis parta eſſent, à me inventa viderentur. Sunt autem hæc ornamenta & lumina ſententiarum, ut,* Ne quid nimis, Latè patet invidia, *& quo-*

modo

modi ſexcenta, quæ ſi ita efferas, Tenendus eſt omnium rerum modus, & Nihil non occupat invidia, *quis tua eſſe neget? Huc pertinet illud Ciceronis, imitandos eſſe bonos fures, qui earum rerum, quas ceperunt, ſigna commutant. Ut enim illi, pallium, ſi cui furantur, ne id is agnoſcat, ex pallio ſagum faciunt; ſic qui aliorum ſententias commutatis verbis enunciant, quæ communia ſunt, propria facere videntur. Neq; verò non etiam conabar interdum quodammodo cum ipſo Cicerone certare acumine contrariorum, ut ſi ille*, In lætitia doleo, *ego contrà*, In dolore lætor. *Si idem dicat*, tardiùs faceres, hoc eſt, ut ego interpretor, diligentiùs; *item ipſe*, celeriùs, id eſt, negligentiùs, *in contrarium conversâ ſententiâ. Quod inſtitutum mihi ſi meo arbitratu diutiùs tenere licuiſſet, in hâc laude fortaſſe aliquis eſſem. Sed ab eâ me conſuetudine avocavit neceſſaria quædam barbaries, de quâ nunc quidem nihil attinet plura ſcribere. Tibi certe, quid de totâ hâc ratione ſentirem, ſignificandum putavi: qui etſi ſcio, quantâ occupatione diſtinearis, tamen non dubito, quin pro excellenti tuo ingenio, próque eo, quantum profeciſti in hâc latine ſcribendi ratione, cum iſtum graviorem ſtudiorum curſum confeceris, ſi huc redieris, teq; in hâc laude exercueris, brevi etiam in principibus futurus ſis hujus facultatis: quanquam aliquid interea aſſequére, ſi cùm vacuus quotidie fueris à Legum ſtudiis, animi cauſâ ſtilum reprehenderis, & in hâc exercitatione, quam dixi, ſubſecivas operas poſueris. Sed quod mihi penè exciderat, multa ex Cicerone tibi memoriæ mandanda ſunt, & paranda tanquam magna ſupellex, tibi ut ſuppetat in variandis & mutandis ſenſibus multus & elegans veſtitus orationis. Et quoniam ut in victu & veſtitu prius neceſſaria, quam voluptaria quærimus; ſic in oratione propriorum primum verborum, deinde translatorum copia comparanda eſt: haud ſcio an illæ ad Atticum epiſtolæ, in quibus nulla eſt elaborata concinnitas, nullum exquiſitæ voluptatis aucupium, plurimùm proficiant ad latinè & emendatè loquendum. Quemadmodum nonnunquam etiam gemmarum vis, non tam arte diſpoſita, aut diſtincta auro, quàm pura atq; nativa delectat: ita Latini ſer-*

monis ubertas ſine fuco, aut peregrinis quodammodo deliciis orationis in illis maximè probatur epiſtolis. Etſi hæc admonitio accommodata eſt iis, qui nunc primùm in eam rationem ingrediuntur; tibi, qui tantùm jam hac ſcribendi exercitatione profeciſti, præſertim majoribus rebus occupato, fortaſſe minus eſt neceſſaria. Quare cùm grandiori etiam ſcribendi genere delectari videaris, nos quoq; ſive ingenio, ſive judicio tuo, certe tempori obſequemur. Cùm igitur tibi, ut nunc eſt, facultas non ſit pervolutandi multos Ciceronis libros: ex illis optimos leges, etſi nulli non optimi. Sed tamen orationes leges, & ediſces, quæ multùm te delectabunt, & ſcriptionem tuam adjuvabunt. Ignoſces verò mihi, ſi hæc neq; ſubtiliùs ſcripſi, ut res poſtulare videbatur, neq; illuſtravi exemplis. Eram enim, & ipſe valde occupatus. Quare aliàs reponam, & accuratius aliquid ad te mittam, quod proximis feriis æſtivis in Trebiano tuo vacuus legere poſſis. Interim vale, & mihi conſerva amorem tuum. Romæ. Pridie Kalend. Aprilis.

M. AN-

MARCI ANTONII MURETI EPISTOLARUM
LIBER TERTIUS.

M. ANTONIUS MURETUS PAULO MANUTIO *S. D.*

EPISTOLA PRIMA.

Reſpondet Manutio partim ad appendicem lib. III. epiſt. 5. Scriptis literis : *partim ad epiſtolam ſeqventem* : Tu vide cui : *ut appendix illa videri qveat malè ab epiſt. 6. ad 5. translata eſſe. Legitur alioqvin hæc præſens & in Epiſtolis Clarorum p. 293 ſed nec integra, & malè conſuta cum partibus duabus alienis, alterâ epiſt. 17. alterâ epiſt. 11. libri I.*

QVî poſſum paria paribus? &, ſi pergis, clamabo me circumveniri. Næ tu, mi Manuti, δεινός τις εἶ τά τ' ἄλλα καὶ μάλιστα εἰρωνεύεσθαι· qui cùm ad meas epiſtolas qvotidie mittas, qvales poſt Ciceronem nemo fecit præter te: tamen delicias facis, & perinde loqveris, ac ſi meæ, qvas ego popularibus verbis, quaſi craſſiore

 filo,

filo, contextas, ne relegere quidem, quæ mea pigritia eſt, ſoleo, cum tuis ullo modo conferri debeant. Eqvidem, qui, ubi cum quibusdam me aliis confero, adulor interdum ipſemet mihi: & quia, quàm non latinè alii loqvantur, animadverto, videor mihi paulò, qvàm illi, longiùs in hâc facultate progreſſus eſſe: idem, vel te audiens, vel ſcriptum à te aliquid legens, haſtas, ut dicitur, abjicio: & nedum eum putem eſſe me, quem tu facis, non modò inter principia, ſed ne inter impedimenta quidem, ullum mihi relinqvi poſſe arbitror locum. μακάριος εἶ σὺ ταύτης τῆς εὐγλωττίας, μακάριοι δὲ καὶ ἡμεῖς, οἵτινες ὑπὸ σοῦ ἀπίεραντοι ὄντοι ἀπολειφθεῖσιν, οὐ μὴν ἀλλά γε συμβέβηκε τῆς σῆς καὶ ἀπολαύειν ὁμιλίας, καὶ οὐκ ἀναξίους δοκεῖν φιλίας. Sed de his ſatis. De re Bononienſi, ut planè tibi aſſentior, ita vota facio, ut Sigonius noſter petat. Nam neqve Bargeum deſcenſurum puto; alios, ſi qui erunt, facilè ab illo ſuperatum iri confido. Mihi quidem qvid magis in optatis ſit, qvàm, ut id eveniat, qvod tu mihi amicè, (utinam etiam verè,) auguraris? Neque video, ſane ſi ille deceſſerit, quid mihi impedimento eſſe poſſit. Fruamur igitur hac ſpe: quæ ſive rata erit, paulo tollemur altiùs: ſive fefellerit, non tamen omnino jacebimus. De Philópono noli laborare, ego iſtic, ſi Deus volet, intra quatuor aut quinque dies futurus ſum: abſens non video, cui poſſim ſatis commodè id negotii dare. Vale mi Manuti, Vale & me ama. IIX. Kal. Septemb. Patavio.

EIDEM MANUTIO.

II.

Reſpondet Manutio ad Epiſtolam ejus lib. III. 12. Qui mihi tuas.

QVod te à curis omnibus acquieſcere in mearum epiſtolarum elegantia ac ſuavitate dicis, agnoſco humanitatem tuam: neq; tamen ita me ignoro, ut in meis qvicquam poſſe reperiri elegantiæ putem. Scribo enim ad te

ſine

ſine ullâ curâ, quicquid in ſolum, ut dicitur, & dum tibi animi mei ſenſûs aperiam, quibus id verbis faciam, non laboro. Qvod eò dico, quia ſcrupulum quendam injeciſti mihi nuper in ſermone, cum ſignificares, te epiſtolis tuis, ſi quando eas divulgares, velle admiſceri quasdam etiam ad te meas. In qvo tu etiam atque etiam vide, quid agas. Nam ego quidem nihil unquam, (ita tu me ames,) memini ad te ſcribere, qvod non dicam editione, ſed lectione magnopere dignum putarem. Sic enim ſcribo ad te, non quaſi ad unum ætatis noſtræ hominem doctiſſimum, & linguæ latinæ intelligentiſſimum, ſed tanquam ad amicum arctiſſimâ mihi neceſſitudine& familiaritate conjunctum, apud qvem in loqvendo non modò peccare impunè liceat, verùm etiam, ſi quis magnam diligentiam in eo ponat, ut ne peccet, is eo ipſo peccare videatur. Itaqve ne relegere quidem ſoleo, quæ ad te mitto. Tuo tamen arbitratu. Scio enim te meæ laudi æquè favere ac tuæ: neqve verò mihi ſumo, ut in hâc re, aut omninò ullâ in re plus videam, qvàm tu. Sed de his ſatis, aut etiam plus ſatis. Obſecro te, qvid eſt, qvod tu, qvod apud me Catulli reliqvum eſt, id biduo ad te mitti petis? an non ſatis eſt, dum ne tuis in morâ ſim? quamquam faciam equidem, qvod voles: ſed neque mihi, neque tibi expedire iſtam celeritatem puto. Chartas qvinqve unà cum his literis accipies. cetera, ubi voles, parata erunt. De Hieronymo tuo valdè equidem miror, & (verè ut dicam) vix conſilium in eâ re tuum laudare poſſum. Tantillum puerum tam procul ablegari? neqve te navigatio commovet, quæ concutere ac dejicere etiam homines confirmatæ ac corroboratæ ætatis ſolet? Mihi crede, valdè commoveor: amo enim puerum illum inſigniter, tum quia tuus eſt, tum quia mirificè feſtivus. Et mihi venit in mentem, quæ ille jam pericula miſellus ſubierit, pænè priùs in vitæ diſcrimen adductus, quàm ſentire poſſet, quid jucunditatis eſſet in vitâ. Deum tamen cæleſteſque omnes ex animo comprecor, ut fortunent, qvod agis. Et aliud, qvod ſcribam, nihil eſt, & Molinus noſter

me admonet redeundum eſſe ad Catullum. Nihil igitur addam, niſi ipſius nomine plurimam tibi ſalutem. Etiam Herculem tuum noſtro utriusque nomine plurimùm ut ſalutes, à te petimus: quanquam equidem eſt, tibi, Hercules, qvod ſuccenſeam. Té ne, cùm hic eſſes, ſemel tantùm ad me adiiſſe, neqve poſtea rediiſſe ampliùs? Itaqve ut te ulciſcar, nihil adhuc ad eas literas, quas à te pleniſſimas ſuavitatis accepi, reſpondeo. Curavi tamen, ut id, qvod petebas, ad te mitteretur. Valete ambo, nosqve amate ambos. Patavio. A.D.XIV.Kal.Maji. Nolo enim facere, qvod tu, qvi interdum pro Majo Aprilem pro x.xvii. ponis. Itaq; interdum videor mihi accipere literas tuas XX.diebꝰ ipſis, poſteaqvam ſcriptæ ſunt. Interdum contrà, ſex aut ſeptem diebus, anteqvã ſcriptæ ſint, perferuntur. Iterũ vale.

EIDEM MANUTIO.

III.

HEri reſpondi ad eas literas, qvas à te pridie acceperam, ſimulqve miſi ad te chartas aliqvot Catulli. Ego ſtrenuè urgeo: ſed vix credas, qvàm multa qvotidie incidant, quæ curſum impediunt meum. Omne tamen obſtaculum atq; omnem impeditionem facilè ſuperat ſtudium tibi obſeqvendi meum. Cras expecto à te, qvantum typis deſcriptum erit. Eſt etiam aliud, qvod mihi à te curari pervelim. Lambini interpretatio librorum de moribus valdè à me deſideratur: & ſcis me, qvàm ſim in hoc genere impatiens. Vel ignotorum hominum libros ita ardenter appetere ſoleo, ut omnis mihi celeritas tarda eſſe videatur: nedum hoc carere poſſim, qvi & hominis amici eſt, & habet percrebram perqve honorificam mentionem mei. Miſi ad Valgriſios, qui emeret: cauſſati ſunt, nondum eſſe abſolutum. Ego autem illos mentiri ſcio. Nam Lambinus ipſe ad me, jam anteqvam iſtinc diſcederet, ſcripſerat abſolutum eſſe. Neqve verò exputare poſſum, cur negent. Obſecro te, mitte aliqvem de tuis, qvi emat, ita tamen ut ne me nominet.

miner. Ego mox ad te pecuniam, qvanti emptus erit, mittam. Commodùm hæc ſcripſeram, cùm ad me Aldus ſuaviſſimus cum magiſtro. quid qværis? mi Manuti, beaſti me: neqve quicqvam mihi jucundius facere poteras. Nihil illo puero feſtivius; nihil ingenioſius; nihil amabilius; nihil ardentius in ſtudio virtutis ac literarum. Quanta in ſermone ſuavitas! quanta indoles in ipſo vultu ac motu corporis: ut in ſummâ ingenii celeritate parem modeſtiam facilè agnoſcas. Itaq; feres hoc æqvo animo: ſpero eum aliqvando & patre & avo majorem ac celebriorem futurum. Ne vivam, ſi non ex animo loqvor. Hoc tantùm, in ſummâ lætitiâ, quam ex ejus adventu cepi, aſperſit mihi nonnihil moleſtiæ, qvod ſenex ipſe cum febri venit. Itaq; duos hoſpites libentiſſimè vidi: tertiam illam, qvæ ſe comitem adjunxerat, libenter excluſiſſem. Curabitur uterq; eorum eâ diligentiâ, ut intelligant hanc qvoq; domum tuam eſſe. Vale, & ſalve à Molino. Patavio.

Scriptam eſſe dixerim hanc Epiſtolam XI. Cal. Maji, h.e. pridie, quàm ſcriberet eam, quæ libri I. eſt 6. Si Pegaſi: *ut adeò hæ duæ conjungendæ videantur.*

EIDEM MANUTIO.

IV.

Reſpondet Manutio ad ejus lib. III. Epiſt. 17: Tu vide: *quæ quidem ad nos non videtur perveniſſe integra.*

ARdeo iracundia, eò magis, qvòd vereor, ne culpam eſſe in me aliquam putes, quæ nulla eſt. Dii me atqve homines oderint, ſi unqvam in vitâ ullam mihi majorem hauſiſſe videor acerbitatem. Neqve nunc quid agam, aut quid cogitem, aut quid conſilii capiam, ſcio. Quartus hic eſt dies, cùm illa qvinqve folia, qvorum me ipſa recordatio diſcruciat, tabellariis data ſunt. Sed neſcio qvo fato, in-

ſcienta

ſciente me, cùm ceteræ literæ meæ rectà domum ad te mitti ſolerent, hæ miſſæ ad tabernam librariam Valgriſiorum. Qui ſi te & me prodiderunt, eaque perfidè ac malitioſè interverterunt, maximam malam peſtem eorum capiti precor: ut contrà Deum ipſum oro & quæſo, ſi quid in hac re à me aut malitioſè, aut negligenter factum eſt, ut me omnibus peſſimis exemplis multatum velit. Si quid culpæ eſt, à Lepido eſt: quanquam hujus ipſius nullam fuiſſe culpam, certò ſcio. Quod ego te, mi Manuti, per genium tuum, perqve illam maximam & ſanctiſſimam conjunctionem noſtram, quam ego ſemper ſummâ fide & colui & colam, obſecro & obteſtor, primùm ut credas, nihil à me commiſſum eſſe, cur ulla vel leviſſima culpæ ſuſpicio in me hærere debeat; deinde, ut hoc tibi perſuaſiſſimum ſit, tantum me ex hac re dolorem percepiſſe, quantum neque ferre moderatè, neqve ullo modo exprimere poſſum. Craſtinæ tuæ literæ me aut recreabunt, aut conficient. Nam ſi folia illa ita tempori recuperata ſint, ut tu nihil ex eâ re detrimenti ceperis, reviviſcam: ſin ſecùs acciderit, non dubito, quin ex dolore in gravem aliqvem morbum incidam. Filius tuus heri manè diſceſſit unà cum magiſtro. Uterque à me pro viribus amicè & diligenter curatus eſt. Viſus eſt mihi planè depoſuiſſe illam animi ferocitatem, quæ aliquando, ne unà cum ætate accreſceret, ſubverebar. Tentavi etiam, ſed leviter, qvos progreſſus feciſſet in literis. Vis apertè tecum fabuler? Viſus eſt mihi doctior magiſtro ſuo. Sed cùm cogito, literæ tuæ me conturbant. Scribis enim, ut ad te de filiolo tuo aliquid ſcribam, quaſi antea nihil ſcripſerim: deinde reſpondes de libro Lambini. Atqui ego, quibus literis a) ad te de Lambini libro ſcripſeram, iiſdem de filiolo tuo ſcripſeram multa. Itaq; hunc nodum non poſſum diſſolvere. Nam qvod ad finem joculariter ſcribis, nos aliquid eſſe, quibus neqve Tirones, neq; Alexi-

a) ea Epiſtola eſt hujus libri tertia.

Alexides *b*) deſint: ad id ego nunc reſpondere nolo: neq; enim jocari in tanta animi perturbatione poſſum. Tu ſine dubio felicior & ſapientior: cui etiam curis impedito, tamen quod rideas, venit in mentem. Mi Manuti optime & amiciſſime etiam atque etiam vale. Patavio.

EIDEM MANUTIO.

V.

QVam penè furvæ regna Proſerpinæ
Et judicantem vidimus Æacum! c)

Licet enim jam canere depulſo metu. Sed tamen, quidqvid dicat puer Lepidi, negligentia ipſius origo hujus moleſtiæ fuit: qvod è meis heſternis literis *d*) aliquâ ex parte intelligere potuiſti. Sed quando res omnis in vado eſt, deſinamus, ut ille ait, querelarum. Alexin *e*) tu mihi invides? at mihi nunquam in mentem venit, ut Tironem *f*) tibi inviderem. Et hic Alexis ipſe quamdiu tuus fuit? qvanqvam non video equidem, hic cur Alexis dicatur. Neqve enim ego ex eadem ſcholâ ſum, ex quâ Pomponius: at ille alter ſtudiorum tuorum ſocius, jure ac meritò Tiro, qui ætatis noſtræ Ciceroni operam daret. Quem à te diſceſſiſſe ipſius causâ doleo: tuâ non dolerem, niſi tibi ſubmoleſtam eſſe ejus abitionem è tuis literis viderem. Ipſe hodie ad me venit, egitqve mecum, ut ſe in diſciplinam meam reciperem. Ego ei prolixè, quidquid poſſem, & pollicitus ſum, & detuli. Itaqve ut video, agnoſces aliquando in meis literis etiam ipſius manum. Sed omittamus jocos. De filiolo

tuo

b) *Tiro Ciceronis Amanuenſis fuit, Alexis Pomponii Attici. Alexidis autem nomine Molinium, Tironis Herculem Podocatharum deſignat, illum Mureto, hunc ſibi à manibus.*

c) *Horat. lib. II. Od. 13.*

d) *quæ hîc proximè præcedunt.*

e) *Molinium.*

f) *Herculem Podocatharum. Vid. lit. b. ad epiſt. præced.*

tuo ſcripſi heri g) ad te ſincerè & ex animo, qvid mihi videretur. Noli putare eum olim unum ex multis fore. Excellet, mihi crede, ſatis bono (in his rebus qvidem) auguri, & officiet noſtris utriusque luminibus. De Hieronymo Puſione mellitiſſimo, ſpero eqvidem ſucceſſura omnia, ut volumus. Sed neſcin' tu amori perpetuum eſſe comitem adjunctum metum? Ego autem, (qvæ tua ſunt in me plurima maxima beneficia,) niſi liberos tuos, dum vivam, eâdem, qvâ tu, caritate proſeqvar, omnium mortalium ingratiſſimus fuerim. Primum Catulli folium accepi: in qvo menda quædam ſunt non magni momenti. Item illud vellem, qvod in priori editione factum erat, inter cujuscunqve epigrammatis finem, & declarationis principium, inanis ſpatii aliqvantulum relictum eſſet. Nam ad concinnitatem & elegantiam, multum: ad libri molem aut nihil, aut perpuſillum quiddam acceſſiſſet. Sed neqve hæc valdè diſplicent. Quatuor folia cum hiſce literis accipies, qvantum autem impreſſum eſt, qvàmprimùm ad me mittas velim. Vale, & ſalve à Molinio. Patavio.

EIDEM MANUTIO.

VI.

Reſpondet Manutio ad ejus lib. III. Epiſt. 19: Qvid tu me.

QVod igitur, ſcribendi argumentum capere me jubes, ſi ad ignotos non facillima ὑπόθεσις, qvod & ſcribis, & ego ita eſſe video: cùm eorum, qvos nominas, æqve mihi ignotus uterqve ſit? Etiam illud: nullam ne hic qvoq; aut ambitionis aut levitatis ſuſpicionem futuram putas? Explica mihi hæc qvoqve. Nam ego quidem ſine ullâ dubitatione, qvocumqve tu duxeris, ſeqvar. Ac tua qvoqve res agitur: tanta eſt noſtra conjunctio, ut, quicqvid alteri boni

g) *Epiſtol. præced.*

boni malive accidit, id ab altero alienum eſſe non poſſit. Vel hos igitur, vel ſi qvos alios habes, qvos nugis meis magis oblectatum iri putes. Miratus ſum tam longam epiſtolam tuâ manu: non enim ſum neſcius, qvantum tibi incommodet ſcriptio. Itaqve in ſummâ voluptate, quam ex eâ capiebam, (eſt enim ſanè luculenta, planeqve tua) illud mihi doloris nonnihil afferebat, qvod cogitabam de oculis tuis. Sed profectò vel ex eo perſpicitur vis amoris erga me tui, qui, quod noſti, quantam è tuis literis hauriam ſuavitatem, ut eâ me expleas, ne oculis quidem parcis, qvos nobis chariſſimos eſſe natura voluit. Equidem etſi manum tuam ita amo, ut nullam æquè aliam: tamen nihil mihi videtur longius, quàm dum ille ad te amanuenſis venerit. De epiſtolis tuis, video qvid agas: mihiqve jam videre videor illum diem, cùm ut illius *b)* ad Cælium, ſic tuus ad Muretum liber extabit. Nam illud quidem nimium eſſet, ut Cælii ad illum, ſic amiculi illius tui inſeri unum. Quod ego neqve ſpero, neqve ut quidquam, niſi qvod tibi videbitur, facias, peto. Quatuor illas, quas petis, propediem habiturus es: ad eas enim deſcribendas, operam mihi ſuam Molinus noſter ultro detulit. Quod autem videris ſubdubitare, ecquid ego eas aſſervaverim: obſecro te, usque eò tu me aut negligentem aut barbarum & inhumanum putaſti, ut eas perire ſinerem? In meis ita negligens ſum, ut nemini cedam: quæ à te veniunt, præſertim paulò accuratiùs ſcripta, ea habeo ἐν κειμηλίοις. Catulli reliqua expecto. Sed mehercule valde vos iſtic properatis: dicendum enim eſt. Dædaleo mihi, ut Plautus loqvitur, remigio opus fuerit, ſi præire vobis velim. Intendam tamen curſum, qvantum potero, & deficiam priùs, qvàm defatiger. Vale. Menilius tibi ſalutem, ut ſolet. A. D. III. Kal. Maj. Patavio.

EIDEM

b) *Ciceronis.*

EIDEM MANUTIO.
VII.

Reſpondet Manutio ad ejus lib. III. epiſt. 20: Mihi verò: *eam & ſuprà habes lib. II. epiſt. 21.*

EPiſtolam meam tibi probari gaudeo: eò magis, qvòd, ne ſecùs accideret, verebar. Scripſeram enim raptim, neqve ipſe mihi magnopere ſatisfeceram: nunc te fretus, cæterorum judicia non extimeſcam. Nam quòd cælum Italicum mihi profuiſſe dicis, eſt omnino in eo aliquid: ſed multò mihi plus tua conſuetudo profuit; neqve mirum eſt, ſi tecum aſſiduè verſans, colorem aliquem eloqventiæ contraxi. Quare ſi ex animo mihi gratulatus es, qvod ego ita eſſe, quia cupio, credo: gratulare potiùs tibi ipſi, qui tales habeas diſcipulos. Tibulli principium, quod à me requiris: videlicet [illegible]. Jam enim aliqvot dies ſunt, cùm ad te miſi duo prima folia. Tertium cum his literis accipies i): cætera καθ' ἡμέραν. Ama me & vale. Epiſtolas tuas, ut diligenter cuſtodiam, admonendus non ſum: ſed & deſcribendas curabo. V. Id. Maj. Patavio.

EIDEM MANUTIO.
VIII.

ET ardeo incredibili ſtudio omnia tibi prolixiſſimè pollicendi: & vereor, ne incenſus cupiditate obſequendi tibi plura promittam, quàm poſtea præſtare poſſim. Illud tibi omni adſeveratione confirmo me manibus pedibusqve obnixe operam daturum, ut aliquid navem, qvod tu probes. Sed te quæſo, Manuti optime & amiciſſime, noli plura à me exigere, quàm vires ferant. Quæ ſi pares eſſent, aut animo meo, aut opinioni tuæ: nihil reqvi-

---

i) *hinc intelliges, proximam ab hâc Mureti Epiſtolam eſſe eam, quæ ſuprà libri I. ep. 7. ut adeò hæ duæ benè conjungendæ.*

reqvireres, qvo obſervantia in te mea illuſtrior foret. Sed hæc aliàs. Nunc te orabo, (qvod tamen tuâpte ſponte te facturum fuiſſe arbitror, ut earum rerum, de quibus nuper ad me ſcripſiſti, impreſſionem differri jubeas, dum certius à me & exploratius aliqvid accipias. Interim illæ priores imprimi poterunt: & ego præter id, qvod unà cum his literis accipies, cras ad te aliqvid aliud mittam: neqve patiar operis, qvid agant, deeſſe. Si nihil aliud, certè in aliquot Propertii obſcuriores locos ſcholia qvædam elaborabo. Vale. Patavio.

EIDEM MANUTIO.
IX.

O Præclaram epiſtolam tuam *k*). Itaqve mihi ſenium eſt, dum eam typis deſcriptam videam. Heri eò ad te non ſcripſi, qvod ternæ literæ Bononiam ſcribendæ erant: & alioqvi nihil inciderat epiſtola dignum. Hodie accepi literas à Sigonio, qvas ipſas ad te mitto, ut meum gaudium ſolidè gaudeas. Cras mittam ad te verſuum meorum partem, id eſt, elegias, & aliqvot epigrammata: cætera *ἐφεξῆς*. Quid jam? qvid ſcribam ampliùs? nihil, niſi ut me ames: qvod tamen te facere, mihi jam pridem exploratiſſimum eſt. Herculi noſtrò plurimam ſalutem. Vale, qvantum usqvam eſt hominum, homo optime & integerrime. Puto fore, ut hodie ad te iterum ſcribam. Etenim duo fratres adoleſcentes nobiliſſimi, ita ut inter domum ipſorum & domum Regiam arctiſſima affinitas intercedat, iidemqve opulentiſſimi, &, qvod caput eſt, honeſtarum artium ſtudioſiſſimi, heri ſignificarunt mihi, ſe tui videndi causâ Venetias velle proficiſci: & à me petierunt, ut ſibi aditum ad te patefacerem. Facturum recepi, & libenter quidem. Eos igitur veſperi ad me venturos puto, ut epiſtolam

k) *Eam intelligit, quæ in Manutianis eſt lib. III. 25.* Cùm antea. *de quâ eâdem dictum eſt à nobis aliquid ſuprà ad lib. I. Epiſt. 14. lit. m.*

commendatitiam *l*) petant. Præceptorem hîc ſecum habent, ſenem, honeſtum, nummatum, eruditum, ſtudioſum tui. Scripſit olim libellos qvosdam non inelegantes, & intimus Budæo fuit. Ei ego ipſi auctor fui, ut ad te literarum aliquid daret. Putare me eum tibi de nomine, propter eos, qvos dixi, libellos, non ignotum eſſe. Tu ſi quid ad eum reſcripſeris, bonum & bonorum ſtudioſum hominem tibi adjunxeris. Amanuenſi tuo, cujus manum longo pòſt tempore agnovi, multam à me ſalutem. Iterum vale, ἄνερ εὐδοκιμώτατε καὶ τῷ ὄντι φιλόσοφε ἐν τοῖς μάλιστα. Patavio.

EIDEM MANUTIO.

X.

MAgis magisqve ſe omni ex partè declarat amor erga me tuus. Ferrariâ literas hoc quatriduo expecto *m*). Si licebit, utemur: ſin, aliud videbimus, aut hîc ad tempus durabimus. Pola quidem tua *n*) nobis ultima anchora futura eſt: nam quò tu cupidior es in deferendo, eò me in accipiendo verecundiorem eſſe par eſt: ſed tamen, ſi res feret, non abnuo. Verſûs meos mittam ad te propediem ad ſexcentos, aut paulò ampliùs, eosque nunqvam antea impreſſos. De illis quid faciendum ſit, tu judicabis. Ego enim planè hiſce de rebus minime jam laboro. In eis eſt elegia quædam ad Joannem Baptiſtam Amaltheum; una item ad Franciſcum Duarenum, & ad alios qvosdam alia; epigrammata item aliqvot, & alia quædam. Ego quantopere te amare debeam, omnes ſciunt: quantopere te amem οὐδ᾽ εἴ μοι δέκα μὲν γλῶτται. noſti cætera. Valetudinem

l) *hanc eſſe puto, quæ legitur ſuprà lib. I. 19.* Adoleſcentes, qvo.

m) *à Morino Cardinali, de qvo prope finem Epiſtolæ.*

n) *prædium hoc Manutii fuiſſe ac ſeceſſum, ſeqvens declarabit Epiſtola.*

Google

nem tuam cura, & amiciſſimum illum noſtrum, qvo cum Murani fuimus, ſi qvando inviſes, meo nomine etiam atq; etiam ſalutato. Patavio poſtrid. Kal. Septemb. Hæc ſcripſeram mane: ſtatim à prandio allatæ ſunt literæ à Petro Morino Cardinali, nihil eſſe longius, quàm dum me videat: maturem igitur, qvantum poſſum, venire. Atqve ego ita plane faciam: etſi non fiet hoc ſine luculentâ jacturâ rei familiaris meæ, maximè propter ædes, qvas, qvomodo locaturus ſim, nondum ſcio. Sed tu hoc nemini dixeris. Opprimi enim in ipſo articulo certos homines volo, qui nunc, quia me valde laborare, ut hîc maneam, putant, ferociunt. Ipſi ſentient. Mi Manuti optime & amiciſſime, etiam atque etiam vale. Ego poſthac qvotidie ad te ſcribam: tu qvoqve, ſi me amas, qvod commodo tuo fiat, qvam ſæpiſſime ſcribito. Nam ex tuis literis etiam breviſſimis incredibilem quandam haurio voluptatem.

Reſpondet Manutius Epiſtolâ, quæ jam hic ſequitur.

PAULUS MANUTIUS M. ANTONIO MURETO ſuo S. D.

XI.

In Manutianis Epiſtolis hæc eſt libri III.26. verùm illic & interpolata quædam & initio ejus pariter ac fini quædam acceſſerunt. Prima ejus verba ſunt: Laborabam vehementer. *Ultima:* omnes debent. *Sed illud profectò principium mihi nunc ſuſpectum eſt, ut, quæ hîc leguntur, ſinceriora credam.*

Conſtituit animum meum, aliquo interdum, ut verè dicam, rerum tuarum metu fluctuantem, epiſtola tua. atq; ad metum

metum accedebat indignatio. quid? virtuti ne deerit ornamen-
tum? aut etiam locus, ubi conſiſtat? tantáne eſt temporum
iniquitas, & hominum in ſuis bonis ignoratio? Hæc ego quan-
doque mecum. Nunc vacuus cura jam ſum, & ex eo, quod ſi-
gnificas n) ut in exoptatâ fortunâ triumpho. Tuos verſus tuâ
fretus humanitate jam promiſeram. Eos expectabo minimâ, ſi
fieri poteſt, interpoſitâ morâ, nec tu velim diuturnâ me expe-
ctatione ducas. Illa ad illum, qui te nunquam amavit, quem
ſcis malè audire ſuo merito, cur non transferas ad alium?
equidem ſuadeo. Quòd ſi tenerem ὑπόθεσιν, facilè dicerem,
ad quem. me à luſibus, καὶ πάντως ἀπὸ τῶν ἐρωτικῶν planè re-
vocat non ſolum natura mea, ſed ætas etiam, ſenectuti pro-
pior, quàm adoleſcentiæ. Itaq; ſi quid ad me ſcribes, remove,
amabo te, omnia, quæ tamen dilexiſſe Plato videtur, ἀφροδί-
σια. Intelligis, opinor, quid ſignificem: quod tu me petere, vel
cupere etiam, ſi me putas ingenium tuum noſſe, exiſtimabis.
De benevolentiâ tuâ, & ſi nunquam dubitavi, ex te tamen ipſo
ea, quæ opto, libentiſſimè audio: quanquam ad ſtudium in te
meum nihil animi tui addit commemoratio. Non enim te ama-
re cœpi, ut ipſe me amares, ſed quòd amabilem ipſum eſſe duxi
multis nominibus; quæ tibi ipſi ne exponam, non modò meus,
verum etiam tuus pudor impedit. Jacturâ te movet rei fami-
liaris in diſceſſu repentino. Noli laborare: lucrum erit in
damno; ſi ſpectas eum, qui te excipiet, præſtantem virum, erga
tui ſimiles optimè animatum, cujus egregiam voluntatem
non diſſimilis fortuna comitatur. Sarciet igitur ille, ſi quid ob
ſubitam migrationem damni facies: &, ut ſpero, tuum te con-
ſilium quotidie magis oblectabit. Polam video te abjeciſſe, o) &
lætor mehercule tua cauſa. Veruntamen, ſi quando opus erit,
ſeceſſum illum non contemnes: ut habeas tu quoq; exemplo
Africani, & Lelii, tuum Lucrinum, cujus in littore, neglectis
regum theſauris, omni prorſus ambitione ſolutus, aut conchas
lege: e

n) tibi paratam ſcil. Ferrariæ conditionem eſſe apud Cardi-
nalem.

o) nempe quia Ferrariam cogitas.

legere, aut fluctus numerare poſſis; eoq; lætiùs, ſi me tibi tantæ comitem voluptatis Deus aliquis obtulerit. Verùm hæc, ut quidem noſtræ nunc utriuſq; res habent, inania: quæ tamen, ſi ſaperemus, omnium fortaſſe prima. Sed vides me tecum garrire? captum voluptate ſermonis, dum te quaſi præſentem alloquor, & utor manu ejus adoleſcentis, quem jure Latii donatum, Cretenſibus ademptum, affirmo tibi dignum aliquando fore noſtro contubernio. quod quidem ſtudioſè agit, tuo maximè exemplo incitatus: etſi non te noſtra domus, ſed tua te induſtria, tuum nobilitavit ingenium. Vale.

Reſpondere huic Muretum dicas lib. I. Ep 15. Valdè recreatus: *niſi potiùs dicendum, qvod & dies adſcripta ſuadet, illam & hâc & præcedente priorem eſſe.*

M. ANTONIUS MURETUS PAULO SACRATO SUO *S. D.*

XII.

Videtur reſpondere Epiſtolis Sacrati tribus, quas dedimus in Appendice, O fortunatum: Literas ad te: & Cognovi ex literis. *Habetur autem apud Sacratum lib. I. p. 45. & hæc Mureti Epiſtola.*

NEqve te uno amabilius quicquam, aut officii plenius, neqve literis tuis feſtivius, omniqve ſuavitate conditius fieri poteſt. Quæ ſi qvàm lepidè, ac politè loqvuntur, tam etiam vera de me prædicarent, magna càuſa eſſet, cur & ego mihi gauderem, & tu tibi de amicitiâ noſtrâ gratulareris. Nunc ea res me male habet, qvòd, cùm in meum (ut dicitur) ſinum inſpicio, meq; ac mea omnia diligenter excutio, nihil propemodùm tale reperio, qualia mihi tu innumerabilia affingis: ut mihi tale qviddam uſuveniat, quale hiſtrionibus, qui dum in ſcenâ Agamemnonem agunt,

gunt, aut Atreum, concipiunt ſpiritûs qvoſdam regios; pòſt, abſolutâ fabulâ, dum ad veſtitum ſuum, & ad ſe ipſos redeunt, agnoſcant neceſſe eſt, ficta fuiſſe illa omnia & alienæ oblectationis cauſa ad breve tempus ſuſcepta; ſe verò homines tenues, & non admodum magni pretii artifices eſſe. Sic ego quamdiu tuas literas lego, & à te tanqvam à Chorago aliqvo impoſitam mihi perſonam ſuſtineo, placeo mihi, (fatebor enim, qvod verum eſt,) & videor eſſe aliqvis: poſt ubi ille quaſi ventus reſedit, agnitum errorem meum tacitus rideo, meqve tanqvam ad ſolitum cultum, ita ad uſitatam illam & perpetuam meam de me opinionem refero. Sed hæc aut in aliud tempus reſervemus, aut quod ſatius eſt in perpetuum omittamus. Ego te Sacrate, pro eo ac ſingularis virtus & doctrina & voluntas erga me multis teſtata officiis poſtulat, & amo & magnifacio, neq; id facere deſinam, donec tu is, qui es, eſſe deſieris, qvod exploratum habeo nunquam fore. Ardeo autem mirificâ quâdam cupiditate, ſi quâ id ratione à me perfici poteſt, ut etiam poſteris hujus conjunctionis noſtræ memoria prodatur, amicoſqve vixiſſe nos, non æqvales modò noſtri, ſed futura etiam ſæcula intelligant. Cujus rei gratiâ conſtitueram repertas à me in Galliâ, neqve usqve in hunc diem à qvoqvam divulgatas Victorini veteris, non Rhetoris modò, ſed Philoſophi qvoqve ac Theologi lucubrationes in publicum emittere; cumqve in eis emendandis non parvum laborem ſuſtuliſſem, ad te potiſſimùm mittere, & tibi quaſi dicare, quicquid in eis meâ induſtriâ effectum eſſet, jamque id feciſſem, niſi me quiddam, qvod aliquando intelliges, retardaſſet. Tu interea mi Sacrate perges amare me, ut facis, tibiqve certò perſuadebis, te à me merito tuo, mirabiliter amari. Salutabo tuo nomine Janinellum, cùm primùm eum videro. Vale. V. Id. Sext. cIↄ. Iↄ. LXIII. Romæ.

Reſponſionem qvare in Appendice noſtrâ epiſt. IV. Si de tui animi.

EIDEM

EIDEM SACRATO.

XIII.

Reſpondet Sacrato ad modò memoratam epiſtolam: Si de tui animi. *Hæc autem Mureti legitur & apud Sacratum lib. I. p. 49.*

E Tuo tam diuturno ſilentio ſuſpicatus eram te Ferrariâ abeſſe, ideoqve ipſe qvoqve intermiſeram ſcribere, donec mihi Martellius primum, deinde Lælius Gavardus eleganti, ut viſum eſt, ingenio adoleſcens, ſalutem tuis verbis nunciarunt. Quæ fuit illa quidem mihi pro eo ac debuit gratiſſima: ſed e ſermone Martellii eam cepi moleſtiam non ſanè mediocrem, qvòd ex eo de moleſtiis, qvibus tu interea conflictatus es, & de matris tuæ lectiſſimæ & te tali filio digniſſimæ mulieris infirmitate cognovi. Itaque cogitabam primo qvoq; tempore ad te exarare aliqvid literarum, qvo & purgarem me, qui tamdiu nihil ſcripſiſſem, & minuerem, qvantum id quidem in me eſſet, ægritudinem tuam. Sed dum diem ex die duco, homo cùm cæteris in rebus non admodum induſtrius, tum ad ſcribendum pigerrimus, (non modò enim noſſe ſua vitia bellum eſt, verùm etiam fateri,) tu, qvo nemo uſquam in omni genere humanior aut officioſior eſt, occupaſti, miſſis ad me ſuaviſſimis & reliquarum tuarum ſimillimis literis. Ad quas ego quia diſtractus aliis curis tàm copioſè quàm vellem, reſpondere non poſſum, ſtrictim ſaltim ſingula eorum capita attingam. Primùm igitur à te, quantum me amas tantum peto atqve contendo, ut omnia potius, qvæ negantur fieri poſſe, eventura exiſtimes, qvàm ut qvicqvam de meo in te amore, aut (ut verius dicam) de meâ tuis virtutibus & jucundiſſimis in me officiis debitâ obſervantiâ detrahatur. Gratulor tibi de recuperatâ matris valetudine, cui etiam ipſi à me ſalutem dicas, eiqve meo nomine gratuleris velim; puto eam quanqvam ſemel tantùm à me viſam, facile tamen redituram in memoriam mei. Qvod

ad te ſcripſit Lælius, magnam qvotidie non adoleſcentum modò, ſed omnium ætatum atqve ordinum multitudinem ad me audiendum ventitare, ſanè veriſſimum eſt, idque, ut verum fatear, ipſi mihi permirum videri ſolet. Nam & Romæ rarum id eſt, & ego in me nihil ſentio, qvo tanta hominum ſtudia excitentur. Sed quando ſunt, qui aliter ſentiant, intendo eqvidem omnes ingenii nervos ad conſervandam eam, qvæ de me excitata eſt, opinionem: ſed duratura ea nec ne ſit, *θεῶν ἐν γούνασι κεῖται*. De libro Victorini, quem me tibi, ut nunc loqvimur, dicaturum pollicitus ſum, noli dubitare. Nunquam omnino amittam eum è manibus, niſi addito luculento aliqvo teſtimonio amicitiæ noſtræ. Interea mitto ad te exemplum oratiunculæ *p*), quam hîc habui, pridie ejus diei, qvo cepi Ariſtotelis Ethica interpretari. Vereor omnino ut ſatis emendatè deſcriptum ſit: nam qvod unum meâ manu ſcriptum habebam, id Callippides ille, de qvo etiam prioribus literis aliquid ſcripſi, *q*) duos jam menſes apud ſe habuit, neque adhuc extorquere poſſum. Sed tanto mea melior futura conditio eſt: tu enim ſi qua à me ipſo peccata erunt, ea illi, qui deſcripſit, adſcribes. Mi Sacrate optime & amiciſſime etiam atqve etiam Vale. Romæ XVIII. Kalend. Februarii, CIↃ. IↃ.

LXIV.

EIDEM

p) *ea eſt Volum.I.7.* Veteri conſuetudine.

q) *In præcedente quidem Mureti epiſtolâ tale nihil eſt. Itaque aut omiſſum id in eâ, cùm typographo daretur, (quod non planè eſt inſolens,) aut aliam hîc epiſtolam innui dixerim, quam ad Sacratum, interim dum ille ſilet, ſcripſerit Muretus.* Callippidis *autem vocabulo cunctator aliquis intelligitur, quo ſenſu & ipſe Muretus lib.I.Epiſt.85. & hujus libri 46. extremâ Callippidem ſe vocat. Eraſmum vide adag.543.*

Digitized by Google

EIDEM SACRATO.

XIV.

Reſpondet Sacrato ad epiſtolam prid. Id. Octob. A 1563. ſcriptam, quæ apud ipſum legitur lib. I. p 51. Ego Murete optime. *Ubi & p. 52. ſequitur hæc Mureti. Illa verò Sacrati in Appendice noſtrâ eſt V.*

PUto mirum tibi videri, qvod tamdiu nihil ad te ſcripſeſim, præſertim provocatus à te amantiſſimè & officioſiſſimè ſcriptis literis, qvas ad me jampridem dediſti, ſpero tamen te facilè ignoſcere occupationibus meis, neqve propterea dubitare de amore, atque obſervantiâ erga te meâ, quæ, mihi crede, tanta eſt, ut accedere nihil poſſit. Cujus rei cum alios tibi multos teſtes, ſi opus ſit, laudare poſſum, tum vel in primis Lælium noſtrum, adoleſcentem optimum & ſuaviſſimum, qui quoties me videt, (videt autem ferè qvotidie,) & multa mihi auditu jucundiſſima de tuâ ſingulari virtute, atque humanitate commemorat, & audit me viciſſim de te ea, quæ debeo & quæ ſentio, prædicantem. Sed mitto hæc. Neqve enim dubitare potes, quin à me mirificè ac ſingulariter ameris, niſi me ingratum atq; inhumanum putas: tam malè autem te de me ſentire non arbitror. Interpretatus ſum latinè his diebus quintum Ethicorum Ariſtotelis. Ejus interpretationis mitto ad te exemplaria tria: unum qvod tibi habeas, qvodque interdum intuens de me cogites; alterum qvod meo nomine des Franciſco, quem ego & valdè amo, & valdè me ab eo amari cupio; tertium, quod cùm tibi commodũ erit, mittas ad clariſſimum & eruditiſſimum virum Epiſcopum Carpentoractenſem; puto enim pro eo amore in me, qvem mihi cùm ſæpe aliàs, tum proximè, cũ hìc abiturus eſſet, oſtendit, id munuſculũ ipſi ingratũ non fore. Scribendũ mihi eſt ad multos, & jã nocteſcit. Ama me Sacrate mi, vir eruditiſſime & qvod ego multo pluris facio, optime & integerrime:

ama me & vale. Romæ. A. D. VI. Id. Martias, CIↃ. IↃ. LXV. *r*).

EIDEM SACRATO.
XV.

Legitur & in Epiſtolis Sacrati lib. II. p. 71. reſpondetq́;, qvod è diebus utriq; adjectis Epiſtolæ conjicere licet, ad ibi p. 70. præcedentem Sacrati: Jam diu nihil: *quæ in Appendice noſtrâ eſt* VII.

Etſi ſerius ad te ſcribo qvàm oportuerat, ſpero tamen te ejus rei veniam mihi daturum, cùm, qvæ tam diuturni ſilentii cauſa fuerit, cognoveris. Nolebam ad te literas meas ſine aliqvo munuſculo venire; ideoqve expectabam, dum habuiſſem eam orationem *s*), quæ, ut ſcis, mihi cauſa fuerat huc citiùs qvàm opinabar, revertendi, ut eam ad te unà cum literis mitterem. Habui autem eam nudius tertius tantâ omnium approbatione, qvanta mihi nunqvam contigerat. Neqve tamen, qvod tantoperè cupiebam, poſſum adhuc ejus te participem facere. Interdixit enim orator Regius, ne cuiqvam homini ejus aut aſpiciendæ aut deſcribendæ poteſtatem facerem, anteqvam eam ipſe miſiſſet ad Regem, exploraſſetqve ab eo per literas, placeretne eam divulgari. Expectandum igitur erit tibi aliqvot dies. Sed cùm primum licebit, polliceor me nulli prius eam miſſurum quàm tibi. Poſtulat hoc amor erga me tuus, & illa tua & fratrum tuorum nullis meis officiis provocata in me benevolentia, qvæ perpetuò obverſatur animo

r) *caſu accidit, ut hoc eodem & die & anno ſcriberet Sacratus qvoqve ad Muretum.* Etſi non cogitabam nunc ad te ſcribere: *quæ in Appendice noſtrâ eſt VI.*

s) *ea eſt XIII. Volum. I. ut partim ex anno illi adſcripto colligere licet, qvi idem eſt & præſentis epiſtolæ; partim ex eo, quod hic paulò poſt ſeqvitur de Regio Oratore, qvod nos dubitare, quin ſit pro Rege habita, non ſinit.*

Digitized by Google

animo meo, & interdum qvieſcere me non ſinit, quomodo inſigne aliqvid omnium veſtrûm cauſa facere poſſim, cogitantem. Qvod ſi nihil aliud potero, certè tamen in aliquâ parte ſcriptorum meorum (ſi qua eſt ea gloria,) intexam aliqvid qvod poſteris teſtetur, mihi cum plurima vobis deberem, remunerandi facultatem non affuiſſe, ornandæ ac celebrandæ virtutis veſtræ voluntatem non defuiſſe. Vale. fratribus tuis, Canalio, Lollio, peto à te ut meo nomine ſalutem dicas. Romæ. IV. Id. Octob. CIↃ.IↃ. LXVI.

Antequam hanc acciperet Sacratus, ſcripſit eam, quæ in Appendice noſtrâ eſt VIII. Quantum acceperim dolorem. *Huic autem Mureti, & fortè ſequenti, ac neſcio cui tertiæ reſpondet* (*opinor illa ſequens IX.* Accepi tres abs te.

EIDEM SACRATO Amico eximio ac ſingulari.

XVI.

Reſpondere Sacrato videtur ad Epiſtolam, quam modò dixi Appendicis eſſe VIII. Quantum acceperim dolorem. *Quo poſito, idem utrique annus meritò adſcribetur.*

AT ita mihi omnia, qvæ volo, in vitâ contingant, Sacrate optime & humaniſſime, ut ego ſimul atqve liberatus ſum eâ curâ orationis habendæ ad Pontificem, qvæ me tam multos dies occupatum diſtrictumqve tenuerat, literas *t*) ad te dedi, quibus & cauſas afferebam illius diuturni ſilentii mei, & cur ejus orationis exemplum, cùm maximè cuperem, tamen ad te mittere adhuc non poſſem, aperie-

t) *eas eſſe, quæ hic proximè antecedunt, res ipſa loqvitur. Quare annum huic epiſtolæ dedimus eundem, quem præcedenti.*

Digitized by Google

ama me & vale. Romæ. A. D. VI. Id. Martias, CIↃ. IↃ. LXV. r).

EIDEM SACRATO.
XV.

Legitur & in Epiſtolis Sacrati lib. II. p. 71. reſpondetq; qvod è diebus utriq; adjectis Epiſtolæ conjicere licet, ad ibi p. 70. præcedentem Sacrati: Jam diu nihil: *quæ in Appendice noſtrâ eſt* VII.

ETſi ſerius ad te ſcribo qvàm oportuerat, ſpero tamen te ejus rei veniam mihi daturum, cùm, qvæ tam diuturni ſilentii cauſa fuerit, cognoveris. Nolebam ad te literas meas ſine aliqvo munuſculo venire; ideoqve expectabam, dum habuiſſem eam orationem s), quæ, ut ſcis, mihi cauſa fuerat huc citiùs qvàm opinábar, revertendi, ut eam ad te unà cum literis mitterem. Habui autem eàm nudius tertius tantâ omnium approbatione, qvanta mihi nunqvam contigerat. Neqve tamen, qvod tantoperè cupiebam, poſſum adhuc ejus te participem facere. Interdixit enim orator Regius, ne cuiqvam homini ejus aut aſpiciendæ aut deſcribendæ poteſtatem facerem, anteqvam eam ipſe miſiſſet ad Regem, exploraſſetqve ab eo per literas, placeretne eam divulgari. Expectandum igitur erit tibi aliqvot dies. Sed cùm primum licebit, polliceor me nulli priùs eam miſſurum quàm tibi. Poſtulat hoc amor erga me tuus, & illa tua & fratrum tuorum nullis meis officiis provocata in me benevolentia, qvæ perpetuò obverſatur animo

r) *caſu accidit, ut hoc eodem & die & anno ſcriberet Sacratus qvoqve ad Muretum.* Etſi non cogitabam nunc ad te ſcribere: *quæ in Appendice noſtrâ eſt VI.*

s) *ea eſt XIII. Volum. I. ut partim ex anno illi adſcripto colligere licet, qvi idem eſt & præſentis epiſtolæ; partim ex eo, quod hic paulò poſt ſeqvitur de Regio Oratore, qvod nos dubitare, quin ſit pro Rege habita, non ſinit.*

animo meo, & interdum qvieſcere me non ſinit, quomodo inſigne aliqvid omnium veſtrûm cauſa facere poſſim, cogitantem. Qvod ſi nihil aliud potero, certè tamen in aliquâ parte ſcriptorum meorum (ſi qua eſt ea gloria,) intexam aliqvid qvod poſteris teſtetur, mihi cum plurima vobis deberem, remunerandi facultatem non affuiſſe, ornandæ ac celebrandæ virtutis veſtræ voluntatem non defuiſſe. Vale. fratribus tuis, Canalio, Lollio, peto à te ut meo nomine ſalutem dicas. Romæ. IV. Id. Octob. CIↃ. IↃ. LXVI.

Antequam hanc acciperet Sacratus, ſcripſit eam, quæ in Appendice noſtrâ eſt VIII. Quantum acceperim dolorem. *Huic autem Mureti, & fortè ſequenti, ac neſcio cui tertiæ reſpondet, opinor illa ſequens IX.* Accepi tres abs te.

EIDEM SACRATO Amico eximio ac ſingulari.

XVI.

Reſpondere Sacrato videtur ad Epiſtolam, qvam modò dixi Appendicis eſſe VIII. Quantum acceperim dolorem. *Quo poſito, idem utriq; annus meritò adſcribetur.*

AT ita mihi omnia, qvæ volo, in vitâ contingant, Sacrate optime & humaniſſime, ut ego ſimul atqve liberatus ſum eâ curâ orationis habendæ ad Pontificem, qvæ me tam multos dies occupatum diſtrictumqve tenuerat, literas *t*) ad te dedi, quibus & cauſas afferebam illius diuturni ſilentii mei, & cur ejus orationis exemplum, cùm maximè cuperem, tamen ad te mittere adhuc non poſſem, aperie-

t) *eas eſſe, quæ hic proximè antecedunt, res ipſa loqvitur. Quare annum huic epiſtolæ dedimus eundem, quem præcedenti.*

Digitized by Google

aperiebam. Nunc ad alia. Ego mi Sacrate niſi te & fratres tuos homines humanitate, comitate, omni deniq; virtute tibi geminos, totamq; uno verbo domum veſtram non amem modò, ſed colam etiam & obſervem, & ingratum me & hominis nomine indignum eſſe fatear. Ex qvo enim me ad amicitiam tuam applicui, ita mihi veſtra omnia patuerunt, ut planè perſpicerem, cùm inter vos, ut & fratres, & tales fratres decet, amiciſſimi & conjunctiſſimi ſitis, vix tamen eſſe qvenquam ex vobis alteri, quàm me omnibus, cariorem. Idqve eo majus mihi atqve admirabilius videtur, qvòd nullo meo in vos merito provocati, tantâ me benevolentiâ complexi eſtis, ut planè cognorim verum eſſe, qvod à ſapientiſſimis hominibus dictum acceperam, ut quisq; ipſe amabiliſſimus ſit, ita ad alios amandos promptiſſimum ac propenſiſſimum eſſe. Nam quòd tu cauſam amoris erga me tui ſolitus es conferre in eruditionem ſcilicet meam, & alia quædam magna ac præclara bona, quibus tibi videor excellere: utinam quidem ita eſſet, ut prædicas. Sed qvo me diligentiùs excutio, eo magis intelligo omnia in me aut mediocria eſſe, aut etiam infra mediocritatem; nihil eximium aut ſingulare, nihil qvo non unus aliquis ex multis me aut adæqvet aut vincat. Itaqve indulgeas licet amori tuo, & iis me laudibus immerentem oneres, quas ego in te referre multo juſtiùs ac veriùs poſſem: nunqvam efficies, ut non ego tuum in me ſtudium tuæ tantum humanitati acceptum feram. Sed his quidem rebus jam modus ſit, aut potius perpetuum inter nos de eis ſilentium. Peto à te ut me hîc aliquid tuâ cauſâ facere jubeas, quò teſtari poſſim, quantum tuâ cauſâ cupiam. Mihi crede, enitar, &, ut ſpero, perficiam, ut cùm ad æquanda tua in me merita facultatem mihi deeſſe omnes videant, voluntatem deeſſe nemo arbitretur. Fratribus tuis, Alexandro Canalio, Alberto Lollio, ceterisq; amicis communibus peto ut meo nomine ſalutem dicas. Vale XII. Kal. Novemb. ex urbe, CIↃ. IↃ. LXVI *u*). De

u) *hunc annum poſui pro 1565. Cauſam initio hujus Epiſtolæ reddo.*

De reſponſione ad hanc Epiſtolam vide quæ dixi ad præcedentem.

EIDEM SACRATO.
XVII.

In Epiſtolis Sacrati legitur hæc lib. II. p. 78. Reſpondet autem ei, quæ ibidem præcedit: Ego ad te literas. *Hæc XI. eſt Appendicis noſtræ.*

QVod nunquam antea evenerat, qvodqve nunquam eventurum qualibet ſponſione contendere auſus eſſem, id evenit: ut literæ tuæ, quæ mihi ſemper antehac jucundiſsimæ fuerant, nuper dolorem mihi ac mœſtitiam attulerint ſingularem. Nam cùm illud mihi per ſe grave atqve acerbum fuit, & ægrotaſſe te, & diu ac graviter ægrotaſſe: tum vix credas, quàm me pupugerit illa cogitatio, interea toto illo tempore ceſſaſſe me, & qvodam modo defuiſſe officio, neqve quidqvam ſcripſiſſe, qvo hominis amiciſsimi & de me optime meriti leniretur dolor. Etſi enim verè hac excuſatione uti poſſum, neſciſſe me, tibi male eſſe: tamen ea ipſa excuſatio excuſationis indiget: cùm indecorum ſit, cujus in me tot tantaq; officia extiterint, tamdiu me, qva is valetudine uteretur, neſciiſſe. Eſt omnino hujus rei culpa aliqua etiam in communibus amicis, qui cùm me tuo nomine ſalutabant, nihil addebant, niſi illa vulgaria, conſervare te diligenter memoriam mei, & ſcripturũ ad me, cùm commodum eſſet; petere ut ego qvoq; idem facerem; invaletudinem tuam aut celabant me, aut ipſi qvoq; neſciebãt. Utut eſt, convaluiſſe te gaudeo, petoq; à te primum ut pro ſolitâ tuâ humanitate ignoſcas mihi, ſi diutiùs ad te ſcribere diſtuli, qvàm par erat: deinde ut qvantum me amas, tantũ operæ ac diligentiæ conferas ad valetudinem tuam & confirmandam & conſervandam. Hoc ita videris faciliimè conſeqvi poſſe, ſi ad corporis exercitationes aliqvid addideris, de exercitationibus animi atq; ingenii aliqvid detraxeris.

Neve

Neve putes qvidqvam me tibi ſuadere, qvod non ſatis exploratum habeam: ego qvoqve idem facere cœpi, & mihi inſigniter prodeſſe ſentio. Tu quando eo ingenio es, ut cognatis, ut amicis, ut patriæ, ut bonis omnibus libentisſimè operam des, eorumq; commodis perpetuò inſervias, ut id facillimè ac diutiſſimè facere poſſis elaborato. Mi Sacrate optime, etiam atqve etiam vale. Salutem plurimam lectiſſimis tuiqve ſimillimis viris fratribus tuis, itemqve Paludino, Canali, ceterisqve amicis. Romæ XIII. Kal. Jan. CIↃ. IↃ. LXVII.

EIDEM SACRATO.

XVIII.

Invenies hanc & in Epiſtolis Sacrati lib. II. *p.* 81. *Reſpondet autem duabus ibi praecedentibus, quæ ſunt in Appendice noſtrâ* XII. Ego ad te jam diu: *&* XIII. Vereor interdum, ne.

NOn puto me tibi ita ignotum eſſe, Sacrate vir optime & eruditiſſime, ut metus ille, quem ſcribis, cadere in animum tuum potuerit, ne, quia diu jam ad te non ſcripſiſſem, tui etiam oblitus eſſem. Qvomodo enim tui me capere poſſit oblivio, qui & is vir es, cujus etiamſi nulla unquam in me officia extitiſſent, ſingularis tamen probitas & doctrina deleri ex animo meo non poteſt, & ea in me beneficia contuliſti, ut etiamſi illa in te non eſſent, quæ te omnibus & amabilem & admirabilem reddunt, ego tamen non ſummè amare te ſine ſingulari improbitate ac prope dixerim, impietate non poſſem? Sed ut iis qvos ita alto ſopore oppreſſos videmus, ut nullis clamoribus excitari queant, aculeos interdum admovemus: ita tu mihi nimis jam diu, ut verum fatear, dormienti, & ad tuas ſuaviſſimè amantiſſimeqve ſcriptas literas nihil reſpondenti, iſtas orationis faces adhibere voluiſti, quibus me non languentem modò, ſed, (ita me DEUS amet!) ſemimortuum ad ſcriben-

ſcribendum excitaſſes. Illud mihi moleſtum eſt, qvod tam longo intervallo nihil tamen habeo, qvod poſſim ſcribere, præter illa communia, valere me, & tibi ex animo bene cupere, neqve quenqvam eſſe omnium mortalium cujus ego amicitiam tuæ anteponendam putem. Neqve vero aut Lollium meum minus amo quàm ſolebam: aut eos, qvos tu mihi conciliaſti, ornatiſſimos viros collegas tuos, Paludinum & Canalium: ſed neſcio, qvomodo hos jam aliqvot menſes tantus me occuparat veternus, tanta ſcribendi ſatietas ceperat, ut ne in Galliam quidem ſcriberem ad qvosdam, qui mea illic magni ſane momenti negotia procurabant. Sed hunc torporem excutiam vel maxime cauſâ tuâ: non qvod periculum eſſe ullum arbitrer ne ἡ ἀπροσηγορία, ut eſt in illo vulgato verſu, amicitiam noſtram diſſuat: ſed qvod iniqvum eſſe intelligo, pro tuo erga me ſummo amore, quidquam à me committi, qvod tibi moleſtiam adferre poſſit. Unum à te peto, ut, qvemadmodum iis, qui diu ægrotarunt, ubi convaleſcere incipiunt, exercitationes à principio non valdè laborioſæ imperantur: ita tu mihi, qui nunc primùm accepto literarum tuarum pharmaco ex illo diurno pigritiæ morbo ἀνακομίζομαι, neqve longas neqve accurate ſcriptas literas imperes: neqve in eis aliud quàm meam erga te propenſiſſimam voluntatem & obſervantiam ſpectandum, aut requirendum putes. Mi Sacrate etiam atq; etiam vale. & me ama. Romæ XVIII. Kal. Qvintiles, CIↃ. IↃ. LXIX.

EIDEM SACRATO.

XIX.

In Epiſtolis Sacrati habetur lib. II. p. 112. Reſpondet autem illic præcedenti, quæ noſtræ Appendicis eſt XIV. Quantum de tuâ.

HEri accepi à te literas ſimillimas tui, terſas, nitidas, elegantes, pleniſſimas humanitatis, & ſpirantes omni

ex

ex parte benevolentiam veterem illam tuam in me mirificam prorſus ac ſingularem. Quod excuſatione nihil opus eſſe duxiſti, feciſti, ut amicitiâ noſtrâ dignum eſt: ac me præterea levaſti labore quærendi, quomodo tam diuturnum ſilentium meum apud te defenderem. Nam excuſare te non poteras, quin eâdem operâ me accuſares. Itaq; hoc quoqve à te tanqvam meâ cauſâ factum accipio, indultumqve mihi à te puto. Thalamius noſter, (non enim tibi jam concedo, ut tu eum plus ames,) verus, ut video, eſt & diligens internuntius amicitiæ noſtræ. Nam qvoties unà ſumus, de te prope perpetuo loqvimur: & ipſe poſteà literis ſuis tibi, qvæ mea ſit in te obſervantia, verè accurateque perſcribit. Conſtitueram nuper mittere ad te nugas quasdam meas, ſcholaſticas omnino, id eſt, non ſatis dignas, quæ à te legerentur, ſed quas tamen tibi, ut ſolent mea, placituras eſſe ſperabam. Id poſtea omiſi facere, qvia cujus operâ in eis deſcribendis uterer, non habebam. Nunc habeo, qui id commodè faciat. Quare expecta propediem à me ingentem faſciculum, pro qvo vereor ne plus mercedis dandum ſit tabellariis, quàm quanti ea omnia erunt. Erit tamen quod rideas unà cum Canalio noſtro, qui mihi, ut debet, hæret in animo. Quem tu mi Sacrate, ſalutabis diligenter meo nomine, &, qvi mihi benevolentiam ipſius conciliaſti, idem conſervabis. Neſcio an adhuc reſciverit, Jacobum Æmilium Belgam, quem ipſe mihi & præſens & per literas commendaverat, nuper hic mortuum eſſe. Plura ſcribere cupientem impediunt interpellatores, qui mihi plerunqve vix ad ea quæ neceſſaria ſunt, ſatis vacui temporis relinqvunt. Bene vale Sacrate mi optime, eruditiſſime, amiciſſime, & me amare perge. XV. Kal. Feb. CIↃ.IↃ.LXX. Romæ.

EIDEM SACRATO.

XX.

Legitur hæc & in Epiſtolis Sacrati lib III. p. 25.

Scri-

SCripſi nuper, juſſu Cardinalis mei verſûs qvosdam x) de Tiburis amœnitate: ſed juſſus eram non multò plures, quàm viginti verſûs ſcribere, & ea attingere, qvæ in ipſius hortis ſpectatu digniſſima & jucundiſſima viſerentur. Fudi duabus circiter horis amplius qvadraginta, & vix mihi videbar pauca quædam ex innumerabilibus, quæ dici poterant, delibâſſe. Eos verſûs cuicuimodi ſunt ad te mitto: ſi fortè poſſint animum tuum à moleſtiis tum domeſticis, tum publicis pauliſper avertere. Curas enim vetus dictum eſt carmine minui. Poteris eos cum Paludino, & Canalio communicare. Quamvis enim non valde boni ſunt: vobis tamen tribus placebunt, qvia ſunt mei. Velim etiam eos mittas ad Antonium Montecatinum. Etſi enim judicium ipſius extimeſcere deberem: mihi tamen cognitus amor ipſius erga me timorem levat. Ego te, Sacrate optime & humaniſſime, vosqve omnes, ſed, ne mentiar, te inprimis, ut debeo, in ſinu fero: &, qvamvis ad te rariùs ſcribo, quàm ſumma noſtra conjunctio poſtularet, de te tamen ſæpiſſimè cogito. Orationum mearum volumen unum Venetiis excuditur, qvod ubi abſolutum erit, ſtatim ad te mittetur. Vale amice optime & ſpectatiſſime. Idib. Auguſti CIↃ.IↃ.LXXI. Tibure.

Reſpondet Sacratus Epiſtolâ noſtræ appendicis XVI: Literæ tuæ.

EIDEM SACRATO SUO.

XXI.

In Epiſtolis Sacrati habetur hæc lib. III. p. 135.

PRoxime cùm vellem ad te ſcribere, quàm grata mihi fuiſſent inſitia, quæ tu & Alexander Canalius ad me miſeratis, ita me ſubito multa negotia oppreſſerunt, ut coactus ſim officium illud in aliud tempus rejicere.

Tt Nunc

x) *Eos quære lib. I. Poëm. 50. p. 44.*

Nunc igitur utriqve veſtrûm gratias ut debeo, maximas ago: ſimulqve ut, quâ unâ ratione poſſum, vos remunerer, mitto ad vos exempla duo carminis cujusdam mei ad divam Virginem Lauretanam y): qvod vobis, ſi nullâ aliâ re, certè argumento placebit. Verſûs ipſi ſi frigidiores videbuntur: tantò judicare debebitis munus meum accommodatius ad hanc tempeſtatem anni, quâ frigus ſtudioſè qværere omnes ſolemus. Quales autem cunqve videbuntur, non recuſo quin eos communicetis cum Paludino, Montecatino, ceteriſque communibus amicis; prope etiam dixi, cum Pignâ: ſed audio eum valdè ſeverum eſſe in judicandis poëmatis. Et tamen, quia me ab eo amari ſcio, ſi vobis videbitur, ſubeamus hoc qvoq; periculi, cùm præſertim, ſi quid in eis parum probaverit, ipſa nos reprehenſio cautiores in poſterum factura ſit. Valdè gaviſus ſum, cùm audii fratrem tuum z) Epiſcopum Carpentoractenſem eſſe factum: qui honos jampridem ſummis illius virtutibus debebatur. Neqve ei tantùm gratulatus ſum, ſed tibi qvoqve, cùm epiſtolam a) eâ de re tuam ad Johannem Moronum Cardinalem legi: quæ mihi ita elegans viſa eſt, neqve hoc tantum, ſed ita graviter ac ſapienter ſcripta, ut jam tum ceperim eundem tibi qvoqve dignitatis gradum augurari. Mitto ad te orationem nuper hic habitam à Petro Magno, ut verſuum levitas orationis gravitate penſetur. Benè vale Sacrate mi optime, eruditiſſime, amiciſſime, & me ama. Romæ III. Non. Julii, CIↃ.IↃ.LXXII.

Reſponſoria Sacrati jam ſequitur.

PAULUS SACRATUS M. ANTONIO MURETO *S. P. D.*

XXII.

y) *Extat lib. I. Poëm. 38. p. 27.*

z) *Jacobum Sacratum.*

a) *Extat haec in Epiſtolis Sacrati lib. III. p. 142.* Etſi tua ſumma...

XXII.

Reſpondet præcedenti: In Epiſtolis autem Sacrati legitur lib. III. p. 136.

Legi tuum carmen ad Divam Virginem Lauretanam; de quo quid ego dicam, niſi ſummi illius Mureti poema eſſe, cui quenquam æquare non liceat? Itaq; ita me delectavit, ut verſus perplures memoriæ jam mandaverim; quod Alexandro quoq; Canalio contigiſſe idem mihi affirmavit. Quid autem tot nos lucubrationibus tuis honorandi cauſam tibi dederit, an inſitia, an eximius tuus erga nos amor; nemo noſtrum certè ambigit, quin ſingulari tuæ humanitati totum tribuendum ſit, quæ te profectò impulit, ut quod nos tibi debemus, de eo nobis gratias agas. Quòd ſi fortè inſitia ipſa nonnihil etiam te moverunt, quæ oſtendis grata tibi fuiſſe; certò ſcito nos operam daturos, ut ſingulis annis eundem ſaltem numerum tributi nomine à nobis accipias, ne ex animo tuo unquam noſtri memoria diſcedat. Quod ad mandatum tuum attinet, id ſanè executi ſumus, Alexander enim exemplum ſuum Montecatino ac Pignæ impertivit, qui carmina tua ab ipſis valde probata fuiſſe mihi retulit: ego verò meo Martellium, Paludinum, cæteroſq; communes amicos participes feci, qui te ita admirantur, ut etiam hoc dicant, à divino ingenio tuo nihil niſi abſolutum perfectumq; proficiſci. Quibus ego libenter aſſentior, lætorq; Muretum meum, quem in oculis fero, ab omnibus mirum in modum coli, plurimiq; fieri. Illud in extremis literis tuis, cùm mihi de dignitate fratris gratularis, me moleſtiâ affecit, quòd ſcribis te meam ad Ampliſſimum Moronum epiſtolam legiſſe, & eam laudas, quam ut corrigeres ac emendares, amicitia noſtra & tua erga me benevolentia poſtulabat. Sed ſi favente Deo Opt. Max. ad annum ſacrum pervenero, & ibi tu quoq; adſis, à te impetrare conabor, ut mearum nugarum Ariſtarchus ſis, nec tu, opinor, recuſabis, ſi me de tuo erga me ſtudio dubitare nolueris. Vale. Electus Antiſtes Carpentoractenſis Ja-

cobus Sacratus plurimam tibi ſalutem adſcribit b), *& quòd ei tantum tribuas, quantum ipſe non agnoſcit, hoc tuæ eximiæ humanitatis proprium eſſe ait: de tuâ tamen in eum optimâ voluntate maximam gratiam habet. Ferrariæ. XI. Kal. Sextiles M.D.LXXII.*

M. ANTONIUS MURETUS PAULO SACRATO SUO

S. D.

XXIII.

Legitur & apud Sacratum lib. III. p. 151. Reſpondet autem illi Epiſtola, quæ in Appendice noſtrâ eſt XX: Miror, cur tamdiu.

RESpondebo breviter ad eas literas, quas à te III. Id. Octobris datas nudius tertius accepi. In quibus illud primum admiratus ſum, qvod veritum eſſe te ſcribis, ne tibi aliquâ de causâ ſubiratus eſſem, neve mea erga te immutata eſſet voluntas. Tibi ne ego, mi Sacrate, ut iraſcar? aut quidqvam unqvam ullâ de causâ ex meo in te ſummo amore, aut, ut verius dicam, obſervantiâ imminui patiar? At perdiu nihil ad te literarum dedi. Primùm, non ſatis magnum argumentum: præſertim cùm poſt eas, qvas ad te ultimas dederam, nihil omnino à te accepiſſem. Sanctè enim tibi affirmo, poſt Hippolyti Cardinalis Ferrarienſis obitum nullas ad me literas tuas perlatas

b) *Paulò aliter hæc leguntur in Codicibus Mureti. In quibus præterea ſtatim poſt* Vale, *hæc reperias:* Alexander (*Cardinalium intellige,*) multam tibi ſalutem adſcribit, mihique in te amando minimè concedere palam prædicat. *Sed nos, ut aliàs in hâc Epiſtolâ, ita & hîc ſequendam nobis putavimus ipſius Sacrati editionem, ab ipſo haud dubiè correctam.*

latas eſſe, niſi eas, ad quas nunc reſpondeo *c*) : & ego tamen ad te menſe, ut opinor, Januario ſcripſi, miſiqve eam orationem *d*), quam Caroli Regis nomine ad Pontificem habueram *e*). Itaqve tu vide, ad quem illas alias miſeris, aut cui eas inſcripſeris. Certe enim mihi redditæ non ſunt. Deinde quidvis te potius, quàm id quod ſuſpicatus es, oportuerat ſuſpicari. Sed ecce tibi : vix ad te ſcribere ingreſſus ſum, & avocor : & jam multa nox eſt. Pudet hoc ad te ἀτελὲς epiſtolæ principium mittere : ſed tamen hoc malo, quàm nihil. Propediem & ad te ſcribam *f*), & neſcio quid orationis quod à me nuper habitum eſt mittam. Mi Sacrate, ama me & vale. Canalio noſtro plurimam ſalutem. Romæ pridie Kalend. Novemb. CIↃ. IↃ. LXXIII.

EIDEM SACRATO.

XXIV.

Hanc Epiſtolam Sacrato Muretus promiſerat ſub finem præcedentis. Apud Sacratum eam quære lib. III. *p.* 159.

Superioribus diebus cùm ad literas tuas reſpondere cœpiſſem, etſi jam multa nox erat, egoqve mihi eam potiſſimùm horam delegeram, quam ab interpellatoribus vacuam fore confiderem, ſtatim tamen accidit, ut ad

 me

c) *Non ergò redditæ fuerunt Mureto illæ duæ Epiſtolæ Sacrati, quas in appendice numeramus XVIII. & XIX. nam & has (præter XX. cui hic reſpondetur,) poſt Hippolyti Cardinalis obitum ſcriptas fuiſſe, ſatis eſt evidens.*

d) *Orationem hanc Sacratus accepit, literas verò Mureti nullas. Ipſum vide Epiſt. XIX. appendicis noſtræ.*

e) *Habes eam Volum. I. Orat. 22. p. 189.*

f) *facit hoc Epiſtolâ ſeq.*

me veniret, qvi qvod cœperam, vetaret abſolvere. Itaqve in eâ quâdam indignatione riſi tamen, qvòd qvaſi fato qvodam eveniſſe videretur, ut ne tunc qvidem poſſem ad te, cùm maximè cuperem, ſcribere. Illud tamen quicqvid erat, qvod habebam in manibus, ut erat imperfectum atqve inchoatum ad te miſi: ſimulqve pollicitus ſum, me propediem ad te neſcio quid nugarum mearum eſſe miſſurum. Præſto igitur, qvod tum promiſi, & ad te mitto exempla duo orationis cujuſdam a me nuper habitæ: quam, etſi bella non eſt, tibi tamen, & Canalio noſtro, pro veſtro erga me amore non plane diſplicituram eſſe confido. Velim autem meâ cauſâ convenias Antonium Montecatinum, (qvem virum, Sacrate mi, vix credas, qvantum amem, & quanti faciam,) eiqve plurimam à me ſalutem dicas, ſimulque ei unum ex illis, qvæ ad te mitto, meæ orationis exemplis tuâ manu des. Ita enim ſpero, ipſi qvoqve munuſculum gratius fore: etſi ille qvidem eodem, qvo tu es, erga me animo eſt. Et qvanqvam acerrimo judicio eſt: mea tamen & legit libenter, & laudat. Scribendum mihi hodie eſt ad multos, ideoqve tecum ero brevior. Ama me & vale. Romæ XI. Kal. Decembr. CIƆ. IƆ. LXXIII.

Reſpondet Sacratus Epiſtolâ noſtræ Appendicis XXI. Tardiùs ad te.

EIDEM SACRATO.

XXV.

Reſpondet Sacrato ad Epiſtolam noſtræ Appendicis XXII. Nunc ſentio. *Apud Sacratum autem legitur hæc præſens lib. III. p. 162.*

NE orationis à me in funere Caroli Regis habitæ g) exemplum ſtatim ad te pro meâ veteri conſuetudine miſerim

g) *Habes eam ſuprà Vol. I. Orat. 24. p. 210.*

ſerim, id unum obſtitit, quòd te Carpentoracti eſſe arbitrabar: eò enim profectum audieram, & eò facilius adducebar, ut crederem, quòd multos jam menſes nihil à te acceperam literarum. Nam illa quidem, quæ tu ſcribis, partim ἕωλα ſunt, & à te joco ſcripta, partim nimis aliena ab ingenio meo. Mene ut unquam illius humanitatis, quam in te & in Canalio noſtro mediusfidius propè ſingularem cognovi, capere poſſit oblivio! Tum ego me indignum fatear, qui amer à veſtri ſimilibus, id eſt à viris humanitatis, integritatis, officii plenis. Quare mitte, obſecro te, iſta vel ſuſpicari, vel, qvo me crucies, ſimulare te ſuſpicari. Ego duos vos amare, colere, obſervare non deſinam, niſi is eſſe, qui ſum, deſinam. Quòd ſi rarius ſcribo, ignoſcere vos oportet vel occupationibus, vel pigritiæ meæ: quæ ingraveſcente jam ætate qvotidie magis ac magis augetur. Magnam lætitiam nuntias, qvòd vos una ineunte anno in urbem venturos polliceris. Fruar enim aſpectu, amplexu, & optatiſſimis ſermonibus duorum longè mihi chariſſimorum capitum. Et ſpero vos non ita occupatos fore, ut non ſæpiſſimè nobis unà eſſe liceat. Jam nunc præcipio mente ac cogitatione collocutionum noſtrarum ſuavitatem. Interea qvòd unicum mihi reliqvum erat exemplum ἐκείνου τοῦ ἐμοῦ λογιδίου, ad vos mitto. Propediem prodibunt ex Aldi Manutii officinâ orationes omnes meæ, in quibus hæc qvoqve. Inerunt & poëmatia quædam non magni pretii: ſed quæ tamen mirifico à quibuſdam ſtudio expetuntur. Mihi crede, Sacrate mi, ludere mihi videntur homines, cùm mea iſtæc & laudant & requirunt: quæ ego qvò magis inſpicio, eò magis, qvàm nihili ſint, ſentio. Nam ut aliqvid fortaſſe ſimus, ſi cum qvibuſdam æqvalibus noſtris conferamur: at certè, ſi quis cum antiquitate nos comparet, jacemus. Vale: aut potius ambo valete, quando, ut ego pro indiviſo amborum communis ſum, ita hæc epiſtola utriusque communis futura eſt. Romæ XII. Kal. Sextil. CIↃ.IↃ. LXXIV.

Non reſcripſit Sacratus quidem. Sed reſponſi qualiscunq; vicem ſupplebit Epiſtola noſtra Appendicis XXIII: Venienti iſtuc.

EIDEM SACRATO.
XXVI.

In Epiſtolis Sacrati extat lib. IV. *p. 186. Reſpondet autem ibi præcedenti p. 185:* Statueram. *(Quam dabimus infrà in Appendice n. XXIV.) ac præterea neſcio quibus aliis duabus argumenti ejusdem.*

NUnc ipſum accepi prandens binas ad me literas tuas, in eundem à te faſciculum conjectas, & nuper etiam alias quasdam tuas acceperam, ſed quibus aliud nihil contineretur, quàm, quod ego maximoperè ſcire cupiebam, te iſtuc ſalvum incolumemq; veniſſe, & commemoratio quædam accurata eorum, quę tu tibi me præſtitiſſe, cùm hic eſſes, prædicàras. Ego autem, Sacrate mi optime & humaniſſime, ſi negem, me cupidiſſimè quæſiiſſe occaſionem aliqvam declarandi tibi mirifici cujusdam amoris erga te mei, mentiar. Certè enim & amo te ſingulariter & meum erga te ſtudium tibi notiſſimum eſſe cupio. Illud verè affirmare poſſum, nihil tibi me præſtitiſſe, aut tuâ causâ feciſſe, qvo minima pars aut meritorum erga me tuorum, aut meæ erga te voluntatis adæquari queat. Itaqve videris mihi nonnunquam quærere occaſionem exercendæ eloqventiæ tuæ in eis amplificandis & exaggerandis, quæ per ſe ita exigua & tenuia ſunt, ut vix compareant. Quid enim tibi à me tributum eſt, in qvo cognoſcere potueris, quanti te faciam, aut qvantum tuâ causâ cupiam? cùm ipſe contra tam multis tamq; illuſtribus argumentis tuam erga me voluntatem perſpexerim, ut certo ſciam, cùm qvantum plurimum potuero diſpunxero, ſemper tamen plus reliqvi fore. Sed omittamus hæc. A Tiberio tuo ſeptem inſitia accepi, de qvibus

bus amo te plurimum. Quod te qvotannis alia miſſurum polliceris, gratum eſt. Ego tibi viciſſim aliquid depromptum è ſtudiis meis mittam. Paludino, Canalio, cæteriſq; quos iſtic mei amantes eſſe ſcis ſalutem. Vale. V. Kalend. Jun. CIƆ. IƆ. LXXV. ex urbe.

Reſponſum Sacrati quære infrà in Appendice, Epiſt.XXV: Legi literas.

EIDEM SACRATO.
XXVII.

Legitur in Epiſtolis Sacrati lib.I.p. 16. Reſcribit autem Epiſtolæ, quam in Appendice fecimus XXVIII: Etſi vetus.

HEri accepi à te literas reliqvarum tuarum ſimillimas, id eſt, amorem & ſuavitatem omni ex parte ſpirantes. Pro qvibus quid tibi, mi Sacrate, reſpondere poſſim, eqvidem non video. Nihil enim jampridem jubes me tuâ causâ facere, neqve ſanè, ut ſunt tempora, video qvâ in re operâ meâ uti poſſis. Sed ſi qvid evenerit, noli quæſo dubitare, qvin is erga te ſim, qui debeo, & qui ſemper fui. Mihi crede, neq; te qvicqvam usquam amabilius eſt, neq; tu qvemquam habes amantiorem ac ſtudioſiorem tui. Sed hæc inter nos ſupervacanea videntur. Mitto ad te libellum quendam, quem in gratiam τοῦ ἀνεψιοῦ ſcripſi *b)*. Cùm enim prima elementa latinæ linguæ ei tradere vellem, nihil reperiebam ad captum tam teneræ ætatis accommodatum. Ea res coëgit me repueraſcere. Neq; magis id mihi alienum aut indecorum puto, qvàm olim Ageſilao fuit deprehendi cum filiolis equitantem in arundine longâ. Tu illud carmen, qvalecunq; eſt, qvia meum eſt, libenter, ut opinor, videbis. Vale. Romæ XVI. Kal. Dec. CIƆ.IƆ.LXXVIII.

b) *carmen ſuum innuit ad M. Antonium fratris filium:* Dum tener es: *quod habes lib. II. Poëm. propè fin.*

EIDEM SACRATO.

XXVIII.

TAnti fuit torqvere te aliqvot dies literarum mearum expectatione, ut tuas *i*) acciperem, concitato ac propè irato animo ſcriptas. Ut enim dulcibus cibis admiſtum aliquid acre delectat: ita mihi, qui nunqvam quicqvam à te niſi melleum accepiſſem, jucundiſſimum fuit, te ſubiratum intueri: præſertim cùm in eo ipſo iræ calore, omnibus ex partibus ſe amor erga me tuus proderet. Sed ſcin' tu Sacrate mi optime, & in ipſa etiam irâ ſuaviſſime, qvid te nunc facere cupiam? Confirma exemplo tuo verus illud dictum: *Amantium iræ amoris integratio eſt.* Præſertim cùm in ſummis occupationibus ad te ſcribam. Non puto pluribus mihi verbis opus eſſe ad te placandum ac leniendum. Hoc tantùm oro qvæſoqve, ut qvidvis potiùs exiſtimes, qvàm quidqvam ex meâ in te non voluntate tantùm, ſed planè obſervantiâ detrahi poſſe. Omni hoc tibi ſacramenti genere, mi Sacrate, confirmo. Quid tibi à ſtudiis meis munuſculi *k*) parem, ſcies, cumprimùm ex literis tuis omnem iram à te depoſitam eſſe cognovero. Vale. IV. Kal. Mart. CIↃ.IↃ. LXXIX. Româ.

Reſpondebit Sacratus infrà in Appendice Ep. XXIX.

Nunquam inficiabor.

EIDEM SACRATO.

XXIX.

VOlo te, mi Sacrate, miſeriarum mearum participem facere, ita enim leviores videntur fore, ſi eas in amiciſſimi

---

i) *fortaſſe ſcriptas à Sacrato vernaculâ, (h.e. Italo ſermone,) quales eum dediſſe nonnunquam ad Muretum intelliges ex Append. Epiſt. XXVIII. Quæ cauſa fuerit, cur ad nos ea non pervenerint cum cæteris latinè exaratis.*

k) *Dedicavit Sacrato Muretus tandem Commentarium ſuum de Orig. Juris. Vide ſuprà lib. II. Ep. 19.*

Digitized by Google

ciſſimi hominis ſinum depoſuero. Accidit mihi his diebus quiddam, qvod me propè ad inſaniam adegit: certè quidem ita conturbavit, ut nunqvam in vitâ commotiorem fuiſſe me meminerim. Noſti, opinor, facilitatem meam, & ut omnes, qvi notam modò aliqvam humanitatis præ ſe ferre videantur, in bibliothecam meam admittere, eisqve mea omnia aperire ac patefacere ſoleam. Eorum qvidam, (quis fuerit, ſuſpicari poſſum, pro certo adfirmare non poſſum) nuper datâ occaſione Plauti librum, in qvo emendando viginti quinqve annos & eò amplius inſudaveram, furto ſubripuit: & unà cum eo alios aliqvot libros, qvorum jactura minus me movet, quia ſimiles alios pecuniâ parare poſſum. Plautus me conficit, Plautus me angit, & exanimat; Plautus quieſcere me non ſinit. Perierunt tot annorum ſudores ac vigiliæ; adempta eſt voluptas, qvam maximam ex illius lectione capiebam; præciſa ſpes gloriolæ, quæ ex tot locis emendatis ſperari poterat: qvam etſi non aucupor, facere tamen non poſſum, quin doleam eam mihi, meâ ſtultitiâ, alienâ improbitate ſubreptam. Idem ille plagiarius, quisquis eſt, ſeptem folia libelli mei [1], quæ tu ad me miſeras, abſtulit: in qvo magis etiam improbitatem ſuam declaravit, qui id qvoqve ſuffurari voluerit, ex qvo ad ſe quidem nihil commodi, ad me autem aliqvid incommodi perventurum eſſet. Peto igitur à te, primum ut meo dolore doleas; deinde ut ad me quamprimùm ſeptem illa prima folia mittas: octavum enim habeo. Ego autem miſſurus ad te ſtatim ſum interpretationem Græcorum, & indicem eorum, qvæ à librariis peccata ſunt. Vale, & me ama. Romæ III. Idus Januar. CIↃ IↃ. LXXXI.

Seqvitur Reſponſio Sacrati.

PAU-

1) *Commentarii de orig. Juris, de quo lit. præc. dictum. Nam hunc ad Sacratum, ut iſtic edendum curaret miſiſſe, patet è lib. II. Ep. 19. prope fin.*

PAULUS SACRATUS M. ANTONIO MURETO

S. P. D.

XXX.

EGo Murete præſtantiſſime maximam, pro eo ac debui, moleſtiam cepi ex eâ injuriâ, quam accepiſti certè inſignem, nec animo pacato atq; tranquillo me unquam futurum eſſe puto, donec te, quem longè pluris facio quàm me ipſum, ex iſtis moleſtiis emerſiſſe cognovero; in mœrore enim te ac triſtitiâ eſſe ex tuis ſuaviſſimis atq; graviſſimis literis intelligo. Ac ſatis mirari non poſſum iſtius hominis impudentiam atque audaciam, quem abs te in bibliothecam cum nonnullis aliis facilè ac benignè receptum, quòd illi humanitatis aliquid habere tibi viderentur, tantum in te virum præclariſſimum ſcelus edere non puduerit, ut libros tibi aliquot, & Plautum imprimis, in quo corrigendo multum laboris & operæ conſumpſeras, & vigilias noctu multas, ut opinor, egeras, is furto ſubripuerit, ſignaq; tibi non humanitatis, ſed immanitatis dederit, quòd laudem & gloriam tibi adimere pro viribus conatus ſit. Tamen nihilominus in hanc opinionem venio, Murete humaniſſime, ut iſte tecum jocari voluerit, incredibili tuâ manſvetudine & comitate fretus, teq; oblectationis gratiâ parumper cruciare: Non enim cogitatio hæc in mentem meam irrepere poteſt, ut eo animo te ſalutatum acceſſerit, injuriam tibi inferendi: nimis enim inhumanus ac tibi infeſtus fuiſſet. Nam eum certò ſciviſſe, rem ex ſententiâ ſibi ſucceſſuram eſſe, adduci non poſſum ut credam: at illi eveniſſe arbitror, quod vulgo eſt in proverbio, ut commoditas furem illum reddiderit. Quòd ſi lucubrationes tuas, quas à te celari oportuit, in armario & arcâ ſepoſitas ac reconditas habuiſſes, (ut poſthac experiendo edoctus eris cautior:) caſum iſtum minimè timuiſſes. Plautus autem in conſpectu erat, iſti ante oculos verſabatur. Itaqve iſte libro valde inhians, ipſum clam ſuſtulit eo, opinor, conſilio, ut cum

cùm ex illo excerpſerit ea, quæ ſibi placuerint, ac deſcripſerit omnia, alienâ manu tibi reddat atq; reſtituat: Namq; is tuarum lucubrationum ac ſcriptorum amore admodum incenſus, (non enim te latet, quàm multi avidè appetant,) ad hoc facinus audaciæ & ſceleris faciendum aggreſſus eſt, nec infamiam pertimuit, ut lectione ſcriptorum tuorum animum ſatiaret: ratus te ei negaturum fuiſſe, ſi hoc à te popoſciſſet. Quare, Murete dulciſſime, eâ te conſolatione ſuſtenta, quam tibi ex animo adhibeo, divinans eum talem fore, à quo te ludibrio læſum fuiſſe non doleas; & in ſpem veni, Plautum postliminio ad te brevi rediturum eſſe, qui te conſolabitur, omnemq; dolorem abſterget, te delectabit, flagitii etiam memoriam delebit. Cur enim de homine iſto non rectè potius ſentiamus quàm pravè, ſicut charitas poſtulat, licet ille offenſionem impudentiæ effugere non queat? Sed & mæſtitiam omnem depone, cogita te perturbationum tuarum fidiſſimum ſocium habere: nec metue, ut iſte vigilias tuas ac labores cùm nominis ſui inſcriptione edat. Tam enim multi loci perpulchrè atq; venuſtè à te emendati in tuis variarum lectionum libris extant, quæ fidem facerent tuum opus eſſe, ac furti eum inſimularent: & ſi, ut ſpero, utriuſq; noſtrûm literæ, quæ in hoc verſantur argumento, ad manus hominum pervenirent, teſtes facti hujus locupletes erunt, ut ad ampliſſimam atq; immortalem gloriam tuam aliquid amplius acceſſurum eſſe non augurer ſolùm, ſed exploratum habeam, quàm aliquid de eâ unquam quicquam detrahi à quoquam poſſe putem. Quamobrem denuò à te peto, ut pro tuâ ſummâ in me benevolentiâ animum tuum tranquillare velis, quo ego quoq; quietam hanc vitam agam. Confido enim, clementiſſimum Deum ac benigniſſimum fore nobis adeò propitium, ut ex iſto caſu uterq; noſtrûm tantam ſit voluptatem capturus, ut riſus etiam conſequatur. Septem folia libelli tui, quæ à me flagitas, nudius quartus tabellario ad te perferenda commiſi. Tu quoq; interpretationem Græcorum quam primum ad nos mitte, ut liber ab omnibus exoptatus tandem exeat. Vale ætatis noſtræ decus. Ferrariæ VIII. Kal. Februarii M. D. LXXXI.

M. ANTO-

M. ANTONIUS MURETUS S. D. PAULO SACRATO SUO.

XXXI.

VElim hoc mihi credas, Sacrate mi optime & amiciſſime, non te ardentiùs cupere literas meas, qvàm ego ad te & creberrimè & longiſſimè de toto rerum mearum ſtatu ſcribere cupio. Sed ita multa qvotidie interveniunt, qvæ me varias in partes diſtrahant, ut interdum vix reſpirandi otium detur. Itaqve cùm hic amicos & plurimos & potentiſſimos habeam, cùm omnia mihi Dei beneficio non modò ad commodè, ſed ad lautè ac magnificè vivendum affatim ſuppetant, cùm me libenter omnes videant, cùm apud omnes ordines gratioſus ſim: major me tamen indies urbis ſatietas percipit. Quando enim vivam, ſi poſt tot annos laborioſiſſime actos, ne ſeni quidem quies ulla conceditur? Alius me, negotii ſui causâ, curſitare per urbem, jubet, & modò hunc, modò illum ex proceribus convenire ac colloqvi; alius ſepulchralem inſcriptionem petit; alius qvod in ponte aliqvo, aut in baſi alicujus ſtatuæ inſcribat; eſt qvi hujus, aut illius ſcriptoris locum ſibi aliquem declarari poſtulet; eſt qvi epiſtolam, carmen, orationem emendari, aut, qvod interdum minus moleſtum, eſt, totum refingi ac recudi velit. Jam qvantum mihi temporis auferri putas ab iſtis, qui, qvoties ipſi, nihil qvod agant, habent, alios qvoq; omnes diffluere otio exiſtimant? Veniunt, admitti volunt; niſi admittantur, fremunt; inhumanum eſſe me ac difficilem, conqveruntur; admiſſi, ultrò etiam objurgant, qvòd nimis in ſtudiis defixus ſim, qvaſi per iſtos quidquam mihi temporis ſtudiis meis tribuere licet; relaxandum interdum eſſe animum clamant, quem ne relaxare poſſim, ipſi magna ex parte obſtant. Tum in alieniſſimos, & mihi moleſtiſſimos ſermones ingrediuntur: quid novarum rerum allatum ſit, è Gallia? qui Belgicorum tumultuum futurus exitus putetur? quid agat, qvid

quid meditetur Pontifex? qvot & qvos Cardinales proximis comitiis hominum fama deſignet? Quarum omnium rerum ego ita non imperitus modò; ſed etiam incurioſus ſum, ut ſæpe, Romæ an ruri ſit Pontifex, neſciam. Obdurare tamen, & vorare hæc, & talibus ineptiis verberandas aures præbere cogor, donec & ipſi tundendo defeſſi ſunt, & ego vapulando enectus. Semianimis & ἐμβρόντητος relictus, ubi me denuò in bibliothecam abdidi, video in menſâ ſatis multa explicata, quæ mihi torporem excutere poſſint. Neqve eſt, qvod dicas, iſta omnia, ſi quis obfirmet animum, poſſe vitari. Mihi crede, aut multæ ac graves inimicitiæ ſuſcipiendæ ſunt, aut hæc & ejusdem generis innumerabilia perferenda. Eant nunc amici, & qverantur ullum tabellarium ſine meis ad ſe literis venire. Quid quæris? Harum rerum tædio de urbe relinqvendâ ſæpiſſimè cogito, & Venetias ire, ibiqve, qvod reliqvum ætatis eſt, tranſigere diſcupio. Ille mihi locus ad ſenilem qvietem ac tranqvillitatem factus videtur. Atqve eqvidem ſi ſperarem, aliqvâ honeſtâ ac tutâ ratione tantum capere me illic ex fructibus pecuniæ meæ poſſe, qvantum ad vitam γεροντικώτερον, id eſt, paulò molliùs ac delicatiùs agendam ſufficeret: colligerem omnes vindemiolas meas, & iſtuc venirem. Videor autem conficere poſſe ad novem aut decem millia nummorum aureorum. Ea ſi poſſem ita collocare, ut & de ſorte nullum diſcrimen eſſet, & in ſingula millia octogenos nummos aureos qvotannis percipere liceret: non eqvidem ad te accurrerem, ſed advolarem. Efficerentur enim octingenti aurei nummi annui: qvibus ego facile ſuſtentare me poſſem. Viverem interea qvietus in ſtudiis, & multa ſcripta mea partim rudia & inchoata perficerem, partim affecta, & propè ad extremum perducta, edolarem & expolirem. Viderem etiam interdum Sacratum meum. Certè enim nonnunquam aut ipſe Venetias, aut ego Ferrariam venirem. O ſi mihi Deus hoc annuat, quàm mihi videor beatus fore! Quid ſi tu qvoqve ad hoc conſilium meum adjuvandum & accelerandum aliqvid

curæ

curæ ac cogitationis conferas? Qvod ut facias, à te peto qvæſoqve. Vides, qvàm libenter tecum confabuler? Qvippe, hæc enim ſcribo ſextâ horâ noctis: cùm periculum ab interpellatoribus nullum eſt. Incredibiliter doleo ægrotaſſe te: convaluiſſe, immortaliter gaudeo; oroqve te, ut vel meâ causâ, valetudinem tuam diligentiſſimè cures. Sed quid eſt qvod ais de Tiberii negotio? Nam nullus qvidem mihi à te Tiberius commendatus eſt, niſi qvæ literæ interciderunt. Sed ſuſpicor, voluiſſe te Victorium dicere. Accipe igitur, qvo in ſtatu res ſit. Cardinalis ipſe mihi apertè dixit, totum negotium malâ fide geſtum eſſe, &, ne operam eâ in re meam amplius interponerem, monuit: ſibi tamen curæ fore, ut Victorius aliqvem ex meâ commendatione caperet fructum. Ama me ut facis, & Vale. Romæ XVI. Kal. Septemb. CIↃ. IↃ. LXXXI.

Sequitur Reſponſio Sacrati.

PAULUS SACRATUS M. ANTONIO MURETO I.C. & C.R.

S. D.

XXXII.

REddita tandem mihi fuerunt ſuaviſſima literæ tuæ ac ſalis leporisq; & urbanitatis pleniſſimæ, quæ à me ſemel & iterum ac tertiò, ſæpe deniq; lectæ, quòd eas avidiſſimè deſiderarem, quibus jamdiu carueram, tantum mihi ſolatii attulerunt, ut mærore illo meo, in quo verſabar, ac ſolicitudine magnoperè me levaverint. Excuſatio autem illa tua, Murete præſtantiſſime, quam tamen tuâ causâ libenter accipio, mihi non perſuaſit, ut penitus acquieſcam, ac tantam te interpoſuiſſe moram non doleam; ſed ſumma tua apud me auctoritas. Nam quòd aliquis te ſuâ causâ ad proceres adire jubeat, nonnullus verò ſepulcralem inſcriptionem petat, aut alius ſcriptoris alicujus locum ſibi explicari velit; alius etiam epiſtolam ſuam aut

aut carmen abs te emendari cupiat, multaq; alia quæ narras; hujuſmodi ne ſunt, quæ te Pauli Sacrati tui memoriam deponere cogant? An non idem mihi, qui tecum minimè ſum comparandus, ſæpe contingit, ut templo pontificio cum ſim addictus, (ut tute ſcis,) permulti me ſacerdotes conſulant, quid in hoc Vel illo negotio leges & decreta jubeant atq; decernant? quibus aut ſtatim reſpondeo, aut eos in poſterum diem differo; aliqui me controVerſiæ ipſorum arbitrum conſtituant? nonnulli quoq; de aliquo ſcripturæ ſacræ loco obſcuro ſententiam meam exquirant? pleriq; etiam me domi conVeniant, qui à me flagitant, ut aliquam ſuam lucubrationem corrigam, & addam, minuamq;? aliqui demùm Volumina afferant? Quos non admittere quidem ruſticani hominis eſſet; ab his Verò hoc nos facere inViti & recuſantes cogimur; & tamen nihil me à Mureto abducere poteſt. Quotidie de te cogito, de te meditor. Nam imago tua ante oculos mihi obVerſatur; nihil ego aut tracto, quin teſtis adſis; nec unquam mihi in mentem Venit dicere; Eat Muretus, & meas ad eum literas non perferri conqueratur. Quin ceteros in longius duco, ne me interpellent, quo minùs aut nonnullam tibi ſalutem mittam, aut certè ſcribam. Nam cùm tu mihi omnium inſtar ſis, nonne cunctos poſthabere debeo, ut unum eximium Muretum totâ cogitatione amplectar? Sed cùm inquis, te, licet apud potentiſſimos quoſque gratiâ Valeas, & commodè ac lautè iſtic Vivas, urbis tamen ſatietate defeſſum eſſe, atq; Venetias proficiſci in animo habere; ſcilicet arbitraris, quòd tibi eſſe otioſo ibi licebit? non enim illic cuiquam cognitus es, nec Mureti nomen auditum eſt. Equidem, ſuaViſſime Murete, Vix riſum tenere potui. Quaſi non memineris Hilarionem eremitam, teſte diVo Hieronymo, peregrinatum eſſe in alienis ciVitatibus, ut omnibus ignotus eſſet: cum tamen à Dæmonibus Variis in locis publicatum fuiſſe. Quod cùm multis aliis contigerit, ſic tibi quoque uſuVenturum puta, ut multorum literæ, pueri ac Tonſores ipſi, ſi Venetiis eſſes, te perſpicuum facerent. Excellentiſſima enim tua Virtus latere non poteſt. Immo majoribus illic moleſtiis afficereris, ac penitus otio careres. Nam domi tuæ

Uu nunquam

nunquam ſolitudo eſſet, propterea quòd nemo non ſummi Mureti conſpectu pauliſper frui vellet, qui hâc tantâ famâ celebritate etiam longinquis & ultimis in terris habitantibus te notum eſſe intelligeret. Quæ cùm ita ſint, non eſt cur in hanc opinionem venias, quanquam te mecum ſuaviter jocari, ac longè ab hac cogitatione abeſſe non me fugit. Ego quidem valde fortunatus eſſem, ſi multò propiùs abeſſes; ſperarem enim me in complexum eſſe venturum Mureti mei; at hoc optare me perinde eſt, ac ſi volare cuperem. Quare cùm nihil te iſtic beatius ſit, nihil felicius clementiſſimi Dei beneficio hunc vitæ ſtatum uſq; ad ſummam ſenectutem retinere conare; nec mutationem facere cogita, ne cùm meliore loco eſſe cupias, deteriore ſtatu ſis. Ego quoq; me beatum appellabo, ſi hoc abs te obtinuero, ut pro tuâ ſingulari humanitate perbreves quidem, crebras verò ad me literas mittas; quòd ſæpe de te audire mirum in modum me delectat. Atq; magno me hoc tibi beneficio devinctum eſſe fatebor. Vale Murete præſtantiſſime. Ferrariæ IV. Nonas Octob. M.D.LXXXI.

Hîc, quod adſcripta tempora poſcunt, commodiſſimè ſequi poterant Epiſtolæ tres 37. 38. 39.

M. ANTONIUS MURETUS PAULO SACRATO SUO

S. D.

XXXIII.

B*Ene qui conjiciet, vatem hunc perhibeto optimum.* Tu verò bene & vere conjeciſti: ſum enim totus in odolando tuo illo munuſculo. Quod erit quidem mole exiguum: ſed, niſi me fallit commune malum ἡ φιλαυτία, ὅτι ἄχνες. Sed ſum ne ego obliviosus & incogitans, qui nunqvam tibi de aſmate illo, qvod mihi tam diligenter curâras, gratias egerim? Mihi crede, usque antehac credidi me officio functum: &, ſi quis jusjurandum attuliſſet, juraſſem, opinor, me

me id præſtitiſſe. Nunc totam rem diligentiùs repetens & in memoriam revocans, recordor te mihi tunc ſcripſiſſe, cùm Venetias, & inde, ni fallor, Patavium proficiſcereris. Ea mihi cauſa fuit, ne ſcriberem, dum te domum rediiſſe cognôſſem. Sed quæſo te, ne id duriùs accipias; neve me propterea minùs ames: ac potiùs ita judices, tanto te mihi cariorem fore; quanto mihi plura ignoveris. Illud qvoque velim ſcias, fuiſſe aliam curam, qvæ me dies aliqvot tenuerit. Cùm enim pigeret me jam hominem ſenem ſemper in conductis ædibus habitare: cogitavi de emendâ domo, neqve conqvievi, donec id qvod volebam effeci. Itaq; emi domum ſanè & amœnam & magnificam in radicibus montis Quirinalis quinqve millibus nummûm aureorum. Jam pacta, tranſacta omnia. Nunc alia me cura excepit, reperiendi illam pecuniæ ſummam, qvam tamen prope jam confectam eſſe confido. Cum Romam veneris, erit tibi paratum hoſpitium apud eum, qvo neqve tu quenqvam cariorem habes, neqve ille, quàm te, quenquam cariorem. Valetudinem tuam cura diligenter, mi Sacrate, quem ego mediusfidius in oculis fero. Vale Romæ. prid. Non. Octob. ex veteri ſupputatione: ſed ex hac novâ correctione, XVII. Kal. Nov. CIↃ. IↃ. LXXXII.

Sequitur Reſponſio Sacrati.

PAULUS SACRATUS M. ANTONIO MURETO I.C. S.D.

XXXIV.

Ego, Murete eximie, rectè me conjeciſſe vehementer lætor, te in poliendo rurſus dono illo abs te dudum mihi dedicato occupatum ſiluiſſe. Qvod cùm ex ſuaviſſimis atq; optatiſſimis literis tuis cognoverim, tantâ lætitiâ auctus ſum, ut penitus neſciam quid amplius deſiderem. Quæ maximâ dulcedine omnes ſenſus meos ita moverunt, (quotidie enim à divino

ingenio tuo leporis inuſitati ac ſummæ urbanitatis plenam orationem fluere animadverto,) ut illarum lectione mentem meam ſatiari non poſſe ſentiam. Et cùm præclara ſint, etiam rara ad me perferuntur, quò avidiùs eas appetam. Itaq; in eis id mirum in modum me oblectâſſe, ac ferè riſum moviſſe mihi, exploratum habeas velim, quòd te credidiſſe fingis, de aſmate illo ad te allato nomine meo certiorem me abs te factum, in memoriam verò rediiſſe, quòd ad me non ſcripſeris; at conticuiſſe te à reſpondendo, quoad de meo reditu domum, poſtquam Venetiis fui ac Patavii, à me non nihil intellexiſſes. Quid enim venuſtius atq; acutius excogitare potuiſti? Verùm, Murete humaniſſime, quod das libenter accipio, præſertim cùm tu mihi affirmes me tibi gratiorem jucundioremq; fore, ſi quicquid feceris approbabo; & ego te tanti æſtimem, ut quod abs te proficiſcitur, melle dulcius eſſe arbitrer. Me tamen puto tuam eò taciturnitatem expertum eſſe, quòd totam in emendâ domo cogitationem tuam fixeris, quam repetiiſſe te propè Quirinalem collem amœnam, amplam, honorificámque, eamq; emiſſe, mirum in modum & ex animo tibi gratulor: civis enim verè nunc Romanus es. Ego autem tanto cumulor gaudio, ut ſicut ſum alacris animo, ita ſi me non deficerent corporis vires, in complexum tuum citò me currere poſſe ſperarem, iſticq; jucundiſſimo ejus conſpectu frui, quem me ipſo mihi chariorem eſſe Deus opt. max. teſtis eſt, teſtes & communes amici noſtri, quibuscum de te ſæpiſſimè ſermonem facio. Non deſpero tamen, poſtquam audio iter iſtuc ciſio confici poſſe, mihi te viſendi occaſionem à divinâ bonitate atq; clementiâ aliquando oblatum iri. Quam, mihi crede, libenter arripiam, ut adhuc te videam ſemel, lætusq; deinde moriar. Interim nunc abſens hoſpitio, quod mihi abs te paratum eſt, fruar mente, corpore autem præſens, cùm te complecti, oſculariq; mihi licuerit. Vale ætatis noſtræ Decus. Idibus Novemb. cIↃ. IↃ. LXXXII.

Hanc proximè, licet intervallo ſilentii aliquo, videtur excepiſſe Mureti ſequens.

M. AN.

M. ANTONIUS MURETUS PAULO SACRATO SUO S. D.

XXXV.

QVando, qvod tibi debeo, præſtare adhuc non poſſum, interim, ne planè malum nomen tibi videar, mitto ad te hanc qvalemcunqve homiliam m) de qua expecto judicium tuum. Tirocinium hoc qvoddam fuit, quaſiqve experimentum; nunqvam enim antea in eo genere verſatus eram. Puto tamen fore, ſi vita ſuppetet, ut ejusmodi plura mediter: nuſquam enim animus meus in hac jam inclinatâ in ſenium ætate libentius conqvieſcit. A te qvin amer, non dubito: neqve enim, hac quidem in re, volo tui ſimilis eſſe; qui, ſimulatqve ego paullum à ſcribendo ceſſavi, ſtatim excidiſſe te mihi ex animo ſuſpicaris. Ego vero te, etſi in ſcribendo piger ſum, ſemper tamen in memoriâ habeo; neqve dies ullus præterit, qvo non in precibus quotidianis nominatim Deo te tuaqve commendem. Qvod cum facio, id facio, qvod ſummus erga me amor tuus promeretur. Vale mi amiciſſime Sacrate. Romæ, prid. Id. Januarii, CIↃ. IↃ. LXXXIII n).

Seqvitur Sacrati reſponſoria.

PAULUS SACRATUS M. ANTONIO MURETO I. C. & C. R. *S. D.*

XXXVI.

DIldum Joſephus Guidotus, optimus ſanè vir, mihiq; amiciſſimus mandatum tuum curavit diligenter, ut concio- nem

m) *Orationem intelligi, habitam de S. Johanne Evangeliſtâ, quæ Vol. II. eſt 2. p. 238. declarabit Epiſtola ſeqvens.*

n) *hunc annum, non qui aliàs legebatur 158?. appingendum eſſe, vincit harum Epiſtolarum ſeries.*

nem illam ad me, ὁμιλίαν vulgo à nobis appellatam, miſerit, quam in ſacello Pontificio die S. Johannis Apoſtoli & Evangeliſtæ feſto habuiſti. Sed ad eum ſcripſi, ut eam mihi fuiſſe redditam, ac mirum in modum gratam atq; jucundam extitiſſe tibi ſignificaret, & à me te reſponſum eſſe laturum, cum eâ, quæ me nunc angit, curâ levatus ero: quo ſe officio functum eſſe mihi reſcripſit. Et quamvis ſolicitudine adhuc liberatus non ſim: nolui tamen differre amplius, cùm tu nequeas expectare judicium meum, (in quo certè non mediocre tuum ergà me ſtudium elucet, ac ſingularis tua humanitas,) ne juſtè tibi de me querendi occaſionem præbeam, quòd divina tua ſcripta tanti non æſtimem, quanti jure facienda ſunt. Ac primum tibi affirmo, eam me ter quaterq; & ſepties p) legiſſe maximâ animi cum voluptate, quâ perfundebar; mecumq; tacitum te admiratum fuiſſe, quod ad quamcunq; rem animum attendere velis, eam perfectam & abſolutam reddas. Quis enim iſtic eſt, qui te in iſto dicendi genere perpetuò verſatum eſſe non credat? Quàm optimè in tres partes orationem tuam diviſiſti, & eas diſertiſſimè explanaſti, etiam ad imitandum nos Divum hunc valdè hortando? Quid de peroratione dicam? an quicquam ſanctius, quicquam accommodatius, quicquam eâ elegantius deſiderari poteſt? Ad obeundum iſtud munus, mihi crede, ſæpè accerſeris. Itaq; parate, tanquam in aciem proditurum. In iſto enim campo vagari tibi licebit admirabili eloquentiâ tuâ. Quin etiam vereor, ne poſthac te unum audire velint ampliſſimi patres illi, quibus tu inſtar omnium ſis. Nimirum non audio quenquam iſtic eſſe, quem tecum conferre poſſimus. Sed hæc hactenus. Quòd ſcribis te nolle mei ſimilem eſſe, qui ſimul ac ſilentium parumper facis, me tibi excidiſſe ſuſpicer: nullum affers, Murete humaniſſime, argumentum, cur nolis. Ego autem reſpondeo, nullam à me tibi occaſionem dari, quòd velis. Nam & literis & nunciis adeò ſæpe tibi obſtrepo, ut verear interdum, ne tibi moleſtus ſim. Tu verò, niſi à me ſtimulatus nunquam ad me literas mittis; ex quo facilè perſpicis, me ſemper

p) *fortè legendum:* ſæpius.

ſemper vereri, ne tibi elabatur Paulus Sacratus, meque in loco ſummi ſtudii ac beneficii hoc numerare, quòd me tecum in gratiâ eſſe patiare, mecumq; tua ſcripta communices. Deniq; quòd ais te in precibus tuis mei memorem eſſe, magna eſt certè amoris erga me tui ſignificatio: attamen parem & mutuam tibi voluntatem non ſolùm tribuo, ſed longè te etiam ſupero; quòd ab eo tempore, quo te conciliavi mihi amicum, atq; adjunxi, in ſacris meis nomen illud tuum mihi jucundiſſimum nominare non deſtiterim; & quoad ſpiritum ducam, nunquam ceſſabo. Vale Murete ætatis noſtræ decus. Ferrariæ. Non. Febr. M. D. LXXXIII.

Si tempus adſcriptum non fallit, merebatur huic proxima, licet ad aliam, quæ periit, reſpondeat, poni 40.

M. ANTONIUS MURETUS
S. D.
PAULO SACRATO SUO.

Huic & ſeqventibus duabus Epiſtolis commodior locus erat futurus ſtatim poſt 32.

XXXVII.

OTioſus ſum. Non ſæpe uſurpare mihi hoc verbum licet. Ut igitur, ſi unà eſſemus, quicqvid daretur otii, tecum libentiſſimè conſumerem: ita nunc tecum abſens per literas colloquar. Sed ut inter præſentes, cùm ſermonis argumentum deeſt, quærere alter ex altero ſolet, ecquid novi audierit, ut inde naſcatur ſermonis occaſio: ita fingam te ex me nunc quæſiiſſe, num quid novi Romæ acciderit. Utrum autem reſpondeam, incertus ſum: nova ne multa qvotidie & accidiſſe & accidere; an nihil omnino novi. Nam & multa nova, inſperata, inopinata qvotidie eveniunt, & aliâ qvâdam ratione vetera, vulgata, uſitata omnia. Hic, qvem nuper nemo aſpectu, nemo ſermone dignabatur, repentè dives effectus, colitur ab iis, qvi eum

haud ita pridem ne reſalutandum quidem eſſe duxiſſent; faſtidit eos ipſos, quos nuper horrebat; aditur per epiſtolam ab iis, qui nudius tertius eum, ſi qvid peteret, poſtridie redire juſſiſſent. Quis non hoc miretur, ut novum? Fit ille ex gregario milite Epiſcopus; alius mulos ſtringere ac defricare ſolitus, tanqvam ex fonte aliqvo biberit, qui prudentes & rerum multarum experientes efficiat, (ut olim Pyrene pota faciebat poetas,) in conſilium de maximis rebus adhibetur; ſupercilii ac capitis motu de maximi momenti negotiis, nemine ridente, decernit. *Alius*, cujus manè exituri atrium cohortes clientium obſidebant, cujus aures precibus obtundebantur, manûs oſculis conterebantur: ab iis qvos nuper aſpectu beabat, inſalutatus præteritur. Cui non hæc nova & admiranda videantur? Sed hæc qui mirantur, nunquam eis quod mirentur defuturum eſt. Vetera ſunt, qvotidiana ſunt, obſoleta ſunt. Non tam mirandum eſt, qvòd eveniant, quàm mirandum eſſet, ſi non evenirent. Quàm multos, qui diu jacuerant, in altum repentè ſublatos; quàm multos, cùm diu in ſublimi ſtetiſſent, momento dejectos vidimus? Qui talia mirantur, ſolem veſperi occidere, eundemqve manè redire mirentur. Ego ſi in quempiam virum antiquæ fidei ac probitatis inciderem, qui & aliis honeſta præciperet & ipſe ad regulam ſuam viveret; qui ſine ambitione, ſine ſimulatione, ſine malis artibus ad virtutem & ad honeſtatem totâ mente ferretur: clamarem, *Porro Quirites*. Id mihi novum, inuſitatum, admirabile videtur. Ægrotare hunc, illum mortuum eſſe; alii natos liberos, alii mortuam uxorem; illum iter ingredi, hunc in urbem redire: hæc ita communia & tralatitia ſunt, ut mirer eſſe, qui talia mirentur. Sed nonne divinaveram fore, ut non diu otioſus eſſem? Ecce tibi neſcio quis fores cubiculi pultat. Quicunque eſt, expectabis tamen, dum has literas obſignavero. Multum illi debes, quisquis eſt. Oneraſſem te hodie tam multis nugis, ut petituras fueris à me, ut potiùs nihil omnino ſcriberem, quàm talia ſcriberem. Sed iterum ac

tertiò

tertio jam verberatæ ſunt fores. Valebis igitur, & ineptias meas æqvo animo feres. Romæ 16. Kal. April. M.D.LXXXII.

Reſpondit Sacratus, qvod ſequitur.

PAULUS SACRATUS M. ANTONIO MURETO I.C.

S.P.D.

XXXVIII.

QVantum me delectaverit veriſſimarum & argutiſſimarum lectio literarum tuarum, quas ego abs te proximè accepi, Murete eximie, haud explicari à me poteſt. Jampridem enim nullam ex re ullâ quæ mihi ſecundæ evenerit, majorem delectationem percepi. Sed riſum tenere non potui, quòd tu nugas appellas ea, quæ ad me ſcribis; cùm illis verius nihil ſit. Nam ſi quotidie in aliis civitatibus hujuſmodi accidunt nova, quæ admirentur homines; ubi magnitudo & varietas eſt, multitudoq; cauſarum, & quò exteræ nationes & gentes innumerabiles undiq; confluunt, quidpiam iſtic inuſitatum ac novum videre non velimus? Sed quamvis, ut optimè ſcribis, hæc jam antiqua ſunt, quæ nemini mira videri debeant; tamen cùm audio quempiam, qui ex pauperrimo locupletiſſimus repentè factus ſit, vel ex ovium cuſtode aut ſuum, in ampliſſimas dignitatis atq; honoris ſedes aſcenderit, non poſſum non confugere ad illud D. Pauli pronunciatum, ut exclamem: quam incomprehenſa ſunt judicia Dei! & ejus viæ à quo inveſtigari queunt? p) *Nam cùm voluntas ipſius rerum omnium causâ ſit, nos firmiſſimè aſſeverare ſemper oportet, ſic illi placuiſſe; ſicut nunc eidem gratum eſſe perſpicio, quòd indies magis ardeam amore & obſervantiâ excellentiſſimi Mureti mei. Cui an vetus an nova videatur hæc inſitiorum ad eum miſſio: opinor illum eſſe dicturum, quòd*

Uu 5 *inſti-*

p) Rom. 11. v. 33.

inſtitutum quidem vetus ſit & antiquum, res verò ipſa recens. Ac morem hunc meum, quoad vivam, certè ſervabo; cupio enim, ut illa, quæ à me aliàs ad te ſcripta ſunt, quæq; à multis jam leguntur, veritate nitantur. Tu autem inſtitutum tuum profectò non tenes, &, ſi hoc novum mihi videri dicam, non me fallet animus. Nam quotieſcunq; aliquam ad Pontificem, aut alibi orationem habebas, prætermittere non ſolebas, quin exemplum unum aut duo ad me mitteres; et tamen cùm nuper iſtic de Melitæ Principis obitu concionatus ſis, q) eumq; laudaveris, orationem iſtam legere mihi non licet. At tu fortè non judicas admiratione dignum, ut Paulum Sacratum è memoriâ tam facilè deponas, quòd non inſolita tibi ſit hæc agendi ratio; ego ſecus cenſeo, & miror majorem in modum, cùm non ignores, quàm libenter tua ſcripta legam, me abs te excellentis ac ſingularis ingenii tui ſuavitate fuiſſe privatum; tibiq; id in mentem non veniſſe, quòd in litteris tuis linguâ vernaculâ ſcriptis fueris pollicitus, te paucis poſt diebus impertiturum mihi neſcio quid; niſi epiſtolam iſtam, cui reſpondeo, multarum rerum varietate ac dicendi artificio ornatam valde, innuiſti. Neq; mirari priùs deſinam, quàm tu curaveris, ut illa ad me perferatur lucubratio tua, (ſi non vis me in eam cogitationem incidere, ut de tuo in me ſtudio nonnihil imminutum ſit,) quæ mihi quin gratiſſima atq; jucundiſſima futura ſit, te non dubitare certo ſcio. Tibi carum atq; acceptum extitiſſe munus illud, quod obivit Franciſcus Sadoletus, ex tuis litteris cognoſcere aveo. Vale Murete præſtantiſſime, atq; ætatis noſtræ decus. Ferrariæ. III. Id. Aprilis. M. D. LXXXII.

Quæ jam ſequitur, videtur huic reſpondere.

M. ANTONIUS MURETUS *S. D.* PAULO SACRATO SUO.

XXXIX. Re-

q) *oratione, quæ Volum. II. eſt 26. (al. 21.) p. 416. obierat autem ille exeunte anno 1581. Thuano teſte lib. LXXIV. ſ. 413.*

XXXIX.

REperiam tamen aliqvando aliqvid temporis, qvod in ſcribendis ad te literis ponam: meqve tibi de tamdiuturno ſilentio purgem. Purgabo autem me uno verbo: Purgabar. Qvod niſi me Deus, ut tempeſtivè facerem, in mentem immiſiſſet, ſi ulla medicis fides habenda eſt, præſens mihi letalis morbi periculum imminebat. Ita mihi ingens quædam copia pituitæ ac bilis atræ omnes corporis meatûs obſtruxerat, vix ut evaſurus viderer. Sed bene, quòd occupavimus, celeresque fuimus in præcavendo. Si paulùm modò ceſſatum eſſet, fuerat tibi amicus Sacrate. Nunc redeamus ad veterem conſuetudinem noſtram, confabulandi per literas, &, ut præſentes ſolemus, seriis joca, jocis ſeria commiſcendi,

Ita multa in unum jurant cùm miſcet coqvus.

Accepi inſitia tredecim, numerum huic pontificatui congruentem x): & cum eis ſcopas excutiendo è veſtibus pulveri binas ſanè quam elegantes. De iis omnibus habeo tibi, ut par eſt, magnam gratiam. Vellem qvoqve aliqvid eſſet, quod tu tibi curari velles, non deeſſem officio. Sed tu jampridem ita mecum ſocietatem coiiſti, ut tuæ partes ſint dandi, accipiendi meæ. Tuum tamen aliquando fuerit, aliquid mihi mandare, qvod tuâ cauſâ faciam: niſi operam meam tam parvi deputas, nihil ut tibi navare poſſim. Equidem ſi nihil aliud potero, augebo ac cumulabo acceſſione aliquâ munuſculum illud, qvo tu tanto opere oblectari viſus es: commentariolum illum dico in particulam pandectarum. Quem perpolitum diligentiùs, & altero tantò auctiorem tibi denuò apponam: etſi non ſum neſcius, repetita crambe quid audire ſoleat. Sed non poſſum facere, quin tibi aſſiduè aliquid oneris imponam. Ardeo incredibili quâdam cupiditate libri cujusdam aſmatum Cypriani Roris, qui qvotus ſit, neſcio: ſed ea ſigna huic epiſtolæ ſubjiciam, ex quibus facilè, quid velim, intel-

ligi

x) *fuit enim t. m Pontifex Gregorius XIII.*

ligi poſſit. Ac vide, qvantoperè tuâ facilitate abutar. Velim te & per te & per amicos operam dare, ut eum reperias, & ad me mittas, precibus, pretio, quoqvomodo. *Meâ nihil refert*, ait adoleſcens ille Terentianus, *dum potiar*. Levicula res videri poteſt: ſed tamen magnum mihi à te officium tributum putabo, ſi hanc moleſtiam meâ causâ ſuſcipere ac devorare non gravaberis. Hoc igitur ita à te peto, ut ardentiùs ac majore ſtudio petere, hoc quidem tempore, nihil poſſim: Fer, quæſo te, hoc ineptum ſtudium meum, & amico, quaſi ægrotanti, obſeqvere. Ama me, & valetudinem tuam cura. Romæ 14. Kal. Jul. M.D.LXXXII.

M. ANTONIUS MURETUS PAULO SACRATO SUO S.D.

Commodior huic locus fuiſſet proximè poſt Epiſt. 36.

XL.

Et annua quæ mihi voluntate præſtas accepi libenter, & epiſtolam tuam libentiſſimè. Quam cum uno obtutu totam percurriſſem, principio miratus ſum, nihil in eâ ineſſe, qvod ad eam, qvam ad te proximè ſcripſeram, pertineret, Poſtea animadverti ſcriptam eſſe de menſe Aprili, quod admirationem ſuſtulit. Quid ego nunc tibi gratias agam? Magis mihi curandum, ut tibi aliquid pro iſtâ liberalitate tuâ reponam, qvod omnino faciam. Hanc enim æſtatem, ſimul atque otium erit ab hoc jampridem moleſto publicè docendi munere, decrevi mihi vindicare, & in ſcriptis quibusdam meis edolandis conſumere, in quibus erit aliquid jampridem Sacrato ſacratum. Nam quod tu mea extollis, tua abjicis: ne vivam, ſi quidquam à me præſtari tibi poſſe arbitror, in hoc qvidem genere, quod tu ſi æſſe emeris, non nimis carè emeris. Sed quando ipſi meſuris magiſtri docent, tanti eſſe quidq; , quanti vendi poteſt:

eſt: non ego quidem te fallam, neque committam, ut ex ædilitio edicto mecum experiri queas. Sed ſi tu te ipſe induces, ſi pluris licitaberis mea, quàm ego ipſe addicerem, errarotte patiar, neque ero tam ſtultus, ut pretium rebus ipſemet meis detraham. Ago tibi ingentes gratias Sacrate optime & humaniſſime, & ad illam verboſam epiſtolam, quam nuper ad te dedi, aliquid expecto. Vale. Romæ, ipſo pervigilio Pentecoſtes. M.D.LXXXIII.

M. ANTONIUS MURETUS
S. D.
GILBERTO GENEBRARDO, Theologo eruditiſſimo, & ſacrarum literarum doctori Regio.

XLI.

ET literæ tuæ ſuaves mihi atque optatæ fuerunt, & liber quem ad me miſiſti, multis nominibus cariſſimus. Primùm quòd ingraveſcente jam ætate, ſerò quidem (video enim, quantò id maturiùs facere debuerim,) ſed tamen aliquo, ut ſpero, cum fructu, in ſacrorum librorum lectione quotidie temporis aliquid ponere inſtitui, magis magisque in dies perſpiciens, alia omnia inania eſſe, ex eis ſolis veram animi quietem, ſolidum & efficax remedium adverſus improbas cupiditates, certiſſimam moleſtiarum, quibus in hâc vitâ conflictantur etiam, qui feliciſſimi videntur, conſolationem peti oportere. Mihi autem, quanquam in aliis ſtudiis minoris momenti non prorſus inexercitato, in his tamen planè tyroni, multa occurrunt, in quibus hæream, neque ſatis ipſe per me explicare me poſſim. Ac facio quidem quod Moſes jubet, ut interrogem ſenes meos, id eſt, ut illos perpetuo eccleſiæ conſenſu probatos patres conſulam, ex illorum libris, eorum quæ minus intelligo, explicationem petam. Sed illi plerunque grandia quædam & ſublimia loquuntur, ἀναγωγικὰ καὶ

μυσταγωγικὰ, quæ ego ſuſpicio quidem & admiror, & divinitus cogitata eſſe video: ſed tamen, ut puerulus, lac concupiſco, & aliqvam ejusmodi interpretationem reqviro, qvæ ſimpliciter ac dilucidè ſententiam eorum, qvæ lego, grammaticorum more ſingula verba minutatim perſeqvens, mihi patefaciat. Eâ ſuffulto ac ſubnixo faciliorem mihi ad ardua illa gradum fore, confido. Cùm tu igitur, talis tantusqve vir, tale qvoddam munus non ſuſceperis modò, ſed, ut ex literis tuis intelligo, magnâ jam ex parte confeceris: quantum tibi me Genebrarde, qvantum alios mei ſimiles, qui ſanè multi ſunt, eo nomine debere arbitraris? Deinde quòd à pſalmorum potiſſimum editione exorſus es, vix credas, qvàm id mihi gratum optatumque obtigerit. Mirabiliter enim capior ejus libri lectione: cumque mihi certa pars illius ex eccleſiæ inſtituto qvotidie legenda ſit, ſubiniqvo interdum animo ferebam, tam multa eſſe; quæ intelligentiâ conſeqvi non poſſem. Ex qvo autem librum ſuum accepi, ſenſi magnam mihi detractam ejus moleſtiæ partem. Ideoqve qvoties eam in manus ſumo, (qvotidie autem id facio,) fauſta tibi ac felicia omnia comprecor, & quantâ maximâ poſſum animi contentione à Deo peto, ut tibi ad tam ſanctum ac ſalutare opus perficiendum vitam proroget, vires augeat, otium ac quietem tribuat; inprimis autem, ut mentem tuam perpetuâ ſpiritus ſui luce colluſtret. Perge, obſecro te, Genebrarde, in tam ſancto propoſito: etiamſi ſcires, induſtriam tuam ab iis, qui in cathedrâ peſtilentiæ ſedent, non riſu modo, ſed probris ac conviciis omnibus exceptum iri. Quanto pluris apud te eſſe debet, quòd omnes te pii ac probi laudabunt; qvod pro te vota facient; quòd, etiamſi ab hominibus nihil conſeqvare, is ipſe qui hoc beneficium hominibus per te præſtat Deus, bonum opus ſuum in te remuneraturus eſt. Summo quidem Pontifici, cujus tu judicium & auctoritatem, ut facis, maximi facere debes, Liber tuus jucundiſſimus fuit: eiqve ſi pari ſtudio ac fide in cæteris ſacroſanctis libris illuſtrandis perrexeris, neqvè facultas neque voluntas

ornan-

ornandi tui defutura eſt. De negotio tuo qvid actum ſit, à fratre tuo intelliges. Vale, meqve mutuis apud Deum precibus adjuva. Romæ IV. Id. April. M.D.LXXXI.

M. ANTONIO MURETO ASCANIUS COLUMNA S. Sophiæ Abbas

S. D.

XLII.

MEmini, Murete Romanorum eloquentiſſime, (Romæ noſtra gratulor, quòd te Gallum hominem Romanum & civem meum appellare poſſim,) memini inquam, mi Murete, cùm Romæ te publicè dicentem docentemq; puer audirem, tantâ me ad eloquentiæ ſtudia cupiditate incenſum, ut ſi quid in iis profeci; quantumcunq; illud ſit, totum tibi deberi videatur. Acceſſere huc privatæ tuæ ad eloquentiam cohortationes, quæ ex eo tempore ita adhuc hærent in animo, ut noctes ac dies quibusdam quaſi ſtimulis pungant. Deterret interdum ab incepto difficultas, & ſtatim ac, quantum ab hâc laude abſim, cogito, debilitatur & langueſcit induſtria. Sed revoco ipſe me, & ut animos mihi ipſi addam, ingenii periculum facere interdum libet. Orationem ſuperioribus diebus habui in funere ſereniſſimæ Annæ Auſtriacæ, Hiſpaniarum Reginæ, quam ad te cum his literis mitto: Si quid erit, quod Romanas aures offendat, ſcito philoſophorum & juriſconſultorum barbariem candorem illum Latii quodammodo infuſcaſſe; tanta jam ſunt cordis & linguæ facta diſſidia. Sin quid erit, quod à te laudari poſſit, fruere tanto bono, & gaude, te Romanam juventutem ad amiſſam eloquentiæ poſſeſſionem recuperandam & verbis & exemplo excitaviſſe. Vale, Salmanticæ pridie Id. Mai. M. D. LXXXI.

Sequitur Reſponſoria Mureti.

M. AN-

M. ANTONIUS MURETUS ASCANIO COLUMNÆ S. SOPHIÆ Abbati S. D.

XLIII.

BEatus mihi viderer, Aſcani, adoleſcens præſtantiſſime, ſi id, quod ſcribis, penitus credere auderem, & exemple te & cohortatione meâ incitatum, eloqventiæ ſtudio exarſiſſe: neqve id minus mihi glorioſum ducerem, quàm aut Herodoto, aut Calliſtrato fuit, illi Thucydidem, huic Demoſthenem ad ea ſtudia, in quibus uterqve poſteà principem locum tenuit, excitaſſe. Sed vereor, ne tu, pro illâ, quæ ita generi veſtro propria ac perpetua eſt, ut in te tamen mihi quidem ſemper eminere præter ceteros viſa ſit, humanitate ac comitate, id mihi ſpontè tribuere volueris, quod hominem, quem tui obſervantiſſimum & gratiæ tuæ cupidiſſimum eſſe cognoſces, libentiſſimè auditurum putares. Utut tamen eſt, nolo obſtare ipſe felicitati meæ, neq; committere, ut & tibi minùs, quàm par eſt, fidei habuiſſe videar, & hoc tanto tamqve inſperatò gaudio, qvod mihi à te objectum eſt, minùs liquido ac ſincero fruar. Dicar ſanè & nunc & apud poſteros, Aſcanio Columnæ, magni illius M. Antonii filio, Romanæ juventutis Principi, dux & auctor ad eloqventiam fuiſſe: quâ ille poſtea, non me modò, qui quàm non excellam ſentio, ſed omnes æquales ſuos magnâ omnium cum admiratione ſuperârit. Glorioſum mihi fuerit ab eo victum fuiſſe, cujus ego patrem, de victo communi hoſte triumphantem freqventiſſimâ populi Rom. concione celebrârim s). Perge igitur Aſcani, perge Romanæ nobilitatis eximium decus, & cum philoſophiæ ac jurisprudentiæ ſtudiis, in quibus mirificos te progreſſus feciſſe & audio, & facilè credo, iſtam ornatè copioſeqve dicendi laudem conjunge. De oratione tuâ ingentes tibi gratias ago, atq; à te peto, ſi quid poſtea ejusmodi edideris, uti me participem facias. Ego qvoqve meorum aliquid ad te

s) Vide Volum. I. Orat. 19. p. 166.

te mittam, ſi ex literis tuis gratum tibi id fore cognoverem. Vale. Romæ. prid. Id. Junii M.D.LXXXI.

Q. CORRADUS M. ANTONIO MURETO

S P.D.

XLIV.

VIx enim aliud à me nunc quidem erit ἐπιςολικὸν. Nam ſcribere accuratiùs dum volo, diu officium negligere ſum coactus, quòd epiſtolam non invenio adhuc dignam eloquentiâ tuâ. Itaq; Marcelli Veſtrii & Antonii Militiæ mei literis, & amore potiſſimùm tui ſemper antea permotus, nunc jam nimiùm ſerò, hanc ad te, quidlibet potius quàm epiſtolam, ſcripſi, teſtem veteris obſervantiæ in te meæ. Spero mihi poſthac faciliorem aditum fore ad te ſcribendi, illo ſaltem nomine, quòd ex literis tuis mearum ſe offeret ὑπόθεσις multa literarum. Tu fac nos ames: equidem rapior ad amorem tui. Vale. Neapoli IV. Non. May.

Sequitur reſponſio Mureti.

MURETUS Q. MARIO CORRADO

S. D.

XLV.

PErgratæ mihi fuerunt literæ tuæ. Antea enim, fatebor, ſubinvidebam amiciſſimis quibusdam meis, ad quos extant epiſtolæ tuæ, qvòd in eis ad me nulla legeretur. Ac, quòd tu, quaſi communis quidam omnium, qui in Italiâ ſunt, elegantium atqve eruditorum hominum pater, cùm illam inter eos gloriæ ac nominis hæreditatem divideres, nullam mihi ejus ne unciolam quidem aſperſiſſes, ſed me tanqvam ἄγραφόν τινα καὶ ἄκληρον præteriiſſes: meditabar olim, ſi ita fors tuliſſet, adverſus tabulas

tuas inofficioſi qverelam. Extra jocum, Corrade vir optime & eruditiſſime, multi jam anni ſunt, cum è ſermonibus primùm Petri Jo. Perpiniani, qvi, dum vixit, mihi conjunctiſſimus fuit, deinde multò etiam magis ex libris epiſtolarum tuarum, tanti te facio, ut veræ ac ſolidæ eruditionis, eximiâ quâdam latinæ orationis facultate ac copiâ, tecum ex hujus ætatis hominibus pauciſſimos comparem, neminem certe anteponam. Itaqve qvoties mihi copia fuit hominum, qui te familiarius noſſent, quærebam ſtudioſè de te, de moribus tuis, (qvos tamen ſatis mihi videbar è ſcriptis tuis habère perſpectos,) de tuâ valetudine, de toto denique rerum tuarum ſtatu: ut omnes facilè cernerent cupiditatem conſtituendæ tecum amicitiæ meam. Nunc te qvoqve erga me eodem animo fuiſſe video: neqve quidquam à perfectione amicitiæ noſtræ aliud aberat, quam ut uterqve agnoſceret alterius erga ſe voluntatem. Antehac enim erat εὔνοια μὲν, λανθάνουσα δὲ. Quæ cùm ſe tandem patefecerit, ſeriùs quidem, quàm par erat, & qvàm ego cuperem: quæſo te, mi Corrade, ita enim vocare te poſſe videor, qvæſo inqvàm te, demus operam, ut eam, pro ſuâ uterqve parte, omni officiorum genere quàm diligentiſſimè colamus. Egò, quid à me tibi præſtari poſſit nondum video: illud quidem tibi omni adſeveratione confirmo, ſi quid evenerit, in qvo tu perſpicere ſtudium erga te meum velis; curaturum me, ut re ipsâ intelligas, neminem tibi eſſe, quàm ego ſum, verè atqve ex animo amiciorem. Vale Romæ XIV. Kal. Junii.

MURETUS JOAN. ANTONIO ODISCALCO SUO S. D.

XLVI.

Etſi pro mutuâ inter nos voluntate tibi eſſe dubium non poteſt, quin tua omnia mihi cara ac jucunda ſint: tamen mihi hoc affirmanti credas velim, literas tuas mihi

etiam jucundiores fuiſſe, quàm tu exiſtimare facilè poſſis. Nam &, qvod ego ſummoperè cupiebam, continebant, λεπτομερέστατα totam rationem itineris tui, & quæ iſtic vita, qui mores, quæ cùm ceterarum artium, tum juris docendi ratio, ita diſerte ac luculenter explicabant, ut Ulixis Homerici narrationem Alcinoo ac Phæacibus minùs fuiſſe jucundam putem. Admiſcueras etiam eis plurimum nativi illius leporis, & αὐτοφυοῦς urbanitatis, quâ præſens ſermones tuos condiebas: ut eas legens tantùm non ſpectare te, ac tecum confabulari viderer. Acceſſit ad voluptatem meam, quòd patruus tuus, V.C. qvi eas mihi usque in Qvirinalem, (ibi enim nunc ſumus,) ipſemet attulit, oſtendit mihi etiam eas, quas ad alterum patruum ſcripſeras, quibus eadem prope quæ in meis, ſed latinè expreſſa, continebantur. Jam demum agnovi, qvid te adduxiſſet, ut ad me populari ſermone ſcriberes. Neqve enim illud te movit, in qvo jocaris, Phormionis exemplum: ſed id potiùs fecisti φιλοτιμούμενος παρ' ἡμῖν ἐπὶ τῇ ἐν ἀμφοτέροις τοῖς ἰδιώμασιν ἐμπειρίᾳ. Qvod artificium tuum cùm jam detectum eſſe videas: cenſeo poſt hac ad me qvoqve latinè, ſi videbitur, ſcribas. Qvod tamen eâ lege à te peto, ut ne propterea minùs crebras, aut minùs longas literas des: quidvis enim malo, quàm earum fructu carere. Gaudeo metum meum de iis, qui iſtic jus civile profitentur, vanum fuiſſe: & eos ſcriptores, qvos ego tibi dilaudare conſueveram, etiam iſtic vigere. Feliciùs hac in parte tecum actum eſt, quàm cum quibusdam aliis συμφοιτηταῖς tuis, qvi ut à me digreſſi ſunt, inter illos συρφετώδεις ac βαρβαρώδεις ſplendidarum ineptiarum magiſtros conſeneſcunt. Ego & tibi hoc nomine, ut debeo, gratulor, & cupidè tempus illud exſpecto, cum ad nos non illâ inani δοκησισοφίᾳ, ſed verâ ac ſolidâ jurisprudentiâ inſtructiſſimus revertaris. Nondum audiiſſe te puto, me hic pandectas publicè interpretari, non ſine aliquâ moleſtiâ eorum, qui nollent configi oculos cornicibus, & *quæ juvenes didicere, ſenes perdenda fateri*. Eqvidem dabo ſtudioſè operam, ut eripiam ex

animis hominum ſtultiſſimam illam opinionem; nihil in jure aut ſapienter cogitari poſſe, quod non ex illis lacunis hauriatur, aut eruditè dici, qvod non inſulsè ineleganterqve dicatur. Spero me his æſtivis menſibus, quibus res proferentur, in Tiburtino ſeceſſu aliquid novi edolaturum. Quicquid erit, ſi modò erit, (ſum enim mirificè Callippides,) ad te mittetur. Interea amabis me, ut facis: ſcis enim te id mutuo facere, & ad me, qvàm ſæpiſſimè poteris, ſcribes. Vale.

MURETUS THOMÆ MARTINO SUO.

XLVII.

NIſi me tibi bene notum eſſe confiderem, Martine optime & humaniſſime, valdè vererer, ne apud te veniſſem in magnam opinionem non tarditatis modò, à qvo vitio me interdum non longiſſime abeſſe fateor, ſed etiam ejus, à quâ ſemper abhorrui, inhumanitatis. Ad literas enim, quas ad me pleniſſimas amoris & officii Lutetiâ de menſe Septembri dediſti, nunc demum, id eſt quarto poſt menſe, reſpondeo. In qvo tamen nulla à me culpa contracta eſt. Nunc enim eas à Caſtorio noſtro accepi, eisqve magnâ cum animi voluptate perlectis, ſtatim me ad ſcribendum contuli: ut hæ, quibus me apud te omni ſuſpicione exſolverem, paratæ eſſent, ſimul atqve eſſet cui darem. Quod conſervas memoriam mei, amiceqve de me, cùm occaſio eſt, loqveris, gratiam habeo. Ego qvoqve te, mihi crede, unice amo: neqve quicquam eſt, qvod quidem à me præſtari queat, quin ego id libenter ac cupidè etiam, causâ tuâ facturus ſim. Debeo hoc virtuti & eruditioni tuæ: debeo amori erga me, quem in te mihi perſpexiſſe videor propè ſingularem. Quod autem etiam clariſſimum ac præſtantiſſimum virum, Archiepiſcopum Narbonenſem, usqve eò amicum eſſe ſcribis, ut de me, homine tenui & infimæ ſortis, tantus vir & amanter & honorificè loqvatur: quâ me lætitiâ ex iſto nuntio eſſe affectum putas?

Cujus

Cujus tu gratiam, qvæſo te, Martine mi, omni mihi ratione conſerva: eiqve meo nomine pollicere, me ea quidem, quæ ſunt ingenii & eruditionis, & ejus generis laudum, nolle in me recipere, neque eâ cauſsâ teneri: certe quidem quæ de meo erga Catholicam religionem animo, de ſtudio bene merendi, quantum in me erit, de omnibus, aliisqve ejusmodi prædicare dignabitur, ea me perpetuò, cum Deo volente, cumulatè præſtiturum. Puteanus jampridem deſiit ad me ſcribere: quod ego, dum me amare pergat, æqvo animo feram. Nihil enim ab amicis, niſi commodo ipſorum, poſtulo. Illum Muſarum chorum, quem literis tuis complexus es, τὸν μαργαρίτην Auratum; Ronſardum pridem Pindarum, nuper etiam Homerum Gallicum; ſuaviſſimum mihi amiciſſimum fratrem meum, & jam illi Homero ſupparem Heſiodum Baiſium; & eum, cui ego quàm nomine, utinam & eruditione tam propinqvus eſſem, Duretum; & elegantiſſimi hominem ingenii Paſſeratium, meos veteres amicos, qvorum ego ipſe recordatione recreor & afficior intimis ſenſibus: eos igitur omnes mihi viciſſim ſaluta. Vale.

MURETUS ALEXANDRO JUSTINIANO MEDICO

S. D.

XLVIII.

QVod ad tuas amantiſſimè ſcriptas literas ſeriùs reſpondeo, certò ſcio te &, cur id faciam, cognoſcere, & quod faciam ignoſcere. Illæ verò mihi pergratæ, perque jucundæ fuerunt, &, ſi quid mihi credis, viſæ ſunt aliquam morbi partem levâſſe. Ego ille, Alexander, qui nunquam in vitâ ne leviſſimo quidem morbo tentatus fueram, totos viginti dies in lecto decubui: cùm interea cibo & pauciſſimo & tenuiſſimo utens, quem tamen ipſum vix capere poteram, idem potarem, qvod canes. Itaque partim inediâ, partim purgationibus ita exhauſtus

animis hominum ſtultiſſimam illam opinionem, nihil jure aut ſapienter cogitari poſſe, quod non ex illis lacu hauriatur, aut eruditè dici, qvod non inſulsè inelegan qve dicatur. Spero me his æſtivis menſibus, quibus res p ferentur, in Tiburtino receſſu aliquid novi edolaturum Quicquid erit, ſi modò erit, (ſum enim mirificè Callip des,) ad te mittetur. Interea amabis me, ut facis: ſci nim te id mutuo facere, & ad me, qvàm ſæpiſſimè pot ſcribes. Vale.

MURETUS THOMÆ MARTINO SUO.

XLVII.

NIſi me tibi bene notum eſſe confiderem, Martine o me & humaniſſime, valdè vererer, ne apud te ve ſem in magnam opinionem non tarditatis modò, à qvo tio me interdum non longiſſime abeſſe fateor, ſed etia jus, à quâ ſemper abhorrui, inhumanitatis. Ad liter nim, quas ad me pleniſſimas amoris & officii Lutetiâ menſe Septembri dediſti, nunc demum, id eſt quarto menſe, reſpondeo. In qvo tamen nulla à me culpa c tracta eſt. Nunc enim eas à Caſtorio noſtro accepi, ei magnâ cum animi voluptate perlectis, ſtatim me ad ſ bendum contuli: ut hæ, quibus me apud te omni ſu cione exſolverem, paratæ eſſent, ſimul atqve eſſet cui rem. Quod conſervas memoriam mei, amiceqve de m cùm occaſio eſt, loqveris, gratiam habeo. Ego qvoqve mihi crede, unice amo: neqve quicquam eſt, qvod quid à me præſtari queat, quin ego id libenter ac cupidè eti causâ tuâ facturus ſim. Debeo hoc virtuti & erudit tuæ; debeo amori erga me, quem in te mihi perſpexi videor propè ſingularem. Quod autem etiam clariſſim ac præſtantiſſimum virum, Archiepiſcopum Narbo ſem, usqve eò amicum eſſe ſcribis, ut de me, homine te & infimæ ſortis, tantus vir & amanter & honorificè loq tur: quâ me lætitiâ ex iſto nuntio eſſe affectum pu

Cu

Digitized by Google

Cujus tu gratiam, quæſo te, Martine mi, omni mihi ratione conſerva: eiqve meo nomine pollicere, me ea quidem, quæ ſunt ingenii & eruditionis, & ejus generis laudum, nolle in me recipere, neque eâ cauſâ teneri: certè quidem quæ de meo erga Catholicam religionem animo, de ſtudio bene merendi, quantum in me erit, de omnibus, aliisque ejuſmodi prædicare dignabitur, ea me perpetuò, cum Deo volente, cumulatè præſtiturum. Puteanus jampridem deſiit ad me ſcribere: quod ego, dum me amare pergat, æquo animo feram. Nihil enim ab amicis, niſi commodo ipſorum, poſtulo. Illum Muſarum chorum, quem literis tuis complexus es, τ̃ μουσηγέτην Auratum; Ronſardum paidem Pindarum, nuper etiam Homerum Gallicum; ſuaviſſimum mihi amiciſſimum fratrem meum, & jam illi Homero ſupparem Heſiodum Baiſium; & eum, cui ego quàm nomine, utinam & eruditione tam propinqvus eſſem, Duretum; & elegantiſſimi hominem ingenii Paſſeratium, meos veteres amicos, qvorum ego ipſe recordatione recreor & afficior intimis ſenſibus: eos igitur omnes mihi viciſſim ſaluta. Vale.

MURETUS ALEXANDRO JUSTINIANO MEDICO S. D.

XLVIII.

QVod ad tuas amantiſſimè ſcriptas literas ſeriùs reſpondeo, certò ſcio te &, cur id faciam, cognoſcere, & quòd faciam ignoſcere. Illæ verò mihi pergratæ, perque jucundæ fuerunt, &, ſi quid mihi credis, viſæ ſunt aliquam morbi partem levâſſe. Ego ille, Alexander, qui nunquam in vitâ ne leviſſimo quidem morbo tentatus fueram, totos viginti dies in lecto decubui: cùm interea cibo & pauciſſimo & tenuiſſimo utens, quem tamen ipſum vix capere poteram, idem potarem, qvod canes. Itaque partim inediâ, partim purgationibus ita exhauſtus

ſum, ut ipſemet mirer. Neqve minùs animus exinanitus eſt: cùm hoc toto tempore nihil legere, nihil ſcribere, nihil meditari licuerit. Quare illa tua, qvæ oſtendis te eſſe miſſurum, mitte, quæſo te, quamprimùm, ut ad hominem famelicum. Sed, amice magne, noli id facere eâ ſpe, qvâ ſignificas fore, ut à me accipias χρύσεα ἀντὶ χαλκείων. Nam & tua omnia χρύσεα planè ſunt, & mihi ne χάλκεα quidem ſunt domi. Imitare potiùs hominum vere liberalium ingenium atque naturam, qvi quicqvid poſſunt, in eos, qvos amant, conferunt, nullâ ſpe, ut ait Ariſtoteles, qvicquam ab eis recipiendi. Saluta mihi diligenter Johannem Dallianum noſtrum: ad qvem ſcribam cras: nam nondum multum uno die ſcribere audeo: tibi autem, qvi prior ſcripſeras, prius reſponderi æqvum fuit. Vale prid. Non. Oct. Patavio.

MURETUS ALEXANDRO JUSTINIANO.

S. D.

XLIX.

VEre judicas, nihil detractum eſſe de vetere illâ noſtrâ conjunctione propter diuturnam intermiſſionē literarum. Neqve enim unqvam deſii amare te, de te ſtudiosè ex omnibus, qui iſtinc veniebant, quærere, gaudere cùm audirem ea, quæ cupiebam, qvæqve ſperabam: neqve unquam dubitavi, quin tu eodem ſemper erga me animo eſſes. Itaqve gratiſſimæ mihi fuerunt literæ tuæ: eruntqve eo gratiores, qvò crebriores, dum id nullo tuo incommodo fiat. Quanqvam enim magnam ex earum lectione voluptatem capiam: majorem tamen à te commodi tui, quàm voluptatis meæ, rationem haberi volo. Johannem Biſſonerium ita amabam multis nominibus, ut vix putarem ad eam voluntatem, quâ jam eum complexus eram, ullam acceſſionem poſſe fieri. Tantum tamen acceſſit commendatione tuâ, qvantum nunqvam cogitâſſem. Neqve mihi quicquam moleſtius, quàm qvod ejus conſuetudine brevi

brevi cariturum me video. Cogitat enim Bononiam, ut illic ſe totum dedat ſtudio juris civilis. Ego eum Sigonio, Amaſæo, ceteris ordinis mei hominibus de meliore notâ commendabo. Tu qvoqve, qui multos illic veteres amicos habes, ſi idem feceris, id, qvod ingenio & conſuetudini tuæ cônſentaneum eſt, feceris. Si qvid eſt, qvod hîc à me aut tibi, aut tuorum cuiqvam curari velis, qvæſo te, ut plane perſuadeas tibi, me omnia cauſâ tuâ ſemper cupidiſſimè diligentiſſimeqve facturum. Vale Româ. VI. Id. Aprilis.

MURETUS HIERONYMO ZOPPIO Bononienſi Philoſopho

S. D.

L.

TRagœdiam ſive ab auditoribus tuis, ut ſcribis, ſive, ut mihi veriſimilius ſit, à te ipſo conſcriptam, non tantùm cum voluptate, ſed etiam cum admiratione perlegi: ita mihi viſa eſt longè ſupra conſuetudinem hujus ætatis, ornata multis & gravibus ſententiis, & tempeſtivè prolatis, & grandi ac ſublimi verborum genere illuminatis. Jam quòd fabulam ipſam leviter immutâſti, pauloq; aliter tractâſti, quàm à veteribus tradita eſt, factum à te prudentiſſimè & ſummo artificio judico. Nam & veteres ipſos ejus rei auctores habes: & non magnâ mutatione perſonas, quales Ariſtoteles ad tragœdiam aptas eſſe vult, reddidiſti. Totum autem poëma olet Academiam, olet Lyceum, olet philoſophiam, non illam horridam & incultam, & aut elinguem, aut ſtultè clamoſam, quæ hodie ſcholas propè omnes occupavit: ſed vetuſtam illam Atticam, ornatam ingenuarum artium multo ſplendidoqve comitatu. Neqve dubito fore, ut aut omnibus placeat, aut iis tantùm diſpliceat, qvibus diſplicere laus eſt. Ne me tamen hæc auribus tuis tribuere dicas, indicabo etiam, qvæ non probem: ut tanto magis intelligas, mihi cetera probari. Quod igitur

in prologo omnes, quibus probitas ac pietas cordi eſt, jubentur exire, ut ii tantùm ſpectent, qvi crudelitate, & immanitate paſcantur, non placet. Iſtâ enim ratione vacuum relinqui theatrum, neceſſe eſt. Ac ſcio, hæc figuratè dici: ſed hoc dico, figuram ipſam mihi nullo modo probari. Illa qvoqve, qvæ ad mulieres pertinent, ut lepida & arguta videri qveant, certè tragicæ gravitatis aliena ſunt. Et, ut ſemel dicam, totum prologum delerem, neqve ullo prorſus prologo uterer. Ubi enim chorus eſt, tali prologorum generi locus eſſe non poteſt. Etenim Zoppi, veteres poëtæ, (qvod tibi qvoqve pro tuâ ſingulari eruditione notum eſſe ſat ſcio,) ſi quid ad ſe commendandos, aut defendendos dicere neceſſe habebant, id faciebant in choris, cùm in reliquâ fabulâ non liceret: cujus rei aliqvot apud Ariſtophanem exempla ſunt. Neque tum ullo tali prologo utebantur, qvales ſunt Plautini aut Terentiani: ſed quæ prima perſona prodibat, cujus opera pars argumenti cognoſcebatur à ſpectatoribus, ea προλογίζειν dicebatur. Poſteaquam populus Athenienſis, exhauſto diuturnitate bellorum ærario, inania ſumptuum amputavit, & comœdiis choros dare deſiit, tum demum illud prologorum genus natum eſt; & nova comœdia, qvæ chorum non haberet, talibus prologis uti cœpit. Tragœdis ſemper ex publico datus eſt chorus: idcircoqve nunquam tragœdia tales prologos habuit. Quare qui veterum conſuetudinem in reliquo poëmate accuratè ac diligenter retinueris: hic qvoq; qvod hominum antiquitatis imperitorum inſcitiâ invectum eſt, deleas cenſeo. Placeret etiam ita edi hanc fabulam, ut ne notarentur principia actuum, ſed ita continuarentur omnia, ut in Æſchyli, Sophoclis, Euripidis tragœdiis, etiamque in Ariſtophanis comœdiis factum. Vera cauſa eſt, cur ita fieri cenſeam: ſed malo eam in aliud tempus rejicere. Omnino autem illam inutilem & ſupervacaneam, & à ſtultis literatoribus excogitatam actuum in ſcenas diviſionem, quæſo te, ut tollas. Lyſſæ nomen peregrinum adimerem: Italicum darem. Nam & Plautus

cum Luxuriam & Inopiam loqventes faceret, non illam Tryphen, hanc Penian vocavit; ſed utriqve nomen latinum dedit. Quod alicubi apud inferos *ſolem ſilere* ais, cùm tenebras, ut opinor, & caliginem ſignifices: vereor ne imitari volueris Virgiliana *Lunæ ſilentia*, & in eo Politiani errorem ſecutus ſis. Certè enim ſilentia, id eſt conticinium, non ut ille ratus eſt, tenebræ quas efficit ſiderum conjunctio. Nam Trojam plenilunio captam eſſe conſtat. Halcyonios qvoqve videris vocare aves ipſas. Vides, hæc quàm levia ſint quamqve puſilla. Quæ rogo te, ut in bonam partem accipias, &, qvod tam ſero ad tuas literas reſpondeam, ignoſcas occupationibus meis. Ego, Zoppi vir eruditiſſime, & toti civitati Maceratenſi bene ex animo cupio, mihiqve occaſionem opto aliqvam dari, quâ id re ipsâ declarare poſſim: & te quem nunquam præſens præſentem videre memini ſingulari tuâ eruditione commotus, in ſinu atqve in oculis fero. Vale. Romæ III. Kalend. Sext.

MURETUS SINIBALDO ANTONINO

S. D.

LI.

IN ſummis occupationibus meis, Sinibalde Antonine, quæ me reſpirare vix ſinunt, legi tamen dialogum tuum, & voluptatem longè maximam ex ejus lectione percepi. Delectârunt me argumenta & ingeniosè excogitata, & denſo, & vivo, ut ita dicam, ac ſpiranti orationis genere expreſſa. Itaqve ut Pythagoram ajunt è modulo pedis, quantâ corporis mole fuiſſet Hercules, judicâſſe: ſic & ego ex hoc brevi commentariolo facilè de tui ingenii magnitudine ac præſtantiâ judicavi. Amor autem erga me tuus, quem planè ſingularem omni ex parte declaras, noli quærere, quantoperè mihi gratus ac

jucundus ſit. Neqve enim ullum unqvam mihi majorem fructum vigiliarum ac laborum meorum propoſui, qvàm ut à tui ſimilibus amarer. Quare etſi non agnoſco eas laudes, quas tu ἀυτῷ τῷ θυλάκῳ, ut ajunt, in me congeris: ſummè tamen amo iſtum amorem, qui tibi homini tam acuto ac perſpicaci tenebras offuderit, eaque de me ſentire ac prædicare coëgerit, quæ ne tu quidem, quanquam diſertus es, alii cuiquam facilè perſuadere poſſes. Dialogum edas cenſeo: nolo enim ita modeſtus videri, ut gloriæ tuæ mea modeſtia obſtet. Auctor etiam tibi ſum, ut alia meditere ac procudas, neqve reformides obtrectatorum voculas: quæ in proſcænium prodeunti nonnihil fortaſſis moleſtæ futuræ ſunt: ubi tibi ſemel audientiam feceris, conticeſcent. Vale. Romæ.

ANTONIUS CONSTANTINUS MURETO

S. D.

LII.

Hieronymus Centurio adoleſcens nobiliſſimus, qui tibi has litteras tradet, mihi longè cariſſimus eſt, idemq; bonarum artium ſtudiis mirificè deditus, tui autem ita ſtudioſus à me literas, quas ad te perferret, ut ſibi darem, in magni muneris loco petiit. Hæc autem tria, quæ de eo dixi, ſic alia ex aliis apta & colligata ſunt, ut uno poſito, cetera quodammodo conſequantur. Nam neq; poteſt quiſquam bona ſtudia colere, qui te non colat: & mihi, niſi qui te colat atq; obſervet, amicus eſſe nemo poteſt. Sed hic, ut dixi, & me amat, & bonarum artium ſtudio incenſus eſt, & te tanti facit, quanti omnes, qui te nôrunt, aut faciunt, aut facere debent. Velim igitur ita eum excipias, ut confirmes id, quod ego ſæpe prædicare ſoleo, meam commendationem apud te non minimum ponderis habere. Scripſi etiam nudiustertius ad te de ſtatu meo, de mea valetudine, deq; omnibus rebus meis: ac ſpero me

quam

quam citiſſimè aliquid abs te litterarum accepturum. Vale. Genuæ. IV. Non. Novembr. M. D. LXXXI.

Sequitur reſponſio Mureti. E quâ tamen conjicere licet, plura, quàm quæ hîc legimus, fuiſſe in Epiſtolâ Conſtantini.

MURETUS CONSTANTINO SUO S. D.

LIII.

Literas à te poſt diſceſſum hinc tuum nullas accepi, præter eas, qvæ mihi menſem ferè abhinc unum redditæ ſunt, unà cum vaſculo conditi è malis Perſicis, qvod mihi ſanè jucundiſſimum fuit. Tam multa tibi adverſa eveniſſe, moleſtè fero: incolumem te ex illis evaſiſſe, immortaliter gaudeo. Quod me amas, ſcito te id mutuò facere. Et ſi quid accidet, in qvo declarari tibi velis, quanti à me fias, non fallam opinionem tuam. Vinum qvod te miſſurum ſcribis, ſi erit per qvem commodè mittas, ita demùm mihi gratum futurum eſt, ſi nullo tuo ſumptu id fiat. Omnino enim ſumptum à te nullum mea cauſa fieri volo. Satis ſuperqve mihi futurum eſt, cùm quid iſtinc mihi curari volam, (ferunt autẽ interdum nõnulla qvę velim,) ſi meâ cauſâ operam dederis, ut lecta omnia & cum fide ad me adferantur. Pretium & pro merce & pro vecturâ ſtatim adnumerabo, cui tu ſcripſeris, & quantum ſcripſeris. Reſpondiſſem citiùs ad literas tuas, ſi eas ad me Centurio ipſe attuliſſet. Sed nuper admodum ad me venit. Ego autem, anteqvam eum viderem, cui literas ad te tutò dare poſſem, neſciebam. Viſus eſt mihi adoleſcens honeſtiſſimus, & dignus tum nobilitate gentis ſuæ, tum tuâ commendatione. Itaque detuli ei prolixè mea omnia: omninoqve puto fore, ut ante aliquot menſes extet egregia aliqua ſignificatio voluntatis in eum meæ. Mittam ad te ſcripta quædam mea, ſimulatque has literas ad te perlatas eſſe cognovero.

M. An-

Digitized by Google

M. Antonius fratris mei F. te ſalutat, crebrò de te loqvitur, amat te, ut debet, ex animo, & ad te propediem ſcribet. Tu qvoqve perge amare utrumque noſtrûm, & vale. Romæ Idib. Jan. M.D.LXXXII.

MURETUS ANTONIO CONSTANTINO SUO

S. D.

LIV.

LIteræ tuæ datæ 5. Kalend. Februarii redditæ mihi ſunt pridie Kalend. Martii: quod equidem & miratus ſum, & ſubmoleſtè tuli. Magnam oportet eſſe tabellariorum ſocordiam, magnam tarditatem. Ego qvoqve ad eas ſeriùs reſpondeo, quàm par fuit. Sed ſpero te id facilè condonaturum perpetuis occupationibus meis. Sumptum à te meâ cauſsâ fieri omnino nullum volo; niſi tu qvoqve tibi hinc aliquid mitti voles, quò inter nos paria faciamus. Vinum, cùm commodum erit, expecto. Sed librorum veterum, de quibus ſcribis, tantam mihi cupiditatem injeciſti, quantam tu qvoqve, qui me nôſti, conjicere facilè potes. Nihil mihi gratius facere potes, quàm ſi eos ad me miſeris. Ego autem ita cumulatè tibi gratiam referam, ut omnes homines intelligant te mihi cariſſimum eſſe. Mihi crede, perficiam, ut ex iſto tuo in me officio ſingularem aliquando capias voluptatem. Sed vide, ut ad me diligenter ac fideliter perferantur. Scripta quædam mea, quæ ad te mittere cupio, recuperare à quodam, qui ea à me inſpicienda rogavit, nondum queo. Neqve tamen dubitare debes, quin ea ad te quamprimùm miſſurus ſim. Quid Spinulæ acciderit, ſcio iſtuc perlatum eſſe. Mirifica res viſa eſt propè omnibus, qui eum nôrant. Ego eum divino ſpiritu afflatum, & ad hanc vitæ mutationem impulſum fuiſſe non dubito. Sunt tamen qui aliter loqvantur. Ama me, Conſtantine mi, & vale. Romæ V. Id. Martias M.D.LXXXII.

ANTO-

ANTONIUS CONSTANTINUS MURETO S.D.

LV.

TAmen nihil reſpondes, quaternis jam meis literis provocatus. Quid putem? meas ad te perlatas non eſſe? Facit quidem tuum iſtud ſilentium, ut tale quidpiam ſubverear. Sed tamen ſuſpicionem quæ minuant, multa animo occurrunt. Quid igitur? occupatum eſſe te? video fieri aliter non poſſe. Scio enim inibi eſſe te, ut intermiſſa ſtudiorum ſuorum curricula repetas. Sed quæ poſſunt occupationes eſſe tantæ, ut non vacet ad hominem amiciſſimum, tuarumq; litterarum ſitientiſſimum, duobus verſiculis ſcribere? Obſecro te, excita è ſomno humanitatem illam, illam tuam; neq; patere literarum tuarum deſiderio languere me diutiùs. Etiam atq; etiam vale, mi Murete, columen fortunarum mearum. Ticini. III. Idus Octobris. M.D.LXXXII.

M. ANTONIUS MURETUS JUNIOR ANTONIO CONSTANTINO S.D.

LVI.

PAtruus meus in aliorum quidem officiorum ratione ſatis bonum nomen & eſſe ſe, & haberi ait: ſed in literis ultrò citroq; mittendis jampridem decoxiſſe, neq; ſperare ſe unquam ſolvendo fore. Tam multos enim in hoc genere creditores habet, ut jam qui tempore priores, qui poſteriores ſint, rationem inire non poſſit. Quoſdam tamen præcipuos habet, in quibus tu es: quibus brevi ſe non tantùm ſortem, ſed etiam omnes præteriti temporis fructus exſoluturum pollicetur. Neſcio autem, quid ipſi venerit in mentem, ut me tibi hoc tempore delegare voluerit: qui cum meo ipſe nomine tantum debeam, quantum amantiſſimo præceptori debere non ingratus nec immemor diſcipulus poteſt: quomodo hoc quoq; æs alienum ſuſcipere, aut à te idoneus haberi poſſum? Parendum tamen eſt: quomodo enim ipſius imperio adverſer? Tu modò ſequere, obſecro, non invitus

fidem

ſidem meam. Si enim nihil aliud potero, at quotidie urgebo, appellabo, inſtabo, neq; deſinam obtundere, donec aliquid extudero. Scio autem illum jam in eo eſſe, & aliquid meditari libelli, quod in tuo nomine appareat. Sæpe enim dicentem audivi, ſe pudore jam quodam, ne ad te ſcribat, impediri: neque tibi amplius epiſtolâ, ſed libro aliquo ad te miſſo ſatisfieri poſſe. Tu modò ſcito & literas tuas, & librum Senecæ, & illa lautè ſanè & opiparè condita ac concinnata, ſeu bellaria ſeu tragemata vocanda ſunt, (rem enim ipſam teneo, nomen non teneo,) ad nos perveniſſe, & omnia fuiſſe gratiſſima: te tamen ipſum, ſi huc veneris, cujus rei ſpem nobis poſtremæ tuæ litteræ oſtendunt, eoq; magis, ſi eos libros veteres, quorum indicem miſiſti attuleris, & ipſi & mihi longè optatiſſimum ac jucundiſſimum fore. Vale. Romæ prid. Id. Maii. M. D. LXXXIII.

ANTONIUS CONSTANTINUS M. ANTONIO MURETO Juniori

S. D.

LVII.

Reſpondet præcedenti.

Litteræ tuæ, quas paucis ab hinc diebus accepi, tantam mihi voluptatem attulerunt, ut nulla major adferri potuerit: tum quia tuæ ſunt; tum etiam quia ex illis cognovi, omnia, quæ à me vobis miſſa ſunt, tutò iſtuc perveniſſe. Sed quid, quæſo, ais M. Antoni ſuaviſſime, patruum tuum in litteris ultro citróq; mittendis decoxiſſe? Ego verò nullum aliud officium ab eo faciliùs expletum iri putaſſem: mecum præſertim, qui eâ lege ab eo, ut ad me ſcribat, peto, ut commodi ſui rationem quàm maximam habeat. Cùm autem mihi & ſortem & præteriti temporis fructus ſe exſoluturum polliceatur, quid minùs, quàm eum decoxiſſe, credendum eſt? Pudore illum impediri, ne ad me ſcribat, epiſtolâ mihi ſatisfieri non poſſe, ſed libro aliquo ad me miſſo, [illegible] καὶ [illegible]. Sed extra jocum, in-

rete

vete mi, (arbior enim jocatum eſſe te cum illa ſcriberes,) à patruo tuo mihi nihil planè debetur. Ego verò me illi tantum debere ſentio, ut ſi vel vitam ipſam pro eo profundam, tamen ne minimam quidem magnorum ejus erga me meritorum partem videar conſecuturus. Tu ut cœpiſti, perge ſcribere ad me quàm ſæpiſſimè poteris de tuâ patruiq; tui valetudine, de tuis ſtudiis, & ſi quid σπȣδαιότερον *habebis : ac tibi perſuade, nihil te hoc mihi gratius facere poſſe. Ego contra recipio tibi me operam daturum, ne quid ex officio meo deſideres. Vale. Genuæ Kalend. Qvintilis, M. D. LXXXIII.*

MURETUS CONSTANTINO BARCELLINO Epiſcopo Reatino

S. D.

LXIII.

VIde, qvàm non ſim curioſus. Te, qvem jampridem videre diſcupio, prius ex Urbe diſceſſiſſe cognovi, qvàm in Urbem veniſſe cognôſſem. Neqve hoc mirabitur qvisquam, qui ingenium ac conſuetudinem meam noverit: cùm de ipſo Pontifice plerumque, rurine an in Urbe ſit, neſciam; & ſæpe de iis, quæ hìc unum aut alterum menſem, omnium ſermone celebrata ſunt, non aliter quæram ex aliis, qvàm ſi peregrè redirem. Itaque, ſi qvando audies, ut ſæpe fit, inqviri in eos, qvi rumores temerè exceptos huc illuc ſpargunt, & quid Pontifex non agat tantùm, ſed in animo habeat, quid Galli, quid Hiſpani, qvid Germani moliantur, facta infecta miſcentes, ſcribunt ad homines alienarum rerum quàm ſuarum curioſiores: meâ quidem cauſsâ libero te omni metu. Nunqvam me qvisqvam in talia edicta incidiſſe criminabitur: ita perſpectum eſt omnibus, omnium ejusmodi rerum cognitionem mihi, ut Thucydideo verbo utar, ἀταλαίπωρον εἶναι. Sed tamen, (ἀνθρώπι-νον γάρ,) ſi quid à me in eo peccatum eſt, qvod te non inviſerim: ne tu qvidem planè culpa vacas. Potuiſti enim domum ad me mittere, qui mihi de adventu tuo nuntiaret indi-

indicaretque cujus hoſpitio utereris. Accurriſſem ſtatim ad te, & qvodlibet potiùs vadimonium deſeruiſſem, quàm ut diutiùs carerem optatiſſimo mihi fructu ſermonis tui. Ἀλλὰ τὰ μὲν, προτετύχθαι ἐάσομεν. Epiſtolas noſtras jamdudum & in Gallia & Coloniæ in Germania editas eſſe ſcis. Earum ego neqve volumen ullum habeo: &, ſi haberem, vix ad te mittere auderem: ita me diſpudet eorum, quæ in illis innumerabilia à librariis vitiosè deſcripta ſunt. Sed dabo operam, ut emendatiores exeant. Urgent enim, ac moleſti ſunt & iidem illi, & alii librarii, ut ad ſe alias epiſtolas mittam, quibus liber grandior fiat. Omnino abſurdum mihi atqve alienum videtur, reperiri homines, uſque eo abundantes otio, ut ejus partem aliquam tribuere epiſtolis meis legendis velint. Quando tamen id amore quodam erga me adducti facere videntur, (ſic enim interpretor,) obſeqvar eorum ſtudio, vel cum diſpendio famæ; & ut eis animum expleam, repetam diu intermiſſam conſuetudinem latinè interdum aliquid ad amicos ſcriptitandi. Quod qui legerint, ſi poſtea periiſſe ſibi tempus dolebunt, æqui tamen mihi eſſe debebunt, qui ingenuè profiteor, nullam unquam à me epiſtolam ſcriptam, qvam legi operæ eſſet, niſi ſemel ab eo, ad quem ſcriberetur. Neque ego quemquam fallo aut induco. Si qui ſe ſciens fefellerit, ſecum agat. Editus eſt & hîc nuper liber hymnorum, qvos olim juſſus Gulielmi Ducis Mantuæ ſcripſeram, auctus ſexcentorum amplius verſuum acceſſione. Hunc ſcio ad te ab Heliconio miſſum eſſe. Sed nimis multa de nugis. Vicus quidam eſt in diœceſi tuà, qui S. Luciæ dicitur. Ejus vici plebem qvi regebat ſacerdos, Cæſarius nomine, proximo ſuperiori menſe exceſſit è vita. In ejus locum ſe ſubſtitui cupit Veſpaſianus Coletta presbyter, qui has tibi literas tradet. Qui cum mihi ab uno è ſummis amicis meis accuratiſſimè commendatus eſſet, profectus ſum ejus cauſſa heſterno die ad Datarium Summi Pontificis, apud quem, puto te ſcire, me aliquid poſſe. Is reſpondit, qvamqvam menſis ille pontificius ſit, tuarum tamen partium

eſſe,

eſſe, inqvirere in eos, qvi ſe ad id munus admitti poſtularent, & de eorum natalibus, moribus, doctrinâ judicare; quem tu teſtimonio tuo comprobaſſes, ei beneficium illud tributum iri. Nunc ego illud à te, Conſtanti humaniſſime, omniq; cultu atque obſervantiâ digniſſime poſtulo, ſi hic, qvem dico, Veſpaſianus idoneus videbitur ad id munus ſuſtinendum, ut ei potiùs, quàm cuiqvam alii, meâ causâ gratificandum putes. Is qvi mihi eum commendavit, ita mihi amicus eſt, ut qui maximè; & ego ſæpe ei dixi, ita te mihi amicum eſſe, ut nihil ſuprà. Si ergò te huic homini durum ac difficilem præbeas, verendum erit, ne ego aut tantoperè abs te amari, aut minus diligenter eum tibi commendaſſe videar, quàm me facturum recepi: qvorum alterum vanitati, alterum perfidiæ adſcriberetur. Qvantum igitur plurimum, ſalvâ fide ac ratione officii, illi te tribuere poſſe ſtatues, tantum ut tribuas, vehementer à te etiam atqve etiam peto. Interea mitto ad te munuſculum utriqve noſtrum conveniens, imaginem Jeſu Chriſti in cruce ſuffixi, à præſtantiſſimo artifice ſummo artificio elaboratam. Ejus aſpectu qvoties ad fundendas preces commoveberis, quæſo, ejus qvoqve ut memineris, cujus verſus utrinqve adſcriptos videbis. Vale. Romæ. IX. Kalend. Junii.

MURETUS JAC. AUGUSTO THUANO Conſiliario Regio in Curiâ Pariſienſi V.C. S. D.

LIX.

PArum abfuit, qvin abjecerim conſilium, qvod ceperam, ſcribendi aliqvid de laudibus clariſſimi ac præſtantiſſimi viri patris tui: ita me eruditorum hominum versûs quos eodem argumento ſcriptos ad me miſiſti, deterruerant. Sed vicit voluntas obſeqvendi tibi: neqve enim dubitabam, quin æqvo animo quicquid à me ſcriberetur

 acce-

acceptūrus eſſes. Mitto igitur ad te aliqvot verſus *t*), non illos quidem valdè bonos: ſed quales expectari poterant ab homine neqve unqvam poëtâ, & jam ſene, & tum ſuis, tum amicorum negotiis aſſiduè implicato. Eos tu ſi ſemel lectos concerpere volueris, feceris qvod merentur; ſin unà cum ceteris quæ alii ſcripſerunt edendos duxeris: eundem fortaſſis uſum præſtare poterunt, qvem in pictis tabulis umbræ, quæ efficiunt, ut luminoſa magis emineant. Sed ſi editurus es, peto à te, quantum me amas, ut eos prius cum duobus tribúsve probatiſſimis Sorbonici Collegii Theologis communices, ac ſi fieri poteſt, ab eis impetres, ut ſuum qvoqve de eis judicium adſcribant: ne quid imprudenti exciderit, qvo quisquam offendi qveat. Jam nunc enim ſubvereor, ne, quòd poëtarum more Aſtream deam vocavi, duriùs id non ſatis æqvus interpres accipiat. Ego tamen profiteor, Aſtreæ nomine nihil aliud à me quàm divinam juſtitiam intelligi: qvo poſito & cognito, puto cetera ferri poſſe. Ignoſce, quæſo te, timiditati meæ. Satis multos ex illo Collegio amicos habeo: inter ceteros Genebrardum, qui unus mihi eſt pro centum millibus. Is, ut ſpero, & tuâ cauſâ libenter, & meâ non invitus, omnem nobis ſcrupulum eximet. Vale, & perge, ut facis, patris tui deſiderium tuâ ſingulari ac præſtanti virtute lenire. Romæ. Idib. Octobris.

MURETUS R. PINCÆO CONSILIARIO REGIO V. C. S. D.

LX.

Cum hâc epiſtolâ conferendæ ſunt, quæ leguntur infrà LXIV. & ſequentes.

NE me ſeriùs ad literas tuas reſpondere mireris, ſcito eas redditas mihi eſſe XVI. Kal. Martii, id eſt, biduo poſt diſceſſum tabellarii, idqve mihi plerumque evenire ſole-

t) *Monodiam, in obitum Chriſtophori Tuani. Quam dabit lib. II. Poem. p. 104. ſeqq.*

ſolere, aut negligentiâ eorum, quibus illæ commendantur, aut quòd ædes meæ in ipſis radicibus Quirinalis longè diſtant ab iſtis negotioſis hominibus, qui ſæpe aut propter imbres, aut propter itineris longitudinem expectant usqe eò, dum venire ad me commodo ſuo poſſint. De Cardinali S. Stephani, (ita enim ſe vocari vult,) ſciebam nuntium tibi jucundiſſimum fore, ideoqve id tibi gaudium primus objicere volui. Ei qvoqve literæ tuæ magnæ voluptati fuerunt: quas ad eum pertuli poſtridie qvàm eas acceperam. Reſcripturum non dubito: ita certè facturum ſe recepit. Quin etiam, captâ ex literis tuis occaſione, multa mihi de te, multa de C.V. patre tuo, multa de tuis omnibus jucundè memoriterqve narravit: ut facilè appareret eum libenter in illo ſermone verſari. De præſtantiſſimo viro Briſſonio, qvòd nonnihil conqveſtus ſum, fateor tibi, id meâ quâdam ambitione factum. Quia enim illum plurimi facio, ſubmoleſtè tuli, ſumpſiſſe eum à me, quo alium ornaret, eum præſertim, qui à me tam multa ſumpſit, qvæ pro ſuis venditaret. Sed illud cuicuimodi eſt, pupugit quidem me, neqve tamen altiùs in animo inſedit. Jampridem enim ad tales ludos occallui, & iſta minutiora ſunt, quàm ut me valdè moveant. Gratulor tibi, qui talem & amicum & vicinum habeas, & (δεῖ γὰρ τ' ἀληθῆ λέγειν) ſubinvideo vobis iſtam mutuam conſuetudinem: ſi hoc invidere eſt, dolere, non quòd aliis bene ſit, ſed quòd tu qvoqve eodem bono frui non queas. Quos, Deus bone, oportet eſſe congreſsus veſtros! quos ſermones! quàm multa πολιτικὰ! quàm multa de antiquitate, de mitioribus ſtudiis, de omnibus deniqve partibus τῆς φιλολογίας! Utinam mihi veſtigia veſtra ſubſeqvi, & captare ſermones veſtros liceret! quam multa, qvæ vobis excidunt, ſublegerem! quantò quotidie doctior domum redirem! Qvod quando non datur: at tu me interdum, qvà licet, ſermonum veſtrorum participem facito, & id tibi, cùm otium erit, ſcribendi ad me argumentum ſumito. Sed noli, quæſo te, delicias facere, & dicere, tibi perpetuò rem eſſe cum Bartolis, Baldis,

ceteriſqve ejusmodi infelicibus capitibus, ideoqve minus politè ſcribere: cùm ea ſcribas,qvæ mihi quidem Athenas ipſas, Hymettum ipſum redolere videantur. Qvas tibi videri oportet epiſtolas meas, qvas ego neqve pectere unquam neqve comere, ſi verum vis, ne relegere quidem ſoleo: ſi tuæ tibi minus cultæ videntur? Ludis tamen & vereri te ais, ne verboſiores ſint. Quaſi non ego id multò juſtiùs metuere debeam, qvi ad te, talem virum, quicqvid in buccam, ſcribere audeo: quanqvam hujus rei culpam tu ſuſtines, qui jubes me,longitudine ſaltem literarum,tecum paria facere. Quid,cùm ſcribendi argumentum nullum eſt? *Dicatur potius, τὸν δ' ἀπαμειβόμενος u)*, ait Hiſpanus poëta. Egoqve qvando ita te velle video, ita planè faciam, & chartas, ut facere me vides, onerabo nugis potiùs, quàm tibi animum non expleam. Nos hic omnes ſuſpenſo animo ſumus, propterea qvod Pontifex ſub finem menſis Aprilis Bononiam cogitat. Quod ſi erit, (& certa opinio eſt fore,) quæ Romæ vita futura ſit, veremur. Ego ſub Kal. Julias abdicare me hoc docendi munere cogito: & ſi non fiet hoc ſine luculentâ fortunarum mearum deminutione Decedent enim annui nummi aurei ſeptingenti.Sed tanti eſt otiari. Supererit tamen ſic qvoqve, *unde mihi aſſiduo*, ut ille x) ait, *luceat igne focus*. Et quòd ſenectus attentiores ad rem facere dicitur: illa verò me indies negligentiorem facit. Otii cupidus ſum, ad qvod ſi ſemel pervenire potuero: nihil tanti erit, ut me ab eo avelli patiar. Neqve tamen ignaviæ me dedere cogito, ſed ſolutus aliis curis, multa quæ jampridem inchoata, partim etiam affecta apud me jacent, ut potero, abſolvere ac perpolire. Sed quid ago? aut cur tam longè ſpes jacio? Hæc meditanti fortaſſis interventura mors eſt. Quæ, qvandoqve venerit, occupatum me deprehendat malo, quàm nihil agentem.

u) *Martialis, lib.I.Epigr.46.*

x) *Tibull.lib.I.Eleg.I. v.6: Dum meus aſſiduo luceat igne focus.*

gentem. Vale Romæ IV. Kalend. Martii. M. D. LXXXIV.

MURETUS S. D. HERCULI CIOFANO SUO.

LXI.

JAmpridem tantum me odium ſcribendi cepit, ut planè ad neminem ſcribam: ne tu tam diu nullas te meas literas accepiſſe mireris. In amando, & in labore amicorum causâ capiendo, cùm opus eſt, & tibi & cuivis par eſſe poſſum: in ſcribendo non poſſum. Nihil eſt, qvod faciam invitiùs. Quo faciliùs exiſtimare potes, qvàm ex animo cupiam tibi commendatiſſimum eſſe Colam Antonium Rainaldum, qui te nunç præceptore iſtic utitur. Cognatus eſt iis, quibus ego maximè cupio, L. Lilio, & Rutilio Veteri: quorum utriusque rogatu hæc ad te ſcribo. Neqve verò abutar pluribus verbis. Hoc tantùm dicam, cogniturum eſſe me ex ſtudio, qvod in illum conferes, qvantum apud te commendatio mea valeat. Quæſo igitur te, efficias, ut ii, qui hoc à me petierunt, tibi apud me quàm citiſſime qvàm maximas gratias agant. Vale. Romæ prid. Id. Januar.

MURETUS FRANCISCO VENIERIO S. D.

XLII.

BEne facis; qvod te latinè ſcribendo qvotidie exerçes, conatumqve omnem adhibes, ut præſtantiam in eo genere aliqvam conſeqvaris. Non enim dubito, qvin & çetera vita, & iſtud tuum ſtudium eò, qvo debet, id eſt, ad propagandam gloriam Chriſti, & ad eccleſiam pro tuâ virili parte ab inſultibus improborum defendendam dirigatur. Sed quid te usque huc deterruerit, ne ad me ſcriberes, diſpicere eqvidem non qveo. Nam neqve eâ

Digitized by Google

auctoritate ſum, ut quiſquam judicium meum vereri debeat: & ſi eſſem, ſumma tamen mea erga totam ſodalitatem veſtram voluntas omnem iſtum metum tibi facilè adimere poterat: cùm tu præſertim ita ſcribas, ut laudem potiùs exſpectare ab omnibus debeas, quam cujusqvam faſtidium extimeſcere. Cave igitur poſt hac, difficile tibi qviddam atqve arduum putes, ad Muretum ſcribere. Hanc modo mihi veniam dato, ut ad literas tuas, quæ mihi quo crebriores, eò jucundiores futuræ ſunt, ſolutiùs ac negligentiùs, id eſt, hoc familiari ac qvotidiano ſermonis genere, reſpondere liceat. Nihil enim invitius facio, quàm ut in limandis ac poliendis epiſtolis otio abutar. Neqve mihi ullum præceptorum, qvæ tradita ſunt à dicendi magiſtris, magis placet, quàm illud, dandam eſſe operam, ut ſponte fluere videatur oratio. Ego verò, ut magis videatur, ſponte planè fluere eam ſino, & ignaviæ meæ excuſationem ab ipſis magiſtris peto. Tu qvoqve, ſi me amas, aut potiùs quoniam me amas, imitare, cùm ad me ſcribes, hanc ipſam negligentiam meam: ne, ſi accuratiùs ſcripſeris, mihi qvoqve accuratè ſcribendi neceſſitatem imponere videaris. Deus & ſtudia & totam vivendi rationem tuam ad gloriam ſuam perpetuò dirigat. Vale. Romæ. VI. Non. Martii, qvo ipſo die literas à Bencio accepi: ne me ad eas ſeriùs reſpondere mireris.

M. ANTONIUS MURETUS
S. D.
FABRICIO MANCINO.
LXIII.

JAmpridem ad te ſcripſi, qvod iterum ſcribam, qvando literas meas ad te perlatas non eſſe video, ineptos iſtos, de quibus ſcribis, indignos prorſus eſſe, qvibus reſpondeatur: ita ſe ne leviter quidem literis tinctos eſſe declarant. Quid enim eſt, cur de *Paullo* & *Quincto* me potiſſimum accuſent? Cur non cum Manutio potiùs & cum Sigonio agunt?

Digitized by Google

gunt? qvorum uterqve ante hos, opinor viginti qvinqve annos ita ſcribendum eſſe docuit. Et certè in vetuſtis marmoribus, præcipueque in faſtis Capitolinis ita perpetuò ſcribitur. At verſum illum exagitant:

Una virûm & virtutum omnium acerba lues.

Ridicula capita, qvaſi non ei plane geminus ſit ille Catullianus:

Troia virûm & virtutum omnium acerba cinis.

Deſinant igitur ſtultiam ſuam prodere ac patefacere, & prima ſaltem elementa diſcant, priusquam de reprehendendo cogitent. Satisfacere tibi, quem video mei ſtudioſum eſſe, volui: alioqui tam ſtultas reprehenſiones riſu ac ſilentio excepturus. Tu qvoqve idem facias, ſuadeo, & iſtos contemnas, ac conſeneſcere in inſcitiâ ſuâ ſinas. Stulta illos de ſe perſuaſio indignos, qui doceantur, facit. Verſiculi tui valdè me oblectaverunt: nam & ſcitè ac lepidè facti ſunt, & habent inſignem ſignificationem amoris erga me tui. Si quid hîc erit, quod me cauſsâ tuâ facere poſſe arbitreris, non omittam ut fruſtra me amare videaris. Vale. VI. Kal. Julii. (qvo ipſo die acceperam literas à te ſcriptas Idibus Maji, ne me forte ad eas ſerius reſpondere mireris.) M.D.LXXXIV.

B. BRISSONIUS M. ANTONIO MURETO S. D.

LXIV.

Suaviſſimis tuis ad Pinceum noſtrum literis y) *provocatus, in quibus non minùs amoris in me tui, quàm Romani leporis, non leviter preſſa veſtigia apparent, facere non potui, quin has ad te mutuæ voluntatis teſtes, in maximis, quibus diſtineor, occupationibus, darem: ne cùm tibi ſumma omnia ſemper tribuerim, in amore etiam, in quo paria tecum facio, ſuperari*

y) *Epiſtola hujus libri LX.*

ri viderer. Quod ſi per Pararium nomen faciendum ſit, eundem Pincæum, quo cum multus mihi de te quotidie ſermo eſt, adpromiſſorem dabo, & quicquid ille tibi de me receperit, cumulatiſſimè præſtaturum me ſpondebo. Nullam quidem certè poſthac certificandæ amicitiæ noſtræ occaſionem prætermittam, nec committam, ut ullâ in re meum abs te officium requiri aut deſiderari poſſit. Vale. Lutetiæ Pariſiorum Non. Aprilis M.D. LXXXIV.

MURETUS BARNABÆ BRISSONIO PAriſienſis Senatus Præſidi V.C.

S. D.

LXV.

Reſpondet præcedenti.

ET ſi μεμψίμοιρος haberi nolim, gaudeo tamen, qvod apud Pincæum noſtrum per literas conqveſtus leviter ſim de formulâ illâ, cujus animadverſæ laus, ſi qua in tantulâ re laus eſt, alii abs te tributa erat. Elicui enim hoc modo literas tuas, qvibus mihi nihil jucundius contingere poterat. Ego te Briſſoni ſemper maximi feci, non propter illa externa, quæ vulgi oculos in ſe convertunt; ſed propter illa verè ac propriè tua, quæ & te provexerunt ad iſtum, in qvo es, dignitatis gradum, & provectura, ut ſpero, ſunt etiam altiùs, &, ſi nihil tale aut effeciſſent, aut effectura eſſent, omni te tamen cultu atque obſervantiâ digniſſimum reddidiſſent. Virtus enim & eruditio, vera mihi & ſolida videntur bona: τὰ δὲ λοιπὰ πάντα προσθῆκαι. A te peto, ut me mutuò ames, &, ſi quando erit otium, participem per literas me facias ſuavitatis tuæ. Quæ tibi fuit, eadem mihi cauſa brevitatis eſt: occupationum multitudo, qvibus te perpetuo diſtineri ſcio. Vale. Romæ prid. Non. Maj. M.D. LXXXIV.

MURE-

Digitized by Google

MURETUS R. PINCÆO CONSILIARIO Regio V. C.

S. D.

LXVI.

BEne & amicè factum à te de Briſſonio, cujus mihi literæ ſanè qvàm ſuaves fuerunt. Ad eas reſcribens eâdem βραχυλογίᾳ uſus ſum, tum ne occupationes ipſius interpellarem; tum quia nulla nunc quidem erat ὑπόθεσις. Qvod jocosè, ita enim accipio, quereris illud meum λογίδιον de circumciſione *z*) ad quemvis potius, qvàm ad te, miſſum eſſe; vide, ne qvid tibi jumento, ut ait Plautus *a*), tuo acceſſas mali. Nam ſi pergis, tam freqventer mittam ad te aliqvid næniarum mearum, ut dicturus ſis, O he jam ſatis eſt *b*). Equidem qvanqvam vix fas eſt de vobis talibus viris quidqvam ſequius ſuſpicari: ſubvereor tamen interdum, ne ludatis me, hominem ſimplicem & credulum, & poſtuletis ad vos mitti mea, ne deſit, qvod rideatis. Quid enim à me, qvod veſtrâ non dicam commendatione, ſed lectione dignum ſit, præſtari poteſt? Sed tamen veſtra iſta cura ac cogitatio fuerit. Ego bonâ fide agam; & qvidqvid cudero, mittam ad vos; &, ſi nihil aliud, ambitioni certè cuidam meæ ſerviam, oſtentaboq; epiſtolas veſtras, ut me homines putent eſſe aliquid, cujus ſcripta à ſummis viris exſpectantur. Et ut hinc numerare incipias, mitto ad te neſcio quid verſuum *c*), qvos feci nuper, cùm ad me Joh. Zamoſcius magnus Poloniæ Cancellarius duo ingentia nomiſmata aurea miſiſſet, qvorum in uno Stephani Regis effigies viſitur, in altero ipſius Zamoſcii: Ex adverſo autem, in illo quidem Regio, provinciæ duæ, quas ipſe ab hoſtibus

z) *Vol. II. Orat. I.*

a) *Amphitr. Act. I. ſc. I. v. 171.*

b) *Martial. IV. Epigr. ult.*

c) *eas vide lib. I, Poëm. 43. p. 34.*

Digitized by Google

recepit; in Zamoſciano autem coronæ duæ implexæ, oleagina una, Laurea altera, additis vocibus, utraq; civis. Volui, ut potui virum ſummâ dignitate præditum remunerari, & ſaltem reddere ærea pro aureis. Atqve utinam idipſum aſſecutus ſim, ut ſaltem ærea remiſerim. Valdè enim metuo, ne miſerim οὐδὲ χαλκῷ ἄξια. Ero igitur Chœrilus, qui *incultis verſibus & male factis Retulit acceptos*; nôſti cetera *d*). Eos tu ſemel lectos concerpas, an etiam oſtendas quibus videbitur, judicii atque arbitrii tui res eſto. Ad Gillottum V.C. poſt illam oratiunculam, miſi etiam libros duodecim hiſtoriarum Pii Secundi Pontificis: itemque græcum librum veterem, qvo ſumma quædam analytices, & phyſices luculenter explicata continentur. Neqve tamen ab eo literas poſtea ullas accepi. Spero fore, ut brevi nanciſcar aliqvid otii: qvod ſi dabitur, explebo vos nugis meis. Heri conveni Cardinalem S. Stephani, & cum eo de te diu collocutus ſum. Mihi crede valde te amat. Tu qvæſo ex iſto nobiliſſimo conſeſſu veſtro, qvos mihi amicos eſſe ſcis, eos, qvod commodo tuo fiat, meis verbis ſaluta. Romæ. Non. Maj. M.D.LXXXIV.

R. PINCAEUS M. ANTONIO MURETO S. D.

LXVII.

Reſpondet præcedenti.

NÆ tu homo liberalis es, Murete doctiſſime, & apud quem optimè ponitur, qui pro duobus numiſmatis Zamoſcii aureis plurimos verſus reddas, non aureos illos quidem tantùm, ſed auro ipſo, gemmis ipſis, ſi quid hâc in re mei judicii eſt pretioſiores: in quibus Stephani Regis, itemq; Magni ejus Cancellarii non effigies modò, ſed mores, velut ob oculos ponuntur; ita planè ut, quos à nobis infinita prope locorum diſtantia ſejunxit,

d) *regale nomiſma, Philippos. Horat. lib. II. Epiſt. lib. 234.*

junxit, in oculis geramus; quos nunquam viderimus, ſummâ veneratione, tuâ operâ proſeqvamur. Excudent alii ſpirantia mollius æra: e) Muretus ἐν ἀνδριαντοποιοῖς ἐστι, ſed ea ex more dicit, & ſcribit, quæ nullis numiſmatis repræſentari, nullâ oblivione deleri queant: ut quod olim de Achille ſcriptum legitur, felicem illum qui præconem laudum ſuarum Homerum invenisſet, de Stephano Rege, & Zamoſcio jure dici poſſit; felices ambo, qui celebri tuo præconio ad omnem poſteritatis memoriam commendentur. Quo minùs dubium tibi videri debet, quid à nobis, quàndo rem totam noſtri arbitrii eſſe voluiſti, de ſuaviſſimis tuis verſibus factum fuerit: arripuimus, perlegimus, non libenter modò, ſed etiam cupidè; ac, ne tam ſolida gaudia in ſinu gaudere nos putes, συνετοῖς quoq; oſtentamus. Addam & illud, quod fortaſſe non exiſtimâſſes, his legendis idem mihi eveniſſe, quod iis ſolet accidere, qui in ſole ambulant, ut etiam ſi aliam ob cauſam ambulent, neceſſe tamen ſit eos colorari; ita me, qui nunquam in bicipiti Parnaſſo, ut ille f) ait, ſomniavi, repentè poetam evaſiſſe: Quàm bonum, nihil ad rem; tenere tamen me non potui, qùin tuo, ut interpretor, ἐνθουσιασμῷ correptus, aliquot ex tempore verſus & effuderim, & remiſerim; non ut te quàm ſimillimo munere remunerarer, (eſſent enim χάλκεια χρυσείων,) ſed, ut ſi nihil aliud in eo genere aſſequerer, ſaltem, velut anſer inter olores, obſtreperem. Tu, quod eſſe debuiſſet vacuæ mentis opus, profectum ab homine negotiis forenſibus occupato, æqui boniq; conſule. Briſſonius tuas à me literas accepit, teq; ſalvere jubet. Vale, & me, ut facis, ama. Lutetiæ A. D. XVI. Kal. Quinct. M.D. LXXXIV.

JACOBUS GILLOTUS M. ANTONIO MURETO V.C. S. D.

LXVIII.

e) Virgil. VI. Æn. v. 847.
f) Perſ. procem. Satyr.

LXVIII.

Ex epiſtolâ ad Pincæum noſtrum, lepidâ certè & Mureto dignâ, illum etiam aliquando de nobis cogitare perſpexi, & ad me libros quoſdam miſiſſe intellexi g): quos ut ſummum beneficium, ſupinis manibus accipiam, (nondum enim mihi traditi ſunt.) Recordatio autem tua mei, magno mihi ornamento fuit, & ſemper erit. Quoſdam libellos è typographiâ Morelli ad te dederam, qui longo pôſt tempore, quo à te acceptos putabam, in manus meas reciderunt: arbitror, quòd faſciculus ſub legati olim noſtri Foxii, jam defuncti, nomine perferebatur. Eos remitto. Ceterùm quòd ſcripta tua, ab omnibus literatis valde expetita, ſubverecundè nobis negare videris, mihi crede, peccas. Nemo eſt, qui, ſi literas ſciat, & tuas vel epiſtolas, vel orationes, vel lucubrationes legat, etſi te non cognoſcat, Muretum unquam è manibus dimittat. Utinam te omnes & audire & videre poſſent! Legi de nomiſmatis Stephani Poloni & Zamoſcii tua illa χρυσᾶ ἔπη: è quibus ut & ex omnibus, quæ ab ore prodeunt tuo, judicare te licet χρυσοῤῥήμονα. Nomiſmata ſcio multis de cauſis plurimi feciſti & facis: Dii me perdant, εἰ μὴ τὰ ἔπη ἀντὶ τῶν νομισμάτων εἱλόμην. Quæ qui habeat, ipſa nomiſmata facilè & meritò contemnat. Poloni certè & Zamoſcii vim omnium oculis ſubjeciſti, qui illos nunquam ſunt intuiti. Apetitione Taciti non deſiſto, nec de eo tecum expoſtulandi finem faciam. Cave ne adversùm te Judices adeam nomine publico, & tanquam legitimus totius Reip. litterariæ actor, te condemnem ex pollicitatione, quam in communem, non unius civitatis aut reip. ſed totius orbis utilitatem feciſti. Et ſi moram facere pergis, uſuræ accedent. Deniq; quaſi debitum, ea omnia quæ cudiſti, quæ cudis, & poſthac cudes, à te exigi poſſe contendo: ut qui tot opera in publicum commodum ſtruere aggreſſus es, perficere obligatus ſis. Quis ſit rerum noſtrarum ſtatus, à me, qui rempub. nullâ ex parte attingo, non accipies. Foxium, Pibracum & Ferrerium (quem interiiſſe ferunt) πατριώτας ſcis quantos viros, lugemus. Cæſaris noſtri

g) *Reſpice ad Epiſt. LXVI. prope fin.*

noſtri interitum, cujus nuncium jam ad vos allatum non dubito, an rumor rerum, an ſpes melior conſequatur, incerti ſumus. Novi (ſat ſcio) rumores jam ſparguntur, & ad aures veſtras fortè allati, celebres & magni, de quibus non niſi manu trepidâ reſcribere licet. Quando jam libera nulli Lingua manusq́ ſua eſt, voces & ſcripta notantur. *Illi ſolennia funeris parantur. Deducetur, ſi verum eſt, quod audimus, VI. aut V. Kal. Julii, regio, ut dicunt, honore. Hæc auſu fortaſſe temerario latinè ſcripſi, bonitati tuæ confidens potius, quàm cenſoriam ſeveritatem timens. Veniam, ut ſpero, mihi & inſcientiam & negotia excuſanti, dabis. Vale. Lutetiæ XIII. Kal. Julii, M.D. LXXXIV.*

STEPHANUS DEI GRATIA REX POLONIAE, MAGNUS DUX LITUANIAE, Ruſſiæ, Pruſſiæ, Maſſoviæ, Samogitiæ, Livoniæq́ve &c. Tranſilvaniæ Princeps,

M. ANTONIO MURETO.

LXIX.

REverende, devote, dilecte, ſingularis doctrina atq; eruditio Devot. Veſtra à multis, humanitas ejus, atq; erga ſubditos noſtros ſtudium à Venerabili etiam Stanislao Reſcio Secretario noſtro diligenter prædicata nobis ſunt. Quæ cùm nos meritò maximi faciamus, prætermittere noluimus, ut cum hoc tempore Illuſtrem & Reverendum Andream Battori de Somlio, Illuſtris olim Andreæ fratris noſtri filium, Præpoſitumq; Mitchovienſem in Urbem ad S.D. N. mitteremus, literis hiſce noſtram erga devotionem veſtram propenſionem teſtificaremur. Uberius autem ex eodem fratris noſtri filio coràm eam cognoſcet devotio veſtra, quam valere cupimus. Cracoviæ die VIII. Menſis Septembris, Anno Domini M.D. LXXXIII. Regni noſtri octavo.

STEPHANUS REX.

SERE-

SERENISSIMO AC POTENTISSIMO PRINcipi Stephano Dei Gratia Poloniæ Regi, Magno Duci Lituaniæ, Ruſſiæ, Pruſſiæ, Maſſoviæ, Samogitiæ, Livoniæ, Tranſilvaniæ Principi &c.

M. ANTONIUS MURETUS

S. D.

LXX.

Reſpondet præcedenti.

AD literas, qvas pridem Majeſtas tua ad me ſcribere dignata eſt, ſtatim reſpondere neceſſe non judicavi: cùm præſertim is ipſe, qui eas mihi reddiderat, Illuſtriſſimus & Reverendiſſimus D. Andreas Battorius non ita multò poſt iſtuc rediturus diceretur. Ita igitur diem ex die ducens, usque huc diſtuli, cùm ſcirem Majeſtatem tuam longè gravioribus curis occupatam eſſe, quàm ut de meis, tenuis & obſcuri hominis, literis cogitaret. Nunc autem cùm idem ille, non hoc tantùm ſeculo, ſed etiam, ſi optimis temporibus natus eſſet, rari & inſignis exempli ſemper futurus adoleſcens, fratris tui filius, ſummo bonorum omnium gaudio Cardinalitiâ dignitate decoratus, reditum iſtuc pararet, ſcribendum mihi eſſe ad Majeſtatem tuam duxi: primùm ut immortales ei gratias agerem, quòd eum mihi honorem habuerit, cujus ego ſi ullam unqvam partem promereri potuero, præclarè mecum actum eſſe exiſtimabo. Deinde ut ei gratuler, qvod è ſinu ac complexu ſuo tantâ ac tam commemorabili virtute præditum adoleſcentem huc miſerit. Qui ita ſe perpetuò geſſit, ut ſanctitate vitæ, pietate in Deum, munificentiâ in egenos, comitate & affabilitate erga omnes, omnium ſibi ſummorum, infimorum ſtudia voluntatesqve devinxerit: ita ut dici vix poſſit, univerſa hæc civitas magis illius honore lætata ſit, an abitu doleat. Nos hîc, ſereniſſime Rex, multa de tuis in omni genere planè regiis virtutibus, deqve iis, quæ à te fortiſſimè

mè & feliciſſimè geruntur, aſſiduè audimus. Quibus eò res perducta eſt, ut unicum eſſe te hodie vivum ac ſpirans perfecti Regis exemplum, ne illi qvidem jam negare audeant, qui de principio regnare te, non ſatis æqvo fortasſis animo ferebant. Deus optimus Maximus Majeſtatem tuam qvotidie in majus ac melius provehat, eamqve mentem immittat ceteris regibus, ut tandem aliquando exemplum ipſius ſecuti, ad rem Chriſtianam conſtabiliendam, & ad hoſtes illius comprimendos potius quàm ad explendas cum publicâ pernicie cupiditates ſuas animum adjungant. Romæ VII. Kal. Auguſt. CIↃ. IↃ. LXXXIV.

HERMANNUS ORTEMBERGUS M. ANTONIO MURETO I.C. & C. Romano S.

LXXI.

Quod eſt meum erga te ſtudium, & officium, nihil æquè mihi curæ eſt, atq; reipsâ oſtendere, quanti te faciam. Itaq; diu anxius fui, quonam pacto faſciculum, quem mihi Româ proficiſcenti credidiſti, quàm tutiſſimò tranſmitterem. Nam Francofurtum, propterea quod vererer, ne ob viarum impedimenta, & latrocinia, nemo illuc Antverpiâ veniret, minimè quidem expeditum: Antverpiam autem rectà mittere, hoc tempore mihi longè periculoſiſſimum videbatur. Quamobrem eâ de re egi aliquoties cum magiſtro veredariorum Tridenti, viro fideli, mihiq; amico, qui cum affirmaret, eos Coloniam Ubiorum ſine ullo periculo dirigi poſſe, ſuamq; in eâ re operam mihi promitteret; opportunè admodum litteras accepi à viro multis nominibus clariſſimo, Joanne Metello, Sequano, qui Coloniæ ſedes habet, in quibus ſcriptum erat; Muretum litteratorum hominum principem meis verbis obſecro ſaluta, eique nuntia, me tuas litteras (*Româ enim ad illum miſeram,*) de ejus edendis libris ad Plantinum miſiſſe. Si quid præterea per me confici volet, non recuſo, ſed offero. *Faſciculum itaq; illum Coloniam miſi ad eundem Metellum, ut is per occaſionem*

ad

ad Plantinum tranſmittat. Quod ſpero brevi fideliterq́ factum, idq́ ſimul ab ipſo intellexero, faciam te illico certiorem, eâ tamen lege, ut, ſi fortaſſe Plantinus de eo ad ſe perlato antè ad te ſcribat, id tu mihi quoq́ ſignifices. Sum enim in maximâ expectatione ejus rei, neq́ animo ero quieto, priusquam ſalvum in manus Plantini traditum eſſe cognovero. Vale. Tridenti XVI. Kal. Octob. M. D. LXXVIII.

M. ANTONIUS MURETUS HERMANNO ORTEMBERGO SUO S. D.

LXXII.

Reſpondet præcedenti.

ETſi mihi nunqvam dubium fuit, quin abs te amarer: tamen ejus rei magnam mihi fidem fecerunt literæ tuæ. Tantâ enim fide ac diligentiâ negotium tibi à me mandatum curâſti, ut ego ipſe majorem optare non potuerim. Joannem Metellum jampridem è libris Antonii Auguſtini, & è ſermonibus Hieronymi Oſorii noveram: ſed eum mihi tanto opere amicum eſſe neſciebam. Peto à te, ut, cùm primum copia erit, eum meo nomine ſalutes: eiqve pro certo confirmes, me valdè quidem literatum non eſſe, ſed valdè obſervantem ejusmodi virorum, qvalis ipſe eſt, hoc eſt, eruditione & virtute præſtantium. Itaqve ſi qvid à me causâ ſuâ hîc fieri poſſe arbitretur, magnæ mihi curæ fore, ut planè perſpiciat, ſe à me mirabiliter amari. A Plantino nihil adhuc accepi. Si quid accepero, faciam te ſtatim certiorem. Tu qvoqve itidem facias, à te majorem in modum peto atque contendo. Hermanne mi optime & ſuaviſſime, etiam atque etiam vale. Romæ XV. Kal. Nov. ciↄ. iↄ. LXXVIII.

ANDREÆ

ANDREÆ BATHOREO S.R.E. Cardinali ac Principi Illuſtriſſimo
M. ANTONIUS MURETUS
S. D.

LXXIII.

DIe ipſo natalis Dominici accepi exoptatiſſimas mihi literas túas, quibus haud ſcio an quicquam mihi gratius ac jucundius adferri potuerit. Nam cùm jampridem audiſſem ita te pro tuâ ſummâ humanitate ac comitate, mei memorem fuiſſe, ut ex ipſo itinere ad me ſcribere dignatus eſſes: literæ autem tuæ nuſqvam comparerent, conficiebar miro qvodam angore animi, neqve levationem ullam reperire poteram, præter eam unam, quam mihi literæ tuæ attulerunt. Ego te, Cardinalis optime ac præſtantiſſime, ſemper obſervavi ac colui, captus non tam nobilitate ipſâ regii generis tui, quàm admiratione tuarum ſingularium in omni genere virtutum: quibus ita tibi, dum in urbe verſatus es, omnium voluntates conciliaſti ac devinxiſti, ut hodie qvoqve abſente te, cum ſolutiores linguæ, & liberiora judicia eſſe ſolent, nemo tamen aliter de te, quàm de perfecto qvodam & omnibus numeris abſoluto virtutis exemplo loquatur. Ex qvo facilè potes intelligere, quantopere mihi te tali patrono gloriandum ſit: quantaqve in parte felicitatis ponere debeam, qvòd non tantùm in clientibus tuâ voluntate numerer, ſed etiam, nullo merito meo, apud te aliqvo in pretio habear. Equidem, qvantum in me erit, omni ſtudio conitar efficere, ut conſervem tuam iſtam erga me animi propenſionem: neqve quicquam habeo antiquius, quàm ut præſtem ea omnia, quæ tibi ex me non injucunda accidere poſſe arbitrabor. Ac qvoniam ab homine in libris ac literulis abdito vix aliud expectari quicquam poteſt, mittam ad te fœtus qvoſdam ingenii mei: non illos quidem valdè dignos qui à te inſpiciantur,

ſed tamen non usqvequaqve tibi, ut ſpes eſt, ingratos futuros, qvòd ab homine tui obſervantiſſimo proficiſcentur. Mittam igitur, ſi Deus volet, ante finem menſis Januarii libros duos Rhetoricorum Ariſtotelis à me converſos in gratiam piorum qvorundam & eruditorum hominum è ſodalicate Jeſu *b*), qui pro auctoritate, qvâ plurimùm apud me valent, egerunt mecum, ut id munus ſuſciperem, qvòd interpretationem, quâ in ſcholis ſuis uterentur, reperire ſe ullam negarent. Hoc igitur primùm. Sub finem autem menſis Aprilis, ſpero fore, ut mittam opera omnia, quæ quidem extant, Senecæ, emendata à me innumerabilibus locis, additis etiam notis quibusdam meis. Eum verò librum ſpero & tibi, & magno Cancellario, & verò ipſi Sereniſſimo Regi ac Domino meo dignum viſum iri, in qvo ſubſicivi temporis aliqvid collocetur. Quod ſi tu mihi animos facies, laxabo fortaſſis frænos veteri cuidam ambitioni meæ, qvam usq; huc compreſſi ac continui, & tentabo, ſi qvid transmittere ad poſteros poſſim, qvod me vobis qvoqve carum vixiſſe teſtetur. Nihil tamen temerè ſuſcipiam, neqve quicquam tale tentabo, niſi tu me prius arrogantiæ metu liberaris. Interea peto à te quantâ maximâ contentione poſſum, primùm ut me ames; deinde ut tum Sereniſſimi Regis, tum affinis tui viri omni laude præſtantis Samoſcii benevolentiam mihi omni ratione conſerves.

LXXXV

Vale. Romæ. IV. Kal. Jan. cIↄ.Iↄ.LXXXIV.

ANDREAS CARDINALIS Bathoreus M. ANTONIO MURETO *S.P.D.*

LXXIV.

Reſpondet præcedenti.

Literæ tuæ IV. Kal. Januarii datæ, nuper autem ad me perlatæ, tanto mihi jucundiores acciderunt, quanto majo- *re*

b) *Bencii inprimis, cui & dedicavit. Vide lib. I. Epiſt. 98.*

re illarum deſiderio, & expectatione jampridem tenebar. Verebar enim ne, ſi poſteriores hæ meæ, quemadmodùm priores illæ, quas Bononiâ ſcripſeram, intercidiſſent, & tibi meæ erga te optimæ voluntatis teſtimonio, & mihi tuarum lectione carendum aliquandiu eſſet. Nunc itaq; non poſſum non gaudere, & meas tibi redditas eſſe, & in tuis hiſce eam, quam cùm eſſemus in urbe coràm ſatis perſpexi, amoris erga me tui ſignificationem elucere. Quæ ut me mirificè afficit: ita tibi non fruſtrà polliceri & potes & debes, te à me in maximo pretio haberi, propter inſignes ingenii, eruditionis, pulcherrimarumq; virtutum dotes, quibus in tui amorem & admirationem omnium animos pertraxiſti. Quamobrem ſi quibus in rebus tibi gratificari potero, ſcias velim, me nullam præclarè de te merendi occaſionem unquam prætermiſſurum. Ingenii tui fœtûs, quos te mihi miſſurum ſcribis maximâ cum alacritate expecto, Senecam præſertim, quem à mendis purgandum & notis illuſtrandum curâſti, maximam certè gratiam apud omnes optimarum literarum amatores inibis. Dixi Sereniſſimo Regi Domino & patruo meo, cùm nuper ad me eſſet, de tam propensâ erga nos voluntate conſilioq; tuo, quod illi perquam gratum accidit. De te verò præclarè & ſentit & loquitur. Magnus Cancellarius, affinis meus, ad latus Regis non erat: faciam eum tamen de tuis cogitationibus certiorem. Scio enim te tuaq; ab illo vehementer amari. Utinam autem is ego ſim, qui non ſolùm tibi animos faciam ad evulgandas lucubrationes tuas, quas hucuſq; comprimis & contines, ſed planè id ego unus à te impetrem, quod publica utilitas, & omnium, qui laborum tuorum fructus expetunt, ſummum deſiderium jampridem obtinere meritò debeat. In maximâ felicitatis meæ parte id ponerem. Perſuadere tibi certè id poteſt vel ipſa conſilii tui ratio, quâ ductus ad ſcribendum acceſſiſti, nimirum profectûs publici contemplatio. Cujus quoniam tu in omnibus ſtudiis & exercitationibus tuis, ſummâ cum tui nominis gloriâ, maximam ſemper curam habuiſti: committere profectò non debes, ut ea præclari ingenii tui monumenta in tenebris deliteſcant, quæ ad eruditionem ſolidam parandam lucis plurimum adferre

multis poſſunt. Quamobrem quod facturus es aliquando, facias id quæſo citiùs vel meâ causâ, ut & deſiderio plurimorum morem geras, & quod mihi maximæ laudi gloriæq; perpetuæ ducam, poſteritati nos tibi caros cum primis fuiſſe, vel hoc indicio planum facias. Vale vir præſtantiſſime: & cùm propter multam lectionem te meritò βιβλιοφάγον vocare poſſimus, ſi diutiùs lucubrationes tuas preſſeris, ne te deinceps βιβλιοτάφον appellemus, cave. Datum Mechoviæ VIII. Idus Aprilis Anno Domini M. D. LXXXV.

NATIO GERMANORUM IN SCHOLA Patavina Jurisprudentiæ operam navans M. ANTONIO MURETO

S. D.

LXXV.

REm arduam ſanè tentamus, atq; difficilem, ſed ut ſperamus, judicio tuo, Murete, & auctoritate confirmati, laudabilem inprimis & fructuoſam, non tam nationi noſtræ, quàm univerſæ Reipublicæ literariæ. Petimus à ſcholæ Patavinæ Triumviris, magno multorum nobis adverſantium odio atq; invidiâ, Jureconſultum, qui Pandectas juris civilis in eâdem ſcholâ publicè interpretetur, non more illo barbaro, & incondito, ſed Gallico, hoc eſt, omnium rectè ſentientium judiciis comprobato. Ex omnibus autem Jureconſultis, quos præcellenti doctrinâ in Italiâ vel ipſi novimus, vel famâ & prædicatione aliorum accepimus, neminem ſcimus, quem tibi hâc in parte comparare, ne dum anteferre debeamus. Quòd itaq; ex fide dignis hominibus, jampridem intellexiſſemus, non te penitùs conſilium abjeciſſe redeundi in hæc loca, & in iis, quod vitæ reliquum eſt, tranſigendi: unum te, quamvis ignarum hujus inſtituti noſtri, ex omnibus nominare, & à Triumviris coràm & per literas flagitare non dubitávimus. Qui nobis polliciti fuerunt deniq; ſe ad Legatum Venetum, qui Romæ eſt, ſcripturos, eiq; ut de hac re tecum agat, negotium daturos. Quia verò

vero ſcire non poſſumus, quid tecum ille, aut an omninò egerit aliquid, ex diuturnâ verò morâ, & conatibus multorum, ſpei noſtræ quædam minus convenientia metuimus: his te literis rogare auſi ſumus, ut de totâ hac re, deq; animo & conſilio tuo, aliquid certi quamprimùm nobis ſignificare ne graveris. Nam illud humanitas ſingularis tua, & animus ille tuus ad præclara omnia comparatus, ne rogare quidem nos patitur, ne vel deſiderio noſtro tam honeſto, vel communium literarum cauſa, vel laudi deniq; & gloriæ tuæ deeſſe velis. Quam etſi ſummam jam adeptus es, ſplendeſcet illa magis tamen, novæ hujus dignitatis quaſi luce colluſtrata: quæ ad omnis gloriæ cumulum uni tibi divinâ quâdam ſorte deſtinata videtur. Præſtitiſti tu quidem antehac eximia omnia, planeq; admiranda, & eloquentiâ tuâ propè divinâ, omnes populos ac gentes tibi devinxiſti, quæ ſenſu aliquo humanitatis præditæ ſunt. Reliquus eſt, ad extremum vitæ actum tibi reſervatus, ingens quidem ille labor, ſed viro magnanimo, & ad ſummum laudis, & gloriæ faſtigium contendenti, optatus maximè atq; jucundus, ut ſcilicet, alter tanquam Hercules, hydrâ illa tot capitum confectâ, Augiæ ſtabulo expurgato, deniq; barbarie fœdiſſimâ profligatâ, reginam ſcientiarum omnium Juriſprudentiam in priſtinam dignitatis ſedem reſtituas. Eſt illa ſanè laus maxima, ut diximus, quam ex cæteris ſtudiis, & laboribus tuis es conſecutus: ſed tamen communis tibi quodammodo, cum doctiſſimis quibusdam viris. Hæc verò laus, quæ ex inuſitato & præclariſſimo facinore te manebit, tua erit propria, tibiq; uni victoriæ tam inſignis triumphi omnes debebuntur. Sed indecorè facimus, qui ad ea te incitemus, ad quæ ſponte te inſtammatum eſſe novimus. Studium profectò ſummum, & deſiderium tui noſtrum, ex his literis perſpicies. Cui deſiderio ſi eventus reſponderit, tuq; ſpem optatiſſimi adventus ad nos tui nobis confirmaveris: officio apud Triumviros noſtro non ſumus defuturi, &, ſi quid nationis noſtræ preces, ſi quid utilitas & dignitas ſcholæ Patavinæ, apud viros prudentiſſimos, & literarum amantiſſimos poterunt, brevi magnum illum Muretum in ampliſſimo hoc orbis terrarum Gymnaſio, de omni barbarie triumphantem

phantem aſpiciemus. Vale. Data Patavii III. Non. Januarii, Anno poſt partum Virginis M. D. LXXVIII.

ORNATISSIMÆ AC NOBILISSIMÆ Sodalitati Germanorum, in ſcholâ Patavinâ Juriſprudentiæ ſtudia colentium,

M. ANTONIUS MURETUS *S. D.*

LXXVI.

Reſpondet præcedenti.

TErtio Idus Januarii, cùm jam adveſperaſceret, accepi literas veſtras: hoc eſt, eo ipſo die, qvo tabellarii publici, qui ſtatis diebus hinc Venetias eunt, iter ingreſſuri erant: qvo factum eſt, ut ſtatim reſpondere non potuerim. Poſtridie autem ejus diei conveni legatum Venetum, ut ex eo cognoſcerem, num qvid in mandatis habuiſſet eâ de re, de quâ vos ad me amantiſſimè & honorificentiſſimè ſcripſeratis. Negavit quicquam ad ſe tale, aut à Triumviris, aut à qvoqvam alio ſcriptum eſſe. Ex qvo facilè intelligere poteſtis, non tantam haberi honeſtiſſimæ voluntatis veſtræ rationem, quantam par erat. Omninò autem video rationem illam tradendæ veræ ac ſolidæ Juriſprudentiæ, quæ hodie in Italiâ viget, Italis non placere: & ſi ego quidem in hâc urbe, cùm libros Digeſtorum interpretarer, multorum ſtudia commoveram, jamqve illud conſecutus eram, ut plerique iſtorum, qvi magno faſtu illas, quas vos meritò averſamini, ineptias docent, ſoli in ſcholis relinquerentur. Itaqve qvidam ex eis adierunt Pontificem ac cum eo egerunt, ut ne me illam docendi Juris rationem tenere pateretur; alioqvi fore, ut juventus orationis ſuavitate capta præclaram Bartoli & talium doctrinam repudiarent; ſe qvidem, ſi ego ulteriùs pergerem, deſtituros, potiusque ſe docendi munere abdicaturos. Quid plura? & ipſi facilè perſuaſerunt qvod volebant: & ego non ægrè à me

me obtineri paſſus ſum, ut annuo qvingentorum nummorum aureorum ſtipendio propoſito, eloquentiæ potius & politices præcepta traderem. Nuper etiam cùm me Stephanus Poloniæ Rex tantis propoſitis præmiis, quanta vix cuiquam alii cujusquam artis Profeſſori hoc tempore propoſita fuiſſe ſcimus, in Poloniam evocâſſet: Pontifex, ut me in urbe retineret, ſuapte ſponte ad vetus illud ſtipendium quingentorum ducentos præterea nummos aureos annuos addidit, porroqve ſe multa facturum pollicetur, qvo mihi magis in urbe eſſe libeat. Quo igitur in ſtatu res ſit, videtis. Heſterno qvidem die curavi, ut ipſe Pontifex per oratorem Regis Galliæ, qui hîc eſt, de veſtrâ audiendi mei cupiditate certior fieret. Qui cùm hoc libenter accepiſſe viſus eſſet: cur non ipſi, inqvit, potius huc veniunt? Excipientur enim à nobis omni genere humanitatis: neqve tunc impediemus, qvo minus Muretus arbitratu ſuò illorum ſtudiis obſeqvatur. Certè Pontifex ipſe propenſiſſimâ eſt in gentem veſtram voluntate: neq; vobis ignotum eſt, quantam vim pecuniæ qvotannis attribuerit & aſſignaverit Germanis aliqvot adoleſcentibus educandis. Ego verò Nobiliſſimi & Ornatisſimi viri, ſemper mirifico animo erga Germanos fui: motûs ingenuâ quâdam ſimplicitate & integritate ab omni fuco & fallaciis remotisſimâ, quam in eorum plerisqve ita cognoveram, ut eam laudem gentis veſtræ propriam eſſe ſtatuerem. Quando igitur iſtic unà eſſe non licet: videte num rationibus veſtris expediat huc venire, & mecum unà, communi ſtudio, ad vindicandam à barbarie Jurisprudentiam incumbere. Mihi credite: ſi vobis huc venire libeat, aliquid fiet. Quæſo autem obteſtorqve vos, ut quidquid hâc de re conſilii capietis, ad me ſcribere ne gravemini, Vobisque ita planè perſuadeatis, quicquid à me veſtrâ causâ aut publicè, aut privatim fieri poterit, id ſemper cupidisſimè facturum eſſe, Romæ. XV. Kalend. Februarii M.D. LXXVIII.

M. ANTONIUS MURETUS POMPILIO AMASÆO SUO S. D.

LXXVII.

QUod ad amantiſſimè ſcriptas literas tuas ſeriùs qvàm par erat reſpondeo, peto à te, ut id, pro cæterâ tuâ humanitate, noſtrâqve veteri amicitiâ, non dicam occupationibus, ſed afflictæ valetudini meæ, multisqve moleſtiis, quibus hoc toto tempore conflictatus ſum, condonandum putes. Nam cùm ſextum jam menſem tantis tibiarum ac pedum doloribus vexatus ſim, ut ardere interdum mihi viderer, eaqve res & mihi ſomnum adimeret, & efficeret, ut neqve cibum appeterem, & id ipſum, qvod capiebam, non concoqverem, unde mirabilem cruditatem exiſtere neceſſe erat: ita me diuturnitas morbi & magnitudo doloris efferaverat, ut ἄγριός τις καὶ ἀπρόσιτος γεγενημένος, Telephi alicujus aut Philoctetæ, quàm ejus qvem me amici ſemper judicaverant, ſimilior viderer. Accedebat eô æquè diuturnus, ſed, ut res ipſa magno cum meo mœrore docuit, periculoſior morbus nobiliſſimi & humaniſſimi adoleſcentis Poloni, qvi cùm in ædibus meis diverſaretur ſub id ferè tempus, qvo tuæ literæ mihi redditæ ſunt, tabe conſumptus eſt: qvo tantus cumulus additus eſt ad illam ſuperiorem animi mei ægritudinem, ut nullum tempus, nullum locum quietis reperire poſſem. Nunc cùm, Dei beneficio, & propè convaluerim, & ægritudini ex amici morte conceptæ dies ipſa levationis aliquid adferre cœperit: reſpondebo ad literas tuas, διὰ κεφαλαίων. Ac primùm qvod vetas me amoris erga me tui magnitudinem literarum gravitate metiri: ego qvoqve à te, Amaſæe vir optime & eruditiſſime, peto, ut mecum eodem jure utaris: néve ex literarum ſilentio factam unqvam eſſe ullam de meâ erga te, tibi, ut arbitror, non incognitâ voluntate diminutionem ſuſpiceris. Sit igitur hoc inter nos poſi-

poſitum ne alter ab altero, quod minùs ſæpè literas accipiat, minùs etiam ſe amari putet. Nunc ad cætera. De Federico Silburgio, qui me ſibi quasdam in Halicarnaſſeum & alios notas pollicitum eſſe ait: fieri quidem poteſt, ut ita ſit; neqve ego de eo, quem tu & doctiſſimum & humaniſſimum eſſe ſcribis, qvidqvam ſeqvius ſuſpicari debeo; ſed tamen qvod inter nos dictum ſit, neqve Federici ipſius memini, neqve me quidqvam ejus generis cuiqvam Germano pollicitum eſſe. Et ut verum fatear typographus ille, quem nominas, peſſimè hic religionis nomine audit: ut quidqvam cum eo habere commercii neq; ſatis tutum, neque ſatis pium eſſe videatur. Cogitabis hoc ipſe tecum paulò accuratiùs, meqve ſi id tanti putabis, quid tui conſilii, ac ſententiæ ſit, admonebis. Venio nunc ad ultimam epiſtolæ tuæ partem: in quâ omnibus ex partibus ſeſe tuus ille ſæpè ſpectatus in me amor oſtendit. Quòd ais, iſtiùs nobiliſſimæ civitatis i) magiſtratus ſæpè de me in Sigonii τοῦ μακαρίτου locum vocando ac ſubſtituendo cogitâſſe; ſed cùm ſcirent, quomodo hic res meæ conſtitutæ ac conſtabilitæ ſint, putaſſe me non facilè ad eam conditionem accipiendam adduci poſſe; quòd ſi ſpem aliquam oſtendero muneris illius, non detrectandi, & ipſos cupidè facturos omnia, & me ſtudioſè operam daturum, ut id quàm maximo meo commodo fiat: primùm video quantum illi ſplendidiſſimo & honoratiſſimo XL. virûm conſilio debeam, qvi de me, homine nullâ eximiâ eruditione prædito, tam honorificum judicium fecerint; deinde tibi, Pompili amiciſſime, vel hoc uno nomine ita eſſe me obſtrictum ac devinctum agnoſco, ut tecum unquam paria faciendi omnis mihi ſpes planè præciſa ſit. Equidem ſi paulò minùs ſenex eſſem, non ambirem quidem iſtum honoris gradum, conſcius mihi tenuitatis meæ: ſed ultrò delatum, ſine

i) *Bononienſis. In hâc enim mortuum fuiſſe Sigonium, teſte Bucholc. Chronol. ad A. 1584. p. 674.*

ullâ detrectatione avidiſsimè arriperem. Nunc quàm me multæ res impediant, ne id facere poſsim, vide. Vixi Romæ annos plus minus XXIV. quo toto tempore prolixam & propenſam erga me agnovi & P.R. & ſummorum Pontificum voluntatem. Præcipuè autem Gregorius XIII. Pontifex ad bene merendum de omni humano genere natus, ita me perpetuò fovit, eâ eſt charitate complexus, ut ſi mihi vita pro eo refundenda ſit, nullam tamen beneficiorum ipſius erga me partem videar conſecuturus. Quo igitur ore, qui nuper ab eo, ut veteranus emeritis ſtipendiis, miſſionem & petierim & impetraverim, petere ab eodem audeam, ut me iſtuc venire patiatur? An pœnituiſſe me dicam, quantum mihi honorarii nomine quotannis penderetur? Septingenti aurei nummi: quantum nemo, opinor, ante me, qui hoc literarum genus profiteretur, accepit. Et tamen, ſi ea me res moviſſet, nihil facilius erat, quàm efficere, ut ad eam ſummam aliquid adderetur. Sed demus, aliquid tamen cauſæ reperiri poſſe, cur qui Romæ amplius docere noluerim, Bononiæ, quamvis eosdem labores ſuſcipiam, non recuſem: quid, quòd ea migratio ſine luculento rei familiaris detrimento à me fieri non poteſt? Hic in ædibus meis non commodè tantùm, ſed etiam pro meo captu, ſplendidè habito. Iſtic pro ædibus pendenda merces erit; diſtrahenda ſupellex, & quæ magno empta ſunt, vili addicenda; emenda Bononiæ nova, majore fortaſsis pretio, uſu minore; ſumptûs in itinere, & in librorum meorum geſtatione faciendi. Trecenti aurei nummi, qvos mihi otioſo Pontifex perſolvi voluit qvotannis ex eâ ipſa pecuniâ, quæ iis, qui publicè in urbe docent, adſignata eſt, adimentur fortaſſe, ſi aliò me contulero. Multas hîc habeo militias, ex quibus tantum ferè capio, qvantum ad alendam familiam ſit ſatis: abſentibus multa ex earum fructibus amittenda ſunt. E penſionibus, ut vocant, Eccleſiaſticis ſeptingentos nummos aureos annuos percipio: Debitores, qui ſæpè lenti eſſe ſolent, non tam facilè abſens urgere potero, quàm præſens, & magno Principum

Digitized by Google

cipum ſupremi ordinis favore ſubnixus. His tot incommodis remedium nullum reperiri poteſt. Ut igitur ego longè plurimum debere me fateor iis, qui me tantó honore dignum cenſuerunt: ita eos ſupplex obteſtor, ne iniqvo animo ferant, neve me propterea minùs ament, quod hoc tempore non poſſe me ſtudio erga me ſuo obſeqvi videnr. Vale. Romæ Id. Decemb. CIↃ.IↃ.LXXXIV.

M. ANTONIUS MURETUS *S. D.* PETRO LUPICO GOTHOLANO. LXXVIII.

Occupationes, qvibus perpetuò diſtineor, effecerunt, ut ad literas tuas, quas binas eodem exemplo accepi, ſeriùs quàm par erat reſpondeam, eædemq; mihi nunc neceſſitatem brevitatis imponunt. Accipe igitur ad ſingula. Verba illa, *nunqvam defugiam auctoritatem* k), nullo modo dici poſſunt à Parmenone. Nam, *defugere auctoritatem*, nihil omninò aliud eſt, quàm nolle præſtare ea, quæ te auctore facta ſint: neqve usquam genus hoc loqvendi aliter à latinis ſcriptoribus acceptum reperietur. Hoc ſi quis negat, jube, locum unum ex aliqvo bono atqve idoneo latinitatis auctore proferat, ubi aliter acceptum ſit: & à me qvod volet præmium petat. Præſto tibi, nullum unquam repertum iri. Itaque ſponſionem qvamlibet in eam rem facito: quicquid eo nomine pendendum fuerit, ipſe præſtabo, neque unquam defugiam auctoritatem. Atqve hoc ita manifeſto perſpici poteſt ex illis Plauti & Ciceronis locis, ut mirer, ſi quis aliter ſentiat. Malè igitur Donatus, qui ita exponit: *Non recuſabo facere, dum tu tamen auctor ſis facti.* Nunquam, inquam, quisquam, qui latinè ſciret, ita dixit, *Defugere auctoritatem.* Viderat hoc & Victorius l): erroremque Donati verè eruditeqve coarguerat, niſi qvod impru-

k) *apud Terent. Eunuch. Act. II. ſc. 3. in fine.*
l) *lib. V. Var. Lect. c. 22.*

imprudens in eundem illum errorem incidit, quem in Donato notabat. Verum hoc eſſe, conſtat ex his Victorii verbis, quibus locum Ciceronis m) declarat: *Significat autem*, ſe non defugere *dicens* auctoritatem ſui conſulatûs, *ſe cuncta illa, quæ tunc geſſit, confiteri ac præ ſe ferre rectè & ordine geſta eſſe; paratumq; illa defendere.* Breviùs omnino & concinniùs poterat uti verbo præſtandi, ut in jure civili auctor eſt, qui præſtat evictionem: ſed tamen, ſi nihil addidiſſet, ferri utrumque poterat. Sed vide quid addiderit: *ac quæcunque quaſi juſſerit ille ac mandârit, non recuſaturum facere.* Quæ interpretatio eadem eſt cum illâ Donati. Nunc adhibe eam ad verba Ciceronis, ut videas, qvàm non vera ſit. *Attende*, ait Cicero, *jam Torquate, quàm ego non defugiam auctoritatem conſulatûs mei.* Id eſt, ut ego quidem interpretor, *quàm non recuſem præſtare, quicquid in conſulatu geſſi, rectè atque ordine geſtum eſſe.* At, ut Victorius, *Quàm non recuſaturus ſim facere, quæcunq; quaſi juſſerit ac mandârit conſulatus meus.* Quid autem quaſi jubere ac mandare poterat Ciceroni conſulatus, cùm ipſe amplius conſul non eſſet? Inſpice totum Ciceronis locum. Videbis eum non de futuris, ſed de præteritis loqui. Fac idem in Plautino loco n): *Si auctoritatem poſtea defugeris*: id eſt, ſi Victorium ſequare: *ſi recuſaris facere quæcunq; ego juſſero ac mandavero.* qvo quid alienius aut ineptius cogitari poteſt? Sed ego cùm ſcholia illa o) ſcriberem, Victorium, qui triennio, ut opinor, ante libros variarum lectionum ediderat, exagitare nolui: neque enim mihi unquam ex aliorum inſectatione gloriam petendam putavi. Quod autem illic qvoqve uſus ſum verbo Putandi p), non eò

m) *Orat. pro Syll. p. 173.* n) *Pœnul. Act. 1. ſc. 1. v. 19.*
o) *in Terentium.*
p) *Sic enim ibi ſcripſerat:* Hæc illius orationis (*apud Ciceronem*) cùm ſit vis: puto hoc qvoqve loco illud: *Nunquam defugiam auctoritatem*, non à Parmenone, ſed à Chæreâ dici. &c.

Digitized by Google

eò feci, qvod res apud me dubia eſſet: ſed, ut tu rectè ac verè accipis, ne cui arrogantiùs loqui viderer. Iſte autem, quisquis eſt, qui putat me uſum eo verbo, quod ſuſpicantis potiùs eſſet, quàm ullam certam ſententiam proferentis, tritus videlicet non eſt in veteribus illis, qui etiam in his rebus, quas pro certiſſimis & exploratiſſimis haberi volunt, ſæpè has voces adhibent, *ἔοικε*, *δοκεῖ*, *ἴσως*, & ejusdem generis alias. Quod quæris, quæ cauſa loci corrumpendi fuiſſe videatur, dicam tibi. In vetuſtiſſimis Plauti, Terentii, Ariſtophanis exemplaribus neqve actuum, neq; ut indocti poſtea locuti ſunt, ſcenarum, ac ne perſonarum quidem ulla certa diſtinctio erat. Omnia continenter ſcribebantur: niſi qvod inter perſonarum dicta exiguum aliquod inane ſpatium relinqvebatur. Inde illæ perturbationes ac confuſiones extiterunt, cùm pro ſuo quisque captu hoc & illud ab hoc aut illo dici putaret. Et ejus varietatis crebra eſt etiam apud Donatum mentio. Sed ego qui me brevem fore dixeram, juſto etiam verboſior fui. Tu tamen, qui brevitati ignoviſſes, libentiùs, niſi me fallit animus, ignoſces loquacitati. Petrum Galeſum videre & amplexari diſcupio. Magnus vir eſt, & quo non civitas modò veſtra, ſed tota Hiſpania meritò gloriari queat. Vale. Romæ, Poſtrid. Non. Nov. ↀ. Ↄ. LXXIX.

M. ANTONIUS MURETUS S. D. CHRISTOPHORO PLANTINO SUO.

LXXIX.

Circa hanc & ſequentem epiſtolam legenda, quæ notavi ad lib. II. Ep. 2. & 3.

VIde quæ ſit vel tabellariorum negligentia, vel temporum difficultas. Binas literas tuas, quarum priores decimo die Octobris, poſteriores die duodecimo Decembris datæ erant, eas utrasqve cum aliqvot capitibus variarum Lectio-

Lectionum mearum, & parte Electorum Lipſii accepi Kalendis Februarii *q*). Sæpè jam ad te ſcripſi, ne ullam aliam præfationem expectares, ſed eâ ipsâ, quæ octo prioribus libris jampridem propoſita eſt *r*), ſine ullâ mutatione uterere: ſed video multas meas ad te literas intercidiſſe. Literas tuas ad Symphoniacos Pontificis, ſtatim reddendas curavi. Ad Lipſium ſcribo *s*). Reliqvum Variarum mearum & Electorum ipſius cupidiſſimè expecto. Velim ſcire, num tibi commodum futurum ſit, deſcribere typis tuis Libros Ariſtotelis Ethicorum ad Nicomachum græcè, ducentis amplius locis à me emendatos. Cuperem eos primùm ſeorſum edi: ac tum demum commentarium in eos meum, quàm bonum neſcio, uberem certè & copioſum in eos emitterem. Habeo & notas in Thucydidem ac Plutarchum ſanè multas: quas ad te mittam, ſi tanti mea eſſe putaveris. Si eorum omnium editionem è re tuâ futuram non putas: ſupprimamus ſanè omnia. Jampridem enim talium rerum ſatietas me quædam tenet: neqve mihi longius quidquam videtur, quàm dum, vacuo & ſoluto animo, hanc deteriorem ætatem melioribus, id eſt, theologicis ſtudiis dicare poſſim. Mi Plantine optime & amiciſſime, vale. VI. Id. Febr. Româ.

MURETUS LIPSIO S.
LXXX.

NUnc ipſum accepi literas tuas datas à te Kalend. Julii *t*). Negas te ita Abderitanum eſſe, ut quæ à me ſcri-

q) *eodem hoc die & epiſtola Lipſii allata ipſi eſt. Ipſum vide ſuprà lib. II. Ep. 2. in fine.*

r) *ad Hippolytum Eſſenſem Cardinalem. Habes eam ſuprà lib. II. Epiſt. 8.*

s) *Innui puto Epiſtolam, non quæ hic ſequitur, ſed quæ eſt libri II. 2:* Neqve enim. *Certè eundem illa cum præſente diem habet adſcriptum. Nec ipſa res abnuit.*

t) *Non licuit eas reperire in Centuriis Lipſianarum. Itaque inter deperditas vel omiſſas numeremus. 9.*

ſcripta ſunt *u*), quo pertineant, non intelligas. Si quid mihi apud te fidei eſt, Lipſi, nemo usque adhuc librum meum cum tuo contulit, & contulere multi, ac clari viri, quin obſtupuerit. Verba eadem non ſunt, neque ego hoc unquam aut dixi, aut ſcripſi: cætera quidem ita ſimilia, ut non lac lacti. Et negas te à me quidquam accepiſſe præter unum, aut alterum locum, in quibus etiam ais factam à te mentionem mei. Quid ego nunc dicam? Non libet tecum ullam contentionem ſuſcipere; non ſi mihi Jupiter auctor ſpondeat, ſuperiorem me fore: ſed tamen tu me non niſi ſemel nominaſti. Sed piget ſuper re tam tenui plura. Quæſo, obteſtorque te, ut in illâ capitis primi *x*) præfatione, quicquid eſt quod in deteriorem partem accipi poſſe videatur, mutes, corrigas, deleas. Potes has meas literas Plantino oſtendere: ex quibus intelligat, mihi id non tantùm volenti, ſed cupienti atqve exoptanti fore. Nihil enim mereri velim, ut te amicum habere deſinam, aut verò ullâ ex parte minus mihi amicum eſſe ſuſpicer. Dices: cur id ipſe non facis? Non tam facilè cuilibet detegerem arcana mea. Sed tu me jam pridem nôſti, quàm ſim in hoc toto genere ῥάθυμος. Ne vivam Lipſi, ſi ejus capitis ullum penes me exemplar habeo. Hoc alius non ita facilè crederet; te, qui, quàm ſim ἀψεύστος, noſti, crediturum eſſe confido. Iterum te etiam atque etiam oro, ut quicquid aſperius dictum videbitur, mitiges. Reliqvos libros, quos jam miſſurus eram ad Plantinum, tunc demùm mittam, cùm iſtuc, qvod te rogo, à te præſtitum eſſe cognovero. Interea ama me, & certo tibi perſuade te à me amari. Vale.

Romæ Non. Septembris, CIϽ. IϽ. LXXVI. *y*)

M.AN-

u) *loco, qui lit. ſeq. nominabitur.*

x) *libri XI. Variarum Lectionum Mureti. Vide quæ notavi ad lib. II. epiſt. 2. lit. a. b. Idem enim agitur utrobiq.*

y) *Sitne rectè adſcriptus hic annus, deliberandum amplius.*

M. ANTONIO MURETO JULIUS JACOBONIUS

S. D.

LXXXI.

VIx me heri veſperi à quorundam hominum conventu honeſti, diſſolvi: quibus obſirmato animo adſeverantibus, lapidem nuper ad Tyberis ripam effoſſum, Semoni Sanco Deo Fidio inſcriptum, Simonem illum Magum deſignare, cùm omnino ipſe adverſarer, ludibrio omnibus, ac deſpectui eſſe cœpi. Cumq; de quodam Fidio Sango, vel Sanco legiſſe me aliquando affirmarem: Semonesq; terrenos deos antiquitus fuiſſe appellatos, tum magis à quibuſdam irridebar, qui Sancum Sabinâ linguâ Magum, Semonemq; quàm Simonem Hebraice dici malebant. Ego verò qui nugas illos agere, ſibiq; ſomnia confingere planè videbam, diſcedo inde iratus, ut qui veritati fucum ab imperitis factum intuebar, neq; locus tum mihi ullus, quò illorum perſtringerem ſtultitiam, ſuccurrebat. Neq;, quod me vel maximè angit, & nunc ſuccurrit; ac ſi ſuccurreret, haud facile mihi eſſet invenire; libris enim ferè omnibus, ut ſcis, careo, atque ita in præſentiâ occupationibus obruor, ut nihil requietis habeam. Itaq; ad tuæ mihi exprompta ac propè divinæ memoriæ theſaurum confugiendum, atq; iſtam tuam reconditam doctrinam advocandam putavi, quæ, quoties quis aliquid abditum atq; obſtruſum quærit, promptuarium eſt. Obſecro te, Murete doctiſſime, ut ſi quid contra horum inſulſiſſimorum hominum ſententiam colligere potes, (poſſe te præclarè opinor plurima,) ad me, niſi te de rebus tam ridiculis diſputare pudeat, quam primùm mittas. Video namq; aliquos de noſtris proinde ſtudiis peſſimè ſentire, niſi, quemadmodum heri me facturum recepi, hodie aliquid, quo ſanè illorum opinionem reflectere, ac cohibere valeam, in medium afferam. Ut igitur rem ipſam prorſus inſpicere atq; inveſtigare queas, mitto ad te inſcriptionem totam ex ipſo vetuſto lapide ad verbum, ordineq; deſumptam: de quâ quidem re aliquod tuarum literarum teſtimonium vehementer expecto, quo ſcilicet uno meorum ſtudiorum

con-

conſcientiam nunc & inperpetuum ſuſtentabo. Vale. XIII. Kal. Septembris, M. D. LXXIV.

SEMONI.
SANCO.
DEO. FIDIO.
SACRUM.
SEX. POMPEIUS. S. P. F.
COL. MUSSIANUS.
QVINQVENNALIS.
DECUR.
BIDENTALIS.
DONUM. DEDIT.

Sequitur Mureti reſponſio.

M. ANTONIUS MURETUS *S. D.* JULIO JACOBINO.

LXXXII.

QUæris ex me ecqvid inſcriptio vetus nuper effoſſa, in quâ Semonis Sanci Dei Fidii mentio eſt, ad Simonem magum pertineat, id enim qvosdam pro vero ac comperto adſeverare. Res, mihi, ut tibi verum ingenuè fatear, vix ſatis videtur digna, de quâ aut tu quemqvam, aut me quisquam conſulat. Nihil enim tutius aut pervulgatius. Et certo ſcio, teipſum per te hanc ſtultitiam refutare potuiſſe, niſi id à me fieri maluiſſes. Semonis Sangi Fidii mentio eſt apud Livi libroum octavo his verbis: *Bona Semoni Sango cenſuerunt conſecranda.* Nominat eum & aliis aliqvot locis. Et apud Ovidium VI. Faſtorũ z): *Quærebas Nonas Sango, Fidio ne referrem, An tibi Semo pater.* Ubi vulgo legitur *Semipater*, aut *Semiaper*, vitio eorum, qui quæ non intelligunt, mutant. Mentio ejusdem apud Halicarnaſſæum libro quarto, apud Auguſtinum de civitate Dei. Rex Sabinorum fuit, qvem mortuum retulerunt in deos: ut eſt apud

z) *verſ. 213.*

Lactantium libro primo. Mentio ejus & apud Silium Italicum: apud Feſtum in dictione *Propter viam*, apud Fulgentium in libro de vocibus antiquis. Scio eſſe & neſcio quid apud Plutarchum. Ne longum faciam, res contrita ac communis eſt, quamque parum decorum ſit, ut abſtruſam ac reconditam, vel quærere, vel repertam venditare. Neque ego hæc ſcripſiſſem, niſi tibi morem gerendum eſſe duxiſſem. Neque tam te hæc ex me quæſiiſſe arbitror, ut ea cognoſceres, quàm ut iſtis neſcio quibus mei quoque teſtimonii pondus opponeres. Vale XIII. Kal. Septembris, M. D. LXXIV.

BALTHASAR ANSIDEUS M. ANTONIO MURETO

S. D.

LXXXIII.

Niſi Lucas Sempronius Romam iret, meq́, ut ad te officii causâ ſcriberem, ſubmonuiſſet, nunquam profectò, ut, qui tuas ſtudiorum aliarumq́, rerum occupationes notas habeo, litteras ad te dare auſus eſſem. Sed is pollicitus mihi eſt, omnem ſeſe daturum eſſe operam, atq́, effecturum deniq́, quò minùs importunæ tibi meæ litteræ accidant. Ego verò eam ob cauſam non invitus eò me induci paſſus ſum, ut te ſalutem, nomenq́, tibi meum, ſi fortè exciderit, in memoriam revocem, ſingularemq́, amorem atq́, obſervantiam, quâ te proſequor, quantumq́, præterea tibi debeam pro ſingulari mihi olim præſtito beneficio, declarem. Atq́, utinam aliquod grati animi ſignum præbere tibi poſſem! Quid enim gratius unquam accidere mihi poſſit, quam ut ipſe intelligas, apud memorem te virum beneficium collocâſſe? Sed meam ipſius tenuitatem conſideranti ſpes omnis effracta concidit. Quando igitur, quod ſummè concupiſco, non licet, faciam, quod in promptu eſt, beneficiiq́, tui . . . . quo te contentum fore mihi perſuadeo, tum quòd belli homines, qualis profectò tu es, haud plus exigere debent, quàm quis præſtare

præſtare queat; tùm quòd in remunerandis beneficiis lex videtur illa ſancita eſſe, ut, qui minùs referre poteſt, gratiam habeat, animusq; magnæ inſtar remunerationis ſit. Idq; tuus, niſi fallor, Seneca ſentit, quem propediem abs te emendatum, ſcholiisq; illuſtratum exiturum ajunt. Quem diem quando ego videro: nihil mihi longius. Nullius enim viri ſcripta libentius, & æquè libenter quidem lego, ac tua: quæ cùm eruditione ſummâ, tùm elegantiâ ſingulari adeò referta ſunt, ut nihil omnino eruditius, ac purius fieri poſſe putem. Atq; utinam aut ea tibi à principio mens fuiſſet, ut longè plures epiſtolas ederes, aut aliquando σωμάτιον illud ita augeas, ut ad juſti magnitudinem voluminis excreſcat! Nam, meo judicio, nihil cumulatius excellentiusq; in eo genere reperiri poteſt. Quas ego cùm lego, ne ipſorum quidem antiquorum ingenium, dexteritatemq; deſidero. Nolo tibi pluribus moleſtus eſſe. Vale, meq; ama; & quamquam nihil in me ſit, quod amorem mereatur tuum: eâ tamen de causâ dignus ſum, qui abs te amer, quòd ego in te amando nemini concedo. VII. Idus Decembris, M. D. LXXXIV.

Sequitur Mureti reſponſio.

M. ANTONIUS MURETUS BALTHASARI ANSIDEO SUO S. LXXXIV.

GRatiſſimæ mihi, ut ſemper, literæ tuæ. In quibus hoc à te ſeriò ſcriptum non puto, veritum quodammodò eſſe te, ne nomen tuum mihi excidiſſet. Scriptum enim mihi in animo eſt ita, ut nullâ longinquitate temporis deleri queat: & id ipſi quoque tibi notum eſſe exiſtimo. Si quid olim feci, quod hodie utile tibi eſſe ſentias, gaudeo: & ſi qua ſe offeret occaſio, ſemper promptiſſimo animo procurabo, quicquid in rem tuam eſſe arbitrabor. Neque eſt, quòd de me remunerando cogites. A quibus me amari ſentio, ab iis cumulatè mihi ſatisfactum puto. Tu modò præſta te eum, quem ſemper præſtitiſti, & perge amare eas

Digitized by Google

artes, quibus te jam pridem deditum eſſe cognovi. Magnum mihi aliqvid de te ſemper augurat. Seneca meus prodibit, ut ſpero, circiter Kalend. Maj. prodibunt & alia qvædam mea, & inter cætera, epiſtolæ: qvas aut à te aut à qvoquam alio expeti miror. Neqve enim quiſquam me in ſcribendo negligentior eſt, & ego nuſquam negligentior, qvàm in ſcribendis epiſtolis. Sed qvando vos ita vultis, obſequar ſtudio veſtro: & ad illas, qvæ jam editæ ſunt, alias addam, neqve meliores aut elegantiores, neqve accuratiùs ſcriptas, in quibus vos, qui, quòd me amatis, mea, cuicuimodi ſunt, libenter legitis, bonas horas malè collocetis. Ego te amare non deſinam, niſi tu, qui es, eſſe deſieris: hoc autem pro certo atque explorato habeo nunquam fore. Vale. IV. Non. Jan. CIↃ.IↃ. LXXI. Romæ.

HORATIUS CARDANETUS MURETO *S.D.*

LXXXV.

Luca noſtro Ariminenſi ad urbem eunte, libet ad te perbreves literas dare: quæ quidem tui me obſervantem eſſe tibi ſignificent. Jam diu nihil ſcripſi, quòd nolui moleſtus tibi eſſe. Balthaſar quidem meus epiſtolam ad te miſit hortatu meo ſuperiori anno: cui cùm non reſponderis, noluimus tibi ampliùs obſtrepere. Te quidem amamus, ut ſolemus: tibiq; gratulamur, quòd depoſitâ publicè interpretandi provinciâ in otium te receperis. Speramus enim te non minùs ſilentem, quàm dicentem, ſtudioſis literarum profuturum. Ama nos, & vale. Die feſto divi Ambroſii, M.D.LXXXIV.

Sequitur reſponſio Mureti.

MURETUS CARDANETO S.

LXXXVI.

AMari me à te ſcio: neqve tibi dubium eſſe debet, quin à me mutuò ameris. Sæpe ad eos, quos amo, ſcribere, ubi

ubi nulla id neceſſitas exigit, neque poſſum, neqve lubet: neque à qvoqvam id genus officii valde exigo. Ad Balthaſarem non magis tuum, quàm meum, eò non ſcripſi, qvia ægrotabam, neqve adhuc planè convalui. Depoſitam à me publicè docendi provinciam, cauſa eſſet, cur gratularemini, niſi mea me facilitas in majores etiam & moleſtiores occupationes induiſſet. Reperiam tamen, ut ſpero, qvomodo ab his qvoq; me expediam: & tunc fortaſſis, ut & poſteris proſim, operam dabo. Vale. IV.Non. Jan. CIↃ. IↃ. LXXXV. Romæ.

M. ANTONIUS MURETUS ANTONIO CONSTANTINO SUO *S. D.*

LXXXVII.

NUnqvam deſtiti, ex qvo primùm te novi, mi Conſtantine, ob egregias animi tui dotes ita te amare, ut ad amorem in te meum prope ſingularem nihil planè accedere poſſe arbitrarer. Nunc tamen, qvòd video te tantum tam parvo tempore in Jurisprudentiâ profeciſſe, tantus ad amorem in te meum cumulus acceſſit, ut ipſemet mirer. Petis à me ut explicem tibi vulgatam qvæſtionem, Poſſeſſio ſitne juris an facti? Pluſculum etiam præſtabo qvàm petis. Nam tibi de totâ poſſeſſionis naturâ & ratione breviter ac præcipuè, qvod qvidem in me erit, diſſeram: non qvin te qvotidie de doctoribus, qvibus iſtic uteris, meliora audire ſperem: ſed qvòd pro tuo in me ſtudio mea qvoqve libenter lecturum ac cogniturum ſciam. Qvod autem vereri videris, ne mihi talibus qvæſtionibus moleſtus ſis: qvî qvæſo moleſtus eſſe potes? Tu verò moleſtus eris, niſi iſto modo ſæpiſſimè moleſtus fueris. Mihi enim omnis, qvi tuâ causâ capietur, ſemper jucundus futurus eſt labor. Vale, & ſi me amas, aut potius qvoniam me amas, ama indies magis magisqve ea ſtudia, in quæ, me auctore, ingreſſus es.

De Verbo poſſidendi.

Poſſidere eſt habere, tenere, obtinere, habere rem in poteſtate, & eo verbo veteres in omni rerum genere utebantur. Sic *poſſidere amicos*, *mores*, *regnum*, *artem*, *virtutem*, cæteraqve nullo diſcrimine in eorum ſcriptis legimus. Ac denique quod quiſqve habebat ſuum, aut tanquam ſuum, id poſſidere dicebatur. Erga cùm vetus conſuetudo eſſet, ad majorem expreſſionem, congerendi verba, quæ idem valerent; ſæpè etiam hæc conjungebant, *Habere, Poſſidere*, quòd tenendi verbum latiùs pateat: tamen id tum demum verùm eſt, cùm propriè, ut Juriſconſulti faciunt, loquimur; Nam in communi quidem uſu *tenere*, *poſſidere*, *κρατεῖν*, *κατέχειν*, idem ſæpenumero valent. Ovidius:

Poſſidet & terras, & poſſidet æquora Minos, id eſt, *κρατεῖ γῆς τε καὶ θαλάσσης*: quod etiam ita diceretur: *Et terras & mare tenet Minos.* Seneca. *Pellices cælum tenent*, *οὐρανοῦ κρατοῦσι*. *Poſſidere* quoque & *obtinere* pro eodem ponuntur. Terentius: *Antiquam tuam venuſtatem obtines.* At Plautus meretricem quandam *hujus ſeculi mores poſſidere* dicit. Idem huic eſt *poſſidere*, quod illi *obtinere*. *Κρατεῖν* dicuntur Græcis, quorum imperium eſt. Dicuntur & Latinis *tenere*. Virgilius: ——— *Genitor tum Belus opimam Vaſtabat Cyprum, & victor ditione tenebat.* Horatius: *O quæ beatam Diva tenes Cyprum*: id eſt, cujus in poteſtate eſt Cyprus. Eodem modo accipitur verbum *Habere*. Tacitus. *Vrbem Romam à principio Reges habuere.* Sic in illo dicto Ariſtippi, cui cùm objectum eſſet, quòd haberet Laidem. *Habeo*, inquit, *ſed non habeor.* Ita enim Cicero in epiſtolis, *ἔχω ἀλλ᾽ οὐκ ἔχομαι*. Sappho. *Κύπρον Πάφον τ᾽ ἔχουσα πάντα κλῆρον*. Sic alibi Seneca; *Avaros* ait *non divitias habere, ſed à divitiis haberi.*

Unde dictum ſit Poſſidendi verbum.

Atque hæc mihi videtur vera hujus verbi notatio, ut

non

Digitized by Google

non à *poſitione ſedium*, quod tamen noſtris placuiſſe video, aut *pedum*, quod miror reperiri, qui editis pandectis Florentinis pergant tamen defendere, ſed à verbo *poſſum* ductum ſit verbum poſſidendi, quòd quâ quiſque re poteſt, quicquid collibuit facere, eaque arbitratu ſuo uti abuti, eam poſſidere dicatur. Nam & in verbo *κρατεῖν*, quædam ejuſmodi poteſtatis ſignificatio eſt. Potentes enim *τοὺς κρατοῦντας* dicebant. & Horatio, *Sic te Diva potens Cypri*, est *Κύπρου κρατοῦσα*, *Κύπρου μεδέουσα*, *καὶ ἀνάσσουσα*, & qui regere poſſunt cupiditates ſuas, *ἐγκρατεῖς*, qui non poſſunt, *ἀκρατεῖς* vocantur. Ac quoniam præcipua in quâque re poteſtas ſit domini, poſſidere dicebant eum, qui dominus eſſet. Et cùm Horatius ait, *Valeat poſſeſſor oportet, Si comportatis rebus benè cogitat uti*, poſſeſſorem dicit *τὸν κεκτημένον*: quomodo ſæpè & Cicero loquitur. Noſtri ſubtiliùs iſta conſiderantes viderunt neqve ſemper dominum poſſidere, neque ſemper qui poſſideret, dominum. Itaque diſtinxerunt dominium ſive proprietatem à poſſeſſione: ita tamen, ut docuerint eum demum propriè & utiliter poſſidere, qui animo domini tenet, id eſt, qui pro ſuo poſſidet. Cæterorum enim vitioſa & inutilis poſſeſſio eſt: ut furis, ut prædonis, ut eorum, qui vi, clam, precariò poſſident, ut denique omnium, qui ſciunt ſe alienum poſſidere. Poſſidet igitur qui rem habet in poteſtate. Idque, magis ex his quæ dicam intelligi poteſt. Feram cepi eamque incluſi? poſſidere dicor. Evaſit è cuſtodia? non amplius poſſideo: non enim habeo eam amplius in poteſtate. Aberravit pecus meum; vas ita excidit, ut quamlibet diligenter quæſitum reperiri non poſſit? deſino poſſidere, l. Sed hoc jure, §. Nerva. D. hoc titulo. Subrepta mihi res furto eſt? Non ideò amiſi ejus proprietatem. Itaque ubilibet repertam vindicabo. Sed interim amiſi poſſeſſionem. Et hoc eſt qvod ait Scævola furtum ſolius poſſeſſionis fieri, l. prima §. Scævola. D. ſi is qui teſtament. lib. &c. Quomodo igitur purgatur vitium rei furtivæ? Si reſtituatur qvod ereptum eſt, id eſt, ſi res redeat in potentiam, l. qvarta. §. Qvod autem.

uſurp. & uſucap. Ex hoc qvoqve intelligas, licet, tum rem poſſideri cùm eſt in poteſtate.

Diviſio poſſeſſionis.

Jam habere aliqvis in poteſtate ſuâ rem poteſt duobus modis: aut ſine ullo titulo, aut juſto aliqvo titulo, id eſt, qui jure civili probatus ſit. Ille naturaliter tantùm ſive corporaliter poſſidet, & ut ajunt, pro poſſeſſore, l. pro hærede: cum l. ſeqventi & ſimilibus D. De hæred. pet. Qui cum titulo poſſidet, aut titulo nititur & juſto & vero: atque hic non poſſeſſor modò eſt, ſed dominus: ut qui emit à domino; aut juſto quidem, ſed non vero: ut qui non à Domino inſciente inſciens emit: id eſt, cum & emptor venditorem, & ipſe ſe venditor juſto errore ductus dominum putaret. Atqve hic dominus quidem non eſt: (neqve enim potuit à non domino dominus fieri L. Nemo plus juris, De regulis juris:) ſed eſt bonæ fidei poſſeſſor: & longâ ac continuâ poſſeſſione dominus de lege effici poteſt, toto tit. de uſurp. & uſucap. Hic dicitur non naturaliter tantùm, ſed etiam civiliter poſſidere: quòd ipſius poſſeſſio jure civili probetur. Poſſeſſio igitur naturalis ſive corporalis tantùm ſemper injuſta eſt: at poſſeſſio naturalis, quæ aliqvo jure civili nititur, civilis eſt, id eſt, juſta & æqua. Eſt etiam reperire ſolam poſſeſſionem civilem, ſine naturali: ut in ſervo qui eſt in fugâ. Quamvis enim eum tunc quidem naturaliter ac corporaliter non poſſidemus, civiliter tamen poſſidemus, certè quidem quandiu à nemine alio poſſidetur, L. Rem quæ nobis. D. hoc tit. Sic & fundum, cujus alienus uſusfructus eſt, proprietas noſtra, naturaliter poſſidere videtur fructuarius: cùm tamen eum nos civiliter poſſideamus, L. Naturaliter. hoc tit. Et quòd alibi multis in locis fructuarius, commodatarius, depoſitarius, qui precarium accepit, negantur poſſidere, id ita intelligendum eſt, eos non poſſidere animo domini: idcircoqve talem poſſeſſionem quamlibet longam nihil valere ad uſucapi-

capiendum. Itaq; genere qvodam & poſſident & non poſſident.

Poſſeſſio ſitné Juris an facti.

Ex his conſtare opinor poſſeſſionem eſſe facti: qvod tam multis in jure locis probatur, ut eos annumerare pigeat: præſertim cùm obvii expoſitiq; ſint. In quo tamen quædam adhibenda diſtinctio eſt. Nam poſſeſſio merè naturalis eſt meri facti, ut quæ nullo prorſus jure nitatur. Civilis eſt & ipſa qvidem facti, ſed quia jure nititur, habet etiam aliquid juris. Nam qui civiliter poſſidet, is & interdicto retinet poſſeſſionem, dum res evincatur, & ſi diu ſine interpellatione poſſederit, rem ſuam facit: idque ſive & animo & corpore, ſive etiam animo tantùm poſſideat, dum civiliter poſſideat, L. Nemo ambigit C. eo. tit. Et certè niſi civilis poſſeſſio haberet aliquid juris, non diceremur adquirere poſſeſſionem. Etenim quæ meri facti ſunt, non dicimur adquirere, ut nemo dicitur adquirere traditionem, etſi traditione aliquid adquiritur. At non tantum dicimur adqvirere aliquid poſſeſſione: ſed & ipſam poſſeſſionem adquirere. Eſt igitur in eá aliquid facti, eſt etiam aliquid juris. Sed ſcrupulum tibi non immeritò injicit L. Poſſeſſionem D. hoc tit. qvæ qvomodo intelligenda ſit & concilianda cum L. Pupillus. De adquir. rer. dom. breviter aperiam. Nam qui dicunt eam non de poſſeſſione civili, ſed de detentione Aſinià loqvi, eorum, ut ſuum verbum eis referam, planè aſinina expoſitio eſt. Pupillum ſine tutore auctore non poſſe conditionem ſuam ullâ in re deteriorem facere, indubitati juris eſt. Hoc cùm doceret Sabinus, dixerat Pupillum neqve dominium, neqve poſſeſſionem poſſe amittere niſi tutore auctore. Cùm hoc obſcurius dictum videretur Ulpiano, in notis ad Sabinum addidit, non poſſe quidem pupillum animo, id eſt, voluntate ſuâ amittere poſſeſſionem: non etiamſi velit eam amittere, & in alium transferre, nihil agit; poſſe tamen amittere id qvod eſt facti, ut ſi per vim dejiciatur de fundo, qvem poſſidet;

alioqui enim id damnoſum eſſet ipſi pupillo. Qvomodo enim poſſesſionem interdicto repeteret, niſi amiſiſſet? At verò alienare & animo ac voluntate ſuâ amittere poſſesſionem etiamſi maximè velit, ſine tutoris auctoritate non poteſt, & hoc modo ſententiam Sabinianorum accipiendam eſſe docet Marcianus in d. l. Pupillus. Hæc ſunt mi Conſtantine optime, quæ mihi nunc quidem de poſſesſione in mentem venerunt: plura fortaſſe quàm expectabas, pauciora certè, quàm habiturus eras, ſi per occupationes licitum eſſet. Sed & hæc ipſa tibi forſan uſui futura non ſunt, melioribus abundanti. Ego tamen ſcripſi tanquam futura. Si quid poſthac habebis ejusmodi, in qvo operâ & conſilio meo egere tumet tibi videberis, me ſemper paratisſimum habebis, ad ea omnia, quæ tibi & utilitatis & voluptatis aliquid allatura eſſe cognovero. Ac ſpero me his æſtivis menſibus, quibus res proferentur, multa ejusdem generis edolaturum, eaque ad te miſſurum. Ut ſtudiosè uterque operam demus, ut eripiamus ex animis hominum ſtultisſimam illam opinionem, nihil in jure aut ſapienter cogitari poſſe, quod non ex illis leguleiorum lacunis hauriatur, aut eruditè dici; quod non inſulsè ineleganterqve dicatur. Vale. Romæ XIII. Kal. Febr. CIƆ.IƆ.LXXXII.

M. ANTONIUS MURETUS Illuſtrisſimo viro Juliano Archiepiſcopo Medici, Epiſcopo Albicenſi

S. P. D.

LXXXVIII.

IN ſummis doloribus, quibus vexabar ex ingenti quâdam vi flavæ bilis, quæ diu per totam ſiniſtram corporis mei partem graſſata, tandem in tibiam ſiniſtram tota decubuerat, allatæ mihi ſunt à te literæ, Juliane Præſul amplisſime, veterem illam, quâ vincis omnes, humanitatem tuam, ſingularemque amorem, quem erga me jampridem ſuſcepiſti, omni ex parte ſpirantes: quæ mihi levationem quidem aliquam doloris attulerunt, neque tamen ita me confirmare

firmare potuerunt, ut ſtatim ad te reſcribere auderem. Miſi igitur ad Joan. Baptiſtam Altovitam, (ille enim eas mihi curaverat,) qui eum meo nomine rogaret, ut in ſuis ad te literis excuſationem tibi meam exponeret, polliceretúrq; me officio non defuturum, ſimul atque dolor aut depulſus, aut mitigatus foret: quod eum feciſſe non dubito. Nunc cum Dei beneficio, non quidem me planè reliqverit dolor, ſed tamen & multum de priori acerbitate remiſerit, & intervalla ſatis crebra habeat: non differam diutiùs hoc æs alienum, ne meritò non ruſticus modò, ſed planè ἀναίσθητος videar, niſi perſentiſcere me oſtendero, quantum tibi debeam, qui iſtâ nobilitate generis, iſtâ dignitate, iſtâ eruditionis magnitudine præditus, faſces tamen ſummittere, & de rerum mearum ſtatu tam ſollicitè atqve amanter exqvirere non graveris. Nam quòd meam eruditionem, & eloqventiam tam multis verbis commendas, non poſſum equidem negare, qvin mihi gratisſimum ſit laudari abs te laudato viro: ſed mihi ſæpe tua legenti veniebat in mentem illud Homericum, οὔτις τοι θεός εἰμι. Facis tu in eo, quod plerique faciunt, ut quæ ſibi ſuperſunt, aliis non gravatè tribuant: ſic enim & tu, qui veris, ac ſolidis laudibus abundas, tenuiores amiculos earum non invitus participes facis. Itaque iis omisſis ad alia, qvæ ſcire te cupere ais, venio. Ego, Juliane mi præſtantisſimè, æquitate animi eâdem ſum, quâ ſemper fui; conditione, qvod ad τὰ ἔξωθεν attinet, meliore atque optabiliore. Nam & ipſos Principes civitatis amicisſimos, qvosdam etiam mei ſtudioſos habeo, & opum is modus eſt, qui ad liberaliter vivendum ſit ſatis. Cujus rei vel hoc tibi argumentum ſit, quòd ſuperioribus menſibus petitâ priùs ejus rei à Pontifice veniâ, publico docendi munere, quod annos in hâc urbe unum & viginti ſuſtinueram, ſpontè me abdicavi: & tamen ex eo capiebam quotannis ſeptingentos aureos nummos, qvam pecuniam nemo niſi aliunde affatim inſtructus: facile, ut opinor, contemſerit. Cauſæ mihi fuerunt capiendi ejus conſilii multæ. Quinqvaginta octo annos natus ſum, &

ſentio

Digitized by Google

ſentio me paulatim viribus defici. Semper autem audivi à ſapientibus dici, deſinere ſatius eſſe, quàm deficere. Multa ſcripta habeo partim inchoata, partim etiam affecta; qvæ mecum omnia intercidant neceſſe eſt, niſi mihi ad ea expolienda otii aliquid ſumpſero. Simul verebar, ne quis ἀπληστίαν meam accuſaret, ſi, qvod ſatis ſuperq; eſt ad tutandam vitam conſecutus, labori tamen non parcerem, ſed amplificandæ rei ſupra modum ſtuderem. Ergò & hâc ſuſpicione me exſolvi & otium mihi, ut ſpero, in reliquam vitam comparavi. Quo tamen otio non ad ignaviam abutar: ſed ſemper aliquid moliar, qvod me prodeſſe poſteris, ſi minus potuiſſe, at certè toto animo voluiſſe teſtetur. Deſcribuntur hîc nunc à typographis opera omnia Senecæ emendata, ſtudio ac diligentiâ meâ. Quæ ſimul abſoluta erunt ad te mittentur. Seqvetur Commentarius in Ethicâ Ariſtotelis, aliaq; deinceps, qvæ tibi non usqveqvaq; diſplicitura confido. Interea mitto ad te oratiunculam a) habitam hîc à me in funere Pauli Foxii Archiepiſcopi Toloſani, magni ac præſtantis viri, tibiqve, ut opinor, non ignoti. Addidi duo quædam poëmatia mea, ad quæ familiaris quidam meus notulas quasdam adjecit, non prorſus inelegantes b). Hæc pauca libenter accipies, teq; iis oblectabis, dum à me gravius aliquid & dignius, qvod ad te mittatur, accipias. Interea oro te per illam ſæpe mihi ſpectatam humanitatem ac comitatem tuam, ut amare me pergas, ejusq; rei mihi fidem interdum, quod commodo tuo fiat, tuis jucundiſſimis mihiq; optatiſſimis literis facias. Vale. Romæ VI. Kal. April. CIƆ.IƆ. LXXXIV.

M. ANTONIUS MURETUS I.C. *S. D.* PAULO SACRATO SUO.

LXXXIX.

a) *Ea Voluminis primi eſt ultima, p. 222.*

b) *Monodiam opinor intelligit in obitu Chriſtoph. Tuani, & inſtitutionem puerilem ad filium fratris. Utriq; notas addidit Antonius Conſtantinus. Reperies autem in fine libri II. Poëmatum.*

LXXXIX.

Reſpondet Sacrato ad epiſtolam appendicis noſtræ XXXI: Jam diu expecto.

AT ita tu me, dum vivam, meritò ames, Sacrate optime, ut ego ſtatim accepto annuo illo munuſculo *c*) tuo literas ad te ſcripſi, qvibus ſignificarem quàm id mihi, ut tua omnia, gratum atq; acceptum fuiſſet. Neq; tamen recordari nunc qveo, cui literas dederim, niſi id quidem liqvet mihi dejerare, à me ſcriptas fuiſſe. Ex illo tot me occupationes impeditum devinctumq; tenuere, etiamq; nunc tenent, ut interdum vitæ me ipſius tædium capiat: eò magis, quòd amicis multa poſtulantibus, ne ſi derumpar quidem, ſatisfacere omnibus poſſum; & ut cujusqve petitioni deſum, is ſe à me negligi putat, mecumqve expoſtulat, quòd parum ſibi in amore reſpondeam. Ego verò interdum ita obruor multitudine eorum, quæ à me poſtulantur, ut qvò potiſſimùm vertere me debeam, ſatis conſtituere non poſſim. Quare, ſi me amas, ut certè amas; neqve enim exemplum tuum ſeqvi volo, ut de tuâ erga me voluntate dubitare fas putem: ſed ſi me amas, vel potiùs, quia me amas, ignoſce interdum occupationibus meis, & quando bonum nomen eſſe me ſcis, ὑστερήμερον interdum eſſe me patere. Mittam brevi quæ pollicitus ſum in jure civili *d*), jam enim deſcripta ſunt, neqve quicquam aliud ſupereſt, qvàm ut à me demùm percurrantur, ſi quid fortè peccatum eſt ab eo, qui illa deſcripſit. Habebis & librum epiſtolarum mearum, & alia quædam, qvandoquidem libet tibi in nugis meis bonas horas conſumere. Vale. VII. Id. Jul. CIↃ.IↃ.LXXX. Romæ.

M. ANTONIUS MURETUS *S. D.* FRANCISCO BENCIO SUO.

XC.

ETſi eum, qui has ad te literas adfert, ſatis & tibi, & cæteris tui ordinis hominibus pro veſtrâ omnium pietate com-

c) inſitiorum, de qvibus ſuprà Epiſt. 22. & 26. d) *Commentarium de origine juris, qvem Sacrato dedicat l. II. Epiſt. 19.*

te commendatum eſſe confido: putavi tamen aliquid acceſſurum, ſi eum mihi magnæ curæ eſſe & à me non vulgaviter diligi omnes cognoſceretis. Peto igitur à te, non tantùm ut ipſe quicquid potes ſtudii, operæ, officii, in eum libenter conferas: ſed etiam ut eum meo nomine commendes diligentiſsimè iis omnibus è veſtrâ ſodalitate, quibus ipſe commendari ſe volet. Jampridem & ego vos omnes ex animo conſtantiſsimè amo, & mihi perſuadeo me à vobis viciſſim amari. Nihil dignius aut meo perpetuo erga vos ſtudio atque obſervantiâ, aut in quo meliùs ac certiùs veſtri erga me amoris magnitudo perſpiciatur, efficere poteſtis, quàm ſi huic adoleſcenti omnia pietatis & charitatis Chriſtianæ officia tribuatis. Hoc à te Mafeo, Fulvio, Horatio meis, aliis qvoqve, ſi opus fuerit, ſed his præcipuè, exponi, ac pateſieri volo. A te autem vetere alumno diſciplinæ meæ prope pro meo jure quidvis poſſe videor poſtulare. Mi Benci optime, & cariſsime, etiam atque etiam vale. prid. Kal. Jun. M. D. LXXV.

M. ANT. MURETUS L. MEMMIO FREMIOTO PATRICIO DIVIONENSI S.

XCI.

Jam primùm accedit è Mureti Commentariis ad Nicomachea &c. p. 570. Dedicat autem Fremioto latinè redditum à ſe commentarium Alexandri Aphrodiſienſis in ſeptimum Topicorum Ariſtotelis.

QVibus ex cauſis qvæqve res effecta eſt, Luci Memmi, earum interitu ac commutatione ipſam qvoqve labefactari ac concidere neceſſe eſt. Quare mirandum non eſt, ſi, quas amicitias vulgaris aliqva ac levis cauſa conjunxit, eas nutare ad omnem, ut dicitur, ventulum, tandemqve ad nihilum recidere videamus. Me verò non fluxa aliqva res & viciſſitudini obnoxia conjunxit tibi; ſed cùm eximia quædam ingenii naturæqve tuæ bonitas magnam in animo meo tui admirationem excitaſſet: ea deinde inter nos amicitiæ fundamenta conſtituta ſunt, quæ quia æternas planeqve divinas radices habent, falluntur, ſi qui conjunctionem

nem hanc noſtram aut locorum intervallis,aut temporum, aut ullâ vi ſemper ſęvientis in optimos qvosq; fortunę disſolvi poſſe arbitrantur. Eqvidem cùm præſentem te nunqvã non viſus ſim admirabili qvodam omninoqve immenſo amore complecti: ex qvo tamen flagitioſa illa nos qvorundam conjuratio diſtraxit,ita eum indies augeri ſentio, ut penè jam à Magiſtro meo Ariſtotele diſſentiam, credamqve etiam ad ea, infinita qvæ ſunt, aliqvam fieri poſſe acceſſionem. Cujus rei non tibi, cui hoc certiſſimum eſt, ſed ceteris omnibus indicium volo eſſe, qvod cùm hunc Alexandri Aphrodiſienſis, (ſi verus eſt index,) librum animi causâ è græco interpretatus etiam in publicum edere ſtatuiſſem, neminem habui, cui eum potiùs dicatum vellem,qvàm tibi. Vale. Venetiis,Cal. Jul. M.D.LIV.

M. ANTONIUS MURETUS GEORGIO GOZZIO PATRICIO RAGUSINO S. D. XCII.

Acceſſit & hæc jam demùm, è Mureti Commentariis in Ariſtotelis Rhetorica p. 175. Eſt autem Commentariorum illorum Dedicatoria.

ETſi prudentia è libris hauriri non poteſt, Georgi: dubium tamen non eſt, qvin tractatio ac pervolutatio certi cujusdam generis librorum pluximùm momenti habeat ad prudentiam comparandam. Tales autem ſunt cùm alii,tùm ii præcipuè,qvibus aut hiſtoria peritè & intelligẽter explicata,aut præcepta ad informandam vitam utilia continentur. Jam utroqve in genere apud Græcos qvidem duo mihi videntur excelluiſſe, Xenophon & Plutarchus: è Latinis autem,(nimium fortaſſe mihi ſumo,qvi tantâ de re judicare audeam; ſed ut reprehendendus eſſem,ſi qvaſi judex aut arbiter ſtatuerem: ita licere arbitror,tanqvam unĩ è multis,qvid ſentiam dicere:)ex omni igitur Latinorum ſcriptorum copiâ longè mihi hâc laude ſuprà cæteros Cornelius Tacitus excellere videtur. Qvare iis,qvi literas ita tractare cupiunt,non ut à vitæ muneribus feriati abditarũ rerum & vulgi captum ſuperantium meditatione animum paſcant,ſed ut in hominum conſvetudine & in Reip. adminiſtra-

niſtratiõe verſantes & privatim & publicè cæteris proſint; Vobisq; præſertim, qvi eâ in rep. nati eſtis, qvæ tota veſtro id eſt, nobilium conſilio atq; auctoritate regitur, ejusmodi ſcriptores, præter pauca qvædam Plutarchi, qvæ ad mathematicas diſciplinas, aut ad phyſiologiam pertinent, totos diligentiſſimè cognoſcendos, & in manibus habendos puto. Platonis autem & Ariſtotelis non omnia, ſed utriusq; ea modò, qvæ ad conformandos mores, & inſtitutionem Reip., & ad eloqventiam pertinent. Hoc meo conſilio & alii olim nobiles adoleſcentes uſi ſunt, qvorum etiam nonnulli hodiè magni ac clari in civitatibus ſuis viri uberes ſe ex eo fructûs percipere fatentur: & tu cum maximè uteris, qvi horas tibi qvotidiè aliqvot ſumis, qvas mecum in accuratâ talium ſcriptorũ lectione conſumas. Hoc igitur ſtudio tuo adductus, ſimulqve impulſus amicitiâ ac familiaritate noſtrâ, quæ multis abhinc annis inſtituta ita jam crevit, vix ut qvisqvam ſibi ipſe carior ſit, qvàm uterq; noſtrûm eſt alteri, do dicoq; tibi commentarium in libros Ariſt. de arte dicẽdi, nuper à me, ut commodis Auditorum meorum conſulerem, latino ſermone, ut potui, expreſſos. Cur eum laborem poſt tot alios ſuſceperim, neq; tibi ignotum eſt, & alii ſuo loco ac tempore ſine ullâ in qvemqvam contumeliâ intelligent. Liber quidem ſecundus ejusmodi eſt, ut, ſi ſinguli libri cum ſingulis conferantur, vix ullũ reperiri poſſe opiner, qvi plus ad prudentiam conferat. Tibi autem certò ſcio munuſculum hoc gratiſſimum fore, tum ſuâpte vi, tũ qvòd ab homine tui amantiſſimo proficiſcitur. Ac præter cæteras voluptates, qvas eo relegẽdo capies, illa, ut ſpero, non minima futura eſt, qvòd, qvoties eã partem inſpicies, in qvâ ſummus philoſophus, qvę opulentos ac nobiles vitia comitari ſolẽt, tradit, te, qvi utrâq; re non multos, ne quid gravius dicã, in civitate tuâ ſuperiores habes, omnium tamen judicio ab eis omnibus vitiis longiſſimè abeſſe cognoſces. Mirificâ enim etiam ergà infimos comitatem ac facilitatem perpetuò retinens, ita te geris, ut nobilitatem qvidem pro incitamento, opes autem pro inſtrumento exercendæ virtutis à rerũ omnium præpotenti Deo accepiſſe videaris. Vale. Romæ, Id. Febr. M.D.LXXVII.

APPEN-

APPENDIX EPISTOLARUM XXXI. PAULI SACRATI AD M. ANT. MURETUM:

quæ, ſervato diligenter temporis ordine, petitæ ſunt omnes ex Epiſtolarum Sacrati editione Colonienſi Anni 1583.

E Lib. I. p. 41. I. A. 1562. 5. Id. Septemb.

O Fortunatum atque felicem diem illum, qvo te videre, Murete optime atqve doctiſſime, ac de facie noſſe mihi contigit! Qvâ de re quantum Paulo Manutio debeam, eximio viro, mihi ipſe ſum conſcius. Qvid enim te venuſtius, qvid ſuavius à me deſiderari potuit? Sed neſcio, qvid primum in te admirer, doctrinámne, an humanitatem? Nam cùm hæ duæ res in te plurimùm eniteant: alterâ qvidem longè viciſti eam, quam famâ nominis tui adductus opinionem de te conceperam; alterâ vero aditum mihi ad amicitiam tuam ita aperuiſti, ut magna mihi jam tecum eſſet familiaritas. Sed mittam de doctrinâ dicere, quæ cùm plurimorum ac præclariſſimorum virorum voce celebretur, meum verò judicium ſuperet, non magnoperè laudes meas deſiderat. De humanitate autem tuâ ut verba faciam, coëgit me gratiſſima mihi tui ſummi ergà me ſtudii recordatio. Quid enim prætermiſiſti iis paucis diebus, quibus hîc unà fuimus, quin tuam in me benevolentiam ſignificares? Nam cùm ad te accedebam, ut eos ex te caperem fructûs, qui ex jucundiſſimâ præſtantiſſimi viri conſuetudine percipi ſolent: nonne ita me comiter ac

Digitized by Google

benignè excipiebas, ut interdum ſtudiorum tuorum oblitus, mecum ſuaviter ac jucundè colloquerere? Quæ, Murete optime, me non ſolùm ad obſervantiam cultumq; nominis tui vehementer inflammarunt, ſed etiam in viſceribus ita inhæſerunt, ut nullum (mihi crede) tempus, quamvis te videre, (quod Deus avertat!) ampliùs mihi non liceret, tui memoriam ex animo meo delere unquam poſſit. In quo præclaræ tuæ lucubrationes me quoq; adjuvabunt, quas ad me Venetiis perferendas continuo curavi: eas enim ita ſæpe in manibus habebo, ut imaginem tui quotidiè intuear. Hiſce literis omnia tibi ſignificare volui, ut memineris, te hîc Paulum Sacratum habere tuæ excellenti virtuti ita addictum, ut nulla res tanta ſit, quam tuâ causâ non ſit facturus. Tu quoq;, ut me amare pergas, tibiq; ea de me polliceri, quæ à ſtudioſiſſimo tui expectari debent, magnopere à te peto: facies enim nihil ab eximiâ tuâ humanitate alienum, meq; maximo beneficio afficies. Vale V. Id. Septembr. M. D. LXII. a) Ferrariæ.

E Lib. I. p. 43. II. A. 1562. 3. Cal. Decemb.

Literas b) *ad te proximè dedi, Murete præſtantiſſime, ex quibus perſpicere potuiſti, quanti te facerem, quamq; præclariſſimarum tuarum virtutum amore vehementer incenſus eſſem. Quas quidem ad te perlatas fuiſſe puto, ſed te graviſſimis occupationibus impeditum reſcribere minimè potuiſſe. Non enim adduci poſſum, ut te noluiſſe credam; nec in te, virum ſummâ* c) *integritate, ſuaviſſimisq; moribus præditum, in excolendis præterea amicitiis valdè conſtantem, hujusmodi cadere poteſt ſuſpicio. Me autem ad ſcribendum impulit cum non mediocre jucundiſſimæ conſuetudinis tuæ deſiderium, quâ non*

a) Ita hujus & ſequentis Epiſtolæ annum conſtituo pro 1651. ut propiùs ambæ connectantur cum III. cùm videatur his tribus ſimul, certè præter tertiam alicui, quæ duabus his argumento ſit ſimilis, eâdem epiſtolâ reſpondere.

b) hæ ſunt proximè præcedentes.

c) deeſſe vox hæc, aut ſimilis aliqua, videbatur.

non ſine animi moleſtiâ careo, tum nonnullâ etiam dubitatione, ne forte ex animo tuo effluam. Nam cùm te iſtic tot negotiis diſtrictum eſſe intelligam, ut ſcribendi facultas tibi non detur, quòd ampliſſimus Cardinalis noſter in hâc turbulentâ ob hæreſes tempeſtate operâ tuâ uti maximè velit, cùm tu unus inter omnes & copiâ dicendi, & admirabili doctrinâ excellas: exiſtimavi mihi curandum eſſe, ut meæ tibi literæ reddantur; quæ ſi tuas allicere non poſſint, te tamen certiorem faciant, nunquam ex animo meo tuæ ſummæ virtutis memoriam diſcedere, tibiq; ſuadeant, ne te mei oblivionem capere patiaris. Quas tibi fore gratas ex hoc conjiciam, ſi ex occupationibus tuis tantum temporis ſumes ad ſcribendum, ut me de hoc uno admoneas, me abs te magnoperè diligi. Quod ego ſi à te impetraro, ſicut dulciſſima natura tua, & illa amoris ergà me tui ſignificatio, quam præſens non mediocrem mihi dediſti, ſpem afferunt, me in cœlo eſſe putabo. Sin aliter ceciderit atque opinor, de hâc tamen ſententiâ nihil me dimovere unquam poterit, quin te perpetuò obſervem colamq;, atq; in divinis ſcriptis tuis, quæ mihi ante oculos aſſiduè verſantur, imaginem tuam videam. Vale mi optime Murete, quem nobis DEUS opt. max. incolumem diu ſervet! III. Kal. Decemb. cIↃ.IↃ.LXII d). Ferrariâ.

III.

E lib. I. p. 44. A. 1563. e)

COgnovi ex literis præclariſſimi Viri Pauli Manutii, mihiq; amiciſſimi, te incolumem iſtuc veniſſe. Ex quo nuncio cum tuâ cauſâ incredibilem cepi lætitiam, (is enim es, cujus potiſſimùm ſalus, ob admirabilia, quæ quotidiè, in vulgus prodeunt, ingenii tui monumenta, magnum huic ſeculo decus afferat,) tum etiam meâ. Nam cùm ego cogito, me iſtic præſtantiſſimum Muretum habere, cujus mirâ humanitate effectum

 ſit,

d) annus conjecturæ noſtræ. Vid. ad Epiſt. præced. lit. a.
e) Planè aberat annus. Sed hunc epiſtolæ huic deberi ſuadebit Reſponſoria Mureti.

ſit, ut ei ſim tàm familiaris, quàm optare mihi vix licuiſſet, cujusq. ſtudia in me ſingularia extent: ita, mihi crede, hâc cogitatione oblector, ut in eâ omnes curas moleſtiasq. deponam. Hoc verò, ut pleriq. intelligant, magnâ me tecum amicitiâ conjunctum eſſe, diligenter certè curabo. Quid enim hoc officio uſu venire mihi poterit jucundius atq. glorioſius? At cùm Dei opt. max. benignitate à tali viro gratiam interim, cujus amicitiam multi ſummi viri appetunt: eſt quod eundem orare atque obſecrare non deſiſtam, ut, licet in te ſatis conſtantiæ in colendâ amicitiâ hactenus eſſe perſpexerim, in officio tamen ipſe atque hac optimâ ſententiâ te perpetuò retinere velit, quò ad felicitatem, quam mihi videor ex hâc conjunctione noſtrâ eſſe adeptus, quotidie magis accedat. Ego quidem meâ ſtabili ergà te voluntate operam navabo, ut tuum erga me amorem indies magis provocem; omnemq. meam cogitationem induſtriamq. in eo figam atque locabo, ut me dignum præſtem, quem tuo ſtudio ac patrocinio ſemper foveas. Vale atque Alphonſum Janinellum meo nomine ſalvere jube.

Huic, ſimul & præcedentibus duabus, vel alicui ſimili, reſpondet Muretus lib III. Ep. 12: Neq; te uno. A. 1563. 5. Id. Sextil.

IV.

E Lib. I. p. 47. A. 1563. prid. Cal. Jan.

Reſpondet Mureto ad modò dictam: Neq; te uno.

SI de tui animi conſtantiâ in tuenda amicitia, Murete optime, nonnihil dubitarem: de immutata quoq. tua ergà me voluntate valdè ſuſpicarer, præſertim ſi mei diuturni ſilentii cauſa tibi haud nota eſſet. Verùm integerrimo viro, ac Juriſconſulto optimo Franciſco Martellio per literas mandavi, ut meis tibi verbis hæc referre vellet: multis me negotiis impeditum, nec non adverſa matris meæ valetudine valdè affectum, non tui oblivione, literas ad te dare intermiſiſſe, niſi temeritatis abs te condemnari velim; quòd, cum ego tuam amicitiam magnoperè expetiverim, ac me tuæ benignitati totum adſcribere

bere fuerim profeſſus, nulli autem merito meo, quòd me in amicitiam facilè ac libenter recepiſſes; me meâ culpâ talis ac tanti viri familiaritate carere nunc paterer, ejusq; gratiam effunderem. Cumq; is ad me reſcripſiſſet, ſe ſemel officio amici functum omnia tibi expoſuiſſe: ſuis, mihi crede, literis ita me recreavit, ut, ex animo tuo ne effluerem amplius, ferè ſine timore eſſe cœperim. Ac perſuadeas tibi velim, poſtquam de matris ſalute ſperare, de quâ aliquando deſperavi, eâq; in ſpe penè omnes curas moleſtiasq; deponere cœpi: nihil mihi fuiſſe antiquius, quàm ut graviſſimis elegantiſſimisq; literis tuis reſponderem, quas eo in loco collocaram, ut illæ in conſpectu mihi ſemper eſſent, quotidieq; de meo me officio admonerent. Nam nullum me diem ferè prætermiſiſſe, quin eas legerem, ſi tibi affirmem, vix fortaſſe credas: & tamen verè dicam, in aſſiduâ literarum tuarum lectione ita conquieſcebam, ut dolorem meum valdè lenirem. Quid enim ſuavius, quid iis dulcius in meis maximis moleſtiis accidere mihi poterat? Quas ſcito à me ſummâ diligentiâ ſervatum iri, quò perpetuum tui erga me amoris monumentum extet, poſteriq; intelligant, me cum præclariſſimo viro M. Antonio Mureto, à quo & diligi ſumma eſſet felicitas, maximâ fuiſſe neceſſitudine conjunctum. Tu quoq;, ſi perfeceris, ut promiſſum illud tuum appareat, de quo in literis tuis ad me ſcribis, (nihil enim non conſideratum ex ore tuo exire exiſtimandum eſt,) eum, quem tuæ excellenti virtuti penitus deditum eſſe noſti, perpetuò tibi devinxeris. Quod reliquum eſt, ex literis Lælii Gavardi, optimæ ſpei adoleſcentis, qui cum Paulo Manutio noſtro, viro præſtantiſſimo aliquot menſes fuit, cognovi, te Ariſtot. Ethica publicè legere maximâ atque celeberrimâ Auditorum frequentiâ, tuamq; omnes dicendi vim & orationis elegantiam demirari. Quod etſi mihi minimè novum accidit, quippe qui tuos nervos jam videar perſpexiſſe, miro tamen modo gratum accidit. Itaque animum tuum vehementer probavi, cùm cæteros ſuavitatis ingenii tui atq; doctrinæ ſtatuiſti participes facere: cœpiq; meæ fortunæ ſubiraſci, quæ non iſtic adſim, ubi tua graviſſima atque ornatiſſima verba

 exci-

excipere, reconditosq; tuos ſenſûs tenere poſſim. Ita enim ſum illo nuncio commotus, itaq; tui deſiderio exarſi, ut, ſi unquam me domeſticis curis planè exolvero, ad te ſtatim advolaturus ſim. Interea me amabis, ac ſi quid adhuc in te de meâ ſummâ ergà te obſervantiâ falſæ opinionis reſidet, id totum meâ cauſâ depones. Vale Murete præſtantiſſime, quem DEUS Opt. Max. pro ſuâ benignitate tueatur! Pridie Kal. Januarii ClƆ. IƆ. LXIII.

Reſpondet Muretus lib. III. Epiſt. 13.: E tuo tam diuturno. *A. 1564. 18. Kalend. Febr.*

V.

E Lib. I. p. 51. A. 1564. prid. Id. Oct.

EGo, *Murete optime, æſtivos hoſce menſes literas ad te dare intermiſi, quòd ab æſtu valdè jactarer, nec commodè libros evolvere poſſem, tùm etiam domeſticis curis, quæ eo tempore maximè à ſtudiis animum avocant, vehementer eſſem diſtentus. Non enim exiſtimare debes, me amicitiæ tuæ, quam ut mihi conciliarem, divino quodam munere contigiſſe ſemper [illegible], fuiſſe oblitum, nec humanitatis tuæ eximiæ, quam in excipiendo me comiter & peramanter crebrò ſum expertus. I[illegible] [illegible]rer, ne mihi ipſe deeſſem, Lælio Gavardo, quem [illegible] [illegible]pter ejus ſuaviſſimos mores mirificè diligo, [illegible] [illegible] ut, quotieſcunq; ad te proficiſceretur, meo te [n]omine ſalutaret, meq; tibi de meâ taciturnitate excuſaret. Qu[illegible] ſe conf[illegible]ciſſe, ac ſingularia mea in te ſtudia gratiſſima tibi [illegible], mihi ſignificavit. Quo ipſius facto tunc ita recreabar, ut in cogitatione officii mei redderer etiam negligentior. Venit tandem tempus, quo ad mea me ſtudia referre licuit. Cum primùm igitur ad ſcribendum me contuli, quòd jam noctes me adjuvarent: primam lucubrationem meam ad te miſi, quòd ego te unum pluris faciam, quàm cæteros ſimul omnes, & admirer. Cujus meæ ergà te voluntatis conjecturam ex eo facere potes, quod, cum tua in me ſtudia in memoriam revoco, teq; honoris gratiâ nomina[re] ſolo, (nomino autem*

fere

ferè quotidiè,) ita aſſicior, ut loco ſummæ felicitatis eſſe ducam, quòd me tibi intimum eſſe volueris. Tu quoq; ſi quid in animo tuo opinionis de meâ in ſcribendo negligentiâ forte inſedit, ut protinus ejicias meâ causâ, nec priſtinam tuam humanitatem mihi claudas, te etiam atq; etiam rogo. Quod te facturum cùm ſuaviſſima natura tua, tùm maxima conſtantia mihi pollicetur. Ego, quoad vivam, incredibilem tibi amorem ac obſervantiam, nec non omnia officia, quæ à deditiſſimo tibi expectari poſſunt, ſemper debebo. Vale doctiſſime Murete. Prid. Id. Oct. clↄ. Iↄ. LXIV.

Reſpondet Muretus lib. III. Ep. 14. Puto mirum tibi. *A. 1565, Id. 6. Mart.*

VI.

E Lib. I. p. 66. A. 1565. 6 Id. Mart.

ETſi non cogitabam nunc ad te ſcribere, *Præſtantiſſime Murete, quòd hoc tempore religionis causâ in viſendâ, ut debeo, plebe mihi commiſſâ valdè occupatus eſſem, ſed tuas ego literas potiùs expectabam: Alexandro tamen Canalio, mihi amiciſſimo Collegæ iſtuc proficiſcenti, qui non ſolùm à me petivit, ſed flagitavit etiam, ut meis literis aditum ſibi ad amicitiam tuam aperirem, denegare non potui, quin has ad te darem. Scito igitur, me hanc ſcribendi occaſionem libenter arripuiſſe, ut tibi ſignificarem, me omnia moliri, ut tecum in gratiâ perpetuò ſim. Quanquam in hoc Lælii Gavardi officium certè ac diligentiam valdè deſideravi, quo adjutore ſperabam fore, ut ad amorem erga me tuum quotidie potiùs aliquid accederet, quàm quicquam de eo detraheretur. Sed quid eum ab optimo inſtituto avocaverit, mihi planè conſcius non ſum. Canalio autem mandavi, ut ipſe te meis verbis ſtudioſè ſalutaret, meæq; tuarum præſtantiſſimarum virtutum prædicationis optimus mihi apud te teſtis eſſet. Cujus ſuaviſſimos mores, ſingularem modeſtiam cùm deguſtaveris, non vereor, ne non eum amicitiâ tuâ dignum ſtatuas. Præterea cùm eundem optimis & literis & artibus vehementer delectari compereris, quem*

etiam tibi, dum iſtic erit, ſæpe diſcipulum fore ſpondeo: facilè, opinor, illum inſinuare ſe in conſuetudinem tuam, tibiq́; familiariſſimum eſſe patieris. Quare quod tua ſingularis humanitas benignitasq́; poſtulat, ut tuâ ſponte, nedum à me rogatus facias, libenter Alexandrum in fidem & clientelam tuam recipies, putabisq́;, quicquid in eum officii ac ſtudii contuleris, illud utriq; noſtrûm ita gratum fore, ut pro eo ambo tibi plurimùm debituri ſimus. Vale. Ferrariæ VI. Id. Martii. cIↃ.IↃ.LXV.

VII.

E Lib.II.Ep.70. A.1566.6. Non.Quint.

I*Am diu nihil ad te literarum dedi, Murete præſtantiſſime, eâ ſanè de causâ, ne te, in gravioribus ſtudiis tuis, & in munere præſertim publicè interpretandi impeditum, magis impedirem, nec ante cogitavi ad te ſcribere, quàm Alexander Canalius, Collega meus optimus, me in hanc mentem impulit: cujus adventus certè mihi perjucundus fuit. Ejus enim ſuaviſſimo congreſſu carebam, quo fere quotidie, propter præſtantes ipſius virtutes, libenter fruor. Nam mihi primùm de tuâ eximiâ humanitate ac moribus ſuaviſſimis, de tuâ ſingulari doctrinâ ac dicendi facultate multa narravit, nec non de maximâ virorum doctorum frequentiâ, qui ad te audiendum quotidie confluerent. Quæ quidem mihi nec nova, nec inopinata, quippe qui cognitam omninò ac ſpectatam haberem virtutem ac omnium optimarum artium ſcientiam tuam, ſed gratiſſima acciderunt. Lætor enim mirum in modum, illius meritis, quem ego ſemper admiratus ſum, ex quo tempore intueri ipſum mihi licuit, ſummos ab omnibus honores tribui. Addidit deinde, non obſcura te ſigna illi amoris erga me tui cùm aliàs ſæpe oſtendiſſe, tùm diſcedenti diligenter mandaſſe, ut me tuo nomine ſalutaret. Quo quidem officio dum Canalius ipſe fungeretur, mihi vehementer gratulatus eſt, quòd tanto viro ita cordi ſim, ut ille mei memoriam retinere non ceſſet aliis in rebus occupatus. Quod quanti mihi faciendum ſit, oratione certè aſſequi minime poſſum. Sed tamen, cum ſummâ efferar lætitiâ, quòd in gra-*

tiâ

tiâ apud te ſim, non mihi arrogo, ut merito meo valde abs te diligar, (eſſem enim modeſtiæ oblitus:) totum verò eximiæ ac præſtanti naturæ tuæ tribuo; quæ te etiam adduxit, ut quas proximè ad Canalium literas miſiſti, in iis honorificam quoque mentionem de me faceres. Itaq; cum me ſtudiis indies majoribus ornes, nec gratiarum actioni locum relinquas; referendi autem non modò gratiam tibi, ſed ne vix cogitandi quidem facultas mihi ſit: curabo equidem omni opera, ſtudio, diligentiâ, aſſiduâ quoq; tuorum in me officiorum commemoratione, ut omnes homines memorem me, ac tibi magnopere gratum eſſe intelligant. Quòd ſi ad præclara tua in me merita hoc quoq; acceſſerit, ut promiſſum exolvas, quo jampridem teneris: fateor, me tibi ita devinctum fore, ut nemini unquam me plus debiturum eſſe profitear. Perge igitur me amare, quando totus tuus ſum. Ego enim ſummâ obſervantiâ amori tuo certè reſpondebo. Vale, Murete Ornatiſſime, quem præpotens Deus incolumem ac ſalvum diu ſervet! Ferr. VI. Non. Quin. cIↄ.Iↄ.LXVI.

Reſpondet Muretus lib III. Ep. 15: Etſi ſeriùs ad te, *A. 1566 4. Id. Oct.*

E Lib. II. p. 72. VIII. A, 1566. Id. Oct.

Scripta antequàm reſponſoriam Mureti, de quâ modò dictum, acciperet.

QVantum acceperim dolorem ex diſceſſu hinc tuo, Murete præſtantiſſime, ex eo facilè pro tuâ ſummâ prudentiâ judicare potes, quòd poſtea ita affectus fui, ut ne literas quidem ad te dare potuerim. Sed, mihi crede, ita dolui, quòd è conſpectu meo quaſi fugiens evolâſti, ut majorem nullâ ex re, quæ mihi unquam acciderit, moleſtiam traxerim. Careo enim cùm dulciſſimæ conſuetudinis tuæ fructu, quem maximâ animi cum voluptate quotidiè ferè guſtabam, dum vix diem intermittebam, quin te convenirem: tùm ſuaviſſimo congreſſu doctiſſimisq; ſermonibus tuis, quorum mirâ ſuavitate, cùm mecum eſſe, bis terve domi meæ unà cum Jacobo fratre haud gravatus eſſes, ita detinebar, ut niſi nos dire-

Digitized by Google

diremiſſet tempus & hora, me abs te avelli minimè paſſus fuiſſem. Ac ut nunc de tuâ multâ humanitate ac moribus eximiis dicere mittam, quibus nusquam mea par erit oratio: quid dicam de ſummis tuis in me ſtudiis, de tot ac tantis amoris & benevolentiæ ſignis; quæ maxima mihi dediſti, ut me tibi vehementer gratum eſſe nemo non perſpiceret? Quæ cùm mihi veniunt in mentem, tunc mirum in modum angor, tantum ſolatium repente mihi ereptum fuiſſe. Sed tu, quòd acerrimo ingenio ac ſingulari judicio tuo futura longè provides, non mediocrem ſummo dolori meo medicinam adhibuiſti, cùm ea ad Alexandrum Canalium ſcripſiſti, quæ hanc animi mei ægritudinem valdè levarunt. Oſtendis enim in literis tuis, meam ſummam erga te obſervantiam magnoperè tibi gratam extitiſſe, teq; nunquam mei memoriam depoſiturum, ſed ſemper in eorum, quos unicè ac ſingulariter amas, numero habiturum eſſe affirmas. Quarum etiam humanitatem literarum Canalius ipſe ſuavi ſermone ſuo ſubſecutus eſt: ita enim mecum & mirabiliter ſentit, & palam prædicat, ut te admodùm colere præ ſe ferat. At reliquiæ doloris me exercent, Murete optime: (tuæ enim incredibilis comitatis, conditæ magnâ gravitate, non mediocre mihi deſiderium reliquiſti:) impedire tamen non potuerunt, quin has ad te darem. Dum enim tecum colloquor, teq; cogitatione complector abſentem, omni mærore animi ferè mihi ſolutus videor. Quas tibi fore non ingratas, qualescunq; eæ ſint, ex hoc conjiciam, ſi tu ad alia tot tua in me officia hoc quoq; addideris, ut tuarum me literarum ſuavitate oblectes. Quod ſi impetrabo, non ſolùm omni me moleſtiâ liberabis, ſed tanto etiam gaudio afficies, ut me revixiſſe putem. Vale, ætatis noſtræ decus. Ferrariæ Id. Octobr. cIↄ. Iↄ. LXVI.

Reſpondet Muretus lib. III. Ep. 16. At ita mihi omnia. *A. 1566. 12. Cal. Nov.*

E Lib.

IX.

E Lib. III. p. 138. A. 1566. prid. Cal. Nov.

Prima hujus Epiſtolæ verba, quin ſimul ad tres Mureti reſpondeatur, dubitare nos non ſinunt. E quibus ſuſpicor duas eſſe lib. III. Epiſt. 15: Etſi ſerius ad te: *&* 16: At ita mihi omnia: *tertiam periiſſe nobis opinor, italicè ſcriptam fortaſſe.*

ACcepi tres abs te Epiſtolas, Murete præſtantiſſime: quæ tantâ me lætitiâ affecerunt, ut omnem, quem ex diſceſſu hinc tuo non mediocrem ceperam, dolorem prorſus abſterſerint. Eæ enim leporis omnis ac venuſtatis adeò plenæ ſunt, ut te ipſum in illis contemplans mente ſemper complectar & oſculer. Itaq; cùm proximè illius fratris obitu, qui omnia ferè negotia iſtic noſtra gerebat, vehementer affectus fuerim, in lectione literarum tuarum ita conquievi, ut omnes ſollicitudines curasq; omnem denique mærorem depoſuerim. Quòd ſcribis, neminem mihi abs te præpoſitum iri, quem illius Orationis, quam ſuperioribus diebus in Senatu iſtic publico ad Pontificem habuiſti, participem facias: quanti hoc tui in me amoris indicium à me fieri debet, & quotidiè prædicari? Sed cùm tu de ſingularibus tuis in me ſtudiis me perpetuò tacere magnopere cupias: nonne cum tibi pareo, cujus ex voluntate omnia me facere decet, officio meo maximè ſatisfecero? Unum tamen hoc à me non impetrabis, ut ſilentio prætercam, quòd ſtatueris in ſcriptis tuis, ut in extremis tuis literis (f) affirmas, apud poſteros teſtatum relinquere, quantum me dilexeris: non enim inſignis tuæ ergà me benevolentiæ ſignificatio id patitur. Nec eò dico, quòd mihi perſuadeam, me tam propenſam tuam in me

f) legitur hoc prope finem Epiſtolæ 15. At hæc ſequentis 16. comparatione extrema non eſt, ſi tempora ſequimur adſcripta. Aut ergò Muretus erravit in adſcribendis temporibus: aut Sacratus in numeranda extrema; aut nobis de 16. quaſi cui hic reſpondeatur, planè tacendum fuit.

me voluntatem dicendo æquare poſſe: ſed hâc de re eos, qui utriq; noſtrûm maximè amici ſunt, (ut fratres mittam,) celare non queo, quin te mihi admodùm favere intelligant. Qui ut forte me ambitionis arguant, quòd te mei ſtudioſum eſſe gaudeam: illud quidem affirmare non poterunt, ut hoc meæ ergà te obſervantiæ, meisq; in te officiis à te debitum mihi eſſe arrogem, ac non totum eximiæ præſtantiæ naturæ tuæ acceptum referam. Quorum è numero cùm præcipuus ſit Alexander Canalius noſter, qui eſt & mearum cogitationum & conſiliorum particeps ac ſocius: eum ſuavitate literarum tuarum privare fas non eſſe putavi; quippe qui totus nomini tuo valde addictus eſt, vixq; mihi concedit, ut ſe in te colendo vincam. E cujus literis cauſam tarditatis meæ in ſcribendo jam cognoſcere potuiſti, ſicuti ex iis, quas ad eum miſiſti, te abundantiâ quadam amoris ea mihi attribuere perſpexi, quæ cùm in me perexigua, in te verò ſumma ſint, à me tamen narrari minimè pateris. Sed Alexander, (credo,) cauſam meam tuebitur. Nunc illud exploratum habeas velim, Edictum illud Pontificium, quod ad me pro tuâ liberalitate miſiſti, valde mihi gratum extitiſſe. Cui ut obedire aliquâ ex parte valeamus, divinum nobis auxilium vehementer expetendum atq; implorandum eſt: nam, ut illud nos in hoc mundo vitam degentes atq; aſſiduè verſantes penitus exequamur, vix optare debemus. Tu ut me tuâ gratiâ fovere pergas, magnopere abs te peto. Vale. Ferrariæ, prid. Kalend. Novemb. CIↃ. IↃ. LXVI. g)

X.

E Lib. II. p. 84. A. 1567. 16. Kal. Sext.

Etſi complures dies, Murete optime, literis tuis carui, quod te maximis occupationibus diſtrictum eſſe, non mediocri mihi fuit argumento, cùm tu in ſcribendo impiger eſſe ſoleas: intereà tamen non ſivi tui mentionem unquam intermitti. Ego enim cum Raludino & Canalio in aliquem de te ſermonem fere

g) Exaratus annus erat 1572. Pro hoc poſuimus è conjecturâ noſtrâ 1566. quòd eodem anno ſcriptæ Epiſtolæ, ſaltem reſponderi hic videretur.

Digitized by Google

ferè quotidiè incidebam. Quid enim ſuppètere nobis uberius poterat, quàm de tuâ eximia virtute diſputatio? Redditæ tandem mihi fuerunt ab Hercule Faccio literæ tuæ, unà cum Oratione, quam pro Rege Poloniæ habuiſti h). *Quibus lectis à riſu abſtinere non potui, nec ſatis mirari, quî tàm brevem tamq; novam omnibus uno temporis puncto amicis tuis ſatisfaciendi rationem iniiſſes: nec aliter Collegis meis optimis uſu venit, quos lectionis literarum tuarum continuò feci participes. Quare mihi, qui te, quantum fert ingenii mei tenuitas, imitari ſtudeo, dabis hanc veniam, ut in hoc quoq; laconico ſcribendi genere te auctorem ſequar. Orationem tuam ſcito ab omnibus nobis non ſolùm probari vehementer, ſed ſummis etiam laudibus efferri, nec tamen abs te vinci opinionem de te noſtram, qui à ſummo ingenio tuo excellentiq; doctrinâ majora etiam expectamus. Vale. Canalius, Jacobus frater meus, cæteriq; amici perpetuam tibi incolumitatem ac felicitatem cupiunt, multamq; tibi ſalutem dicunt. Ferrariæ, XVI. Kalend. Sextil. cIↃ. IↃ. LXVII* i).

XI.

E Lib. I. p. 78. A. 1567. 4. Id. Decemb.

Ego ad te literas jamdudum dediſſem, Murete præſtantiſſime, ex quibus intelligeres, me in crebrâ tui nominis commemoratione conquieſcere, niſi magna me diu ac multum detinuiſſet valetudinis infirmitas. Nullâ enim majori, mihi crede, voluptate affici ſoleo, quàm cùm per literas tecum colloquor, dum tuo jucundiſſimo conſpectu frui non poſſum. Quòd cùm per corporis imbecillitatem perficere hactenus mihi non licuerit, egi ſæpe per literas cum Nicolao Thalamio, morum ſuavitate ac doctrinâ prædito, mihiq; amore & amicitiâ conjunctiſſimo, quas ad eum alienâ manu ſcriptas miſeram, ut ſalutem meo nomine tibi nunciaret,

h) Eam vide ſupra Vol. I. Orat. 14. p. 127. habita A. 1567. Ut adeo credibile ſit hunc eundem annum etiam huic epiſt. deberi.

i) jam dixi cauſam hujus anni. Legebatur alias 1569.

ac me tui ſtudioſiſſimum eſſe , tuarumq; excellentiſſimarum virtutum cultorem egregium ſignificaret. Quod illum facere non deſtitiſſe ex ipſius literis cognovi. Non enim tam laborabam, ut priſtinam ſalutem reciperem, quàm ne tanti viri gratiam, quam mihi non merito meo ullo, ſed ejus bonitate ac liberalitate conciliaram, penitùs effunderem. Jam verò, ſtatim ut ex morbo convalui, perbreves has ad te ſcripſi, ut ad reſpondendum te provocarem. Quas tibi ex eo gratas fuiſſe perſpiciam, ſi, cum lectionis publicæ vacatio tibi fuerit; (ita enim æquitas ac modeſtia poſtulat,) exoptatiſſimas literas tuas accepero. Vale, meq; ut conſuevisti, ama. Ferrar. IV. Id. Dec. cIↄ. Iↄ. LXVII.

Reſpondet Muretus lib. III. Epiſt. 17: Quod nunquam antea. A. 1567. 13. Cal. Jan.

XII.

E Lib. II. p. 80. A. 1568. 15. Cal. Dec.

EGo ad te jamdiu non ſcripſi, quòd te ab urbe abeſſe audieram, & eſſe Tibure cum ampliſſimo Cardinali tuo. Sed Nicolao Thalamio, tui ſtudioſiſſimo ſæpe mandavi, ut, quotiescunq; cognoſceret, te in urbem rediiſſe, meis te verbis ſalutaret, ac me apud te in gratiâ poneret. Qui me per literas certiorem fecit, ſe ma[ndata tu]a meâ diligenter curaſſe, perſpexiſſeq; me à te magnopere [d]iligi. Itaq; Nicolai humanitas ac diligentia (fateor) me in fungendo munere meo negligentem reddidit. Nam cùm eum iſtic haberem, cujus operâ atq; induſtriâ pro veteri meâ cum eo amicitiâ uti liceret, officii mei ferè oblitus ſum. Acceſſit, ut negligentior factus ſim, quòd diſtillatione valdè moleſtâ complures dies laboravi, quæ & facultatem ſcribendi mihi eripuit, & voluntatem abjicere impulit. Proximè verò ab eo admonitus, in animo tibi eſſe, longiores ad me literas mittere, tanquam è gravi ſomno, mihi crede, excitatus ſum. Timui enim, ne anteverteres, quod ab inſtituto meo prorſus alienum fuiſſet. Nam cùm mihi in optatis ſit, divina tua ſcripta ſemper legere: ſoleo te aliquâ puſillâ epiſtolâ inter-

interdum laceſſere, quo te alliciam ad ſcribendum, capiamq; ex literis tuis eam voluptatem, quæ ex illius, qui omnibus ingenii gloriâ antecellit, doctrinâ percipi poteſt maxima. Quare quoniam meus ita faciendi mos eſt, hæc ad te ſcripſi, primùm at quæ Thalamio recepiſſes, in memoriam redigerem: deinde ut ſignificarem tibi, ſi unquam aliàs, nunc præcipuè vigere nomen tuum, nec à me ullum ferè diem ſine tuarum eximiarum virtutum mentione intermitti. Quid enim me magis delectat, quàm meus cum amicis de illo ſermo, quem propter ſummam humanitatem tanti facio, quàm quem maximi, & propter magnarum ſcientiam artium mirum in modum admiror? Te verò in amore mihi reſpondere, quanto afficiar gaudio, tu, qui ſensûs meos jam cognitos habes, facilè judicabis. Perge quidem, ut facis: pro hoc enim in me ſtudio perpetuò tibi debiturus ſum. Vale, ætatis noſtræ decus. Ferrariâ. XV. Kal. Dec. cIↃ.IↃ. LXVIII.

XIII.

E Lib. II. p. 81. A. 1569. Non Jun.

VEreor interdum, ne dum literas tuas expecto, quæ me de ſtatu tuo erudiant, interim te mei capiat oblivio: idq; ut caverem, omnibus officiis, quæ à me tribui amicitiæ noſtræ potuerunt, diligenter curavi. Quòd ſi temporis diuturnitate id accidere haud poſſe arbitrarer, non te literis nunc obtunderem, in ſtudiis apprimè occupatum, præſertim cùm nullum ſcribendi argumentum mihi ſuppetat, uno hoc excepto, quòd valdè timeo, ne Paulus Sacratus è tuâ memoriâ invitus elabatur. Niſi enim hunc ſcrupulum mihi evelleris, nihil ampliùs amoris erga me in te reſidere arbitrabor. Te verò à me indies pluris fieri etſi nihil eſt quod dubites, id tamen teſtibus permultis planum tibi faciam, Canalio inprimis ac Alberto Lollio, qui te valdè obſervant atque admirantur. Teſtificabuntur enim ii, nunquam Mureti mei ſuaviſſimi memoriam ex animo meo diſcedere. Nam nullum, mihi crede, tempus prætermitto, multa de te cum Canalio verba faciendi, mirabiliterq; loquendi: magnopere enim in tuo nomine acquieſco. Tu quoq; ſi

ſi non paſſus fueris te mihi in ſuſpicionem tuæ de me oblivionis venire, verùm oſtenderis, meæ admodùm in te propenſæ voluntatis recordari, non ſolùm me vehementer recreabis, ſed magnâ etiam voluptate perfundes. Vale. Ferrar. IV. Non. Jun. k) cIↄ. Iↄ. LXIX.

Huic & præcedenti reſpondet Muretus lib. III. *Epiſt.*18. Non puto me tibi. *A.*1569.18.*Cal. Quint.*

XIV.

E Lib.II.p.111. A.1570.4. Non. Jan.

QVantum de tuâ ſummâ humanitate ac ſuaviſſimâ naturâ mihi pollicear, Murete optime atq; doctiſſime, ex eo conjicere potes, quòd cùm ſcribendi officium jam diu tibi debitum intermiſerim, me tamen excuſare minimè velim: id enim inveteratam jam amicitiam noſtram & multis benevolentiæ indiciis utrinq; cultam haud deſiderare puto. Ac quoq; narratione cauſarum ſilentii mei ſuperſedeo, quòd eas à Nicolao Thalamio, intimo ac familiari meo audire potuiſti: ad quem proximè ſcripſeram, me in maximis eſſe moleſtiis, præſertim ob infirmam & periculoſam matris valetudinem, eiq; mandata dederam, ut te domum ſalutatum veniret, ac tibi de meâ in te fide & obſervantiâ incredibili ſponderet. Quo igitur argumento utar? inanibusne literis tibi obſtrepam; qui altiſſima divinoq; tuo ingenio maximè digna quotidie meditaris? Tantùm dicam, me ex ejusdem Thalamii literis cognoviſſe, memoriam mei apud te admodùm vigere, atq; abs te adeò multa de me prædicari, ut tuus non mediocris in me amor facilè perſpici poſſit. Quorum alterum me vehementer etiam atq; etiam delectaſſe non inficior; (nam me beatum eſſe puto, quòd in animo tuo inſideam, nec majus quicquam abs te tanto viro expectare auſus unquam fuiſſem;) alterum verò, ut ea mihi tribuas, quæ ſi in me agnoſcerem, ad ſummam felicitatem profectò nihil addi poſſet, ab abundantiâ quadam amoris & humanitatis proficiſci, ut, quæ tua ſunt propria, cum aliis communi-

k) ita malo, quàm *Jann*. Suadet tempus reſponſoriæ.

Digitized by Google

municare velis, nemo eſt qui ambigat. Quis eſt enim, qui aut ignoret, perpaucos reperiri, qui doctrinam atq; eloquentiam admirabilem cum eximiâ morum ſuavitate comitateq; conjunxerint & copulaverint; inter eos autem te præcipuum eſſe non æque omnibus conſtet? Sed hæc mittam: nam te laudes tuas non libenter audire, imò ab hoc ſcribendi genere animum tuum abborrere jam diu exploratum habeo: & me præſtantiſſima animi tui bona ac merita tua oratione aut ullâ dicendi facultate æquare non poſſe, cunctis eſt perſpicuum. Reliquum eſt, ut te orem atq; obſecrem, ne Pauli tui memoriam conſervare deſiſtas, ſicut tua excellens virtus non patitur, ut de te dubitem. Perſuadeas enim tibi velim, in te colendo me parem unquam habiturum eſſe neminem. Vale ætatis noſtræ decus. Alexander Canalius, qui te plurimùm obſervat, multam quoq; tibi ſalutem adſcribit. IV. Non. Januarii CIↃ. IↃ. LXX.

Reſpondet Muretus lib. III. Epiſt. 19: Heri accepi à te. *A. 1570. 15. Cal. Febr.*

XV.

E Lib. III. p. 123. A. 1571. 10. Cal. Jun.

Cum diu me ſiluiſſe, mihi venit in mentem, Murete eximie, vehementer pudet me tantâ in ſcribendo negligentiâ uſum fuiſſe, ut me tanquam minus ſtudioſum tui, ac tuorum in me officiorum parum memorem jure reprehendere poſſis. Ac niſi ſingularis humanitas ac dulciſſima natura tua me recrearent, quæ mihi ſpem non modicam oſtendunt fore, ut de tuâ priſtinâ in me benevolentiâ nihil imminuatur: eſſem in magno timore, ne ex animo tuo penitùs effluxiſſem. Sed quam ceſſationis meæ excuſationem habere poſſum, quæ me tibi conciliet? An in terræmotum, qui tantam huic civitati cladem perniciemq; attulit, quiq; nos magnopere vexavit, & quotidie vexat, culpam transferam? At Philippus Sacratus, frater meus eã omnino abs te accipiendã eſſe negabit, quòd is paulò antè me literis ſuis ter admonuerit, ut maximas tibi gratias de illâ ſummâ amoris erga me tui ſignificatione agerẽ, cũ ampliſſ. Patrono

tuo eloquentiâ mirabili perſuaſiſti, vel potiùs eum impuliſti, ut munus illud nobis ab Epiſcopo Carpentoracti miſſum, quod ipſius familiares in gazam recondiderant, libenter reſtitueret. Quod præclarum factum tuum fratri meo tàm gratum atque jucundum extitit, ut ſe & amantiorem mei & amiciorem exclamaret, à me haberi neminem. An ſegnitiem inertiamque mihi obſtitiſſe dicam? Utrumque mihi crede, magno impedimento fuit. Nam cùm ego meditarer, quo potiſſimum argumento uti deberem, ut ſingulari tuo in me ſtudio aliquâ ex parte reſponderem, animadverteremque, (ut ſoleo,) me ad ſummum virum & acri judicio præditum ſcribere, diutiusque in hâc cogitatione immorarer: ecce terræmotus ab omni aliâ curâ animos noſtros ad maximum timorem traduxit, atque in hortos migrare compulit, de quo multa te audiſſe credo. Nec ſtudiis meis vacare mihi licet, quòd ab eo adhuc affligamur, &, quis exitus futurus ſit, planè ignoremus. Itaque verum ingenuè fatenti facilè opinor erratum condonabis. Non enim hoc accidiſſe oblivione tui, vel meæ erga te obſervantiæ imminutione ullâ exiſtimare debes: quòd alterius quidem teſtes mihi ſint Paludinus noſter, (qui jam dudum, Româ cum veniſſet, me tuo nomine ſalutavit,) & Canalius noſter, tui ſtudioſiſſimi, quibuſcum de te ſæpe mentionem facio ſermoneſque habeo tuâ excellenti virtute digniſſimos. Alterum verò ſat ſcio te adduci non poſſe ut credas: non enim te latet, jam diu me omnem cogitationem in eo fixiſſe, ut gratiam abs te inirem, meque in tuam familiaritatem inſinuarem. Quæ cùm ita ſint, ignoſce mihi quæſo, ſi juſtam tibi do excuſationem, & fac ad amorem erga me tuum aliquid potiùs additum, quàm quicquam detractum eſſe ut intelligam. Nam ſi facilitatem & humanitatem tuam in hoc etiam exercueris, ut me aliquo literarum genere in hâc calamitate conſoleris: tantum ex hoc pio tuo officio voluptatis capiam, ut omnem timorem abjiciam, & exultare lætitiâ ac triumphare gaudio incipiam. Vale, ætatis noſtræ decus. Ferrar. X. Kal. Junii cIↃ.IↃ.LXXI.

E Lib. III. p. 126. XVI. A. 1571, 11. Nov.

Reſpondet Mureto ad lib III. Epiſt. 20, Scripſi nuper juſſu. *A. 1571. Id. Aug.*

Literæ

Literæ tuæ quàm gratæ atq; jucundæ mihi extiterint, quibus non modicam mihi conſolationem adhibuiſti, Murete doctiſſime, oratione exprimere nequeo. Carmina verò, quæ ad me miſiſti, cumulum mihi gaudii attulerunt. Quid enim elegantius, quid ſuavius, quid venuſtius? Itaq; non ſemel ea legi, ſed ſæpe ac ſæpius perlegi. Nec hoc contentus exclamavi; O beatum Tibur, cui tantum laudatorem habere contigit! Quæ civitas huic æquanda eſt, poſtquàm ſummus ille Muretus eam celebrare cœpit? Non eſt profectò, qui Mantuæ aut Veronæ invideat. Nec putes, me unum ita judicare. Doctiſſimus Montecatinus, cujus te judicium extimeſcere joco dicis, ita ſentit, de teq; mirabiliter prædicat. Martellius noſter optimus atq; prudentiſſimus te admiratur, Tiburiq; maximè gratulatur. Quid de Paludino dicam? qui ut primùm guſtavit carmina tua, ad te ſcripſit, binasq; literas dedit, cum adhuc infirmâ eſſet valetudine: ex cujus literis illius judicium de ipſis perſpicere potuiſti. Canalius autem noſter, qui à civitate menſem fere abfuit, quiq; tarditatis mearum literarum auctor eſt, te eum eſſe affirmat, à cujus divino ingenio ut quotidiè majora proficiſcantur, expectare cuncti debeamus. Cæteros quamplures mitto, quos tuarum lucubrationum participes facere ſoleo: ii enim te in cœlum ferunt. Deniq; omnes unâ voce fatentur, ampliſſimum Patronum tuum tibi plurimum debere, quòd facta ejus ſcriptis tuis prudentiâ plenis præclara admodùm atq; illuſtria reddas. Ego verò immortales tibi gratias ago, quòd me hoc eximio munere affeciſti, quodq; exaratos præſertim manu tuâ ad me verſus tuos miſiſti, ut tuus præcipuus in me amor vel maximè appareat: optoq; talem me erga te præſtare, quem ſæpe & libenter maximis ſtudiis tuis ornes. Nam etſi non factis nec re ipſâ, at certè animo ac mirifico tuarum præſtantiſſimarum virtutum cultu tua in me beneficia ſuſtinere conabor. Vale. Ferrariæ XI. Nov. cIↄ. Iↄ. LXXI.

E Lib. III. p. 134. XVII. A. 1572. 4. Non. Febr.

Reſpondet Mureto ad lib. I. Ep. 22. Feci nuper neſcio. *A 1571. 7. Cal. Jan.*

ACcepi orationem tuam, Murete humaniſſime, eamq; ſtatim legi ſemel atq; iterum, quæ ita me delectavit, ut nihil ipsâ dulcius ac venuſtius, graviusq; unquam deguſtaverim. Feci deinde ſic ut juſſiſti, ut illam cum Paludino, Canalio ac doctiſſimo Montecatino communicarem. Quæ cauſa fuit, ut tardiùs ad te reſcripſerim quàm putaram. Ac Paludini quidem ſenſum ex illius literis jam percipere potuiſti, qui differre noluit, ut in eundem faſciculum meas adderem. Alexander autem Canalius in eâdem perſtat ſententiâ, ut ſuam de te opinionem vincere haud valeas: ita enim de te ſentit, ut nihil in lucem edas licet divinum, quin ex tuo admirabili ingenio acerrimoq; judicio majora quotidie manare poſſe affirmet. Non potui verò cum eximio Montecatino ſermonem habere, quòd is maximis negotiis diſtrictus ſit: totum enim ſe aulæ dedidit. Ad quem cùm miſiſſem orationem, jam ante ab eo perlectam fuiſſe nuncius mihi retulit. Ego deniq; multos viros doctos ac mihi amiciſſimos feci lucubrationis tuæ participes, qui te omnes uno ore celebrant, & in cœlum efferunt, fatenturq; quotquot de hâc victoriâ aliquid conſcripſere, qui ſanè permulti ſunt, cunctos abs te in hoc argumento longè ſuperatos fuiſſe. Ac meum quidem judicium quale ſit, audiſti. Non enim cogitata mentis eloqui audeo, quòd ſæpe mihi ſignificavit Canalius, abs te meam præſtantiſſimarum tuarum virtutum commemorationem ferri non poſſe, utpote à naturâ tuâ alienam. De tuo tamen in me ſtudio ut ex omnibus, qui amore ac familiaritate tibi conjuncti ſunt, me potiſſimùm elegeris, quem ornares hoc honore, ac tàm divino munere donares, an ſileam? an non maximas tibi gratias agam? Equidem cùm mihi valdè glorioſum ſit, te talem, qualem haud ſcio aptare neminem, mihi amicum eſſe; ejuſdemq; in me benevolentiam conſervare meâ multum referat; & tuis in me meritis verbis, nedum reipsâ, ſatisfacere non valeam: ſemper tamen gratiam tibi ſummam habebo dum vivam, & cum cæteris communibus amicis tuæ ſingularis in me humanitatis ac benignitatis prædicatione efficiam profectò, ut ii me dignum judicent, apud quem tot ac tan-

ta

ta officia collocare perſeveres. Vale, ætatis noſtræ decus. Ferrar. IV. Non. Febr. cIↄ. Iↄ. LXXII. 1).

E Lib. III. p. 147. XVIII. A. 1573. 9. Cal. Febr.

SCio partes meas fuiſſe pro noſtrâ veteri amicitiâ, ut te de morte ampliſſimi Patroni tui conſolarer, quamvis non ignorarem, in te ſatis eſſe animi conſtantiaq;, ut adverſa fortiter ferres: ſed in eo ſtatu eram, ut ego ipſe conſolatione non mediocri egerem. Quantum enim dolorem acceperim ex obitu Philippi fratris mei, in cujus amore magnopere conquieſcebam, tu inprimis, qui eum noſti, exiſtimare potes. Nec illud me angit ſolùm, quòd fratre privatus ſum, ex cujus humanitate & optimis moribus omnia mihi jucunda accidebant: verùm etiam, quòd eo careo, qui apud te me in gratiâ ponebat, & ſi quando in colendâ amicitiâ noſtrâ negligentior fuiſſem, me tibi adeò excuſabat, ut pro tuâ ſingulari humanitate ac benignitate nihil de tuâ in me benevolentiâ imminutum eſſe videretur. Quid autem, ſi adhuc viveret? nonne in hoc graviſſimo caſu tibi affuiſſet, à me quoq; admonitus, atq; coràm, quanti te faceret, declarâſſet? Quæ illius officia quàm grata ac mihi accepta eſſent, ego, qui tuam familiaritatem ſemper appetivi, ſum mihi ipſi conſcius. Quare ſi tibi parva nunc amoris atq; obſervantiæ erga te meæ ſigna dediſſe videor, quamvis exploratum haberem, te tanti viri jacturam æquo animo & ſapienter ferre: domeſticum tamen dolorem meum ab hâc cogitatione me hactenus avocaſſe exiſtimes velim. Cui ut tuis ſuaviſſimis literis aliquam medicinam adhibere velis, ex quibus intelligam quoq;, te voluntatem eam, quam erga me ſemper habuiſti, retinere, nec ob taciturnitatem meam immutatam eſſe, te rogo. Iis legendis maximâ certè conſolatione afficiar. Denique ſi me certiorem feceris, quid agas, quidq; acturus ſis, magnum te in me beneficium contuliſſe putabo. De tuo enim ſtatu ſcire aveo.

 Vale,

1) perperam impreſſum erat 1571. Illam certè victoriam, de quâ Mureti Orationem acceperat Sacratus, Octobri menſe An. 1571. reportatam à Turcis fuiſſe conſtat è Calviſio.

Vale, ætatis noſtræ decus. Ferrariæ. IX. Kalend. Februar. cIↄ.Iↄ. LXXIII.

E Lib. III. p. 148. XIX. A. 1573. 3. Non Febr.

IAm ſcripſeram ad te, Murete doctiſſime, ac literis meis tibi ſignificaveram, quo in deſiderio eſſem te tuo ſtatu intelligendi, cùm mihi allata eſt oratio tua. Ex cujus lectione tantum voluptatis cepi, quòd erat Mureti, illius celeberrimi viri, ut me ſatiare non potuerim. Sed nuncius ille literas tuas mihi non reddidit, quod mihi fuit ſummæ occupationis tuæ argumento m). *Non enim ſoles aliquam ad me lucubrationem mittere ſine aliquâ, ſaltem brevi, epiſtolâ tuâ. Quam certè expectabam, ut, qui tuus ſtatus eſſet, ex eâ cognoſcerem. De inſitiis neſcio quid dixit, ac ut promiſſa patrarem, in memoriam redegit. Quæ admonitio magnum, mihi crede, nobis riſum movit, (aderat enim & Canalius, cùm hæc tuo ille nomine nunciavit,) nec eum tenere potuimus. Oſtendis enim te dubitare, ne te oblivioni mandemus: cùm contrà conemur nos, omniaq; moliamur, ne ex animo tuo effluamus. At nos quonam pacto ex memoriâ Muretum deponere poſſumus, cujus mirâ ſuavitate antea ſumus delectati, & nunc quotidie de illius ſingulari virtute ſermonem habemus. Ego quidem & Canalius, cùm de te mentionem facimus, ita afficimur, ut te abſentem perinde ac præſentem animo complectamur. Et cùm non liceat nobis tuo dulciſſimo conſpectu frui: quâ majori poſſumus delectatione perfundi, quàm cùm de te jucunda audimus, aut nonnulla divini ingenii tui monumenta legimus? Quod ut nobis ſæpe uſu veniat, ad Kal. Aprilis inſitia ad te mittemus, quæ, quotiescunq; guſtaveris, & teſtatum apud te relinquant, quanti te faciamus, & memoriam nominis noſtri renovent. Reliqvum eſt, ut certò ſcias, hanc unam in animo noſtro verſari cogitationem, ut gratiam à te inea-*

---

m) Credidit itaque Sacratus, Muretum orationi, quam mittebat, nullas addidiſſe literas. Scripſiſſe ſe tamen Muretus ait lib. III. epiſt. 23. (E quâ ſimul intelligis, Orationem eam fuiſſe, quæ Voluminis I. legitur 22. p. 189.) Exhibitæ ergò Sacrato iſtæ literæ non ſunt: aut Muretum fefellit memoria.

ineamus, teq; ad ſcribendum provocemus. Quod ſi abs te impetraverimus, poſtquam ampliſſimo Patrono tuo n) *orbatus es, ut nos certiores facias, quæ tua vitæ ratio futura ſit, an libera, an ampliſſimo alteri addicta : ita nos tibi devinxeris, ut tui prorſus ſimus. Vale III. Non. Febr. cIɔ.Iɔ. LXXIII.*

E Lib. III. p. 150. XX. A. 1573. 3. Id. Oct.

M*Iror cur tam diu ſileas : nihil enim de te audio, nec lucubrationem ullam tuam lego, & in quo ſtatu ſis, quod meâ multum ſcire refert, adhuc ignoro. An forte mihi ſubiratus es, quod penſionem non ſolverim? Non enim te puto exſpectare meas literas, cùm poſt obitum ampliſſimi Patroni tui binas* o) *ad te miſerim, ad quas nunquam reſpondiſti. An verò cogitationes maximæ atq; ita graves verſantur in animo tuo, ut hæc noſtra minimè cures? Nam te aliquo morbi genere laborare non arbitror. Tu enim is es, quem cùm omnes admirentur, nonnulli amici mei de te, ſi quid periculi eſſet, ad me perſcriberent. Itaq; cauſam, quæ te à me abalienarit, ſive te hoc perpetuo ſilentio uti tibi perſuaſerit, cùm divinare non valeam, nec artem hanc profitear : ſtatui his te literis laceſſere, (ſi forſan tuas eliciam,) ex quibus cognoſcas, me valdè mæſtum eſſe, quòd vereor, ne eum, quem ſemper mirificè colui, atq; admiratus ſum, mihi immutatum eſſe intelligam. Sed tu, qui humanitate excellis, ſi eâdem es, quâ ſoles, erga me voluntate, (nec enim aliter de te ſentire debeo,) vel ſi quid in te amoris reſidet : ſuaviſſimis literis tuis omnem hanc animi mei mœſtitiam penitùs abſtergere, &, quid agas, quid ſcribas, quid à me agi velis, ut tuam in me benevolentiam tuear, mihi ſignificare non gravére. Vale Ferrar. III. Id. Oct. cIɔ.Iɔ. LXXIII.*

Cohæret hæc Epiſtolâ cum præcedentibus duabus. Sed priores duæ Mureto redditæ non fuére. Quamobrem ſoli huic ultimæ reſcribit lib. III. Epiſt. 23. Reſpondebo breviter: *A. 1573. prid. Cal. Nov.*

n) Hippolyto Cardinali Ferrar.
o) quæ utræque hîc præcedunt.

E lib.III.p.160. XXI. A.1574.5.Id.Jan.

Reſpondet Mureto ad lib.III.Ep.24. Superioribus diebus *A.1573. 11.Cal.Dec.*

T*Ardius ad te ſcripſi, Murete doctiſſime, quòd eo tempore, quo literas tuas accepi, & exemplaria tua præclariſſimæ orationis duo, tanta me capitis diſtillatio arripuit & hactenus ita vexavit, ut vix ſpiritum ducere poſſem. Itaque, mihi crede, jam ſenectutem adventare ſenſi, ut poſthac deliberandum mihi ſit, quonam pacto reliquum traducere tempus debeam. Non tamen in hanc cogitationem veniam, antequam iſtinc reverſus fuero, quò anno proximo, (Deo Opt. Max. mihi propitio,) ſtatui proficiſci. Ubi, dum divinis rebus operam dabo, te ut ſpero, ſæpe complectar, & tuo jucundiſſimo conſpectu fruar ita frequenter, (habitâ tamen à me ſtudiorum tuorum ratione,) ut non verear, ne tui ſuaviſſimi congreſsûs ſatietas me teneat. Tunc verò me in otium referam & in crebrâ tui commemoratione conquieſcam. Venio ad literas tuas, quibus me ſtatim paruiſſe ſcito. Nam proſtridie mane Montecatinum adii, eiq; ut juſſiſti, orationis tuæ exemplum unum manu meâ dedi; (cui quàm gratum fuerit, ex ipſius literis te cognoſcere arbitror;) alterum verò, poſtquam ego bis terve legi, innumerabiles amici tui in manibus habuerunt: qui omnes Mureti ſummi viri lucubrationem eſſe voce magnâ exclamarunt. Quare te in hiſce regionibus maximum nomen habere perſuadeas velim; qui verò deditus tibi ſit, ac propter excellentem virtutem magis addictus quàm ego, unquam habiturum eſſe neminem. Brevius ad te ſcripſi, quàm cupiebam, quòd nondum ſatis firmo corpore ſum. Poſt hæc pluribus tecum agam. Vale. Ferrar. 5. Id. Jan. cIↄ. Iↄ. LXXIV. p).*

E Lib.III.p.161. XXII. A.1574.p. Id.Quint.

N*Unc ſentio, temei oblitum eſſe, Murete optime, poſtquam præclariſſimam illam Orationem in funere Regis Galliæ abs*

p) poſtulat hunc annum Epiſtola Mureti, cui hæc reſpondet. Vitioſe legebatur 1573.

Digitized by Google

abs te iſtic habitam ad me perferendam non curaſti. Solebas enim in mittendis ad me lucubrationibus tuis ita diligens eſſe, ut ſingulare tuum in me ſtudium præ te ferres, meosq; Collegas in maximam admirationem traduceres. Sed quid potiſſimum cauſæ fuerit, quod tam facilè amorem erga me tuum ex animo ejeceris, cogitatione profectò aſſequi non valeo. Nec tamen mihi conſcius ſum, quicquam à me commiſſum eſſe, quod te mihi immutare poſſet. Ad tuas enim literas ſemper reſpondi, ac te meis laceſſivi interdum, ex quibus perſpicere potuiſti, quantum tibi tribuerim. Niſi forte Canalio & mihi ſubiratus es, quod more noſtro te non ſalutaverimus. In quo certè non defuit nobis ſumma voluntas, & diligentia magna adhibita eſt: ſed viam reperire nunquam potuimus, quâ tibi gratificaremur. Quanquam de te quippiam tale ſuſpicari non debeo. Non enim novi te animo eſſe ita humili, ut hæc parva cures. Veruntamen cùm iſtuc proximo anno venire nobis ſtatutum ſit Deo clementiſſimo juvante: certè tecum coràm ita agemus, ut oblivionem tui nunquam in mente noſtrâ inſediſſe, ſed nomen tuum in intimis viſceribus ſemper inhæſiſſe, fateri cogaris. Interea te etiam atque etiam rogo, ne me tuam in me benevolentiam deſiderare patiaris, ſi me vis animo eſſe æquo atq; tranquillo, nec ſingularem illam humanitatem, quâ in communicandis mecum ſcriptis tuis uti ſoles. Sin aliter tibi faciendum eſſe decreveris: iſtic dum ero, me nunquam auſurum venire in conſpectum tuum, exploratum habeas velim. Quare tuo me chirographo conſolare, obſecro te, & quâ ſis in me voluntate, fac me certiorem. Vale. prid. Idus Quint. cIↄ.Iↄ.LXXIV.

Reſpondet Muretus lib.III. Ep 25. Ne orationis à me. *A.1574. 12. Cal. Sextil.*

E Lib.III.p.163. XXIII. A.1574.16. Cal.Dec.

Venienti iſtuc Vincentio Fantino, Collegâ meo optimo & humaniſſimo, non potui has perbreves ad te literas non dare. Ex quibus intelliges, quod ad tuas non reſponderim, ac tuam præclariſſimam Orationem, quam in funere Caroli habuiſti, abs te paucis antè diebus miſſam, mihi jucundiſſimam fuiſſe,

tibi non ſignificaverim, hujus ſilentii mei multas atque adeò graves cauſas mihi extitiſſe, ut excuſationem meam accipere debeas. Quas Vincentius tibi narrabit, cùm te otioſum eſſe cognoſcet. Quem in maximam familiaritatem tuam venire, ac tibi intimum eſſe patere. Nam cùm is integritate, doctrinâ, ſuaviſſimisq; moribus apprimè ornatus ſit: magnam te ex ejus conſuetudine voluptatem non ſolùm capturum eſſe polliceor tibi atq; ſpondeo, ſed habiturum etiam mihi gratiam, quòd tibi tàm ſincerum amicum conciliarim. Itaq; ad eam benevolentiam, quâ ipſum ſponte complexurus es, fac aliquid meâ cauſâ etiam accedat, ut is meam commendationem nonnihil apud te ponderis habuiſſe ſentiat. Vale Murete, ætatis noſtræ decus. Ferrariæ xvi. *Cal. Dec. cIↄ. Iↄ. LXXIV.* q)

E Lib. IV. p. 185. XXIV. A. 1575. 12. Kal. Junii.

STatueram, cùm primùm Ferrariam veniſſem, Murete præſtantiſſime, epiſtolam longiorem ad te dare, in quâ tua innumerabilia in me ſtudia commemorarem, tibiq; gratias agerem immortales: videbatur enim magnitudo tuorum in me beneficiorum longam orationem deſiderare. Sed cùm egregia facta tua conſiderare atq; perpendere cœpi: ita ſum à ſcribendo deterritus, quòd cognovi, tua incredibilia in me merita nullo modo verbis à me æquari poſſe; ut hanc omnem cogitationem abjecerim, ſententiamq; mutaverim. Itaq; has perbreves ad te literas miſi. Ex quibus perſpicies, me totis viribus curaturum, (quanquam mihi nunquam ſatisfaciam,) & crebrâ tot ac tantorum tuorum in me officiorum mentione, & excellentiſſimæ tuæ virtutis, ſingularisq; erga me humanitatis prædicatione, ut hic apud omnes quàm gratiſſimus erga te judicer; tibi verò me talia ſummi amoris atq; obſervantiæ erga te meæ quotannis ſigna daturum, ut te mihi in viſceribus inhærere, memoriamq; nominis tui menti meæ ſemper infixam eſſe credas. Perge tu modò, Murete humaniſſime, in eâ erga me voluntate, quâ hactenus fuiſti. Puto enim fore, imò ſpondeo, ut te tot ac tanta mihi benevolentiæ ſigna & indicia oſtendiſſe non pigeat.

Vale

q) malè excuſus erat annus 1524.

Digitized by Google

Vale ætatis noſtræ decus, teq; Deus Opt. Max. perpetuò fortunet. XII. Kal. Junii cIↃ.IↃ. LXXV.

Reſpondet Muretus lib. III. Ep. 26. Nunc ipſum accepi. *A. 1575. Cal. Jun. Cui Manutius viciſſim reponit hic ſequentem.*

E lib. IV. p. 196. XXV. A. 1575. 17. Cal. Quint.

L*Egi literas tuas, Murete præſtantisſime, atq; perlegi. Quæ non modò mihi vehementer gratæ fuerunt, (mira enim eſt in eis ſuavitas,) ſed etiam mihi riſum moverunt. Nam mihi attribuis, quòd occaſionem exercendæ eloquentiæ captem in amplificandis iis, quæ per ſe tenuia ſunt, ut vix appareant. Tu verò tantam dicendi facultatem & orationis copiam adhibes ad imminuenda ea, quæ illuſtria admodùm atq; egregia ſunt, & in excelſo loco abs te geſta, in quibus nemo connivere poſſit, ut omnes admiratione ſtupeſiant. Et quando non negas, oblatam tibi occaſionem declarandæ tuæ in me benevolentiæ te cupidè cepiſſe: omittis tamen id, quod caput eſt, te de me, niſi perfectis iis, quæ expedienda ſuſcepiſti, quæ certè magna & gravia fuerunt, nunquam conquieviſſe. Quod communes iſtic amici probè ſciunt, & non ignorat Vincentius Fantinus, Collega meus, tuiq; ſtudioſiſſimus, qui mecum aderat. Itaq; tantis me officiis atq; beneficiis oneras, ut ea ſuſtinere jam non poſſim; nec ea me prædicare, ſed tacere vis, ut ex literis tuis perſpicere videor; tibi autem dicere licere, & quòd nihil præſtiteris, quod merita erga te mea æquare poſſit, & quòd tot illuſtribus ſignis meam erga te obſervantiam perſpexeris, ut, ſi plurimùm perſolveris, ſemper tamen aliquid reliqui futurum ſit. Atq; ſimulas non videre, dum verbis ampliſſimis graviſſimisq; ſententiis tua ſumma in me officia extenuare conaris, quantam veritati vim adhibeas; nec recordari, quot iſtic teſtes adſint tuæ ſingularis in me humanitatis, qui mihi gratulabantur cuncti, quòd in gratiâ tecum adeò eſſem, ut omnia meâ causâ velles. Quæ cùm ita ſe habeant, eloquentiam tuam, Murete, aut ſaltem parem dari mihi velim, quâ tecum contendere poſſem, tibiq; demonſtrare, quanta ſit tuorum in me beneficiorum magnitudo, (pro quibus*

magnam

magnam tibi gratiam habebo, dum vivam,) & quàm grata atq; jucunda fuerit mihi egregia & præclara opera tua, quam iſtic mihi navaſti. Sed cùm hoc optare vix liceat: quod reſtat, colere excellentem virtutem tuam memoriâ ſempiternâ, & alia tibi indicia ac ſigna meæ erga te voluntatis poſthac dare non omittam. Tibi nunc acceptum fuiſſe officium illud, quo Tiberius Pompejus meo nomine functus eſt, vehementer lætor; promiſſum quoque, quod ego quotannis ſolvam, tibi fore jucundum, gaudeo; tuum verò ut ſerves, interdum per literas abs te flagitabo. Vale, ætatis noſtræ decus, teq; Deus immortalis perpetuò fortunet! Ferrariæ XVII. Kal. Quint. cIɔ.Iɔ.LXXV.

E Lib. IV. p. 206. XXVI. A. 1575. Id. Oct.

ACcepi dudum, Murete præſtantiſſime, à Joanne Bolono literas, quæ maximo me dolore affecerunt. In iis enim ille mihi ſignificat, te febri tertianâ laborare ita gravi, ut vehementer affictarere: ſperare te tamen, ut ipſe ajebat, cito eſſe convaliturum, quòd ſalubri & moderato victu tibi temperares. Nunc autem animo valdè ſolicito ſum, quòd nihil de te audio, & magnopere cupio iſtic eſſe. Multam enim & utilem operam tibi præbere conarer, atq; hanc tibi ægritudinem, quoad ejus fieri poſſet, & conſolando & miniſtrando lenire. Quòd ſi mihi contigiſſet, ut hoc tempore, eſſem Romæ, felicem me atque beatum putarem, quòd in infirmâ valetudine tuâ meum tibi ſtudium navare poſſem. Cùm verò id aſſequi mihi non liceat, quoniam longo locorum intervallo disjuncti ſumus: Deum Opt. Max. precari, venerari, atq; implorare non deſinam, quotiescunq; à me ſacra conficientur, ut ſuâ is benignitate atq; clementiâ ſalutem tibi reddere atq; reſtituere velit. Ego quidem animo nunquam ero tranquillo, quoad te firmo eſſe corpore, atq; ad recolenda ſtudia tua integrâ mente cæteriſq; ſenſibus intellexero. De quo ut certior fiam, ad Bolonum literas dedi, quem ſpero nuncium mihi jucundiſſimum mihi allaturum. Et eidem mandatum dedi, ut ſi te in eo ſtatu eſſe perſpexerit, ut literas legere queas, breves has tibi reddat; ſin e diligentiſſime ſervet eas domi, usq; dum opportunum ſibi videbitur. Ex quibus cognoſces, me admodum ægrè ferre, quòd apud te tantum virum

rum tamq; admirabilem non rectè ſit. Quem optarem vitam ad ducenteſimum annum perducere, ſi voluntas Dei Opt. Max. ita ferret: ut tuam ſingularem doctrinam, incredibilem eloquentiam, divinum deniq; ingenium guſtare omnibus fas eſſet. Quem enim cum Mureto, ſummo illo viro, conferre poſſimus, non habemus. Quod non meum tantùm, ſed præclariſſimorum & doctiſſimorum etiam virorum eſt judicium. Quare cùm te mihi amicior nemo ſit, (quod tuæ ſummæ benignitati tribuo, quâ etiam impulſus mearum iſtic rerum omnium patrocinium ſuſcepiſti;) ego verò tibi ob tua tot ac tanta in me merita ita addictus ſim, ut viam tibi ſatisfaciendi me nunquam reperturum certò ſciam: ſi te nunc carerem, (quod omen Clementiſſimus Deus pro infinitâ bonitate ſuâ prorſus avertat!) quo animo, quâ mente me eſſe putares? Hâc, mihi crede, luce diutiùs frui non curarem, quod omne mihi ſolatium ereptum eſſet. Cùm enim mihi venit in mentem, te iſtic eſſe, teq; eum eſſe, quem mihi perpetuò colendum propoſui: profectò in memoriâ nominis tui conquieſco. At ea de tuo ſtatu, quæ mihi grata & jucunda erunt, Deo Opt. Max. adjutore, me cogniturum eſſe confido. Cura valetudinem tuam, Murete humaniſſime. Idibus Octobr. cIↄ.Iↄ. LXXV.

E Lib. IV. p. 216. XXVII. A. 1577. 4 Non. Jan.

SUmma tua virtus & humanitas incredibilis, Murete præſtantiſſime, jam pridem fecit, ſi diu tacerem plurimis diſtentus occupationibus, quæ me & à ſcribendo, & à ſtudiis meis hactenus avocarunt, ut ſperarem te meam excuſationem benignè fuiſſe accepturum. Nunc verò, etſi moleſtiis & curis domi foriſq; vacuus non ſim, quippe qui multis adhuc angor: differre tamen ampliùs nolui, quin breves has ad te literas darem, ne forte me tui oblitum putares, qui mihi hæres in visceribus, cujusq; memoriam & in ſacris meis, & in ſermone quotidiano libenter uſurpo. Quid autem me inprimis impulerit ad ſcribendum, quæris? Mirificus (mihi crede) meus erga te amor, vehemensq; deſiderium de tuo ſtatu intelligendi. Nam jamdudum nihil de te audio, & quid agas, planè ignoro. Careo etiam Joannis Boloni literis ſuaviſſimis,

quibus

quibꝰ me aliquando valdè recreavit, cùm te in ſacerdotum numerum aſcriptum fuiſſe nunciavit, deinde paucis pòſt diebus ſacra celebrâſſe. Ex quo nuncio tantâ lætitiâ me perfuſum eſſe memini, quòd eum, quem propter ſingularem ejus virtutẽ maximè admirarer, Collegam nunc haberem, ut nunquam jucundiꝰ quicquã audierim. Itaq; cùm & ſileat Jo. Bolonus, & cæteri iſtic amici mei, Tiberius quoq;, id quod ſcire aveo ſilentio prætereant, &, ut perſpicio, etiam frigeant: mihi in hâc anxiâ de te cogitatione verſanti procraſtinare viſum non eſt, quin de me te certiorem facerem, tibiq; ſignificarem, quantâ ardeam cupiditate literarum: ex quibus cognoſcam, utrum apud te ſit, ut volo & opto, tecumq; proſperè agatur, & an mei memoria apud te vigeat. Quòd ſi me dignum cenſueris, quem ſingularibus tuis ſtudiis ornes, præcipuè verò ſuavi chirographo tuo à curâ & ſolicitudine liberes: non ſolùm perpetuam pro tuâ maximâ in me benignitate gratiam tibi habebo, ſed te vitam etiam mihi dediſſe putabo. Vale ætatis noſtræ decus. IV. Non Jan. cIↃ. IↃ. LXXVII. r)

E Lib. V. p. 254. XXVIII. A. 1578. 6. Id. Nov.

Reſpondet, tardè licet, Mureto ad Lib. I. Epiſt. 66.

Tandem ad te remitto. *A. 1578 prid. Cal. Mai.*

E*Tſi vetus amicitia noſtra innumerabilibus utrinque officiis jamdiu culta minimè poſtulat, ut diuturni ſilentii mei ullâ excuſatione utar, (non ignoras enim, eos, qui maximam domeſticarum rerum curam ſuſtinent, quiq; non modicâ commodis amicorum inſerviendi cupiditate ardent, multis implicari negotiis & occupationibus diſtineri:) ſcito tamen, eam unam atq; præcipuam taciturnitatis meæ cauſam extitiſſe, poſteaquam illas tuas literas accepi, in quibus de Polonico negotio, flumine illo eloquentiæ tuæ aureo, ſigillatim agebas, quòd ex earum lectione tantus me ſtupor oppreſſit, ut ingenium meum poſthac tardum & hebes, minimeq; ad reſpondendum tibi accommodatum fuerit. Nec te hoc latuit, quippe ex literis meis vernaculâ linguâ atq; inſulsè ſcriptis me ab hoc officio deterritum eſſe*

ſen-

r) hunc annum pro 1572. ſuadent, ut alia mittam, quæ hâc in epiſtolâ leguntur de ſacerdotio Mureti.

ſenſiſti. Itaq; cùm certò ſcirem, in mentem tuam irrepere non poſſe, ut tuæ ſingularis virtutis atq; incredibilis, humanitatis, tuorumq; in me meritorum memoriam unquam deponam, (noſti enim ſenſus meos:) cœpi in te ſalutando negligentiâ ita pleſti atq; pigritiâ, ut ad hoc usq; tempus perductus fuerim. Nunc verò, ne tuæ ſummæ in me benignitati ac benevolentiæ nimis confidere, eâq; abuti tibi viderer, differre ampliùs nolui, quin breves has ad te darem literas. Nam veritus non ſum, ne non legendis nugis meis à publico interpretandi munere parumper animum tuum avoces, quò non mediocre ſtudium erga me tuũ ſignificare minimè prætermittas. Ex quibus nullum unquam me tempus ac diem intermiſiſſe cognoſces, quin Mureti mei, ſummi viri, cujus imaginem quotidie video, ſemper meminerim, ac ſæpe conſentientibus unâ mente & voce communibus amicis noſtris, ac multis Collegis meis, te unicum ætatis noſtræ decus & ornamentum eſſe concluſerim. Tu quoq; ſi mei memoriam conſervas, & priſtinum me locum apud te tenere pateris, (ſicuti, ne dubitem, conſtantia ac firmitas animi tui, dulciſſimaq; naturæ tua mihi promittunt ac ſpondent:) qui me ſit felicior nemini concedere me, perſuadeas tibi velim. Vale, Murete optime, quem Clementiſſimus Deus diutiſſimè ſervet ac protegat! Ferrar. VI. Id. Nov. cIɔ.Iɔ. LXXVIII.

Reſpondet Muretus lib. III. Ep. 27. Heri accepi à te. *A. 1578. Cal. Dec.*

E Lib. V. p. 261. XXIX. A. 1579. 15. Cal. Apr.

Reſpondet Mureto ad lib. III. Ep. 28. Tanti fuit torquere. *A. 1579 4 Cal. Mart.*

NUnquam inficiabor, (nec enim debeo, conſcientiâ me ſtimulante,) quin ſubiratus fuerim, non tibi quidem, Murete præſtantiſſime, (qui enim poſſum ei ſuccenſere, qui à me mirũ in modum colitur & in ſinu mihi eſt, cujusq; nomen impreſſum atq; inſculptum à me jampridem habetur? accedunt tanta ejus in me officia ac merita, ut ei jamdudum addictus ſim:) ſed tarditati tuæ atq; in ſcribendo negligentiæ. Nam cùm non ignores, quàm moleſta ſit diuturna expectatio iis, qui negotia ſua omni feſti-

feſtinatione expedire properant: præ te tuliſti, in deliciis ſibi eſſe, me cruciare; nec ante literas ad me miſiſti, quàm irâ me vidiſti exardeſcentem, quò me rideres. Neq; tu id negas: ais enim, tibi jucundiſſimum fuiſſe ſubiratum me intueri, meq; in irâ ſuaviſſimum vocas. Quas cùm legerem, vix riſum tenere potui, ac dixi, Muretum meum, qui me jamdiu in ſuâ poteſtate habet, mecum feſtivè jocari, & apertè quidem, ſed ſuaviter mihi illudere. Ego autem vehementer lætatus ſum, τὴν θύμωσιν cùm tanti apud te fuiſſe, ut ea te ad ſcribendum literas tàm dulces, tamq; facetas impulerit, quæ omnem mihi moleſtiam abſtergerent, aliter enim eas fortè expectarem. In quibus extremis quod mihi è ſtudiis tuis munuſculum parare te inquis, tantæ mihi nuncius hic fuit jucunditatis, ut ne veſtigium quidem iræ ampliùs in me reliquum ſit. Et quis tàm ferreus aut durus eſt, quẽ tu ſingulari orationis tuæ ſuavitate non mollias? Quare quòd non ſolùm me recreaveris & hâc ægritudine levaveris, ſed ſpem etiam mihi oſtenderis, fore brevi, ut promiſſum exolvas: permagnam tibi nunc habeo gratiam, & more meo propediem referam. Si autem fidem tuam liberaveris, quoniam hoc erit mihi graviſſimum atq; firmiſſimum amoris erga me tui argumentũ: cumulatiùs quotannis meum quoq; munus augebo, ut intelligas licet æquâ conditione in remunerando tecum diſceptare non valeam, quòd me præ te pro nihilo ducam: magnitudine tamen animi ac vi amoris me à te nunquam ſuperatum iri. Quin etiam meum ſtudium eximium ac ſingulare ſemper, (quoad hâc luce fruar,) ita tibi navabo, ut te à me in colendâ officiis veteri amicitiâ noſtrâ victum fuiſſe, tandem fateri cogare. Vale, ætatis noſtræ decus. Ferrariæ XV. Cal. Apr. cIↄ.Iↄ.LXXIX.

E Lib. V p.275. XXX. A.1579. 4. Id. Oct.

ETſi nullæ jamdudum literæ meæ ad te perferuntur, Murete præclariſſime, quòd nihil habeam novi, de quo certiorem facere debeam, niſi vetus illud & uſitatum, me quotidie de te cogitare, te intueri, ſingulis horis te in ore habere, quòd celeberrimum Mureti nomen aureis literis deſcriptum in animo meo inſculptum ſit: non tamen ſilentium hoc conſecutum fuiſſet, niſi poſtulâſſet temporum ratio, ut rei domeſticæ tractandæ

operam

operam navarem. Noli enim exiſtimare, niſi mente captus ero, me tibi unquam occaſionem oblaturum eſſe memoriam mei oblivione delendi. Qui ſi caſus incidere poſſet, (quod ne cogitare quidem, nedum eloqui debeo,) ut meâ causâ ex animo tuo effluerem: ipſum, quòd in vitâ manerem, mihi certè acerbiſſimum eſſet. Nunc re familiari conſtitutâ, ſtatim ut redii ad ſtudia mea, differre amplius nolui, quin has ad te literas darem. Sed quid ſcribam? quid? quòd aveo de te aliquid audire & intelligere, quid agas. Nam cùm more amantium tibi ſemper aliquid metuam, quid eſt, quod pacatum animum meum atq; tranquillum magis reddere queat, quàm cùm te rectè valere, ac feliciter lateq; vivere nuncius mihi affertur, & ad hoc accedit recens tuæ ſummæ meæ erga te obſervantiæ recordatio? nihil, mihi crede. Cùm igitur ex optimo ſtatu tuo mea pēdeat vitæ tranquillitas atq; jucunditas: æternum ac immortalem Deum aſſiduè precabor, ut te ſalvum ac ſuperſtitem mihi diutiſſimè relinquat, quò monumentorum ſplendidiſſimi ac divini ingenii tui non ſolùm amicis tuis omnibus, ſed cunctis etiam nationibus copia largiſſimè fiat. Vale, ætatis noſtræ decus. Ferr. IV. Id. Oct. cIↄ. Iↄ. LXXIX.

E Lib. VI. p. 309. XXXI. A. 1580. 3. Cal. Quint.

IAmdiu expecto literas tuas, Murete præclariſſime, nec accipio. Et cùm ampliſſimi illi Viri, quos domeſticarum rerū mearum feci participes, ad me ſuaves literas dederint: mirum, te ſolum ita tardum ac negligentem eſſe, ut cùm ter quaterq; ad te ſcripſerim, curaverimq;, ut meæ tibi redderentur, ad eas reſpondere nolis, (nam te poſſe certò ſcio,) qui non ignoras, quàm breviſſimas literas tuas, etiam vernaculâ linguâ exaratas, mihi jucundiſſimas fore. Nec divinare queo, quid in hanc te mentem impulerit, ut ſilentio tàm diuturno uti volueris. Quòd ſi te valdè occupatum excuſes: an otioſum eſſe me putas, qui quotidie moleſtiis atq; angoribus conficior? à quibus me nihil jam abducere poteſt, niſi mira duntaxat Mureti excellentiſſimi humanitas atq; urbanitas. Ciofanus quidem noſter mihi ſignificavit, te de me rectè ſentire, atq; in tuorum me numero amiciſſimorum habere, quod certè mihi gratum magnopere fuit: ſed vellem

Digitized by Google

lem epiſtolam, licet puſillam, manu tuâ ſcriptam ad me perferri;(quam ſæpe oſculari poſſem, ut ſoleo, & ex cujus lectione aliquid ſolatii caperem,) ſi mei memoriam ex animo tuo non diſceſſiſſe mihi perſuadere cuperes. Quod cùm mihi deneges, vereor, ne conſtantiam atq; in tuendâ amicitiâ perſeverantiam tuam non retineas. Quòd ſi mihi conſcius eſſem, aliquid à me commiſſum eſſe, quod voluntatem à me tuam abalienare potuiſſet: quamlibet pœnam libenter ſuſtinerem atq; ſubirem; ut tecum in gratiam redirem. Quò verò in hâc cogitatione & curâ magis verſor, ut odorer, & inveſtigem in quo te offenderim, eò minus reperio, quod me torqueat. Hoc autē occurrit animo, te novis neceſſitudinibus munire te velle, & eorum, qui tibi adſunt atq; ante oculos verſantur, in te benevolentiam tueri; veteres autem amicitias paulatim tibi diſſuendas, & eorum, qui ab oculis tuis abſunt, memoriam voluntariâ oblivione delendam arbitrari: eorum præſertim, qui luce hâc diutiùs frui, ſpiritumq; ducere non queunt. Quam enim ſuſpicionem aliam afferre poteſt taciturnitas tua, quàm ut amorem illum erga me tuum penitùs, ut opinabar, inſitum ex mente tuâ ejicere tibi ſit propoſitum? niſi forte differre & procraſtinare vis, ut volumen conficias atq; perficias, quod ad me nec opinantem perferatur, in quo te mihi purges: hoc enim unum reſtat, quod in cogitationem cadere poſſit. Nam te infirmâ eſſe valetudine, (quod Clementiſſimus Deus incredibili benignitate ſuâ omninò avertat!) ſuſpicari mihi non libet; à Ciofano enim & cæteris amicis noſtris de hoc certior factus fuiſſem. Verùm eſto, ut imparatum me aggredi moliare, te tamen interea hâc me levare moleſtiâ quamvis parvo chirographo tuo, & mihi timorem hunc ac dolorem eripere decet, ſi eam evelli ex animis multorum opinionem vis, quæ de tuâ mei oblivione ſuſcepta eſt. Fac igitur, ut tuas literas ampliùs non deſiderem: nulla enim major abs te conſolatio mihi adhiberi poteſt. Vale Murete humaniſſime, ætatis noſtræ decus, Ciofanoq; noſtro eruditiſſimo multam ſalutem dic. Ferrariæ III. Kal. Quint. cIↄ. Iↄ. LXXX.

Reſpondet Muretus lib. III. Epiſt. 89. At ita tu me. *A. 1580. 7. Id. Julii.*

SERIES

Digitized by Google

SERIES

Univerſarum, qvas Paulus Sacratus & M. Ant. Muretus inter ſe commutarunt, qvæ qvidem cùm haberi à nobis poſſent, hoc in opere leguntur, Epiſtolarum LXVI.

S.A. 1562. 5. Id. Septembr. *O fortunatum.* App. 1.
-- ---- 3. Cal. Decemb. *Literas ad te.* --- 2.
-- 1563. - - - - *Cognovi ex literis.* --- 3.
M. --- 5. Id. Sextil. *Neq; te uno.* Lib. III. 12.
5. S. ---- prid. Cal. Jan. *Se de tui animi.* App. 4.
M. 1564. 18. Cal Feb. *E tuo tam diuturno.* Lib. III. 13.
S. ---- prid. Id. Octobr. *Ego, Murete optime.* App. 5.
M. 1565 6. Id. Mart. *Puto mirum tibi.* Lib. III. 14.
S. ---- ——— *Etſi non cogitabam.* App. 6.
10. -- 1566. 6. Non. Qvintil. *Jam diu nihil ad te.* — 7.
M. ---- 4. Id. Octobr. *Etſi ſeriùs ad te.* Lib. III. 15.
S. ---- Id. Octobr. *Qvantum acceperim dolorem.* App. 8.
M. ---- 12. Cal. Nov. *At ita mihi omnia.* Lib. III. 16.
S. ---- prid. Cal. Nov. *Accepi tres abs te.* App. 9.
15. -- 1567. 16. Cal. Sex. *Etſi complures dies.* -- 10.
------ 4. Id. Dec. *Ego ad te literas.* -- 11.
M. ---- 13. Cal. Jun. *Qvod nunqvam antea.* Lib. III. 17.
S. 1568. 15. Cal. Dec. *Ego ad te jamdiu.* App. 12.
-- 1569. 4. Non. Jan. *Vereor interdum, ne.* -- 13.
20. M. ---- 18. Cal. Qvint. *Non puto me tibi.* Lib. III. 18.
S. 1570. 4. Non. Jan. *Qvantum de tuâ.* App. 14.
M. ---- 15. Cal. Febr. *Heri accepi à te.* Lib. III. 19.
S. 1571. 10. Cal. Jun. *Cùm diu me ſiluiſſe.* App. 15.
M. ---- Id. Auguſt. *Scripſi nuper juſſu.* Lib. III. 20.
25. S. ---- 11. Novemb *Literæ tuæ qvàm gratæ.* App. 16.
M. ---- 7. Cal. Jan. *Feci nuper neſcio.* Lib. I. 22.
S. 1572. 4. Non. Febr. *Accepi orationem tuam.* App. 17.
M. ---- 3. Non. Julii *Proximè cùm vellem.* Lib. III. 21.
S. ---- 11. Cal. Sex. *Legi tuum carmen.* -- 22.
30. -- 1573. 9. Cal. Febr. *Scio partes meas.* App. 18.
------ 3. Non. Febr. *Jam ſcripſeram ad te.* -- 19.
------ 3. Id. Octobr. *Miror cur tàm diu.* -- 20.

M. ----

Digitized by Google

M.----prid.Cal.Nov.*Reſpondebo breviter.* Lib.III.23.
------ 11.Cal.Dec. *Superioribus diebus.* --24.
35.S.A.1574.5.Id.Jan.*Tardius ad te ſcripſi.* App.21.
-- ----prid.Id.Quint.*Nunc ſentio te mei.* --22.
M.----12.Cal.Sex. *Ne orationis à me.* Lib.III.25.
S.-----15.Cal.Dec *Venienti iſtuc Vincentio.* App.23.
--1575.12.Cal.Jun. *Statueram, cum primùm.* --24.
40.M.----5.Cal.Jun.*Nunc ipſum accepi.* Lib.III.26.
S----17.Cal.Quint *Legi literas tuas.* App.25.
-- -----Id.Octobr.*Accepi dudum, Murete.* --26.
--1577.4.Non.Jan.*Summa tua virtus.* --27.
M.-----3.Id.Jul.*In multis, tenuibus.* Lib.I.23.
45.--1578.prid.Cal.Mai.*Tandem ad te remitto.* --66.
S.----6.Id.Nov.*Etſi vetus amicitia.* App.28.
M.--16.Cal.Dec.*Heri accepi à te.* Lib.III.27.
--1579.4.Cal.Mar.*Tanti fuit torquere.* --28.
S.----15.Cal.April.*Nunquam inficiabor.* App.29.
50 -- ----4.Id.Octobr.*Etſi nullæ jamdudum.* --30.
--1580,3.Cal.Quint.*Jamdiu expecto literas.* --31.
M.----7.Id.Julii. *At ita tu me.* Lib.III.89.
-- -----Id.Septembr. *Ex omnibus veterum.* --II.19.
S.-----7.Cal.Nov.*Primùm quidem maximas.* --20.
55.M.1581.3 Id.Jan. *Volo te, mi Sacrate.* --III.29.
S.-----8.Cal.Febr. *Ego, Murete præſtantiſſime.* --30.
M.----16.Cal.Sept.*Velim hoc mihi credas.* --31.
S.-----4.Non.Oct. *Redditæ tandem mihi.* --32.
M.1582.16.Cal.April.*Otioſus ſum.* --37.
60.S.-----3.Id.April.*Quantum me delectaverit.* --38.
M.-----14.Cal.Jul.*Reperiam tamen aliquando.* --39.
-- -----17.Cal.Nov.*Bene qui conjiciet:* --33.
S.---- Idib.Novembr. *Ego, Murete eximie.* --34.
M.1583.prid.Id.Jan. *Quando, quod tibi.* --35.
65.S.----Non.Febr. *Dudum Joſephus Guidotus.* --36.
M.---pervig.Pent.*Et annua, quæ mihi.* --40.

M. AN-

M. ANTONII MURETI POEMATA VARIA

duobus libris diſtincta.

Digitized by G

M. ANTONII MURETI
POEMATUM VARIORUM
LIBER PRIMUS.

1. *PSAL. XIV. (al. XV.)*
Domine, qvis habitabit &c.

QVisnam, ô Rex æterne, tuam admittetur in aulam,
Cui dabitur montis culmen adire tui :
Perpetuâ ut tecum compoſtus pace fruatur,
Carpens nota unis gaudia cœlitibus ?
Qui nullâ ingreditur maculâ ſuffuſus, amatq;
Ex animo rectum, juſtitiamq; colit :
Cui neque cor fraudes agitat, neque ſubdola lingua eſt :
A quo ſe læſum dicere nemo poteſt.
Quem fugiunt injuſti, & quo præſente liqueſcunt :
Quo viſo, juſtis mens animusq; redit.
Quem mutare fidem nunquam jactura coëgit :
Fœnore qui partas odit & horret opes.
Nullo unquam judex potuit qui munere vinci,
Ut duro inſontes læderet ore reos.
Qui facit hæc, is demum in cœli templa receptus,
Tecum unà dempto ſine beatus erit.

2. *PSAL. XLVI. (al. XLVII.)*
Omnes gentes plaudite &c.

O Populi lato quoscunque alit ubere tellus,
Ingeminare alacres plauſum, luctuq; fugato,
Læta triumphali reſonent, facite, omnia cantu.

Digitized by Google

Ille etenim regum ter maximus, ille tremendus,
Quem ſola terrarum, cœli quem templa verentur,
Subjecit nobis populos, faſtuq; repreſſo
Ferre jugum, admotâ pedibus cervice, coëgit,
Ipſemet elegit clemens patrimonia, nobis
Quæ daret, æterno Iſacidæ ſuccenſus amore.
Euge pater pater euge, tuum hæc ſunt omnia munus.
Aſcendente Deo, litui ſonuêre, tubæq;
Prodidit ipſe novis ſua gaudia vocibus æther.
Pſallite nunc pia corda Deo, nunc pſallite Regi,
Pſallite, qui terras omnes ditione coërcet:
Et mulcete pias doctis concentibus aures.
Imperium ſine fine Deus toto obtinet orbe,
Et ſancto innixus ſolio regit omnia ſolus:
Ductores populorum illius ſigna ſequuntur.
Namque Abrahami alios longe Deus anteit omnes;
Scuta ſua extulit ipſe altè ſuper ardua terræ.

3. *PSAL. LI. (al. LII.)*

Qvid gloriaris in malitiâ, &c.

QVid gloriaris perfide, quid tumes?
An iſta verum neſcia proloqui
Te cæteros ſupra ferocem
Lingua bonis inimica reddit?
Cura una & unum eſt id ſtudium tibi.
Noctes dieſq; hanc, ut potes, aſperas
Novaculæ in morem: & latentes
Inſidias ſtruis huic & illi.
Te læta damnis improbitas juvat,
Egenſq; ſemper pluris iniquitas.
Tu fœda facta & fraudulenta
Uſque novis cumulare gaudes.
Qveiscunq; verbis, ô ſcelerum artifex,
Poſſe in ruinam præcipites agi

Confidis

Digitized by Google

Confidis inſontes amicos,
Illa tibi didiciſſe melli eſt.
Quapropter ultor, ne dubita, Deus
Tandem à merenti ſupplicium exiget:
Radicibusq́, evulſum ab imis
Sedibus ejiciet tuis te.
At hæc videntes, artubus intimis
Juſti intremiſcent: & magis ac magis,
Ne provocent in ſe quoque iram
Numinis, admoniti cavebunt.
Tu riſus illis interea miſer
Jocusq́, fies. En, ſibi qui Deum
Temnebat adjutorem, & in ſe
Sat ſibi præſidii putabat!
Quid nunc, quid illum per ſcelera & dolos
Exſtructæ in altum divitiæ juvant?
In pulverem omnia & favillam
Et tenues abire fumos.
Ego autem, in uno ſpem mihi qui Deo
Omnem locavi, liber agam metu:
Florens olivæ inſtar nitentis,
Quam Domini ſtudium tuetur.
Semperq́, regum maxime te canam:
Nec me ſonoris deficiet tuum,
Plaudente juſtorum coronâ,
Carminibus celebrare nomen.

4. *PSAL. CXIV. (al. CXVI.)*
Dilexi qvoniam, &c.

SUmmus amor Domini medio mî in pectore fervet,
Namque meas clemens audiit ille preces.
Excepitq́, meas facili bonus aure querelas.
Illum igitur, fuerit dum mihi vita, colam.
Letiferi hærebam vinctus quaſi fune doloris:
Nec procul à duræ limine mortis eram.

Summe Deus, dixi, ſolo te vindice fretum
Eripiat tantis me tua dextra malis.
Ut bonus eſt! ut opem cito rite vocantibus adfert!
Juſtus ut, & nitidæ ſimplicitatis amans!
Attritus prope eram, cùm me conſurgere juſſit,
Depulit & capiti cuncta pericla meo.
Quid trepidas anima? Ad ſolitam te verte quietem,
Plurima ſupremi munera regis habes.
Ille à morte animam hanc, à triſti lumina fletu,
A lapſu infirmos eripuitq́ pedes.
Vivam igitur poſthac illo duce & auſpice tutus;
Et mea ſemper erit cura placere Deo.

Seqvitur
LIBELLUS HYMNORUM SACRORUM.

5 SERENISSIMO PRINCIPI

GVILIELMO GONZAGÆ,
Duci Mantuæ, Montisferati, &c.

MAgne Ducum, fœtam populis cui fortibus urbem
Pulcher odorifero Mincius amne lavat:
Sume datis à te ſcriptos mihi legibus hymnos,
Néve parum culti deſpice vatis opus.
Illi etiam, quorum hic meriti celebrantur honores,
Lucida quos conſtans vexit ad aſtra fides,
Non indignantur parvo ſibi thure litari;
Atque animum magni muneris inſtar habent.
Forſitan his olim juvenis meliora dediſſem,
Et mulcere aures dulcius apta tuas:
Sed veniens etiam ingenio eſt damnoſa ſenectus,

Nec

Nec tantùm vires corporis imminuit.
Cùm mihi turgerent meliori ſanguine venæ,
Nec curarum animum pondere deprimerent:
Sponte ſuâ numeris carmen mihi mollibus ibat:
Et ſubitò verſus fundere ludus erat.
Nunc & corpus hebet ſenio, & mens ipſa pigreſcit.
Quodq́; habuit ludo, nunc onus eſſe putat
Dulce onus hoc tamen eſt, quod te mandante ſubitur,
Et leviora facit juſſa jubentis amor.
Atq; utinam hæc roſeo legat & Vincentius *ore,*
Phœbi & Muſarum maxima cura puer:
Qui floreſcenti paulatim attollitur ævo,
Ut ſata ſe ad fluvii ſubjicit alnus aquas.
Felix, cui teneris Helicon luſtratur ab annis,
Et bibitur volucris fons pede factus equi.
Quem jam ipſa Uranie blandis complexa lacertis,
Stellatas superûm vexit ad uſque domos:
Oſtenditq́; aſtrorum ignes, cœliq́; meatus,
Queisq́; ſuos peragant legibus illa choros.
Quis ſcit, an & cœlo dum ſingula deſpicit, inter
Cætera majores viderit aſtra ſuos:
Et quos purpureo contexit Roma galero:
Et qui regali ſceptra tulere manu?
Fortunate puer, magnum patris incrementum,
Cui Lacheſis nec plena aurea fila colo,
Vive diu, utq́; dati poſcit tibi nominis omen,
Tende atavos omni vincere laude tuos!
Neu grave ſit, dum dona tibi graviora parantur,
Interea partem carminis eſſe mei.

HYMNI SACRI.

6. IN ADVENTU.

VErbum, quo omnipotens condidit omnia,
Summi prævalidum conſilii Angelum,

Vatum plena Deo pectora dixerant,
Venturum, ut fieret caro.
Primi quo maculam dilueret patris,
Serpentisq; vafri contereret caput:
Præcluſamq; homini morte recluderet.
In cœlum propriâ viam.
Ergo turba patrum, carcere liberos
Qui longo per eum ſe fore viderant,
Cœlum ſuſpiciens, luctiſonis dabat
Carmen lugubre vocibus:
O qui pollicitis applicitos tuis,
Quamvis cuncta potes, fallere non potes,
Longas tolle moras, & citò, quem tibi
Certum eſt mittere, mittito?
Simplex ætherii numinis Unitas,
Quæ diſtincta eadem eſt veraq; Trinitas,
Æternis vigeat ſemper honoribus,
Et terrâ ſimul & polo.

7. IN DIE S. BARBARÆ.

QValis, nulla polum nubila cum tegunt,
Inter clara nitet ſidera Phoſphorus:
Talis martyrio conſpicuas micat
Inter Barbara virgines.
Cui ſolus teneris Chriſtus ab unguibus
Uſſit cor nitidum perpetuâ face,
Cui deſiderium, cui fuit unicus
Spretis Chriſtus amor procis:
Quamvis imperio barbarus aſpero
Terreret genitor; quem furor, & mala
Perduxit rabies, ut gladio caput
Natæ demeteret ſuæ.
Vinclis illa quidem libera corporis
Felix ad ſuperos protinus evolat,
Sed Chriſtus ſceleratum in Stygias patrem

Sedes

Sedes fulmine dejicit.
Simplex &c.

8. *AD LAUDES.*

SAncta triumphum virginis
Læti canamus Barbaræ,
Palmæq; honorem duplicis,
Quam virgo martyr obtinet.
Non ſtirpis illam regiæ
Splendor ſuperbam reddidit,
Quin ſe à tenellis unguibus
Chriſto regendam traderet.
Inſanus infremit pater,
Omnesq; pœnas admovet,
Tandemq; ſacrum filiæ
Caput cruentus amputat.
At virgo caſti corporis
Soluta vinclis emicat,
Volatq; ſtipata Angelis
Ad expetitum conjugem.
Æterne cunctorum Pater,
Æterne Fili par Patri,
Et par utrique Spiritus,
Soli tibi ſit gloria.

9. *IN NATALI DOMINI.*

O Nox vel medio ſplendidior die,
Cujus per tenebras virginis integræ
Ex alvo nitidâ Sol novus emicat,
Complens omnia lumine.
Æterno imperio qui regit omnia,
Humanumq; Deo conciliat genus,
Is nunc ſub tuguri vilis operculo

Digitized by Google

Naſcens, pauperiem docet.
Paſtores ovium, dum gregibus ſuis
Intenti vigiles excubias agunt,
Primi hunc angelico carmine nuncium
Lætis auribus hauriunt.
Grata eſt haud dubiè ſimplicitas Deo,
Grata eſt vita, dolis quæ procul omnibus
Rectum ſponte ſuâ perpetuo colit,
Et priſcam retinet fidem.
Simplex, &c.

10. IN DIE S. STEPHANI.

LEvitæ juvenis fortia pectora
Ornari ſolitis tempus honoribus,
Primus martyrii qui ſibi lauream
Vitæ prodigus induit.
Tundebat lapidum, grandinis in modum,
Denſo turba fremens imbre ſacrum caput,
Nunquam mota ſuo ſed tamen eſt loco
Mens ſancto ebria Spiritu:
Sed ſeſe in mediis ictibus erigens,
Ad cœlum penetrans, en ait, en eum,
Pro quo dulce mori eſt, jam video patris
Ad dextram poſitum Dei.
At tu Chriſte *ſinu ſuſcipe me tuo,*
Atque his, qui tenebris turpibus obruti,
Quo ſeſe impediant crimine, non vident,
Quæſo te, veniam dato.
Simplex, &c.

11. IN DIE S. JOHANNIS EVANGELISTÆ.

CHriſto præ reliquis charus Apoſtolis,
Qui ſupra Domini pectus in ultimis

Diſcum-

Diſcumbens epulis compoſuit caput,
Feſtâ luce canendus eſt.
Felix, cui Dominus jam rigidâ in cruce
Pendens, jamq́; neci proximus, & Patri
Sanctam ſancto animum tradere cogitans,
Matrem crediderit ſuam.
Felix, qui ſe aquilæ more ſuper polos
Tollens, & nitidâ in luce Deum videns,
Divino eloquii flumine filium
Æqualem docuit Patri.
Felix, qui ſenio jam gravis, & ſacra
Multâ canitie tempora conſitus,
Ut ſi membra levis corriperet ſopor,
In Chriſti rediit ſinum.
Simplex, &c.

12. *IN DIE SS. INNOCENTIUM.*

CAntemus tenerorum agmina Martyrum,
Quos regis rabies abſtulit impii,
Cunas innocuo ſanguine proluens,
Chriſtum perdere dum furit.
O nullis feritas cognita ſeculis,
Materno pueros è gremio rapi,
Perfoſſa ut rutilis corda mucronibus
Lac cum ſanguine funderent.
Heu quis, cum ſolito raptus ab ubere,
Diſtrictumq́; pavens ad gladium puer,
Blandas carnifici porrigeret manus,
Siccis adſpiceret genis?
Augent angelicos nunc pueri choros,
Et Chriſtum liquido gutture concinunt;
Herodem meritis debita talibus
Pœna in perpetuum premit.
Simplex, &c.

13. IN

13. IN FESTO S. SYLVESTRI.

PRiſcos Roma Duces deſine laudibus
Efferre immodicis, qui validâ manu
Fines imperii protulerunt tui,
Quacunque Oceanus patet.
His ſolus tibi plus contulit omnibus
Sanctorum eximium Pontificum decus
Sylveſter, dominam qui priùs urbium
Chriſti ſuppoſuit jugo.
Multo te ille priùs ſanguine Martyrum
Reſperſam docuit parcere cædibus,
Et quos mille modis ſæva peremeras,
Illorum monitûs ſeqvi.
Romam idem precibus nunc quoque, cælitûm
Adſcriptus numero, perpetuis jubet,
Et, tanti oſſa ſuo quæ gremio viri
Servat condita, Mantuam.
Simplex, &c.

14. IN DIE CIRCUMCISIONIS.

CIrcumciſo agitur lux Domino ſacra,
Qvæ jam, ſi Dominum rite licet ſeqvi,
Impura è tumidis omnia nos monet
Circumcidere cordibus.
Umbra Evangelii lex fuerat vetus.
Sed Sol exoriens ut tenebras fugat;
Sic Sol juſtitiæ legitimis ſuum
Finem ritibus attulit.
Nobis corporeo nil gladio eſt opus:
Sermo quippe Dei vivus & efficax,
Seſe inſtar gladii mentibus inferens,
Ad vivum omnia perſecat.

Qvæ

Qvæ ſemper vitii germina pullulant,
E noſtris utinam cordibus amputet!
Anni principium ſit ſimul ut novi
Vitæ principium novæ.
Simplex &c.

15. *IN DIE EPIPHANIÆ.*

QVæ vos cauſa Magi, dicite, perpulit
E veſtris iter huc carpere finibus?
Qvem tanto ſtudio quæritis anxii?
Qvove hæc munera pertinent?
Nos ſtella inſoliti luminis huc trahit,
Et dux certa viam perpetuo præit,
Judææ populis qvæ cupientibus
Regem ſignificat datum.
Auri iſthæc ſed enim qvid ſibi pondera,
Myrrhæ mirificus qvid ſibi vult odor?
Aut qvæ, cùm populus ſacra Deo facit
Aris thura ſolent dari?
Rex auro colitur, thura Deum decent,
Noſtri myrrhâ homines poſt obitum linunt.
Huic ergò hæc pariter munera congruunt,
Qvi & Rex eſt, & Homo, & Deus.
Simplex &c.

16. *A SEPTUAGESIMA AD CINERES.*

EHeu qvàm ſcelerum non tolerabilis
Nos urget miſeros ſarcina, qvæ DEI
Noſtris principiò mentibus inditam
Obſcuravit imaginem.
Si nos pro meritis accipiat DEUS,
Cauſæ nil fuerit, qvo minùs agmine

In tri-

In triſtes tenebris perpetuis domos
Uno præcipites agat.
Sed ſemper facilis flecti in eos fuit,
Qvos culpæ ex animo pœnituit ſuæ;
Nunquam horum lacrumis & gemitu tulit
Se fruſtra veniam peti.
Hâc ſpe, quam ipſe dedit, poſcimus ut gravi
Preſſos exoneret pondere, néve ſe
In noſtro rigidum crimine judicem,
Sed mitem exhibeat patrem.
Simplex, &c.

17. *A DIE CINERUM.*

MUltis tenſa epulis viſcera dum tument,
Mens oppreſſa nihil cogitat arduum,
Et more indomiti luxurians equi
Pugnat ſpiritui caro.
Sed ſubtracto eadem comprimitur cibo,
Et ſe ſpiritui morigeram exhibet:
Qui cùm nulla gravant pondera ſordium,
In cœlum celer evolat.
Primus corporeo legifer à cibo
Bis binos decies abſtinuit dies:
Quem Chriſtus numerum nos itidem ſeqvi
Exemplo docuit ſuo.
Sed fruſtra vetitis os tenet à cibis,
Qvi factis animum turpibus inquinat,
Jejuno aſſiduæ conveniunt preces,
Cumq; his munificæ manus.
Simplex, &c.

18 *IN DOMINICA PASSIONIS.*

Æ Qva-

ÆQvava ingenito progenies Patri,
Vitam morte ſuis redderet ut ſuâ,
Se Chriſtus nivei velleris hoſtiam
Ultrò ſupplicio obtulit.
O erga immeritos mirus amor Dei,
Natum, quæ pietas, tradidit unicum:
Ut pro mortiferâ fraude nocentium
Pœnas ſolveret innocens.
O non viſum aliàs ſacrificIgenus
In quo æterna Deo ſacra facit Deus,
Et mortem moriens opprimit, & ſibi
Ipſe eſt victima Pontifex.
O crux tincta ſacri flumine ſanguinis,
Olim ſupplicium mancipiis grave,
Nunc Regum capiti præcipuum decus,
Te flexo colimus genu.
Simplex, &c.

19. IN DOMINICA IN RAMIS PALMARUM.

REgem pacificum, mœnia dum ſubit
Urbis celſa ſuæ, turba manu ferens
Palmarum gravidos obvia termites,
Fauſtis vocibus excipit.
Hic lætas ſpoliat frondibus arbores;
Hic ſerta ante pedes florea projicit;
Supplex ille manus porrigit; hic ſuis
Terram veſtibus obtegit.
Heu mentes hominum! Qvis fore crederet,
Quem tantis ſtudiis exciperet freqvens,
Poſt paucos ut eum turba eadem dies
Suffixum adſpiceret cruci?
Nil in vitâ homini perpetuum datur.
Rebus ne nimium fidite proſperis,

Plerum-

Plerumqve hic lacrumis gaudia temperat
Certo conſilio Deus.
Simplex &c.

20. *IN DIE PASCHÆ.*

POnatur lacrumis jam modus, & novis
Templorum reſonent aria canticis!
In vitam reduci nam Domino ſacer
Poſcit lætitiam dies.
Lux poſt Chriſti obitum tertia venerat,
Cùm ſpes ſancta moraq; impatiens amor
Matronas parili nomine nobiles
Viſendum ad tumulum vocat.
Tum motum lapidem, tum lapidi vident
Innixum niveis veſtibus Angelum:
Qui, quò ſollicitis eximeret metum,
Pauca & certa locutus eſt.
Non hôc amplius eſt, quem petitis, loco,
In vitam rediit Chriſtus ab inferis.
Ite, & diſcipulis hæc eadem date
Summi nuncia gaudii.
Simplex &c.

21. *IN DIE ANNUNCIATIONIS B. VIRGINIS.*

AD te ſidereis miſſus ab arcibus
Cùm venit Gabriel, virgo, renuncians,
Te ſummo ante alias complacitam patri,
Mox matrem Domini fore:
Turbatâ tibi nunc purpureus genas
Sparſit mente pudor, neſcia quòd viri
Caſto, ſponſa licet, pectore virginem
Semper te fore voveras.

Verùm

Verùm idem ſubitò nuncius addidit:
Iſtos pone metûs! nam tibi jam datum eſt,
Ut virgo maneas, & tua compleat
Sanctus viſcera Spiritus.
Tunc ore ex roſeo vox tibi prodiit,
Teſtis mirificæ certa modeſtiæ:
Ecce ancilla Deo ſubdita, nil moror,
Fiat, quod Dominus jubet!
Simplex &c.

22. IN FESTIVITATIBUS S. CRUCIS.

GEntes, nulla quibus notitia eſt Dei,
Armis, imperio, prole ſuperbiant:
Nobis, queis melior Spiritus obtigit,
Sola eſt in Cruce gloria.
Lignum prima homini pernicies fuit,
Cùm primus vetitam contigit arborem
Captus fœmineis illecebris parens,
Quo ſe perdidit ac ſuos.
Sed poſt lignum homini certa ſalus fuit,
Cùm ſcandens patulam Chriſtus in arborem,
(Æternus fieri ſic voluit parens)
Vitæ reſtituit ſuos.
Crux hoſtes hominum ſola procul fugat;
Crux ſola inſidiis munit ab omnibus:
Adverſa intrepidus deſpiciat, licet,
Cujus ſpes Cruce nititur.
Simplex &c.

23. IN DIE ASCENSIONIS.

VIctæ in perpetuum mortis & inferûm
Inſignis ſpoliis, luce nitens novâ,

Primusq; inſolitum Chriſtus iter ſecans
Arces in patrias redit.
Natus naſci iterum nos quoque dum cupit,
Mundo mortuus eſt, nos cupiens mori,
Surgens & repetens æthera, nos quoque
Ut poſſimus idem, dedit.
Chriſto nunc igitur vivere nos decet,
Ut Chriſto pariter detur inemori.
Surgentes eadem nos quoque gloria
Puro lumine veſtiet.
O per qui te, hominum conditor, ingredi
Caſtæ adduxit amor viſcera virginis,
Nos dignare, tuis artubus inſitos,
Voti reddere compotes!
Simplex &c.

24. *IN DIE PENTECOSTES.*

Luſtra noſtra tuâ pectora lampade,
Qui quondam, altiſono ſpiritus à Patre
Luſtrâſti unanimes miſſus Apoſtolos,
Linguis diditus igneis.
Confirma dubios, dirige devios!
Conſolare tui muneris indigos,
Letaliq; animos frigore torpidos
Sanctis ignibus excita!
Mens doctrinam avidè noſtra bibat tuam,
Perſtetq; aſſiduè tota Deo calens,
Et, ſpem firmam in eo conſtituens ſibi
Terram pro nihilo putet!
O rerum alme ſator, certè homines ſumus,
Quanquam indigna, tuæ plasmata dexteræ,
Ne ſer, quos tua vis ex nihilo extulit,
Æterno exitio obrui!
Simplex &c.

25. *IN*

25. IN DIE SS. TRINITATIS.

O Nullis hominum perva ſenſibus,
Naturæ penitus ſola capax tuæ,
Cujus condita ſunt omnia numine,
Æterna & monas & trias.
Nato æqvevę Pater, Nateq́ par Patri,
Et manans ab utroque inclyte Spiritus,
Circumfuſa tuo nubila lumine
Noſtro diſcute pectori!
Da, mens per ſpeculum cernere te queat
Noſtra, & poſthabitis te petat omnibus,
Ejusſisq́ tuis pendeat, & tibi
Soli dedita ſerviat!
Tu clemens miſeris da veniam Pater!
Tu Fili miſeris ſterne iter ad Patrem!
Tu ſanctum miſeris Pnevma vagantibus
Præfer conſpicuam facem!
Simplex &c.

26. IN FESTO CORPORIS CHRISTI.

COeleſtes epulæ, certa piis ſalus,
Quas apponit amor, pura capit fides,
In queis ipſe cibi perpetui loco
Cœnæ ſe Pater exhibet.
Hic verbum Domini fallere neſcit
Cœcis judicium ſenſibus abrogat;
Quod non eſt, oculi cernere ſe putant,
Nec, præſens quod adeſt, vident.
Sub panis ſpecie viva latet caro,
Sub vini ſpecie ſanguis: & utraque,
Seu tantùm ſpecies ſumitur altera,

b 2 Chriſtus

Digitized by Google

Chriſtus ſumitur integer.
Felix, qui Dominum ſedulus hoſpitem
Abſterſis animi ſordibus excipit!
Qui contra facere id negligit, ah miſer
Ipſe eſt exitio ſibi.
Simplex &c.

27. IN NATIVITATE S. JOHANNIS BAPTISTÆ.

SAnctorum ſoboles ſera parentium,
Solis perpetui Prodrome Lucifer,
Qui naſcens hilaras omnia, dum tuum
Natalem colimus, fave!
Nondum natus eras, cùm dominum tamen
Nondum caſtæ utero virginis editum
Agnôſti exiliens, & qvatiens novo
Matris viſcera gaudio.
Mox & magnanimus teſqva petis puer,
Et victu populos horridus admones,
Factis abſtineant turpibus, & viam
Adventante parent Deo.
O cui voce ſuâ maximus arbiter
Laudem ſupra homines egregiam dedit,
E cœlo aſſiduis, qvæſumus, adjuva
Cultores precibus tuos.
Simplex &c.

28. IN DIE TRANSFIGURATIONIS.

QVam crebrò dederat diſcipulis fidem,
Confirmare modis dum ſtudet omnibus,
Tres ſecum comites montis in ardui
Adſumpſit Dominus jugum.
Illic frons radiis cincta micantibus

Solaris

Solaris nituit lampadis in modum:
Tum, quâ tectus erat, protinus eſt nivi
Veſtis reddita concolor.
Cum Chriſto gemini viſi etiam ſenes,
Et juſſa ad populum cui dederat Deus,
Et qui ſidereas viſus erat domos
Quadrigis petere igneis.
E nubis nitidæ quin etiam ſinu
Hæc dicta omnipotens innotuit Pater:
Hic eſt, quem eximiè diligo, Filius,
Hujus juſſa capesſite.
Simplex &c.

29. IN DIE S. LAURENTII.

LAurentI canimus nobile prælium,
Qui cùm viſceribus flammam aleret ſuis,
Et cratem roſeo ſanguine ſpargeret,
Subjectis ruber ignibus:
Conſtanter Domini perſtitit in fide,
Ambuſtumq; latus carnifici exhibens,
En iſtam rabiem quo magis expleas,
Hoc jam coctum, ait, eſt, vora.
Tantò corporeis ignibus acrior
Chriſti ardebat amor pectore in intimo:
Sic mens tota Dei fervida ſpiritu
Senſum corporis hauſerat.
Nunc nobis ſolito more rogandus eſt,
Iratum ut merito conciliet Deum:
Et quos mirifici roboris inſtruit
Exemplo, precibus juvet.
Simplex &c.

30. IN DIE ASSUMPTIONIS B. MARIÆ.

Digitized by Google

REgnator ſuperûm quo nitidam die
Matrem ſidereis arcibus intulit,
Et ſupra Angelicos conſpicuam choros
Stellanti ſtatuit throno:
Quæ cælo fuerint jubila, qui ſonus,
Quæ ſanctis animis gaudia, non modò
Humanis nequeat vocibus exprimi,
Sed nec pectore concipi.
Illa eſt arca novi conſcia fœderis,
Concluſus, Domini delitiæ, hortulus,
Raſtro intactus ager, ſidere pulchrior
Et ſponſa & genitrix Dei.
Felix, quiſquis eam ſuppliciter colit,
Rebusq; in dubiis ſedulus invocat.
Nunquam, hoc qui ſtatuit præſidium ſibi,
Spe luſus doluit ſuâ.
Simplex &c.

31. IN FESTO SANCTI HADRIANI.

CHriſti in militiam nomina ne darent,
Multos impediit ſupplicii metus:
Multos qui dederant, vis cruciatuum
Illam deſerere impulit.
Non ſic ille, hodie quem colimus, fuit,
Qui nomen tumido duxit ab Hadriâ:
Quin conſtantem animum Chriſticolûm videns
Horum ſe ad numerum appulit.
Prudenter reputans, non ſine numine
Tales cuncta viros aſpera perpeti,
Nec ſe illos temerè ſponte ſuâ ratus
Pœnis objicere omnibus.
Ergo his ſe agglomerans credidit: & ſimul
Index ipſe ſui ſuppliciûm appetens,

Quæ

Quæ mente imbiberat, mox eadem ſuo
Sanxit dogmata ſanguine,
Simplex &c.

32. *IN DIE S. MICHAELIS.*

COeleſtis canimus militiæ ducem,
Qui per jura bonus diſſipat agmina,
Et dejecta locis non ſibi debitis
Sedes trudit ad inferas.
Horrendo imbiberat pectore ſepticeps
Bis quinisq́; ferox bellua cornibus,
Intactæ ſobolem virginis unicam
Sævis mandere dentibus.
Æterni imperio ſed Michaël Patris
Conatus Satanæ reddidit irritos:
Et monſtrum innumeris fraudibus obſitum
Victor ſtravit humi potens.
Idem depoſito pondere corporis
Exſortes animas criminis excipit,
In cœlumq́; alacres tollit & in loco
Lucis perpetuæ locat,
Simplex &c.

33. *COMMUNE B. VIRGINIS.*

O Solis nitido lumine pulchrior
Virgo, conſtituit quam Deus unicam
Expertem maculis omnibus, ut foret
Nato digna parens ſuo;
Te quondam Gedeon vellere in uvido,
Intactâque novis imbribus areâ;
Te cincto innocuis legifer ignibus
Agnôrat priùs in rubo.
Rebus principium qui dedit omnibus.

Digitized by Google

A te, dum ſe hominum cauſſâ hominem facit,
Sumpſit principium, quiq; alit omnia,
Paſtus lacte tuo eſt puer.
Per te quod mulier perdiderat vetus,
Humano generi redditur auctius.
Tu clauſas miſeris heu nimium diu
Cæli prima aperis fores.
Simplex &c.

34. COMMUNE ANGELORUM.

MEntes beatæ, lumine
Qvas ambit æterno Pater,
Sacroq; luſtrans Spiritu,
In ſe intuentes perficit.
O queis ſupremus omnium
Primis creator inſidet;
Quos luce complet aureâ
Amoris ac ſcientiæ;
O qui potentis dexteræ
Virtute cuncta vincitis,
Dei regentis omnia
Fortisſimi ſatellites!
O ter beati Principes
Archangeliq; & Angeli,
Nos rite vobis ſupplices
Hinc in ſuperna tollite.
Æterne cunctorum &c. ut ſuprâ Carm. 8.

35. COMMUNE UNIUS CONFESSORIS PONTIFICIS.

PAſtor beate, qui tuæ
Concreditum curæ gregem

Salvis

Sævis luporum faucibus
Patere nunquam paſſus es.
Tu læta dux ad paſcua,
Fontes recludens limpidos,
Oves videbas florido
Semper nitentes vellere.
Quod ſi quæ forſan tabido
Languere morbo cœperat,
Salubria, ut mitis pater,
Illi admovebas pharmaca.
Cujus laboris nunc tui
Digna aſſecutus præmia,
Favore, nam potes, tuo,
Qui te precantur, adjuva.
Æterne cunctorum Pater &c.

36. *COMMUNE UNIUS VIRGINIS.*

O Virgo pectus cui ſacrum,
Amoris expers improbi,
Divini amoris lampade
Sanctus perusſit Spiritus.
Non te voluptas dulcibus
Fallax venenis molliit,
Solas amantem perſequi
Cæleſtis agni nuptias.
Sic ille natus virgine
Suo decore ceperat,
Amore ut ardens illius
Mundana cuncta temneres.
Beata, cui cœleſtibus
Templis receptæ nunc licet
Inter canentes Angelos
Tuis potiri amoribus.

Æterne cunctorum &c.

37. *IN FESTO AMBROSII.*

QValis periclitantibus,
Totoq; jactatis mari
Tranquillitatis nuncia
Se ſtella nautis objicit:
Talem, procellis Arii
Eccleſiam turbantibus,
Qui lumen orbi redderet,
Elegit Ambroſium Deus.
Nondum renatus flumine,
Sed jam renatus flamine,
Concordibus ſuffragiis
Epiſcopus delectus eſt:
Ut ex miniſtro Cæſaris
Miniſter effectus Dei,
Humana linquens cæteris,
Divina jura panderet.
Non alligatur tempore
Divina certo gratia:
Sed dum libet, quidquid libet
Puncto vel uno perficit.
Hunc ipſe Cæſar horruit,
Contrà nec auſus hiſcere eſt,
Cædes ob admiſſas ſacræ
Excluſus ædis limine.
Magnum ſuis fiduciam
Benignus inſpirat Deus;
Semperq; paſtoris boni
Multum poteſt auctoritas.
Salve, bonorum maxima
Epiſcoporum gloria!
Plebemq; devotam tibi
Cælo receptus adjuva.
Æterne cunctorum &c.

38. AD BEATISSIMAM VIRGINEM DEI MATREM, QVÆ religioſiſſimè colitur in Æde Lauretanâ.

UNde mihi inſolitus præcordia concutit horror,
Et perfuſa metu trepidat, velut icta Deo, mens?
Fallor: an hoc facit ipſe locus, ſtimulosq; paventi
Subjicit, atque animum præſentia numinis urget?
O cœlo dilecta domus, potesq; beati,
Quos ego jam pridem totâ mihi mente cupitos,
Nunc primùm veteris voti reus, advena viſo:
Salvete, adſpectiq; mihi feliciter eſte!
Voſne per æthereas Judæa à finibus oras
Aligerûm, mandante Deo, vexére manipli?
Hic virgo genitura Deum, genitricis ab alvo
Prodiit, & blandis mulſit vagitibus auras:
Hîc quoque, virginei ſervatâ laude pudoris,
Sancta ſalutifero tumuerunt viſcera fœtu?
Ille opifex cunctorum, illa æterna unica proles
Æqua Patri, ille homini primævâ ab origine lapſo
Spem cœlo vitamq; ferens, hâc luſit in aulâ
Parvulus, & ſanctæ blanda obtulit oſcula matri?
Quænam igitur regum ſedes, quæ templa per orbem,
Huic ſe auſint conferre loco? ter & amplius omnes
Ante alias felix Piceni littoris ora:
Cui Solymos ſpectare domi, cui munere divûm
Fas calcare domi eſt pedibus veſtigia Chriſti.
En ego jam ſupplex procumbam, atque oſcula figam

Parietibus

Digitized by Google

Parietibus ſanctis, ſpargamq́ hoc pulvere crines.
Adſpice me ſuperis è ſedibus, adſpice, virgo
Proſtratum, atque imo gemitus ex corde cientem,
Et pectus tundentem & fletibus ora rigantem:
Neu, quanquam culpis adopertum turpibus, arce
Adſpectu me diva tuo: ſi pectore toto
Te veneror, ſi te, dubiis in rebus, ad unam
Confugio, teq́ auxilium ſanctiſſima poſco.
Pœnitet ex animo vitæ me Diva prioris
Pœnitet, & meritas horret mens conſcia pœnas.
Quod niſi tu caſto pendentem ex ubere natum
Concilias, placasq́ mihi, quò tendere curſum
Quóve malis feſſam tentabo advertere puppim?
At tu, namque ſoles, placidâ dignare querelas
Aure meas, & ades lapſis mitiſſima rebus.
Certè equidem totâ pendenteis æde tabellas
Adſpicio, quæ te miſeris præſto eſſe loquuntur.
Hic, te animo ſpectans, torrentem viſcera febrim
Depulit; ille hyadas triſtes, hœdumq́ cadentem
Spectavit tutus, vertentibus æquora ventis,
Et duce te patrias enavit ſalvus ad oras;
Criminis ille reus falſi, ſub judice duro,
Dum mortem exſpectat tenebroſo carcere clauſus,
Munere Diva tuo detectâ fraude, reviſit
Uxorem & natos, exoptatumq́ parentem.
O ego nunc morbis multò gravioribus æger,
Naufragiumq́ timens longè exitioſius illo,
Et jam pridem animum peccati compede vinctus,
Si poſſim morbis liber, vinclisq́ ſolutus;
Fluctibus & ventis laceram ſubducere puppim:
Quas tibi lætus agam grates, dum vita manebit?
Te, cùm luce novâ ſparget ſol aureus orbem,
Te recinam, quoties abſcondet opaca polum nox:
Et tua præcipuo venerabor numina cultu.

39. IN

39. IN D. BARBARAM.

BArbara, qui laudes ſperet ſe æquare canendo
Poſſe tuas, idem pulſantes littora fluctus
Et Libycas numero comprendere tentet arenas.
Te pater inſanus turri concluſerat altâ:
Sed veram Danaen verus te Juppiter illic
Deſpondit ſibi Chriſtus, & arcto fœdere junxit.
Illo & tu triplices fieri inſpirante feneſtras
Mandâſti, & niveo ſculpſiſti in marmore ſignum,
Quo reparata ſalus, & deficiente miniſtro
Ipſa tuos merſiſti undis luſtralibus artûs.
Quid memorem, ut tibi mons fugienti ceſſerit, aut quæ
Ceperit indicii veſanus præmia Paſtor,
Qui dum miratur pecudes in marmora verſas,
Ipſe ſuum pariter ſenſit lapideſcere corpus.
Non tu carnifices, non tu tormenta timebas,
Non gladios, animoſa & Chriſto plena virago:
Qui te ad cœleſtem meritis pro talibus aulam
Evexit, regniq; libens in parte locavit.
At tu Diva graves hominum miſerata labores,
Pacem illis, veniamq; ora, & nocitura repelle.
Præcipuè antiquo prognatum ex ſanguine regum
Gonzagam, felix quo ſe duce Mantua jactat,
Qui virides MincI ad ripas tibi Diva ſacravit
Templum auguſtum ingens, curâ quod & ipſe tuetur
Pervigili, & flammam latè ſpargentibus aris
Sæpe manu propriâ meritos imponit honores,
Hunc tu, Diva, tuo protectum numine ſancto
Conſerva, populumq; ſimul, qui ſacra, ſecutus
Principis exemplum, puro tua corde frequentat.

40. DE S. ANDREA APOSTOLO.

DIC mihi Muſa virum, Geticas qui primus in oras
Intulit æternæ fulgentia ſigna ſalutis:

Mox

Mox ſe regna ferens alacris per Achaica victor,
Dum parat uſq; novos antiquo ex hoſte triumphos,
Sacravit veteres generoſo ſanguine Patres.
Tu modo tot, ſævis quo tempeſtatibus actæ
Se tamen, ut poſſunt, ſolantur præſule Senæ,
Huc adhibe Franciſce animum, mecumq; revolve
Egregii ANDREÆ laudes, dignataq; cœlo
Facta libens. Aram tu illi ſtatuamq; dicâſti,
Quæ Vaticanâ inſignis ſpectatur in æde:
Nos dabimus venâ ductos è paupere verſus.
Quod poterit, det quisque: eſt & ſua gratia parvis.
Suſtulerat cœlo victor ſe Chriſtus opimis
Inſignis ſpoliis, princeps Acherunte recluſo,
Clara triumphatæ referens inſignia mortis:
Luſtrataq; ſuos ſanctâ cum matre ſodales
Munere linguarum & promiſſi flaminis aurâ.
Conveniunt paucis poſt illa expleta diebus
Magnanimi heroës, Petro indicente ſenatum,
Tum monſtrante Deo, quæ ſit provincia cuiq;
Demandanda, agitant, ſacri quam ſemine verbi
Conſerat, atque viam populis præpandat Olympo:
Et ſparſo intepidus teſtetur ſanguine Chriſtum.
Ergo alias alii: Thraciam, Illyricumq;, Getasq;,
Perpetuis nivibus glacieq; informia regna,
Suſcipit Andreas: quanquam illi plurima frontem
Ruga erat, & ſeros canum caput indicat annos.
Sed ſtimulat, viresq; ſuas amor ipſe miniſtrat.
Vade, ait, & lacrymis vultum illiusq; ſuumq;
Irrorat Petrus, vade ô chariſſime, qui me
Duxiſti ad Chriſtum primus germane, meiq;
Vive memor, memor usq; tui vivam ipſe viciſſim.
Qui tibi cauſſa viæ eſt, idem tua cœpta ſecundet.
Ingeminant eadem hæc alii, fletuq; madentes
Amplexi inter ſe, felicia cuncta precantur.

It ſenior,

It ſenior, Chriſtumq́ unum, quacunque gradum fert,
Prædicat : hunc unum cunctis in vota vocandum,
Exitio mentita ſuis cultoribus eſſe
Numina : ab uno hominum Chriſto pendere ſalutem.
Irrident alii, motâq́ hæc mente putantes
Delirare ſenem, ſputo ſaxisq́ ſequuntur ;
Sunt etiam qui vincla parent, pœnasq́ minentur
Turbanti veterum cultûs & ſacra Deorum,
Sunt tamen &, quorum tetigit præcordia Chriſtus,
Qui veterum fœdâ errorum caligine pulſa,
Attentas monitis præbent cœleſtibus aures.
Ille fidêi primum, ſine quâ nil cætera proſunt,
Summa docet capita, & ſancto connectit amore.
Tum juſtos ſperare, ſalubribus abluit undis :
Imponitq́ manus, & ſancto flamine firmat.
Accedunt extemplo alii, & ſocia agmina jungunt.
Sic quondam latis Cerealia ſemina campis
Cùm ſpargit, plenâq́ manu diffundit arator,
Pars cadit in cautes ſuccoq́ carentia ſaxa ;
Pars leviter terræ nullis radicibus hæret,
Atque illam volucres roſtri populantur acutis ;
Pars etiam in ſulcos, atq́ ipſa in viſcera fertur
Telluris, gremioq́ illic concepta tenaci
Fruge novâ dominos opulentat, & horrea complet.
Odryſios tandem in fines adoperta pruinis
Arva, bipennifero quondam regnata Lycurgo,
Pervenit, & torvæ puriſſima pectora gentis
Inſoliti tamen eloquii dulcedine mulcet.
Conveniunt flaviq́ Getæ, pictiq́ Geloni,
Quosq́ impoſta vagis agitat domus annua plauſtris,
Cornipedisq́ ſui ſolitus potare cruorem
Sarmata, quasq́ alias ſinuoſa binominis Iſtri
Ripa vehit gentes, rigidis corda obſita ſetis,
Paulatimq́ truces animos, eduraq́ ponunt
Corda volente Deo, & moniti meliora capeſſunt.

Editus

Digitized by Google

Editus his ipſis olim regionibus Orpheus
Creditus eſt cantu liquido, fidibusq; ſonoris
Et rabiem dempſiſſe feris, & ſiſtere juſſis
Fluminibus ſilvas poſt ſe traxiſſe ſequentes.
Verior hic Orpheus, homines qui, vivere rapto
Aſſuetos ſolisq; ſibi jus ponere in armis,
Quoſdam etiam cæſis, feritas horrenda relatu,
Hoſpitibus veſci, & ſectos in grandia fruſta
Aut torrere veru, aut mollire tepentibus undis,
Taliaq; obſcœnis imponere fercula menſis,
Impulerit fando ritûs abolere nefandos,
Et priùs effera colla jugo ſubmittere Chriſti.
Jamq; Boryſthenios fluctus nitidumq; Dyraſpen,
Quiq; Europæis Aſiam diſterminat arvis
Multifidum Tanain, teq; ô ſaxoſe Cynapos,
Quæq; alia ex altâ ſpectat piger arce Bootes,
Plurima nunc ratibus, nunc pervia flumina plauſtris.
Illa ſacrum Chriſti pervaſerat omnia nomen:
Unum omnes Chriſtum ripæ, unumq; antra ſonabant.
Cùm ſenior, ſat jam his inquit regionibus actum.
Perficiet, quod deeſt, qui perficit omnia, Chriſtus.
Quæramus nova regna, odit victoria ſegnes.
Subſtitit hæc fatus paulum; dein lumina cœlo
Attollens, ſequor ecce, ſequor quocunque vocâris,
Tu modò præſenti mentem mihi numine firma.
Sic fatur, greſſumq; ad Achaica dirigit arva,
Multa movens animo, ſanctus comitatur euntem
Spiritus, & robur feſſis ſenio artubus addit.

Reliqua deſiderantur.

41.

M*Ente Deum pura quiſquis veneratur amatq;,*
Vis illi exterior nulla nocere poteſt.
Non ſi illum obſideant hoſtiles undique turmæ,
Quas ſitis innocui ſanguinis exagitet:

Non

Non toto coëat ſi quidquid in orbe ferarum eſt,
Et quot in Oceani gurgite monſtra natant.
Ille, licet triſtes agitent maria alta procellæ,
Undarum in medio vertice tutus erit.
Ille interq́ feras atq́ agmina ſæva latronum,
Noctu etiam in medio tutus erit nemore.
Non quæcunque truces adhibent tormenta tyranni,
Illius unquam animum terrificare queant.
Pix, rota, robur, equus, candentis lamina ferri,
Omnia pro Chriſti nomine ludus erunt.
Felices, quorum ille imis amor oſſibus hæſit.
Quanta illos obitâ præmia morte manent?
O ſi me quondam numero Deus aggreget illi!
Quæ tunc ſors melior ſorte futura meâ eſt?
Ah CHRISTE *ure meum tandem face pectus amicâ,*
Eq́ pigro inviſum diſcute corde gelu!
Ut nec avarus opes ſectet, neque vanus honores,
Sed flagrem ſolo totus amore tui.

42. AD GREGORIUM XIII. PONT. MAX.

Qui tibi ab Eoo repetitas littore conchas,
Divitis aut auri pondera multa ferat:
Illum ego ſcire negem, quæ tu, Pater optime, dona
Longè auro & gemmis anteferenda putes.
Una tibi virtus, virtus in amoribus una eſt,
Veræ & virtutis gloria vera comes.
Ergo ut amans tabulis dominæ referentibus om
Gaudet, & ante oculos ſemper habere cupit:
Sic te expreſſa juvat veræ virtutis imago,
Nec tabula eſt oculis gratior ulla tuis.
Tale igitur munus tibi nunc Picolominus offert,
Senenſis præſul gloria prima ſoli:
Biſſeno Æneæ concluſa volumine facta
Pontificis verè nomine req́ Pii.

Qui virtute olim ſedem provectus ad iſtam,
Ad quam eadem virtus te, Pater alme, tulit,
Ingentes toto compeſcuit orbe tumultus,
Et placido reges fœdere compoſuit,
Hortatus bellum Chriſti convertere in hoſtes,
Atque Aſiam illorum faucibus eripere:
Ad quæ ſe accingens magno molimine cœpta,
Multa bonis fruſtra flentibus, occubuit,
Forſan & hanc Chriſtus, Princeps ter maxime, laudem
Servatam in tempus diſtulit usq; tuum.
Thracius ut tandem poſitâ feritate tyrannus
Colla tuis ultro ſubjiciat pedibus.
O ita ſit: cumuletq; tuas hæc gloria laudes;
Gregorii hic titulis adjiciatur honos!
Interea hæc placido vultu cape munera, eiq;
Qui tibi ſummiſſus porrigit illa, fave.
Ille Pii, ut noſti, genus alto è ſanguine ducit;
Nec vixit priſcis inficiandus avis:
Plurima ſed tractans & maxima munera, ſemper.
Se culpis expertem omnibus exhibuit.
Nunc exactâ ætate illud ſibi poſtulat unum,
Ut ſe haut ingratum ſentiat eſſe tibi.

43. AD DOMINUM ZAMOSCIUM POLON. CANCELL.

Bina mihi artifici cælata nomiſmata dextrâ
Magnus ab Arctoo miſit Zamoſcius orbe
Aurea, non vani memorabile pignus amoris,
Sæpe meo optatos animo referentia vultûs,
Magnanimi primum regis, quo Martia gaudet,
Quoq; caput cœlo ductore Polonia tollit.
Aſpicis, ut latè veneranda coruſcat imago.
Cunctaq; diffuſo circum loca lumine complet?
Non ea vis auro: nec per ſe lamina lucet,

Nec

Nec radiat rutili nativâ luce metalli:
Majus ab impreſſâ ſed ducit imagine fulgur:
Atque ipſum STEPHANI ſacer aurum vultus inaurat.
Contemplare acresq́ oculos frontemq́ verendam,
Et dignam imperio faciem, dignamq́ triumphis:
Ut ſeſe omni ex parte animi vis vivida profert,
Degenerem luxum mollesq́ exoſa paratus:
Ut ſpirat generoſum, ipſoq́ videtur in auro
Regales agitare imo ſub pectore curas,
Exitium Turcis, meditari & vincula Moſcho!
Hic vir, hic eſt natus virtuti & fortibus auſis:
Cui duo tota pares alios ſi Europa tuliſſet,
Thracius haud ultra nobis illuderet hoſtis,
Sed profugus toto latebras ſibi quæreret orbe.
Altera lamna loco pariter mihi grata ſecundo,
Subjicit ante oculos auctorem muneris ipſum,
Cujus conveniens meritis imponere nomen
Qui velit, invicti regis vocitarit Achaten.
Hinc te igitur, tua mî propiùs quando ora tueri
Non licuit, cupidumq́ iſthæc inviſere Regna,
Pontificis tenuit non detrectanda poteſtas,
Zamoſci magne, adſpiciam, & perſæpe nitenti
In te defixam ſolabor imagine mentem.
Zamoſci, per quem Marti ſociatus Apollo eſt,
Qui decora heroum accumulans & Neſtora dulci
Eloquio exæquas, & forti pectore Achillem:
Et leges armis firmans, & legibus arma,
Victricem laurum pacatæ intexis olivæ,
Arbiter idem almæ pacis, belliq́ miniſter
Impavidus, laus egregii propria UTRAQVE CIVIS.
Salvete ô animæ fortes, incoctaq́ honeſto
Pectora, & ignavo non pervia corda timori!
Vos ego, quantum ævi dabitur, ſuper ardua cantu
Aſtra feram, nunquam reticens veſtra inclyta facta,
Facta aliis, queis nomen idem, ſed non eadem eſt mens
Aut animos factura, aut incuſſura pudorem.

Digitized by Google

44. AD ANT. MONTECATINUM.

Tandem qverelis pone modum tuis,
Et fata mœſtis invida vocibus
Clamare, crudelesq́, Divos,
Cum gemitu lacrymisq́, parce.
Nam, qvid Lycei juverit avios
Luſtrâſſe ſaltûs, fontibus ac ſitim
Ex vulgo inacceſſis levaſſe,
Ingenioq́, adiiſſe Divos:
Si mentis iſtud præſidium tuæ
Perrumpit, & ſeſe intus agit dolor,
Imisq́, fervens in medullis,
Te qvaſi perdomito triumphat?
Magnam doloris fata qvidem tibi
Cauſam obtulerunt, qvi tibi cognitum
Longoq́, earum uſu ſodalem
Hannibalem ante diem abſtulerunt.
Qvi quanquam avitis ſat titulis domi
Forisq́, clarus, non tamen id ſibi
Satis fore ornando putavit,
Nî proprios etiam ipſe honores
Labore magno quæreret impiger,
Comamq́, lauro duplice necteret,
Et quâ ferox Gradivus, & quâ
Pulcer Apollo ſuos coronat.
Heu quis Deorum mentibus addidit
Famæ illam honeſtis immodicam ſitim?
Qvàm ſæpe multis illa triſtem
Funeris acceleravit horam?
Sed, quorſum inanes jam querimoniæ?
Ille ipſe, quem urges queſtibus, Hannibal,
Felix, & inſertus Deorum
Concilio, mala noſtra ridet.

45. AD

d by Google

45. AD P. FULVIUM CARDULUM.

SÆpe transactos mea mens per annos
It retrò, & vitæ relegit prioris,
Quà poteſt, curſum, veteres revolvens
Ordine culpas:
Quid puer, quid dein juvenis, quid autem
Temporis jam vir malè collocârim,
Dulcibus dum me furiat venenis
Dira voluptas.
Quas mihi imprudens maculas inuſſi?
Quo modo, ah demens! animum inquinavi,
Quem ſalutaris nitidum lavacri
Fecerat unda?
Corporis nec pars vacat ulla probro:
Os, manus, aures, oculiq; turpe
Heu jugum infamis dominæ tot olim
Luſtra tulerunt.
Paululum hoc ſaltem fugientis ævi,
Viribus caſſæ reliquum ſenectæ,
Quantulum Chriſtus ſupereſſe vult mî,
Vindicet ipſe.
Ipſe me pridem Veneris peruſtum
Improbè flammis rapiat, novoq;
Flaminis ſancti jecur & medullas
Igne pererret.
Tu tui inſtilla mihi Chriſte amorem:
Unicum mens te mea concupiſcat:
Te nihil præter ſibi perſequendum
Judicet unquam!
Nil opes, nil me capiant honores:
Exulet luxus ſimul & libido:
Vana deluſa procul hinc faceſſant
Gaudia mentis!

Digitized by Google

Quiq; florenti maleſanus ævo
Nil niſi obſcænum, piget heu, canebam,
Nunc tuum tantum repetam ſenili
Carmine nomen.
Tu quoq; hunc votis precibusq; Fulvi
Adjuva ardorem: quotiesq; ſumis
Myſticum Chriſti trepidus nitentem
Corpus ad aram;
Mente tunc tecum memori volutans
Trade me Chriſto! mea vota nam ſi
Negligat, certè tibi nil petenti
Tale negabit.
Hoc idem chari mihi præſtet oro
Cura Maffæi, & mea dicta quondam
Qui nimis forſan cupidâ bibebat
Bentius aure.
Bentius, quem rectum iter evagantem,
Et parum cautâ calidum juventâ,
Contigit virgâ Deus, in ſuumq;
Duxit ovile.
Nunc ubi expletus meliore mentem
Pabulo, currit per iter ſalutis
Heu procul ſegnem ſua poſt relinquens
Terga magiſtrum.

46. *P. FRANCISCO BENTIO.*

BEnti nihil me, ſicut antea, juvat
Pervigili ſtudio nil profutura quærere;
Nec quas per urbes cautus, exciſo Ilio,
Saxa Ithacæ repetens, Laërtis errârit puer;
Nec quot Ithacenſes pharmacis Circe potens,
Vultu hominum poſito, grunnire porcos juſſerit.
Cura magis mî eſt, luſtra jam decem miſer
Qualibus in vitiis defixus ipſe erraverim:

Cum

Cum me, Dei vix jam manente imagine,
Mortifera induerat fœdam voluptas in ſuem.
Quis me ſequetur fructus, ubi pernovero,
Quot mala Grajugenis Achillis ira invexerit:
Si neſciam veſanus, in quæ me mala
Præcipitem ira Dei, niſi reſipiſcam, actura ſit?
Hei mi laboris, heu dierum ac noctium,
Quas memini in ſtudiis me talibus conſumere;
Male metuentem, ne quis usquam æqualium
Certiùs ac meliùs plures teneret fabulas.
Et tamen ab æquis non gravatè improvida
Judicibus veniam fortaſſis ætas impetret.
Sed nunc columbis concolor cum ſim caput,
Et mihi ſarcinulas brevi legendas ſentiam:
Niſi meliora mente totâ cogitem,
Bis puerum meritò, Franciſce, me vocaveris,
Beatus ille, quem juventæ in limine
Abſtrahit à vitiis ipſe & ſibi adſtringit Deus.
Nec tamen habendus ille infelicibus,
Ad meliora, Deo vocante, qui venit ſenex,
Verum eſt poëtæ nobilis verbum vetus:
Si bene quid facias, ſerò licet, prodeſt tamen.
Communi uterq; gratias agat patri,
Sors tibi prima data eſt, mihi ſecunda contigit.

MURETO FRANCISCUS BENTIUS.

Reſpondet Carmini præcedenti.

Murete, me nunc, ſicut antea, juvat
Quæ mihi, quæque aliis das, profutura carmina,
Expreſſa ſancti Spiritus molimine,
His avidis oculis & tale quæritantibus

Et lectitare & lectitando ediſcere.
Labitur inde mihi furtim humor udas in genas,
Palam arguens quæ pectus intrant gaudia,
Pectoris exigui majora clauſtris gaudia,
Converſa ſtudia quando utriusque refricas.
(Grata utriusque Deo & mortalibus converſio)
Nam uterque nigro noctis è ſilentio
Cœpimus aſpicere Chriſti benigna lumina.
Uterque noctis tum relictis artibus,
Depoſitis tenebris & arma lucis induit.
De te ſed ipſe multa deploras, modis
Flebilibus lachrymans: & ad gemendum me vocas.
Eheu dolor, quid ulcus antiquum novas?
Jam memini, miſer, heu, quod pœnitet, piget, pudet.
Cum vilis ancillæ expaveſcens voculas
Immemor officii Chriſtum negavi ſæpiùs.
Gallo at canente, cùm me amico lumine
Intuitus Deus eſt: prior mihi tunc mens redit.
Ad me ipſe tandem triſte poſt tempus redii,
Exiliensque, foras, laxavi habenas fletui,
Abſterſit inde lacrymas Chriſtus meas,
Speque datâ veniæ perduxit in gregem ſuum.
Eduxit idem, quod fateris, improbæ
Servitio dominæ, & vindicavit te ſibi.
Quid reſtat ergo? hortetur alter alterum.
Nunc ſi aliquis gravior fortaſſe ſe offeret labor,
Feramus hunc, Murete, mente quâ decet,
Atque ducem Dominum forti ſequamur pectore,
Quod ſi una utrumque ad vineam hora non vocat,
Unus utrique tamen promittitur denarius.

47. AD

ed by Google

47. AD CLAUDIUM QUENDAM.

QVidquid agam, Claudi, ſeu quo me vertere tentem,
Seu nihil, ut ſoleo deſidioſus agam:
Ante oculos tua mî aſſiduè obverſatur imago,
Unaq; triſtitiam gignit & una levat.
Angor enim infelix, quod te, (quo ſoſpite ſolum
Eſſe velim ſoſpes, & moriente mori,)
Nunc, ubi ſis, quid agas, veterem tibi cura medentum,
An nondum, morbum pectore depulerit:
Nec ſcio, nec jam ſcire ullâ ratione potis ſum:
Quæ meres angore unica penè necat.
At rurſus nihil eſt, quo me ipſe hoc tempore ſoler,
Quodq; oculos triſti tergeat imbre graves,
Te niſi cùm vana ſibi mens ſub imagine fingit,
Seu vigilem, dulci ſive ſopore premar.
Hoc mihi Nepenthes curas diſſolvere promptum eſt;
Luctibus hæc una eſt apta medela meis.
Tecum ego nunc videor teneros percurtere verſûs,
Sive Catulle tuos, ſive Tibulle tuos:
Nunc etiam rerum cauſas tentare latentes,
Diſcere & unde fluant omnia, quòq; fluant.
Nunc herbâ in viridi, latæ porrectus ad umbram
Arboris, & rivum molle ſtrepentis aquæ,
Aurasq; & dulces avium captare ſuſurros,
Perq; vices tecum multa jocoſa loqui.
Gratia dIs, qui mentem homini celeremq; dederunt,
Et quævis habilem fingere ſpectra ſibi.
Illa & plumipedem ſuperarit Perſea curſu,
Et celebrem invicti Bellerophontis equum.
Nec mihi, ſe cujus rerum natura creatrix
Expreſſam in tabulis cernit, ut in ſpeculo,
Tam bene te docto Titianus pollice pingat,
Quàm mens te aſſiduè pingere prompta mea eſt.
Atq; utinam tibi ſit de nobis mutua cura,
Nec quin ſit, dubito: ſed tamen eſſe precor.

c 5 Non

Digitized by Google

Non ego vulgari te, Claudi, amplector amore,
(Hác face rara Deus tangere corda ſolet :)
Me me ipſe odiſſem, niſi tu me gratus amares :
Nec niſi me, quoniam ſum tibi charus, amo.
Deniq; cum fuero nulli credenda locutus,
Pars tamen illa mei parvula amoris erit.
DI faciant, longos producere detur in annos,
A pueris cœptæ fœdus amicitiæ !

48. *RAPHAELIS URBINATIS Pictoris eximii Tumulus.*

Ipſe loquitur.

SIc mea naturam manus eſt imitata, videri
Poſſet ut ipſa mea eſſe imitata manus.
Sæpe meis tabulis ipſa eſt deluſa, ſuumq;
Credidit eſſe, meæ quod fuit artis opus.
Miraris, dubitasq; ? audito nomine credes.
Sum Raphael. hei mî, quid loquor ? immo fui.
Et tamen, his dictis, quid opus fuit addere nomen ?
Alterutrum poterat cuilibet eſſe ſatis.
Nam mea & audito eſt notisſima nomine virtus :
Et præſtare vicem nominis ipſa poteſt.

49. *AD PETRUM GERARDIUM.*

O Delicati blanda ruris otia,
Curis & ambitu procul !
O dulce murmur limpidorum fontium !
O grata nemorum opacitas !
O ſibilantes arborum ingentum comæ !
O prata verè gemmea !
O ſolitudo amica cogitantibus !
O horror, ô ſilentium !

Cui

Cui nunc canoro gutture obſtrepunt aves,
Nunc canna paſtoris vagi;
Seu mane oves in læta ducit paſcua,
Seu veſpere reducit domum.
O menſa nec luxu affluens, nec ſordida
Dapibus parata ruſticis!
Quas non, heri languentem ut irritet gulam,
Doctus ſaporavit coquus:
Sed filiis juvenibus & ſeni viro
Severa coxit villica.
O bibliotheca nota paucis! ô libri,
Quos rara contrectat manus!
O cella tantum lectuli unius capax!
O ſomne liber, & levis!
O ad beatam tuta vitam ſemita,
Ignota vulgi ſenſibus!
Ut vos requiro, ut mente vos totâ expeto,
Alia peroſus omnia.
Ut lætus ad vos tendit, & gazis libens
Vos anteponit Perſicis,
Quicunque puro pectus Olmeo lavit,
Frondemq; mordet Delphicam.
Quid tu, Gerarde, cui profanis invios
Adire fontes contigit,
Parésne eaſdem ſequeris, an ſiti malâ
Opum aut peruſtus gloriæ,
Amœnitati ruris & dulci otio
Vitam anteponis aulicam?
O per Licéi cognitos paucis ſpecûs,
Quos ſæpe luſtraſti puer,
Ne ſperne amicus conſilI quod dat ſenex,
Quodq; ſibi, ſed ſerò, capit.
A literato te otio avocantibus
Occludito aures, & fuge,
Canora monſtra ut auribus cerâ oblitis
Laërtis effugit puer.

Beata

Beata vita non metallo aut Indici
Spoliis paratur æquoris.
Animo appetenti pauca, quod ſat eſt, ſat eſt:
Avido atq; inexpleto, nihil.
Cùm tibi ſit, unde liber, & planè tuus
Vitam quietè tranſigas:
Quis heu furor te, quis, rogo, impellit furor,
Vincla ultro ut induas tibi,
Et more pulchrum vivere alieno putes,
Nutûs timentem divitis?
Age rumpe nexûs, & jugum collo excute,
Vindexq; & aſſertor tui,
Aude eſſe felix, & procul cuncta amovens,
Quæ mentem humo adfixam tenent,
Per liquida puri ſpatia decurre ætheris,
Æterna tantum cogitans:
Et iſta ſortis lubricæ ludibria
Miranda vulgo deſere.
Utinam mihi olim, flore cùm primo rudes
Juventa opacaret genas,
Amicus aliquis iſta monſtraſſet ſenex,
Quæ nunc tibi ipſe cantito:
Non ego periſſe luſtra tot in aulâ mihi
Vanis dolerem queſtibus.

50. TIBUR.

(De Carmine hoc lege Muretum ipſum lib. III. Epiſt. 20. quæ eſt ad Paulum Sacratum.)

QUicunque Herculei ſpectabit Tiburis arces,
Quá pater Hippolytus, ſacri pars magna ſenatûs,
Cura Deûm, loca perpetuo priùs aſpera ſaxo
Molliit, & leni juſſit miteſcere clivo;
Omnia deprendet longè ſuperantia famam,

Nec

Nec tam regifico conſtructa palatia ſumptu,
Auroq; illuſas ædes, radiataq; tecta,
Quàm ſemper virides mecum admirabitur hortos,
Et gelidos fontes, & aquam in ſublime volantem,
Seq; in multiplices vertentem, ut Protea, formas.
Præcipuè tamen illi animum novitate movebit
Exciſus, res mira, ſilex, rupesq; cavatæ,
Et via facta manu longi per viſcera montis:
Quà ſe Anio pater inſveto pervolveret alveo.
Qui longum per iter tenebroſo tramite lapſus,
Exit, & arboribus gelidæ non invidet undæ.
Stant habiles propter Nymphæ, lymphasq; paratis,
Exceptas urnis in vaſa capacia fundunt.
Parte aliâ ipſe ſuis altricibus adſtat Jacchus,
Materniq; memor casûs, flammæq; paternæ,
Gaudet aquis, illisq; libens ſua munera miſcet.
Dum ſtupeo, tam multa videns miracula rerum:
Ecce novus procul alituum concentus ad aures
Fertur, & inſolitâ mentem dulcedine tangit.
Adſpicio, & greſſum propius fero; corpora cerno
Parva ex ære avium, æratis nitentia ramis,
Dædala queis variam tribuit ſollertia vocem.
Quamcunq; adſpicias, deluſus imagine veram
Eſſe putes volucrem: niſi quòd non evolat uſquam,
Sed ramis affixa ſuis cantu æthera mulcet.
At veræ mirantur aves, & cedere dum ſe
Turpe putant, liquidis latè omnia queſtibus implent.
Hic Lucæ egregius labor eſt, quem Sequana partu
Ediderat, Siculi renovantem inventa magiſtri.
Quid? quem non moveat cygnum mentitus adulter,
Illudens ſimili ſpirantem à marmore Ledam,
Delitiisq; ſuis, & aquarum murmure lætus?
Multaq; præterea veterum ſimulachra Deorum,
Artis opus priſcæ. Cunctos verùm arduus inter
Eminet Alcides: qui ſpectans omnia circum
Heſperidum veteres hortos præ Tibure temnit.

Sed

Sed quid ego hæc verſu nequidquam includere tento?
Jampridem exiguum præſcripti carminis orbem
Exceſſi: & dictis ſemper majora ſuperſunt.

51. Idem.

DEliciæ veterum Tibur volventibus annis
Conciderat, priſcum perdideratq́; decus!
Et nuſquam rivi, nuſquam pomaria, nuſquam
Ulla ſuper tanti ſigna decoris erant.
Illa loca antiquis toties celebrata Poëtis
Horrebant turpi ſqualida facta ſitu:
Mœrebant erepta ſibi ſua gaudia Nymphæ,
Languentes Anio mœſtus agebat aquas.
Omnia tempus edax ita deformârat, ut hoſpes
Quæreret in medio Tibure: Tibur ubi eſt?
Non tulit hanc ſpeciem divini pectoris heros
Hippolytus, ſacri gloria magna chori.
Ille loco ſenium abſterſit, vultusq́; priores
Reddidit, & ſolito juſſit honore frui.
Illius imperio juſſæ revireſcere ſylvæ
Cœperunt ſparſis luxuriare comis.
Ille novos paſſim fontes emergere juſſit.
Nec mora fit: fontes proſiluere novi,
Quos circum ſtatuit priſcis egeſta ruinis
Plurima Phidiacâ ſigna polita manu.
Ipſe Anio fontem pallenti cinctus olivâ
Affluit, & proprias conſociavit opes.
Jure igitur fontesq́; ſacri, ſylvæq́; virentes
Certatim Hippolyti nomen ad aſtra ferunt:
Et quoties molli increpuit levis aura ſuſurro,
Hippolytum alternis vocibus ingeminant.

52. Dedi-

52. Dedicatio hortorum Tiburtinorum.

NEc labor Alciden fregit, nec blanda voluptas
Unquam animum caſti molliti Hippolyti.
Ambarum hos hortos virtutum accenſus amore,
Herculi & Hippolyto dedicat Hippolytus.

53. Idem.

AUrea ſopito rapuit quæ mala Dracone
Alcides, eadem nunc tenet Hippolytus.
Qui memor accepti, quos hic conſeverat hortos,
Auctori voluit muneris eſſe ſacros.

54. Bacchus fonti impoſitus.

NOndum natus eram, cùm me prope perdidit ignis.
Ex illo fontes tempore Bacchus amo.

55. Idem ex adverſo reſpiciens fontem Nympharum.

QVi colitis Bacchum, comites ſimul addite Nymphas.
Nam ſine ope illarum munera noſtra nocent.

56. In tabulam Tantali.

SI quando admittant ſua te ad ſecreta potentes,
Quisquis es exemplo diſce tacere meo.

57. In tabulam Jaſonis navigantis, & Herculis raptum Hylam querentis.

VIribus auferres, quod fraude parabis Jaſon?
Eripit Alciden ſed tibi raptus Hylas.

58. PRO-

58. PROLOGUS IN PHORMIONEM TERENTII.

Cùm eam aliquot nobiles adoleſcentuli, Hippolyti Cardinalis Ferrarienſis juſſu, acturi eſſent.

ETſi ſcio eſſe hic neminem, qui neſciat
Quid apparatus noſter hic velit ſibi,
Tamen mearum partium eſſe exiſtimo,
Interea dum ſe mei ſodales comparant,
Bonâ cum veniâ veſtrâ, pauca dicere,
Quæ ſcire vos, & veſtra, & ipſorum intereſt.
Comœdiam Terentii acturi ſumus,
Cui Phormioni nomen ipſius indidit,
Quòd Paraſitus in eâ Phormio primas agit.
Neq; hoc videri debet aut mirum, aut novum,
Quandoquidem in omni vitâ, ne dum in fabulis,
Paraſiti, ſcurræ, ſycophantæ, omne id genus,
Bonis repulſis, ipſi jam primas agunt.
Quod ſi quis eſt, parum decorum quid putet,
Juvenes ingenuos perſonatos conſpici, in
Scenam prodire, & quaſi facere hiſtrioniam:
Is ſibi reſponſum hoc habeat, nullâ re magis
Dijudicari omnia, quæ mortales agunt,
Quàm fine, quem is, qui quid agit, proponit ſibi.
Qui ſcenicam artem victûs causâ factitant,
Et, ut coquis ac laniis riſum excitent,
Diſtorquent ora, inſulſa dicta dictitant,
Contundunt pugnis ſe invicem, atq; horum omnium
A plebe viles exigunt mercedulas,

Meritò

Meritò hiſtrionum nomen & famam ferunt.
Nil ſimile noſtrum eſt. Nos, ut noſtram induſtriam
Vobis probemus omnibus, ut communi hero
Hilaremus animum, cui debemus omnia,
Unum id petentes, hunc laborem cepimus.
Quanquam ô ſupremi cœlites, quem jam omnium
Pudere debet perſonatum conſpici,
Cum id omnis ætas, omnis ordo factitet?
Sed nolo nunc ulcera cujusquam tangere,
Ne quis ſatyram eſſe hanc dicat, non comœdiam.
Nunc unum à vobis priusquam hinc abeam poſtulo,
Si vos, quod veſtri honoris cauſſâ ſit, juvat,
Favete, & vigilate animis, vigilate auribus,
Dormite linguis. Qui tacere non queunt,
Benefecerint, ſi ceſſerint iis, qui queunt,
Ne & turbent alios, & morbum prodant ſuum.
Facite, ad conanda inpoſterum nos talia
Bonitas ut veſtra, atq; æquanimitas excitet.

59. *E Græco Callimachi.*

NAmq; & ego nitido capiti, flavisq; capillis
Serta olim Aſſyrio ſparſa liquore dedi,
Et bona in ingratum congesſi plurima ventrem,
Cuncta ſed in ventos illa abiere leves.
Servârunt ſolæ commiſſa fideliter aures.
Corporis hâc una eſt parte reperta fides.

60. Afficta Trabeæ *a)*

a) Q. Trabeæ nomen celebre eſt in Comicis veteribus. De ipſo vide P. Crinit. c. 15. de Poët. Latin. & Gyrald. Dial. 8. de Poët. Hiſt. f. 306. Ejus autem non niſi fragmenta quædam ad nos pervenêre. Hos ergò ſuos ſex verſus, ſanè qvàm elegantes, (qvo nomine laudat eos Bongarſ. epiſt. 119. ad Joach. Cam. p. 292.) & ad vetuſtatis imaginem

Digitized by Google

compoſitos, (qvales neſcio an & ſeqventes non habendi ſint,) Trabeæ Muretus affinxit, & in eâ re qvibusdam eruditis impoſuit. Unde & in Lexico Buchneriano voce *Præfica f.1128:* Trabeæ adſcriptos reperias. Sed hanc fraudem Joſ. Scal. adeò tulit indignè, ut aculeato admodùm diſticho ulciſcendam putaverit, qvod in ſilvâ carminum ejus legitur *in Rumetum* (i. e. Muretum) *qvi ſuos verſus pro antiqvis ſuppoſuerat.* Cæterùm eodem ferè ſenſu legitur fragmentum qvoddam Philemonis, Græci Comici, (apud Hertelium in ſententiis Comic. p. 176.) cujus initium:

εἰ τὰ δάκρυ' ἡμῶν τῶν κακῶν ἦν φάρμακον.

Here, ſi querelis, ejulatu, fletibus
Medicina fieret miſeriis mortalium,
Auro parandæ lacrumæ contra forent:
Nunc hæc ad minuenda mala non magis valent,
Quàm nænia præficæ ad excitandos mortuos.
Res turbidæ conſilium, non fletum, expetunt.

61. In eandem ferè ſententiam.

Nam ſi lamentis allevaretur dolor,
Longoq; fletu minueretur miſeria,
Tùm turpe lacrumis indulgere non foret,
Fractâq; voce divûm obteſtari fidem,
Tabifica donec pectore exceſſet lues.
Nunc hæc neq; hilum de dolore detrahunt,
Potiùsq; cumulum miſeris adjiciunt mali,
Et indecoram mentis mollitiam arguunt.

62.

Ut imbre tellus, ſic riganda mens mero:
Ut illa fruges, hæc bona conſilia offerat.

63. *Gu-*

63.

Guſtanda vita, non fruenda, homini datur.
Nam, cum fruendi tempus eſt, tum deſerit:
Felicius maritus, an cælebs agat?
Privata vita ſitne regno dulcior:
An vita regia ſolium attingat Jovis?
Peregre morari ſuavius ſit, an domi?
Qui, quamq́; multi, & quo parandi more ſint,
Quo habendi amici? nullus hæc curat puer:
Rarus adoleſcens: nec ſenex omnis videt.
Et hæc tamen vitam prope omnem continent.
Quæ ſi quis acri curâ & uſu pervigil
Longo notârit, jamq́; ſecum ſtatuerit,
Quid fugere, quid contemnere, & quid perſequi
Expediat homini; vix eam ingreſſo viam,
Quam maximè, quam ex omnibus probaverit;
Obſtat ſenectus invida, & curſum impedit:
Mox avida triſtes Lacheſis injicit manus,
Sic vivere meditantibus vita evolat.

64.

Si exſpectes, Pamphile, ipſa dum negotia
Te accerſant ultrò, & dormientem exſuſcitent:
Vehementer erras; taciti diſcedunt dies:
Nec oblivioſos officii admonent ſui.
Superba res eſt rei gerendæ occaſio:
Semel contempta, nunquam poſtea redit.
Vigiles oportet, & tua accures memor.
Nam, ſi ipſe rem curare negligas tuam,
Fugit illa, & facile, qui ſe curet, invenit.
Tu rem, quam cures, poſtea haud facilè invenis.

65.

Memini magiſtrum puero mi olim hoc dicere,
Summum Jovem facere item, ut caupones ſolent:

Qui vina, ut vendant, turbant, miſcent, diluunt,
Nec cuiquam vini ſimplicis donant cadum.
Itidem illum ajebat, in vitâ mortalium
Nunquam fortunam ſimplicem cuiquam dare,
Sed temperare fata lætis triſtia.

66.

O *Lingua, lingua: ut magnâ eges cuſtodiâ:*
Quæ & aliis ſæpe, & ſæpiùs Domino noces.
Multum aſſecutus, qui bene didicit loqui:
Qui bene tacere, non minus aſſecutus eſt.

67.

N*Ivibus hyems exuperat; & ver floribus,*
Æſtas ariſtis affluit, lacrumis amor.

68.

S*I mihi lacerti, quales olim, nunc forent:*
Non linguâ potiùs tibi opem ferrem, quàm manu.
Nunc tarda membra, & ſanguis adſtrictus gelu
Conſerere in acie cum hoſtibus manum vetant:
Prodeſſe patriæ voce & conſilio ſinunt.
Corpus abit annis: conſilio animus viget:
Vireſq; ſenibus defluunt, verba affluunt.

Finis Libri primi.

Digitized by Google

M. ANTONII MURETI
POEMATUM VARIORUM
Liber Secundus

1. *PSALMUS XXVI. (al. XXVII.)*
Dominus illuminatio mea.

CLara meæ ipſe DEUS præpandit lumina menti,
Ipſe mihi Deus eſt indubitata ſalus.
Quem metuam? vitam ecce meam Deus ipſe tuetur,
Cur paveam, varios concipiamq; metus?
Cùm fera me vallo cinctum propriore teneret,
Et fureret carnes turba vorare meas:
Ipſemet impegit, qui me propè ceperat hoſtis,
Ipſe cadens vaſto corpore preſſit humum.
Ergò inimica necem mihi jam ſi caſtra minentur,
Nullus erit, pulſet qui mea corda, pavor.
Prælia ſi ingruerint, expers terroris abibo,
Spe fidens unâ præſidioq; Dei.
Unum concedi petii mihi munus ab ipſo,
Idq; unum ſummis usq; petam precibus,
Exigere ut tanti ſpecioſâ regis in aulâ
Fas mihi ſit vitæ tempora tota meæ.
Ut colluſtrem oculis nulli loca nota profano,
Et Domini aſpectu, delitiisq; fruar.

Cætera deſunt.

2. *PSALMUS L. (al. LI.)*

MIſerere clemens, obſecro, mei, Deus,
Illamq; magnam planè & admirabilem

Oſtende culpis in meis clementiam.
Immenſa miſericordiæ illa vis tua
Iniquitatem deleat, quæſo, meam.
Lava amplius me, & elue maculas Pater,
Quas tetra labes ſceleris aſperſit mihi,
Ut lotus à te mundus iterum appaream.
Namq; ipſe culpas, hei mihi, agnoſco meas.
Et uſq; quoquo lumina obvertam miſer,
Armata tanquam facibus, & torvum intuens
Peccati imago animum paventem territat.
Tibi heu, tibi uni, Summe cunctorum Arbiter,
Cujus vereri maximè iram par fuit,
Veſanus illo meq; implevi crimine:
Perpetua dictis conſtet ut fides tuis,
Vincasq; de te ſi quis aliter judicet.
Ne, quæſo ſævi; namq; ab ipſâ origine,
Genitricis alvo adhuc tepente, conditum
Maculavit, heu, me fœda peccati lues.
Et tu tamen, cui chara ſummè eſt veritas,
Sapientiæ mî arcana detexti tuæ.
Aſpergar abs te, aſpergar hyſſopo, Pater,
Mundusq; fiam, tu benignus me ablues.
Ero ipſe tunc nitidior intactâ nive.
Tunc aure lætâ nuncios optabiles
Accipiam, ubi eſſe mitigatum te audiam.
Tunc & meorum obtrita compago oſſium
Exiliet illo delibuta gaudio.
Averte culpis à meis vultum precor.
Iniquitates & bonus dele meas.
Supreme mundum cor creato in me Deus,
Rectumq; rurſus ſpiritum intra me innova.
Noli tuo me arcere ab aſpectu procul,
Tuum nec à me Spiritum Sanctum auferas.
Tuæ ſalutis redde lætitiam mihi,
Et principali ſpiritu fulcito me.

Vias

Vias docebo ſedulus iniquos tuas,
Et mente verſâ ad te redibunt impii.
Turpi inquinatum cæde me expia, Deus,
Deus ſalutis auctor, & princeps meæ.
Lingua ut moleſtis impedita nexibus
Soluta laudes cantet exultim tuas.
Tu Domine, labra, qui potes, aperi mea,
Et patere laudis me eſſe præconem tuæ.
Nam victimarum duceret ſi te cruor,
Magnam obtuliſſem victimarum vim tibi.
Sed tibi holocauſta ingrata, & injucunda ſunt.
Sacrificium tibi omnium gratiſſimum eſt,
Mens, criminis quam vexat admiſſi dolor,
Contritum, & abjectum ad pedes tuos, Deus;
Cor pœnitentis ſpernere haud quaquam tuum eſt.
Domine Sioni jam benefacito libens,
Excelſa ſurgant magna & urbis mœnia.
Tunc juſta ſacra, & vera faciemus tibi.
Tunc, tibi holocauſta, qualia ipſe vis, cadent:
Tunc, quod tenello te juvet vitulo magis,
Tuis ſonabit omnis ara laudibus.

3. *AD SACRAM CHRISTI CRUCEM.*

O Una ante alias omnes venerabilis arbor,
Quæ roſeo Domini tincta cruore mades:
Ter felix ô ſpina, ſacro quæ in vertice fixa
Divinum æterno cingis honore caput.
Felices clavi, felicia vulnera, felix
Haſta, ſacrum licuit cui reſerare latus,
Ut manans geminus ſanctis ex artubus imber
Humani maculas elueret generis.
O mihi ſi detur fel illud, & illud acetum,
Dulcia quod Domini contigit ora mei;

Digitized by Google

Quidni utrumq́; mihi ſit nectare dulcius? ille
Dempſit eis omnem tactus amaritiem.
Sed maneat potius felli nativus amaror,
Immodicus fauces & mihi radat acor,
Ut tormentorum fas, ô bone CHRISTE, tuorum
Deguſtare aliquam ſit mihi particulam.
Heu miſerum me, Chriſte, ego te hoc in ſtipite fixi,
Debita erant culpis ſupplicia iſta meis,
Pro me tam lato mihi vulnere pectus apertum eſt,
Impoſita & capiti ſpinea ſerta tuo.
Perq́; manus ego, perq́; pedes ferrum iſtud adegi,
Hæc te cuncta mei ferre ſubegit amor:
Quod pro me indueras, pro me eſt lacerum undiq́; corpus.
Vulneribus nec jam pars patet ulla novis.
Et ceſſo in lachrymas? quæ me tigris aſpera, quæ me
Urſa ferox, ſilvas inter, & antra tulit?
Fundite largi fluos immitia lumina fletus
Tundite nil veritæ pectora dura manus!
Ante crucem te, CHRISTE, tuam projectus adoro,
Ac licet indigno te tamen ore precor,
Ut quando generis laviſti crimina noſtri,
Quod ſine te inferni præda latronis erat,
Sordentem vitiis me, & probris undiq́; opertum
Et nimis illecebris corporis implicitum,
Quanquam obluctantem tua per veſtigia ducas,
Participemq́; tui muneris eſſe velis.

4. *AD EANDEM.*

O CRUX tincta ſacri flumine ſanguinis
Olim ſupplicium mancipiis grave.
Nunc regum capiti præcipuum decus,
Te flexo colimus genu.
CRUX hoſtes hominum ſola procul fugat,
CRUX ſola inſidiis munit ab omnibus,

Adverſa

by Google

Adverſa intrepidus deſpiciat, licet,
Cujus ſpes cruce nititur.

5. *AD B. VIRGINEM, TEMPLI AD NIVES, SEU MAJORIS ROMÆ.*

NOx nondum exacta eſt, criſtata ſed ales acuto
Significat cantu, non procul eſſe diem.
Et mihi jam precibus placata ex more diurnis
Numina; quid, dum ſe lux nova prodit, aam?
Quid potius, quàm jacta novi fundamina templi,
Illa etenim feſti eſt hujus origo, canam?
Virgo fave ter ſancta, tuo hæc meditamur honori,
Et quanquam incultos excipe blanda ſonos.
Liberius triplici cinctus diademate frontem
Romuleæ cuſtos urbis, & orbis erat.
Patricii per idem tempus florebat honore
Joannes atavis, req; fideq; nitens.
Par erat huic opibusq; locoq; & moribus uxor
Et prorſus tali nubere digna viro:
Sed ſterilem illius Dominus concluſerat alvum:
Nec jam anui prolis ſpes erat ulla ſuper.
Nec quiſquam ejuſdem, quem lex Prætorve vocaret,
Gentis erat, ipſi gens ſibi tota duo.
Sæpe ſibi hæredem precibus poſcebat uterq;:
Non exauditas flebat uterq; preces.
Venerat aſſvetis ſuccincta caloribus æſtas,
Torrebat fiſſos Sirius acer agros.
Compoſiti lecto charâ cum conjuge tandem
Lumina Patritii vinxerat alma quies,
Cùm virgo frontem ſtellis redimita coruſcis
Per thalami clauſas viſa ſubire fores.
Stansq; toro ſupra: Quid te tàm ſæpè fatigas
Hæredem certum, dum tibi poſcis? ait.
Ipſa ego, quam cernis, jam nunc tibi deſtinor heres
Quæ pedibus lunam, lucidaq; aſtra premo.

Tu modo, quæ dicam, memori fac mente recondas,
Non tibi fas verbis indubitare meis.
Proxima cùm radiis aurora retexerit orbem,
Conſcende excelſas impiger Exquilias.
Quâque ſolum latè nivibus candere videbis,
Hic claranda meo nomine templa loca.
Dixit & in cœlum multâ cum luce reverſa eſt:
Ima ſeni gelidus concutit oſſa pavor.
Surgit & extemplo Lateranas tendit in ædes,
Cunctaq; Pontifici voce tremente refert.
Ille quoq; objectam ſpeciem ſibi narrat eandem,
Viſaq; res curâ dignior eſſe gravi.
Pontificis juſſis clerus populusq; vocatur,
Monſtratiq; ſimul per juga montis eunt.
Devenére locos, ubi ſe nix plurima cœlo
Fuderat, & latam ſparſa tegebat humum.
Attoniti unà omnes præſentia numina clamant,
Pacemq; & veniam ſupplice voce petunt.
Nec mora, ſignatur templo area lata futuro:
Liberius ſancto conſecrat ore locum.
Hinc Nonis adjectus honos Sextilibus ille eſt:
Hinc agitur feſtus nunc tibi Roma dies.
Nos quoq; jam ad templum, quoniam diluxit, eamus,
Virginis ut ſanctæ ritè precemur opem.

6. ECCLESIA GENTIUM.

Fuſca quidem, (neq; enim pudor eſt mihi vera fateri,)
Sum, fateor, vultu fuſca, decora tamen.
Me fuſcam genitrix in luminis edidit oras,
Et vitiis ſparſam multiplici maculâ.
Gratia ſed nitidis ubi me ſemel abluit undis,
Tota fui ſubitò candida, tota decens.
Hinc me pulcher amat ſponſus ſuper omnia rerum,
Datq; animi aſſiduè pignora certa ſui.

Ipſa

Ipſa quoque ut par eſt ipſius amore liqueſco.
Pro quo dulce mihi eſt vivere, dulce mori.
Quàm jucunda exeſt animæ mihi flamma medullam!
Quam ſuave in medio pectore vulnus hiat!
Nec meus hic ullo minuetur tempore languor:
In bona nil juris talia tempus habet.
Quin etiam cùm mors animâ ſeduxerit artus,
Tùm demùm æternus nos ſociabit amor.

Digitized by Google

7. AD NICOLAUM VIENNENSEM EPISTOLA.

INclyta nobilium ſoboles, NICOLAE, parentum,
Qui jam nunc, ipſo ex ætatis limine ſigna
Virtutis præbes nobis manifeſta futuræ,
Nimirum ſapis, & rem rectè intelligis unus,
Qui licet antiquis ortus natalibus, haud te
Ante tamen ponis reliquis: ſed fronte modeſtâ
Alloqueris cunctos: vultuq; humanus amico,
Non ulli renuis dextram præbere fidelem:
At quidam contra nullis majoribus orti,
Ore tamen tumido voces efflare ſuperbas,
Æqualesq; ſuos audent contemnere, tanquam
Indignos, queis ſeſe æquali fœdere jungant.
Quos tu deridens, inter nihil eſſe, parente
Quo ſit quisq; creatus, ais, dum ſit modò veræ
Virtutis ſtudioſus, ametq; in rebus honeſtis
Ponere labentis fatalia tempora vitæ.
Cui non Sicaniæ notus dominator opimæ,
Qui de figlinâ eſt ad regni evectus habenas?
At contra Perſei, qui claram rexerat olim
Pellenen, natus, fortunæ ludibrium, amplos
Inflabat folles, & regis filius, unco
Impoſitam incudi verſabat forcipe maſſam.
Quid? non & matris captivæ abjecta propago,
Flamma index regni cui circum tempora fulſit,
Regali ſedit ſolio? Quid ſtemmata jactas?
Num pueri regum parte enaſcuntur eâdem,
Qua mendicorum? numquid communis utriq;
Materia eſt, numquid morbis obnoxius æquè eſt,
Quem cana Aſſyrio velat medicata veneno,

Princi-

Principibus proavis claroq; ex ſanguine natum,
Et ſub Aquitanis ſordet qui bardocucullis,
De peronato genitus patre? nonne ſorores
Noctigenæ, vitas hominum quæ pollice verſant,
Sunt æque immites generoſis, vilibus æquè?
Quidnam igitur præſtat mendico hic nobilis iſti?
Aut quid nobilitas tandem eſt, niſi fumus inanis?
Nam ſi vim verbi inſpicias, & nobile ſcortum
Dicitur, & latro nonnunquam nobilis: imò
Nomine ita accepto, Pornus quoq; nobilis ipſe eſt.
Sed nempe inſanit vulgus, multoq; veratro
Indiget, indignos alienis laudibus ornans.
Qui ſe non ullo deturpat crimine, quiq;
Viribus ingenuas totis amplectitur artes,
Is mihi, ſit quamvis genitore creatus egeno
Nobilis eſt: at qui, vitiorum mole gravatus,
Nil præter ſtatuas, & avorum nomina jactat,
Si verum excutias, longè abjectiſſimus ille eſt.

8. AD JANUM ANTONIUM BAIFIUM.

JANE mei cordis longè pars maxima, quo cum
Dulce mihi eſt totos crebro componere ſoles,
Dum tu aut Niliacæ meditaris funera Thisbes,
Inficiens atro candentia poma colore;
Aut opus eximium numeris ſublimibus aptas,
Syrmate conſpicuus, picturatoq; cothurno:
Carmine nos humili noſtros includimus ignes;
Aut brevibus ſcriptis dulces affamur amicos;
Aut vitiis genuinum infigimus. Omnia nos hæc
Parvula inaudaces: tibi fas majora parare,
Cui totus ſe Helicon, totusq; recludit Apollo,
Ad vires ſe quenque ſuas componere verum eſt.

9. AD

Digitized by Google

9. AD STEPHANUM JODELLUM.

SEmina ſunt quædam naſcentibus inſita nobis,
Queis duce naturâ, ad varias impellimur artes.
Ille fori rabiem, veſanaq́; jurgia laudat,
Et pavidos gratâ defendit voce clientes,
Impatiens ocI; contra hic ſulcare carinis
Regna tridentiferi gaudet patris, & trabe vaſta
Viſere longinquò terras ſub ſole jacentes;
Prodigus hic vitæ violentis ducitur armis,
Gaudet & hoſtili ſtagnantes ſanguine campos
Aſpicere, & litui ſonitu recreatur acuto;
Ille ſui nunquam fines excedere agelli
Auſus, amat tacitis deducere paſſibus ævum,
Proſcindens magnæ gremium genitricis, & altis
Pinguia Triptolemi committens munera ſulcis.
Nos Muſæ, Jodelle, tenent, genitorq́; Lyæus,
Quem rigidi ambiguo venerantur numine Thraces,
Et Nymphæ celeres, & capripedes Satyriſci.
Nos & luce novâ luſtrat dum Delius orbem,
Et jubar auricomum tremulis dum fluctibus abdit,
Addictos ſtudiis videt, intentosq́; labori.
Sed tuæ te virtus, animi te vividus ardor
Æquales longè ante alios unum abripit: uni
Purpureis dictant Muſæ tibi talia labris.
Qualia pulchricomus, choreas docentibus ipſis,
Cantat, & ad numerum ſimul ipſe movetur Apollo.
Felix ingenii, viridi cui detur ab ævo
Longævos æquare ſenes, & carmine dio
Demulcere animos! Jam te ipſe tumeſcit alumno
Sequana: jam virides reſonant tua nomina ripæ.
Perge agedum, neu te venienti ſubtrahe famæ!
Non te parca feret totum: non totus obibis,
Parsq́; tui effugiet ferales optima flammas.

Muſa ſuos vetat ipſa mori: dat vivere Muſa
tuò, & famam memorem per ſecla propagat,
ò Muſa beat, famam tibi Muſa perennem
Protrahet, & cælo te olim, Jodelle, beabit.

10. ## ELEGIA
Ad F. Verum Lomenium.

HEu mihi, cur genio vis me pugnare, Lomeni,
Naturæq; jubes vertere jura meæ?
Cúrve parum gratas impellis durus ad artes,
Muſica cui ſolum ſacra placere vides?
Nam nec agris miles fieri, nec idoneus armis,
Cui ſemel arriſit ruſtica vita, poteſt.
Nec ſi quem placido naſcentem lumine Clio
Viderit, admotâ contigeritq; manu:
Aut bonus hoſtiles unquam fœdare catervas,
Aut ad ſæva fori jurgia promptus erit:
Omnia ſed fugiens tranquillæ inimica quieti
Exiget ætatis mollia fila ſuæ,
Magnarum ſecurus opum, ſecurus honorum
Omnia deſpiciens, quæ leve vulgus amat:
Ille etiam ſummos audax contemnere reges,
Præq; ſuâ miſeros conditione putans.
Caſtra juvent alios, belliq; inamabile murmur,
Miſſaq; non ſiccæ corpora multa neci,
Queis rapiat primæ teneros lanuginis annos,
Acceleretq; ſuum Parca ſevera diem;
Gaudeat hic miſeros inter clamare clientes,
Et pavidos duro terreat ore reos;
Hic adeat terras alio ſub ſole calentes,
Littoraq; inſtructâ plurima claſſe legat,
Seu ferat Herculeas animus ſpectare columnas,
Seu ferat annoſos ire ad Hyperboreos:

Durus,

Oſtende culpis in meis clementiam.
Immenſa miſericordiæ illa vis tuæ
Iniquitatem deleat, quæſo, meam.
Lava amplius me, & elue maculas Pater,
Quas tetra labes ſceleris aſperſit mihi,
Ut lotus à te mundus iterum appaream.
Namq; ipſe culpas, hei mihi, agnoſco meas.
Et usq; quoquo lumina obvertam miſer,
Armata tanquam facibus, & torvum intuens
Peccati imago animum paventem territat.
Tibi heu, tibi uni, Summe cunctorum Arbiter,
Cujus vereri maximè iram par fuit,
Veſanus illo meq; implevi crimine:
Perpetua dictis conſtet ut fides tuis,
Vincasq; de te ſi quis aliter judicet.
Ne, quæſo ſævi; namq; ab ipſâ origine,
Genitricis alvo adhuc tepente, conditum
Maculavit, heu, me fœda peccati lues.
Et tu tamen, cui chara ſummè eſt veritas,
Sapientiæ mî arcana detexti tuæ.
Aſpergar abs te, aſpergar hyſſopo, Pater,
Mundusq; fiam, tu benignus me ablues.
Ero ipſe tunc nitidior intactâ nive.
Tunc aure lætâ nuncios optabiles
Accipiam, ubi eſſe mitigatum te audiam.
Tunc & meorum obtrita compago oſſium
Exiliet illo delibuta gaudio.
Averte culpis à meis vultum precor.
Iniquitates & bonus dele meas.
Supreme mundum cor creato in me Deus,
Rectumq; rurſus ſpiritum intra me innova.
Noli tuo me arcere ab aſpectu procul,
Tuum nec à me Spiritum Sanctum auferas.
Tuæ ſalutis redde lætitiam mihi,
Et principali ſpiritu fulcito me.

Vias

Vias docebo ſedulus iniquos tuas,
Et mente verſâ ad te redibunt impii.
Turpi inquinatum cæde me expia, Deus,
Deus ſalutis auctor, & princeps meæ.
Lingua ut moleſtis impedita nexibus
Soluta laudes cantet exultim tuas.
Tu Domine, labra, qui potes, aperi mea,
Et patere laudis me eſſe præconem tuæ.
Nam victimarum duceret ſi te cruor,
Magnam obtuliſſem victimarum vim tibi.
Sed tibi holocauſta ingrata, & injucunda ſunt.
Sacrificium tibi omnium gratiſſimum eſt,
Mens, criminis quam vexat admiſſi dolor,
Contritum, & abjectum ad pedes tuos, Deus;
Cor pœnitentis ſpernere haud quaquam tuum eſt.
Domine Sioni jam benefacito libens,
Excelſa ſurgant magna & urbis mœnia.
Tunc juſta ſacra, & vera faciemus tibi.
Tunc, tibi holocauſta, qualia ipſe vis, cadent:
Tunc, quod tenello te juvet vitulo magis,
Tuis ſonabit omnis ara laudibus.

3. *AD SACRAM CHRISTI CRUCEM.*

O Una ante alias omnes venerabilis arbor,
Quæ roſeo Domini tincta cruore mades:
Ter felix ô ſpina, ſacro quæ in vertice fixa
Divinum æterno cingis honore caput.
Felices clavi, felicia vulnera, felix
Haſta, ſacrum licuit cui reſerare latus,
Ut manans geminus ſanctis ex artubus imber
Humani maculas elueret generis.
O mihi ſi detur fel illud, & illud acetum,
Dulcia quod Domini contigit ora mei;

Quidni utrumq; mihi ſit nectare dulcius? ille
Dempſit eis omnem tactus amaritiem.
Sed maneat potius felli nativus amaror,
Immodicus fauces & mihi radat acor,
Ut tormentorum fas, ô bone CHRISTE, tuorum
Deguſtare aliquam ſit mihi particulam.
Heu miſerum me, Chriſte, ego te hoc in ſtipite fixi,
Debita erant culpis ſupplicia iſta meis,
Pro me tam lato mihi vulnere pectus apertum eſt,
Impoſita & capiti ſpinea ſerta tuo.
Perq; manûs ego, perq; pedes ferrum iſtud adegi,
Hæc te cuncta mei ferre ſubegit amor:
Quod pro me indueras, pro me eſt lacerum undiq; corpus
Vulneribus nec jam pars patet ulla novis.
Et ceſſo in lacbrymas? quæ me tigris aſpera, quæ me
Urſa ferox, ſilvas inter, & antra tulit?
Fundite largi Fluos immitia lumina fletûs
Tundite nil veritæ pectora dura manus!
Ante crucem te, CHRISTE, tuam projectus adoro,
Ac licet indigno te tamen ore precor,
Ut quando generis laviſti crimina noſtri,
Quod ſine te inferni præda latronis erat,
Sordentem vitiis me, & probris undiq; opertum
Et nimis illecebris corporis implicitum,
Quanquam obluctantem tua per veſtigia ducas,
Participemq; tui muneris eſſe velis.

4. *AD EANDEM.*

O CRUX tincta ſacri flumine ſanguinis
Olim ſupplicium mancipiis grave.
Nunc regum capiti præcipuum decus,
Te flexo colimus genu.
CRUX hoſtes hominum ſola procul fugat,
CRUX ſola inſidiis munit ab omnibus,

Adverſa

Adverſa intrepidus deſpiciat, licet,
Cujus ſpes cruce nititur.

5. *AD B. VIRGINEM, TEMPLI AD NIVES, SEU MAJORIS ROMÆ.*

NOx nondum exacta eſt, criſtata ſed ales acuto
Significat cantu, non procul eſſe diem.
Et mihi jam precibus placata ex more diurnis
Numina; quid, dum ſe lux nova prodit, agam?
Quid potius, quàm jacta novi fundamina templi,
Illa etenim feſti eſt hujus origo, canam?
Virgo fave ter ſancta, tuo hæc meditamur honori,
Et quanquam incultos excipe blanda ſonos.
Liberius triplici cinctus diademate frontem
Romuleæ cuſtos urbis, & orbis erat.
Patricii per idem tempus florebat honore
Joannes atavis, req; fideq; nitens.
Par erat huic opibusq; locoq; & moribus uxor
Et prorſus tali nubere digna viro:
Sed ſterilem illius Dominus concluſerat alvum:
Nec jam anui prolis ſpes erat ulla ſuper.
Nec quiſquam ejusdem, quem lex Prætorve vocaret,
Gentis erat, ipſi gens ſibi tota duo.
Sæpe ſibi hæredem precibus poſcebat uterq;:
Non exauditas flebat uterq; preces.
Venerat aſſvetis ſuccincta caloribus æſtas,
Torrebat fiſſos Sirius acer agros.
Compoſiti lecto charâ cum conjuge tandem
Lumina Patritii vinxerat alma quies,
Cùm virgo frontem ſtellis redimita coruſcis
Per thalami clauſas viſa ſubire fores.
Stansq; toro ſupra: Quid te tàm ſæpè fatigas
Hæredem certum, dum tibi poſcis? ait.
Ipſa ego, quam cernis, jam nunc tibi deſtinor heres
Quæ pedibus lunam, lucidaq; aſtra premo.

Digitized by Google

Tu modo, quæ dicam, memori fac mente recondas,
Non tibi fas verbis indubitare meis.
Proxima cùm radiis aurora retexerit orbem,
Conſcende excelſas impiger Exquilias.
Quâque ſolum latè nivibus candere videbis,
Hic claranda meo nomine templa loca.
Dixit & in cælum multâ cum luce reverſa eſt:
Ima ſeni gelidus concutit oſſa pavor.
Surgit & extemplo Lateranas tendit in ædes,
Cunctaq; Pontifici voce tremente refert.
Ille quoq; objectam ſpeciem ſibi narrat eandem,
Viſaq; res curâ dignior eſſe gravi.
Pontificis juſſis clerus populusq; vocatur,
Monſtratiq; ſimul per juga montis eunt.
Devenére locos, ubi ſe nix plurima cælo
Fuderat, & latam ſparſa tegebat humum.
Attoniti unà omnes præſentia numina clamant,
Pacemq; & veniam ſupplice voce petunt.
Nec mora, ſignatur templo area lata futuro:
Liberius ſancto conſecrat ore locum.
Hinc Nonis adjectus honos Sextilibus ille eſt:
Hinc agitur feſtus nunc tibi Roma dies.
Nos quoq; jam ad templum, quoniam diluxit, eamus,
Virginis ut ſanctæ ritè precemur opem.

6. ECCLESIA GENTIUM.

Fuſcâ quidem, (neq; enim pudor eſt mihi vera fateri,)
Sum, fateor, vultu fuſca, decora tamen.
Me fuſcam genitrix in luminis edidit oras,
Et vitiis ſparſam multiplici maculâ.
Gratia ſed nitidis ubi me ſemel abluit undis,
Tota fui ſubitò candida, tota decens.
Hinc me pulcher amat ſponſus ſuper omnia rerum,
Datq; animi aſſiduè pignora certa ſui.

Ipſa

Ipſa quoque ut par eſt ipſius amore liqueſco.
Pro quo dulce mihi eſt vivere, dulce mori.
Quàm jucunda exeſt animæ mihi flamma medullam!
Quam ſuave in medio pectore vulnus hiat!
Nec meus hic ullo minuetur tempore languor:
In bona nil juris talia tempus habet.
Quin etiam cùm mors animâ ſeduxerit artus,
Tùm demùm æternus nos ſociabit amor.

7. AD

Digitized by Google

7. AD NICOLAUM VIENNENSEM EPISTOLA.

INclyta nobilium ſoboles, NICOLAE, parentum,
Qui jam nunc, ipſo ex ætatis limine ſigna
Virtutis præbes nobis manifeſta futuræ,
Nimirum ſapis, & rem rectè intelligis unus,
Qui licet antiquis ortus natalibus, haud te
Ante tamen ponis reliquis: ſed fronte modeſtâ
Alloqueris cunctos: vultuq; humanus amico,
Non ulli renuis dextram præbere fidelem:
At quidam contra nullis majoribus orti,
Ore tamen tumido voces efflare ſuperbas,
Æqualesq; ſuos audent contemnere, tanquam
Indignos, queis ſeſe æquali fœdere jungant.
Quos tu deridens, inter nihil eſſe, parente
Quo ſit quiſq; creatus, ais, dum ſit modò veræ
Virtutis ſtudioſus, ametq; in rebus honeſtis
Ponere labentis fatalia tempora vitæ.
Cui non Sicaniæ notus dominator opimæ,
Qui de figlinâ eſt ad regni evectus habenas?
At contra Perſei, qui claram rexerat olim
Pellenen, natus, fortunæ ludibrium, amplos
Inflabat folles, & regis filius, unco
Impoſitam incudi verſabat forcipe maſſam.
Quid? non & matris captivæ abjecta propago,
Flamma index regni cui circum tempora fulſit,
Regali ſedit ſolio? Quid ſtemmata jactas?
Num pueri regum parte enaſcuntur eâdem,
Qua mendicorum? numquid communis utriq;
Materia eſt, numquid morbis obnoxius æquè eſt,
Quem cana Aſſyrio velat medicata veneno,

Princi-

Principibus proauis claroq; ex ſanguine natum,
Et ſub Aquitanis ſordet qui bardocucullis,
De peronato genitus patre? nonne ſorores
Noctigenæ, vitas hominum quæ pollice verſant,
Sunt æque immites generoſis, vilibus æquè?
Quidnam igitur præſtat mendico hic nobilis iſti?
Aut quid nobilitas tandem eſt, niſi fumus inanis?
Nam ſi vim verbi inſpicias, & nobile ſcortum
Dicitur, & latro nonnunquam nobilis: imò
Nomine ita accepto, Pornus quoq; nobilis ipſe eſt.
Sed nempe inſanit vulgus, multoq; veratro
Indiget, indignos alienis laudibus ornans.
Qui ſe non ullo deturpat crimine, quiq;
Viribus ingenuas totis amplectitur artes,
Is mihi, ſit quamvis genitore creatus egeno
Nobilis eſt: at qui, vitiorum mole gravatus,
Nil præter ſtatuas, & avorum nomina jactat,
Si verum excutias, longè abjectisſimus ille eſt.

8. AD JANUM ANTONIUM BAIFIUM.

JANE mei cordis longè pars maxima, quo cum
Dulce mihi eſt totos crebro componere ſoles,
Dum tu aut Niliacæ meditaris funera Thisbes,
Inficiens atro candentia poma colore;
Aut opus eximium numeris ſublimibus aptas,
Syrmate conſpicuus, picturatoq; cothurno:
Carmine nos humili noſtros includimus ignes;
Aut brevibus ſcriptis dulces affamur amicos;
Aut vitiis genuinum infigimus. Omnia nos hæc
Parvula inaudaces: tibi fas majora parare,
Cui totus ſe Helicon, totusq; recludit Apollo,
Ad vires ſe quenque ſuas componere verum eſt.

9. AD

9. AD STEPHANUM JODELLUM.

SEmina ſunt quædam naſcentibus inſita nobis,
Queis duce naturâ, ad varias impellimur artes.
Ille fori rabiem, veſanaq; jurgia laudat,
Et pavidos gratâ defendit voce clientes,
Impatiens ocI; contra hic ſulcare carinis
Regna tridentiferi gaudet patris, & trabe vaſta
Viſere longinquo terras ſub ſole jacentes;
Prodigus hic vitæ violentis ducitur armis,
Gaudet & hoſtili ſtagnantes ſanguine campos
Aſpicere, & litui ſonitu recreatur acuto;
Ille ſui nunquam fines excedere agelli
Auſus, amat tacitis deducere paſſibus ævum,
Proſcindens magnæ gremium genitricis, & altis
Pinguia Triptolemi committens munera ſulcis.
Nos Muſæ, Jodelle, tenent, genitorq; Lyæus,
Quem rigidi ambiguo venerantur numine Thraces,
Et Nymphæ celeres, & capripedes Satyriſci.
Nos & luce novâ luſtrat dum Delius orbem,
Et jubar auricomum tremulis dum fluctibus abdit,
Addictos ſtudiis videt, intentosq; labori.
Sed tua te virtus, animi te vividus ardor
Æquales longè ante alios unum abripit: uni
Purpureis dictant Muſæ tibi talia labris.
Qualia pulchricomus, choreas docentibus ipſis,
Cantat, & ad numerum ſimul ipſe movetur Apollo.
Felix ingenii, viridi cui detur ab ævo
Longævos æquare ſenes, & carmine dio
Demulcere animos! Jam te ipſe tumeſcit alumno
Sequana: jam virides reſonant tua nomina ripæ.
Perge agedum, neu te venienti ſubtrahe famæ!
Non te parca feret totum: non totus obibis,
Parsq; tui effugiet ferales optima flammas.

Muſa ſuos vetat ipſa mori: dat vivere Muſa
Perpetuò, & famam memorem per ſecla propagat,
Cœlo Muſa beat, famam tibi Muſa perennem
Protrahet, & cœlo te olim, Jodelle, beabit.

10, ELEGIA
Ad F. Verum Lomenium.

HEu mihi, cur genio vis me pugnare, Lomeni,
Naturæq; jubes vertere jura meæ?
Cúrve parum gratas impellis durus ad artes,
Muſica cui ſolum ſacra placere vides?
Nam nec agris miles fieri, nec idoneus armis,
Cui ſemel arriſit ruſtica vita, poteſt.
Nec ſi quem placido naſcentem lumine Clio
Viderit, admotâ contigeritq; manu:
Aut bonus hoſtiles unquam fœdare catervas,
Aut ad ſæva fori jurgia promptus erit:
Omnia ſed fugiens tranquillæ inimica quieti
Exiget ætatis mollia fila ſuæ,
Magnarum ſecurus opum, ſecurus honorum
Omnia deſpiciens, quæ leve vulgus amat:
Ille etiam ſummos audax contemnere reges,
Præq; ſuâ miſeros conditione putans.
Caſtra juvent alios, belliq; inamabile murmur,
Miſſaq; non ſiccæ corpora multa neci,
Queis rapiat primæ teneros lanuginis annos,
Acceleretq; ſuum Parca ſevera diem;
Gaudeat hic miſeros inter clamare clientes,
Et pavidos duro terreat ore reos;
Hic adeat terras alio ſub ſole calentes,
Littoraq; inſtructâ plurima claſſe legat,
Seu ferat Herculeas animus ſpectare columnas,
Seu ferat annoſos ire ad Hyperboreos:

Durus,

Durus, qui fragili vitam committere ligno
Audet, & ignotas æquoris ire vias,
Nec timet inverſo decumanos marmore fluctûs
Securusq; animi ſquamea monſtra videt.
Non ſic divini, mitisſima pectora, vates,
Æthereo quorum flamine corda calent;
Ocia ſectantur ſed enim, tacitosq; receſſus,
Et ſua neglectis urbibus arva colunt,
Splendidaq; & multo ſpectanda palatia luxu
Contemnunt, humiles anteferuntq; caſas:
Illic & ſiccant generoſo plena Lyæo
Pocula Biſtoniâ frigidiora nive.
Sic ego ſim, liceatq; mihi, mea Muſa, per agros
Non aliâ vitam ducere ſorte meam.
At tu, quantum in te eſt, aliò nos ducere tentas,
Aſtrææq; ſequì numina, Vere, jubes.
Ecquid, ais, quæſo molli tibi carmine quondam
Proderit, aut homines, aut ceciniſſe deos?
Scilicet ut voti fueris cùm fabula vulgo,
Cumq; erit in vultu plurima ruga tuo,
Fortiter eſurias, ut te mala cogat egeſtas
Multa pati forti non patienda viro:
Sectari menſas, blandè appellare potentes,
Tollere mentitis laudibus aſtra ſuper.
Quod niſi deſiperes, poteras in luce forenſi
Verſari, & laudem quærere, opesq; tibi,
Extute deceptâ blandum de mente furorem,
Qui tibi, ni caveas, pernitioſus erit.
Advertit tardas qui recta monentibus aures,
Exitium demens fabricat ipſe ſibi.
Ergò ego, ut hirſuti verboſa volumina Baldi,
Ut diſcam leges Juſtiniane tuas,
Dediſcam teneri modulamina blanda Properti,
Dediſcam numeros, culte Tibulle, tuos?
Ah peream prius; & ſævo me fulmine tactum
Trudat in obſcuras Jupiter ipſe domos.

Diſpe-

Diſpeream, ſi quicquid opum, ſi quidquid honorum eſt,
A genere hoc vitæ me revocare poteſt.

II. AD JOANNEM AURATUM, virum utrâq; linguâ eruditiſſimum.

AURATE gentis grande decus mea,
Qui tenſa doctâ fila legens manu
Seclis inexpertum vetuſtis
Ambroſio jacis ore nectar,
Quid eſſe cauſſæ ſuſpicer, invida
Suis quod ortos Gallia finibus
Aut odit, aut ſpernit poëtas,
Usq; favens peregrinitati?
Atqui vetuſtis temporibus ſuos
Et fovit Hellas & Latium ſuos:
Quæ pravitas nos mentis unos,
Ne faciamus idem, coërcet?
Nihil daturum me auribus hîc tuis
Velim arbitreris. Sim licet & fide
Pridem tibi, & communitate
Sanguinis, & patriæ alligatus:
Nil iſta ſed me commoveant tamen,
Aurate, palpo percutere inſcium,
Ut laudibus te ornare pergam.
Ni tua me propè ſingularis
Virtus moveret. Nil faciles tibi
Muſæ negârunt: ſeu libeat fide
Sacrare Græcâ, ſeu Latinâ
Nobilium inclyta facta regum,
Hæc arte quondam quas ſibi copias
Dirces alumnus, quod peperit decus?
Contrà, tuos mercede juſta
Quisnam hodie decorat labores?

Praju-

Præjudicatæ quòd niſi nos premat
Auctoritatis pondus, erit nihil,
Cur non, metu planè remoto,
Cedere te inficiemur ulli.
Sed nempe virtus temporibus jacet
Depreſſa noſtris: hinc fit, ut unici
Virtutis altores poëtæ
Clade etiam ſimili premantur.

12. IN DISCESSU DANIELIS SCHLEICHERI, FILII longè dulciſsimi.

DEſcende cœlo, & jam mihi lugubres
Regina dicta Calliope modos,
Quibus furentem, eheu, ſub imis
Viſceribus retegam dolorem.
Dic, diva, carmen, quale per herbidi
Ripas Cayſtri, candidulum caput
Trajectus immiti ſagittâ,
Voce canit moriente cycnus:
Aut qualia olim conjuge Thracius
Raptâ ſacerdos dixerat, ad ſonum
Quorum & feræ immanes quièrunt,
Et rabidi poſuére venti.
Ah! unde queſtus incipiam meos?
Quæ prima ſe vox pectore proferet,
Iterq; laxabit querelis?
Nam meus hinc Daniel recedit.
Nunquamne poſthac ô juvenum decus,
Quotquot, jugales dum citat aureos,
Terramq; colluſtrat jacentem,
Ignivomo videt ore Phœbus,
Nunquamne poſthac conſpiciam tuos,

SCHLEI-

SCHLEICHERE, vultus? cur igitur moror,
Nec triſtis inviſæq; vitæ
Fila ferox inimica rumpo?
Jam jam valete ô gaudia, & ô joci,
Et quicquid ante hac dulce fuit mihi:
Venite jam fletûs perennes,
Perpetuiq; venite planctûs.
Innixa ramis Daulias ut novis,
Cui cautus auceps furtificâ manu
Pullos tenellos involavit,
Mæſta ſedet, geminatq; queſtûs,
Et ſe doloris vulnere conficit:
Sic ipſe, poſtquam deſiero tui
Aſpectu amato atq; expetito
Poſſe animum exſatiare vultûs,
Eheu, quibus tunc fluctibus opprimar!
Quantas dolorum perpetiar faces!
Quam ſæpe, te ut ſpectare poſſim,
Morte meâ cupiam paciſci!
Lenito crebris hæc mala literis,
O nate, ſaltem, neve animo patrem
Depone, qui, dum vivet, unum
Pectore te retinebit arcto.

13. AD CLAUDIUM VOESIUM.

CLaudi integello pectore amabilis,
Qui mente ſolus disjicis à meâ
Acerba curarum benignis
Vocibus, alloquioq; dulci.
Non ſic timenda eſt, in Lybiæ jugis
Quæ matre ruptâ vipera naſcitur:
Non ſcorpii caudâ minaces,
Non geniti ſub aquis chelydri:
Non herba tetro noxia gramine,

Digitized by Google

Quamcunq; tellus Theſſalis educat;
Non illa, quam ſtillante rictu
Spuma canis genuit triformis,
Dira ut latentis tela Calumniæ,
Quam Dite tellus ſuſtulit ex patre,
N. ſariam, inſonteſq; fictis
Criminibus premere efficacem.
Hæc conglobatis ſuſpicionibus
Beli nepotem perdidit, hæc malæ
Adegit ad potum cicutæ
Innocuum ſophiæ parentem.
Dum Phœbus Indos exoriens novo
Afflabit igni, Beticolas cadens,
Non ulla Theſidæ modeſti
Secla pudicitiam tacebunt.
Aggreſſa blandis hunc ſua fraudibus
Noverca pellax: quid juvenum decus,
Labentis iſtud ver juventæ
Perdis, ait, tenerumq; florem?
Cur editorum per juga montium
Antris latentes perſequeris feras?
Tibi abſq; telis, retibuſq;
Præda domi melior parata eſt.
Accede, neu te pœniteat mei
Fructus pudoris capere primulos:
Non me ore natura indecoro
Protulit immeritamve amari:
Quid vana legum vincula te movent?
Natura nullos concubitus vetat,
Sed compedes vaniſſima iſtas
Cura hominum ſibi fabricata eſt.
Nil ille motus, deſine vocibus
Tentare mentem ſpurcidicis meam,
O ſpurca & in tauros furenti
Progenies genitrice digna.

Hæc fatus in teſqua, & nemorum abditos
Abit receſſus, geſa manu rotans:
Vadentem odora & vis ſagacium
Anteit, & ſequitur Laconum.
Quid innocenti ſed juveni tamen
Servâſſe tanto à crimine profuit
Mentem, ſi apud patrem reverſum
Impia plus potuit noverca?
Cujus querelis ille adeò integer
Per vota patris filius occidit,
Cautes & eliſo marinas
Imbuit emoriens cerebro.
Nec me venenis non petiit ſuis
Illa ipſa mendax anguipedum ſoror,
Mendaciorum procreatrix,
Perpetua & ſcelerum architecta:
Sed dexter illi me eripuit Deus,
Umbone tanquam me triplici tegens:
Cujus memor, nunquam canoris
Verſibus hunc celebrare mittam.

14. AD PETRUM RONSARDUM Gallicorum Poetarum facilè principem.

RONſarde Aonii pectinis arbiter,
Qui princeps reſonum ſollicitas ebur,
Ventorumq; minas, & celeres potens
Lapsûs ſiſtere fluminum.
Quando te reducem Vindocino ex agro
Cernemus, veterum turba ſodalium?
Quis te, quis niveo vellere conditus,
Nobis reſtituet dies?
Quid deſiderio perpete nunc tui,
Heu quæ non facimus vota? quibus ſacros

Digitized by Google

Poſtes muneribus cingere parcimus?
Quas non concipimus preces?
O ſaltem interea, quicquid agis, memor
Noſtri vive: ita te curribus aureis
Rumor per liquidum gemmeus aëra
Spectandum populis vehat!

15. AD NICOLAUM DENISOTUM COMITEM ALSINOTUM.

Bacchus poëtas & facit, & fovet:
Bacchus poëtarum ingenia excitat,
Bacchus novem præſtat puellis,
Et melior, potiorq; Phœbo eſt.
Ter terna quisquis pocula ſumpſerit
Dulcis Falerni, ſentiet hic ſibi
Calere divino furore
Carmina ad ejicienda mentem.
Sic lætus olim, vixit Anacreon,
Cinctus virenti tempora pampino,
Sic Ennius ſemper madenti
Gutture carmina funditabat.
Algentis at quos potus aquæ juvat,
Frigent eorum carmina, nec ferunt
Ætatem. Ades, mecumq; plenis
Hic cyathis, Nicolae, certa.
Miranda ſeris carmina poſteris
Uterq; loto gutture concinet,
O dulce tormentum, ô gravatis
Certa quies animis Lyæe!
Quænam imperiti pocula quærimus
Vocalis undæ? quod biſidi duplex
Montis cacumen ſomniamus?
Quam petimus fatui Hippocrenen?
Hæc Hippocrene eſt: unius hic liquor

Vates

Vates ſtupendos efficere evalet.
En, par pari gratus rependc :
Hoc ego te cyatho ſaluto.

16. AD JANUM TILIUM PARÆNETICON.

MOdus tenellis quis tibi ab unguibus
Vitæ tenendus, Jane, ſit, accipe,
Benigna quem natura finxit
Ingenio puerum ſequaci.
Primùm ergo amorem numinis intimo,
Serva usq; fixum pectore, & illius
Ad juſſa te compone : nulla eſt
Sors nocitura Deum colenti,
Fac & parentes ſis pius in tuos,
Honore & illos promerito colas :
Impune nunquam ſprevit ullus,
A quibus ortus erat, parentes.
Fas & magiſtris, ſint licet aſperi
Nonnunquam, honorem reddere debitum.
Si quando te objurgent, id illos,
Te quòd ament, facere arbitrator.
Nam primula ætas innumeris rapi
Affectionum turbinibus ſolet :
Frænari eam quare & magiſtri
Aſſiduo imperio neceſſe eſt.
Nil turpe factu dicere fas puta :
Quæ quisq; gaudet dicere, eis quoq;
Gaudere patrandis putatur,
Indicium ſua cuiq; lingua eſt.
Diſce &, ſodales quos tibi debeas
Parare : nam omnes conſimiles fere
Evadere illis aſſolemus,
Queis cum agimus : neq; peſtilenti

Si quis frequenter vixerit in domo
Nec ſi in malorum cœtibus, ut ſibi
Contagio nil obſit, unquam
Arte cavere valebit ullâ.
Vide ergo, ut illos, Jane, pares tibi,
Queis eſſe te olim conſimilem voles:
At immodeſtos quos videbis,
Et cane pejus, & angue vita.
Laborem amato, dum juvenis viges,
Ut ocieris, cum ſenium premet:
Laboris oſores nec ulla
Laus ſequitur, neq; ſplendor ullus.
Hæc ſi ſub imo pectore clauſeris
Præcepta, Tili, ſpes bona nos tenet,
Tuis, fore, ut majoribus te
Perſimilem videamus olim.

EPIGRAMMATA.

17. ANTONIO GOVEANO.

Summe poëtarum, quos ſecula noſtra tulerunt,
Cui ſacra Caſtalii fluminis unda ſubeſt,
Accipe non tetricâ juvenilia carmina fronte,
A domino limam juſſa ſubire tuam.
Ut tibi ſi (quod vix auſim ſperare) probentur,
Olim ſe lucem poſſe videre putent:
Sin minus, æternâ damnentur ut omnia nocte,
Aſpectu tanti facta beata viri.

18. Julio Cæſari Scaligero.

Scaliger Aoniæ decus immortale cohortis,
Qui, quæ alios ornant ſingula, ſolus habet,
Altera Veronæ, major ſed fama priori,
Cui Clarii munus ceſſit utrumq; Dei,
Cui tot ſe debent animarum millia, per quem
Sæpius eſt Stygii cymba quieta ſenis.
Quòd tantum auguſtâ de majeſtate remiſti,
Ut placido verſus videris ore meos,
Præmia quæ tandem tibi digna reponere poſſim?
Devoveam ſi me, vix ſatis eſſe putem.
Tune meos verſus voce ut laudaveris illâ,
Quam ſtupet, & quâ nil grandius orbis habet?
Præmia quænam igitur reddam tibi digna? ſed erro:
Præmia non debent reddier ulla diis.
Anne tuas igitur deſcribam carmine laudes?
(Laudari humanâ numina voce volunt.)
Deficient humeri tanto ſub pondere, nec jam
Tuta erit in tanto noſtra carina mari.
Quidnam igitur? taceo, ſatis hunc dixiſſe putandum eſt,
Se quicunque ſatis dicere poſſe negat.

19. GUILIELMO MOMBASIO EPIſcopo Lectorenſi.

QVòd tàm cenſeris generoſo ſanguine, Præſul,
Quòdq; es tam multis clarus imaginibus,
Illa quidem certè laus eſt non infima, ſed quæ
Tota ad majores ſit referenda tuos.
Quòd ſuperas opibus multos, quòd honoribus anteis:
Fortunæ hæc dici munera poſſe vides.
Quòd ſis auguſto ſpectandus corpore, forſan
Natura hanc dotem vendicet ipſa ſibi.
At quòd tàm multis fulges virtutibus, atq;
Eximiæ rari dotibus ingenii,
Quodq; tuis lucem præferre nepotibus illam,
Quam tibi majores antetulere potes:
Hæc demùm eſt tua laus: hæc Præſul, laus tua demùm:
Una hæc te ſuperis inſerit ordinibus.

20. In Ponticum.

AUrea non vanâ jactas tua carmina voce:
Purgari ſolo nempe quod igne queunt.

21. In Noallium.

NIl immundius eſt tuis libellis,
Nil obſcenius impudiciusq;
Et vis te tamen ut putemus eſſe
Numâ Fabricioq; ſanctiorem.
At ſententia noſtra ea eſt, Noalli,
Quisquis verſibus exprimit Catullum,
Raro moribus exprimit Catonem.

22. In Virgilium.
Virgilius ipſe loquitur:

COR

COr Phœbi, Phœbus Latii, Vatum Pater & Rex,
Fons ex quo Aoniæ proſilit humor aquæ.
Par ſolui primùm, major ſed factus Homero,
In Græcos Romæ jura ſecunda dedi.
Ad cœlos tandem raptus, Jove judice, dicor
Nectareâ illorum vincere voce ſonos.

23. Neque avaros, neque prodigos probandos eſſe.

IMproba quem partis cumulandi plura libido
Detinet, & juris non ſinit eſſe ſui;
Quem vexant damnoſa modis inſomnia miris,
Dum ſua ſub tacitâ pondera nocte putat;
Qui queritur tardas non ſæpiùs ire calendas,
Quiq; nihil penſi, dummodò quærat, habet;
Omnia præ lucro contemnere jura paratus;
Nec mihi, nec cuiquam, credo, placere poteſt.
Sed neq; qui ternis decies centena diebus
Fundit, & in ſumptu nil putat eſſe nimis;
Quiq; etiam noctu poſitâ cum luſerit arcâ,
Non alio ritu tempora lucis agit;
Quem Sol ſi primo locupletem viderit ortu,
Redditus ex Crœſo protinus Irus erit,
Qualis apud Stygiam torquet rimoſa paludem
Vano virgineas urna labore manus.
Quisnam igitur? qui ſe cautâ ſic temperat arte,
Ut medium ſervans vitet utrumq; latus.
Providus, at facilis; parcus ſibi, largus amicis,
Atq; etiam largus, cùm petit hora, ſibi;
Qui nec opes terræ furtim componere, ſed nec
Perdere diſcincti more nepotis amat.

24. In Romanum.

CUm ſomnus pigris vix dum eſt excuſſus ocellis,
Atq; recens orto pluma relicta die,

Inclamas

Inclamas multo puerum, Romane, boatu,
Ora lavaturas qui tibi portet aquas:
Tunc & gingivas multo ſale ſesquipedales
Proluis, & guttur terq; quaterq; tuum.
Eſſe quid hoc dicam, quòd cùm tàm ſæpè lavetur,
Nunquam non tamen eſt ſordida lingua tibi?

25. In malos Principes.

IUppiter in faciem, propter ſua probra, lupinam
Mutavit regem, Mænalis ora, tuum.
Ille quidem Regum ſolus, mihi credite, non eſt
De ſe qui dici promereatur idem.

26. In Corellium.

SUtor es, & piſtor, lanius, lenoq; coquusq;
Mercatorq; bonus cauſidicusq; bonus:
Te tamen in totâ non eſt mendicior urbe.
Nec quem paupertas arctiùs ægra premat.
Dic agedum, quî fit (nam res eſt mira, Corelli,)
Cùm tot res facias, rem facere ut nequeas?

27. Stephano Aliſio Burdegalenſi.

SI mea ſe faciles dederint in vota camœnæ,
Ut per plura meum ſecula carmen eat:
Tu pariter mecum memori celebraberis ævo,
Et tibi ſcripta vetus per mea nomen erit.
Sin (ſed enim verbis & pondus & omen abeſto!)
Non ſeneant domino longiùs illa ſuo:
Non tamen idcirco tibi diſplicitura putabam
Hæc magni in te animi pignora parva mei.

28. Mario Crucio.

FOrma ætate petit: vires ætate fatiſcunt;
Caſibus innumeris eripiuntur opes:

rtus, quam non vis temporis aufert,
t indigno fors inimica pede.
perennibus inſerit aſtris,
imperio liberat una ſuos.
Inſani eſt poſtponere firma caducis,
eraq; quæ bona ſunt ſpernere, falſa ſequi.

29. De virtute & gloriâ.

Virtus ut ſolidum quiddam eſt, & corpore conſtans:
Æqua ſed eſt umbræ gloria fluxa levi.
Hanc igitur quisquis neglectâ amplectitur illâ,
Huic mage quàm corpus corporis umbra placet.

30. Sub exortum diei.

Roſcida purpureos effert aurora jugales,
Et nitidum ſoli prævia ſternit iter.
Noctis aves dudum rupére ſilentia cantu,
Nullaq; jam cælo, rara vel aſtra micant.
Exit flammivomo Phœbus ſpectabilis ore,
Et tenebras denſæ noctis abire jubet.
Chriſte, Patris ſplendor, vero me lumine reple,
Atq; meo tenebras pectore pelle procul!

31. De voluptate & ratione.

Cum, velut excelſâ reſidens in puppe, voluptas
Arbitrio mentem pellit agitq; ſuo:
Horrida bacchantes ineunt certamina venti,
Navemq; in Syrtes, & vada cæca trahunt,
Illinc ambitio, dolus hinc conſurgit, & atrox
Ira cruentatas ſanguine tincta manus.
At ratio regimen navis ſi ſumpſerit, ecce
Compoſitis undis æquora tuta ſilent.

Ipſa

Digitized by Google

Quamcunq; tellus Theſſalis educat;
Non illa, quam ſtillante rictu
Spuma canis genuit triformis,
Dira ut latentis tela Calumniæ,
Quam Dite tellus ſuſtulit ex patre,
Nefariam, inſonteſq; fictis
Criminibus premere efficacem.
Hæc conglobatis ſuſpicionibus
Beli nepotem perdidit, hac malæ
Adegit ad potum cicutæ
Innocuum ſophiæ parentem.
Dum Phœbus Indos exoriens novo
Afflabit igni, Beticolas cadens,
Non ulla Theſidæ modeſti
Secla pudicitiam tacebunt.
Aggreſſa blandis hunc ſua fraudibus
Noverca pellax: quid juvenum decus,
Labentis iſtud ver juventæ
Perdis, ait, tenerumq; florem?
Cur editorum per juga montium
Antris latentes perſequeris feras?
Tibi abſq; telis, retibuſq;
Præda domi melior parata eſt.
Accede, neu te pœniteat mei
Fructûs pudoris capere primulos:
Non me ore natura indecoro
Protulit immeritamve amari:
Quid vana legum vincula te movent?
Natura nullos concubitûs vetat,
Sed compedes vaniſſima iſtas
Cura hominum ſibi fabricata eſt.
Nil ille motus, deſine vocibus
Tentare mentem ſpurcidicis meam,
O ſpurca & in tauros furenti
Progenies genitrice digna.

Hæc

Hæc fatus in teſqua, & nemorum abditos
Abit receſſus, geſa manu rotans:
Vadentem odora & vis ſagacium
Anteit, & ſequitur Laconum.
Quid innocenti ſed juveni tamen
Servâſſe tanto à crimine profuit
Mentem, ſi apud patrem reverſum
Impia plus potuit noverca?
Cujus querelis ille adeò integer
Per vota patris filius occidit,
Cautes & eliſo marinas
Imbuit emoriens cerebro.
Nec me venenis non petiit ſuis
Illa ipſa mendax anguipedum ſoror,
Mendaciorum procreatrix,
Perpetua & ſcelerum architecta:
Sed dexter illi me eripuit Deus,
Umbone tanquam me triplici tegens:
Cujus memor, nunquam canoris
Verſibus hunc celebrare mittam.

14. AD PETRUM RONSARDUM Gallicorum Poetarum facilè principem.

RONſarde Aonii pectinis arbiter,
Qui princeps reſonum ſollicitas ebur,
Ventorumq; minas, & celeres potens
Lapsûs ſiſtere fluminum.
Quando te reducem Vindocino ex agro
Cernemus, veterum turba ſodalium?
Quis te, quis niveo vellere conditus,
Nobis reſtituet dies?
Quid deſiderio perpete nunc tui,
Heu quæ non facimus vota? quibus ſacros

Poſtes muneribus cingere parcimus?
Quas non concipimus preces?
O ſaltem interea, quicquid agis, memor
Noſtri vive: ita te curribus aureis
Rumor per liquidum gemmeus aëra
Spectandum populis vehat!

15. AD NICOLAUM DENISOTUM COMITEM ALSINOTUM.

Bacchus poëtas & facit, & fovet:
Bacchus poëtarum ingenia excitat,
Bacchus novem præſtat puellis,
Et melior, potiorq; Phœbo eſt.
Ter terna quisquis pocula ſumpſerit
Dulcis Falerni, ſentiet hic ſibi
Calere divino furore
Carmina ad ejicienda mentem.
Sic latus olim, vixit Anacreon,
Cinctus virenti tempora pampino,
Sic Ennius ſemper madenti
Gutture carmina funditabat.
Algentis at quos potus aquæ juvat,
Frigent eorum carmina, nec ferunt
Ætatem. Ades, mecumq; plenis
Hic cyathis, Nicolae, certa.
Miranda ſeris carmina poſteris
Uterq; loto gutture concinet,
O dulce tormentum, ô gravatis
Certa quies animis Lyæe!
Quænam imperiti pocula quærimus
Vocalis undæ? quod biſidi duplex
Montis cacumen ſomniamus?
Quam petimus fatui Hippocrenen?
Hæc Hippocrene eſt: unius hic liquor

Vates

Vates ſtupendos efficere evalet.
En, par pari gratus repende:
Hoc ego te cyatho ſaluto.

16. AD JANUM TILIUM PARÆNETICON.

Modus tenellis quis tibi ab unguibus
Vitæ tenendus, Jane, ſit, accipe,
Benigna quem natura finxit
Ingenio puerum ſequaci.
Primùm ergo amorem numinis intimo,
Serva usq; fixum pectore, & illius
Ad juſſa te compone: nulla eſt
Sors nocitura Deum colenti,
Fac & parentes ſis pius in tuos,
Honore & illos promerito colas:
Impune nunquam ſprevit ullus,
A quibus ortus erat, parentes.
Fas & magiſtris, ſint licet aſperi
Nonnunquam, honorem reddere debitum.
Si quando te objurgent, id illos,
Te quòd ament, facere arbitrator.
Nam primula ætas innumeris rapi
Affectionum turbinibus ſolet:
Frænari eam quare & magiſtri
Aſſiduo imperio neceſſe eſt.
Nil turpe factu dicere fas puta:
Quæ quisq; gaudet dicere, eis quoq;
Gaudere patrandis putatur,
Indicium ſua cuiq; lingua eſt.
Diſce &, ſodales quos tibi debeas
Parare: nam omnes conſimiles fere
Evadere illis aſſolemus,
Queis cum agimus: neq; peſtilenti

Si quis frequenter vixerit in domo
Nec ſi in malorum cœtibus, ut ſibi
Contagio nil obſit, unquam
Arte cavere valebit ullâ.
Vide ergo, ut illos, Jane, pares tibi,
Queis eſſe te olim conſimilem voles:
At immodeſtos quos videbis,
Et cane pejus, & angue vita.
Laborem amato, dum juvenis viges,
Ut ocieris, cum ſenium premet:
Laboris oſores nec ulla
Laus ſequitur, neq; ſplendor ullus.
Hæc ſi ſub imo pectore clauſeris
Præcepta, Tili, ſpes bona nos tenet,
Tuis, fore, ut majoribus te
Perſimilem videamus olim.

EPI-

EPIGRAMMATA.

17. ANTONIO GOVEANO.

SUmme poëtarum, quos ſecula noſtra tulerunt,
Cui ſacra Caſtalii fluminis unda ſubeſt,
Accipe non tetricâ juvenilia carmina fronte,
A domino limam juſſa ſubire tuam.
Ut tibi ſi (quod vix auſim ſperare) probentur,
Olim ſe lucem poſſe videre putent:
Sin minus, æternâ damnentur ut omnia nocte,
Aſpectu tanti facta beata viri.

18. Julio Cæſari Scaligero.

SCaliger Aoniæ decus immortale cohortis,
Qui, quæ alios ornant ſingula, ſolus habes,
Altera Veronæ, major ſed fama priori,
Cui Clarii munus ceſſit utrumq; Dei,
Cui tot ſe debent animarum millia, per quem
Sæpius eſt Stygii cymba quieta ſenis.
Quòd tantum auguſtâ de majeſtate remiſti,
Ut placido verſus videris ore meos,
Præmia quæ tandem tibi digna reponere poſſim?
Devoveam ſi me, vix ſatis eſſe putem.
Tune meos verſus voce ut laudaveris illâ,
Quam ſtupet, & quâ nil grandius orbis habet?
Præmia quænam igitur reddam tibi digna? ſed erro:
Præmia non debent reddier ulla diis.
Anne tuas igitur deſcribam carmine laudes?
(Laudari humanâ numina voce volunt.)
Deficient humeri tanto ſub pondere, nec jam
Tuta erit in tanto noſtra carina mari.
Quidnam igitur? taceo, ſatis hunc dixiſſe putandum eſt,
Se quicunque ſatis dicere poſſe negat.

e 5 19. Guiliel-

19. GUILIELMO MOMBASIO EPIſcopo Lectorenſi.

QVòd tàm cenſeris generoſo ſanguine, Præſul,
Quòdq́; es tam multis clarus imaginibus,
Illa quidem certè laus eſt non infima, ſed quæ
Tota ad majores ſit referenda tuos.
Quòd ſuperas opibus multos, quòd honoribus anteis:
Fortunæ hæc dici munera poſſe vides.
Quòd ſis auguſto ſpectandus corpore, forſan
Natura hanc dotem vendicet ipſa ſibi.
At quòd tàm multis fulges virtutibus, atq́;
Eximiis rari dotibus ingenii,
Quodq́; tuis lucem præferre nepotibus illam,
Quam tibi majores antetulere potes:
Hæc demùm eſt tua laus: hæc Præſul, laus tua demùm:
Una hæc te ſuperis inſerit ordinibus.

20. In Ponticum.

AUrea non vanâ jactas tua carmina voce:
Purgari ſolo nempe quod igne queunt.

21. In Noallium.

NIl immundius eſt tuis libellis,
Nil obſcenius impudiciusq́;
Et vis te tamen ut putemus eſſe
Numâ Fabricioq́; ſanctiorem.
At ſententia noſtra ea eſt, Noalli,
Quisquis verſibus exprimit Catullum,
Raro moribus exprimit Catonem.

22. In Virgilium.
Virgilius ipſe loquitur:

COR

COr Phœbi, Phœbus Latii, Vatum Pater & Rex,
Fons ex quo Aoniæ proſilit humor aquæ.
Par ſolui primum, major ſed factus Homero,
In Græcos Romæ jura ſecunda dedi.
Ad cœlos tandem raptus, Jove judice, dicor
Nectare à illorum vincere voce ſonos.

23. Neque avaros, neque prodigos probandos eſſe.

IMproba quem partis cumulandi plura libido
Detinet, & juris non ſinit eſſe ſui;
Quem vexant damnoſa modis inſomnia miris,
Dum ſua ſub tacitâ pondera nocte putat;
Qui queritur tardas non ſæpiùs ire calendas,
Quiq; nihil penſi, dummodò quærat, habet;
Omnia præ lucro contemnere jura paratus;
Nec mihi, nec cuiquam, credo, placere poteſt.
Sed neq; qui ternis decies centena diebus
Fundit, & in ſumptu nil putat eſſe nimis;
Quiq; etiam noctu poſitâ cum luſerit arcâ,
Non alio ritu tempora lucis agit;
Quem Sol ſi primo locupletem viderit ortu,
Redditus ex Crœſo protinus Irus erit,
Qualis apud Stygiam torquet rimoſa paludem
Vano virgineas urna labore manus.
Quisnam igitur? qui ſe cautâ ſic temperat arte,
Ut medium ſervans vitet utrumq; latus.
Providus, at facilis; parcus ſibi, largus amicis,
Atq; etiam largus, cùm petit hora, ſibi;
Qui nec opes terræ furtim componere, ſed nec
Perdere diſcincti more nepotis amat.

24. In Romanum.

CUm ſomnus pigris vix dum eſt excuſſus ocellis,
Atq; recens orto pluma relicta die,

Inclamas

Inclamas multo puerum, Romane, boatu,
Ora lavaturas qui tibi portet aquas:
Tunc & gingivas multo ſale ſeſquipedales
Proluis, & guttur terq́ quaterq́ tuum.
Eſſe quid hoc dicam, quòd cùm tàm ſæpè lavetur,
Nunquam non tamen eſt ſordida lingua tibi?

25. In malos Principes.

JUppiter in faciem, propter ſua probra, lupinam
Mutavit regem, Mænalis ora, tuum.
Ille quidem Regum ſolus, mihi credite, non eſt
De ſe qui dici promereatur idem.

26. In Corellium.

SUtor es, & piſtor, lanius, lenoq́ coquusq́
Mercatorq́ bonus cauſidicusq́ bonus:
Te tamen in totâ non eſt mendicior urbe.
Nec quem paupertas arctiùs ægra premat.
Dic agedum, quî ſit (nam res eſt mira, Corelli,)
Cùm tot res facias, rem facere ut nequeas?

27. Stephano Aliſio Burdegalenſi.

SI mea ſe faciles dederint in vota camœnæ,
Ut per plura meum ſecula carmen eat:
Tu pariter mecum memori celebraberis ævo,
Et tibi ſcripta vetus per mea nomen erit.
Sin (ſed enim verbis & pondus & omen abeſto!)
Non ſeneant domino longiùs illa ſuo:
Non tamen idcirco tibi diſplicitura putabam
Hæc magni in te animi pignora parva mei.

28. Mario Crucio.

FOrma ætate petit: vires ætate fatiſcunt;
Caſibus innumeris eripiuntur opes:

Una

Una, Mari, eſt virtus, quam non vis temporis aufert,
Non premit indigno ſors inimica pede.
Una ſuos invicta perennibus inſerit aſtris,
Fortunæ imperio liberat una ſuos.
Hanc ſequere. Inſani eſt poſtponere firma caducis,
Veraq; quæ bona ſunt ſpernere, falſa ſequi.

29. De virtute & gloriâ.

VIrtus ut ſolidum quiddam eſt, & corpore conſtans;
Æqua ſed eſt umbræ gloria fluxa levi.
Hanc igitur quisquis neglectâ amplectitur illâ,
Huic mage quàm corpus corporis umbra placet.

30. Sub exortum diei.

ROſcida purpureos effert aurora jugales,
Et nitidum ſoli prævia ſternit iter.
Noctis aves dudum rupére ſilentia cantu,
Nullaq; jam cælo, rara vel aſtra micant.
Exit flammivomo Phœbus ſpectabilis ore,
Et tenebras denſæ noctis abire jubet.
Chriſte, Patris ſplendor, vero me lumine reple,
Atq; meo tenebras pectore pelle procul!

31. De voluptate & ratione.

CUm, velut excelſâ reſidens in puppe, voluptas
Arbitrio mentem pellit agitq; ſuo:
Horrida bacchantes ineunt certamina venti,
Navemq; in Syrtes, & vada cæca trahunt,
Illinc ambitio, dolus hinc conſurgit, & atrox
Ira cruentatas ſanguine tincta manus.
At ratio regimen navis ſi ſumpſerit, ecce
Compoſitis undis æquora tuta ſilent.

Ipſa

Ipſa ratis nullo ventorum exterrita flatu
In portum certo tramite flectit iter.

32. In Paulum.

QVæ tu condideras, inſpexi carmina nuper,
Lectaq; ſunt, fateor, terq; quaterq; mihi.
Nec tamen evalui cognoſcere, quid ſibi vellent,
Usq; adeò obſcurè ſcribere, Paule, ſoles.
Nam tu verba, puto, ex libris accepta Sibyllæ,
Quæq; Catonis erant tempore priſca nimis,
Verſibus infercis, gaudesq; obſcurus haberi,
Et velut inductâ ſingula nube tegis.
Erráſti hoc tantùm, quòd mittens carmina, Paule,
Debueras unà mittere Grammaticum.

33. Petro Quintio.

SI Dea, quæ dubiis huc illuc paſſibus errat,
Et regit humanas lumine capta vices,
Quem Labyrintheis erroribus egit, Ulyſſem
Ad patrios eſſet paſſa ſedere focos:
Membraq; lausq; viri tumulo caperentur eodem,
Et tegeret nomen, qui tegit oſſa, lapis.
At quoniam fatis variè crudelibus actus
Dura tulit terrâ plurima, plura mari:
Vivit, & evectus rutilis ſuper æthera pennis,
Mæonio clarum carmine nomen habet.
Macte animo, Quinti, dum te ſors invida vexat,
A patrisq; procul finibus eſſe jubet,
Virtutem illa tuam toto diſſeminat orbe,
Dumq; nocere cupit, ſic quoq; ſæva juvat.

34. Claudio Burgo.

PErpetuo mœres, nec frontem exporrigis unquam,
Hoccine tu quæſo vivere, Burge, vocas?

Is demum

Is demum vere vivit, qui mente ſerenâ,
Et nitido lætos exigit ore dies.
At qui perpetuis torquet ſe angoribus, hunc non
Vivere, ſed lentâ morte perire puto.

35. In D. Catharinam.

QUo te præcipuè commendem nomine, virgo?
Laus etenim quæ te non minor eſſe queat?
Magnum erat errores veterum liquiſſe parentum;
Majus at imperium deſeruiſſe fuit.
Magnum erat immanis rabiem ſprevisse tyranni;
Supplicia at majus ſponte ſubire fuit.
Magnum erat his vitam ſponte objeciſſe periclis:
Majus nunquam animo ſuccubuiſſe fuit.
O decus eximium patriæ, ſexusq; poliq;!
Dicere te merito nullus honore poteſt.

36. Eadem de ſeipſâ loquitur.

ILlecebras inter medias educta virago,
Re princeps, mulier corpore, mente dea,
Nixa Deo, mundi ſpernens mala gaudia, vici
Tùm tormenta animo, tùm ratione ſophos.
Non rota, non gladii, non ipſi horrenda tyranno,
Mors potuit mentem ſede movere meam.
Scilicet haud quicquam mens Chriſto afflata veretur,
Ille meæ vires, & mea vita fuit.
Quid fuit? eſtq; fuitq; atq; eſt ſine fine futurus,
Principium vitæ mors dedit ipſa mihi.
Qui legis hæc, ſic tu te etiam compone, viator:
Mors tibi pro Chriſto vita perennis erit.

37. In

Digitized by Google

37. In Commentarios Juris Civilis, Franciſci Connani viri clariſsimi.
Liber loquitur:

Dum tua nil præter curantis commoda, Lector,
Me patris aſſiduo cura labore polit,
Dumq; diebus amat totas ex ordine noctes,
Noctibus & totos continuare dies:
Ipſe (fatebor enim infelix) dominoq; patriq;
Ipſe necis properæ maxima cauſa fui.
Verùm etiam ſine me, fatalia tempora menſus,
Seriùs ut paulò, tandem obiturus erat.
Faxo ego, ut æternum per me nunc vivat: eroq;
Illi auctor vitæ, cui necis ante fui.

38. De morte M. Bruti.

Brutus ut Auguſto belli ſuccedere palmam,
Et paulùm à victis vidit abeſſe ſuos;
Amplexus gladium multâ jam cæde madentem,
Ergone te, dixit, ſoſpite ſervus ero?
Quin potius fatis id quod præcluſa malignis
Non potuit patriæ, id dextra datura mihi eſt.
Hæc fatus, rutilum per coſtas exigit enſem,
Magnanimoq; cadens pectore pulſat humum.
Sic quoq; dum moritur, labris dum ſpiritus errat,
Nunc, ait, invito Cæſare, liber ero.

39. De morte Ciceronis.

Cum ferus aſtaret ſtricto mucrone ſatelles,
Sumere ſupplicium de Cicerone parans:
Immoto vultu, atq; oculis conſtantibus ille
Præbens infandâ colla ſecanda manu:

Publica

Publica libertas vitâ mihi charior, inquit,
Me quoq; me fas eſt, te moriente mori.

40. Calendis Januariis. Jocoſum.

NOn tibi pro Xeniis fulvi pretioſa metalli
Pondera, non doctâ ſigna polita manu,
Non lana Aſſyrio tincta & ſaturata veneno,
Non gravis argenti lamina munus erit.
Talia non capiunt generoſas munera mentes,
Talia magnanimi ſpernere dona ſolent.
Cùm te igitur, quam ſis excelſo pectore, nôrim:
Non mittam iſta tibi dona. Quid ergo? nihil.

41. In Inſignia Lucæ Sembronii, *Stellam videlicet cum roſâ.*

ESſe roſas cœli meritò quis dixerit aſtra:
Aſtra ſed & terræ dixeris eſſe roſas.

42. In Julium Cæſarem Scaligerum.

DIc Dea, quod poſſim ſcripturus fingere nomen,
Scaligeri quod par laudibus eſſe queat?
Cur petis imprudens, quod habes? dic, Scaliger: illud
Omnia virtutum nomina nomen habet.

43. In eundem.

DIcite mî, Muſæ cultiſſima nomina nobis,
Quonam Scaligeri paſcitis ora cibo?

f Sic

Sic ego. Sic Muſæ: Quàm te ſententia fallit?
Nectare quò potius nos alat ipſe, roga.

44. In Carolum Caliantheum.

PHiloſophum te dicis, & hoc te nomine jactas,
Præ te omnes reliquos ut nihil eſſe putes.
Nec tamen aut rerum cauſas & pondera nôſti,
Aut aliud, nomen quo mereare ſophi.
Una tuis titulis addenda eſt litera, Carle:
Non mihi Philoſophus, ſed Philoſomphus eris.

45. In quendam.

MUlciber inceſſu, capite Æolus, ore Lyæus;
Tres uno divos corpore ſolus habes.

46. Joanni Caſtecando.

NI, quantum pote quisquam amare quenquam,
Tantum te ipſe amo, Caſticande, ni te
Totum non oculis fero jam in ipſis,
Verùm in pectore & intimis medullis:
Contingant mihi cuncta, quæ timentur,
Et multo graviora, quam timentur:
Tantò ut ſim ipſe miſerrimus malorum,
Quantò tu unus es optimus bonorum.

47. In Pontilianum.

CUr tua vix unquam ſint ſalſa epigrammata, quæris?
Diluis hæc nimio, Pontiliane, mero.

48. De Lucii cujusdam memoriâ.

ESſe aliquam ſi quis memorandi perneget artem,
Hanc qui confirmet, Lucius unus erit,

Ille

Ille etenim nuper curâq; adjutus & arte,
Tres verſus totidem noctibus edidicit.

49. In Paulum.

E Lecto ſurgens ad menſam accedere Paulus,
E menſâ ad lectum rurſus abire ſolet.
Interea attingit libros & vina Catelli,
Et queritur ſeſe diſcere poſſe nihil.

50. De Pompilii naſo.

POmpilio eſt naſus cubitos tres longus & unum,
Latus & hunc murus cingit utrinq; triplex.
Adſunt & turres, Bacchus quas condidit ipſe,
Et minio tinctis usq; rubere dedit.
Huic etiam naſo vis admiranda tributa eſt,
Nam calices ſiccos illius umbra facit.
Imò etiam longè diſtans ſi ſenſerit usquam,
Ut magnes ferrum, ſic trahit ille merum.
Nuper eram in menſâ, ſitiens, potare paratus:
Pompilius clauſas aſtitit ante fores:
Mira canam, ſed vera, merum mihi fortè paratum
Attraxit naſo protinus ille ſuo.

51. In Pauli naſum.

EXiguum ſi quis naſum vidiſſe laborat,
Paulum adeat, Paulo ſi modo naſus ineſt.
Non etenim eſt naſus, ſed pars centeſima naſi:
Et quo quis viſo dicere poſſit, ubi eſt?
Talis ineſt naſus muſcis, ſed & his quoque major,
Et melius naſi nomine dignus ineſt.
Quàm quæ per radios volitant corpuſcula ſolis,
Majorem naſum vix, puto, Paulus habet.

52. Sanſoni Crucio.

ET bonus & dives, Sanſo, ſimul eſſe laboras:
Id fieri nullâ ſed ratione poteſt.
Sic utrumq; petens perdes utrumq;: neceſſe eſt
Alterutrum tollas, alterutrumq; petas.

53. In Vitronem.

QVòd totam Vitro furioſi more per urbem
Diſcurrit noctu, quòd loca ſola petit,
Neſcio quid ſecum ſolus quòd muſſitat, illo
Quod nemo eſt totâ ſordibus urbe magis:
Hâc ratione parat nomen famamq; Poëta,
Et reperit fatuos, ſic quibus eſſe probet.
O valeant calami, pereat genus omne librorum,
Reddere ſi vates mens malè ſana poteſt.

54. In Pontilianum.

CUm rapidus medio deſævit in æquore Titan,
Fer, puer, hûc cyathos, Pontilianus ait.
Cùm pluit, En, inquit, Deus admonet eſſe bibendum,
Qui nunc tam multo proluit imbre ſolum.
Sic vacua à potu non unquam tempora ducit,
Curq; bibat, ſemper Pontilianus habet.

55. De ſeipſo.

DIcebam, Euterpe, cæptis in verſibus hærens,
Auxilium fratri porrige, diva, tuo.
Fraterno mota eſt in riſum nomine virgo,
Et nitidum ſudo reddidit ore diem,
Tunc ego ſubridens: Mirari deſine, nam mî
Si pater eſt Cæſar, tu ſoror eſſe potes.

56. In

Digitized by Google

56. In importunos recitatores.

HEi mihi, quàm res inviſa eſt nimis eſſe Poëtam !
Quantum odii morbus colligit ille ſuis !
Nil genere hoc hominum eſt uſquam importunius, illos
Et cane, qui ſapiunt, pejus & angue cavent.
Nec locus eſt, nec tempus, ab his ſubducere quô te,
Non ſi mille modis aggrediare, queas.
In fora te, in thermas, & balnea in ipſa ſequentur :
Quòd ſi in templa gradum ferre parabis, & huc.
Si notos fortè ægrotos inviſis, & illuc :
Spectatum ludos forſitan ibis, & huc.
Pergis eò, nullum quò ducere quæris, & illuc :
Pergis eò, comitem quò tibi poſcis, & huc.
Deniq; ut exoneres alvum, diſcedis, & illuc,
Ut ſomnum capias, feſſus abibis, & huc.
Intereà inſulſis onerabunt verſibus aures,
Auribus ut te nunc ipſe carere velis,
Verſibus inſulſis queis cantio gratior illa eſt,
Quam geminat putri condita rana lacu.
Ex genere hoc, miſerum nuper me prênderat unus.
(O lux infelix quàm fuit illa mihi !)
Feſſus ego, inſvavis mihi jam ut vita eſſet, apud me
Fundebam ſurdo talia vota Jovi :
Summe Deus, te ſi qua mei miſeratio tangit,
(Nam quâ ſim poſitus conditione vides.)
Aut abige hunc tandem, aut mihi da ſurdeſcere, vel jam
Alterutrum noſtrum, vel neca utrumque ſimul.
Venerat ad primæ damnata crepuſcula lucis :
Vix abiit vates Sole cadente meus.

57. JULIUS CÆSAR
TRAGOEDIA.
Perſonæ Dramatis.

C. JULIUS CÆSAR. M. BRUTUS.
C. CASSIUS. DECIUS BRUTUS.
CALPURNIA. NUTRIX.
CHORUS CIVIUM ROMANORUM.

ACTUS PRIMUS.
CÆSAR.

Jam tota penè terra Romanos timet,
Et quà reſurgens aureis Phœbus comis
Indos propinquâ ſubditos tingit face,
Et quà cadentes pronus inflectens equos
Gratæ ſorori cedit alternas vices,
Patruiq; laſſo ſtagna criſpat lumine.
Quacunq; Nereus margines terræ premit,
Reges vel ipſi Cæſaris nomen timent.
Numerent triumphos, cùm volent, alii ſuos,
Seq; à ſubactis nominent provinciis:
Plus eſt vocari Cæſarem. Quiſquis novos
Aliunde titulos quærit, is jam detrahit.
Numerare ductu vis meo victas plagas?
Percurrito omnes. Ipſa victrix gentium
Mihi Roma ceſſit. Ille tàm magnus gener,
Ut penè nomen duceret jam impar ſibi,
Terra mariq; fuſus agnovit meas
Præſtare vires: quemq; noluerat parem,
Tulit priorem. Theſſali cæde hoſtium

Maduêre

Maduêre campi; principum membris canes,
Aveſq; paſtæ; ductor ipſe exterritus,
Fugare ſuetus, fugit, & notos petens
Senſit manere raram in ærumnis fidem.
Quid ergò reſtat, quidve dignum Cæſare
Subacta tellus exhibere ultra poteſt?
Cælum petendum eſt: terra jam vilet mihi.
Supreme Rector, qui verendo fulmine
Iratus orbis utrumq; perterres polum,
Si verus eſſe ſanguis Aſcanii putor,
Generiſq; noſtri tu ipſe princeps auctor es:
Regni me in aliquam recipito partem tui,
Avos ut inter ſplendidum ſidus meos
Matris Diones proximam aſpiciam facem,
Jam vel mihi, vel patriæ vixi ſatis:
Quid teneor ultra? jam mihi exactum eſt, geri
Sago togaq; quicquid eximium poteſt.
Hoſtes perempti, civibus leges datæ,
Digeſtus annus, redditus ſacris nitor,
Compeſtus orbis: cogitari nec queunt
Majora cuiquam, nec minora à me geri.
Vivam otioſus? at id quidem vix vivere eſt,
Nec ſol quietem, nec bonus princeps capit.
Cùm vita partes muneris functa eſt ſui,
Mors propera nunquam, ſera nonnunquam venit.
Mihi multa vates dira minitantur quidem,
Suadentq;, amicis ut meum ſtipem latus:
At enim timere Cæſaris nunquam fuit.
Ignava mens rebuſq; non exercita
Vereatur atræ mortis incertum diem:
Generoſus animus, quiq; ſe nullo videt
Scelere impiatum, ſemper eſt liber metu.

CHORUS.

SOrs rerum domina omnium
Non usquam ſtabili fixa manet pede,

Sed vultum aſſiduè innovans,
    Incertiq; rotans omnia flexibus,
Alternas variat vices.
    Seu mitis faveat, ſive premat nocens,
Vento mobilior volat.
    Illam ſi nitidâ fronte reliquerit
Abdens lampada Delius,
    Idem flammivomos cùm moderans equos
Mundo reſtituet diem,
    Sub vultu poterit cernere nubilo,
Queis præſens erat, abditam.
    Nec ſolùm exiguis rebus inæſtuans
Privatas agitat domos:
    Ipſis imperiis, dum libuit, novam
Inducit faciem ferox.
    Hæc regum arbitrio nos voluit regi,
Donec Tarquinii furor
    Commovit proceres, tam rigidum ut ſemel
Cervice excuterent jugum.
    Hinc nos cura Patrum, curaq; Conſulum
Tutos ſemper ab exteris
    Jam per longa ſatis tempora præſtitit;
Non à ſeditionibus,
    Quas penè aſſiduas exitialiter
Fervens imperii ſitis
    Nonnullorum animis inſita commovet.
Hæc Gracchis animos dedit:
    Hæc Syllas, Marioſq; in patriæ luem
Armavit. Sed opus quid eſt
    Priſca exempla referre? Hæc quoq; Cæſarem
Commiſit genero: neq;
    Impoſtus prius eſt horum odiis modus,
Quàm Mars ſanguine civium
    Campos Pharſalicos undiq; tinxerit.
Tunc, Pompei, caput in tuum

Belli

Digitized by Google

Belli terrificus detonuit fragor.
Nunc Cæſar ſolio inſidens
Optatis fruitur, proq́ libidine
Solus temperat omnia.
Sic jam nomine ſub novo,
Regni forma redit vetus.
Atq́ hoc ſcilicet efficit
Non usquam ſtabili fixa manens pede
Sors rerum domina omnium.

ACTUS SECUNDUS.
D. BRUTUS.

QVousq́ tandem, Brute, virtutem tuam
Dormire pateris ocioſam degener?
Quousq́ differt, civitatem liberam
Tuâ videre vindicatam dextera?
Nihilnè te virtus tuorum commovet,
Nomenq́ Bruti? nil gementis patriæ,
Preſſæ à tyranno, opemq́ poſcentis tuam
Conditio dura? nil libelli ſupplices,
Queis Brutum abeſſe civitatis vindicem
Cives queruntur? Hæc parum ſi te movent,
Tua jam, vir ut ſis, te ſatis conjux monet,
Fidem cruore quæ tibi obſtrinxit ſuam,
Teſtata ſic ſe avunculi prolem tui.
Si ab exequendis te avocat cœptis timor,
Animusq́ pigro torpet ignavus gelu,
Ex fœmina perdiſce, quid deceat virum.
An verò ſtirpis auctor, & princeps tuæ,
Dominatione civitatem regiâ
Quòd liberârit, poſt honores maximos
Complexus aſtra eſt; Servilius, à quo tua eſt
Deducta mater, Melium in cauſſa pari
Peremit: unum exempla te per talia

Digitized by Google

Pigebit ire, & gloriam adipiſci parem?
Mucrone ſalvo, atq; artubus adhuc integris,
Videre Brutus, & pati regem poteſt?
Imò audeamus magnum aliquid & nos qvoqve;
Mactatus hacce dexterâ tandem cadat,
Qvi qvandocunqve ceciderit, ſerò cadet.
Pro patriâ confligere, augurium optimum eſt.
Generoſiores fræna detrectant eqvi?
Nec niſi coacti perferunt tauri jugum:
Roma patietur, qvod recuſant belluæ?
Reges adorent barbaræ gentes ſuos,
Non Roma mundi terror, & mundi ſtupor.
Vivente Bruto, Roma reges neſciet.
At verò non rex iſte, ſed dictator eſt.
Dum res ſit una, quid aliud nomen juvat?
At nomen id refugit, & oblatas ſibi
Rejicit coronas. Fingere hoc, & ludere eſt.
Nam cur Tribunos igitur amovit loco?
At mihi & honores, & ſemel vitam dedit.
Plus patria illis omnibus apud me poteſt.
Qui ſe tyranno in patriam gratum exhibet.
Dum vult ineptè gratus eſſe, ingratus eſt.
O rem pudendam! mollis & vix vir ſatis,
Regit Quirites Martis ortos ſanguine,
Totumq; nutu pathicus orbem temperat.
Accingere, & vim, Brute, nunc profer tuam!
Accommoda orſis venit implendis dies.
Phœbus renaſcens ſubditos cives jugo,
Servosq; vidit: liberos videat cadens.

CASSIUS. BRUTUS.

O Cujus alto nixa virtus pectore,
Sperare Romam ſola depreſſam jubet,
Magnanime Brute, Phœbus aurato diem,

Adduxit

Adduxit ore, tam diu optatam mihi,
Quâ patria noſtrâ libera evadat manu.
Ita fauſta votis ſors meis reſpondeat,
Ut hæc tyranni virulentum ſanguinem
Haurire dextra geſtit & vix ſe tenet:
Utq; hæc nihil me cogitantem præter hæc
Nox tota vidit! Sic in illum me feram,
Sic involabo, ſic mucronem pectore
Condam ſceleſto: fors & ipſis dentibus
Cervice dirâ noxium abſcindam caput:
Cruento ut ore prodiens in publicum
Clamare poſſim: Roma tandem libera eſt:
Ferus ille animus, & publici invaſor boni.
Tenues in auras diſſipatus vanuit.
Tunc ſi vel atrâ morte ſit pariter mihi
Mutanda vita, lætus atq; alacer cadam.
Bene moritur, qui patriam moriens juvat.
Quid tu? quid altâ mente tecum muſſitas?
An non eodem prorſus affectu cales?
Effare: nam quamvis legi invultu poteſt,
Orationis ſum tamen cupidus tuæ
BRU. Quid me plura loqui opus eſt, Caſſi?
Num mea tibi conſtantia nota eſt?
Semel inter nos ſtetit, aut vitam
Pectore forti ſimul abjicere,
Aut patriam transdere in antiquam
Libertatem. Semel hoc dictum eſt.
Aut hoc neceſſe eſt perfici, aut Brutum mori.
CASS. O Romuleæ gloria gentis,
Quàm tibi verè rigido incoctum eſt
Pectus honeſto: quam tua me animi
Oratio ſecurum eſſe jubet.
Unus mihi nunc ſcrupulus reſtat:
Unâne operâ confodiendum
Cum Cæſare ipſo cenſeas Antonium?

BRU.

Digitized by Google

BRU. Jam ſæpe dixi id eſſe conſilium mihi,
Salvis perimere civibus Tyrannida.
CASS. Perimatur ergo ab infimis radicibus,
Ne quando poſthac cæſa rurſum pullulet.
BRU. Latet ſub uno tota radix corpore,
CASS. Itan videtur? amplius nil proloquar,
Tibi pareatur: te ſequimur omnes ducem.
Vide modò, ut, cùm opus erit, adſis. BRU. videro,
CASS. Ego interim meq; & meos paravero.

C H O R U S.

Quicunq; forti pectore, patriam
Præferre vitæ non dubitat ſuæ,
Ut vel per enſes propter illam
Oppoſitosq; feratur ignes:
Non ſummus illi rerum opifex Deus
Pigro revinxit pectora frigore,
Sed ſpiritûs ceſſit ſuperbos,
Indomitamq; timore mentem.
Et bullienti plurima ſanguine
Cæleſtis auræ ſemina condidit,
Et dixit: I, plebem prementes
Contere, nil veritus, tyrannos.
Hâc arte præſtans Harmodius ſuos
Servavit, uno nixus amiculo:
Nunc utriusq; excelſa florent
Nomina non tribuenda ſervis.
Quos ſi otioſos tuta ſequens timor
Forte avocâſſet rebus ab arduis,
Qui mortuos conſumpſit ignis,
Nomina non minùs obruiſſet.
Caret ſeverus crimine Carnabas,
Et laude dignus creditur, haud probro,
Quamvis ferocem cæde dextram

Tingere

Digitized by Google

Tingere nil veritus paternâ.
Odit tyrannos Jupiter, & favet,
Cùm quiſquam in illos conſilium parat:
Illosq; natis ſæpe tradit,
Conjugibúsve ſuis necandos.
O quot, quibusq; eſt plena periculis
Sors imperantum! præcipuè quibus
Non civium concors voluntas,
Sed regimen peperére vires.
Plebem timeto, qui ſolio inſidens,
Plebi timeris, fons odii timor
Audere juſſit multa multos:
Sæpe gelu calor excitatur.
Rarus tyrannus morte perit ſuâ:
Illos veneno cauta necat manus,
Hos plebis iratæ tumultus,
Hos rigidus gladio ſatelles.
Multò ille vitam tutiùs exigit,
Quicunq; parvis privus in ædibus,
Nullum timens, nulli timendus,
Pelle ſub exiguâ quieſcit.

ACTUS TERTIUS.
CALPURNIA. NUTRIX.

ODI! moleſtis tollite omen ſomniis,
Nec ſinite, quæſo, pondus ullum tam malis
Ineſſe viſis! Horror artûs concutit,
Corpusq; totum frigidus ſudor lavat,
Quoties recordor: mensq; neſcio quod malum
Præſagit ipſa. NUT. Alumna, quidnam eſſe hoc putem,
Mæſto quòd ore, & lachrymis manantibus,
Secreta quæris, teq; nobis ſubtrahis?
Quæ cauſſa fletûs? quisve tam ſubitus dolor
Turbare mentem tàm citò potuit tuam?

Poteſtne

Digitized by Google

Poteſtne flendum quippiam contingere
Nuptæ viro, qui penè fortunam regit?
CAL. Dilecta nutrix, quid mihi inſtet, neſcio:
Sed me miſellam mirus invaſit timor.
NUT. Conceptus unde? CAL. Nil tibi, vel ſi velim,
Celare poſſum, viſa noctis proximæ
Me terruerunt. Victa nam poſtquam dies
Heſterna ceſſit, noxq́ nigro tegmine
Involvit omnem cæca telluris globum:
Amplexa blandum Cæſaris collum mei,
Placidâ quiete vix reſolvi cœperam,
Cùm mihi repentè viſus: heu nutrix mea,
Retine labentem! NUT. Alumna habeto animum bonum.
Sopor timores ſæpè vanos objicit.
Narrare perge cuncta, velut occeperas.
CAL. Cæſar meus, nutrix mea, heu, Cæſar meus,
Meus ille Cæſar, quo mea innixa eſt ſalus,
Mihi viſus ulnas inter effuſus meas,
Jacere multo ſanguine & tabo fluens,
Multisq́ plagis pulchra foſſus pectora.
Tum mihi quietem ſubitus excuſſit timor.
Miſera arctius repentè complector virum,
Pectusq́ tento, quæq́ ſomnus finxerat,
Vix falſa credo: vix habeo manibus fidem.
Heu quid deorum, talibus viſis, mihi
Minatur ira, quidvè portendit mali?
NUT. O mitte queſtûs, néve nondum urgens malum
Celerare perge. Qui malum timet imminens,
Geminat timendo. Sive nihil inſtat mali,
Fallaxq́ mentem imago turbavit tuam,
Cur vana veros cauſſa producet metus?
Seu (quod repellant ſancta divûm numina!)
Mutata Romæ fata quid gravius parant,
Tamen haud timendum eſt. Ritè conceptis deos
Mollire votis, thuraq́ aris omnibus
Adolere præſtat. Non inexorabilis

Mens

Mens eſt deorum: ſæpè flectuntur prece.
Quamquam equidem, alumna, inſtare nil exiſtimo:
Sed vana mentes ſæpe ludunt ſomnia.
Quàm ſæpe inanis eſt mihi objectus timor,
Sic ſomnianti? nulla ineſt ſomno fides.
Quis tam vel audax, Cæſarem ut petere audeat?
Vel tam impius, petere ut velit patriæ patrem?
Quotquot vel error, vel voluntas pertinax,
Vel invidia Cæſari inimicarat tuo,
Partim verendus perculit Martis furor,
Miranda partim Cæſaris clementia
Servavit, & ſervando, amicos reddidit.
An ullus ingenio eſſe tam immani queat,
Debere vitam ut cui ſuam ſe intelligat,
Illius ipſe tentet inſidiis caput?
O mitte queſtûs! abjice ex animo metum.
Venti leves tua diſſipabunt ſomnia.
CAL. Ita dI velint! Utcunq; ſit, ſaltem virum
Precabor, ut ſe contineat hodie domi.
Ubi quid timetur, cautio nunquam nocet.

CHORUS.

JAm dies Annæ rediit Perennæ:
O quot in lætis, Tyberine, ripis,
Senties luſus hodie venuſtos!
Quot puellarum pedibus preméris?
Candidi quot te juvenes reviſent,
Quot ſenes? qui dehinc titubante greſſu,
Sæpe ſiccatis madidi culullis,
Nare de criſpâ tremulum vibriſſent,
Et vacillantes agitent choreas.
DI! procul lævum teneatis omen,
Neu mali quicquam ſinite evenire,
Quo minùs vultu populus ſereno

Poſſit

Poſſit antiquos celebrare ritus :
Tuta ſed veſtro aſſiduè perennet
Roma favore!

Nil in humanis ſtabile eſt putandum :
Sæpe ſecuros inimica luſus
Horrido turbat Nemeſis flagello,
Grataq; in luctûs, gemitusq; amaros
Gaudia vertit.

Abſtine, ô denſâ ſata nocte virgo,
Virgo, quæ voces reprimis ſuperbas,
Et feris ſceptro nimium potenti
Magna locutos.

Romuli te gens colit, & veretur :
Cur premas, qui te venerantur, & qui
Debito addicti tua proſequuntur
Numina cultu?

ACTUS QVARTUS.
CÆSAR. CALPURNIA. D. BRUTUS.

NE deprecare : turpe me fractum metu
Deſiſtere eſſet. CAL. tam nihil apud te valent
Uxoris (eheu!) pene jam exanimis preces?
CÆS. Quid? ſomniis me credere tuis poſtulas?
CAL. Non, ſed timori ut non nihil tribuas meo.
CÆS. At ille ſolis nititur ſomnIs timor.
CAL. Finge eſſe vanum : tribuito aliquid conjugi.
CÆS. Etiam petenti, quod decus lædat meum?
CAL. Non ſed petenti, quod caput ſervet tuum.
CÆS. Deſine timere. CAL. Audere deſine tu prius.
Tuæq; ſi adeò ſpernis uxoris metum,
Movere vatum oraculis minacibus,
Periculoſam qui tibi hanc lucem admonent.
Si ſpectra, ſi te auſpicia, ſi fibræ monent

Cavere,

Digitized by Google

Cavere, & hunc meum timorem comprobant:
Quid in paratam pertinax mortem ruis?
CÆS. Quando timorem ponere aliter non potes,
Ne nos tibi quemris omninò nihil
Tribuere, mittatur Senatus in hunc diem.
D. BRUT. Magnanime Cæſar, quod tibi verbum excidit?
Téne potuiſſe Barbarorum copias,
Nil mente motâ, fortiter contemnere,
Non poſſe nunc temnere mulieris ſomnia?
Ubi pectoris vis illa præcellens tui eſt,
Quam ſenſit olim, quiq; ſepteno videt
Nilum per arva profluentem gurgite,
Quiq; glaciali colla ſuppoſitus polo,
Concreta pigro maria ſulcat marmore,
Et quos rapaci Rhodanus unda verberat,
Galli feroces? ô ſtatum deterrimum,
Si Cæſar orbem, Cæſarem mulier regit!
Conſcende currus, læta victrix, aureos,
Gemmantibusq; pervehitor urbem rotis:
Totius orbis ſola domitorem domas.
Veteres triumphos Roma nunc ſileat ſuos,
Et militaris conticeſcat gloria:
Invictus armis Cæſar hodie vincitur.
Quid, Cæſar, animi patribus credis fore,
Si te jubente convocatos juſſeris
Abire nunc, redire, cùm Calpurniæ
Meliora ſeſe objecerint inſomnia?
Vade potius conſtanter, & nomen cape
Parthis timendum: aut hoc minus ſi te juvat,
Prodito ſaltem, atq; ipſe patres mittito:
Ne negligi ſe, aut ludibrio haberi putent.
CÆS. Incertus animi & huc & illuc diſtrahor,
Qualis per æquor concitus bacchantibus
Deprenſa ventis fertur incerto ratis
Agitata curſu. Pellit illinc Africus
Creber procellis, Eurus hinc, illinc Notus.

Sic me hinc tuæ, Calpurnia, inflectunt preces,
Hinc dicta Bruti. Sed tamen quando ſemel
Vel cadere præſtat, quàm metu longo premi:
Non ſi trecentis vocibus vatum avocer,
Non ſi ipſe voce propriâ præſens Deus
Moneat pericli, atq; hic manendum ſuadeat,
Me continebo. Deſine, uxor conqueri
Eamus: omnis jacta nobis alea eſt,
CAL. Abiit, mea nil dicta moratus,
DI, qui Romæ geritis curam,
Quo vos fas eſt cumq; vocari
Nomine, ſi vos manibus puris,
Menteq; caſtâ ſemper colui,
Servate meo in Cæſare Romam!

CHORUS.

CReditur vulgus muliebre nunquam
Conſili micam dare profuturi,
Sed rapi affectu, penitusq; ſanâ
Mente carere:
Sed tamen ſi quis bonus æſtimator
Rem putet rectâ ratione totam,
Dicet in multis micuiſſe magnam
Conſilii vim.
Ilion nunquam cecidiſſet olim,
Imo adhuc arces Priami manerent,
Si Deo plenæ Paris audiiſſet
Dicta ſororis.
Illa, cùm lætâ tumidus rapinâ
Raptor ad ſedes patrias rediret,
Dicitur totam, reſoluta crines,
Iſſe per urbem,
Clamitans: turpem procul ire mœcham
Cogite, ô Teucri, gerit illa ſecum

Mœnibus

Mœnibus veſtris, Phrygiæq; fata
Ultima pubi.
Cæde jam campos video madentes:
Jam ferox gnatus Thetidos marinæ
Hinc & hinc ſtrages geminat, tremendâ
Cuſpide pugnax.
Jamq; mutato Simois colore
Inficit ripas, galeasq; ſecum
Volvit, & fortis madidas juventæ
Sanguine cetras.
Ah dolor! ſanctas etiamne ad aras,
Exuis vitam, genitor, ſenilem?
Nec vel Hercæus cohibet furentem
Jupiter iram?
Hæc & his multò ceciniſſe plura
Dicitur quondam furibunda vates:
Sed dolor Phœbi vetuit ſuperbos
Credere Troas.
Pertinax quisquis ſibi credit uni,
Cæteros ſpernens meliùs monentes;
Ille, ſi cœptis pereat ſub ipſis,
Jure peribit.

ACTUS QUINTUS.
BRUTUS & CASSIUS.

SPirate cives! Cæſar interfectus eſt;
Ille, ille Cæſar, patriæ terror ſuæ,
Hoſtis ſenatûs, innocentum carnifex,
Legum ruina, publici juris lues:
Cujus rapinas nuper, & libidines
Agnovit orbis totus & perpeſſus eſt.
In curiâ, quam oppreſſerat, oppreſſus jacet.
CASS. En, Roma, gladium adhuc tepentem ſanguine,
En dignitatis vindicem dextram tuæ!

Impurus ille, qui furore nefario,
Rabieq; cæcâ, te & tuos vexaverat,
Hac, hac manu, atque hoc, hocce gladio, quem vides,
Conſauciatus, & omnibus membris lacer,
Undam cruoris, & animam evomuit ſimul.
BRU. Ite cives convolate in curiam,
Mentem novo ſaturate jam ſpectatulo!
Immanis ille latro, qui regnum ſuâ
Jam ſpe vorârat, patriæ oppreſſæ incubans,
Animâ probris plenâ omnibus ſpoliatus eſt.
Ite, & cadaver illud obſcœnum feris
Date laniandum, quo feram abſumant feræ.
CASS. Erymanthium perculerit Alcides aprum,
Hydramq; flammis pertinacem extinxerit,
Lapſumq; cælo, iterumq; cælo redditum.
Confecerit leonem: in uno corpore
Sexcenta nobis monſtra debellata ſunt.
Si ſtrenuis juſtus datur factis honos,
Tua, Brute, faſtos ampliabit gloria.
BRU. Quicunque mente patriam ſævâ premit,
Suosq; cives ſubdit, ut ſervos, ſibi,
Dum blandientis jam tenet ſummum rotæ,
Ipſosq; penè temnit æqualis deos:
Simul atq; verſus ceſſat aſtrorum favor
Et conſtitutas tempus adduxit vices,
Cadit, ſuoq; cæteros caſu monet,
Virtute demptâ ne quid æternum putent.
CASS. Sic, ſic tyranni debitas pœnas luant,
Nunquamq; ſiccâ finiant vitam nece!
Eamus hinc, & editam Capitolii
Scandamus arcem! Roma tandem libera eſt.

CALPURNIA. CHORUS.

Eheu, quis aures nuncius tetigit meas,
Cecidiſſe dira Cæſarem Bruti manu!

O ſo-

O ſomniorum jam nimis veram fidem!
Sic miſera quondam Troici conjux ſenis,
Quam ſomniârat, tulit & experta eſt facem.
O, quæ dolori verba ſufficiant meo?
Dehiſce terra, meq; miſerandam abripe!
Aut vos nefandi parricidæ, huc, huc citô
Venite greſſu, quoq; ferro conjugem
Meum necâſtis, me, me eodem tollite!
Secunda veſtras hoſtia expecto manus.
Cupidè madentem conjugali ſanguine
Jugulo mucronem, aut pectore excipiam meo.
Nondum litâſti Brute, perficito ſacrum.
Nondum peremptus Cæſar eſt: pars illius
Maneo ſuperſtes. Non meus vitam tibi
Vir denegârat: ne mihi mortem nega.
Moriar ſemel, quo deſinam toties mori.
At tu, doloris turba noſtri particeps,
Dum languidus paulatim animus abſumitur,
Et membra linquens tabida petit Cæſarem,
Adjunge mæſtam fletibus vocem meis.
CHO. Ætheris alti lugeat orbis!
Tuq; ô radiis incincte caput,
Volucris ſplendens arbiter anni,
Propera pulchros abdere vultûs!
Tu quoq; ſalſæ dominator aquæ,
Valido terram concute ſceptro!
Omnia mœrorem patefaciant!
Ille ſubactæ gloria terræ,
Nunc repetiti gloria cæli,
Uno Cæſar Jove patre minor
Liquit terras.
O impuri! ô illaudati!
Quorum ſacrilega manus potuit
Tantum mundi extinguere lumen,
Quæ vobis ſint ſupplicia ſatis?

Digitized by Google

Quis taurus, quæ rota, quis gladius,
Poſſit veſtrum æquare furorem?
Vobis tellus, vobis æther,
Vobis deneget unda quietem!
Vos ultrices agitent furiæ!
Una cruentis agitet flagris;
Altera tetro coquat igne genas;
Triſtes alia objiciat colubros,
Qui ſe veſtro ſanguine paſcant:
Stygiâ donec ſede receptos
Laniet roſtro vultur adunco,
Vexet iniquum Æolidæ pondus,
Et ſupplicii quicquid acerbi
Sceleratos exagitat manes!
At tu, noſtri cauſa doloris,
Multum flete, & multum flende,
Hos bone planctus accipe, Cæſar!

CÆSAR.

QVid cælitum me fletis adjunctum choro?
Non luridi me ſtagna Cocyti tenent,
Sed templa cœli; non malignæ me furor
Tetigit cohortis; ipſa jam genitrix manu
Me collocârat inter aſtrorum globos.
Simulacra tantùm nuda dilaniata ſunt,
Nec ipſe cecidi: umbra cecidit tantùm mea.
Deſinite flere! lacrymæ miſeros decent.
Qui me furenti, (vera præmoneo Indiges,)
Sunt animo adorti, non inultum illud ferent.
Hæres meæ virtutis, ut ſceptri mei,
Nepos ſororis, arbitratu pro ſuo
Pœnas repoſcet. Ponite modum luctibus:
Ego ad alta cœli tecta ſtellantis feror.

CAL-

Digitized by Google

CALPURNIA.

Unde, quæſo, vox ad aures iſta pervenit meas?
En, ſonum, marite, dulcem vocis agnoſco tuæ.
Non iniqua te peremit parricidarum manus?
Vivis, & receptus aſtris, lætus aſſides Jovi.
Quo ſoles, bonus, favore perge complecti tuos.

CHORUS.

Sunt manes aliquid: cumq; diem ultimum
Adduxit fera mors, eſt aliquid tamen,
Quod vitat Libitinam,
Extructosq; fugit rogos.
Id ſi, dum vegetat membra, datum ſibi
Vitæ curriculum pariter egerit,
Nec ſe turpificârit
Impuris ſcelerum notis,
Mox, ut corporeo carcere liberum eſt.
Rurſus ſidereas convolat in domos,
Quà Saturnia lacte
Signavit proprio viam.
Atq; illic, numero cælicolûm additum,
Cæleſti ambroſiæ gramine veſcitur,
Et carcheſia ſacri
Plena nectaris ebibit.
Hæc olim haud dubiè præmia vos manent,
Quicunq; innocuo pectore ſimplices
Virtutemq; tenetis,
Et canam colitis fidem.

58 MONODIA

in obitum Clariſſimi ac Præſtantiſſimi Viri

CHRISTOPHORI TUANI,

Primi ſummæ Pariſienſis Curiæ Præſidis:
& in eam
ANTONII CONSTANTINI
notæ.

OCTAVIO BANDINO, S. D. N. utriuſq;
Signaturæ Referendario V. C.

ANTONIUS CONSTANTINUS
S. D.

VIxi ferè biennium cum M. Antonio Mureto, & ſi quid in litteris promovi, illius domeſticæ conſuetudini totum acceptum fero. Scio autem, & illi te amicum eſſe, & illum ſtudioſiſſimum tui. Ego autem utrumque veſtrûm, ut debeo, obſervo. Cùm igitur ille nuper poëma quoddam de Chriſtophori Tuani *Præſidis Pariſienſis mortui laudibus ſcripſiſſet, idq; ego & ab aliis mirificè probari audirem, & à te laudari viderem; & intelligerem tamen, nonnulla eſſe in eo, quæ admonitionem aliquam deſiderarent: breves quasdam notas ſcripſi, quibus & loca quædam veterum Poëtarum, quæ ille mihi imitatus videbatur, & alia nonnulla, quæ ab ipſo inter loquendum acceperam, indicavi. Quamvis autem videbam munuſculum hoc longè eſſe infra tuam dignitatem: tamen cùm aliquid omnino tibi hoc tempore offerre ſtatuiſſem, putavi, non tàm quid tu merereris, quàm, quid ego præſtare poſſem, cogitandum. Accipies igitur hominis Galli lucubratiunculam, valdè, ut mihi videtur, pertinentem ad gloriam Gallici nominis, cujus te ſtudioſiſſimum eſſe ſcio: & voluntatem tui modis omnibus demerendi meam boni conſules. Vale, ex paternis ædibus tuis, 6. Kalend. Januar. M. D. LXXXIII.*

Formi-

* * * * *

FOrmidata diu, qua Sol oriturqve caditqve
Gallia, præſtantum genitrix fœcunda virorũ,
Felix, ô nimium felix, dum te una voluntas
Una fides junctam concordi pace ligabat;
Nunc toties, miſeranda, tuo madefacta cruore,
Inqve tuos ſævire coacta immaniter artus,
Adde novos ſolitis qveſtûs, aſſvetaq; pridem
Infelix lamenta novis ululatibus auge.

FORMIDATA DIU. Nulla gens antiquis temporibus bellicoſior aut formidabilior, quàm gens Gallorum fuit. Ariſtoteles lib. 3. Ethic. ait, Gallos neqve terræ motûs, neq; fluctûs metuere. *De eisdem Ælian. lib. 12. de variâ hiſtoriâ narrat*, eos periculorum amantisſimos eſſe; carminum, qvæ linguâ ſuâ ſcribunt, unam eis materiam eſſe laudes eorum, qvi fortiter eeciderunt in bello; pugnare coronatos, trophæa excitare; quæ & virtutis ſuæ monumenta ſint, & poſteris ad eam imitandam incitamenta; fugam, ita turpem ducere, ut ne ex domibus quidem corruentibus, aut incendio correptis fugere fas putent; in ipſum etiam mare armatos inſilire, tanquam illud qvoqve aut perterrefacere, aut vulnerare poſſint. *Quæ jampridem Muretus ipſe collegit ad illum Horatii verſum:*

Te non paventis vulnera Galliæ.

Illi Brenno duce opulentiſſimum Delphicum templum deprædati ſunt: quæ tamen res eis infeliciter ceſſit. Utinamq; vel hinc diſcerent, quanto majori ſcelere ac periculo veri DEI templa violentur. Illi jam antè Romam ceperant, tantumq; fecerant terrorem ſui, ut eis bellum moventibus, vacationes non valerent. Ita poſtea formidabiles fuerunt etiam remotiſſimis Græcorum gentibus, ut proverbio diceretur: τὸν φρᾶγκον φίλον ἔχε, γείτονα δὲ μὴ ἔχε.

QVA SOL ORITURQVE CADITq;. In Oriente Cyprum, Judæam, alia; in Occidente Hiſpaniam ipſam devicerunt.

GENITRIX. *Sic Homerus Idam matrem leonum: ſic Pindarus urbem Syracuſanam matrem virorum fortium vocat.*

FELIX Ô NIMIUM FELIX. *Hemiſtichium Virgilii.*

INQVE TUOS SÆVIRE. Alludere videtur ad fabulam Eriſichthonis; de quo Ovid. in octavo:

Ipſe ſuos artûs lacero divellere morſu
Cœpit, & infelix minuendo corpus alebat.

ULULATIBUS. Tanquam de muliere dixit Virgilius; & fœmineo ululatu. *Homerus.*

αἱ δ᾽ ὀλολυγῇ πᾶσαι Ἀθήνῃ χεῖρας ἀνέσχον.

Ille tui nuper juris tutela TUANUS,
Quo ſe præcipuè jactabant vindice leges,
Cujus ab omnigenâ purum mercede tribunal
Certus erat portusq́ bono, ſcopulusq́ nocenti,
Deſeruit terras. Illa, heu, ſacra ora qvierunt,
Qvæ meritò juris poterant oracla vocari.
Heu qvonam illa abiit blando condita decore
Majeſtas vultus? qvò vis, qvò copia fandi?
Qvò fugit illa viri, qvâ nunc vel maximè ege-
Spectata in dubiis toties prudentia rebus? (bas,
Omnia præteriêre, his omnibus orba relicta es.

TUTELA TUANUS. Quaſi nomen ipſum Tuani à tuendo ductum ſit.

AB OMNIGENA PURUM MERCEDE TRIBUNAL. ἀδωροδόκητον benè PURUM. Nam & judices dona reſpuentes, dicuntur καθαρεύειν καὶ ἁγνεύειν τὰς χεῖρας. Et notus eſt jocus in eum, qui Provinciam compilarat: Lava manus & cœna. *Bene etiam MERCEDE: nam & venales judices dicuntur μισθωτοί.*

PORTUSQVE BONO. Sic Cicero ſenatum, natio-

num

num portum eſſe dicit. Portus igitur, quia nullum periculum, Tuano judicium exercente, innocenti metuendum erat.

SCOPULUS QVE NOCENTI. Sumptum ex hiſtoriâ: L. Caſſii tribunal, propter judicandi ſeveritatem, ſcopulum reorum vocabant.

ORACLA. Elegantia quæſita ex vocum ſimilitudine; Ora, oracla.

IN DUBIIS. Ut enim navis, ita Reip. gubernator in tempeſtate dubiâ optimè cognoſcitur.

TOTIES. Quod ſemel, bis, terve factum eſt, caſu factum videri poteſt. At quod ſæpè, ex habitu eſt.

Aſpice pullatâ mœrentem in veſte ſenatum;
Aſpice primores populi: queis vulnere tanto
Confuſis, ferriq́ videntibus omnia peſſum,
Et ſua cuiqve movent, & publica damna dolorem,
Quid populũ, proceresve loqvor? Fluit humor ab illis
Ecce oculis, qvos flere nefas, ſi vota valerent
Publica: Flet juvenis, ſceptro qui duplice clarus
Cœlum ipſum aſpectu ſolet exhilarare ſereno;
Nunc alio populi transfigit pectore telo.
Qvin etiam ipſa comas capitis laniata verendi,
Turbidaq́ & ſciſſâ incedens miſerabile pallâ,
Sancta ſui exeqvias lachrymis Themis urget alumni.
Scilicet humanis nulla eſt fiducia rebus.
Quid falſis fluxisqve bonis confidimus? uni
Certa fides cœlo, fragili ſtant cætera ſorte.

FLUIT

FLUIT HUMOR. Regem ipſum flere ait,

SI VOTA VALENT PUBLICA. Univerſus enim populus vota facit, ne regi quidquam flebile contingat.

SCEPTRO DUPLICE. Galliæ & Poloniæ.

NUNC ALIO. Fit enim quædam acceſſio doloris publici ex regis dolore.

QVIN ETIAM IPSA COMAS. Themis juſtitiæDea putabatur. Eam igitur miniſtri ſui morte mæſtam eſſe fingit.

LACHRYMIS THEMIS URGET. Propertianum:

Deſine Paule meum lacrymis urgere ſepulchrum.*Eſt autem uſitatum Poëtis, ut quibus quisq; virtutibus præcipuè floruit, eas in funere ipſius lamentari fingant: quomodo hîc Themin, quæ eadem & Juſtitia eſt, in funere Tuani, qui juri dicundo ſanctiſſimè præfuerat, lamentantem facit.*

SCILICET HUMANIS. Gnome.

Omnia quæ votis homines communibus optant.
Contigerant uni: generis numeroſa vetuſti
Stemmata, avûm virtus, & opes ſine crimine partæ,
Forma decens, miſtumq; notans gravitate pudorem:
Non vaſti membrorũ artûs: ſed firma potensq;
Compages vigilem crebrò traducero noctẽ, &
Aſſiduos ſtudiorum innoxia ferre labores.

OMNIA QVÆ VOTIS. Propoſitio generalis, quam poſt ea per partes exſequitur.

GENERIS NUMEROSA VETUSTI STEMMATA. Nobilitas.

AVUM VIRTUS ET OPES. Expreſſit Ariſtoteleam nobilitatis finitionem, qui in Politicis ait eam eſſe ἀρχαῖον πλοῦτον καὶ ἀρετήν.

VIRTUS ET OPES. Utrumq; enim ſine altero imbecillum eſt.

Oὗτ

Οὔτ ἀρετῆς ἄτερ ὄλβος ἐπίσταται ἄνδρας ἀέξειν
Οὔτ ἀρετὴ ἀφένοιο.

OPES SINE CRIMINE PARTÆ. Commendatur hoc in vetere ſcolio, πλουτεῖν ἀδόλως.

FORMA DECENS. Euripides :
Ἴδοιμι δ' αὐτοὺς ἔκγον' ἄῤῥεν ἀῤῥένων.
Πρῶτον μὲν εἶδος ἄξιον τυραννίδος.

INNOXIA. παθητικῶς. *Ut apud Virgilium :* Omnes innocuæ.

Vix ſignabat adhuc terræ ſola ſat pede firmo ;
Vix poterat certas audire & reddere voces :
Cum ſtudiis illum ingenuis pia cura parentum
Tradidit. Ille animum diſcēdi incenſus amore,
Impiger & curam doctorum, & prævenit annos,
Ingenio monitûs non expectante regentum.
Qualis Theſſalici pecoris generoſa propago,
Materno nuper depulſus ab ubere pullus,
Nunc campis inſultat ovans, nunc flumina tranat,
Jamq; ad Olympiacos audax proludit hōores.

VIX SIGNABAT. Horatianum :
Reddere qui voces jam ſcit puer, & pede certo
Signat humum.

QVALIS THESSALICI. Elegans comparatio. Theſſaliam autem optimos equos ferre putabatur.

DEPULSUS AB UBERE. Virgilius :
Depulſos à lacte domi quæ clauderet agnos.

JAMQVE AD OLYMPIACOS. Virgilius :
---- & ſparſa ad pugnam proludit arena.

Ergò illum Aonides bifidi per culmina montis
Appren-

Apprenſum duxêre manu, tùm vertice ab uno
Monſtrârunt puero veteris decora ardua Ro-
Et tenera Arpinis lavére liqvoribus ora (mæ:
Non ſemel: atque avidas luſtrârunt ſæpius
aures
Mantoaqve tubâ, & Venuſini cruſmate plectri,
Et quos præterea tulit Itala terra Poëtas.
Inde aliud ſacri montis petiêre cacumen
Tramite non trito, liberrimus unde patebat
In Grajos proſpectus agros, qvos larga per-
enni
Copia veſtitos & fruge & flore coronat.

BIFIDI MONTIS. Parnaßi. Eleganter autem duos illos vertices, duas linguas facit, Latinam & Græcam.

LUSTRARUNT. κατήχησαι.

CRUSMATE. Ita vocant Græci lyræ ſonum.

TRAMITE NON TRITO. Propter eorum, qui Græcarum literarum ſtudio deditiſunt, paucitatem.

ET FRUGE ET FLORE. Significat ſummam Græcæ linguæ utilitatem pari amœnitate conjunctam.

CORONAT. Implet, exornat. Homerus:

Ἀλλὰ θεὸς μορφὴν ἔπεσι στέφει.

Idem:

Κοῦροι δὲ κρητῆρας ἐπεστέψαντο ποτοῖο.

Hîc plena Hyblæo populans alvearia melle,
Condidicit miram magni Demoſthenis artem;
Miratus tonitrûs, & non imitabile fulmen:
Miratus patrias cingentem mœnibus arces,
Et cum Pellæo ducentem bella tyranno.

HIC

HIC PLENA HYBLAEO. Evolvens ſcripta Græcorum. ἀλληγορία.

MIRATUS TONITRUS. Reſpicere videtur ad illud Ariſtophanis de Pericle. ἤστραπτεν, ἐβρόντα, ξυνεκύκα τὴν Ἑλλάδα. *Cicero:* Pericles ab Ariſtophane Poëtâ fulgurare, tonare, permiſcere Græciam dictus eſt. *Idem:* Demoſthenis non tàm vibrarent fulmina illa, niſi numeris contorta ferrentur.

MIRATUS PATRIAS. Cùm urbis Athenienſis mœnia multis ex partibus labarent, delecti ſunt homines decem, qui ea ſumptibus publicis reficienda curarent, è ſingulis tribubus ſinguli. In hoc numero fuit Demoſthenes, qui ſumptibus ſuis partem ſibi attributam refecit, ob idq; publice coronâ aureâ donatus eſt. Vide illius Orationem nobiliſſimam περὶ στεφάνου.

ET CUM PELLÆO. Philippum dicit Macedonum regem. Pella enim urbs Macedoniæ. Sic & Juvenalis Alexandrum Pellæum juvenem vocat.

Unus Pellæo juveni non ſufficit orbis.

DUCENTEM BELLA. Aſſiduè enim orationibus ſuis Athenienſium animos acuebat adverſus Philippum, neq; cum eo pacem fieri patiebatur. Itaq; eum vel maximè Philippus ipſe metuebat: Plutarchus.

TYRANNO. Nomen hoc Homeri temporibus incognitum, poſtea cœpit injuſtè imperantibus tribui. At Poëtæ etiam reges interdum Tyrannos vocant. Virgilius:

Pars mihi pacis erit dextram tetigiſſe Tyranni.

Te qvoq;, Mœonide, grandi audiit ore canentem,
Pelidæqve iram, reditumqve ſagacis Ulixi,
Veraqve ſub ſpecie miſcentem plurima falſi.
Addidit his quoscunq; alios vetus extulit Hellas,
Qui ſimul & jucunda docent, & idonea vitæ.

TE QVO-

TE QVOQVE MÆONIDE. Homerum dicit.

PELIDÆQVE IRAM. Argumentum utriusque Poëmatis Homerici unico verſu complexus eſt.

SAGACIS. πολυτρόπου, πολυμήτιος.

ULIXI. Genitivus antiqvus. Ulixes autem latinè ſcribi debet: non, ut vulgò, Ulyſſes, etſi Græcè Ὀδυσσεύς.

VERAQVE SUB SPECIE. Hac de re extat libellus Heraclidæ Pontici, & multa ſunt apud Proclum in libros Platonis de Republicâ.

HELLAS. Græcia.

QVI SIMUL ET JUCUNDA. Horatianum:
Aut ſimul & jucunda & idonea dicere vitæ.

Mox majora agitans. Academi inviſere ſilvas
Inſtituit, celſiq́; ſimul ſpatia alta Lycei:
Non ut quæ tenebris mundi ſator abdidit al-
Naturæq́; vias & tenuia ſemina rerum, (tis,
Fruſtra ea conquirens, ſtudio indulgeret inani:
Verùm ut quæ ſcriptis vitæ præcepta regendæ
Mandâſſent illi, qvorum ſapientia clara eſt,
Fontibus hæc nitida & ſincera hauriret ab ipſis.

MOX MAJORA AGITANS. Exercitatus in ſtudiis Poëticis & eloquentiæ, adjecit animum ad Philoſophiam.

ACADEMI. Herois nomen eſt, ex cujus ſepulchro Academia nomen accepit. Platonicam autem Philoſophiam ſignificat.

SILVAS. Horatius: Atque inter ſilvas Academi quærere verum.

SPATIA ALTA LYCEI. Ariſtoteleam Philoſophiam dicit, rectè autem ſpatia. *Ambulans enim docebat. Unde Peripatetici. Rectè* alta, *erat enim ſuperior ambulatio.*

NON UT QVÆ TENEBRIS. Non ut Phyſicam diſceret: ſed ut Politicen.

TENEBRIS. Ita Cicero, res naturæ obſcuritate involutas: & id-

& ideo Democritus veritatem in altiſſimo puteo demerſam latitare dicebat.

FRUSTRA EA CONQVIRENS. Hoc de Socratis ſententiâ dictum eſt, qvi operam ludere dicebat eos, qvi unde fulgura, tonitrua, imbres fierent, exqvirebant. Auctor Xenophon in Commentariis. Omnem autem verum Philoſophiam, aut certè ejus ſummam uno Homerico verſu dicebat contineri:

Ὅττι τοι ἐν μεγάροισι κακόν τ' ἀγαθόν τε τέτυκται.

STUDIO INDULGERET INANI. Non damnat univerſum Philoſophiæ naturalis ſtudium: ſed eâ parte inane illud vocat, quâ quærunt Phyſici acumine ſuo ad ea penetrare, quæ naturali lumine cognoſci non queunt, de quibus, dum inaniter diſputant, in plurimos & graviſſimos errores incidunt. Cujuſmodi ſunt: Materiam primam creatam non eſſe, Mundum fuiſſe ex omni æternitate, Deum non cognoſcere ſingularia, Animos humanos aut immortales non eſſe, aut ita eſſe immortales, ut tamen nihil cujusquam proprium maneat; & multa ejusmodi impia & nefaria dogmata, propter quæ Tertullianus adverſus Hermogenem Philoſophos hæreticorum Patriarchas vocat. Et de talibus videtur intellexiſſe S. Paulus in Epiſtolâ ad Coloſſenſes his verbis: Videte, ne qvis vos decipiat per Philoſophiam, & inanem fallaciam ſecundùm traditionem hominum; ſecundùm elementa mundi, & non ſecundùm CHRISTUM.

Prima juventà genas jam flore umbrabat opa-
Cùm ſignata legens patriis veſtigia plãtis, (co.
Sic præcúltum animũ gravioribus applicat or-
Et Romanarum ſinuoſa volumina legum, (ſis,
Spiſsũ opus, aggreditur vigili pervolvere curâ.
Qvod per iter cùm alii longis ambagibus er-
Et labyrintheis anfractibus impediãtur: (rent,
Hic quaſi per planum directo tramite currens,
Antevolat comites: nec tantùm æqvalia tranſit

h Agmina,

Agmina, ſed canos linqvit poſt terga magiſtros.
Talem Græca obiiſſe olim certamina Ladan
Fama refert, primo qvi vix è carcere miſſus
Fallebat ſpectantum oculos, metamq́; tenebat,

JAM FLORE UMBRABAT. Ex Mureto ipſo ſæpè audivi, genus hoc loquendi ab Archilocho ſumptum eſſe.

SIC PRÆCULTUM ANIMUM. Cicero in Hortenſio : Uti qui purpuram volunt, ſufficiunt prius lanam medicamentis qvibusdam : ſic literis talibusq́ve doctrinis ante excoli animos, & ad ſapientiam concipiendam imbui, ac præparari decet.

LADAN. Curſor hic admirabilis fuit, de qvo extat hoc epigramma:

Λάδας τὸ ςάδιον εἴθ' ἥλατο, εἴτε διέπτη.
Δαιμόνιον τὸ τάχος, οὐδὲ φράσαι δυνατόν.

Solinus cap. 6. Polyhiſtoris. Ladas ita ſupra cavum pulverem curſitavit, ut arenis pendentibus nulla indicia relinqveret veſtigiorum. *Mentio illius & apud Catullum, & apud Ciceronem. Vide & Pauſaniam in Laconicis.*

CARCERE ὕσπληγξ.

FALLEBANT SPECTANTUM OCULOS. Magnum eſt oculos fallere. Nullus enim ſenſus acrior, ſed multò majus fallere oculos ſpectantium, qui hoc unum agunt, ut omnia planè pervideant.

Poſtqvã ætas matura viro, jamq́; ardua tempus
Munera tractare, & doctrinã oſtendere factis :
Ad defendendas primũ hunc facundia cauſſas
Deduxit, clypeumq́; reis inſontibus unum,
Mortiferæ juſſit fera bella repellere linguæ.

POSTQVAM ÆTAS. Confecto ſtudiorum curriculo, ad res agendas tranſiit.

ET DOCTRINAM OSTENDERE FACTIS. Verè enim hoc Ariſtoteles dicit, finem Politices eſſe, non cognitionem, ſed actionem.

AD

AD DEFENDENDAS. Præclarè. Oratorum enim virtus in defendendo, non in accuſando poſita eſt. Ideoque Cicero labores ſuos forenſes, defenſionum labores vocat, principio Tuſculanarum: & in Verrem dicturus, ſummo ſtudio conatur efficere, ut non tam Verrem accuſare, quàm Siculos defendere videatur.

CLYPEUMQVE. Illuſtribus oratoribus poſt mortem clypeus ſacrari, & in curiâ appendi ſolebat, Auctor Tacitus.

Semper ſponte ſuâ petit ulteriora, ſibiq;
Ipſe viam meritis facit ad ſublimia virtus.
Ante alias, qvascunqve opulenta amplectitur urbes
Gallia, tam longè caput una Lutetia tollit,
Ardua quàm ſuperant humiles pineta geniſtas,
Nec verò indecores aliæ: ſed luna minores
Obruit ut ſtellas, fraterna ut lumina lunam:
Sic decus omne aliarũ hæc collata unica delet.

SEMPER SPONTE SUA. Expoſiturus quemadmodum Tuanus ad ſublimiores honoris gradus pervenerit, præmittit ſententiam: Virtutem ambitione non egere, ipſamq; ſuâpte vi ſemper altius provehi. Plautus:

Virtute ambire oportet non favitoribus,
Sat habet favitorum ſemper qvi recte facit.

ANTE ALIAS. Prima urbs Galliæ Lutetia, primus in Galliâ ſenatus Pariſienſis, primus in ſenatu Pariſienſi Tuanus.

CAPUT. Imitatio Virgilii:

Verùm hæc ante alias tantùm caput extulit urbes;
Qvantùm lenta ſolent inter viburna cupresſi.

NEC VERO INDECORES ALIÆ. Non magnum eſt excellere: ſed inter pulchra excellere, id demum magnum eſt.

SED LUNA MINORES. Horatius:

- - - micat inter omnes
Julium ſidus, velut inter ignes
Luna minores.

Hîc ſibi jampridem ſedes Aſtrea locavit:
Marmoreum hîc illi templum, laqveataqve tecta
Sumptibus immenſis reges ſtatuêre vetuſti:
Qvo bis centeni, lectisſima pectora, patres
Conveniunt, qvot eunt ſoles, mactantqve verendis
Ritè deam ſacris, & certo fasqve nefasqve
Fine regunt, ipſaqve afflante oracula reddunt,
Conſilioqve ſuo regni moderantur habenas.

HIC SIBI JAMPRIDEM. Aſtream veteres vocabant juſtitiam, aut juſtitiæ deam, qvam Jovis & Themidis filiam eſſe dixerunt. Ovidius:

Ultima cœleſtum terras Aſtrea reliqvit.

Hanc igitur dicit quaſi domicilium qvoddam elegiſſe Lutetiæ, propter ſummam Pariſienſis Senatûs juſtitiam & dignitatem. Omnino autem Aſtreæ nomine per allegoriam intelligit juſtitiam divinam: qua eadem eſt cum ipſo Deo.

MARMOREUM HIC ILLI. Palatium intelligit, in quo Lutetiæ jus redditur.

QVO BIS CENTENI. Non ſunt planè ducenti: neqve tamen longè ab eo numero abſunt. Sed hic numerum rotundare voluit, more poëtarum.

LECTISSIMA PECTORA. Neq; enim aſſumuntur in eum ordinem, niſi qvi & eruditione, & juſtitiæ opinione præſtant, ita ut Conſeſſus ille flos ſit totius Galliæ.

QVOT EUNT SOLES. Quotidie. Sic Horatius:

Qvotqvot eunt dies.

MACTANTQVE. Non tantùm mactare hoſtias *dicimus; ut Virgilius:*

Cælico-

Cælicolum regi mactabam in littore taurum,

Sed & mactare Deum hoſtiis. *Plautus Amphitruone:*

Qvia enim te macto.

Cicero in Vatinium: Cùm puerorum extis deos manes mactare ſoleas. *Sic igitur & hoc loco*, mactare deam ſacris.

VERENDIS. Ita loqvutus eſt, ut veteres de myſteriis & orgiis loquebantur.

RITE. Verbum ſacrorum.

DEAM. Deum ipſum intelligit, ſed fœminino genere utitur propter nomen Aſtreæ.

SACRIS. Sacrificare Deo videntur, qvi jus ſuum cuique reddunt.

FINE REGUNT. Verbum juris, inde enim actio finium regundorum. Ovidius:

Cum ſua quisq; regat, diverſo flumina tractu.

Tibullus:

Qvi regeret certis finibus arva, lapis.

ORACULA. Ita vocat decreta ipſius Senatus.

Hos inter primo ipſa loco Dea magna Tuanũ
Collocat: &, Noſtri princeps, ait, ordinis eſto.
Ille Deæ imperium, ſolio ſublimis eburno,
Exſeqvitur, pœnasq; viris & præmia ponit.
Nec mora; diffugiunt fraudes, fugit improba longè
Gratia, quæq; avidas pervertunt munera mentes.
Nil odium, nil ira poteſt; diſcrimine nullo,
Nobilis an plebejus, inops an divite cenſu,
Solus, an hinc illinc magnis ſtipatus amicis,
Conſequitur jus qvisq; ſuum: trutina omnibus æqua eſt.

PRIMO IPSA LOCO. A juſtitiâ ipſâ Tuanum principem Senatus conſtitutum eſſe dicit, ut oſtendat, neq; ambitu, neq; pecuniâ in eum locum perveniſſe.

POENASQVE VIRIS ET PRÆMIA PONIT. Democritus iis duabus rebus omnem Rempublicam contineri putabat, pœnâ & præmio.

DIFFUGIUNT FRAUDES. Ita qvaſi de animatis loqvitur: qvam Ariſtoteles unam de præcipuis elocutionis virtutibus eſſe dicit.

Viginti totos ita juri præfuit annos,
Ut nullâ interea maculâ violaverit oſtrum,
Qvod ſemel induerat: non tantùm criminis expers,
Sed neq; ſuſpectus cuiqvam, tactusvé qverelâ.

UT NULLA INTEREA MACULA. Purpurâ induuntur præſides ſenatûs Pariſienſis. Allegoricè autem dicit, eum ſemper integrè & incorruptè judicaſſe.

NON TANTUM CRIMINIS EXPERS. Reſpicit ad dictum Cæſaris, qui dicebat: domum ſuam non tantum crimine, ſed etiam ſuſpicione criminis carere oportere.

Non talē patiens ſortita eſt Sparta Lycurgum:
Qvanquam illum, ambiguus divumne hominemne vocaret,
Mox potiùs divos inter numeravit Apollo:
Neu noſtro ante ſuum ferat Attica terra Solonem,
Neve ſuum Minoa, tui quæ Juppiter una eſt
Conſcia vagitûs, & conſcia Creta ſepulchri.

LYCURGUM. Cùm Lycurgus vir inter Spartiatas nobilis Delphos ad oraculum veniſſet, ingredienti ei redditum eſt reſponſum ab Apolline, quo Apollo ipſe dubitare ſe fatebatur, Deum illum an hominem diceret: ſed ſtatim addidit, ſe eum diis potius annumerandum prædicare. Hiſtoria extat apud Herodotum lib. I.

SUUM. Quaſi Tuanus Gallus Solo quidam fuerit:

SOLONEM. Hic, ut notum eſt, leges Athenienſibus dedit.

NEVE SUUM MINOA. Hic Cretenſibus leges tulit, ut eſt apud Platonem 1. lib. de legibus. Homerus eum novem annos Jovis auditorem fuiſſe dicit. Propter ſummam juſtitiam creditus eſt judex inferorum.

CONSCIA VAGITUS. In Cretâ Jovem natum eſſe dicebant: in Cretâ etiam ſepulchrum ipſius oſtendebant. Sed hoc nomine Callimachus Cretenſes ut mendaces accuſat.

Obtigit has inter, dictu mirabile, curas
Firma valetudo, & nullis obnoxia morbis,
Atq; inconcuſſo decurrens vita tenore:
Non vulgare Dei munus ſimul, & ſimul ingens
Compoſiti argumentum animi. Nam turpiter acta
Ut celeres ducit canos florentior ætas,
Et parit informes morbos, ægramq; ſenectam:
Sic ſenium juvenile ſeniliter acta juventus.

OBTIGIT HAS INTER. Tuanum dicit, cùm diu admodum vixerit, perpetuò firmâ valetudine inter multos labores uſum eſſe: quod & maximum Dei munus eſt, & argumentum temperantiæ. Nam Hippocrates quoque affirmat, intemperantiam quaſi fontem quendam morborum eſſe.

NON VULGARE. Nam etiam in verſibus, qui pro foribus templi Delphici legebantur, bona valetudo, ut optimum quiddam commendatur: λῷστον δ' ὑγιαίνειν.

Sed nihil in terris ſtabile æternumve putandum eſt.
Omnes incerto nos ordine certa manet mors,
Æternùm aut miſeros aut effectura beatos.

Ut matrem annoſam jam mitiâ poma relinqvunt
Sub finem autumni, contractaq; frigore primo
Sponte petunt terram; nitidi ut flos aureus ignis
Deſerit arentem, conſumptâ Pallade, lychnũ:
Sic agros ſenio, & vitali humore carentes
Deſeruit mens ſancta artûs, cœlumqve petivit;

SED NIHIL IN TERRIS. Euripides: Θνητῶν δὲ θνητὸς ὄλβος.

UT MATREM ANNOSAM. Duabus comparationibus eleganter oſtendit, mortem naturalem, minimeq; violentam. Utrumq; autem ex Cicerone eſt, cujus hæc ſunt in Catone Majore: Itaq; adoleſcentes mori ſic mihi videntur, ut cùm aquæ multitudine vis flammæ opprimitur; ſenes autem, ſicut ſuâ ſponte, nullâ adhibitâ vi, conſumptus ignis extinguitur. Et quaſi poma ex arboribus, ſi cruda ſunt, vi avelluntur; ſi matura & cocta, decidunt: ſic vitam adoleſcentibus vis aufert; ſenibus maturitas.

FLOS AUREUS IGNIS. Sic Æſchylus ἄνθος πυρός.

CONSUMPTA PALLADE. Oleo. Ovidius:

Ut vigil infusâ Pallade flamma ſolet.

Verte age Muſa modos, vultusq; reſume priores,
Dicamus bona verba, nefas lugere beatos,
Mitte ſupervacuo contundere pectora planctu,
Et lacrymarum imbrem populoſa Lutetia ſiſte.
Ille tuus præſes flammantibus additus aſtris
Credita jam cernit, ſperatáqve gaudia carpit,
Nec veterem tamen erga te deponit amorem.

VERTE AGE. Hucusq; Tuani mortem deplorabit; nunc eſt ut in cœlum evecto gratulatur. DICA-

DICAMUS BONA VERBA. Εὐφημεῖν χρή.

NEFAS LUGERE BEATOS. Ex philoſophorum ſententiâ dubium non eſt, quin Tuanus beatus vocari queat; nam & usque à puero virtuti deditus fuit; & eam perpetuò exercuit; & diu vixit; & proſperâ valetudine uſus eſt; ſummis honoribus functus; & uxorem ac filios habuit ex animi ſententiâ; & cùm eos, tùm cæteros propinquos atq; affines ſummis honoribus florentes vidit; & diſceſſus à vitâ ipſi vita conveniens fuit. Sed & Chriſtianè loquendo, eum, cujus, quantum quidem homines judicare poſſunt, vita integra & inculpata fuerit, qui à Catholicâ religione nunquam deſciverit, & privatim & publicè, quantum in ipſo erat, omnium commodis ſervierit, nihil deniq; prætermiſerit eorum, quæ Chriſtianum hominem decent, ſperare debemus in locum piis à Deo deſtinatum perveniſſe: etiamſi id pro certo & explorato affirmare non poſſumus. Quare hæc ita accipienda ſunt, ut ex ſpe & voto potius dicta, quàm ex certâ & exploratâ ſcientiâ. Sic & S. Ambroſius in oratione de obitu Valentiniani Imperatoris, non veretur eum ita alloqui: Proſpicis nos igitur, ſancta anima, de loco ſuperiore tanquam inferiora reſpiciens. Exiſti de tenebris iſtius ſeculi, & ut luna reſplendes, ut ſol refulges. *Sed & de Gratiano & de Theodoſio eodem modo loquitur, & tamen, ut cætera taceantur, Valentinianus ſine baptiſmo deceſſerat. Non igitur arroganter affirmare vult Muretus, Tuanum cœlo receptum eſſe: ſed id ſcribit, quod & cupit verum eſſe, & veriſimiliter de tali viro ſperari poteſt.*

MITTE SUPERVACUO. Sic Horatius:

- - - - & ſepulchri
Mitte ſupervacuos honores.

CREDITA JAM CERNIT. In beatis fides amplius non eſt. Vident enim quod crediderant. Ne ſpes quidem; Fruuntur enim eo quod ſperârant. Sola caritas perpetuo durat.

Nec verò eſt, qvod te deſertam orbámve queraris,

Qvid dubitas? viden, ut patrios renovârit honores
Crudus adhuc ævi, primoq; in flore juventæ
Auguſtus, tanti ſpirans genitoris imago?
Hoc tu unquam incolumi, tibi fas lugere putabis?
Cerne duos etiam generos, duo ſidera regni,
Conſpicuum cunctis excelsâ è ſede Philippum
Regia firmantem impreſſo decreta ſigillo,
Aut reſcindentem, ſi quid vel gratia pellax
Elicuit, tantóve oppreſſum pondere rerum
Effugit Regem, juſto quod pugnet & æquo.
Qviqve meis olim fecit ſtipendia caſtris,
Dum ſaltus ſeqvitur Muſarum, HARLÆUS ACHILLES:
(Nec levis à tali mihi gloria ſurgit alumno)
Qui patris & ſoceri veſtigia pone ſecutus,
Æquatos titulis, prope jam virtutibus æqvat,
Majora aſſiduè ſpondens: tantum inſtar in illo eſt.
Muretus dominæ jam non novus incola Romæ,
Hæc, *Auguſte*, tibi mœſtæ ſolamina mentis
Dum meditor: nomenq; tuum, nomenqve parentis
Sæpe tui grato reddit mihi murmure Tibris
Et ſeptem gemini reſonãt mea carmina colles.

AUGUSTUS, Jacobus Auguſtus Tuanus, Chriſtophori filius, conſiliarius regius in Senatu Pariſienſi.

DUO

Digitized by Google

DUO SIDERA REGNI. Imitatum ex illo Virgilii:

- - - - duo fulmina belli.

PHILIPPUM. Philippum Huraltum, magnum hodie Galliæ Cancellarium.

REGIA FIRMANTEM. Notandum eſt in his verſibus, quanta ſit in Galliâ Cancellarii auctoritas.

HARLÆUS ACHILLES. Hic nunc ſucceſſit in locum Tuani ſoceri ſui. Muretum autem olim Lutetiæ docentem diu audiit.

QUI PATRIS. Nam patrem quoque habuit in eâdem curiâ Præſidem.

PROPE JAM. Nondum enim ad eam ſenectutem pervenit: neque tam diu in illo munere verſatus eſt.

59. INSTI-

59. INSTITUTIO PUERILIS
AD
M. ANTONIUM FRATRIS F.
& in eam
ANTONII CONSTANTINI
notæ.

M. ANTONIUS MURETUS
M. ANTONIO FRATRIS F.
S.

UTinam tibi eveniant, fili, quæ me adduxerunt, ut te ſtatim poſt obitum patris tui, fratris mihi longè cariſſimi, ad me huc adduci & in ſinu ac complexu meo educari voluerim. Volui autem illud præcipuè, ut, quando florentiſſimum regnum, in quo uterque nati ſumus, DEO juſtas pœnas eorum, quæ à nobis peccata ſunt, exigente, ſævis jampridem tempeſtatibus agitatur, tu in hanc Chriſtianæ religionis Metropolin, tanquam in tutiſſimum portum, ſubductus, verâ pietate adhuc tener imbuare, & iis moribus aſſveſias, qui Chriſtianum hominem decent. Cupio equidem & alia tibi contingere, quibus vita & tranquillior & honoratior redditur: ſed id, quod dixi, primum mihi ac præcipuum votum eſt; cætera ſunt quædam quaſi appendices & acceſſiones. Ut igitur voti compos ſiam, debeo quidem id quotidianis precibus, ut facio, a Deo petere: neq; tamen intereà ceſſare, ſed omnia ſtudioſè facere ac procurare, quibus te meliorem & virtutis amantiorem poſſe fieri putem. Ea me cauſa impulit, ut præcepta quædam ad formandos mores pertinentia verſibus, quam potui maximè ad ætatis tuæ captum accommodatis concluſerim, quæ legens, & in primis literarum rudimentis exerceare, & paulatim diſcas, quæ tibi

in-

in omni vitâ ſervanda ſint. Accipe hoc primum à me munuſculum, fili, & ut eo te dignum præſtes, pro virium tuarum modulo jam nunc operam dato. Romæ. Kal. Januar. M. D. LXXIIX.

* * *

Dum tener es, Murete; avidis hæc auribꝰ hauri:
Nec memori modò conde animo, ſed & exprime factis.

DUM TENER ES. Præceptis ad honeſtatem pertinentibus imbuendi ſunt molles adhuc & teneri puerorum animi: tenaciſſimè enim hærent ea, quæ tunc combibuntur. Adeò in teneris conſveſcere multum eſt, *ait Virgilius; & huc pertinet illud Horatii:*

Qvo ſemel eſt imbuta recens, ſervabit odorem
Teſta diu.

Sed nihil profuerit ea tradi ſuo tempore, niſi avidè hauriantur; nihil avidè hauriri, ſi ſtatim effluant; nihil memoriâ contineri, niſi exerceantur. Hæc igitur omnia præcipiuntur hic duobus verſibus.

Inprimis venerare Deum: venerare parentes:
Et qvos ipſa loco tibi dat natura parentum.

INPRIMIS. Imitatum ex illo Virgiliano: Inprimis venerare Deos: *Conſtat autem & ſemper inter omnes ſapientes conſtitit, pietatem in Deum fundamentum eſſe omnium virtutum.*

VENERARE PARENTES. Proximè Deum colendi ſunt parentes, quos etiam Jamblichus ait eſſe θεῶν ἀγάλματα.

ET QVOS IPSA. Qui pueruli patre orbati ſunt, quod contigit ei, ad quem hæc ſcribuntur, honorem parentibus debitum transferre debent in eos, à quibus educantur: quiq; ſunt eis parentum loco.

Mentiri noli, nunqvam mendacia proſunt.
Si qvid peccaris, venia eſt tibi prompta fatenti.

MEN-

MENTIRI NOLI. Pythagoras dicebat, nullâ re propius accedere homines ad Deum, quàm veritate. Herodotus à quinto anno ætatis usq; ad vicesimum ait Perſarum pueros hæc tria tantùm diſcere: equitare, jaculari, & verum dicere; idemq; ait nihil à Perſis mendacio turpius judicari. Magna igitur laus eſt, quam tribuit Attico Cornelius Nepos, quem ait neq; mendacium dixiſſe, neq; pati potuiſſe dicentes. Rectè igitur poſt præceptum de cultu divino, adjectum eſt præceptum de amandâ veritate, cùm Deus ipſe ſit veritas. Quoniam autem utilitatis alicujus ſpecie plerumq; adducuntur homines ad mentiendum: idcirco ſtatim cauſa illa removetur his verbis: NUNQVAM MENDACIA PROSUNT. Quod idem dici poteſt de toto genere improbarum actionum, juxta illud Homericum, οὐκ ἀρετῶ κακὰ ἔργα.

SI QVID PECCARIS. Nulla res eſt, quæ faciliùs puerulos adducat ad mentiendum, quàm cum aliquâ in re peccaſſe ſe vident. Hoc igitur, ut amoveat, ait confitenti paratam eſſe veniam. Neq; dubium eſt, quin faciliùs ignoſci debeat ei, qui peccatum ſuum ingenuè fatetur, quàm ei, qui mentiens peccatum peccato cumulat. Ariſtoteles quoq; in Rhetoricis ait, Confeſsionem erroris efficacem eſſe ad veniam conſeqvendā.

Diſce libens, qvid dulcius eſt qvàm diſcere multa?
Diſcentem comitantur opes, comitantur honores.

DISCE LIBENS. Qvod quisq; libenter facit, idem etiam eximiè facit. Nam, ut veriſſimè ait Ariſtoteles libro ſeptimo Ethicorum; ea qvidem voluptas, qvæ, cùm qvid agimus, aliunde percipitur, impedit, & avocat nos ab eo, qvod agimus, ejusqve perfectioni impedimento eſt: at ea, qvæ ex ipſo, qvod agimus, capitur, adjumento eſt ad id meliùs & perfectiùs exeqvendum. *Itaq; qui libenter diſcit, multa etiam diſcit; quemadmodum ab Iſocrate juniore dictum eſt, ἐὰν ἧς φιλομαθὴς, ἔσῃ καὶ πολυμαθής.*

QVID

QVID DULCIUS EST. Naturale hoc quoddam quaſi pabulum eſſe animorum & ingeniorum, ait Cicero in Academicis; & Ariſtoteles lib. 2. Rhetor. ait: Nihil eſſe dulcius, qvam multa facile diſcere. *Oſtendunt id exempla Archita Tarentini, Sophoclis, Archimedis, & aliorum, quæ à Mureto ipſo collecta ſunt in Oratione de ſtudiis literarum. Et à Pomponio Juriſconſulto in l. apud Julianum, ff. de fideicom. libert. refertur ſententia cujusdam, qui ait,* ſe, etiamſi alterum pedem in ſepulchro haberet, ad aliqvid amplius diſcendum paratum fore. *Dulciſſimum qvidem eſt ſcire omnia, ut ait Sophocles: ſed quoniam id homini contingere non poteſt, ſequitur, ut homini nihil ſuavius ſit quàm multa diſcere.*

DISCENTEM COMITANTUR OPES. Eſtne igitur diſcendum ſpe opum aut honorum? non. Sed pueri nondum intelligere poſſunt, cognitionem rerum per ſe, etiam detractis talibus præmiis, expetendam eſſe. Itaq; excitandi ſunt etiam talibus præmiis:

--- Ut pueris olim dant cruſtula blandi
Doctores, elementa velint ut diſcere prima.

Si qvis te objurget, malè cùm qvid feceris, illi
Gratiam habe, & ne iterum qveat objurgare, caveto,

SI QVIS TE OBJURGET. Moleſtè plerumq; ferre ſolent pueri, cùm objurgantur: & eos tamen, cùm ſæpè peccent, ſæpè etiam objurgari neceſſe eſt. Monet igitur, ut non modò non ſuccenſeat eis, à quibus objurgabitur, cùm malè aliquid fecerit: ſed etiam id in beneficii loco accipiat, detq; operam, ne iterum eo nomine objurgari queat.

Ne temerè hunc credas, tibi qvi blanditur, amicum:
Peccantem puerum qvisqvis non corrigit, odit.

NE TEMERE. Ut abhorrent ab iis, à qvibus objurgantur, ita libenter audiunt eos, qui ſibi blandiuntur: neqve enim

adbuc

adhuc per ætatem poſſunt blandidicos & aſſentatores ab amicis diſcernere. At nihil eſt, qvo deteriores pueri fiant, qvàm ſi qvis eis etiam peccantibus blandiatur. Præclarè inſtituerat Lycurgus, ut Spartæ quisquis ex civibus quemcunque puerum indecorè aliqvid facientem vidiſſet, eâdem libertate & auctoritate eum objurgare ac verberare poſſet; qua liberos ſuos: qvin etiam turpe habebatur, ſi qvis puer apud patrem ſuum qveſtus eſſet, qvod ab alio verberatus fuerit, niſi pater eum duplo amplius verberaret.

Qvi ſemel incautum blando ſermone feſellit,
Ille idem, dabitur qvoties occaſio, fallet.

QVI SEMEL. Semel falli, humanum eſt; at à quo ſemel falſus ſis, ei denuò credere, ſtultitia eſt. Quem enim ſemel malitioſum experti ſumus, eum ſemper pro malitioſo habendum, etiam Jurisconſulti monent.

Nec cuivis ſapiens, nec nulli credere debet.
Fallitur alter ſæpè, fidem ſibi detrahit alter.

NEC CUIVIS. Qui nemini fidem habet, indignus eſt, cui quisquam fidem habeat; qui temerè omnibus credit, effugere non poteſt, quin ſæpè fallatur. Utrumq; igitur fugiendum eſt. Verum enim eſt illud Heſiodi, utrumqve pernicioſum eſſe hominibus, & nimis credere, & nimis diffidere.

Πίστεις δ' ἄρ ὁμῶς καὶ ἀπιστίαι ὤλεσαν ἄνδρας.

Muretus quoq; ipſe in ſententiis Græcis (v. 144. 145.) ait, nimiam quidem diffidentiam eſſe morbum improborum, nimiam autem credulitatem morbum vecordium.

Si qvid fortè mali aut facias, aut mente volutes,
Ut lateas homines, certè Deus omnia cernit.

SI QVID FORTE MALI. Spes latendi, maxima peccandi illecebra eſt. Nullum igitur potentius frenum eſt, quàm

Digitized by Google

qvàm ſi perpetuo cogitemus, Deum ea omnia, qvæ à nobis & fiunt, & cogitantur, præſentem intueri: & fieri qvidem poſſe, ut quis in maleficiis hominum conſcientiam effugiat; Deo nuda & aperta eſt omnia, eumq́; ut de Sole ait Homerus, πάντ' ἐφορᾷν, καὶ πάντ' ἐπακούειν. Præclarus eſt Senecæ locus in hanc ſententiam, Epiſt. LXXXIV. Sic certè vivendum eſt, tanqvam in conſpectu vivamus: ſic cogitandum, tanqvam aliquis in pectus intimum inſpicere poſſit. Et poteſt. Quid enim prodeſt, ab homine aliquid eſſe ſecretum? nihil DEO clauſum eſt: intereſt animis noſtris, & cogitationibus mediis intervenit. *Sunt & in ſententiis Græcis duo verſus (71. & 72.) qui eandem ſententiam continent; ſed eas ipſas aliquando explicabo.*

Non niſi ſpectatis arcana ſodalibus effer.
Qvodq́; tacere voles alios, prior ipſe taceto.

NON NISI SPECTATIS. Qui ſecreta ſua temerè vulgant, injuſtè ab aliis taciturnitatem poſtulant, qvam ipſi ſibi præſtare non poſſunt. Meritò igitur laudatur Metellus Senior, qui rogatus, ut ſecretum quoddam ſuum panderet, Si ſcirem, *inquit,* tunicam meam ſecretorum meorum conſciam eſſe, exuerem illam ſtatim, & comburerem. *Convenit hoc præceptum cum his verſibus Theognidis:*

Πρῆξιν μηδὲ φίλοισιν ὅλως ἀνακοίνεο πᾶσαν·
Παῦροί τοι πολλῶν πιστὸν ἔχουσι νόον.

SPECTATIS, δοκιμασθεῖσι. Tacitus: Tiberium Neronem maturum annis, ſpectatum bello. *Multi autem modii ſalis edendi ſunt cum aliquo, antequam eum ſpectatum nobis dicere liceat: Verè enim Theognis, improbos etiam exiguo tempore: at bonos viros non niſi longâ conſuetudine & diligenti obſervatione poſſe cognoſci.*

Χρόνος τὸν ἀγαθὸν ἄνδρα δείκνυσι μόνος.

Nil cupidè ſpecta, niſi qvod feciſſe decorũ eſt:
Turpia corrumpũt teneras ſpectacula mentes.

NIL CUPIDE SPECTA. Non temerè Plato in libris

i de Rep.

de Rep. & Comœdos, & Tragœdos excludit ab eâ civitate quam inſtituit, quod alteri libidinem, alteri cupiditatem & impia facinora in animos civium inferant. Meritò eosdem ſeveriſſima Lacedæmoniorum civitas nunquam admittendos putavit. Eâdem de cauſâ Solon, cùm Theſpin fabulas ſuas ex antiquâ conſuetudine recitantem vidiſſet, baculo, quem manu geſtabat, terram percutiens, citò futurum eſſe dixit, ut, quibus in theatro ſpectandis aſſ. eſcerent homines, iiſdem etiam in ſeriorum negotiorum tractatione uterentur. Malè igitur conſulunt liberis ſuis, qui eos adhuc molles, & ut Plato loquitur, cereos ad ejuſmodi ſpectacula admittunt.

Averte impuris procul à ſermonibus aures:
Et qui illis gaudent, horum conſortia vita.

AVERTE IMPURIS. Vetus eſt Menandri verſus, quo etiam S. Paulus in primâ ad Corinthios Epiſtolâ uti dedignatus non eſt.

Ηθη καλὰ φθείρουσιν ὁμιλίαι κακαὶ, id eſt,
Mores bonos colloquia corrumpunt mala.

Vereq́; ſcriptum eſt à S. Baſilio, τὴν πρὸς τοὺς φαύλους τῶν λόγων συνήθειαν, ὁδόν τινα εἶναι ἐπὶ τὰ πράγματα. *Socrates* tales ferè *dicebat* cujuſq; mores eſſe, qualis eſſet oratio. *Meritoq́; commendatur illa ſive lex, ſive conſuetudo Perſarum, quâ, ut ait Herodotus lib. 1. quicquid facere turpe eſt, idem etiam dicere turpe eſſe ducebant.*

HORUM CONSORTIA VITA. Præclarè enim dixit Theognis, bonorum conſuetudine bona condiſci, malorum autem familiaritate, etiam ſi quid in nobis priùs boni erat, amitti:

Ἐσθλῶν μὲν γὰρ ἄπ' ἐσθλὰ διδάξεαι, ἢν δὲ κακοῖσι
Συμμιχθῇς, ἀπολεῖς καὶ τὸν ἐόντα νόον.

Principio ſtudii radix inamœna videtur,
Sed profert dulces parvo poſt tempore fructûs.

PRIN-

PRINCIPIO STUDII RADIX. Diſtichon hoc expreſſum eſt è nobili ſententiâ Iſocratis, quam ita expoſuit Aphthonius. Ἰσοκράτης τῆς παιδείας τὴν ῥίζαν πικρὰν ἔφη, γλυκεῖς δὲ τοὺς καρπούς: *eam autem fuſius explicatam videre ſi quis velit, ex Aphthonio ipſo petat licet.*

Ludo indulſiſti? ſubitò evolat illa voluptas.
Legiſti? utilitas ſtudio percepta manebit.

LUDO INDULSISTI? Videntur hi duo verſus effecti ex enthymemate Muſonii, quod exprimam Latinè, etſi metuo, ne longè futurus ſim infra Græcæ orationis ſuavitatem. Eſt igitur hoc: Si pulchri quid cum labore feceris, labor quidem præterit, pulchritudo autem manet. Sin quid turpe per voluptatem, evolat voluptas, manet turpitudo. *Marcus Cato hoc antea dixerat his verbis:* Cogitate cum animis veſtris, ſi quid vos per laborem rectè feceritis, labor ille à vobis citò recedet; bene factum, dum vivitis, non abſcedet. Sed ſi qua per voluptatem nequiter feceritis, voluptas cito abibit; nequiter factum illud apud vos ſemper manebit, *Gellius lib. 16. cap. 1.*

Ut moderata quies prodeſt, vireſq; miniſtrat:
Sic hebetat corpus nimia, ingeniumqvé retundit.

UT MODERATA QVIES. Somno moderato egent pueri. Sed immodico ſomno nihil pernicioſius; nam & obtuſiores atq. hebetiores facit, & corporis proceritatem impedit. Vide Gellium cap. 19. lib. 4.

Si prodeſſe aliis ſtudeas, tibi proderis ipſi
At niſi a[illegible] alios, & te quoq; nullus amabit.

SI PROD[illegible] ALIIS. Qui ſtudium ſuum confert ad alios adjuvandos, multò plus ſibimetipſi prodeſt, quam aliis. Primum enim, quo nihil melius eſt, aſſuefacit ſe ad benefaciendum; deinde multos ſibi amicos adjungit, quo nihil

eſt neq; in rebus proſperis jucundius, neq; in adverſis utilius. At qui ſuam tantum, ut dicitur, rem agit, &, ut Epicurei ſapientem facere dicebant, nihil curat præter ſemetipſum, & ipſe quotidie deterior fit. & amicis caret, ſine quibus vita vitalis eſſe non poteſt. Quisquis igitur, quantum in ipſo eſt, aliorum commoda procurat, & de quàm plurimis benè mereri ſatagit, is vel maximè utilitatibus ſuis ſervit. Videtur hæc ſententia ſumpta ex Senecâ, cujus hæc ſunt in lib. 11. epiſtolarum. Nemo non, cùm alteri prodeſt, ſibi profuit.

Succeſsûs fauſtos nunqvam admirare malorum:
Sera licet, tamen olim illos ſua pœna ſeqvetur.

SUCCESSUS FAUSTOS. Ad hoc diſtichum illuſtrandum legendus eſt Plutarchi liber de iis, qui ſerò à numine puniuntur: aut potius Pſalmi aliquot in eandem ſententiam à Davide divinitus ſcripti. Nota eſt & Valerii Maximi ſententia: Lento quidem gradu ad vindictam divina procedit ira, tarditatemq; ſupplicii gravitate compenſat; *& illud Homeri ex 8. lib. Odyſſeæ:*

Οὐκ ἀρετᾷ κακὰ ἔργα· κιχάνει τοι βραδὺς ὠκύν:

& illud Tibulli:

Ah miſer, etſi quis primo perjuria celat,
Sera tamen tacitis pœna venit pedibus:

quod & ipſum ex Homero ſumptum eſt, qui Aten mollibus ac teneris pedibus eſſe ait. Horatius:

Raro antecedentem ſceleſtum
Deſeruit pede pœna claudo.

Si tibi grata qvies, juvenis ne parce labori:
Dux ad honoratã eſt homini labor ipſe qvietem.

SI TIBI GRATA QVIES. Laborandum eſt in juventute, ut ſenibus cum dignitate quieſcere liceat. Qui enim labo-

laborem juvenes fugiunt, plerumq; ſenes laborare coguntur. Et hoc ſignificat verſus ille Epicharmi, quem Socrates, ut eſt apud Xenophontem, crebrò in ore habebat:

Ὦ πονηρὲ, μὴ τὰ μαλακὰ μώσο, μὴ τὰ σκλήρ᾽ ἔχῃς.
Inſpice te in ſpeculo: & bona ſeu tibi forma videtur,
Moribus obſcœnis illam fœdare caveto;
Seu tibi ſubtraxit vultûs natura decorem,
Ingenio ut formæ compenſes damna, labora.

INSPICE TE IN SPECULO. Hoc quoque præceptum Socraticum eſt, celebratum à Xenophonte, Plutarcho & aliis. Extat & ab ipſo Mureto qvinq; verſibus (176. ſeqq.) expreſſum in ſententiis Græcis.

Nil facito, qvod turpe putes feciſſe videri:
Et cura, ut multis tibi ſis pro teſtibus ipſe.

NIL FACITO. Naturâ comparatum eſt, ut qvi qvid turpe facturi ſunt, tenebras & ſolitudinem qværunt, aſpectum & conſcientiam omnium, qvoad ejus fieri poteſt, refugiant. Si qvis igitur hoc à ſe obtinere poſſit, ne minùs ſemetipſum, qvàm alios revereatur, etiam ſolus verebitur ea facere, qvæ præſentibus aliis non auderet. Sapientiſſimum igitur præceptum eſt, qvod his verſibus continetur, ut maximè vereatur qvisq; ſe, & cujus alios conſcios eſſe nollet, ejus ne ſe qvidem ſibi conſcium eſſe patiatur. Eſt autem præceptum Pythagoræ in iis carminibus, qvæ aurea vocantur.

—— πρήξεις δ᾽ αἰσχρόν ποτε μήτε μετ᾽ ἄλλου,
Μήτ᾽ ἰδίῃ, πάντων δὲ μάλιστ᾽ αἰσχύνεο σαυτόν.

Ut nos pauca loqvi, plura autem audire moneret,
Linguam unam natura, duas dedit omnibus aures.

UT NOS PAUCA LOQVI. Ad Æſopum Phrygem refertur. Conſtat autem utrumque in laude poni, & parcè loqui, & cupidè audire: meritoq; laudatur veteris Poëtæ verſus:

Σιγᾷν θ' ὅπου δεῖ, καὶ λέγειν τὰ καίρια.

Præcipuè autem hoc in juvenibus locum habet: multa enim diſcere neceſſe habent. Et Ariſtoteles auditum ait eſſe ſenſum disciplinæ. Et ſapientiſſimus Hebræorum, etiam eum qui ſapiens ſit, ſi libenter audiat, ſapientiorem fore. Neq; injuriâ Pythagoras quinquennium tacere jubebat adoleſcentes, qui ſe ei in diſciplinam dabant.

Ἡ γὰρ σιωπὴ κόσμος ἀσφαλὴς νέῳ.

Vide Plutarchum in commentario de audiendo.

Qvæ ſervare voles, ne crebro inviſere parce,
Namqve minus furem metuunt, qvæ ſæpe videntur.

QVÆ SERVARE VOLES. Negligentiâ dominorum nihil eſt in re familiari pernicioſius. Eſt autem præceptum M. Varronis quod hic ponitur cap. 22. lib. 1. de re ruſticâ: Qvæ res quotidie videntur, minus metuunt furem.

Blanditur primò, ſed perdit inertia famam:
Aſpera res primò eſt, ſed fert induſtria laudem.

BLANDITUR PRIMO. Ad hoc diſtichon illuſtrandum vide poëma Auſonii, quod falsò Virgilio tribuitur, de literâ Pythagoræ. Vide etiam colloquium voluptatis & virtutis cum Hercule, quod ex Prodico refert Socrates apud Xenophontem lib. 2. commentariorum; quem totum locum latinè reddidit Budæus in libro de ſtudio inſtituendo. Et tale quiddam fingit Silius contigiſſe Africano. Vide etiam Philoſtratum lib. 6. de vita Apollonii.

Aut vinũ ne tange, aut multâ prolue lymphâ.
Cum vino indulges, igni puer adjicis ignem.

AUT VINUM NE TANGE. Plato lib. 2. de legibus, pueris negat permittendum eſſe uſum vini ante annum decimum octavum, & ait eos qui aliter faciunt *πῦρ ἐπὶ πῦρ ὀχετεύειν*: Et præmaturo vini uſu furorem quendam ingenerari hominibus. *Idem narrat;* apud Carthaginenſes legem fuiſſe, ne quis in exercitu vinum guſtaret, ſed toto expeditionis tempore

pore ſolius aquæ potu in caſtris uterentur. *Item*, ut in urbe neque ſervi, neque ancillæ vinum unquam guſtarent: ac ne magiſtratûs quidem toto illo anno, quo jus dicebant, neque gubernatores navium, neque judices, quamdiu illo munere fungerentur. *Præterea*, ne ii quidem, qui in conſilio de rebus gravibus ſententiam dicturi eſſent. *Item*, ut de die nemo in urbe vinum biberet, niſi aut exercitatonis, aut morbi cauſâ: ac ne noctu quidem ii patresfamilias, matronæque ipſorum, qui eâ nocte liberis operam daturi eſſent. *Romæ quoq; mulieribus perdiu vinum bibere non licuit: inſtitutumq; ob eam rem, ut cognatos oſculo ſalutarent, ut anhelitus ipſe fidem faceret, eas abſtemias eſſe. Hodie illa tanta ſeveritas remiſſa eſt.*

Fac tibi ſit vultus comis, ſermoq; modeſtus,
Sic multos facilè tibi conciliabis amicos.

FAC TIBI SIT VULTUS COMIS. Multi ſunt, qui truculentiâ quadam & feritate aſpectûs, odium ſibi conciliant: quod Caligulam etiam adhibito ſtudio feciſſe traditum eſt; quin & Druſillam non alio firmiore indicio ſui ſeminis eſſe credebat, quàm feritatis, quæ illi tanta ſtatim ab infantiâ fuiſſe dicitur, ut infeſtis digitis ora & oculos ſimul ludentium infantium inceſſeret. Contrà autem comitas vultus primo ſtatim aſpectu omnium ſibi amorem conciliat: præſertim ſi eam ſermonis etiam modeſtia ſubſequatur. Ita autem hic dicitur vultus comis, *ut apud Livium*, frons comis, *libro 1.* Excepti hoſpitio ab Tullo blandè ac benignè, comi fronte, comiter regis convivium celebrant: *quem locum eò citare volui, ut emendarem, nam in omnibus vulgatis libris duæ illæ voces,* Comi Fronte, *deſiderantur: quæ tamen leguntur & in aliis veteribus, & in uno qui apud Muretum eſt.*

Pauperiem ne cui miſero exprobaveris unquam:
Cujus munus opes, ejusdem eſt munus egeſtas.

PAUPERIEM NE CUI. Ut corporis morbos cui-

quam exprobrare ſtultum eſt, præterquàm ei, qui per ignaviam aut per intemperantiam eos contraxerit, quod præclarè Ariſtoteles monet: ita pauperies nemini probro eſt, niſi qui aut inertiâ & deſidiâ in eam inciderit, aut patrimonium in honeſtis artibus diſſiparit. Paupertas quidem ipſa per ſe tam longè abeſt ab omni turpitudine, ut præſtantiſſimi quiq; ex omni antiquitate pauperes fuerint. Pauper fuit Phocion, pauper Miltiades, pauper Socrates. Ex Romanis Poplicolæ, Menenii, Curii, Fabricii, Camilli, aliiq; præſtantiſſimi viri pauperes fuerunt. Immò verò non magis dedecori erat ex opibus in paupertatem incidiſſe, quàm in patriâ & avitâ paupertate non perſtitiſſe. Notum eſt quid M. Craſſo objectum fuerit: Tu ſi vir bonus eſſes, tã citò ad tantas divitias nõ perveniſſes? *Nulli igitur exprobranda paupertas eſt; præſertim cum ita fundatas ac conſtabilitas opes ſuas habeat nemo, quin puncto temporis ad mendicitatem redigi poſſit. Eſt autem hoc quoq; præceptum Theognidis.*

Μή ποτέ μοι πενίην θυμοφθόρον ἀνδρὶ χαλεφθῆς,
 Μηδὲ ἀχρημοσύνην Κύρνε κακὴν πρόφερε.
Ζεῦς γάρ τι τὸ τάλαντον ἐπιρρέπει ἄλλοτε ἄλλῳ,
 Ἄλλοτε μὲν πλουτεῖν, ἄλλοτε δ' οὐδὲν ἔχειν.

Similis eſt & Iſocratis ſententia, nulli exprobrandam calamitatem: Fortunam enim communem eſſe, neque poſſe, quid futurum ſit, provideri. Μηδενὶ συμφορὰν ὀνειδίσῃς, κοινὴ γὰρ ἡ τυχὴ, καὶ τὸ μέλλον ἀόρατον.

CUJUS MUNUS OPES. Sumptum ex 11. cap. Eccleſ. ubi ita ſcriptum eſt, πλωχεία καὶ πλοῦτος παρὰ κυρίου ἐστί.

Semper opum ſtudio præfer virtutis amorem.
Non opibus virtus, ſed opes virtute parantur.

SEMPER OPUM STUDIO. Plato omne aurum, quod ſupra, quodq; infra terram eſt, cum virtute comparandum negat. Et Theognis, cùm dixiſſet, multos improbos divites eſſe, multos autem viros bonos pauperes; *ſtatim ſubjicit,* multo pluris tamen faciendam eſſe virtutem, quòd hæc firmum

mum qviddam & ſtabile ſit; pecuniæ autem modo ad hos, modò ad illos transeant. *Socratis autem eſt, quod ſtatim ſubjicitur,* Virtutem opibus parari non poſſe, at opes virtute parabiles eſſe. *Neq; non huc pertinet, quod Pericles dixiſſe fertur. Qui cùm generum virum bonum & induſtrium, opulento, ſed ignavo antepoſuiſſet, cauſſam ejus rei rogatus,* malle ſe, *reſpondit,* virum ſine opibus, quam opes ſine viro. *Facile autem eſſe viro bono & erudito opes, ſi velit, parare: argumento eſt vel id, quod de Thalete Mileſio ab Ariſtotele in Politicis, & à Plinio narratur.*

NON OPIBUS VIRTUS. Quod hic de virtute dicitur, idem dicit de gloriâ Iſocrates.

Δόξῃ μὲν χρήματα κτητὰ, δόξα δὲ χρημάτων οὐκ ὠνητή.

Diſce, & qvæ diſcis, memori ſub pectore cõde,
Aut facies tantundem, ac ſi cribro hauſeris undam.

DISCE, ET QVÆ DISCIS. Ut cibus, niſi contineatur in ventriculo, inutilis eſt: ita quidquid diſcitur, ſi ſtatim excidat, inutile. Vereq; Fabius lib. XI. cap. 2. fruſtra doceri nos *ait,* ſi quicquid audimus, præterfluat. *Videtur autem ſecundus verſus reſpicere ad fabulam Danaidum, quæ plenis rimarum vaſis aquam haurire, eamq; in dolium, quod ipſum quoq; pertuſum eſt, apud inferos congerere dicuntur. Neq; enim unquam illarum dolium expletur, neq; animus ejus, qui eorum, quæ didicit, ſtatim obliviſcitur. In pueris autem præcipuè exercendam eſſe memoriam, & Quintilianus & alii tradiderunt.*

Dulcia ſint qvamvis, nunqvam tamen appete, quæ ſunt
Aut damnum allatura, aut incuſſura pudorem.

DULCIA SINT QVAMVIS. Nihil eſt quod magis homines invitet ad peccandum, quàm voluptas: ideoq; eam

Plato eſcam malorum vocabat. Monet igitur, ut cùm aliqua nobis ſuavitatis illecebra objecta eſt, ne ſtatim nos abripi ſinamus, ſed prius reputemus ipſi nobiscum, nunquid ea res, quæ nos ad ſe allicit, aut damno aut probro futura ſit: ut ſi vel alterutrum, vel etiam utrumq; ex eâ impendere videamus, ab eâ ſuſcipienda deterreamur.

Iraſci noli temerè, nil fœdius irâ:
Qvam quæcunqve movere ſolent, ea temnere laus eſt.

IRASCI NOLI TEMERE. Non omninò vetat iraſci: etenim qui omninò non iraſcitur, ſtupidus videtur, *ut ait Ariſtoteles quarto Ethicorum. Et* iracundiam in pueris non ferendam modò, ſed & laudandam, ut quæ ingenii ſignum ſit, *Politianus integro libello docere conatus eſt. Non igitur omninò iraſci vetat, ſed temerè iraſci.*

NIL FOEDIUS IRA. Seneca: Ut ſcias inſanos eſſe, quos ira poſſedit, ipſum illorum habitum intuere. Nam ut furentium certa indicia ſunt, audax & minax vultus, triſtis frons, torva facies, citatus gradus, inquietiæ manûs, color verſus, crebra & vehementius acta ſuſpiria; ita iraſcentium eadem ſigna ſunt. Neſcias utrum magis deteſtabile vitium ſit, an deforme.

QVAM QVÆCUNQVE. Levia plerumq; & contemnenda ſunt, quæ nos ad iram commovent. Seneca: Frivolis turbamur & inanibus. Taurum color rubicundus excitat; ad umbram aſpis exſurgit; urſos, leonesqve mappa proritat; Omnia, qvæ natura fera, ac rabida ſunt, conſternantur ad minima. Idem inqvietis ac ſtolidis ingeniis evenit, rerum ſuſpicione feriuntur.

Venti agitant celſis poſitas in montibus ornos.
A quibus in mediâ tuta eſt arbuſcula valle:
Sic & opes agitant majora pericula magnas,
Tutior anguſtos comitatur vita penates.

VENTI

VENTI AGITANT. Elegantì comparatione docet tutiorem eſſe vitam eorum, qui mediocribus opibus inſtructi ſunt, quam eorum, quos magna opum copia, & magna potentia inuidioſos facit. Potentes invidiæ expoſiti ſunt; tenues contemptui; optima mediocrium conditio. Recteq; Solon:

Πολλὰ μέσοισιν ἄριστα, μέσος θέλω ἐν πόλει εἶναι.

Horatius.

Sæpius ventis agitatur ingens
Quercus, & celſæ graviore lapſu
Decidunt turres, feriuntqve ſummos
Fulmina montes:
Auream qvisqvis mediocritatem
Diligit, tutus caret obſoleti
Sordibus tecti, caret invidendâ
Sobrius aulâ.

Pauca loqui puero ſed tempeſtiva, decorũ eſt:
Hæc etenim ingenium res judicat, illa pudorem.

PAUCA LOQVI PUERO. Pueros ornat ſilentium, eſt enim argumentum modeſtiæ: ſed qui nimis taciturni ſunt, hebetes plerunq; & obtuſi eſſe conſueverunt. Contra autem qui naturâ garruli ſunt, oblectamento quidem eſſe ſolent audientibus: ſed niſi tempeſtivè coërceantur, procaces ac petulantes evadunt. Optanda igitur in puero eſt ea indoles, ut & taceat ipſe, loquentibus natu grandioribus, avideq; illos diſcendi ſtudio audiat: & interrogatus, argutè atq; ingenioſè reſpondeat. Nam & modeſtum eſſe ſe oſtendet, & ſolertem atq; acutum. Tale quiddam in Lacedæmoniorum pueris à Xenophonte laudatur.

Scire cupis, qvæ ſit famæ via certa parandæ?
Talem te præſta, qvalem te poſcis haberi.

SCIRE CUPIS. Socrates tutiſſimam & quaſi compendiariam viam ad famam eſſe dicebat, ſi quis talis eſſe ſtuderet,

Digitized by Google

deret, qualem ſe haberi vellet. Xenophon lib. 2. commentariorum. Cicero de officiis lib. 2.

Verbera non metuet, metuet qui juſſa magiſtri;
Hæc qui contemnet, meritò miſer illa timebit.

VERBERA NON METUET. Ut in viris, qui leges maximè metuunt, ſecuriſſimè vivunt; contra autem, qui non metuunt leges, in perpetuo verſantur accuſatorum & judicum metu: ita in pueris, qui maximè magiſtrorum juſſa metuunt, minimè metuunt verbera. Similis ſententia eſt Syneſii in Epiſtolis: ἀφοβία μεγίστη ὁ φοβεῖσθαι τοὺς νόμους.

Quàm felix puer eſt, virtus in quo anteit annos!
Illum omnes meritis certatim laudibus ornãt,
Et ſpectant cupidè, & felicia cuncta precantur.
At contra nemo alloquio dignatur inertes.
Spernuntur cunctis & vulgi fabula fiunt:
Vix oculis pater ipſe illos ſatis aſpicit æquis.

QUAM FELIX PUER. Hi ſex verſus ſatis per ſe perſpicui ſunt.

Non tantùm in præſens obſunt peccata: ſed hôc plus,
Ad mala quòd proclivem animum aſſuetudine reddunt.

NON TANTUM. Socratica ſententia eſt. Conſtat autem ex Ariſtotele lib. 2. & 3. Ethicorum, frequentatis ejuſdem generis actionibus habitum effici. Quanquam autem in poteſtate noſtrâ eſt, quid agamus: ubi tamen ſæpe & diu agendo vitium contraximus, difficile eſt abducere ſe à diuturnâ & inveteratâ conſuetudine. Quare magno ſtudio cavere debemus, ne peccemus: propterea quod ſæpe peccando contrahimus habitum, qui ubi ſemel radices in animo egit, non niſi maximâ cum difficultate evelli & extirpari poteſt.

Quæ bona ſunt, ſectare, etiam ſi dura videntur
Principio; longus paulatim ea molliet uſus.

QUÆ

QVÆ BONA SUNT. Hoc qvoq; Socratis eſt: deligendam eſſe à principio eam vivendi rationem ac vitam, *non qvæ jucundiſſima ſit, ſed qua honeſtiſſima. Adhibitâ enim conſuetudine, eam ipſam jucundiſſimam fore. Verum enim eſt, quod ait Lucretius* -- conſvetudo concinnat amorem. *Pertinet huc dictum Lacedæmonii cujusdam, qui captivus cùm interrogaretur à domino*, qvid præſtiturus eſſet, ſi eum liberis ſuis præfeciſſet? ut ea, *inqvit*, qvæ pulcherrima ſunt, fiant ipſis etiam jucundiſſima. *Hanc ipſam ſententiam graviter, ut ſolet, expreſſit S. Baſilius his verbis:* Δεῖ βίον ἄριστον αὐτὸν ἕκαστον αἱρεῖσθαι, ἡδὺν δὲ προσδοκᾶν τῇ συνηθείᾳ γενήσεσθαι.

Acceptum officium memora atq; extolle: ſed abs te
Collatū extenua, & potiùs ſine prædicet alter.

ACCEPTUM OFFICIUM. Celebrata eſt à ſapientibus ſententia, beneficii, eum qui dedit, ſtatim; eum, qvi accepit, nunqvam oblivisci oportere. *Qvi autem beneficia, qvæ in alios contulerunt, ipſimet prædicant, detrahunt illis omnem gratiam, & efficiunt, ut iis, qvi acceperunt, de illis tacere liceat: cùm ipſi partes eorum occupent. Extat in hanc ſententiam elegantiſſimum epigramma Martialis:*

Quæ mihi præſtiteris memini, ſemperqve tenebo.
Cur igitur taceo, Poſtume? tu loqveris.
Incipio qvoties alicui tua dona referre,
Protinus exclamat: Dixerat ipſe mihi.
Non bellè qvædam faciunt duo, ſufficit unus
Huic operi. Si vis ut loqvar ipſe, tace.
Crede mihi, qvamvis ingentia, Poſtume, dones,
Auctoris pereunt garrulitate ſui.

Utilitas qvoties pugnare videtur honeſto,
Ne dubitare qvidem fas eſt, qvin vincat honeſtas.

UTILITAS QVOTIES. Cicero primo de legibus:

Rectè

Rectè Socrates eum execrari ſolebat, qvi primus utilitatem ab honeſtate ſejunxiſſet. Id enim qverebatur caput eſſe exitiorum omnium. *Idem etiam tradit ſub principium libri tertii de officiis: quo in libro toto hæc quæſtio ab eo copioſiſſimè explicatur.*

Sub laceris crebrò virtus latet aurea pannis,
Cùm ſtolidas aurum pecudes & purpura velet.

SUB LACERIS. Vulgus è veſtitu, atq; ornatu judicare plerumq; de hominibus ſolet: in quo tamen ſæpiſſime fallitur, cùm & à Græcis olim dictum, & à Plauto poſtea repetitum ſit, ſub ſordido palliolo ſæpe latere ſapientiam. *In vitâ Terentii legimus, eum cùm ab ædilibus juſſus eſſet Andriam ſuam recitare Cæcilio, antequam ageretur, veniſſe ad Cæcilium cœnantem, & quòd erat contemptiore veſtitu, initium fabulæ in ſubſellio reſidentem legiſſe: ſed poſt paucos verſus invitatum ut accumberet, cœnaſſe unà, deinde cætera percurriſſe non ſine magnâ Cæcilii admiratione. At contra, Evangelo Tarentino, cum ornatus ingentis pretii veſte, coronâ etiam aureâ redimitus, ad laureæ ſimilitudinem conflatâ, cujus folia quidem ex auro erant, pro baccis autem pendebant ſmaragdi: citharam ferens inauratam multisq; gemmis diſtinctam, in Pythiis canere voluiſſet, magnamq; ſui expectationem concitaſſet, ut, ſimul atq; canere cœpit, riſu, clamore, ſibilis exploderetur. Hiſtoriam facetiſſimè perſequitur Lucianus in libello, quo exagitat quendam, qui multis libris coëmendis doctum ſe videri volebat. Non igitur è veſtitu, ſed è dictis factisq; de unoquoq; judicandum eſt.*

CUM STOLIDAS AURUM. Alludit ad dictum Diogenis, *qui divites indoctos, vocabat pecudes aureo vellere.*

Nil laudis causâ facito: & tamen omnia, laudem
Qvæ tibi conciliare qveunt, ea ſedulus urge.

NIL LAUDIS CAUSA. Qui laudem ſibi in rebus agendis proponunt, ventoſi & ambitioſi ſunt, & corpori umbram, veritati imaginem anteponere videntur. Et tamen vix eſt, ut ſine aliquo laudis ſtimulo labores ad virtutem & eruditionem compa-

comparandam neceſſarii à juvenibus perſerantur. Svadendum igitur eis eſt, ut neq; laudem, tanquam præcipuum qvoddam bonum ſeqvantur: & tamen nihil prætermittant eorum, quibus vera laus conciliari poteſt.

Divitias nec amare nimis, nec ſpernere debes.
Qvanqvam etenim neqveunt facere ac præſtare beatum,
Magna tamen vitæ ſunt inſtumenta gerendæ.

DIVITIAS NEC AMARE NIMIS. Qui divitias nimis amant, avari ſunt; qui contemnunt, parum prudentes. Sine divitiis enim, *ut ait Ariſtoteles primo Ethicorum*, multa, quæ præclara & laudabilia ſunt, commodè effici non qveunt. *Itaq; præclarè ſapientiſſimus ille Hebræus à Deo ſibi neque divitias, neq; paupertatem poſtulat. Eleganter autem divitiæ comparantur cum inſtrumentis. Ut enim lyra exempli causâ, bonum lyricinem non facit; ſed tamen bonus lyricen ſine lyra munus ſuum exercere non poteſt: ita divitiæ beatum quidem non faciunt, ſed tamen inſtrumenta ſunt ad multas res gerendas neceſſaria. Neq; obſtat, quod in ſacris literis dicitur*, pauperes beatos eſſe, & divitibus difficile eſſe ingredi in regnum DEI. *Nam illic pauperes dicuntur, qui ad divitias animum non adjiciunt, ſive illas habeant, ſive non habeant: & ita pauper eſſe aliqvis etiam in maximâ opum affluentiâ poteſt. Iis autem divitibus difficilis eſt aditus in regnum DEI, qvi divitiis ſuis fidunt, & ad eas cor, ut David loqvitur, apponunt.*

Fac contentus eo, qvod contigit, usq; fruaris:
Sic tamen, ut nunqvam meliora reqvirere parcas.

FAC CONTENTUS. Vetus præceptum eſt, τὰ μὲν παρόντα στέργειν, τὰ δὲ κρείττω ζητεῖν. Qvi præſentibus contentus non eſt, nunqvam qvieto animo eſt; qvi meliora non qværit, nunqvam emergit.

Qvam

Digitized by Google

Qvàm ſint cuncta hominum varia atqve incerta, notato:
Ne te unqvam aut adverſa premant, aut proſpera tollant.

QVAM SINT CUNCTA. Imprudentis eſt, cùm res proſperæ ſunt, confidere eas ſemper tales fore: recteq́, Iſocrates in Areopagitico, tunc maximè metuendum eſſe *ait,* cùm res noſtræ ita eunt, ut volumus. *Eâdemq́, ratione nemini quamlibet duris & adverſis in rebus abjicienda ſpes eſt. Horum incommodorum utrumq́, facilè vitabit is, qui diu ac diligenter rerum humanarum inconſtantiam & inſtabilitatem notaverit.*

Pauca qvidem hæc: ſed qvæ ſtudio ſervata perenni
Mirificos fructûs progreſſu temporis edent.
Adſpiret tantùm cœptis Deus: omnia cujus
Conſilio æterno & certâ ratione reguntur.
Qvem tu & luce puer primâ cùm ſtrata relinqvis
Impiger, & dulcem repetis cùm veſpere ſomnum,
Supplicibus facito places ante omnia votis.
Ille tibi ingeniumqve ſagax, corpusqve ſalubre,
Et multò meliora dabit. Diffidere noli:
Tu modò ad illius ſemper refer omnia laudem.

PAUCA QVIDEM HÆC. Coronis hæc quædam eſt hujus opuſculi, quâ ei animum addit: & quemadmodùm orſus erat à cultu divino: ita in eundem deſinit, quòd & ab eo, tanquam principio, ducenda ſint omnia, & ad eundem, tanquam ad finem, dirigenda, ſecundùm illud Theocriti:

Ἐκ Διὸς ἀρχώμεσθα, καὶ εἰς Δία λήγετε Μῶσαι.

60. MAP-

60. ΜΑ΄ΡΚΟΥ ἈΝΤΩΝΙ΄ΟΥ ΜΟΥΡΗ΄ΤΟΥ
τοῦ πρεσβυτέρου, πρὸς
ΜΑ΄ΡΚΟΝ ἈΝΤΩ΄ΝΙΟΝ
τὸν ἀδελφιδοῦν παῖδα ἐνναέτη
γνῶμαι.

[illegible] *hoc eſt:*

M. ANTONII MURETI
Presbyteri
ad
M. ANTONIUM
Fratris F. puerum novennem,
ſententiæ græcæ,
cum interpretatione latinâ
Innocentii Giſcaterii.

Qvæ ut plurimum verbum verbo, nonnunqvam tamen & verſum verſu reddit.

M. ANTONIUS MURETUS
Fratris F.
S. D.

BIennium jam eſt, fili, cùm tibi, prima elementa Latinæ linguæ percepturo, libellum confeci, præcepta quædam ad vitam utilia verſibus continentem, in quo primis illis Grammaticorum exercitationibus defungereris. Quod cum utrique noſtrùm, præpotentis D E I beneficio, non prorſus infeliciter ceſſerit; idem in Græcâ lingua experiri volo: ſine quâ, ſæpe

audis ex me, latinam, mancam ac mutilam eſſe: nec ſatis uberes ex eâ fructus percipi poſſe. Cùm igitur pridie Kal. Januar, qui dies tibi natalis eſt, ingreſſurus ſis, cum Deo propitio ac benevolente, in annum ætatis tuæ decimum; egoque te eo ipſo die Græcis litteris initiare conſtituerim: concinnavi tibi interea hunc alterum libellum Græcè loquentem, qui tibi pro natali munuſculo erit. Magnum tibi hæc qualiacunque ſcripta mea pudorem incutient, fili, niſi omne ope nitaris, ut meæ de te expectationi reſpondeas. Scient homines, nihil tibi à me defuiſſe. At mihi puero, cùm alia multa, tùm præceptores defuerunt. Verè enim hoc affirmare poſſum, poſt annum ætatis meæ duodecimum, nullo me ad ullam artem, neqve privatim neqve publicè præceptore uſum eſſe. Quanquam enim Pictavii, quò me parentes ad excolendum ingenium miſerant, ibam interdum ad eos, qui Jus Civile profitebantur, pertarò tamen id faciebam, neque tam, ut quidquam ex eis diſcerem, quàm ut meis animum explerem, qui me ei ſtudio addixerant. Eveniebat id mihi indomitâ quadam perverſitate ac pervicacia ingenii, ut nullum doctorem, triduum ferre poſſem. Cujus improbitatis valdè me poſtea ac diu pœnituit, pœnitetque. At tibi, me vivo, neque dux, hortator, monitor deerit: & quæ præterea requiruntur, abundè, ſi Deus volet, ſuppetent omnia. Vide modo tu, ne, cùm aliud nihil deſit, ipſe olim tibi defuiſſe dicaris. Romæ, Idibus Novembr. M. D. LXXX.

INNOCENTIUS GISCAFERIUS Gulielmi F.
M. ANTONIO MURETO. Juniori S.

Multa debemus, & ego & pater meus, patruo tuo. Quoties enim tulit occaſio, libenter nos re, operâ conſilio, auctoritate, gratia adjuvit. Sed illi quidem, quomodo gratiam referat, pater ipſe viderit, nam

nam meum non eſt, qui tanto ætate minor ſum, illam cognitionem ſuſcipere. Tibi verò, qui ætate tantò ferè me minor es, quantò patre meo patruus tuus, æquum eſt, ſtudere me, ut aliquid præſtem quo oſtendam animum beneficii memorem. Et ut ibi amantiſſimè conjunctiſſimeq; inter ſe vivunt, ſic oportet in nobis eſſe jam nunc idem mutuæ benevolentiæ vinculum. Nuper igitur, cùm audiſſem de patre, ſcriptum eſſe à patruo tuo causâ tuâ elegantem ſanè libellum, quo multas bonas & graves ſententias verſibus græcis comp exus eſſet: egi cum eo ſummis precibus, ut illum commodato ſumeret; mihiq; legendi poteſtatem faceret. Quo impetrato, plus etiam auſus ſum: nam his longioribus noctibus, addens aliquid ad ſolitas lucubrationes, expreſſi eaſdem ſententias, ut potui, latinè. Quicquid eſt, quod effeci, ad te mitto, ſymbolum ſummi amoris erga te mei. Utinam veniat aliquando tempus illud, cùm ea videamus, quæ patrem de indole tuâ ſæpè vaticinantem audio. Mihi de me modica ſperare ſat eſt: te, qui ita educâris & qui ne nomen quidem audire tuum potes, quin ad virtutem exciteris, eò perventurum eſſe confido, ut jam nunc ſperem, rebus meis aliquid in te olim præſidii fore. Nam te majoribus ire per altum Auſpiciis manifeſta fides. *Vale, Romæ Kal. Decembr. M. D. LXXX.*

Ρίζαν ὁμαίμων, τῆς δὲ θέλγητρον φρενός,
Κῆδός τε τερπωλή τε τοῦ γήρως ἐμοί,
Καὶ τοῦτο θεὶς Μάρκε πὰρ φίλου λάβε.
Σμικρὸν μὲν ὄγκῳ δῶρον, ἄχρηστον δὲ μή,
Γνώμας ἐθήγους πρὸς τὸ ζῆν εὖ καὶ καλῶς,
Νεωστὶ τὴν σὴν εὐτρεπισμένας χάριν.
Καὶ γὰρ νέοις γέρουσι παιδεύειν πρέπει,
Κἀγὼ γέρων μέν εἰμι, παιδίον δὲ σύ.
Σῶμ᾽ ἀσθενὲς γέρουσιν. Ἀκμάζει δ᾽ ὁ νοῦς.
Νέῳ δὲ σῶμα θαλερὸν, ἀσθενεῖς φρένες.
Διὸ καὶ σὲ δεῖ, βουλαῖς ἐμαῖς δουλώιον,
Νῦν προσφέρεσθαι τούσδ᾽ ὑπηκόῳ λόγους.
Φῶς πώποθ᾽ ἡμῶν λαμπρὸν ἐσόμενον ὁδοῦ.
Πρώτιστα καὶ μάλιστα τὸν Θεὸν φιλεῖν,
Ὑπέρ τε τἄλλα πάντα, καὶ σαυτοῦ πλέον.
Ἔπειτα δ᾽ ἄλλους ἧττον οὐ στέργειν σέθεν,
Σπουδάζοντα πλείστους ὡς εἰς πλεῖστ᾽ εὐεργετεῖν.
Οὐδὲν γὰρ ἄνδρα μᾶλλον εἰκάζει Θεῷ.
Μετὰ τὸν Θεὸν δὲ πάντα τιμᾶν τοὺς γονεῖς,
Οἵ σ᾽, ὦ φίλ᾽, ἔθρεψάν τε, κ᾽ εἰς φῶς ἤγαγον.
Ζῶντας τ᾽ ἔτ᾽ ὄντας στέργε, καὶ κεκμηκότας.
Ποίησον ἄλλους, οἷ᾽ ἂν ἄσμενος πάθοις.
Μὴ βλάψον ὦ παῖ, καθ᾽ ὅσον ἐπὶ σοί, μηδένα.
Τἀλλότριον μὴ κλέπτε. μὴ κακηγόρει.
Μὴ χαῖρε λέξας ἅττα μὴ ποιεῖν θέμις.
Ψεῦδος δὲ φεῦγε, πᾶς γὰρ ὁ ψευδῆ λέγων,
Ἂν ἑκὼν, ἄπιστός ἐστιν, ἂν δ᾽ ἄκων, ἄνους.
Νεωτερισμῶν σαυτὸν ἴσχ᾽ ἀπωτάτω,
Νόμων δ᾽ ἀρίστους ἴσθι τοὺς παλαιτάτους.
Κενῆς δὲ δόξης ταῦτα μὴ πράξῃς χάριν.
Ἀλλ᾽ ὅτι, καλ᾽ ὄντα, ταῦτα προστάττει Θεός.
Ἀρετή τε δόξα τ᾽ ἐστὶν ὤνιος πόνου.
Πόνου δυνάμενος, ἵν᾽ ἡσυχάσῃς ἀσθενής,
Νέοις ἔτ᾽ οὖσιν ἐκπονηθέντες πόνοι
Φιλοῦσι τοῖς γέρουσι βαστώνην φέρειν.
Τὸν νουθετοῦντα, παῖ, φιλήκοος γένου.

Οὐχ

STIRPS conſanguinea, hujus (nona) dilecta [illegible]
Curaque & oblectamentum ſenectutis meæ,
Hoc quoque patruo Marco ab amico accipe,
Exiguum quidem mole donum, ſed non inutile,
Sententias duces itineris ad bene beateque vivendum
Nuper tua concinnatas gratia.
Nam & juvenes inſtruere, ſenibus decorum eſt,
Et ego quidem ſenex ſum, tu autem puerulus.
Corpus infirmum eſt ſenibus, viget autem mens.
Juvenis autem corpus robuſtum, imbecilla mens.
Quocirca & te oportet conſilia mea docilem
Animo accipere hos obedientis ſenibus,
Lumen olim noſtro clarum futurum generi.
Imprimis & maxime Deum ama,
Et ſuper omnia alia, & pluſquam te ipſum.
Deinde autem alios non minus ama, quam te
Properantem plurimis ad plurima bene facere,
Nihil enim hominem magis aſſimilat Deo.
Poſt Deum autem primum venerare parentes,
Qui te, o chare, & nutrierunt, & in lucem produxerunt,
Et viventes adhuc ama, & mortuos.
Facito aliis, quæ ab aliis libenter acciperes,
Ne [illegible] eſt quæ [illegible].
Alienumque [illegible] maledictum.
Ne libenter de [illegible] quam facere fas non eſt. (Cave)
Mendacium autem fuge. Omnes enim qui [illegible]
Si quidem ſponte id faciant, infidus eſt, ſin invitus, nequam.
Ab innovationibus te ipſum cohibe longiſſime. (debil.)
Et legum optimas ſcito eſſe eas, quæ ſunt antiquiſſimæ.
Inanis autem gloriæ cauſa hæc ne feceris:
Sed quia, honeſta cum ſint, ea præcipit Deus.
Et virtus & gloria venalis eſt labore.
Labora, dum potes, ut, cum imbecillus eris, quieſcas.
Ab iis, qui adhuc juvenes ſunt excepti labores,
Solent ſenibus commoditatem [illegible] afferre.
Eos qui te corripiunt, fili, libenter auſculta.

Οὐχ ὁ κολακεύων σ', ἀλλ' ὁ νουθετῶν φιλεῖ.
Μετάδος προθύμως τοῖς πένησιν, ὧν ἔχεις.
Τὰ δοθέντ' ἐκείνοις αὐτὸς ἐκτίσει Θεός.
Ἐπισφαλὲς πᾶς πρᾶγμ' ὑπερπλουτῶν νέος,
Καὶ γὰρ θρασὺς πρὸς πάντα, καὶ νοῦς οὐκ ἔνι.
Δανεισμάτων κάλλιστον, εὖ ποιεῖν φίλους.
Πλούτου δὲ χρῆσις ἥδε τιμιωτάτη.
Ἀεὶ τὸ γειτόνημα τῶν κακῶν κακόν.
Ἀγαθὸς δ' ἀνὴρ μόνον ἐγγὺς οἰκῶν ὠφελεῖ.
Ἐν νῷ τὸ νικᾶν ἐστὶν, οὐκ ἐν σώματι.
Βούλευμα πολλὰς ἓν σοφὸν νικᾷ χέρας.
Ὀλίγον πρὸς ὀλίγῳ προστεθὲν, σωρὸν ποιεῖ.
Ἐλεύθερος ζῆν μᾶλλον ἢ δοῦλος θέλεις;
Καλὴν δὲ δόξαν ἀντ' ἀδοξίας λαχεῖν;
Δαπάνην δὲ φεύγειν, καί τι κερδαίνειν ἀεὶ,
Μετ' ἀσφαλείας ῥᾷστα, κινδύνου δ' ἄτερ;
Ἀπέχου πονηρῶν, κἄν τις ἡδονὴ προσῇ.
Ὅστις πρὸ τοὔργου μὴ φοβεῖται τὴν δίκην,
Μετὰ τοὔργον ὀψὲ σωφρονῶν φοβήσεται.
Κάλλιστόν ἐστι μάθημα γιγνώσκειν Θεόν.
Ἄνευ δὲ τούτου τἄλλα πάντ' ἀνωφελῆ.
Μηδὲν φρονήσῃς σεμνὸν, ἄνθρωπος γὰρ εἶ,
Μηδὲν ταπεινὸν, οὐρανὸς γάρ σοι πατρίς.
Λέξων κακῶς ἄλλον τιν', εἰς σαυτὸν βλέπε,
Μηδὲ ψέγ' ἄλλους, οὐκ ἄμεμπτος αὐτὸς ὤν.
Περὶ τῶν κρατούντων ὁπόταν ἐμπίσῃ λόγος,
Σιγᾶν ἄριστόν τ' ἐστὶ κ' ἀσφαλέστατον.
Ἐλευθέρου 'στ' ἑκόντα δουλεύειν νόμοις.
Οἷς ἂν λατρεύεις, ἴσθι λατρεύων Θεῷ.
Τοιοῦτός ἐσθ' ἕκαστος, οἷς ἥδεται,
Διάκρισις ἤθους ἥδε δ' ἀκριβεστάτη.
Τοῖς χρωμένοις τὰ χρήματ' ἐστὶ χρήματα,
Ἄχρηστα δ' ἄλλοις κἀνόνητα κτήματα.
Μηδὲν ποιῶν πονηρὸν, ἐλπίσῃς λαθεῖν.
Μάταιος ἐλπὶς· ὀξυδερκὴς γὰρ Θεός.
Πολύφιλοι εὐτυχεῖς, ἄφιλοι δ' οἱ δυστυχεῖς.

Πανοῦργε

Non qui tibi adulatur, amat te, ſed qui te corripit.
Participes libenter facito pauperes eorum, quæ habes,
Quæ dantur illis, ipſe perſolvet Deus.
Periculoſa quodammodo res eſt, juvenis ſupra modum
Nam & audax eſt ad omnia, & mens non ineſt. (dives.
Pulcherrimum fœnus eſt, benefacere amicis.
Opum autem uſus hic eſt omnium honoratiſſimus.
Semper mala eſt malorum vicinia. (prodeſt.
Bonus autem vir etiam ſi nihil aliud, quàm prope habitet,
In mente conſiſtit vincendi facultas, non in corpore.
Unum ſapiens conſilium multas vincit manus.
Parvum parvo additum efficit acervum.
Liber vis potius quam ſervus, vivere?
Et bonam famam, non infamiam conſequi,
Sumptum autem fugere, & ſemper aliquid lucrari
Tuto, facillime, & ſine periculo:
Abſtineto à rebus turpibus, etiamſi admiſta ſit voluptas.
Quicunque ante factum non timet judicium,
Poſt factum ſerò ſapiens timebit.
Pulcherrima diſciplina eſt, Deum cognoſcere
Sine hac autem aliæ omnes inutiles ſunt.
Nihil ſuperbum animo agites, homo enim es:
Nihil humile, patria enim tibi eſt cælum.
Detracturus de alio quopiam, teipſum intuere,
Neque vitupera alios, cum ipſe reprehenſione non careas.
De principibus cum incideris ſermo,
Tacere & ſitum non facit, & tutiſſimum eſt.
Id liberi eſt, ſervire ſponte legibus.
Quibus dum ſervis, ſcito te Deo ſervire,
Talis eſt quiſque, qualibus oblectatur:
Hæc autem eſt certiſſima morum dijudicatio,
Utentibus pecuniæ verè ſunt pecuniæ,
Aliter autem inutiles & infructuoſæ poſſeſſiones.
Nil improbè feceris, ſperans fore ut lateas.
Vana ſpes eſt, acute enim videt Deus.
Amicis abundat felicitas, infelices autem amicis carent.

Παύροις ἐνοῦσαν πίστιν εὑρήσεις βροτῶν.
Σοφοὶ δ' ἔπος παλαιὸν, οἱ πλείους κακοί.
Οὐ συγκυρεῖ νοῦς τε καὶ πλοῦτος πολύς.
Κτῆσις γὰρ ἄμετρος τοῦ φρονεῖν ἐπισκοτεῖ.
Ἀμαθία πολλὴ, καὶ δοκοῦντί περ σοφῷ,
Τὸ τ' ἄλλα γνῶναι πάνθ', ἑαυτὸν δ' ἀγνοεῖν.
Νίκη, φρονήσεως ὥσπερ οὖσα συγγενὴς,
Πρὸς τοὺς φρονοῦντας, οὐ πρὸς ἰσχυροὺς ῥέπει.
Ὅπου 'στὶν ἔργων καιρὸς, ἄχρηστοι λόγοι.
Ῥέζων ἐρανίδαις, κ' αὐτὸς τὰ δέοντα ποίησον.
Ἡ γὰρ ἀπ' ἀργούντων ταχὺ πλεῖστ' ἀνεμώλιος εὐχή.
Λόγος ἐστὶ πολλοῖς κομψὸς, ἔργα δ' ἀπρεπῆ.
Κακὸς δ' ὁ μέτρια μὲν λέγων, πράττων δὲ μή.

Ἀπὸ παίζοντος εἰς τὸ πίνειν.

Ὕδατι δεῖ τὰ ῥάκη πλύνειν, οἴνῳ δὲ λάρυγγα,
Καὶ βατράχοισιν ὕδωρ, οἶνον δ' ἀνθρώποις προπίνειν.

Ἐπανόρθωσις.

Ὑδροποτεῖν κάλλιστον, ἐπεὶ νόος ἔμπεδος αἰεὶ
Νηφόντων, μεθύειν δ' ὑῒ μᾶλλον ἢ ἀνδρὶ ἔοικε.

Εἰς τὸ αὐτό.

Πόμ' ἀνθρώποισιν οἶνος, ὕδωρ θρέμμασι.

Ἐπανόρθωσις.

Πολλοὺς πόθεις ἀπώλεσ' οἶνος θρέμμασι.
Σαυτὸν φιλεῖς ἄνθρωπε; τὴν ψυχὴν φίλει.
Κείνη γὰρ εὖ σωθεῖσα συσσώζει δέμας.
Ἀμελουμένης δὲ καὶ τὸ σῶμ' ἅμ' οἴχεται.
Σοφοῖσιν οὐδεὶς πὰρ κριταῖς ἀκούσιος,
Λόγους ἐπ' ἔργοις προσφέρων αἰσχροῖς καλούς.
Σοὶ φίλος αἰσχρὰ φιλῶν μήτ' εἴη, μήτε γένοιτο.
Κάλλιστος δ' ἀρετὴ δεσμὸς ὁμοφροσύνης,
Πλείστους ἀεὶ φοβεῖσθ' ὁ πλείστους φοβῶν.
Ἀρχομένων φιλίη, φυλακή τ' ἄρχοντος ἀρίστη.
Οὐδ' ὁ λεὼς μισεῖ, κείνου δ' ἐπικίνδυνος ἀρχή.
Πολλοῖς ἀπιστῶν, οὐχ ἁμαρτήσῃ πολύ.
Συνοδοιπόροι ποτ' ἦσαν ἄνθρωποι δύο,
Ὧν ἦν ὁ βραδὺς μὲν εἷς, ὁ δ' ἕτερος ταχύς.

Paucis ineſſe hominibus invenies fidem.
Sapiens autem dictum vetus: plures mali,
Non concurrunt & multa prudentia, & multa opes.
Nam immodica opum vis menti caligem offundit.
Magna inſcitia eſt etiam ei qui videtur ſapiens,
Alia noſſe omnia, ſeipſum autem ignorare,
Victoria, ut quæ prudentia cognata ſit,
Ad conſideratos, non ad robuſtos, inclinat.
Ubi opus eſt factis, inutiles ſunt ſermones.
Sacrificans cœleſtibus, etiam ipſe quæ oportet facito.
Nam vota quæ à ceſſantibus fiunt, plerumque irrita ſunt.
Multis compta eſt oratio, ſed facta indecora.
Malus autem eſt qui modeſta quidem loquitur, ſed non (facit.

Jocoſum de potu vini.

Aquâ oportet pannos laceros abluere, vino autem guttur:
Et ranis aquam, vinum autem viris propinare.

Correctio.

Aquam bibere optimum eſt, ſi quidem mens conſtans ſem- (per eſt
Sobriorum: ebrius autem ſuis ſimilior eſt quàm viri.

De eodem.

Potus hominibus eſt vinum, aqua pecudibus.

Correctio.

Vinum epotum multos pecudum ſimiles reddidit.
Te ipſum amas ô homo? animam ama.
Illa enim ſervata ſimul conſervat corpus?
Neglecta autem ipſi etiam corpus ſimul interit.
Apud ſapientes judices nemo audiendus eſt,
Qui ſuper turpibus factis pulchros ſermones adferat.
Tibi amicus qui turpia amat, neq; ſit, neq; fiat.
Pulcherrimum autem concordia vinculum virtus,
Plurimos ſemper metuet, qui plurimos terret.
Subditorum amicitia, optima principis cuſtodia eſt.
Quem autem populus odit, illius interitum eſt imperium.
Multis diffidens, non multum aberrabis.
Iter unà faciebant olim homines duo,
Quorum erat tardus quidem unus, alter autem celer:

Χ' ὁ μὲν ταχὺς ἐβράδυν', ὁ δὲ βραδὺς ἔτρεχε.
Ὁ ταχύς, πρὸ τοῦ δείλην ἀφίεθ', ἐλείπετο.
Τὸ μὲν ἴσον ἐστὶ τῶν φίλων συνεκτικόν.
Τὸ δὲ πλεονεκτεῖν, μῖσος ἐξεργάζεται.
Κάλλιστόν ἐστι τῶν ἐν ἀνθρώποις δίκη.
Ὑγιὲς δὲ πάντῃ σῶμα, θησαυρὸς μέγας.
Τοῖς δ' εὖ τραφεῖσιν ἡδονὴν πολλὴν φέρει
Τὸ, καλῶν ἐρᾶν τε, τῶν ἐρασθέντων τυχεῖν.
Δόκησις ὄχλου φαῦλος ἡγεμὼν βίου.

Πλάτωνος γνώμη.

Χρηστὸς πολὺς μέγιστον πόλει ἀκόν.
Ἐλέησον ἄλλους, ἵν' ἐλέου κ' αὐτὸς τύχῃς.
Καλὸν οὐ τὸ πλουτεῖν, ἀλλὰ τὸ πλουτεῖν ἐκ καλῶν.

Οὐιτελλίου τοῦ Ῥωμαίων αὐτοκράτορος γνώμη.

Ἥδιστον ὄζει πολέμιος νεοσφαγής.

Τὸ αὐτὸ ἄλλως.

Ἐχθροῦ σφαγέντος εὔοδμον κρέας πνέει.

Ἐπανόρθωσις.

Ὁ συγγινώσκων δυσμενεῖ, κτᾶται φίλον.
Βδελυρὸν δὲ πρᾶγμα πανταχοῦ μιαιφόνος.
Μή τινί ποτ' ἄχθος τόσον ἐμπέσοι κακῶν,
Ὃ σοὶ δύναιτ' ἂν κἀσθενὴς περ ὢν φέρειν.
Κακὸν πολίτης τοῦ νόμου σφώτηρος.

Ὁράτιου ποιητοῦ Ῥωμαϊκοῦ γνώμη.

Νοῦς, κάλλος, εὐγένεια, πάντ' ἐν χρήμασι.

Ἐπανόρθωσις.

Νοῦς ἐκπορίζει χρήματ', οὐ νοῦν χρήματα.
Πλοῦτος δὲ μήτ' εὔμορφον ἀποδείξει οὐδένα,
Μήτ' εὐγενῆ, τὸ πρὶν ὄντα κιβδήλου γένους.
Ἄχρηστον αἰδὼς χρῆμα τῷ κεχρημένῳ.
Ὅρκος ἄγαν προπετὴς πολλοῖς κακὰ μυρί' ἔθηκε.
Φείδεο, μὴ προπετῶς ὄμνυε, μήτε μάτην.
Ὦ γλῶσσα, γλῶσσ', ὡς μόριον οὖσα πάμμικρον,
Μεγάλ' ἂν ἀπῇ χαλινὸς, ἐργάζῃ κακά.

Φαινο-

Et celer qvidem tardo ibat: tardus autem currebat,
Celer ille, anteqvam adveſperaſceret, relictus eſt.
Æqvalẽ qvidem amicos continendi vim habet:
Plus autem ſibi arrogare, inimicitias efficit.
Pulcherrimum eſt in rebus humanis juſtitia,
Corpus autem ex omni parte ſanũ, magnus theſaurus eſt.
Bene autem educatis magnam voluptatem adfert.
Honeſta amantes, conſeqvi ea, qva amant.
Opinio vulgi, malus dux vita.

Platonis ſententiæ.

Multum aurum maximum malum eſt in civitate.
Miſerere aliorum, ut & tu miſericordiam conſeqvaris.
Non opibus affluere pulchrum eſt: ſed opes pulchris rationibus partas habere.

Vitellii Romanorum Imperatoris ſententia.

Suaviſſimè olet hoſtis recens interfectus.

Idem aliter.

Inimici jugulati ſuavem odorem ſpirat caro.

Correctio.

Qui ignoſcit inimico, amicum parat,
Abominanda autem ubiq; res eſt homicida.
Ne cui unquam tantum malorum pondus incidat,
Quantum perferre, quantum libet imbecillus ſit, queat,
Mala res eſt civis lege ſapientior.

Horatii Poetæ Romani ſententia.

Prudentia, forma, nobilitas omnia inſunt in pecuniis.

Correctio.

Prudentia parat pecunias, non prudentiam pecunia.
Opes autem neqvue formoſum qvemquam reddiderunt,
Neq; nobilem, qui prius eſſet ignobilis.
Inutilis res eſt pudor homini egenti.
Jusjurandum nimis promptum ingentem vim malorum attulit multis.
Parce neq; prompte jurato, neq; fruſtra.
O lingua, lingva, ut particula cùm parva ſis,
Magna, ſi frenum abſit, efficies mala.

Pho-

Digitized by Google

Φωκυλίδου πονηρὰ γνώμη.

Πράττειν πλοῦτον, εἶτα δ᾽ εὐσεβήσομεν.

Ἐπανόρθωσις.

Πρῶτ᾽ εὐσεβεῖν χρεὼ, εἶθ᾽ ὁ πλοῦτος ἕψεται.
Τῶν γὰρ δικαίων κάρτα κήδεται θεός.
Τὰ περὶ τὸ θεῖον μήποτε πολυπραγμονῇς.
Ἰδεῖν γὰρ οὐκ ἐφικτὰ, πιστεύειν δ᾽ ἅλις.
Εἰ τὰ παρόντ᾽ ἀγαπᾷς, βασιλέων βασιλεύτερός ἐστι,
Εἰ δὲ μὴ, ἀργαλέῃ τήκεαι ἐν πενίῃ.
Οὐ σοφός ἐστιν ἐκεῖνος, ὃς ἄλλων πλείονα οἶδεν,
Ἀλλ᾽ ὁ εὖ ἐν καιρῷ χρώμενος, οἷς ἔμαθε.
Ὦ πλειόνων δεῖ, κ᾽ οὐχ ὁ παῦρ᾽ ἔχων, πένης.
Ἔλπιζε πάντ᾽ ἄνθρωπε, καὶ πάντ᾽ εὐλαβοῦ.
Τό, τ᾽ ἄγαν ἀπιστεῖν, καὶ τὸ πιστεύειν ἄγαν,
Ἡ μὲν πονηρὸν, ἡ δ᾽ ἠλεῶν νόσος.
Σωτηρία πόλεως, οὐ καλῶς κεῖσθαι νόμους,
Ἀλλ᾽ ἰσχύειν τε καὶ κρατεῖν εὖ κειμένους.
Πᾶσ᾽ ἐστ᾽ ἀνάγκη τῷ μακρῷ ποτ᾽ ἐν χρόνῳ.
Ψιλῶν ἀπ᾽ ἀγαθῶν ἔστιν συμβῆναι κακά.
Πράττουσι τὰ καλ᾽ ἀδύνατον ἐστι κακοπραγεῖν.
Ἀπορούντα τὸν δίκαιον οὐχ ἑώρακα.
Μήποτε μαθεύσῃς περὶ Θεοῦ, πῶς ἐστι δρᾷ;
Τὸ δρᾷν γὰρ αὐτῷ ταὐτόν ἐστι τῷ θέλειν.
Πλούτου πρόκειται σῶμα, νοῦν δὲ σώματος.
Θνητὸν τὸ σῶμα πᾶσι, νοῦς δ᾽ εἰκὼν Θεοῦ.
Πῶς δή ποθ᾽ ἕξεις τ᾽ ἄλλα, σαυτὸν οὐκ ἔχων;
Τῶν ἀδυνάτων ἐν ἐστι τοῖς σοφοῖς δοκεῖ,
Ἅμ᾽ ἀγαθὸν εἶναι σφόδρα καὶ πλουτεῖν σφόδρα.
Μυρήτου λόγος: ἐστὶ πόνου μετὰ μηδὲν ἀελπτον.
Καὶ τόδε Μυρήτου, μηδὲν ἄτερθε πόνου.
Οὐδεὶς φοβήσεται τοὺς θεὸν φοβουμένους.
Πολλοῖς προσάπτει θάρσος ἡ μὴ ἐμπειρία.
Πεῖρα δ᾽ ὄκνος τε κεὐλάβεια ξύμφυτος.
Οὐκ ἔστιν ὁρμὴ πάντοθεν κέρδους καλή,
Ἀλλ᾽ ἔστιν οὗ καὶ ζημίαν κέρδος φέρει.
Τὰ λεγόμενα ἐν σκότῳ πληροῦσθαι φάσματα,

Ἡ μὲν

Phocylidæ improba ſententia.

Primum omnium habeamus divitias, deinde autem pie-
Correctio. *(tatem colemus.*

Primum pietatem colere oportet, deindè opes ſequentur.
Iuſtorum enim valdè magnam curam gerit Deus. (ſieris,
Quæ ad divinum numen pertinent, nunquam curioſe quæ-
Neque enim viſu attingi poſſunt, Credere autem ſatis eſt.
Si tu, quæ adſunt, contentus es, regalior es ipſis regibus;
Sin minus, moleſtiâ contabeſcis in paupertate.
Non ille ſapiens, qui alia plura ſcit:
Sed qui bene, & opportunè utitur iis, quæ didicit.
Qui pluribus eget, non qui pauca habet, pauper eſt.
Spera omnia, ô homo, & omnia metue.
Et nimis incredulum eſſe, & nimis credere,
Ille quidem improborum, hic autem fatuorum morbus eſt.
Salus civitatis non in eo conſiſtit, ut bene poſitæ ſint leges,
Sed ut bene poſitæ robur obtineant & imperent.
Neceſſe eſt in longinquitate temporis
Bonis ex falſis vera ut eveniant mala.
Qui quæ honeſta ſunt, agit, fieri non poteſt, ut male rem
Egentem juſtum non vidi. (gerat.
Ne unquam quæſieris de Deo: Quomodo hoc facit?
Nam facere & velle ipſi idem eſt.
Opibus pluris facito corpus, mentem autem corpore.
Mortale corpus eſt omnibus: mens autem imago Dei.
Qui tandem habebis alia, teipſum non habens?
Unum hoc eorum, quæ fieri non poſſunt, ſapientibus vide-
Simul valdè bonum eſſe, & valde divitem. (tur,
Omnia ſunt, Muretus ait, ſperanda labore.
Hoc quoque Mureti eſt: abſque labore nihil.
Nihil terret illos, qui Deum timent.
Multos audaces facit inexperientia.
Experientiæ autem tarditas & cautio cognata eſt;
Non eſt lucri bonus odor, undecunque ſit,
Sed & jactura interdum potior eſt lucro.
Spectra illa, quæ dicuntur in tenebris vagari,

Lux

Ἢ μηχανήματ᾽ ἐστὶ τῶν τοιχωρύχων,
Ἢ δειλιώντων πλάσματ᾽, ἢ μοιχῶν δόλοι,
Ἢ φιλογελώντων παίγματ᾽, ἢ γραῶν ὕθλοι.
Οὐκ ἐνδεὴς ὢν, τῶν φίλων πεῖραν λάβε,
Ἵν᾽, ἐνδεῆ σε προσδοκῶν τί χρὴ, μάθῃς.
Οὐκ ἀγαθὸν ἄρχων τῇ πόλει νόμους κρατῶν,
Ἀγαθὸν δ᾽ ἐκεῖνος, ὃς νόμοις ὑπηρετεῖ.
Πονηρὸν εἶναι, καὶ θέλειν ὅμως δοκεῖν
Ἀμείνον᾽ ἄλλων, ἐσχάτη πονηρία.
Λαβὼν ἔσοπτρον, εἶδος εἰσάθρει τὸ σὸν,
Ἵν᾽, εἴ σε μήτηρ εὐπρόσωπον γείνατο,
Καλὸν πρόσωπον ἤθεσι στέψῃς καλοῖς,
Ἐὰν δ᾽ ἄμορφος καὶ δυσειδὴς ὢν τύχῃς,
Σπουδῆς καλῷ τοὔλλειμμ᾽ ἀναπληροῦν τρόπῳ.
Τὰ δεσποτῶν ἄρρητα μὴ ζήτει μαθεῖν.
Οὐδένα τ᾽ ἐξαπατᾶν, καὶ ὑπ᾽ οὐδενὸς ἐξαπατᾶσθαι.
Καὶ γὰρ ἐκεῖνο κακοῦ, καὶ τόδε νηπιάχου.
Βασάνισον εὖ βούλευμ᾽ ὑπ᾽ ἐχθροῦ σοι δοθέν.
Τὰ γὰρ παρ᾽ ἐχθρῶν πάνθ᾽ ὑποπτεύειν, σοφόν.
Ἂν δ᾽ ἐξετασθὲν ἀκριβῶς, χρηστὸν φανῇ,
Τὸ χρηστὸν ὂν, τοῦ λέγοντος ἀμελήσας, δέχου.
Ἀβελτέρου σημεῖον, ὧνπερ ἀφρόνως
Ἥμαρτεν αὐτὸς, αἰτιᾶσθαι τὴν τύχην.
Πένθος σχολὴν ἔφυσε, καὶ σχολὴ πόνον.
Ὡς βλαβερόν ἐσθ᾽ ἡ τῶν δεόντων ἀμβολή.
Ἀτελῆ καθίστησ᾽ ἔργα, καὶ μόχθον διπλοῦν.
Ὅταν τιν᾽ ἄλλον εἰσίδῃς πεπονθότα,
Ἢ γοῦν δύναται πάντας ἐξ ἴσου παθεῖν.
Εἷς γὰρ κυβερνᾷ πάντα τ᾽ ἀνθρώπων νόμος,
Φίλους μὲν εὐκτόν ἐστιν ὡς πλείστους ἔχειν:
Ὀλίγους δ᾽ ἔχων τις, ἀλλὰ πιστοὺς, εὐτυχεῖ.
Εὔελπις οὔτι τοῦ μέτρου πέραν γίνου.
Οὔτ᾽ αὖ δύσελπις, μέτρον ἐν πᾶσι κρατεῖ.
Ὦ φίλτατ᾽, οὔ σοι πολλὰ πυροφόρου πλέθρα
Οὐ χρυσίου τάλαντα καλλείψω θανών,
Οὐδὲ πολὺν ὄλβον. οὐδὲ γὰρ ὁ πατὴρ ἐμοί.

Ἀγα-

Aut machinamenta ſunt eorum, qui perfodiunt parietes,
Aut timidorum figmenta, aut adulterorum doli,
Aut hominum riſus amantium ludicra aut anuũ fabulæ.
Dum non eges, amicorum periculum facito,
Ut, quid te, cùm egueris, expectare oporteat, diſcas.
Non bonum eſt civitati magiſtratus, qui legibus imperat.
Bonum autem ille, qui legibus ſubſervit.
Improbum eſſe, & velle tamen videri
Meliorem aliis, ultima eſt improbitas.
Sumpto ſpeculo, formam tuam inſpice:
Ut ſi te mater decoro vultu genuit,
Pulchrum vultum pulchris moribus corones;
Sin autem informis, & aſpectu fœdus ſis,
Properes bonis moribus id, quod tibi deeſt, ſupplere.
Secreta dominorum ſcire ne quærito.
Nec falli à quoquam nec quenquam fallere, pulchrum eſt:
Illud ſtultitiæ; hoc improbitatis opus,
Bene explorato conſilium ab inimico tibi datum: (tis eſt.
Omnia enim ab inimicis profecta ſuſpecta habere ſapien-
Quòd ſi diligenter examinatum bonum eſſe conſtiteris:
Ne curato, quis dederit, ſed quod bonum eſt capito.
Fatui ſignum eſt, eorum, quæ imprudenter
Peccavit ipſe, culpam conjicere in fortunam.
Labor otium parit, & quies laborem.
Ut noxia res eſt eorum, quæ fieri oportet, dilatio:
Imperfecta reddit opera, & laborem duplicem.
Quodcunque cuiquam contigiſſe videris,
Puta æque idem poſſe omnibus contingere:
Namque una lex humana gubernat omnia.
Amicos optabile quidem eſt quam plurimos habere:
Paucos autem habens aliquis, ſed fidos, fortunatus eſt.
Neque ad ſperandum ſupra modum facilis eſto,
Neque viciſſim difficilis; modus omnibus in rebus decorus
O chariſſime, non tibi multa arvi jugera, (eſt:
Non auri talenta relinquam moriens,
Neque multas opes. Nam ne mihi quidem pater:

Quam-

Παύροις ἐνοῦσαν πίστιν εὑρήσεις βροτῶν.
Σοφοὶ δ' ἔπος παλαιόν, οἱ πλείους κακοί.
Οὐ συγχωρεῖ νοῦς τε καὶ πλοῦτος πολύς.
Κτῆσις γὰρ ἄμετρος τὸ φρονεῖν ἐπισκοτεῖ.
Ἀμαθία πολλή, καὶ δοκοῦντι περ σοφῷ,
Τὸ τ' ἄλλα γνῶναι πάνθ', ἑαυτὸν δ' ἀγνοεῖν.
Νίκη, φρονήσεως ὥσπερ οὖσα συγγενής,
Πρὸς τοὺς φρονοῦντας οὐ πρὸς ἰσχυροὺς ῥέπει.
Ὅπου 'στὶν ἔργων καιρός, ἄχρηστοι λόγοι.
Ῥέζων ὑφ' ἑρμηνίδαις, καὶ αὐτὸς τὰ δέοντα ποίησον.
Ἡ γὰρ ἀπ' ἀργύντων τάχα πλεῖστ' ἀνεμώλιος εὐχή.
Λόγος ἐστὶ πολλοῖς κομψός, ἔργα δ' ἀπρεπῆ.
Καλὸς δ' ὁ μέτρια μὲν λέγων, πράττων δὲ μή.

Ἀπὸ παίζοντος εἰς τὸ πίνειν.

Ὕδατι δεῖ τὰ ῥάκη πλύνειν, οἴνῳ δὲ λάρυγγα,
Καὶ βατράχοισιν ὕδωρ, οἶνον δ' ἀνδράσι προπίνειν.

Ἐπανόρθωσις.

Ὑδροποτεῖν κάλλιστον, ἐπεὶ νόος ἔμπεδος αἰεὶ
Νηφόντων, μεθύων δ' ὗι μᾶλλον ἢ ἀνδρὶ ἔοικε.

Εἰς τὸ αὐτό.

Πόμ' ἀνθρώποισιν οἶνος, ὕδωρ θρέμμασι.

Ἐπανόρθωσις.

Πολλοὺς πόθεις ἀπείκασ' οἶνος θρέμμασι.
Σαυτὸν φιλεῖς ἄνθρωπε; τὴν ψυχὴν φίλει.
Κείνη γὰρ εὖ σωθεῖσα συσσώζει δέμας.
Ἀμελουμένη δὲ καὶ τὸ σῶμ' ἀν' οἴχεται.
Σοφοῖσιν οὐδεὶς παρ κενταῖς ἀκουστέος,
Λόγους ἐπ' ἔργοις προσφέρων εἰ χρεῖς καλούς.
Σοὶ φίλος αἰσχρὰ φιλῶν μήτ' εἴη, μήτε γένοιτο.
Κάλλιστος δ' ἀρετὴ δεσμὸς ὁμοφροσύνης,
Πλείστους ἀεὶ φθονήσεθ' ὁ πλείστους φθονῶν.
Ἀρχομένων φιλίη, φυλακή τ' ἄρχοντος ἀρίστη.
Οὐδ' ὁ λέων μισεῖ, κείνου σ' ἐπικίνδυνος ἀρχή.
Πολλοῖς ὑποστὰς οὐχ ἁμαρτήσεις πολύ.
Συνοδοιπόροι ποτ' ἦσαν ἄνθρωποι δύο,
Ὧν ἦν βραδὺς μὲν εἷς, ὁ δ' ἄτερος ταχύς.

Paucis meſſe hominibus invenies fidem.
Sapiens autem dictum vetus: plures mali,
Non concurrunt & multa prudentia, & multa opes.
Nam immodica opum vis mentis caliginem offundit.
Magna inſcitia eſt etiam ei qui videtur ſapiens,
Alia noſſe omnia, ſeipſum autem ignorare,
Victoria, ut quæ prudentiæ cognata ſit,
Ad conſideratos, non ad robuſtos, inclinat.
Ubi opus eſt factis, inutiles ſunt ſermones.
Sacrificans cœleſtibus, etiam ipſe quæ oportet facito.
Nam vota quæ à ceſſantibus fiunt, plerumque irrita ſunt.
Multis compta eſt oratio, ſed facta indecora.
Malus autem eſt qui modeſta quidem loquitur, ſed non (facit.

Jocoſum de potu vini.

Aquâ oportet pannos laceros abluere, vino autem guttur
Et ranis aquam, vinum autem viris propinare.

Correctio.

Aquam bibere optimum eſt, ſi quidem mens conſtans ſem- (per eſt
Sobriorum; ebrius autem ſuis ſimilior eſt quam viri.

De eodem.

Potus hominibus eſt vinum, aqua pecudibus.

Correctio.

Vinum epotum multos pecudum ſimiles reddidit.
Te ipſum amas ô homo? animam ama.
Illa enim ſervata ſimul conſervat corpus?
Neglecta autem ipſi etiam corpus ſimul interit.
Apud ſapientes judices nemo audiendus eſt.
Qui ſuper turpibus factis pulchros ſermones adferat.
Tibi amicus qui turpia amat, neq; ſit, neq; fiat.
Pulcherrimum autem concordiæ vinculum virtus,
Plurimos ſemper metuet, qui plurimos terret.
Subditorum amicitia, optima principis cuſtodia eſt.
Quem autem populus odit, illius interitum eſt imperium.
Multis diffidens, non multum aberrabis.
Iter unà faciebant olim homines duo,
Quorum erat tardus quidem unus, alter autem celer:

Χ' ὁ μὲν ταχὺς ἐβράδυν', ὁ δὲ βραδὺς ἔτρεχε.
Ὁ ταχὺς, πρὸ τοῦ δείλην γενέσθ', ἐλείπετο.
Τὸ μὲν ἴσον ἐστὶ τῶν φίλων συνεκτικόν.
Τὸ δὲ πλεονεκτεῖν, μῖσος ἐξεργάζεται.
Κάλλιστόν ἐστι τῶν ἐν ἀνθρώποις δίκη.
Ὑγιὲς δὲ πάντη σῶμα, θησαυρὸς μέγας.
Τοῖς δ' εὖ τραφεῖσιν ἡδονὴν πολλὴν φέρει
Τὸ, καλῶν ἐρῶντας, τῶν ἐρασθέντων τυχεῖν.
Δόκησις ὄχλου φαῦλος ἡγεμὼν βίου.

Πλάτωνος γνώμη.

Χρυσὸς πολὺς μέγιστον πόλει κακόν.
Ἐλέησον ἄλλους, ἵν' ἐλέου κ' αὐτὸς τύχης.
Καλὸν οὐ τὸ πλουτεῖν, ἀλλὰ τὸ πλουτεῖν ἐκ καλῶν.

Οὐιτελλίου τοῦ Ῥωμαίων αὐτοκράτορος γνώμη.

Ἥδιστον ὄζει πολέμιος νεοσφαγής.

Τὸ αὐτὸ ἄλλως.

Ἐχθροῦ σφαγέντος εὔοδμον κρέας πνέει.

Ἐπανόρθωσις.

Ὁ συγγινώσκων δυσμενεῖ, κτᾶται φίλον.
Βδελυρὸν δὲ πρᾶγμα πανταχοῦ μιαιφόνος.
Μή τινί ποτ' ἄχθος τόσον ἐμπέσοι κακῶν,
Ὃ σοὶ δύναιτ' ἂν κἀσθενὴς περ ὢν, φέρειν.
Κακὸν πολίτης τοῦ νόμου σοφώτερος.

Ὁρατίου ποιητοῦ Ῥωμαϊκοῦ γνώμη.

Νοῦς, κάλλος, εὐγένεια, πάντ' ἐν χρήμασι.

Ἐπανόρθωσις.

Νοῦς ἐκπορίζει χρήματ', οὐ νοῦν χρήματα.
Πλοῦτος δὲ μήτ' εὔμορφον ἀπέδειξ' οὐδένα,
Μήτ' εὐγενῆ, τὸ πρὶν ὄντα κιβδήλου γένους.
Ἄχρηστον αἰδὼς χρῆμα τῷ κεχρημένῳ.
Ὅρκος ἄγαν προπετὴς πολλοῖς κακὰ μυρί' ἔθηκε.
Φείδεο, μὴ προπετῶς ὄμνυε, μήτε μάτην.
Ὦ γλῶσσα, γλῶσσ', ὡς μόριον οὖσα πάμμικρον,
Μεγάλ', ἂν ἀπῇ χαλινὸς, ἐργάζῃ κακά.

Φανω-

Et celer quidem tardo ibat: tardus autem currebat,
Celer ille, antequam adveſperaſceret, relictus eſt.
Æquale quidem amicos continendi vim habet:
Plus autem ſibi arrogare, inimicitias efficit.
Pulcherrimum eſt in rebus humanis juſtitia,
Corpus autem ex omni parte ſanū, magnus theſaurus eſt.
Bene autem educatis magnam voluptatem adfert.
Honeſta amantes, conſequi ea, quæ amant.
Opinio vulgi, malus dux vitæ.

Platonis ſententiæ.

Multum aurum maximum malum eſt in civitate.
Miſerere aliorum, ut & tu miſericordiam conſequaris.
Non opibus affluere pulchrum eſt: ſed opes pulchris rationibus partas habere.

Vitellii Romanorum Imperatoris ſententia.

Suaviſſimè olet hoſtis recens interfectus.

Idem aliter.

Inimici jugulati ſuavem odorem ſpirat caro.

Correctio.

Qui ignoſcit inimico, amicum parat,
Abominanda autem ubiq; res eſt homicida.
Ne cui unquam tantum malorum pondus incidat,
Quantum perferre, quantum libet imbecillus ſit, queat,
Mala res eſt orbis lege ſapientior,

Horatii Poetæ Romani ſententia.

Prudentia, forma, nobilitas omnia inſunt in pecuniis.

Correctio.

Prudentia parat pecunias, non prudentiam pecunia.
Opes autem neque formoſum quemquam reddiderunt,
Neq; nobilem, qui prius eſſet ignobilis,
Inutilis res eſt pudor homini egenti.
Jusjurandum nimis promptum ingentem vim malorum attulit multis.
Parce neq; prompte jurato, neq; fruſtra.
O lingua, lingua, ut particula cum parva ſis.
Magna, ſi frenum abſit, efficies mala.

Pho-

Digitized by Google

Φωκυλίδου πονηρὰ γνώμη.

Πράττειν πλουτεῖν, εἶτα δ' εὐσεβήσομεν.

Ἐπανόρθωσις.

Πρῶτ' εὐσεβεῖν χρεὼν εἶθ' ὁ πλοῦτος ἕψεται.
Τῶν γὰρ δικαίων κάρτα κήδεται θεός.
Τὰ περὶ τὸ θεῖον μήποτε πολυπραγμονῇς.
Ἰδεῖν γὰρ οὐκ ἐφικτὰ, πιστεύειν δ' ἅλις.
Εἰ τὰ παρόντ' ἀγαπᾷς, βασιλέων βασιλεύτερός ἐστι,
Εἰ δὲ μὴ, ἀργαλέῃ τήκεται ἐν πενίῃ.
Οὐ σοφός ἐστιν ἐκεῖνος, ὃς ἄλλων πλείονα οἶδεν,
Ἀλλ' ὁ εὖ ἐν καιρῷ χρώμενος, οἷς ἔμαθε.
Ὦ πλειόνων δεῖ, καὶ οὐχ ὁ παῦρ' ἔχων, πένης.
Ἔλπιζε πάντ' ἄνθρωπε, καὶ πάντ' εὐλαβοῦ.
Τό, τ' ἄγαν ἀπιστεῖν, καὶ τὸ πιστεύειν ἄγαν,
Ἡ μὲν πονηρῶν, ἡ δ' ἠλιθίων νόσος.
Σωτηρία πόλεως, οὐ καλῶς κεῖσθαι νόμους,
Ἀλλ' ἰσχύειν τε καὶ κρατεῖν εὖ κειμένους.
Πᾶσ' εἰς ἀνάγκη τῷ μακρῷ ποτ' ἐν χρόνῳ.
Ψιλῶν ἀπ' ἀγαθῶν ἕνεκα συμβῆναι κακά.
Πρέπουσι τὰ καλ' ἀδύνατόν ἐστι κακοπραγεῖν.
Ἀπορούντα τὸν δίκαιον οὐχ ἑώρακα.
Μήποτε μαθεύσῃς περὶ Θεοῦ, πῶς ἐστὶ δρᾷ;
Τὸ δρᾶν γὰρ αὐτῷ ταὐτόν ἐστι τῷ θέλειν.
Πλούτου πρόκειται σῶμα, νοῦν δὲ σώματος.
Θνητὸν τὸ σῶμα πᾶσι, νοῦς δ' εἰκὼν Θεοῦ.
Πῶς δή ποθ' ἕξεις τ' ἄλλα, σαυτὸν οὐκ ἔχων;
Τῶν ἀδυνάτων ἓν ἐστὶ τοῖς σοφοῖς δοκεῖ,
Ἅμ' ἀγαθὸν εἶναι σφόδρα καὶ πλουτεῖν σφόδρα.
Μυρμήκου λόγος: ἐστὶ πόνου μέτρον μηδὲν ἀέλπτον.
Καὶ τόδε Μυρμήκου, μηδὲν ἄτερθε πόνου.
Οὐδεὶς φοβήσει τοὺς θεὸν φοβουμένους.
Πολλοῖς προσάπτει θάρσος ἡ μὴ ἐμπειρία.
Πεῖρα δ' ὄκνος τε καὐλάβεια ξύμφυτος.
Οὐκ ἔστιν ὁρμὴ πάντοθεν κέρδους καλή,
Ἀλλ' ἔστιν οὗ καὶ ζημίαν κέρδος φέρει.
Τὰ λεγόμενα ἐν σκότῳ πλανώμενα φάσματα

Ἡ μὲν

Phocylidæ improba ſententia.

Primum omnium habeamus diuitias, deinde autem pietatem colemus.

Correctio.

Primum pietatem colere oportet, deinde opes ſequentur.
Iuſtorum enim valdè magnam curam gerit Deus.
Quæ ad diuinum numen pertinent, nunquam curioſe quæſieris.
Neque enim viſu attingi poſſunt, Credere autem ſatis eſt.
Si iis, quæ adſunt, contentus es, regalior es ipſis regibus:
Sin minus, moleſtiâ contabeſcis in paupertate.
Non ille ſapiens, qui aliis plura ſcit;
Sed qui bene, & opportunè vtitur iis, quæ didicit.
Qui pluribus eget, non qui pauca habet, pauper eſt.
Spera omnia, ô homo, & omnia metue.
Et nimis incredulum eſſe, & nimis credere,
Ille quidem improborum, hic autem fatuorum morbus eſt.
Salus ciuitatis non in eo conſiſtit, ut bene poſita ſint leges,
Sed ut bene poſita robur obtineant & imperent.
Neceſſe eſt in longinquitate temporis
Bonis ex falſis vera ut eueniant mala.
Qui quæ honeſta ſunt, agit, fieri non poteſt, ut male rem gerat.
Egentem juſtum non vidi.
Ne unquam quæſieris de Deo: Quomodo hoc facit?
Nam facere & velle ipſi idem eſt.
Opibus pluris facito corpus, mentem autem corpore.
Mortale corpus eſt omnibus: mens autem imago Dei.
Qui tandem habebis alia, teipſum non habens?
Vnum hoc eorum, quæ fieri non poſſunt, ſapientibus videtur,
Simul valdè bonum eſſe, & valde diuitem.
Omnia ſunt, Muretus ait, ſperanda labore.
Hoc quoque Mureti eſt: abſque labore nihil.
Nihil terret illos, qui Deum timent.
Multos audaces facit inexperientia.
Experientia autem tarditas & cautio cognata eſt;
Non eſt lucri bonus odor, undecunque ſit,
Sed & iactura interdum potior eſt lucro.
Spectra illa, quæ dicuntur in tenebris vagari,

Aut

Ἢ μηχανήματ' ἐστι τῶν τοιχωρύχων,
Ἢ δειλιώντων πλάσματ', ἢ μοιχῶν δόλοι,
Ἢ φιλογελώτων παίγματ', ἢ γραῶν ὕθλοι.
Οὐκ ἐνδεὴς ὢν, τῶν φίλων πεῖραν λάβε,
Ἵν', ἐνδεῆ σε προσδοκᾶν τί χρὴ, μάθῃς.
Οὐκ ἀγαθὸν ἄρχων τῇ πόλει νόμου κρατῶν,
Ἀγαθὸν δ' ἐκεῖνος, ὃς νόμοις ὑπηρετεῖ.
Πονηρὸν εἶναι, καὶ θέλειν ὅμως δοκεῖν
Ἀμείνον' ἄλλων, ἐσχάτη πονηρία.
Λαβὼν ἔσοπτρον, εἶδος εἰσάθρει τὸ σόν,
Ἵν', εἴ σε μήτηρ εὐπρόσωπον γείνατο,
Καλὸν πρόσωπον ἤθεσι στέψῃς καλοῖς,
Ἐὰν δ' ἄμορφος καὶ δυσειδὴς ὢν τύχῃς,
Σπουδῆς καλῷ τοὔλλειμμ' ἀναπληροῦν τρόπῳ.
Τὰ δεσποτῶν ἄρρητα μὴ ζήτει μαθεῖν.
Οὐδένα τ' ἐξαπατᾶν, καὶ ὑπ' οὐδενὸς ἐξαπατᾶσθαι.
Καὶ γὰρ ἐκεῖνο κακὸν, καὶ τόδε νηπιάχου.
Βασάνισον εὖ βουλόμεν' ὑπ' ἐχθροῦ σοι δοθέν.
Τὰ γὰρ παρ' ἐχθρῶν πάνθ' ὑποπτεύειν, σοφόν.
Ἂν δ' ἐξετασθὲν ἀκριβῶς, χρηστὸν φανῇ,
Τὸ χρηστὸν ὂν, τοῦ δόντος ἀμελήσας, δέχου.
Ἀβελτέρου σημεῖον, ἅνπερ ἀφρόνως
Ἡμάρτεν αὐτὸς, αἰτιᾶται τὴν τύχην.
Πόνος σχολὴν ἔφυσε, καὶ σχολὴ πόνον.
Ὡς βλαβερόν ἐσθ' ἡ τῶν δεόντων ἀμβολή.
Ἀτελῆ κατέστησ' ἔργα, καὶ μόχθον διπλοῦν.
Ὅταν τιν' ἄλλον εἰσίδῃς πεπονθότα,
Ἡγοῦ δύνασθαι πάντας ἐξ ἴσου παθεῖν.
Εἷς γὰρ κυβερνᾷ πάντα τ' ἀνθρώπων νόμος,
Φίλους μὲν εὐκτόν ἐστιν ὡς πλείστους ἔχειν:
Ὀλίγους δ' ἔχων τις, ἀλλὰ πιστοὺς, εὐτυχεῖ.
Εὔελπις οὔτε τοῦ μέτρου πέραν γίνου,
Οὔτ' αὖ δύσελπις, μέτριον ἐν πᾶσι κράτει.
Ὦ φίλτατ', οὔ σοι πολλὰ προφέρω πλήθεα
Οὐ χρυσίου τάλαντα καλλείψω θανών,
Οὐδὲ πολὺν ὄλβον. οὐδὲ γὰρ ὁ πατὴρ ἐμοί.

Αγα

Aut machinamenta ſunt eorum, qui perfodiunt parietes,
Aut timidorum figmenta, aut adulterorum doli,
Aut hominum riſus amantium ludicra aut anuũ fabulæ.
Dum non eges, amicorum periculum facito,
Ut, qvid te, cvm egueris, expectare oporteat, diſcas.
Non bonum eſt civitati magiſtratus, qvi legibus imperat.
Bonum autem ille, qui legibus ſubſervit.
Improbum eſſe; & velle tamen videri
Meliorem aliis, ultima eſt improbitas.
Sumpto ſpeculo, formam tuam inſpice:
Ut ſi te mater decoro vultu genuit,
Pulchrum vultum pulchris moribus corones;
Sin autem informis, & aſpectu fœdus ſis,
Properes bonis moribus id, quod tibi deeſt, ſupplere.
Secreta dominorum ſcire ne quærito.
Nec falli à quoqvam nec quenquam fallerẽ, pulchrum eſt:
Illud ſtultitiæ; hoc improbitatis opus,
Bene explorato conſilium ab inimico tibi datum: (tis eſt.
Omnia enim ab inimicis profecta ſuſpecta habere ſapien-
Quod ſi diligenter examinatum bonum eſſe conſtiteris:
Ne curato, quis dederit, ſed qvod bonum eſt capito.
Fatui ſignum eſt, eorum, qvæ imprudenter
Peccavit ipſe, culpam conjicere in fortunam.
Labor otium parit, & qvies laborem.
Ut noxia res eſt eorum, qvæ fieri oportet, dilatio:
Imperfecta reddit opera, & laborem duplicem.
Qvodcunq; cuiqvam contigiſſe videris,
Puta æqve idem poſſe omnibus contingere:
Namq; una lex humana gubernat omnia.
Amicos optabile qvidem eſt qvam plurimos habere:
Paucos autem habens aliqvis, ſed fidos, fortunatus eſt.
Neq; ad ſperandum ſupra modum facilis eſto,
Neq; viciſſim difficilis; modus omnibus in rebus decorus
O chariſſime, non tibi multa arvi jugera, (eſt:
Non auri talenta relinqvam moriens,
Neq; multas opes. Nam ne mihi qvidem pater:

Qvam

Ἀγαθός περ ὢν αὐτός τε, κ' ἐξ ἀγαθῶν γεγώς.
Αἰδῶ δὲ πολλὴν, εἰ θεὸς βουλήσεται.
Ἐνθήσομαι σοὶ, καὶ πολὺν θεοῦ φόβον,
Καὶ σ' ἐκδιδάξω πρόσφιλοῦς σπουδῆς μέτα.
Οἷς κ' αὐτὸς ὢν παῖς ἐντράφην, μαθήματα,
Γενόμεν' ἐμοὶ μὲν παιδὸς ἐφόδιον βίου,
Κόσμον δὲ σοί γ' ἐσόμενα καὶ τέρψιν μόνον.
Οὐ γὰρ σ' ἀνάγκη, (ξὺν θεῷ δ' εἰρήσεται,)
Βίου πορίζοντ' ἀνδρὶ θητεύσ' οὐδενί,
Λαβόντα παρ' ἐμοῦ μέτρι', ἀλλ' ὀρκιοῦσθ' ὁμῶς.
Σὺ δ' ὦ φίλον γέννημα φιλτάτου πατρὸς,
Τάχιστά μοι γένηθι πρὸς γνῶσιν καλῶν.
Νωθρὸς γὰρ οὐδὲν οὐδὲ δυσμαθὴς ἔφυς,
Δοκεῖς δὲ μᾶλλον εὐμαθής τε, κ' ἀγχίνους.
Ὁρᾷς ἐμὲ, ὡς καὶ νοσῶν ἐκ πολλοῦ γέρων
Καὶ βηχὸς αἰεὶ καὶ κατάῤῥου μεστὸς ὢν,
Οὐ παύομαι νύκτωρ τε καὶ μεθ' ἡμέραν
Νεανίας πρέποντας ἐξαντλῶν πόνους;
Πρωΐ δ' ἐπ' ἠοῖ πρῶτος οἰκέτας καλῶ,
Λύχνου δεόμενος, εἶτα δ' οἴκου, βιβλίοις
Ὡς προσετηκὼς, σπάνιος ἐκφέρω πόδα.
Παράδειγμα τοῦτό σοι γένοιτο, παῖ φίλε,
Τοῦ μὴ ῥαθυμεῖν, ἀλλ' ἐπιστήμης τ' ἐρᾶν,
Καὶ σώματος ἀφειδοῦντα φείδεσθαι χρόνου.
Ταῦτ', ὦ παῖ, ξυνέγραψα, δοκῶν σοι ὀνήσιμ' ἔσεσθαι.
Μείζονα δ' ἐν μείζω δέξεαι ἡλικίῃ.

Qvamvis & bonus eſſet ipſe, & bonis prognatus.
Pudorem autem multum, ſi Deus volet,
Indam tibi, & multum Dei timorem,
Et te edocebo amanter ac ſollicite
Eas, qvibus & ipſe, cùm puer eſſem, innutritus ſum diſciplinas,
Qvæ mihi qvidem fuerunt totius viaticum vitæ,
Tibi autem ornamento tantùm & oblectationi futuræ ſunt.
Non enim cogeris, (cum Deo autem dictum ſit,)
Victu indigens cuiqvam homini ſervire,
Cùm acceperis à me modica qvidem, ſed tamen ſufficientia,
Tu verò, ô amica proles amiciſſimi patris,
Citiſſimè mihi expergiſcere ad cognitionem rerum pulchrarum.
Nullam enim ad rem natus es lentus aut indocilis,
Videris autem potiùs factus ad diſcendum & ingenioſus.
Vides me, ut & edentulus à multo tempore ſenex,
Et tuſſis ſemper & pituitæ plenus cum ſim,
Non deſino & noctu & interdiu
Juvenibus congruentes exhaurire labores:
Manè autem ſub auroram primus famulos voco
Lucernam petens: deinde autem domo, libris
Tanquam agglutinatus, rarus effero pedem.
Exemplum tibi hoc ſit, fili amice,
Ne dedas te ignaviæ, ſed & ames ſcientiam,
Et corpori non parcens parcas tempori.
Hæc, ô fili, conſcripſi, putans tibi utilia fore.
In majori autem ætate majora accipies.

PUBLII SYRI MIMI

AUCTI ET CORRECTI,

EX

CODICE MANUSCRIPTO FRISINGENSI.

Digitized by Google

Ad Lectorem.

PUblii Syri editio hæc non eſt Mureti; tamen cum Mureto hîc eam publicamus, eo conſilio, ut cum elegantiſſimo noſtri ævi ingenio elegantiſſimum illud priſci ævi ingenium habeas conjunctum; P. Syrum, inquam, cujus aliquot mimiambi jam antehac ab aliquibus ſunt editi, ut à Godofredo, ex membranis Cantabrigiæ repertis: quas ipſe conqueritur & depravatiſſimas, & ſententias hinc inde fuiſſe infartas, pleraſq; è Senecâ depromptas. Scaliger in lucem dedit aliquot mimos Syri. Vellem, indicaſſet, quis illi in Syri editione fundus, & quorum exemplarium fidem ſecutus ſit. Suo arbitrio alios mimos mutat, alios omittit. Nec deeſt exemplum, ubi verſum Laberii pro Publiano ponit. Henricus Stephanus quoq; edidit aliquot mimiambos P. Syri, quos non per literas, ut alii fecerunt, ſed per rerum capita digeſſit. Porrò admodùm reverendus, nobilis & eruditiſſimus dominus Antonius Velſerus, *cathedralis Eccleſiæ Friſingenſis Canonicus, in Bibliothecâ Eccleſiæ Friſingenſis membranas manuſcriptas reperit, & ad Marcum fratrem* II. virum Auguſtanum *tranſmiſit; hic ad nos: in quibus mimi P. Syri. Quos ubi cum aliis conferre cœpi, illico deprehendi in Codice Friſingenſi quàm plurimos optimæ notæ, verè Publianos, & perquam eleganter acutos mimiambos, qui in omnibus aliis hactenus deſiderabantur. Quare operæ pretium viſum eſt, hos adjicere, & editionem novam, omnium pleniſſimam adornare. Quanto in pretio hi mimi fuerint apud ſapientes, teſtis ſit Romanus ſapiens, qui eos è theatralibus nugis, inter quas jactabantur, tantâ curâ ſelegit, iiſq; ſapientiæ præcepta exornavit. Probè enim ſcivit intima & ſeveriſſima Ethices præcepta mimorum numeris aptè illigata eſſe; & quantâ hoc factum ſit utilitate, paſſim teſtatur.* Natura, *inquit,* fundamenta dedit ſemenque virtutum: omnes ad omnia iſta nati ſumus. Cùm irritator acceſſit, tunc illa animi bona velut ſoluta excitantur. Non vides quemadmodum theatra conſonent, quoties aliqua dicta ſunt, quæ publicè agnoſcimus, & conſenſu vera eſſe teſtamur?

Deſunt

Deſunt inopiæ multa, avaritiæ omnia.
In nullum avarus bonus eſt, in ſe peſſimus.

Ad hos verſus ille ſordidiſſimus plaudit, & vitiis ſuis fieri convicium gaudet. *Et paulò poſt:* Nam, ut dicebat Cleanthes, qvemadmodum ſpiritus noſter clariorem ſonum reddit, cùm illum tuba per longi canalis anguſtias tractum, patentiore noviſſimè exitu effudit: ſic ſensûs noſtros clariores carminis arcta neceſſitas efficit. Eadem negligentiùs audiuntur, minusqve percutiunt, qvamdiu ſolutâ oratione dicuntur: ubi acceſſere numeri, & egregium ſenſum adſtrinxêre certi pedes, eadem illa ſententia velut lacerto excuſſà torqvetur. De contemptu pecuniæ multa dicuntur, & longiſſimis orationibus hoc præcipitur, ut homines in animo, non in patrimonio putent eſſe divitias; eum eſſe locupletem, qvi paupertati ſuæ aptus eſt, & parvo ſe divitem fecit. Magis tamen feriuntur animi, cùm carmine ejusmodi dicta ſunt.

Is minimo eget mortalis, qui minimum cupit.
Quod vult habet, qui velle, quod ſatis eſt, poteſt:

Cùm hæc atqve ejusmodi audimus, ad confeſſionem veritatis adducimur. Illi enim qvibus nihil ſatis eſt, admirantur, acclamant, odium pecuniæ indicunt. *Hæc Seneca, qui quàm magnificè hic hos quaternos Publianos mimos laudet, vides. Quia vero ille, qui mimos Syri primus collegit, eos ordine literarum digeſſit, eundem nos ordinem ſervamus, ita ut cujuscunq; literæ ſeriem accuratè ſequamur.*

DE PUBLIO SYRO
ELOGIA.
Seneca lib. 1. Epiſt. 8.

QVàm multi Poëtæ dicunt, quæ à Philoſophis aut dicenda aut dicta ſunt. Non attingam Tragicos, aut Togatas noſtras: habent enim hæ quoq; aliquid ſeveritatis, & ſunt inter comœdias & tragœdias mediæ. Quantum diſertiſſimorum verſuum inter mimos jacet? Quàm multa Publii, non ex calceatis, ſed cothurnatis dicenda ſunt? &c.

Idem lib. 1. de tranquill. vitæ cap. 11.

Nunqvam me in bonâ re mali pudebit auctoris. Publius tragicis comicisq; vehementior ingeniis, qvoties mimicas ineptias, & verba ad ſummam caveam ſpectantia reliquit? inter multa alia cothurno, non tantùm ſipario fortiora, & hoc ait:

Cuivis poteſt accidere, qvod cuiqvam poteſt.

Macrobius 2. Saturnal. capite ſeptimo reddens cauſam, quare Cæſar, quem Laberio favorem ante exhibuit, in P. Syrum tranſtulerit.

Sed quia & paulò ante Aurelius Symmachus & ego, nunc Laberii fecimus mentionem; ſi aliqva hujus atqve Publii dicta referemus, videbimur & adhibendi convivio Mimos, vitâſſe laſcivian, & tamen celebritatem, quam quùm aſſunt, illi excitare pollicentur, imitari. Laberium aſperæ libertatis equitem Romanum Cæſar quingentis millibus invitavit; ut prodiret in ſcenam, & ipſe ageret Mimos, quos ſcriptitabat. Sed poteſtas non ſolùm, ſi invitet, ſed etſi ſupplicet, cogit. Unde ſe & Laberius à Cæſare coactum in Prologo teſtatur his verſibus:

Neceſſitas, cujus curſus tranſverſi impetum
Voluerunt multi effugere, pauci potuerunt,
Quo me detruſit pœnè extremis ſenſibus?
Quem nulla ambitio, nulla unquam largitio,
Nullus timor, vis nulla, nulla auctoritas
Movere potuit in juventâ de ſtatu;
Ecce in ſenectâ ut facilè labefecit loco
Viri excellentis mente clemente edita
Submiſſa placidè blandiloquens oratio?
Etenim ipſi dii negare cui nihil potuerunt,
Hominem me denegare quis poſſet pati?
Ego bis tricenis annis actis ſine nota,

Eques

Eques Romanus è Lare egreſſus meo,
Domum revertar Mimus? Nimirùm hoc die
Uno plus vixi, mihi quàm vivendum fuit.
Fortuna immoderata in bono æquè atque in malo,
Si tibi erat libitum literarum laudibus,
Floris cacumen noſtræ famæ frangere.
Cur cùm vigebam membris præviridantibus,
Satisfacere populo, & tali cùm poteram viro,
Non flexibilem me concurvâſti, ut carperes?
Nunc me quò dejicis? quid ad ſcenam affero?
Decorem formæ, an dignitatem corporis?
Animi virtutem, an vocis jucundæ ſonum?
Ut hedera ſerpens vires arboreas necat:
Ita me vetuſtas amplexu annorum enecat.
Sepulchri ſimilis, nil niſi nomen retineo.

In ipſâ quoq; actione, ſubindè ſe, qua poterat, ulciſcebatur, in-ductо habitu Syri; qui velut flagris cæſus, præripientiq; ſe ſi-milis, exclamabat:

Porrò Quirites! libertatem perdimus.

Et paulò poſt adjecit:

Neceſſe eſt multos timeat, quem multi timent.

Quo dicto univerſitas populi ad ſolum Cæſarem oculos & ora convertit, notantes impotentiam ejus hâc dicacitate lapida-tam. Ob hæc in Publium vertit favorem.

Is Publius natione Syrus, cùm puer ad patronum domini eſſet adductus, promeruit eum non minus ſalibus & ingenio quàm formâ. Nam fortè cùm ille ſervum ſuum hydropicum jacen-tem in areâ vidiſſet increpuiſſetq;, quid in ſole faceret? *re-ſpondit,* Aquam calefacit. *Joculari deinde ſuper cœnâ exortâ quæſtione,* quodnam eſſet moleſtum otium? *& aliud alio opinante, ille,* Podagrici pedes, *dixit. Ob hæc & alia manu-miſſus, & majore curâ eruditus, cùm mimos componeret, ingentiq; aſſenſu in Italiæ oppidis agere cœpiſſet, productus Romæ per Cæſaris ludos, omnes qui tunc ſcripta & operas ſuas in ſcenam locaverant, provocavit; ut ſinguli ſecum poſitâ in vicem materiâ pro tempore contenderent. Nec ullo recuſante ſuperavit*

ſuperavit omnes; in quibus & Laberium; unde Cæſar arridens hoc modo pronunciavit;

Favente tibi me victus es Laberi à Syro.

Statimq; Publio palmam, & Laberio annulum aureum cum quingentis ſeſtertiis dedit. Tunc Publius ad Laberium recedentem ait:

Qui cùm contendiſti ſcriptor, hunc ſpectator ſubleva.

Sed & Laberius ſequenti ſtatim commiſſione, Mimo novo interjecit hos verſus:

Non poſſunt primi eſſe omnes omni in tempore,
Summum ad gradum cum claritatis veneris;
Conſiſtes ægrè, & quàm deſcendas, decides.
Cecidi ego, cadet, qui ſequitur, laus eſt publica.

Publii autem ſententiæ feruntur lepidæ & ad communem uſum accommodatiſſimæ. Ex quibus has ferè memini ſingulis verſibus circumſcriptas:

Beneficium dando accepit, qui digno dedit.
Feras, non culpes, quod mutari non poteſt.
Cui plus licet, quàm par eſt, plus vult quàm licet.
Comes facundus in viâ pro vehiculo eſt.
Frugalitas inferta eſt rumoris boni.
Hæredis fletus ſub perſonâ riſus eſt.
Furor fit læſa ſæpius patientia.
Improbè Neptunum accuſat, qui iterum naufragium facit.
Nimium altercando veritas amittitur.
Pars beneficii eſt, quod petitur, ſi citò neges.
Ita amicum habeas, poſſe ut fieri inimicum putes.
Veterem ferendo injuriam, invitas novam.
Nunquam periclum, ſine periclo vincitur.

Hæc apud Macrobium.

Gellius. lib. 17. cap. 14.

Publius Mimos ſcriptitavit; dignusq; habitus eſt, qui ſuppar (al. ſuper.) *Laberio judicaretur. C. autem Cæſarem ita Laberii maledicentia & arrogantia offendebat, ut acceptiores*

ptiores & probatiores ſibi eſſe Publii, quam Laberii Mimos prædicaret. Hujus Publii ſententiæ feruntur pleræq; lepidæ, & ad communem uſum commendatiſſimæ. Ex quibus ſunt iſtæ ſingulis verſibus circumſcriptæ, quas libitum hercle eſt adſcribere:

Malum eſt conſilium, quod mutari non poteſt.
Beneficium dando accepit, qui digno dedit.
Feras non culpes, quod vitari non poteſt.
Cui plus licet, quàm par eſt, plus vult, quàm licet.
Comes facundus in viâ pro vehiculo eſt.
Frugalitas inſerta eſt rumoris boni.
Hæredis fletus ſub perſonâ riſus eſt.
Furor fit læſa ſæpius patientia.
Improbè Neptunum accuſat, qui iterum naufragium facit.
Ita amicum habeas, poſſe ut fieri inimicum putes.
Veterem ferendo injuriam invitas novam.
Nunquam periclum ſine periclo vincitur.
Nimium altercando veritas amittitur.
Pars beneficii eſt, quod petitur, ſi bellè neges.

Hæc apud Gellium.

Seneca lib. 7. controv. 3.

CAſſius Severus, ſummus Publii amator, ajebat, &c. Apud eum (Publium) melius erant dicta, quàm apud quenquam Comicum Tragicumq;, aut Romanum, aut Græcum, &c.

NOTÆ VERSIBUS APPOSITÆ ſic explicantur.

F. denotat manuſcriptum codicem Friſingenſem. Jam ſi cui verſui litera F. ſola apponatur, denotat illum in ſolo Friſingenſi reperiri, abeſſe autem in cæteris omnibus, tam

in editione Godofredi, quàm Heinrici Stephani, & Scaligeri.

G. denotat editionem Godofredi. Jam ſi cui verſui litera G. ſola apponatur, denotat illum in ſolâ editione Godofredi reperiri: abeſſe autem in M. S. Friſingenſi, & in Henrici Stephani & Scaligeri editione.

H. denotat editionem Henrici Stephani. Jam ſi cui verſui litera H. ſola apponatur, denotat illum tantùm in editione Henrici Stephani reperiri, non autem alibi.

S. denotat editionem Joſephi Scaligeri. Jam ſi cui verſui litera S. ſola apponatur, denotat illum tantùm in Scaligeri editione eſſe, non autem alibi.

Binæ ex his literis, denotant illum verſum in binis illis codicibus, quos literæ ſignificant, reperiri; in reliquis non. Ternæ verò literæ denotant verſum in ternis reperiri, ſed deſiderari in eo codice, quem notat litera omiſſa. Ut exempli gratia F. G. denotat verſum in M.S. Friſingenſi, & in Godofredi editione reperiri, deſiderari verò in Henrici Stephani & Scaligeri. Sic F. G. H. denotat verſum reperiri in M. S. Friſingenſi, & in Godofredi & Henrici editione; abeſſe autem in editione Scaligeri. Et ſic de cæteris.

Si nulla litera appoſita ſit verſui, ſignum eſt, illum in omnibus reperiri, tàm in codice M. S. Friſingenſi, quàm in editionibus Godofredi, Henrici Stephani & Scaligeri.

† denotat nec eſſe Mimum Publianum, nec carmen, ſed ſententiam alicundè intruſam.

PUBLII

PUBLII SYRI MIMI SELECTÆ SENTENTIÆ.

G. † A*Duabus cauſis præſtare princeps ſolet, ſi aut ſe vendicat, aut alium.*

S. *A morte ſemper homines tantundem abſumus.*

Ab alio exſpectes, alteri quod feceris.

Ab amante lacrymis redimas iracundiam.

G. † *Aberrare à fortunâ tuâ non potes, obſidet te: quocunque deſcenderis magno apparatu ſequitur.* Senec. 1. clem. 8.

Abſentem lædit, cum ebrio qui litigat.

G. † *Acerrima virtus eſt, quàm ultima neceſſitas excutit.* Senec. ibid. cap. 11.

Ad calamitatem quilibet rumor valet.

Ad pœnitendum properat, citò qui judicat.

Ad triſtem partem ſtrenua eſt ſuſpicio.

S. *Adulter eſt uxoris amator acrior.*

S. *Æs debitorem leve, grave inimicum facit.*

G. † *Agat princeps curam, non tantùm ſalutis, ſed honeſtæ cicatricis.* ibid. cap. 7.

Aleator, quantum in arte eſt, tantò eſt nequior.

Aliena nobis, noſtra plus aliis placent.

Alienum æs homini ingenuo acerba ſervitus.

Alienum eſt omne, quicquid optando evenit.

S. *Alterius damnum gaudium haud facias tuum.*

Amans iratus multa mentitur ſibi.

Amans quid cupiat, ſcit: quid ſapiat, non videt.

Amans quod ſuſpicatur, vigilans ſomniat.

F. *Amans ſicut fax, agitando magis ardeſcit.*

Amare & ſapere vix Deo conceditur.

Amare juveni fructus eſt, crimen ſeni.

F. *Amantis jusjurandum pœnam non habet.*

F. *Amantium ira, amoris integratio eſt.*

Ames parentem, ſi æquus eſt; ſi aliter, feras.

S. *Amicis*

S. *Amicis eò magis dees, quo nihil habes.*
S. *Amicitia pares aut accipit, aut facit.*
S. *Amicitia ſemper prodeſt, amor & nocet.*
Amici vitia niſi feras, facis tua.
G.H. *Amicos res opimæ parant, adverſæ probant.*
F. *Amicum, an hoſtem habeas, aperit calamitas.*
S. *Amicum lædere ne joco quidem licet.*
S. *Amicum perdere eſt damnorum maximum.*
Amor animi arbitrio ſumitur, non ponitur.
Amor extorqueri non pote, elabi pote.
Amori finem tempus, non animus facit.
Amoris vulnus idem, qui ſanat, facit.
Amor miſceri cum timore non poteſt.
Amor otioſæ cauſa ſolicitudinis.
Amor, ut lachryma, ab oculis oritur, in pectus cadit.
Anguſtâ capitur tutior in menſâ cibus.
Animo dolenti nihil oportet credere.
F. *Animo imperabit ſapiens, ſtultus ſerviet.*
F. *Animo virum pudicæ, non oculo eligunt.*
Animus, vereri qui ſcit, ſcit tutò ingredi.
S. *Animus hominis, quicquid ſibi imperat, obtinet.*
Anus, cùm ludit, morti delicias facit.
Apertè mala cùm eſt mulier, tùm temum eſt bona.
G.H.S. *Arcum intenſio frangit, animum remiſſio.*
S. *Ars non ea eſt, quæ ad effectum caſu venit.*
Aſpicere oportet, quod poſſis deperdere.
Aſtutè crines dum celantur, ætas indicatur.
Avaro quid mali optes, niſi ut vivat diu?
Avarum facilè capias, ubi non ſis idem.
S. *Avarum irritat, non ſatiat pecunia.*
Avarus damno potiùs, quàm ſapiens dolet.
Avarus ipſe miſeriæ cauſa eſt ſuæ.
Avarus niſi cùm moritur, nil rectè facit.
S. *Audendo virtus creſcit, tardando timor.*
G.S. *Auferri & illud, quod dari potuit, poteſt.*
F. *Avidum eſſe oportet neminem niſi ſenem.*

Aut

Aut amat, aut odit mulier, nihil eſt tertium.
Auxilia humilia, firma conſenſus facit.

F. *BEnè audire alterum patrimonium eſt.*
Benè cogitata, ſi excidunt, non occidunt.
Benè dormit, qui non ſentit, quàm malè dormiat.
F. *Beneficia donari, aut mali, aut ſtulti putant.*
Beneficia plura recipit, qui ſcit reddere.
Beneficium accipere, libertatem eſt vendere.
Beneficium dando accepit, qui digno dedit.
Beneficium dignis, ubi des, omnes obliges,
G. *Beneficium eſt, eo carere, quod invitus poßideas.*
G.† *Beneficium eſt, ſemper reddere bonitatis verba.*
Beneficium qui dare neſcit, injuſtè petit.
Beneficium, qui dediſſe ſe dicit, petit.
Beneficium ſæpè dare, docere eſt reddere.
F. *Benè perdas gaudium, ubi dolor pariter perit.*
Benè perdit nummos, judici quum dat nocens.
F. *Benè vixit, qui potuit, cùm voluit, mori.*
Benevoli conjunctio animi maxima eſt cognatio
G. *Benevolus animus maxima eſt cognatio.*
Benignus etiam dandi cauſam cogitat.
Bis emori eſt, alterius arbitrio mori.
Bis eſt gratum, quod opus eſt, ſi ultrò ſit datum.
Bis interimitur, qui ſuis armis perit.
Bis peccas, cùm peccanti obſequium accommodas.
Bis vincit, qui ſe vincit in victoriâ.
Blanditiâ, non imperio, fit dulcis Venus.
Bona comparat præſidia miſericordia.
Bona fama in tenebris proprium ſplendorem obtinet.
F. G. *Bona imperante animo fiet pecunia.*
Bona mors eſt homini, vitæ quæ extinguit mala.
Bona nemini hora eſt, ut non alicui ſit mala.
Bona opinio hominum, tutior pecuniâ eſt.
Bona, quæ veniunt, niſi ſuſtineantur, cadunt, ut opprimant.

Bonarum

Bonarum rerum nimia conſvetudo peſſima eſt.
Bona turpitudo eſt, quæ periclum vindicat.
F. *Boni eſt viri, etiam in morte nullum fallere.*
G.H.S. *Bonis nocet, quiſquis pepercerit malis.*
Bonitatis verba imitari, malitia major eſt.
G.H.S. *Bono juſtitiæ proxima eſt ſeveritas.*
Bonorum crimen eſt officioſus miſer.
Bonum ad virum citò moritur iracundia.
Bonum eſt fugienda aſpicere in alieno malo.
G.† *Bonum eſt reddere bona verba, etiam inimicis.*
Bonum quod eſt, ſupprimitur, nequaquam extinguitur.
Bonus animus læſus, multò gravius iraſcitur.
Bonus animus nunquam erranti obſequium accommodat.
G.† *Bonus judex eſt, qui novit diſpenſare, quod dandum eſt, & quatenus.*
Breve amans eſt ipſa memoria iracundiæ.
F. *Brevis ipſa vita, ſed malis fit longior.*

F. *Coeci ſunt oculi, cùm animus alias res agit.*
F. S. *Caret periculo, qui etiam, cùm eſt tutus, cavet.*
Caſta ad virum matrona parendo imperat.
S. *Caſus, quem ſæpè tranſit, aliquando invenit.*
F. *Cave amicum credas, niſi quem probaveris.*
Cavendi nulla eſt dimittenda occaſio.
F. *Cave, quicquid incipias, quod pòſt pœniteat.*
F. *Cicatrix conſcientiæ, pro vulnere eſt.*
Citius venit periclum, cùm contemnitur.
Citò ignominia fit ſuperbi gloria.
Citò improborum læta ad perniciem cadunt.
S. *Civilis belli oblivio defenſio eſt.*
G. †. *Clementia eſt lenitas ſuperioris adverſus inferiorem.* Sen. 2. clement. cap. 3.
G.† *Clementia eſt temperantia animi in poteſtate ulciſcendi.* ibidem.

G.† Cle-

G.† *Clementia in quamcunq; domum venerit, felicem eam tranquillamq; præſtabit.*

F. *Cogas amantem iraſci, amare ſi velis.*

Comes facundus in viâ pro vehiculo eſt. 130.

Conjunctio animi maxima eſt cognatio.

F. G. *Conſcientia amici nullius invenit linguæ preces.*

S. *Conſidera quid dicas, non quid cogites.*

F. *Conſiliis juniorum multi ſe docti explicant.*

Conſilio meliùs vincas, quàm iracundiâ. 135.

Conſueta vitia ferri, non reprehendimus.

G.† *Conſuetudo peccandi multitudinem facit peccantium.* Ex Senec. 1. de clem. cap. 22.

Contemni eſt graviùs quàm ſtultitiâ percuti.

F. *Contra felicem vix Deus vires habet.*

F. *Contra imprudentem ſtultitia eſt nimia ingenuitas* 140

Contumeliam nec facere fortis poteſt, nec ingenuus pati.

Cotidiè damnatur, qui ſemper timet.

Cotidiè eſt deterior poſterior dies.

Crimen relinquit vitæ, qui mortem appetit.

Crudelem Medicum intemperans æger facit. 145.

F. *Crudelem Medicum intemperans facit.*

F. *Crudelis eſt, non fortis, qui infantem necat.*

Crudelis in re adverſâ eſt objurgatio.

F. *Crudelis, lacrymis paſcitur, non frangitur.*

F. *Cui nolis ſæpè iraſci, iraſcaris ſemel.* 150.

F. S. *Cui omnes benedicunt, poſſidet populi bona.*

S. H. *Cui plus licet; quàm par eſt, plus vult quàm licet.*

Cui ſemper dederis, ubi neges, rapere imperes.

Cuivis poteſt accidere, quod cuiquam poteſt.

F. G. H. *Cuivis dolori remedium eſt patientia.* 155.

Cujus mortem expetunt cives, vitam oderunt.

F. *Cùm ames, non ſapias, aut, cùm ſapias, non ames.*

F. *Cùm das avaro præmium, ut noceas, rogas.*

F. *Cùm inimico nemo in gratiam tutè redit.*

Cùm vitia proſunt, peccat, qui rectè facit. 160.

Damnare

Digitized by Google

DAmnare eſt objurgare, quum auxilio eſt opus.
F. Damnat, quæ lingua vocem habet, vim non habet.
Damnum appellandum eſt cum malâ famâ lucrum.
S. Damnum, niſi ex abundantiâ, rarò venit.
G.S. Dari bonum, quod potuit, auferri poteſt.
Didicere flere fœminæ in mendacium.
De inimico ne loquaris malè, ſed cogites.
F. Deliberando diſcitur ſapientia.
F. Deliberando ſæpe perit occaſio.
Deliberandum eſt diu, quod ſtatuendum eſt ſemel.
F. H. Deliberare utilia, mora eſt tutiſſima.
S. Demens eſt, quisquis præſtat errori fidem.
F. Deos reddere credo, cùm felix vocet.
Deſpicere oportet, quod poſſis deperdere.
Deſunt inopiæ multa, avaritiæ omnia.
Deſunt luxuriæ multa, avaritiæ omnia.
Dies, quod donat, timeas; citò raptum venit.
F. Difficile eſt dolori convenire cum ſapientiâ.
G. † Difficilius eſt moderari, ubi dolori debetur ultio, quàm ubi exemplo.
Difficilem habere oportet aurem ad crimina.
Dimiſſum quod neſcitur, non amittitur.
Diſcipulus eſt prioris poſterior dies.
Diſcordiâ ſit charior concordia.
Diu apparandum eſt bellum, ut vincas celeriùs.
Dixeris maledicta, cùm ingratum hominem dixeris.
F. Dolor animi gravior eſt quàm corporis.
Dolor decreſcit, ubi, quò creſcat, non habet.
Ducis in conſilio poſita eſt virtus militum.
F. Dulce etiam fugias, fieri quod amarum poteſt.
Dum vita grata eſt, mortis conditio optima eſt.
F. Duplex fit bonitas, ſimul ut acceſſit celeritas.

EFfugere cupiditatem, regnum eſt vincere.
S. Eget minus mortalis, quò minus cupit.

Eheu

Eheu quàm miſerum eſt, fieri metuendo ſenem.
G.† *Eleemoſyna non tàm accipientibus, quàm dantibus prodeſt.* 195
H.S. *Eodem animo beneficium debetur, quo datur.*
Eripere telum, non dare irato, decet.
G.† *Errat, ſi quis exiſtimat, tutum diu eſſe regem.*
S. *Eſt cupiditati & ipſa tarda celeritas.*
H.S. *Eſt honeſta turpitudo pro bonâ causâ mori.* 200.
S. *Eſt ſocia mortis homini vita ingloria.*
S. *Eſt turba ſemper argumentum peſſimi.*
S. *Eſt vita miſero longa, felici brevis.*
S. *Et calamitas virtutis eſt occaſio.*
Et deeſt & ſuperat miſeris cogitatio. 205.
F. *Etiam bonum ſæpius obeſt aſſueſcere.*
Etiam capillus unus habet umbram ſuam.
Etiam celeritas in deſiderio mora eſt.
Etiam hoſti eſt æquus, qui habet in conſilio fidem.
Etiam innocentes cogit mentiri dolor. 210.
Etiam in peccato rectè præſtatur fides.
Etiam oblivisci, quod ſis, interdum expedit.
Etiam qui faciunt, oderunt injuriam.
S. *Etiam ſanato vulnere cicatrix manet.*
S. *Etiam tyrannus vix precariò imperat.* 215.
S. *Et miſeriarum portus eſt patientia.*
G.† *Evadere poſſunt puſilla mala, & verba dare: ingentibus obviam itur.*
Excelſis multò faciliùs caſus nocet.
G.† *Excuſationem quærere, vitium eſt: omnia ad Deum relinque.*
S. *Exercitur opere nequitia, non incipit.* 220.
F.G.H. *Ex hominum quæſtu facta Fortuna eſt dea.*
Exilium patitur, patriæ qui ſe denegat.
F. *Ex lite multâ gratia fit formoſior.*
G.† *Ex ſævâ animadverſione nulli regi gloria eſt.*
G. *Ex ſpe præmii ſolatium fit laboris.* 225.
F. *Extrema ſemper de antefactis judicant.*

m F.G.H.

F.G.H. *Ex vitio alterius ſapiens emendat ſuum.*
Exulis cui nuſquam domus eſt, ſine ſepulchro eſt mortuus.

S. *Facilitas animi ad partem ſtultitiæ rapit.*
Faciliùs creſcit, quàm inchoatur dignitas.
G.† *Facilius privatis ignoſcitur, pertinaciter ſe judicantibus.*
F.H.S. *Facit gradum Fortuna, quem nemo videt.*
S. *Factum tacendo, crimen facias acrius.*
Falſum maledictum, malevolum mendacium eſt.
Fatetur facinus is, qui judicium fugit.
F. *Felicitas nutrix eſt iracundiæ.*
Felix improbitas, optimorum eſt calamitas.
F.H.S. *Fer difficilia, ut & facilia perferas.*
Feras, non culpes, quod vitari non poteſt.
Feras quod lædit, ut & quod prodeſt feras.
G.H.S. *Ficta citò ad naturam reciderint ſuam.*
Fidem nemo perdit, niſi qui non habet.
F. *Fidem nemo unquam perdit, niſi qui non habet.*
Fidem qui perdit, perdere ultra nil poteſt.
Fidem qui perdit, quo ſe ſervat in reliquum?
Fides ut anima, unde abiit, eò nunquam redit.
Fœminarum curam genere, deſperare eſt otium.
Formoſa facies muta commendatio eſt.
Fortuna nulli plusquàm conſilium valet.
S. *Fortuna jus in hominis mores non habet.*
S. *Fortuna magna magna domino eſt ſervitus.*
Fortunam citiùs reperias, quàm retineas.
Fortuna nimium quem fovet ſtultum facit.
Fortuna obeſſe nulli contenta eſt ſemel.
G. *Fortuna, quam nemo invidet, gratum facit.*
S. *Fortuna quo ſe, eodem & inclinat favor.*
Fortuna quum blanditur, captatum venit.
Fortuna vitrea eſt, tum, quum ſplendet, frangitur.
Fortuna unde aliquid fregit, caſſum eſt.

Fortuna

Digitized by Google

Fortuna uſu dat multa, mancipio nihil.
Fraus eſt accipere, quod non poſſis reddere.
G.S. Frequens vindicta paucorum, odium reprimit. Sen. 1. clem. 8.
F. Fragilitas rumoris bona miſeria eſt.
H.S. Frugalitas inſerta eſt rumoris boni.
F.G.H. Fruſtra, cùm ad ſenectam ventum eſt, recipis adoleſcentiam.
Fruſtrà rogatur, qui miſereri non poteſt.
F.G.H. Fulmen eſt, ubi cum poteſtate habitat iracundia.
Furor fit læſa ſæpius patientia.
Futura pugnant, ne ſe ſuperari ſinant.

S. GEminat peccatum, quem delicti non pudet.
G.† Gradus à magnis ad majora fit. Sen. 1. clem. 1.
Grave crimen, etiam levitur cùm eſt dictum, nocet.
G.H.S. Grave eſt malum omne, quod ſub aſpectu latet.
S. Grave judicium eſt, quod præjudicium non habet.
Grave præjudicium eſt, quod judicium non habet.
Gravis animi pœna eſt, quem facti pœnitet.
Gravis animus dubiam non habet ſententiam.
Gravior inimicus, qui latet ſub pectore.
S. Graviora quædam ſunt remedia periculis.
Graviſſima eſt probi hominis iracundia.
Graviſſimum eſt imperium conſuetudinis.
F. Gravius malum omne, quod ſub aſpectu latet.
Gravius nocet, quodcunq; inexpertum accidit.

HAbent locum maledicti crebræ nuptiæ.
Habet in adverſis conſilia, qui in ſecundis commodat.
Habet ſuum venenum blanda oratio.
G.† Hæc clementia principem decet, ut quocunq; venerit, manſuetiora omnia faciat.
F.† Hæc conſcientia animi gravior eſt ſervitute.
Hæredem ferre utilius eſt, quàm quærere.

Hæredis fletus ſub perſonâ riſus eſt. 290.

G.† *Haud minùs turpia ſunt principi multa ſupplicia, quam medico multa funera.*

F.G.H. *Heu dolor quàm miſer eſt, qui in tormento vocem non habet.*

Heu quàm difficilis gloriæ cuſtodia eſt.

G.S. *Heu quàm miſerum eſt, ab eo lædi, de quo non poſſis queri!*

F.G. *Heu quàm miſerum eſt diſcere ſervire, ubi ſis doctus dominari!* 295.

F.G.H. *Heu quàm multa pœnitenda incurrunt vivendo diu!*

Heu quàm eſt timendus, qui mori tutum putat.

F. *Hominem etiam frugi flectit ſæpe occaſio.*

Hominem experiri multa paupertas jubet.

F. *Homini conſilium tunc deeſt, quum multa invenit.* 300.

Homo extra corpus eſt ſuum, quum iraſcitur.

Homo ne ſit ſine dolore, fortunam invenit.

Homo qui in homine calamitoſo eſt miſericors, meminit ſui.

Homo ſemper in ſeſe aliud fert, in alterum aliud cogitat.

Homo toties moritur, quoties amittit ſuos. 305.

Homo vitæ commodatus, non donatus eſt.

S. *Honeſta lex eſt temporis neceſſitas.*

F.G. *Honeſta turpitudo eſt, pro bonâ causâ mori.*

F. *Honeſtè parcas improbo, ut non careas probo.*

Honeſtè ſervit, qui ſuccumbit tempori. 310.

G.† *Honeſtius eſt, cùm judicaveris amare, quàm cùm amaveris judicare.*

Honeſtus rumor alterum eſt patrimonium.

F. *Honos honeſtum decorat, inhoneſtum notat.*

F. *Humanitatis optima eſt certatio.*

F. *JAcet omnis virtus, fama niſi lata pateat.* 315.

F. *Ibi ſemper eſt victoria, ubi concordia eſt.*

F. *Ibi pote valere populus, ubi leges valent.*

F. *Ictum*

F. *Ictum tacentem crimen facias acrius.*
G.H.S. *Id agas, tuo te merito ne quis oderit.*
F. *Ignis etiam ſuum calorem in ferro tenet.*
Ignoſcere hominum eſt, niſi pudet, cui ignoſcitur.
S. *Ignoſcito ſæpe alteri, nunquam tibi.*
Illo nocens ſe damnat, quo peccat die.
G.† *Imago animi ſermo, eſt qualis eſt vir, talis oratio.*
G.† *Imbecillos oculos eſſe, qui ad alienam lippitudinem ſuffunduntur.* Sen. 2 de clem. c. 7.
S. *Improbè Neptunum accuſat, qui iterum naufragium facit.*
F. *Imprudens peccavit, quem facti pœnitet.*
Impunè in eum pecces, qui peccat rarior.
In amore ſemper mendax iracundia eſt.
F. *In amore forma plus valet, quàm auctoritas.*
F. *In amore ſemper cauſa damni quæritur.*
In calamitoſo riſus etiam injuria eſt.
F. *Incertus animus remedium eſt ſapientiæ.*
F. *Inertia tum judicatur, cùm fugitur labor.*
F. *Inertia eſt laboris excuſatio.*
G.† *Infelici felicitas eſt innocentia; nequitia ipſa pœna ſui eſt.*
G. *In felicitate ſe erigere, eſt felicitatem ſubmittere.*
Inferior horret, quicquid peccat ſuperior.
Ingenuitas non recipit contumeliam.
Ingenuitatem lædas, quùm indignum roges.
F. *Ingenuus animus non fert vocis verbera.*
F. *Ingrata ſunt beneficia, quibus comes eſt metus.*
Ingratus unus omnibus miſeris nocet.
G.† *Inhoneſta res eſt, ſuos vincere: ſatis eſt, potuiſſe punire.*
F. *Inimici ad animum nullæ conveniunt preces.*
F. *Inimico extincto, exitium lachrymæ non habent.*
Inimicum, quamvis humilem, docti eſt metuere.
Inimicum ulciſci vitam accipere eſt alteram.
In judicando criminoſa eſt celeritas.

F. *Injuriam aures, quàm oculi, faciliùs ferunt.* 350.
F. *Injuriam faciliùs facias, quàm feras.*
F. *Injuriam ipſe facias, ubi non vindices.*
F. *Injuriarum remedium eſt oblivio.*
In malis ſperare benè, niſi innocens, nemo ſolet.
F. *In miſerâ vitâ etiam contumelia eſt.* 355.
F. *In miſero facilè fit potens injuria.*
In nullum avarus bonus eſt, in ſe peſſimus.
Inopiæ parva deſunt, avaritiæ omnia.
Inopi beneficium bis dat, qui dat celeriter.
In rebus dubiis plurimi eſt audacia. 360.
S. *Inſanus omnis furere credit cæteros.*
Inſtructa inopia eſt in divitiis cupiditas.
S. *Intellige ecquæ ſint, ut & benè agas, bona.*
F. *Interdum habet ſtultitiæ partem felicitas.*
F. *In turpi re peccare, bis delinquere eſt.* 365.
F. *In Venerem ſemper certat dolor & gaudium.*
F. *In Venere ſemper dulcis eſt dementia.*
Invidia id quod videt loquitur, non quod ſubeſt.
Invidiam ferre aut fortis aut felix poteſt.
F. *Invidia tacita citius inimicâ iraſcitur.* 370.
Invidia tacitè, ſed inimicè iraſcitur.
Invitat culpam, qui peccatum præterit.
S. *In vitia miſeri nulla contumelia eſt.*
Invitum cùm retineas, exire incitas.
Ipſæ amicos res opimæ pariunt, adverſæ probant. 375.
Iracundiam qui vincit, hoſtem ſuperat maximum.
Iratum breviter vites, inimicum diu.
F. *Iratus cùm ad ſe redit, ſibi tum iraſcitur.*
Iratus etiam facinus conſilium putat.
F. *Iratus nil non criminis loquitur loco.* 380.
Irritare eſt calamitatem, cùm te felicem vocas.
F, S. *Is minimo eget mortalis, qui minimum cupit.*
Ita crede amico, ne ſit inimico locus.
Ita amicum habeas, poſſe ut fieri hunc inimicum putes.

F. Iter

F. *Iter eſt, quacunq; dat prior veſtigium.*
F. *Jucunda macula eſt ex inimici ſanguine.*
Jucundum nihil eſt, niſi quod reficit varietas.
Judex damnatur, cùm nocens abſolvitur.
G. *Jus omnem ſupra injuriam poſitum ſcias.*

Læſo doloris remedium, inimici dolor.
F. *Lapſus ſemel, fit culpa, ſi iterum cecideris.*
Laſcivia & laus nunquam habent concordiam.
G.† *Laſſa crudelitas, non eſt vocanda clementia.*
F. *Latè lucere ignis, ut nihil urat, poteſt.*
Laus nova niſi oritur, etiam vetus amittitur.
Legem nocens veretur, fortunam innocens.
F. *Legem ſolet oblivіſci iracundia.*
Levis eſt Fortuna; citò repoſcit, quod dedit.
F. *Lex videt iratum, iratus legem non videt.*
Lex univerſa eſt, quæ jubet naſci & mori.
Libido cunctos etiam ſub vultu damnat.
Libido non judicium eſt quod levitas ſapit.
F. *Licentiam des linguæ, cùm verum petas.*
F. *Locis remotis qui latet, lex eſt ſibi.*
Loco ignominiæ eſt apud indignum dignitas.
F. *Longum eſt quod flagitat cupiditas.*
Lucrum ſine damno alterius fieri non poteſt.
Luxuriæ deſunt multa, avaritiæ omnia.

Magis hæres fidus naſcitur, quàm ſcribitur.
F. *Magis valet qui neſcit quid valet calamitas.*
G.† *Magnam fortunam magnus animus decet.*
S. *Magnanimo injuriæ remedium oblivio eſt.*
G.† *Magni animi eſt proprium, eſſe tranquillum, injurias atq; offenſiones ſemper deſpicere.*
G.H.S. *Magno cum periclo cuſtoditur, quod multis placet.*
F. *Magnum crimen ſecum adfert indignatio.*
Mala cauſa eſt, quæ requirit miſericordiam.
Mala natura nunquam doctore indigent.

Mala eſt medicina, ubi aliqvid naturæ perit.
Mala eſt voluptas alienis adſveſcere.
F. *Mala mors neceſſitatis contumelia eſt.*
F. *Malam rem cùm velis, honeſtatem improbes.*
Maledictum interpretando facias acrius.
Malè facere qvi vult, nuſqvam non cauſam invenit.
Malè geritur, qvicqvid geritur Fortunæ fide.
Malè imperando ſummum imperium amittitur.
Malè ſecum agit æger, medicum qvi hæredem facit.
F. *Malè vincit is, qvem pœnitet victoriæ.*
S. *Malè vivet, qviſqvis neſciet mori benè.*
Malè vivunt, qvi ſe ſemper victuros putant.
F. *Malevolus animus abditos dentes habet.*
Malevolus ſemper ſuâ naturâ veſcitur.
Malignos fieri maximè ingrati docent.
G. †. *Malis diſplicere, laudari eſt.*
F. *Malitia unius citò fit maledictum omnium.*
F. *Malitia, ut pejor veniat, ſe ſimulat bonam.*
Malo in conſilio fœminæ vincunt viros.
F. *Malo ètiam parcas, ſi unà eſt periturus bonus.*
G. † *Malo veris offendere, quàm placere adulando.* Sen. 2. clem. c. 2.
S. *Malum conſilium conſultori peſſimum eſt.*
F. S. *Malum eſt conſilium, quod mutari non poteſt.*
F. *Malus animus in ſecreto pejus cogitat.*
F. *Malus bonum ad ſe nunquam conſilium refert.*
Malus bonum ubi ſe ſimulat, tunc eſt peſſimus.
Malus eſt vocandus, qui ſuâ eſt cauſâ bonus.
F. *Malus etiam ſi obeſſe non poteſt, tamen cogitat.*
F. *Malus quicunq; in pœnâ eſt, præſidium eſt bonis.*
F. *Manifeſta cauſa ſecum habet ſententiam.*
F. *Manſueta tutiora ſunt, ſed ſerviunt.*
F. *Medicina calamitatis eſt æqvanimitas.*
F. *Meretrix inſtrumentum eſt contumeliæ.*
F. *Metuendum ſemper eſſe ſcias, quem tutum velis.*
F. *Metum reſpicere non ſolet, quicquid juvat.*

F. *Metus*

Digitized by Google

F. *Metus improbos compeſcit, non clementia.*
Metus quum venit, rarum habet ſomnus locum.
F. *Minimum eripit Fortuna, cùm minimum dedit.*
Minus decipitur, cui negatur celeriter. 455
Minus eſt, quam ſervus, dominus, qui ſervos timet.
F. *Minùs ſæpe pecces, ſi ſcias, quid neſcias.*
G. † *Miſera eſt ægritudo animi ob alienarum ſpeciem miſeriarum.*
F. *Miſera eſt voluptas, ubi periculi memoria eſt.*
F. *Miſer dici bonus vir, eſſe non poteſt.* 460.
Miſeriam neſcire, ſine periclo eſt vivere.
G. † *Miſericordia eſt vicina miſeriæ: habet enim aliquid, trahitq; ex eâ.* Sen. 2. clem. 6.
G. † *Miſericordia non cauſam, ſed fortunam ſpectat.*
F. *Miſericors civis patriæ eſt conſolatio.*
F. *Miſerrima eſt fortuna, quæ inimicos latet.* 465
G.H.S. *Miſerrima eſt fortuna, quæ inimico caret.*
F. *Miſerrimum eſt alterius arbitrio vivere.*
Miſerum eſt, tacere cogi, quod cupias loqui.
G. *Monſtro ſimilis eſt avaritia unica.*
F. *Mora cogitationis diligentia eſt.* 470.
Mora omnis odio eſt, ſed facit ſapientiam.
G. † *Morbum eſſe ſcias, non hilaritatem, ſemper arridere arridentibus, & ad omnium æſtimationem ipſum quoq; os diducere.*
Mori eſt felicis antequam mortem invocet.
Mori neceſſe eſt, ſed non quoties volueris.
F. *Mors infanti felix, juveni acerba, nimis ſera ſeni.* 475.
S. *Mortem timere, crudelius eſt quàm mori.*
F. *Mortem ubi contemnas, omnes viceris metus.*
Mortuo qui mittit munus, nil dat illi, adimit ſibi.
G. † *Muliebre eſt furere in irâ.*
F. *Muliebris lachryma condimentum eſt malitiæ.* 480.
Mulier cùm ſola cogitat, malè cogitat.
Mulier quæ multis nubit, multis non placet.
F. *Multa ignoſcendo fit potens potentior.*
Multis minatur, qui uni facit injuriam. F. multis

F. *Multis placere quæ cupit, culpam cupit* 485
F. *Multorum calamitate vir moritur bonus.*
F. *Multa ante tempus, quàm virum invenias bonum.*
F.G.H. *Multos timere debet, quem multi timent.*
F. *Muneribus, non lachrymis meretrix eſt miſericors.*
Mutat ſe bonitas, irritata injuriâ. 490

F.G. † *Nam etſi nullos inimicos tibi facit injuria; nonnullos tamen facit invidia.*
F. *Naturam abſcondit improbus, cùm rectè facit.*
F. *Neceſſe eſt maximorum minima eſſe vitia.*
S. *Neceſſe eſt multos timeat, quem multi timent.*
F. *Neceſſitas ab homine, quæ vult, impetrat.* 495
F. *Neceſſitas dat legem, non ipſa accipit.*
F. *Neceſſitas egentem mendacem facit.*
F. *Neceſſitas quàm pertinax regnum tenet!*
F. *Neceßitas quod celat, fruſtrà quæritur.*
F. *Neceſſitas quod poſcit, ni dederis, eripit.* 500
F. *Neceſſitatem ferre, non flere addecet.*
F. *Neceſſitati quodlibet telum utile eſt.*
F. *Neceſſitati ſapiens nihil unquam negat.*
S. *Neceſſitatis eſt remedium parcitas.*
F. *Nec mortem effugere quiſquam, nec amorem poteſt.* 505
F. *Nec vita nec fortuna perpetua eſt hominibus.*
Negandi cauſa avaro nunquam deficit.
F. *Negandi cauſa avarum nunquam facit.*
S. *Negata eſt magnis ſceleribus ſemper fides.*
F.S. *Negat ſibi ipſe, qui, quod difficile eſt, petit.* 510
F.G. † *Neminem citò accuſaveris, neminem cito laudaveris.*
F. *Nemo immaturè moritur, qui moritur miſer.*
F. *Nemo timendo ad ſummum pervenit locum.*
G. † *Nemo poteſt perſonam diu ferre fictam: ficta citò in naturam ſuam recidunt.*
F.G. † *Nequitia ipſa pœna ſui eſt. Nam mala conſcientia ſæpe tuta eſt, ſecura nunquam.* 515
Neſcias, quid optes, aut quid fugias: ita ludit dies.

F. *Neſcio,*

Digitized by Google

F. *Neſcio, quid cogitat, cùm bonum imitatur malus.*
F. G.† *Nihil negabis, quod petiturus eris.*
G. F. † *Nihil petas, quod negaturus es.*
F. G.† *Nihil prodeſt didiciſſe benefacere, ſi ceſſes.*
F. *Ni gradus ſerVetur, nulli tutus eſt ſummus locus.*
Nil agere, ſemper infelici eſt optimum.
F. *Nil aliud ſcit neceſſitas, quàm Vincere.*
S. *Nil eripit Fortuna, niſi quod & dedit.*
F. *Nil eſt miſerius, quàm ubi pudet, quod feceris.*
F. G.† *Nil intereſt, quo animo facias, quod feciſſe Vitioſum eſt.*
Nam facta cernuntur, animus non Videtur.
F. *Nil magis amat cupiditas, quàm quod non licet.*
F. G.† *Nil magnum eſt in rebus humanis, niſi animus magna deſpiciens.*
F. *Nil non acerbum prius quàm maturum ſiet.*
Nil non aut lenit, aut domat diuturnitas.
Nil peccent oculi, ſi oculis animus imperet.
S. *Nil poſſe quenquam, mortuum hoc eſt Vivere.*
Nil proprium dicas, quod mutari poteſt.
F. *Nil tempora ducas pro ſalutis remedio.*
S. *Nil turpius, quàm Vivere incipiens ſenex.*
F. *Nimia concedendo interdum fit ſtultitia.*
Nimium altercando Veritas amittitur.
F. *Nimium eſt in morte boni, cùm nil ſiet mali.*
F. *Niſi per te ſapias, fruſtra ſapientem audias.*
F. *Niſi qui ſcit facere, inſidias neſcit metuere.*
F. *Niſi Vindices delicta, improbitatem adjuVes.*
G.† *Nobilis profeſſio ſapientia eſt, quæ diſtributa ſuſcipit incrementum, aVarum dedignata poſſeſſorem; citò niſi publicetur, elabitur.*
F. *Nocens precatur, innocens iraſcitur.*
F. *Nocentem qui defendit, crimen ſibi parit.*
F. *Nocere caſus non ſolet conſtantiæ.*
F. *Nocere poſſe & nolle, laus ampliſſima eſt.*
F. *Noli contemnere ea, quæ ſummos ſubleVant.*
G.† *Non alia facies eſt quieti moderatiq; imperii, quàm ſereni cæli & nitentis.*

F. G.†

F.G.† *Non aliter vivas in ſolitudine, aliter in foro.*

F.G.† *Non aſpicias, quàm plenas quiſq; manus Deo, ſed quàm puras admoveat. Non enim aliter, niſi optimus animus, pulcherrimus Dei cultus eſt.* 550.

Non citò ruinâ perit is, qui rimam timet.

F. *Non corrigit, ſed lædit, qui invitum regit.*

F.G.† *Nondum felix es, ſi nondum te turba deridet.*

S. *Non eſt bonitas, eſſe meliorem peſſimo.*

F.G.† *Non eſt puſilla domus, quæ multos recipit amicos.* 555.

S. *Non eſt puſillum, ſi quid maximo eſt minus.*

F. *Non eſt turpis cicatrix, quam virtus parit.*

G. *Non eſt tuum, Fortuna quod fecit tuum.*

F. *Non facilè de innocente crimen fingitur.*

F. *Non facilè ſolus ſerves, quod multis placet.* 560.

G.† *Non multum ſupra eum eminet quis cui ſe iraſcendo exæquat.* Sen. 1. clem. c. 5.

F. *Non novit virtus calamitati cedere.*

F. *Non pote non ſapere, qui ſe ſtultum intelligit.*

F.G. *Non quam multis placeas, ſed qualibus, ſtude.*

F. *Non ſemper aurem facilem habet facilitas.* 565.

F. *Non vincitur, ſed vincit qui cedit ſuis.*

Nulla tam bona eſt fortuna, de quâ nil poſſis queri.

F. *Nulla hominum major pœna eſt, quàm infelicitas.*

F. *Nulli faciliùs, quàm malo invenies parem.*

S. *Nulli imponas, quòd ipſe non poſſis pati.* 570.

F. *Nullo in loco malè audit miſericordia.*

G.† *Nullam ex omnibus clementia magis, quàm regem aut prælatum decet.*

F. *Nullum locum eſſe ſine teſte putaveris.*

G.† *Nullum moroſius eſt animal, majoriq; arte tractandum, quàm homo: & nulli magis parcendum quàm homini.* Sen. 1. clem. c. 17.

S. *Nullum ſine auctoramento eſt magnum malum.* 575.

Nullus tantus quæſtus, quàm, quod habes, parcere.

F. *Nunquam faciliùs culpa, quàm in turbâ latet.*

G.† *Nunquam liquidum ſincerumq; ex turbido venit.*

F. *Nun-*

F. *Nunquam non miſer eſt, qui quod timeat, cogitat.*
Nunquam periclum ſine periclo vincitur. 580.
S. *Nunquam ſatis eſt, quod improbæ ſpei datur.*
S. *Nunquam ſecura eſt prava conſcientia.*
F. *Nunquam ubi diu fuit ignis, defuit vapor.*
Nuſquam melius morimur homines, quàm ubi libenter viximus.

F. *Objurgari in calamitate gravius eſt, quàm calamitas.* 585.
F.G.† *Objurgationi ſemper blanditiæ aliquid àdmiſce.*
F. *Obſequium nuptæ citò fit odium pellicis.*
F. *Occaſio ægrè offertur, facilè amittitur.*
F. *Occaſio receptus difficiles habet.*
F. *Occidi pulchrum, ubi ignominioſè ſervias.* 590.
F.G.† *Odia multorum ſub vultu, multorum ſub oſculo latent.*
F.G. *Odio oportet ut bonum peccandi, non metu facias.*
F. *O Dulce tormentum, æquo ubi reprimitur gaudium.*
F. *Officium benevoli animi finem non habet.*
F.† *Omitte excuſationem: nemo peccat invitus.* 595.
Omne dixeris maledictum, quum ingratum hominem dixeris.
F.G.† *Omne peccatum actio eſt. Omnis autem actio, voluntaria, tam honeſta, quàm turpis. Omne ergo peccatum voluntarium eſt.*
F. *Omnes æquo animo parent, ubi digni imperant.*
F. *Omnes cum peccant occultè, pacantur citiùs.*
F.G.† *Omnes enim vitam differentes, mors incerta prævenit.*
G. *Omne vitium habet patrocinium ſuum.* (600.
F.† *Omnia tamen panduntur, cùm non dico, ſi cecideris, ſed ſi titubaveris.*
G.† *Omni rei moderatio eſt adhibenda, quæ ſanabilia ingenia diſtinguere à deploratis ſciat.*
F.G.† *Omnis affectus habet, ut in hoc, quod ipſe inſanit, cæteros furere putet.*
F.G. *Omnis dies velut ultimus ordinandus eſt.* 605.
F.G.† *Omnis doctor in vitæ ratione peccans, turpior eſt, ob hoc, quòd in officio, cujus magiſter eſſe vult, labitur.*

F. *Omnis voluptas, quemcunq; arriſit, nocet.*

F.G.† { *Opinentur de te homines malè ſed mali :*
Omnibus enim diſplicerē malis, laudabile eſt.

F. *O peſſimum periculum, quod opertum latet.* 610.

F. *Optimè poſitum eſt beneficium, ubi meminit, qui accipit.*

F.G.† *Optimum eſt majorum veſtigia ſequi, ſi rectè præceſſerint.*

F.G.† *Optimum eſt ſemper ignoſcere, tanquam ipſe cotidie pecces.*

F.G.† *Oratorem te puta, ſi tibi, quod oportet, perſuaſeris.*

F. *O tacitum tormentum animi conſcientia!* 615.

O Vita miſero longa, felici brevis!

F.G.† P*Acem cum hominibus habebis, bellum cum vitiis.*

F. *Paratæ lacrymæ inſidias, non fletum indicant.*

G.† *Parcendum eſt improbandis civibus, non aliter quàm membris languentibus.*

F. *Parens iratus, in ſe eſt crudeliſſimus.* 620.

S. *Parere ſcire, par imperio gloria eſt.*

F.H.S. *Pars beneficii eſt, quod petitur, ſi bellè neges.*

F. *Patiendo multa veniunt, quæ nequeas pati.*

F. *Patiens & fortis ſeipſum felicem facit.*

F. *Patientia, animi occultas divitias habet.* 625.

G. *Patria eſt, ubi bene vixeris.*

F. *Paucorum eſt intelligere, quid deceat deos.*

F. *Paucorum improbitas, univerſis calamitas.*

F.G.† *Peccandi duo ſunt genera: aliud ex propoſito, aliud ex negligentiâ vel fragilitate.*

G.† *Peccandi verecundiam facit ipſa clementia regentis.* Sen. 1. de clem. c. 22. 630.

F. *Peccare pauci nolunt, nulli neſciunt.*

F. *Peccatum amici veluti tuum rectè putes.*

F. *Peccatum extenuat, qui celeriter corrigit.*

F.G.† *Pecunia imperare oportet, non ſervire.*

F. *Pecunia eſt regina rerum omnium.* 635

F.G.† *Pecunia non ſatiat avarum, ſed irritat.*

F.G.

F.G. *Pecuniâ ſi uti ſcias, ancilla eſt: ſi neſcis, domina.*
F. *Pejora multa cogitat mutus dolor.*
F.G.† *Pejora ſunt tecta odia, quàm aperta:*
Propterea te loquax inimicus minus, quàm taciturnus offendit. 640.
G. *Beneficia in vulgus cum largiri inſtitueris,*
Perdenda ſunt multa ut ſemel ponas bene.
F. *Perdendi finem nemo, niſi egeſtas, facit.*
F. *Perdidiſſe mallem, quàm accipere turpiter.*
F. *Perdit, non donat, qui dat, niſi eſt memoria.* 645.
F. *Perenne conjugium, animus, non corpus, facit.*
F. *Pereundi ſcire tempus, aſſiduè eſt mori.*
F. *Perfacilè felix, quod vota imperant, facit.*
F. *Perfugere ad inferiorem, ſeipſum eſt tradere.*
F. *Pericula, qui audet, antè vincit, quàm accipit.* 650
F. *Pericula timidus, etiam quæ non ſunt, videt.*
F. S. *Perpetuò vincit, qui utitur clementia.*
F. *Per quæ ſis tutus, illa ſemper cogites.*
G.† *Peſtifera vis, valere ad nocendum.* Sen. 1. clem. 3.
F.G.† *Plerique cum ſtultis maledicunt, ipſi ſibi convicium faciunt:* 655.
Perturpe eſt enim, quod objicitur, in objiciente cognoſci.
G.† *Plerique famam, pauci conſcientiam verentur.*
F.G.† *Plerique metu peccare ceſſant, non innocentiâ:*
Profectò tales timidi, non innocentes dicendi.
F. *Plures tegit fortuna, quàm tutos facit.* 660.
F. *Plus eſt quam pœna, injuriæ ſuccumbere.*
F. *Plus eſt quàm pœna, ſine re miſerum vivere.*
F. *Pœna ad malum ſerpens, cùm properat, venit.*
F. *Pœna levatur, ubi laxatur dolor.*
F. *Pœnam moratur improbus, non præterit.* 665.
F. *Populi eſt mancipium, quiſquis patriæ eſt utilis.*
F. *Poſt calamitatem memoria alia eſt calamitas.*
F. *Potens miſericors, publica eſt felicitas.*
F. *Potentia in adverſis nunquam felicitas.*

F. Potenti

F. *Potenti irаſci, ſibi periculum eſt quærere.* 670.

F.G.† *Poteſt non eſſe honeſtum, quod non eſt liberum.*

F. *Præſens eſt ſemper, qui abſens ulciſcitur.*

F.G.† *Præſtabis parentibus pietatem, cognatis dilectionem:*
Præſtabis amicis fidem, omnibus æquitatem.

F.G.† *Principium diſcordiæ eſt, aliquid ex communi proprium, facere.* 675.

G.† *Principum ſævitia bellum eſt.*

F.G.† *Prius, quàm promittas, deliberes; ut, cum promiſeris, facias.*

F.G.† *Prius ſi negaveris, feciſſe poſtea fallere eſt.*

F. *Proba & bona fama, maxima eſt hereditas.*

F. *Probe delicta, cùm legas, deteras.* 680.

F. *Probè beneficium, qui dat, ex parte accipit.*

F. *Probus libertus, ſine naturâ eſt filius.*

F. *Prodeſſe qui vult, nec poteſt, æquè eſt miſer.*

F. *Pro dominis peccare, etiam virtutis loco eſt.*

F. *Pro medicinâ dolor eſt, qui dolorem necat.* 685.

G. *Propè eſt, ut libenter damnet, qui citò.*

G. *Propè eſt, ut non æquè damnet, qui nimis.*

F. *Properare in judicando eſt crimen quærere.*

F.G.† *Propter cauſam multa amico dabis: multa cauſa etiam contra amicum.*
Pro eo religioſior eris, quo melior. 690.

F. *Proſpicere oportet in pace, quid bellum juvet.*

F.G.† *Proximum ad innocentiam locum tenet verecunda confeſſio.*

F. *Prudenti ſtultus etiam ſermonis jocus eſt.*

F. *Pudor dimiſſus nunquam redit in gratiam.*

F. *Pudor doceri non poteſt, naſci poteſt.* 695.

F. *Pudorem alienum, qui eripit, perdit ſuum.*

F. *Pudorem habere ſervitus quodammodo eſt.*

F. *Pudor quem non flectit, non frangit timor.*

F.G.† *Pulcherrimum eſt omnia præſtare nihil exigentem.*

S. *Pupillus eſt avarus ætatis brevis.* 700.

S. *Puras Deus, non plenas aſpicit manus.*

F.G.† Pu-

F. G. *Putandus eſt rectè fortior, qui cupiditates quàm qui hoſtes ſubjicit.*

F.G. † *QVæ ſunt maximæ divitiæ? non deſiderare divitias.*

F. *Quæ vult videri bella, nimium ſibi negat.*

F. *Quàm felix vita, quæ ſine negotiis tranſigit!*

F. G. † { *Quàm iniquum eſt nocuiſſe, quia oderis lædere!*
Quàntò iniquius eſt odiſſe, quia læſeris.

F. G. { *Quam magnarum virium eſt negligere lædentem!*
Qui enim vindicat, ſentit.

F. *Quam magnum eſt, non laudari, & eſſe laudabilem!*

F. *Quàm malus eſt, culpam qui ſuam alterius facit!*

F. *Quàm miſer eſt, cujus ingrata miſericordia eſt!*

F. *Quàm miſer eſt, qui excuſare ſibi ſe non poteſt.*

F. *Quàm miſerum auxilium eſt, ubi nocet, quod ſuſtinet!*

G. *Quàm miſerū eſt ab illo lædi, de quo non poſſis queri!*

F. *Quàm miſerum eſt, benè quod feceris, factum queri!*

F. *Quàm miſerum eſt cogi opprimere, quem ſalvum velis!*

F. *Quàm miſerum eſt, cùm ſe renovat conſumptum malum!*

F. *Quàm miſerum eſt id, quod pauci habent, amittere!*

F. *Quàm miſerum eſt mortem cupere, non poſſe emori!*

F. *Quàm miſerum officium, quod ſucceſſum non habet!*

F. *Quàm miſerum eſt, ubi conſilium caſu vincitur!*

F. *Quàm miſerum eſt, ubi te capiant, qui defenderint!*

S. *Quàm pœnitenda incurrunt vivendo diu!*

S. *Quàm ſæpè veniam, qui negaverat, petit!*

F. *Quamvis acerbus, qui monet, nulli nocet.*

F. G. { *Quamvis agas, ne quis merito tuo te oderit:*
Quærunt tamen ſemper, qui oderint.

F. *Quamvis non rectum, quod adjuvat, rectum putes.*

F. *Quantò ſerius peccatur, tantò turpius incipitur.*

F. *Quem bono tenere non potueris, contineas malo.*

F. *Quemcunq; quærit calamitas, facilè invenit.*

F. *Quem*

F. *Quem diligas, etiam queri de ipſo malum eſt.*
F. *Quem fama ſemel oppreſſit, vix reſtituitur.*
G. *Qui æquo animo malis miſcetur, eſt malus.* 735.
F. *Qui benè diſſimulat, citiùs inimico nocet.*
G. † *Quicquid æquo plus futurum eſt, in partem humaniorem inclina vel præpondera.*
F. *Quicquid bono concedas, das partem tibi.*
F. *Quicquid conaris, quo pervenias, cogites.*
F. *Quicquid fit cum virtute, fit cum gloriâ.* 740.
F. *Quicquid fortuna exornat, citò contemnitur.*
F. *Quicquid futurum eſt ſummum, ab imo naſcitur.*
F. *Quicquid nocere didicit, meminit, cùm poteſt.*
F. *Quicquid plus, quàm neceſſe, poſſidentes premit.*
F. *Quicquid vindicandum eſt, optima occaſio eſt.* 745.
F. *Qui, cùm dolet, blanditur, poſt tempus ſapit.*
F. *Quicunq; obeſſe, cùm poteſt, non vult, prodeſt.*
F.G. *Quidam inimici graves ſunt inimici leves.*
F.G. † *Quidam qvosdam occidunt inimicos, non quia habebant, ſed quia meruerant.*
F.G. † { *Quid dulcius quàm habere, cum quo omnia audeas;* 750.
Quem ſic credas ut te, cui ſic loquaris quaſi tecum?
Quanti tales amicos habere voluerunt, qvum ipſi tales eſſe non poſſunt?
F. *Qui debet, limen creditoris non amat.*
G. † *Quid eo infelicius, cui jam malum eſſe neceſſe eſt?* Sen.1.clem.c.13.
F. G. *Quid eſt dare beneficium? imitari Deum.*
F. G. *Quid eſt inimiciſſimum homini? alter homo.* 755.
F. *Qui doctè ſervit, partem dominatûs tenet.*
G. †. *Quid poteſt ab eo quisquam ſperare, quem malum eſſe docuit?*
S. *Quid quisq; poſſit, niſi tentato neſcit.*
G. *Quid refert, quantum habeas? multò illud plus eſt, quod non habes.*
F.G. † *Quid ſis, intereſt, non quid habearis.* 760.

F. Quid

F. Quid tibi pecuniâ opus eſt, ſi ea uti non potes?
F.G.† Quietiſſimè viverent homines, ſi duo verba tollerent, Meum & Tuum.
F. Qui expectat, ut rogetur, officium lèvat.
F. Qui in vero dubitat, malè agit, cùm deliberat.
F. Qui invitus ſervit, fit miſer, ſervit tamen. 765.
F. Qui jusjurandum ſervat, quovis pervenit.
F. Qui metuit calamitatem, rarò accipit.
F.G.† Qui ob hoc injuriam facit, quia poteſt, cito deſinet, quia fecit.
F. Qui omnes inſidias timet, in nullas incidit.
F.G. Qui paupertatem timet, quam timendus eſt? 770.
F. Qui poteſt celare vitium, non facit.
F. Qui poteſt conſilium fugere, ſapere idem poteſt.
F. Qui pote nocere, timetur, cùm etiam non adeſt.
F. Qui pote transferre amorem, pote deponere.
F. Qui pro innocente dicit, ſatis eſt eloquens. 775.
G.†. Qui propter pecuniæ, vel libidinis amorem moritur, oſtendit ſe nunquam ſibi causâ vixiſſe.
F. Qui ſeipſum laudat, citò deriſorem invenit.
F.G.† Qui ſervis crudelis eſt, oſtendit, in aliis non voluntatem ſibi deeſſe, ſed poteſtatem.
F.G.† Quis eſt pauper? qui ſibi videtur dives.
F. Qui ſibi non vivit, meritò aliis eſt mortuus. 780.
F. Quis miſerum ſciret, verba niſi haberet dolor?
F.G. Quis plurimum habet? is qui minimum cupit.
F.G.† Qui ſuccurrere perituro poteſt, cùm non ſuccurrit, occidit.
F. Qui timet amicum, amicus ut timeat, docet.
F. Qui timet amicum, vim non novit nominis. 785.
F. Qui venit, ut noceat, ſemper meditatus venit.
F. Qui ulciſci dubitat, improbos plures facit.
F. Qui uni culpæ ignoſcit, ſuadet pluribus.
F. Quo tavet is, cum animus aliud, verba aliud, petunt?
F. Quod ætas vitium poſuit, ætas auferet. 790.
F. Quod eſt timendum, decipit, ſi negligas.

S. Quod facere turpe eſt, dicere ne honeſtum puta.
F. Quod fugere credas, ſæpe ſolet occurrere.
F. Quod neſcias, cui ſerves, ſtultum eſſe parcere.
S. Quod neſcias, damnare, ſumma eſt temeritas.
F. Quod perit, quæri poteſt, reprehendi haud poteſt.
F. Quod quiſq; amat, laudando commendat ſibi.
F. Quod ſemper eſt paratum, non ſemper juvat.
F. Quod ſenior loquitur, omnes conſilium putant.
F.G.† Quod tacitum eſſe vis, nemini dixeris: quia non poteris ab alio exigere ſilentium, ſi tibi ipſe non præſtas.
F. Quod timeas citiùs, quàm quod ſperes, evenit.
F. Quod vix contingitur, voluptatem parit.
F. Quod vult, cupiditas cogitat, non quod decet.
F. Quod vult, habet qui velle, quod ſatis eſt, poteſt.
G.† Quo ſe fortuna, & favor inducit hominem.

F. RApere eſt accipere, quod non poſſis reddere.
F. Rapere eſt non petere, quicquid invito auferas.
F. Rarum eſſe oportet, quod diu charum velis.
F. Ratione non vi vincenda adoleſcentia eſt.
F.G.† Recta ingenia debilitat ſapientia, prava confirmat audacia.
F.G.† Rectè parentem & inferiorem laudas, quia pertinet ad gloriam tuam.
G. Rege incolumi mens omnibus una eſt, Amiſſo rupere fidem.
G.† Regibus certior eſt ex manſuetudine ſecuritas. Sen. 1. de clem. c. [illegible]
F.G. { Rigibus eſt pejus multò quàm ſervientibus.
Quia ſingulos iſti, illi univerſos timent.
F. Regnat non loquitur, qui nil niſi quod vult facit.
F. Rei nulli prodeſt mora, niſi iracundiæ.
F. Remedium frans eſt contra flumen quærere.
F.G.† Rem maximam promittit ſapientia, ut te reducat tibi.
F.G. Repelli ſe homines facilius, quam decipi ferunt.

S. Repentè

S. Repentè dives nemo factus eſt bonus.
S. Res inquieta eſt in ſeipſam, felicitas.
F. G. † Res ipſa, ut præſtare poſſimus, efficiet, ſi polliceri properamus honeſta.
F. G. † Res magna clementia eſt, indulgendo magis corripere ſcelera, quàm vindicando.
F. G. † Res optima eſt, non exſtirpare ſceleratos, ſed ſcelera. 825.
F. S. Reſpicere nil conſuevit iracundia.
F. G. † Reſpue crudelitatem & matrem crudelitatis iram.
F. Res quantò eſt major, tantò eſt inſidioſior.
F. G. † Res vera eſt, qui à multis timetur, multos timet.
F. G. † Revera memoria beneficii fragilis eſt, injuriarum tenax. 830.
S. Revertere, unde veneris, nihil grave eſt.
F. Reus innocens, Fortunam, non teſtem timet.
F. Rex eſſe nolim, ut eſſe crudelis velim.
F. Ridiculum eſt odio nocentis perdere innocentiam.
F. Rivalitatem non amat victoria. 835.
F. Rogare beneficium, ſervitus quodammodo eſt.
F. Roganti meliùs quàm imperanti pareas.
F. Ruborem amico excutere, amicum eſt perdere.

S. SÆpe diſſimulare, quàm vel ulciſci ſatius fuit.
S. Sæpè oculi & aures vulgi, ſunt teſtes mali. 840
F. Salutis caſus benè ſit homini injuria.
F. Sanctiſſimum eſt meminiſſe, cui te debeas.
F. Sapiens contra omnes arma fert, cùm cogitat.
G. † Sapiens etſi contentus eſt ſe, tamen amicum vult habere, ſed hoc ob nihil aliud, niſi ut exerceat amicitiam, ne tàm magna virtus jaceat: non ad hoc, ut dicit Epicurus, ut habeat, qui ſibi aſſideat, ſuccurrat, ſed ut habeat, cui aſſideat, quando libet.
G. † Sapiens nihil facit, quod non debet, & nihil prætermittit, quod debet. 845
F. Sapiens, quod petitur, ubi tacet, breviter negat.

F. Sapiens ſemper quieſcendi dat locum injuriæ.
F. Satis eſt beatus, qui poteſt, cum vult, mori.
F. Sat magna uſura eſt pro beneficio memoria.
F.G.† Scias eum multis virtutibus abundare, qui alienas amat. 850.
F.G.† Scito, quid eſt invidia. Dolor animi ex alienis commodis.
Scito & illud, quia nulli invidet vir bonitate præditus.
G.S. Secretè amicos admone, lauda palàm.
F. Secunda in paupertate fortuna eſt fides.
F. Secundus eſt à matre nutricis dolor. 855
F. Se damnat judex, innocentem qui opprimit.
F. Se denegare patriæ, exilium eſt pati.
F. Seditio civium, hoſtium eſt occaſio.
F. Semper beatam ſe putat benignitas.
F. Semper conſilium tunc deeſt, cùm opus maximè eſt. 860.
F.G.† Semper diſſenſio ab alio incipiat, à te reconciliatio.
F. Se poſſe plus iratus, quàm poſſit, putat.
F. Semper metuendo ſapiens evitat malum.
F. Semper metuendum, quicquid iraſci poteſt.
F. Semper plus metuit animus ignotum malum. 865.
F. Semper redundat ipſe in auctores timor.
F. Senſus non ætas invenit ſapientiam.
F. Serò eſt in periculis conſilium quærere.
G. † Servis imperare moderatè laus eſt. Senec. 1. clem. 8.
G.† Severitas aſſidua amittit auctoritatem. 870.
G.† Severitatem abditam clementia in procinctu habet.
F.G.† Si benè te inſtitueris, pudeat fieri deteriorem.
F. Sibi ipſa improbitas cogit fieri injuriam.
F. Sibi ipſi dat ſupplicium, quem admiſſi pœnitet.
F. Sibi primum auxilium eripere, eſt leges tollere. 875.
F, G. Sicut formoſa pictura eſt, cujus nulla pars errat:
Sic formoſus homo, in quo nulla pars peccatis fœdata eſt.

F.G.†Si

F.G.† Si in clientelam felicis hominis potentisq; veneris, aut veritas, aut amicitia perdenda eſt.

F.G.† Si invitus pares, ſervus es; ſi volens miniſter.

F.G.† Si multis placuerit vita tua, tibi placere non poterit. 880.

F. Sine dolore eſt vulnus, quòd ferendum eſt cum victoriâ.

F. Si nil velis timere, metuas omnia.

F.G.† Si non invideas, major eris: nam qui invidet, minor eſt.

F.G. Si quis iraſcitur, & ab alio pœnas petit, à ſe exigit. Si enim nos adverſus peccantes ſeveriſſimè ingerimus, & ipſi eadem committimus 885.

F. Si rectè admones amicos, palàm lauda.

F.G.† Si vis beatus eſſe, cogita hoc primum, contemni.

G.† Si vis amari, ama.

F. Socius ſit culpæ, qui nocentem ſublevat.

F. Solet eſſe in dubiis pro conſilio temeritas. 890.

F. Solet hora, quod multi anni abſtulerint, reddere.

F. Solet ſequi laus, cùm viam fecit labor.

F.G.† Solitudinem quærat, qui vult cum innocentibus vivere.

F. Spes eſt ſalutis, ubi hominem objurgat pudor.

F. Spes inopem, res avarum, mors miſerum levat. 895.

F. Spina etiam grata eſt, ex quâ ſpectatur roſa.

F. Stultitia eſt inſectari quem diligunt.

F. Stulti timent fortunam, ſapientes ferunt.

F. Stultum eſt alium velle ulciſci pœnâ ſuâ.

F. Stultum eſt queri de adverſis, ubi culpa eſt tua. 900.

F. Stultum eſt timere quod vitare non potes.

F. Stultum eſt vicinum velle ulciſci incendio.

F. Stultum facit fortuna, quem vult perdere.

S. Stultum imperare reliquis, qui neſcit ſibi.

F. Suadere primum benevoli eſt, dein corrigere. 905.

G.† Succurre paupertati amicorum, imò potiùs occurre.

F. Suis qui neſcit parcere, inimicis favet.

F. Summiſſum imperium non tenet vires ſuas.

F.G.† Sunt multi, qui plurimum verbis, non re contendunt: ſed ipſa quæ ſpernunt, clam furantur.

F.G.† *Sunt quorum corpus innoxium eſt: ſed in mille Faunorum Furias mens cita decurrit.* 910.

S. *Suſpecta ſemper ornamenta ementibus.*

F. *Suſpicio ſibi ipſa rivales parit.*

F. *Suum ſequitur lumen ſemper innocentia.*

F.G. *Tacere quisquis neſcit, hic neſcit loqui.*

Taciturnitas ſtulto homini pro ſapientiâ eſt. 915.

F.G.† *Talem diligentiam exhibe in amicis comparandis: ne incipias amare, quem deinceps poſſis odiſſe.*

F. *Tam deeſt avaro quod habet, quàm quod non habet.*

G.† *Tamdiu à periculo abierit populus, quamdiu ſciet ferre frenos.*

G. *Tam omnibus ignoſcere, quàm nulli, eſt crudelitas.*

G.† *Tene ſemper vocis & ſilentii temperamentum: tamen & in hoc incumbe, ut libentiùs audias, quàm loquaris.* 920

F. *Theſaurum in ſepulchro ponit, qui ſenem hæredem facit.*

Timidus vocat ſe cautum, parcum ſordidus.

F.G. *Tolerabilior eſt, qui mori jubet, quàm qui malè vivere.*

F.G. *Tolerabilior pœna eſt non poſſe, quàm neſcire vivere.*

F.G. *Triſtitiam ſi potes, cave, ne admiſeris.* 925

F.G. *Turbæ præbet ſpectaculum æger animus.*

F.G.† *Turpia ne dixeris: paulatim enim pudor per verba diſcutitur:*
Tranſibit ſermo in affectum, ſi honeſta loquamur.

S. *Turpis inopia eſt, quæ naſcitur de gloriâ.*

F.G.† *Turpius nihil eſt, quàm cum eo bellum gerere, cum quo familiariter vixeris.* 930.

F.G.† *Tu primum exhibe te bonum, & ſic quæras alterum ſimilem tui.*

F.G.†

Digitized by Google

F.G. | *Tutiſſima res eſt nihil timere præter Deum.*

G. † *Tyrannus à rege diſtat factis, non nomine.* Sen. 1. clem. c. 13.

F. *Ubi cœpit divitem pauper imitari, perit.*

F. *Ubicunq; pudor eſt, ſemper ibi ſancta eſt fides.*

G. † *Ubi diſcrimen inter bonos malosq; ſublatum eſt, confuſio ſequitur & vitiorum eruptio.*

F. *Ubi fata peccant, hominum conſilia excidunt.*

F. *Ubi innocens formidat, judicem damnat.*

F. *Ubi omnis vitæ metus eſt, mors eſt optima.*

F. *Ubi peccat ætas major, male diſcit minor.*

F. *Ubi ſis cum tuis & abſis, patriam deſideres.*

F. *Ubi timetur, nil quod timeatur naſcitur.*

G. † *Ubi uſitata remedia non procedunt, tenta contraria.*

S. *Velox conſilium ſequitur pœnitentia.*

G. *Venia eſt pœnæ debitæ remiſſio.*

F. G. † *Verba rebus, non perſonis accipienda ſunt.*

F. *Verbum omne refert, in quam partem intelligas.*

F. *Verum eſt quod pro ſalute fit mendacium.*

F.G. † *Verum non dicimus, nec audimus.*

F. S. *Veterem ferendo injuriam, invitas novam.*

G. † *Vide, ſi malus adhuc es, parce ſimilibus:*
Verum ſi eſſe deſiiſti, quare aliis locum emendationis abſcindas?

F.G. † *Vir eſt bonus, qui in tantum perduxit animum ſuum, ut non modo nolit peccare, ſed etiam non poſſit.*

F.G. † *Vires tuas amici beneficiis, inimici injuriis ſentiant.*

F. *Viri boni eſt, neſcire facere injuriam.*

F.G. † *Viriliter feras quæ neceſſe eſt: doloribus enim patientia vincitur.*

F. *Virum bonum natura, non ordo facit.*

F.G. † *Virtutem cujus progreſſum videris, non exitum ejus deſperes.*

n 5 F. Vir-

Digitized by Google

F. *Virtute quod non poſſis, blanditiâ auferas.*
F. *Virtuti amorem nemo honeſtè denegat.* 960.
F. *Virtuti meliùs quàm fortunæ creditur.*
F. *Virtutis ſpolia cum videt, gaudet labor.*
F. *Virtutis vulnus partem habet victoriæ.*
F.G.† *Vis habere honorem? dabo tibi magnum imperium: Impera tibi.*
F.G.† *Vis omnibus eſſe notus? prius effice, ut neminem noveris.* 965.
F.G.† *Vita omnis brevis eſt, ideo immortalitas eſt mors honeſta.*
F. *Vitium fuit, nunc mos eſt aſſentatio.*
F.G. *Vix quiſquam in bonum, niſi ex malo tranſit.*
F.G. *Ulcera animi ſananda magis quàm corporis.*
F. *Unus dies pœnam affert, quam multi cogitant.* 970.
G. † *Volunt homines ita præceptum eſſe, ut vivunt: non ita vivere, ut præceptum.*
F. *Voluptas à difficili data dulciſſima eſt.*
F. † *Voluptas non pudicum corpus facit.*
F. *Voluptas tacita metus eſt magis quam gaudium.*
F.G.† *Ut aliquid auri extrahamus terras pervertimus: ut ſummum bonum occupemus, ſcrutari pectus piget.* 975.
G. † *Utendum eſt divitiis, & non abutendum, ut nec à ſuperioribus contemnaris, nec ab inferioribus timearis.*
G. † *Ut fulmina paucorum periculo cadunt, omnium metu: ſic animadverſiones magnarum poteſtatum terrent latiùs, quàm nocent.*
F.G. † *Utilis eductio & diſciplina mores facit. Unde bona conſuetudo excutere debet, quod mala inſtruxit.*
G. † *Utinam ea lex homini eſſet, ut cum telo ſuo frangeretur, nec ſæpius liceret nocere, quam ſemel.* Senec. 1. clem. c. 19.
F. *Utrumq; caſum aſpicere debet, qui imperat.* 980.
F. *Vultu an naturâ ſis ſapiens, multum intereſt.*

IN

IN PUBLII SYRI MIMOS NOTÆ ET VARIÆ LECTIONES.

VErſu I. Hoc erat initium in editione Godofredi, qui plurima ſimilia habet minimè Publiana, quæ neſcio quis, malè de Syro meritus, intruſit. Ego nihil ex ullâ editione ejeci, ſed quæ mihi ejicienda videbantur, moneo per hoc ſignum †. Certum eſt hanc ſententiam è Senecâ tranſumptam eſſe, & quidem vitioſè, qui lib. I. de clementia cap. 1. ita incipit: *Duabus de cauſis punire princeps ſolet, ſi aut ſe vindicat, aut alium.*

2. *A morte ſemper homines tantundem abſumus.* Dupliciter hic verſus intelligi poteſt. Primò, ut is, qui mimum hunc pronunciavit, geſtu adjuverit & oſtenderit veriùs ſenſum quàm dixerit. Quemadmodum illud: *digitis à morte remotus Quatuor aut ſeptem.* Secundò ſenſus is poteſt eſſe, quem & Seneca eleganter alio modo expreſſit de remed. fortuitorum: *Undecunq; ad inferos una via eſt.*

V. 3. S. *Ab alio exſpectes, alteri quod feceris.* Citat hunc Publianum mimum Seneca lib. 14 epiſt. 95: *Quis autem negaverit feriri quibusdam præceptis efficaciter etiam imperitiſſimos? velut his breviſſimis verſibus.* Nihil nimis. Avarus animus nullo ſatiatur lucro. Ab alio exſpectes, alteri quod feceris. *Hæc cum ictu quodam audimus, nec ulli licet dubitare, aut interrogare, Quare? Adeo etiam ſine ratione ipſa veritas ducit.*

V. 4. Friſingenſis codex legit: *Ab amante lacrymis redimes iracundiam.*

V. 5. Hanc ſententiam, minimè Publianam, ita correxi. Nam G. legit. *A quocunque deſcenderis.* Eſt Sen. 1. de clem. cap. 8.

V. 9. *Ad pœnitendum properat, citò qui judicat.* Quod hic de præpropero judicio, id Græcus quidam de nuptiis: Γαμεῖν ὁ μέλλων εἰς μετάνοιαν ἔρχεται.

V. 10. F. & H. *Ad triſtem partem ſtrenua ſuſpicio.*

V. 11. Simile quid de Othone Imp. *Uxoris mœchus cœperat eſſe ſuæ.*

V. 12. Æs

V.12. *Æs, debitorem leve; grave, inimicum facit.* Ita enim corrigo, ſecutus Senecam, qui lib.1. epiſt.19. *Leve æs alienum debitorem facit; grave inimicum.* Ubi Seneca ſine dubio meminit Publiani hujus mimi, ſi tamen non ex hac ipsâ ſententiâ Senecæ pro Publiano concinnatus eſt. Scaliger legit: *Æs debitorem leve, grave inimicum facit.*

V.14. Sequor hic lectionem m.ſ.F. Nam G.& H. ſic legunt: *Aleator quanto in arte eſt melior, tanto eſt nequior.* Scaliger: *Aleator quantum in aleæ arte eſt, tanto eſt nequior.* Ut ſit trochaicus.

V.15. F.& G.H. *Alienum nobis, noſtrum plus aliis placet.*

V.16. Retineo hic lectionem S. Exprimit hunc mimum vetus Græcus verſus: τὰ δοῦλα δ' ἀλλ' ους τοὺς ἐλευθέρους ποιεῖ. m.ſ. Friſingenſis ita habet: *Alienum homini ingenua acerba eſt ſervitus.* G.& H. *Aliena homini ingenuo acerba eſt ſervitus.*

V.17. Citatur a Seneca lib.1. epiſt 8. *Quantum diſertiſſimorum verſuum inter mimos jacet? quam multa Publii non excalceatis, ſed cothurnatis dicenda ſunt? Unum ejus verſum, qui ad philoſophiam pertinet, & ad hanc partem, quæ modo fuit in manibus, referam, quo negat fortuita in noſtro habenda.*

Alienum eſt omne quicquid optando venit.

Hunc verſum a te dici non paulo melius, ſed aſtrictius, memini:

Non eſt tuum, fortuna quod fecit tuum.

V.23. F. vitiosè: *Amare & ſapere vix à Deo conceditur.*

V.31. G.& H. bono quidem, ſed alio ſenſu: *Amici vitia ſi feras, facis tua.*

V.32. Libellus ille de moribus, quem Martino Epiſcopo Dumienſi, qui vixit anno D.LX. adſcribunt: *Amicos ſecundæ res parant, adverſæ certiſſimè probant.*

V.36. S. tranſponit: *Animi arbitrio amor ſumitur, non ponitur.*

V.37. Sequor hic S. noſter m. ſ. F. ita legit: *Amor extorqueri non poteſt, ſed elabi poteſt.* G. & H. omittunt *Sed.*

V.41.

V.41.G. *Amor otioſæ cura eſt ſolicitudinis.*

V.37 F. *tuta ingredi.* H. *tuto aggredi.*

V.51. Martinus libro de moribus. *Acuit intenſio, frangit animum remiſſio.*

V.53. H. *Aſpicere oportet quæ poſſis deperdere.* m.ſ. F. vitioſè *Aſpicere oportet quid poſſis perdere.* Neque improbo lectionem S. *Deſpicere oportet quod poſſis deperdere.* Quem verſum dabo in litera D.

V.54. Secutus ſum m.ſ. F. ubi claris literis legitur, ſed ſanandus eſt verſus: Godofredus: *Aſtutè crines, dum celantur, ætas indicatur.* Et illico ſubjungit lectionem aliam, quam è veſtigiis m.ſ. codicis eruit: *Aſtutè canos, dum celantur, ætas indicat.* At mox corrigit ita: *Aſtu canos, dum celant, ætas indicat.* Neque hic quieſcit, & ultimo ſic tentat: *Aſtutè dum celatur, ſe ætas indicat,* quam ultimam lectionem Henricus Stephanus ſequitur, eam tamen conjecturâ non infelici ita corrigit:

Aſtu crimen celatur, ætas indicat.

Scaliger hoc modo habet:

Ætas cinædum celat, ætas indicat.

Facilè ex his prudens ſibi eliget optimam lectionem.

V 60. S. *Avarus, niſi cum moritur, nil rectum facit.*

V.62. De hoc verſu vide infrà in literâ D. verſu 165, quæ notamus ex Senecâ.

V.64. m.ſ. codex Friſingenſis vitioſè: *nihil eſt teſtium.*

B.

V.67. F. vitioſè habet: *B.c. ſic excedunt non occidunt.*

V.70. ita clarè m.ſ. *F.* & G. licet S. aliter: *B. p. accepit q.ſ.r.*

V.71. S. tranſponit. *B.a.l. vendere eſt.*

V.72. ita citatur etiam à Gellio lib. 17. cap. 14. & Macrobio 2. Saturn. cap. 7. licet m.ſ. Friſingenſis aliter habeat: *Beneficium dando accipit, qui digno dedit.*

V.73. G. *Beneficia d.u. das. o. obligas.*

V.76. G. *Beneficia dare qui neſcit, i.p.* H. *Beneficium dare qui n.i.p.*

V.77.

V.77. G. *Beneficia ſe dediſſe qvi d. p.*

V.80. Ita omnino legendum ex G. & S. nam m. ſ. F. vitioſè habuit: *B. p. n. judicium qui dat n.*

V.82. Ita legit F.G.H. licet S. in litera C ſic habeat: *conjunctio animi maxima eſt cognatio.*

V.84. G. *excogitat.*

V.85. Ita omninò legendum cum S. nam F. & G. malè: *Bis enim mori eſt.*

V.86. G. & H. *B.e.g. q. o.e. ultro ſi offeras. S.B.e.g. q. o.e. ſi ultro offeras.*

V.88. F. *peccato.*

V.89. Ita lego cum G. & S. nam F. perperam tranſpoſuit: *Bis v.q. ſe in victoriâ vincit.*

V.93. F. *Bona imperanti pecunia eſt.*

V.95. F. *Bona nemini hora eſt, ut non alicui mala.*

V.96. H. *homini,*

V.98. In G. & S. abeſt *nimia.*

V.99. F. *indicat.*

V.101. Martinus lib. de moribus corruptè hunc mimiambum citat: *Bonis nocet qui malis parcit.*

V.102. G.H. & S. *B.v.i. major malitia eſt.*

V.105. Ita F. & S. nec opus corrigere cum G. & H. *Bonum apud virum.*

V.108. S. ita legit: *Bonum quidem ſupprimitur, nequaquam extinguitur.* G vero hoc modo: *Bonum tametſi ſupprimitur non extinguitur.*

V.109. G. & S. tranſponunt verba: *Bonus animus leſus, gravius multo iraſcitur.*

V.110. G. *commodat.*

V.112. G. & S. longè alio ſenſu: *Brevis mens ipſa eſt memoria iracundiæ.*

C.

V.115. Sequor m.ſ. F. qui longè nitidiùs, quàm S. editio, quæ ſic: *C. p. etiam qui tutus cavet.*

V.128. Eſt ſententia Senecæ deprompta ex lib. 1. de clementia cap. 5.

V.130.

V.130. Citatur a Gellio lib.17.cap.14. & Macrob. 2. Saturn. lib. 7.

V.131. Ita G.& S. licet G.in litera B. etiam addit hos duos mimos: *Benevolus animus maxima eſt cognatio.* Et hunc: *Benevoli conjunctio animi maxima eſt cognatio.*

V.136. ita corrigo ex m.ſ F.ubi ſic legitur: *Conſueta vitia ferri non reprehendimus.* S. ita legit. *Conſueta vitia ferimus, non reprehendimus.* Godofredus verò hoc modo: *Conſueta vitia ferimus, niſi reprehendimus.*

V.138. G.& H. c. e. *levius. q.ſ.p.* S.verò ita legit: *C gravius eſt ſtultitiæ, q. percuti.*

V.141. Seqvor hic G.nam m.ſ. F. ita habet: *Contumeliam nec fortis poteſt, nec ingenuus pati:* Neque longè ab hac lectione abeſt H.S. qui ita legit: *Contumeliam non fortis pote nec ingenuus pati.* ut ſit trochaicus verſus.

V.143. Sequor hic G.nam m.ſ.F. ita habet: *Quotidie eſt deterior dies poſterior.*

V.151. S. transpoſitione variat. *c.o. b.d. populi poßidet.b.*

V.152. Citatur a Gellio lib.17. cap.14. & Macrob.2.Saturn. cap. 7.

V.153. *G.Cui ſæpe dederis, ubi negas, rapere imperas.*

V.154. S. transponit ita: *Cuivis accidere poteſt, quod cuiquam poteſt.* At ego ſequor G. Præſertim cùm & Seneca ſic citet lib. 1. de tranquil. cap. 11. *Nunquam me in bonâ re mali pudebit authoris. Publius tragicis comicisq; vehementior ingeniis, quoties mimicas ineptias, & verba ad ſummam caveam ſpectantia reliquit? inter multa alia cothurno, non tantum ſipariis fortiora. & hoc ait:*

Cuivis poteſt accidere, quod cuiquam poteſt.

Noſter verò codex m.ſ.F. ſic habet: *Cunctis poteſt a.q cuivis p.*

V.156. G. *Cujus mortem exſpectant cives, vitam oderunt.* H. *Cujus mortem amici exſpectant, vitam oderunt.* Noſter vero m.ſ.F. ſic legit: *Cujus mortem amici exſpectant, vitam cives oderunt.*

V.159. *G.& H. in gratiam citò redis.*

D.V.161.

D.

V.161. F. vitioſè: *Damna ne objurgare cùm auxilio eſt opus.*

V.162. Ita ex conjecturâ reſtituo: nam m. ſ. F. vitioſè habet: *Damnat lingua, vocem habet, vim non habet.*

V.163. *Damnum appellandum eſt cum malâ famâ lucrum,* Feliciter idem vetus Græcorum:

Κέρδος πονηρὸν ζημίαν ἀεὶ φέρει.

V.165. Godofredus legit: *Dari bonum, quod potuit auferri, poteſt.* Scaliger verò ita hunc verſum in litera A reddit: *Auferri & illud quod dari potuit, poteſt.* Sed ne quæramus quis germanam lectionem attigerit Publii, cùm hic verſus non ſit Publianus. Nam Lucilius ad imitationem Publiani mimiambi hunc fecit, teſte Seneca lib. I. epiſt. 8. *Quam multa Publii non excalceatis, ſed cothurnatis dicenda ſunt? Unum ejus verſum, qui ad philoſophiam pertinet, & ad hanc partem, quæ modò fuit in manibus, referam, quo negat fortuita in noſtro habenda:*

Alienum eſt omne quidquid optando venit.

Hunc verſum à te dici non paulo melius, ſed aſtrictius memini:

Non eſt tuum fortuna quod fecit tuum.

Illud etiamnum melius dictum à te non præteribo:

Dari bonum quod potuit, auferri poteſt.

Hoc non imputo inſolutum, de tuo tibi. Vale. Hæc Seneca:

V.166 Sequor hic lectionem S. Nam noſter m. ſ. F. ita habet: *Dediſcere flere fœmina eſt mendacium.* Godofredus: *Dediſcere flere fœminam eſt mendacium.*

V.167. Et hic ſequor lectionem S. Nam alii alio bono ſenſu: *De inimico loquare male, ſi cogites.*

V.168. Repono hic ex conjecturâ, *Diſcitur*, nam m. ſ. F. I. habet, *Dicitur*,

V.170. Sequor hic lectionem G. & S. Noſter m. ſ. F. ita legit. *Deliberandum eſt ſæpè quicquid ſtatuendum eſt ſemel.*

V.173. *Deos reddere credo, cùm felix vocet.* Hanc lectionem jam retineo, licet fuerim in illa opinione aliquandò ut corrigerem: *Deos reddere credo cum felices vocet*, ſed retineo potiorem, non quod placeat, ſed m. ſ. Friſingenſis ita apertè habeat,

beat, nec ego habeam, quam ſubſtituam certam & germanam.

V.174. Vide, quæ notavimus in literâ A, ad verſum 53.

V.175. Citatur a Senecâ lib.19. Epiſt.109. *Non vides, quemadmodum theatra conſonent, quoties aliqua dicta ſunt, quæ publicè agnoſcimus, & conſenſu vera eſſe teſtamur:*

Deſunt inopiæ multa, avaritiæ omnia.

In nullum avarus bonus eſt, in ſe peſſimus.

Ad hos verſus ille ſordidiſſimus plaudit, & vitiis ſuis fieri convicium gaudet. Hæc Seneca.

V. 176. Citat Seneca lib.7. controverſ.3 *Apud eum melius erant dicta, quàm apud quemquam comicum tragicumq; aut Romanum, aut Græcum; ut illum verſum, quo ajebat, unum verſum inveniri non poſſe meliorem: Tam deeſt avaro quod habet, quàm quod non habet, & illud de eâdem re dictum:*

Deſunt luxuriæ multa, avaritiæ omnia.

V.117. G. & H. *Dives, quod donat, timeas; citò raptum venit.* Ego lego comm.ſ. F. *Dies.*

V.185. G. ita legit. D. *Maledicta cuncta c. i. h. d.* & eſt Trochaicus S. *Omne dixeris maledictum, qvum ingratum hominem dixeris*, quem verſum in literâ O. repeto H. *Dixeris maledictum qvum i. h. d.*

V.190. F. ita habet: *Dum eſt vita grata, mortis eſt conditio optima.* Ab hac mente eſt, quod ait Seneca de remed. fort. *Optimum eſt mori, cùm juvat vivere.* Et ibidem: *Optimum eſt, antequam optes, mori.* Propterea dixit Martialis:

Rebus in anguſtis facilè eſt contemnere vitam,
Fortiter ille facit, qui miſer eſſe poteſt.

E.

V.195. Martinus libro de moribus iiſdem verbis citat.

V.211. G. *Etiam peccator. p. f.* noſter verò m.ſ. Friſing. ita. *Et tamen huic peccato rectè p. f.*

V. 212. F. *quid ſit.*

V.213. F. *Et qui faciunt o. i.* G. & ita legit: *Etiam qui faciunt, odio habent injuriam.*

Verſ.216 *Et miſeriarum portus eſt patientia.* Aliter vetus Græcorum verſus: λιμὴν ἀτυχίας ἐϛὶν ἀνθρώποις τέχνη.

V.218. F. *Excelſus multò faciliùs caſus nocet.* Idem antea Apollodorus Comicus extulerat: οἴκου δὲ μεγάλου πτῶμα γίνεται μέγα.

V.221.F. *Ex hominum quæſtu facta eſt fortuna dea.*

V. 222. F. *e. pati eſt, patriæ qui ſe denegat.* Henricus Stephanus ſic legit: *Se denegare patriæ, exilium eſt pati.*

V.228. Sequor hic lectionem S. ut ſit Trochaicus, nam m. ſ. F. ita habet vitioſè: *Exuli ubi nuſquam domus eſt, ſine ſepulchro eſt mortuum.* G. ita legit *Exuli ubi nuſquam domus eſt, ſine ſepulchro eſt tanquam mortuus.* H. *cui nuſquam domus eſt, ſine ſepulchro eſt mortuus.*

F.

V.230. Et hic ſcire aveo, quis fundus Scaligero fuerit in Publianis mimis; è quibus ſi hic eſt, Seneca illo uſus eſt, ſed aliter, Epiſt.102. *Faciliùs creſcit dignitas, quàm incipit.*

V.232. H. *Fortuna quam n. b.*

V.233. ita S. ſed puto hunc verſum effictum ex illo, qui eſt in noſtro m. ſ. F. hoc modo: *Ictum tacentem crimen facias acrius,* quem damus in litera I.

V.235. F. *Fatetur f. is. q. j. facit.*

V.238. F. *Feras difficilia, ut facilia leviùs perferas.* G. *Fer difficilia, facilia ut leviùs perferas.* H. *Fer d. ut facilia l. p.*

V.239. Ita citatur a Gellio lib.17. cap.14. Friſingenſis m. ſ. & Macrobius 2 Saturnal. cap.7. *Feras non culpes, quod mutari on poteſt.*

V.240. In F. vitioſè ita legitur: *Feras, quod lædit, ut quod prodeſt, feras.* Godofredus ita habet: *Feras, quod lædit, ut, quod prodeſt, perferas.*

V.241. *Ficta citò ad naturam reciderint ſuam,* prima producta ἀρχαϊκῶς in *Reciderint,* ut Lucretio *Reducere* & ſimilia. Vid. Sen. l. clem. 1.

V.242. G. & S. *Fidem nemo unquam perdit, niſi qui non habet.*

V. 243. F. & H. *Fidem qui perdit, nil poteſt ultra perdere.*

V. 245.

Digitized by Google

V.245. F. *Fidem, qui perdit, quo ſe ſervet, non eſt reli-ctum.* S. ita legit: *Fidem qui perdit, quo ſervet ſe in reliquum?* H. *F. q. p. q. ſe ſervet in reliquum?*

V.246. Ita cum G. lego hunc verſum. Nam F. ita legit: *Fides unanima, unde abit, nunquam redit.* S. verò hoc modo: *Fides unanima, unde abiit, eò nunquam redit.* H. *Fides ut anima, unde abiit, nunquam redit.*

V.247. Sequor hic lectionem S. Godofredus verò & H. ita habent: *Fœminarum naturam regere, deſperare eſt omnium.* Noſter m.1.F. *Fœmina naturam regere deſperare odium eſt.*

V.249. Friſingenſis codex plane contrario ſenſu: *Fortuna homini plus quàm conſilium valet.* Sed legendum fortè: *Fortuna nemini plus.*

V.252. S. *Fortunam citius vel rapias, quàm retineas.*

V.259. Secutus ſum hic noſtrum m.1. Friſingenſem. Scaliger notat hunc verſum mutilum eſſe hoc modo:

Fortuna unde aliquid fregit, quaſſum eſt. Godofredus: *Fortuna, unde aliquid fregit, caſus eſt.*

V.260. Hic verſus vel ex Senecâ pro Publiano Mimo concinnatus eſt, vel ad Publianum Mimum reſpexit Seneca lib. 10. Epiſt. 73. cùm ait: *Nihil dat Fortuna mancipio.*

V.262. Sequor S. lectionem. Nam G. ita habet: *Frequens vindicta paucorum odium reprimit, omnium irritat.*

Verſ.263. & 264. Omnino germana eſt hæc lectio Publiani Mimi:

Frugalitas inſerta eſt rumoris boni.

Quem citat ita Gellius lib. 16. cap. 14. Macrobius 2. Saturnal. c. 7. Inſerta, aliter, inſtita; utrumq; ab eadem origine. Græcè πάρεργον ὥσπερ τῆς ἐσθῆτος. Ut inſtita non eſt tota veſtis, ſed ſequela & ornamentum: ita frugalitas non omninò tota cauſa eſt rumoris boni, ſed acceſſit ornamentum illi. Planè Publianæ elegantiæ ſententia. Tertullianus libro de idololatriâ, literaturam ſecularem inſertam prædicationis Idololatriæ vocat. *Si fidelis*, inquit Tertullianus, *literas doceat, inſertas Idolorum prædicationis.* Ita rectè corrigit S. *Ceterùm*, inquit Tertullianus ibidem, *purpura vel cætera inſignia, dignitatem inſerta,*

 dìgni-

dignitati & poteſtatibus Idololatriæ ab initio dicata. Inſignia & purpuram vocat inſertas dignitatum, quaſi dicas ornamenta, ut eſt inſtita veſti, aut emblema annulo. Tam enim inſerta poteſt eſſe inſtita, quàm emblema. Quod ſi cui, unà cum S. & Henrici lectione de inſertâ, videatur nihilominus retinendus ille alter Publianus Mimus,

Frugalitas rumoris boni miſeria eſt:

næ ille poterit multis modis eleganter illum explicare, ut ſit ſenſus: Eſſe frugalem rumor quidem bonus eſt, ſed infelix, & parum vulgo laudatus, cui profuſio magis placet. Vel: Qui laudatur frugalis, is non laudatur. Et ſic miſeria accipietur pro inopiâ ſeu penuriâ. Poteſt etiam ſic exponi, frugalitas eſt Parſimoniæ vitium, ſub honeſto laudatoque nomine.

V.265. G & H. ita legit: *Fruſtra, cùm ad ſenectam ventum eſt, repetas adoleſcentiam.* Et eſt Trochaicus.

V.267. Ita recte G.& H. nam m.ſ. F. habet: *flumen*. Et eſt Trochaicus.

V.268. Citatur à Gellio lib.17. cap.14.& Macrob.2.cap.7.

V.269. G.& H. ita legunt, *Futura pugnant, ut ſe ſuperari ſinant.* Ut ſenſus ſit: ſic inſtant futura mala, ut tamen vinci vitarique poſſint.

G.

V.276. G.& H. ita legunt: *G.a.p.e.q. poſt factum p.* S. verò hoc modo *q. poſt facti p.*

V.278. F.& S. *Gravior eſt inimicus, qui latet in pectore.*

H.

V.285. S.& G. H.legunt *auxilia*, pro *conſilia*. Et eſt Trochaicus.

V.289. H. *Hæredem ſcire utilius eſt quàm q.*

V.290. F. ita Macrobius citat & Gellius; licet noſter m.ſ.F. legat *Hæres fictus ſub perſonâ riſus eſt.*

V.292. Eſt Trochaicus. S. legit: *In tormentis.*

V.293. G.& H. *H.q. difficile eſt gloriæ cuſtodia.*

V.294. Eſt Trochaicus. G ita legit. *H.q. m.e. ab illo l. d. q. n.p. q.*

V.295. F. legit: *Ubi non ſis doctus dominari.*

V.296.H.

V. 296. H. *Heu quàm pœnitenda incurrunt homines vivendo diu.*

v. 297. F. *Heu quàm eſt timidus, qui mori tutum putat?*

v. 301. F. ita lego *Homo extra corpus ſuum eſt, cùm iraſcitur.*

v. 302. G. & H. *Homo neſcit, ſi dolore fortunam invenit.*

v. 303. Eſt Trochaicus.

v. 304. Ita lego cum G. & eſt elegans mimiambus tetrameter, qui in m. ſ. F. ita habetur: *Homo ſemper in ſe aliud fert, in alterum aliud cogitat.* Miror proinde S. ita mutaſſe: *Homo ſemper in os fert aliud, aliud cogitat.*

v. 308. ita habet: *H. l. eſt mori bonâ causâ.*

v. 310. F. *Serviet.*

v. 311. His verbis refert hanc ſententiam Martinus libro de moribus, quæ deſumpta eſt ex Senecâ lib. I. Epiſt. 3. *Tu verò omnia cum amico delibera, ſed de ipſo prius. Poſt amicitiam credendum eſt, ante amicitiam judicandum. Iſti verò præpoſterè officia permiſcent, qui contra præcepta Theophraſti, cùm amaverint, judicant; & non amant, cùm judicaverint.*

I.

v. 315. Ita corrigo m. ſ. F. habet: *latè.*

v. 318. G. *Jocum tacentem crimen faciat acrius.* S. *Factum tacendo, crimen facias acrius.*

V. 319. S. *Ita agas, ne quis tuopſe te merito oderit.* H. *Id agas, ne quis tuo te meritò oderit.* Martinus lib. de moribus. *Id agas, ne quis meritò te oderit.*

v. 321. Ita corrigo M. S. F. habet: *Ignoſcere hominum eſt, niſi pudet ignoſcitur.* Alio ſenſu legit: G. & H. *Ignoſcere humanum, ubi pudet, cui ignoſcitur.* S. ita legit: *Ignoſcere hominum eſt, ubi pudet, cui agnoſcitur.*

Verſ 324. His verbis refert Martinus libro de moribus hanc gnomen.

verſ. 326. Eſt Trochaicus. Citatur à Gellio lib. 17. cap. 14. & Macrob. 2. Satur. cap. 7. apud quos aliqui ſic disjungunt;

Digitized by Google

— Improbè

Neptunum accuſat, qui iterum naufragium facit.

V.328. F. *Impunè pecces in eum, qui peccat rarior.*

V.329. F. *In amore ſemper mendax eſt iracundia. H. In a. ſ. m. iracundus eſt.*

V.330. Ita corrigo m.ſ. F. habet: *In amorem.*

V.335. Corrigo ita ex conjectura. Nam F. habet: *Inertia laboris eſt excuſatio.*

V.338. Noſter m.ſ. F. habet: *Inferior horreſcit, S. inferior reſcit, quicquid peccat ſuperior,* ut ſit ſenſus, ad quem alludit Juvenalis: *Omne animi vitium tantò conſpectior in ſe Crimen habet, quantò major qui peccat, habetur.*

V.340. G & S. & H. *ladis, c. i. rogas.*

V.344. Martinus libro de moribus. *Inhoneſta victoria eſt, ſuos vincere. Satis eſt pœnarum potuiſſe puniri.*

V.349. G. & H. *In vindicando.*

V.353. Hunc citat Seneca lib.14. Epiſt. 95. *Nunquid rationem exiges, cum tibi aliquis hos dixerit verſus?* Injuriarum remedium eſt oblivio. Audentes fortuna juvat. Piger ſibi ipſi obſtat.

V.354. G. & H. *In malis ſperare bonum n.i.n.ſ.* & eſt Trochaicus.

V.355. H. *In miſeri vitia nulla contumelia eſt.*

V.357. Ita etiam citat hunc verſum Seneca lib.19. Epiſt.109. licet noſter m.ſ. F. habeat: *In nullo.*

V.358. S. *Inopiæ deſunt parva, a.o.* H. *Inopiæ pauca deſunt.* Vide, quæ de hoc notamus in litera D. verſu 175. τὸ, *parva*, pro *pauca*, eſt Helleniſmus, παῦρα.

V.360. F. G. S. plurima.

V.368. G. ita legit: *Invidia loquitur, non quod eſt, ſed quod ſubeſt.* S. verò hoc modo: *Invidia loquitur, id quod obeſt, non quod ſubeſt.*

V.369 F. *Invidiam ferre an fortis, an felix poteſt?*

V.371. G & H. vitioſè: *Sed minutè iraſcitur.*

V.372. F. legit: *in ſe vitat culpam, qui peccatum præterit.*

V.374. F. *incites.*

V.375. Ita legit S. & eſt Trochaicus. Sed eſt confectus hic verſus, ni fallor, ex verſu 32. quem vide & ejus variam lectionem.

V.376. Ita S.& G. eſt Trochaicus. Noſter m.ſ. F invertit ita: *Iracundiam qui vincit, maximum ſuperat hoſtem.*

V.381. Ita G.& S. & eſt Trochaicus m. ſ. F. ita habet: *Irritare eſt calamitatem, cum te vocaveris felicem.*

V.382. *F. Is minimum eget, qui minimum cupit.* Sed omnino corrigendus eſt ex Senecâ lib.19. Epiſt.109. *Præcipitur, ut homines in animo, non in patrimonio putent eſſe divitias. Eum eſſe locupletem, qui paupertati ſuæ aptus eſt, & parvo ſe divitem fecit. Magis tamen feriuntur animi, cum carmine ejusmodi dicta ſunt:*

Is minimo eget mortalis, qui minimum cupit.

Quod vult habet, qui, velle quod ſatis eſt, poteſt.

V.383. *F. Ita credas amico.*

V.384. Ita citat hunc Mimum Gellius lib.17.c.14. Aliter S. *Ita habeas amicum, poſſe ut fieri inimicum putes.* Ut ſit Trochaicus. Aliter etiam *F. Ita amicum habeas, poſſe ut facile fieri putes hunc inimicum* Macrobius ..Saturnal.c.7. ita citat: *Ita amicum habeas, poſſe ut fieri inimicum putes.*

L.

V.395. H. *Laus ubi nova oritur etiam vetus admittitur.*

V.399. G.& H. *Lex univerſi. F. Lex univerſa, quæ jubet n. & m.*

V.400. G.& S. *Sub vultu domat.* Retineo tamen lectionem m.ſ.F. Ut ſit ſenſus, quem etiam Seneca bene expreſſit lib 1. de irâ cap.1. *Nec ignoro cæteros quoq; affectûs vix occultari, libidinem, metumq; & audaciam dare ſui ſigna, & poſſe prænoſci. Neq; enim ulla vehementior intra cogitatio eſt, quæ nihil moveat in vultu.*

V 401. G. *Libido indicium eſt, quo levitas ſapit.* S. verò ſic: *Libido indicium eſt ejus, quod levitas ſapit.*

Verſ. 407. Hic verſus jam poſitus eſt in literâ D. & eſt numero 175.

Digitized by Google

M.

v.408. F. *Magis fidem hæres naſcitur, quam ſcribitur.*

v.411. Videtur hic ſumptus ex illo mimiambo Publii: *Injuriarum remedium oblivio eſt.* De quo in literâ I.

v.412. Videtur ex Senecâ deſumpta ſententia, qui ait lib. 2. de irâ cap. 32. *Magni animi eſt, injurias deſpicere.*

V.413. Eſt Trochaicus.

V.416. F. *datore.* H. *doctrina.*

V.418. F. *Mala eſt voluntas ad alienum conſueſcere.*

V.431. G. *Malignum.*

V.432. Eſt ſententia ex Senecâ l. de remed. fortuitorum de quâ notavimus in literâ O. v. 608.

V.435. S. *Malo conſilio.*

V.442. F. & H. *Malus ubi bonum ſe. ſ. t. e. p.*

V.443. H. & S. *M. e. u. q. ſua cauſa eſt b.*

V.461. G. & S. faciunt Trochaicum; *Miſeriam neſcire propriam, eſt ſine periclo vivere.*

V.468. F. *Miſerum eſt agere cogi, quod cupias loqui.*

V.473. S. *Invoces.*

V.477. Ita corrigo. Nam in m. ſ. ſic erant transpoſita. *Mortem, ubi contemnas, metus viceris omnes.*

V.478. Eſt Trochaicus. S. & G. ita legunt: *Mortuo qui mittit munus, nihil dat illi, ſibi adimit.*

V.479. Eſt ſententia Senecæ ex lib. 1. de clementiâ.

V.481. S. *Mulier quæ.*

V.484. F. habet vitioſè; *Qui vi facit injuria.* S. ita legit. *Multis minatur, qui facit uni injuriam.* H. *m. m. qui uni facit injuriam.*

V.490. F. *m. ſ. b. cum irritatur injuriâ.* G. & H. *irrites injuriâ.*

N.

V.491. Martino adſcriptus libellus de moribus hanc ſententiam ita refert: *Etſi nullos inimicos tibi facies injuriâ, multos tamen facit invidia.* Godofredus ſic legit: *Nam ſi nullos inimicos tibi parit injuria, multos tamen invidia.*

V.493. Ita ex conjecturâ reſtituo hunc mimiambum, qui in m. ſ.

m.ſ. F. perperam erat ſic tranſpoſitus : *Neceſſe eſt minima eſſe maximorum vitia.*

Verſ. 494. Scaliger ineptè hunc pro Publiano mimiambo vendicat, cum ſit Laberianus, ſimilis quidem illi Publiano, quem antè dedimus :

Multos timere debet quem multi timent.

Seneca lib. 2. de irâ c. 11. magnificè illum Laberii mimum laudat his verbis : *Occurrat hoc loco tibi Laberianus ille verſus, qui medio civili bello in theatro dictus, totum in ſe populum non aliter convertit, quàm ſi miſſa eſſet vox publici affectus :*

Neceſſe eſt multos timeat, quem multi timent.

Ita natura conſtituit, ut quod alieno metu magnum eſt, à ſuo non vacet. Macrob. 2. Saturn. cap. 7. agens de Laberii mordacibus mimis in Cæſarem jactatis, etiam hunc numerat, *In ipſâ quoq; actione, ſubinde ſe, quâ poterat, ulciſcebatur inducto habitu Syri, qui velut flagris cæſus proripienti q; ſe ſimilis, exclamabat :*

Porro Quirites, Libertatem perdimus.

Et paulò poſt adjecit :

Neceſſe eſt multos timeat, quem multi timent.

Quo dicto univerſitas populi ad ſolum Cæſarem oculos & ora convertit, notantes impotentiam ejus hac dicacitate lapidatam. Ob hæc in Publium vertit favorem.

V. 510. Codex m.ſ.F. *Negat ſibi, qui, quod difficile eſt, petit.*

V. 511. Martinus lib. de moribus. *Neminem laudaveris ; neminem cito accuſaveris ; ſemper puta te cum diis teſtimonium dicere.*

V. 515. F. *Pœna ſuis eſt.* Martinus lib. de moribus. *Nequitia ipſa hei pœna eſt. Mala conſcientia ſæpe tuta eſt, ſecura nunquam.*

V. 516. Eſt Trochaicus. Henricus Stephanus ita legit: *Neſcis quid optes, aut quid fugias : ita ludit dies.*

V. 518. & 519. Martinus lib. de moribus. *Nihil petas, quod negaturus fuiſti. Nil negabis, quod petiturus fuiſti.*

V. 522. *Nil agere ſemper infelici eſt optimum.* Quod hic de infelice dictum, verſiculus Græcus de peregrino extulit :

Εἶναι ἐν ἀπαγγέλμασι ἴδοι καὶ πράξεις καλῶς.

V.526. Hæc ſentetia reperitur in libello toties jam citato, de moribus, quem Godofredus cum Seneca edidit, & Martino Epiſcopo adſcribit, ubi Gnomologia eſt ex Senecâ, & mimis, & Pythagoræ aliorumq; dictis.

V.592. Ita ex conjecturâ corrigo. Nam mſ. *F.* vitioſè habet: *Nihil non acerbum prius quam maturum fit.*

V. 533. H.& S. *Nil proprium ducas, quod mutarier poteſt.* G. *Nil proprium ducas, quod mutari poſſit.*

V.534. Ita ex conjecturâ conſtituo hunc Mimum. Nam m.ſ. F. ſic habet. *Nihil tempore ducas pro ſalutis remedio. Tempore* enim lego cum ſit per compendium dictionis, *tpe.* Quod moneo ideò: quia occaſio forte erit, germanæ lectioni eruendæ.

V.535. *Nil turpius quàm vivere inſipiens ſenex.* Eleganter ab hac mente Seneca lib. 3 Epiſt. 23 *Poſſum enim vocem tibi Epicuri tui reddere, & hanc Epiſtolam liberare:* Moleſtum eſt, ſemper vitam inchoare. *Aut ſi hoc modo magis ſenſus poteſt exprimi:* Malè vivunt, qui ſemper vivere incipiunt. *Quare? inquis, Deſiderat enim explanationem iſta vox. Quia ſemper illis imperfecta vita eſt. Non poteſt autem ſtare paratus ad mortem, qui modò incipit vivere. Id agendum eſt, ut ſatis vixerimus. Nemo hoc putat, qui orditur cum maxime vitam. Non eſt, quod exiſtimes paucos eſſe hos, propemodum omnes ſunt. Quidam vivere nunc incipiunt, cum deſinendum eſt. Si hoc judicas mirum, adjiciam, quod magis mireris: Quidam ante vivere deſierunt, quàm inciperent.*

V.537. *Nimium altercando veritas amittitur.* Ita etiam citatur a Gellio lib. 17. c. 14. & Macrob 2. Saturn. c. 7. Noſter m. ſ. F. legit: *veritas evertitur.*

V.538. Ita ex conjecturâ corrigo hunc mimum. Nam F. vitioſè: *Nimirum eſt in morte boni, cum nihil ſit mali.*

V.549. Ita legunt G. & Martin. lib. de moribus. Noſter m. ſ. F. tranſponit: *Non vivas aliter in ſolitudine, aliter in foro.*

V.550. m. ſ. F. ita legit.

Non aſpicias quam plenas quisq; Deo manus,
Votes ſed quam puras adhibeat.

Non

Non aliter pulcherrimus Dei cultus eſt animus
Niſi fuerit optimus.

Martinus lib. de moribus ultimam hanc ſententiam ſolam inſerit ſuæ Gnomologiæ his verbis. *Optimus ergò animus & pulcherrimus Dei cultor eſt.* Latet autem hic elegans mimiambus Publii, quem in litera P. reddemus.

Puras Deus non plenas aſpicit manus.

Ex quo neſcio quis malè feriatus ineptias illas concinnavit.

V. 551. *Non cito ruinâ perit is, quis rimam timet,* Ita omnino legendum eſt. Sunt qui elegantiſſimam ſententiam ita corruperunt: *Non citò ruinâ cadit vir, qui ruinam timet.* Godofredus hoc modo legit: *Non citò perit ruinâ, qui ruinam timet.* Codex Friſing. & H. ſic habet: *Non cito ruinâ perit, qui ruinam timet.*

V. 553 Martin. l. de moribus. *Nondum es felix, ſi te turba non deriſerit.*

V. 555. F. *Non eſt pudica domus, quæ multos recipit amicos.* Martin. lib. de moribus. *Nulla eſt puſilla domus, quæ multos amicos capit.*

V. 556. Propter hunc & ſimiles multos verſus, avent pariter mecum multi ſcire, quis fundus fuerit Scaligero in editione Publianorum Mimorum. Nam ſi hic Publianus eſt, Seneca illum in memoriâ habuit, cùm ſcripſit Epiſtola 101. *Sed non ſtatim puſillum eſt, ſi quid maximo minus eſt.* Quid ſi quis ex hac ſententiâ Senecæ verſum concinnarit, quem pro Publiano ſuppoſuerit?

Non eſt puſillum, ſi quid maximo eſt minus.

V. 558. Hic non eſt verſus Publii, ſed Lucilii, ad imitationem Publiani Mimi factus, teſte Senecâ lib. I. Epiſt. 8. Locum ejus dedimus ſuprà ad v. 165.

V. 561. Hæc ſententia Senecæ eſt libro de irâ.

V. 563. F. *Non poteſt non ſapere qui ſe ſtultum intelligit.*

V. 564. Citat hunc mimiambum, licet corruptè, Martin. l. de moribus.

V. 567. Elegans trochaicus, quem S. ita legit: *Nulla tam bona eſt fortuna, de quâ non poſſis queri.*

V. 5 3.

Digitized by Google

V.573. Et hunc elegantem mimum corruptè citat Martinus lib. de moribus : *Nullum putaveris locum ſine teſte*, licet & in m.ſ. F. ſint perperam tranſpoſitæ voces, hoc modo : *Nullum putaveris eſſe locum ſine teſte.*

V.576. G. *Nullus eſt tantus quæſtus, quam eo quod habes parcere.* Ut ſit pars trochaici tetrametri. Codex Friſingenſis vitioſe : *Nullus eſt tantus quæſtus, quam quod habeas arcere.*

V.580. *Nunquam periclum ſine periclo vincitur.* Ita etiam citat Gellius lib. 17. cap. 14. & Macrobius 2. Saturn. c. 7. Friſingenſis Codex legit : *N. periculum ſine periculo v.*

V.583. *Nunquam ubi diu fuit ignis, defuit vapor* ; ita omnino corrigo ex conjectura, in m.ſ.F. legebatur, *cecidit vapor.*

O.

V.588. G. legit : *aliquid blandi admiſce.* Martinus lib. de moribus : *Objurgationi ſemper aliquid blandi admiſce : faciliùs enim penetrant verba, quæ molli vadunt viâ.*

V.592. Eſt trochaicus, Godofredus ita habet, *Odium oportet peccandi, non metum facias.*

V.597. Libellus ille Martini de moribus ita incipit ; *Omne peccatum actio eſt. Actio autem omnis voluntaria eſt, tam honeſta quam turpis. Ergo voluntarium eſt omne peccatum.*

V.600. G. *Omnes vitam differentes mors incerta prævenit.*

V.604. Martinus lib. de moribus : *Hoc habet omnis affectus, ut in quo ipſe inſanit, in id putet etiam cæteros furere*, Godofredus ita legit : *Omnis effectus habet, ut in eo, in quo ipſe inſanit, in idem putet cæteros furere.*

V.608. & 609. Sententia hæc ex Senecâ concinnata eſt, qui libro de remed. fortuitorum hæc : *Male de te loquuntur homines? ſed mali. Moverer, ſi de me Marcus Cato, ſi Lælius ſapiens, ſi alter Cato, ſi duo Scipiones iſta loquerentur. Nunc malis diſplicere laudari eſt.* Hanc ſententiam ſuæ gnomologiæ inſeruit Mart. lib. de moribus, ubi & hæc : *Male opinentur de te homines : ſed mali. Malis diſplicere, eſt laudari.*

V.614. Mart. lib. de moribus : *Oratorem te puta, ſi tibi ante omnes, quod oportet perſuaſeris.*

V.616.

V.616. Citatur hic mimus Publii nomine à Senecâ Rhetore, Philoſophi Patre, 7.controverſ.3.Noſter m.ſ.F. ſic legit: *O vitam miſero longam, felici brevem!* Suprà in lit. E. ſic dedimus: *Eſt vitam.l.f.b.* Revocat mihi verſus iſte alium elegantisſimum, quem Seneca filius citat libro de brevitate vitæ c. 2. *Quod apud maximum poetarum, more oraculi dictum eſt, verum eſſe non dubitem:*

Exigua pars eſt vita, quam nos vivimus.

Sed Senecæ Patris locum integrum dabo, ut intelligas, quomodo etiam declamationibus, usque ad quorundam nauſeam, mimos Publianos inſeruerint: *Murrhedius uſus colore eſt, & Pu- [illegible] enâ ſententiâ dixit: Abdicationes, inquit, ſuas veneno diluit. Et iterum: Mortem, inquit, meam effudi. Memini nos, cum [illegible] ueretur de hoc genere ſententiarum, quo jam infecta erant adoleſcentulorum omnium ingenia, queri de Publio, quaſi jam ille hanc inſaniam introduxiſſet. Caſſius Severus, ſummo Publii amator ajebat: non illius hoc vitium eſſe, ſed illorum, qui illum ex parte, qua tranſire deberent, imitarentur: quæ apud eum melius erant dicta, quam apud quenquam Comicum, Tragicumq́ aut Romanum, aut Græcum: ut illum verſum, quo ajebat unum verſum inveniri non poſſe meliorem:*

Tam deeſt avaro quod habet, quam quod non habet. Et illud de eâdem re dictum:

Deſunt luxuriæ multa, avaritiæ omnia,

Et illos verſus, qui huic quoq́ ter abdicato poſſent convenire.

O vita miſero longa, felici brevis.

Et plurimos deinceps verſus referebat Publii diſertisſimos. Deinde autorem vitii, quod ex captione unius verbi plura ſignificantis naſcitur, ajebat Pomponium Atellanarum ſcriptorem fuiſſe: à quo primùm ad Laberium tranſiſſet hoc ſtudium imitandi; deinde ad Ciceronem, qui illud ad virtutem ſtudiò tranſtuliſſet. Nam ut tranſeam innumerabilia, quæ Cicero in orationibus, aut in ſermone dixit, & nota ut non referam à Laberio dicta, cum mimi ejus, quicquid modò tolerabile habent, tale habeant; id quod Cicero in Laberium, &c. Uterq́ eleganitiſſimè, ſed neuter in hoc genere ſervat modum. Ab his hu-

jus

jus ſtudii diffuſa eſt in plures imitatio. Porro ut videas quam avidè oratores Publianas ſententias ornamenti loco uſurpârint, idem fecit Calvus, ille inquam, qui (ut inquit Seneca lib. 7. controv. 4.) *diu cum Cicerone iniquiſſimam litem de principatu eloquentiæ habuit, usq; eò violentus accuſator, & concitatus ut in mediâ actione ejus, ſurgeret Vatinius reus, & exclamaret: Rogo vos Judices: num ſi iſte diſertus eſt, ideo me damnari oportet?* De hoc Calvo inquit Seneca: *in hac controverſiâ Publianam ſententiam dedit.*

V.617. Martinus lib. de moribus: *Pacem cum hominibus habebis, cum vitiis bellum.*

V.622. Sequimur hic m. ſ. F. & Gellium qui lib. 17. cap. 14. ita citat: *Pars beneficii eſt, quod petitur, ſi bellè neges.* Macrob. verò l. 2. Saturn. cap. 7. hoc modo: *Pars beneficii eſt, quod petitur ſi citò neges.*

V.626. Godofredus ita legit: *Patria eſt, ubicunq; bene vixeris.* Si Publianus eſt, tunc dimetrum mimiambum illum reſpexit Seneca l. de remed. fortuit. *Patria eſt, ubicunq; bene eſt. Illud autem per quod bene eſt, in homine, non in loco eſt.* Quam ſententiam citat Martinus lib. de moribus.

V.627. Codex Friſingenſis habuit: *Paucorum eſt intelligere, quid det Deus.*

V.634. Citat. Mart. l. de moribus.

V.635. Ita corrigo ex conjecturâ, nam m. ſ. F. ita legit: *Pecunia regimen eſt rerum omnium.*

V.636. Citat Mart. l. de moribus.

V.639. & 640. Mart. l. de moribus. *Pejora ſunt tecta odia, quàm aperta. Itaq; minus loquax inimicus offendit quam tacitus.*

Verſ. 641. & 642. Solus Godofredus refert hunc numerum ſolum.

Perdenda ſunt multa, ut ſemel ponas bene.

Sed ſi hic Publianus eſt, neceſſe eſt & priorem eſſe, quem apud Senecam reperio: qui l. 1. de beneficiis c. 2. ita incipit:

Beneficia in vulgus cùm largiri inſtitueris,
Perdenda ſunt multa, ut ſemel ponas bene.

In

In priore verſu utrumq; reprehendas. Nam nec in vulgus effundenda ſunt, & nullius rei, minimè beneficiorum, honeſta largitio eſt; quibus ſi detraxeris judicium, deſinunt eſſe beneficia: in aliud quodlibet incidunt nomen. Sequens verſus mirificus eſt, qui uno bene poſito beneficio, multorum amiſſorum damna ſolatur. Hæc Seneca. Elegantes ſane duo mimiambi, digni qui ſuo auctori Publio reddantur.

V.648.m.ſ. Friſingenſis legit, ſenſu eleganter acuto: *Perfacile felix, quod vota imperant, facit.* Si quis tamen hic *vota* in *fata* mutet, huic non repugno.

V.655. Mart.l. de moribus. *Multi cùm aliis maledicunt, ſibi ipſis convicium faciunt. Nihil turpius, quàm qui objicit alteri ſibi objiciendum.*

V.673. Mart.l.de moribus: *Præſtabis parentibus pietatem, cognatis indulgentiam, omnibus pietatem.*

V.676. *Principium ſævitiæ bellum eſt*, legit vitiosè Godofredus. Quomodo corrigendum ſit, patet ex Seneca l.1.de clementia c.5. *Quantulum enim nocet privata crudelitas? Principum ſævitia, bellum eſt.* Hæc Seneca.

V.677. Mart.l.de moribus: *Priuſquam promittas, deliberes, & cum promiſeris facias.*

V.692. Mart.l. de moribus: *Locum tenet innocentiæ proximum confeſſio.*

Verſ.699. G. *Pulcherrimum eſt omnia præſtare nihil exigenti.*

V.701. Vide quæ ſupra notavimus in literâ N. verſu 550.

V.702. Mart lib. de moribus: *Fortior eſt qui cupiditatem vincit, quàm qui hoſtem ſubjicit.*

Q.

V.703. His ipſis refert hanc ſententiam in gnomologiâ Martinus de moribus. Quales ſententiæ paſſim in Senecâ, ut & illa lib.2. epiſt.14. *Quia facta eſt auri mentio accipe, quemadmodum uſus fructuſq; ejus tibi eſſe gratior poſſit.* Is maximè divitiis fruitur, qui minimè divitiis indiget. *Ede, inquies autorem. Ut ſcias, quàm benigni ſimus, propoſitum eſt aliena lauda-*

Digitized by Google

laudare. Epicuri eſt, aut Metrodori, aut alicujus ex illâ officinâ. Et quid intereſt, quis dixerit? Omnibus dixit.

V.704. m.ſ.F. *Quæ vult videri bella, nimium illi negat.*

V.705. m.ſ.F. *Quam felix vita, quæ ſine negotiis tranſit.*

V.710. Martinus lib. de moribus: *Bonum eſt non laudari & eſſe laudabilem.*

V.727. Godofredus ita legit: *Quamvis agas id, ne quis merito tuo te oderit, erunt tamen ſemper qui oderint.*

V.730.&731. Poſſis hos duos pro trochaicis agnoſcere.

V.735. Mart.lib.de moribus: *Qui æquo animo malis immiſcetur, malus eſt.*

V.744.&745. Hos duos verſus pro trochaicis poſſis defendere.

V.747.m.ſ.F. *Qui obeſſe cum poteſt, non vult, prodeſt.*

V.748. Sequor hic lectionem m.ſ.F.argutè acutam. Godofredus legit: *Quidam inimici graves ſunt, amici leves.*

V.749. G. *Quidam, quosdam occidunt inimicos, non quia habeant, ſed quia meruerunt.*

V.750. Martinus l.de moribus: *Quid dulcius, quam habere amicum, cum quo audeas ut tecum loqui?* Sequor ego lectionem m.ſ.F.ubi tamen, *ſtultius* in *dulcius* muto.

V.754. Mart.l.de moribus. *Quid eſt dare beneficium? Imitari DEUM.* Et paulo poſt: *Quid homini eſt inimiciſſimum? homo.*

V.759. *Quid refert, quantum habeas; multo illud plus eſt quod non habes.* Hunc trochaicum citat Gellius.

V.760.G. *Quis ſis intereſt, non quis habearis.* Mart.l.de moribus: *Quis ſis intereſt, non quid habeas.*

V.762. Martinus lib.de moribus: *Quietiſſimam vitam agerent homines in terris, ſi hæc duo verba à natura omnium rerum tollerent, Meum, & Tuum.*

V.768.G.C. *deſinit quia felit.*

V.770. Citat hunc primum Martinus l. de moribus. Noſter m.ſ.F.ita legit: *Qui paupertatem timet, quam timidus eſt?*

V.776. Mart.l.de moribus. *Qui propter pecuniæ amorem, & libidinem moritur, oſtendit ſe nunquam ſui causâ vixiſſe.*

V.782.

Digitized by Google

V. 782. Citatur etiam in libro de moribus. Hujus mentis plenus eſt Seneca, ſicut & illa huc faciunt epiſt. 2. *Non qui parum habet, ſed qui plus cupit pauper eſt.*

V. 796. Eſt trochaicus. Noſter tamen mſ. P. ita legit: *Quod perit quæri poteſt, reprehendi non poteſt.*

V. 800. Martinus l. de moribus: *Quod tacitum eſſe velis, nemini dixeris. Si tibi non imperaſti, quomodo ab alio ſilentium ſperas?*

V. 804. S. ita legit: *Quod vult habet, qui cupere quod ſat eſt, poteſt.* Nos ſecuti ſumus Senecam, qui hunc mimum ita citat l. 19. epiſt. 109. *Magis tamen feriuntur animi, cum carmina ejuſmodi dicta ſunt:*

Is minime eget mortalis, qui minimum cupit.
Quod vult habet, qui velle quod ſatis eſt, poteſt.

Cum hæc atq; ejuſmodi audimus, ad confeſſionem veritatis adducimur. Illi enim, quibus nihil ſatis eſt, admirantur, acclamant, odium pecuniæ indicunt.

R.

Verſ. 810. mſcr. P. vitioſè *Parva* habet, quod in *pravo* mutandum.

V. 812. *Rege incolumi mens omnibus una eſt; amiſſo rupere fidem.* Eſt Virgilii 4. Georg. Quod Seneca citat. l. 20. epiſt. 114. & l. de clementia, cap. 4.

V. 814. & 815. Martinus lib. de moribus: *Regnantibus pejus multo periculum, quam his qui judicantur: hi enim ſingulos timent, illi univerſos.*

Verſ. 821. *Repente dives nemo factus eſt bonus.* Vel ſi varies hoc modo: *Nemo bonus repente factus eſt dives.* Aut: *Nemo repente dives factus eſt bonus,* eodem res redit. Certè vetus Græca eſt ſententia.

Οὐδεὶς ἐπλούτησε ταχέως δίκαιος ὤν.

V. 829. Publianus germanus mimus eſt ille:

Multos timere debet quem multi timent.

Sicut & Laberianus ille:

Neceſſe eſt multos timeat, quem multi timent.

In quos vide, quæ ſuo loco notavimus. Ex his eſt concinnata hæc ſententia: *Res vera eſt: qui à multis timetur, multos timet.* Sicut & Seneca ſæpè habet eandem.

V.830. Martinus de moribus: *Multi ſunt obligandi, pauci offendendi. Nam memoria beneficiorum facilis eſt, injuriarum tenax.*

V.834. Ita rectè G.& S. ut ſit trochaicus. Noſter m. ſ. F. ſic habet: *Ridiculum eſt odio nocentis innocentiam perdere.* Martinus de moribus corruptè citat hoc modo: *Ridiculum eſt aliquem odio nocentis innocentiam perdere.*

S.

V.839. *Sæpe diſſimulare, quam vel ulciſci ſatius fuit.* Eſt elegans trochaicus.

V.844. Eſt Senecæ.

V.850. *Scis quid invidia eſt? dolor animi eſt ex alienis commodis. Scito etenim illud, quia nulli invidetur, niſi prædito bonitate.*

V.857. Sequor lectionem H. Noſter m. ſ. F. hunc verſum in literâ E ſic habet: *Exilium pati eſt, patriæ qui ſe denegat.* At S.& G. ita legunt. *Exilium patitur, Patriæ qui ſe denegat.*

V.861. Martinus l. de moribus: *Diſſenſio ab alio incipiat, à te autem reconciliatio.*

V.862. *Se poſſe plus iratus, quam poſſit, putat.* Elegans hic mimus, omnino ita reſtituendus, qui perperam tranſpoſitus erat in m. ſ. F. hoc modo: *Semper iratus plus ſe poſſe putat, quam poſſit.*

V.872. G. *Pudet fieri deteriorem.*

V.876. G. *Sicut formoſa pictura eſt, cujus nulla pars errat, ſic formoſus homo, in quo nulla peccati macula eſt. Proinde hoc domi, hoc foris, hoc omni genere vitæ teneamus, ut nobis inexorabiles ſimus, exorabiles illis, qui non niſi ſibi dare veniam neſciunt.*

V.887. Godofredus & Martinus de moribus ita legunt: *Si vis beatus eſſe, cogita hoc primum, contemnere & contemni.*

V.888. *Si vis amari ama.* Hoc dictu uſus eſt Hecaton teſte Seneca

Seneca l.1.Epiſtol.9. *Hecaton ait: Ego tibi monſtrabo amatorium, ſine medicamento, ſine herba, ſine ullius veneficæ carmine:* SI VIS AMARI AMA. Hæc Seneca.

V.893. Ita legit Martinus l. de moribus; *Solitudinem quærit.* F. *Solicitudinem quærit.*

V.901. Ita citat etiam Martinus l. de moribus hunc Publianum mimum, quem Seneca reſpexit, eumque libro de remediis fortuitorum inſeruit, non tamen laudato nomine Publii, ita tamen ut ſit Scazon:

Stultum eſt timere quod vitare non poſſis:
Iſtud non effugit, etiam qui diſtulit.

Noſter m.ſ.F. legit: *Quod mutari non poteſt.*

V.910. G. *in mille facinorum furias mens otioſa decurrit.*

V.911. Et hic pro Publiano mimo ex Seneca ſumptus eſt, vel Seneca hunc Publianum mimum in oculis habuit, cùm ſcripſit lib.11.epiſt.81. *Mangones, quicquid quod diſpliceat, aliquo lenocinio abſcondunt. Itaq; ementibus ornamenta ipſa ſuſpecta ſunt.*

T.

V.914. Ita corrigo hunc mimum. Mart. lib. de moribus: *Qui neſcit tacere, neſcit loqui.*

V.917. Citatur hic mimus à Seneca l.7.Controverſ.c.3. Noſter vero m.ſ. F. ita legit: *Tam avaro quod habet, quam miſero quod non habet.*

V.926. Friſingenſis codex legit: *Turbæ præbet ſpectaculum, æger animus.* Martinus lib. de moribus corruptè refert hunc mimum ſic: *Turpe ſpectaculum præbet animus æger.* Godofredus etiam legit: *Turpe.*

V.927. & 928. Mart. de moribus citat hanc ſententiam iiſdem verbis. Codex Friſingenſis legit: *Tranſibit ſermo in effectum.*

V.

V.946. Martinus de moribus: *Verba rebus non perſonis æſtimanda ſunt.*

V.950. *Veterem ferendo injuriam invitas novam.* Ita etiam laudat

Digitized by Google

In quos vide, quæ ſuo loco notavimus. Ex his eſt concinnata hæc ſententia: *Res vera eſt: qui à multis timetur, multos timet.* Sicut & Seneca ſæpè habet eandem.

V.830. Martinus de moribus: *Multi ſunt obligandi, pauci offendendi. Nam memoria beneficiorum facilis eſt, injuriarum tenax.*

V.834. Ita rectè G.& S. ut ſit trochaicus. Noſter m. ſ. F. ſic habet: *Ridiculum eſt odio nocentis innocentiam perdere.* Martinus de moribus corruptè citat hoc modo: *Ridiculum eſt aliquem odio nocentis innocentiam perdere.*

S.

V.839. *Sæpe diſſimulare, quam vel ulciſci ſatius fuit.* Eſt elegans trochaicus.

V.844. Eſt Senecæ.

V.850. *Scis quid invidia eſt? dolor animi eſt ex alienis commodis. Scito etenim illud, quia nulli invidetur, niſi prædito bonitate.*

V.857. Sequor lectionem H. Noſter m. ſ. F. hunc verſum in literâ E ſic habet: *Exilium pati eſt, patriæ qui ſe denegat.* At S.& G. ita legunt. *Exilium patitur, Patriæ qui ſe denegat.*

V.861. Martinus l. de moribus: *Diſſenſio ab alio incipiat, à te autem reconciliatio.*

V.862. *Se poſſe plus iratus, quam poſſit, putat.* Elegans hic mimus, omnino ità reſtituendus, qui perperam tranſpoſitus erat in m. ſ. F. hoc modo: *Semper iratus plus ſe poſſe putat, quam poſſit.*

V.872. G. *Pudet fieri deteriorem.*

V.876. G. *Sicut formoſa pictura eſt, cujus nulla pars errat, ſic formoſus homo, in quo nulla peccati macula eſt. Proinde hoc domi, hoc foris, hoc omni genere vitæ teneamus, ut nobis inexorabiles ſimus, exorabiles illis, qui nonniſi ſibi dare veniam neſciunt.*

V.887. Godofredus & Martinus de moribus ita legunt: *Si vis beatus eſſe, cogita hoc primum, contemnere & contemni.*

V.888. *Si vis amari ama.* Hoc dictu uſus eſt Hecaton [illegible]

Seneca

Seneca l.1. Epiſtol.9. *Hecaton ait: Ego tibi monſtrabo amatorium, ſine medicamento, ſine herba, ſine ullius veneficæ carmine:* SI VIS AMARI AMA. Hæc Seneca.

V.893. Ita legit Martinus l. de moribus; *Solitudinem quærit.* F. *Solicitudinem quærit.*

V.901. Ita citat etiam Martinus l. de moribus hunc Publianum mimum, quem Seneca reſpexit, eumque libro de remedijs fortuitorum inſeruit, non tamen laudato nomine Publii, ita tamen ut ſit Scazon:

Stultum eſt timere quod vitare non poſſis:
Iſtud non effugit, etiam qui diſtulit.

Noſter m.ſ.F. legit: *Quod mutari non poteſt.*

V.910. G. *in mille facinorum furias mens otioſa decurrit.*

V.911. Et hic pro Publiano mimo ex Seneca ſumptus eſt, vel Seneca hunc Publianum mimum in oculis habuit, cùm ſcripſit lib.11. epiſt.81. *Mangones, quicquid quod diſplicent, aliquo lenocinio abſcondunt. Itaq. ementibus ornamenta ipſa ſuſpecta ſunt.*

T.

V.914. Ita corrigo hunc mimum. Mart. lib. de moribus: *Qui neſcit tacere, neſcit loqui.*

V.917. Citatur hic mimus à Senecâ l.7. Controverſ. c.3. Noſter vero m.ſ F. ita legit: *Tam avaro quod habet, quam miſero quod non habet.*

V.926. Friſingenſis codex legit: *Turba præbet ſpectaculum, æger animus.* Martinus lib. de moribus corruptè refert hunc mimum ſic: *Turpe ſpectaculum præbet animus æger.* Godofredus etiam legit: *Turpe.*

V.927. & 928. Mart. de moribus citat hanc ſententiam iiſdem verbis. Codex Friſingenſis legit: *Tranſibit ſermo in effectum.*

V.

V.946. Martinus de moribus: *Verba rebus non perſonis æſtimanda ſunt.*

V.950. *Veterem ferendo injuriam invitas novam.* Ita etiam laudat

laudat hunc Publianum mimum Macrob. lib.2. Saturn. cap.7. Gellius lib.17.c.14. alio ſenſu: *Veterem ferendo injuriam vites novam.* Argutè ſanè: neque ſperno. Retineo tamen priorem: quia in.l.F. apertè: *Veterem ferendo injuriam invites novam.*

V.953. Martinus lib. de moribus. *Bonus vir eſt, qui eo perduxit affectum, ut non tantum peccare non velit, ſed etiam non poſſit.*

V.954. Mart.ib. *Vires tuas amici magis ſentiant beneficiis, quàm injuriis.*

V.956. Mart.ib. *Dolor patientiâ vincitur.* Sicut & legit G.

V.963. *Virtutis vulnus partem habet victoriæ.* Ita conjecto legendum, non, *vultus*, ut habet in.l.F.

V.965. Martinus citat etiam hanc ſententiam.

V.967. G.vitiosè: *Vitium prius fuit obſervatio, nunc mos eſt.* F. *Vitium prius fuit aſſentatio, nunc eſt amor.* At nos ſequimur hic 8.lectionem. A cujus mente eſt, quod ait Seneca l.5.epiſt.38. *Deſinit eſſe remedio locus, ubi quæ fuerant vitia, mores ſunt.*

F I N I S.

NUPTIÆ

Digitized by Google

NUPTIÆ PARISINÆ,

M. D, LXXII,

Digitized by Google

TACITUS L.III. A.c. LXV.§.1.

Hoc præcipuum munus Annalium reor, ne virtutes ſileantur, utqve pravis dictis factisq; ex poſteritate & infamiâ metus ſit.

CHRISTOPHORI THUANI

Summi in Pariſino Parlamento Præſidis de die Pariſinæ lanienæ Votum.

Excidat illa dies ævo, nec poſtera credant
Secula! Nos certè taceamus, & obruta multâ
Nocte tegi propriæ patiamur crimina gentis.

PII CHRISTIANI

Votum.

Illa dies ævo non excidat: Omnia norint
Secula: Chriſticolæ haud taceant: ac obruta nullâ
Nocte tegi ſævæ patiantur crimina gentis.

Digitized by Google

TERNIO
EPISTOLARUM
DE
NUPTIIS PARISI-
ENSIBUS
CUM ALIIS QVIBUSDAM
SIMILIS ARGUMENTI
OB MEMORIAM SECU-
LAREM
REI GESTÆ
DENUO EDITUS
EX MUSEO
CHRISTIAN-FRIDERICI Franckenſteins.

M. DC. LXXII.

Digitized by Google

V I

Plurimùm Reverandâ Auctoritate, Excellentiſſimâ dexteritate, reipublicæ adminiſtrandæ ſolertiâ, eminenti

ILLU

DOMINO

GEORGIO. TOBIÆ. SCHWENDENDöRFERO.

JCto. &. ANTECESSORI. CELEBERRIMO. CAPITULI. MARTISBURGENSIS. CANONICO. FACULT. JURID. ORDINARIO. DICASTERII. AULICI. SUPREMI ET. NATIONIS. BAVARICÆ. ASSESSORI. MAJORIS. PRINCIPUM. COLLEGII. COLLEGIATO. ACADEMIÆ. DECEMVIRO. ET. H.T. PRÆPOSITO. MAGNO. COLLEGIORUM. HORUNCE. OMNIUM. SENIORI, UNIVERSITATIS. H.T.

RECTORI MAGNIFICO

LIP
PATRIÆ. DU
PROCERIBUS. SP
ET. DE. EGREGIO. PUB
PATRONIS. HO

Digitized by Google

RIS

Amplitudine, inclytâ Proſapiâ, conſiliorum felici rerum gerendarum prudentiâ, multoq; uſu, & dignitate,

STRIBUS

DOMINO

PAULO. WAGNERO. JCTO.

FAMIGERATISSIMO. DICASTERII. AULICI. SUPREMI. SCABINATUS. ELECTORALIS. ET. FACULTATIS. JURIDICÆ. ASSESSORI.

CONSULI. H. T. REGENTI.

DOMINO

CHRISTOPHORO. PINCKERO

JCTO. CELEBRATISSIMO. SERENISS. ELECTORI. SAXONIÆ. AB. APPELLATIONUM. CONSILIIS. SCABINATUS. ELECTORALIS. ASSESSORI. ÆRARIO. TEMPLI. NICOLAITANI. PRÆFECTO.

CONSULI SENIORI.

DOMINO

CHRISTIANO. LAURENTIO. AB. ADLERSHELM.

SERENISS. ELECTORI. SAXON. à CONSILIIS. CAMERÆ. SCABINATUS. ELECTORALIS. ASSESSORI. ÆRARIO. TEMPLI. ET. SCHOLÆ. THOMANÆ. PRÆFECTO.

CONSULI.

SIÆ.
LCISSIMÆ.
LENDIDISSIMIS.
LICO. MERITISSIMIS.
NORATISSIMIS.

QVICQVID. HEIC.
QVOD. EXIGUUM. ESSE.
NON. TAM. DE
MULTIS. MAGNISQVE
AFFECTUS.
ERI
QVAM. PERPE
ET.EXSOLVENDO.IMPARIS.
CONFESSORIAM.
OMNIGENAM.UNICUI
ET. SUCCESSUS.
DEVOTE.AP
SUS

CHRISTIAN-FRIDERICUS

Digitized by Google

EST. MEÆ. OPELLÆ.
CONFITEOR. LUBENS.
BITI. JAMDIU.
IPSORUM. BENEFICIIS.
MONUMENTUM.
GO.
TUO. DEBITURI.
SED. GRATISSIMI. ANIMI.
TABELLAM.
QVE. FELICITATEM.
PROSPERRIMOS.
PRECATUS.
PENDO.

FRANCKENSTEINIUS.

Digitized by Google

Lectori Benevolo Salutem.

DIctator Cæſar occiſus, aliis peſſimum, a
pulcherrimum facinus videbatur, dice
TACITO l.1. A.c.8. Poſſum ni fallor, id
affirmare de Pariſinâ lanienâ, ante hoc patratâ
culum, quam ut immenſis laudibus ceu pulcherrim
facinus reperti ſunt, qui celebrarent, (nam & pa
ricidium in HEINRICO III. Galliæ rege patratum
anno 1589. eodem hoc Auguſto menſe Pontifex SI
TUS V. cum facto Ehudis conferre non dubitavi
& HEINRICUM GARNETUM pulverariæ in Ang
conjurationis, anno 1605. auctorem an conſcium
Jeſuitæ inter ſanctos retulerunt) Romani præcip
Pontificis aſſeclæ. Hos inter M. ANT. MURETUS, C
ticus aliàs & Orator eximius, cujus, Pliniano ver
eſt cum Cicerone æmulatio, non dubitavit Greg. XI
P.M. gratulari, & Galliarum regem Davidi de G
liatho triumphanti æquiparatum ſummis propt
ea in cœlum laudibus efferre Orat. XXII. Diu p
meditatum hoc fuiſſe conſilium non diffitetur J
HANNES BUSSIERUS Franc. Hiſt. part. 4. l. 20. ab
nitio. Conveniſſe ita jam olim in congreſſu CATH
RINAE MEDICEAE, cum filiâ ISABELLA Hiſpaniæ
ginâ an. 1565. CAROLO IX. rege Comite, in du
relinquit FAM. STRADA, dec. 1. l.4. p.m. 171. inq
ens: Ingentem illam Hugonotorum cædem ſept
nio poſt actam Pariſiis in hoc decretam eſſe conv
tu multi ſentiunt: id quod mihi neq; abnuere, n
affirmare promptum fuerit. Diſertè affirmat J

Au

Digitized by Google

Aug. Thuanus. *Et præſes aut ſi mavis moderator iſtius conventus* Albanus *deteſtandæ in omne ævum crudelitatis in Belgio patratæ ſtigmate æternum famoſus, dum acuto in ſpeciem apophthegmate unum Salmonis caput vel centum halecum capitibus æquiparandum aſſerit, deſtinationem aperire nullus dubitavit. Idem ſenſiſſe ejus temporis Proteſtantes auctor eſt* Caspar Michael Lundorpius Sleid. continuati tom. 1. l. 6. p. 689. *Sed & in* Barclajo *cuivis veterum comparando ſcriptore per auxilia Meleandro lata decretum à Chriſtianiſſimo & Catholico rege de hâc cæde confectum deſignari auctor eſt, quicunq; clavem Argenidis fabricavit. Fateri autem oportet omnes illos, quotqvot ex præmeditato conſilio ſuſceptam illam nefandam laniénam aſſerunt, nullâ poſt recens conciliatam pacem causâ datâ tot millium cædem fuiſſe patratam. Sed cùm auctores ejus viderent, magnâ paſſim eâ ex re infamiâ ſe flagrare, conjuratum eſſe ab Amiralio & Hugonotis in caput regis, regiæq; familiæ finxerunt æquè immani commento, atqve antea crudelitas fuerat. Acta eam ob rem acerbiſſimæ quæſtiones de* Briqvemautio *ac* Chavagnio, *tanquam conſciis, ſed illi laſſatis tortoribus in tuendâ Amiralii innocentiâ perſeverarunt. Vid.* Thúan. l. 53. p. 1091. *Ut autem commentum hoc, quo ſibi mirum in modum placebant, aliis qvoqve perſuaderent,* Vidus Faber Pibracius *tunc Aſſeſſor & poſt Senatûs Pariſini præſes* (verba ſunt Thuani l. 53. p. mihi 1087.) *magnâ curâ, ornatu & artificio epiſto-*

tam elucubravit, ornatiſſimi cujusdam viri nomine ad Stanislaum Elvidium *Kal. Novembris publicatam, quâ rem ut jure factam & laude dignam tuetur, eâ maximè ratione, quod ad revincendam* Colinii *& ſociorum conjurationem vis tempeſtiva à rege adhibita eſſet, de quâ conjuratione & regi tunc conſtiterit trium delatorum teſtimoniis, prorſus conſentaneis, qui conſilio in ædibus* Colinii *habito interfuerant, & poſteà ampliſſimi ordinis auctoritate ejus rei fidem factam, qui quæſtione diligenti habitâ ſc.* Colinium *tanquam conjurationis convictum damnaverit. Reſponſum fuit ſub* Stanislai Elvidii *nomine, epiſtolaq; illius auctor multâ verborum acerbitate proſcinditur, refutatis etiam argumentis. Hactenus* Thuanus. *Quandoquidem autem præſens hic annus ab illâanienâ centeſimus eſt, & memoria peſſimi & in omne ævum deteſtandi facinoris, cujus ſimile vel ipſis Pontificiis judicantibus nullum in totâ antiquitate evolutis gentium annalibus reperitur,* (Thuan.l.53.init.) *animis hominum excidere non debet, (ut ut illud in votis fuerit* Christophoro Thuano, I. A. patr. ap.fil. l.52.p.1065.) *exiſtimavi nil me facturum præſenti inconveniens tempori, ſi has epiſtolas non ubiq; hodiè obvias, & in paucis fortè Bibliothecis reperiundas denuò typis traderem: Præmiſi autem ex* Johanne Bussiero, *inter recentiores Galliæ hiſtoricos vel principe loco numerando univerſæ cædis hiſtoriam. Subjunxi invictiſſimi Cæſaris* Maximiliani II. *auguſtiſſimæ recordationis epiſtolam,*

idioma-

*idiomati ſuo relictam, in qua graviſſimo ſanè præjudicio factum illud generi ſui (*CAROLUS *quippe* IX. *Galliæ rex Optimi hujus principis filiam* ELIZABETHAM *habuit in matrimonio,) deteſtatur & damnat. Succedit* VIDI FABRI PIBRACII *epiſtola, quæ idem illud factum excuſat, & fictæ atque ementitæ conjurationis crimen, (ut ſuprà dictum) nefariè cæſis Amiralio & reliquis impingit atque ſic rerum minus intelligentibus fucum facere conatur. Cujus tamen criminis quomodo reos peragere poſſit per primarias Galliæ urbes occiſos, ipſemet non potuit invenire.*

Hanc PIBRACII *epiſtolam ſequitur reſponſio* STANISLAI ELVIDII, *ſub cujus nomine* JOACHIMUM CAMERARIUM Patrem *latere perſvaſus fuit is, qui epiſtolam utramq;* Bibliothecæ Hallenſi *conſecravit, & ut priorem auctori ſuo, ita hanc* CAMERARIO *Viro de ſtudiis in univerſum & de hac academiâ immortaliter merito adjudicavit. In quâ ſane elegantiam ſtyli & acumen ingenii nemo deſideret, ita confutato adverſario, ut qvod reponeret, non habuerit. Sed in eo fortè, quâ fuit ad pacem & concordiam nimiâ, & propemodum reprehenſionis non experte pronitate, lapſum aliquis arguat, quod parum intereſſe inter Reformatorum in Galliâ, & orthodoxam harum Eccleſiarum doctrinam arbitratur, & utramq; facile nulloq; negotio conciliari poſſe autumat. Adjecta eſt ob argumenti ſimilitudinem tum* Mithridaticæ in Aſiâ erga Romanos immanitatis, *tum* Veſperarum Sicularum

Hiſto-

Hiſtoria, Utraqve niſi fallor, lectu nec indigna, nec inutilis. Vale Lector & ſtudium in hiſce colligendis noſtrum æqui boniq; conſule. Si me Vacuna reſpexerit, alia quoq; hujus M. D. LXXII. anni memorabilia & ſtellæ præcipuè novæ in Caßiopéâ hiſtoriam à me exſpecta. Ex Muſéo Profeſto D. Bartholomæi M. DC. LXXII.

JOHAN-

JOHANNIS DE BUSSIERES BELLOJOCENSIS è Societate Jeſu HISTORIÆ FRANCICÆ Part. IV. Lib. xx. ab init.

FRancia ſtabilitâ in ſpeciem pace fruebatur, & videbantur ad pacandos motus ſpectare omnia, cùm eâ malaciâ prælia ſæviſſima parabantur. Ea nempe mente Rex & Reginâ tam commodas conditiones Hugonottis indulſerant, ut veteri conſilio repetito, excidendorum Capitum rebellionis, per inſidias atque ſolertiam perpetrarent, quod vi & aperto bello neqviverant; Idque fas eſſe perſuaſerant Regi; quem dicebant Jure Divino Juſtitiæ præſidem, compertis criminibus vindicem datum, tam ferro militis quàm tortoris. Eratque in eam rem arcanum à Regina inſtitutum conſilium, ex viris ſibi omninò addictis, Lotharingio Cardinale, Duce Nivernenſi, Comite Rhetio, & Birago. Et quidem Cardinalis, tam Religionis quàm Partium ſtudio, Hugonotticam factionem ac præſertim Admiralium, ut ſibi ſuæqve familiæ infenſiſſimum angue pejus oderat; Cæteri, Itali ortu, patriæ ſimilitudine multisque beneficiis à Regina affecti in eam toto animi niſu propendebant; eosque ipſa ad arcana omnia admittebat; Rhetio tamen præ cæteris intimo. Hic Albertus Gondius ortu Florentinus, qvem primò mater Reginæ à cubiculo, officiisque multis clariſſima, commendaverat dominæ, tum ipſe ingenio ſuo primam benevolentiam immenſo ſpatio magnis auctus opibus ac dignitatibus propagaverat. In id poſtea Conſilium Audegavenſis vocatus eſt, matri acceptiſſimus, qvem ipſa ad nutûs atqve arbitratûs ſuos conformabat. Igitur poſtquam larva pacis indu-

Digitized by Google

inducta eſt inſidiis, primusqve ille ſcalarum gradus poſitus eſt, ut ad faſtigium perduceretur, adhibenda ars ac induſtria fuit: ea autem tota in ſimulando ac diſſimulando conſtabat; ut Regina Navarræ, Princeps filius, Condæus, Admiralius, cæteriqve nobiles, arceſſiti in Aulam, & reti ſpontaneo involuti, nullo periculo cæderentur. Eam porrò ſimulandi artem Regina ita regi filio inſinuaverat; ut ille quamquam naturâ iracundior (quæ indoles ad ſimulandum minimè omnium apta, tamen dominandi ſtudio, ac ſimul vindicandi injurias æſtu, earum ſenſum abſtruſerit penitus; tanta in poteſtate os & linguam habens, ut nec ulla voce, nec colore vultus, leve mentis ſignum produxerit; quodqve in adoleſcente permirum eſt, deliberatum Conſilium perſpicaciſſimos ac ſuſpicacisſimos Hugónottorum oculos fugit ac latuit. Nam præter ſpeculatores ab iis locatos, ab Proceribus cavendum erat perdiligenter; Ii Mommorancius, Danuilla, Coſſæus, & Biro, qvi exiſtimati in Hugonottos proclives, & quidem Mommorancii Admiralio affinitate conjuncti, ſi deprehendiſſent vel ſcintillam ignis latentis ſub cinere, diſcusſiſſent haud dubiè, ac paratum incendium extinxiſſent. Verùm is ſagacitatis ſolertisſimæ apex fuit, ut Admiralius ſuis ipſe artibus caperetur; quiqve prudentiæ ac perſpicacitatis laude ſe cunctis anteponeret, fuerit ea in laude feminæ & adoleſcenti inferior. Ac primùm eſca ad eum capiendum objicitur; bellum Hiſpanicum, cujus ipſe ductum & adminiſtrationem ſuſciperet. Et quidem aptisſima ad ineſcandum illecebra: etenim Admiralius ſævientibus bellis civilibus conqverebatur freqventiùs, eorum cauſam pacem Hiſpanicam eſſe; Francos temperare ab armis non poſſe, ea in ſe vertere, ubi hoſtis deſit; nec occurrere opportuniorem ullum qvàm Hiſpanum, Regni veterem æmulum, ac inimicum jam à Majoribus; Belgium totis Franciæ viribus obruendum, ac amovendum longiùs tam infenſum hoſtem; Ideò virum, quà fraudi patebat, aggreſſa mulier, per fictos homines conſilium belli inſinuat, ſidemque ut

faciat

ſaciat novi qvod conceperat odii, adjungit accepiſſe à plurimis, qvos in Hiſpaniam miſerat, maxime à Delbena, Eliſabethæ præ cæteris dilectæ filiæ, oblatum toxicum à Philippo, præferebatqve vindictæ cupiditatem juſtisſimam. Deinde verſa ad Reginam Navarræ, Henrici principis cum Margarita filia conjugium offert; atqve exercitum quem ipſe Henricus ad recuperandam Navarram in Hiſpaniam duceret. Simul ut eſca alliceret efficacius, Rex in commodum Hugonottorum verba, blanditias, impensas, edicta, omni ſollicitudine impendebat. Sic paulatim eorum animis exoleſcebat ſuſpicio, & cicurata ferocia ſenſim ad illecebram & occultum rete præda accedebat. Admiralius præſertim nova conjuge captus eſt, Jacoba Entremontia, vidua locuplete, quam in Sabaudia natam Duce prohibente, cùm matrimonio neqviret adjungere, Regis gratiâ & auctoritate tum conjugem habuit, tum facultates. Mox Ludovicus Orangii frater, ſubdubitantem ipſe animi falſus egit in laqueos; nam in Aulam miſſus, ut propius de bello illo Hiſpanico agitaret, remqve totam ſpecularetur attentiùs; ſecretò quidem colloqvutus eſt cum Rege, adhibitis Mommorancio, Damuilla & Rhetio, cæterùm perſuaſus, Admiralium impulit. Acceſſit mox alia machina, Navarri cum Margarita conjugium, cujus rationes & conditiones ut moderaretur, primò per Telinium generũ, quem plurimi & meritò faciebat; deinde per Bironem, poſtremò per Coſſæum, amantisſimis litteris evocatur, & Bleſiam ubi ageret Rex à Coſſæo ducitur, ſtipantibus qvinqvaginta Nobilibus armatis, atque à Rege excipitur, tantâ gaudii & amoris ſignificatione, ut dubium omne timoremqve abſtulerit. Tum data facultas, ut Caſtilionem inviſeret, & domeſticam rem conſtitueret; moxqve adhibita ad Navarræ Reginam machina: nam ſagacisſima mulier non ſatis cupidè hamum vorabat; qvippe ut ſecuritatem prudens timor parit, occultas præclara ſpecie verebatur inſidias; Catharinæ odium expugnabile unâ ultione; filium in manus hoſtium tradi atqve poteſtatem; qui vel animam,

animam, vel Religionem quam ducebat ipſa pretioſiorem animâ, vel vi eriperent, vel blandimentis excuterent; prætereà in ſpem venerat collocandi filii cum Eliſabetha Regina Angliæ; quæ juxta ipſum de religione ſentiret; atq; exemplo Condæus præerat, qui Mariam Clivenſem Nivernenſis ſororem duxerat, qvam ipſa Navarra propè ab cunis ſecum inſtituerat, & perſuaſione ſua imbuerat. Tandem & ipſa ab Admiralio expugnatur; qui ſecundùm in aulam vocatus, poſtulata, dona, gratias, facultates, ad primam voluntatis ſignificationem a Rege impetrat; tam facilè atqve effusè condonante omnia, ut callidiſſimus ſenex tantæ gratiæ æſtu provectus, tuta omnia, firma ac tranquilla, tum ſibi, tum Reginæ crediderit. Præterea fidem Hugonottis Orthodoxi ipſi faciebant; qui in Regis mentem conſiliumque intimum haud penetrantes, rem agi ſeriò exiſtimabant, & acerbè de Rege ac Regina veluti in hæreſin pronis querebantur: eratque tum Pio Pontifici, tum Hiſpaniæ Regi fucus factus tam callide, ut Hiſpaniæ Rex Oratorem ſuum juberet ab Franciæ Aula faceſſere; Pius Cardinalem nepotem curſoriis eqvis ad Regem miſerit, interceſſurum conceptis nuptiis; & ipſe diploma ad diſpenſationem affinibus pernegabat. In Aulam nihilominus pergebat Navarra cum filio; ac nodum diplomatis mors Pontificis ſolvit; cujus ſucceſſor Gregorius XIII. ſeu benigniore natura, ſeu Regem veritus, ſeu majori perſpicacitate, diploma conceſſit Cardinali Borbonio.

II. Poſt exceptã multo honore, & arctâ in ſpeciem benevolentiâ Navarræ Reginam, & conſtitutum locum tempusque Connubii, ut more Romano. & Pariſiis in majori æde ageretur; Ludovicus Naſſovius rurſum in aulam profectus, cum Rege de tota belli ratione deliberat, qvod ſtatim decernitur inferendum in Belgium, Admiralio Duce conſtituto cum ſummo imperio, deinde fit Belgii profligandi diviſio, ut provinciæ citra Antverpiam poſitæ ad Regem ſpectarent, qvæ ultra ad Orangium; Stroſſius & Baro Gardiæ mittuntur cum navibus in Britanniam, prohibituri

claſſem

claſſem Hiſpanicam, ne tranſiret in Belgium; demùm ſex peditum millia conſcribuntur, magno machinarum & bellicarum rerum apparatu. Eo articulo Regina Navarræ morte ſubitâ rapitur, die qvinto poſt conceptam febrim, ſive æſtu nimio, dum Pariſiis per officinas mercatorum diſcurrit, ad pannos mundumqve muliebrem coëmendum; ſeu veneno, qvod (ut volunt) odore hauſerit, chirothecis tractandis cujusdam ungüëtarii Renati Mediolanenſis: qvamqvam id ego minùs crediderim; plures enim cum Regina feminæ ad hujusmodi mercimonia admiſſæ; nec veriſimile Reginam unam, tractaſſe mercem manibus veneno infectam; ſed cùm plura ad faciendam fidem convenerint, unguentarius & ille Italus, & famoſus improbis moribus, improviſus morbus; tributum eſt toxico qvod naturæ fuit. Quaſi humano corpori ab humoribus ſuis virus deſit. Ea mente dilatæ nuptiæ, datumque ſpatium ad prædam omnem adigendam in retia. In uno Admiralio operæ pretium erat, qvi Regem quidem ſemel bisque inviſerat, ſed Pariſios ingredi, amplam illam, populoſiſſimam, infenſam Hugonottis, & ſibi ipſi præ cæteris civitatem, non inducebat in animum; & timorem æqvum promoverant tum arcanum qvoddam naturæ præſagium, tum multæ admonentium literæ, tam à Francis ſcriptæ qvàm ab externis, ſibi omnino caveret, nec ſalutem furentis populi poteſtati inconſultè permitteret. Sic hærentem & tergiverſantem, amiciſſimis literis & ſecuritatis obſidibus per Cavagnium Rex arceſſit, tum per Briqvemautium Seniorem, qui diſceſſum urget, affirmatqve hærere bellum ipſius abſentiâ; poſtremò per Ludovicum Naſſovium, Noüam, Jenliſium, & Saucurium; quibus data viginti nummorum millia, ad occupandas per clandeſtina conſilia Belgii urbes, evenitqve feliciter, ut Ludovicus Montes interceperit, Valencenas Noüa; qvo demùm facinore non dubius Admiralius qvin bellum flagraret, abſterſo metu, magno Comitatu Pariſios venit. Nec multò poſt conſeqvuti ſunt Principes, Henricus jam Navarræ Rex & Condæus; ultrò nobilibus & Hugo-

 nottis

nottorum capitibus in perniciem certam confluentibus. Jamqve præda omnis in caſſes convenerat, cùm duo moram conſilio faciunt; alterum dum Guiſius ſelectas operas ad cædem comparat; alterum dum copiæ, quas in Belgium Jenliſius ducebat, qvatuor peditum millia & ducenti eqvites, ab Albano opprimerentur; qvod utrumque confectum eſt; victus ab Albano Jenliſius atque profligatus, & parati à Guiſio percuſſores. Ita Auguſti decimo ſeptimo fatales nuptiæ celebrantur; in propylæo majoris ædis Pariſienſis erecto pegmate, præſide Cardinale Borbonio perfectum eſt Sacramentum; dehinc ſponſa cum Catholicis in ædem inducta, ad obeunda miſſæ ſolemnia; Navarræ Rex cum Hugonottis in proximas Epiſcopi ædes divertit, dum ſacra conficiuntur, epulo in ipſis ædibus inſtructo: quatriduum impenſum choreis, conviviis, ac certaminibus ludicris; jamqve ad tragœdiam parato choragio inſtructisqve actoribus, de agendi modo deliberatum eſt. Reginæ voluntate conſtituitur, ut Guiſius adornato ſicario Admiralium cæderet, tum eo cæſo cæteri haud ægrè impetu plebis civitate tota mactarentur. Idque Reginæ vehementer placuit; ſive ut Guiſium in diſcrimen adduceret, tota Colinii & Mommorancii factione in vindictam Admiralii ruitura; ſive qvod mihi veroſimilius, facti infamiam uti à ſe ipſoqve Rege amoveret. Adornatur itaq; Louverius, idem qui Movyum per inſidias Niortii occiderat, admittiturq; in ædes Villemurii; qui qvondam Guiſii præceptor fuerat; ad qvas Admiralius Luparâ rediens, ſeqve hoſpitio recipiens, incedebat. Nec facinus mora longior diſtulit; lento paſſu ingredientem, & ſcriptum qvodpiam perlegentem, ſclopeto exploſo Lovverius tribus glandibus ferit; & aberrante ictu quò deſtinabatur, manum dextram duntaxat abſciſſo indice, & lævum brachium gravi plagâ ſauciat. Ille immotus, digito ædes, unde erupiſſent inſidiæ, commonſtrat, ad Regem mittit, qui factum docerent; tum innixus domeſtico ad hoſpitium ſecedit. Attentata cæde, non patrata, conſilii ratio turbabatur,

Digitized by Google

batur, & quamquam Guiſiis in ſuſpicionem vocatis, attamen nec in eos irrumpebant cæteri Hugonotti, nec à Reginâ cogitata diſſenſio oriebatur. Quamobrem dum efferveſcerent odia, fuit Regi in ſimulatione perſtandum: qvo ille munere functus egregiè, Navarro & Condæo expoſtulantibus affirmat ſe flagitium acerbiſſimè vindicaturum, palam dolorem & vehementem iracundiam exhibet, reis ſceleris qvicumqve illi ſint, minas intentat ſæviſſimis verbis; ac jubet cives capere arma ad tumultum, ſi quis exurgeret, opprimendum, nobileſque Hugonottos in vicum Admiralii cunctos divertere, ut ſaluti tam cari capitis invigilarent. Imò ſaucium inviſit humaniter, amiciſſimis verbis ſolatium facit, eoqve audito remotis arbitris, qvod Reginæ ſpectanti ſuſpicioni & metui fuit, regreditur Luparam. At Hugonotti fremere & indignari ſummopere, atqve ardere vindicandi cupidine; ſed clàm auctor erat, nec tutum Guiſios palam in civitate tam amica impetere: ideò pleriqve ſuadebant, ut Admiralius extra urbem in ſecurum locum deferretur, cæteri omnes abſcederent, periculo certo ſeſe eriperent, tunc de communi re tranqvillioribus animis conſuleretur. Et ducibus in cubiculum Admiralii convenientibus, ita cenſuerat Vidamus Carnutenſis; demonſtrans quanto in diſcrimine verſarentur; ſibique certiſſimum urbe egredi proximo die, & cùm adhuc liceat reti erumpere. Ea Reginæ nunciata, quæ Tuilleriis agebat, propoſitam cædem feſtinarunt; & extemplo convocato ſecretiori conſilio, ſtatuitur ut eâ ipsâ nocte Hugonotti cædantur, tum Nobiles qui ſeqvuti Admiralium erant, tum cives, juxta nomina antè recenſita: tum deliberatum de Navarri & Condæi vita; ac de Navarro, facile aſſenſum, ut incolumis foret; Regia affinitas, patris memoria, ipſius humanitas atque indoles cunctis accepta, fuerunt ſaluti; de Condæo ægerrimè conventum ut parceretur; dura atqve aſpera Principis natura aggravante odia patris & offenſionem; vixqve ſalus Nivernenſis Sororii precibus data eſt: quibus conſtitutis deducendæ & patrandæ cæ-

 dæ cæ-

ſæ cædis provinciam Guiſius ſuſcepit, tum futurus vindex paterni exitii, tum eo facinore Catholicorum benevolentiam & qvodammodo novum imperium ſibi paraturus, ac ſuo nomini.

III. Convenerat uti primo diluculo, qvo dies ſancto Bartholomæo feſtus inciperet, pulſata palatii publici majore campana, cædes patraretur; & eam in rem Guiſius Prætorianum militem tum è cohortibus Francicis, tum ex Helveticis ad Luparam & Admiralii ædes locaverat, tum Charronus Mercatorum Præpoſitus civem armatum in urbis palatium convocaverat; qvorum illi Nobiles, hi civem mactarent. Sed Regina occupans definitum tempus, aliquo poſt mediam noctem ſpatio, jubet pulſari ſignum in ſancti Germani æde, ut ſimiliter in palatio pulſaretur. Statim cædis initium ab Admiralio factum, ut qui rebellionis ſignifer, & hæreſis pervicaciſſimæ caput & promotor fuiſſet, idem ad pœnam præiret cæteris. Guiſius cum eqvite Enculiſmenſi ac Prætorianorum centurionibus poſtquam in ædes ejus irrupit, in atrio hæret, dum cæteri ſcalas ſcandunt, & in Admiralii conclave invadunt; eorum Dux Coſſinus, à Rege ad ipſius cuſtodiam deſignatus, Corboranus, Cardillacus, Sarlaboſius, Petrucius Senenſis, & Beſma Germanus. Ad ſtrepitum irrumpentium Admiralius ſurrexerat ſtratis, & toga tectus domeſtica, ſtans ut moreretur, innitebatur parieti, cum à Beſma primùm punctim in alvo, tum in ore cæſim percutitur; mox ab cæteris promiſcuè irruentibus obtruncatur; ſtatimqve cadaver per feneſtras in atrium ſubjectum à Beſma & Sarlaboſio projicitur. Id jubebat operiens in atrio Guiſius cum Inculiſmenſi, qui attentè perſpecto cæſi vultu, poſtquam ſtrophiolo cruorem Inculiſmenſis abſterſit, impleta ultione pergit ad cætera. At Admiralii pœna ultra ipſam vitam, in cadaver prorogata eſt horribiliter. Nam primùm avulſum à trunco caput ad Catharinam defertur, tum plebs in ædes irruens, furorem conceptum in cadaver miſerandum effundit; & repetitis tum ſpatiis tum diebus, omne opprobrii

Digitized by Google

probrii & lanienæ genus in artus orbatos ſenſu expromit. Eo momento manus & pudenda ferro demetit, projecto in ſterqvilinium trunco; tum ſeqventi die eadem plebs rurſum miſerabiles trunci reliqvias raptans triduum per cœnum diſcurrendo per vicos fune vinctas trahit, deinde in amnem proximum mergit; mox cadaver iterum raptum Monfalconem defert, furcis appendit, ignem ſubjicit, qvo artus toſti non abſumpti; & pependit abominandum ſpectaculum, donec cæca nocte detractum à Mommorantio, humo conditum eſt deformatum cadaver, elementis ſingulis in pœnam vocatis. Magnâ qvidem plebis furentis inſaniâ; ſed juſto Dei judicio, tot Sacerdotum cædem atqve Templorum ruinam plectentis; præter ſua ſupplicia qvæ animæ irrogata, latuerunt mortales. Ab Admiralii cæde feſtinatur ad alias; atqve ſtatim Nobiles, qvi Guiſii provincia erant, corripit furor. Ii tum in Lupara, tum in vicis proximis hoſpitantes involvuntur nullo negotio ac mactantur. Calamitates ſingulorum percurrere, ut nec inſtituti mei, nec otii eſt, ſic illuſtriores prætermittere nefas. Rupifocaldius Regi gratiſſimus, primus poſt Admiralium cæſus eſt; Telinius gener, oris amabilitate & ſuavitate ſermonis, ſemel atqve iterum percuſſoribus mitigatis, ab terciis tandem confoditur; Clermontius Renellus nudus è cubili prorumpens, inter plebis irruentis turbam, amnem navigiolo trajiciens, perimitur à Buſſiamboſio patruele quicum litigabat. Brionius octogenarius, Principis Contii moderator atqve inſtitutor, inter alumni ſui uberrimos fletus, tenellulas manus ad tegendum ſenem fruſtra obtendentis, occiditur; à Glaſio Laverdinus perimitur; Franciſcus Nonpar Caumontius, ducta Maria Forcia, cum majore filio obtruncatur in lectulo; filius alter qui annum decimum tertium delibabat, inter patris fratriſqve vulnera, cùm crederetur cæſus, incolumis delituit ſub eorum cadaveribus, donec ſub veſperam ad Bironium profugit; isqve eſt Forcia, qui ætate noſtrâ Mareſcallus, vitam annis pluribus factiſque produxit. Plures per

d by Google

Urbem ſparſi mactati ſunt; atque in ipſam Luparam pervaſit cædentium furor; Navarri domeſticis ſtrage implicitis; ii ſpoliati armis, & è cubiculis extracti, ad intimas palatii fores abducti, obtruncantur ſinguli, Regis fidem, & miſericordiam appellantes: in iis Pileſius, Pardalanius, Martinus Burſius; ac Beluorius Navarri pueri gubernator, podagrâ decumbens in lectulo, & in eo cæſis plures. In ſancti Germani ſuburbio hoſpitabantur Rohanius, Caumontius Forciæ patruus, Vidamus Carnutenſis, Mongommerius, Nocla, Segurius, alter Pardalianus, aliique, qvos ſors melior ſtragi eripuit; Maugironio aſſignati erant obtruncandi, ſed imparatis ſtipatoribus, excitati urbis fremitu è ſtratis miſeri, jamqve impetiti à militibus amnem transmittentibus, quam celerrimè in eqvos involant, plures ſine ocreis, haud pauci ſolis duntaxat caligis linteati; & ſeqventi cum equitibus Guiſio ſeſe proripiunt. Sic multiplici ſtrage quingenti nobiles capitum inſtar viliſſimorum in ſomno & trepidatione contrucidati ſunt. Verùm in publico furore unius viri non prætermittenda eſt generoſitas: is Veſinus Cadurcus atque Catholicus, gravibus inimicitiis in Renierum Hugonottum ſuſceptis, uterqve in Cadurcis ſuarum partium duces erant, & à publica cauſa in privatum transgreſſi odium, ſic mutuis injuriis exacerbaverant animos, ut nihil optarent vehementiùs quàm necem æmuli. Regis mandato feſtinabat in Cadurcos Veſinus ea ipſa nocte qua ſtrages edita; & ipſe natura aſper & intractabilis, præclaram occaſionem inimici mactandi novo modo uſurpat. Viam capeſſens ad ipſius ædes primùm tendit, turbam militum effringentium fores aliqvantulùm inhibet, tum ipſe ſtipantibus duobus domeſticis, in Renieri cubiculum irrumpit, & ſtricto gladio, parmâ prætensâ, oculisque fulmineis, inimicum provolutum in genua ad exorandam miſericordiam, jubet conſurgere, & ponè ſe ire. Obſeqvutus Renierus, & ad certam mortem ſeqvutus jubentem, eqvo ad fores inſtructo imponitur, atq; in patriam modicis itineribus ab Veſino deducitur, per il-

lud

lud centum leucarum ſpatium obmuteſcente; donec perventum ad Renieri domum, ad cujus fores conſiſtens, ſoluto tandem pertinace ſilentio, ſalvum eſſe æmulum atqve incolumem jubet; ſe prohibitum à cæde, tum honoris ſui & gloriæ causâ, tum ob conceptam de æmuli fortitudine opinionem; nunc fas eſſe in ſecuritatem liberam vindicato priores inimicitias perſequi, ſeque expeditum in certamen ſi vellet. Ad eas voces Reniero pugnam recuſante, & ſe victum generoſitate tantâ profitente; Veſinus cùm affirmaret ſibi perinde eſſe inimicus aut amicus foret, reputaret ille per otium, utrum ſibi placeret, impulſo eqvo hoſti admiranti ſeſe eripuit; egregiâ reportatâ victoriâ, & vindictâ toto illo itinere domitâ, laudatiſſimo facinore, cùm inimicum odiſſet ſimul atq; ſervaret.

IV. Verùm ipſa nocte dum in nobiles Guiſius ſęvit, plebs inflammata in Hugonotum civem irruebat; Mompenſerius, Nivernenſis, atque Tavanius zelo religionis Catholicæ, & immenſo in Hugonotticum furorem odio, primas excito populo flammas ſubjecerunt, deinde ſufficiente ad omnem immanitatem populi impetu, Nivernenſis vocatus ad Reginam ſeceſſerat. Et verò per dies tres continuatos noctibus lanienam horribilem totâ urbe ſexaginta hominum millia, ſolutâ in licentiam omnem inſaniâ, impunè perpetrant: paſſim aures percellunt, fremitus mactantium, pereuntium gemitus & ſclopetorum exploſio; effringuntur fores ac feneſtræ; ædes inflammantur; miſeri in lectis, in ſcalis, in vicis circunſtante turba confodiuntur; è feneſtris in pilorum & fariſſarum cuſpides projiciuntur, torrentur crepitante circum incendio, plagis pluribus ſaucii amne merguntur; truncati membris & viva etiamnum cadavera per cœnum raptantur; infantes in cunis, in parentum gremio liberi, in amplexu mutuo conjuges, nullo humanitatis ſenſu, crudeliſſimè è viventium numero exturbantur. In amnem rivi ſanguinei deducuntur, vici ſternuntur cadaveribus, ea in foris areisqve publicis extruuntur in cumulos; uno verbo, ſexcentæ domus qva direptæ

B 4 ſunt,

ſunt, qva incenſæ, & quater mille homines interfecti. In his memorantur Lomenius ſcriba Regius, Petrus Placiæ primarius in Curia vectigalium præſes, Terrierus Clarus Cauſidicus, Magdalena Briſſoneta Cardinalis Briſſoneti neptis, Petrus Ramus ab æmulo Carpentario ſicariis ſubmiſſis mactatus; Dionyſius Lambinus antiſtes ille humanioris literaturæ, metu ſimilis mortis extinctus eſt. Duo præcipui furentium Anteſignani, Peſonius lanius, & Croiſierus auri ductilis artifex; qvorum ille centum qvinqvaginta una nocte mactavit; hic brachium oſtentans, ſæpe jactavit ſe quadringentis vitam ademiſſe. Imo plures Catholici ab inimicis privatis involuti ſunt publico odio, & pro Hugonottis occiſi; qvales Guillelmus Bertrandi, Bertrandi Cardinalis filius, Rovillardus in Parlamento Senator, & Petrus Salſeda. Regem interea varii & diverſi ſtimuli agitabant. Edito cædis juſſo, dum ſe conſcii comparant, animo æſtuare, proximæ calamitatis ſtragem perpendere, atque propemodùm in miſericordiam revocari: qvod Reginæ poſtquam nuntiatum, extemplò comitantibus Andegavenſi, Nivervenſi, Tavanio, Rhetio, & Birago, properat ad dubitantem, animumqve ſollicitè ad perficienda incepta confirmat. *Admiralii vulnere factionem totam inflammatam; Impendere graviſſimum bellum, ſi liberi abeant; in Germania, Anglia, atqve Helvetia haberi delectus; Catholicos ipſos arma ſumpturos, & ſibi ducem auctoritate ſua electuros, qui peſſundet Regiam majeſtatem, ſuoq; arbitrio bellum gerat.* Ad ea procerum accedentibus calculis, Rex exeqvi quæ mandaverat jubet: ſed rurſum in contrarium ſenſum abripitur. Adſtabat cum matre & fratre in cubiculo, qvod areæ Luparæ imminet ad ſpectandam cædem; cùm ad ſonitum ſclopi brevioris exploſi, quodam metu abſterritus, nobilem ad Guiſium mittit, qui juberet abſtinere à cæde, atqve domum faceſſere, at Nobili renunciante, jam cæſum Admiralium, nec frænari poſſe Pariſienſium impetum, revolvitur in ſuſceptum conſilium. Die qvi luctuoſam noctem conſeqvebatur, Navarrum & Condæum

in

in cubiculum ſuum arceſſit; *quæ ipſi vidiſſent, ſuo juſſu patrata aſſerit; uſum eo remedio ad civilia bella opprimenda, ad eos qvod ſpectaret, juſtam eſſe materiam odii & vindictæ, quod ſe duces factionis deterrima præbuiſſent; attamen eam affinitati & ſanguini dari, modò mores & vitam mutarent, atq; Catholicam religionem amplecterentur, viderent ſibi ne ea in re obſequerentur, alioqui ad ea ferenda, quæ paſſi eſſent domeſtici, ſe pararent.* Ad eas fulminantis voces, & oculorum minacium fulgura repetita Navarrus ſuppliciter reſpondet, rogare ſe Regem, ut vita & conſcientiæ illibatæ ſint, in cæteris omnibus futuros ſe obſeqventes. At Condæus paulò audaciùs, quàm calamitas præſens expoſceret, dat reſponſum; bona & vitam eſſe in Regis poteſtate, Religionis unum Deum tam dominum eſſe quam auctorem: ob quæ dicta, ira vehementiſſima Rex excãdeſcens, Condæum acerbiſſimis ac contumelioſiſſimis verbis increpitum, haberi in cuſtodia cum Navarro juſſit, minitans atrociter elidendas fauces contumaci, niſi triduo proximo à pertinaci ſenſu deficeret. Decurſo triduo, cùm Senatores quidam Pariſienſes Regem admonerent, qvo in periculo res publica verſaretur, ſi diutiùs plebi inſanæ fas eſſet furere, is per præconem jubet arma deponi, ac plebem in ſua tecta diſcedere. Ita ſummus ille furor coercitus, qvamqvam diebus proximis plures vel cæſi ſunt, vel in carcerem rapti. Imo in æſtu inſaniæ, vita non paucis ab inimicis ipſis condonata eſt; Rex Grammontium, Duraſium, Gamachitum, & Buccananium ſervat; Guiſius plus centum periculo eripit, in qvibus Briqvemautius junior; Acierius ab fratre Duce Uzetienſi ſervatur; Vicecomites Paulinus & Monclarus à Villarſio, Bellieurius pluribus ſaluti fuit. Mommorancios fratres in diſcrimen vocatos Mareſcalli abſentia, ut creditum eſt, fecit incolumes; Coſſæus precibus Caſtronovæ datus eſt, quæ forma corporis commendata erat Andegavenſi; Biro ſalutem fortitudini ſuæ debuit, qui in armamentarium ſeſe recipiens, tormenta in urbem diſpoſuit, ad frangendos primos furoris impetus:

 ſorte

ſorte ut plerumqve fit diſtinguente reos à miſeris; nec Rex qui nutaverat in cæde imperanda, firmior fuit poſt eam confectam. Nam primò ad provinciarum Prætores ſcripſerat, eam cædem populari tumultu patratam; mox Guiſiis inſtantibus, ut probaret ipſe, qvod revera mandaverat, in idqve aſſentientibus tam Reginâ qvam Orthodoxis Principibus, novis literis certiores facit Gubernatores, ſtragem Pariſienſem ſuo juſſu factam, ad opprimendam horribilem conjurationem, quam Admiralius cæteriqve conſcii inivẽrant, ad Regiam familiam extinguendam; eamqve in rem in Senatum venit; imperatq; in mortuos litem de conſpiratione in Regem inſtrui.

V. Sed non una Pariſienſium ſtrage conſtripta eſt cædes, per plurimas urbes graſſata eſt, pronâ ad tumultum, ubi impunè furere licet, plebe promiſcuâ. Rex quidem edictum palam propoſuerat, qvo cavebatur Hugonotorum ſaluti, modò ſe in domibus continerent, nihil novi molientes; ſed arcanis literis juſſi erant Prætores ad Pariſienſium exemplum pernicioſam luem exſcindere. Idqve factum vel prætermiſſum eſt, juxta Prætorum ſenſum, vel alterutri partium addictorum, vel in clementiam ſævitiámve proclivium. Meldis ducenti interempti ſunt; Trecis totidem; Aureliæ plus mille; ad Bituricenſes, Nivernenſes, & Charitatis incolas propagatum exemplum. Toloſæ inter alios quinqve Senatores cum purpureis togis affixi patibulo; Burdegalæ tardius decurſum ad cædem, ſed mora deinceps repenſa eſt gravitate. Lugduni magna aſperitate ſævitum, in quam urbem plerumq; colluvies externarum Gentium convenit; & quidem Mandelotius Gubernator, quamquam addictus Guiſiis, à cæde abhorrens, ad nuntium Pariſienſis tumultus, optimates Hugonotorum in carcerem miſerat, eos inſaniæ populi ſubrepturus; ſed Petro Auxerra Regio procuratore, qvi ab Aula recens aderat, facem animis ſubjiciente, erupit carceribus popularis furor; ſtatimqve effracto carcere, qvo ſe tutos rebantur miſeri, cunctos partim mactant, partim ſtrangulant, partim amne

mer-

mergunt, partim in membra diſcerpunt; ii propemodum octingentí erant; tum per cæteram urbem calamitas ſparſa, reliqvias cæde atqve incendio perdit. In proximis Lugduno provinciis temperatum eſt à cædibus; In Phocenſi provincia Tendius Comes, in Hugonottos pronior; Damvilla in Occitania, in Delfinatibus Gordeus, in Burgundia Chabotius, Senteranius in Arvernia, Matiſcone Guicha, Bajonæ Orthenſis Vicecomes, plebem continuêrunt, nullo ſanguine, aut raro admodum fuſo. Interea lis in Admiralium inſtruebatur, & adigebantur ad amplectendam religionem avitam Navarrus & Condæus. Nec ille præbebat ſe difficiliorem; at hic animo in voluntatem Regis obdurato, perſtabat in ſententiâ; à Rege arceſſitus, & ſeveriſſimis minis perterritus, ſimulatâ perſuaſione in Catholicam religionem tranſiit, cum Navarro; Cardinale Borbonio utriusqve abjurationem admittente. Mox lite in Admiralium inſtructa, Senatus decreto læſæ majeſtatis reus dictus eſt ac damnatus, pœna tanti ſceleris in ipſius effigiem, ut conſtitutum erat, impletâ. Additi ſimulacro ſocii duo ipſi in vivis, Arnaldus Cavagnius, & Briqvemautius pater, togatus ille, hic ſagatus; qui veluti conjurationis participes, eidem ſupplicio addicti ſunt. Eaqve eſt cædes Hugonottorum, tam multis hæreticorum ſcriptis impetita, & Catholicorum apologiis propugnata; quæ ut Romæ atqve in Hiſpania immenſis laudibus celebrata; ita in Germania, Anglia atque Helvetiæ parte, querelis & accuſationibus, tam laceſſita, qvàm lamentis flebilibus deplorata; eadem ambigui apud poſteros ſenſus; vi & occultá cæde à Francorum indole multum alienis; maximè cum per inſidias ſpargitur cruor. Sanè honeſtiùs atqve utiliùs poſt pugnam Monconturianam Hugonottorum reliquiæ apertà vi exſcindi poterant, ſi victores hæſiſſent fugientibus, & reſpirandi ſpatium ademiſſent; modò ex eventu conſtabit, & renaſcente iterum bello, molitionem tantam fruſtrà ſuſceptam, & contractam apud plures levi fructu infamiam. Imò tunc perculſis inſtandum

Digitized by Google

ſtandum fuerat, promptoqve exercitu Rupella & Montalbanum, quæ duæ civitates profugos tuebantur, expugnare oportuit; verùm dictis mollioribus Rex acerbiſſimum vulnus exulceravit potiùs quàm ſanavit, novum bellum in cunis atqve in ſemine oppreſſurus, qvod indulgentia intempeſtiva aluit, donec erumperet. Idqve attributum Rhetio & Birago Reginæ Conſiliariis, qui texendis Conſiliis quàm bello meliores, abhorrebant ab ea re qva non excellerent; & Regina ipſa arma abjiciebat, in quibus plus aleæ atque arbitri alieni; attamen fruſtra efferatos tot cędibus animos rurſum ſperabat venturos in retia; bellumq;, qvod inferre voluerat, ferre & repellere tandem adigitur.

Käyſer

Käyſer Maximilians
Des andern
Sendbrieff

An
Hn. Laſarum von Schwendi/

Betreffend das Frantzöſiſche Blut-Bad und Spaniſche Tyranney im Niderland / mit ſelbſt eigner Hand geſchriebē und überſchickt.

Ex S.R. J. Conſtitutionibus à Melch. Haiminsfeld. Goldaſto editis Francofurti 1607. part. 3, n. 30. p. 208.

Lieber von Schwendi / ich hab euer Schreiben wol empfangen / Und vernommen: nehme auch euer treuhertzig Chriſtlich Mitleiden / ſo ihr mit meiner Schwachheit tragt / mit ſondern Danck an. Der ewige GOtt / in deſſen Hand alle Ding ſtehen / der mache es mit mir nach ſeinem göttlichen Willen. Der ich Ihme umb alles Lob und Danck ſage / (dann Er am beſten weiß / was mir nutz oder ſchädlich) Und ich mit ſeinem Göttlichen Willen gedultig / und nun gar wol zu frieden bin. Denn es leider auff dieſer Welt dermaſſen zugehet / daß einer darbey wenig Luſt und Ruhe hat: Aber Widerwärtigkeit / Untreu / Unerbarkeit iſt überall vollauff: Der HErr woll ſich Unſer erbarmen / und ſolches Ubel von ſeiner Chriſtenheit abwenden. Ja es wäre nicht ein Wunder / daß einer bey dieſem Weſen gar plitzblau und toll würde: Davon viel zu ſchreiben wäre. Mit meiner Schwachheit ſchickt es ſich (Gott

lob)

Lob) fein gemach zur Beſſerung/ der HERR ſeye gelobt/ und alles/ was er machet.

II. So viel die redliche That/ ſo die Frantzoſen mit dem Admiral und den Seinigen Tyranniſcher Weiſe erzeigt haben/ die kan ich gar nicht loben/ und habe es mit hertzlichem Leid vernommen/ daß ſich mein Tochtermann zu einem ſolchen ſchändlichen Blut-Bade hat bereden laſſen. Doch weiß ich ſo viel/ daß mehr andere Leute/ als er ſelber regieren. Aber nichts deſtoweniger läſt es ſich damit nicht beſchönigen: iſt auch damit nicht außgericht. Wolte GOtt/ er hätte mich zu Raht gefragt/ wolte ihm treulich als ein Vater gerahten haben/ daß er dieſes gewißlich nimmermehr mit meinem Raht gethan hätte. Er hat ihme hierdurch einen Flecken angehenckt/ den er nicht leichtlich ablegen wird. GOtt verzeihe es denen/ ſo daran ſchuldig. Dann ich höchlichen beſorge/ daß ſie es erſt mit der Zeit erfahren werden/ was ſie gutes damit gewirckt haben. Und es in der Warheit nicht anderſt/ als wie ihr vernünfftiglich ſchreiben/ daß Religions Sachen nicht mit dem Schwerd wollen gerichtet und gehandelt werden. Kein Erbarer/ Gottsfürchtiger/ und Friedliebender wird es auch anderſt ſagen. Zu dem ſo hat uns Chriſtus und ſeine Apoſtel viel ein anders gelehrt. Dann ihr Schwerd iſt die Zunge/ Lehre Gottes Worts/ und Chriſtlicher Wandel geweſt: Auch ihr Leben uns dahin reitzen ſolle/ wie ſie und ſo weit ſie Chriſto nachgefolget/ ihnen nachzufolgen. Zu deme/ ſo ſolten die tollen Leut nunmehr billich in ſo viel Jahren geſehen und erfahren haben/ daß es mit dem tyranniſchen Köpffen und brennen ſich nicht wil thun laſſen. In Summa/ mir gefällt es gar nicht/ und werde es auch nimmermehr loben/ es wäre dann Sach/ daß GOtt über mich verhängte/ daß ich toll und unſinnig würde: darfür ich aber treulich bitten wil. Ja kan ich euch nicht verhalten/ daß etliche unverſchämbte und verlogene Buben ſeynd/ die da haben dürffen ſagen/ was der Frantzoß in dieſem Fall gethan hätte/ das wäre nicht allein mit meinem Vorwiſſen/ ſondern auch Raht geſchehen. Daran thut man mir (GOTT weiß) von ihnen und der Welt

Digitized by Google

Welt unrecht. Aber ich hab der unbilliͤchen und unwarhaff-ten Poſſen wol mehr ſchlucken muͤſſen. Ich befehle aber al-les meinem lieben GOtt/ der wird das Unbillich zu ſeiner Zeit wiſſen zu wenden und zu ſtraffen.

III. Was aber das Niederlaͤndiſche Werck betrifft / das kan ich gleich ſo wenig loben: Dann man ihme zuviel gethan hat. Entgegen weiß ich wol / wie offt und was ich dem Koͤni-ge zu Hiſpanien geſchrieben und gerahten habe. Aber in Sum-ma/ der Spanniſche Raht iſt viel angenehmer geweſen / als mein treuhertziger Raht / und muͤſſen ietzt ſelbſt bekennen / daß ſie geirret haben / und dieſen unraht ſelbſten am meiſten geurſachet. Ich haͤtte es gern gut geſehen/ und daß dieſe Ed-le Lande nicht ſo jaͤmmerlich waͤren verderbt worden: Und unangeſehen/ daß man mir nicht folgen hat wollen / und ich billich ſcheue ſeyn ſolt zu rathen / ſo unterlaſſe ichs dannoch nicht/ und thue treulichen das meinige. GOTT wolle/ daß es wuͤrcke und Nutz ſchaffe / und daß man einmahl auffhoͤren / und gnug an dem vergangenen habe. Es waͤr viel von deme und andern zu ſchreiben.

IV. In Summa/ Spanien und Franckreich machen es wie ſie wollen/ ſo werden ſie es gegen GOTT dem gerechten Richter muͤſſen verantworten. Ich wil / ob GOtt wil / fuͤr mein Perſohn erbar / Chriſtlich / treulich und auffrichtig handlen. Hoffe gaͤntzlich/ GOtt werde mir ſeinen Segen dazu verleihen/ damit ich mein Thun und Willen gegen GOTT/ und der Welt koͤnne verantworten. Und wann ich das thue/ ſo bekuͤmmere ich mich umb dieſe boͤſe und heilloſe Welt gar nichts.

V. Ich habe gleichwol verhofft / in das Koͤnigreich Boͤ-heim etwas zeitlicher zu kommen / dieweil ich aber noch nicht gar zum beſten auff bin / ſo wollens mir die Doctores keines Wegs nicht rahten / daß ich mich bey dieſer ſtarcken Kaͤlte hinauß begeben ſoll. Darumb ſo habe ich einen Land-Tag zu halten nicht laͤnger einſtellen koͤnnen: Und da nichts anders entzwiſchen einfaͤllt/ mein zween aͤlteſte Soͤhne darzu zu ord-nen. Jedoch da GOtt Gnade giebt/ und der Sommer her-

Digitized by Google

zu ſtreichen wird / wil ich auch nicht auſſen bleiben. Dann ſonſten das Weſen bey dieſem Regiment nicht beſtehen könte: Und es erfordert der Cron und mein eigne Nothdurfft. Dann ich wol ſiehe/ wie man hauſet / und es zugehet. Damit ſeid GOtt befohlen/ der wolle alle Sachen / nach ſeinem Göttlichen Willen der Chriſtenheit und uns allen zum beſten ſchicken. Geben zu Wien den 22. Febr. Anno 1574.

Maximilianus, &c.

Orna-

Ornatisſimi cujusdam Viri, de Rebus Gallicis epiſtola, ad Stanislaum Elvidium. Kal. Nov. 1573.

Eſſe eam Vidi Fabri Pibrachii, oſtendimus ſuprà ex Thuano l. 53. p.m. 1087.

DE Rebus, qvæ in Galliâ nuper acciderunt, graves iſthîc rumores, atq; (ut tuis verbis utar, Elvidi amicorum meorum maxime) atroces in Germaniâ voces percrebuiſſe, non tam certè miror, pro temporum injuriâ, & ſtudiis partium, quàm nonnullis viris ſuccenſeo, optimis qvidem illis, & à nobis non alienis, ſed parùm herclè prudentibus, qvi dum in tuendâ Regis Chriſtianiſſimi adverſus obtrectatores exiſtimatione, fidem ſuam & officium probare, ſedulò nimis cupiunt, ab imperitis & levibus, ne qvid gravius dicam, hominibus decepti, in rei ipſius, de qvâ agitur, veritatem, non ſatis diligenter inqvirunt: atqve ita cupidè cauſam defendunt, ut qvemadmodum, qui perditè amant, non nævo aliqvo, aut ſtruma in amicarum corporibus offenduntur: ſic iſti, qvicqvid ad octavum Calendas Septembris, ab improbo qvovis nebulone, crudeliter & flagitioſè factum audiunt, tanqvam egregiè & fortiter, atqve ex uſu reipublicæ actum fuerit, amatoriè laudant: nec ſatis proſpiciunt, pleraq; extitiſſe ejuſmodi, quæ jure reprehendi poſſint, qvæqve optimus Princeps commiſſa, tunc vehementer doluit, & nunc (qva prudentiâ eſt & æqvitate) ſeverè etiam vindicaret, niſi commotis ac prope furentibus, in tanto Regis periculo, omnium animis, à plèbeculâ ipsâ modum & mediocritatem acerbè exigere, qvam ſapientes præſtare vix poſſunt, durum nimis atqve inſolens videretur. Noſti mores meos: ego (ut verum fatear) is homo ſum, qvi reorum lachrymis

impar, ipſorum etiam nocentum juſtis ſuppliciis (qvæ ingenii mei intemperantia eſt) ad valetudinem usque, interdum ſoleam commoveri. Ex qvo, facilè intelliges, qvis animi mei ſenſus fuerit, in tot virorum, una atque altera die, continuatis cædibus. Dicam ingenuè: Ad tantarum rerum tam repentinas vices, & ad florentiſſimæ hujus urbis, qvæ tum ſeſe offerebat, miſerandam ſpeciem, obſtupui, ingemui, indolui, cohorrui totus. Et ſane, mœrore animi concidiſſem, niſi publici conſilii, pro ea dignitate qua fungor, non omnino malè conſcius, de æqvitate cauſæ minime dubitaſſem: ac niſi jam tum mihi plane conſtitiſſet, immanem illam ſævitiam, & nefariam bonorum direptionem, non ex Regis humaniſſimi & æquiſſimi ſententiâ aut voluntate proficiſci, ſed à populari levitate, aut potius iracundiâ, & immodico qvodam animi æſtu: quem ſedare nulla ratio, coërcere nulla vis poterat, non Præconis vox, non lictorum turba, non Prætorianus miles, non ordinis noſtri ampliſſimi authoritas, non Errici, Andium Ducis maximi & clementiſſimi, imperium, non ipſa deniqve Regis majeſtas. Sic eſt profectò, Elvidi doctiſſime, qvemadmodum tu non ignoras, ut qui minimùm ſapiunt, iidem, turbidis in rebus, plurimùm poſſint: vigent quippe conſilia prudentum, quietis tantum temporibus: ſimulac verò, freqventiſſimâ in civitate, in qvam variæ gentes confluunt, furor aliqvis nonnullorum animos invaſit, paulo momento propagatur, & dira ſcelerum contagione, velut ſacramento, conſceleratas voluntates vinciens, immanitate virium impotenter exultat: deinde rapidi inſtar amnis effuſus, quicquid oppoſueris, facilè disjicit aut tranſcendit: poſtremò, non niſi die ipſa, in antiqvum alveum & directum iter, hoc eſt, in priſcam diſciplinam, & ad civile vitæ inſtitutum, efferatam multitudinem revocaveris. Adde verò nunc etiam, ſi placet, propriam & ſingularem Gallicæ gentis laudem, ni fallor, & gloriam: Nulla unqvam natio Regium nomen & imperium ſanctius coluit, nulla majore animi propenſione atqve impetu, nulla certiore fide,

de, pro Principibus ſuis ſtetit. Ab illis cognoſci & nominari, magnum & fortunatum ducimus: eorumq; aſpectu (quanquam omnibus pateat) non ſecus ac novo ſidere, qvotidie delectamur. Quod apud cæteras omnes fere gentes, pauci homines, eruditi præceptis ſapientiæ, conſeqvuntur, ut in Regibus divinum numen agnoſcant, & in ipſorum ſecuritate, fortunam & ſalutem publicam intueantur, id nos Galli à natura hauſiſſe videmur: ſimulatqve enim editi ac ſuſcepti in lucem ſumus, ſine doctore, ſine magiſtro, in eam unam rem certatim incumbimus, ut de Regibus noſtris bene mereamur ſi poſſumus, aut ſaltem, nunqvam niſi divinè cogitemus. Noli qvæſo putare, hujus imperii diuturnitatem, quæ omnia, qvotqvot hactenus fuére Regia imperia, ſeculis multis prætergreſſa eſt, aliò referendam eſſe, quàm ad innatam atqve ingenitam nobiscum obſervantiam: cujus ea vis olim fuit, ut cùm bellorum caſibus, nobiliſſimas & intimas Galliæ partes Britannus aliqvando occupaſſet, & æquiſſimo ac leniſſimo imperandi genere, quæ res valere plurimùm ſolet, noſtrorum hominum ſtudia erga ſe, & voluntates elicere, ſibiqve adjungere ſedulò tentaſſet, aliud tamen nihil triginta annorum illecebris ſit conſeqvutus, quam ut perpetuus hoſtis haberetur, neqve prius finem fecerit metuendi, donec injuſta poſſeſſione detruſus, illuſtri ſatis exemplo poſteris probaverit, alium nos Regem amare aut pati nunqvam poſſe, qvàm eum ad quem jure ac moribus noſtris faſces Regni pertinent. Quæ idcircò à me nunc commemorantur, Elvidi, ut ſi forte incidas in eorum hominum ſcripta, qui nos probris & maledictis inſectantur, qui crudelitatem nobis exprobrantes, artificioſe & invidioſe nonnulla ex his, quæ hìc nuper acta ſunt, colligunt, qvo exiſtimationi noſtræ feritatis notam & maculam inurant, occurrat illico tibi, nos veterum Gallorum, aut potius Francorum, veram ſobolem & progeniem de maxima laude nolle qvicquam majoribus noſtris concedere, iiſdem rebus commoveri, iiſdem perturbari; obſeſſo, periclitante, aut labo-

 rante

rante Rege, facile accendi animos noſtros, & ad omnem iracundiam inflammari: in ulciſcendis publicis injuriis nec modum laudare nec quærere: nullum gravius crimen putare, quàm læſæ majeſtatis, deniqve nullo ſupplicii genere, nulloque cruoris flumine, odium expleri poſſe, qvo adverſus conjuratos æſtuamus. Alibi hoc ſcelus, multitudine reorum, & peccandi conſuetudine, leve jam fortaſſe videri cœpit: apud nos inauditum eſt, incredibile eſt, ac portenti ſimile. Etenim publicorum judiciorum tabulæ, & tot annorum literæ, vix unum aut alterum hujuſce criminis ſuſpicione, fallacibus indiciis, leviter inſimulant, nedum aliqvem conſtrictum, convictum, & peractum reum nominant: nec certe, ex omnium ſeculorum memoria tale quicquam cognovimus. Virtus qvippe illa Francici generis & ſeminis labem iſtam non tulit, ut minus mirum nunc videri debeat, ſi ad tanti ſceleris ac flagitii novitatem, & ad hujus horrendi monſtri ſpeciem, ira, qvæ honeſtos impetus tum habere dicitur, cùm ſunt neceſſarii, vires ſuas ſenſim colligens, & hinc patriæ amore accenſa, illinc pietate erga Principem inflammata, tandem velut grege facto eruperit, & vehementius qvàm unqvam antea, in publicos hoſtes incubuerit. Verùm quicquid de tota ea re compertum habeo, narrabo nunc tibi qvàm veriſſimè potero. Audis ſponſionem hiſtoriæ, Elvidi, qvæ vereor ne non ſatis huic ſcriptioni conveniat: literæ enim ad amicos, de rebus privatis & quietis, tenui ac populari ſtylo contexuntur: accuratum autem ſcribendi genus, & ille verborum velut ſplendor, qvi ex maximarum rerum tractatione ſponte gignitur, cùm tantùm à familiari & qvotidianâ conſuetudine abhorreat, in epiſtolà laudem non habet. Adde, quòd ex paupertate latini ſermonis nunc laboro, cujus divitias domi aliqvando habui: tota enim illa purè & latinè ſcribendi facultas, qvæ a te pluriìmi fiebat, jampridem exaruit, ab eo ſcilicet tempore, qvo per honeſtiſſimos publicorum munerum gradus decurſo meliore vitæ ſpacio, huic tandem foro, tanquam ad ſcopulum, affixus,

fixus, atqve adhæreſcens, Gallica noſtra peſſima, Romanis & Græcis longe optimis, cogor anteponere. Sed fas fuerit ex ſcribendi genere laudem aſpernari, homini laudem minimè quærenti, & nunc apud te, alieno periculo peccanti. Aggrediar itaqve, qvoqvomodo poſſum, ad id, de qvo me tibi dicturum recepi, & ultrò pollicitus ſum. In Gaſpare Colignio Admiralio (is enim vir, caput & author conjurationis dicitur) fuére præter nobilitatem generis, & dignitatem, qvam ab Henrico Rege ampliſſimam conſecutus eſt, nonnullæ item aliæ virtutes, aut ſaltem, ni fallor, virtutum effictæ & adumbratæ imagines: rerum videlicet humanarum uſus maximus, in tractandis & explicandis negotiis magna cura, ratio, diligentia, ſolicitudo, ſummum ſtudium, & ingenium, vigilantia, cogitatio, aſſiduitas, (nullum qvippe tempus illi vacabat unqvam aut à ſcribendo, aut à commentatione domeſticâ, aut à rebus agendis,) abſtinentia qvoqve ab omni genere voluptatum, qvibus adoleſcens liberius indulſerat: non mediocris etiam rei militaris ſcientia, cognitio atqve uſus: ſic tamen, ut externo & civili bello juxtà infelix, hoc poſteriore magis claruerit: trahendi, quàm conficiendi belli dux melior: fortunam autem adverſam tulit patientisſimè, ac ſupra qvàm cui quam credibile ſit, ut gravisſimos ejus ictus & vim totam in ſe arceſſere, dum nimis contemneret, videretur. Cujus rei documentum, præter cætera multa, hoc habeo, qvod, quâ die Errici, Andium Ducis, virtute & felicitate, in Pictonum finibus ad Moncounturium memorabili pugnâ profligatis partium viribus, & cæſo ad internecionem usqve omni pene exercitu, victus & ſauciatus, fuga ſalutem ſibi petierit: illâ inqvam die, ſub noctem placidè & quietè cœnaſſe, & à cœna, manu ſuâ luculentas literas ad conſociatas civitates ſcripſiſſe dicatur, quæ poſtea ſunt interceptæ: in quibus (ut aliud nihil) tranquillitatem certe ingenii, & ſecuritatem animi facile recognoſcas. Has, atque alias nonnullas virtutes, ſeu virtutum ſimulachra, ingentia vitia (ut ajunt) æqvavere: nam qui eum propius, & ex qvotidianâ vitæ conſuetudine nôrant, ſævo, truculento, & immani

animo fuiſſe affirmant: non parcere, non niſi atrociter minari, neminem laudare, cæteros, præ ſe, mortales parvi facere, amicorum & propinqvorum, quos chariſſimos habuit, conſilia contemnere, non cuiquam credere, plurimùm diffidere, cunctatione quadam nimia, & lentitudine, rerum bene gerendarum maximas opportunitates corrumpere, injuriarum haud facile oblivisci, ſuſceptas ſemel inimicitias nunqvam deponere, ulciſcendi vias omnes tenere, amplecti, in eam unam rem præcipue incumbere, gloriæ cupiditate ardere, æſtuare, cujuslibet rei periculum facere, dum quid ei ex eo gloriæ accederet, in poteſtate perpetua, atque in imperio ſemper eſſe velle ac cupere: ea re potiſſimùm fieri, ut bella ex bellis ſereret, ut diſſidiorum cauſas & momenta qvæque minima urgeret, ut pacem in bello, non pacis amore, expeteret, ſed qvò, reparatis & reſumptis viribus, bellum acrius multò quàm anteà inſtauraret. Regium porrò imperium pati ipſe non poterat, aſſuetus jam parere nemini, aut potius, delibata & deguſtata dominandi dulcedine & majeſtate, regia fere omnia jampridem domi conſpiciens: nam, ut cætera omittam, altiſſima in pace, comitatu Regio incedebat: &, qvod nemini unquam licuiſſe puto, ex multis Galliæ Provinciis, & ex omni nobilitate Gallica, viros habuit velut cuſtodes corporis ſui, quos non ære privatò aleret, ſed publica pecunia, hoc eſt, ea, quam ex religionis ſuæ hominibus, novo more, privatus, pro libidine cogebat. Piget plura referre, & hoc ipſum quicquid eſt qvod attigi, non niſi neceſſariò feci, ut ea, quæ ſeqvuntur illuſtria magis, magisque in aperto ſint.

Ad undecimum Calendas Septembres, vulnerato ex inſidiis, Regiam prope, Colignio, Rex Chriſtianiſſimus, in Amiralio Franciæ, ſuam majeſtatem læſam, pro eo ſane ac debuit, ægerrime atqve indigniſſime tulit: percuſſorem fugientem illicò jubet ſumma celeritate & cura conquiri, prehendi, retrahi: qvæſtionem iis etiam mandat, qvos ſeverius & diligentius inquiſituros exiſtimabat: de re tota, de conſilii cauſa & origine, deqve anthoribus & conſciis acerrimè quæri, & in eos omnes graviſſimo ſupplicii genere animadverti, ad inſigne poſteri-

ſteritatis exemplum præcipit. Eadem die Colignium ex vulnere decumbentem, Regina matre, fratribusque duobus comitatus adit: cum perhumaniter affatur, comiter & benignè appellat: ſuum dolorem, atque injuriæ & illi & ſibi illatæ ſenſum acerrimum teſtatur, vindictam & pœnam, quæcunqve jure ac legibus ſumi poſſit, à facinoroſo ſe expetiturum pollicetur: ſi ſibi timeat, cubiculum in Regia, aut cuſtodes, ſi malit, offert: denique omnia, quæ vel ad facinus puniendum, vel ad ægritudinem animi leniendam, vel ad corporis dolorem minuendum pertinerent, humaniſſimus Rex & optimus, ultrò ſpondet ac præſtat. Ille autem ſtatim vulnere accepto, & qui cum eo erant omnes ferè, Guiſianos palàm & apertè execrati, Regem ipſum, Reginamque matrem & Regis fratres, invicem admurmurantes inſimulabant. Accurritur totâ ex urbe ad Colignii ædes, præſertim ab iis, qui ejus ſectam rationemque vitæ in Religione ſeqvebantur. Clamant omnes, indignum facinus, & certe videbatur: fremunt, frendent dentibus, & nunc Guiſianis, nunc tacitè Regi ipſi, nunc planius & apertius Reginæ matri, Regisque fratribus minantur: pars etiam Regem adit, atque ipſi coràm inverecundè & impudenter vulnus exprobrat. Colignius ipſe, ut iam dixi, à Rege aditus, ſe captum manibus, & mutilatum, capite menteque validum ac firmum eſſe Regi ipſi affirmat: quas res hactenus geſſerit, non manibus eas, ſed animo geſſiſſe. Has verborum complexiones & ambages ſatis interpretabatur oculorum ardor, torvus aſpectus, totus denique vultus, irarum atque odii æſtus ingentes arguens, ac truculentum atque immane qvoddam ſcelus portendens. Rex tamen Chriſtianiſſimus, Reginaque mater, & Regis fratres, qui tum aderant, nihil mali ſuſpicati, hominis iræ, ac juſto quem credebant dolori, facile ignoſcebant, & ex ſuo ipſorum ſenſu, de illo & aliis omnibus, æquiſſime & humaniſſime judicabant, quin etiam ſuam ipſorum indignationem ad illorum iram adjungebant, usque eo dum ſequenti die indicatum Regi eſt, in interiore Admiralii cubiculo inita eſſe conſilia de trucidando Rege, Regina matre, duobus Regis fratribus, & omnibus proceribus, deque Regio imperio in Gallia abolendo,

aut à Valeſiis ad aliam gentem transferendo. Mirari Rex, neq; initio credere, qui ſibi conſcius eſſet, ſuæ in id genus hominum clementiæ, manſuetudinis, benignitatis, & liberalitatis: mo-ranti atque ambigenti, Index maximi inter illos nominis & ſpectatæ fidei affirmat, ſe conjurationi interfuiſſe, & metu ne, recuſans jurare, opprimeretur, cum cæteris juraſſe, ſed lingua tantùm, mentem ſemper, ubicunque Regis ſalus periclitetur, injuratam geſturum: ſi de Guiſianorum tantùm cæde actum eſſet, aut ſi Regi ac Reginæ matri, & Regis fratribus, quibus vitam ſæpius acceptam ferat, parceretur; nihil ſibi unquam tanti futurum fuiſſe, ut ſocios, optimos quidem viros & pios, Regisque antea obſervantiſſimos, ſed nunc irâ præcipites, & de auctore vulneris, opinionis errore lapſos, indicaret: ſed ita rem eſſe, niſi Rex ſibi, ſuisque caverit, omnes inter cœnandum perituros: ſimul & ſperare ſe, Regem periculum vitaſſe contentum, iratis & errantibus, non ſcelere aut nequitiâ peccantibus, pro ſuâ perpetuâ clementiâ ignoturum: quæ ne ſpes eum fruſtretur, vehementer etiam atque etiam Regem orat, ac flens obſecrat. Confirmatus à Rege, & bono animo eſſe juſſus, exequitur inde, quando, ubi, & à quibus conjuratum ſit, qui, quo ordine ad cædem deſtinati, quæ, quibus ducibus partita miniſteria, quæ conſilia in omnem eventum capta, ſive res ſucceſſerit, ſive non ſucceſſerit, & ſive pax ſeu bellum cum Catholicis ſit futurum. Magnam Regi fidem faciebat Index ipſe, qvem ſemper Colignio addictum, & ab ipſo probatum ſciebat, tum etiam rerum ipſarum ſuis circumſtantiis ac notis expreſſarum indicia, cùm ecce alter index, & tertius, diverſis temporibus, nec ita longo intervallo diſcretis, ex eodem conjuratorum grege, mirantes alii alios, cùm ſe qvisqve ſolum futurum conjurationis delatorem putaret. Idem prorſus conſtituit, omnibus ſeorſim auditis, indicium: conjurationis locus ac tempus idem, perſonæ eædem ac totidem, eadem futuræ cædis hora, eadem munerum inter conjuratos diſtributio, idem eorundem per eosdem interficiendorum numerus, eadem conſiliorum in utramqve partem ratio: nihil varium, nihil diſſimile,

con-

convenientia omnia. Rex nullum amplius dubitationi locum eſſe ratus, matrem, fratresque, & de ſuis conſiliariis ſapientiſſimum & ſpectatiſſimum quemqve vocat, rem, ſicuti indicata erat, proponit: tres, qvos retinuerat indices, audiri jubet: audiuntur, & rem omnem, ut anteà Regi, ſic nunc apud Concilium exponunt. Admiratio terrorqve omnes occupat, ſed magnitudo periculi ad deliberandum & maturè præcavendum excitat. Itaq; remotis indicibus deliberatur. Senes doctrinâ & uſu peritiſſimi, ſummis & periculoſiſſimis morbis, ſumma & extrema remedia adhibenda cenſent: occurrendum eſſe conjurationi qvamprimùm, & qvod nefarii homines molirentur, id confeſtim in ſceleris authores regerendum: ferro rem ſtatim aggrediendam. Rex, Regina mater, & Regis frater uterqve, ſeveritatem iſtam & celeritatem perditorum quidem hominum audacia & ſcelere dignam eſſe, ſed æqvius, & perpetua Regis in eos clementia dignius ſibi videri, rem omnem amplius qværi, interim eos, qui conjuraſſe dicantur, comprehendi. Tum Senes, ab executione hîc incipiendum esſe dicere: in re apertà, tot caſibus obnoxiâ, tantoqve impendente periculo, non eſſe longùm quæſtionis ordinem, & litium moras ac dilationes expectandas: cum audaciſſimis, iisqve plurimis, rem eſſe: Regem præterea temporis anguſtiis urgeri, puncto temporis maxima rerum momenta verti, fruſtra occaſionis tarditatem expectari, ubi dies una, vel hora potius, magnam cladem ſit allatura. Ad ea Rex, ſe non ſaluti ſuæ tantùm, ſed famæ etiam & exiſtimationi conſultum velle: ſi res amplius qværatur, & conjurati comprehenſi convincantur, utriqve ſimul proſpectum iri. Quid enim dicturas gentes exteras? ad ulciſcendas videlicet veteres injurias, prætextum conjurationis eſſe qvæſitum: ita verò ſibi à majoribus traditum imperium, ſic ſe à teneris annis ab optima matre educatum & inſtitutum, ne quem inauditum condemnaret, ne quem indemnatum necari pateretur: religionem ſibi eſſe, indicta cauſa de qvoqvam ſtatuere: malle ſe dubium vitæ, quàm certum

famæ atqve animæ periculum adire: ſe ſperare, qvoniam res indicata ſit, utrumqve, ſine cæde, vitari poſſe. Mitte verò iſtam ſpem, Rex nimiùm clemens, inqvit ex illis ſenibus unus, Conjurati hujusmodi occidi fortaſſe ſtatim posſunt: capi verò, pauci, nec ſine cæde, poterunt. Et (ut tu inſidias effugeris) certe quartum civile bellum non effugies, ac tum repetentur illæ rapinæ, incendia, direptiones, conflagrationes, ruinæ, quibus Galliæ tuæ adhuc miſeræ ſunt: & dum conjuratis hoſtibus nimiùm parcis, fideliſſimorum atqve optimorum civium prodigus fueris, & in patriam crudelis, cujus noviſſimum caſum, inopportuna iſta clementia accelerare velle nunc videris. Hæc verò proditæ abs te patriæ fama, Rex optime, hæc conſcientiæ labes imprimis vitanda tibi eſt: nam pulcherrimum & neceſſarium factum, omnes æqvi & boni laudabunt, qvod ſcimus tibi omni jure humano atqve divino licere: nec deſunt, quæ tibi afferamus, exempla, ſi res longam potius orationem, quàm celerem executionem deſideraret. Age, Rex, ſerva te, ſerva tuos, ſerva nos omnes, ſerva patriam. His motus Rex, cùm aliqvantum cunctabundus in attentisſimâ cogitatione defixus ſtetiſſet: Quandoqvidem igitur (inqvit) ita maxime expedire, ac legibus divinis atq; humanis congruere vobis videtur, ita fiat. Deum Optimum Maximum oro, ſic mihi adſit, & rei, quam invitus nunc paro, ſecundos ac proſperos exitus largiatur, ut ego depellendæ à me, non inferendæ fraudis causâ facio. Tum acceſſitis iis, qui ad eam rem maximè idonei viſi ſunt, imperat, ut in eos tantùm animadvertant, qvorum inter conjuratos nomina delata & perſcripta erant, à cæteris prorſus abſtineant: maximè verò, ut ſeditionem popularem ac vulgi tumultum prohibeant: caveant ne in inſontes, ſontium occaſione, ſæviatur. Abeuntes ad imperata facienda, revocat ſemel, atqve iterum, ac tertiò. Ter revocato, ter repetito mandato, non niſi ad extremum, liberiùs à Senioribus increpitus, in Concilii ſuaſione & judicio permanſit. Ergo tandem ſtat ſententia. Plectuntur Conjurati,

jurati, albeſcente jam die, qui Bartholomæo ſacer & feſtus eſt: ſed ut accidiſſe plerunqve in hujusmodi rebus compertum eſt, neqve Conjurati omnes, & aliqvot non conjurati ceciderunt. Quinetiam plebs, inſidias Regi factas, & conſilia de urbis hujus vaſtatione & excidio habita audiens, Principis & ſuo accenſa periculo, nonnullo qvoqve novæ Religionis odio, paſſim, & in qvosdam temere ſæviit, qvos ut religionis, ita etiam conjurationis Colignio ſocios putaret. Qvod malum etiam ad aliquot alias Franciæ urbes manavit, & contra Regis voluntatem atqve edictum plerique interempti ſunt. Nemo id gravius tulit, quàm Rex ipſe. Sed hæc eſt, Elvidi, qvemadmodum initio epiſtolæ poſui, multitudinis natura, ut aut ocioſa placide quieſcat, aut impotenter tumultuata, crudeliter ſæviat, modum nunqvam teneat. Ac quidem, nunqvam deſunt inter cives ubicunqve terrarum, odia, invidiæ, jurgia, lites, quibus etiam omnibus, ex poſtremo civili bello, Galliæ noſtræ redundabant: vix enim unqvam eſt, ut inter victores victosqve, tam citò ſolida fides coaleſcat. Itaqve dum alii ſe vindicare Principem exiſtimant, alii ſuas ulciſcuntur injurias, alii inveteratum odium explent, nonnulli etiam prædæ aviditate rapiuntur, Regis æquisſimi voluntas negligitur, Regium Edictum non attenditur: Regi ingens doloris materia naſcitur, qui nihil acerbius in vita unqvam vidit, quàm eorum, qvos ſervare ſummè cupiebat, interitum. Sane qvicqvid ab optimo Rege & civium ſuorum amantiſſimo proficiſci poteſt, id omne (quantum in ipſo fuit) Carolus Rex Chriſtianiſſimus cumulatiſſime præſtitit. Vix præterierat hora diei prima, quam nos ſeptimam numeramus, cùm Edicto cædes amplius fieri vetuit, ſi qui deinceps conſpirationis affines eſſe dicantur, comprehendi jubet: homines armatos, alios vicatim conſtitui ac diſponi, alios urbem circumire, qui plebem contineant & compeſcant, mandat: tertia pòſt die in Senatum venit: ex Senatus ſententiâ adverſus ſeditionem popularem grave decretum facit: author eſt ut perſcribatur, ut reci-

recitetur illicò: adeſt ipſe perſcribenti & recitanti: deinceps ſingulis diebus per Præconem repetitur: cruces totâ urbe defiguntur ad tumultuantium terrorem ac pœnam; mittuntur in omnes Provincias ad Prætores aut Proconſules Edicta, quibus cædes diſtrictè vetantur: novæ Religionis homines in Regis fidem ac tutelam recipiuntur: qui eorum qvempiam occiderit, ejus caput ſacrum eſſe jubetur: pacificationis Edictum qvodammodò confirmatur, decretæ præterea ſunt in tumultuantes quæſtiones ſeverè: animadverſum in paucos ſcio. Sed quid agas? in tanto tumultu aliter fieri non poſſe, nec expedire, facile tibi, Elvidi, atqve omnibus reip. gerendæ peritis perſuaſerim. Illud verò omnem clementiam exuperat, quòd in vindicandi conjuratione, omnium, quæ poſt homines natos factæ ſunt, audaciſſimâ & ſceleratisſimâ, atqve in ſummâ ærarii inopiâ, tamen cæſorum bona omnia liberis eorum conceſſit Rex clementisſimus: & quibus non modò patrimonia, verum etiam honorum ac bonorum ſpem in perpetuum adimere jure læſæ majeſtatis & perduellionis poterat, eos paternis bonis donatos, cæterorum nobilium loco habitos, ad omnia præclara & ſumma reſervavit. In unum, ex tanto cæſorum numero, Colignium, conjurationis fontem, jure ac legibus per Senatum Pariſienſem agi voluit, ut conjurationem factam eſſe, maximi & graviſſimi Senatus judicio conſtaret. In reliqvos autem inqviri vetuit: ſatis habuit patere omnibus mortalibus, conſilia inita eſſe ſui trucidandi, & Regni evertendi: conjurationis pœnam aliam non expetivit, quàm qvalem & qvantam magnitudo periculi, & celeris remedii neceſſitas poſtulabat. Reginæ verò matris in comprimendis ſeditioſis prudentiam & conſilium, & in conſervandis afflictis curam & ſolicitudinem, nemo unqvam ſatis dignè ſcripſerit: nihil unqvam tam anxium, tam ſolicitum fuit, quàm funeſto illo die ſapientiſſima & clementiſſima omnium fœmina: quæ fruſtra ſe in bello pacem ſemper ſpectaſſe videbat, ſi pax erat alterutris perniciem allatura, &, ſi toties conciliatæ compoſitæ-

poſitæqve pacis laudes ſuas una dies deletura. Quid heros ille Erricus, Regis frater, Andium Dux? quàm benignè, quàm ſalutariter laborantibus ſuccurrit? Omnia antea dederat Principis optimi, generoſi, fortis, magnanimi, gravis, juſti, benefici, liberalis, per omnem ætatem documenta: duo poſtrema civilia bella, attritis jam Galliæ viribus, ſuà virtute, authoritate & felicitate confecerat, certa patriæ ſalus, & unicum rebus noſtris perditis & afflictis præſidium: pacem ſancitam à Rege, primus & maximè omnium coluerat, Edicto pacificationis ſupra quàm dici poſſit, obedientiſſimus, atqve ut belli fulmen, ita pacis vinculum extitit. Jam verò nunc, ſi de Alenconio Duce, altero Regis fratre, Principe generoſiſſimo, clementiſſimo, atqve optimo, ſi de reliqvis proceribus ac primariis viris dicere hîc inſtituam, vereor ne longa nimis ſit Epiſtola: qvorum profectò omnium incredibilis qvædam & ſingularis non modò publica prudentia, conſilium, fortitudo, ſeveritas in cohibendo cœco plebis impetu & furore, verumetiam privatim in periclitantes miſericordia, benignitas, & humanitas enituit. Palatia namque Principum, itemque nobilium & potentiorum, imo etiam, mediocris fortunæ hominum domus, omnibus tanqvam in Aſylum confugientibus patuerunt: ubi non modò tecti conſervatiqve ſunt, verumetiam piè, religioſe, atque hoſpitaliter invitati, & omni genere humanitatis liberaliter accepti cultiqve. Nemo eſt paulò honeſtioris loci & conditionis Catholicus, qui non aliqvo à ſe tecto & conſervato gaudeat. Omnes item, qui ex illo incendio evaſerunt, (non autem ita multos abſumpſere ſeditionis flammæ) aliquem ex Catholicis, ſuum conſervatorem, ſuum patronum & parentem agnoſcunt: plurimiqve jam hâc tanta noſtrorum bonitate, & æquitate, in viam ad nos redierunt: atque hi, illos conſervatores ſuos: illi, hos à ſe conſervatos, mutuo ac pleno jam amore diligunt: nec, poſt miſerũ illud & calamitoſum religionis diſſidium, conjunctiores unqvã fuére Gallorum animi: ut ſeditio illa, quæ tantum boni, &

tantum

tantum concordiæ eſſet allatura, (quamvis horribilis) pene tamen optanda fuiſſe videatur. Hæc, ut ſcripſi, ita geſta eſſe, partim mihi ipſe conſcius ſum, Elvidi doctiſſime atqve ſapientiſſime, partim ab iis hominibus accepi, qvos rebus omnibus, quæ tum gererentur, interfuiſſe non dubito, & à ſpe, metuqve ac ſtudiis partium ſemper liberos eſſe putavi: nihil autem unqvam profectò apud me tanti fuerit, ut ſciens fallam. Quòd ſi ex veteribus Græcis unus rectè olim monuit, nervos eſſe ſapientiæ, non citò credere: in ſuſpicioſo iſto & maledico tempore, aſſenſiones omnes mihi videntur præcipue ſuſtinendæ, ne fidem & authoritatem noſtram temere auditis adjungentes, opinionibus vulgi rapiamur in errorem, & in maximâ rerum ignoratione verſemur. Sed liceat mihi (quæſo) nunc apud te parumper eos homines inſectari, qui in Aulis Principum otio diffluentes, ex fraude toti compoſiti, dum per luxum & ignaviam ætatem agunt, falſis & mendacibus ſermonibus omnium mentes commovent. Hos ego, ex toto vitæ inſtituto, famigeratores, priſco nomine ſoleo appellare: ii verò ſunt, qui rumores omnes, & rumorum auras, ventosqve colligunt, afflant, qui obſcœna carmina & famoſos libellos ſpargunt, diſſeminant, ediſcunt, recitant propalam ac memoriter: quicquid tectum in ipſis eſt aut involutum, ſi modò flagitioſum ſit, copioſe explicant: deniqve, nullo alio ſcriptorum genere delectantur. Quibus certè, nulla unquam veri, nulla honeſti, aut recti cura fuit: unum tantùm ſtudium eſt, ut cum aculeo faceti, in conviviis modeſtos viros rodant, vel in circulis vellicent, vel apud Principes ſuos, de matronarum adulteriis, dedecore familiarum, aut quod gravius eſt, de exterorum etiam Regum ac Principum erratis & vitiis, multa fingendo, multa comminiſcendo, & multa mentiendo, ſemper loqvantur, vel in aures inſuſurrent. Quorum profectò hominum ridenda fortaſſe levitas eſſet, quanquam cum ſumma animi pravitate conjuncta, niſi jam compertum nimis haberemus, nullam rem aliam plus afferre detrimenti negotiis

Prin-

Principum ac populorum, qvorum perſæpe res magnæ, opinione & famâ inclinantur & vertuntur, nihilque plus habere momenti ad diſſuendas & disjungendas Regum inter ſe ac Principum voluntates & amicitias, quas tueri & ornare optimus quisque debeat amore reipublicæ. Comprimendi itaque mutuis bonorum auxiliis mihi viderentur eſſe hujusmodi ſermones, & coërcendi hi homines, qvi in alienâ civitate iniquè curioſi, maximorum Regum & præſtantiſſimorum populorum famam nomenqve, ultrò, maledico dente lacerant & cruentant. Ego verò, etſi ſatis intelligo, qvid Principi meo in ſuos cives licuerit, id omne ſuæ tantùm notionis, cognitionis, ſuiqve judicii aut arbitrii eſſe, tamen quòd eum ſemper magis exiſtimationis bonæ, quàm imperii memorem & cupidum eſſe cognovi, nec recuſaturum putem, qvo minus omnes æqui & boni de ſuis rebus audiant & ſtatuant, ideo faciundum eſſe mihi viſum eſt, ut de iſtis, quæ hîc nuper acciderunt, diligentiſſimè perſcriberem, & Regem Chriſtianisſimum ab obtrectatorum calumniis, non tam majeſtate imperii, quàm innocentiâ, vindicarem.

Conjurationem ergo factam eſſe, nemo extra conjurationem ipſam tam improbus, aut tam impudens erit, qui negare audeat. Ac præter illos tres conjurationis Indices, multi Conjuratorum cùm cæderentur, exclamârunt ſe non ſine numine pati, quæ in alios machinati eſſent: comprehenſi poſt illorum cædem alii, non omnia quidem, ſed nonnulla, quæ ab indicibus delata fuerant, apertè confeſſi ſunt. Quæ ab indicibus, quæqve à confeſſis, de ſingulis rebus, enunciata fuerant, ea deinde omnia per Senatum quæſita, explorata, perſpecta, patefactaqve ſunt, prout actis Curiæ teſtatum & conſignatum continetur. Quòd ſi non indicibus, non confesſionibus reorum, non ipsâ rerum fide, non Senatus ipſius judicio convicta & conſtricta conjuratio teneretur, ſed ſuſpicionibus & conjecturis ad eam perveniendum: parum credibile, ſcilicet, eſſet, in iſtis hominibus tantum ſcelus, qui in luce Franciæ, atque adeò

adeò in oculis omnium gentium, Regem, ex occultis primùm inſidiis ad Meldenſem urbem, deinde aperto bello aggreſſi ſunt, & in hâc civitate incluſum ſatis longâ obſidione, quamvis irritâ, oppugnarunt? Quid verò eis defuit, qvod ſi adeſſet, eos conjuraſſe crederemus? audaciâ ne? quæ per annos tredecim partim clàm inſidiando, partim apertè & propalàm cædendo corroborata, omnia, quæ periculoſa & capitalia per ſe ſunt, levia jam, facilia, ſecura, ludos deniqvè ſibi eſſe ducebat: Tum autem confirmatam conſuetudine & vetuſtate audaciam, Colignii vulnerati dolor atque ira ad omne ſcelus efferaverat. Age verò, qvæ ſpes illis aut fiducia potius defuit? perficiendi ne ſceleris? cùm omnia factionis capita & audaciſſimi quiqve, ac manu promptiſſimi, in aulâ eſſent, qvod nunquam antea accidiſſe putem: Rex contrà, imparatus, inermis, qui ſpectacula tantùm cogitaret, & celebritatem illam atque elegantiam Ludorum, qvos ornandis ſororis ſuæ nuptiis, ſumptuoſiſſimos & magnificentiſſimos paraverat. An præmiorum ſceleris perpetrati? qui trucidato Rege & fratribus, non modò ſecuritatem ſibi in perpetuum pariebant, ſed Regnum ampliſſimum invadebant, aut ad qvos libuiſſet, ſine ullo negocio transferebant. An Regni per ſcelus adepti, diutius retinendi? qvi jugulatis Principibus & optimatibus, plebem facile jugum ſubituram credebant; Reges exteros, nobis fœdere vel neceſſitudine conjunctos, qui tantum nefas vindicare poſſent ac vellent, nimis longo intervallo à nobis diſſitos, aut Turcico bello, vel etiam ſuo ac proprio, impeditos ſciebant: Germanis ſe & Anglis, quibus ſæpe mentiendo impoſuiſſent, verba daturos ſperabant. Quid ſi cogitata non perfeciſſent, an deerat illis impunitatis ſpes, illecebra ad peccandum omnium maxima? qui toties conjurantes, toties rebellantes, impunitatem conſecuti fuerant: quibus conjurationes & inſidiæ, quæ cæteris hominibus capitales & exitioſæ eſſe ſolent, ſolis erant impunitæ ac liberæ, ſolis glorioſæ ac præmiis & honoribus dignæ. Horum igitur de conjuratione

ſi

ſi nihil indicatum, nihil confeſſum, nihil perſpectum, nihil convictum; nihil judicatum eſſet, tamen eos magis non conjuraſſe, quàm conjuraſſe, contra quàm in aliis hominibus, miraremur.

At enim de indemnatis, indicta cauſa, ſtatuendum non fuit. Hæc quidem Regis erat, Reginæqve matris, & fratrum Regis opinio: ſed vicit tutior Seniorum atq; Optimatum ſententia, ne Regi, dum in conjuratos quæſtionem parat, conjuratorum ferrum viſceribus hauriendum eſſet. Sic accepimus Romanos Senatores, in Lentulo, Cethego, Gabinio, cauſæ dictionem non expectandam cenſuiſſe, ſed Conſuli authores fuiſſe eorum qvamprimùm interficiendorum. An igitur, qvod in liberâ civitate Conſuli, ex auctoritate Senatus licuit, id Regi, in Regno ſuo non licebit? Sed exempla non moror, ubi jus certum & exploratum eſt. Docemur autem ipſo jure Romano (qvod tu imprimis, Elvidi, tenes) non ſolùm noſtro Galliæ, in criminibus & judiciis non eâdem, qua cæteros, conditione eſſe illos, qvos ſtatim puniri publicè intereſt, ut ſeditionum concitatores, ut duces factionum: atqve in ſeditione prærupta, factioneqve cruenta, vel alia juſta cauſa, quæ moram non recipiat, etiam minoribus Magiſtratibus, à quibus appellatio eſt, licere punire, deinde ad Principem ſcribere, præveniendi periculi cauſa. Quid igitur, ipſi Principi, in extremo ſuo, ſuorumqve omnium, & totius imperii periculo, in factioſos ac perduelles fas non erit? Verùm, immenſus fortaſſe cæſorum numerus nonnullos offendit. Primùm, ne milleſima quidem pars cecidit ejus numeri, qvantum iſti vociferantur: deinde, omnes qui, præter conjuratos, interfecti ſunt, inſcio Rege, invito, prohibente, dolente, & fortaſſe vindicaturo, interempti ſunt: In conjuratis autem, qvantacunqve multitudine cæſis, non qvot ceciderint, ſed qvot conjuraverint, attendendum eſſe, facile omnes mihi concedent: atque ii maximè, qui à Romanis, legiones non ſolùm decimatas, ſed interdum totas & integras ſecuri percuſſas, & à Moſe ſanctiſſimo viro, multa

hominum millia trucidata meminerint. Adhuc igitur omnia conſtare video, Conjurationem factam eſſe, pœnas non ſolùm expetendas fuiſſe, ſed eo modo expetitas, quo per leges licuit: nec in numero cæſorum ullam Regis culpam eſſe: contraq; ſummam in eo laudem, quòd ne omnes quidem conjuratos interfici juſſit.

Nunc ad ea, quæ vani homines, de neſcio quo Regis in Amiralium odio, & de ejuſdem diſſimulatione diuturna falsò jactant, paucis reſpondendum eſt. Imprimis illud dico, ubi conjurationem factam eſſe conſtat, non eſſe de odio quærendum: nec enim, ſi odioſus erat Regi Colignius, ideò minus in eum conjuratio animadvertenda fuit: &, ſi de conjuratione dubitaretur, tanto veriſimilior in Regem conjuratio fuerit, quanto citius in eum conjurarit quis, cui ſit odioſus, quàm in eum, à quo diligatur. Sed nemo unquam profectò, poſteaquàm Rex pacificationis Edicto, novæ Religionis homines pro civibus habere voluit, ullum ejus odium in quenquam eorum vidit, non Colignius ipſe, homo omnium perſpicaciſſimus, & ſuſpicioſiſſimus. Tantam autem in adoleſcente Rege diſſimulationem, quæ tot viros, tam aſtutos, tamdiu, in tanta familiaritate, uſu, conſuetudine, tantaque ſermonum & negociorum varietate fefellerit, exiſtimare, hominis eſt in rerum naturâ, atque in hominum vita & conſuetudine parum verſati. Ne ſexagenarius quidem veterator callidiſſimus, non Sinon aliquis, non Ulyſſes, vel minimam tantæ diſſimulationis partem, ad breve tempus præſtiterit. Quod ſi (contrà quàm natura patitur) tam veteratoria calliditas in juvenilem ætatem cadere poſſet, tamen ingenio ad omne integumentum & malitiam à natura compoſito, plurimíſqve & maximis ſimulationum & fraudum artificiis, & conſuetudine fingendi, fallendíque perpetua corroborato, opus eſſet. Rex autem Chriſtianiſſimus, natura ingenuus, ſimplex & candidus eſt: quinetiam generoſa quadam iracundiâ & calore apertior, quam fortaſſe Regi opus ſit: ita verò per omnem vitam aſſuevit, ut liberius ac promptius

ptius animi affectum indicet, nec ſtudia ſua, aut voluntatis inclinationem, ſponte ſe proferentem, occultare aut celare ullo modo queat. Quare deſinant inepti homines atque imperiti, de adoleſcente Rege ad omnem ingenuitatem nato, & per ætatem omnem liberaliter ad honeſtam ſimplicitatem educato, ſimulationum & calliditatum portenta loqui: deſinant odii ignes & ardorem ibi fingere, unde nullum fumum quiſquam tamdiu viderit.

Sed illud de odio Regis & diuturnâ diſſimulatione imperitè dictum, apertiſſime convincitur & refutatur ea Regis ingenua profeſſione, quæ conjuratorum cædem ſtatim ſecuta eſt, & quæ tabulis Curiæ continetur. Niſi enim conjurationem eſſe factam conſtaret, cùm poſſet Rex cædis auctoritatem defugere: quæ (malùm) in tam aſtuto ac vafro (ut iſti volunt) homine ſimplicitas, vel ſtupor potius fuit, per prætorianos milites, ac cuſtodes ſuos cædem facere, & ſtatim ſe ejus auctorem profiteri? Quaſi verò non infra omnem aſtutiæ mediocritatem fuerit, de tam multis alios ſummittere, qui rem perficerent, aut per certos homines plebem commotam & actam, in eos quos perdere vellet, immittere, aut etiam per eoſdem ipſos cuſtodes rem noctu perfectam abnegare, & à ſe in quoſvis alios ſuſpicionem derivare, ac deinde, ira ad tempus ſimulata, tandem placatum & exoratum, Edicto crimen abolere. Verendum (ſcilicet) erat, ut pauci illam provinciam ſuſciperent, quam infiniti fortes viri veterum injuriarum memores, ſibi, ni Regis auctoritas contineret, ultrò ſumpſiſſent: aut ne plebs Pariſienſis Colignio infeſtiſſima, rem, præſertim ducibus magnis accenſa, ſegniùs exequeretur: aut etiam ne abolitio, in Regis defenſoribus ac propugnatoribus ſemel uſurpata, monſtri inſtar obtineret, quæ in oppugnatoribus ac perduellibus ter repetita, familiaris jam & ordinaria videretur? Nemo Regi neganti non credidiſſet, cui ante conjurationem patefactam & convictam, vix creditum eſt affirmanti, cùm ipſi fidem cæteris in rebus ſemper culta veritas aſtruxerit: in hoc autem facto, ſua clementia

& lenitas, & ſingularis quædam in id genus hominum benignitas abrogaret. Obſcura nox omnia texiſſet, & ſuſpicio ad alios quoſvis potius quàm ad Regem perveniſſet. Quæ igitur, obſecro, calliditas iſta fuerit, quod celare velis ac poſſis, id ultrò profiteri? An non iſti in æſtimanda aliorum aſtutia & calliditate, ſuam ipſi ſimplicitatem, hoc eſt, amentiam & ſtultitiam, produnt?

Verumtamen quoniam audire de odio tantopere volunt, fateor ſane Regem ex civilium bellorum acerba recordatione, in hujusmodi homines, odii cauſas plurimas & maximas habuiſſe, qvas tibi, ſcio, & bonis omnibus probatum iri. Qvater jam antea in Regis & totius Regni perniciem conjuraverant: ter Franciam totam exteris gentibus aperuerant; bellum impium ac nefarium Regi, patriæqve intulerant: magnam civium partem à Rege, Regem à civibus, cives à ſe invicem disjunxerant: horum corpora ferro, igni, præcipitio, illorum animos rebellione & omnium ſcelerum immanitate corruperant: ſanctiſſimis imprimis templis ac delubris vaſtitatem & ruinam; presbyteris & clericis, poſt cruciatus & laniatus feriſſimos, necem attulerant: religioſiſſimis ſepulchris revulſis, corpora Regum, & Principum, canibus voranda objecerant: omni deniqve jure divino atqve humano violato, infinita ſcelera patraverant, quibus ſingulis innumerabilia ſupplicia deberentur. Hæc in patria. Quid foris? Ut in patria cives, ſic foris ſocios fideliſſimos & optimos, à Chriſtianiſſimo Rege, ſic Regem à ſociis, ſocios à ſe invicem, alios ſuſpicionibus ac ſimultatibus, alios cruentis ſeditionibus diſtraxerant: cives cum ſuis Regibus, Reges cum civibus ſuis commiſerant; omnia confuderant, miſcuerant, perverterant. Atqve hæc triplici tumultu. Quid? pacem quomodo Colignius coluit? Scimus cum exteris nationibus per eum ſponſiones & pactiones factas: fœdera vetera contra pacificationis Edictum continuata, nova etiam icta. Quid delectûs tota Francia habitos referam? quid deſcriptiones equitum ac peditum tertio quoque menſe ad eum

mitti

mitti ſolitas? Quid dicam ei ſuas Indictiones, ſuos Quæſtores, ſuum fiſcum fuiſſe? Quid fœdus Hiſpanicum attentatum, ut qui pace ſe diu ſtare non poſſe videbat, patriæ ruinâ ſe ſtabiliret? Sed nihil attinet ulcus iſtud modò tangere, & civilia mala commemorando renovare, quorum memoriam deleri oportere arbitrantur omnes patriæ amantes cives. Ego, quod ad me attinet, totum iſtud defenſionis noſtræ non leve caput, malo omittere, quàm non indulgere moderationi animi mei: aut vix dum bene obductam reipub. cicatricem, aſperius refricando, dolorem mihi ipſe facere. Utinam adverſa noſtra perpetuâ oblivione obruantur: utinam de illis ſileant omnes literæ, nullusqve ſermo perennis ſit: utinam reticentia & ſilentio eorum hominum qui vivunt, diſcordiarum noſtrarum cauſæ, rationes, & eventa apud poſteros ignorentur, ne fortè exemplum de moribus noſtris trahant. Interea verò nos, ſingularem Chriſtianiſſimi noſtri Regis ſapientiam, humanitatem & bonitatem imitari debere fateor, qui Colignium Amiralium, à qvo ſe læſum, ac violatum ſæpiſſimè credebat, cui uni omnia mala quæ vidimus, quid autem mali non vidimus? accepta ferebat, non modò ſecurum & ſalvum, ad conjurationem uſqve, optimâ fide præſtitit, verumetiam donis ampliſſimis, ac muneribus, ut hoſtis animum ſibi conciliaret, cumulavit, nec dum liberalitatis & benignitatis finem facturus, niſi conjuratorum gladios prope diſtrictos, & jugulo jam imminentes & quaſi hærentes vidiſſet. Spirante profectò Colignio (ut totum illum de conjuratione locum aliquando concludam) cùm nihil Francia pacis neqve ſecum, neqve cum exteris eſſet habitura, Deus illum hominem in eam voluntatem impelli paſſus eſt, ut Regem atrociſſimis minis tandem laceſſeret: Deus (inquam) illum, Deus adegit, ut nefariâ conſpiratione perniciem ſibi accerſeret, & patriæ ſalutem, quo uno modo poterat, maturaret. Idem (ut ſpero) conſequentia eodem tenore fortunabit, & Franciæ tot bellis ac ſeditionibus afflictæ, diſcordiarum ac tumultuum, au-

thoribus nunc tandem ſublatis, priſtinam pacem & tranquillitatem, cum Legum, Magiſtratuum & Judiciorum auctoritate reſtituet: fidem, juſtitiam, pietatem & humanitatem revocabit: juventutis raritatem ſobolis propagatione replebit: omnium bonarum & laudatarum artium ſtudia, quæ tot ſeditionum tumultibus proſtrata jacent, excitabit: ſuam militibus diſciplinam, opificibus induſtriam, agricolis gratum almæ telluris cultum, mercatoribus tutum ac liberum commeatum: & florentisſimo qvondam, ante religionis disſidia, huic Regno veterem dignitatem, ſplendorem & amplitudinem reſtituet.

Qvamobrem omnes, in quorum manus hæ noſtræ literæ, tuo munere fortaſſe venturæ ſunt, Elvidi ſapientisſime, hoc loco monendi mihi videntur eſſe, ne Dei Optimi Maximi beneficium nobis invideant, ne Franciæ ſalute & à nefariæ conſpirationis periculo divinâ liberatione doleant, ne præclarum ac neceſſarium Regis factum calumnientur: neve falſos calumniantium rumores, credulitate ſuâ alant: ne eum denique inhumanum & crudelem eſſe dicant, aut exiſtiment, qui humanisſimos & lenisſimos patres, ſua in omnes cives indulgentia, & in novæ religionis homines clementia & benignitate ſuperavit. Clementisſimus Rex, toties devictis perditis illis civibus, a quibus erat obſeſſus, oppugnatus, atqve omni contumeliâ violatus, ſeipſum illa difficiliore ac nobiliore victoria vicit: injurias omnes voluntariâ oblivione contrivit: perduellibus non ſolùm criminis liberationem & veniam dedit, ſed priſtinam etiam dignitatem reſtitutam amplificavit: quæ qui facerent, ſemper a veteribus illis ſapientibus (ut tu non ignoras) non tantùm ſummis viris æquati, verumetiam ſuprà omnem mortalitatem habiti, ſimillimi Deo judicati ſunt. Nunc verò, hæc ſingularis & divina virtus, quæ nullis unquam hiſtoriarum monumentis, nullis poetarum carminibus ſatis laudari & celebrari posſit, non modo ſuâ laude carebit, ſed veteratoria quædam (proh ſcelus) & quæ in nullum hominem cadere poſſit, fraus habebitur?

habebitur? Liceat mihi (quæſo) exclamare in epiſtola. O ingratos hominum mores! ô tempora præclariſſimis quibuſque virtutibus infeſta! ô miſeros his temporibus homines virtute ac meritis egregios, niſi ſuâ virtute tantùm, ac non hominum gratia atqve opinione, nitantur, niſi virtutem ipſam (ut par eſt) ſui ipſius præmium ducant. Ante conjurationem vindicatam, Rex Chriſtianiſſimus unus erat iſtis clemens ac fidus, unus ingenuus, unus ſimplex & apertus, unus iſtorum ſolatium, tutela, præſidium, unus amor ac deliciæ, unus omnia. Eſt hæc hujus ſeculi labes & macula, in præſtantibus viris & optimè de genere humano meritis, non modò res pulcherrimas obliviſci, ſed etiam nefarias, inauditas, quæque per rerum naturam & hominum vitam eſſe non poſſint, ſuſpicari: Regum imprimis laudatiſſimorum famam inceſſere, veras ipſis virtutes detrahere: vitia falſa & incredibilia affingere. Nulla virtus uſquam tuta, nulla majeſtas ſancta, nulla dignitas inviolata. Nullóne merito ſuo, nullíſne hominum judiciis unquam in arcem tutam, ac velut ſanctam, excellentes virtute ac meritis viri, & ſapientiſſimi Reges pervenient, ubi virtus & majeſtas, ſi non laudata, at ſaltem tuta ſit? Qvod ſi ab improbis, ſi ab imperitis ac levibus obtineri non poteſt, at certè à bonis & conſtantibus, & rerum peritis, præſertim ab omnibus Principibus, ac Poteſtatibus facilè Regem Chriſtianiſſimum ſpero conſecuturum, ut apud eos, ſua ipſi fama, ſuum nomen, & amicitia in perpetuum conſtet: qvos inſuper in Regis optimi rebus adverſis & fractis, ſuis integris & ſecundis, cogitare decet, quàm ſit varia vitæ mutabiliſqve ratio, quanta fortunæ volubilitas, quanta caſuum humanorum varietas, quanta ſæpe ſit in iis, qui parent, non ſolùm levitas, inconſtantia, mobilitas, ſed etiam contumacia, pervicacia, infidelitas atque perfidia: accidere poſſe (quæ rerum humanarum viciſſitudo eſt) ut & ipſi aliquando ſimili tempeſtate jactati, Regis Chriſtianiſſimi, non ſolùm æquitatem & moderationem in æſtimanda ſua injuria, ſed etiam opem atqve auxilium in depellendo ac

propulſando periculo expetānt. Nulla unquam ætas tot ſeditionibus, tot in Principes rebellionibus & conjurationibus infamis fuit: quòd ſi ad temporum iniquitatem, & fatalem quandam hujus ſeculi calamitatem, accedant Principum inter ſe invidiæ, ſimultates, aut etiam odia, quo modo tandem Principalis auctoritas & majeſtas erecta conſiſtat, ac non ſtatim præcipiti caſu ruat? Omnes autem populos quibuſcunqve pareant, & quocunqve Politiæ genere contineantur, cogitare & ſecum reputare oportet, nihil eſſe tam populare, nihil tam multitudini ſalutare, quàm pacem, quietem, & ocium, quibus ſine obedientiâ perfrui non poſſunt: nihil contrà ipſis pernicioſius, quàm ſeditiones, & imperiorum detrectationes: nihil exitiabilius, quàm Colignios, ſeditionum, & inde miſeriarum omnium, auctores: motus civiles & tumultus populares, Principibus moleſtos quidem illos, at raro calamitoſos eſſe: multitudini autem ſemper ac ſtatim miſeros atque funeſtos: plebem omnium primam expilari, everti, laniari, conflagrare, & (quod gravius eſt) iſta omnia pati in ſpeciem quidem, ut ſibi nonnihil boni, aut malorum allevationem quærat: re autem verâ, ut turbarum ac factionum ducibus, ſcelerum impunitatem, aut etiam opum & honorum acceſſionem, nimis credula & ſimplex afferat. Multas Colignius Regi, Reginæ matri, Regisque fratribus moleſtias exhibuit, necem etiam, quam Deus avertit, machinatus eſt, ac plebem Gallicam omni genere malorum miſeram reddidit: imò de nullis pejus meritus eſt, quàm de ſuæ religionis hominibus, quibus (licet in vero Dei cultu errantibus) tamen modeſtis ſane ac quietis, indignas vexationes ac miſerias attulit, dum illos à Rege, Regem ab illis disjungit: dum illos in Regem, Regem in illos armat: dum plebem Catholicam in multos ejuſce religionis imbelles, inermes, pacis etiam & otii amantiſſimos, odio ſeditioſorum accendit. Quæcunque incommoda, quæcunque mala, novæ religionis homines, toto Regis Chriſtianiſſimi regno paſſi ſunt, ea omnia à Colignio & paucis aliis

profecta

profecta ſunt. Poſtea enim quàm Colignius, religione in factionem verſa, illos cum Catholicis commiſit, agique cœptum eſt, utra pars eſſet, non utra Deum melius ſanctiusque coleret, tum demum extitere illa non ſolùm in armatos judicia, proſcriptiones, prælia, ſed in inermes & quietos, plebis Catholicæ convicia, pulſationes, expilationes, ex urbibus ejectiones, interdum etiam cædes & trucidationes: unde vindictæ atque odia implacabilia, quæ etiam in pacis tempus redundarent, & perpetuam turbulentis viris ſeditionis materiam præberent. Nemo hominis morte tantum boni conſecutus eſt, quantum illi ipſi, qui eum amanter luxerunt: qui eo vivo non modò ſine cura quieſcere, ſed ne ſpirare quidem ſine metu poterant. Qui ſi aliquando ſapere incipiant, vel potiùs, quia jam plurimi ſapere incipiunt, ejus memoriam perpetuò oderint, & quot eo vivo mala ſubierunt, tot, eo nunc extincto, bona ab optimo & humaniſſimo Rege expectabunt & conſequentur. Regem Chriſtianiſſimum, ſicut jam dixi, natura clementem & lenem genuit: clementiam & lenitatem innatam, ſapientiſſimæ atque optimæ matris educatio conſervavit & auxit: voluntas & conſuetudo perpetua corroboravit: ſeveritatis perſonam illam nuper conjuratorum furor, & periculi impendentis magnitudo ad breve tempus impoſuit, quam ut invitus aſſumpſerat, ita periculo depulſo, ſtatim, & eo ipſo die, quo cœperat, ſponte ſuâ depoſuit: reliqua vita, clementiam ſemper à ſe cultam, nuper ad punctum temporis pro communi ſalute leviter ſuſpenſam magis, quam intermiſſam, retinebit. Utinam reliquiæ priſtini furoris, quæ citeriorem Aquitaniam adhuc exagitant, tam facilè ſanentur, quàm facilè Regi fuerit, ſuæ perpetuæ clementiæ & bonitatis partes conſtanter tueri. Quòd ſi quorundam pervicacia & obſtinati animi durities clementiæ locum non eſſe ſinat, ſeverus fortaſſe cogetur eſſe Rex, qui ita meminerit parcere ſubjectis, ut non obliviſcatur, debellare ſuperbos: crudelem autem ut nulla res unquam antea fecit, ſic nulla in poſterum faciet, non civium ſuorum perfidia, non pertinacia, non temporum iniquitas, non malevolorum ſermo.

Hæc mihi de Rege meo, quem penitus novi, affirmanti,

 facilè

facilè credes tu Elvidi, qui ſponte tuâ, de optimo Rege ſentis optimè: bonis quoque, & æquis, ſpero me probaturum: reliqvis etiam, qvorum animus æger eſt, ut verum perſuaderem, hac epiſtola laboravi: quæ ſi longior fuit, quàm natura cauſæ & ratio temporis poſtulabat, aut ſtudia illa tua literarum, in quibus tanta cum laude & famæ celebritate verſaris; abs te peto ut hoc ignoſcas mihi, præſertim cùm neque apud te ſæpe in hanc partem peccare ſoleam, & in eo ipſo quod nunc pecco, Maximorum & Illuſtriſſimorum virorum non modò auctoritate, verumetiam periculo, factum meum tueri, ſi velim, poſſim. Ego qualis ſemper fuerit Rex, talis ut habeatur, vehementer opto: ſperóqve fore, ut veritatis ſol, integritati & innocentiæ Gallicæ brevi illuceſcat. Quòd ſi tardius, quàm par eſt, acciderit, adverſus improborum calumnias & levium hominum credulitatem obfirmati innocentiâ noſtrâ, & meliorum ac ſapientiorum opinionibus & judiciis nitemur, nec ullis paucorum iniqvorum ſermonibus ab æquitate & moderatione animi diſcedemus: tantum abeſt, ut nos Regis Chriſtianiſſimi, Reginæ matris, Regis fratrum, Optimatum omnium, & totius Regni, unquam pœniteat.

VALE, LUTETIAE PARISIORUM CAL. NOVEMBR. 1572.

RESPON-

RESPONSIO STANISLAI Elvidii ad Epiſtolam ornatisſimi cujusdam viri, ſcriptam de rebus Gallicis & editam Anno Chriſti M. D. LXXIII.

Hunc eſſe Joachimum Camerarium exiſtimo, ductus autoritate, de quâ ſupra, & ſtyli ſimilitudine.

EPiſtolam tuam, vir ornatiſſimè, de reb. Gallicis, his diebus accepi, inſcriptam illam quidem nominĩ meo, ſed quæ prius divulgata in aliorum manus pervenerat, quam mihi redderetur. Ut autem copia & elegantia luculentæ & venuſtæ orationis epiſtolæ illius, magna me voluptate affecit, ſic & ipſe legens, & aliorum ſermones de iis rebus, quæ exponuntur, audiens, non potui non eſſe ſolicitus de bonâ exiſtimatione tuâ, & deſiderare mihi notæ prudentiæ ſpecimen, & lætatus ſum, in editis libellis non eſſe nomen tuum expreſſum, ut magis dubiâ ſuſpicione, quam certâ cognitione, non admodum honeſta judicia fierent de autore talis ſcripti. In quo illo quidem ſummum ſtudium & maxima induſtria, & omnis ingenii vis, & doctrinæ facultas adhibita appareret, ut eſſet expoſitio ſplendida atque ſpecioſa & præclara, ſed inter hæc cuncta nutaret labaretqve veritas atqve fides. Erantque qui ſimilem illam epiſtolam perhiberent comtæ & omni genere mundi ſexus illius mulieri exornatæ ac redimitæ, pigmentis etiam atque fuco coloratæ, quæ & animo levi ſit atque impudico, & corpore morbis confecto, & occultâ fœditate turpi. Non enim negari poteſt, quin epiſtola tua accuratiſſimè elaborata, & ſi qua eſſe ſermonis latini poteſt his temporibus eloquentia, eâ ſit illuſtrem in modum prædita. Quamvis tu artificioſê, ut homo ſolers & doctus, tibi caveas, cum ſplendorem abeſſe, ſicut deceat in epiſtolâ, ſcribis. Verùm non mihi ſolum, ſed etiam aliis tuæ Ironiæ & accismi & ſimulationes diſſimula-

mulationesque non ſunt ignotæ. Ac ne quid ego te celem maximus amicorum, quemadmodum ais, tuorum: fuere qui illum tantum adhibitum laborem congerendis egregiis verbis, & adeo curioſam compoſitionem, & operoſam extructionem, magis turgidæ & inflatæ orationis faciem, quam grandis & amplæ præ ſe ferre perbiberent. Sed hæc fortaſſe minus ad rem. Ego autem non poſſum non valde admirari, & mecum requirere, quidnam in mentem tibi venerit, aut omnino te impulerit ad patrocinium cauſſæ iſtius ſuſcipiendum, longo tempore exagitatæ, & in qua jam pene oculis expoſita iniquitas nefaria, & ſcelus execrandum ſeneſceret. Tam multorum narrationibus veritate rerum geſtarum demonſtratâ atqve teſtatâ, palamqve factâ tabulis quoqve, ut dicitur, & ſignis. Non parvum neque leve eſſe oportet, quicquid eſt, quo commotus iſta aggreſſus es. Non enim puto pecuniâ te corruptum, aut honorum promiſſis adductum, ut tam malam cauſſam defendere conareris. Niſi forte, id quod eſt veriſimile, cupiditas gloriæ ad oſtentandum, quantum dicendo valeres, te incitavit, ut tanquam in famoſâ materiâ experireris vim & facultatem naturæ tuæ, & eruditionis atque doctrinæ ſingularem efficacitatem. Quemadmodum Polycratem quendam feciſſe accepimus, accuſando Socratem & defendendo Buſiridem. Quam tamen defenſionem improbans Iſocrates, aliâ quâdam ſuâ correxit. Eſſe autem iſtam levitatem & tales ineptias haud recentes, te non fugit, cum illi antiqui eloquentiæ magiſtri, Gorgias atque Protagoras etiam hoc genus tractaverint. Etſi autem facile eſſe multorum mirifica ſcripta oſtendunt, propoſitum quamvis falſum & fictarum fabularum argumentum commentitiâ oratione explicare: non eſt tamen viri boni, & virtutis ſapientiæque laudem appetentis, mendaciis potius comprobandis, quam illuſtrandæ veritati operam dare. Cum longe præſtet, vera ſimpliciter afferere, quam falſa efficere callidâ diſputatione probabilia. Si præſertim falſitas manifeſta ſit, & explorata paſſim coarguatur, neqve

ad

ad ullum utilitatis fructum in hac vitâ pertineat, ac potius malorum damnorumque det cauſas. Quod dico ob præclara & admirabilia ſcripta Fabularum veterum, Tragicarum præſertim, & ſimilia. Quæ etſi conficta ſunt, bonas tamen & utiles admonitiones complectuntur, & exempla tam ad honeſtatem invitantia, quàm à vitiis deterrentia proponunt. Docent deniqve: Quid ſit pulcrum, quid turpe, quid utile, quid non, ſecundum verſum Horatianum. Cætera aut ſunt futilia atque nugatoria, aut nocentia etiam ac perniciosa. Ut autem unius, qui in opinione eſt virtutis & ſapientiæ, vera atque honeſta ſententia, multum autoritate ſuâ publicè privatimque prodeſſe ſolet; ſic ejuſdem alicujus falſa atque turpia commendans oratio valde nocet, & imponente ſimplicioribus de perſona exiſtimatione, & fallente eos verborum lenocinio. Neqve vero tam reprehendendum, ſecundum Tiberii Cæſaris dictum, manum porrigere aliquem Medico majorem ſexagenario, quam & manuum & ingenii operas præbere improbis atque ſceleratis ad facinorum nefariorum excuſationem. Venio autem nunc poſt reſponſionem ad proœmium epiſtolæ tuæ, ad rem ipſam, commemoraturus deinceps ea, & quæ mihi in mentem venere, & alios audivi dicere. Neqve enim tam hebete oculorum acie ſum, neque adeo ſtupido animo, ut non velûti per nebulas quoque aliquid cernam, & videam conſiderando conſentanea ac diſſentanea. Plerosqve vero, qvi & tua & aliorum ſimilia ſcripta legiſſent, ſic affectos eſſe animadverti, ut contrarium eveniat iis, quæ vos conanimi efficere. Non enim modo eripitur his non admodum bona exiſtimatio de veſtrâ natione, ſed augetur mala quoque. Multi etiam repetendo antiqui verſus, tibi, ut puto, non ignoti vaticinationem: Gallorum levitas: De levitate, inquiunt, ferri res poterat, ſed cætera, quæ non volo recenſere, & quæ jam in tonſtrinis & triviis jactantur, ſunt intolerabilia. Quæ igitur deinceps referentur, ea ſic accipies, ut & meam ſententiam demonſtrantia, & indicantia aliorum, non

vano-

vanorum neque improborum aut malevolorum hominum, ſed virorum gravium bonorumque & de veſtrâ natione benè ſentientum. Atque ordiar ab illa tua ſane bella enumeratione virtutum Amiralii, & vitiis oppoſitis, qvaſi imitatione Livianæ hiſtoriæ celebrantis Annibalem. Sed neſcio qvo pacto in vitiorum mentione, odii qvidam acullei eminent, & conjecturæ malevolentiæ. Illud autem mirabile, quod facis Amiralium callidum atque verſutum, & valde ſuſpicacem, qui non crederet cuiquam, plurimumque diffideret, & eundem mox quaſi perſona alia indutum producis ſimplicem peneque ſtolidum, & nimis credulum, qui fidem habuerit iis, quos tam implacabili odio proſequeretur, qui ſuſceptas inimicitias nunquam deponeret, & ſeſe ita accedendo exitialibus plagis ipſe unà cum conſciis irretiverit. Sed de hoc poſtea plura dicenda erunt. Hoc & mihi & pleriſque aliis abs te facile eſt perſuaſum: Iſtud nefariæ cædis facinus non imperante neque inſtigante Rege, eſſe patratum. Quem tamen itemque Fratres, ſi modeſtius atque conſideratius laudares, magis ita bona illis fama conciliaretur, & celebraretur gloria. Ut enim exquiſita convicia odii ſignificatione, ſic immodicæ laudationes aſſentationis ſpecie, fidem dictis detrahunt. De Reginâ ideo videntur ſupervacanea inculcata præconia, quod veſtra peculiari lege fœminas gubernationis regni vetat eſſe participes. Cardinalem Lotharingum & Amalium, & iſtam quaſi prætoriam cohortem fuiſſe præteritam ſilentio, quibuſdam admirantibus, aliqui propterea hoc factum videri ajebant, ne initiorum iſtorum arcana attingerentur. Verum his modo in medio relictis, ad firmamentum cauſæ accedatur, quo ruente atque convulſo labuntur & concidunt argumentationes tuæ univerſæ. Hoc enim ponis: Conſpiratum conjuratumqve eſſe ad Regis, fratrum regiorum, Reginæ cædem, qui omnes ſimul ... nantes necarentur: Ad regni alienationem ab illâ ... & occupationem. Ejusqve impiæ & deteſtandæ conjurationis caput & principem fuiſſe Amiralium. Atque cum

res in præſente diſcrimine verſaretur; ita antevertendum fuiſſe & avertendum imminens malum animadverſione repentinâ in hoc meditantes. Crimen eſt horrendum, & ſcelus non unâ morte, ſed ſi fieri poſſet, quamplurimis puniendum. Sed quo illud majus atrociusqve crimen eſt, eò falſa inſimulatio ſcilicet audacior atque impudentior, & graviore pœnâ digna. Niſi autem res, de qua agitur, probatur & ſit plana, verboſa loquacitate non obtinetur cauſa. M. Cic. traditur, gloriatum eſſe, quod in cauſa Cluentianâ fucum feciſſet judicibus. Oratio ea eſt in medio, argumenta ſunt crebra, atqve de negotio ac controverſiâ non inanes verborum ſtrepitus, ſed omnia ſic confirmantur, ut ſtabilia conſiſtant, neque locum adverſario ad labefactandum relinquant. At tu tantum tamque incredibile crimen, impii ac capitalis facinoris, breviter poſuiſſe ſat habes, & ita condemnas declamitando mortuum reum, inſultans cadaveri illius, & jacentem calcans. Non tu quidem ut mihi perſuadeo, ex animo, ſed iſtam vocem aliis commodans, qvocunque ſane conſilio. Conſpirarunt inquis, autore Amiralio & conjurarunt, ſeſe Regem & regios ſimul cœnantes interfecturos eſſe. Juriſconſulti veteris ad Tyrannicam petitionem ut impiæ cædis factum excuſaret, narratur reſponſum: Non tam eſſe in promtu parricidium defendere quam patrare. Itidem profecto non eſt tam facile demonſtrare rem, quam commemorare. Indices inquis tres conjurationem detulerunt, & aliqui cōſcii poſtea confeſſi ſunt. Si de aliquibus in ludo talario fraudatis verba faceres, frigida eſſet talis actio. Qui illi indices fuêre? Quid hominis hic, iſte, ille? Quis in eorum dicta interrogando inquiſivit, Illi vero conſcii, quid narrarunt, ſi quid tamen narrarunt, ſua ſponte, non per cruciatus extortum, non pollicitis elicitum. Quid? nonne conſtat quosdam, ex quibus duo nominantur Cavanius & Bricemaudius, tormentis excruciatos etiam ſpe factâ vitæ, ſi de conjuratione confiterentur, mori maluiſſe qvam ſe & alios tam horribili mendacio gravare. Juriſconſultus es,

judicia

judicia exerces, cauſas cognoſcis. Te ne igitur iſtis de rebus tantis adeo negligenter ſcribere? Jam iſta tali & adeo non ſolum ſcelere infami, ſed periculo formidoloſa conjuratione tam ſubito cogitata deliberataque, & illo loco tractata, concepta, inita: Quid conſtituto decretoque facinore, ad perficiendum proviſum eſt atque inſtructum? Cur & quâ ſpe aggreſſio rei dilata? Ventum erat ad hilaritatem nuptiarum ab invitatis. An eſt obſcurum, quo apparatu ac comitatu adventum ſit? Jam iſti, fac fuerint numero quingenti, ſeſcenti, plures etiam; tamne ſtupidi immò amentes fuere, ut neque cœnantes regios uno loco, & præſentibus circum ipſos ſemper non paucioribus quam mille D. ſatellitibus armatis, in urbe, ut ipſe fateris, eis infeſtiſſimâ, ubi uno quaſi momento plura quàm XXX. millia armatorum excitari poſſent, rem talem & tam præſens diſcrimen habentem aggrederentur. Et tu, Regem imparatum & inermem fuiſſe, non vereris, affirmare? ſi de puerorum inimicitiis & inſidiis iſto modo diſſereres, haud ſcio an ridiculum videretur ipſis pueris. Atque confugis ad hoc: Deum ſcilicet adegiſſe Amiralium, ut perniciem ſibi accerſeret, & cætera, quæ illo loco declamitas. Sane ſcimus nihil contingere accidereque poſſe rerum omnium nolente Deo æterno. Sed vide, vir ornatiſſime, nunquid converti poſſit ab aliquo id, quod abs te tam confidenter dicitur, Deum æternum permiſiſſe, ut multa adverſus pietatem & religionis ſanctitatem in iſtâ urbe, multa in regno contra Jus, Fas, fidem, conſulta, tentataque, quæ velando, tegendo, excuſando adhuc palliarentur, tandem aliquo inſigni perfidiæ & impietatis facinore palam commiſſo, ad animadvertendum quaſi promulgarentur, & tam omnium mortalium indignationem commoverent, quam Dei vindictam irritarent. Si enim placet, ordiamur ab Amboiſenſi negotio, & relinquamus ſuperioris temporis deplorandas miſerias. Cum quidem unius facti recordatio, nunc etiam animos omnium maximis doloribus afficiat. Teque non eſſe tam inhumanum planeque ferreum

ſcio,

ſcio, quin ipſe quoqve reminiſcendo ingentem ſentias triſtitiam, & vix lacrymas teneas. Non enim poſſum neque debeo credere aut ſuſpicari, te fuiſſe approbatorem nedum adjutorem Annæ Burgii injuſtiſſimæ condemnationis, & crudeliſſimæ necis. Cui quaſi clementiæ benignitas ea impertita eſt, ut poſt durisſimi carceris caveam ferratã, prius ſtrangularetur, quam ignis eum ardor attingeret, cum neqve juris legitimo proceſſu condemnatus, neque ullius delicti accuſatus ne dum convictus eſſet, homo integerrimus & innocentiſſimus, & pietate, probitate, doctrinâ præſtans. Et cui hoc ſolum crimen illatum eſt: Quod æternam veritatem patefactam verbo Dei, eſſe veram, certam, firmam diceret, & contraria huic falſa, dubia, inſtabilia. Cumque ei objiceretur contumacia adverſus regia edicta, & Regiæ Majeſtatis contemtus: Quæſivit quinam eſſet ſummus Rex, & huicne an alteri obœdiendum? Suo autem regi in terris, an non obnoxie is pareret, qui pro illius ſalute ac vitâ gubernationeque felice & tranquillâ aſſiduo deprecaretur Deum æternum, ut impietate & ſuperſtitionibus exterminatis ex regnô ipſius, & Rex & omnes cæteri compleantur cognitione veræ & ſanctæ religionis, quâ ſola veneratio Dei illi grata, & hominib. ſalutaris contineretur: paratus & promtus fortunas resque omnes ſuo regi & Domino in terris, ſi opus ſit, impendere & attribuere, ſummo ſtudio & propenſiſſimâ voluntate, ad interioris etiam uſque tuniculæ exuvias. Quorum tunc non adminiſtratione & operâ, ſed autoritate & principatu, Rege Henrico mortuo, omnia ſint acta atqve geſta, nunquid eſt meridiano, ſecundum proverbium, ſole clarius? Cum quidem aliter pleraque, ſi Regis vita conſervata eſſet, eventura fuiſſe exiſtimentur. Non ignoro, quid ad iſta cuncta dici ſoleat, & tu ſatis plane indicas, Catholici nominis repetitione. Hoc enim illud eſt, qvo ab hoſtibus veritatis cœleſtis qvaſi ſpecioſo amictu veſtitur, quicquid impiæ fraudis & mortiferi erroris, & exitioſæ falſitatis, nec non vitiorum, turpitudinis, deformitatis invaſit in ſanctæ Ec-

Digitized by Google

cleſiæ Jeſu Chriſti doctrinam atque diſciplinam, illius puritatem corruptelis, hujus ſeveritatem indulgentiis depravans atqve pervertens. Qvid vero? an obliti penitus ſumus, qvid Jurati promiſerimus, cum baptizaremur: Renuntiare nos omnia, qvibus Diabolo inſerviatur? An eſt alia huic acceptior & aſtrictior ſervitus, qvam aſſentiri falſis & contrariis cœleſti veritati? quam vel ſedere in cathedrâ peſtilentiæ, vel in hâc ſedentes ſtipare calliditate ſolertiæ, aut vi armorum? An aliâ re fides præſtatur religioſius, quam voluntate intentâ in legem Domini, & in hac meditatione continua die & nocte. Nihil valet contra iſta ulla potentia dominationis, nulla conſenſio aut conſuetudo longi temporis, nullæ humanæ leges, conſtitutiones, decreta. Quæ colligi multifariam ſolent, ab iis, quibus non expedit quærentibus opes, jucunditatem, gloriam in hâc vita, convelli aut quaſſari id ſolium, qvo omnis illorum bonorum ſpes nititur, & intorquentibus ſtatim ad leviſſimas vitiorum notationes, terribilem hæreſeos vocem, & iſto quaſi Gorgonis capite oſtenſo ita putantibus ſe vel formidine avertere, vel tanquam lapides efficere mutos poſſe, adverſantes ſuis conſiliis & actionibus univerſos. Interea non cogitatur, quanti clamores ſanguinis profuſi ad Dei æterni judicis & vindicis aures perveniant, & qui ſit oculi illius conſpicientis cuncta reſpectus, ad pertinacem impietatis pravitatem, & audaciam exercendi nefariam crudelitatem. Quod ſi omnino crederetur, eſſe Deum (quemadmodum in ſcenâ aliquando pronunciatum eſt) qui quæ nos gerimus auditqve & videt, ſaltem accurate, tanquam à malitioſis ſervis ſolet, iſta tractarentur, ut Deus metui videretur, qvem audirent lentè illum qvidem ad pœnas exigendas accedere, ſed ad perſeverantes in delinquendo tarditatem gravitate compenſare. Verum (controverſia enim iſta ejusmodi eſt, ut ipſeDeus æternus hanc dirimendam recepiſſe videatur, non ſolum dijudicando ſed etiam exeqvendo) revocetur eò oratio, unde longiusculè ſanè evagata abſceſſit. Amboſienſe igitur negotium,

qvale

qvale obſecro eſt? An non ejusmodi, ut evidenter indicet Regis & regni inimicos & turbatores. Qui tum Rege Franciſco Juvene, in ſua manu habuerint Rempublicam, & ipſum Regem poteſtati ſuæ ſubjectum, nonne demonſtratum eſt verâ & dilucidâ expoſitione rerum illarum, perventurâ ad poſteritatem qvoqve, cum infamiâ cumulante alias ignominiæ notas, atqve dedecore eorum, qvi conſuluére & ac ægerunt ſempiterno. Nonne deprehenſum eſt crimen ſumtorum contra Regiam Majeſtatem armorum eſſe falſum atqve fictum? Sed fuerit aliqvid ſuſceptum dignum animadverſione. Qvid defendet quæſo? fidem jurejurando datam fractam, & illâ fretos inqve plagas implicatos, ita comprehenſos & crudeliter eſſe interfectos. An poterit ulla dies ſilentio obruere vocem morientis Oliverii, conteſtantis Deum & homines, accuſando Cardinalis Lotharingi ſævitiam & impietatem erga patriam, cujus ipſe lacrimabilis incendii cauſſa & fax eſſet, & exprobrantis oblatam injuſtiſſimam mortem Burgio, & aliis, Regni Gallici fideliſſimis cuſtodibus, & Regis propugnatoribus? Conſiderentur deinceps ea, quæ facta ſunt toties illis XVI. Menſibus, quibus Rex Franciſcus vixit, non ab ipſo Rege, ſed ab iis, qui Regiâ majeſtate abutentes ſuas opes ſuamqve autoritatem ſtabilire & augere voluerunt, contra piorum conſiliorum ſalutares ſententias in conventu Fontanebleavienſi dictas. Qvo tempore toto, qvid non doloſè, fraudulenter, inſidiosè, malitiosè, conſultatumgeſtúmque eſt? Ad Principis Condæi usqve contra fidem datam contraqve fas & jus comprehenſionem atqve cuſtodiam. Sapiens es, prudens es, etiam bonus vir, qvemadmodum mihi perſuadeo, neque immeritò ornatiſſimi viri nomen divulgatæ exprimendo apud vos epiſtolæ præpoſitum eſt. Fuerit aliquid mali tanqvam ægrotantis regni, iſtámne medicinam adhibere convenit? quâ malum malo ſanaretur? Immo non ſanaretur, ſed fieret curatione majus atqve inſanabilius. Quid ærumnarum ſecutum ſit in veſtro regno, non modo deplorat præſens ætas, ſed decantabunt

E 2 lacri-

lacrymabilibus qverelis poſteri. Malorum autem & calamitatum cauſſas, de initiorum peccatis, non de eventis æſtimari par eſt. Prætereantur interjecta media, contra veſtras leges, eam potiſs. qua regni veſtri diuturnitas niti putatur, gubernationis regiæ qvaſi hæreditate delatâ ad ſexum muliebrem, cujus aliud eſt officium. Noſti enim qvid caſta ac ſapiens femina Penelope apud Homerum audiat:

Vade domum, exerceqve tuas ibi res operasqve
Ad telam & fuſum, famulas juſſisque coherce.

Erat de Principe Condæo pronũciatũ ſolenni declaratione, vim & injuriam innocenti factam eſſe, cũ ſummo ipſius honore & maximâ adverſariorũ ignominiâ, nõ repreſſit hoc vel pudore affectos, vel aliqvâ ex parte debilitatos inimicos veritatis celeſtis, & ſtatũ regni conantibus labefactare. Pellexeruntqve hi commoditate ſermonis & promiſſorum magnitudine, ſibiqve adjunxére fratrem Principis Navarræum Regem. Cum antea quaſi anguinâ compoſitione gratia inter Principem Condæum & Ducem Guiſium reconciliata eſſet: Et Poiſienſis actus conventus, cujus conſilium & apparatum tractatione & exitu fruſtrante, ita deinde mala malis nitentia creverunt. An eſt verò obſcurum, qvid Rege puero & Reginâ matre feminâ, aliqvot poſt annos variis ambagibus & mirificis involucris conſultum actumqve ſit? Qvid ille celebratus triumviratus cauſſarum ad extremas miſerias & ærumnas dederit? Qvæ facta permutatio commutatioqve fuerit edictorum Regiorum? Qvibus artibus fides promiſſorum conventorumqve eluſa? Qvid? an ignoratur, qvâ ſimulatione à Cardinali Lotharingo & fratre ejus ventum ſit in Germaniam congreſſus colloqviiqve gratiâ, ad optimum & illuſtriſſimæ pietatis atqve virtutis Principem VVirtebergicum? Et mox, quo pacto ipſæ fraudes ſeſe indicaverint, crudeliſsimo vel potiꝰ immaniſſimo ſcelere nefariæ cædis Vaſſiacenæ? Omnium aliqvi adhuc teſtes ſuperſunt. Omnia literis mandata. Omnia clara, evidentia, certa. Rurſum itaqve bellum

eſt

eſt commotum, & atroce prœlio commiſſo in Nordmaniâ, & mox interfecto Duce Guiſio pax rurſum facta. Qvæ ſane aliqvot annos ſic duravit, ut magis ad renovandum bellum, qvàm pacem conſervandam pleraqve inſtituerentur. Sunt qvidem omnes mortales naturaliter ad vitia qvam virtutes procliviores, & peccata in hâc vitâ rectis factis crebriora. Qvocirca præteritos errores communes ducere æqvum eſt, & cavere in poſterum, ne in eosdem denuo aliqvi deferantur, videreqve ut undecunqve boni cujuspiam cauſſa detur, qvo bono priora incommoda corrigantur. Id tum non eſſe factum, ac potius fovendo odia ac ſimultates, occaſiones qvæſitas novarum cladium, qvæ illis annis quatuor non tam firmæ & certæ pacis, qvam dubiarum & inſtabilium induciarum, ſuſcepta atqve geſta ſunt, declarant. Poſt qvos annos bellum crudelius magisqve cruentum recruduit. Nullius ferociam aut importunitatem, multo minus ſævitiam aliqvorum & omnis humanitatis oblivionem defendo. Flagitia atqve ſcelera execranda eſſe fateor. Sed cum ad arma ventum eſt, præſertim civilia atqve inteſtina, ſecundum verſus Tragœdiæ:

Mars cœcus eſt, nihilqve qvicqvam providet,
Inſtar ruentis cuncta conturbans Suis.

Semper autem judicatum eſt: Dum bello & mutuâ oppugnatione res geratur, partes adverſas omnibus viribus anniti utrasqve, ut, hoſtibus victis, ſuperiores ſint, & ad eos opprimendos affligendosqve omnia machinari rectum eſſe ac decere: Pace vero factâ & reconciliatâ gratiâ, nihil pactis conventis & jurejurando prius & antiquius eſſe oportet. Atqve ſunt miſerrimi & infeliciſſimi ducendi, qvicunqve fidem non ſervant iis, qvi ipſis fidem habuerunt. Bello ſanè teterrimo atqve calamitoſiſſimo renovato, & propoſitis edictis Regiis, qvibus priora, de qvibus, pacis & qvietis in regno gratiâ, convenerat, abrogabantur, & mandabantur exterminationes eorum, qvi non obſervarent docendo & exercendo per omnia religionem Papalem, mirificè ſunt animi plurimorum commoti & irritati. Qvi

Digitized by Google

ſemper expetiviſſent inprimis, non Romanæ religionis, ſed veræ atque ſinceræ incorruptum uſum. Is vero cum g. antea ſæpè ambigue concedendo impeditus fuiſſet, tunc planè & præcisè denegabatur. Non regis qvidem (qvemadmodum credibile facit de regii ſanguinis majeſtate honorifica exiſtimatio) ſententiâ, ſed aliorum, qvorum ille arbitrio regnabat, & qvi ſuis ex cogitationibus prætendebant nomen majeſtatis ipſius. Nam de Regina matre, qvid dicam aliud? qvam qvod Maro ait: varium & mutabile ſemper Femina. Ut bonis autem & fortibus viris inſitum eſt atqve fixum, potiorem eſſe atqve magis expetendam honeſtam mortem vitâ turpi: Sic iis, qvi Chriſto fideles eſſe volunt, & huic ſeſe ſuaqve omnia devoverunt, neqve cruciatus tormentorum, neqve mortis atrocitas tanta offerri poteſt, neqve tantus incuti ullus metus, qvi ab eâ ipſos ſententiâ dimoveat, qvam veram eſſe ſtatuunt, & impellat ad violandam fidem. Etſi verò in falsâ qvoqve opinione pertinente ad religionem aliqui interdum pertinaciſſimi reperiuntur, & audent in illius aſſertione vitam quoqve profundere, ſuperat tamen multis modis conſtantia in confitendo & tuendo Chriſtianæ fidei ſanctitatem, ut ſolam in veritate & unicam religionem & Deum æternum debito cultu venerantem, & piâ obſervatione ſpem conſervantem ſalutis & vitæ æternæ. In illo jam tertio bello interfectus eſt deditus atqve captus ictu ſcelerato Princeps Condæus. Atqve poſt ingentes clades, & depopulationem, & ſummorum virorum tantum interitum, qvantum nulla irruptio atqve vis externorum hoſtium afferre potuiſſet, tandem pax qvoqve ita facta eſt, ut jurisjurandi illa religione ſanciretur, & res ad aliqvam tranqvillitatem de horrendis tempeſtatibus reducta, cum bona ſpe omnium, fore deinde regnum qvietum. Et ſecundum ea de qvibus conditiones acceptæ & regiæ Majeſtatis edicto corroboratæ extabant, dignitatem exiſtimationemqve & potentiam, florem deniqve & pulcritudinem priſtinam facile eſſe recuperaturum. Qvæ omnia qvâ fide & integritate ſuſcepta actaqve

eſſent

eſſent, etſi multæ ſuſpiciones datæ ſunt, ut tamen manifeſtum fieret, & tandem quaſi ſecaretur ulcus illud, & erumperet tabifici mali collectio; ſiqvis putet (ſicut ante eſt dictum) Deum æternum permiſiſſe, ut illa ad iſtum modum gererentur, utqve jam omnia eſſent aperta atqve perſpicua ac certa, & plane intelligeretur in iſtis compoſitionibus nihil prorſus eſſe firmitatis, neqve jurata pacta, ſecundum Homericum proverbium, rata fidaqve eſſe inter homines & Leones: Nunqvid hujus qvoqve ſuſpicio atqve conjectura conſideranda perpendendaqve eſſe videatur? De minis qvidem, qvibus Amiralium auſum eſſe laceſſere ſcribis Regem atrociſſimis, oratio tua teſte caret, & dicuntur, fortaſſeqve brevi dicentur alia. Illud certe eſt inhumanum, qvod ea, qvæ ille afflictus ſæviſſimo vulnere, interqve cogitationes ut par eſt, ſolicitas, graviter & fortiter pronunciavit, malè narrando in deteriorem partem interpretaris, & addis illas amplificationes accuſatorias: Ardorem oculorum, torvum aſpectum, vultum iratum odiiqve ingentes æſtûs arguentem, & truculentum atqve immane qvoddam ſcelus portendentem, qvaſi tu qvoqve præſens tunc fueris, & illa ſpectaveris atqve attenderis. Difficile eſt decernere, qvid omnino incitaverit animum tuum, ut tanta odii acerbitate vel etiam ferocitate efferueſceret, inſultando Amiralio, cui ſaltem mortuo civi parcere æqvitatis & pietatis erat officium. Tu qvidem certè, qvo tempore Rex, Reginá matre fratribusqve duobus comitatus, qvemadmodum eſt in epiſtola tua, Colignium adit, & ea commemorantur, qvæ referuntur ibidem, eò, niſi fallor, adhibitus non fuiſti. Audiviſti igitur illa ex aliis, qvibus ſanè, in proclivi eſt exiſtimare, iſtorumqve te interpretem eſſe, eqvidem optarim noluiſſe. Rurſum autem quam male cohæreant tuæ narrationes vide. Si in caput & vitam Regis, Reginæ, & duum fratrum, fuiſſet conjuratum ab Amiralii factione: An non putet aliqvis tunc illos ſolos in conclavi uno, præſentibus ex Amiralii familiaribus non paucis, potuiſſe pugionibus confodi. Sed non fieri hoc potuiſſet

 tuiſſet

tuiſſet absqve præſente ipſorum exitio. Fortaſſe potuiſſet, inter tumultum ſubitum illis diffugientibus. Verum non potuerit: Qvi ſeſe conſulto in periculum vitæ iſto animo atqve propoſito conjeciſſent, fortaſſe rebus omnibus deſperatis tunc illud adjiſſent. Præſertim clamantes, frementes, frendentes, minantes non ſolùm manifeſtis inimicis, ſed Regi, Reginæ, Regisqve fratribus. Non caret autem exemplis hic furor, & iſta feritas, quædam, ruens in mortem ante oculos verſantem, dum id qvod animo conceptum eſt perficiatur. Eſtqve impetus hic potiſſimum in deſperatorum animis vehemens. Verum qvid opus eſt argumentatione? Nihil omnium qvæ de iſtà conjuratione dicuntur, non modo ullam ſpeciem præ ſe fert veri, ſed qvocunque modo ſimilis veri conatus. Falſitate autem & mendacio factum nullum defenditur neque excuſatur, ſed fit gravius atqve odioſius. Jam de conjurationis tempore & loco hæret aqua, ut dicitur. Primum enim videris ſignificare conjuratum eſſe, poſt Amiralium ſcelerato ictu ex inſidiis, ſicut ais, vulneratum, & de eâ conjuratione factum indicium ſequenti die. Et Amiralium tamen facis autorem & caput conjurationis. Sed cur res dilata, aut qvæ poſt iſtum caſum inferendi moram facinori cauſsa fuit? Cum accelerare potius omnia hortarentur. Jam illud ſenum conſilium, poſt Regiarum cogitationum ſane bellam recitationem, quale obſecro narratur? Cui te qvidem interfuiſſe ipſe narrationis contextus innuere videtur. Plato ubi, inquit, impudentes ſenes ſunt, ibi Juventus omnis verecundiæ non expers plane eſſe nequit. Atqve multo verius eſt, ſi a ſenibus Reges & Principes Juniores malè doceantur, neceſſe eſſe, graviſſimas plagas & maximas clades, rebus communibus infligi & afferri. Qvi Regiam voluntatem pronam ad clementiam atqve manſuetudinem debuerant cohortatione ſuâ incitare, eos inde avertentes animum Regis adoleſcentis convertere ad ſævitiam atqve injuſtam duritiem, quæſo te, Mi tu (nolim enim perſcribendo nomen tuum, ſi qva forte, ut ſæpe fit, epiſtola hæc

in me-

in medium proferatur, meo indicio infamari) quale homines nō modo prudentes ſed omnino ſani eſſe dicent? Profectò ſi qui uſpiam, ſenes iſtiusmodi delirant, & ii ſunt, unde exire ſolet iniquitas. Sed magnitudo periculi, & ſolicitudo de regis regiorumqve vitâ, ſalute, incolumitate, providentia, ſuadere iſta illos ſenes coëgit, & unius ex his, nimiam Regis clementiam coarguentis capitalem expreſſit orationem, qua Rex inſtigatus imperavit cædem miſerandam invitus. Qvâ ille, qvam miſeriam calamitatemqve averti auſus eſt affirmare, ne eâ ipsâ majorem atrocioremqve commoveret, niſi imprudentiſſimus eſſet, poterat vereri. Ad periculi verò mentionem qvod attinet, haud ſcio an ullum tantum offerri periculum posſit, qvod virtute præditi & fortes ac boni non adeundum potius cenſere debeant, qvam bonam exiſtimationem atqve famam amittere. Jam majorum gloriæ atqve claritatis oſtentatio, qvam vana eſt expers imitationis. Qvæ autem major excellentiorque eſt laus majorum illorum, veritatis & fidei conſervatione atqve cuſtodiâ? Qvam autem hoc ridiculum eſt in re tam ſeriâ? Indicio facto non ſtatim potuiſſe tantas vires in tali urbe repente contrahi, qvibus jam afflicto & debilitato Principe conjurationis, qvi loco ſe movere non valeret, reliqvi facile è veſtigio opprimerentur, caperenturqve, non enim dicam profligarentur, ſi auderent repugnare. Qvomodo enim repugnarent? aut qvibus armis ad vim faciendam fuerunt inſtructi? Qvid eſt poſt tam diram carnificinam repertum uſpiam talium armorum? Utinam delegiſſes aliud argumentum, qvo facundiæ tuæ copiam oſtentares. Neqve talium commentorum adeo accuratâ elocutione, & Regiam majeſtatem, & conſiliorum regiorum priſtinam gloriam extollendo collaudandoqve, ad intelligentes violares atq; pollueres. Delaberis mox ad conjecturas, concesſione verbosâ illa qvidem, ſed cauſſæ non leves ſecures impingente. Qvid enim conjecturis opus, aut qvis unqvam has perſeqvendas eſſe putavit, ubi certa eſſent indicia, reorum confesſione, ipsâ rerum fide, judicio

Digitized by Google

deniqve convicta res ac conſtricta? Nam in conjiciendo & ſuſpicando,dubia & inexplorata verſantur; at depræhenſa, comperta,perſpecta, judicio definita cumulare ſuſpicionibus & conjecturis, non ſolum inutile & ſupervacaneum eſt,ſed ejusmodi,ut crimen ambiguum efficiat, & extenuet accuſationem, & damnationem ipſam condemnet. Qvam leves autem illæ tuæ conjecturæ & quam futiles ſuſpiciones ſint, diſputatione non indiget, cum undiqve eæ vacillent & allucinentur, inculcando jampridem ventilata objiciendo ac refutando. Quando autem unqvam planum eſt factum? Regem vel inſidiis vel manifeſtâ vi petitum & oppugnatum, ab iis, de qvibus tunc contrucidatis iſtam illi præclari Areopagitæ ſententiam tulerunt. Nónne extant de iſtis rebus & conteſtationes ipſorum contrariæ, & narrationes longe eas aliter referentes. De audaciâ qvoqve tot annis corroborata idem dicere licet. Atqve cætera qvoqve, inqve primis imparati & inermis Regis, id qvod ſupra etiam notatum eſt, mentio, tam ſunt nugatoria, ut perſeqvi illa pigeat, & tui, nomine talis declamationis me pudeat. At enim poſtulas, ut aſſenſiones omnes de iſto negotio ſuſtineantur, & veteris ex Græcis unius præceptum memoras: Nervos eſſe ſapientiæ non temere credere. Qvod tam diligenter mones, id ſcilicet ad tuas etiam accuſationes, defenſiones, laudationes, vituperationes qvo qve pertinet: Sed fidem tibi haberi vis,qvi partim hæc ita geſta eſſe tibi conſcius ſis;partim ab iis hominibus acceperis, qvos rebus omnibus non dubites interfuiſſe. Qvid alii, non ſibi conſcii ſunt, non viderunt, non audierunt, qvi diverſa narrant, commemorant, ſcribunt? At permulti certiùs etiam atqve propius quam videndo audiendoqve, perſenſerunt: Tam qui inauditâ crudelitatis rabie jugulati, ſtrangulati, in fluvium abjecti interierunt promiſcuè, ſenes, juvenes, pueri, matronæ, virgines: Quam qui elabi effugereque mortem potuere, & quocunqve modo conſervati ſunt, inimicorum etiam, id qvod tu quoque ſcribis, qvi ſaltem homines eſſent, miſericordiâ, tam horrendi furoris

procellis

procellis commotorum: Qui extorres vagantur omni humana ope deſtituti, & ex ſola benignitatis divinæ ſpe pendentes. Nam de iis, quos in viam rediiſſe ſcribis, lubricus eſt locus. Si in illam enim rediere, unde deceſſerant impulſi certa notitia, quod ea duceret ad interitum, quam conſcientiam habeant, & quam bene ſibi conſuluerint, viderint ipſi. Melius ſane actum eſſe, fortaſſe dicet aliquis, cum iis, qui retinentes aſſenſionem & confeſſionem veritatis ſalutaris cognitæ vel mortem conſtanter obiére, vel patienter tolerant exilii calamitatem. Sed redeo ad ſaucium depoſitumqve Amiralium, & hujus amicos. Qvo ille vero v[illegible] eſſet, aut quâ facie? hilarine & lætâ? In tanto dolore ex vulnere corporis, & animi ex cogitatione conſiderationeq; præſentis impendentisqve miſeriæ. At amici illius qvid? an ſilerent aut arriderent ad tam indignum, ſceleratum, nefarium facinus. Neqve iſte profecto clamor aut hæ minæ fuere meditantium de conjuratione adeo ſingularem cædem, id enim eſſet prodere ſeipſos. Verum Amiralius fons, ut tu ais, conjurationis, crudeliſſime interficitur, nihil tale metuens & expertus Regiam clementiam multiplicem & eximiam, tam beneficiorum ante copia, quam tunc benignitate exquiſitâ verborum. Interfectus projicitur de feneſtrâ, ab inimicis illuditur cadaveri petulantiſſimè, & facta perhibentur alia, quæ à me ſilentio præteribuntur, cum præſertim literis mandata extent quædam, quæ magis atque certius indicant concepti ſceleris & patrati facinoris fraudulenta conſilia, & impios autores, qvam ulla in literis tuis jactata nomine, re neqvaqvam demonſtrata indicia conjurationis falſæ & ita confictæ, ut nihil prorſus cohæreat in tota expoſitione. Imponis mihi defenſionis onus adverſus eos, qvi vos probris & maledictis inſectantur, qui crudelitatem vobis exprobrantes artificiosè & invidiosè nonnulla ex his, quæ nuper acta ſunt, colligant, ſic enim loquitur epiſtola tua. Age ſubjice etiam quid dicam, quærentibus primum de indicibus, prodierint ne illi an producti ſint? Verá ne an falſa indicaverint?

verint? Qvæ perſonæ, quæ conditiones, quæ genera hominum fuerint? Multa autem ſunt, quibus aliqui adduci ſolent & facile poſſunt ad fraudem alteri ſtruendam: Odium, invidia, æmulatio: Multa quibus conduci, pecuniæ honorumque præmiis & aliorum emolumentorum expectatione. De confeſſionibus autem minus habeo, quid reſpondeam interrogantibus, cum nemo neſciat, quæ fides habenda ſit quæſtionibus, qvi ſæpenumero tortores defatigentur, & ipſa deficiant tormenta in plerisqve, non ut verum inveniatur, ſed ut cruciatu intolerabili coacti aliqvi falſum dicant. Quid? nónne promiſſionibus tunc id qvod expetitur, parvo negocio obtinetur? At tunc, ſupra nominati duo ſunt, viri virtutibus maximis, & inprimis pietate præditi, ex quibus nullis tormentorum cruciatibus, nullis pollicitationibus, non vitæ, quæ cuique cariſſima eſt, retinendæ ſpe propoſitâ, elici falſi indicii illâ de conjuratione vox ulla potuit. Qui palam coram multitudine ingente, ignaros penitus ſeſe eſſe inſimulatæ conjurationis ad extremum usqve ſpiritum affirmarent. Plurimum poſſunt callidæ malitioſæqve occultationes & violentæ depreſſiones in omnibus rebus atqve negotiis, ſed nonnunquam tamen emergit veritas, & eminet ſuppreſſa innocentia. De his igitur quid narrabo percontantibus? Quid? cum conſtaret, ut ais, factam conjurationem, id quod nemo niſi illius particeps, negare audeat: cur non ſunt indicati ſtatim comprehenſi? Nam quod tu ſcribis, quam leve & ſtolidum eſt: Ne dum in conjuratos quæſtio pararetur, Regi conjuratorum ferrum viſceribus hauriendum eſſet. Gravis eſt & vehemens oratio, ſed res evaneſcit atque dilabitur. Dies unus tuæ epiſtolæ narratione conceditur de patefacti conjuratione deliberationibus, qvibus tandem non accuſatorum nedum convictorum aut condemnatorum cædes decernitur, & à Rege imperatur. Concederetur hujus temporis dimidium, concederetur non integra hora, nunquid ſi minus ad manum jam eſſet armatorum hominum, confeſtim cogi congregarique

riqve in promtu fuiſſet, tantum, quantum ad illum vitæ Regiæ inſidiatorem cœtum corripiendum ſatis ſuperqve eſſet, cum præſertim jam ab Amiralio, quem tu conjurationis fontem facis, nihil ad cæteros conſilii auxiliiqve derivari permanareqve poſſet. Qvid? ſi iſta cædes Regio imperio facta eſt, cur regiis ſcriptis publicè propoſitis, quæ edita etiam atqve pervulgata ſunt, id ipſum negatur, & in autores contra arbitrium Regis,& hoc inſcio, Amiralii inimicos factum confertur? Exemplum quidem Catilinariæ conjurationis qvàm non qvadrat, quàm res tota eſt diſſimilis? Indicati comprehenſi fuere, traditi in cuſtodiam, conjecti in carcerem. Crimen exqviſitum, detectusqve nefarius conatus, & facinore,non opinione,ſed oculis, non ſuſpicione ſed manibus perſpecto depræhenſoqve, ſententiâ judicioqve convicti illi ſunt condemnati capitis, atqve ita demum de eis eſt ſumtum ſupplicium, quod ipſum tamen conſuli invidioſum poſtea fuit. Sed tua prudentia diſcrepantiam videns reliqvit exempla. Nulla enim idonea & apta ſeſe ſcilicet obtulerunt. Et neſcio qvod jus commemoras, qvod neqve extat, neqve eſſe poteſt ullum: non auditos, non legitimè accuſatos, non manifeſto, probato,liquido ſcelere, arripi quantumvis ſuſpectos & trucidari. Permitte iſtam potentiæ libertatem,cujus omnino vita ullo momento tuta futura eſt? Tyrannidos & injuſtæ dominationis atque libidinis hæc eſt licentia, non conceſſa poteſtas legitimæ gubernationi. Plectuntur,inquis,conjurati albeſcente jam die. Cur non comprehenduntur pridie, non illa media interjecta nocte? Seditioſi,dices,erant,cõſcelerati, conjurati in regiam necem,ad regni mutationẽ. Auditur crimen atrox,execrandum,nefarium. Verum qvomodo eſt crimen potius quam maledictum atque conviciũ, id,cujus nunquam in judicium vocati rei,non modo non convicti,ſed ne auditi quidem fuere,& tum demum condemnati, cum de eis ſupplicium eſſet ſumtum? Quod autem odioſum ſanè ſeditionis nomen intorquetur, Ubi apparet in Amiralio atqve ſociis hujus? In eò certe conſpicitur, qvi illum nefarium globum in ipſum emiſit. In iis

eluceſ

elucet, qui ut eſt in edictis atqve ſcriptis regiis, per vim in domum, ubi depoſitus eſſet Amiralius, irruperunt, & ab ipſo initium fecere omnem indignitatem ſuperantis & terribilis cædis ac carnificinæ, ad cujus tu qvoqve miſerandam ſpeciem te obſtupuiſſe, ingemuiſſe, indoluiſſe, cohorruiſſe totum ſcribis: Qui tunc geſta ad me excuſas atque defendis, & à me excuſari defendiqve poſtulas. Qui poſſum? in tanta diſcrepantia eorum, quæ de illis rebus circumferuntur, & ex tua epiſtola verbis illa quidem egregie conſtructa, ſententiis vero ſane levi atque diſſentanea. Qvin etiam perſcripta publice & edicta Regia alia aliud narrant, & elapſi ex illo veluti incendio, quæ commemorant, adeo ſæva atque dura ſunt, ut qua oratione mitigentur & molliantur, ego comminiſci & invenire nequeam. Mea qvidem opinio de Regia majeſtate ea eſt, quæ debetur generis, ſanguinis, gradus excelſitati. Par enim eſt ac decet hanc ubiqve locorum ac gentium cæteros venerantes ſuſpicere, tanqvam divini numinis vicariam terreno imperio hominibus gubernandis. Neqve ego audio Regi maledicentes, neque, ſi qui hoc faciant, eorum probo audaciam. In iſtam vero tempeſtatem delatum & talibus agitatum procellis non poſſum non humanitatis pietatiſque ſenſu miſerari, ſive ille avertere prohibereqve, tunc crudeliter & flagitioſe facta, quemadmodum tu fateris, non potuit, ſive noluit, vel illo rerum turbine coactus naufragium tam ſævis turbantibus æquora ventis, ut ait poeta, aſpicere, vel deceptus & errans & ſui minus compos, tam ſenibus quam aliis nimirum, artificioſe, fortaſſe & minaciter, inculcantibus & ſuggerentibus ea, quæ non ſinerent perfici ab illius clementia, manſuetudine, & probitate cogitata atque propoſita. Sed de Rege à me quicquam ſcribi non oportet, cujus vel nomen cohercere omnes ſiniſtras locutiones debet. De ipſa re, de crudeliter & flagitioſe factis, ut tuæ epiſtolæ verba repetam, ut alii perhibent, ſcelerate & immaniter, utinam concederetur ſimiliter diſſerere, & argumentatio ſuppeteret, quâ illarum tegeretur

aliqva

aliqva ſaltem ex parte turpitudo atqve fœditas, aut reperiretur color, qvo picta minus evidens eſſet deformitas. Recedatur ſane à Pariſienſi furioſo ſcelere, & ab egresſis funeſta illa & inqvinata fluentoqué cruore atqve tabo urbe, perveniatur in alia oppida peragrando Regnum. Qvid profuit ullis uſpiam, ea qvam prædicas miſericordia benignisſimi Regis? Alios omnino iſta conſuluiſſe egiſſeqve res loqvitur. Et ita miſiſſe edicta de continendis à cæde manibus, ut ſimul diverſum innuerent, ſecundum fabulam, de paſtore oſtendente protenſo digito, qva vulpes aufugiſſet, & oculorum nutu latebras indicante. Prætereantur aliæ urbes, quis non cohorreſcit totâ mente audiens patrata Lugduni & apud Toloſates? Qvæ ſunt ejusmodi, ut, cum ſuperent omnium ſcelerate, nefarie, impie factorum unquam atrocitatem feritatemqve & horrorem, qvomodo meritas pœnas à Juſticia numinis divini autores adminiſtriqve eorum deprecari poſſint, difficile ſit cogitatu. Qvibus tamen cum prætendatur Majeſtatis Regiæ nomen, qvis non agnoſcens eas laudes, quibus ille in tua epiſtola celebratur, non doleat ſed deploret maximo in mœrore, Talis Regis adoleſcentiam tam impudenter infamari, & exiſtimationem lædi, & iis peccatis gravari, qvæ ſint ad Dei æterni judicium diſcriminis pleniſſima, ad hominum cognitionem nova, inuſitata, deteſtabilia. Externus ſum, neqve eſt ea dignitas autoritasve mea, neqve perſonæ ſplendor, ut magnopere referat ullius, qvid ego ſentiam aut loqvar. Hoc autem vere poſſum affirmare: Me veſtræ nationis ſemper fuiſſe cultorem, & ſi quid in hoc momenti eſt, fautorem. Sed non fugit te Heſiodéum hoc:

Sæpe luunt peccata viri totæ unius urbes:

Satisfacere verbis non quilibet ſibi patitûr. Cohibere autem orationem commotorum quis unqvam potuit? Qvod ſi noſtræ neceſſitudini, & meæ erga veſtram gentem affectioni admonitionis locus conceditur: ſuaſerim ego, ut ab iſtiusmodi ſcriptis penitus abſtineatur. Nam vulnera iis ipſis tantum refricantur, & efficiuntur exulcerationes ſæviores,

ſæviores, &, id qvod eſt deterrimum, eliciuntur plura de iſtis rebus atqve negotiis, quæ obrui perpetuo ſilentio eſſet melius, & tua qvoqve optat epiſtola. Veteris eſt oraculi verſus Græcus, qvi vetat locum quendam commoveri, qvod illum præſtet eſſe immotum. Hâc ſententiâ recte monemur, non eſſe agitanda ea, qvæ cupiamus acquieſcere. Qvantum enim jam ad veſtra edicta atque ſcripta prodierit contrariarum narrationum, libellis,qvi complures circumferuntur, manifeſtum ſit. Quid proditurum ſit, ſi illa veſtra multiplicentur, facile poteſt prævideri. Magna vis eſt veritatis, qvæ contra hominum ingenia, calliditatem, ſolertiam, contraqve fictas etiam inſidias facilè ſe per ſeipſam defendit, inqvit M. Cicero. Nihil igitur rebus certis, exploratis, demonſtratis, perſpicuis, opus eſt ullis coloribus aut pigmentis declamationum atque prædicationum. Fuerit aliqva perficiendi occultandique maleficii ſpes illis,qui conjuratorum appellatione deformantur, fuerit ratio aliqua. Qvanto erat juſtius, rectius, laudabilius proferri iſta tunc, cum ad crimen tantum reſponſio ſaltem reis concederetur? Fuerit Amiralius tam malus & improbus, quam tua epiſtola deſcribit, non inſidias tamen illi ſtrui, ſed comprehendi palam, non allatâ vi interimi, ſed meritæ pœnæ reſervari eum oportuit. Et qvoniam tua epiſtola præclaras etiam laudes & fortia ejus facinora recenſet, debuit profecto non tam nocere dubia opinio cogitati maleficii, quam prodeſſe memoria præclarorum & illuſtrium in Regno beneficiorum. Quid ſecuta miſerabilis & luctuoſa ſtrages juſtæ quærelæ & deplorationis habet, vel potius qvid non habet? Utinam non tantum ſit, immo ne amplius ſit, atqve qvantum homines locuti ſunt ac loqvuntur! Sed ut tandem finiatur reſponſio ſane longior ad tam prolixam epiſtolam: Unius defenſionis mihi viam rationemqve dari pervelim: Tam capitali atqve immiti ſententiâ condemnatæ Religionis ejus, de cujus veritate eſſent aliquando diſputationes accuratæ habitæ, & ſtudioſe quæſitum, & definitio adhuc ſuſpenſa: præmiis propo-

propoſitis ab illâ ſic deſciſcentibus, ut jurejurando eam execrarentur, & hoc facere recuſantibus ſuppliciis pœnisqve mortis atqve exilii. Qui igitur vel ſpe vel metu moventur & incitantur, ut contra animi ſui ſententiam, diverſum profiteantur, an non intelligitur, quam cum ſibi tum aliis infidos eſſe oporteat? quod vel conſcientiâ hi perpetuo vexentur, vel in extremâ impietate omnem Dei hominumqve reſpectum abjiciant. Narratio extat omnibus temporibus digna conſideratione, de quodam miniſtro orthodoxo Theuderichi Afri Ariani. Qui cum ab hoc mirificè diligeretur, quo majorem favorem ipſius ſibi conciliaret, ſimulat ſibi eſſe perſuaſum dogma Arianum verum eſſe, & ſe illud amplecti velle. Theuderichus levitatem hominis attendens, & hâc offenſus, in iracundiâ juſſit ipſum interfici, memorabile dictum addens: ſe nunqvam fidelitatem ſibi poſſe polliceri ab illo, qui Deo æterno & Chriſto eſſet infidelis. Semper eſt omnibus in negotiis magnopere conſiderandum, nunquid præſtet & ſatius ſit, non adductos veritatem demonſtrando, ſed per vim coactos aliqvos, aut ſpe emolumentorum allectos ſibi adjungere. Quod ut maximè efficiatur corporum adjunctio, animorum certè non item affectio ſeqvi ſoleat. Sed redire iſti dicuntur in viam, & revocari mentes eorum ad ſanitatem. O viam latam ad interitum, & inſaniam potius quàm ſanitatem. Sed hæc in præſentiâ differenda non ſunt. Hoc ſupra modum adniror, qvomodo mihi quaſi patrocinium mandare potueris veſtrarum actionum, degenti & viventi apud eos, qui ſunt in eâdem prorſus cauſâ, in qua illi, qvi à vobis adeo inclementer accipiuntur. Cujusmodi enim judices me putas habiturum eos, qvi tam horridè veſtris ſævisſimis edictis condemnantur? Germani maximâ ex parte, Dania tota, Suecia, Anglia, multi in Polonia, multi in Ungaria, eadem afferunt atq; profitentur, ut vera & patefacta verbo Dei æterni doctrinæ cœleſti conſentanea. Et invectos in Eccleſiam Jeſu Chriſti, vel ignorantiâ vel malitiâ errores averſantur & damnant. Utq; ſemel dicã omnia:

F Triden-

Tridentinum nuperrimum ac novitium concilium ſic deteſtantur, ut non libeat ea nomina memorare, qvibus hoc dedecorant. Qvid obſecro ego dicam iis, apud qvos verſor, qvid mihi ipſi? non enim ignota tibi eſt mea ſententia de pietate & religione. Præclara, quæſo, ſit exiſtimatio veſtra de iis, qui omnia ea, qvæ apud nos dicuntur, fiuntqve ac geruntur, impia eſſe pronunciant, & his formidandi hæreſeos nominis notam inurunt, & ad Romanenſis dominatûs ſervile jugum denuò ſubeundum revocant nos. Hæc incipientem fari an dubium eſſe poteſt, quod periculum adire neceſſe videatur? Nihil dicam amplius, cum pene plura qvam fortaſſe tu boni conſulturus ſis, dixerim. Magna & gravis res eſt, tam multas, tam longo tempore adminiſtratas, per tot difficultates conſervatas, & Dei æterni benignitate, paſſim adhuc conſiſtentes, protegente Regum ac Principum pietatis ſtudio atqve curâ; Tot igitur & tales Eccleſias omnes Chriſti, edicti veſtri qvaſi fulmine feriri, profecto, nequid vehementius dicatur, audax & inconſideratum eſt facinus. Crede mihi, vir ornatiſſime, & amice, cui ex animo ego bene cupio, iſta non ſic abibunt, & magna adhuc reſtat altercatio. Qvomodo Tridentina Synodus conflata, actaque ſit, nec non quo pacto recuſata oppugnataque, erat attendendum, & à vobis ſenibus perpendendum, neque de aliqvorum inſtigatione connivendum ad abuſionem majeſtatis Regiæ, cujus nomen tam inimico ac plane hoſtili ad plurimos edicto præſcriberetur. Qvid autem triſtius excogitari poteſt? qvam perhiberi aliqvos excluſos communitate Eccleſiæ Jeſu Chriſti, qvod illo metuendo hæreſeos vocabulo fieri conſtat. Jam ubi reſciſcuntur & audiuntur illa terribilia atq; extremæ ſævitiæ ſupplicia, qvibus afficiuntur apud vos non convicti furti, adulterii, latrocinii, ſeditionis, nullius deniq; capitalis delicti, ſed arrepti ob ſolum erga Deum veræ pietatis religionisq; ſtudium, qvem cenſes metum incuti noſtris hominibus exempli iſtius intuitu? Qvi ſunt aliqvantulum ferociores, qvam veſtri, qvorum tu merito prædicas & humanitatem

tatem & pietatem & Regis obſervantiam eximiam, & cum qvâ aliorum nulla virtus atqve laus comparanda eſſe videatur. Cum illi, qvorum animi imbuti completiqve ſunt cognitione veritatis, pluris conſervationem hujus æſtiment, qvam omnes res fortunasqve, dignitatem qvoque, ipſamqve adeò vitam ſuam. Sed cogitatione tamen ac metu cruciatuum atqve mortis, ſunt enim homines, animi illorum perturbantur. Nam quod in hos conferuntur cauſſæ motuum, & culpa diſſidiorum, & bellorum radices, omnium deniqve malorum origo, qvi purioris in Eccleſiâ doctrinæ & ſanctioris diſciplinæ amore capti, ab aliorum communitate ſeceſſerunt, longe aliter rem ſeſe habere, ipſorum ſcripta demonſtrant. Et hoc ab inimicis impudenter conficto convicio antiqvis etiam temporibus Chriſtianum cœtum infamatum fuiſſe ſcimus. Atq; ſunt etiam eorum, qvi arma cepere, & bellorum certaminibus implicati fuére, omnibus illis de rebus, narrationes, conteſtationes, defenſiones in medio. Niſi hoc pro certo tenetur: Qvicunqve juſſo & imperio ſui Regis, principis, magiſtratûs non obœdiat & ſine recuſatione omnibus in rebus obtemperet, eum eſſe ſeditioſum atq; turbulentum. Sed eſt ad hoc ipſum reſponſio certa atqve liquida: Oportet Deo magis parére quam hominibus. Jam qvod clamitatur de proſperitate ante iſtam ſeparationem & præſentes miſerias, magnopere videndum qvalis illa fuerit, & nunqvid his occaſionem potius repugnatio contra veritatem dediſſe videatur. Non ferendas autem eſſe duas religiones diſcrepantes in uno Regno, minus & ipſum dilucidè diſerteq; dicitur. Nondum enim eſt demonſtratum neq; planum factum, aliam diverſamqve eſſe religionem eorum, qvi tam male audiunt, ut deſertores Eccleſiæ Catholicæ, atque ea eſt, quam illi ipſi qvi Catholicorum nomen adeo glorioſe oſtentant; Nimirum Chriſtianam. Declarant hoc eadem Fidei capita, oſtendit ſumma concors doctrinæ, indicat conſenſio de dogmate. Hoc autem diſcrimen & iſta differentia eſt: Utri veritatem præ alteris ſinceram retineant, & integritatem

 religio-

Digitized by Google

religionis, & pietatis cultum, & diſciplinæ ſanctitatem tueantur. In hisne an illis errores hæreant, & incubet falſitas, & doctrinæ corruptela, & diſciplinæ depravatio. Hanc contentionem non modo tolerandam ſed utilem qvoqve eſſe fortaſſe aliquis cenſeat, ita indies magis eluceſcente non modo dogmatum aſſertione, ſed diſciplinæ etiam pulcritudine. In Germaniæ Eccleſiis ſunt compluribus in locis obſervationes aliæ, qvam Romanenſes, reperias in una qvoqve urbe utrasq;. Neq; ideo minus & pacatæ res ſunt, certè eſſe poſſunt, & qvæcunq; turbæ extitere, alias habuere cauſas. Sed prætexitur religionis nomen nefariis facinoribus & perniciofis motibus, contumaciæ denique ſeditioſæ. Hoc ſi fit, & ubi fit, ante omnia habet Deum æternum vindicem, & ſeveram animadverſionem meretur. Sed eſt profecto videndum, ne iſta contumeliâ afficiantur illâ indigniſſimi, neve inſimulentur ſceleris inſontes & liberentur ſontes, neu innocentes plectantur, & nocentes abſolvantur. Erat ſanè optimum & optatiſſimum, ut ubiqve non modò in fundamento ipſo ſed universâ extructione totoqve ædificio convenirent & eſſent concinna univerſa. Sed quando hoc eſt factum? Et f—raſſe certo conſilio Deus æternus fieri non vult. Cogi . . em aliqvos, ut probent & amplectantur ea, quæ cum falſa judicent, averſantur, neqve rectum eſt, & non ſolum inutile, ſed etiam perniciofum. Cum autem illi ipſi, qvi dominationem Romanenſem defendunt, fateri cogantur, neque doctrinam ſuam ubiqve emendatam, & in diſciplina plurimum eſſe vitiorum, ſicubi potentia præſidens vel minus commode poteſt, vel non libenter vult corrigere peccata & redigere ad meliorem formam adminiſtrationem: Non quaſi vento ſcilicet huic primariæ navigationi aſpirante, ſecundaria ſecundum proverbium, boni conſulatur, & opera detur, ne Reſpublica civilisqve vita & hominum conſociatio perturbetur atqve divellatur. Qvod etſi eſt negotioſum atqve difficile, hoc caſu tamen quid potius fructuoſiusqve, & qvod magis laudem mereatur atqve conducat, inveniri

Digitized by Google

inveniri nihil qvicqvam excogitariq; poſſe exiſtimo. Sed & de his ipſis nimis fortaſſe multa. Scio etiam huic parti, qvam noſtram appellare non vereor, objici neſcio qvid diſcordiæ inter ipſos, & ab adverſariis iſtud perqvam maledicè & contumelioſè celebrari. Sed, Dei benignitate, fundamentum conſtanter & uno animo retinetur, rupis firmæ ac ſolidæ. De cujusqve autem operâ ac labore extruendi aliquid, decernet ſcilicet ignis, non lædens ille qvidem gemmas & aurum, ſed ſtipulas atqve fœnum. Neqve nova hæc Eccleſiæ fortuna, ſed priſcis qvoqve temporibus eandem illa eſt experta. Neqve omnis ſpes eſt abjicienda, qvin Deus æternus hæc cuncta ſecundum immenſam miſericordiam ſuam, nobis adhuc inexploratâ viâ, deducturus directurusqve ſit, ante omnia ad gloriam ſanctiſſimi nominis ſui, & Eccleſiæ Chriſti utilitatem incrementumqve ac honorem, & eorum, qui Chriſtiani perhiberi ſe volunt, commoditatem aliquam, toto etiam Mundo refragante: cujus ſolius eſt tales lites decidere, & cauſsâ dijudicatâ ſtatuere qvid debeat, oporteat, neceſſe ſit fieri. Ejusque autoritatem & poteſtatem vel antevertere, vel impedire velle homines natos, cum improbus, tùm inanis eſt conatus, atqve adeo noxius, ſecundum proverbium, contra ſtimulum calces. Verum, ut aliud ex alio incidit, ita nimis longe procedit vel evagatur potius reſponſio, qvapropter deſino: Et qvod reſtat, abs tuâ humanitate peto, ne mihi hoc onus imponas, qvod ſuſtinere nullo modo poſſim, cauſam dicendi pro Rebus Gallicis, id eſt, qvorundam ejusmodi conſiliis & actionum facinoribus, quorum ipſos pudere pigereq; jam arbitror, cum nationem & animo meo colam, & ſtudio obſervem, & officiis proſequi qvibuscunqve concedatur, cupiam. Res ſunt in medio, freqventantur ſermonibus, manibus tractantur, conſpiciuntur oculis. Non ſum autem is ego, qui valeam facere

Candida de nigris & de candentibus atra.

Fac valeas. Vale. Eleutheropoli. Die XIII. Aprilis, quo die aſcribitur in feſtis S. Euphemiæ nomen, cum

F 3 tua

tuæ litteræ ante dies XV. huc perveniſſent. An. Chriſti Jeſu M.D.LXXIII.

POST PRIORA SCRIPTA.

His ita,qvemadmodum videre potes,ſicut unumqvicqve percurrenti legendo epiſtolam tuam venit mihi in mentem,(Non enim volui neque viſum precium operæ eſt, reſpondere ad ſingula ſeqventem tuæ ſcriptionis ordinem) exaratis narrarunt qvendam,qvi ſe pro Gallorum Regis legato gereret,adveniſſe,cum pecuniâ illum qvidem,ad conducendum aliquid eqvitum. Etſi autem ubiqve & ſemper inventi ſunt, & invenientur, qvi accipiant pecuniam ad qvascunqve operas & adminiſtrationes, ſecundum vetus verbum: Currunt volantqve cuncta eô, ubi pecunia eſt: Ipſe tamen ille Legatus, qvo hominum animi voluntatesqve eſſent promtiores atqve propenſiores, non ſuâ ſolum facundiâ mirificè defendiſſe factum iſtud veſtrate, ſed epiſtolæ tuæ exempla etiam diſtribuiſſe perhibetur. Qvaſi iis cauſa ſic explicaretur, ut eximeretur omnibus quicquid eâ de re reſtaret vel levisſimi ſcrupuli. In qvo valde eſſe eum deceptum eventus oſtendit. Nam & ipſe novit, qvomodo alicubi acceptus atq; etiam repudiatus ſit,& non pauci,lectâ tuâ epiſtolâ, jam de iſtis rebus multò qvam antea pejus ſentire ceperunt, animadvertentes tantam rem tam diſſentaneâ expoſitione referri, & adeò futiliter defendi,ut qvaſi in Geometriâ aliqvid demonſtraturus, ſumeres atqve ſupponeres declamationi tuæ quædam, quibus fidem haberi poſtulares, & qvæ tanqvam certa credi velles: Cum illa neq; vera eſſent, neqve tuis diſputationibus veriſimilia efficerentur. Usqve adeo melius conſultiusqve eſt,de manifeſto ſceleratis atqve turpibus ſilere, neqve veluti irritare opiniones de illis audientum, & patrocinando cauſſam reddere odioſiorem. Qvemadmodum deſperatis in morbo mederi, nihil proficientis atqve adeò nocentis ſtultitiæ eſt. Itaqve jam ſit exiſtimatio de rebus

iſtis

iſtis plurimorum deterior, & ſermones audiuntur minus clementes,& ſcripta qvoq; proferuntur ab ingenioſis illas res celebrantia,non admodum expetendâ laude. An tu vero eos his in locis atq; regionibus,quibus non dico cordis aliquid eſt, ſed pectus modo ſapit, ſecundum Comœdiam, cenſes propugnationem ſuſcepturos pro iis inſtaurandis, quæ apud ipſos rejecta & refutata ſunt, & jacent everſa? Eam dico & ſententiam & exercitationem Religionis, quæ judicio ipſorum falſa eſt atq; impia, & à vobis non ſolum ſcriptis aſſeritur, & edictis imperatur, ſed adverſus diſſentientes maximâ ſævitiâ ſuppliciorum vindicatur. Quid enim aliud ſtatui à non dementibus atqve veſanis poteſt? quam ſi veſtri conatus adjuventur, foveri augeriqve vires eorum,à quibus ipſi deinde corroboratis affligantur, atqve adeo, ſi qvod illi cupiunt, ſuccedat, profligentur. Quod autem ſupra qvoqve eſt indicatum, & odioſiſſimè jactari auditur à malevolis, quaſi ea religio, qvam ii, quos tanta apud vos ſævitia adeo pertinaciter inſeqvitur, & noſtri colunt, non ſit eadem, eo non eſt ſperandum ſic infatuari poſſe ullos, ut veſtras actiones approbent. Et perſpicuum eſt hoc confingi ad diſtractionem eorum, qui plane eandem cauſſam defendunt. Nam etſi ſunt quædam, de qvorum explicatione quæritur,& ſententiæ aliquorum diſcrepant, magis illæ quidem verbis quàm rebus, & partim indocti, ambitioſi, leves, partim turbulenti, inſolentes,mali (qvi ubiqve reperiuntur, ſecundum vetus verbum plures) in hâc parte exagitare & commovere quieta & bene ſita non deſinunt, ſic tamen negotium iſtud ſeſe habet, ut his quæſtionibus diſputationibusqve conjunctionem conſenſionemqve de cœleſtis veritatis doctrinâ diſſolvi, & vinculum Charitatis rumpi, neqvaqvam ſit exiſtimandum.Cum præſertim de iis, in quibus ſunt omnia, ſanctæ fidei, inquam, diſertâ profeſſione, & orthodoxâ catholicæ Eccleſiæ confeſſione, ubiqve ſumma ſit conſenſio, & niſi liberis congreſſibus, inqve his fructuoſo controverſias dirimendi ſtudio tam violenta quàm malitioſa impedimenta inferrentur,

 rentur,

rentur, perfacile iſta ſi qva adhuc ambigua ſunt explicari poſſent. Quod facta autem à me eſt mentio ſcriptorum iſtas res actionesqve veſtras exagitantium, ex iis, qvòd verboſiora ſint, quaſi agglutinare aliqua non debui, & qvi veſtratia huc afferunt, ii fortaſſe noſtratia qvoqve iſtuc ſolent remittere. Sed ad id, qvod dixi, certius demonſtrandum, viſum eſt verſus quosdam nuper divulgatos, ſubjicere, ut quid iſtis defenſionibus veſtris & patrociniis proficeretur, plane perſpicere poſſes. Atqve tua humanitas iſtam appendiculam in optimam partem accipiet, Et tali materia tractanda, iſtoqve argumento explicando deinceps erit prudentia tua circumſpectior atque cautior.

DE REBUS GALLICIS, experimentum.

Veſperæ erant Siculæ, Galli qvibus interiere,
Gallica nunc Gallos conjugia interimunt.

*

Sicelis exitio fuit olim veſpera Gallis,
Nunc Gallos perdunt Gallica conjugia.

*

Fraus ſicula extinxit quondam, uno veſpere, Gallos,
Gentile interimit quos modo conjugium.

*

Nunc Siculo infando jactent pro veſpere, Galli
Funeſtiores regias ſibi nuptias.

*

Fraude malâ Siculos infamat Gallica cædes,
Nunc gens hoc proprium Gallica crimen habet.

*

Siculam execratus Gallus olim Veſperam,
Nunc nuptiarum deflet hic ſuum ſcelus.

DE

DE EISDEM.

Fama ſenes fert Gallorum perducere Regem,
Facinora ut aliorum ſibi aſcribi ſinat.
Delirat turba iſta ſenum, qui nomine Regis
Scelerata facta poſſe defendi putant.
At tu Rex Vir, jamqve potens ſcepteri atqve coronæ
Conſilia repudia ſenum dementium,
Perniciosa tibi, atque tuo regno exitioſa,
Et ipſe, qvæ ſalutifera ſint, cogita.
Nobilitate tuum indigena & virtute celebri
Spoliatur, & fidelibus Regnum incolis.
Civibus ejectisqve externi jam dominantur,
Hiſpanus, Italus, Belga, Germanus, Scytha:
Qvid Scytha? vos qvia Chriſti inimici Relligionis
Venerantium hunc effunditis qui ſanguinem,
Cum his, cum illis pacem facitisqve & fœdus initis,
Et natio eſt vobis amica Turcica.
Crede ſenex, tu quisquis is es, non ille quietem
Conturbat, aut tranqvillitatis hoſtis eſt,
Qvi Chriſtum pietate colit verâ, atqve refutat
Ingeſta in hujus falſa cultum plurima.
Nec datur eſtne data, aut dabitur cauſsa ulla malorum
Ab iis, adorant mente qvi Chriſtum piâ.
Sævitiæ illorum furor & veſana libido
Cunctis aperiunt calamitatibus fores,
Qvi prohibent verum ſanctæ uſum Relligionis,
Idololatriæqve cultus afferunt.
Et Romanenſes conantur pingere fraudes,
Concidere pronos fulciuntqve jam dolos.
O dolitura tuis gens cladibus, ô miſerandum,
Si perſeveras, regnum, in hâc inſaniâ.
De te poſteritas, quam per ſua tempora narret
Heu quam nefandam turpitudinem accipit:
Ad mentem inqve viam niſi corrigis hæc, redeundo,
Et inſtitutum perperam mutas iter.

Fata viam invenient nimirum. At Chriſte tuos tu
Salutis autor, ipſe protege, unice.
Compertum eſt nunqvam vel vim vel calliditatem,
Hæc qvantacunq; apud homines foret utraq;,
Chriſte tuæ ſuperaſſe invictum, maxime, robur
Sapientiæ cœleſtis & potentiæ.
Qvid? prædicta monent qvod vos qvoq; vaticinando
Magis graves & eſſe mobiles minus.
Diſcite juſtitiam, caſtèq; Deum venerari,
Violare credite maximum & fidem, nefas.
Exempla ante oculos juſtæ ſunt plurima pœnæ,
Scelerumq; furiæ paſſim oberrant vindices.
Qvodq; fuit ſemper verum, & nunc eſſe putetur:
Qvod contumax ſit nemo inultus impius.

DE EISDEM.

Qvod nix nigra foret, fuiſſe qvendam
Narratur perhibere non verentem.
Hic aut non oculis fuit profecto
Prorſus præditus, aut caliginoſis
Et diſcernere inertibus colores.
Qvid? qvi, qvæ manibus qveant teneri,
Non audita modo atq; viſa, mutat
Inducit ſpeciemq; differendo
Diverſam, & nigra candida eſſe dicit;
An non mirificus putandus hic eſt
Et ſcitus magis artifex? negando
Verum, & protinus aſſerendo falſum.
Verum ut jam neq; nigra nix videtur,
Sic mendacia nulla, vera qvod ſint,
Ullius poterit probare acumen.

Hiſtoria

Hiſtoria Crudelitatis & ſævitiæ à Mithridate in cives Romanos per Aſiam negotiantes patratæ ex Joh. Freinshemii ſupplemento Liviani LXXIIX. libri, c. VII. IIX. IX. X. XI. XII.

Mithridates cognito cives Romanos, quorũ ingẽs erat per Aſiam negotiandi gratiâ diſperſus numerus, paſſim apud urbes deſtinatis ſuis impedimento eſſe conari; conſilium cepit crudeliſſimæ calliditatis, clàm miſſo ad magiſtratus locorum edicto, *uti ad diem trigeſimum poſtqvam data ea literæ eſſent, qvotqvot in ſuis quiq; urbibus haberent Romani generis homines, cum liberis & uxoribus atq; etiam libertis, qui Italici ſangvinis eſſent, occiderent. Cæſos autem inhumatos projicĕ* jubebat: bona cum interfectoribus partiebatur. Sed & minæ adjectæ erant, *ſi qvis aliqvem ex eo numero aut celare vivum, aut ſepelire mortuum auſus eſſet. Contra, ſervis heros interfecturis libertatem; debitoribus dimidium æris alieni præmii loco* promittebat. Dubites ſceleſtius hæc à Rege excogitata, an ab Aſiaticis facta ſint. Poſtqvam conſtituta dies adfuit, miſerrima per omnes Aſiæ urbes ſpectacula edebantur. Notabilis inter hæc Trallianorum amentia fuit; qvi qvos in urbe ſuâ habebant Romanos, ne videlicet hoſpitali ſanguine polluerent manûs, Theophilo Paphlagoni jugulandos locaverunt, tanqvam intereſſet. Atqve illud ſingulari ſævitiâ monſtrum, compulſos intra ædem Concordiæ contrucidavit; etiam manibus qvorundam abſciſſis, qvibus deorum complexi ſimulachra fuerant. Neqve magna illa Diana, contra furorem Epheſiorum tueri ſupplices ſuos potuit: neque Pergamenorum Æſculapius, qvo minus ad ipſa pulvinaria gladiis aut ſagittis interficerentur. Adramytteni nando ſalutem qværere viſos inter ipſas

undas

undas conſequuti trucidarunt; infantibus fugientium liberis pelago merſis. Caunii qvoqve, qvi devicto Antiocho Rhodiis attributi, deinde ab horum dominatu Romanorum beneficio liberati fuerant: Italos ad ſacratam urbis curiam concurrentes ab ipſis aris diripuerunt: raptosqve ab ulnis matrum infantes ante ora ipſarum, ipſas deinde, & poſtremo viros eorum interfecerunt. Soli omnium qui Mithridatem reverebantur Coi, Romanos in Æſculapii templum introductos, vetuſto aſyli jure tutos præſtiterunt. Hâc tam improvisâ clade intra eamdem diem diverſiſſimis locis exſtincta hominum circiter octoginta millia eſſe, ſatis intra auctores conſtat. Neqve ſilentio prætereundum atrocem Theophanis Lesbii calumniam, quâ viri innocentiſſimi P. Rutilii famam lacerare eſt conatus: *Rutilii ſcilicet hortatu Mithridatem tantæ ſævitiæ conſilium cepiſſe.* Ceterum Theophanes illis qvoqve temporibus, qvibus recens harum rerum erat memoria, ſe potius turpiſſime mendacem, qvam Rutilium improbum oſtendit: liberalibus literis perquam illiberaliter uſus; qvi in Hiſtoriâ ſcribere de Rutilio falſa crimina non erubuit, non ob aliud qvam qvia Rutilius de patre Cn. Pompeji vera ſcripſerat. Colorem fingenti nonnullum præbuit Rutilii, qvi tum Mitylenis agebat, qvum Romani occiderentur, incolumitas. Sed ille comperto togatos ad necem quæri, præſens periculum veſtitus mutatione vitaverat, qvæ cautio aliis etiam paſſim per Aſiam ſaluti fuit.

VESPE-

VESPERARUM SICULArum Hiſtoria, ex Thomæ Fazeldi Dec. propter. l.IIX, c.IV.

GAlli, qvi in Siciliâ jura magiſtratûsqve dabant, ſuperbiâ, luxuriâ, & crudelitate omnia compleverant, inaudita vectigalia imponebant, intolerabiles obventiones exigebant, invita nobilium fœminarum & divitum conjugia inibant, ac adulteria etiam in nuptas machinabantur. Sub prætextu præterea laneorum ſubſtragulorum, quæ Judæi ac cæteri pro modo ſuarum facultatum militibus ac miniſtris Regiis juſſu curiæ exhibere tenebantur, domos ingreſſi ſupellectilem omnem dimovebant, mulieres impudicè tangebant. Secuta inde nefanda crudelitatis exempla, expulſiones civium, bonorum publicationes, judiciaqve privatorum, ac proſcriptiones non ob aliam cauſam niſi quia divites eſſent. Fraude & malis artibus regnum prædæ loco habebant, plebem nobileſqve impotenti dominatu exagitabant, & uni tantum rapinæ atqve avaritiæ & libidini ita ſtudebant, ut alienas nobileſqve fœminas publicè per vim invadere non vererentur. Septem eqvidem & decem annos exactiones, exilia, carceres, deportationes, aliaſqve illatas à Francis injurias æqvo animo Siculi pavide interim, ſecumqve clam ſubmurmurantes tolerarunt. Sed ubi zelotypiæ furor virorum amantium corda percuſſit, factum eſt murmur impavidum: iniqvitatis cauſas & argumenta publica per nuntios Carolo Regi viderbii tunc agenti nuntiant. Adminiſtrabatur eo tempore Sicilia ab Herberto Auriliono Caroli Regis Generali Præſide, Joanne S. Remigio Panormi & Vallis Mazaræ, & Thomaſio Buſanto Vallis Neeti præfectis viris Gallicis. Carolus ubi

legatio-

legationem audivit, Herberto Præſidi ſub mulctâ mandat, ut miniſtros frenet, & à rapinis ſtupriſqve eos inhibeat, pœniſqve etiam deprehenſos afficiat, ut ejus diplomate dato Viterbii anno ſalutis 1276. pri. Cal. Aug. Meſſanenſibus & Siculis transmiſſo conſtat. At Franci efferatiores effecti, eadem & pejora, velut in mandati actorumqve ludibrium, perpetrabant. Siculi ne qvid inexpertum reliqviſſe viderentur, coram Pontifice Romano per Bartholomæum Pactenſem Epiſcopum, & fratrem Bon. Joannem Marinum Dominicanum cauſam ſtudioſè proponunt. Et Bartholomeum qvidem munus Legationis intrepide coram ipſo Rege Carolo obiviſſe, Siculorum annales referunt. Cujus exordium hoc fuiſſe perhibent: Miſerere mei fili David: Filia mea malè à dæmonio vexatur. Qvo finito, ſtatim ſuo ordine enormes libidines, rapinas, & cætera id genus Gallorum crimina retulit. Demum Carolum ab injuſtitiâ coerceri petit: Diſcedentibus à Pontificis conſpectu Legatis, Caroli miniſtri manûs injiciunt. Reverſi in Siciliam Legati, quid ſibi pro legatione obvenerit, in urbe Meſſanâ, Siculis hæc irritato animo audientibus, palàm referunt. Erat eo tempore in Siciliâ Joannes Prochyta, Prochytæ inſulæ olim Dominus, (cujus uxorem paulo ante Galli, ut Petrarcha refert, violaverant) & Manfredi qvondam Regis ſtudioſiſſimus, callido vir ingenio, & in conciliandis hominum animis potens. Is & deſiderio priſtinarum opum flagrans, & contaminatam à Francis uxoris pudicitiam ulturus, adjecto ad liberandam Siciliam animo, clandeſtinam conjurationem contra Gallos Carolumqve toto biennio clam ſolicitavit, ſocioſqve Alanum Leontinum, Palmerium Abbatem, & Gualtherium Calatagironum, ac plerosqve alios Siciliæ proceres, quibus ſciebat Francos eſſe præ cæteris inviſos, ſibi deligit. Inter eos igitur convenit, ut Petro Aragonum Regi Siciliam jure uxorio debitam traderent. Ad quod facinus, ſi viribus opus eſſet, Palæologi Conſtantinopolitani Imperatoris, ac Nicolai Pont. Ro. (qvos conciliandos ipſe ſibi inſtituerat)

fuerat) auxilia offerebat. Proinde cum Palæologo, contra quem claſſem Carolus inſtruebat, rem primum, mox cum Nicolao Pontifice Arragonenſium ſtudioſiſſimo, ac demum cum Petro Rege, tractare decernunt. Per literas cum his agunt, calamitates ſuas exprimunt, auxilia petunt. Joannem autem ad eas perferendas, obeundamqve Legationem nuntium eligunt. Joannes ſtatim ad iter ſe parat, abjectâqve nobili veſte, vilem religioſámqve induit, ſanctitatis ſimulatione omnia ſibi terrâ mariqve pervia tutaqve facit. Byzantium proficiſcitur, Michaeli Palæologo Caroli contra eum animum, paratam claſſem, & copias conſcriptas ad eripiendum illi imperium aperit. Porrò remedium unicum ſupereſſe longo verborum ductu declarat, ut Carolus incautus occupetur, & ingenti morâ domi retineatur. Habere etenim illum Siculos, qvi Henrici, Friderici, Manfredi, Corradi, & Corradini (ſub qvibus opibus & libertate floruerunt) memoriâ ac amore adhuc detenti, Francos ſuperbos, crudeles, ſtupratores capitaliter oderint, nec aliud conentur quam ut ab eis ad Petrum Aragonenſium Regem deficiant: cujus uxor Conſtantia, Manfredi Siciliæ Regis filia, noctu & interdiu virum inſtigat, qvo mortem Manfredi patris, ac Corradi & Corradini, in homicidam vindicet, & Siciliam dotali ſibi ac paterno jure debitam repetat. Cæterum Petrus cùm Carolo viribus ſit inferior, ob id movere arma non audet. Qvod ſi Palæologus ei ad claſſem contra Carolum parandam pecuniarum ſubſidia præſtaret, fore proculdubio, ut Petrus Carolo Siciliam adimeret, atqve hic bello domeſtico implicitus, longe abſit à Palæologo vexando: cum, qvi in ſuis defendendis occupetur, aliena infeſtandi facultatem non ſit habiturus. Palæologus iis auditis, in Carolum toto animo movetur: quæ Joannes dixerat, probat, auroqve Petrum adjuturum, literas & ad eum & ad Pontificem ſe ſcripturum pollicetur, Joannemqve ipſum ad patrandum facinus auctorem deligit. Joannes rei gerendæ officio, literisqve à Palæologo acceptis, eâdem veſte amictus ad ſuos

rever-

Digitized by Google

revertitur. Qvos cum reſponſo Palæologi in ſpem erexiſſet, ſubinde ad Nicolaum Pont. provolat, eumque conjurationis in Francos ſocium & fautorem nullo labore pertrahit, & cum eo ut Petrus claſſem maximam paret, ut dolus aliqvis contra Francos à Siculis repentinus cruentusqve excogitetur, fœdus pepigit. Atqve inde ſumptis à Pontifice literis, Petrum Aragonenſem convenit, eum in ſpem Siciliæ vocat, aurumqve Palæologi promittit. Qvo facto ad Pontificem redit. Ubi cum illi quæ cum Petro firmaverat, retuliſſet, Siciliam revertitur, bonoqve animo eſſe omnes jubet. Nec quicquam remoratus, Conſtantinopolim iterum ad Palæologum pro auro regreditur, literas illi & Pontificis & Petri defert. Palæologus Accardum Latinum, in rebus gerendis ſolertiſſimum ſibi à ſecretis virum, cum magno auri pondere Joanni ſocium adjungit. Illi Melitam navigant. Ubi Joannes relicto Accardo Drepanum venit, atqve inde Proceres Melitam ad Accardum viſendum trajicere jubet. Qvo viſo lætantur, laudibusqve Palæologi & conſilia & liberalitatem efferunt. Proceribus in Siciliam reverſis, Joannes & Accardus Barcinonam ad Petrum Regem contendunt, aurum Palæologi ei exhibent: dolumqve excogitant cruentum, ut Francis cæſis Petrus rerum in Siciliâ potiatur. His paratis, Joannes ad ſuos rediens, à Piſanis nautis obviis inter navigandum Nicolaum Romanum Pont. obiiſſe, & Martinum qvartum Gallorum ſtudioſiſſimum ſuffectum cognovit. Novitate rei primum terretur, ſed mox reſumpto animo curſum proſeqvitur, & Drepanum applicat. Proceribus conventa omnia credit. Interea Petrus Rex, ut à ſuſpicione inchoati delectus militaris Principum animos averteret, declarata cauſa ſacri belli, claſſem inſtruit. Apparatu verò bellico invaleſcente, Martinus Pont. per nuntium à Petro petit, ut claſſis ſuæ conſilium ei aperiat. Cui cùm tempus ferret, id ſedulò ſe facturum reſpondit. Cùmqve Pontificis nuntius urgeret, comburerem (inqvit Petrus) meam hanc interulam, qvam induo, tunicam, ſi eam arcanorum meorum conſciam fore

timerem

merem. Carolus etiam Rex idipſum à Petro ſciſcitatur:
vod ſi in Sarracenos bellum pararet, opem ſuam offere-
at. At Petrus, nondum qvos Sarracenos adoriatur, deli-
eraſſe, & ſe tantum ſubſidiis nummariis indigere reſpon-
it. Qvo audito Carolus (ut ſtudioſi Francorum ſcripto-
es tradunt) viginti millia aureorum Petro mittit, multo
najora ſe miſſurum, ſi de ſacro bello ei conſtet, pollicitus.
nterea dum bellum à Petro paratur, Joannes Prochyta
anormitanos, Meſſanenſes, ac cæteros Siciliæ viros Prin-
ipes adit: cum eis arduum facinus tractat, ut uno eodem-
qve tempore Franci tota Sicilia gladiis obruantur. Annue-
e Proceres, & communi conſenſu tertius dies reſurgenti
Domino feſtus decernitur, qvo, cum primum circa veſpe-
ram æreæ campanæ ſignum auditum fuerit, ubiqve Franci,
nullo ſexus, ætatis, ordinis diſcrimine habito confoderen-
tur. Qvo firmato, Joannes ſingulas urbes oppidaqve cir-
cumiens, Siculos, quorum apertiora in Francos odia pate-
bant, ad præſcriptum facinus hortabatur. Sunt, qvi refe-
rant, quo tutius rem perageret, lymphatum ſe ſimulaſſe, ac
canna ad aures obviorum ſuggerentem Francorum qvidem
ridiculas voces, Siculorum vero cædem futuram, ſimulqve
diei & horę nuntium. Itaqve anno ſalutis 1282. Caroli ve-
ro regni 17. 3. Cal. Aprilis, dato ſigno, ater funeſtusqve
Francis apparuit interitus. Tota nanqve Sicilia in Fran-
cos nil tale unquam veritos inſurgente, uno temporis mo-
mento ad unum omnes non ſolum à prophanis, ſed Do-
minicanis etiam, Franciſcanis, ac cæteris cucullatis mo-
nachis trucidantur, paucis ad Spirlingam arcem natura
munitisſimam ſalutem ſibi qværentibus: qvi omnes pau-
lo poſt inedia ſunt conſumpti. unde natum carmen: Qvod
Siculis placuit, ſolum Spirlinga negavit. Qva in re ad-
eo ſævitum eſt, ut exenteratæ prægnantes, & parvuli (ne-
quid Francici generis in Sicilia ſupereſſet) ſaxis illiſi ſint,
duarumqve horarum ſpatio eo tempore octo Francorum
millia occiſa fuiſſe conſtet. Inde adagio increbuit: Siculus

veſper. Viſebatur ad ætatem usqve meam Panormi in æde Divorum Coſmæ & Damiani, aliisqve vicinis ſacellis ſacris Francorum cadaverum oſſiumqve congeries, ſtruesqve maxima. Siculorum in Francos hanc ſævitiam, ut freqventior ſcriptorum auctoritas, & fama per manus ducta habet, hactenus recenſuimus. In plerisqve vero Siculorum annalibus, & Siciliæ regum, Petri præſertim ſecundi Siciliæ regis diplomatibus, ac etiam non ſpernendis auctoribus, conſternationis initium à Panormitanis ortum legimus. Cum etenim tertio Dominicæ reſurrectionis die, qvi eo anno penultimus Martii dies fuit, ad templum Sancti Spiritus ſexcentos ferme paſſus in meridiem obverſum Panormo recedens (etſi ad Montem regalem qvidam falſo ſcripſerint) Panormitanorum freqventia religionis cauſa de more, qvi ad meam usqve ætatem ſolenni obſervatione manavit, conveniſſent, Francos ibi, qvi magiſtratus gerebant, juſſu Joannis S. Remigii urbis Præfecti causâ ſcrutandi ſi quis cum telo eſſet, etiam matronas virginesqve excusſiſſe, licentioſiusqve pertentaſſe mulierum ſinus accepimus. Quorum unus cui Drobectus erat nomen, cum in quandam mulierem nobilitate inſignem manus injeciſſet, Panormitanorum in unum concurrentium ſubita ira lapidibus primum obrutus: mox eadem ſeditione armis ex urbe correptis, Franci omnes per plateas ſine diſcrimine cæſi, ſævæ libidinis & diu toleratæ crudelitatis pœnas dedere. Inde vero ad Joannis S. Remigii (qvi præerat) arcem impetu facto, Panormitani, effractis januis irrumpentes, qvotqvot in ea illius nationis invenere, trucidarunt. Joannes ipſe in facie vulneratus, ruſtici habitum mentitus, noctu eqveſter Biccarum oppidum profugiens, eum qvidem furorem evaſit: Sed Panormitani, qvi interea Rogerium de Magiſtro Angelo urbi ad plebem in officio continendam præfectum conſtituerant, cæſis domi ad quinque Francorum millibus, una cum Caccabenſibus Joannem S. Remigium perſecuti, ſagittis petunt, ac de-

ac demum interficiunt. Fama Francorum cædis per vicina Panormo oppida delata, Corilionenſes Gallos omnes, qvi in eorum oppido erant, una hora peremerunt, fœdusqve cum Panormitanis inierunt. Peractis his ſtragis Gallicæ primordiis, Panormitani tres acies inſtruunt. Qvarum unam Cephalœdim verſus, alteram Ennam, tertiam Calataſimim mittunt, Siciliam omnem ad idem facinus exciturі. Qui Calataſimim venerunt, à Guilielmo Porcelletto Provinciali genere, ob probitatem ſuam, cæteris Francis interfectis, abſtinuere, incolumemqve in patriam dimiſere. Ea inde voce Siciliam omnem pervagante, ac militibus per oppida diſcurrentibus, à nullo Franco temperatum eſt. Herbertus Siciliæ Præſes, qui Meſſanæ adhuc erat, auditis Panormitanæ urbis motibus, ſtatim per milites, quos in præſidio paratos habebat, civitatem in fide continuit, claſſemqve novem triremium milite inſtructam, cui Riccardum de Riſo Ducem præfecit, ad obſidendam Panormum miſit. Quam Panormitani contraria claſſe adorti, facile fugarunt. Adjuvit magnopere Siculorum cauſam Orlandus de Milia Panormitanus miles, qvi cum ſub Rege Carolo Sicilia exulaſſet, tempore defectionis Panormum rediit, & acerrime in Francos ſæviit, ac poſtmodum Petri & Friderici Regum fidem fortiter contra hoſtes tutatus eſt. Herbertus cognito Panormitanæ aciei ad Tauromenium (qvod ſub Carolo adhuc ſtabat) adventu, milites ad juſtum numerum cum Michelotto Gatta genere Franco eorum Duce ad Panormitanos profligandos eo confeſtim emiſit. At Siculi magna vi oppidum adorti, pluribus Francorum cæſis, capiunt, Michelotto cum paucis in arcem Scalettæ primum, ac deinde Meſſanam ad arcem Griffoni incolumi ſeſe recipiente. Interea cum Franci Meſſanæ petulantius ſe haberent, Meſſanenſes ira tandem & ipſi conciti contra exurgunt, & Herberto Præſide in Griffoni arcem primum, mox inde ad Catanam fugato, Duce Bartholomæo Mareſcallo

viro populari, vigeſimo nono Aprilis die in Francos omnes irruunt ac ſæviunt, & qvotqvot in occurſu deprehendere, una cum Michelotto, & qvi cum ſuis in arce erant, trucidant: dejectisqve Caroli inſignibus, crucis vexillum inſigne civicum erigunt, Panormitanisqve patratum facinus ordine nuntiant, & cum eis fœdus ineunt. Erat Carolus Rex cum hæc in Sicilia fierent, cum Martino Rom. Pont. in Phaliſcorum Monte oppido. ubi cum fama tantæ cladis nuntia, legatiqve per Montis regalis Archiepiſcopum ſibi miſſi, nihil minus qvam tale qvippiam opperienti rem aperuere: animo primum concidit, ac deinde cum ingentibus copiis, ac numeroſa claſſe, qvam ad invadendum Græcum Imperium in portubus inſtructam habebat, & Gerardo Parmenſi Cardinali Rom. Pont. Legato, in Siciliam trajiciens, Meſſanam venit. Meſſanenſes adventu hoſtium metu qvidem percelluntur: non tamen animorum fœderisqve obliti, Balduino Muſono Duce armis inſtructi, urbe egreſſi, in hoſtes irruere deliberant, Sed Franci ad remotiora fugam ſimulantes ad Cannetum D. Gregorii mille levis armaturæ eqvites in inſidiis diſponunt. à qvibus Meſſanenſes absqve ordine palantes circumventi, plures cæſi, pleriqve capti ſunt: Balduinus cum paucis in urbem vix incolumis evaſit. Meſſanenſes hanc cladem Ducum inertia obveniſſe rati, Balduinum, Matthæum & Baldum de Riſo furca ſuſpendunt: Alaymumqve Leontinum virum impigrum, & bello & urbi præfectum ſufficiunt. Interea Siculi adventu Caroli in formidinem adducti, Legatos ad Rom. Pont. pro venia impetranda his verbis miſerant: Qvi tollis peccata mundi, miſerere noſtri. Qvibus facetiſſime à Pontifice id ſolum reſponſum eſt: Ave Rex Judæorum: & dabant ei alapas. Reverſis Legatis, & reſponſum ridiculum referentibus, cum jam expugnatum à Francis Mylæ oppidum, Meſſanenſes hac lege deditionem Carolo offerunt: Ut ſanciretur præteritorum oblivio: ne majora vectigalia

qvam

qvam Regi Guilielmo ſecundo perſolverentur: Franci nullo magiſtratu, neqve militia in Meſſana potirentur, ſed Italici & Phocenſis ſolum generis. Gerardus Legatus, & Caroli Regis milites, conditiones oblatas & deditionem ne aſpernaretur, Regem hortabantur. Sed dum ille iræ nimium credit, nec annuere feſtinat: deditionis pacisqve ſimul ſpem omnem amittit. Legatus vero Siciliæ ſacris interdicit, Carolus militem omnem ac tormenta in terram ad Roccam majorem exponit. Inde ad vineam magnam Regis non longe ab urbe venit, urbem duriſſime terra & mari obſidet, machinis tormentisqve mœnia diſiicere nititur: duravitqve ab ortu ſolis ad veſperum usqve crudelis hæc oppugnatio. Sed Meſſanenſes non impigrius hoſti obſiſtebant. Matronæ ipſæ à belli principio cultu priori depoſito, nihil ſibi reliqvi faciebant, qvo lapides & cætera id genus, qvæ in hoſtes immitterentur, in mœnia & propugnacula ſinuoſis veſtibus apportarent, & poculis aliisqve neceſſariis viros reficerent: qvos cum lachrymis amplexantes, orabant ne ſacra mœnia, à qvibus cunctorum ſalus & vita pendebat; defererent, oſtentantes eis vagientes in cunis infantulos: qvos, ſi Francorum conatibus cederent, in ſanguinis Francici vindictam ante ora parentum jugulandos dicebant. qvo caſu melius fore bello fortiter mori, qvam crudeliter perire. Quocirca Francos cupiditate necis commilitonum ulciſcendæ (qvorum manibus Meſſanenſium imprimis ſanguine parentandum deliberabant) accenſos, Meſſanenſes, qvos id non latebat, fœminæ, pueri, ſenes, ægri, valetudinarii, adoleſcentes, juvenes, ætatis robur, omnis ordo, omnis ætas, omne mortalium genus ardentiſſime propulſabant: nulla munera, nulla onera, nulla pericula detrectantes, aderant animo, conſilio, corpore, aſſiduitate, nec Duce, nec hortatore, nec excitatore egebant: ut nulla multis ante ſeculis acrior aut oppugnatio aut propugnatio in Sicilia memoria teneatur. Toto igitur die multo utrinqve ſanguine

guine

Digitized by Google

guine fuit dimicatum: qvousqve horrida prælia nox diremit. Franci ſeſe in caſtra recipiunt: Meſſanenſes ſuper mœnibus & propugnaculis qvietem ſibi, quam potuerunt, qvæſiere. Illuceſcente vero, majori impetu mari & terra Franci machinis, tormentis & miſſilibus iterum urbem adoriuntur: & tot ſaxis impugnata ſunt mœnia, ut ad ætatem usque meam in porta civitatis S. Antonio inſcripta, meridiem obverſa, eorum veſtigia relicta à Meſſanenſibus referantur. Meſſanenſes non minori ardore obſiſtunt, ac omnia ſufferunt, omnia, audent, omnia ſibi certa faciunt, ne in Francorum manus veniant.

INDEX

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google